

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI HUKUKU BAĞLAMINDA
DEZENFORMASYONUN DEMOKRATİK TOPLUM
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Tuğçe Duygu KÖKSAL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oktay UYGUN

MAYIS 2025

ÖNSÖZ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde hukukçu olarak çalışmaya başladığımda bana ilk verilen görev ifade özgürlüğü kapsamındaki esasa ilişkin başvurulardı. Ceza hukuku alanında çalışan bir avukat olarak, meseleye yalnızca savunma ya da iddia tarafından değil, insan hakları perspektifinden bir karar mercii gözüyle bakabilmeyi, bilhassa güvenlik ve birey arasında adil denge analizini yapabilme becerilerini orada öğrendim. 2016 yılında Strazburg’dan İstanbul’a döndüğümde “*Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Avrupa Birliği-Avrupa Konseyi Ortak Projesi*” bir ulusal uzman olarak tecrübemi uygulamaya aktarmak için bir şanstı. İfade özgürlüğüne ilişkin uluslararası standartları mevcut uygulamayla karşılaştırma ve uluslararası alandaki deneyimi paylaşarak kendi kapasitemi de geliştirme imkanına sahip oldum. Bu bana objektif bir bakış açısı kazandırdı. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde bir hukukçu olarak asıl hedefim, insan hakları standartlarının Türkiye’de aktarılmasına çalışmak ve tüm tecrübemi ülkeme aktarabilmektir. Hem teorik hem de uygulamacı olarak kariyerimdeki bu dönüm noktaları bana çok büyük bir tecrübe kattı.

Bununla birlikte, uygulamaya en büyük katkının kalıcı bir eser bırakmak olduğu kanaatiyle, internet üzerinde ifade özgürlüğünü insan hakları perspektifinden bir doktora tezi ile alana kazandırmak istedim. Ancak Fransa’da başladığım doktora sürecime, pandemi nedeniyle kapanan sınırlar ve zorluklar sekte vurdu. Pandemi süreci, kariyerimi borçlu olduğum yuvam Galatasaray Üniversitesi’ne geri dönüşüme; pandemide daha görünür olan dezenformasyon olgusu ise tez konumun bu alana odaklanarak dönüşüm geçirilmesine vesile oldu. Teknoloji geliyordu, ifade özgürlüğü çeşitli müdahalelerle karşılaşarak gündemden düşmüyordu, internette ifade özgürlüğü üzerine zaten çok şey yazılıp çiziliyordu. Fark yaratmak istiyorsam, bu tez bugüne kadar yazılmış bir formatta ve içerikte olmamalıydı. Sevgili kuşum Osman da bu süreçte bana yol arkadaşı oldu.

Galatasaray Üniversitesi Kamu Hukuku Doktora Bölümü’nde aldığım dersler ve doktora ödevi olarak yazdığım hakemli makaleler uygulamayı da teoriyle harmanlayarak akademide var olmak konusunda beni cesaretlendirdi. Doktora derslerimde bana akademik olarak çok şey katan tüm hocalarıma teşekkür ederim. Ancak hocalarım arasında danışmanım Prof. Dr. Oktay Uygun, demokrasi teorisi dersinde bizlere açtığı yeni ufuklar, insan hakları hukukunu teknolojik gelişmelerle harmanlamaya açık perspektifi ve biz genç hukukçulara uzattığı el ve yol göstericiliği ile akademik hayatımda çok önemli bir yere oturdu. Değerli Hocam’a danışmanım olmayı kabul ettiği, bir uygulamacı olarak klasik akademik profilden çok uzak olan bana, bu süreçte sonsuz bir nezaket ve anlayışla destek olduğu için ve en önemlisi tüm

mesleki yoğunluk içinde bir avukat olarak bu tezi yazabileceğime inandığı için ne kadar teşekkür etsem azdır. Değerli Hocam, tezime demokrasi perspektifinden bakış açısını katan ilham kaynağımdır, kendisine minnettarım.

Fakülte yıllarımdan bu yana manevi desteğini benden hiç esirgemeyen, her adımında cesaret veren değerli hocam Prof. Dr. Pınar Memiş Kartal'a; tez izleme komitelerimizde yönlendirmeleri ve tespitleri ile ufku genişletmeme, farklı perspektiflerden bakarak derinleşmeme vesile olan Doç. Dr. Ulaş Karan ve Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik'e; değerlendirme ve katkılarıyla çalışmanın mevcut halini almasında emeği geçen Doç. Dr. Gülay Arslan Öncü ve Dr. Öğr. Üyesi Aras Türay'a ayrı ayrı teşekkürlerimi iletmek isterim.

Bir avukat olarak akademik bir çalışma yapmak da hiç kolay olmadı. Akademik dil dilekçe yazmaktan, davada savunma yapmaktan çok farklıydı. Bu noktada yanımda olarak, Galatasaray ve İstanbul ekolünü, Ankara ekolünün disiplini ile harmanlamama vesile olan ve tezimin editoryal olarak son okumasını yapan değerli meslektaşım, müstakbel akademisyen Av. Emrecan Esen'e desteğini esirgemediği ve tüm titizliği için şükranlarımı sunarım.

Aktif bir avukat olarak akademik bir çalışmayı layıkıyla yapmak kolay değildir. Kabul edelim ki insan her şeyi de bir arada yapmamalı. Yargılamaların ve cezaevi görüşlerinin bana katkıları konuyu salt hukuk değil hukuk sosyolojisi üzerinden ve felsefi tarafından da ele alabilmek oldu. Ben sadece bugüne kadar uygulamada edindiğim mesleki tecrübe ve birikimimi kalıcı bir esere aktararak akademiyle buluşturmak istedim. Üstelik bu süreçte yol arkadaşım, sevgili kuşum Osman'ı da kaybettim. Bana her vazgeçmek istediğimde cesaret veren babama ve tezimin manevi mimarı, benimle okuyan, benimle mezun olan, yolu benimle yürüyen emektar eşsiz anneme, elimi tuttukları, hiç yalnız bırakmadıkları ve en önemlisi benden sevgiyi esirgemedikleri için çok teşekkür ederim.

Doktora tezimi başta ifade özgürlüğünden dolayı hürriyetinden yoksun bırakılmış olan insan hakları savunucularına özgürlüklerine kavuşmaları temennisi ile armağan eder; demokratik toplumun olmazsa olmazı özgür düşüncenin cesaretlendirildiği bir hukuk sistemine de öncü olmasını dilerim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
RESUMÉ	x
ABSTRACT	xvi
ÖZET	xxi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEZENFORMASYON KAVRAMI VE DÜZENLENMESİ

I. Bir Çevrim İçi İfade Biçimi Olarak Dezenformasyon Kavramı.....	7
A. Dezenformasyonun Tanımı ve Diğer Kavramlarla Karşılaştırılması.....	8
1. Genel İlkeler Bağlamında Dezenformasyon Kavramına Giriş	10
2. Dezenformasyonun Tanımı ve Benzer Kavramlarla Karşılaştırılması	17
a. Bilgi Bozukluğu Bağlamında Dezenformasyon.....	18
b. Dezenformasyonun Propagandadan Ayrılması.....	23
B. Dezenformasyonun Potansiyel Etki Alanı ve Doğrulamanın Önemi	28
1. Çevrim İçi Kamusal Alanda Doğrulama Faaliyetinin Önemi	29
a. Bilgiyi Sorgulama Gerekliliği	29
b. Sorgulanmayan Bilginin Kamusal Tartışmayı Dönüştürücü Etkisi	32
2. Doğrulama Faaliyetinin Kurumsallaşması	39
a. Doğruluk Kontrolünde Bilgi Okuryazarlığının Önemi	40
b. Doğruluk Kontrolü Araçları.....	49
II. Dezenformasyona Müdahalenin Şekilleri	53
A. Dezenformasyonla Mücadelede Devletin Müdahalesi	55
1. Genel Olarak Devletin Dezenformasyonla Mücadelede Yeri	55
a. Devletin Düzenleme Yetkisinin Yatay Etkisi	56

b. Dezenformasyonun Bir Aktörü Olarak Devlet ve Yabancı Etki Sorunu	67
2. Dezenformasyonla Mücadele Yöntemi Olarak Ceza Hukuku Araçlarına Başvurulması	83
a. Hukukilik İlkesine Riayet Gerekliliğinin Değerlendirilmesi	85
b. Dezenformasyonla Mücadelede Anayasa Yargısının Tutumu: TCK Madde 217/A.....	94
c. Hukuki Güvenlik Bağlamında Devletin Kontrolünün Denetimi.....	102
B. Dezenformasyonla Mücadelede Devlet Dışı Aktörlerin Rolü.....	111
1. Teknoloji Şirketlerinin Müdahalesinin Kapsamı.....	112
a. Gözetimin Yeni Aktörlerine Uygulanan İlkelerin Kapsamı	113
b. Çevrim İçi Platformların Öz Düzenleyici Olarak Rolü	120
c. Teknoloji Şirketlerinin Sorumluluğuna Bağlı Gelişen Sorunlar	127
2. Dezenformasyonla Mücadelede İçerik Üreticilerin Yeri.....	137
a. Geleneksel Medyanın Çevrim İçi Dönüşümü	137
b. Dezenformasyonla Mücadelede Sorumlu Gazetecilik İlkelerinin Önemi	144
c. Dezenformasyonla Mücadelede Çevrim İçi Aktörlerin İş Birliği.....	155

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK SÖYLEME ETKİLERİ BAKIMINDAN DEZENFORMASYON

I. Dezenformasyon Bağlamında Zararlı Söylemin Kapsamı	166
A. Dezenformasyonun Topluma Yönelik Ayırıştırıcı Etkisi.....	167
1. Demokratik Tartışmayı Tehdit Eden “Zararlı” İçerik Kavramı	168
a. Koruma Kapsamında Olmayan Zararlı İçerik	169
b. Zararlı İçerikten Farklı Olarak Rahatsız Edici İçerik.....	180
c. Göreceli Değerler Üzerinden Zararlı İçerik Tartışması	184
d. Antidemokratik Söylem Perspektifinden Zararlı İçerik.....	191
2. Ayrımcılık Temelli Söylem Bağlamında Dezenformasyonla Mücadele.....	197
a. Ayrımcılık Temelli Söylem Kapsamında Nefret Söylemi Kavramı	198
b. Ayrımcılık Temelli Söylemde Tehlikenin Değerlendirilmesi	205
c. Nefret Söylemi Bakımından Ofansif ve Kırılgan Gruplara Yönelik Söylem Eşiği	213
B. Zararlı İçeriğin Siyasi Söyleme Yönelik Etkileri	224
1. Siyasi Söylemin Zararlı Söylemden Ayırıştırılması	225
a. Siyasi İfadede Hoşgörünün Kapsamı ve Sınırı	226
b. Dezenformasyonla Mücadelede Üst Düzey Devlet Yetkililerinin Korunması	233

2. Zararlı İçeriğin Caydırma Aracı Olarak Kullanılması.....	238
a. Dezenformasyonun Gazetecilik Faaliyeti Üzerindeki Etkisi	239
b. Bir Dezenformasyon Aracı Olarak “Kamu Katılımına Karşı Stratejik Davalama”.....	247
II. Söylemin Başkalarının Hakları Üzerindeki Etkisi	255
A. İfade Özgürlüğü ve İtibarın Korunması Dengesinde Gri Alanlar	256
1. Dışlama Kültürünün Bireyler Üzerindeki Yansımaları	256
a. Bir Çağrı Aracı Olarak Dışlama Kültürünün Kapsamı	258
b. Bireyin “Unutulma Talebi”	268
c. Dışlama Kültüründe İfşa ve Denge Paradigması	278
2. İfade Özgürlüğünün Kullanılmasının Masumiyet Karinesine Yansıması	284
a. Yargılamaya Konu İddiaların Kamuoyuyla Paylaşılması Sorunu	285
b. Masumiyet Karinesine İlişkin Usuli Güvencenin Adli Makamlar Yönünden Bağlayıcılığı	290
c. Masumiyet Karinesi ve Özel Hayatın Korunması Arasındaki Eşik.....	296
B. Dezenformasyonun Etkileri Bakımından Usuli Güvenceler	304
1. Denge Analizinin Kapsamı.....	304
a. Denge Analizinde Yerel Makamların Rolü ve Takdiri	305
b. Denge Analizinde Rol Oynayan Kriterler.....	308
c. Denge Analizinin Çevrim İçi Ortama Özgü Kriterleri.....	316
2. İspat Yüküne İlişkin Güvenceler	321
a. Olgu ve Değer Yargısının İspat Yükü Üzerinden Değerlendirilmesi	322
b. İyi Niyet Unsurunun Kapsamı	327
c. İspat Yükü Kapsamında Doğruluk Savunması	331

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRATİK SÜRECE KATILIMIN ÖNÜNDE BİR ENGEL OLARAK DEZENFORMASYON

I. Demokratik Toplumda Bilgiye Erişime Dezenformasyon Engeli.....	342
A. Dezenformasyonun Bilgiye Erişim Hakkı Üzerindeki Etkisi	342
1. Bilgiye Erişimin Bir Hak Olarak Kapsamı	343
a. Bilgiye Erişimin Bir Hak Olarak Dönüşümü	344
b. Kamu Yararını İlgilendiren Konularda Bilgiye Erişim Talebinin Reddi..	349
c. Özgürlük ve Güvenlik Dengesinde Bilgiye Erişim Hakkı	357
2. Dezenformasyonla Mücadelede Kamu İhbarcılarının Korunması	362
a. Kamu İhbarcısı Kavramının Kapsamı.....	363
b. Bilgiyi Doğrudan Kamuya Açıklamanın Koşulları	367

c. Kamu İhbarcıları Özelinde Yargı Mensupları.....	374
B. Dezenformasyonla Mücadelede Bilgiye Müdahalenin Yansımaları	380
1. Bilgiye Erişimin Bir Yolu Olarak İnternete Erişim.....	380
a. Bir Hak Olarak İnternete Erişimin Önemi	381
b. İnternete Erişimde Anonimlik Faktörü	383
c. İnternete Erişimde Yargı Yetkisi Sorunu	387
2. İnternette Bilgiye Erişime Müdahale Yöntemlerinin Kapsamı	393
a. Hukukilik İlkesi Bağlamında İnternete ve İçeriğe Erişim Engeli	394
b. İnternet Erişimine ve İçeriğe Müdahalede Usuli Güvencelerin Kapsamı.	403
c. Bilgiye Erişime Bir Engel Olarak Yasak Kararları.....	411
d. Diğer Alternatif Müdahale Yöntemleri.....	416
II. Serbest Seçim Hakkı Açısından Dezenformasyonla Mücadele	423
A. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında Dezenformasyonun Dengelenmesi	424
1. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında İfade Özgürlüğünün Kullanılması	425
a. Devletlerin Serbest Seçim Hakkı Kapsamındaki Pozitif Yükümlülükleri	427
b. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında Sınırlamaların Demokratik Katılım Üzerindeki Etkileri.....	438
c. Seçim Süreçlerinde Yayılan Bilginin Demokratik Katılım Açısından Önemi	446
2. Serbest Seçim Hakkı Kapsamında Siyasi İçerikli Reklam	457
a. Siyasi İçerikli Reklam Kavramı ve Yanıltıcılık Potansiyeli	457
b. Siyasi İçerikli Reklamlarda Adil Dengenin Gözetilmesi.....	466
c. Sosyal Medya Platformlarında Siyasi İçerikli Reklamların Denetimi	472
d. Siyasi İçerikli Reklamlarda Finansman ve Şeffaflık.....	485
B. Gelişen Teknolojinin Serbest Seçim Hakkına Yansımaları.....	490
1. Teknolojinin Kötüye Kullanılması Üzerinden Serbest Seçim Hakkına Müdahale	491
a. Teknolojinin Kamuoyu Algısının Yönetiminde Kullanılması	492
b. Bilgi Operasyonlarında Kullanılan Yapay Zeka Destekli Araçlar.....	498
c. Teknolojiden Kaynaklanan Risklere Karşı Öngörülen Güvenceler.....	505
2. Özel Olarak Mikro Hedeflemenin Seçmen İradesi Üzerindeki Etkisi.....	513
a. Mikro Hedeflemenin Bilgi Manipülasyonunda Kullanılması.....	514
b. Mikro Hedefleme ve Kişisel Verilerin Korunması Açısından Hukuki Düzenlemelerin Kapsamı	517
c. Mikro Hedeflemenin Seçim Süreçlerindeki Kullanımı.....	527
SONUÇ	536
KAYNAKÇA.....	547

KISALTMALAR

A.A.	: Anadolu Ajansı
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.k.	: adı geçen karar
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AI	: Artificial Intelligence
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
ARCOM	: Autorité de régulation de la communication audiovisuelle et numérique
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BD	: Büyük Daire
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknoloji ve İletişim Kurumu
C.	: Cilt
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CD	: Ceza Dairesi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	: Çeviren
DSA	: Digital Services Act
E.	: Esas
EFCSN	: European Fact-Checking Standards Network
Ed.	: Editör
EDAM	: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi
GDPR	: General Data Protection Regulation
GK	: Genel Kurul
HSK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu
IFCN	: The International Fact-Checking Network
IDEA	: Institute for Democracy and Electoral Assistance
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
K.	: Karar
k.k.	: kabul edilemezlik kararı
MSHUS	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NetzDG	: Netzwerkdurchsetzungsgesetz

No.	: Numara
para.	: paragraf
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: sayfa
S.	: Sayı
ss.	: sayfa aralığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.	: Tarih
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TFF	: Türkiye Futbol Federasyonu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
SLAPP	: Strategic Lawsuit Against Public Participation
UN	: United Nations
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UTB	: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
v.	: versus
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
WEF	: World Economic Forum
Y.	: Yıl

RESUMÉ

Bien qu'il ne s'agisse pas d'un concept nouveau, le phénomène de la désinformation, qui est devenu plus visible ces dernières années, constitue fondamentalement une interférence avec le droit des individus à accéder à des informations exactes et empêche donc la formation saine de l'opinion publique dans une société démocratique. Alors que la démocratie exige que la société soit en mesure de prendre des décisions sur la base d'informations exactes, la désinformation peut empêcher le fonctionnement de ce processus, manipuler le comportement des électeurs et saper la confiance du public dans les institutions démocratiques. Cette thèse analyse les effets de la désinformation sur la société démocratique du point de vue du droit des droits de l'homme.

La thèse n'ignore pas l'importance de la lutte contre la désinformation ; cependant, elle analyse également les efforts de régulation des États et les contributions et interventions d'autres acteurs dans la lutte contre la désinformation en relation avec les droits fondamentaux. Le fait que cette question nécessite une analyse équilibrée et détaillée sous différents angles constitue le pilier des sous-titres abordés dans le cadre de l'ensemble de la thèse.

La première partie de la thèse se concentre sur la définition conceptuelle de la désinformation et sa comparaison avec différents concepts. En effet, la désinformation apparaît généralement comme l'une des formes d'expression en ligne. Cependant, il est jugé nécessaire de clarifier les différences entre la désinformation et d'autres concepts similaires, en particulier la propagande faite à des fins idéologiques sous l'égide de la pollution de l'information, afin de mener la lutte contre la désinformation à partir du bon endroit. Le concept de désinformation peut avoir un effet similaire à celui de la pollution de l'information, mais alors que la pollution de l'information est évaluée dans un cadre plus large, l'élément d'intention est mis en évidence dans un cadre plus étroit dans le cas de la désinformation. En d'autres termes, l'objectif de la désinformation est de manipuler les pensées et les perceptions des individus en diffusant de fausses informations. À cet égard, la portée conceptuelle de la désinformation et sa relation avec la perception de la « vérité » dans l'environnement virtuel, qui est façonné comme un nouvel espace public, sont tout d'abord examinées.

La portée conceptuelle et les effets potentiels de la désinformation augmentent l'importance des activités de vérification, en particulier dans la sphère publique en ligne. La nécessité de remettre en question les informations est un outil qui permet d'accéder à des informations exactes. Une information non contestée peut façonner et induire en erreur le débat public. Elle joue également un rôle essentiel dans les débats

sains d'une société démocratique. L'institutionnalisation des activités de vérification, la vérification des faits et l'utilisation efficace des outils de vérification des faits permettent de prendre des mesures importantes dans la lutte contre la désinformation. Des informations non contestées peuvent fausser le débat public et façonner l'opinion publique de manière trompeuse. Par conséquent, la thèse soutient que l'institutionnalisation des activités de vérification et l'utilisation efficace des outils pour garantir l'accès à des informations exactes sont nécessaires pour minimiser les méfaits de la désinformation.

Cette partie examine également le rôle de l'État et de divers acteurs, y compris les entreprises technologiques, les journalistes et les particuliers, dans la lutte contre la désinformation. Tout d'abord, le contrôle juridique de l'intervention de l'État est analysé principalement en termes d'équilibre entre la liberté et la sécurité. Il ne fait aucun doute que le rôle de l'État occupe une place importante dans la lutte contre la désinformation. L'État dispose de divers pouvoirs réglementaires pour lutter contre la désinformation et ces pouvoirs peuvent avoir des effets horizontaux sur les droits fondamentaux. Toutefois, l'État peut non seulement réglementer, mais aussi agir en tant qu'acteur de la désinformation. Il a également été souligné que l'État a l'obligation de prendre des mesures contre la diffusion de fausses informations et de mettre des informations exactes à la disposition du public. À ce titre, le droit pénal est l'un des outils importants utilisés dans la lutte contre la désinformation. Toutefois, à ce stade, il est important de noter que le principe de légalité doit être respecté. Par conséquent, l'effet dissuasif de ces réglementations sur la société civile et les individus a également été analysé et leurs effets préjudiciables sur la démocratie ont été mentionnés à l'aide d'exemples tirés du droit comparé. Le contrôle de l'État doit être surveillé dans le cadre de la loi et l'équilibre entre cette intervention et les droits et libertés individuels doit être maintenu dans chaque cas concret.

Par ailleurs, l'État, mais aussi d'autres acteurs, ont un rôle important à jouer dans la lutte contre la désinformation. En particulier, le champ d'intervention des entreprises technologiques, les principes de surveillance et le rôle d'autorégulation des plateformes en ligne jouent un rôle essentiel dans la prévention de la propagation de la désinformation. Ces plateformes peuvent utiliser des algorithmes et des outils de vérification pour modérer le contenu partagé par les utilisateurs et détecter la désinformation. Cependant, la responsabilité de ces entreprises n'est pas sans poser de problèmes, car l'équilibre entre liberté et sécurité fait l'objet d'un débat dans les processus décisionnels des entreprises technologiques, en particulier dans le contexte des garanties judiciaires. D'autre part, le rôle des producteurs de contenu est également crucial dans la lutte contre la désinformation. La transformation en ligne des médias traditionnels et les principes du journalisme responsable jouent un rôle essentiel pour garantir l'accès à des informations précises et fiables. La coopération des acteurs en ligne dans la lutte contre la désinformation est également un facteur qui accroît le succès de ce processus. En outre, la coopération des acteurs nationaux et internationaux, en particulier l'État, les entreprises technologiques et les particuliers, afin de réduire les effets de la désinformation est considérée comme une stratégie importante.

La deuxième partie de la thèse analyse les effets de la désinformation sur les discours nuisibles dans la société démocratique. Le potentiel de la désinformation à promouvoir la polarisation dans la société est abordé en particulier dans le contexte de la lutte contre les discours de haine et de discrimination. La partie souligne en

particulier que ces contenus préjudiciables peuvent menacer le débat démocratique et ses effets de division sur la société.

La désinformation a le potentiel de diffuser un discours nuisible qui peut profondément affecter la société démocratique et menacer le débat démocratique. Les contenus nuisibles ne nuisent pas seulement à l'individu, mais entraînent également une polarisation de la sphère publique et des effets de division. Certains de ces contenus comportent des éléments qui ne relèvent pas de la protection juridique et servent à diviser davantage la société. Contrairement aux contenus préjudiciables, les contenus perturbateurs peuvent nuire à l'ordre social sans interférer avec le libre arbitre des individus. Les discussions sur les valeurs relatives peuvent montrer comment un contenu préjudiciable peut transformer la perception sociale et nuire aux différents points de vue. Le discours antidémocratique peut mettre en péril les processus démocratiques en polarisant la société les uns contre les autres. Les discours fondés sur la discrimination constituent une autre dimension de la désinformation. Des éléments dangereux tels que les discours de haine peuvent conduire à l'ossification de la discrimination dans la société en ciblant des groupes particulièrement vulnérables. Il est donc important de développer une approche plus efficace contre les discours de haine et de discrimination dans la lutte contre la désinformation afin de préserver la paix sociale. Dans ce contexte, une comparaison a été effectuée en utilisant la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (CEDH) et des documents internationaux, notamment en ce qui concerne les catégories de contenu nuisible et leur évaluation dans le cadre de la protection de la liberté d'expression.

D'autre part, les effets des contenus préjudiciables sur le discours politique constituent un problème important, en particulier dans le contexte de l'ingérence de la désinformation dans les processus démocratiques. L'accent mis sur le discours politique renvoie à un domaine où les limites entre la tolérance et la liberté d'expression doivent être tracées. La prévention de la diffusion de contenus préjudiciables, d'une part, et la tolérance de l'expression politique, d'autre part, constituent les principaux axes de l'équilibre à trouver. Par exemple, la nature de la protection accordée aux hauts responsables de l'État ou aux fonctionnaires contre l'exercice de la liberté d'expression est une autre question essentielle lorsqu'il s'agit de déterminer comment la désinformation façonne le discours démocratique.

En effet, l'impact des informations diffusées sur les droits d'autrui pose de sérieux problèmes, notamment lorsqu'il s'agit de trouver un équilibre entre la liberté d'expression et la protection de la réputation. La culture de l'annulation a de graves effets psychologiques et sociaux sur les individus et est parfois utilisée comme outil de censure. Alors que l'acte d'exclusion peut conduire à la nécessité du droit à l'oubli les individus, la nécessité d'équilibrer l'exercice de la liberté d'expression avec les garanties procédurales relatives à la présomption d'innocence et à la protection de la vie privée a été soulignée. D'autre part, la divulgation publique des allégations faisant l'objet de la procédure peut porter atteinte au principe de la présomption d'innocence et, dans ce contexte, les actions des autorités judiciaires et administratives qui ne respectent pas les garanties procédurales peuvent entraîner une violation des droits à divers égards. Dans ce contexte, le rôle d'équilibre du système juridique est crucial et, en particulier, un seuil approprié doit être établi entre la liberté d'expression et la protection de la vie privée.

Afin de minimiser les effets de la désinformation sur le discours démocratique, les garanties procédurales du système juridique sont d'une importance capitale. Parmi ces garanties, la portée de l'analyse de mise en balance est particulièrement remarquable. Les critères de l'analyse du juste équilibre, qui sont abordés dans la jurisprudence de la CEDH, sont une méthode importante utilisée pour résoudre le conflit entre la liberté d'expression et la protection des droits et libertés d'autrui. À la lumière du principe de subsidiarité, il est décisif, dans cette analyse du juste équilibre, que les autorités nationales fournissent des raisons adéquates et appropriées. Bien entendu, la dynamique de l'environnement en ligne doit être prise en compte dans l'analyse de l'équilibre, tandis que divers critères entrent en jeu. En outre, la charge de la preuve et la répartition adéquate de cette charge constituent une autre garantie dans la lutte contre la désinformation. L'impact des faits et des jugements de valeur sur la charge de la preuve joue un rôle important dans l'établissement d'un juste équilibre dans les cas où de fausses informations sont diffusées. Les principes de base de la jurisprudence de la CEDH, qui sont examinés à l'aide d'exemples concrets dans ce chapitre, sont également instructifs en ce qui concerne l'utilisation de mécanismes tels que l'élément de bonne foi et la défense de la véracité.

La troisième et dernière partie de la thèse analyse les effets de la désinformation sur le droit d'accès à l'information et le droit à des élections libres. Dans les sociétés démocratiques, le droit d'accès à l'information garantit le bon fonctionnement des processus démocratiques en permettant aux citoyens d'être informés sur le fonctionnement des pouvoirs publics. Cependant, la désinformation constitue une menace importante pour l'exercice effectif de ce droit. Lorsque le droit d'accès à l'information doit être concilié avec les préoccupations en matière de sécurité et la protection des libertés, il peut être difficile de partager des informations exactes, en particulier sur le public. Les dénonciateurs publics jouent également un rôle essentiel dans la lutte contre la désinformation. La protection des dénonciateurs publics est essentielle pour prévenir la désinformation. Ils contribuent à garantir la responsabilité et informent le public des irrégularités et des illégalités au sein des institutions afin d'éviter la désinformation et la manipulation. Dans le cas des dénonciateurs publics, la nécessité de garantir la liberté d'expression des membres du pouvoir judiciaire dans le contexte de la confiance dans le pouvoir judiciaire est également examinée.

D'autre part, dans le contexte de la lutte contre la désinformation, les répercussions de l'ingérence dans l'information sont directement liées à l'accès à l'internet. L'accès à l'internet, bien que controversé, est une composante importante du droit d'accès à l'information dans une société démocratique lorsqu'il est reconnu comme un droit. Cependant, l'anonymat sur l'internet ouvre un autre champ de controverse. D'une part, il garantit que les individus peuvent exercer en toute sécurité leur droit de recevoir et de fournir des informations en ligne, mais d'autre part, il peut également être considéré comme un obstacle susceptible de conduire à l'impunité et à différents problèmes procéduraux, y compris la compétence dans les procédures.

Dans cette partie, les conditions de mise en œuvre du droit d'accès à l'information et la portée des restrictions à ce droit sont analysées à la lumière des principes concrets énoncés dans la jurisprudence de la CEDH. En particulier, les restrictions et les barrières à l'accès et au contenu de l'internet sont analysées dans le cadre du principe de légalité et les garanties procédurales judiciaires sont soulignées. D'autre part, d'autres méthodes alternatives d'intervention, en particulier la mise en œuvre d'ordonnances d'interdiction dans le contexte de l'accès à l'information, font

partie des différentes méthodes auxquelles les États et d'autres acteurs peuvent recourir dans la lutte contre la désinformation, et les questions juridiques soulevées par ces pratiques sont également abordées, et une feuille de route tente d'être tracée pour les praticiens à la lumière des principes de base.

Le dernier chapitre de la troisième partie est consacrée à l'examen de questions telles que les publicités politiques trompeuses, les méthodes de microciblage et la protection des données à caractère personnel dans le cadre du droit à des élections libres. Tout d'abord, si le droit à des élections libres garantit que les individus dans les sociétés démocratiques peuvent faire leurs choix de manière libre et équitable, la lutte contre la désinformation occupe une place importante dans la protection de ce droit. Les informations diffusées au cours des processus électoraux peuvent avoir une incidence directe sur la prise de décision des individus. La protection du droit au libre choix doit être équilibrée avec la liberté d'expression ; cependant, cet équilibre peut être rompu par la diffusion de désinformation et d'informations trompeuses. L'utilisation abusive de la technologie, la gestion de la perception du public et l'utilisation de techniques de manipulation sont des obstacles majeurs à la participation démocratique, en particulier dans les processus électoraux. L'utilisation correcte et éthique de la technologie dans ce contexte est importante pour garantir la crédibilité des élections. Les obligations positives des États dans ce contexte occupent une place importante pour garantir la sécurité et la participation aux processus démocratiques. Bien que les restrictions visent à empêcher la diffusion de la désinformation pendant les processus électoraux, elles ne devraient pas affecter la participation démocratique, au contraire, elles devraient la renforcer.

D'autre part, le développement de la technologie peut créer des avantages pour accroître la participation démocratique, mais il peut aussi poser de nouveaux risques pour les élections. L'utilisation abusive de la technologie peut servir à gérer la perception du public et ouvrir la voie à la diffusion de la désinformation. En particulier, les outils basés sur l'intelligence artificielle sont utilisés efficacement dans les opérations d'information, ce qui accroît le risque de manipulation des processus électoraux. Le microciblage est devenu une technique utilisée pour influencer la volonté des électeurs en utilisant leurs données personnelles. Ce processus soulève des règles juridiques en termes de protection des données personnelles et peut mettre en péril la sécurité des processus électoraux. Dans ce contexte, l'impact du microciblage sur les processus électoraux constitue une menace sérieuse pour l'équité et la liberté des élections démocratiques.

À cet égard, si l'on analyse le tableau dans son ensemble, la lutte contre la désinformation vise à garantir le droit d'accès à des informations exactes et saines, mais elle entraîne également des difficultés pour concilier les droits d'autrui et la liberté d'expression, car les individus deviennent les acteurs de la désinformation non seulement en tant que consommateurs, mais aussi en tant que producteurs. D'autre part, on observe que les effets de la désinformation font l'objet d'un débat non seulement sur les questions liées à la liberté d'expression, mais aussi sur le droit d'accès à l'information, qui en est également une composante, et sur le droit au libre choix, dont il est la pierre angulaire. En particulier, les interventions manipulatrices dans les campagnes électorales et les effets du microciblage sur la volonté de l'électorat avec le développement de la technologie ont été traités par les normes internationales et la jurisprudence dans le cadre des droits de l'homme.

En conclusion, la thèse démontre à travers d'exemples concrets que les effets négatifs de la désinformation sur le discours et la participation démocratiques ne peuvent être surmontés uniquement par la réglementation. Elle souligne également la nécessité de mettre en œuvre des méthodes plus efficaces et durables pour lutter contre la désinformation, en garantissant la coopération et la transparence entre toutes les parties prenantes. Dans cette optique, la thèse souligne que l'analyse d'un juste équilibre entre les droits en conflit est un dénominateur commun dans l'évaluation des atteintes aux droits fondamentaux dans tous les domaines où la désinformation affecte le discours et la participation démocratiques. Cependant, étant donné que la désinformation est un phénomène qui ne peut être éliminé par des réglementations juridiques et qu'il est important de développer l'esprit critique des individus et d'ancrer l'éducation à l'information dans la société, il a été conclu, d'un point de vue fondé sur les droits de l'homme, qu'il incombe à l'État d'assumer pleinement ses responsabilités en matière de lutte contre la désinformation, celle-ci devant être conduite en étroite collaboration avec l'ensemble des acteurs concernés.

ABSTRACT

Although it is not a new concept, the phenomenon of disinformation, which has become more visible in recent years, basically constitutes an interference with the right of individuals to access accurate information and thus prevents the healthy formation of public opinion in a democratic society. While democracy requires society to be able to make decisions based on accurate information, disinformation can hinder the functioning of this process, manipulating voter behavior and undermining public trust in democratic institutions. This thesis examines the effects of disinformation on democratic society from the perspective of human rights law.

The thesis does not ignore the importance of combating disinformation; however, it also examines the regulatory efforts of states and the contributions and interventions of other actors in the fight against disinformation in relation to fundamental rights. The fact that this issue requires a detailed balance analysis from various angles constitutes the pillar of the sub-headings addressed in the entire thesis.

The first part of the thesis focuses on the conceptual definition of disinformation and its comparison with different concepts. As a matter of fact, disinformation, as a rule, appears as one of the forms of online expression. However, it is deemed necessary to clarify the differences between disinformation and other similar concepts, especially propaganda for ideological purposes under the umbrella of information pollution, so that the fight against disinformation can be carried out in the right place. The concept of disinformation may have a similar effect as information pollution, but while information pollution is evaluated in a broader framework, the element of intent comes to the fore in a narrower scope in disinformation. In other words, the purpose of disinformation is to manipulate individuals' thoughts and perceptions by spreading false information. In this respect, firstly, the conceptual scope of disinformation and its relationship with the perception of "truth" in the virtual environment, which is shaped as a new public sphere, are discussed.

The conceptual scope and potential effects of disinformation increase the importance of verification activities, especially in the online public sphere. The necessity of questioning information is a tool that enables access to accurate information. Unchallenged information can shape and mislead public debate. It also plays a critical role for healthy debate in a democratic society. The institutionalization of verification activities, fact-checking and the effective use of fact-checking tools can go a long way in combating disinformation. Unchallenged information can misdirect public debate and misleadingly shape public opinion. Therefore, the thesis argues that

the institutionalization of verification activities and the effective use of tools to ensure access to accurate information are essential to minimize the harm of disinformation.

This part also discusses the role of the state and various actors, including technology companies, journalists and individuals, in combating disinformation. Firstly, the legal review of state intervention is assessed mainly in terms of the balance between freedom and security. Undoubtedly, the role of the state in combating disinformation has an important place. The state has various regulatory powers to combat disinformation, and these powers can have horizontal effects on fundamental rights. However, the state may not only regulate but also act as an actor of disinformation. It has also been underlined that the state itself has an obligation to take measures against the dissemination of false information and to make accurate information available to the public. As such, criminal law is one of the most important tools used in the fight against disinformation. However, at this point, it is important to note that the principle of legality must be respected. Therefore, the deterrent effect of such regulations on civil society and individuals has also been examined and their detrimental effects on democracy have been mentioned with examples from comparative law. State control must be monitored within the framework of the law and the balance between this intervention and individual rights and freedom must be maintained in each concrete case.

On the other hand, not only the state but also other actors have important roles to play in the fight against disinformation. In particular, the extent of intervention by technology companies, the principles of oversight and the self-regulatory role of online platforms play a critical role in preventing the spread of disinformation. These platforms may use algorithms and verification tools to moderate the content shared by users and detect misinformation. However, the responsibility of these companies is not without its challenges, as the balance between freedom and security is a matter of debate in the decision-making processes of technology companies, especially in the context of judicial guarantees. On the other hand, the role of content producers is also crucial in the fight against disinformation. The online transformation of traditional media and the principles of responsible journalism play a critical role in ensuring access to accurate and reliable information. The cooperation of online actors in the fight against disinformation is also a factor that increases the success of this process. In addition, the cooperation of national and international actors, especially the state, technology companies and individuals, is considered an important strategy to mitigate the effects of disinformation.

The second part of the thesis examines the effects of disinformation on harmful discourses in a democratic society. The potential of disinformation to promote polarization in society is particularly addressed in the context of combating hate speech and discrimination-based discourse. In particular, the chapter emphasizes the threat such harmful content can pose to democratic debate and its divisive effects on society.

Disinformation has the potential to spread harmful discourse that can profoundly affect democratic society and threaten democratic debate. Harmful content not only harms the individual, but also has divisive effects, leading to polarization in the public sphere. Some of this content carries elements that fall outside the scope of legal protection and serve to further divide society. Unlike harmful content, disturbing content can harm social order without interfering with people's free will. Discussions on relative values can show how harmful content can transform public perception and

harm different points of view. Anti-democratic discourse can jeopardize democratic processes by polarizing society against each other. Discrimination-based discourses constitute another dimension of disinformation. Dangerous elements such as hate speech can lead to the ossification of discrimination in society by targeting particularly vulnerable groups. Therefore, it is important to develop a more effective approach against hate speech and discrimination-based discourse in the fight against disinformation to preserve social peace. In this context, a comparison has been made by utilizing the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR) and international documents, especially in terms of categories of harmful content and evaluation within the scope of freedom of expression protection.

On the other hand, the effects of harmful content on political discourse is an important problem, especially in the context of the interference of disinformation in democratic processes. The emphasis on political discourse represents an area where the boundaries between tolerance and freedom of expression need to be drawn. Preventing the spread of harmful content, on the one hand, and tolerance of political expression, on the other, constitute the main axes of the balance to be struck. For example, the nature of the protection afforded to high-level state officials or public servants in the exercise of freedom of expression is another critical issue in addressing how disinformation shapes democratic discourse.

Indeed, the impact of disseminated information on the rights of others poses serious challenges, particularly in balancing freedom of expression and protection of reputation. Cancel culture has serious psychological and social effects on individuals and is sometimes used as a tool of censorship. While the act of ostracization can lead to the need for individuals to be forgotten, the need to balance the exercise of freedom of expression with the procedural safeguards of the presumption of innocence and the protection of privacy has been underlined. On the other hand, publicizing the allegations subject to the proceedings may lead to a violation of the principle of presumption of innocence, and in this context, the actions of judicial and administrative authorities without respecting procedural safeguards may lead to violations of rights in various respects. In this context, the balancing role of the legal system is crucial, and an appropriate threshold must be established between freedom of expression and the protection of private life.

Procedural safeguards in the legal system are crucial to minimizing the effects of disinformation on democratic discourse. Among these safeguards, the scope of the balancing analysis is particularly noteworthy. The criteria for a fair balance analysis, as set out in the case-law of the ECtHR, are an important method used to resolve the conflict between freedom of expression and the protection of the rights and freedoms of others. In the light of the principle of subsidiarity, it is decisive in this fair balance analysis that the domestic authorities provide adequate and appropriate reasons. Of course, in the balancing analysis, the dynamics of the online environment should be considered, while various criteria come into play. Moreover, the burden of proof and its proper allocation is another safeguard in the fight against disinformation. The impact of fact and value judgments on the burden of proof has an important place in establishing a fair balance in cases where misinformation is disseminated. The basic principles in the case law of the ECtHR, which are discussed through concrete examples in this chapter, are also instructive in terms of the use of mechanisms such as the element of good faith and the defense of truthfulness.

The third and final part of the thesis discuss the effects of disinformation on the right to access information and the right to free elections. In democratic societies, the right to access to information ensures that citizens are informed about the functioning of the public sector, thus ensuring the healthy functioning of democratic processes. However, disinformation poses a significant threat to the effective exercise of this right. When the right to access information needs to be balanced between security concerns and the protection of freedom, it can be difficult to share accurate information, especially about the public. Public whistleblowers also play a critical role in combating disinformation. The protection of public whistleblowers is crucial to preventing disinformation. They contribute to accountability and inform the public about irregularities and illegalities in institutions to prevent misinformation and manipulation. In the case of public whistleblowers, the need to guarantee the freedom of expression of members of the judiciary in the context of ensuring trust in the judiciary is also examined.

On the other hand, in the context of combating disinformation, the repercussions of interference with information are directly related to access to the internet. Access to the internet, although controversial, is an important component of a democratic society's right to access information, when it is recognized as a right. However, anonymity on the internet opens another controversial area. On the one hand, it is a guarantee that individuals can safely exercise their right to receive and impart information online, but on the other hand, it can also be seen as an obstacle that can lead to impunity and different procedural problems, including jurisdiction in proceedings.

In this section, the conditions for the implementation of the right to access to information and the scope of restrictions on this right are evaluated in the light of the concrete principles set out in the case-law of the ECtHR. Restrictions and access barriers to internet access and content are examined within the framework of the principle of legality and judicial procedural safeguards are underlined. On the other hand, other alternative methods of intervention, in particular the application of prohibition orders in the context of access to information, are among the different methods that states and other actors can resort to in the fight against disinformation, and the legal questions raised by these practices are also addressed, and a road map is tried to be drawn for practitioners in the light of basic principles.

The last chapter of the third part is devoted to the discussion of issues such as misleading political advertisements, microtargeting methods and personal data protection within the framework of the right to free elections. First, while the right to free elections ensures that individuals in democratic societies can make their choices in a free and fair manner, the fight against disinformation plays an important role in protecting this right. Information disseminated during electoral processes can directly affect individuals' decision-making processes. The protection of the right to free choice must be balanced with freedom of expression, but this balance can be disrupted by the dissemination of disinformation and misleading information. The misuse of technology and the use of techniques to manage public perception and manipulation are major obstacles to democratic participation, especially in electoral processes. The correct and ethical use of technology in this context is important to ensure the credibility of elections. The positive obligations of states in this context have an important place in ensuring the security and participation of democratic processes.

While restrictions aim to prevent the spread of disinformation in electoral processes, they should not affect democratic participation but rather strengthen it.

On the other hand, developing technology can create advantages for increasing democratic participation, but it can also pose new risks to elections. The misuse of technology can be used to manage public perception and pave the way for the spread of disinformation. AI-enabled tools are being used effectively in information operations, increasing the risk of manipulating electoral processes. Microtargeting has become a technique used to influence the will of voters by using their personal data. This process raises legal regulations in terms of personal data protection and may jeopardize the security of electoral processes. In this context, the impact of microtargeting on electoral processes poses a serious threat to the fairness and freedom of democratic elections.

In this respect, looking at the picture, while the fight against disinformation aims at securing the right of access to accurate and healthy information, it also leads to difficulties in balancing the rights of others and freedom of expression, as individuals become not only consumers but also producers of disinformation. On the other hand, it has been observed that the effects of disinformation are a matter of debate not only on issues related to freedom of expression, but also on the right to access to information, which is a component of it, and on the right to free choice, of which it is the cornerstone. Manipulative interventions in election campaigns and the effects of microtargeting on the will of the electorate with the development of technology have also been addressed through international standards and jurisprudence within the scope of human rights.

As a result, the thesis demonstrates with concrete examples that the negative effects of disinformation on democratic discourse and participation cannot be overcome solely through regulation. At the same time, it emphasizes that more effective and sustainable methods of combating disinformation must be implemented through cooperation and transparency among all stakeholders. In this regard, the thesis's conclusion highlights that when evaluating interventions targeting fundamental rights in all areas where disinformation affects democratic discourse and participation, a fair balance between conflicting rights is a common denominator. However, while it is considered important to develop a critical approach among individuals and to establish information literacy at the basic level, given that disinformation is a phenomenon that cannot be eliminated also through legal regulations, it is concluded that the state's responsibility in combating disinformation is a key element from a human rights perspective, and that the fight must be activated in cooperation with other actors.

ÖZET

Yeni bir kavram olamamakla birlikte, son yıllarda daha görünür olan dezenformasyon olgusu, temelde bireylerin doğru bilgiye ulaşma hakkına yönelik bir müdahale oluşturur ve bu şekilde demokratik toplumda kamuoyunun sağlıklı bir şekilde oluşmasına engel olur. Demokrasi, toplumun doğru bilgiye dayalı kararlar alabilmesini gerektirirken, dezenformasyon bu sürecin işleyişini engelleyerek seçmen davranışlarını manipüle edebilir ve demokratik kurumlara duyulan toplumsal güven sarsılabilir. Bu tez, dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki etkilerini insan hakları hukuku perspektifinden incelemektedir.

Tezde dezenformasyonla mücadelenin önemi göz ardı edilmemekte; ancak dezenformasyonla mücadele kapsamında başta devletlerin düzenleme çalışmaları ve diğer aktörlerin katkı ve müdahaleleri de temel haklarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu meselenin çeşitli açılardan detaylı bir denge analizi gerektirmesi, tüm tez çalışması kapsamında ele alınan alt başlıkların adeta taşıyıcı kolonunu oluşturmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, dezenformasyonun kavramsal tanımlaması ve farklı kavramlarla karşılaştırılması üzerinde durulmuştur. Nitekim dezenformasyon da kural olarak, çevrim içi ifade biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, dezenformasyonun, bilgi kirliliği çatısı altında başta ideolojik amaçlarla yapılan propaganda ve diğer benzer kavramlarla farklarını netleştirmek dezenformasyonla mücadelenin doğru yerden yürütülebilmesi için gerekli görülmüştür. Dezenformasyon kavramı bilgi kirliliği ile benzer bir etki yaratabilir; ancak bilgi kirliliği daha geniş bir çerçevede değerlendirilirken, dezenformasyonda daha dar kapsamda kast unsuru ön plana çıkar. Diğer bir ifadeyle, dezenformasyonun amacı bireylerin düşünce ve algısını yanlış bilgi yayarak manipüle etmektir. Bu doğrultuda öncelikle kavramsal olarak dezenformasyonun kapsamı ve özellikle yeni kamusal alan olarak şekillenen sanal ortamda “gerçek” algısı ile ilişkisi ele alınmıştır.

Dezenformasyonun kavramsal kapsamı ile potansiyel etkileri, özellikle çevrim içi kamusal alanda doğrulama faaliyetlerinin önemini daha da artırmaktadır. Bilgiyi sorgulama gerekliliği, doğru bilgiye ulaşmayı sağlayan bir araçtır. Sorgulanmayan bilgi kamusal tartışmaları şekillendirebilir ve yanlış yönlendirebilir. Aynı zamanda demokratik bir toplumda sağlıklı tartışmaların yapılabilmesi için kritik bir rol oynar. Doğrulama faaliyetlerinin kurumsallaşması, doğruluğun kontrol edilmesi ve doğruluk kontrolü araçlarının etkin kullanımı, dezenformasyonla mücadelede önemli adımlar atılmasına olanak sağlar. Sorgulanmayan bilgi, toplumsal tartışmaları yanlış bir şekilde yönlendirebilir ve kamuoyunun fikirlerini yanıltıcı bir biçimde şekillendirebilir. Bu

nedenle tezde, doğrulama faaliyetlerinin kurumsallaşması ve doğru bilgiye ulaşılmasını sağlayacak araçların etkin bir şekilde kullanılmasının, dezenformasyonun zararlarını en aza indirmek için gerekli olduğuna değinilmiştir.

Bu bölümde ayrıca, dezenformasyonla mücadelede devletin ve teknoloji şirketleri, gazeteciler ve bireyler de dahil olmak üzere çeşitli aktörlerin rolü ele alınmıştır. Öncelikle, devletin müdahalesinin hukuki denetimi, temelde özgürlük ve güvenlik dengesi üzerinden değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki, dezenformasyonla mücadelede devletin rolü önemli bir yer tutmaktadır. Devlet, dezenformasyonla mücadele etmek için çeşitli düzenleme yetkilerine sahiptir ve bu yetkiler temel haklar üzerinde yatay etkiler yaratabilir. Bununla birlikte, devlet, sadece düzenleme değil, aynı zamanda dezenformasyonun bir aktörü olarak da karşımıza çıkabilir. Devletin yanlış bilgi yayılmasına karşı bizzatı önlem alma ve doğru bilgiyi kamuya sunma yükümlülüğünün bulunduğu da altı çizilmiştir. Öyle ki, ceza hukuku, dezenformasyonla mücadelede başvurulacak önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. Ancak bu noktada, hukukilik ilkesine riayet gerekliliği dikkat edilmesi gereken bir husustur. Dolayısıyla bu kapsamdaki düzenlemelerin sivil toplum ve bireyler üzerindeki caydırıcı etkisi de incelenmiş ve karşılaştırmalı hukuktan örneklerle demokrasi üzerindeki zararlarına değinilmiştir. Şüphesiz devletin kontrolü, hukuk çerçevesinde denetlenmeli ve bu müdahale ile bireysel hak ve özgürlükler arasındaki denge her somut olayda korunmalıdır.

Diğer taraftan, dezenformasyonla mücadelede yalnızca devletin değil, diğer aktörlerin de önemli rolleri vardır. Özellikle teknoloji şirketlerinin müdahalesinin kapsamı, gözetim ilkeleri ve çevrim içi platformların öz düzenleyici rolü, dezenformasyonun yayılmasını engelleme konusunda kritik bir işlev görür. Bu platformlar, kullanıcıların paylaştığı içeriği denetlemek ve yanlış bilgileri tespit etmek amacıyla algoritmalar ve doğrulama araçları kullanabilir. Ancak, bu şirketlerin sorumluluğu da beraberinde bazı sorunlar getirir; zira özgürlük ve güvenlik dengesi, teknoloji şirketlerinin karar alma süreçlerinde özellikle yargısal güvenceler bağlamında bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Diğer taraftan, içerik üreticilerinin rolü de dezenformasyonla mücadelede büyük bir öneme sahiptir. Geleneksel medyanın çevrim içi dönüşümü ve sorumlu gazetecilik ilkeleri, doğru ve güvenilir bilgilere erişimi sağlamak için kritik bir rol oynar. Dezenformasyonla mücadelede çevrim içi aktörlerin iş birliği de bu sürecin başarısını artıran bir faktördür. Bununla birlikte başta devlet, teknoloji şirketleri ve bireyler olmak üzere, ulusal ve uluslararası alandaki aktörlerin, dezenformasyonun etkilerini azaltmak için işbirliği içinde olması önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, dezenformasyonun demokratik toplumdaki zararlı söylemler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Dezenformasyonun toplumdaki kutuplaşmayı teşvik etme potansiyeli, özellikle nefret söylemi ve ayrımcılık temelli söylemlerle mücadele bağlamında ele alınmaktadır. Bu bölümde özellikle bu tür zararlı içeriklerin, demokratik tartışmayı tehdit edebileceği ve toplum üzerindeki ayrıştırıcı etkileri üzerinde durulmuştur.

Dezenformasyon, demokratik toplumu derinden etkileyebilen ve demokratik tartışmaları tehdit eden zararlı söylemleri yayma potansiyeline sahiptir. Zararlı içerik, yalnızca bireye zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda ayrıştırıcı etkilerle kamusal alanda kutuplaşmalara yol açar. Bu içeriklerin bir kısmı, hukuki koruma kapsamı dışında kalan ve toplumu daha fazla ayrıştırmaya yarayan unsurlar taşır. Zararlı

içerikten farklı olarak, rahatsız edici içerikler ise insanların özgür iradesine müdahale etmeksizin toplumsal düzene zarar verebilir. Göreceli değerler üzerinden tartışmalar, zararlı içeriğin toplumsal algıyı nasıl dönüştürdüğünü ve farklı bakış açılarına nasıl zarar verebileceğini gösterebilir. Demokrasi karşıtı söylemler, toplumu birbirine karşı kutuplaştırarak demokratik süreçleri tehlikeye sokabilir. Ayrımcılık temelli söylemler, dezenformasyonun bir başka boyutunu oluşturur. Nefret söylemi gibi tehlikeli unsurlar, özellikle kırılgan grupları hedef alarak toplumda ayrımcılık meselesinin kemikleşmesine yol açabilir. Bu nedenle, dezenformasyonla mücadelede nefret söylemi ve ayrımcılık temelli söylemlere karşı daha etkin bir yaklaşım geliştirilmesi, toplumsal barışı korumak için önemlidir. Bu bağlamda özellikle zararlı içerik kategorileri ve ifade özgürlüğü koruması kapsamında değerlendirme bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadından ve uluslararası belgelerden yararlanılarak bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan, zararlı içeriğin siyasi söyleme etkileri, özellikle dezenformasyonun demokratik süreçlere müdahalesi bağlamında önemli bir sorundur. Siyasi söyleme yapılan vurgu hoşgörü ve ifade özgürlüğü arasındaki sınırların çizilmesi gereken bir alanı ifade eder. Zararlı içeriğin yayılmasının engellenmesi bir tarafta, siyasi ifadelerin hoşgörü kapsamında değerlendirilmesi diğer tarafta kurulacak dengenin ana eksenlerini oluşturmaktadır. Örneğin ifade özgürlüğünün kullanılması karşısında üst düzey devlet yetkililerine ya da kamu görevlilerine sağlanan korumanın niteliği, dezenformasyonun demokratik söylemi nasıl şekillendirdiğini ele alırken değinilen bir başka kritik meseledir.

Nitekim, yayılan bilginin başkalarının hakları üzerindeki etkisi, özellikle ifade özgürlüğü ve itibarın korunması arasındaki dengenin sağlanmasında ciddi zorluklar yaratmaktadır. Dışlama kültürü, bireyler üzerinde ciddi psikolojik ve toplumsal etkiler bırakırken, bazen sansür aracı olarak da kullanılmaktadır. Dışlama hareketi, bireylerin unutulma ihtiyacını beraberinde getirebilirken, ifade özgürlüğünün kullanılmasının masumiyet karinesi ve özel hayatın korunmasına ilişkin usuli güvenceler ile dengelenmesi gereğinin altı çizilmiştir. Öte yandan, yargılamaya konu iddiaların kamuoyuyla paylaşılması, masumiyet karinesi ilkesinin zedelenmesine yol açabileceği gibi, bu kapsamda adli ve idari makamların usuli güvencelere riayet etmeksizin gerçekleştirdikleri eylemler çeşitli açılardan hak ihlaline sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda, hukuk sisteminin dengeleyici rolü büyük önem taşır ve özellikle ifade özgürlüğü ile özel hayatın korunması arasında uygun bir eşik oluşturulması gerekmektedir.

Dezenformasyonun demokratik söylem üzerindeki etkilerini en aza indirmek için hukuk sisteminde usuli güvenceler büyük bir öneme sahiptir. Bu güvenceler arasında, özellikle denge analizinin kapsamı dikkat çeker. AİHM içtihadı kapsamında ele alınan adil denge analizi kriterleri, ifade özgürlüğü ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması arasındaki çatışmayı çözmek için kullanılan önemli bir yöntemdir. İkincilik ilkesi ışığında, bu adil denge analizinde yerel makamların yeterli ve uygun gerekçelerini ortaya koyması belirleyici bir yere sahiptir. Elbette ki, denge analizinde, çeşitli kriterler devreye girerken çevrim içi ortamın dinamikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, ispat yükü ve bu yükün doğru bir şekilde dağıtılması, dezenformasyonla mücadelede bir başka güvencedir. Olgu ve değer yargılarının ispat yükü üzerindeki etkisi, yanlış bilgilerin yayıldığı durumlarda adil dengenin kurulmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde somut örnekler üzerinden

ele alınan AİHM içtihadındaki temel ilkeler, iyi niyet unsuru ve doğruluk savunması gibi mekanizmaların kullanımı açısından da yol gösterici olmaktadır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde, dezenformasyonun bilgiye erişim hakkı ve serbest seçim hakkı üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Demokratik toplumlarda bilgiye erişim hakkı, vatandaşların kamu işleyişi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayarak demokratik süreçlerin sağlıklı bir şekilde işlenmesini temin eder. Ancak dezenformasyon, bu hakkın etkili bir biçimde kullanılmasını engelleyen önemli bir tehdit oluşturur. Bilgiye erişim hakkı bakımından, güvenlik endişeleri ve özgürlüklerin korunması arasında denge kurmak gerektiğinde, özellikle kamuya dair doğru bilgilerin paylaşılması zorlaşabilir. Dezenformasyonla mücadelede kamu ihbarcıları da kritik bir rol oynamaktadır. Kamu ihbarcılarının korunması, dezenformasyonun önlenmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu kişiler, yanlış bilgilerin ve manipülasyonların önüne geçebilmek için kurumlardaki usulsüzlükler ve hukuka aykırılıklarla ilgili hesap verilebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunmakta ve kamuoyunu bilgilendirmektedir. Kamu ihbarcıları özelinde, yargı mensuplarının ifade özgürlüğünün de yargıya güvenin sağlanması bağlamında güvence altına alınması gerektiği ayrıca incelenmiştir.

Öte yandan, dezenformasyonla mücadele bağlamında, bilgiye müdahalenin yansımaları, internete erişim ile doğrudan ilişkilidir. İnternete erişim, tartışmalı olmakla birlikte, bir hak olarak kabul edildiğinde, demokratik toplumun bilgiye erişim hakkının da önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte, internette anonim olma bir başka tartışmalı alanı açmaktadır. Bir tarafta bireylerin çevrim içi ortamda güvenli bir şekilde bilgi alma ve verme hakkını kullanabileceği bir güvence iken, diğer tarafta, cezasızlığa ve yargılamalarda yargı yetkisi dahil olmak üzere farklı usuli sorunlara yol açabilecek bir engel olarak da görülebilmektedir.

Bu bölümde bilgiye erişim hakkının uygulanma koşulları ve bu hakka yönelik sınırlamaların kapsamı AİHM içtihadında ortaya konan somut ilkeler ışığında değerlendirilmiştir. Özellikle internet erişimine ve içeriğe getirilen sınırlamalar ve erişim engelleri hukukilik ilkesi çerçevesinde ele alınmış ve yargısal usuli güvencelerin altı çizilmiştir. Öte yandan, bilgiye erişim bağlamında yasak kararlarının uygulanması başta olmak üzere diğer alternatif müdahale yöntemleri de devletlerin ve diğer aktörlerin dezenformasyonla mücadelede başvurabileceği farklı yöntemlerden olup, bu uygulamaların doğurduğu hukuki sorulara da değinilerek, uygulamacılara temel prensipler ışığında bir yol haritası çizmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün son kısmı, serbest seçim hakkı çerçevesinde, siyasi içerikli reklamların yanıltıcılığı, mikro hedefleme yöntemleri ve kişisel verilerin korunması gibi meselelerin tartışılmasına ayrılmıştır. Öncelikle serbest seçim hakkı, demokratik toplumlarda bireylerin özgür ve adil bir şekilde tercihlerini yapabilmelerini temin ederken, dezenformasyonla mücadele bu hakkın korunmasında önemli bir yer tutmaktadır. Seçim süreçlerinde yayılan bilgi, bireylerin karar verme süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Serbest seçim hakkının korunması, ifade özgürlüğüyle dengeye oturtulmalıdır; ancak bu denge, dezenformasyon ve yanıltıcı bilgilerin yayılmasıyla bozulabilir. Teknolojinin kötüye kullanımı, kamuoyu algısını yönetme ve manipülasyon tekniklerinin kullanılması özellikle seçim süreçlerinde demokratik katılımın önündeki büyük engellerdir. Teknolojinin bu bağlamda doğru ve etik kullanımı, seçimlerin güvenilirliğini sağlamak açısından önemlidir. Devletlerin bu kapsamda pozitif yükümlülükleri, demokratik süreçlerin güvenliğini ve katılımını

sağlamak bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Sınırlamalar, seçim süreçlerinde yayılan dezenformasyonun önüne geçmeyi amaçlasa da bu sınırlamalar demokratik katılımı etkilememeli, aksine güçlendirmelidir.

Diğer tarafta, gelişen teknoloji, demokratik katılımın artırılmasına yönelik avantajlar oluşturabildiği gibi seçimler üzerinde yeni riskler de oluşturabilmektedir. Teknolojinin kötüye kullanılması, kamuoyu algısını yönetmek ve dezenformasyonun yayılmasına zemin hazırlamak için kullanılabilir. Özellikle yapay zeka destekli araçlar, bilgi operasyonlarında etkili bir şekilde kullanılmakta ve bu durum, seçim süreçlerini manipüle etme riskini artırmaktadır. Mikro hedefleme, seçmenlerin kişisel verilerini kullanarak onların iradelerini etkilemek için kullanılan bir teknik haline gelmiştir. Bu süreç, kişisel verilerin korunması açısından hukuki düzenlemeleri gündeme getirmekte ve seçim süreçlerinin güvenliğini tehlikeye atabilmektedir. Bu bağlamda, mikro hedeflemenin seçim süreçlerine etkisi, demokratik seçimlerin adil ve özgür bir şekilde yapılabilmesi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, resme bir bütün olarak bakıldığında dezenformasyonla mücadele bir taraftan doğru ve sağlıklı bilgiye erişim hakkına ilişkin güvenceleri hedeflerken, bir taraftan bireylerin de dezenformasyonun yalnızca tüketici değil üretici olarak aktörleri olmaya başlamasıyla başkalarının hakları ile ifade özgürlüğü arasındaki dengenin kurulmasında zorlukların yaşanmasına vesile olmaktadır. Öte yandan, görülmektedir ki, dezenformasyonun etkileri yalnızca ifade özgürlüğü bağlantılı konularda değil, yine onun bir bileşeni olan bilgiye erişim hakkı ve temel taşıyı oluşturduğu serbest seçim hakkı üzerindeki etkileri ile de tartışma konusu olmaktadır. Özellikle, seçim kampanyalarına yönelik manipülatif müdahaleler ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte mikro hedeflemenin seçmen iradesi üzerindeki etkilerine de insan hakları hukuku kapsamındaki uluslararası standartlar ve içtihatlardaki tespitler üzerinden değinilmiştir.

Neticede tezde, dezenformasyonun demokratik söylem ve katılım önündeki olumsuz etkileri yalnızca düzenleme yapılması ile aşılamayacak bir mesele olduğu somut örneklerle ortaya konmuştur. Aynı zamanda, dezenformasyonla mücadelede daha etkili ve sürdürülebilir yöntemlerin, tüm paydaşlar arasında iş birliği ve şeffaflık sağlanarak uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda tezin sonuç bölümünde, dezenformasyonun demokratik söylemi ve demokratik katılımı etkileyen tüm alanlarda temel haklara yönelik müdahaleler değerlendirilirken çatışan haklar arasındaki adil denge analizinin ortak bir payda olduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, dezenformasyonun yasal düzenlemelerle ortadan kaldırılamayacak bir olgu olduğu ve bireylerin eleştirel bir bakış açısının geliştirilmesi ve bilgi okuryazarlığının tabana yerleştirilmesi bu noktada önemli görülmekle birlikte, insan hakları perspektifinden bakıldığında devletin dezenformasyonla mücadelede sorumluluk üstlenmesinin kilit unsur olduğu ve diğer aktörlerle birlikte bir iş birliği içinde mücadelenin etkinleştirilmesi gereği sonucuna ulaşılmıştır.

GİRİŞ

*“Sapare Aude
Bilmeye
cesaret et.”*

Bilginin hızla yaygınlaşarak çoğaldığı ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği bir çağda, dezenformasyonun yaygınlığı, demokratik toplumların istikrar ve bütünlüğüne yönelik bir tehlike olarak belirmektedir. Demokratik bir tartışma ortamında sağlıklı iletişim sürecini sekteye uğratan ve yanlış veya yanıltıcı bilginin kasıtlı olarak yayılması ile şekillenen dezenformasyon, kamusal söylemin çeşitli yönlerine nüfuz etmiştir. Bu nedenledir ki, dezenformasyonun demokratik süreçlerin işleyişi ile üzerinde ortaklaşılmiş evrensel temel değerler algısına yönelik potansiyel etkilerinin toplumda endişe doğurması doğal karşılanmalıdır. *Platon*’un bir mağarada zincirlenmiş insanların duvara yansıyan gölgeleri “*gerçek*” bilmeleri üzerine kurulu alegorisinden başlayarak, 1990’ların sonunda *The Truman Show* filmi ile sorgulanan “*gerçeğin*” ne olduğu sorusu, günümüzde çevrim içi yankı odalarında sunulan “*gerçek*” algısından çok farklı bir yerde konumlandırılmaz. Teknolojinin geldiği noktada, doğru bilginin sorgulanması ve teyidi meselesi demokratik toplumda halen çözüm aranan zorluklar arasında yer almaktadır. Şüphesiz ki bugün dezenformasyon olgusunun demokratik toplum üzerindeki temel etkilerinin tüm boyutlarını tespit edebilmek mümkün olmayabilir. Bununla birlikte, konuyu insan hakları perspektifinden ele alarak genel çerçeveyi ortaya koymak ve dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki olası sonuçları üzerine düşünmek bu tez çalışmasının cevap aradığı temel problematiği oluşturmaktadır.

Anket çalışmalarına göre, 2024 yılı itibariyle internet kullanıcı nüfusunun küresel toplamı 5,35 milyar kişi olmakla birlikte, bu kullanıcıların 5,04 milyarı aynı zamanda sosyal medya kullanıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Diğer ülkeler arasında Türkiye, 2024 yılında toplam nüfusa göre interneti kullanma bakımından yüzde 86,5 oranıyla dünyada 36. sırada bulunmaktadır.² İnterneti kullanmanın en temel motivasyonlarından biri bilgiye ulaşmaktır. İnternetin demokratik tartışmalara katkı sunacağı yönündeki beklentinin aksine, anketlerde internet kullananların yalnızca yaklaşık beşte birinin (%22) tartışma ortamına aktif katılımcı olduğu ve yaklaşık yarısının (%47) haberlerle ilgilenmediği tespit edilmiş; bu düşük orandaki katılımcıların erkek kullanıcı ağırlıklı, iyi eğitilmiş ve siyasi görüşlerinde daha tarafsız olma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.³ İnternet kullanımının artarak yaygınlaşması üzerinden bakıldığında, kitlesel iletişimin çevrim içi ortamda yoğunlaştığı inkâr edilemez. Çeşitli tanımları bulunmakla birlikte; sosyal medya, geleneksel medyadan farklı olarak, aslen tüketici konumunda olan bireylerin içerik üreterek pasif kalmanın ötesinde interaktif bir konuma geçmesini sağlamıştır.⁴ İnternet ve sosyal medya, birincil bilgi kaynağı olarak kullanılmanın yanı sıra; demokratik diyalogu da şekillendirmektedir.⁵

Bilgi, bireylerin bir ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır; zira *Aristoteles*'in ifadesiyle “*bütün insanlar doğal olarak bilmeye iştah duyarlar*”.⁶ Bireylerin bilgi ve haber kaynağı olarak bilinen kitle iletişim araçlarının yerini günümüzde yeni iletişim teknolojileri almaya başlamıştır. Yeni teknolojiler arasında demokratik toplumun

¹ KEMP Simon, “Digital 2024: Global Overview Report”, 31.01.2024, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

² Nüfusumuzun Yüzde 86,5'i Çevrimiçi; Yüzde 93,8'i Mobil, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, <https://sgb.uab.gov.tr/haberler/nufusumuzun-yuzde-86-5-i-cevrimici-yuzde-93-8-i-mobil> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); KEMP Simon, “Digital 2024: Turkey”, 23.02.2024, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey?rq=t%C3%BCrkiye> (Erişim Tarihi 03.11.2024).

³ NEWMAN Nic / FLETCHER Richard / EDDY Kirsten / ROBERTSON Craig T. / NIELSEN Rasmus Kleis, “Reuters Institute Digital News Report 2023”, Reuters Institute, University of Oxford. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁴ ATEŞ BENEK Neslihan, İnternet Søjelerinin Ceza Sorumluluğu ve Tedbirler Bağlamında Sosyal Ağların Denetimi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, s. 250; aynı yönde bkz. AKYASAN BİRSEN Gönöl, Sosyal Medyada Paylaşılan İçerik Nedeniyle Kişilik Hakları İhlalleri, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2020, s. 46-47.

⁵ ROZEHNAL Aleš, “The Role Of Social Media In Shaping Society”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law; Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 217-244, <https://real.mtak.hu/134573/1/The%20Impact%20of%20Digital%20Platforms%20and%20Social%20Media%20-%20Chapter%207%20-%20Rozehnal.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2024), s. 217.

⁶ ARİSTOTELES, Metafizik, (Çev. Y. G. Sev), 3. Bası, Pinhan, İstanbul, 2017, s. 13.

dönüşüm geçirerek çevrim içi şekillendiği sosyal paylaşım ağları, bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşma bağlamında ön plandadır. Bununla birlikte, sosyal medyanın geleneksel medyaya benzer şekilde etik kurallar, kontrol ve doğrulama mekanizmalarına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla çevrim içi ortamın bilgi akışında dezenformasyona zemin hazırlanması kaçınılmazdır. Öyle ki, sosyal medyada dezenformasyonun bilinen en somut örneği, 2019 yılının aralık ayında ilk kez Çin'in *Wuhan* kentinde ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan COVID-19 pandemisine ilişkin yapılan paylaşımlarda ortaya çıkmıştır. Pandemi döneminde doğruluğu kanıtlanmamış çok sayıda içeriğin kullanıcılar tarafından sosyal medyada paylaşıldığı görülmüştür.⁷ Bununla birlikte, 2016 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) seçim süreci başta olmak üzere dünya genelinde yaşanan pek çok demokratik süreçte çevrim içi dezenformasyonun bilgi akışını etkilediği ve geçmişe oranla dezenformasyon kavramının her geçen gün daha da görünür olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar dezenformasyonun görünürlüğünü en çok yansıtan örnekler olsa da dezenformasyon, bu örneklerden çok öncesine dayanan köklü bir bilgi kirliliği türüdür.

Günümüzün bilgi ekosisteminde sosyal medyanın üzerine kurulu olduğu algoritmalar kullanılarak gerçekleştirilen bilgi filtrelemeleri, demokratik toplumdaki çoğulculuk ve hoşgörü zeminini bir nevi homojen bir tabana dönüştürmektedir. Bu doğrultuda yankı odalarıyla da şekillenen bu filtreleme süreci, demokratik toplumdaki tartışmanın yerini kutuplaşma ve ön yargılar üzerinden nefret söylemine bırakmanın yolunu açabilmektedir. Dezenformasyon bir tarafta özellikle siyasiler tarafından siyasi gündemi yönlendirme veya belirleme ve gazetecilik faaliyetini itibarsızlaştırarak caydırıcı bir etki yaratma aracı olarak da kullanılabilir. Diğer tarafta ise üçüncü kişiler tarafından tamamen ekonomik nedenlerle bilgiyi manipüle ederek maddi kazanca dönüştürme maksadıyla da tercih edilebilmektedir. Bu durum da devletlerin sağlıklı bir demokratik tartışma ortamı sağlama konusundaki pozitif yükümlülüklerinin bir gereği olarak sosyal medya platformları üzerinde çeşitli önlemlerin alınması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, bu önlemlerin nihai amacının toplumda sağlıklı ve açık bir tartışma ortamını sürdürmek olması gerektiği unutulmamalıdır.

⁷ TOPÇU Emre / ÇAYCI Berk, "Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 Pandemisi Örneği", TAM Akademi Dergisi, C. 1, S. 2, 2022, ss. 161–191, s. 165.

Dezenformasyonda ön plana çıkan yanlış ya da yanıltıcı bilginin kasıtlı olarak yayılması unsuru, demokratik tartışma ortamına zarar vererek kamuoyunda bilgiye ve habere olan güvensizliği körükleyebilir. Bu durum da demokratik kurumları oluşturan iskeletin zayıflamasına doğrudan yol açacak etkenlerden biridir. Böylelikle dezenformasyon, kutuplaşmayı tetikleyebilir ve iletişimdeki sağlıklı diyalogu engelleyebilir. Bu kapsamda dezenformasyonun, seçimler başta olmak üzere demokratik süreçler üzerindeki etkilerine de özel olarak değinmekte yarar vardır. Dezenformasyon; kamuoyu algısını manipüle ederek, gerçeği eğip bükerek ve belirsizlik ortamını besleyerek seçim sonuçlarını doğrudan etkileyebilir, potansiyel olarak seçmen kararları üzerinde rol oynayabilir ve demokratik iradenin zedelenmesine yol açabilir. Bu da uzun vadede demokratik kurumlara duyulan güvenin azalmasına neden olacak bir etki doğurur. Dolayısıyla sürekli gelişen ve değişen bir dezenformasyon ağı içinde, bu kavramının karmaşıklığını kavrayarak demokratik tartışma ortamının sağlıklı ve işlevsel bir biçimde gelişmesini sağlamaya yönelik, devlet ve devlet dışı tüm aktörlerin bir arada iş birliği içinde mücadele etmesini teşvik etmek büyük bir önem arz etmektedir. Bunun yanında dezenformasyonla etkili mücadele için temel evrensel değerlere bağlılık ve eleştirel bakış açısı ile sorgulamanın olmazsa olmaz bir konumda bulunduğu da bilincinde olmak gerekir.

Bu tez çalışmasında dezenformasyonun demokratik toplum üzerinde hangi yönleriyle etki gösterebileceği insan hakları hukuku perspektifinden irdelenecektir. Şüphesiz konunun disiplinler arası ve karmaşık boyutu da dikkate alındığında, alışlagelen konvansiyonel bir yöntemden ziyade pozitif hukukun diğer disiplinlerle harmanlanması yöntem edinilmiştir. Bu doğrultuda, çalışma üç bölümden oluşmakta olup **ilk bölümünde**, dezenformasyon olgusu genel olarak ele alınacak ve kavram üzerinde durularak dezenformasyonun devletler ve devlet dışı diğer aktörler eliyle düzenlenmesinin kapsamı değerlendirilecektir. **İkinci bölümde**, ayrıştırıcı etkiyi kapsar biçimde dezenformasyonun demokratik söylem üzerindeki etkisi dikkate alınarak incelenecektir. **Üçüncü bölümde**, demokratik sürece katılımın önünde bir engel olarak dezenformasyon olgusu ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEZENFORMASYON KAVRAMI VE DÜZENLENMESİ

“Bir nesil bilginin cezalandırıldığı ve cehaletin saadet olduğunu öğrenerek yetişiyor. Bir sonraki nesil cahil olduklarını bile bilemeyecek çünkü bilginin ne olduğunu bilmeyecekler.”¹

Geçmişten bugüne dezenformasyonun esasen bilgi ile paralel olarak varlık gösterdiği ve yeni keşfedilmiş bir kavram olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, teknolojik gelişmelerin etkisiyle dezenformasyon yöntemleri de değişmekte, gelişmekte ve her geçen gün artan bir görünürlük kazanmaktadır. Bu nedenle dezenformasyon, onu oluşturan toplumsal koşullar ve toplum üzerinde yarattığı etkinin yanı sıra toplumların gösterdiği direnç üzerinden değerlendirilmelidir.² Kavramın ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim başta olmak üzere insan hakları üzerinde etki gösteren ciddi bir olgu haline gelmesi,³ buna yönelik düzenlemeler yapılması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

Yanlış bilgi, sahte haber, yanıltıcı bilgi gibi gerçeği yansıtmayan her türlü bilgi çarpıtması şeklinde karşımıza çıkan “*dezenformasyon*”, demokratik toplumda güveni sarsarak, çoğulcu, sağlıklı ve hoşgörüyü dayalı bir tartışma ortamı karşısında engel teşkil etmektedir.⁴ Elbette bu durum öncelikle ifade özgürlüğü üzerinde etkiler

¹ LE GUIN Ursula K., Sesler, (Çev. Ç. Erkal İpek), Metis, Ankara, 2020, s. 62.

² ŞAHİN Zeynep Burcu, “Dezenformasyonla Mücadelede İfade Özgürlüğü: İçeriğin Korunması ve 29. Madde”, Yeni Medya Dergisi, S. 15, ss. 282-299, s. 284.

³ İfade Özgürlüğü ve Doğru Bilgiye Erişim Bağlamında Google'ın Dezenformasyon ve Medya Politikaları, Teyit, Ağustos 2023, <https://md.teyit.org/file/ifade-ozgurlugu-ve-dogru-bilgiye-erisim-baglaminda-googlein-dezenformasyon-ve-medya-politikalari-vf.pdf> (Erişim Tarihi 19.11.2024); DOST Süleyman, “Yapay Zeka ve İfade Özgürlüğü”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 28 S. 49, 2023, ss. 279-318, s. 300.

⁴ SKOGLY Sigrun I., “Prevention is Better than a Cure: The Obligation to Prevent Human Rights Violations”, Human Rights Quarterly, C. 46, S. 2, 2024, ss. 330-370, s. 344.

doğurur. Ancak etkiler bununla sınırlı değildir. Ön yargı ve hoşgörüsüzlüğe dayalı söylemler üzerinden ayrımcılık, kutuplaşma, demokratik seçimlerin manipüle edilmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerine yönelik müdahaleleri de beraberinde getirebilir. Bu nedenledir ki, yeni teknolojiler üzerinden giderek yayılan dezenformasyon olgusu ile mücadele etmek, temel hakların korunmasına ilişkin bir pozitif yükümlülük olarak da karşımıza çıkar.

İnsan hakları perspektifinden bakıldığında devlet, bireyin genel menfaatleri ile toplumun menfaatleri arasında adil bir denge kurulup kurulmadığını denetlemekle yükümlüdür. Temel bir hak ve özgürlüğe yönelik müdahalelerin önlenbilmesine ilişkin yasal düzenlemeler yapmak ve koruyucu ve önleyici tedbirler almak devletin bu kapsamdaki yükümlülükleri ile ilgilidir. Bu tedbirler çerçevesinde hareket etmekle mükellef olan devlet makamları, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını etkili hale getirmelidir.⁵ Bununla birlikte bu yükümlülüğün başta devletler ve sonrasında ise sosyal medya alanında faaliyet gösteren teknoloji şirketleri, sivil toplum kuruluşları ve bireyler arasında paylaşılması gereken bir niteliği olduğunu ortaya koymak gerekir. Bu bağlamda dezenformasyonla mücadele özelinde, yanlış veya yanıltıcı içeriklerin belirlenmesi ve kaldırılmasına yönelik politikalar ve prosedürlerin geliştirilmesine ilişkin olarak devletlerle birlikte özel hukuk kişilerinin de sorumluluk payı olduğu açıktır. Keza teknoloji şirketleri bakımından da bilgiye erişim hakkına ilişkin usuli güvencelerin sağlanması ve bu güvencelerin insan haklarına ilişkin temel ilkelerle uyumlu şekilde işletilmesi artık bir zorunluluktur. Özellikle de sosyal medya platformlarının doğru ve güvenilir bilgiye erişim imkânı tanınmasının önündeki engellerle etkin mücadele yöntemleri üzerine çalışması gerekir.

Hak temelli ve iş birliğine dayalı bir sorumluluk paylaşımı, dezenformasyonla mücadelede kilit unsur olarak görülmelidir. Dezenformasyonla mücadelenin kapsamını ele alabilmek için, bu bölümde ilk olarak dezenformasyon kavramı ve kapsamı ele alınacak (I), ardından bu çerçeveden hareketle düzenleme ihtiyacında rol alan aktörler üzerinden bir kısım dezenformasyonla mücadele yöntemlerine değinilecektir (II).

⁵ ÇINAR Özgür Heval, “The Current Case Law of the European Court of Human Rights on Privacy: Challenges in the Digital Age”, The International Journal of Human Rights, C. 25, S. 1, 2020, ss. 26-51, s. 32.

I. Bir Çevrim İçi İfade Biçimi Olarak Dezenformasyon Kavramı

Dezenformasyon denildiğinde akla gelen birçok kelimenin arasında “*yalan haber*” (*fake news*) öne çıkmıştır. Bu kavramın görünür olmasında 2016 yılında gerçekleşen ABD Başkanlık seçimleri öncesinde, başkan adayı Donald Trump’ın “*CNN yalan haberdır*” (*CNN is fake news*) ifadesini kullanarak bir muhabiri hedef göstermesinin etkisi olduğu söylenmektedir.⁶ Basında geniş yankı bulan bu olayı takiben, yalan haber kavramının siyasi tartışmaların adeta bir aksesuarı haline gelmesi fark edilir olmuştur.⁷ Diğer bir ifadeyle yalan haber, tüm dünyada siyasi liderler başta olmak üzere, bireylerin hoşlanmadıkları şeylere karşı kullandıkları ve bilgi kirliliği ürettikleri bir araca dönüşmüştür.⁸ Bu kavram, aslında gerçekleri ortaya çıkartma amacına yönelik olmaktan ziyade özellikle güvenilir bilgi kaynaklarını itibarsızlaştırmaya, toplumun rasyonel, gerçeklere dayalı kararlar alma yeteneğini zayıflatmaya yönelik kullanımın en çarpıcı örneği olarak karşımıza çıkmıştır.⁹

Bununla birlikte, dezenformasyon denilince akla ilk gelen “yalan haber” kavramı, daha karmaşık bir kavram olan ve dezenformasyonu çerçeveleyen “bilgi kirliliği” olgusunu tanımlamakta yetersiz kalmaktadır.¹⁰ Bu nedenle bu tez çalışmasında tüm bu bilgi kirliliğinin bir parçası olan “*dezenformasyon*” kavramı çatı kavram olarak kullanılacak ve bu kavramın kapsamı ele alınacaktır. Dolayısıyla, dezenformasyonla mücadelede rol oynayan yöntemleri tartışabilmek için öncelikle “*dezenformasyon*” kavramın tanımlayarak benzer kavramlardan ayırtmak gereklidir.

⁶ Donald Trump Shuts Down CNN Reporter: “You’re Fake News.”, <https://www.youtube.com/watch?v=Vqpzk-qGxMU> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁷ SILVERMAN Craig, “I Helped Popularize the Term ‘Fake News’ and Now I Cringe Every Time I Hear It”, BuzzFeedNews, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/i-helped-popularize-the-term-fake-news-and-now-i-kringe> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁸ MOUNK Yascha, *The People vs. Democracy Why Our Freedom Is in Danger & How To Save It*, 1. Bası, Harvard University Press, Cambridge, 2018, s. 44.

⁹ Rozehnal, **a.g.e.**, s. 230.

¹⁰ Bu kavramın artık kullanılmaması gereği hakkında bkz. HUBERMAN Bond, “‘Fake News’: Why Snopes Prefers Not to Say It Anymore”, 2019, <https://www.snopes.com/2019/07/09/fake-news-why-snopes-prefers-not-to-say-it-anymore/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

A. Dezenformasyonun Tanımı ve Diğer Kavramlarla Karşılaştırılması

“Dezenformasyon” kavramının özelliklerinin ne kadar çok ve karmaşık olduğu göz önüne alındığında, onu tanımlamak oldukça zordur.¹¹ Kaldı ki bu kavram yeni olamamakla birlikte geçmişten bu yana farklı araçlar ve amaçlarla şekil değiştirerek günümüze gelmiştir.¹² Bu kelimenin sözlüklerde yerini alması eski olmamakla birlikte kelimenin kökeninin Rusça “*dezinformatsiya*” kelimesi olduğu düşünülmektedir. Daha açık ifadeyle, Sovyetler Birliği zamanında Rusya tarafından kamuoyunu aldatmak amacıyla yanlış bilgi yaymayı amaçlayan özel bir dezenformasyon ofisinin kurulmasının, kavramının çıkış noktası olduğu tahmin edilmektedir.¹³ Bu kabule göre askeri *dezinformatsiya* stratejisi teknolojik yenilikler ve son yıllarda bilgi medyası ekosisteminde yaşanan değişiklikler ile dezenformasyon halini almıştır.¹⁴ Kavram sözlüklere girdikten sonra, *Oxford Learner’s Dictionaries* dezenformasyonu “*kasıtlı olarak verilen yanlış bilgi*” olarak tanımlamış ve özellikle bir hükümet kuruluşu tarafından rakip bir güce karşı medyaya verilen propaganda olmak üzere, yanıltma amaçlı yanlış bilgi olarak örneklendirmiştir.¹⁵ Benzer şekilde, dezenformasyon sözcüğü “*insanları yanıltmak için yayılan yanlış bilgi*” olarak da tanımlanmıştır.¹⁶ Genel bir olgu olarak dezenformasyonun, özellikle kriz ve çatışma ortamında kitlelerin mobilize edilmesinde ve kamu diplomasisi mekanizmalarının işletilmesinde önemli bir rol üstlendiği ve kullanışlı bir araç olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷ Nitekim dezenformasyon olgusu bireysel çabadan ziyade hedefe yönelik kolektif bir akıl yürütmenin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

¹¹ ACAMPA Suania, *From Dezinformatsiya to Disinformation A Critical Analysis of Strategies and Effect on the Digital Public Sphere*, 1. Bası, Springer, Cham, 2024, s. 46.

¹² Tarihsel süreç için bkz. VOLKOFF Vladimir, *Petite Histoire de la Désinformation: Du cheval de Troie à Internet*, 1. Bası, Editions du Rocher, Monaco, 1999.

¹³ Volkoff, **a.g.e.**, 33; BRISOLA Anna Cristina / DOYLE Andréa, “Critical Information Literacy as a Path to Resist “Fake News”: Understanding Disinformation as the Root Problem”, *Open Information Science*, C. 3, S. 1, 2019, ss. 274-286, s. 277; MAHAIRAS Aristedes / DVILYANSKI Mikhail, “Disinformation – Дезинформация (Dezinformatsiya)”, *The Cyber Defense Review*, C. 3 S. 3, 2018, ss. 21-28, s. 21.

¹⁴ Acampa, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁵ Oxford Learner’s Dictionaries, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/disinformation?q=disinformation> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

¹⁶ Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

¹⁷ AKYÜZ Selman Selim / ÖZKAN Merve, “Kriz Dönemlerinde Enformasyon Süreçleri: Ukrayna-Rusya Savaşında Dolaşıma Giren Sahte Haberlerin Analizi”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 2, 2022, ss. 66-82, s. 70.

¹⁸ Volkoff, **a.g.e.**, s. 163; RUSS Michael, *Evaluating the European Union’s Response to Online Misinformation and Disinformation: How to Address Harm While Maximising Freedom of Expression?*, The University of Edinburgh School of Law, Edinburgh, 2021,

Dezenformasyon ile demokratik tartışma ortamında olması gereken rasyonel ve eleştirel düşüncenin devre dışı bırakılması hedeflenir. Bu noktada, paylaşılan bilginin doğru olup olmadığı ve bilginin alıcısını yanıltma niyetinin ve kastının bulunup bulunmadığına odaklanılması gerekir. Keza dezenformasyonda yalnızca içeriğe odaklanmak dar bir bakış açısıdır. Öyle ki, dezenformasyonun en büyük özelliklerinden biri de adeta bir salgın gibi hızlı ve geniş çapta yayılmasıdır. Bu durum bilginin yayılma ve mutasyona uğrama noktasında internet ortamındaki çok taraflı iletişimden yararlanma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de aslında dezenformasyonda içerik dışında önem verilmesi gereken hususlardan biri de bu içeriğin demokratik toplumda eksikliği duyulan hangi ihtiyaçtan kaynaklanarak yayıldığını, yani sosyal bağlamını ve kısa ve uzun vadedeki etkilerini anlamaya çalışmak olmalıdır.¹⁹

Dezenformasyonu sosyal medya kullanımıyla güçlenen bir olgu olarak görmek, mevcut etkisini değerlendirmek ve kavramsal çerçevesini anlamak için kilit bir önem taşımaktadır. Her ne kadar dezenformasyonun kural olarak bireyler tarafından üretildiği düşünülse de yalnızca gerçek kişilerin içerik paylaşımları ile değil, teknolojik altyapıların bir araç olarak kullanıldığı filtre balonları, yankı odaları, mikro-hedefleme ve algoritmalar üzerinden de yaygınlaştırılabilmektedir. Bilgi kaynaklarını kontrol eden mevcut düzenleyici çerçevenin, büyük miktarda verinin sürekli olarak üretildiği ve her an paylaşıldığı dijital toplumda amaca uygun olmadığı giderek daha fazla düşünülmektedir. Bu bağlamda dezenformasyon çok yönlü ve karmaşık bir konudur ve daha ziyade çok daha geniş bir bilgi bozukluğunun semptomu olarak değerlendirilebilecektir.²⁰

<https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/39399/Russ2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 4.12.2024), s. 71.

¹⁹ WARDLE Clarie, “Misunderstanding Misinformation”, Slate, <https://slate.com/technology/2023/06/the-problem-with-misinformation.html> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

²⁰ Disinformation and Freedom of Expression, Association for Progressive Communications, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/disinformation/2-Civil-society-organisations/APC-Disinformation-Submission.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

1. Genel İlkeler Bağlamında Dezenformasyon Kavramına Giriş

Öğretide bilgi çarpıtması şeklinde bir çerçeve kavram olarak da adlandırılabilen dezenformasyonun bilinen kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır.²¹ Bu çalışma kapsamında bilgi kirliliğinin “*dezenformasyon*” çatı kavramı altında ele alınacağı yukarıda açıklanmıştır. Bununla birlikte, dezenformasyonu bir kavram olarak ele almadan evvel çevrim içi ifadenin korunması kapsamında uygulanacak genel ilkeleri tespit etmek, meselenin kavramsal çerçevesini çizmeye yardımcı olacaktır.

Genel olarak bir ifadenin korunması ile ilgili olarak, Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin (İHEB)²² 19. maddesinde düzenlendiği şekilde “*herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar*”. Aynı şekilde, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin (MSHUS)²³ 19. maddesinin ikinci fıkrası ile güvence altına alındığı üzere “*herkes düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir*”. Bu doğrultuda bakıldığında, ifade özgürlüğünün kapsamı geniştir ve BM İnsan Hakları Komitesi, 19. maddenin yorumuyla ilgili olarak kabul ettiği 34 No’lu Genel Yorum’unda bu hakkın siyasi yorum, gazetecilik, öğretim, insan hakları konularının tartışılması, kişisel yorum ve özel iletişimi kapsadığını ve çevrim içi ifade için koruma sağladığını teyit etmiştir.²⁴ Komite’ye göre, 19. maddesinin ikinci fıkrası, tüm ifade biçimlerini ve bunların yayılma araçlarını korur. İfade biçimleri arasında

²¹ Ó FATHAIGH Ronan / HELBERGER Natali / APPELMAN Naomi, “The Perils of Legally Defining Disinformation”, Internet Policy Review, C. 10, S. 4, 2021, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2021-4-1584.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 3; ERGA, Internal Media Plurality in Audiovisual Media Services in the EU: Rules & Practices, 2018, s. 83. <https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2019/01/ERGA-2018-07-SG1-Report-on-internal-plurality-LQ.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Bilgi çarpıtması kavramı için bkz. YEŞİLTUNA Oğuzhan, Hakikat ya da Neticeler: İfade Özgürlüğü Bağlamında Çevrim İçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, s. 24 vd.

²² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948, Birleşmiş Milletler, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

²³ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966, Birleşmiş Milletler, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

²⁴ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 19. Maddesiyle İlgili Olarak Kabul Edilen 34 No’lu Genel Yorum, 2011, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

konuşma, yazı ve işaret dili ile sanatsal görüntüler ve objeler gibi sözel olmayan ifadeler bulunur. İfade araçları; kitapları, gazeteleri, broşürleri, posterleri, afişleri, kıyafet seçimini ve resmi mercilere sunulan dilekçeleri içerir; tüm görsel-işitsel biçimlerinin yanı sıra elektronik ve internet tabanlı ifade biçimlerini de kapsar.²⁵ Komite, taraf devletlerin internet ve mobil tabanlı elektronik bilgi yayma sistemleri gibi bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin dünyadaki iletişim teamüllerini büyük ölçüde değiştirdiğini dikkate almaları gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim artık bilgi ve fikir alışverişi için geleneksel kitle iletişim araçlarının mutlak varlığına ihtiyaç duymayan küresel bir ağ vardır ve taraf devletler, bu yeni medyanın bağımsızlığını teşvik etmek ve bireylerin oraya erişimini sağlamak için gerekli tüm adımları atmalıdır.²⁶ Bu çerçevede, BM tarafından ifade özgürlüğüne ilişkin güvencelerin çevrim içi alanda da aynı şekilde uygulanması gerektiğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Aynı doğrultuda, ifade özgürlüğü Avrupa Konseyi nezdinde temel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesi ile koruma altına alınmıştır.²⁷ Bu madde uyarınca: *“Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar”*. Bu madde çevrim içi ortamda ifade özgürlüğünün kullanılmasını özel olarak düzenlemese de Avrupa Konseyi'nin yargısal ve AİHS'nin 46. maddesinin birinci fıkrası gereği bağlayıcı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatlarıyla bu madde kapsamındaki ifade özgürlüğü koruması, çevrim içi ifade özgürlüğüne de genişletilmiştir. AİHM; ifade özgürlüğüne ilişkin temel ilke ve tespitlerinin, kural olarak çevrim içi ifade özgürlüğü yönünden de geçerli olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, internet ortamının kendine özgü özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim AİHM, internet ortamını ifade özgürlüğünü genişleten yeni bir mecra olarak değerlendirmekte; bilgiyi alma, aktarma ve yaymaya yarayan bir yayın aracı olarak nitelemektedir.²⁸ AİHM'ne göre, internet siteleri, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklamak ve yaymak konusundaki yeterlilikleri sayesinde, halkın güncel haberlere erişimine ve daha geniş bir perspektiften, haberleri iletilmenin

²⁵ 34 No'lu Genel Yorum, a.g.e., para. 13.

²⁶ 34 No'lu Genel Yorum, a.g.e., para. 15.

²⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

²⁸ Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No. 3111/10, T. 18/12/2012, para. 50.

kolaylaşmasına büyük oranda hizmet etmektedir.²⁹ Keza AİHM'ne göre, “erişilebilirlikleri ve büyük miktarda veriyi saklama ve yayma kapasiteleri sayesinde web siteleri, halkın haberlere erişiminin iyileştirilmesine ve genel olarak bilgi iletişiminin kolaylaştırılmasına büyük katkı sağlamaktadır”.³⁰ Bu doğrultuda internetin, kamunun bilgi ve haber alma ve verme hakkı bakımından ifade özgürlüğünü etkili şekilde kullanabilmesi için hem içeriğin yaygınlaştırılması hem de ilgili içeriklere ulaşılması bakımından kolaylaştırıcı bir rol oynadığı açıktır. Buna paralel olarak, internetin rolü ve önemine dikkat çeken AİHM, ifade özgürlüğünün kullanılması bakımından görev ve sorumlulukların da bulunduğu temel prensibinden de ayrılmamakta, içeriğin yayılmasından kaynaklanan sorumluluğun kapsamı ve internet aktörlerinin bu kapsamdaki yükümlülüklerini de ele almayı ve tespitlerde bulunmayı ihmal etmemektedir.³¹

Diğer taraftan, çevrim içi ifade ile bağlantılı olarak, BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü tarafından 16 Mayıs 2011 tarihinde BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunulan rapor, ifade özgürlüğünün kullanılması bağlamında internet erişiminin tanınması ile ilgili önem taşıyan bir belgedir.³² Bu raporda altı çizildiği üzere internete erişim, düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanmanın temel bir aracıdır. Diğer bir ifadeyle, ifade özgürlüğü hem kendi başına temel bir haktır hem de diğer hakların kolaylaştırıcısıdır. Bu bağlamda, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasında bir katalizör görevi gören internet, diğer birçok insan hakkının hayata geçirilmesini kolaylaştırmaktadır.³³

Bununla birlikte çağımızda kabul edilmesi gereken gerçeklerden biri de bu denli büyük bir öneme sahip olan internetin aracı kılınarak çevrim içi yanlış bilgilendirme ve yalan haberlerin artmakta olduğudur. BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının

²⁹ İfade özgürlüğünün uygulanması konusunda internet sitelerinin önemine ilişkin, bkz. *Times Newspapers Ltd. v. Birleşik Krallık* (No. 1 ve 2), Başvuru No. 3002/03 ve 23676/03, 10/3/2009, para. 27; cezaevinde internete erişim için bkz. *Jankovskis v. Litvanya*, Başvuru No. 21575/08, 17/01/2017; *Ramazan Demir v. Türkiye*, Başvuru No. 68550/17, 09/02/2021.

³⁰ *Times Newspapers Ltd. v. Birleşik Krallık* (No. 1 ve 2), para. 27; *Comité de rédaction de Pravoye Delo et Shtekel v. Ukrayna*, Başvuru No. 33014/05, 05/05/2011, para. 64; *Wegrzynowski et Smolczewski v. Polonya*, Başvuru No. 33846/07, 16/07/2013, para. 59.

³¹ *Delfi AS v. Estonya* [BD], Başvuru No. 64569/09, 16/06/2015; *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ve Index.hu Zrt v. Macaristan*, Başvuru No. 22947/13, 02/02/2016.

³² LA RUE Frank, “Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, United Nations Human Rights Council, 2011, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/132/01/pdf/g1113201.pdf> (Erişim Tarihi: 2.11.2024).

³³ La Rue, **a.g.e.**, para. 22.

Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü'nün hazırladığı raporda da vurgulandığı üzere, dezenformasyonun evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur.³⁴ Bu mutabakat eksikliği, bir yandan küresel bir müdahaleyi zorlaştırırken diğer yandan kavramın karmaşık, özünde siyasi ve tartışmalı doğasının da altını çizmektedir. Sorunun bir kısmı, gerçek ile yalan ve zarar verme niyetinin varlığı ile yokluğu arasında net çizgiler çizmenin imkansızlığında yatmaktadır. Yanlış bilgi, taban tabana zıt amaçlara sahip aktörler tarafından araçsallaştırılabilir. Nitekim görüşler, inançlar, kesin olmayan bilgiler, parodi ve hiciv gibi diğer ifade biçimleri, doğruluk ve yanlış analizine kolayca giremez.³⁵ Benzer şekilde *İfade Özgürlüğü ve Sahte Haber, Dezenformasyon ve Propaganda Ortak Bildirgesi* ile de ifade özgürlüğü bağlamında temel ilkeler çevrim içi dezenformasyon özelinde ele alınmaktadır.³⁶ Bu Bildirge “*kamu yetkililerinin medyanın ‘muhalefet’ olduğunu veya ‘yalan söylediğini’ ve gizli bir siyasi gündemi olduğunu ifade etmek de dahil olmak üzere medyayı aşagılıdığı, korkuttuğu ve tehdit ettiği durumlardan*” endişe duyulduğunu ifade etmiştir.³⁷ Diğer taraftan, “*bilgiyi bastırmak için dijital teknolojilerin kullanılması ve siyasi açıdan hassas içeriğin kısıtlanması için araçlara baskı yapılması gibi önlemler yoluyla gazetecilik uygulamalarına müdahale ederek, bazı hükümetlerin muhalefeti bastırma ve kamusal iletişimi kontrol etme girişimlerinden*” üzüntü duyulduğu belirtilmiştir.³⁸ Bildirge, dezenformasyonla mücadele eden devletler için birtakım standartlar belirlemektedir. Keza dezenformasyona dair genel çerçevenin belirlenmesinde muğlak tanımlar ve “*yanlış haber*” veya “*objektif olmayan bilgi*” gibi muğlak ifadelerin kullanılması uluslararası standartlarla bağdaşmamaktadır.³⁹ Bununla birlikte Bildirge kapsamında; devlet aktörlerinin “*bildikleri veya makul olarak bilmeleri gereken ifadeleri kullanmama, desteklememe, teşvik etmeme veya daha fazla yaymama*” sorumluluğunun da altı çizilmiştir.⁴⁰ Bildirge’de, dezenformasyonla mücadelede teknik ve yasal çözümler ile eğitimin öneminden ve bu doğrultuda tüm aktörler arasında geliştirilerek izlenecek bir iş birliği politikasından ziyade, “*sahte haberleri*

³⁴ KHAN Irene, “Disinformation and Freedom of Opinion and Expression: Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, United Nations Human Rights Council, 2021, <https://digitallibrary.un.org/record/3925306?v=pdf#files> (Erişim Tarihi: 2.11.2024).

³⁵ Khan, **a.g.e.**, para. 9-10; TUNÇAY Hafize, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü, 1. Bası, Legal, İstanbul, 2019, s. 186.

³⁶ Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News,” Disinformation and Propaganda, 2017, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Erişim Tarihi: 2.11.2024).

³⁷ Joint declaration, **op. cit.**

³⁸ Joint declaration, **op. cit.**

³⁹ Russ, **a.g.e.**, s. 79-80.

⁴⁰ Joint declaration, **op. cit.**

yasaklama” gibi kısa vadeli akut çözümlerin, uzun vadede ifade özgürlüğünün korunmasını neredeyse kesinlikle zayıflatacağından duyulan endişenin altı çizilmiştir.

Dezenformasyonun bireysel etkilerin yanında küresel kalkınma hedefleri üzerinde de etkileri olduğu göz ardı edilmemelidir. Öyle ki bu doğrultuda BM Genel Kurulu tarafından 2015 yılında “*Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*” belirlenmiştir.⁴¹ Bununla birlikte, yeni teknolojilerin gelişmesi ile bu hedeflerden bir kısmı çevrim içi dezenformasyonun yayılmasından ve buna yönelik mücadele için kullanılan yöntemlerin uygulanmasından kuşkusuz etkilenmektedir. Nitekim dezenformasyon nedeniyle bireylerin kendilerini özgürce ifade etme ve toplumsal tartışma ortamına katılma hakkını etkili ve sağlıklı biçimde kullanması tehlike altına girmektedir. Dezenformasyon oluşturan içerikler gerçek olana karşı duyulan güveni azaltma etkisi gösterdiği gibi demokratik hakların kullanılması üzerinde de caydırıcı bir etki oluşturabilmektedir. Devletin müdahale etmemesi gereken alana müdahale etmesi veya müdahalenin bu alana kadar uzaması, hak kullanımını hukuka aykırı bir eylem gibi görülmesi kişileri anayasal haklarını kullanmaktan caydırabilir.⁴² Caydırıcı etki, bir kişinin yaptırım ya da cezalandırmadan kaçınmak için kamu yararını ilgilendiren konularda dahi kendini özgürce ifade etmekten kaçınması veya kamu yararına yönelik ifadelerinde kendini kısıtlamaya zorlaması ile görünürlik kazanır.⁴³

Bu bağlamda özellikle, dezenformasyonun ayrımcılık temelli söylemlerin yayılmasını körükleyerek nefret söylemini beslemek ve demokratik toplumda olması gereken hoşgörü ve çoğulculuk ortamını baltalayarak kutuplaşmalara neden olma etki rolünü yadsımak mümkün değildir. Bireylerin çoğulculuk ve hoşgörü ortamını terk ederek, kendi görüşlerinden oluşan yankı odalarına hapsolmaları, demokratik toplumun temel bileşenlerinin sağlıklı şekilde işlemesine karşı baltalayıcı bir etki gösterir. Dezenformasyonla mücadele için devletler ve diğer devlet dışı aktörler tarafından alınan tedbirlerin mahiyetinin çoğu zaman da keyfiyete yol açan muğlak tanımlar nedeniyle hukukilik ve demokratik toplumda gereklilik ilkeleriyle

⁴¹ Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, <https://www.globalcompactturkiye.org/surdurulebilir-kalkinma-amaclari/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴² TOMBUL Didem, *İfade Özgürlüğünde Caydırıcı Etki*, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2023, s. 36-37.

⁴³ O FATHAIGH Rónán, Article 10 and the Chilling Effect: A Critical Examination of How the European Court of Human Rights Seeks to Protect Freedom of Expression from the Chilling Effect, Doktora Tezi, Gent, Ghent University Faculty of Law and Criminology, 2019, <https://biblio.ugent.be/publication/8620369> (Erişim Tarihi: 4.12.2024), s. 350.

bağdaşmaması, bireylerin ifade özgürlüğü ve bilgiye erişimi üzerindeki bu tehlikeli etkinin bir başka görünümünü oluşturmaktadır. Gelineen noktada ifade özgürlüğü, internet kullanımının da ön plana çıktığı temel insan haklarından biri olmuştur. Dolayısıyla uluslararası standartların BM ve Avrupa Konseyi başta olmak üzere, diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından geliştirilmesi bu açıdan da büyük bir önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği (AB) Komisyonu’nun bu konuda çalışmak üzere kurduğu üst düzey uzmanlar grubu da dezenformasyon olgusunun sahte haberlerin ötesinde bir olgu olduğunu göz önünde bulundurmakta ve konuyu çok daha geniş bir kapsamda ele almaktadır. Uzmanlar grubunun raporunda dezenformasyon kasıtlı olarak kamu zararına neden olmak veya kâr elde etmek amacıyla tasarlanan, sunulan ve tanıtılan her türlü yanlış, hatalı veya yanıltıcı bilgi olarak nitelendirilmiştir.⁴⁴ Dezenformasyonda çarpıtılan bilginin amacı, siyasi saiklerden kaynaklanabileceği gibi ekonomik menfaat elde etme güdüsüne de dayanabilir. Dolayısıyla hiciv gibi, gerçek olmasa da kasıtlı olarak paylaşılan ancak aldatma kastı olmayan içerik paylaşımları, dezenformasyon bakımından iki kurucu unsur olan kast ve aldatma amacını taşımadıklarından kavramın içerisinde yer almamalıdır. Avrupa Komisyonu’nun uzmanlar raporunda geçen “*kamu zararı*” kavramı, “*demokratik, siyasi ve politika oluşturma süreçlerine ve AB vatandaşlarının sağlığının korunması, çevre veya güvenlik gibi kamu mallarına yönelik tehditler*” olarak tanımlanmıştır. Komisyon, açıkça tanımlanmış olan yanlış (*partizan*) bilgi ve yorumları, çevrim içi dezenformasyon alanının dışında tuttuğunu belirtmektedir.⁴⁵ Ancak öngörülebilir ve belirli bir tanımlama olmadığı sürece, örneğin uygulamada mizah veya hiciv amaçlı yayılan bilgilerin de otomatik olarak kapsam dışında bırakılabilmesi riski gündeme gelecektir. Önemle vurgulanması gereken husus, üretilmiş dahi olsa paylaşılan çevrim içi içeriğin gerçekle bağlantısı olup olmadığının belirlenmesidir.

⁴⁴ A Multi-dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation, European Commission, 2018, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (Erişim Tarihi: 4.12.2024), s. 11.

⁴⁵ Communication de la Commission au Parlement Européen, au Conseil, au Comité Économique et Social Européen et au Comité des Régions: Lutter Contre la Désinformation en Ligne: une Approche Européenne, 2018, European Commission, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236> (Erişim Tarihi: 4.12.2024), s. 4.

Nitekim AB nezdinde politika yapıcılar için de dezenformasyon problemi büyüyen bir endişe kaynağı olmuştur ve dezenformasyonla mücadele etmek üzere çalışmalar yürütülmektedir.⁴⁶ Nitekim Avrupa Parlamentosu dezenformasyonun çok yönlü bir sorun olduğunu, tek bir gerekçesi olmadığı gibi tek bir çözüm yolu da olmadığını belirtmektedir. Avrupa Parlamentosu’nun 2020/2268(INI) sayılı kararında dezenformasyon “*toplulu olarak, ekonomik kazanç amacıyla veya halkı kasıtlı olarak yanıltmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve demokratik süreçlere veya sağlık (örneğin aşı karşıtı bir kampanya), çevre veya güvenlik gibi kamu mallarına kamusal zarar verebilecek bilgi*” olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Avrupa Parlamentosu’nun “Çevrimiçi Platformlar ve Dijital Tek Pazar” üzerine vermiş olduğu kararda, Avrupa Komisyonu’na sahte haberlerle ilgili yasal çerçevenin analiz edilmesi ve sahte içeriğin yayılmasını sınırlandırmak için yasal müdahale imkanlarının araştırılması için bir çağrıda bulunulmuştur.⁴⁸ Böylelikle Avrupa Komisyonu’nun çalışma programına aldığı sahte haberler ve çevrim içi dezenformasyon alanında da bir istişare süreci başlatılmıştır.

Bu temel ilkeler ışığında dezenformasyon kavramına odaklanıldığında, farklı kavramları bünyesinde barındıran bir çerçeve olarak bilgi kirliliğine neden olduğu gözlemlenmektedir. Bilginin alıcısı olan bireyler için dezenformasyon, sahte haber ve kasıtlı olarak yayılan yanıltıcı bilgiler içeren çok geniş bir yelpazede çevrim içi içerikleri kapsayabilir. Bu nedenle de dezenformasyonun bilgi kirliliğini oluşturan tüm unsurları kapsayan bir üst kavram olarak ele alınması doğaldır. Nitekim, dezenformasyon, başkalarının görüş ve eylemlerini aldatmak ve yanıltmak için kasıtlı olarak oluşturulan ve paylaşılan yanlış veya manipüle edilmiş bilgidir⁴⁹ ve aslında bilginin manipüle edilme sürecinin parçasıdır. Dolayısıyla bu süreç doğrudan demokratik tartışma ortamını hedef almaktadır. Dezenformasyonun ortaya çıkarttığı asıl mesele, etik editoryal ilkeler ve teyit mekanizmaları ile hareket eden geleneksel

⁴⁶ POPOVIĆ Dušan V., “Freedom of Expression on Social Networks: An International Perspective”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 277-310, s. 301-302.

⁴⁷ European Parliament Resolution of 9 March 2022 on Foreign Interference in All Democratic Processes in the European Union, 2022, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022IP0064>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁸ European Parliament Resolution of 15 June 2017 on Online Platforms and the Digital Single Market, 2017, European Union, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0272_EN.html. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁹ ILGIN Hicran Özlem, “Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Halkla İlişkiler İlişkisi”, İletişim Çalışmaları Dergisi, C. 7, S. 2, 2021, ss. 303-322, s. 305.

haber kaynaklarına güvenin, manipölasyon yöntemiyle kasıtlı olarak yanlış bilginin aktarılması suretiyle sarsılmasıdır.⁵⁰ Dezenformasyonda kaynağın iletlediği bilgi gerçeğe aykırı olmakla birlikte, kaynak da iyi niyetli değildir; diğeri bir ifadeyle gerçeğe aykırılığın bilincindedir.⁵¹ Hedef, her zaman bir bilgiye inanmaya ikna etmek değil, çoğu zaman da gündem belirlemeye yönelik olarak gerçek ile kurgunun birbirine karıştırılmasını sağlamak ve kafa karışıklığına yol açarak yanlış ya da sahte bilginin yayılmasıyla doğru bilginin gölgelenmesine sebep olmak da olabilir.

Dezenformasyonun içinde yer alan birçok farklı türdeki çevrim içi içerik, aynı ve eşit hızla sosyal medya platformlarında bireylere, diğeri bir söyleyişle, içerik tüketicilerine servis edilmektedir. Aslında tüm bu bilgi kirliliği türlerinin ortak yanı, bilginin alıcısını manipüle etmek amacını taşıması ve kasıtlı olarak servis edilerek bu kirliliğin yaygınlaşmasını sağlamaktır. Burada kast ve amaç unsurları o kadar belirleyicidir ki, ilk bakışta doğru olduğı düşüncesi ve iyi niyetle paylaşılan bir içerik veya doğru olmadığı anlaşıldığı halde, örneğin hiciv amacıyla kullanılan, bir bilgi, paylaşımı dezenformasyon kategorisinden çıkartmayı sağlayacaktır. Bu bağlamda, dezenformasyonla benzer diğeri kavramların ayırt edilmesine ilişkin kriterleri ortaya koyabilmek için bir karşılaştırma yapmak gerektiğı ortadadır.

2. Dezenformasyonun Tanımı ve Benzer Kavramlarla Karşılaştırılması

Öğretide dezenformasyon genel olarak bilgi düzensizliği ya da bilgi kirliliği kapsamında ele alınmaktadır.⁵² Kamuoyunun bilgiye eriştiğı ve bilginin serbestçe dolaştığı ekosistemde yayılan her yanlış bilginin dezenformasyon anlamına gelmediğı ve dezenformasyonun oluşabilmesi için bir amaç ve kast unsuru aranması gerektiğinin altı çizilmelidir. Bu nedenledir ki benzer kavramlar arasında bir ayırım yapılması önemlidir. Örneğin bilginin çarpıtılması ya da bilgi bozukluğu çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki zarar ve yanlış bilginin boyutuna göre, genel olarak bilgi

⁵⁰ ÇAKMAK Fatma, “Medyada Dezenformasyon Sorunsalı ve Manipölasyonun Gücü: İdeoloji ve Söylem Açısından Seçim Haberlerinin Siyasal İletişimdeki Rolü”, Selçuk İletişim, C. 12, S. 2, 2019, ss. 1127-1154, s. 1129.

⁵¹ AKTAŞ Celil, İnternet Üzerinden İşlenen Dezenformasyon Suçları, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2024, s. 45.

⁵² “Bilgi düzensizliği” kavramı üzerinden bkz. ATAY Ekin, “Sosyal Medya Çağında Haberleşme Hakkı Üzerine Oğuzhan Yeşiltuna ile Söyleşi”, TPD Bülteni, C. 27 S. 2, 2024, ss. 12-17, s. 13; Yeşiltuna, a.g.e., s. 16-20.

bozukluğu altında yanlış bilgi, yanıltıcı bilgi ve dezenformasyon kavramlarının yer aldığını söylemek mümkündür.

a. Bilgi Bozukluğu Bağlamında Dezenformasyon

Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan *Bilgi Bozukluğu: Araştırma ve Politika Oluşturma için Disiplinlerarası Bir Çerçeveye Doğru* başlıklı çalışmada çatı kavram olarak kullanılan bilgi bozukluğu (*information disorder*) üç tanım aracılığıyla incelenmiştir: Bu kavramlar “yanlış bilgi, dezenformasyon, yanıltıcı bilgi” olarak isimlendirilmektedir.⁵³ Bu üç kavram arasındaki farklar bu çalışmadan hareketle şu şekilde açıklanmaktadır:

İlk olarak, yanlış bilgi (*mis-information*), bilginin yanlış olması ve hata bileşeninden oluşur. Bileşenlerde ön plana çıkan iyi niyet unsurudur. Zarar amacı gütmeyen paylaşılan yanlış bilgi ve bunun yayılma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, sözlüklerde *yanlış ya da yanıltıcı bilgi* üzerinden yapılan tanımlar dezenformasyonu da kapsar şekilde anlaşılabilir. Örneğin *Oxford Learner's Dictionary* dezenformasyonu “yanlış bilgi, özellikle bile isteye aldatma amacı taşıyan” ve *Cambridge Dictionary* “yanlış bilgi” ve “aldatmayı amaçlayan yanlış bilgi” olarak tanımlamaktadır. Son olarak *dictionary.com* adresinde kelimenin anlamı, “yanıltma amacı olsun veya olmasın yayılmış yanlış bilgi” olarak yer almaktadır. Bu kapsamda *mis-information* yanlış bilginin kast olmaksızın yayılması ile dezenformasyondan ayrılacaktır. Dolayısıyla, kavramlar iç içe geçebilir. Dezenformasyon içinde yanlış ya da yanıltıcı bilgiyi barındırabilir, ama her yanlış bilgi dezenformasyon değildir.

İkinci olarak, dezenformasyon (*dis-information*) yanlış bilgi ve zarar verme amacı bileşeninden oluşmaktadır. Ön plana çıkan kast unsurudur. Avrupa Konseyi’nin yukarıda bahsi geçen çalışmasında, *dis-information*, “bile isteye zarar verme amacı güderek paylaşılan yanlış bilgi (ve bunu yayma eylemi)” olarak tanımlanmaktadır. Ancak bir varlık şartı olarak kötü niyet unsurunu saptamak her zaman kolay olmayabilir. Bu doğrultuda *dis-informasyon* ile *mis-information* kavramları arasındaki ortak payda “yanlış bilgi” olduğundan, dezenformasyonun türleri olarak da anılmakla

⁵³ WARDLE Claire / DERAKHSHAN Hossein, Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making, Council of Europe Report, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

birlikte aslında bilginin de alt türleri bulunduğuna değinmekte fayda vardır. Bu bağlamda zararlılık sırasına göre bu kapsamda ele alınan bilgi türleri yedi kategori altında incelenebilmektedir:

“i. Tamamen üretilmiş ve gerçeklik payı taşımayan uydurma bilgi

ii. Seçme, ekleme ve çıkartma yoluyla değiştirilmiş ve manipüle edilmiş gerçek bilgi olarak tanımlanan manipülasyon

iii. Okuyucuyu kandırmak ve/veya sözde kaynağı itibarsızlaştırmak için gerçek bilginin, kişinin ya da kurumun imitasyonu olan taklit

iv. Gerçek anlamından saptırarak yanlış yönlendiren çarpıtma

v. Bir olayla ilişkilendirilen ancak farklı bir duruma ait olan video, görsel ya da haber başlıklarından oluşan hatalı ilişkilendirme

vi. Doğru bir bilginin içinde bulunduğu olaylar, bağlam veya ilişki örgüsünden koparılarak farklı bir anlatı içinde sunulmasından oluşan bağlamdan koparma

vii. Eğlence veya alaya alma amacıyla hazırlanan kullanıcıları yanıltma potansiyeli olan parodi”⁵⁴

Neticede, dezenformasyonun tanımında doğru olmayan çarpıtılmış bilgi ve kast unsurlarının birlikte vücut bulması aranmaktadır. Bu unsurlara kamuya açıklama söz konusu olduğundan kamusalılık unsuru da eklenmektedir.⁵⁵ Bu çerçevede ele alındığında dezenformasyon kapsamında kasıtlı olarak ortaya atılmış yanlış bir bilgi, herhangi bir kötü niyet taşımayan bireyler tarafından, çoğunlukla bilginin doğruluğunu yeteri kadar araştırmama sonucu yayılabilmektedir. Örneğin, terör saldırıları ya da doğal afetler sonrası sosyal medyada paylaşılan görüntüler ya da olay yerinden olduğu iddiasıyla

⁵⁴ Wardle / Derakhshan, a.g.e., s. 17; Çeşitli örnekler için bkz. The Seven Categories of Online Disinformation, RSF Resource for Journalists’ Safety, <https://safety.rsf.org/the-seven-categories-of-online-disinformation/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); aynı şekilde, FOÇA Mehmet Atakan, “Sözlük: Yanlış Bilginin En Yaygın Yedi Türü”, 01.03.2019, Teyit, <https://teyit.org/ekipten/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁵ Aktaş Celil, a.g.e., s. 47.

paylaşılan içeriklerle karşılaşılabilir. Haber sitelerinde sağlık konusundaki bir haber başlığı ile içeriğin birbiriyle uyumlu olmaması ancak haber içeriği doğru olmakla birlikte, etkileşim alabilmek üzere başlığın içerikle ilgisiz kullanılması da bu kapsamda örnek verilebilir.⁵⁶ Örneğin, *The Washington Post* gazetesinin doğrulama birimi *Fact Checker*, bilgi karmaşasına neden olan videolar üzerinden yaptığı çalışmada en inanılır görünen videoların sıklıkla ve çok farklı yöntemlerle manipüle edildiğini ortaya koymuştur. Buna göre, çevrim içi mecralarda hızla yayılan beğeni, paylaşım ve yorum sayılarının çok üstünde izleyici sayısına ulaşan videolar da diğer tüm sosyal medya platformlarındaki paylaşımlar gibi yanlış bilgi içerebilir. Hatta hem göze hem de kulağa hitap ettiği için daha inandırıcı olduğu algısı, internet kullanıcılarının videolara yazılı bir paylaşıma kıyasla aynı şüpheyi bakmasını da engelleyebilmektedir.⁵⁷

Üçüncü olarak, yanıltıcı bilgi (*mal-information*), doğru bilgi ve zarar verme amacı bileşeninden oluşur. Yanıltıcı bilgi, aslında doğru olan bir bilginin zarar vermek amacıyla kamusal alana taşınması yoluyla paylaşılmasıdır.⁵⁸ Çoğunlukla özel olarak kalması gereken gerçek bir bilginin kamusal alana taşınmasını içeren bu terim, zarar niyeti unsurunda dezenformasyon ile benzerirken, paylaşılan bilginin doğru olması sebebiyle hem dezenformasyondan hem *mis-information*dan ayrılmaktadır. Bu kapsamda kastedilen bağlamından koparılmış veya yanlış bağlamda kullanılmış doğru içeriktir. Yanıltıcı bilgide doğru bilgi, ifşa, taciz ya da ayrımcılık temelli söylem üzerinden karşımıza çıkabilmektedir. Diğer bir ifadeyle “*mis-information*”, bilginin yanlış olduğu ancak bilgiyi paylaşan kişinin doğru olduğunu düşünerek aktardığı bilgileri ifade ederken, “*mal-information*”, bilginin doğru olduğu ancak zarar verme amacıyla yaygınlaştırıldığı haller için kullanılmaktadır. Yanlış bilgilendirme, doğru olmayan ancak bunu yayan kişinin doğru olduğuna inandığı içerikleri kapsar.⁵⁹ Öte yandan, yukarıda bilginin alt kategorilerinden bahsedilirken değinilen *gerçek anlamından saptırarak yanlışla yönlendiren çarpıtma, hatalı ilişkilendirme ya da bağlamdan koparma* yanlış bilgi kavramı ile de iç içe geçebilmekle birlikte, bu

⁵⁶ Örnek olarak, Aşı Karşıtı Mitler, <https://www.verywellhealth.com/information-and-history-about-vaccination-and-vaccines-2633706> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁷ Seeing Isn't Believing: The Fact Checker's Guide to Manipulated Video, *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/politics/fact-checker/manipulated-video-guide/?utm_term=.e96afad2a57b. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁸ Wardle / Derakhshan, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁹ Wardle / Derakhshan, *a.g.e.*, s. 20.

kavramların kullanımında yanıltıcı bilgiyi ön plana çıkaran kötü niyet ve zarar verme kastı olacaktır. Bununla birlikte dezenformasyon ile yanıltıcı bilgi kavramı arasındaki ortak nokta da “*zarar verme kastıdır*”.

Kavramlar arasındaki geçişkenlik nedeniyle keskin tanımlamalar yapabilmek mümkün olmamakla birlikte, ayrımları bilginin doğru olmaması ve yayılmasındaki kast unsuru üzerinden yapmak daha isabetli olacaktır. Yanıltıcı bilgide bahse konu olan kötücül nitelikte bilgi yayılmasıdır. Bununla birlikte, kötücül bilgi kavramının problematik ve sınırı çizilmesi zor yönleri olduğu söylenebilecektir. Aynı doğrultuda örneğin, gerçek bir kişisel bilginin ya da devlet sırrının sızdırılmasının kötücül bilgi, diğer ifadeyle *mal-information* teşkil edip etmeyeceği her zaman açık olmayabilir.

Bu tanımlama girişimleri üzerinden ele alındığında, kavramlar arasındaki fark ortaya konulurken yayılan bilginin yanlışlığı ve bu bilgiyle hedeflenen özellikle zararın boyutları da ortaya konulabilmektedir.⁶⁰ Örneğin herhangi bir bireyin sosyal medya hesabında, kontrol etmeksizin doğrudan paylaştığı ve gerçek olmayan bir haberin kendi arkadaş ortamında yayılması meselenin zararsız olan bir boyutudur. Bununla birlikte, seçim zamanında bilerek ve isteyerek yanlış içerik üretmek suretiyle seçmen iradelerini etkilemeye çalışan sosyal medya içerik üreticisinin durumu, doğurduğu etki bakımından aynı masumiyeti taşımaz. Tam da bu nedenle tanımlama girişimleri, bu ayrımı ortaya koyacak kriterleri örnekler üzerinden netleştirmeye çalışmaktadır.⁶¹ Ancak yukarıda değinilen bilgi alt kategorilerinden de görüldüğü üzere, üç kavramın da iç içe geçtiği durumlar olabileceği ve kesin ve net ayrımlarla tanımlama yapmanın her zaman kolay olamayacağını da ifade etmek gerekir.

Diğer taraftan, UNESCO’nun 2018’de yayımlanan *Gazetecilik, ‘Sahte Haber’ ve Dezenformasyon: Gazetecilik Eğitimi ve Alıştırmaları İçin El Kitabı*; yanlış bilginin (*mis-information*) yayılmasını, bilgiyi yayan kişinin doğru sandığı yanlış bilginin yayılması olarak tanımlarken, dezenformasyonu (*dis-information*) gerçeğe aykırı bilginin kasıtlı ve bilinçli olarak yayılması olarak nitelendirmektedir. Üçüncü bir kategori olarak tanımlanan “*zararlı bilgi yayımı*” (*mal-information*) ise gerçekliğe

⁶⁰ Ó Fathaigh / Helberger / Appelman, *a.g.e.*, s. 4-6.

⁶¹ Örnekler için bkz. Wardle / Derakhshan, *a.g.e.*, s. 21.

dayanan bir bilginin; bir kişiye, kuruma veya ülkeye zarar vermek amacıyla yayılması ve kullanılması olarak ifade edilmektedir.⁶²

Özetle, dezenformasyonda bilgi yanlış ya da yanıltıcı olmalı ve bunu yayan kişinin aldatma ya da manipüle etme niyeti olmalıdır. Kast ve amaç dezenformasyonun oluşmasında belirleyici unsurlardır. Dezenformasyonu belirli bir aktöre bağlamak doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, dezenformasyonun kapsamını da daraltan bir tanımlamaya neden olacaktır. Nitekim dezenformasyon yanlış bilgiye dayanır ve bunu yayan kişiler, bunun yanlış olduğunu bilir. Çatı kavram olarak ele aldığımız dezenformasyon, doğru olmayan içeriği kasıtlı olarak üreten çeşitli yöntemlere verilen çerçeve bir kavram olarak bilgi kirliliğinin bir parçası şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yöntemler ekonomik, siyasi, kişisel güdülerle devlet tarafından kullanılabileceği gibi devlet dışı aktörler tarafından da kullanılabilir.⁶³ Burada kasıtlı bir yalan ya da yanlış bilgi üretilmesi ve yayılması söz konusudur ve bu durum, bireylerin kötü niyetli olarak aktif şekilde dezenformasyona maruz kalmasına neden olur. Kasıtlı olarak bilginin çarpıtılması ve aldatma amacı, siyasi gerekçelerle ve bilhassa seçim dönemlerinde daha da yaygınlaşırken yanlış bilgilendirme, özellikle kamuoyunu ilgilendiren pek çok konuda daha geniş bir etki alanı doğurabilecektir.⁶⁴

Yanlış içeriği üreten veya paylaşan kişinin amacı ve kastı, dezenformasyonu yanlış bilgilendirmeden ayırabilse de sonuç olarak bakıldığında sosyal medyada yayılmaya başlayan yanlış bilgi, dolaşıma sokanın kastından bağımsız olarak kamuoyunu yanlış yönlendirmek bakımından yeterlidir. Dolayısıyla dezenformasyon her ne kadar kast üzerinden tanımlansa da geniş anlamda bakıldığında, başlangıçtaki niyetten bağımsız olarak yanlış bilginin yayılmasıyla kamuoyunun yanlış şekilde şekillenmesine sebebiyet verildiği açıktır. Bununla birlikte, yanlış olduğu bilinmeden yahut dezenformasyona yol açma maksadı güdülmeden yaygınlaştırılmış olsa da her ihtimalde yanlış bilgi, temelde hem bireye hem de demokrasiye ciddi anlamda zarar vermektedir. Bu nedenle yanlış bilgiyi düzeltmek ve doğru olanı öne çıkarmak, yanlış bilginin sebep olabileceği zararı azaltarak yanıltıcı bilginin olumsuz etkilerinin önüne

⁶² UNESCO, (2017), Journalism, Fake News & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. [UNESDOC Digital Library]. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265552>.

⁶³ Wardle / Derakhshan, **a.g.e.**, s. 30-32.

⁶⁴ Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Report of the Secretary-General, 12.08.2022, United Nations, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/459/24/pdf/n2245924.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

geçebilmek; yanlış bilginin önlenmesi ya da çürütülmesi için doğrulama faaliyetleri yürütülmesine dair toplumda farkındalığın oluşturulması bakımından büyük bir önem taşımaktadır.⁶⁵ Bu şekilde yanlış bilginin kolaylıkla dezenformasyona dönüşmesinin de önü alınabilir.

b. Dezenformasyonun Propagandadan Ayrılması

Dezenformasyon bir amaç için araç olarak kullanılmaktadır; dolayısıyla kendi başına bir amaç olarak değerlendirilemez. Bununla birlikte siyasi iradenin oluşturulmasında bireylerin sağlıklı ve bilinçli şekilde bilgiye erişiminde dezenformasyon yöntemleri bir propaganda biçimi olarak da kullanılabilir. Propaganda gerçeklere dayanır ancak belirli bir bakış açısını destekleyen ön yargılar içerir. Dezenformasyonu propagandadan ayıran şey, propagandanın amacının bilgilendirmekten ziyade ikna etmek olmasıdır; bu nedenle açık bir şekilde manipülatif olarak değerlendirilir.⁶⁶ Şüphesiz propaganda, aldatma amacı olmaksızın sadece ikna etmek amacıyla da kullanılabilir.⁶⁷ Özetle propaganda, belirli bir hedef kitleyi belirli bir davranışa veya inanca yönlendirmek için tasarlanmış bilgidir.⁶⁸ Ancak temel amacı inandırmak olsa da, etkisi üst seviyeye ulaştığında irrasyonel yetilere hitap edebilir.⁶⁹ Atom bombası kullanılmadan önce kamuoyunda oluşturulan propaganda ortamı, atom bombasının insanların ölümüne sebep olması ile oluşan protestolara kadar geçen süreçte, propagandanın sonuçları bakımından bize önemli bir örnek sunmaktadır.⁷⁰ Propaganda *“her şeyden önce yanlış veya abartılı gerçek iddialarını yaymak için çeşitli iletişim kanallarını kullanarak bireyleri kasıtlı bir şekilde etkilemek”* şeklinde yorumlanabilir.⁷¹ Bu bağlamda bakıldığında dezenformasyonun bir propaganda aracı olarak kullanılması anlamlıdır.

⁶⁵ Yanlış Bilgileri Çürütme El Kitabı 2020, <https://teyit.org/files/yanli%C5%9F-bilgileri-%C3%A7%C3%BCr%C3%BCtme-el-kitabi-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

⁶⁶ Acampa, a.g.e., s. 48.

⁶⁷ SAUVAGEAU Florian / THİBAULT Simon / TRUDEL Pierre, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l'Université Laval, Quebec, 2018, s. 5, dipnot 6.

⁶⁸ GÜRGEN Haluk, “Propaganda”, Kurgu Dergisi, S. 8, 1990, ss.135-157, s. 137.

⁶⁹ Volkoff, a.g.e., 26

⁷⁰ Topal, a.g.e., 103

⁷¹ NOWAK Manfred, U.N. Covenant on Civil and Political Rights- CCPR Commentary, 2. Bası, N. P. Engel, Kehl, 2005, s. 472, *Alıntılaman*: The Representative on Freedom of the Media Organization for Security and Co-operation in Europe, Propaganda and Freedom of the Media, 2015, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/3/203926.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 33-34.

Kavramsal olarak propaganda, bir kitlenin eyleme katılmasını sağlamak amacıyla örgütlenmiş bir grubun, psikolojik araçlardan yararlanarak uyguladığı yöntemlerin bütünüdür ve psikolojik tekniklerin tamamı propaganda aracı olarak kullanılabilir.⁷² Propaganda, kitlesel ve doğrudan medya kanalları aracılığıyla gerçeklere dayalı olsun ya da olmasın mesajların tek taraflı olarak kontrollü bir şekilde iletilmesi yoluyla belirli hedef kitlelerin duygularını, tutumlarını, fikirlerini ve eylemlerini ideolojik, siyasi ya da ticari amaçlarla etkilemeye çalışan sistematik bir kasıtlı ikna biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁷³

Dezenformasyondan farklı olarak propagandada, oluşturulmaya çalışılan bilginin tek taraflı olarak kontrolü sonucunda bireyler aksiyona geçebilmeli, propaganda unsuru bilgi tekrar edilerek doğru olduğuna inandırılmalı ve zihinlere yerleşmelidir. Bilgi operasyonlarının bireylerin demokratik tercihleri üzerinde ne şekilde etki edilebileceği olgusunun Guatemala’da *United Fruits Company* örneği üzerinden somutlaştırılabilmesi mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, *Edward Bernays* tarafından geliştirilen bir çeşit halkla ilişkiler stratejisi üzerinden muz üretimi gibi ticari bir meselenin, uluslararası bir soruna dönüşmesi ve demokratik süreci propaganda ve bilgi operasyonları üzerinden etkileyebilmesi, buna yönelik en çarpıcı örneklerden biridir. Bahse konu örnekte *United Fruit Company* isimli şirket, Guatemala’da geniş muz tarlalarının malikidir ve ülke yönetimini de kontrol altında tutmaktadır. Ülkedeki başkanlık seçimi sonrası şirket tarlalarının büyük bölümüne el konulması üzerine, *Bernays*’ın toplumun hassasiyetlerini kullanarak komünizmle mücadele üzerinden yürüttüğü propaganda kampanyasının da etkisiyle Guatemala’daki hükümetin Amerikan demokrasisini tehdit ettiği algısı üzerinden bir darbe gerçekleştirilmiş olduğundan bahsedilir.⁷⁴ Bu somut örnek üzerinden bakıldığında, bilgi operasyonları üzerinden kitleleri manipüle edilebilmenin ve bilinç dışı faktörler üzerinden toplumda sosyal kontrol sağlanarak bireyleri yönlendirebilmenin mümkün olduğu görülmektedir. Bu da demokratik süreçlerde

⁷² GEÇİKLİ Fatma, “Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 9, 1999, s. 267.

⁷³ Oxford Dictionary, <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=propaganda> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁷⁴ MYERS M.B., “The United Fruit Company in Central America: History of a Public Relations Failure”, 7th Marketing History Conference Proceedings, C. 7, 1995, <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/pcharm/article/view/1859/1681> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); SKVARLA Robert, “Edward Bernays: Propaganda and the U.S.-Backed 1954 Guatemalan Coup”, 19.12.2021, Janata Weekly, <https://janataweekly.org/edward-bernays-propaganda-and-the-u-s-backed-1954-guatemalan-coup/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

bireylerin rasyonel bir temelde karar alması önündeki en büyük risk olarak algılanabilir.

Öte yandan, propaganda, siyasi gündemi olan bir devlet aktörü tarafından uzun süreli bir kampanyanın parçası olarak kullanılabilir. Özellikle seçim süreçlerinde seçmen iradesini ve kararlarını etkilemek üzere siyasi partiler ve diğer aktörler tarafından seçim kampanyalarında kullanılan yöntemlerin demokrasiye güven ve meşruiyeti ile ilgili kaygıları da beraberinde getirebilmektedir. Bu teknikler, siyasi kampanyaların yürütülme şeklini değiştirdiği ve insanların oy verme davranışlarını etkilediği için demokrasiye karşı bir tehdit olarak karşımıza çıkabilir. Propagandanın, bireylerin özgürce karar almalarına yönelik manipülasyon etkisi, demokratik süreçlerin sağlıklı işletilebilmesi için devlet organlarının bundan kaçınmasını gerektirmektedir. Dezenformasyon bağlamında ele aldığımız şekilde bilginin kötü niyetli olarak demokratik süreçlere zarar vermek üzere kullanılması da söz konusu olabildiğinden meselenin geniş bir perspektiften ve insan hakları perspektifinden değerlendirilmesi bir gerekliliktir.

Nitekim, günümüzde bilgiyi kontrol altında tutan siyasi aktörlerin artık üniformalı şiddet üzerinden kurulan korku atmosferinden ziyade, demokratik prensiplerin savunulması iddiasıyla bilgiyi manipüle ederek kamuoyu oluşturmaya yönelik hegemonya kurduğu da savunulabilmektedir.⁷⁵ Bu bir iletişim taktiği olarak gerçeğin eğilip bükülmesi üzerinden kamuoyunun yönlendirilmesi suretiyle rıza üretimine yol açan demokratik toplum üzerinde önemli bir tehdit oluşturur. Bu yönlendirme sonucu insanlarda davranış ve kanaat değişikliği sağlanabilmektedir.⁷⁶ Özellikle popülist liderler için siyasi iradeye yönelik bir direniş meşru kabul edilmez, çünkü zaten kamunun sesi oldukları iddiasındadırlar.⁷⁷ Kaldı ki bu durum, başta önceki anti-demokratik uygulamalara yönelik demokratik bir tepki olarak seçikle gelen siyasi aktörlerin, bilgi üzerinde kurdukları ve bu yöntemle demokrasinin içini boşalttıkları bir duruma işaret etmektedir.⁷⁸ Hegemonya kavramı, kendi savunduğu

⁷⁵ GURIEV Sergei / TREISMAN Daniel, *Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century*, Princeton University Press, New Jersey, 2022, s. 10-18.

⁷⁶ ÖZGEN Ebru / BAYRAKTAR Nurdan, “*Spin Doctor Kavramının Tehdidi Altında Halkla İlişkiler*”, *Marmara İletişim Dergisi*, S. 21, 2016, ss. 1-17. s. 13.

⁷⁷ Mounk, **a.g.e.**, s. 52.

⁷⁸ “*Haklısız demokrasi*” (democracy without rights) örneklendirmesi için bkz. Mounk, **a.g.e.**, s. 254-256.

ilkeler çerçevesinde diğerleri üzerinde baskı ve etki oluşturmak olarak tanımlanmaktadır.⁷⁹ Günümüzde bu hegemonyanın toplumda bilginin manipüle edilmesiyle sağlanabildiği gözlemlenmektedir. Bu kontrol geleneksel medyadan sosyal medyaya doğru genişlemiştir. Sosyal medya iletişimin omurgasını değiştirmiş ve editoryal denetim mekanizmasını *bypass* ederek bilgiyi geniş kitlelere kolayca ulaştırabilmenin yolunu açmıştır. Bir demokratik tartışmada görüş üstünlüğünü sağlamak için çoğu defa birden fazla cümle ile görüşü savunmak değil, tek cümlenin viral olmasını sağlamak yeterli olabilmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla günümüzde, bilgiyi kontrol ederek kamuoyunu manipüle etmek suretiyle bir sıradanlaşma sağlanmaya çalışıldığından söz etmek mümkündür. Bu da karşılıklı iletişim sürecini baltalar. Zira fikirlerin sağlıklı biçimde karşılaşmasından bahsedilemeyeceğinden, uzlaşa da sağlanamaz. Halbuki dar anlamda kamuoyunun iletişimin sahası eleştirel aleniyet aracılığı ile uzlaştırıldığı ölçüde inşa edilebilir.⁸¹ Görüşler keskin şekilde birbirinden ayrılabilir. Bununla birlikte ancak ötekinin sesi bir görüşe söylemsel bir nitelik katar.⁸² Bahsedilen uzlaşadan kasıt da bu kapsamda algılanmalıdır. Diğer bir ifadeyle, demokratik bir toplumda iletişim süreçlerine katılarak, fikirlere saygı göstererek ve birbirini dinleyerek ortaya çıkacak söylemin bireyleri birleştirici etkisi yadsınmamalıdır.

Dezenformasyon ve özellikle de dezenformasyon çatısı altındaki yalan haber, çoğu zaman devlet aktörlerinin siyasi, askeri ya da ekonomik diğer çıkarlarına hizmet eden devlet propagandası kampanyalarının da bir parçası olmuştur. Tarihsel süreçte devletlerin kendi çıkarlarına toplumun desteğini sağlamaya yönelik propagandayı bir araç olarak kullandığı bilinmektedir.⁸³ Bu çerçevede, devlet propagandasının ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmayacağı ele alınması gereken bir başka konudur. Devlet propagandası özellikle de demokratik olmayan, otoriterleşmiş devlet sistemlerinde ön plana çıkmaktadır. Demokratik olmayan ülkelerde, dezenformasyon alanının çok genişlediği ve merkezileştiği gözlemlenmektedir. Öyle ki, örneğin

⁷⁹ KAPROL Aslı, “Yapay Zeka Haberleri Aracılığıyla Medyada Distopyanın İnşası ve Hegemonik Etkileri: ChatGPT Özelinde Yaygınlaşan Korku Söylemi Üzerine Bir İnceleme”, Nitel Sosyal Bilimler, C. 6, S. 1, 2024, ss. 75-99, s. 84.

⁸⁰ Benzer yönde bkz. Mounk, **a.g.e.**, s. 150.

⁸¹ Habermas, **Kamusalığın Yapısal...**, s. 395.

⁸² CHUL HAN Byung, *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasi Krizi*, (Çev. Mustafa Özdemir), 1. Bası, Ketebe, 2022, s. 32.

⁸³ Tarihsel süreç hakkında detaylı bilgi için bkz. ELLUL Jacques, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, Vintage, New York, 1973.

totaliter devlet rejimlerinde dezenformasyon devletin temel dayanaklarından ve faaliyetlerinden biri hâline getirilmektedir.⁸⁴ Totaliter sistemde propaganda aracılığıyla devletin hâkim görüşü topluma tek taraflı olarak dayatılabilir ve eleştiriye mahal vermeden gerçekler manipüle edilerek tek doğruya yönlendirilebilir. Totaliter sistemlerde bu aşılama yönteminin kullanılması yanında toplumun resmî ideoloji ve devletin hâkim görüşüne katılımı ve mobilize edilmesi önemliyken, diğer taraftan yine propagandanın kullanıldığı otoriter sistemlerde halkın kayıtsızlığı dert edilmeyebilir. Hatta kayıtsızlık ve apolitik hal tercih edilebilir. Dolayısıyla demokratik olmayan sistemler dezenformasyonun kullanımı bakımından farklılık gösterebilir.

Propagandanın çoğu zaman dezenformasyonla iç içe geçmeleri doğaldır. Bununla beraber dezenformasyonla örtüşmekle birlikte ondan farklı olarak propaganda, her zaman örgütlü ve planlı bir kampanyaya işaret etmektedir. Bu kapsamda dezenformasyon, adeta bir araç fiil olarak kullanılmaktadır. Propaganda teknikleri dezenformasyon kampanyaları ile birleştirilerek yayılmak istenen mesajın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmaktadır. Keza burada amaç, mesajın kanıta dayalı ve bağımsız bir değerlendirmeye doğru olduğunun değil, mesajın içeriğine inanılmasının sağlanmasıdır. Bu, dezenformasyon yoluyla yürütülen bir algı yönetimidir. Propaganda teknikleri ve dezenformasyonun birleştirilmesi, bilgi ekosistemini çarpıtmak için bağlamından koparılmış, manipülatif ve yanıltıcı içerik kullanmak lehine açıkça yanlış içerik kullanımından uzaklaşmak için bir strateji olabilir.⁸⁵

Dolayısıyla dezenformasyon, propagandadan farklılık göstermekle birlikte, benzerlik de içermektedir. Hatta kimi zaman aynı biçimlere bile sahip olabilir. *İfade Özgürlüğü ve Yalan Haber, Dezenformasyon ve Propagandaya ilişkin Ortak Bildiri* kapsamında ifade edildiği üzere, devlet aktörleri yalan olduğunu bildikleri veya makul olarak bilmeleri gereken beyanlarda veya doğruluğu kanıtlanabilir bilgilere karşı pervasız bir umursamazlık gösteren beyanlarda bulunmamalı, bunları desteklememeli, teşvik etmemeli veya daha fazla yaymamalıdır. Devlet aktörleri, yerel ve uluslararası

⁸⁴ YAYLA Atilla, “Totaliterizm ve Dezenformasyon”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 98, Bahar 2020, s. 130.

⁸⁵ Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression, Broadband Commission Research Report on ‘Freedom of Expression and Addressing Disinformation on the Internet’, 2020, [International Telecommunication Union (ITU), UNESCO], https://www.broadbandcommission.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2023/01/WGFoEDisinfo_Report2020-compress.pdf. (Erişim Tarihi: 29.11.2024), s. 29-30.

yasal yükümlülüklerine ve kamu görevlerine uygun olarak ekonomi, halk sağlığı, emniyet ve çevre gibi kamu yararı ile ilgili konulardaki bilgiler dahil olmak üzere muteber ve güvenilir bilgiler yaymaya dikkat etmelidir.⁸⁶

Aslında bu kavramlar arasında net çizgiler çizmek, gerçek anlamda dezenformasyonla mücadelede tedbirler geliştirmek için gerekli görülebilir. Ancak odaklanılması gereken asıl meselenin, demokratik toplum üzerindeki potansiyel etkileri ve bu etkilerin önlenbilmesine hizmet etmede özellikle doğrulama faaliyetlerinin taşıdığı önem olması gerektiği unutulmamalıdır.

B. Dezenformasyonun Potansiyel Etki Alanı ve Doğrulamanın Önemi

UNESCO tarafından yapılan anket çalışmasına göre, insanların %85'inin çevrim içi dezenformasyon veya yanlış bilgilendirmenin yansımaları konusunda endişeli olduğu ortaya çıkmıştır.⁸⁷ Dezenformasyon faaliyetinde her türlü enformasyonun bilinçli ve sistematik biçimde yanlış, uydurma, eksik, çarpıtılmış, yönlendirilmiş biçimde kullanılması söz konusu olduğuna yukarıdaki bölümde değinilmişti. Enformasyon (*information*) kavramı her türlü malumat ve haberi içerdiğinden,⁸⁸ bilgi kavramından daha geniş yorumlanmaktadır. *Descartes*'e göre bir inancın bilgi olabilmesi için kesinlik içermesi gerekmektedir. *Descartes*'in “*düşünüyorum, o halde varım*” argümanı düşünmenin, var olmanın ön koşulu olduğuna delalet ise,⁸⁹ çevrim içi ortamda dolaşan her türlü enformasyondan şüphe etmek yahut üzerine düşünmek, bireyin var olmasının da gereği olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla çevrim içi dolaşan her içerikten şüphe etmek ve doğrulama ihtiyacı hissetmek, bireyi birey yapan düşünme faaliyetinin parçasıdır. Öyle ki bilgiyi üretme, bilgiye erişme, bilgiyi toplama ve yayma yöntemleri sürekli şekilde gelişmekte ve biçim değiştirmektedir. Bu noktadan bakıldığında, dezenformasyon faaliyetlerindeki amaç ve kast unsuru da gözetildiği takdirde içerik üreticisinin gerçek kişi olmadığı hallerde, kast unsurunun ayırt etmenin güçleşeceği gerçeğini de unutmamak gerekir. Bu değişen ve gelişen

⁸⁶ Joint Declaration, **op. cit.**, Principe 2 (c).

⁸⁷ Survey on the Impact of Online Disinformation and Hate Speech, Eylül 2023, UNESCO ve IPSOS, https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2023/11/unesco_ipsos_survey.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁸⁸ Yayla, **Totaliterizm ve Dezenformasyon...** s. 126.

⁸⁹ MARAL Kürşat, “Descartes Felsefesine Kısa Bir Bakış: Düşünüyorum, Öyleyse Varım (Cogito Ergo Sum)!", EvrimAğacı, <https://evrimagaci.org/descartes-felsefesine-kisa-bir-bakis-dusunuyorum-oyleyse-varim-cogito-ergo-sum-9176> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

bilgi ekosisteminde devlet, insan haklarını benimseyen bir siyasal felsefenin elindeyse insan haklarını korumak ve geliştirmek için çaba sarf edecek; aksi takdirde insan haklarının adeta korkulu rüyası olacaktır.⁹⁰

1. Çevrim İçi Kamusal Alanda Doğrulama Faaliyetinin Önemi

Bilgi ekosisteminde bilginin gücü, kim tarafından ve ne amaçla kullanıldığına göre değişkenlik gösterir. Bilginin manipülasyon, üretilmiş içerik, sahte içerik, bağlamdan koparılmış içerik ya da kandırmaya yönelik hiciv gibi çeşitli şekillerde istismar edilmesine yol açan dezenformasyon faaliyeti de bunun en somut örneklerinden biridir.⁹¹ Dezenformasyonun yaygın olup olmaması bir toplumun demokrasiyi içselleştirip içselleştirmemesiyle, düşünen ve sorgulayan bireylerin çoğunlukta olup olmamasıyla doğrudan bağlantılı görülmelidir. Öyle ki yeni kamusal alan olarak kabul edilen sosyal medyada kullanılan bilgi paylaşım yöntemlerinin çeşitliliğinin de dezenformasyonun yayılmasını hızlandırdığı, bununla bağlantılı olarak da demokratik tartışma ortamına zarar verdiği söylenebilecektir.

a. Bilgiyi Sorgulama Gerekliliği

Sorgulanmayan ve kuşku duyulmayan çevrim içi içeriği paylaşan gerçek kişiler olabileceği gibi, teknolojik yöntemlerle bu içeriğin üretilmesi de yaygın olarak görülen bir faaliyettir. Bugün geline nokta, bilgisayar algoritması üzerinden oluşturulan yazılım robotları aracılığıyla kasıtlı olarak yanlış, sahte, asılsız haberlerin, söylentilerin ve hatta komplo teorilerinin otomatik olarak üretilerek yayılması söz konusu olabilmektedir. Diğer taraftan bilgisayar algoritmaları kullanılarak, aynı karakteristik özellik ve görüşlere sahip bireyleri bir araya getirmek ve dezenformasyon içeriklerini hızlı şekilde bu homojen ortamlarda yaymak, diğer bir ifadeyle viral hale getirmek bir başka yöntem olarak karşımıza çıkabilir. Viral yayılma, hızlı, büyük ölçekli bir artış anlamına gelir; ancak bir içeriğin geniş bir kitleye ulaşacak şekilde yayılmasını sağlayan tek mekanizma da değildir.⁹² Dolayısıyla teknolojinin de

⁹⁰ Yayla, **Totaliterizm ve Dezenformasyon...** s. 128.

⁹¹ QUANDT Thorsten / FRISCHLICH Lena / BOBERG Svenja / SCHATTO-ECKRODT Tim, “Fake News”, Editörler: Tim P. Vosand / Folker Hanusch, *The International Encyclopedia of Journalism Studies* 2019, ss. 1-6, https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_News. (Erişim Tarihi: 29.11.2024), s. 1.

⁹² GOEL Sharad / ANDERSON Ashton / HOFMAN Jake / WATTS Duncan J., “The Structural Virality of Online Diffusion”, *Management Science*, C. 62, S. 1, 2016, ss. 180-196, s. 180.

etkisiyle sosyal medya platformlarında paylaşılan içerik, alıcısı tarafından kabul edilmeden evvel hem üreticisi hem de doğruluğu bakımından sorgulanmaya her geçen gün daha da muhtaç hale gelmektedir. Bu nedenlerledir ki dezenformasyonla mücadele yalnızca içeriği değil, içeriği üreteni ve hatta bu dolaşıma aracılık eden araçları da kapsamalıdır.

Dezenformasyonla üretilen yanlış bilginin yayılması, demokratik sistemde kamusal tartışmanın çeşitliliğini azaltır ve önemli konuların duyulmasıyla tartışılmasının önüne geçer.⁹³ Nitekim bireysel paylaşımlar bir su damlasına benzetilirse, tek başına bir zarar etkisi olmasa da zaman içinde, tekrarlayan kapsayıcı anlatılarla birleştiğinde bireylerin algısında zamanla derin oluklar açmaya elverişlidirler.⁹⁴ Bu durum bir nevi demokratik tartışmanın çıktılarını gölgeleme görevi görür. Kutuplaşmanın artmasına sebebiyet vermenin yanı sıra bireylerin yankı odalarında yeniden aynı fikirleri üretmeye dair bir kısır döngü oluşturmasını da teşvik eder. Yeniden üretilen yanlış bilgi ya da yalan haber, doğrulanıncaya kadar yayılma amacını gerçekleştirebilir ve gelinen sonuç sonradan bir doğrulama mekanizmasının devreye girmesiyle de değiştirilemeyebilir.

Psikolog *Daniel Kahneman*'ın ifadesiyle, “*insanları yalanlara inandırmanın en güvenilir yolu sık sık tekrar etmektir çünkü ilkel beyin kendisine tanıdık gelen bir şeyi gerçeğinden ayırt edemez.*”⁹⁵ Tekrarlar, yanlış bilginin insanların zihnine oturmasına neden olmaktadır ve düzeltmeyi çok daha zor hale getirmektedir. Bir ifade tekrarlandığında doğru olduğuna inanma olasılığı artar; nitekim tekrar, bir düşüncenin gerçekteki durumdan daha yaygın hale gelmiş olduğu algısı yaratır ve bu algı inandırıcılığı artırabilir. Örneğin, ıspanağın demir açısından zengin olduğuna ilişkin iddia 1937 yılında çürütülmüş olmasına rağmen, bir çizgi film karakteri olan *Temel Reis* figürü üzerinden yanlış olan bilginin tekrarlanması ile yaratılan algının doğru olduğuna dair inancın kırılması mümkün olmamıştır.⁹⁶ Bu basit örnekte, ıspanağın

⁹³ UNESCO (2020), Balancing Act, **op.cit.**

⁹⁴ WARDLE Claire, “Misunderstanding Misinformation”, Issues in Science and Technology, C. 34, S. 3, 2023, <https://issues.org/misunderstanding-misinformation-wardle/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁹⁵ KAHNEMAN Daniel, Hızlı ve Yavaş Düşünme, (Çev. F. Deniztekin / O.Ç. Deniztekin), Varlık, İstanbul, 2015, s. 75.

⁹⁶ ARBESMEN Samuel, “Paradox of Hoaxes: How Errors Persist, Even When Corrected”, 2020, (Çev. C. Başaçek), “Yanlış Paradoksu: Yanlış Bilgi Düzeltildiğinde Bile Nasıl Yayılmaya Devam Edebiliyor?”, 14.01.2023, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/yanilgi-paradoksu-yanlis-bilgi-duzeltildiğinde-bile-nasil-yayilmaya-devam-edebiliyor> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

demir oranına ilişkin bilginin tekrarlar yoluyla yayılmaya devam etmesi, sorgulamadan tekrarlanan bir bilginin yayılmasındaki önemini açıklamak bakımından somut bir bakış açısı kazandırabilir. Bir süre sonra birey üzerinde otomatikleşmiş ön yargılarla paylaşımın doğru olduğu kanaati ön plana çıkabilmektedir. Bu durum öğretide otomatik sistemlerin çıktılarına güven duyarak, çelişkileri ve hata olasılıklarını göz ardı etme olgusu anlamına gelen “otomasyon ön yargısı” (*automation bias*) kavramına benzetilebilir.⁹⁷ Otomasyon ön yargısı, insanların otomatik karar verme sistemlerinden gelen önerileri tercih etme ve doğru olsa bile otomasyon olmadan ortaya çıkan karşıt bilgileri görmezden gelme eğilimi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸ Bir toplumdaki egemen ideolojileri meşrulaştırma sürecinde egemen grupların ideolojik görüşlerini toplumun psikolojisini etkileyerek yaymaya ve sürdürmeye çalıştıklarını savunan görüş bağlamında da bu durumun ele alınması mümkündür.⁹⁹ Özellikle yapay zeka temelli araçlar kullanılarak yayılan tek taraflı bilginin tekrarlarla bireyleri otomatikleşen bir algıya ve sorgulamamaya itmesi, kamuoyunun demokratik şekilde oluşması önünde önemli bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada örneğin, ABD seçimlerinde *Papa Francis*’in *Donald Trump*’ı desteklediği yönündeki sahte haber ele alınabilir. Bu haber aslında daha ilk bakışta objektif olarak inandırıcılıktan çok uzaktır. Ancak geniş kitlelerce paylaşılan ve viral olan bu habere adeta maruz kalınarak tüketilmesi durumu meydana gelmiştir.¹⁰⁰ Keza objektif olarak doğru olmadığı anlaşılabilen bir haber ya da bir paylaşımın dahi, tekrar tekrar paylaşılıp yeniden üretilerek yayılması ile sanal bir gerçeklik algısı yaratılabilmesi mümkündür. Diğer bir ifadeyle, gerçek olmadığı bilinen hatta saçma bir bilginin dahi kamuoyunda oluşan bulaşıcı etkiyle kabullenilerek gerçek olduğu algısının yerleştirilmesi söz konusu olabilir. Buradan da anlaşılabileceği üzere demokratik bir toplumun gerekliliklerine aykırı olarak elde edilen bilginin sorgulanmaksızın kabul

⁹⁷ Kavramın detaylı açıklaması için bkz. CUMMINGS Mary L., “Automation Bias in Intelligent Time Critical Decision Support Systems”, 1st Intelligent Systems Technical Conference, C. 2, 2004, ss. 557–562, s. 558.

⁹⁸ Bilişsel Önyargılar Sözlüğü, <https://www.davranisbilimleri.org/bilissel-onyargilar-sozlugu/?name-directory-search-value=otomasyon+%C3%B6nyarg%C4%B1s%C4%B1&dir=1> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁹⁹ Kaprol, **a.g.e.**, 84.

¹⁰⁰ RITCHIE Hannah, “Media Read All About It: The Biggest Fake News Stories Of 2016”, 30.12.2016, CNBC, <https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

edilmesi, dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki en önemli sonuçlarından biridir.

Benzer örnekler, bir haberin sosyal medyada adeta bulaşıcı bir virüs gibi yayılarak çevrim içi kamusal alana ulaşp kamuoyu nezdinde kısa sürede etki doğurabileceğinin göstergesidir. Öyle ki içerik paylaşan kişiler, pasif alıcılar olarak sorgulamadan hızla bir haberi iletebilmekte ve tüketebilmektedir. Bu bulaşıcı yöntem nedeniyle dezenformasyon yoluyla kamusal tartışma tek taraflı olarak şekillendirilebilecek ve bunun bir bilgi kirliliğinin parçası olduğu ortaya çıktığında telafi edilmez sonuçlar da doğurabilecektir. Bu yönden bakıldığında bir taraftan sosyal medya üzerinde dönüşen kolektif bir eylem biçimi ve bu anlamda yeni medyanın doğuşuyla kamusal tartışma ortamının bir sanal kamusal alana dönüşmesi,¹⁰¹ diğer yandan ise bu ortamın kötüye kullanımı ve dejenerasyonun ortaya çıktığını söylemek mümkündür.¹⁰²

b. Sorgulanmayan Bilginin Kamusal Tartışmayı Dönüştürücü Etkisi

Sosyal medyanın inançları, görüşleri, davranışları ve toplumsal değerleri şekillendirmede belirleyici bir rolü ve aynı zamanda siyasi etkisi de bulunmaktadır.¹⁰³ Sosyal medya üzerinde yayılarak yeniden üretilen bilgi ve dezenformasyonun topluma yayılma gücü iletişim sosyologlarından *Gabriel Tarde*'in sosyal taklit teorisini akla getirmektedir. Bu teoriye göre fikir ancak başka insanlara aktarıldığı ve bunlardan her biri bu fikri benimseyip taklit ederek yaydığı zaman topluma nüfuz etmektedir.¹⁰⁴ Bu görüşü dezenformasyonun yayılmasına uyarladığımızda, yeniden üretilerek viral hale gelen ve çevrim içi kamusal tartışma ortamına nüfuz eden yanlış bilginin, tamamen ortadan kaldırılması mümkün değilse de mücadele yöntemlerini devreye sokarak oluşturduğu dalgaların kendini tekrar etmesinin önüne geçilebilir. Nitekim sosyal medya temelde bireylerin iletişim ve etkileşim eyleminde bulunması için

¹⁰¹ GÜMÜŞ Sinan, “Sosyal Medyanın Kamusal Alan Temsiliyeti Üzerine Bir Tartışma”, 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, S. 22, 2023, ss. 21-48, s 43-44; YALÇIN Cemre Edip, Klasik Kamusal Alandan Sanal Kamusal Alana: Demokrasi ve İnsan Hakları İdeali İçin Normatif Bir Değerlendirme, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, s. 110.

¹⁰² UNESCO, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁰³ Rozehnal, *a.g.e.*, s. 234.

¹⁰⁴ ÇEBİ Murat Sadullah, “Yeniliklerin Yayılmasında Sosyal Taklidin ve Kanaat Önderlerinin İşlevsel Önemi: Gabriel Tarde’in Sosyal Taklit Teorisi Açısından Bir İnceleme”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S. 34, 2012, ss. 1-18, s. 5.

tasarlanmıştır. Kamuoyunun oluşum süreci çevrim içi alana taşındığından, kamusal alan kavramı da internet ile bağlantılı olarak şekillenmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla demokratik katılımın günümüzde sanal ortamda şekilleneceği fikri göz ardı edilemez.¹⁰⁶ Bununla birlikte, sanal ortamın kamusal alan olarak değerlendirilmesi bakımından politik kamusal alandaki kanaat ve irade oluşumuna sundukları katkı önem taşımaktadır.¹⁰⁷ Öyle ki, sosyal medyanın özel bir alandan ziyade kamusal alana dönüştüğü tartışmaları devlet temsilcilerinin sosyal medyada bireyleri engellemelerinin yargı önüne taşınmasına kadar varmıştır.¹⁰⁸ Pek çokları tarafından hakikat sonrası (*post-truth*) olarak da isimlendirilen bu süreçte, sözlüksel anlamıyla “belirli bir konuda kamuoyu oluşturmada nesnel olguların duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması” söz konusu edilmektedir.¹⁰⁹ Bir ifadenin hakikat olarak değerlendirilebilmesi için bir yargı taşıması gerekir. Kitleler üzerinde duygulara hitap eden ve inandırmaya yönelik bir çabayla ön yargılar oluşturularak gerçekliğin manipüle edilmesi mümkündür. Bu da yargıdan ziyade, algılara dayalı bir sahte evren üretir, hakikat algılar üzerinden tasvir edilir. Bu doğrultuda bakıldığında günümüzde ön plana çıkan hakikatin önemsizleşmesidir.¹¹⁰ Dolayısıyla yeni nesil demokratik toplum algısında asıl sorun, çoğunlukla doğru olmadığı bilinmesine rağmen yanlışla yanlış demenin reddedilerek, aksine inanılmasıdır.¹¹¹

Birey nezdinde hakikatin önemsizleştirildiği bu süreçte, doğru olana karşı gelişen kayıtsızlık, demokrasinin kilit unsurlarından biri olan kamusal tartışma

¹⁰⁵ TAN Mısra, Küresel Bilgi Akışının Korunmasında İnternet Özgürlüğü ve Devletin Müdahalesi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, s. 232.

¹⁰⁶ AVCİL Ceren, “Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak”, Liberal Düşünce Dergisi, C. 26, S. 103, 2021, ss. 81-100, s. 98.

¹⁰⁷ HABERMAS Jürgen, Kamusal Alana Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi, (Çev. T. Bora), İletişim, İstanbul, 2023, s. 48 ve 49.

¹⁰⁸ Örnek olarak, *Knight First Amendment Inst. At. Colombia Univ. v. Trump* davası için bkz. Popović, **Freedom of Expression...**, s. 282-283; Russ, **a.g.e.**, s. 129; Benzer şekilde, “kamu hizmetine katılımın eşitliğe aykırı olarak engellenmesi” gerekçesiyle verilen İstanbul Büyükşehir Belediyesi resmi X hesabına davacının erişiminin engellenmesi işleminin iptal kararı için bkz. İstanbul 9. İdare Mahkemesi 2022/752 E. 2022/2335 K. 6.12.2022 tarihli kararı; Örnekler için bkz. ŞİRİN Tolga / OCAK Kasım, “Kamu Hukukunda Sosyal Medya Sorunu: Resmî Kurum ve Yöneticilerin Sosyal Medya Hesaplarına İlişkin Düşünceler”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, S. 22, 2023, s. 147-150; *kamu kurum ve kuruluşları tarafından sosyal medya platformları aracılığı ile hizmet faaliyetlerinin yürütülmesi ve halka bilgilendirme yapılması halinde Twitter’ın kamu hizmeti verilen bir mecra olarak değerlendirilmesi hakkında bkz. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2020/1876 Başvuru ve 2020/226 Karar numaralı 3.11.2020 tarihli karar, para. 37.*

¹⁰⁹ Tanım için bkz. Oxford Learner’s Dictionaries.

¹¹⁰ ALPAY Yalın, Yalanın Siyaseti, 21. Bası, Destek, İstanbul, 2022, s. 29-31.

¹¹¹ ZERİLLİ Linda M.G., “Alternatif Gerçekler Çağında Bilgi Teyidi ve Hakikat Anlatıcılığı”, Hakikat Sonrası, Cogito, Yapı Kredi, S. 104, 2021, ss. 29-48, s. 31.

ortamına katkıyı zayıflatan bir faktördür. Kamusallığın altyapısı bireylerin kanaatlerinin oluşumunu güvence altına almıyorsa, demokratik bir sistem bundan zarar görür.¹¹² Esas olarak üzerinde durulması gereken konu bireylerin karar verme mekanizmasında rasyonalitenin anlam ve içeriğinin değişmesidir. Dolayısıyla bireylerin karar verme mekanizmasına etki eden faktörlerin ne şekilde dönüştürülmesi gerektiği, üzerine çalışılması gereken bir konudur. Dürüst olmak için daha az teşvik edici sebep bulunması veya aldatmaya karşı daha az yaptırımla etikten muaf hale gelen bir sanal alan, bu *hakikat sonrası* konseptinin tohumlarının yeşermesi için mükemmel bir sera olarak tasvir edilmiştir.¹¹³ Günümüzde gerçeklik algısı enformasyon yığını arasında sıkışan ve bilgiyi sorgulamaktan uzaklaşan bir bireyin, demokrasinin ne olduğu sorusuna cevap aramadığı ve dolayısıyla da demokrasinin kayboluşunu izlemekten başka bir alternatifi olmadığı söylenebilir.¹¹⁴ Şüphesiz sosyal medya üzerinden kurulan yeni nesil kamusal alanda tartışma ortamı, ifade özgürlüğünün gözetim altına girdiği bir alan halini almıştır. Halbuki Antik Roma’da ortaya çıkan demokrasi anlayışında, özgürce konuşmayı ifade eden ve demokrasinin eşit konuşma ve eşit katılım ile bir unsuru olduğu kabul edilen *parrhesia*, kamu yararı için doğruyu söyleme yükümlülüğünü de ihtiva etmekteydi. Öyle ki kamusal *parrhesia* kavramı, “özgür konuşma”, “dürüst konuşma”, “açık sözlülük”, “hakikati söyleme konusunda dürüstlük” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁵ *Parrhesia* bir özgürlük ise de aslında egemen tarafından verilmesi gereken bir özgürlük olduğundan aynı zamanda iyi egemenliğin de ölçütü olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁶ Örneğin siyasal komedi, site tarafından finanse edilen tiyatrolarda Atinalıların düşünce ve kanaatlerini serbestçe oluşturmalarına verilen önemi yansıtmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, kamusal politikalar ve rejimin eleştirisi demokrasi içinde kurumsallaştırılmıştı.¹¹⁷

Bununla birlikte, demokrasi ifade özgürlüğü ile mümkün iken, *parrhesia* gerçek bir hakikat anlaticılığı olarak kullanılmadığında demokrasiyi ve çoğunluğun

¹¹² Habermas, *Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşü...*, s. 53.

¹¹³ KEYES Ralph, *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, (Çev. D. Özçetin), Deli Dolu, İzmir, 2017, s.259.

¹¹⁴ YILDIZ KAYADEVİR Reyhan, “Sözde Kamusal Alanlarda Hayalet Demokrasi: Kamusal Alan Kavramına Simülasyon Kuramı Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme”, ICHES Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresi, 2019, ss. 319-335, s. 332.

¹¹⁵ FOUCAULT Michael, *Söylem ve Hakikat*, (Çev. K. Eksen / M. Erşen), Ayrıntı, İstanbul, 2021, s. 12.

¹¹⁶ Foucault, *Söylem*, *a.g.e.*, s. 34.

¹¹⁷ UYGUN Oktay, *Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, 4. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020, s. 65.

görüşlerine güveni azaltabilir.¹¹⁸ Günümüzde sosyal medya, teorik olarak *parrhesia* kavramını tam olarak karşılayan bir mecra olarak görülebilir. Ancak bireyler sosyal medya platformlarında özgürce ve katılımcı bir biçimde hareket ettiklerini düşünseler de kendi rızalarıyla gözetim altına girdikleri bir hareket alanındadırlar. Sosyal medya, gözetleme konusunda yeni bir araç olarak, adeta insanların görünür olmak, başkaları tarafından gözetlenmek için açtıkları bir mecra haline gelmiştir.¹¹⁹ Bu durum, *Bentham*'ın *panoptikon* kavramı üzerinden okunduğunda daha iyi anlaşılabilir. Bir çeşit serbest kürsü olarak adlandırılan ve ifade özgürlüğünün en geniş şekilde kullanıldığı yansamasını oluşturan sosyal medya, bireylerin izlendiklerini bildikleri halde sanal bir kamusal alan oluşturmalarını sağlayan bir araçtır. Ancak daha önce vurgu yaptığımız *Descartes*'in “*düşünen insanın var olduğu*” kabulünden hareketle, sorgulanmayan bilgiyi çevrim içi ortamda tüketen bir toplumun git gide demokratik niteliğini kaybetmeye yüz tutması göz ardı edilmemesi gereken bir tehliktir.

Diğer taraftan, örneğin *Habermas*'ın iletişimsel eylem kuramında, toplumsallaşma sürecinde bireyin özgürlüğünün kısıtlandığından söz edilmektedir.¹²⁰ Geleneksel kamusal alana kıyasla kontrol altındaki sanal ortamın manipülasyona ve bilgi kirliliğine maruz kalmaya daha açık olduğu şüphesizdir.¹²¹ Keza *Habermas*'a göre, fikirlerin özgürce konuşularak geliştirilebilmesi iletişim etiği ile mümkündür.¹²² Kamusal alan kavramının, tüm insanların katılımcı bir temelde eşitlikçi bir örgütlenme ile dahil olabileceği, kamuoyu çıkarları dışında gelişen her çatışmanın, ifadenin veya önerinin eleştirilebildiği bir ortak nosyonlar ve anlayışlar toplamını doğurabilecek bir paradigmayı öncelediği açıktır.¹²³ Buradan hareketle, kamusal alanın özgürleşebilmesi ancak sağlıklı bir iletişim ile sağlanabilir. Kamuoyu (*public opinion*) kavramı ile açıklanan düşünce üreten kamusal topluluğun kanaati, artık şüpheli salt bir görüş (*opinion*) niteliğinde olmayıp, kamusal meseleler üzerindeki özel tefekkürden ve kamusal tartışmadan

¹¹⁸ Zerilli, **a.g.e.**, s. 41.

¹¹⁹ SABAHÇI Betül, “Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 8, S. 13, 2023, ss. 111-134, s. 123.

¹²⁰ AKKOL Mümtaz Levent, “Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 37, 2019, ss. 171-180, s. 173.

¹²¹ TEKKE Aynur / LALE Aybala, “Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik”, Akademik İncelemeler Dergisi, C. 16 S. 2, 2021, ss. 45-62, s. 48.

¹²² Akkol, **a.g.e.**, s. 173.

¹²³ Gümüş, **a.g.e.**, s. 24.

doğar.¹²⁴ Öyle ki özgürce fikirlerin dile getirilip tartışılabildiği bir ortam ile örtüşen *Habermas*'ın iletişimsel eylem kuramı kamusal alandaki bu tartışmanın rasyonel bir uzlaşa sağlamasını hedefler. Rasyonellik ise bilgiye sahip olmaktan çok bilginin nasıl edinildiği ve nasıl kullanıldığı ile ilgilidir.¹²⁵ Bu bağlamda rasyonellik bir eylem yükümlülüğü getirmez, varsayımları gerekçelendirmeyi hedefler.¹²⁶ Bilginin güvenilirliğine yönelik bir eleştiri getirildiğinde, bu kamusal ortamdaki tartışma daha da anlam kazanır. Eşit şartlarda yarışan fikirler, kendilerini doğrulama çabasının yanı sıra birbirlerini anlamak için de çaba gösterir. Böylece tüm fikirlerin sorgulanmaya ve eleştiriye, dolayısıyla geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir.¹²⁷ Nitekim bir tartışma ortamında argümantasyon bilgilerin, gerekçelerin değişimi ve değerlendirilmesi için bir prosedür olarak anlaşılmaktadır.¹²⁸ Fakat sanal iletişim ortamında etik ilkelerin ne kadar başarılı şekilde hayata geçirileceği şüphelidir. Zira sosyal medya ortamında etkileşime giren bireylerin; teknolojinin etkisi, internetin özellikleri ve etkisi altında olduğu da dikkate alındığında, argümantasyona izin verecek biçimde ne kadar güvenilir ne kadar özgür ve eşit olduğu tartışmalıdır. Örneğin *Baudrillard*, bu dünyaya özgü esas sorunun gerçekliğin yeni baştan üretimi olduğu kanaatindedir.¹²⁹ Bu kapsamda simülasyon, doğanın yeniden dolaşıma sokulmuş işaretlerinin geri dönüştürülmüş hali olarak karşımıza çıkar.¹³⁰ Sosyal medya üzerinde yansıtılanın da adeta simülasyon gibi gerçekle gerçek olmayan arasındaki farkı ortadan kaldırılabildiği inkâr edilemez.

Benzer bir yaklaşımla, örneğin *Lippmann*'ın görüşünde, kitle iletişim araçları ile bireylerin kafasında yaratılan resimler kamuoyunun oluşmasında önemli rol oynamaktadır.¹³¹ Diğer bir ifadeyle halk nezdinde belli bir konuda rızanın imalatı ile kamuoyu oluşmaz; oluşturulur. Bu görüşe göre kamuoyunun gerçekliği yoktur, zira bireyler gerçeği değil gerçeğin taklidini, diğer bir ifadeyle sunulmuş biçimi,

¹²⁴ HABERMAS Jürgen, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. T. Bora / M. Sancar), İletişim, İstanbul, 2021, s. 187.

¹²⁵ HABERMAS Jürgen, *İletişimsel Eylem Kuramı*, (Çev. M. Tüzel), Kabalcı, İstanbul, 2001, s. 32.

¹²⁶ HABERMAS Jürgen, *Söylem Etiği*, (Çev. S. Coşkun), Fol, Ankara, 2020, s. 151. (*Söylem*)

¹²⁷ Akkol, **a.g.e.**, s. 176.

¹²⁸ Habermas, **Söylem**, s. 185.

¹²⁹ ÜRKEK Resul, *Jean Baudrillard ve Tüketim Toplumu*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 11.

¹³⁰ BAUDRILLARD Jean, *The Consumer Society: Myths and Structures*, 1. Bası, SAGE Publications, Londra, 1998, s. 101.; Simülasyon kavramı üzerine değerlendirme için bkz. YILDIRAN ÖNK Ürün, "Baudrillard Perspektifinden Bir Kitle İletişim ve Sanat Aracı Olarak Simülasyon Evreninde Televizyon", *Selçuk İletişim*, C. 5, S. 4, 2009, ss. 201-218, s. 202.

¹³¹ LIPPMANN Walter, *Kamuoyu*, (Çev. O. D. Yılmaz), Kabalcı, İstanbul, 2020, s. 70.

algılamaktadırlar.¹³² Bu sosyal medya üzerinde oluşan kamuoyu için doğrudan uygulanabilir bir yaklaşımdır. Bu kapsamda özellikle dünyayı görme biçimi sosyal medyada öne çıkan öğelerle şekillendiği, algoritmaların çıktılarıyla gerçeğe atfedilen anlamların yer değiştiği iddia edilmektedir.¹³³ Ortak düşünce, karşılıklı hoşgörü ve anlayış gösterme başta olmak üzere, yankı odalarında şekillenen ve yeniden üretilen fikirlerin iletişimde tek taraflı bir cephe açtığı ve demokratik ortamı geliştirmekten uzak olduğu ifade edilebilir. Kamuoyu, dışarıdan iletilen mesajların ön yargılardan geçerek stereotiplere ve kanaat içinde kristalleşmesi olarak değerlendirilebilir.¹³⁴ Bu durumda iletilen bilginin kanaate dönüşmeden önce yürütülecek doğrulama faaliyetinin bilişsel ön yargılardan arî şekilde yapılması da bir farkındalık gerektirir. Nitekim ön yargılar, birey bilinçlendirilmedikçe, tüm algılama sürecini derinden yönetmektedir.¹³⁵ Öyle ki yanlış bir paylaşımın, gerçek farklı olmasına karşın ön yargılı olarak doğru olarak benimsenmesi, aksi yöndeki görüşlerin yok sayılması, çok sayıda etkileşimle yanıltıcı içeriğin çarpan etkisi ile yayılması ve sonuç olarak yanlış anlamaların fiilen artmasına giden bilişsel ön yargı süreçlerinin etkisinde kalabilir.¹³⁶

Şüphesiz, dezenformasyonu güçlendiren en önemli etkenlerden biri de bireylerin kendi düşünce ve inançlarına uygun içerikler dışındaki diğer içerikleri görmezden gelme eğilimidir. Yeni iletişim ortamı bireyleri, benzer seslerden bilgi tükettikleri yankı odalarına ya da görünmeyen algoritmaların kullanıcı tarafından tercih edilmesi muhtemel bilgileri seçtiği filtre baloncuklarına dönüştürmüştür.¹³⁷ Bireyler, teknolojinin de etkisiyle bilgisayar algoritmalarının filtresinden geçerek süzülen görüş ve fikirlerle kendi yankı odalarında karşılaşmaktadırlar ve bu fikirleri sorgulamadan benimseme eğilimindedirler. Bunlarla bağdaşmayan fikir ve görüşleri de aramamaktadırlar. Demokratik toplumun temel taşlarından çoğulculuk

¹³² GÜLER Meltem, “Bir Manipülasyon Aracı Olarak Rızanın İmalatı”, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 5, 2018, ss. 75-101, s. 82.

¹³³ BAŞLAR Gülşen / TOKGÖZ Cemile, “Tahakküm, Tahayyül, Taktik: Algoritmalarla Ne Yapacağız?”, Varlık Dergisi, S. 1398, 2024, ss. 9-14, s. 11.

¹³⁴ Lippmann, **a.g.e.**, s. 71.

¹³⁵ Lippmann, **a.g.e.**, s. 121.

¹³⁶ Bu bilişsel süreçte ön plana çıkan doğrulama yanlışlığı, güdülenmiş muhakeme, yanıltıcı hakikat etkisi ve geri tepme etkisi örneklendirmesi için bkz. Yeşiltuna, **a.g.e.**, s. 67-69; ayrıca bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 13; MUTLU Necmettin, “Yanlış Bilgi ve Dezenformasyonla Mücadele: Kavramlar ve Uygulamalar”. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, C.5, S. 13, 2023, ss. 464-493, s. 471-477.

¹³⁷ HELM Rebecca K. / NASU Hitoshi, “Regulatory Responses to ‘Fake News’ and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation”, Human Rights Law Review, C. 21, S. 2, 2021, ss. 302-328, s. 315.

sosyal medya üzerinde kutuplaşmaya doğru kaydıkça, aynı ve benzer görüşlerin yankılandığı yankı odaları güçlenmekte ve etkileşim yoluyla geniş kitlelere ulaşmaktadır. Böylelikle sansasyon yaratan bir içerik doğrulanmış içerikten çok daha fazla görünür kılınmaktadır. Bu işleyiş, tüketim toplumu haline gelen demokratik toplum düzeninin en büyük handikaplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada önem taşıyan husus, doğruluk kontrol mekanizmaları aracılığı ile ulaşılamayan farklı görüşlerdeki yankı odalarına da erişebilmek ve kitleleri birbirinden ayırmadan kamuoyunun ilgisini çeken bir sorunu bütün olarak görebilme yetisini geliştirmektir. Gelişen yeni teknolojilerin etkisiyle dijital ortamda oluşan kamusal tartışma ortamında veri akışının hızlanması ve artması ve kullanıcıların bir veri bombardımanına istemli ya da istemsizce maruz kalması, bilgi akışının teyit edilmesine dair gerekliliği de beraberinde getirmektedir. Bu gereklilik aynı zamanda ifade özgürlüğünün etkili bir biçimde kullanılması açısından bakıldığında, güvenilir ve doğru bilgi alma hakkıyla da doğrudan bağlantılıdır.

İnternette oluşan kamusal alanın, *Habermas*'ın açık kamusal alanı ile benzerlik gösterdiği rahatlıkla söylenebilir. Hatta internet demokratik tartışmanın bir altyapısı haline gelmiştir. Bununla birlikte bu yeni kamusal alan yalnızca söylemleri değil, yaşam şekillerini de yönlendirebilmektedir. İfade etme biçimi kolaylaşmakta, bununla paralel olarak çatışma da artmaktadır. Toplumsal bağlar artık belli bir gruba ya da kimliğe aidiyet üzerinden değil, bireylerin serbestçe kendilerini ifade ederek oluşturdukları seçimler üzerinden dönüşmektedir. Bireylerin yorumlayan ve algılayan aktörler olarak tartışma ortamına girdiği bu sistemde özerkliğe saygı ile de güçlenen bir internet demokrasisi ön plana çıkmaktadır. Nitekim, demokratik ortamın geliştirilebilmesi; bireyler arasında sağlıklı, karşılıklı, eşit düzlemde bir kamusal alan oluşturulması ve görüşlerin tek taraflı değil, iletişimin etkili olduğu bir etik çerçevesinde tartışılması ile mümkün olabilir. Bu nedenle kamusal kanaat ve irade oluşumunun müzakereci karakterini mümkün kılacak bir altyapıyı ayakta tutmak gereklidir.¹³⁸ Bununla birlikte, çevrim içi kamusal alanda yayılan dezenformasyon, kutuplaşmayı da destekleyerek kamusal tartışma ortamında olması gereken toplumsal uzlaşmanın önündeki en güçlü engellerinden biri haline gelir. Öyle ki doğrulama mekanizmalarının ya da diğer mücadele yöntemlerinin devreye girmesinin *à posteriori* mekanizmalar olması nedeniyle, dezenformasyon

¹³⁸ Habermas, *Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü...*, s. 54.

vasıtası ile hızla ve viral halde yayılan yanlış bilginin görünürlüğü ile baş edebilecek güce sahip olduğu söylenemez. Bireylerin dezenformasyon süreçlerine isteyerek ya da istemeyerek, yanlış bilgiyi paylaşmaya devam ederek ve görünür kılarak katkı vermesi, bir domino etkisi yaratarak kamusal alandaki demokratik tartışma ortamına zarar verebilmektedir. Sosyal medyada kurulan sanal kamusal alanda iletişimin geldiği nokta; artık fikirlerin değil, *retweet* etmek ya da beğenmek suretiyle yeniden üretilen içeriklerin tekrarlanarak tüketim toplumuna hizmet etmesinden ibarettir. Şüphesiz ki demokratik toplumdan anlaşılması gereken bu değildir. Dolayısıyla da doğrulama faaliyetlerinin önemini vurgulamak her geçen gün daha büyük bir önem kazanmaktadır. Ancak doğruluk kontrolünde de kurumsallaşma sağlanması ayrı bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Doğrulama Faaliyetinin Kurumsallaşması

Genel olarak doğrulama faaliyeti, bir içeriğin doğru veya yanlış olduğunun teyit edilmesi için yürütülen çalışmadır. Eleştirel bakış açısı ile bir sorgulama faaliyetinden bahsedilir. Burada önemli olan bireyin ve toplumun bilgi gereksinimlerini önceden belirlemek, yanlış bilgiyi yaymadan doğru bilgiyi ulaşılabilir hale getirmektir.¹³⁹ Doğrulamanın amacı; doğru ve güvenilir bilgiye erişimin yanında, bilgi paylaşımında şeffaflığın sağlanması ile eleştirel bir bakış açısı kazandırma ve kullanıcıların bilinçli şekilde hareket etmesine yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda bir tarafta bağımsız, şeffaf ve tarafsız bir şekilde yapılanan doğruluk platformları da dezenformasyonla mücadelenin önemli bir ayağını oluşturmakta; doğru ve güvenilir bilginin incelenmesinde ve yanlış bilginin tespiti ile düzeltilmesinde hayati bir rol üstlenmektedir.¹⁴⁰ Bu doğrultuda dezenformasyonun panzehiri olarak doğruluk kontrol mekanizmaları örnek gösterilebilmektedir.¹⁴¹ Diğer tarafta ise eleştirel düşüncenin geliştirilmesine yönelik bilgi okuryazarlığı farkındalığı üzerinde durmak önemlidir. Bir bütün olarak bakıldığında doğruluk kontrolü paylaşılan içeriklerde yer alan iddiaların doğru veya yanlış olduğunu kanıtlamaya yönelik çalışmalar

¹³⁹ ÖZEN Nalan / TOPBAŞ Murat, “İnternet Ortamında ve Sosyal Medyada Doğru ve Güvenilir Sağlık Bilgisi Edinebilme”, Farabi Tıp Dergisi, C. 2, S. 2, 2023, ss. 27-32, s. 31.

¹⁴⁰ Şahin, a.g.e., s. 291.

¹⁴¹ ÖZEN Alper, Yeni Medya Ekosisteminde Dönüşen Habercilik ve Teyitçilik: Hakikat Sonrası Çağda Dezenformasyonun Kontrolü, 1. Bası, Urzeni, İstanbul, 2023, s. 16.

bütünüdür.¹⁴² Doğruluk kontrolü, dezenformasyonla mücadele yöntemleri arasında yer almakla birlikte; kural olarak bağımsız teyit mekanizmaları, devlet merkezli doğrulama mekanizmaları, haber kuruluşları, sosyal medya platformları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Bununla birlikte bilgi okuryazarlığının da bireylerin çevrim içi etkileşimde bulundukları bilgiler hakkında eleştirel düşüncelerini sağlayan bir eğitim yöntemi olduğu ve bu farkındalığın artırılmasının da bireysel anlamda doğruluk kontrolü içindeki yeri ve önemi göz ardı edilmemelidir.

a. Doğruluk Kontrolünde Bilgi Okuryazarlığının Önemi

Doğruluk kontrolü dezenformasyonla mücadelede demokratik bir uygulama olarak benimsenmeye başlamıştır. Aslında doğruluk kontrolü, geleneksel gazetecilik anlayışının ve etik ilkelerin çevrim içi ortama adapte edilmesinden başka bir şey değildir. Öyle ki, çevrim içi ortamda paylaşılan bilginin kural olarak denetim ve kontrol mekanizmalarına tabi tutulması, geleneksel gazetecilik anlayışının bir yansıması olarak görülebilir. Bununla birlikte, doğrulama faaliyetinde çevrim içi kamusal alana dair en sorunlu konulardan biri, paylaşıldığı ilk andan itibaren dezenformasyona sebebiyet veren ve hızla yayılan bilgilerin, doğrulama kontrolü sayesinde dahi tamamen ortadan kaldırılamamasıdır. Şu bir gerçektir ki internet üzerindeki muazzam miktardaki bilgi doğrulama yapılmasına imkan verecek genişliktedir.¹⁴³ Bununla birlikte bu genişlik farklı bir açıdan risk de teşkil etmektedir. Doğrulama faaliyeti sonrası doğru bilginin, hızla yayılan dezenformasyona kıyasla aynı süratle ve aynı oranda kişiye ulaşması da mümkün olmamaktadır. Öte yandan, dezenformasyonla yayılan içeriğe ilişkin doğrulama faaliyetinin işletilmesinin, bu içeriğin paylaşıldığı zamanda oluşturduğu etkileri tamamen ortadan kaldırmaya elverişli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim internetin karakteristik özellikleri de düşünüldüğünde, bir içeriğin yarattığı etkinin, sonradan o içerik kaldırılrsa dahi aynı hızda ortadan kaldırılamayacağı ve hatta düzeltme veya doğrulama

¹⁴² ULUK Murat, Yeni Medyada “Yalan Haber” ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak Teyit.org Örneği Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 75; Bu doğrultuda, dezenformasyon ve veri doğrulama üzerine hazırlanmış “*Dezenformasyon El Kitabı*” önemli bir referans kaynak olarak değerlendirilebilir: bkz. SILVERMAN Craig (Ed.), Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Dezenformasyon El Kitabı, Teyit, <https://teyit.org/files/dezenformasyon-el-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

¹⁴³ *Kopriciva v. Karadağ*, Başvuru No. 41158/09, 22/11/2011, para. 69.

gibi yöntemlerin kullanılması sırasında dahi yanlış bilginin çok daha geniş kitlelere ulaşmasına aracı olunabileceği açıktır. Dahası doğruluk kontrolü yapılan bilginin tamamen internet ortamından silinmesi de mümkün değildir.

Diğer taraftan, çevrim içi ortamda yayılarak viral olan ancak içeriği toplum üzerinde doğurabileceği olumsuz etkiler nedeniyle önem taşıyan ve özellikle savaş, terör, çatışma ya da kriz dönemlerinde acil nitelik taşıyan bilginin doğrulanmasında bir önceliklendirme yapılması ayrı bir gereklilik arz etmektedir. Öyle ki, özellikle söylentilerin yayılma ihtimalinin daha yaygın olduğu afet ya da kriz dönemlerinde doğrulama faaliyetleri önem kazanmaktadır. Her söylentinin bir hedef kitlesi olduğu, herkesin inanacağı bir söylentinin mutlaka bulunduğu önermesinden hareketle, doğrulanmamış bilgilerin toplumdaki kutuplaşmayı arttıran etkisinin bireylerden bağımsız olduğu ve tehlikenin, toplumun her bir kademesine yönelebileceği unutulmamalıdır.¹⁴⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere dezenformasyonun hızla yayılarak bir ağ haline gelmesi, mücadeleyi zorlaştıran en önemli etkenlerden biridir. Şüphesiz, seçimlerden sağlık alanına kadar pek çok farklı şekilde tezahür eden dezenformasyon örneği mevcuttur. Dezenformasyonun potansiyel etkileri de maddi ve manevi zarar, kamu güvenliği, mahremiyet ile kişisel veri ihlalleri ve itibarın zedelenmesine kadar varan geniş bir yelpazede değişmektedir.

Dezenformasyon, sosyal medya platformları başta olmak üzere, arama motorları ve mesajlaşma uygulamaları üzerinde de yaygın şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle de adeta bir örümcek ağı gibi tüm iletişim kanallarında eş zamanlı ve hızla yayılabilen potansiyel etkinin kontrol altına alınabilmesi, özellikle demokratik yapının zayıfladığı, otoriterleşen toplumsal yapılarda daha büyük bir önem arz etmektedir. İşte bu noktada, doğruluk kontrol mekanizmalarının oynadığı rol özellikle kurumlara veya basına karşı duyulan güvenin azalmasıyla da doğru orantılı olarak artmaktadır.¹⁴⁵ Dolayısıyla, dezenformasyonla bireysel mücadeleden ziyade, dezenformasyona karşı

¹⁴⁴ FUNKE Daniel, “Where There’s a Rumor, There’s an Audience. This Study Sheds Light On Why Some Take Off”, 31.10.2017, Poynter, <https://www.poynter.org/fact-checking/2017/where-theres-a-rumor-theres-an-audience-this-study-sheds-light-on-why-some-take-off/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁴⁵ ÇAVUŞ Gülin, “Medyada Güven Erozyona Uğrarken Doğrulama Platformları Neden Önemli”, 2018, Medya ve Yalanlar, s. 7, https://www.academia.edu/37369113/Medyada_g%C3%BCven_erozyona_u%C4%9Frarken_do%C4%9Frulama_platformlar%C4%B1_neden_%C3%B6nemli (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

toplumsal bir bilinç oluşturma'nın uzun vadede çok daha etkili sonuçlar doğuracağı varsayımı güç kazanmaktadır.¹⁴⁶

Öte yandan, bilgi kirliliğini bağlamında dezenformasyonun yayılması, kutuplaşmayı artırmakla birlikte, seçim gibi kritik konularda yapıcı tartışmalar açılmasını, çoğunlukçu değil çoğulcu bir perspektifin benimsenmesini de engelleyebilmektedir. Bu bağlamda özellikle seçim zamanlarında seçmenlerin oylarını etkilemek, nefret suçlarını kışkırtmak, ifade özgürlüğünü kullananlar üzerinde caydırıcı etki oluşturmak gibi risklere karşı sorgulama becerilerinin geliştirilmesi etkin bir yöntem oluşturabilir.¹⁴⁷ Demokratik sürece katılım bağlamında bu yaklaşım, önemli bir katma değer oluşturur.

Özellikle, kamu güvenliği ve sağlığı açısından risk oluşturan konularda yanlış bilgilerin yayılmasının paniğe yol açtığı, etkili müdahaleyi engellediği veya zararlı davranışları teşvik ettiği durumlar yaşanabilmektedir. Doğru bilginin yokluğu; bireylerin eğitim, sağlık ve kişisel finans dahil olmak üzere hayatlarının çeşitli alanlarında bilinçli karar alma becerilerini etkileyebilmekte ve toplumsal refahı tehlikeye atabilmektedir.¹⁴⁸ Doğru ve güncel bilgiye erişimin de ifade özgürlüğünün temel bileşenlerden biri olduğu dikkate alındığında gerçek *algısının*; bağlama, kişiye, yere ve çeşitli faktörlere göre değişebildiğini ve dezenformasyon nedeniyle doğru bilgiye ulaşmanın daha da zorlaştığını söylemek mümkündür.

Tüm bunların yanı sıra sosyal medyada geleneksel iletişim yöntemlerinin nitelik değiştirdiği de dikkate alındığında; bilgiye dair güvenilirlik ve doğruluk ihtiyacının, “görünür olma” veya “onaylanma” ihtiyacına doğru bir eksen kaymasına maruz kaldığı söylenebilecektir.¹⁴⁹ Basılı ve görsel geleneksel haber kaynakları yerini, çevrim içi ortamda yayın yapan haber siteleri aracılığıyla çevrim içi kamusal alana

¹⁴⁶ Dezenformasyona Karşı Dayanıklılıkta Sivil Toplumun Rolü: Pandemi Sürecinde Türkiye, 2021, TUIK Akademi, <https://www.tuicakademi.org/dezenformasyona-karsi-dayaniklilikta-sivil-toplumun-rolu-pandemi-surecinde-turkiye/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁴⁷ UNESCO Balancing Act, *op. cit.*, s. 29.

¹⁴⁸ İfade Özgürlüğü ve Doğru Bilgiye Erişim Bağlamında Google'ın Dezenformasyon ve Medya Politikaları, Teyit, Ağustos 2023, <https://md.teyit.org/file/ifade-ozgurlugu-ve-dogru-bilgiye-erisim-baglaminda-googlein-dezenformasyon-ve-medya-politikalari-vf.pdf> (Erişim Tarihi 19.11.2024), s. 5.

¹⁴⁹ ÖZGAN Senem, Yeni İletişim Ortamlarında Benlik Sunumu ve Benlik Saygısı: Kuşaklar Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s. 26; SÖNMEZ Mehmet Ferhat, Sosyal Kimliklerin İnşasında Sosyal Medyanın Farklı Bölgelerdeki Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Karşılaştırmalı Analizi, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 200 ve 220.

bırakmış ve bu alanın çok sesli bir görünüm kazanmasıyla bireylerin de adeta bir haber kaynağı olmasının yolu açılmıştır. Ancak her ne kadar sosyal medya üzerinden üretilen içerikler hızla yayılma potansiyelini bir avantaj olarak ortaya koysa da geleneksel medyadan farklı olarak etik ve editoryal denetim mekanizmalarına tabi olmadığından hem doğru hem de doğru olmayan bilginin yayılmasını hızlandırmıştır.¹⁵⁰ Öyle ki gelinen noktada bir köşe yazısı yalan haber içermesine rağmen geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekiyorsa, gazete ve medya kuruluşlarının bu dezenformasyonu düzeltme-engelleme gibi bir önceliği kalmadığını söylemek mümkündür.¹⁵¹ Bu hızlı bilgi paylaşımı, bilgi alma ve verme hakkının ötesinde günümüzdeki tüketim toplumunun karakteristik özelliklerini göstererek bilginin bir meta ve finansman kaynağı olarak görülmesini teşvik etmiştir. Dezenformasyonu kronik ve ciddi bir tehdit haline getiren bir diğer kilit unsur ise dezenformasyonu, tüketicilerin dikkatini çekmek için kullanışlı bir araç haline getirerek kazanç elde etmeyi sağlayan sosyal platformların ekonomideki yeridir.¹⁵² Bu durum, dezenformasyonla mücadelenin üzerine daha çok çalışılarak yeni iş modelleri oluşturulması gereken etik yönünü oluşturmaktadır. Keza bu husus, haberin birkaç kaynaktan aranması ve alternatif kaynakların etkinleştirilmesi açısından da faydalı olacaktır.¹⁵³ Bu noktada var olan doğruluk kontrol mekanizmalarını incelemek, alternatifler üretmek bakımından ileriye dönük bir perspektif kazanmayı sağlayabilir.

Diğer taraftan, doğrulama faaliyetinin yanlış bilgiye inancı azaltıcı etki doğurmakta olduğu da savunulabilir. Bu doğrultuda, akademik bir çalışmaya göre, *“İddiaların teyit edildiği bir analiz olmadan, yanlış bilgi gören biriyle karşılaştırıldığında, [...] analizi görenler daha doğru sonuçlar vermektedir”*.¹⁵⁴ Bir araştırmaya göre doğru olup olmadığından ziyade başka faktörler bir içeriğin

¹⁵⁰ Bu kapsamda bkz. Habermas, **Kamusalığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü...**, s. 36-37.

¹⁵¹ ÜNVER H. Akın, “Türkiye’de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları, Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi”, Mayıs 2020, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/T%C3%BCrkiyede-Do%C4%9Fruluk-Kontrol%C3%BC-ve-Do%C4%9Frulama-Kurulu%C5%9Flar%C4%B1-Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024), s. 6.

¹⁵² BALKAN Edim / ÜNVER Akın, “Dezenformasyonla Mücadele: Politika Çerçevesi”, Eylül 2023, EDAM, https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-27-09-2023-00-42-46.pdf (Erişim Tarihi: 1.11.2024), s. 2.

¹⁵³ Yalan haber neşri bakımından bkz. PARLAK Tülay, “Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler ile Basın Etik İlkeleri Işığında “Yalan Haber Neşri” ve Yalan Haber Neşrinin Önlenilmesi Sorunu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 28, S. 118, 2015, ss. 163-198, s. 195.

¹⁵⁴ PORTER Ethan / WOOD Thomas J., “The Global Effectiveness of Fact-Checking: Evidence From Simultaneous Experiments in Argentina, Nigeria, South Africa, and The United Kingdom”, Proceedings of the National Academy of Sciences, C. 118, S. 37, 2021, ss. 1-7.

paylaşılmasında etkili olmaktadır.¹⁵⁵ Bununla paralel olarak yanlış bilgiler, benimsenen kültürel değerlerin, zihinsel ve psikolojik faktörlerin de etkisiyle, doğrulanmamış olmasına rağmen daha hızlı yayılabilmekte ve teyit edilen bilgi toplumun her kesimine yanlış bilginin yayıldığı hız ve genişlikte erişememektedir.¹⁵⁶ Hatta bireyler, mevcut görüşlerini zorlayan analizleri kabul etmekte zorlanabilmektedir.¹⁵⁷

Bu bağlamda, doğruluk kontrolünde bilgi okuryazarlığının önemini ayrıca ele almak faydalı olacaktır. Bilgi okuryazarlığı, her türlü ortamda ihtiyaç duyulan bilgiye ulaşma, karşılaşılan bilgiyi tanımlama, değerlendirme ve bu bilgiyi etkin şekilde kullanma becerileri olarak tanımlanabilir.¹⁵⁸ Bu becerilerinin artırılması bireyin kendini geliştirmesi ile ilgili olduğu gibi katılımcı demokrasinin de bir aracıdır. UNESCO'ya göre bilgi okuryazarlığı kavramı, *“bilgi ihtiyaçlarını tanıma; bilgiyi bulma ve kalitesini değerlendirme, bilgiyi saklama ve alma; bilgiyi etkili ve etik bir şekilde kullanma; bilgiyi oluşturmak ve iletmek için bilgiyi uygulama becerilerini”* ifade etmektedir.¹⁵⁹ Bu bağlamda UNESCO, *“medya ve bilgi okuryazarlığı”* ifadesini kullanmakta ve böylece bu becerilere verilen önemi resmileştirmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ PENNYCOOK Gordon / EPSTEIN Ziv / MOSLEH Mohsen / ARECAR Antonio A. / ECKLES Dean / RAND David G., “Shifting Attention to Accuracy Can Reduce Misinformation Online”, *Nature*, C. 592, S. 7855, 2021, ss. 590–595.

¹⁵⁶ Benimsenen kültürel değerlerin etkisi bakımından yapılan bir araştırma için bkz. GUPTA Manjul / DENNEHY Denis / PARRA Carlos M. / MÄNTYMÄKI Matti / DWIVEDI Yogesh K., “Fake News Believability: The Effects Of Political Beliefs and Espoused Cultural Values”, *Information & Management*, C. 60, S. 2, 2023, ss. 1-12, s. 9; Psikolojik ve zihinsel etkiler bakımından detaylı açıklamalar için bkz. Yanlış Bilgi Psikolojisi II: Düzeltmek Neden Bu Kadar Zor?, 2022, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/yanlis-bilgi-psikolojisi-ii-duzeltmek-neden-bu-kadar-zor> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁵⁷ Detaylı açıklamalar için bkz. Araştırma: Teyitçilik Yanlış Bilgi Salgınına Çözebilir Mi?, 2022, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/teyitcilik-yanlis-bilgi-salgini-cozebilir-mi> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁵⁸ KURBANOĞLU Serap S., “Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 24, S. 4, 2010, ss. 723-747, s. 735.

¹⁵⁹ CATTS Ralph / LAU Jesus, *Towards Information Literacy Indicators*, 2008, UNESDOC Digital Library, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000158723> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 7.

¹⁶⁰ LANDRY Normand, “Alphabétiser A L’actualité: Examen Des Réponses Educatives Aux Fausses Nouvelles”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l'Université Laval, Quebec, 2018, ss. 173-194, s. 182; Benzer şekilde 2018 tarihli AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi uyarınca üye devletlerin, medya okuryazarlığı becerilerini teşvik etmek ve geliştirmek için yürürlükte olan ve ilgili olduğu durumlarda planlanan yasal tedbirler ve yasal nitelikteki diğer tedbirler hakkında rapor vermesi gerektiğini düzenlemiştir. Bkz. Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the Coordination of Certain Provisions Laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of Changing Market Realities, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018L1808> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Dolayısıyla bilgi okuryazarlığı yaşam boyu edinilmesi gereken bir beceridir ve temel eğitimin bir parçası olmalıdır.

Çevrim içi bilgilerin sorgulanması ile özellikle medya okuryazarlığının teşvik edilmesi de bu kapsama dahildir. Medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığının bir parçasıdır ve yazılı ve görsel medya ile sanal ortamda her türlü ortamda bilgiyi elde etme, anlama ve kullanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır.¹⁶¹ Güvenilir ve sağlıklı bilgiye erişim hakkıyla da bağlantılı olarak düşünüldüğünde, bilgi okuryazarlığı özelinde dijital okuryazarlık, yeni medyada kullanılan teknolojilerin ortaya çıkardığı iletişim yöntemlerinin hem üretici hem de tüketici olarak etkin kullanımını ve bu ortamdaki bilgiyi eleştirebilmeyi sağlayan bir diğer beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, eleştirel bakış açısının bulunmadığı ve sorgulanma faaliyetinin yapılmadığı bir çevrim içi tüketim toplumunda, paylaşılan içeriklerin, bireyler tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığı önem taşımaktadır. Bu bağlamda doğrulama mekanizmalarının kontrolüne daha büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Doğruluk kontrolünü gerçekleştiren aktörler aynı zamanda çoğulcu demokratik yapının ve demokrasinin gereklerini de gözetmek zorundadır. Demokrasinin bileşenleri olan çoğulculuk, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerinden uzaklaşılması, eleştirel yaklaşımın eğitim programlarında yer almaması ve demokratik kurumlara duyulan güvenin azalması, dezenformasyonun geniş biçimde yayılmasına sebep olan elverişli ortamı hazırlayacaktır.

Bu çerçevede bilgi okuryazarlığı, insanları bilgiyi eleştirel bir şekilde analiz etmeye hazırlar ve ilgili ve ilgisiz bilgiyi ayırt etmelerini, güvenilir kaynaklar aramalarını ve bunları yaratıcı bir şekilde kendi bağlamında yeni bilgi üretmek için kullanmalarını sağlar. Bu kapsamda alınacak bireysel tedbirler arasında paylaşılan içeriğin kaynağının kontrol edilmesi, öncelikli yere sahiptir. Kaynağın güvenilirliği ve objektifliğinin sorgulanması önem taşımaktadır. Doğrulamaya başvurmadan evvel şüphe duymak ve eleştirel düşünme pratiklerini geliştirmek yanlış bilginin önüne geçmek için atılabilecek temel adım olarak görülmelidir. Zira eleştirel düşünce ile şüphe arasında bir bağlantı bulunmaktadır.¹⁶² Bununla birlikte, şüphe duymak, paranoyak şekilde komplo teorileri üretmek olarak algılanmamalıdır. Gerçekte halkı

¹⁶¹ Kurbanoglu, **a.g.e.**, s. 742.

¹⁶² YEŞİLÇAYIR Celal, “Şüphe, Eleştirel Düşünce ve Doğru Bilgi İlişkisi”, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. 7, S. 2, 2023, ss. 479-490, s. 486.

aldatmaya yönelik girişimleri ortaya çıkarmak için sağlıklı şüpheciliğe, kanıta ve tutarlılığa önem veren geleneksel düşünme gerekmektedir.¹⁶³ Bu düşünce biçimiyle mücadele iyi yönetimden ve şeffaflıktan geçer.¹⁶⁴ Makul şüphe; bilginin içeriği, kaynağı, bağlamına ilişkin sorular sorabilmeyi ve soruların cevaplarına objektif olarak eşit mesafede durabilmeyi gerektirir. Makul şüphe ile eleştirel düşünmeyi teşvik etmek, bir bilgi ile karşılaşıldığında birden fazla veri temelli kaynağı dikkate almayı ve bunu yaparken de kişisel görüşünü destekleyen ya da desteklemeyen her türlü veriyi dikkate almayı gerektirir.

Çoğunlukla bireyler, çevrim içi ortamda maruz kaldıkları bilgiyi doğru olup olmadığından emin olmaksızın bilerek ya da bilmeden yayarak dezenformasyon süreçlerine ortak olmaktadır. Bu ortaklık, kamusal tartışma ortamına da zarar veren bir etki göstermektedir. Demokratik toplumun gereği olan kamusal tartışma süreçlerinin sağlıklı işlemesiyle bağdaşmayan bir durum ile karşı karşıya kalınmaktadır. Gün geçtikçe bireyler, teknolojik iletişim araçları vasıtasıyla karşılıklı olması gereken yüz yüze iletişim yerine çevrim içi iletişime yönelmişlerdir. Bu doğrultuda oluşan sanal kamusal alan; doğrulanmayan, sorgulanmayan bilgiye maruz kalarak, o bilgiyi olduğu gibi yeniden üreterek bir tür simülasyon ortamına zemin hazırlamaktadır. Çevrim içi ortamda üretilen ve yayılanın da gerçek olup olmadığını tartışmadan, eleştirel bakış açısından filtrelemeden, olduğu gibi kabul ederek teknolojik altyapıların yardımıyla yeniden üretmek dezenformasyonun beslendiği bir alandır. Nitekim, medya okuryazarlığı ve eleştirel bakış açısına sahip olmamak, gerçek ve gerçek olmayan arasındaki farkı ortaya koyma kapasitesinden yoksun olmayı da beraberinde getirmektedir.

Sosyal medyada bulaşıcı şekilde yayılan içerik, hacim ve yayılma hızı dikkate alındığında gerçek olduğu izlenimini vererek, bir noktada gerçek olup olmamasını birey nezdinde önemsiz hale getirir. Bu noktadan sonra da doğrulama mekanizmalarının devreye girmesi dahi gerçeklik algısını tersine çeviremeyebilir. Bu sebeptendir ki, bireylerde, içerikle karşılaştıklarında sahip olmaları gereken bir takım eleştirel bakış açısı ve akıl ve mantık çerçevesinde öz denetimden geçirme kapasitesinin artırılması önem taşımaktadır. Bu nedenledir ki, *à posteriori* kontrol

¹⁶³ LEWANDOWSKY Stephan / COOK John, *Komplo Teorisi El Kitabı*, 2020, Teyit, <https://md.teyit.org/file/komplo-teorileri-el-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 10.

¹⁶⁴ Mounk, *a.g.e.*, s. 241.

mekanizmalarından da önce, *à priori* bireysel kontrol mekanizmalarının eğitim sisteminin temel basamaklarından itibaren geliştirilmesi gereklidir. Bu doğrultuda, eleştirel bakış açısının yerleştirilmesi için bilgi ve medya okuryazarlığı derslerinin, okul müfredatlarında yer almasının ciddi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması söz konusudur.¹⁶⁵

Örneğin, Türkiye’de medya okuryazarlığı Radyo ve Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) tarafından başlatılan bir proje ile ilköğretim programında seçmeli ders olarak müfredata girmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ile imzalanan protokol kapsamında ilk olarak 2006-2007 eğitim yılında pilot uygulama başlamış ve RTÜK tarafından Türkiye genelinde öğretmenlere medya okuryazarlığı eğitici eğitimi verilmiştir. Bununla birlikte verimliliği artırmak amacıyla ders kitabı yerine bir eğitim modülü şeklinde uygulamaya başlanmasına karar verilmiş, 2013 yılında “*İlköğretim Öğrencilerinde Medya Okuryazarlığının Geliştirilmesi ve Medya Okuryazarlığı Dersine Yönelik İşbirliği Protokolü*” imzalanmış ve medya okuryazarlığı dersi öğretim materyali hazırlanmıştır.¹⁶⁶ Bu programın, doğru ve güvenilir bilgilere farklı medya araçlarını etkili bir şekilde kullanarak ulaşabilen, medya iletilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilen, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlar içinde analiz edebilen, medya üretimi konusunda yetkinlik kazanan, insan hakları, etik, mahremiyet, kişisel güvenlik gibi konuları göz önünde bulundurarak özgün ve etkili içerikler üreten, medya alanındaki yenilikçi düşünceleri inceleyerek özellikle yeni medyaya dair yaratıcı fikirler geliştiren ve bunları paylaşan bireyleri hedeflediği ifade edilmektedir.¹⁶⁷ Bununla birlikte, bu

¹⁶⁵ Finlandiya örneği için bkz. ÖZEL Meltem, “Finlandiya’da Medya ve Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminde Ulusal Politikalar”, TAM Akademi Dergisi, C. 1, S. 1, 2022, ss. 7-21, s. 17; Diğer bir örnek olarak, ABD’de federal düzeyde medya okuryazarlığını artırmak üzere kabul edilen veya bekleyen birçok yasa tasarısı bulunduğu ve özellikle de İnternet platformlarıyla iş birliği ve diyalogun geliştirilmesine yönelik çalışmalar olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Media Literacy Policy Report 2023, February 2024, Media Literacy Now, <https://medialiteracynow.org/document/u-s-media-literacy-policy-report-2023/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

¹⁶⁶ SAYAR Banu, “Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Eğitimi Üzerine Bir İnceleme”, Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, 2022, ss. 7-14, s. 10.

¹⁶⁷ RTÜK, 10 Soruda Medya Okuryazarlığı, <https://www.medyakuryazarligi.gov.tr/sorular.php> (Erişim Tarihi: 10.02.2025); RTÜK, “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Medya Okuryazarlığı Öğretim Materyali”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018, <https://www.medyakuryazarligi.gov.tr/userfiles/files/medyametaryal2018.pdf> (Erişim Tarihi: 1.02.2025).

seçmeli dersin uygulamada verimli ve etkin şekilde kullanılamadığı ve güçlendirilmesi gerektiği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır..¹⁶⁸

Bilgi okuryazarlığının türü olan medya okuryazarlığında ön plana çıkan, karşılaşılan bilginin ne olduğundan ziyade nasıl ve neden olduğunu sorgulayabilmektedir. Bu da karşılaşılan içeriğin ve mesajın analiz edilmesinde eleştirel bakış açısının öğrenilmesini gerektirir. Bununla birlikte, medya okuryazarlığı eğitiminin verilmesinde eleştirel bakış açısının geliştirileceği ortamda, bu eğitimi veren ve müfredatı hazırlayan kişilerin belli bir siyasi, ahlaki ya da kültürel perspektiften yönlendirmek değil, özgürce ve objektif bir bakış açısından kendini ifade edebilme becerilerinin kazandırılması esas olmalıdır. Bu gereklilik, yalnızca okulda öğrenilen müfredatla değil, görsel ve işitsel medyada da desteklenmesi gereken bir bütüncül zihniyet dönüşümünü gerektirir. Diğer bir ifadeyle, medya okuryazarlığının geleneksel kültürel ve ahlaki değerler perspektifinden tek yanlı bir ikna ve propaganda malzemesi yapılmasını engelleyen objektif bir bakış açısı ile yerleştirilmesi zorunludur. Bilgi okuryazarlığı programları aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmeli ve kırılganlık ve marjinalleşme durumundaki grupların katılımı için fırsatlar sağlamalıdır.

Neticede, çevrim içi ekosistemde gelişen karmaşık bilgi ortamı, bilginin algılanma biçimini tehdit etmektedir. Bilgi okuryazarlığında temel hedef, eleştirel düşünme becerilerini güçlendirerek dezenformasyonun etkisini belirleme ve azaltma yeteneğine sahip daha dirençli ve bilgili bir toplum yaratmayı amaçlamak olmalıdır. Eleştirel bilgi okuryazarlığının, bireyin eleştirel bakış açısının bilgiyle bilinçli bir şekilde başa çıkabilmesine yardımcı olabileceğine inanç güçlendirilmelidir.¹⁶⁹ Bununla birlikte, demokratik bir toplumda bilgiyi sorgulama, eleştirel düşünmeyi ve sorumlu bilgi tüketimini teşvik etmeyi amaçlayan eğitim programları ve girişimlerin de önemi dikkate alındığında, kurumsal anlamda doğruluk kontrol mekanizmalarının doğruluk kontrolü araçlarını kullandığı ve bu alanda çalışmalar yaptığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, geleneksel anlamda gazetecilik faaliyeti olarak tanımlanmasa da sorumlu gazetecilik ilkeleri ile paralel bir yaklaşım doğrultusunda

¹⁶⁸ YANARATEŞ Erkan, "Media Literacy: A Conceptual Analysis", Social Scientific Centered Issues, C. 2, S. 2, 2020, ss. 89-102, s. 96-97; ayrıca bkz. KARGIN Tolga / DEMİR Ramazan, "Media Literacy in Elementary School From the Perspective of Elementary School Teachers", HAYEF: Journal of Education, C. 20, S. 2, 2023, ss. 148-158, s. 156.

¹⁶⁹ Brisola / Doyle, **a.g.e.**, s. 284.

doğruluk kontrolü girişimleri de dezenformasyonla mücadelede kritik bir rol oynamaktadır.

b. Doğruluk Kontrolü Araçları

Doğruluk kontrolü şüphesiz yeni bir kavram değildir; geleneksel anlamda araştırmacı gazeteciliğin ve doğru ve güvenilir haberin olmazsa olmazıdır. Bununla birlikte, yazılı ve görsel basının doğruluk kontrol birimlerinin yanı sıra bağımsız kontrol mekanizmalarının geçmişi, *Snopes* ve *Spinsanity* gibi ilk bağımsız doğrulama kuruluşu örneklerinin ortaya çıktığı 1990'lı yıllara uzanmaktadır.¹⁷⁰ Bu dönemde dijitalleşmeye başlayan yeni medyanın hızı ve hacmini karşılamaya yönelik, geleneksel kontrol ve denetim tekniklerine ek olarak, geleneksel sistemin dışından bağımsız inisiyatifler de doğruluk kontrolüne alternatif olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷¹ Dünya genelinde 2023 yılı itibariyle toplam 417 doğrulama platformunun aktif olarak faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmiştir.¹⁷² Doğruluk kontrolüne ilişkin sivil inisiyatiflerin artmasını takiben 2015 yılında, tüm dünyada faaliyet gösteren doğrulama platformlarını bir araya getirmek, aynı zamanda bu platformların faaliyetlerine belli bir standardizasyon oluşturmak ve hesap verebilirliğini artırmak amacıyla “Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı” (*The International Fact-Checking Network “IFCN”*) kurulmuştur.¹⁷³ Keza internet üzerindeki yanlış bilgi sorunundan tek bir platform ya da aktörün sorumlu tutulamayacağı açıktır. Sosyal medya platformlarının da yanlış bilgiyle mücadelede izledikleri yollar birbirinden farklıdır ve doğrulama kuruluşlarından destek aldıkları bilinmektedir.¹⁷⁴ *IFCN* imzacısı doğruluk kuruluşları, sosyal medya platformlarının

¹⁷⁰ Ünver, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁷¹ Doğrulama kuruluşları arasında bkz. FactCheck.org (2003), PolitiFact, MediaMatters (2004) ve NewsBusters (2005); Türkiye’de ise Yalansavar (2009), Malumatfuruş, Evrim Ağacı, Doğruluk Payı, Teyit.org örnekleri için bkz. Ünver, **a.g.e.**, s. 3. Aynı yönde bkz. <https://guides.lib.berkeley.edu/c.php?g=620677&p=4333407>

¹⁷² STENCEL Mark / RYAN Erica / LUTHER Joel, “Misinformation spreads, but fact-checking has leveled off”, 21.06.2023, Duke Reporters’ Lab, <https://reporterslab.org/misinformation-spreads-but-fact-checking-has-leveled-off/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁷³ *International Fact-Checking Network* (Uluslararası Doğrulama Ağı) hakkında bilgi için bkz. <https://ifncodeofprinciples.poynter.org/about> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁷⁴ META bünyesinde Facebook 2016 yılından, TikTok 2020’den beri üçüncü taraf doğrulama kuruluşlarından destek almaktadır. Twitter, Reuters ve Associated Press (AP) ile çalışmaya başladığını duyurmuştur. YouTube açısından ise alınan önlemlerin yetersizliğinin altı çizilmektedir. Bkz. <https://teyit.org/teyitpedia/teyitciler-youtubeu-yanlis-bilgi-sorununa-karsi-gercekci-adimlar-atmaya-cagiriyor/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

yanlış bilgiyle mücadele yöntemleri hakkında çağrı yayımlamakta ve çözüm için hangi alanlara katkı sunabileceklerini paylaşmaktadır.¹⁷⁵

Doğrulama platformları yalnızca internet haber portalları değil, sosyal medya platformlarındaki yanlış bilginin de doğrulanmasına katkıda bulunabilmektedirler. Sosyal medya platformlarında yayılan dezenformasyon içeriğini tespit ve analiz ederek dezenformasyonun yaygınlaşmasına sebebiyet veren hesaplara karşı bu platformların kullanıcı erişimini düşürmek, doğrulama mekanizmalarının etkinliği bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan, başlıca faaliyeti doğruluk kontrolü olan bu platformlar, örneğin *teyit.org* gibi, ayrıca Türkiye’deki doğrulama kuruluşları için yöntem ve norm oluşturma konusuna katkıda bulunabilmekte ve sosyal medya kullanıcılarına yönelik olarak, kendi kendine doğrulama için araçlar ve yöntemler üretmektedir.¹⁷⁶ Bu bütüncül mücadele yaklaşımı, doğrulama kontrolünün kullanıcı odaklı olarak gerçekleşmesi konusunda farkındalık ve bilinç yaratmak anlamında kamuoyunca erişilebilirlik bakımından da önemlidir.

Şüphesiz dezenformasyonun yarattığı bilgi kirliliğini tek başına doğrulama mekanizmalarının yardımıyla ortadan kaldırılabilmesi kolay bir çözüm şekli olarak görülemez. Örneğin, doğruluk kontrol kuruluşlarının yanı sıra, *Wikipedia* gibi çevrim içi bilgi ansiklopedisi olarak bilinen ve herkesin içerik sağlayıcı olarak katılımına açık bir platform da benzer bir mekanizma olarak incelemeye değer görülmelidir. *Wikipedia* orijinal ansiklopedik bilgilerin yayımlandığı bir internet sitesinden ziyade internette ya da fiziksel ortamda yayımlanan bilgilerin adeta derlendiği bir arama motoru özelliği göstermektedir.¹⁷⁷ Öyle ki gazetecilik etik ilkeleri dikkate alınarak ve geleneksel ansiklopedi yönteminden hareketle oluşturulan *Wikipedia* gibi bilgi kaynaklarında da içeriğin üretilmesi ve yayımlanması süreçleri şeffaf ve tartışma kültürüne dayalı olarak hazırlanmaktadır. Değiştirme ve geliştirme olanağının olması hem içeriğin kalitesinin artmasına hem de bilginin adil ve dengeli bir şekilde sunumu üzerinde fikir birliği oluşmasına yol açacaktır. Bununla birlikte, yanlış içerikli bilgiler,

¹⁷⁵ Örneğin, 2016 yılında Facebook CEO’su Mark Zuckerberg’e bir çağrıda bulunulmuştur. Bkz. <https://www.poynter.org/fact-checking/2016/an-open-letter-to-mark-zuckerberg-from-the-worlds-fact-checkers/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁷⁶ Bkz. <https://teyit.org/yayinlar> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

¹⁷⁷ SÖYLER Yasin, “İnternette Dezenformasyonla Mücadele Tartışmaları Bağlamında Anayasa Mahkemesinin Wikipedia Kararı”, *İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele*, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 39-86, s. 45.

sonraki katkılarla fark edilecek, bu bilgiler ya silinecek ya da yorumlanacaktır.¹⁷⁸ Aynı doğrultuda bir doğruluk kontrol mekanizması örneği olarak, sosyal medya platformlarında da bir paylaşıma gelen bildirimler ışığında paylaşım muhafaza edilmekle birlikte, tekzip ya da teyit bilgisi bir baloncuk içinde paylaşıma eklenebilmesi de etkili bir doğrulama yöntemi olarak katkı sunabilir. Bu şekilde kullanıcının sahip olduğu içeriğe katkıda bulunma, etiketleme, filtreleme olanakları sosyal medyada; bilgi ve haberin içeriğine müdahale edilebilmesine imkân sağlamaktadır.¹⁷⁹

Dezenformasyon faaliyetinin, özellikle de planlı ve sistematik şekilde gerçekleştirilmesi halinde, kullanılan bilgisayar algoritmaları ve manipülasyon yöntemlerinin çeşitliliği de dikkate alındığında, ilk bakışta tespitinin kolay olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle doğruluk kontrol mekanizmalarının yanı sıra, kullanılan dili analiz ederek farkındalık geliştirmek konusunda da çalışmalar olduğu bilinmektedir. Örneğin, “Doğal Dil İşleme” (*Natural Language Processing*), dijital ortamda paylaşılan içeriklerin metinlerindeki yanıltıcı kalıpları ortaya çıkaran bir çalışma alanıdır. Doğal Dil İşleme; “*metin analizi*” veya “*dil teknolojileri*” aracılığıyla, metinsel verileri analiz etmek ve “*anlamak*” için bilgisayar algoritmalarını kullanan bir platformdur.¹⁸⁰ Bu kapsamda geliştirilen araçların da doğruluk kontrol mekanizmalarının yanında, dijital okuryazarlığa ve kamu bilincinin oluşmasına katkısı yadsınamaz. Neticede demokratik bir toplumda doğruluk kontrol mekanizmaları, basının rolüne benzer şekilde bilgi ekosisteminin gözcüsü haline gelmiştir. Dolayısıyla doğru ve yanlış ayırmak, bireylerin demokratik hakkı olan doğru bilgi edinme bağlamında kilit bir noktadır.

Bununla birlikte, kurumsallaşma söz konusu olduğunda, doğruluk kontrolü mekanizmalarının da aynı şekilde bağımsız hareket eden mekanizmalar olarak geliştirilmesine dikkat edilmelidir. Aksi takdirde bu yolla merkezi kontrolün güçlendirilmesi ve dezenformasyonla etkili şekilde mücadele edilebilmesi olanaklı

¹⁷⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Wikimedia Foundation Inc. ve diğerleri* [GK], Başvuru No. 2017/22355, 26/12/2019, para. 11.

¹⁷⁹ KILIÇ Deniz / İSPİR N. Bilge, “Sosyal Medyada Haber İçeriklerine Güven ve Kullanıcı Motivasyonları”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, C. 28, S. 1, 2020, ss. 266-285, s. 268.

¹⁸⁰ RUBIN Victoria L., “La Détection Des Nouvelles Trompeuses et Fallacieuses Dans Les Contenus En Ligne”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 153-172, s. 158.

değildir. Dahası doğrulama mekanizmaları bir hükümet politikasını hedef alan ve/veya hükümet politikasına muhalif olarak değerlendirilen içeriklerin tespitine yönelik geliştirilebilir. Bu durumda muhalif ve eleştirel düşünce ile siyasi ifade özgürlüğünün korunması ve dezenformasyon teşkil eden içerik arasındaki farkın objektif şekilde analiz edilebilmesi ihtiyacı ön plana çıkar. Aksi takdirde, adeta bir “*Doğruluk Bakanlığı*” metaforu ile benzer şekilde,¹⁸¹ demokratik tartışma ortamının ortadan kaldırılmasına, muhalif düşüncenin itibarsızlaştırılmasına ve tek yanlı bilginin servis edilerek çoğulculuğun baltalanmasına zemin hazırlanabilir. Bu; hangi bilginin, hangi zamanda ve bağlamda ve kime göre dezenformasyon içerdiğinin belirlenmesi bakımından da sorunlu bir alanı ortaya çıkartır. Bu bağlamda, doğruluk kontrol mekanizmalarının tarafsız ve bağımsız bir işleyişinin olması da önemlidir. Öyle ki, özellikle demokratik işleyiş göstermeyen bir devlette, devlet kontrolündeki ya da ana akım medya tarafından gerçekleştirilen doğruluk kontrolü ile bağımsız medya ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan doğruluk kontrolüne güven algısı farklı olacaktır. Öyle ki, özellikle seçim döneminde doğruluk kontrolünü öneminin daha da arttığı düşünüldüğünde, doğruluk kontrol mekanizmalarının bağımsızlığı da önem kazanmaktadır.¹⁸² Diğer taraftan, genellikle ulusal ölçekte doğruluk kontrol analizine odaklanmakla birlikte, özellikle savaş ya da silahlı çatışma ortamlarında dezenformasyonla mücadeleye yönelik olarak yabancı propaganda kampanyalarına karşı koymayı amaç edinen doğruluk mekanizmaları da bulunmaktadır.¹⁸³

Nitekim bu risklere ilişkin olarak, *IFCN* tarafından oluşturulan ve doğruluk kuruluşlarının benimsemesi gereken ilkeler arasında adillik, kaynakların şeffaflığı ve açık erişim sağlanması, finansal ve kurumsal tarafsızlık ve şeffaflığın sağlanması, doğrulama faaliyetine ilişkin metodolojik şeffaflığın sağlanması ile açık ve güvenilir bir düzeltme prosedürünün öngörülmesi yer almaktadır.¹⁸⁴ Avrupa özelinde kurulan “Avrupa Teyitçilik Standartları Ağı” (*European Fact-Checking Standards Network* “*EFCSN*”) da aynı yönde standartlar geliştirmekte ve süreç takibini gerçekleştirmeyi

¹⁸¹ ORWELL George, 1984, (Çev. B. O. Doğan). Türkiye İş Bankası Kültür, İstanbul, 2023, s. 63.

¹⁸² WINTERSIECK Amanda L., “Debating the Truth: The Impact of Fact-Checking During Electoral Debates”, *American Politics Research*, C. 45, S. 2, 2018, ss. 304-331.

¹⁸³ Örneğin, Stopfake, Ukrayna-Rusya savaşı özelinde kurulan bir teyit mekanizmasıdır. Bkz. <https://www.stopfake.org/en/main/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); ayrıca NATO’nun dezenformasyonla mücadele yöntemi için bkz. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm#what (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

¹⁸⁴ International Fact Checking Network (IFCN) Codes and Principles, <https://ifncodeofprinciples.poynter.org/about>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

amaçlamaktadır.¹⁸⁵ *EFCSN* bünyesinde yer alan doğrulama kuruluşları, bu ağ tarafından yayımlanan ilkeleri benimseyerek açık ve şeffaf bir metodolojiye sahip olduğunu, tarafsız olmayan, adil ve objektif bir yayın yaptığını, dürüst bir düzeltme politikasına sahip olduğunu ve kurumsal ve finansal anlamda şeffaf olduğunu taahhüt etmektedir.

Sonuç olarak, demokratik bir toplumda dezenformasyon yoluyla kamusal tartışma ortamına katkıda bulunan ifadelerin manipüle edilmesi gerek bireyler gerekse de demokratik kurumlar bakımından demokratik şekilde ilerlemesi gereken karar alma süreçleri ve toplumdaki temel değerler üzerinde potansiyel etki oluşturmaktadır. Bununla birlikte, tüm bu zorluklarına rağmen, sosyal medyada ifade özgürlüğünü demokratik toplumun temel değeri olarak görmek ve doğruluk kontrol mekanizmalarını eleştirel bakış açısıyla hareket ederek daha etkin kullanmayı başarmak dezenformasyonla mücadele gerekliliğinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Keza dezenformasyonla mücadelenin bir ayağının da çeşitli aktörler arasında sorumluluk paylaşımından geçtiği unutulmamalıdır. Görülmektedir ki, dezenformasyonla mücadele gelişmeye devam ederken, konuyla ilgili tüm paydaşların bilginin bütünlüğünü korumak ve toplumun temelini oluşturan demokratik değerleri korumak için yerel, ulusal ve küresel düzeylerde iş birliği içinde çalışmaların yapılması ve bu alandaki standartların ortaya konulması gereği açıktır.¹⁸⁶

II. Dezenformasyona Müdahalenin Şekilleri

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan Küresel Risk Raporu'nda, yanlış bilgi ve dezenformasyon en yakın küresel risk olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁷ Bu risk hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından kutuplaşma, popülizm ve demokratik gerilemeyi derinleştirmek için kullanılabilecek bir kapasiteye sahiptir. Demokrasinin

¹⁸⁵ The European Code of Standards for Independent Fact-Checking Organisations, <https://efcsn.com/code-of-standards/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

¹⁸⁶ Bu doğrultuda BM Danışma Komitesi tarafından medya okuryazarlığının artırılması ve demokrasiye zarar verebilecek dezenformasyon risklerinin azaltılması için önlemler alınması istenmiş, BM İnsan Hakları Konseyi'nden, dezenformasyonun insan hakları üzerindeki etkilerine ilişkin bir rapor hazırlanması ve bunun düzenlenecek bir çalıştayla ele alınması talep edilmiştir. Bkz. Human Rights Council Advisory Committee, 21.02.2025, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/02/human-rights-council-advisory-committee-concludes-its-33rd-session?sub-site=HRC&s=03> (Erişim Tarihi: 22.02.2025).

¹⁸⁷ Global Risks Report 2024, 10.01.2024, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/digest/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

kilit taşı olan ifade özgürlüğünün kullanıldığı bu yeni çevrim içi kanallar, demokratik tartışma ortamının çevrim içi versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, geleneksel iletişim araçlarının yerini aldığı bir gerçektir. Bu gelişen mecra dezenformasyonla mücadele konusunda potansiyel etki alanını dikkate almayı gerektirir. Demokratik karar alma süreçlerini etkileyen ve demokrasiye zarar veren bu bilgi operasyonlarında, aktörlerden ziyade kullanılan yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Bir araştırmada dijital medyanın olumlu etkilerinin yanı sıra demokrasi üzerinde tehdit edici etkisi bulunduğu ilişkin göstergelerin mevcut olduğu gözlemlenmiştir.¹⁸⁸ Diğer bir ifadeyle, sosyal medya üzerinden yayılan dezenformasyon içerikleri siyasi kurumlara karşı güveni sarsmakta, nefret ve kutuplaşmayı körüklemekte ve bu durum demokrasi açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dezenformasyonun potansiyel etki alanını belirlemek için öncelikle dezenformasyona dair motivasyonu dikkate almak gerekir. Yeni teknolojilerin gelişmesi ile sosyal medya üzerinde dezenformasyonla mücadele edebilmek için gerekli tedbirlerin alınması, demokrasinin korunabilmesi açısından da bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dezenformasyon siyasi bir motivasyonla yapılabilir. Örneğin, seçim süreci başta olmak üzere, siyasi gündem oluşturmak, gündemi değiştirmek, geleneksel medyanın güvenilirliğini sarsmak, itibarsızlaştırmak ya da popülist bir söylem geliştirmek için kullanılabilir. Diğer taraftan dezenformasyon ekonomik bir motivasyon da taşıyabilir. Ekonomik motivasyon; içeriğin, bireylerin ilgi alanlarına göre filtrelenmesiyle tıklanma, beğeni ve görüntülenme sayısı üzerinden sosyal medyada faaliyet gösteren bireylerin, şirketlerin ve hatta medyanın finansmanı amacına hizmet eder.¹⁸⁹

Bu çerçevede ele alındığında, dezenformasyonla mücadelenin düzenlenmesinde; başta devletler, sosyal medya platformlarını yöneten teknoloji şirketleri ve geleneksel medya kuruluşları olmak üzere, konuyla ilgili tüm aktörlerin üstlendiği rollerin ve uygulamada kullanılan yöntemlerin ayrı ayrı ele alınması ve insan hakları

¹⁸⁸ LORENZ-SPREEN Philipp / OSWALD Linda / LEWANDOWSKY Stephan / HERTWIG Ralph, "A Systematic Review of Worldwide Causal and Correlational Evidence on Digital Media and Democracy". *Nature Human Behaviour*, C. 7, S. 1, 2023, ss. 74–101, s. 83.

¹⁸⁹ Landry, **a.g.e.**, s. 174-175.

perspektifinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, dezenformasyonun çeşitli açılardan toplum üzerinde caydırıcı etkisinin görülmesi söz konusudur.

A. Dezenformasyonla Mücadelede Devletin Müdahalesi

Devletler; ülke sınırlarından bağımsız olarak bilgi, fikir alma ve aktarma hakkını içeren ifade özgürlüğünün demokratik toplumun vazgeçilmez temel taşlarından; toplumun ilerlemesinin ve bireylerin gelişmesinin temel şartlarından biri olduğu bilinciyle, müdahale etmeksizin bu hakların bir bütün olarak kullanılması için sağlıklı bir ortam sağlamak ve bunun önüne geçen engelleri kaldırmak yükümlülüğündedir. Bireylerin kamuyu ilgilendiren meseleler ve siyasi konular hakkında bilgi ve fikirlerini serbestçe iletilmesi esastır. Bunun sağlanabilmesi için gerekenlerden biri de sansür veya kısıtlama olmadan kamuoyunu ilgilendiren konularda yorum yapabilen ve kamuoyunu bilgilendirebilen özgür basındır. Ayrımcılık gözetmeksizin, bireylerin geniş yelpazede bilgi ve fikre ulaşılabilmesi için devletlerin bağımsız ve çoğulcu medyayı teşvik etmek için özen göstermesi gerekmektedir.¹⁹⁰

Bununla birlikte, dezenformasyonla mücadelenin düzenlenmesinde devletin oynadığı rol, bir yanda, özellikle ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik yargı organları ya da idari makamlar tarafından gerçekleştirilen müdahaleler başta olmak üzere çeşitli kısıtlama yöntemlerini kapsayabilmektedir. Diğer yanda ise, yasal düzenlemeler, içerik düzenlemesinin yanı sıra, ilgili aktörlerin sorumluluğa tabi tutulması ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik tedbirlerle dezenformasyonla mücadelenin bir diğer boyutunu oluşturabilir. Bu bölümde devletin düzenleyici rolü bu kısıtlayıcı perspektiften ele alınacaktır.

1. Genel Olarak Devletin Dezenformasyonla Mücadelede Yeri

Bir ülkede ifade özgürlüğüne uygulanan hukuki rejimin ne olduğu, o devletin siyasi rejimi hakkında da bir fikir vermektedir.¹⁹¹ Bazı devletler çevrim içi ifade özgürlüğünü hedef alan katı yasal düzenlemeler yapmayı tercih edebildiği gibi,

¹⁹⁰ 34 No'lu Genel Yorum, **a.g.e.**, para. 14.

¹⁹¹ TANÖR Bülent, *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, s. 23.

bazıları da ifade özgürlüğünün kullanıldığı bir mecra olarak interneti aktif olarak kullanmaya teşvik edebilir. Bu konuda iyi ve kötü uygulamaların çeşitlilik göstermesi mümkündür.¹⁹² BM tarafından da dezenformasyonun tüm insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmiş ve devletlerin bu konuda merkezi bir rol oynaması gerektiği vurgulanmıştır. Devletlerin dezenformasyonla mücadelede insan hakları hukukuna uygun hareket etmeleri, ifade özgürlüğü gibi hakları koruyarak çözüm üretmeleri istenmekte, devletlere, sosyal medya şirketleri ve diğer paydaşlarla iş birliği yaparak, dezenformasyonun yayılmasına karşı çok boyutlu müdahalelerde bulunmaları çağrısı yapılmaktadır. Ancak bu yöntemlerin geliştirilmesinde insan haklarına saygı göstermeleri teşvik edilmektedir.¹⁹³ Bununla birlikte, ifade özgürlüğüne yönelik sınırlama rejiminin uygulanması bir yana, özellikle kamuoyunun yönlendirilmesine yönelik olarak, bizzat siyasi aktörlerin dezenformasyonun üretimi ve yayılmasının ana faydalanıcılarından, hatta duruma göre kışkırtıcılarından olabildiği görülebilir.

a. Devletin Düzenleme Yetkisinin Yatay Etkisi

Devletlerin dezenformasyonla mücadelede başvurduğu yöntemler başlıca çevrim içi ortama müdahale, içerik düzenlemeleri kapsamında servis sağlayıcılara yükümlülük getirilmesi ve dezenformasyonun suç olarak düzenlenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁴ Bu bağlamda çevrim içi ortama müdahale bakımından, Avrupa Konseyi'nin siyasi organı Bakanlar Komitesi'nin de çevrim içi ifade özgürlüğü bağlamında tespitler içeren belgelerine bu bağlamda ayrıca değinmek gerekir. İlk olarak, *Bilgi Toplumunda İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Hakkında CM (2005)56 sayılı Bildirge*'nin “*Bilgi Toplumunda İnsan Hakları*” başlıklı birinci bölümünde şu ifadelerle yer vermiştir:

¹⁹² BENEDEK Wolfgang / KETTEMANN Matthias C., *İfade Özgürlüğü ve İnternet*, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2016, s. 108-120.

¹⁹³ Resolution 55/10, Role of States in Countering the Negative Impact of Disinformation on the Enjoyment and Realization of Human Rights on Adopted by the Human Rights Council, Fifty-fifth Session, 5 April 2024, United Nations, <https://docs.un.org/en/A%2FHRC%2FRES%2F55%2F10> (Erişim Tarihi: 22.02.2025).

¹⁹⁴ Atay, **a.g.e.**, s. 14; Çeşitli ülkelerdeki düzenleme örnekleri için bkz. Report on Disinformation, Students at Leiden Law School, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/disinformation/3-Academics/Leiden-University-Law-School.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024), s. 8 vd.

“1. İfade, bilgi ve iletişim özgürlüğü hakkı

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) herkese ifade özgürlüğünü kullanabileceği emsalsiz olanaklar sağlamaktadır. Ancak BİT’ler bu özgürlük için aynı zamanda -devlet ve devlet dışı aktörler tarafından sansür uygulanması gibi- önemli bir dizi engel oluşturmaktadır.

İfade, bilgi ve iletişim özgürlüğüne elektronik ortamda, elektronik olmayan ortamda olduğu gibi saygı gösterilmelidir ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (Sözleşme) 10. maddesinde belirtilen sınırlama nedenlerinden başka bir sınırlandırmanın konusu olmamalıdır. Yani sadece elektronik ortamda bulunduğundan bahisle sınırlandırma yapılmamalıdır.

...

Üye devletler, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından yapılan sansüre engel olmak için yasal ve uygulanabilir önlemleri sağlamalı ve geliştirmelidir.”¹⁹⁵

Bununla birlikte, ifade özgürlüğü hakkı mutlak niteliği haiz bir hak değildir. Ancak dezenformasyonun yayılmasına yönelik her türlü kısıtlama da ifade özgürlüğü hakkı bağlamında geçerli olan sınırlama rejiminin bileşenleri olan hukukilik ilkesi; meşru amaca yönelik olma, gereklilik ve orantılılık koşullarına uygun olmalıdır. 34 No’lu Yorum’un 43. paragrafında da ifade edildiği üzere “*Web sayfalarının, blogların veya internet temelli, elektronik veya diğer bilgi yayma sistemlerinin, ayrıca örneğin internet hizmet sunucuları veya arama motorları gibi bu tür iletişimi destekleyen sistemlerin işleyişine getirilecek herhangi bir kısıtlama, ancak Sözleşme’nin 19. maddesinin 3. fıkrasına uygun gerekçelerle kabul edilebilir. İzin verilebilir kısıtlamalar genellikle içeriğe özgü olmalıdır; belirli sitelerin ve sistemlerin işleyişine getirilecek genel yasaklar 3. fıkra ile bağdaşmaz. Ayrıca, bir siteye veya enformasyon yaygınlaştırma sistemine yalnızca hükümete veya hükümetin temsil ettiği siyasal sisteme yönelik eleştirel tutum alabileceği ve bu yönde yayınlar yapabileceği gerekçesiyle yasak getirilmesi de 3. fıkra ile bağdaşmaz.*”¹⁹⁶

¹⁹⁵ Declaration of the Committee of Ministers on Human Rights and the Rule of Law in The Information Society, 13.05.2005, Council of Europe, https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Public_participation_internet_governance/Declaration-Information-Society/011_DeclarationFinal%20text_en.asp (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

¹⁹⁶ 34 No’lu Genel Yorum, a.g.e., para. 43.

Bir başka belge olan *İnternette Bilginin Serbest Sınır Ötesi Akışı Konusunda Üye Devletlere Yönelik CM/Rec(2015)6* sayılı Tavsiye Kararı'nın "*İnternette Bilginin Serbest Sınır Ötesi Akışına İlişkin İlkeler*" başlıklı bölümünde devletlerin ulusal politikalarını değerlendirirken, geliştirirken ve uygularken internet üzerindeki serbest sınır ötesi bilgi akışını olumsuz yönde etkileyecek müdahalelerin belirlenmesi ve önlenmesinde gerekli özeni göstermeleri devletlere tavsiye edilmektedir.¹⁹⁷ Bu kapsamda içeriğe veya erişim hizmetlerine erişimin engellenmesi AİHS ile uyumlu olmalıdır. İnternet ortamındaki suçlarla mücadele doğrultusunda sınırlama rejimine riayet edilerek uygulanması mümkün olan bu kısıtlamaların demokratik bir toplumda caydırıcı etki oluşturmaması, gereksiz ve ölçüsüz bir müdahale halini almaması gerekir.

Öte yandan, *İnternet Özgürlüğü Konusunda CM/Rec (2016)5* sayılı Tavsiye Kararı'nın "*İnternet Özgürlüğüne İlişkin Göstergeler*" başlıklı kısmında internet ortamındaki içerik kısıtlamaları ve erişim engellemeleri ile ilgili olarak devletlerin pozitif yükümlülükleri hatırlatılmıştır. Buna göre:

"2.2.1. Devlet makamları veya özel sektör aktörleri tarafından bir internet platformuna (sosyal medya, sosyal ağlar, blog veya diğer web siteleri) veya BİT araçlarına (anlık mesajlaşma veya diğer uygulamalar) erişimin engellenmesi veya kısıtlanması için alınan tüm tedbirler veya bu işlemlerin yürütülmesi için devlet makamlarından gelen tüm talepler kısıtlamaların yasallığı, meşruiyeti ve orantılılığı açısından Sözleşme'nin 10. maddesinde belirtilen hükümlere uygun olmalıdır.

*2.2.2. Devlet makamları veya özel sektör aktörleri tarafından bir internet içeriğinin engellenmesi, filtrelenmesi veya kaldırılması için alınan tüm tedbirler veya bu işlemlerin yürütülmesi için devlet makamlarından gelen tüm talepler kısıtlamaların yasallığı, meşruiyeti ve orantılılığı açısından Sözleşme'nin 10. maddesinde belirtilen hükümlere uygun olmalıdır."*¹⁹⁸

¹⁹⁷ Recommendation CM/Rec(2015)6 on the Free, Transboundary Flow of Information on the Internet, 2015, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805c3f20> (Erişim Tarihi: 2.12.2024), para. 5.

¹⁹⁸ Recommendation CM/Rec(2016)5[1] of the Committee of Ministers to Member States on Internet Freedom, 2016, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016806415fa> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Devlet tarafından dezenformasyonla mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemeler mukayeseli hukukta da mevcuttur.¹⁹⁹ Bu düzenlemelerden bir kısmı da devletin içeriğe dolaylı müdahalesinin tezahür ettiği teknoloji şirketlerine birtakım yükümlülüklerin öngörülmesidir. Örneğin AB Parlamentosu tarafından kabul edilen Dijital Hizmetler Yasası (*Digital Services Act “DSA”*) yürürlüğe girmeden evvel Almanya’da, sosyal ağlar üzerindeki cezaî hükümlerin uygulanmasını iyileştirmek üzere tasarlanan Sosyal Ağlarda Yasaların Uygulanmasını İyileştirme Yasası (*Netzwerkdurchsetzungsgesetz “NetzDG”*) kabul edilmiştir.²⁰⁰ Bu yasanın esasen nefret söylemi başta olmak üzere sosyal ağlar üzerinde işlenen suçlarla mücadele olduğu da dikkate alındığında öngördüğü mekanizmanın dezenformasyona karşı kısmen kullanılabileceği ifade edilmiştir.²⁰¹

DSA öncesi süreçte yapılan ilk ulusal düzenleme olarak ön plana çıkan *NetzDG* kapsamında çevrim içi iletişim alanı oluşturan sosyal medya platformlarına getirilen temel yükümlülük, “açıkça hukuka aykırı” ve “hukuka aykırı” içeriklerin kaldırılması ya da erişiminin engellemesinden oluşmaktaydı. Almanya’daki bu yasal düzenleme özellikle ifade özgürlüğü üzerinde oluşturduğu riskler nedeniyle uluslararası anlamda ciddi şekilde ilgi çekmiş ve eleştirilmiştir.²⁰² Nitekim bu yasal düzenleme temelde, içeriğin hukuka aykırılığının tespitinin mahkemelerce yapılması gerekliliğine aykırı olarak, bu konudaki yetkinin özelleştirilmesi üzerine olmuştur. Öyle ki düzenlemenin amacı, yer sağlayıcıların ve sosyal ağların üçüncü şahıslardan kaynaklanan içerikten hangi koşullar altında sorumlu olacağını belirlemektir. Nihayetinde bu gibi

¹⁹⁹ ÜNAL Mehmet Burak, “Yalan Haber (Fake News) Kavramı, Dezenformasyonla İlişkisi ve Seçili Örneklerde Parlamento Çalışmaları ile Yasal Düzenlemeler”, 2021, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/681869da-fc84-4a00-968f-b2f4d4b4d7b2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2025), s. 12 vd.; Ayrıca Türkiye açısından sosyal ağ sağlayıcılara yönelik bir yükümlülük örneği olarak bkz. Yetkili temsilci atama zorunluluğunu ve sonuçlarını düzenleyen 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun Ek Madde 4, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/07/20200731-1.htm>.

²⁰⁰ Ateş Benek, **İnternet Süjelerinin...**, s. 272-273; Kanun metni için bkz. *Netzwerkdurchsetzungsgesetz [NetzDG]*, <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

²⁰¹ Aktaş Celil, **a.g.e.**, s. 105-113.

²⁰² HOLZNAGEL Bernd, “La Loi d’Application Sur les Réseaux- L’approche Allemande Pour Lutter Contre Les ‘Fausses Nouvelles’, La Violence et le Discours Terroriste Dans les Réseaux Sociaux”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 197-216, s. 214; Detaylı açıklamalar için bkz. TURGUT Cemile, “Alman Sosyal Ağ Kanunu (Netzwerkdurchsetzungsgesetz) Karşısında Türk Hukukundaki Sosyal Ağ Sağlayıcının Hukuka Aykırı İçerikten Sorumluluğunun Eleştirisi”, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 1, 2024, ss. 457-476, s. 465-468.

yükümlülükler öngörüldüğünde, sosyal ağ sağlayıcılar para cezası tehdidi altında içeriğin hukuka aykırılığı ile ilgili detaylı bir analiz yapmadan silme eğiliminde olmaktadır.²⁰³ Bu ise *sui generis* nitelikte bir otosansür riskini beraberinde getirmektedir.²⁰⁴

Genel olarak bu tür yasal düzenlemelerin kapsamı, devletin ifade özgürlüğünden kaynaklanan pozitif yükümlülükleri dikkate alındığında, özellikle ifade özgürlüğü korumasından yararlanmayan içerikler bakımından Federal Anayasa Mahkemesi'nin içtihadı ile ortaya konan “temel hakların üçüncü taraflar üzerindeki etkisi” (*drittenwirkung*)²⁰⁵ ile devletin üçüncü kişiler arasındaki uyuşmazlıklardan sorumlu tutulabilmesinin de koşullarını belirlemektir. Öyle ki, AIHM'ne göre de üçüncü kişiler tarafından paylaşılan bir içerik nedeniyle objektif sorumluluk isnat edilmesinin, doğrudan ya da dolaylı olarak, çevrim içi ifade özgürlüğü üzerinde engelleyici bir etki yaratması muhtemeldir.²⁰⁶ Bu nedenledir ki, sorumluluk rejiminin açık ve sınırları belirli şekilde düzenlenmesi gerekir. Özellikle bir internet sitesindeki *URL* bağlantıları bakımından sorumlulukta, her somut olayın kendi özellikleri dikkate alınarak değerlendirilme yapılması gereği, bağlantı sağlayanının bağlantının yönlendirdiği hukuka aykırı içerik kapsamında objektif sorumluluğu olmadığının kabulü isabetlidir.²⁰⁷ Bununla birlikte, yasal düzenlemede kaldırılması öngörülen “*hukuka aykırı içerik*” testinin, devletin yargı makamlarına değil sosyal medya platformlarına bırakılması hukukilik ilkesi ve masumiyet karinesi açısından sorunlu bir alandır.

Kural olarak bir içeriğin suç oluşturup oluşturmadığı, ilk bakışta (*prima facie*) anlaşılmadığı sürece yargısal değerlendirmeye muhtaçtır. Örneğin, sahte ya da yanlış bir bilginin kasıtlı olarak yayılması, başkalarının itibar ve haklarına zarar vermesi halinde hukuka aykırı bir içerik olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte yanlış veya sahte içeriğin ilk bakışta anlaşılamaması halinde, bir özel hukuk kişisi olan teknoloji

²⁰³ KENT Bülent, “Alman Hukukunda Sosyal Ağlarda Yalan Haber ile Mücadele”, Editörler: Bülent Kent / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, Sosyal Medya Hukuku ve Yalan Haber Ülke İncelemeleri, Adalet, Ankara, 2022, ss. 9-36, s. 15-16.

²⁰⁴ DERENČINOVIĆ Davor, “Social Media, Freedom of Expression, and the Legal Regulation of Fake News in Croatia”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 147-174, s. 165.

²⁰⁵ Yatay etki hakkında bkz. BAYRA Adem Ersin, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi: Temel Haklarının Korunma Düzeyi Bakımından Devletin Konumunu Yeniden Düşünmek”, Anayasa Yargısı, C. 41, S. 1, 2024, ss. 151-212, s. 166-167.

²⁰⁶ *Magyar Jeti Zrt v. Macaristan*, para. 83.

²⁰⁷ KAYA Mehmet Bedii, İnternet Hukuku, 1. Baskı, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 388.

şirketini yargı makamı yerine koyarak ifade özgürlüğüne adil denge analizi gerçekleştirmeksizin doğrudan müdahale yetkisi vermek, sınırlamanın dayanağının hukukilik ilkesi ile bağdaşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, açıkça hukuka aykırı olduğu nitelendirilen içeriğin ilk bakışta suç teşkil ettiğinin, herhangi bir muhakeme yapılmasına gerek olmaksızın açıkça ortada olduğu içeriklerle sınırlı ve istisnai şekilde uygulanması esas olmalıdır.

Şüphesiz benzer bir değerlendirme, bildirim ya da uyarı üzerine yirmi dört saat içinde kaldırma gibi yükümlülükler açısından da geçerli kabul edilmelidir. Nitekim, uyarı ya da bildirim üzerine kaldırılma yükümlülüğü getirilen “*hukuka aykırı içerik*” genelde, kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin korunmasını da kapsayan geniş bir yelpazedeki ihlal iddialarına ilişkin olmaktadır. İfade özgürlüğü ile başkalarının şöhret ve haklarının korunmasına ilişkin meşru menfaat paylaşılan bir içerikle çatıştığında, açıkça suç teşkil eden içerikten farklı olarak bir adil denge analizi uygulanmalı ve çatışmaya giren hangi menfaatin üstün geldiği belirlenmelidir. Ancak bunun da yargı makamı tarafından yeterli ve uygun gerekçelerle denetime tabi tutulabilecek bir muhakeme konusu olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında, bireyler tarafından bildirilen ve başkalarının şöhret ve hakları ile çatıştığı ileri sürülen içeriğin niteliğini belirlemek, ifade özgürlüğünün koruma alanına ilişkin bir farkındalık ister.

Nitekim ifade özgürlüğünün koruma alanındaki pek çok ifade biçimi içinde ucuz, saldırı içermeyen; örneğin sanatsal ifade özgürlüğü, hiciv, parodi, ağır eleştiri, hatta provokatif söylemlerin ayırt edilebilmesi bir muhakeme işidir. Dolayısıyla, bir sosyal medya platformuna yüklenen içeriğin devlet tarafından kaldırılması ya da erişimin engellenmesi tedbirinin etkili ve çelişmeli bir itiraz mekanizması üzerinden uygulanması yönünden yargısal denetiminin sağlanması zorunludur. Bu durum, yargı makamlarının tedbir uygulanan ifadeleri değerlendirmek ve adil bir denge egzersizi yapmak için belirli denge kriterlerini uygulamasını zorunlu kılmaktadır.²⁰⁸ Keza kanun gereği içeriği kaldırma ya da erişimi engelleme tedbirini uygulamakla yetkilendirilen ve bir özel hukuk kişisi olan teknoloji şirketinin, ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin usuli güvenceleri ihtiva etmemesi nedeniyle devletin sorumluluğu devam edecektir. Bu da devletlerin ifade özgürlüğün kapsamında yukarıda da

²⁰⁸ Adil denge analizi, çalışmanın ikinci bölümünde detaylıca incelenecektir.

değınilen temel hakların üçüncü taraflar üzerindeki etkisi, yani yatay etki sorumluluğunu gündeme getirecektir. Nitekim devletin özel hukuk ilişkilerinde de temel hakların etkin kullanılmasının sağlanması ve başkalarından kaynaklanabilecek ihlallere karşı korunması ve önleme bakımından pozitif yükümlölükleri bulunmaktadır.²⁰⁹ Diğer bir ifadeyle, devlet yalnızca insan hakları ihlallerinden kaçınma değil, aynı zamanda yatay etki olarak üzerinden bireyleri diğer bireylerin ihlallerinden koruma görevini de üstlenmektedir.²¹⁰ Bununla birlikte devletten alması beklenen önlem ile bireyin temel bir hak ve özgürlüğü, örneğın özel hayatı arasında doğrudan ve hazır bir bağ bulunması bu yükümlölüklerin sınırını oluşturur.²¹¹ Bu çerçeveden bakıldığında dezenformasyonla mücadelede de devletlerin bireyler arasındaki ilişkiler bağlamında doğabilecek olan sorumluluğu temel hakların yatay etkisi üzerinden oluşabilmektedir.

Devletler tarafından dezenformasyonun düzenlenmesi adı altında çevrim içi ortama ilişkin alınan tedbirlere bakıldığında unutulmamalıdır ki, çoğunluğu şoke eden, rencide eden veya rahatsız eden görüşlere dahi hoşgörü gösterilmelidir.²¹² Sosyal medya platformları geleneksel iletişim araçlarının yerini alarak, küresel nüfusun çoğunluğu için bir ifade alanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, akıllılık istatistiki değildir.²¹³ Zira, ifade özgürlüğünün korumadığı şiddet, şiddete teşvik, terörizmin meşrulaştırılması ve övölmesi ile nefret söylemi alanlarını da besleyen ve çoğu zaman da destekleyen bir mecraya dönüşebilme ve çoğunluk söyleminin azınlık üzerinde potansiyel etki ile zarar oluşturabilme riski de mevcuttur. Bu doğrultuda çevrim içi ortamda yayılan içeriklerin niteliğini ayırt edebilecek farkındalığın oluşması, demokratik ortamdaki tartışma ve diyalog zemininin zarar görmemesi için önemlidir. Bu konu şüphesiz ki küresel nitelikte bir sorundur. Dolayısıyla bu sorunla mücadele için küresel düzeyde tutarlı tepkiler geliştirmeli ve insan haklarını tehlikeye atan

²⁰⁹ ARSLAN ÖNCÜ Gülay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2011, s. 48-49; DÖNMEZKUŞ Dilara, Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 36-37 vd.; Aynı yönde AKTAŞ Batuhan, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Açısından Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu, 1. Bası, Der, İstanbul, 2017, s. 33.

²¹⁰ KARAN Ulaş, “Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk”, Editör: Yasemin İnceoğlu, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları, Ayrıntı, İstanbul, 2012, ss.81-102, s. 88; TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SANCAKDAR Oğuz / ÖNOK Rifat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, 9. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 57.

²¹¹ ARSLAN ÖNCÜ Gülay, Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2020, s. 10.

²¹² *Handyside v. Birleşik Krallık*, para. 49.

²¹³ Orwell, **a.g.e.**, s. 226.

düzenlemeler veya yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.²¹⁴ Sosyal medya platformları ve çevrim içi kanallar tarafından kolaylaştırılan bilgi yayılımının sözde özgürleşmesi, kamusal tartışma ortamına katılımın dinamiklerini yeniden tanımlamıştır. Buna göre kural olarak, bireylerin çevrim içi platformlar üzerinde demokratik sürece aktif olarak katılımlarının güçlenmesi beklenirken, çevrim içi aktörlerin dezenformasyon yöntemleri üzerinden demokratik dokuyu istismar edebilmesine de yol açılmıştır. Bu da aslında geleneksel sansürün şekil değiştirerek bir nevi *demokratik* sansür biçimi olarak nitelendirilebilir.²¹⁵ Diğer bir deyişle, özgür olarak hareket edildiği varsayılan sosyal medya üzerinde, bireyin kendi kendine uyguladığı öz sansür oluşumu şekillenmektedir.

Öyle ki sosyal medya platformları yasal düzenleme ile öngörülen yükümlülükleri yerine getirmedikleri takdirde yaptırımlara maruz kalma riskiyle karşı karşıya kaldığından, öz denetim uygulayarak her türlü içeriğe otomatik müdahale etme eğiliminde olabilir. Nitekim, kasten ya da ihmal yoluyla yükümlülükler uyulmadığı takdirde karşılaşılabilecek yüksek idari para cezaları, caydırıcı bir etki doğurarak teknoloji şirketlerini, karar vermek veya bir sınıflandırma yapmak yerine doğrudan içeriği engellemeye yahut silmeye yöneltebilir ki bu husus, şirket bünyesindeki sosyal medya platformu açısından da anlaşılabilir bir durumdur. AİHM'nin *Delfi v. Estonya* kararında, Yargıçlar *Sajó ve Tsotsoria*'nın, sorumluluk sistemin risklerine ilişkin yazıkları muhalefet şerhi, bu husustaki caydırıcı etkinin boyutlarını da ortaya koyan, kapsamlı ve eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.²¹⁶ Bu görüşe göre de internet araçlarına içeriklere müdahale etmeye ilişkin bir sorumluluk yüklemek, otosansüre davetiye çıkarmak anlamına gelebilecektir.²¹⁷ Öyle ki, sorumluluktan kaçınmak için bahane bulmak kolaydır ve kural olarak kanunu bilmemek mazeret sayılmaz. İşte tam da bu yüzden, söz konusu düzenlemelerin sosyal medya platformları üzerinde caydırıcı bir etki yaratma ihtimali de gerçek bir tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁸

²¹⁴ UNESCO, Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information Through A Multi-Stakeholder Approach, 2023, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387339>. (Erişim Tarihi: 2.12.2024), s. 6.

²¹⁵ Rozehnal, *a.g.e.*, s. 221.

²¹⁶ *Delfi v. Estonya* [BD], Karşıoy, Yargıçlar Sajó ve Tsotsoria.

²¹⁷ MARONI Marta, "A Court's Gotta Do, What a Court's Gotta Do. An Analysis of the European Court of Human Rights and the Liability of Internet Intermediaries Through Systems Theory", Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2019/20, 2019, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3360481 (Erişim Tarihi: 3.12.2024), s. 1-2.

²¹⁸ LEMMENS Koen, "Freedom of Expression on the Internet after Sanchez v France: How the European Court of Human Rights Accepts Third-Party 'Censorship'", European Convention on Human Rights Law Review, C. 3, S. 4, 2022, ss. 525-550, s. 544.

Benzer şekilde *DSA* öncesi Fransa’da, “*Avia Yasası*” olarak bilinen *Internette Nefret İçeriğiyle Mücadele Yasası* ile sosyal medya platformları tarafından, “*açıkça yasa dışı*” olduğu tespit edilen içeriğin yirmi dört saat içinde kaldırılmasını; terör propagandası veya çocuk pornografisi teşkil eden içeriğin ise bir saat içinde kaldırılmasını veya erişimin engellenmesini öngörmüştür.²¹⁹ Bununla birlikte *Avia Yasası* ile getirilen düzenlemeler, ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin güvencelerle bağdaşmaması nedeniyle çokça eleştirilmiş ve sonuçta ifade özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle Fransız Anayasa Konseyi tarafından iptal edilmiştir.²²⁰ Fransız Anayasa Konseyi’nin nefret içerikli içeriğin yirmi dört saat içinde kaldırılması ile ilgili yükümlülüğü öngören maddeyi iptal etmesiyle, diğer maddelerin de bağlantılı olması nedeniyle iptal kararı tüm yasal düzenleme üzerinde etki etmiştir. Bununla birlikte, nefret söylemiyle mücadele kapsamında sosyal medya platformlarına yükümlülükler öngören bir başka yasal düzenleme yeniden kanunlaşmıştır.²²¹ Devletin sosyal medya platformları üzerinden dolaylı kontrolü konusundaki bu ulusal düzenlemeler *DSA* ile²²² öngörülen yükümlülüklerle paralellik göstermiş ve *DSA* yürürlüğe girene kadar bir hazırlık aşaması oluşturmuştur. Bu noktada, üye ülkelerin AB mevzuatına uyum sürecini işletirken, örneğin *DSA* ile tanımlanan yükümlülükleri kullanarak, ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir düzenleme yapabildikleri görülmektedir. Bununla birlikte, ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin temel güvencelerin AB müktesebatının da bir parçası olduğu dikkate alındığında bunun ikircikli bir durum oluşturduğuna dikkat çekmek gerekir.

Aslına bakıldığında, dezenformasyona yönelik ayrı bir yasal düzenlemeye gerek olmaksızın, örneğin Fransa’da yürürlükte olan yasal düzenlemelerin, dezenformasyon

²¹⁹ Loi du 24 Juin 2020 Visant à Lutter Contre les Contenus Haineux Sur Internet, <https://www.vie-publique.fr/loi/268070-loi-avia-lutte-contre-les-contenus-haineux-sur-internet> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

²²⁰ Décision n° 2020-801 DC du 18 Juin 2020, Loi Visant à Lutter Contre les Contenus Haineux Sur Internet, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2020/2020801DC.htm>. (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

²²¹ Loi n° 2021-1109 du 24 Août 2021 Confortant le Respect des Principes de la République, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043964778>. (Erişim Tarihi: 16.11.2024).; REES Marc, “Le Recyclage de la loi Avia N’est Pas du Goût de la Commission Européenne”, 16.06.2021, <https://www.nextinpact.com/article/47441/le-recyclage-loi-avia-nest-pas-gout-commission-europeenne>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²²² Daha ileriki bölümlerde ele alınacak olan *DSA* için bkz. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065>, (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

teşkil eden içerikler nedeniyle ifade ve basın özgürlüğü ile diğer hakların çatışmasından kaynaklı ihtilaflara uygulanabilecek nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Fransa’da *Basın Özgürlüğüne İlişkin Kanun* zaten “*yalan haber, uydurma, tahrif edilmiş veya yanıltıcı materyalin her ne şekilde olursa olsun yayınlanması, yayılması veya çoğaltılmasını (...) kötü niyetle, bu tür materyalin yayınlanması, yayılması veya çoğaltılması veya yalan haber, uydurma, tahrif edilmiş veya yanıltıcı materyalin her ne şekilde olursa olsun yayınlanması, yayılması veya çoğaltılmasını (...)*” suç olarak tanımlamaktadır.²²³ Diğer taraftan, *Veri İşleme, Veri Dosyaları ve Bireysel Özgürlükler Kanunu* herhangi bir kişiye “*veri işlemeden sorumlu tarafın kendisiyle ilgili yanlış, eksik, belirsiz veya güncel olmayan kişisel verileri düzeltmesini, tamamlamasını, güncellemesini, engellemesini veya silmesini*” talep etme hakkı vermektedir.²²⁴ Bu kapsamda, kişisel verinin edebi ve sanatsal ifade ile gazetecilik faaliyetinin mesleki temelde ve bu mesleğin etik kurallarına uygun olarak yürütülmesi kapsamında işlenmesinin kapsam dışında bırakıldığı görülmektedir. Bu da yasal düzenlemenin adil bir denge egzersizi yapma gereğini işaret ettiğini göstermektedir.

Öte yandan, dezenformasyonla mücadele kapsamında yasal düzenlemelerin yapılmasında demokratik bir süreç yürütülmesi de önemlidir. Bu bakımdan Birleşik Krallık önemli bir örnek teşkil etmektedir. Birleşik Krallık’ta Çevrimiçi Güvenlik Yasası (*Online Safety Act*) kabul edilmiştir.²²⁵ Yasa, çevrim içi ortamda kanuna aykırı ve zararlı içeriğin ele alınması için yeni bir düzenleyici rejim oluşturmaktadır. Bu bağlamda internet hizmetleri sağlayıcıları, arama motoru sağlayıcıları ve pornografi içeren internet platformları açısından yasal gereklilikler öngörülmektedir. Örneğin, internet hizmet sağlayıcıların risk değerlendirmesi yapması ve kanuna aykırı içerik ve özellikle çocuklar açısından zararlı içerikle ilgili olarak yasal gereklilikleri yerine getirmeleri ve riskin, hizmetin büyüklüğüne ve çocuklar tarafından erişilebilirlikle bağlantılı olarak orantılı bir prosedür uygulama gerekliliği düzenlenmiştir. Yasa kapsamında, İletişim Ofisi (*OFCOM*) çevrim içi güvenlik düzenleyicisi olarak görevlendirmekte, yasal gerekliliklerin denetlenmesini, bilgi talep edebilmesini, yaptırım uygulanmasını sağlamaktadır.

²²³ Loi du 29 Juillet 1881 sur la liberté de la presse, madde 27.

²²⁴ Loi n° 78-17 du 6 Janvier 1978 relative à l’informatique, aux fichiers et aux libertés.

²²⁵ Online Safety Act için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50/2024-08-23> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Bununla birlikte, Birleşik Krallık'ta bu yasal düzenleme 2021 yılında başlayan detaylı bir istişare sürecinden geçerek kabul edilmiş ve bu düzenleme ile öngörülen yetkilerin yürürlüğe girmesi için de yayımlanan uygulama kurallarının istişare süreci işletilmiştir. Dolayısıyla yasa yapım sürecinde demokratik bir tartışma ortamının oluşması dikkat çekici bir unsurdur. Bu çerçevede örneğin, çocukların cinsel sömürüsü ve istismarı, terör bağlantılı içerik, dolandırıcılık ve nefret söylemi gibi kanuna aykırı içerikten bireyleri korumaya yönelik taslak uygulama kurallarını ve rehber ilkeler yayımlanmış ve belirli süreli olarak istişareye açılmıştır.²²⁶ Aynı şekilde, çevrim içi pornografik içerik yayınlayan sağlayıcılar için yaş güvencesine ilişkin taslak kılavuz yayımlanmıştır.²²⁷

Verilen örnekler göstermektedir ki devlet tarafından dezenformasyonla mücadele kapsamında sosyal medya platformlarına ait yükümlülüklerinin düzenlenmesi ve bu noktada düzenleme işleminin adeta bir taşeron devredilme eğilimi gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu devrin tek başına devleti ifade özgürlüğünden kaynaklanan yükümlülüklerinden kurtarmayacağı kabul edilmelidir. Öyle ki, devletler, kural olarak çevrim içi ortamı kontrol eden özel hukuk kişilerine bel bağlamamalı veya onları teşvik etmemelidir.²²⁸ Kaldı ki, gelecekteki yasal değişiklikleri öngörme veya hesaplarını sürekli olarak izleme ve çevrimiçi içerikleri kaldırma yükümlülüğü gibi genel yükümlülükler getirilmesi ifade özgürlüğü üzerinde “caydırıcı etki” yaratan makul olmayan ve orantısız bir yük oluşturabilmektedir.²²⁹ Bu bağlamda, kamusal ayrıcalıkların özel şirketlere devredilmesinin aşırılıklarından duyulan endişe nedeniyle, içerik denetimi için uluslararası insan hakları standartlarına merkezi bir yer veren çerçevenin oluşturulması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda örneğin, internet platformlarına; içeriği kısıtlayan her türlü tedbirin hukukilik, meşruiyet ve gereklilik ilkelerine uygun olmasını gerektiren temel hak standartlarını doğrudan kendi hüküm ve koşullarına dahil etmeleri çağrısında bulunulması önemli

²²⁶ İstişare süreci 9 Kasım 2023'te açılmış, 23 Şubat 2024 tarihinde tamamlanmıştır. <https://www.ofcom.org.uk/online-safety/illegal-and-harmful-content/protecting-people-from-illegal-content-online>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²²⁷ İstişare süreci 5 Aralık 2023'te açılmış, 5 Mart 2024 tarihinde tamamlanmıştır. <https://www.ofcom.org.uk/online-safety/protecting-children/guidance-service-providers-pornographic-content>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²²⁸ İnternet ve Daha Geniş Dijital Dünyada Hukukun Üstünlüğü, 2014, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği, <https://rm.coe.int/internet-ve-daha-genis-dijital-dunyada-hukukun-ustunlugu-avrupa-konsey/16806daa33>, s. 22. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²²⁹ Örneğin, *mutatis mutandis*, *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, Başvuru No. 11884/22 30136/22 32871/22..., 11/02/2025, para. 122.

bir adımdır.²³⁰ İfade özgürlüğünü etkileyebilecek konularda faaliyet gösteren sosyal medya platformlarındaki içeriklere müdahale yöntemleri ancak müdahale etme yetkisine sahip olanların karar alma süreçlerinin şeffaf, çelişmeli ve bağımsız olması halinde düşünülebilir.

Devlet tarafından yapılan yasal düzenlemeler, münferit olarak içeriklerin “*hukuka aykırı olup olmadığını*” belirlemekten ziyade, yasada öngörülebilir ve keyfiliğe sebebiyet vermeyecek nitelikte usuli güvencelerin düzenlenmesine ve işletilen süreçlerin bağımsızlık ve şeffaflığına odaklanmalıdır. Bu bağlamda, alınan kararların gerekçelerinde tarafsız ve bağımsız bir yargı organı tarafından denetiminin etkililiğinin sağlanması ise keyfiliğin önündeki en önemli güvencedir. Öyle ki, merkezi olmayan bir araç olarak tasarlanan internette, yeterli denetleyici olmadan doğru ve yanlış bilgi ayırım yapmadan birleşir. İnternetin güçlü yanı bilginin hızla dağıtılmasında, zayıf noktası ise bilginin güvenilirliği hakkında ipucu içermemesindedir.²³¹ Merkezi çözüm bir devlet organı üzerinden geliştirildiğinde, çoğulculuğu önceleyen demokratik tartışma ortamıyla bağdaşmaz ve tek taraflı bir gerçeklik algısı yaratılmasına neden olur. Bu kontrolün benzer şekilde özel hukuk aktörlerine devredilmesi ise, bu aktörlerin yargı makamı yerine konulmasına neden olması bakımından sakınca oluşturur. Hukuk devletinde dengeleme mekanizmalarının oluşturulması, bireylerin temel haklarını yalnızca teoride değil, pratikte de etkili şekilde kullanabilmeleri bakımından güvence altına alır. Ancak her iki yöntemde de yargı denetimi dışına çıkartılarak uygulanan merkezi içerik denetleme yöntemleri, bu güvenceyi sağlama noktasında zayıf kalacaktır.

b. Dezenformasyonun Bir Aktörü Olarak Devlet ve Yabancı Etki Sorunu

Devlet, dezenformasyonla mücadelede doğrudan ve dolaylı olarak düzenleyici konumda görülse de bizatihi dezenformasyonun aktörlerinden biri olduğu durumları ayrıca ele almak gerekir. Öyle ki, dezenformasyonun azaltılmasına yönelik düzenlemeler yapılması önemli bir ihtiyaç olarak devletlerin gündemini meşgul etse

²³⁰ Recommandation CM/Rec(2018)2 du Comité des Ministres aux États Membres sur les Rôles et les Responsabilités des Intermédiaires d’Internet, Adoptée par le Comité des Ministres le 7 Mars 2018, Lors de la 1309e Réunion des Délégués des Ministres, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680790e37%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680790e37%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}). (Erişim Tarihi: 02.11.2024), para. 11.

²³¹ Keyes, **a.g.e.**, s. 266.

de çoğu kez bilginin devlet tarafından kontrolü çeşitli şekillerde ortaya çıkmakta ve dezenformasyon devlet eliyle de yayılabilmektedir. Bu kapsamda bilgi ekosistemini kontrol mekanizmalarından biri de yukarıdaki bölümde dezenformasyonla karşılaştırılan propagandadır.

Tarihe bakıldığında Sovyetler Birliği döneminde, “*etki ajanı*” olarak isimlendirilen kimselerin propaganda amacıyla kullanıldığı görülmektedir.²³² Dolayısıyla propaganda aracı kullanılarak dezenformasyon bizzat devlet eliyle desteklenebilir. Örneğin merkezi ve siyasi olarak kontrol edilen medya sistemine sahip bir ülke olarak bilinen Macaristan’da dezenformasyonun başlıca kaynaklarından biri hükümetin kendisidir. Bu durum özellikle siyasi reklam harcamalarındaki asimetrinin tespit edilmesiyle desteklenmiştir.²³³ Devlet destekli dezenformasyon kampanyalarında öne çıkan en önemli nokta bu manipülatif kampanyaların kayda değer bir erişim elde etmesini sağlayacak kadar geniş ve siyasi bir güce hizmet eden bir yerel medya hakimiyetinin sağlanmasıdır.²³⁴ Bu Macaristan’da ön plana çıkmış bir durumdur. Öyle ki, Macaristan’da 2022 yılında gerçekleşen seçimler sonrasında AGİT, “*iktidar koalisyonu ile hükümet mesajları ve faaliyetleri arasında yaygın bir örtüşme olduğu [...] taraflı haberlerin seçmenlerin bilinçli bir seçim yapma fırsatını sınırladığı*” sonucuna varmış ve dengesiz bir enformasyon ortamının altını çizmiştir.²³⁵ Macaristan örneği, hükümetlerin dezenformasyonun etkili aktörleri olabileceğinin ve bu şekilde propaganda araçlarını kullanmaya devam ederek post modern kitle gözetimini gerçekleştirebileceklerini göstermektedir.

²³² Etki ajanlarının çalışma biçimlerine ilişkin ‘Etki Ajanının El Kitabı’ bağlamında konu ile ilgili detaylı değerlendirmeler için bkz. Yayla, **Totaliterizm ve Dezenformasyon...**, s. 134-137.

²³³ “Fidesz & Co. Flooded Social Media with Anti-Western Hostile Disinformation in Hungary’s Election Campaign, Reaching EU Spending Records”, 2024, Political Capital, https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Uncovering_analyzing_debunking_and_researching_sponsored_disinfo_project_summary_2024.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²³⁴ SZICHERLE Patrik / KREKÓ Péter, “Disinformation in Hungary: From Fabricated News to Discriminatory Legislation”, 07.06.2021, Heinrich Böll Stiftung European Union, <https://eu.boell.org/en/2021/06/07/disinformation-hungary-fabricated-news-discriminatory-legislation> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²³⁵ Hungary, Parliamentary Elections and Referendum, 03.04.2022, Election Observation Mission Final Report, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/6/523568.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); Detaylı bilgi için bkz. BLEYER-SIMON Konrad, “Disinformation Landscape in Hungary”, 26.06.2023, EU Disinfo Lab, <https://www.disinfo.eu/publications/disinformation-landscape-in-hungary> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Bununla birlikte, devletlerin yerli ya da yabancı çeşitli aktörleri propaganda aracı olarak kullanılabilmesi de mümkündür ve buna ilişkin endişe yasal düzenlemelere de yansımıştır. Örneğin günümüzde de devletin bizatihi kullanmasından bağımsız olarak, *etki ajanı* adı altında, ifade özgürlüğü üzerinde baskı yaratması muhtemel düzenlemeler pek çok ülkede tartışmalara yol açmaktadır.²³⁶ Örneğin Rusya’da 2012 yılından beri yürürlükte olan *Yabancı Etki Altındaki Kişilerin Faaliyetlerinin Kontrolüne İlişkin Yasa* kapsamında “*yabancı ajan*” kavramı kullanılmaktadır. 2022 yılında yapılan değişikliklerle, kavramın kapsamı yabancı bir devletten destek almak ya da yabancı etki altında ve Rusya Federasyonu’nun askeri veya askeri – teknik faaliyetleri hakkında bilgi toplamak ya da belirsiz sayıda kişi için ileti ve bilgi yaymak amacıyla Rusya’da politik faaliyette bulunmak “*yabancı ajan*” faaliyeti olarak genişletilmiştir.²³⁷ Bu tanımlama doğrultusunda “*etki ajanı*” kavramının, yabancı bir oluşum tarafından maddi destek sağlanan ya da bir şekilde etki altına alınıp geniş anlamda politik faaliyette kullanılan kişileri ifade ettiğini söylemek mümkündür. ABD’de ise 1938 tarihinden beri yürürlükte olan Yabancı Ajanlar Kayıt Kanunu (*Foreign Agents Registration Act*) kapsamındaki düzenlemede yabancı etki altındaki kişilerin kamuya açık bir sicile kaydolmaları zorunlu tutulmuş, kayıt yükümlülüğüne aykırılığa ilişkin de cezai sorumluluk öngörülmüştür.²³⁸ Bu çerçevede “*etki ajanı*” toplumun karar alma ve düşünme süreçlerini yabancı istihbarat örgütlerinin desteğiyle yöneten kişi olarak tanımlanmaktadır.

Diğer taraftan, Birleşik Krallık’ta da Ulusal Güvenlik Kanunu (*National Security Act*) kapsamında “*yabancı müdahale*” (*foreign interference*) kavramı yer almaktadır. Bu kanunla, seçim suçlarının yabancı müdahale ile işlenmesi durumunda cezaların artırılacağı ve yabancı faaliyet ile yabancı etkinin sicile kaydı düzenlenmiştir.²³⁹ Bu yasa özellikle ABD Yabancı Ajanlar Kayıt Yasası’nda yer alan düzenlemeye eş değer

²³⁶ Gürcistan’daki yasa tasarısı için İnsan Hakları İzleme Örgütü rapor yayımlamıştır. Bkz. Georgia: Abandon ‘Foreign Agent’ Registration Law, 12.04.2024, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2024/04/12/georgia-abandon-foreign-agent-registration-law> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²³⁷ HUBAR Gökçe, “Rusya’nın “Yabancı Ajan Kanunu” Ne Anlam İfade Ediyor?”, 01.06.2021, Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/65904/rusyanin_yabanci_ajan_kanunu_ne_anlam_ifade_ediyor (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²³⁸ Foreign Agents Registration Act (FARA): An Overview, 05.01.2024, Congressional Research Service, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10499#:~:text=%E2%80%9CThe%20Foreign%20Agents%20Registration%20Act,in%20light%20of%20their%20associations.%E2%80%9D> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

²³⁹ National Security Act, <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

bir düzenleme olarak görülebilir.²⁴⁰ Yasa özellikle ulusal güvenliğe yönelik tehditleri hedeflemektedir. Bununla birlikte, özellikle Birleşik Krallık'ın Rusya kaynaklı dezenformasyon kampanyaları ve siyasi etki operasyonları için açık bir hedef olduğu yönündeki iddialara da yer verilmiş olması dikkate alındığında, yasanın amacının yalnızca ulusal güvenliğe değil, Birleşik Krallık'ın demokratik süreçlerine yönelik tehditlerin daha geniş bir bağlamda anlaşılması ve değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır.²⁴¹

Bu kapsamda benzer bir örnek olarak, AİHM *Kirkorov v. Litvanya* başvurusunda, popüler bir şarkıcı ve müzik yapımcısı olan başvurucuya, ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle uygulanan Litvanya'ya giriş yasağı ile ilgili bir davada, başvurucunun Rusya tarafından bir propaganda aracı olarak kullanıldığı iddiasını ele almıştır.²⁴² AİHM kararında; başvurucunun Rusya Federasyonu tarafından Baltık Devletlerine karşı Rus propagandasının bir aracı olduğunu ve konserler vererek Rus Devleti'nin saldırgan politikasına destek verdiği konusunda, Litvanyalı yetkililerin başvurucunun beyanlarına ve davranışlarına dayanan değerlendirmesinin ne keyfi ne de temelsiz olduğunu düşünmektedir. Bu değerlendirmede başvurucunun Rusya'nın Kırım yarımadasındaki eylemlerini desteklediğini açıkça ifade ettiği dikkate alınmış ve kendisini bir aracı olarak tanımlamasına değer atfedilmiştir.²⁴³ AİHM son tahlilde, başvurucuya uygulanan giriş yasağının yalnızca Litvanya ile sınırlı olduğu, Litvanya'da herhangi bir ailevi, sosyal veya ekonomik bağı bulunmadığı dikkate alındığında, başvurucuya uygulanan tedbirin orantısız olmadığı yönünde yerel makamlar tarafından varılan tarafından onaylanan sonuçtan ayrılmak için bir neden görmemektedir.²⁴⁴ AİHM yerel makamların, başvurucuya uygulanan giriş yasağının ulusal güvenlik, kamu güvenliği ve/veya düzensizliğin önlenmesi için gerekli olduğunu ve izlenen meşru amaç ile orantılı olduğunu inandırıcı bir şekilde ortaya koyduklarına kanaat getirmiştir.²⁴⁵

²⁴⁰ SCOTT Paul F., “‘State Threats’, Security, and Democracy: The National Security Act 2023”, *Legal Studies*, C. 44, S. 2, 2024, ss. 260-276, s. 267.

²⁴¹ Scott, *a.g.e.*, s. 270.

²⁴² *Kirkorov v. Litvanya* [k.k.], Başvuru No. 12174/22, 19/03/2024.

²⁴³ *Kirkorov v. Litvanya* [k.k.], para. 61.

²⁴⁴ *Kirkorov v. Litvanya* [k.k.], para. 66.

²⁴⁵ *Kirkorov v. Litvanya* [k.k.], para. 67; aksi yönde, yabancı bir ülke vatandaşına aktarmasa dahi devlet sırrı olarak sınıflandırılan askeri nitelikteki bilgileri yabancı bir ülkeye aktarmak amacıyla topladığı ve sakladığı için mahkûm edilen bir subay açısından ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine ilişkin bkz. *Pasko v. Rusya*, Başvuru No. 69519/01, 22/10/2009, para. 87.

AB nezdinde de yabancı etkili dezenformasyonun engellenmesine ilişkin olarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda çevrim içi platformlar; nefret söylemi, taciz, çevrim içi toplulukların sağlığına ve güvenliğine zarar verme, muhalifleri susturma, casusluk veya dezenformasyon yayma gibi bilgi manipülasyonu ve diğer müdahalelerde bulunanlar için kolay erişilebilir araçlar olarak görülebilir. Bununla birlikte, çevrim içi platformların kendi maddi çıkarları söz konusu olabildiği ve bu nedenle bilgiyi işlerken tarafsız olmayabilecekleri de unutulmamalıdır.²⁴⁶ Hatta demokratik süreci baltalayan bir sistemden fayda dahi sağlamalarının mümkün olduğu gözetilmelidir.

Kuşkusuz, platformlar yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılmasını teknolojik gelişmelerin etkisiyle de hızlandırmıştır. Bununla birlikte tasarladıkları algoritmalar ile bilgi akışını kontrol ettikleri ancak bu algoritmaların tasarlanması, kullanımı ve etkisine dair de aynı ölçüde şeffaf olmadıkları bilinen bir gerçektir. Bu risk karşısında AB nezdinde, tehdit teşkil eden siber saldırılara karşı kısıtlayıcı tedbirler²⁴⁷ ve AB *Magnitsky* Yasası olarak bilinen *AB Küresel İnsan Hakları Yaptırım Rejimi*²⁴⁸ kapsamında caydırıcılık araçları olarak düzenlenmiştir.²⁴⁹ NATO da 490 sayılı Deklarasyon kapsamında Gürcistan özelinde etki ajanlığına ilişkin yasal düzenlemenin geri çekilmesi için çağrı yapmıştır. Bu doğrultuda Deklarasyon'un 12. maddesinde NATO, “yabancı etkinin şeffaflığı” adı altındaki yasal düzenlemeyi ülkenin demokratik konsolidasyonu açısından geriye doğru atılmış bir adım olarak değerlendirmiş ve hem NATO hem de AB hedeflerine ters düştüğünün altını çizmiştir.²⁵⁰

²⁴⁶ Benzer yönde, Habermas, **Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü**,... s. 44.

²⁴⁷ Council Regulation (EU) 2019/796 of 17 May 2019 Concerning Restrictive Measures Against Cyber-Attacks Threatening the Union or its Member States, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2019%3A129I%3ATOC> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

²⁴⁸ Council Regulation (EU) 2020/1998 of 7 December 2020 Concerning Restrictive Measures Against Serious Human Rights Violations and Abuses, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2020:410I:TOC> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

²⁴⁹ European Parliament Resolution of 9 March 2022 on Foreign Interference in All Democratic Processes in the European Union, Including Disinformation (2020/2268(INI)), European Union, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022IP0064#ntr27-C_2022347EN.01006101-E0027 (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

²⁵⁰ Declaration 490, Shaping Nato for the Next Generations at the Washington Summit, 2024, NATO Parliamentary Assembly, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2024-05/034%20SESP%2024%20E%20%20-%20DECLARATION%20490%20-%202024%20NATO%20SUMMIT.pdf> (Erişim Tarihi: 9.11.2024)

Öyle ki, bu tür düzenlemeler devletlerin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün desteklenmesi bakımından meşrulaştırılmak istenmekle birlikte, açıkça demokrasiye zarar verici nitelikte görülmektedir. Gürcistan’da sivil toplum kuruluşlarının gelirlerinin %20’den fazlasının yabancı kaynaklardan sağlanması halinde, “*yabancı gücün çıkarlarını gözetken kuruluş*” olarak kayıt yaptırmaları gerekliliğini getiren ve ağır para cezası yaptırım öngören yasal düzenleme hakkında Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu da bir görüş bildirmiştir. Venedik Komisyonu, demokrasiyi dış güçlerin olumsuz etkisinden korumak gerekliliğinden hareket ederek şeffaflık getirmeyi amaçlayan bu yasal düzenlemenin öncelikle hukukilik kriterinin gerekliliklerini karşılamadığını değerlendirmiştir. Nitekim yasada, “*yabancı güç*” ve “*yabancı gücün çıkarları yönünde çalışma*” kavramlarının genişliği ve belirsizliği idari makamlara keyfi yetki vermeye açıktır ve buna karşı getirilen tedbirler yetersizdir.²⁵¹ Diğer taraftan, şeffaflık sağlanmasına yönelik meşru amaç açısından, sivil toplumun yabancı fonları kullanım biçiminin denetlenebilmesi mümkün olmasına rağmen bu, soyut varsayımsal gerekçelerle gerçekleştirilemez.²⁵² Kaldı ki, diğer bir meşru amaç olan dezenformasyonun önlenmesi ile ilgili olarak da demokratik bir toplumda hükümeti eleştirmek de dezenformasyon yaymak anlamına gelmeyecek, bu kapsamdaki müdahale sivil toplumu boğucu etki oluşturacaktır.²⁵³ Bir bütün olarak bakıldığında yasada öngörülen müdahaleler demokratik toplumda acil bir sosyal ihtiyaca cevap vermemektedir ve sivil toplum üzerindeki damgalayıcı etkisi de gözetildiğinde caydırıcı etki oluşturmaktadır.²⁵⁴ Aynı yönde Macaristan’daki Yurtdışından Yardım Alan Kuruluşların Şeffaflığına İlişkin Yasa Tasarısı da “*yurt dışından destek alan kuruluşlar*” terimini kullanmıştır. Venedik Komisyonu, Macaristan’ın yasa tasarısına ilişkin değerlendirmesinde, “*her ne kadar son derece damgalayıcı olan ‘yabancı ajan’ terimi Macar yasa koyucu tarafından kullanılmamış olsa da yurt dışından finanse edilen sivil toplum kuruluşlarına yönelik güçlü ifadelerin yer aldığı mevcut durumda, ‘yurt dışından destek alan kuruluşlar’ ifadesinin tarafsız*

²⁵¹ CDL-AD (2024)020-e, Urgent Opinion on the Law of Georgia on Transparency of Foreign Influence, Issued on 21 May 2024, Pursuant to Article 14a of the Venice Commission’s Revised Rules of Procedure, Endorsed by the Venice Commission at its 139th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2024), Council of Europe, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)020-e) (Erişim Tarihi: 16.11.2024), para. 54.

²⁵² Venice Commission, **a.g.e.**, para. 63-64.

²⁵³ Venice Commission, **a.g.e.**, para. 65.

²⁵⁴ Venice Commission, **a.g.e.**, para. 97.

ve tanımlayıcı bir şekilde algılanıp algılanamayacağını şüpheli olduğunu” belirtmiştir.²⁵⁵

Diğer taraftan Gürcistan, yasal düzenlemenin her türlü fonu yabancı fon kapsamında kabul etmesi devletlerin demokratik toplumda çeşitli alanlarda kapasitenin artırılmasına yönelik uluslararası kuruluşlarla yapılan iş birlikleri kapsamında sivil toplum kuruluşları tarafından alınan fonları da kapsayacak olması ayrıca sorunludur.²⁵⁶ Nitekim bu fonlardan devlet kurumlarının, örneğin Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi projeleri kapsamında yararlandığı gözetildiğinde bu durum yabancı güçlerin çıkarları doğrultusunda fon almak olarak kabul edilemez. Nitekim Venedik Komisyonu - AGİT Ortak Örgütlenme Özgürlüğü Rehber İlkeleri bu konuda belirleyicidir. Rehber İlkelerine göre, *“Dernekler, faaliyetlerini yürütmek için yerli, yabancı veya uluslararası mali, maddi ve insan kaynaklarını aramakta, almakta veya kullanmakta özgür olmalıdır. Devletler, finansman kaynaklarının uyuşuğu veya menşesi ülkesi temelinde derneklerin kaynaklara erişimini kısıtlamamaya veya kapatmamaya ya da bu kaynaklardan yararlanan dernekleri damgalamamaya özellikle dikkat etmelidir. Bu özgürlük, yalnızca gümrük, kambiyo, kara para aklama ve terörizmin önlenmesi ile şeffaflık ve siyasi partilerin ve seçimlerin finansmanına ilişkin genel olarak uygulanabilir mevzuatın gerekliliklerine ve bu gerekliliklerin uluslararası insan hakları standartlarına uygun olması koşuluna tabidir.”*²⁵⁷ Kılavuz İlkeler ayrıca, yurt dışından kaynaklara erişime getirilen kısıtlamaların, ulusal güvenlik, kamu güvenliği veya kamu düzeninin korunması gibi devlet tarafından izlenen amaçlarla orantılı olması ve istenen hedefe ulaşmak için mümkün olan en az müdahaleci araçlara karşılık gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Devletler insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına yönelik faaliyetleri desteklemeyi amaçlayan finansman kaynaklarına keyfi olarak kısıtlama getirilmemesini temin etmelidir. Bu doğrultuda şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamayı amaçlayan düzenlemeler insan hakları faaliyetlerini

²⁵⁵ CDL-AD(2017)015-f, Hongrie - Avis Concernant le Projet de Loi sur la Transparence des Organisations Recevant de L’aide de L’étranger, Council of Europe, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)015](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)015) (Erişim Tarihi: 16.11.2024), para. 65.

²⁵⁶ Venice Commission, **op.cit.**

²⁵⁷ Joint Guidelines on Freedom of Association, 2015, Principe 7, OSCE/ODIHR and Venice Commission, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/132371.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

finansman kaynaklarının coğrafi kökenine dayanarak suç saymamalı ve bu faaliyetleri itibarsızlaştırmamalıdır.²⁵⁸

Benzer doğrultuda, Rusya’da “*yabancı ajan*” olarak kayıt zorunluluğu getiren yasal düzenleme ile ilgili olarak AIHM demokratik bir toplumda gerekli görünenin çok ötesinde bir ceza rejimi uygulanmasına sebebiyet verdiği ve sivil toplum ve kamusal tartışma üzerinde önemli bir caydırıcı etki yarattığı tespitinde bulunmuştur.²⁵⁹ Dolayısıyla benzer yasalar, bireylere yönelen keyfi bir kuşku ve toplumsal güvensizlik ortamı yaratarak demokratik ortamın keyfi olarak daralmasına neden olmakta ve demokrasinin temel değerlerini zedeleyici bir tehdit oluşturmaktadır. Özellikle ifade ve örgütlenme özgürlüğü başta olmak üzere temel hakların kullanılması üzerinde caydırıcı etki de oluşturacak biçimde damgalayıcı, aşırı geniş kapsamda ve öngörülemez bir şekilde kullanılması nedeniyle sorunludur.²⁶⁰ Ayrıca, haksız yere “*yabancı ajan*” olarak tanımlanmalarına dayanarak uygulanabilecek çok daha geniş kısıtlamaların “*demokratik bir toplumda gerekli*” olarak haklı gösterilemeyeceği de AIHS 8. madde altında verilen ihlal kararıyla tespit edilmiştir.²⁶¹ Diğer bir ifadeyle bu tip düzenlemelerin bireyler üzerinde oluşturacağı damgalanma tehlikesi de göz ardı edilmemiştir.

Öte yandan, bir devlet aleyhinde propaganda yaparak kamuoyu oluşturan ve *etki ajanı* olarak değerlendirilen kişilerin kamuya açık veri tabanlarında bilgilerinin toplanması, kayıt zorunluluğu getirilmesi ve bu kişilere cezai yaptırım ya da çeşitli idari yaptırımların yahut kısıtlamaların uygulanması, temel hak ve özgürlüklere yönelik önemli müdahalelerdir. Kuşkusuz bu bağlamda *etki ajanı* kavramının

²⁵⁸ Resolution on Protecting Human Rights Defenders, A/HRC/RES/22/612/04/2013, UN Human Rights Council, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/148/13/pdf/g1314813.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2024), para. 9 (b).

²⁵⁹ *Kobaliya ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 39446/16, 18995/17, 27215/17..., 22/10/2024, para. 97.

²⁶⁰ Benzer endişeler bakımından, sivil toplum kuruluşları bakımından öngörülen risk değerlendirmesinde şeffaflık ve öngörülebilirlik eksikliği bakımından eleştirilen “*Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin 7262 Sayılı Kanun*” hakkında bkz. Opinion on Turkey - Law N°7262 - Law on Countering Financing of Proliferation, CDL-REF(2021)035-e, 2022, Council of Europe, Venice Commission, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2021\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2021)035-e) (Erişim Tarihi: 15.11.2024), para. 85-86; Benzer şekilde, ABD örneğinde teröre destek verdiği değerlendirilen sivil toplum kuruluşlarının vergi muafiyetinin sona erdirilmesini içeren yasal düzenleme teklifi “Stop Terror-Financing and Tax Penalties on American Hostages Act” için bkz. <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/9495/text> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

²⁶¹ *Kobaliya ve diğerleri v. Rusya*, para. 115.

tanımlanmasındaki belirsizlik ve genişlik hukukilik kriteri açısından sorun teşkil ederken, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki oluşturma riski de meselenin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Devlet merkezli veya devlete bağlı dezenformasyon faaliyetleri her siyasal sistemin içinde olabilir ve demokratik toplumlar dezenformasyon faaliyetlerine diğer ülkelerden daha açık olarak kabul edilebilir. Nitekim dezenformasyon da kural olarak ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilir. Bununla birlikte, dezenformasyonun panzehrinin de en etkin araçlarının ifade özgürlüğü, çoğulculuk, medyanın çeşitliliği ve toplumun bilinçli olması olduğu unutulmamalıdır.²⁶² Bu bağlamda hem dezenformasyonu üretenin hem de dezenformasyonla mücadele edebilme gücü olanın, demokratik toplumu demokratik yapan değerler olması ciddi bir paradoks oluşturmaktadır. Bu da mücadeleyi zorlaştıran önemli bir dinamiktir.

Dmitrii Konstantinovich Kiselev v. Avrupa Birliği Konseyi başvurusunda Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), ifade özgürlüğünün devlet hizmetindeki ajanlarından biri tarafından kullanılmasının, Avrupa'nın istikrarını ve daha geniş anlamda uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği bir dönemde, Rusya güçlerinin Ukrayna'daki eylemlerini desteklemeyi amaçlayan bir propaganda oluşturduğunu tespit etmiştir.²⁶³ Bu nedenle iki AB üyesi ülkede kamu makamlarının, başvurusunun yer aldığı programların yayınlanmasını yasaklayan kararlarının AB tarafından gözetilen meşru menfaat ile ölçsüz olmaması nedeniyle, başvurusunun ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.²⁶⁴ Kararda, aktarılan konuşmanın devlet propagandasının tüm özelliklerini taşıdığı tespit edilmiş, “yayınların Rusya’nın Ukrayna’ya askeri müdahalesini meşrulaştıran ve Ukrayna demokrasisini savunanları Nazilerle bir tutan savaş propagandası olduğu” iddialarına dayandırıldığı altı çizilmiştir.²⁶⁵ Karardaki orantılılık değerlendirilmesinde başvurusunun ifade özgürlüğünü Rusya’nın Ukrayna’daki politikası lehine propaganda yapmak için kullandığına itiraz etmemesinin yanı sıra, bu özgürlüğü dijital

²⁶² Yayla, **Totaliterizm ve Dezenformasyon...**, s. 145.

²⁶³ European Court of Justice, Ninth Chamber, General Court, *Dmitrii Konstantinovich Kiselev v. Council of the European Union*, Case T-262/15, 15.06.2017, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015TJ0262> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

²⁶⁴ *Dmitrii Konstantinovich Kiselev*, **a.g.k.**, para. 121.

²⁶⁵ *Dmitrii Konstantinovich Kiselev*, **a.g.k.**, para. 105.

medya da dikkate alındığında, Rusya’da kalıcı olarak kullanmasını engelleyecek hiçbir durum bulunmadığının dikkate alındığı gözlemlenmektedir.²⁶⁶

AİHM cephesinde, *Young, James ve Webster v. Birleşik Krallık* kararında ise “demokrasinin çoğunluğun görüşünün sürekli üstünlüğüne indirgenemeyeceği [...]” belirtilmiştir. Bu ifadeyle devlet propagandasının ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı çıkarımı yapılabilir. Ancak AİHM önünde görülen bireysel başvurularda devlet propagandasını değil, devletler tarafından terör örgütü ya da yasa dışı örgüt olarak tanımlanan ya da sınıflandırılan örgütler namına kullanılan ifade biçimlerini ele alınmıştır. AİHM, bu devlet organları tarafından “*propaganda*” olarak nitelendirilen, devletin bölünmez bütünlüğü ile bağdaşmadığı kabul edilen, çoğunlukla devlet tezini ya da hâkim görüşü eleştiren ya da karşı çıkan ifade biçimlerine ilişkin her somut olayda adil denge analizi uygulamıştır. Örneğin AİHM pek çok davada, “*terör örgütü propagandası*” yapıldığı gerekçesiyle başvurularda uygulanan ceza yaptırımlarının ifade özgürlüğüne aykırı olduğuna karar vermiştir.²⁶⁷ Bu doğrultuda, AİHM demokratik bir sistemde, hükümet ihmallerinin sadece yasama ve adli otoritelerin değil, aynı zamanda kamuoyunun da yakın takibinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hükümetin sahip olduğu egemen konum, özellikle haksız saldırılar ve düşmanlarının eleştirilerine cevap verilmesine ilişkin başka araçların bulunduğu durumlarda, cezai işlemlere başvurulması konusunda bir sınırlamanın uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Benzer biçimde, devlet tarafından benimsenen ve empoze edilen anlatıya karşı çıkarak aksi yönde bir anlatının kullanılması, örneğin sadece “savaş” kelimesini kullandıkları için bireylerin kovuşturulması, ideolojik uyumu sağlamak ve meşru kamuoyu tartışmalarını bastırmak için hukuki mekanizmaların kötüye kullanılması anlamına gelmektedir.²⁶⁸ AİHM *Novaya Gazeta ve diğerleri* başvurusunda, başvuruçuların Ukrayna ile dayanışma içinde olduklarını ifade etmeleri veya Ukrayna’nın ulusal renklerini sergilemeleri nedeniyle yargılanmalarını ele almıştır. AİHM somut olayın şartlarında Rusya’nın egemen olduğu tek taraflı bir çatışma

²⁶⁶ MAUBERNARD Christophe, “Propagande d’État et Liberté d’Expression (obs. sous Trib. U.E., arrêt D. K. Kiselev v. Conseil de l’Union européenne, aff. T-262/15, 15 Juin 2017)”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 113, S. 1, 2018, ss. 273-287, s. 285.

²⁶⁷ *Young, James et Webster v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 7601/76 ve 7806/77, 13/08/1981, para. 63; *Arslan v. Türkiye*, Başvuru No. 23462/94, 08/07/1999.

²⁶⁸ *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, para. 113.

yorumunun dayatılmasının söz konusu olduğuna ve Rus makamlarının, bu tür zararsız dayanışma ifadelerini bile cezalandırarak, demokratik bir toplum için vazgeçilmez olan çoğulculuk ve açık tartışma ile temelden bağdaşmayan bir hoşgörüsüzlük sergilediğine kanaat getirmiştir.²⁶⁹ Özellikle yürürlükteki mevzuatın devlet kurumlarını “itibarsızlaştırmak” veya “bilerek yanlış bilgi yaymak” gibi terimlerin geniş bir şekilde yorumlanmasına olanak tanınması nedeniyle, silahlı bir çatışma sırasında dış politika eleştirisi veya çeşitli kaynaklardan gelen bilgilerin paylaşılması da dahil olmak üzere, demokratik bir toplumda korunması gereken ifadelerin kovuşturulmasını kolaylaştırdığı ifade edilmiştir.²⁷⁰ Devlet tezini eleştiren ya da benimsemeyen söylemler bakımından mevzuatın bu şekilde cezalandırma aracı olarak kullanılması sivil toplum üzerinde caydırıcı ve otosansür etkisi oluşturabilmektedir.

Diğer taraftan bilgi üzerindeki devlet kontrolünün bir başka boyutu, geleneksel medya için önemli bir bilgi kaynağı olan devlete bağlı haber ajanslarıdır. Bu ajanslar tarafından tarafsız ve objektif şekilde, görünür gerçeğe uygun, doğru ve güvenilir kaynaktan alınmış bilgiyi paylaşması önemli bir beklentidir.²⁷¹ Bu doğrultuda şüphesiz ki merkezi haber ajansları kurulmasında da bir sakınca yoktur. Örneğin Fransa’da “*Agence France Presse*” (Fransız Basın Ajansı), tam ve objektif bilgi unsurlarını aramak, hiçbir koşulda bilginin doğruluğunu veya tarafsızlığını tehlikeye atabilecek etki veya düşünceleri dikkate almamak, hiçbir koşulda ideolojik, siyasi veya ekonomik bir grubun *de jure* veya *de facto* kontrolü altına girmemek ve doğru, tarafsız ve güvenilir bilgi sunma yükümlülüğü ile çerçevelenmiş bir haber ajansı olarak kurulmuştur.²⁷² Diğer bir örnekte, hukuki niteliği itibarıyla bir anonim şirket statüsünde olan Anadolu Ajansı (AA), Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi haber ajansı olarak faaliyet göstermektedir. T.C. Anayasası’nın 133. maddesinin üçüncü fıkrasına göre “*Kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.*”. Bu doğrultuda esas olan AA’nın, Anayasa’nın 133. maddesi gereği tarafsızlık ve özerklik şemsiyesi altında bulunması olup, mali ve yönetim bakımından özerkliğe sahip, siyasi etkiden bağımsız şekilde kamusal yayın

²⁶⁹ *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, para. 114.

²⁷⁰ *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, para. 118.

²⁷¹ Haber ajansları hakkında genel bilgi için bkz. ŞAHİN Muzaffer, “Siyasal İletişimde Anadolu Ajansı’nın Rolü”, *İletişim ve Diplomasi*, S. 4, 2014, ss. 107-127, s. 113.

²⁷² Anadolu Ajansı ile Agence France Presse karşılaştırması açısından bkz. GÖNENÇ Enver Özgür, *Agence France Presse ve Anadolu Ajansı’nın Karşılaştırması*, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 38.

yapması beklenmektedir.²⁷³ Bu şekilde özerk ve bağımsız bir hukuki statü kazandırılan haber ajanslarının, özellikle finansal nedenlerle kamu kuruluşlarına bağımlı hale gelmesi, uygulamada devlet destekli bilginin tek taraflı yayılmasına aracı olmalarına sebebiyet verebilir. Bu bağlamda devletlerin, güvenilir ve objektif haber ve bilginin kaynağı niteliğinde faaliyet göstermesi gereken haber ajanslarının bağımsızlığına ve özerkliğine saygı duyması gerekir.

Diğer taraftan, haber ajanslarının, özellikle seçim zamanlarında, kamu haberciliğinden uzaklaşarak devletin bir anlamda propaganda aracı ya da dezenformasyon kaynağı haline gelmesine yol açabilecek her türlü tutum ve davranış engellenmelidir. Nitekim dezenformasyon yoluyla bilgi akışını kontrol eden aktörler hedefteki bireylerin belli bir konudaki algısını şekillendirebilir.²⁷⁴ Medya da bu konuda önemli bir rol oynayabilmektedir. *Chomsky*'nin görüşünde, demokratik bir sistemde fikirler zorla dayatılamaz ancak zihne yerleştirilebilir. Bu da gündem belirleyerek gerçekleşmektedir. Bireyler bu gündemler içinde bir yandan serbestçe ifade özgürlüğünü kullanırken, diğer yandan belirlenen gündemler çerçevesi dışına çıkılmamasını ve bağımsız düşüncenin kontrol altına alınması sağlanır.²⁷⁵ Bu noktada tekrarlar da rol oynar ve iddia edilen şeyin zihne gerçek olarak yerleşmesi sağlanabilir. Özellikle sosyal medya üzerinde bir toplumdaki etnik, dini, kültürel, toplumsal cinsiyete dayalı vs. belirleyici etmenleri baz alarak ve “öteki”nin dışlanmasına yola açarak oluşturulan gündemler üzerinden bir siyaset anlayışı geliştirilmesi, demokratik toplumda karar alma mekanizmalarındaki rasyonaliteyi bozucu etki yaratmaktadır.²⁷⁶

Demokratik toplumlarda özgür olduğu düşünülen medyanın kontrolü üzerinden açıklanan bu bir çeşit propaganda biçiminde, aslında medya tarafından menfaat temsilcilerinin çıkarları doğrultusunda belirlenen gündemler üzerinde halkın rıza üretmesi ile meşrulaştırma sağlanmaya çalışıldığı savunulmaktadır.²⁷⁷ Bu

²⁷³ Özerklik konusunda bkz. CANORUÇ Mustafa Şenay, “Anayasal Kurum Olan TRT’nin ‘Özerkliği’”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 27, 2009, ss. 293-322, s. 319.

²⁷⁴ BAŞTAN Yücel / ÇOBAN ORAN Filiz, “Rus Dış Politikasında Siber Müdahale Yöntemi Olarak Dezenformasyon Operasyonları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 22, S. 53, 2024, ss. 1205 – 1230, s. 1214.

²⁷⁵ CHOMSKY Noam, *Medya Gerçeği*, (Çev. O. Akınhay / A. Yılmaz), Alfa, İstanbul, 2019, s. 78.

²⁷⁶ *Kötücül ikiz* metaforu üzerinden konunun ele alınması için detaylı olarak bkz. KLEIN Naomi, *Doppelgänger – Ayna Dünyaya Yolculuk*, (Çev. E. Kılıç), Yapı Kredi (YKY), 2024.

²⁷⁷ HERMAN Edward S. / CHOMSKY Noam, *Rızanın İmalatı*, (Çev. E. Abadoğlu), BGST Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15. Ayrıca bu kapsamda ABD medyası tarafından haberleştirilen Papa Suikastı ve Vietnam Savaşı üzerinden verilen örnekler için bkz. Herman / Chomsky, *a.g.e.*, s. 208 vd.

yaklaşımında siyasi bir kutuplaşmanın konusu haline gelecek biçimde medya tarafından haber seçimleri, üslup, kapsam ve nitelikleri siyasal amaca hizmet biçimine göre değişebilmektedir.²⁷⁸ Halbuki basın özgürlüğü, halkın dengeli, karmaşık ve çeşitli bilgiler sunan bir medya özgürlüğü sistemine sahip olma hakkını içerir.²⁷⁹ Bu etkili bir demokratik sistem için temel bir gerekliliktir. Bu doğrultuda, gazetecilik faaliyeti gibi bağımsız ve güvenilir kaynaklara güveni sarsmak ya da itibarsızlaştırmak için bizzat devletler tarafından hedef gözetilen dezenformasyon kampanyaları kullanılabildiğinden, haber ajanslarının devlet hakimiyetinden çıkarılması, özgür ve özerk faaliyet göstermesinin önündeki başta finansal engellerin kaldırılması doğru ve güvenilir kaynaktan bilginin yayılması için önemli bir güvence olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, bir propaganda aracı olarak kamuoyunu çevrim içi ortamda yönetmek ve manipüle etmek için çok sayıda insan ve kaynak kullanılabilmesi de mümkündür. Sosyal medyada geniş kitlelerce takip edilen ve güvenilirlik tesis etmiş olan gerçek kişi hesaplar üzerinden dezenformasyonun yayılması da devlet tarafından tercih edilen bir yöntem olabilmektedir. Özellikle siyasi konularda objektif bakabilen bireylerin sistemden çıkarılmasına yönelik sosyal medyanın dezenformasyon yoluyla manipüle edilmesi, sosyal medyada *influencer* gibi etki alanı olan belirli kişilere ulaşarak siyasi propagandanın yaygınlaştırılması mümkün olabilir. Bireyler arasında çarpan etkisi ile bir kanaat oluşturduktan sonra, bireylerin harekete geçirilmesi yoluyla dezenformasyonun kanıksanması kolaylaştırılabilir.

Öte yandan, devletin bizzatı bilgiyi kontrol altında tutabildiği haber ajanslarının yanı sıra başka araçların da devreye girdiği görülmektedir. Haber ajansları açısından önemli rol oynayan bilgiye erişim sağlanmasındaki kontrol, bir ön denetim yöntemi olarak da değerlendirilen içeriğin çıkartılması, yasaklanması, erişimin engellenmesi gibi yöntemler bakımından ifade özgürlüğü üzerindeki kontrolü ön plana çıkartmaktadır. Sınırlı sayıda olmamakla birlikte, çevrim içi kamusal alanda bilgi “*üreten*” ya da “*tüketen*” bireylerin mahremiyetini de kapsayan kişilik hakları, fikri mülkiyet hakları veya ekonomik çıkarlarının da ayrıca dengelenmesi icap etmektedir. Buna ek olarak devletlerin kamu düzeni, kamu güvenliği, ulusal güvenlik ya da suç

²⁷⁸ Herman / Chomsky, *a.g.e.*, s. 105-106.

²⁷⁹ Rozehnal, *a.g.e.*, s. 235.

işlenmesinin önlenmesine yönelik internet ortamında işlenen suçlarla mücadeleleyi sağlamadaki menfaatleri de söz konusu olacaktır. Dolayısıyla ortada bir çatışan menfaatler yelpazesinin bulunduğu gerçeği ve dezenformasyonla ilgili düzenlemelere bu perspektiften bakma zorunluluğu bulunmamaktadır. Öyle ki yanlış bilginin yayılması ile ilgili çevrim içi yayıncılarına dair, lisanslama uygulamalarından raporlama platformlarına, medya okuryazarlığı ve farkındalığı artırma çalışmalarından yürütme organı eliyle kurulmuş yanlış bilgiyle mücadele birimlerine ve yasalara kadar farklı düzenleme örnekleri mevcuttur. Bununla birlikte, sosyal medya platformlarına yönelik yükümlülüklerin ve içerik müdahalelerine ilişkin düzenlemelerin, dezenformasyonla mücadelede öne çıktığı görülmektedir.

Benzer bir yaklaşım Avrupa Birliği Genel Mahkemesi tarafından Rusya'ya karşı alınan tedbirler kapsamında bir yayın kuruluşunun faaliyetinin durdurulmasına ilişkin olarak ifade edilmiştir. *RT France v. Conseil* çatışma ve savaş zamanlarında bilgi teknolojilerinin propaganda aracı olarak da kullanılabilmesi bağlamında, bir yayın kuruluşunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahaleyi ele alması bakımından AB Mahkemesi önünde görülen ilk davadır.²⁸⁰ *RT France*, Ukrayna'daki müdahaleye destek verdikleri gerekçesiyle Rus televizyon kanallarının Avrupa'daki yayınlarını geçici olarak yasaklayan AB Konseyi kararlarının iptali için yapılan başvuru, tedbirlerin gerekli ve haklı olduğunu gerekçesiyle AB Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Bu davada, günümüzde medyanın sahip olduğu etki göz önüne alındığında, sadece kamuoyunu bilgilendirmek değil, aynı zamanda bilgiyi sunuş biçimleriyle nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de önerebilmesinin altı çizilmiş, gazetecilik etiğine uygunluğun izlenmesinin daha da önem kazandığı belirtilmiştir.²⁸¹ Bu kararda doğrudan AİHM'nin, ilerideki bölümlerde değinilecek olan, *NIT S.R.L.* kararında bu konuyla ilgili yapılan tespitlere atıf yapıldığı görülmektedir.²⁸² İfade özgürlüğünün kullanılmasının gerektirdiği “görev ve sorumluluklar” söz konusu olduğunda, ilgili ifade aracının potansiyel etkisi, müdahalenin orantılılığının

²⁸⁰ JACQUÉ Jean Paul, “Liberté d'Information et Mesures Restrictives (obs. sous Trib. U.E., arrêt RT France c. Conseil, 27 juillet 2022)”, *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C. 139, S. 3, 2024, ss. 719-732, s. 720 vd.; karar için bkz. *RT France contre Conseil de l'Union Européenne*, Arrêt du Tribunal (Grande Chambre), 27.07.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022TJ0125> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

²⁸¹ *RT France contre Conseil de l'Union européenne*, **op. cit.**, **para. 137**.

²⁸² *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, Başvuru No. 28470/12, 05/04/2022.

değerlendirilmesinde önemli bir faktördür.²⁸³ Bu bağlamda özellikle, görsel-işitsel medya tarafından yayınlanan yanıltıcı ve yanlış bilgilerden ve nefret ve yabancı düşmanlığı çağrılarından kamuoyunun korunması gerekliliğinden hareketle yayınlar, izleyicileri şiddete teşvik etmesi ve farklı sosyal ve siyasi gruplar arasında düşmanlığı beslemesi ve böylece demokrasinin kendisini tehlikeye atmasına neden olabilir. Bununla birlikte bu tehlike medya çoğulculuğunu ortadan kaldıracak biçimde uygulamalara sebebiyet verecek şekilde yorumlanmamalıdır.

Devletlerin dezenformasyonla mücadele kapsamında oluşturdukları yasal düzenleme örneklerinin yanı sıra, dezenformasyonla mücadelede kullandıkları devlet destekli başka mekanizmalar da bulunmaktadır. Örneğin İsveç'te devlet destekli kurulan "*Psikolojik Savunma Ajansı*" temelde İsveç'e karşı yabancı kötü niyetli bilgi etkileme operasyonlarında kullandığı bir güvenlik aygıtı olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda, kamuoyunun yabancı etkilere karşı dirençli olmasını sağlamak ve yabancı kaynaklardan gelen bilgilerin kötü niyetli etkilerini tespit etmek ve bunlara karşı koymak amacıyla bir psikolojik savunma stratejisi oluşturulmuştur.²⁸⁴ *Ajans*'ın yabancı kötü niyetli bilgi etkisini tespit etme, analiz etme ve buna karşı koyma yetkisi bulunmaktadır. Bu *Ajans*'ın devlet destekli olarak yabancı devletlerden gelen bilgi akışına yönelik olarak kurulmasındaki temel mantık bilgi ortamının güvenliğini devlete duyulan güven üzerinden sağlamaktır. Dezenformasyon devlet tarafından bir güvenlik açığı olarak görülmektedir. Dolayısıyla da dezenformasyona karşı bizatihi devlet destekli savunma mekanizmalarının oluşturulması amaçlanmıştır. Özellikle 2021 yılının başlarında İsveç sosyal hizmetlerinin yasal dayanağı olmaksızın Müslüman çocukları kaçırdığına dair söylentiler ve özellikle sosyal medya üzerinden yayılması, Kur'an yakma eylemleri gibi halk arasında infial yaratan konularda dezenformasyonun yayılması karşısında İsveç Hükümeti çeşitli tedbirler almakta olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁵ Bu bağlamda İsveç *Psikolojik Savunma Ajansı* ayrıca

²⁸³ RT France contre Conseil de l'Union européenne, *op. cit.*, para. 138.

²⁸⁴ Combatting disinformation by state agencies: the case of the Swedish Psychological Defence Agency, 2024, <https://neweasterneurope.eu/2024/05/07/combating-disinformation-by-state-agencies-the-case-of-the-swedish-psychological-defence-agency/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²⁸⁵ Government taking strong action against disinformation and rumour-spreading campaign, 2023, <https://www.government.se/press-releases/2023/02/government-taking-strong-action-against-disinformation-and-rumour-spreading-campaign/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

düzenli olarak kötü niyetli bilgi etkisine ilişkin derinlemesine durum raporları hazırlamak başta olmak üzere görevlendirilmiştir.²⁸⁶

Diğer taraftan, ABD’de Dezenformasyon Yönetim Kurulu (*Disinformation Governance Board*) isimli benzer bir mekanizma da 2022 yılında yabancı kaynaklardan gelen dezenformasyonu önlemek ve kamuoyun sağlıklı bilgi akışı sağlamak amacıyla İç Güvenlik Bakanlığı’na bağlı olarak oluşturulmuştur.²⁸⁷ Kurul, sınır güvenliği, siber güvenlik, doğal afetler, insan ticareti, seçim güvenliğinin de arasında bulunduğu belli ana başlıklar üzerinden dezenformasyonun tespiti çalışmaları yürütmekte ve tespit edilen içerikler hakkında basın bültenleri yayımlamaktadır. ABD Dezenformasyon Yönetim Kurulu’na benzer devlet destekli bir mekanizma Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı bünyesinde, yalan haberle mücadeleye yönelik oluşturulan *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi* olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁸ İsveç’in *Psikolojik Savunma Ajansı*’ndan farklı olarak *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi*; yalnızca yabancı bilgi akışını değil, yurt içindeki bilgi akışını da dezenformasyonla mücadele kapsamında izlemekte ve kontrol etmektedir. Bu doğrultuda, geleneksel medya ve sosyal medya üzerinde haber takibi yapılmakta ve dezenformasyon bültenleri yayımlanmaktadır. *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi* tarafından yayımlanan “*Dezenformasyonla Mücadele Rehberi*”, dezenformasyonun küresel anlamda da bir güvenlik sorunu haline geldiğini ve dezenformasyonun hedefi olan ülkenin kamu düzenini bozmak, demokratik süreçlerine müdahale etmek, ulusal veya uluslararası imajına zarar vermek için dezenformasyonu bir araç olarak kullanmakta olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu rehber kapsamında bireylerin ve devletlerin dezenformasyonla mücadele yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir.²⁸⁹

İsveç örneğinde olduğu gibi bu türden dezenformasyonla mücadele kuruluşlarında, devlet destekli oluşturulan mekanizmanın başta ifade özgürlüğü olmak üzere demokratik gereklilikler dikkate alınarak kurgulandığı, bireyleri fişleme aracı

²⁸⁶ Increased spread of disinformation directed towards Sweden, 2023, <https://www.government.se/press-releases/2023/07/disinformation/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²⁸⁷ Detaylı bilgi için, *Disinformation Governance Board*, bkz. <https://www.dhs.gov/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²⁸⁸ Dezenformasyonla Mücadele Merkezi için bkz. <https://www.dmm.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

²⁸⁹ Dezenformasyon bültenleri sonraki bölümlerde yeniden ele alınacak olmakla birlikte, *Dezenformasyonla Mücadele Rehberi* için bkz. <https://www.dmm.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/dezenformasyon-rehberi.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

olarak değil, bireyi dezenformasyona karşı korumaya ve devlet kurumlarına duyulan güveni sağlamlaştırmaya yönelik olduğu algısının da yerleştirilmesi bu mekanizmalara meşruluk kazandırılması için gereklidir. Bununla birlikte dezenformasyonun oluşturduğu demokratik ortamdaki güvenlik zafiyetinin, bilhassa demokrasinin içselleştirilemediği durumlarda, bireyler üzerinde bu mekanizmaların devlet destekli olarak kurgulanmasına yönelik bir rıza üretim aracına dönüştüğü ve devletler tarafından temel hak ve özgürlükler üzerinde de kısıtlama amaçlı da kullanılmaya müsait bir aygıt oluşturulmasına ortam hazırladığını söyleyebilmek mümkündür.

2. Dezenformasyonla Mücadele Yöntemi Olarak Ceza Hukuku Araçlarına Başvurulması

Devletler, kamuoyunun doğru ve sağlıklı bilgiye erişimini sağlamaya yönelik olarak dezenformasyonla mücadele ederken, muhalif görüşleri baskı altına alma amacı taşıyabilen ve sivil toplumun, gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve diğer kişilerin internet üzerinden yürütülen faaliyetlerini de hedef alan bir yöntem izlemekten kaçınmalıdır. Nitekim demokrasi yönünden herhangi bir zarara sebebiyet vermemek kaydıyla, bir devlete mevcut şeklini sorgulayanlar da dahil olmak üzere, öneri ve eleştiri getirilmesi demokrasinin temel unsurlarındandır.²⁹⁰ Bununla birlikte, AİHS katılımcı bir demokrasi için açık yasal düzenleme içermemektedir; ancak katılımı teşvik etmek ve bireylerin kendi kaderlerini yönetmede daha büyük bir rol üstlenmelerine izin vermek için fırsatlar sunmaktadır.²⁹¹ Bu çerçevede AİHM demokrasinin başlıca özelliklerinden birinin, ülkedeki caydırıcı sorunlar da dahil olmak üzere, şiddete başvurmadan diyalog yoluyla çözüm fırsatları sunması olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki demokrasi ancak ifade özgürlüğü ile gelişebilir.²⁹² Bu açıdan, demokratik toplumun gereklerine uygun olmak kaydıyla devletin bir konudaki tutum, politika ya da siyasi tezini tartışmaya açan görüşlerin kısıtlanması için kural olarak herhangi bir meşru sebep bulunmamaktadır.²⁹³

²⁹⁰ *Affaire Parti Socialiste ve diğerleri v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 21237/93, 25/05/1998, para. 45; *Parti de la liberté et de la démocratie (ÖZDEP) v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 23885/94, 08/12/1999, para. 41.

²⁹¹ O'CONNELL Rory, "Towards a Stronger Conception of Democracy in the Strasbourg Convention", *European Human Rights Review*, C. 3, 2006, ss. 281-293, s. 293.

²⁹² *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 23885/94, 08/12/1999, para. 44.

²⁹³ Benzer yönde, *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, para. 121.

Bu bağlamda ele alındığında, devlet tarafından ceza kanunlarında yapılan düzenlemelerle dezenformasyonun suç olarak tanımlanmaktan çıkarılması da kimi hallerde bir dezenformasyonla mücadele yöntemi olarak görülmektedir. Buna karşılık dezenformasyonun başlı başına suç teşkil ettiğinden hareketle içeriğin cezalandırılması da demokratik bir toplum olma iddiasındaki bir devlet açısından, ifade özgürlüğünün koruma alanına ilişkin kabul görmüş standartlarla uyumunun sorgulanmasına yol açabilir. Dezenformasyona hiçbir kısıtlama getirilemeyeceğini savunmak şüphesiz hatalı bir yaklaşım olacaktır. Ancak dezenformasyon bağlamında uygulanacak kısıtlamaların hukukilik, meşru amaç, gereklilik ve orantılılık eşiğinin yüksek olması gerekir.²⁹⁴ Özellikle hak yoksunluklarını da kapsar biçimde ceza hukuku araçlarına başvurma yöntemi olarak kullanılması ifade özgürlüğüne orantısız bir müdahale olarak kabul edilmektedir.²⁹⁵

Nitekim bu çerçeveden bakıldığında dezenformasyonun bir bütün olarak cezalandırılması orantısız sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Keza bu yolla hem yanlış bilgiyi engelleme amacına ulaşılamazken hem de bireyler bilgi paylaşmaktan kaçınır hale gelir. Dezenformasyonla mücadelede ceza hukuku araçlarına başvurulması, kamuoyunun bilgi ve haber alma hakkı kapsamında kamusal tartışma ortamına katkıda bulunan gazeteciler, araştırmacılar ve insan hakları savunucuları üzerinde caydırıcı bir etki doğurur ve hatta susturma aracı olarak kullanılabilme potansiyelini içinde taşır.²⁹⁶ Keza muhalif görüşlerin olmadığı, yalnızca devlet kaynaklı bilginin paylaşıldığı otoriter siyasi sistemlerde, bilginin doğruluğu ve güvenilirliğinin sorgulanmasına dair bir gündeme rastlanmamaktadır. Demokratik toplumlarda ise farklı görüşlerin ifade edilmesi esastır. Yanlış bilgi de dahil gerçek anlamda dezenformasyonla mücadele ile devlet politikalarının eleştirilmesini birbirine karıştırmamak gerekir.

²⁹⁴ Khan, *a.g.e.*, para. 42.

²⁹⁵ *Cumpana ve Mazare v. Romanya [BD]*, Başvuru No. 33348/96, 17/12/2004, para. 120; *Kaperzynski v. Polonya*, Başvuru No. 43206/07, 03/04/2012, para. 74; *Mahmudov ve Agazade v. Azerbaycan*, Başvuru No. 35877/04, 18/12/2008, para. 51.

²⁹⁶ Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Report of the Secretary-General, A/77/287, (2022, 12 August). United Nations General Assembly, para. 41.

a. Hukukilik İlkesine Riayet Gerekliliğinin Değerlendirilmesi

Devletler, dezenformasyonla mücadelede hizmet edecek yasal düzenlemeler ile ceza hukukunu aracı kılarak çevrim içi kamusal alana müdahale etmenin yasal dayanağını oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak bu yasal dayanağın erişilebilir olmanın ötesinde öngörülebilirlik kriterini de karşılayacak şekilde hukukilik ilkesine uygunluk içerip içermediği ve demokratik toplumda acil bir sosyal ihtiyaca cevap verecek nitelikte gerekçelerle kısıtlamalara başvurulup başvurulmadığı tartışılması gereken temel husustur. Bir müdahalenin hukukilik ilkesi (*principe de légalité*) bağlamında değerlendirilmesi kapsamında, yalnızca şekli anlamda kanun dikkate alınmaz. Nitekim bu ilkenin şekli anlamda bir kanuna değil, “hukukun üstünlüğü” (*prééminence du droit*) ile uyumlu bir kanuna referans yapmakta olduğu kabul edilmektedir.²⁹⁷ Şekli anlamda bir kanunun maddi içeriği ve dolayısıyla niteliği önem taşımaktadır. Bu nedenledir ki çalışmamızın genelinde “hukukilik” ilkesi kullanımı kavramsal olarak tercih edilmiştir.

Nitekim çevrim içi ortamda bireyler, sosyal medyada paylaşım yapmaları yahut yalnızca bir paylaşımı beğenmeleri nedeniyle ceza hukuku yaptırımlarına maruz kalabilmektedir. Ceza kanunlarındaki düzenlemelerin belirsiz ve geniş kapsamda uygulanmaya cevaz vermesi ve öngörülebilirlik kriterini taşınaması, bu mekanizmaların kullanılma amacını dezenformasyonla mücadeleden muhalif görüşlerin susturulmasına kaydırabilir. Dolayısıyla dezenformasyonla mücadelede de sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biri olan terörle mücadele ve itibarın korunması alanları başta olmak üzere, hukukilik kriterini karşılayan yasal düzenlemelerin yapılması, bireylerin ifade özgürlüğüne yönelik haksız müdahaleleri engelleyeceği gibi, devletlerin dezenformasyonla mücadele amacından keyfi olarak sapma ihtimalinin de önüne geçebilecektir.

Bu noktada hukukilik ilkesi bir güvence olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ilke uyarınca suç tanımı içinde kalan eylemin açıkça tanımlanması, muğlak ve geniş olmaması ve keyfi kullanıma sebebiyet vermemesi gerekir.²⁹⁸ Demokratik sistemde

²⁹⁷ Pek çok karar arasında, özellikle *Malone v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 8691/79, 02/08/1984, para. 67.

²⁹⁸ OKUYUCU ERGÜN Güneş, *Ceza Kanunlarının Açıklığı İlkesi*, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2023, s. 121.

hukukun insanların davranışlarını yönlendirebilecek nitelikte olmasının sağlanması, hukuk devleti olmanın da bir unsurudur. *Raz*’ın ifade ettiği şekilde “*kanunların geleceğe yönelik açık ve anlaşılabilir olması*” bu kapsamdadır.²⁹⁹ Dezenformasyonun cezalandırılmasıyla ilgili olarak bir yasal düzenleme yapılabilir; ancak bu yasal düzenlemenin kanunda sadece bir dayanak olarak öngörülmesi yetmez. Düzenlemenin hukukilik ilkesinin tüm şartlarını taşıması da gerekir. Bu doğrultuda AİHM yerleşik içtihadında, “*hukuka uygun*” ve “*kanunla öngörülmüş*” ifadelerinin yalnızca ihtilaf konusu tedbirin iç hukukta yasal bir dayanağının bulunmasını gerektirmediğini, aynı zamanda bu dayanağın kanun kavramının niteliklerini taşıması, yani ilgili kişiler için erişilebilir ve etkilerinin de öngörülebilir olması gerektiğini vurgulamıştır.³⁰⁰ Hukukilik ölçütü yalnızca şekli bir kanunun varlığıyla karşılanmaz, maddi içeriğin niteliği de önemlidir. Bu nedenle hukukilik ölçütü, müdahaleye dayanak teşkil eden kuralın erişilebilir, öngörülebilir ve kesinlik taşımasını, yani *belirli* olmasını ifade eder.³⁰¹

Bu kapsamda belirlilik ölçütünün karşılanması için, yasal dayanağın bireyler ve idari makamlar yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması gerekir. İlgili kişiler, içtihatların yardımıyla da olsa, kanunun lafzından hangi hareketin ceza sorumluluğu gerektirdiğini teşhis edebilmelidir.³⁰² Bu, ilgili kuralın erişilebilir ve öngörülebilir olmasını gerektirir. Diğer bir ifadeyle, müdahaleye dayanak teşkil eden kuralın ulaşılabilirliği ve öngörülebilirliği, yasaya kolayca ulaşabilmeyi, mevcudiyetinden haberdar olmayı ve gereğinde bir hukukçunun da yardımıyla ne demek istediğini tereddüt duymadan anlayabilmelerini gerektirir.³⁰³ Bunun yanında kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı da koruyucu birtakım güvenceler içermesi lazım gelir. Bir kanuni düzenlemede hangi davranış veya olgulara hangi hukuksal sonuçların bağlanacağı ve

²⁹⁹ KULAKSIZOĞLU MERCAN Nergis, *Hukukun Üstünlüğü Kavramının Felsefi Temelleri*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 206-207.

³⁰⁰ *De Tommaso v. İtalya [BD]*, Başvuru No. 43395/09, 23/02/2017, para. 106; *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna-Hersek [BD]*, Başvuru No. 17224/11, 27/06/2017, para. 68; *Satakunnan Markkinapörssi Oy ve Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, Başvuru No. 931/13, 27/06/2017, para. 142.

³⁰¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK]*, Başvuru No. 2014/19270, 11/7/2019, para. 37; T.C. Anayasa Mahkemesi, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri [GK]*, Başvuru No. 2018/14884, 27/10/2021, para. 89.

³⁰² Tezcan / Erdem / Sancakdar / Önok, *a.g.e.*, s. 413.

³⁰³ GÖZÜBÜYÜK A. Şeref / GÖLCÜKLÜ Feyyaz / SAYGILI Abdurrahman, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 12. Bası, Turhan, Ankara, 2019, s. 366.

bu bağlamda kamusal makamlar için nasıl bir müdahale yetkisinin doğacağı belirli bir kesinlik ölçüsünde ortaya konmalıdır.³⁰⁴

AİHM içtihadında da hukukilik kriterinin bir unsuru olan öngörülebilirlik, yasal düzenlemenin bireylere davranışlarını önceden düzenleme imkânı verecek şekilde, yeterli netlikte olması gerektiği anlamına gelir. Yargılanan kişinin madde metninden ve gerektiğinde mahkemeler tarafından yapılan yorumlardan yola çıkarak hangi fiillerin kendisine sorumluluk yükleyeceğini bilebileceği hallerde öngörülebilirlik koşulunun yerine getirildiği kabul edilmektedir.³⁰⁵ Buna göre birey, gerçekleştirdiği yahut kaçındığı eylemin yol açabileceği sonuçları, söz konusu koşullar içerisinde makul olan derecede öngörebilmelidir. Ayrıca yasal normların hukukun üstünlüğü ilkesiyle de bağdaşması esastır.³⁰⁶ Keza bir yasal düzenlemenin, ilgili hakkın kısıtlanmasına yol açabilecek tüm meşru amaçları kazuistik bir yöntemle önceden listeleyebilmesi mümkün değildir. Nitekim kanundan anlaşılması gereken yetkili mahkemelerin yorumladığı şekliyle yürürlükte olan hükümdür.³⁰⁷ Bununla birlikte, bu yorumlama faaliyetinin yargı mercileri tarafından keyfi ve geniş kullanılmaması ve bu kapsamdaki takdir yetkisinin ifade özgürlüğüne ilişkin AİHM tarafından belirlenen temel ilkelerle bağdaşır şekilde değerlendirilmesi gerekir. Temel hakları etkileyen durumlarda, sınırsız yetki biçimindeki bir hukuki takdir yetkisinin tahsis edilmesi, demokratik bir toplumun temel ilkelerinden biri olan hukukun üstünlüğüne aykırılık teşkil eder. Sonuç olarak kanunlar, takdir yetkisinin kapsamı ile bunun uygulanış biçimini gereken netlikte ve belirlilikte düzenlemelidir.³⁰⁸

Ceza hukuku düzenlemelerine örnek olarak Türkiye’de iki yasal düzenleme hukukilik ilkesinin değerlendirilmesi bakımından ele alınabilir. Bununla birlikte AİHM içtihadı ışığında, Türk ceza hukukundaki düzenlemeler bakımından, yalnızca şekli anlamda bir kanunun bulunmasının yeterli olmayacağının öncelikle altını

³⁰⁴ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri*, para. 90; ÖZBEK Veli Özer, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Polis Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Temel Haklara Müdahaleler, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 38.

³⁰⁵ *Güler ve Uğur v. Türkiye*, Başvuru No. 31706/10, 33088/10, 02/12/2014, para. 50.

³⁰⁶ *Association Ekin v. Fransa*, Başvuru No. 39288/98, 17/7/2001, para. 44; *Cumhuriyet Vakfı ve Diğerleri*, Başvuru No. 28255/07, 08/10/2013, para. 50.

³⁰⁷ Bkz. *Leyla Şahin v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 44774/98, 10/11/2005, para. 88.

³⁰⁸ *Işıkırık v. Türkiye*, Başvuru No. 41226/09, 14/11/2017, para. 58; *Hasan ve Chaush v. Bulgaristan [BD]*, Başvuru No. 30985/96, 26/10/2000, para. 84; *Maestri v. İtalya [BD]*, Başvuru No. 39748/98, 17/02/2004, para. 30; *S. ve Marper v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 30562/04 ve 30566/04, 04/12/2008, para. 95; *Sanoma Uitgevers B.V. v. Hollanda [BD]*, Başvuru No. 38224/03, 14/09/2010, para. 82; *Güler ve Uğur v. Türkiye*, para. 48.

çizmemiz gerekmektedir. Bu doğrultuda ilk yasal düzenleme yukarıda değinilen *etki ajanı* kavramının suç haline getirilmesine ilişkin kanun teklifi, diğeri ise dezenformasyonun bizatihi suç haline getirilmesidir.

Bir torba yasa niteliğinde olan *Noterlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*'nin 16. maddesiyle TCK'nun 339. maddesinde düzenlenen “*Devlet Güvenliği ile ilgili Belgeleri Elinde Bulundurma Suçu*” sonrasında gelmek üzere TCK madde 339/A düzenlemesi ile “*Devletin Güvenliği veya Siyasal Yararları Aleyhine Suç İşleme*” başlıklı yeni bir suç tipi ihdası teklif edilmiştir.³⁰⁹ Bu suç tipinin ihdasına yönelik olarak, örneğin yukarıdaki bölümde değinilen Birleşik Krallık'taki *Çevrim içi Güvenlik Yasası*'nın gelişim süreci gibi demokratik süreçlerdeki katılımcılığın sağlanmasının aksine, kanun teklifinin meclise sunulmasından önce ve sonrasında şeffaf bir istişare ortamı sağlanmadığı gözlemlenmektedir. Özellikle de torba kanun usulünün kullanılması, torba kanunun her maddesi üzerinde görüşme açılmadan yasalaşma sürecinin hızı, aynı düzenlemeyle birbiriyle alakasız konularda ve çok sayıda yasada değişiklik yapması özellikle temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren konularda olumsuz etki doğurmaktadır.³¹⁰ Öyle ki, kamuoyunda ihtilaf konusu olabilecek bu türden tekliflerin önce sosyal medya yoluyla gayri resmi şekilde yayılması, kamuoyunun nabzının ölçülmesi ve gelen tepkiler doğrultusunda düzenleme tekliflerine rötuş yapılarak son halinin verilmesi adeta bir hazırlık işlemi usulü halini almıştır. Benzer şekilde, TCK madde 339/A konusunda da kamuoyu kanun teklifinden Adalet Komisyonu'na tartışılmak üzere sunulduğunda haberdar olabilmıştır. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklere doğrudan temas edecek yasal düzenlemelerin oluşturulma sürecinin demokratik katılım için gerekli usuli güvenceleri karşılamadığı aşıkardır.

Bu şartlar altında teklife konu edilen TCK madde 339/A düzenlemesi şu şekildedir:

“(1) Bu Bölümde düzenlenen suçları oluşturmamak kaydıyla, Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları aleyhine yabancı bir devlet veya organizasyonun

³⁰⁹ Noterlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi için bkz. <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/3aca4b31-1380-4c71-8a85-658f4dd61a19.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

³¹⁰ ESEN ARNWINE Selin / YEŞİLİRMAK Bahadır, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye’de Torba Kanun”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 72, S. 2, 2023, ss. 643-690, s. 664-665.

stratejik çıkarları veya talimatı doğrultusunda suç işleyenler hakkında üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası verilir. Fail hakkında hem bu suçtan hem de işlediği ilgili suçtan dolayı ayrı ayrı cezaya hükmolunur. (2) Fiil, savaş sırasında işlenmiş veya Devletin savaş hazırlıklarım veya savaş etkinliğini veya askerî hareketlerini tehlikeyle karşı karşıya bırakmış ise faile sekiz yıldan oniki yıla kadar hapis cezası verilir. (3) Suçun, milli güvenlik açısından stratejik önemi haiz birimler ile proje, tesis ve hizmetleri yerine getiren kurum ve kuruluşlarda görev yapanlar tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza bir kat artırılır. (4) Bu suçtan dolayı kovuşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.”

Bununla birlikte, bu düzenleme teklifi öncelikle suçun kanuni unsurları bakımından son derece sorun doğurmaya elverişli bir şekilde kurgulanmıştır. Öncelikle, “devlet güvenliği”, “iç veya dış siyasal yararlar” kavramlarının açıkça tanımlanmamış olması, yine “yabancı bir devlet veya organizasyonun stratejik çıkarları” ifadesinin düzenlemeye yer almasının, bir yargılama söz konusu olduğunda, yabancı bir ülkenin stratejik çıkarlarının ne olduğu hususunun belirsiz olması sebebiyle hukukilik ilkesi yönünden öngörülemezlik problemini taşımaktadır.³¹¹ Kaldı ki, devletlerin çeşitli içsel ve dışsal tehditlere karşı mücadelesinde kullanılan kavramların yerine geçmek üzere kullanılagelen ulusal güvenlik dahi muğlak bir kavramdır, evrensel bir tanımı bulunmadığı, ekonomi-politik süreç içerisinde kendini sürekli yenilemekte ve kapsamı genişlemektedir.³¹²

Her ne kadar, suç kapsamında “etki ajanı” ifadesi kullanılmamış olsa da “yabancı bir devlet veya organizasyonun stratejik çıkarları veya talimatı doğrultusunda suç işleme” fiili, bu kavramların değişkenliği ve muğlaklığı da dikkate alındığında, bireyin ilgili kişinin davranışlarını belirlemesi amacıyla, kolayca ulaşabileceği, gerektiğinde profesyonel yardım almak suretiyle de olsa anlayabileceği; açık, net ve yeterince belirgin nitelikte kabul edilemez. Yabancı bir devlet veya organizasyonun stratejik çıkarlarının yargılama sırasında yargıç tarafından nasıl belirleneceği muğlaktır. Bu öngörülemezlikle birlikte, “yabancı” aktörlerin stratejik çıkar ya da talimatının varsayımsal kabulü üzerinden suçun fail üzerindeki etkisi

³¹¹ CUĞ Yalçın, “Etki Ajanlığı Yasalaşma Yolunda: İktidar Kısmi Geri Adım Attı Ama Belirsizlik Sürüyor”, 26.10.2024, Sol Gazete, <https://haber.sol.org.tr/haber/etki-ajanligi-yasalaşma-yolunda-iktidar-kismi-geri-adim-atti-ama-belirsizlik-suruyor-395760>. (Erişim Tarihi: 9.11.2024).

³¹² BAHARÇİÇEK Abdulkadir / İNAN C. Emek, “Dış Politika’nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C. 4, S. 1, 2013, ss. 101-120, s. 109.

kamuoyu nezdinde “etki ajanı” olarak damgalamaya elverişli bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu damgalanmanın yanı sıra, aslında üstü kapalı ima edilen bir *casusluk* maksadı bir kimsenin işlemiş olduğu bir suçun yanında ayrıca TCK madde 339/A kapsamında da cezalandırılmayı otomatik hale getirmektedir. Bu zımnen tüm suçlar bakımından genel bir ağırlaştırılmış hal olarak düşünülebilecektir.

Diğer taraftan, daha önce AİHM’nin *Işıkırık v. Türkiye* kararında “örgüt adına suç işleme” kapsamında TCK madde 220-(6) ele alınmış ve bu düzenlemenin uygulanışında “öngörülebilir” olmadığına, barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik keyfi müdahaleye karşı başvurucuya yasal koruma sağlamadığı sonucuna varılmıştır.³¹³ Öyle ki, maddenin öngördüğü müeyyide olan hapis cezası ağır, orantısız sonuçlar ve barışçıl örgütlenme özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı etki oluşturmaya elverişlidir. AİHM, hükmün lafzının, bu hükmün yerel mahkemelerce kapsamlı biçimde yorumlanması da dâhil olmak üzere, kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı yeterli düzeyde koruma sağlamadığına kanaat getirmiştir.³¹⁴ Benzer bir hukukilik değerlendirmesi, örgütün hiyerarşik yapısına dahil olmamakla birlikte, “bilerek ve isteyerek yasa dışı örgüte yardım etme” fiilini suç olarak düzenleyen TCK madde 220-(7) düzenlemesi için de aynı gerekçelerle yapılmıştır.³¹⁵

Hukukilik ilkesine riayet edilmemesi ile ilgili bu ihlal kararlarındaki tespitler ışığında, benzer bir yaklaşımla TCK madde 339/A kapsamında yeni ve benzer bir *suç işleme* suçu ihdasının uygulamada benzer problemleri doğurması kaçınılmazdır. Öyle ki, “Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları” ifadesi suç tipinde açıkça tanımlanmamış ve muğlak bırakılmıştır. “İç veya dış siyasal yarar” kavramı kanun teklifindeki taslak madde gerekçesinde “Bu kapsamda iktisadi, mali, askeri, milli savunma, kamu sağlığı, kamu güvenliği, kamu düzeni, teknolojik, kültürel, ulaştırma,

³¹³ *Işıkırık v. Türkiye*, para. 70; aynı yönde bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi *Hamit Yakut* [GK], Başvuru No. 2014/6548, 10/6/2021; Diğer taraftan T.C. Anayasa Mahkemesi 8.12.2023 günü Resmî Gazete’de yayımlanan iptal kararında; kararın yayımı tarihinden 4 ay sonra yürürlüğe girmek üzere, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m.220/6 düzenlemesini “hukukilik” ilkesi kapsamında öngörülebilirlik ve belirlilik kriterlerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. İptal kararı üzerine 12 Mart 2024 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak 1 Haziran 2024 tarihinde yürürlüğe giren TCK 220. maddenin 6. fıkrasında yapılan yeni düzenlemede iptal kararının gerekçelerine aykırı biçimde aynı suç tipinin bu defa müstakil bir suç olarak tanımlanması üzerine, Anayasa Mahkemesi 9 Ocak 2025 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 2024/84 E. 2024/189 K. sayılı 5/11/2024 tarihli kararla düzenlemeyi benzer gerekçelerle ikinci kez iptal etmiştir.

³¹⁴ *Işıkırık v. Türkiye*, para. 67.

³¹⁵ *Bakır ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 46713/10, 10/07/2018, para. 67-69; aynı yönde bkz. *İmret v. Türkiye*, Başvuru No. 57316/10, 10/07/2018.

haberleşme, siber alan, kritik altyapılar ve enerji gibi diğer yararlar” olarak açıklanmış olsa da bu açıklama TCK’nın kendi içindeki morfolojisi ile uyumlu değildir. Nitekim “*Devletin Güvenliğine İlişkin Belgeler*” başlıklı TCK 326. maddesi de benzer şekilde “*Devletin güvenliği*” veya “*iç veya dış siyasal yarar*” kavramlarını ihtiva etmekle birlikte, bu madde gerekçesinde “*iç veya dış siyasal yarar*” kavramı yalnızca “*siyasal*” olan yararlarla sınırlıdır ve TCK madde 339/A gerekçesindeki açıklamanın aksine ekonomik, kültürel ve benzeri nitelikteki yararlar kapsam dışındadır.³¹⁶ Devletin güvenliği ile de ilişki kurulduğundan iç ve dış siyasal yarar kavramının her ihtimalde bu kavramla da bağlantılı olduğu kabul edilmektedir.³¹⁷ Devletin güvenliği devletin bekası ile ilgilidir, ancak siyasal yararın mahiyeti herkes tarafından bilinmiyor olabilir ve siyasi menfaate ilişkin olanın ne olduğunu kesin olarak tespit etmek zordur.³¹⁸ TCK madde 326 kapsamında devletin güvenliğine ve siyasal yararlarına ilişkin değerlendirme yetkisinin kime ait olduğu da tartışmalı olmakla birlikte, yargılamayı yapan hâkime ait olduğunu kabul etmek daha isabetli olacaktır.³¹⁹ Aynı sorun TCK madde 339/A için daha da önem taşımaktadır, zira hâkimin bu belirlemede esas alacağı kriterler çerçevelenmiş olmadığından, suçun tanımında kurucu unsuru oluşturan bu kavramın genişliği hukukilik ilkesi bağlamında sorunludur.³²⁰ Yine hâkimin belgenin sınıflandırılmasının haklı olup olmadığını denetleyememesi ve idari makamlarca yapılan sınıflandırmayı şekli şekilde uygulaması ifade özgürlüğü kapsamındaki denge analizini de sakatlayacaktır.³²¹

Diğer taraftan, belirlilik ilkesi kapsamında ortaya çıkabilecek bir başka sorun “*yabancı bir devlet ya da organizasyonun stratejik çıkarları*” ifadesinin uygulamada ne şekilde bir araştırma yapılarak uygulanacağıdır. Bu ifadenin uygulanmasında yabancı devlet ya da organizasyonla aradaki bağlantının hangi somut ilişki üzerinden kurulacağı belirsizdir ve barışçıl toplantı özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ya da ifade

³¹⁶ Gerekçe için bkz. Gökcan / Artuç, **a.g.e.**, s. 10038; ŞENOL Cem, Devlet Sırrı ve Devlet Sırlarına Karşı İşlenen Suçlar, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2019, s. 30.

³¹⁷ Gökcan / Artuç, **a.g.e.**, s. 10045; “*Devlet güvenliği*” kavramının “*milli güvenlik*” kavramından daha dar kapsamlı olduğuna ilişkin bkz. Şenol, **a.g.e.**, s. 63.

³¹⁸ YAYLA Mehmet, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk, 2. Bası, Seçkin, Ankara, 2019, s. 121.

³¹⁹ ORAL Mehmet, Temel Haklar Bağlamında Türk Ceza Kanunu’nda Düzenlenen Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk Suçları, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, s. 406-407.

³²⁰ Türkiye: Casusluk Yasa Tasarısı Hak Savunucuları ve Gazetecileri Tehdit Ediyor, 02.11.2024, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/tr/news/2024/11/02/turkiye-spying-bill-threatens-rights-defenders-journalists> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

³²¹ Başvurucular tarafından açıklanan bilgilerin “gizli” olarak sınıflandırılması bakımından bkz. *Görmüş ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 49085/07, 19/01/2016, para. 66.

özgürlüğü gibi temel bir hakkın kullanılması ile bağlantılı fiillerin kapsama alınması geçmiş benzer uygulamalardan tecrübe edinildiği kadarıyla kuvvetle muhtemeldir. Kaldı ki özellikle basının kamuoyunun oluşturulması ve gündemin belirlenmesindeki gücü dikkate alındığında, rahatlıkla basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken faaliyetlerin bu madde içinde eritilme riski vardır. Dolayısıyla işlendiği iddia edilen vesile suç ve uygulanacak yaptırım bakımından da ölçüsüzlük ve kapsamındaki belirsizlik düzenlemenin uygulamada sorun doğuracak bir başka alanını oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, dezenformasyonu suç haline getiren bir yasal düzenlemeye sahip ülkeler de bulunmaktadır. Somut bir örnek olarak, Türkiye’de dezenformasyonun cezalandırılmasının yasal dayanağı haline gelmiş olduğu TCK madde 217/A üzerinden genel tespitler yaparak ele almak mümkündür.³²² Bu kapsamda, hukukilik ilkesi üzerinden ele alınacak ikinci yasal düzenleme olan “*Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu*” TCK madde 217/A metninde şu şekilde düzenlenmiştir:

“(1) Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

*(2) Fail, suçu gerçek kimliğini gizleyerek veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi hâlinde, birinci fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır.”*³²³

TCK madde 217/A kapsamında düzenlenen suç tipinin ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale teşkil etmesi, “*gerçeğe aykırı*” bilgi kavramının belirsizliği ve bu maddenin uygulanmasının öngörülemez sonuçlar doğurabileceği dikkate alınarak T.C. Anayasa Mahkemesi önünde, maddenin Anayasa’ya aykırı olduğu iddiasıyla iptal talebinde bulunulmuştur. T.C. Anayasa Mahkemesi bu kuralın T.C. Anayasası’na aykırı olmadığına ve iptal talebinin reddine karar vermiştir.³²⁴ Mahkeme; kararın

³²² Bununla birlikte Türk ceza hukukunda benzer kapsamda değerlendirilebilecek başka suç tipleri de mevcuttur. Bu çalışma kapsamına dahil olmamakla birlikte, TCK madde 237 ile düzenlenen “Fiyatları Etkileme Suçu” ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun 107. maddesinin 1. ve 2. fıkraları ile düzenlenen “Piyasa Dolandırıcılığı (Manipülasyon) Suçu” örnek olarak verilebilir.

³²³ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, madde 217/A.

³²⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., 2023/189 K., 08/11/2023.

gerekçesinde, suçun maddi ve manevi unsurlarının, suça ilişkin yaptırımın niteliğinin ve miktarının kuralda herhangi bir tereddüde yer vermeyecek şekilde açık ve net olarak düzenlendiğine ve hukukilik şartını taşıdığına kanaat getirmiştir.³²⁵

T.C. Anayasa Mahkemesinin iptali talep edilen kuralın değil, kuralın yorumlanması ile ilgili olarak çıkabilecek sorunların anayasallık denetiminin konusu dışında kaldığı vurgusu,³²⁶ hukukilik ilkesi bakımından tartışmayı gerektiren noktalardan biridir. Nitekim bir yasal düzenlemenin yargı makamları tarafından keyfi ve öngörülemez şekilde yorumlanması, hukukilik ilkesinin gereklerinin yerine getirilip getirilmediğini belirlemede dikkate alınacak temel unsurlardandır. Bu doğrultuda, kuralın henüz uygulanmış olup olmadığı değil, uygulanmasının keyfiliğe neden olabilecek bir içerikte olup olmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesinin görevidir. Öyle ki, bu denetimin yapılmamış olması halinde, kuralın uygulanmasına ilişkin bu endişelerin gerçekleşmesi, kuralın bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne gelmesi ve kuralın öngörülemezliğinin tespiti ile verilecek bir muhtemel ihlal kararı durumunda, kuralın yeniden norm denetimine getirilebilmesi için üzerinden geçmesi gereken on yıllık süre, bu kuralın hukukilik ilkesini taşıyamamasına rağmen yürürlükte kalmasına neden olacaktır. T.C. Anayasa Mahkemesi de bu endişeyi fark etmiş, bu maddenin norm denetiminde iptal talebini reddederken, adeta bir yorumlu ret kararı vermiş ve suçun maddi ve manevi unsurlarının hiçbir tereddüt oluşturmayacak şekilde düzenlendiğine vurgu yapmıştır.³²⁷

Bu doğrultuda TCK madde 217/A uyarınca suçun oluşabilmesi için ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili olan ve fail tarafından gerçeğe aykırılığı bilinen bu bilginin, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayılması şartının gerçekleşmesi aranmaktadır. Bu bakımdan bir eylemin, madde metnindeki suçu yansıttığı hallerde de yargı makamları, söz konusu eylemin kamu barışını bozmaktaki elverişliliği, yani halk arasında endişe, korku ve panik yaratma saikiyle yayılmasına sebebiyet vermek bakımından delil ve/veya olgulara dayanması halinde bu suçun oluştuğuna kanaat getirebilecektir.³²⁸ Nitekim uygulamada paylaşımın yalnızca gerçeğe aykırı olduğu soyut kabulünden hareketle ve Anayasa Mahkemesi

³²⁵ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., para. 29.

³²⁶ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., para. 28.

³²⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., para. 29.

³²⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., para. 38.

tarafından işaret edilen kriterler bir bütün olarak değerlendirilmeden suçun unsurlarının sabit olduğuna ilişkin mahkûmiyet kararlarını engelleyecek bir açıklık yasal düzenlemede mevcut değildir. Kaldı ki, suç işleme kastı bakımından örneğin sanığın gerçeğe aykırı olduğunu öğrenir öğrenmez paylaşımı kaldırması veya düzeltme mesajı atmasına yönelik eylemlerin bir bütün olarak ele alınması gereğine Yargıtay tarafından da dikkat çekilmiştir.³²⁹ Dolayısıyla, bu şartlardan herhangi birinin gerçekleşmemesi durumunda kuralda düzenlenen suçun oluşmayacağına açık olduğu tespiti, T.C. Anayasa Mahkemesinin uygulamadan kopuk, soyut varsayımını yansıtmaktadır.

b. Dezenformasyonla Mücadelede Anayasa Yargısının Tutumu: TCK Madde 217/A

Yasaların hukukilik denetimi bağlamında anayasa yargısının taşıdığı önem, yasanın nasıl uygulanması gerektiğine yönelik olarak da yüksek yargının rolünün ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Yukarıdaki açıklamaların ışığında Türkiye örneğinde, dezenformasyonu cezalandırma girişimi bakımından Anayasa Mahkemesinin denetim rolünün zayıf kaldığı gözlemlenmektedir. TCK madde 217/A düzenlemesinin iptal talebinin T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından reddi önemli bir kırılma noktasıdır. Zira bu kuralın on yıl süre ile yeniden Anayasa Mahkemesi önüne somut norm denetimi yoluyla gelemeyecek olması dikkate alındığında, bireysel başvuru yoluyla incelenecek somut olaylar özelinde yapılacak değerlendirmelerle çelişki oluşturacak bir zemin hazırlanmıştır.

Nitekim iptal talebine konu kuralla düzenlenen suç tipi, uygulamada keyfiliğe neden olabilecek nitelikte muğlak kavramları ihtiva etmektedir. Bu nedenle de ifade özgürlüğünü sınırlayan bir soyut tehlike suçundan bahsedilmiştir. Genel olarak tehlike suçları hem hukuksal yararı tehlikeye sokan hem de hukuksal yararın tehlikeye sokulmasıyla tamamlanan suçlardır.³³⁰ Tehlike suçunda icra edilen fiilin, suçun konusu üzerinde az ya da çok yoğun bir zarar meydana getirme tehlikesi

³²⁹ Yargıtay 8. C.D., 2023/506 E., 2023/491 K. Sayılı Kararı, T. 29/02/2024.

³³⁰ DARAGENLİ Vesile Sonay, “Tehlike Suçu”, Prof. Dr. Sahir Erman’a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, ss. 163-188, s. 164.

cezalandırılmaktadır.³³¹ Bu tehlikenin soyut ya da somut olmasına göre nitelendirme farklılık arz eder. Bununla birlikte öğretide tartışmalı olmakla birlikte, TCK madde 217/A kapsamında somut tehlikenin suçun unsuru olduğu da savunulmaktadır.³³² Madde gerekçesinde de benzer şekilde bu suçun bir somut tehlike suçu haline getirilmesinin vurgulandığı ifade edilmiştir.³³³ Ancak suçun oluşup oluşmadığı belirlenirken kamu barışını bozmaya yönelik açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkmasına bakılmayacak olması bu suçun soyut tehlike suçu olduğuna işaret etmektedir.³³⁴ Diğer taraftan madde metninde elverişliliğin somut tehlikeye değil, tehlikeyi meydana getirmeye elverişlilik olarak yorumlanması gerektiğinden bahisle bir “elverişlilik suçu” oluşturulduğu da savunulmaktadır.³³⁵ Kaldı ki bu da aslında bir soyut tehlike suçuна işaret eder. Söz konusu düzenleme, soyut tehlike suçu bakımından ele alınsa da, “*açık ve yakın tehlike*” kriteri ile usuli bir güvence oluşturarak, bu suçu bir somut tehlike suçu olarak düzenlemek mümkün olabilirdi.³³⁶ Dolayısıyla açık ve yakın bir tehlikeye neden olduğu ortaya konulmadıkça ifade özgürlüğüne müdahale etmeyi gerektiren zorlayıcı toplumsal ihtiyacın var olmadığının kabulü gerekecekti.³³⁷ Bu yönde bir yaklaşım, düzenlemeyi ifade özgürlüğü bakımından daha güvenceli hale getirebilirdi.

Öyle ki, T.C. Anayasa Mahkemesinin hukukilik ilkesindeki belirlilik ve öngörülebilirlik kriterleri kapsamında ele alınması gereken ve suçun oluşması için gerekli olan gerçeğe aykırı bilgi kavramını ve gerçeğe aykırılığın ne şekilde belirleneceğine ilişkin *belirsizliğin* yarattığı muğlaklığı tartışmaması ve belki de

³³¹ ERSOY Uğur, “Ceza Hukukunun Gri Alanı: Tehlike Suçları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 1, S. 41, 2020, ss. 27-64, s. 32.

³³² ŞENOL Cem, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A)”, Ceza Hukuku Dergisi, C. 17, S. 50, 2022, ss. 331-352, s.336.

³³³ Madde gerekçesi için bkz. Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T2/WebOnergeMetni/aa9392cb-10d8-46e9-bbb1-2ecf2e6012ec.pdf> (Erişim Tarihi: 10.1.2025).

³³⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Zühtü Arslan, para. 9.

³³⁵ TÜRAY Aras / YILMAZ Aslı Ekin / BÖREKÇİ Eşref Barış / ÖZBALCI Yalım Yarkın, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK M. 217/A): Ceza Hukukuna İlişkin Değerlendirmeler”, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2022, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2023/01/03/Halki_Yaniltici_Bilgiyi_Alenen_Yayma_Sucu.pdf, para. 14.

³³⁶ *Mutatis mutandis*, ilk halinde soyut tehlike suçu olarak düzenlenen TCK madde 215 kapsamındaki “Suçu ve suçluyu övme” suçuna 11.04.2013 tarihinde yapılan değişiklik ile *kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde* ibaresi eklenmiştir. Aynı şekilde TCK madde 216 kapsamındaki “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu” açısından da *kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde* ibaresi eklenmiştir. Bu suçların somut tehlike suçu haline gelmesi “açık ve yakın tehlike” ölçütünün kullanıldığı yasal düzenleme örnekleridir.

³³⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Engin Yıldırım, para. 18.

bilinçli şekilde bundan kaçınması kararın en sorunlu noktasıdır. Gerçeğe aykırı bilgi kavramının muğlaklığı bu suç tipinin en zayıf noktalarından birini, en önemli tehlikesini oluşturmaktadır. Nitekim bu düzenlemeye göre “*bilginin nasıl aktarıldığından ziyade bilginin olgusal gerçekliğe aykırı olması halinde halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu oluşabilecektir.*”³³⁸ Diğer bir ifadeyle örneğin haberin aktarımındaki bağlamdan koparmaya rağmen, bilgi gerçek ise ifade suça konu olmayacaktır. Nitekim gerçeğe aykırı bilgi, yalnızca doğruluğu kanıtlanabilir olaylar ve olgularla ilgili olabilir. Bu bağlamda görünürde gerçek olan bilginin sonradan yanlış olduğunun ortaya çıkması halinde esaslı unsurda yanılma nedeniyle hata hükümlerinden yararlanılması icap eder ve TCK madde 217/A kapsamındaki suç oluşmaz.³³⁹ Dolayısıyla TCK madde 217/A ile düzenlenen kuralın uygulanması, suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin asgari olarak gerektirdiği kesinlik ve öngörülebilirlik kriterlerini taşımadığı gibi, geniş yorumlanmaya müsait kavramlardan oluşmaktadır. “*Gerçek*” olanın hangi zamana ve neye göre belirleneceği bu suçun oluşmasının temel unsurudur. Suçun maddi unsurlarından biri olan “*gerçeğe aykırı bir bilgi*” kavramı, gerçeğin ne olduğu ve gerçeğe kim tarafından karar verileceği hususlarında belirsizlik içermektedir. Suçun konusunu oluşturan gerçek bilgi ile neyin kastedildiğinin net bir biçimde ortaya konması gerekirdi.³⁴⁰ Ayrıca failin gerçeğe aykırı olduğunu bilmesi de suçun manevi unsuru olarak aransa da uygulamada kime göre gerçek olanın fail tarafından bilinmesi gerektiği suçun demokratik tartışma ortamında caydırıcı etki oluşturacak şekilde uygulanmasının önünü açmaktadır.

T.C. Anayasa Mahkemesi özellikle, gerçeğe aykırı bir bilginin “*kamu barışını bozmaya elverişli bir şekilde yayılması*” üzerinde durarak, kamusal tartışma ortamına katkı sağlamayacağı kabul edilen gerçeğe aykırı bilgi ile mücadeleye yönelik bu düzenlemenin, demokratik toplumda zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamaya yönelik olduğunu değerlendirmiştir. Kuralın kamu düzeninin ve güvenliğinin korunması ve sağlanması şeklindeki meşru amaca ulaşma bakımından elverişli olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle “*gerçeğe aykırı bilgi*” kavramının muğlaklığından kaynaklı olarak uygulamada keyfi ve öngörülemez sonuçların ortaya çıkma olasılığına, bu düzenlemenin bilgi üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmasına

³³⁸ Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, s. 11; aynı yönde bkz. BALCI Murat / ÇAKIR Kerim, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A)”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 1, 2023, ss. 1-17, s. 7-8.

³³⁹ Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, s. 11-12.

³⁴⁰ Şenol, **Halkı Yanıltıcı Bilgiyi...**, s. 350.

ve demokratik tartışma ortamı üzerinde oluşabilecek caydırıcı etki oluşturma potansiyeline değinilmemiştir.

Bu suç tipinde, her ne kadar suçun maddi ve manevi unsurlarının değerlendirilmesinde failin gerçeğe aykırı olduğunu bildiği bir bilginin varlığı vurgulanmış olsa da bilginin gerçeğe aykırı olması ve failin bunu bilmesi, hukukilik ilkesi açısından en tartışmalı noktayı oluştururken, bu husus T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından göz önüne alınmamıştır. Suçun oluşması için gereken bir diğer şart ise ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili olan ve fail tarafından gerçeğe aykırı olduğu bilinen bu bilginin, “*kamu barışını bozmaya elverişli şekilde*” “*alenen*” yayılmasıdır. Örneğin *Avagyan v. Rusya* kararında AİHM, bilginin “gerçek olmadığı bilindiği”nin ve “güvenilir bir rapor olarak sunulduğu”nun kanıtlanmasını gerektirmesine rağmen, yerel mahkemelerin, başvuranın bu bilgileri paylaşma niyetini tespit etmeye veya daha önce çevrim içi olarak yayınlanan kaynaklara dayandığını belirten açıklamasını incelemeye hiç girişimde bulunmamış olmasını dikkate alarak ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁴¹ Nitekim kanıtlanmamış bir ifadeyi kasıt unsurunu devre dışı bırakarak peşinen cezalandırmak, katı sorumluluk gerektiren bir suça ihdas edilmesine neden olur.

Öte yandan, T.C. Anayasa Mahkemesinin düzenlemede yer alan “*kamu barışını bozmaya elverişli olma*” şartını madde gerekçesi ile uyumlu biçimde suçun maddi unsurlarından biri olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda “*kamu barışını bozmaya elverişli olma*” şartının suçun maddi unsuru olarak değerlendirilmesi ile, eylemin “*kamu barışını bozmaya elverişli olmadığı*” hallerde suç oluşmayacaktır.³⁴² T.C. Anayasa Mahkemesi bu bağlamda suçun oluşması bakımından uygulayıcılara da bir yol haritası çizmiştir. Bununla birlikte, “*kamu barışını bozmaya elverişli olma*” şartının değerlendirilmesi göreceli ve keyfi sonuçlara yol açabilecek kadar muğlaktır. Öyle ki bu şartın değerlendirilmesi bir varsayıma dayalı olarak yapılmaktadır ve ifadenin kamu barışını etkileyebilecek nitelikte olup olmadığı soyut bir değerlendirmeye bağlıdır. Dolayısıyla bu uygulama özgürlüklerin kullanılması

³⁴¹ *Avagyan v. Rusya*, Başvuru No. 36911/20, 29/04/2025, para. 33.

³⁴² POLAT Mehmet Bahadır, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçuna İnternette İfade Özgürlüğü ve Haber Verme Hakkı Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2024, ss. 135-179, s. 166; CAN Sibel / EVİRGEN Selen / ULUSAL Dilek, “İfade Özgürlüğü Kapsamında Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK MADDE 217/A)”, Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, C. 10, S. 33, 2023, ss. 57-89, s. 78-79.

bakımından caydırıcı etki yaratmaktadır. Her olasılıkta, failin, eylemin neticeyi meydana getirmeye elverişli olduğunu bilmesinin aranması gerekir. T.C. Anayasa Mahkemesi, bu bağlamda, bir eylemin kural kapsamında suç oluşturup oluşturmadığının yargı makamlarınca değerlendirilirken, eylemin kamu barışını bozma yeterliliğinin delil ve/veya olgularla ortaya konulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak, bu kuralın uygulanmasına ilişkin mevcut ve potansiyel örneklerin somut olaylar incelenmeden, maddenin iptali talebi hakkında karar verilmesi, erken ve uygulamadan kopuk bir yaklaşım olmuştur.

Öte yandan, suçun manevi unsuru bakımından TCK madde 217/A kapsamında düzenlenen suçun oluşması için gerçeğe aykırı bilginin “sırf halk arasında endişe, korku, panik yaratmak saikiyle” yayılması gerektiği öngörülmüştür. T.C. Anayasa Mahkemesi kararında, madde metninde düzenlenen suçun oluşması için yayılan bilginin gerçeğe aykırı olduğunun fail tarafından bilinmesi ve bu yaygınlaştırmanın halk arasında endişe, korku, panik yaratma saikiyle gerçekleştirilmiş olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bununla birlikte, suç teorisi kapsamında, “*saik*” suç tipinde özel olarak belirtilmediği sürece failin cezalandırılmasında etkisi bulunmaz.³⁴³ Saik, subjektif bir karaktere sahip olmakla birlikte manevi unsur içinde kastın bir türü değil, kastı hazırlayan bir güdü olarak nitelendirilebilir.³⁴⁴ Kaldı ki madde metninde *saik* yerine *amaç* kelimesinin kullanılması daha isabetli olurdu. Mevcut durumda failin “*saikin*” belirlenebilmesi niyet okunması anlamına gelecektir.³⁴⁵ Nitekim, saikin nasıl tespit edileceği de son derece belirsizdir; dolayısıyla da bu yönüyle ilgili düzenlemenin keyfi uygulamaların önünü açmaya elverişli bir alan oluşturduğundan şüphe yoktur. İyi kanun ve iyi uygulama birbiriyle bağlantılıdır ve kamuoyunda kanunu yapana ve uygulayana saygıyı artırır.³⁴⁶ Bu tip düzenlemelerin dezenformasyonla mücadele adı altında denetiminden kaçılması, kamuoyundaki güven duygusunu da kırıcı etki yaratır.

³⁴³ ÖZBEK Veli Özer / DOĞAN Koray / BACAŞIZ Pınar, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Bası, Seçkin, İstanbul, 2024; s. 275; *aksi yönde*, suçun unsuru olarak değerlendirilmemesi bakımından bkz. ARTUK Mehmet Emin / GÖKCEN Ahmet / ALŞAHİN M. Emin / ÇAKIR Kerim, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Bası, Adalet, Ankara, 2023, s. 485.

³⁴⁴ Türey / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, a.g.e., para. 34.

³⁴⁵ AKYÜREK Güçlü, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu Üzerine Düşünceler (TCK M. 217/A)”, MEF Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, 2022, ss. 207-218, s. 210-211.

³⁴⁶ DÖNMEZER Sulhi, Kriminoloji, 8. Bası, Beta, İstanbul, 1994, s. 276.

T.C. Anayasa Mahkemesinin iptal talebinin reddi kararı oy çokluğu ile alınmıştır ve karşı oylarda üzerinde durulan temel konu, yukarıda da detaylıca değinilen “*gerçeğe aykırı bilgi*” kavramının içeriği olmuştur. Öyle ki, suçun oluşması için sorgulanması gereken “*gerçek*” kavramı görecelidir ve her somut olayda bilginin gerçek olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirecektir. Gerçek kavramının sosyal göreliliğe sahip olduğu, bağlamdan bağlama değişebildiği ve sosyal olarak inşa edilebildiği düşünüldüğünde,³⁴⁷ gerçeğin tek bir otorite tarafından tanımlanmasını önermek sorunlu bir kabul olur. Demokratik toplum düzeninde çoğulculuğun korunması da her şeyden önce kamu gücüyle desteklenen bir “*gerçeklik tekeli*” bulunmamasına bağlıdır.³⁴⁸ Bununla birlikte, iptal talebine konu kuralda yer alan her ibarenin geniş anlam yelpazesi karşısında suç öğelerinin neleri kapsayıp, neleri dışarıda tuttuğuna ilişkin olarak bireylerin öngörü sahibi olmaları mümkün görünmemektedir.³⁴⁹

T.C. Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesindeki “*gerçeğe aykırı*” ibaresinden anlaşılması gerekenin “*görünür gerçeklik*” olduğu, “*görünür gerçeklik*” kavramının yargı içtihadıyla yeterince belirlilik kazandığı ve böylece ifade ve basın özgürlüğünün korunduğu ifade edilmiştir.³⁵⁰ Ancak “*görünür gerçeklik*” kavramı, pek çok durumu karşılayamamaktadır. Örneğin, “*kamusal faaliyetlerle ilgili ifade açıklamaları bağlamında mutlak gerçeğin kamu gücü otoritesinin elinde olduğu durumda suç isnadı altında olanların mutlak gerçeği ortaya çıkarma imkânları bulunmamaktadır. Hatta bazı konularda “gerçek” kamu idaresinin gösterdiğinden ibaret görünecektir. Bu durum ise “sansür ve kanaat denetimi” riskini ortaya çıkaracaktır.*”³⁵¹ Bireylerin ülke gündemini meşgul eden çok farklı konulara ilişkin yoğun tartışma ve gelişmelerin olduğu bir siyasi ortamda yaptığı değerlendirmeler çok rahat bir şekilde “*gerçeğe aykırı bilgi*” olarak görülebilecektir.³⁵²

Her ne kadar T.C. Anayasa Mahkemesi, suçun oluşabilmesi için gerekli olan kanuni unsurlardan herhangi birinin gerçekleşmemesi durumunda kuralda düzenlenen

³⁴⁷ BERGER Peter L. / LUCKMANN Thomas, Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, (Çev. V.S. Öğütle), Atıf Yayınları, Ankara, 2018, s. 3-4; Alpay, **a.g.e.**, 37.

³⁴⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Zühtü Arslan, para. 14-15.

³⁴⁹ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Hasan Tahsin Gökcan, para. 8.

³⁵⁰ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., para 20.

³⁵¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Hasan Tahsin Gökcan, para. 9.

³⁵² T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E., Karşıoy, Yargıç Yusuf Şevki Hakyemez, para. 14.

suçun oluşmayacağına açık olduğu kanaatiyle iptal talebini reddetmiş olsa da bu yöndeki gerekçenin soyut olarak değil, somut olaylara ilişkin bireysel başvurularla bağlantılı olarak geliştirilmesi isabetli olacaktır. İptal talebinin reddi kararı, talebe konu kuralda düzenlenen suçun ne şekilde oluşmayacağına dair yol gösterici bir karar tekniği kullanılması halinde yukarıda atıf yapıldığı şekilde bir tür yorumlu ret kararı olarak da değerlendirilebilir. Kural olarak Anayasa Mahkemesi, Anayasa'ya uygun yorum yöntemini kullanarak, denetlediği yasayı normatif içeriğini esaslı biçimde yeniden belirlenmemek ve yasa koyucunun amacını yanlış bir noktaya çekmemek kaydıyla Anayasa'ya uygun bulmaktadır.³⁵³ Öyle ki “*yorumlu ret kararı*” olarak isimlendirilen bu tip kararlarda normun uygulanma biçimini de tayin etmektedir.³⁵⁴ Zira yorumlu ret kararı ancak Anayasa'ya uygun bir norm açısından verilebilir.³⁵⁵ Aksi durumda yasa koyucunun iradesi önüne geçerek hukuk yaratmak söz konusu olacaktır.³⁵⁶ Bununla birlikte, bu karar tipinde öne çıkan ise iptal talebinin reddi değil bu karar giden yolda verdiği asıl olarak gerekçedir. Dolayısıyla, yorumlu bir ret kararının gerekçesinin bağlayıcı olup olmadığı uygulamaya yön verilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kural olarak Anayasa Mahkemesi'nin oluşturduğu içtihat, iptal kararının sonuçlarının yanı sıra gerekçelerinin de bağlayıcı olacağı yönündedir.³⁵⁷ Paralel olarak Anayasa'ya uygun olan bu norma ilişkin uygulamadaki yorum farklılıklarının giderilmesi için, bu normun nasıl uygulanacağına ilişkin gerekçe de hükme dahil ve bağlayıcı kabul edilmelidir.³⁵⁸ Bununla birlikte gerekçenin bağlayıcılığı konusu öğretide tartışmalıdır.³⁵⁹ Her ihtimalde ilk derece mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'ya uygun yorum gerekçelerini dikkate alarak Anayasa odaklı yorum yapması sağlanabilmelidir.³⁶⁰ Norm iptal edilmemiş olsa da uygulamada

³⁵³ SAĞLAM Fazıl / KANADOĞLU Osman Korkut, *Anayasa Yargısı Ders Notları*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, s. 67.

³⁵⁴ KARAN Ulaş, *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2018, s. 119; Yorumlu ret kararlarına ilişkin öğretideki tartışmalar için bkz. CENGİZ Burcu, *Türk Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararların Nitelikleri ve Etkileri*, Yasama Uzmanlığı Tezi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 2014, s. 157-160.

³⁵⁵ KARAN, *Öğretide ve Uygulamada...*, s. 122.

³⁵⁶ YÜKSEL İsmail, *Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı*, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2013, s. 97.

³⁵⁷ Tanör / Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 525.

³⁵⁸ ÖZBUDUN Ergün, “Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk”, Editör: Ozan Ergül, *Demokrasi ve Yargı*, 1. Bası, TBB Yayınları, Ankara, 2005, ss. 336-351, s. 350, *Alıntılanan*: Yüksel, *a.g.e.*, s. 87.

³⁵⁹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 88; ŞAHBAZ İbrahim, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 2020, ss. 341-382, s. 345 vd.

³⁶⁰ ODER Bertil Emrah, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2010, s. 141.

Anayasa odaklı yorum sayesinde normun Anayasa’da düzenlenen temel hak ve özgürlüklere uygun şekilde yorumlanması mümkün kılınabilir. Hukukun üstünlüğü de bunu gerektirmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin uygulamadaki tüm muhtemel yorumları tasavvur edebilmesi ve gerekçesinde dikkate alması zorunlu olmadığından, gerekçede değinilen Anayasa’ya uygun yorumların normun bir bütün olarak Anayasa’ya uygun yorumlanacağı genel kabulüne sebep olmamalıdır.³⁶¹ Öyle ki esas olan Anayasa’ya uygun olmayan yorumun Anayasa’ya uygun bir normun kapsamından dışlanmasıdır.³⁶² Kaldı ki, özellikle TCK madde 217/A uygulanması açısından, normun bizatihi içeriğinin öngörülemezliği ve ölçüsüz sonuçlara neden olabilecek niteliği itibarıyla böyle bir ön kabulün yapılması olanaklı değildir.

Bununla birlikte diğer yorumlu ret kararlarından farklı olarak, bu kural özelinde suçun kanuni unsurlarının oluşup oluşmadığını değerlendirecek olan makam yerel mahkemelerdir. Uygulama bakımından bu kuralın bir bütün olarak, somut olaylar özelinde keyfî ve öngörülemez sonuçlar doğurmayı önleyecek usuli güvenceleri haiz olduğundan söz edilemeyecektir. Nitekim, bir normun Anayasa’ya uygun şekilde yorumlanarak iptal talebinin reddedilmesi uygulamaya yön vermede tek başına yeterli olmayabilir. Anayasa Mahkemesi’nin bir normun yerel mahkemeler tarafından uygulanmasındaki sorunları dikkate alarak düzenlemeyi iptal ettiği durumlar mevcuttur. Örneğin ceza muhakemesi hukukunda hükmün açıklanmasının geri bırakılması müessesinin uygulanmasına ilişkin olarak Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 231. maddesinin iptali talebini değerlendirdiği karardaki tespitler bu yöndedir. Anayasa Mahkemesi hükmün açıklanmasının geri bırakılmasının, diğer gerekçeleri arasında, kamu görevlisinin görevi sebebiyle işlediği suçlar bakımından uygulanmamasına yönelik yasal düzenleme yokluğunda ceza mahkemelerinin uygulamalarının da bu sorunu çözememesini işkence ve kötü muamele yasağından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerinin ihlali olarak değerlendirilmiştir.³⁶³ *Novaya Gazeta ve diğerleri v. Rusya* kararındaki ayrık görüşte “önleyici bir bakış açısıyla, ormanda yangın çıkmışken tek tek ağaçların sağlığına odaklanmanın pek bir anlamı yoktur” ifadesi kullanılmış ve içtihatla ortaya konmuş genel durumun değil bireysel olarak somut olayın özelinde bir yaklaşım benimsenmesi halinde kararın “ormanın

³⁶¹ KANADOĞLU Osman Korkut, *Anayasa Mahkemesi*, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2004, s. 245; Sağlam / Kanadoğlu, **a.g.e.**, s. 69.

³⁶² Sağlam / Kanadoğlu, **a.g.e.**, s. 68.

³⁶³ AYM, E.2022/120, K.2023/107, 01/06/2023, para. 55.

genel durumu hakkında yanlış güvence verdiği şeklinde algılanabilir mi?” sorusunu yöneltmiştir.³⁶⁴ Bu noktada yargı makamlarının önceki uygulamalarının Anayasa Mahkemesi tarafından bir normun denetiminde ele alınan önemli faktörlerden biri olduğu ortadadır. Bu anlayışın dezenformasyonla mücadele bağlamında TCK madde 217/A düzenlemesi açısından dikkate alınmaması Anayasa Mahkemesinin yorum ilkelerinin somut olay özeline göre değişkenlik gösteren, hatta çekimser tavrını da ortaya koyan bir geri adım olarak değerlendirilebilir. Nitekim Anayasa’ya uygun yorumun, çoğulcu-özgürlükçü anayasal değerlere uygunluğunu da beraberinde getirmesi, yorumda esas alınan anayasaların siyasi iktidarın sınırlanmasına yönelik dengeleme güvencelerini de beraberinde sağlayabilmesi gerekir.³⁶⁵ Öyle ki, insan haklarına saygılı bir devlet olmak açısından mühim olan bir devletin pozitif hukukunda insan haklarını ne kadar tanıdığı, bunları nasıl düzenlediği ve bunları ne ölçüde sınırlandırdığıdır.³⁶⁶

Neticede yukarıda da altı çizildiği üzere T.C. Anayasası’nın 152. maddesinin 4. fıkrası ile T.C. Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazete’de yayımlanmasını takiben on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamayacağı düzenlenmiştir. Bu süre kuralının gerek sürenin uzunluğu gerekse Anayasa’nın dinamizmiyle bağdaşmaması nedeniyle haklı eleştirilere yol açtığını belirtmek gerekir.³⁶⁷ On yıllık sürenin uzunluğunun hakların yorumlanması ve içeriklerinin değişen şartlara uyum sağlaması bakımından sorunlu olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla gerek uygulamadaki sorunların aşikâr olarak görülmesi gerek ise yaşanan gelişmeler ışığında soyut norm denetimi usulünde esneklik gösterilmesi, AİHS’nin de yaşayan bir enstrüman olarak görülmesi ve içtihadın dinamiklik içinde devamlı olarak gelişme göstermesi ile uyumlu olacaktır.

c. Hukuki Güvenlik Bağlamında Devletin Kontrolünün Denetimi

Şüphesiz *gerçek olmadığı* iddia edilen bir içerik için *gerçeğin ne olduğunun* belirlenmesi, demokratik bir toplumda tarafsız ve bağımsız bir yöntem gerektirir.

³⁶⁴ *Novaya Gazeta ve diğerleri v. Rusya*, Ayrık Görüş, Yargıç Pavli, para. 6.

³⁶⁵ Oder, **a.g.e.**, s. 125.

³⁶⁶ GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. Bası, Ekin, Bursa, 2021, s. 168.

³⁶⁷ TANÖR Bülent / YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 21. Bası, Beta, İstanbul, 2023, s. 524.

Çoğulcu bir demokraside bilginin gerçekliğinin, yürütmenin içerisinde yer alan tek bir kurum tarafından belirlenmesi sorunludur. Keza bir idare kendisine tanınan yetkiyi kamu yararı ve hizmet gereklerini gözeterek kullanmalı ve bu doğrultudaki takdir hakkını kullanırken de öngörülemez ve somut şekilde gerekçelendirilemeyen keyfi uygulamalardan kaçınmalıdır. Bu doğrultuda, örneğin T.C. İletişim Başkanlığı tarafından yayımlanan Basın Kartı Yönetmeliği hükümleri kapsamında basın kartının iptaline ilişkin tanınan takdir yetkisinin de kamu yararı ve hizmet gerekleri gözetilerek kullanıldığı somut ve yeterli gerekçelerle ortaya konulmadığı durumlarda keyfi uygulamalarla ifade özgürlüğü bağlamında basın özgürlüğünü ihlal ettiği kabul edilmelidir.³⁶⁸ Öte yandan, yukarıda detaylı şekilde açıklandığı üzere bir yargılama sırasında TCK madde 217/A kapsamında ele alınacak gerçeğe aykırı bilginin tespitinin ne şekilde yapılacağı da muğlaktır.³⁶⁹

Bilirkişi tarafından bir bilginin gerçek olup olmadığının belirlenecek olması ihtimalinde, bilirkişinin yürütmenin baskısından korunması için usuli güvencelerin yeterli şekilde sağlanıp sağlanmadığı tartışma konusu olabilir. Bir kuruma adeta bir tekel gibi gerçekliğini teyit etme veya gerçek bilgiyi belirleme yetkisi verilmesi de hukuken sorunludur. Öyle ki, bu konuda yasal dayanak bulunmamasına rağmen, örneğin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi* yalan haberle mücadeleye yönelik oluşturulan bu birimde haftalık dezenformasyon bülteni yayınlanmaktadır.³⁷⁰ Çoğulcu bir demokraside bir bilginin gerçekliğinin yürütmenin içinde yer alan bir kurum tarafından nihai şekilde belirlenmesinin hukuki açıdan sorunlu olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim ilgili bültenler bir haberin içeriğinde yer alan bilginin gerçeğe aykırı olduğu yönünde bir “iddia” niteliğindedir.³⁷¹

³⁶⁸ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’na basın kartı ile ilgili olarak sadece basın-yayın kuruluşu mensuplarına basın kartı düzenleme yetkisi verilmesi, basın kartının kimlere verileceğinin ve hangi hâllerde basın kartının iptali gerekeceğinin belirlenmesi konusunda bir yetkiye yer verilmemiş olması nedeniyle Danıştay 10. Dairesi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından 20 Mayıs 2021 tarihinde değiştirilen Basın Kartı Yönetmeliğinin yürütmesini durdurmuş; Cumhurbaşkanlığının itirazı üzerine dava Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu’na taşınmıştır. Bkz. Danıştay Basın Kartı Yönetmeliğini Esastan İnceleyecek, 19.05.2022, Türkiye Gazeteciler Sendikası, <https://tgs.org.tr/danistay-basin-karti-yonetmeligini-esastan-inceleyecek/>; Bununla birlikte, davanın esası hakkında bir karar verilmeden Basın Kartı Yönetmeliği’nde 10.04.2023 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlandığı üzere yeniden değişiklik yapılmıştır. Bkz. <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/icerik/Bas%C4%B1> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

³⁶⁹ Akyürek, *Halkı Yanıltıcı Bilgiyi...*, s. 210.

³⁷⁰ T.C. İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi için bkz. <https://www.dmm.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

³⁷¹ Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, *a.g.e.*, para. 28.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin 17/9/2020 tarihli ve (66) numaralı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde Değişiklik Yapılmasına Dair 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 6/A maddesinde,³⁷² T.C. İletişim Başkanlığı bünyesindeki Stratejik İletişim ve Kriz Yönetimi Dairesi Başkanlığı'nın düzenlenen yetkileri ile ilgili olarak iptal kararı verdiği dikkate alındığında, aslında dezenformasyon bültenleri yayınlanma yetkisinin de yasal bir dayanağının bulunmadığı görülmektedir. Zira bu düzenlemede öngörülen yetkinin herhangi bir idari birimin basın duyurusu yapmasından farkı, gerçek olanın ne olduğunu bizatihi ve nihai olarak bir devlet kurumunun tayin etmesidir. Kaldı ki bu da bir iddia niteliğindedir; ancak kamuoyunu bilgilendirme yetkisini kullanmanın ötesinde TCK madde 217/A uygulaması tehdidi ile demokratik toplumda ifade özgürlüğünün doğrudan esasına yönelik bir müdahale oluşturabilecektir. Bu da T.C. Anayasası'nın 13. maddesindeki "hakkın özüne dokunmama" gerekliliği ile bağdaşmamaktadır. Nitekim dezenformasyona ilişkin kısıtlamalar, kapsamı itibarıyla Anayasa'nın İkinci Kısım İkinci Bölümünde yer alan kişi hakları ve ödevleri ile ilgili düzenlemeler içerdiğinden bu kuralların Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasının ikinci cümlesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenemeyecek yasak alan içinde kaldığı, T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından da açıkça ortaya konulmuştur.³⁷³ Dolayısıyla T.C. İletişim Başkanlığı'nın gerçeğe aykırı içeriği nihai olarak değerlendirecek bir otorite olarak nitelendirilemeyeceğini vurgulamak gerekir.

Bahse konu bilgi mutlaka bağımsız, tarafsız, yetkin ve güvenilir bir makam tarafından teyit edilmelidir.³⁷⁴ Öyle ki, gerçek *algısının* bir ülkenin içinde bulunduğu konjonktüre ya da zamana bağlı olarak değişebilmesi ihtimal dahilindedir ve bu da keyfi yorum ve uygulamalara yol açabilir. Kaldı ki cezalandırılabilirlik alanını genişleten bu tür normlara ihtiyaç bulunmamakta, mevcut normların zaten alanı dışında kullanılabildiği görülmektedir.³⁷⁵ Bu durum ise hukuki güvenliği tehdit eder. Dolayısıyla da somutlaştırma ve değerlendirme ihtiyacı duyulmaksızın toplumsal

³⁷² Anılan maddede yer alan "Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik iç ve dış tehdit unsurlarını analiz ederek stratejik iletişim ve kriz yönetimi açısından gerekli tedbirleri uygulamak" şeklindeki (c) bendi ve "Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yürütülen psikolojik harekât, propaganda ve algı operasyonu faaliyetlerini belirleyerek her tür manipülasyon ve dezenformasyona karşı faaliyette bulunmak" şeklindeki (ç) bendi iptal davasının konusunu oluşturmıştır.

³⁷³ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/88 E., 2023/224 K., 27/12/2023, para. 15.

³⁷⁴ Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, s. 13.

³⁷⁵ TCK madde 217/A örneği açısından bkz. YETKİN Erdi, "Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılına Girerken Türk Ceza Hukuku İçin İki Önemli Tehlike Kaynağı: Ceza Hukukunda Tersine Dalga ve Tipe Uygunluk Düşüncesinde Değer Erozyonu", Hukuk Defterleri, S. 38, 2023, ss. 24-28, s. 28.

barışı bozmaya elverişli olan her türlü gerçeğe aykırı bilginin cezalandırılabilmesi keyfi uygulamalara yol açabilir. Bu durumun da ifade özgürlüğünü koruyucu bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır.³⁷⁶

Dezenformasyonun geniş bir yelpaze kavram olduğu dikkate alındığında, “*halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu*” kapsamında suçun kanuni unsuru olarak yer verilen “*gerçeğe aykırı bilgi*” kavramının muğlak ve geniş bir içerik ihtiva ettiği daha önce yukarıda açıklanmıştı. Bu haliyle hukukilik ilkesini başta öngörülebilirlik kriteri yönünden karşılamaya elverişsiz bir hüküm ile karşı karşıya kalınmıştır. Nitekim “*gerçek*” bilginin ne olduğu, gerçeğe aykırı olduğunun tespitinin kim tarafından yapılacağı, paylaşıldığı zaman diliminde gerçeğe aykırı olduğu düşünülen bir bilginin, daha sonra gerçek olduğunun anlaşılmasının da ihtimal dahilinde olduğu düşünüldüğünde tanımın muğlak niteliği ve keyfi uygulamaya açık olması tartışmasızdır. Demokratik tartışma ortamında her bir bireyin doğru ve güvenilir bilgiye erişme hakkı vardır. Dezenformasyonla mücadele de bu hakkın etkili şekilde kullanılabilmesi için elbette ki gereklidir. Doğru, bilgiye yöneliktir; bir bilgi ya doğrudur ya da yanlıştır. Ancak., gerçek bilinçten bağımsız olarak varlıkla ilgilidir. Bu doğrultuda gerçeğin kendisi aslında nesnel olmakla birlikte, doğru bilgiden farklı olarak gerçek *algısı*; bağlama, yere, zamana, değerlere, kişisel inançlara göre değişkenlik gösterebilen bir olgudur. Örneğin mevcut bir iktidarın benimsediği bir tezin aksinin savunulması demokratik bir ortamda mümkündür ve demokrasinin gereği de budur. Nitekim demokrasi basitçe çoğunluğun görüşlerinin her zaman üstün gelmesi gerektiği anlamına gelmez; azınlıklara adil ve uygun muamele yapılmasını sağlayan ve hâkim konumun kötüye kullanılmasını önleyen bir denge sağlanmalıdır.³⁷⁷ Bu doğrultuda hükümetlerin ya da çoğunluğun benimsediği bir tezin aksinin savunulması ya da eleştirilmesinin, “*gerçeğe aykırı*” olarak tek taraflı değerlendirilmesinin önüne geçmek için, usuli güvencelerin yasal düzenlemelerde de yer alması gerektiği unutulmamalıdır.

³⁷⁶ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2022/129 E. Karşıoy, Yargıç Yusuf Şevki Hakyemez, para. 22; aynı yönde Karşıoy, Yargıç Kenan Yaşar: “*dava konusu kuralla düzenlenen suç ile ifade özgürlüğüne ağır bir müdahalede bulunulmuş, ‘gerçeğe aykırı bilgi’ kavramının belirsizlik taşıması, suçun manevi unsuru olan ‘failin niyetini’ tespit etmenin zorluğu dikkate alındığında kural Anayasa’nın 2. Maddesine de aykırıdır.*”

³⁷⁷ Bkz. *Gorzelik ve diğerleri v. Polonya [BD]*, Başvuru No. 44158/98, 17/02/2004, para. 90; VOORHOOF Dirk / CANNIE Hannes, “Freedom of Expression and Information in a Democratic Society the Added but Fragile Value of the European Convention on Human Rights”, The International Communication Gazette, C.72, S. 4-5, 2010, ss. 407-423, s. 414.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), sivil toplum örgütleri ve ilgili aktörlere de danışarak acil bir görüş hazırlamış ve “*gerçeğe aykırı bilgiyi yaymayı*” suç haline getiren TCK madde 217/A maddesine ilişkin tespitlerini kamuoyuyla paylaşmıştır.³⁷⁸ Venedik Komisyonu’nun değerlendirmesine göre, yasal düzenleme; siyasetçi, araştırmacı ya da gazeteci olup olmamasından bağımsız olarak, hiçbir istisna öngörmeksizin her bireye uygulanabilecek, geniş nitelikte bir hüküm içermektedir. Öyle ki düzenleme; birey toplulukları, sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, çevrim içi platformlar veya diğer araçları da kapsamaktadır.³⁷⁹ Venedik Komisyonu, suç tanımında yer alan terimlerin yeterince açık olmadığını teyit etmektedir. Aynı zamanda bilgilerin doğruluğunun değerlendirilmesine ilişkin kriterlerin de yasaya dahil edilmesi gerektiği görüşündedir. Venedik Komisyonu ayrıca, diğer bazı devletler tarafından bilgi bozukluğuyla mücadele etmek üzere tasarlanmış, suç saymaktan daha az müdahaleci etkili alternatif tedbirlerin mevcut olduğuna dikkat çekmiş ve maddede öngörülen “*yanlış veya yanıltıcı bilgi*” ile ilgili cezai müdahalenin demokratik toplumda gerekliliği konusunda ciddi şüphelere sahip olduğunu belirtmiştir. Komisyon’a göre bu hüküm, Türkiye’de ifade özgürlüğüne yapılacak müdahalenin, demokratik bir toplumda gerekli ve kamu düzeninin bozulmasının önlenmesi ile ulusal güvenliğin, sağlığın ve başkalarının haklarının korunması gibi meşru amaçlarla orantılı değildir ve hükmün potansiyel sonuçlarından, yani caydırıcı etkisinden hareketle otosansürün artmasından endişe duyulmaktadır.³⁸⁰ Venedik Komisyonu, “*bir gazetecinin başka bir kişi tarafından yapılan açıklamaların yayılmasına yardımcı olduğu için cezalandırılmasının, basının kamu yararını ilgilendiren konuların tartışılmasına katkısını ciddi şekilde engelleyeceğini*” belirtmiştir.³⁸¹ Keza bu tür yasal düzenlemeler, eleştirel gazetecileri keyfi tutuklama ve kovuşturma riskiyle karşı karşıya bırakarak medya özgürlüğünü tehdit etmektedir.³⁸² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı’nın (AGİT) Medya Özgürlüğü Temsilcisi de

³⁷⁸ “Yanlış veya Yanıltıcı Bilgi” ile İlgili Hüküm Hakkında Ceza Kanunu Değişiklik Tasarısı Acil Ortak Görüşü, 07.10.2022, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü (DGI), <https://d.barobirlik.org.tr/2022/venedikkomisyonu.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

³⁷⁹ Venedik Komisyonu, **Görüş**, para. 85.

³⁸⁰ Venedik Komisyonu, **Görüş**, para. 88-92.

³⁸¹ Venedik Komisyonu, **Görüş**, para. 51.

³⁸² Turkey: Dangerous, Dystopian New Legal Amendments, 14.10.2022, Article 19, <https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

“dezenformasyon” gibi kavramların siyasi amaçlı yargı mercilerinin takdirine bırakılacak olmasından duydukları endişeyi dile getirmiştir.³⁸³

Neticede, bir içeriğin yanlış veya yanıltıcı olup olmadığına karar vermek için yürütme organlarına takdir yetkisi vermek ve yargısal denetimi devre dışı bırakan düzenlemeler yapmak kadar, ifade özgürlüğü korumasından yararlanıp yararlanmadığı konusunda hiçbir değerlendirme yapmaksızın, muğlak tanımları keyfi uygulanması suretiyle, adil ve çelişmeli bir yargılama süreci de yürütmeden ifadeyi cezalandırma eğiliminde olmak da, dezenformasyonla mücadelenin insan hakları perspektifinden ele alınmadığının göstergeleridir. Bu durum dezenformasyonla mücadele adı altında, ifade özgürlüğünün kullanılmasını kısıtlamakta ve hükümetlerin ifade üzerinde daha fazla kontrol ve takdir yetkisi kullanmasına imkân sağlamaktadır.

Öte yandan, dezenformasyonla mücadele kapsamında sanal devriye faaliyetlerinin artması hukuk güvenliği bağlamında bir başka sorunlu alanı oluşturmaktadır. Mahremiyeti de etkileyen bu konunun yasal düzenlemelerle özel olarak ele alınması, hukukilik ilkesi kapsamında müdahalenin öngörülebilirliği açısından da gerekli olmalıdır.³⁸⁴ Nitekim AİHM’nin yeni teknolojiler kullanılmasının ve internet üzerindeki iletişimin izlenmesinin, özellikle gazetecileri ve gazetecilerin faaliyetlerine ilişkin etkilerini de ele aldığının altını çizmek gerekir. Bu noktada, dezenformasyonla mücadelede bireylerin paylaşımlarının izlenmesi, bir müdahale oluşturduğundan AİHS madde 10 kapsamındaki usuli güvenceleri içeren bir yasal düzenlemeye dayanması gerektiği unutulmamalıdır. Aksi takdirde, gazetecilerin ve sivil toplumun “gözcü” olarak yürüttüğü faaliyetlerin güvenliği açısından bir risk gündeme gelecektir. Özellikle, gazetecilerin kaynakları söz konusu olduğunda iletişimin izlenmesine özel bir önem gösterilmesi ve bu riski azaltmanın tüm olası yollarının değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁸⁵ Örneğin, kamu yararını ilgilendiren bir

³⁸³ İfade Özgürlüğüne ve “Yalan Haber”, Dezenformasyon ve Propagandaya İlişkin Ortak Deklarasyon, 03.03.2017, Birleşmiş Milletler (BM) Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Medya Özgürlüğü Temsilcisi, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (ACHPR) İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Özel Raportörü, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

³⁸⁴ Sanal devriye hakkında, KÖKSAL Tuğçe Duygu, “Bilgi Toplamaya Yönelik İstihbari Kolluk Faaliyetine İnsan Hakları Perspektifinden Bakış”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.20, S. 2, 2021, ss. 1745- 1798, s. 1754-1757.

³⁸⁵ *Big Brother Watch v. Birleşik Krallık* [BD], Başvuru No. 58170/13, 62322/14, 24960/15, 25/05/2021, özellikle para. 457; *Roman Zakharov v. Rusya* [BD], Başvuru No. 47143/06, 04/12/2015, para. 298.

konuda araştırmacı gazetecilik faaliyetini gerçekleştiren gazetecilerin önleyici tedbir niteliğinde aranması, yargı kararı olmaksızın telefonlarının ve kameralarının içeriğinin kontrol edilmesi, gizli bilgi kaynaklarının ifşa edilmesine yol açabilecek yazışmalarının ve resimlerinin fotoğraflarının kolluk görevlileri tarafından çekilerek delil oluşturulması hukukilik ilkesi bağlamında usuli güvencelerin eksikliği bakımından değerlendirilmelidir.³⁸⁶

Bununla birlikte, yasal dayanağın hukukilik ilkesi bakımından ele alınmasına ek olarak, içeriğe getirilecek sınırlamanın demokratik toplumda gereklilik değerlendirmesinde meşru amaçlarla orantılı olup olmaması da bağlantılı olarak incelenmelidir. Bu açıdan örneğin, “*yasa dışı faaliyetlerini ortaya çıkarmak için gerekli bilgileri açık soruşturma yoluyla elde etmenin imkansız görünmesi*” şeklindeki muğlak gerekçe bu sonuca nasıl varıldığının açıklanmaması halinde gizli izleme tedbirlerini haklı çıkartmak için yetersizdir ve önemli bir güvence eksikliğidir.³⁸⁷ Öyle ki kanunla sağlanan güvencelerin yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılan keyfi ve kötüye kullanılan izleme uygulamalarının varlığı, yasal düzenlemelerde belirli bir kalite aranmasının yanında, müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı yönündeki bir değerlendirmeyi de zorunlu kılacaktır.³⁸⁸

Devletlerin gizli bir izleme rejimine izin veren mevzuatları çevrim içi iletişim verileri üzerinde hem operasyonel kontrolün sağlamasını hem de ulusal makamlar tarafından gelecekte kullanılmak üzere saklanmasını kapsayabilir. Bu kapsamda, Polonya’ya karşı bir bireysel başvuruda AIHM, ulusal mevzuatta öngörülen tedbirlerin gizli niteliği ve geniş kapsamı ve izlemeye tabi tutulduklarını düşünen kişilerin bu izleme iddiasına itiraz edebilecekleri etkili bir denetimin olmaması göz önüne alındığında, başvuruya konu mevzuatı soyut olarak incelemeyi uygun bulmuştur.³⁸⁹ Çevrim içi izlenen verilerin, bir iletişimin göndericisi veya alıcısı ile ilişkilendirildiğinde, ilgili kişinin sosyal ağlardaki faaliyetlerini, hareketlerini,

³⁸⁶ *Nabrdalik v. Polonya*, Başvuru No. 30614/22, 30848/22 (06/03/2023 tarihinde Polonya Hükümeti’ne bildirilmiş olup, 22/02/2025 tarihinde derdesttir.).

³⁸⁷ *Dudchenko v. Rusya*, Başvuru No. 37717/05, 07/11/2017, para. 98.

³⁸⁸ *Denysyuk ve diğerleri v. Ukrayna*, Başvuru No. 22790/19, 23896/20, 25803/20..., 13/02/2025, para. 150; *Roman Zakharov v. Rusya*, para. 304; *Ekimdzhiyev ve diğerleri v. Bulgaristan*, Başvuru No. 70078/12, 11/01/2022, para. 92; aksi yönde, *Klass ve diğerleri v. Almanya*, Başvuru No. 5095/71, 5920/72, 5926/72, 21/05/1992, para. 59; *Kennedy v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 26839/05, 18/05/2010, para. 168-69.

³⁸⁹ *Pietrzak ve Bychawska-Siniarska ve diğerleri v. Polonya*, Başvuru No. 72038/17 ve 25237/18, 28/05/2024.

internette gezinme ve iletişim alışkanlıklarını izleyerek ve bağlantıları hakkında bilgi edinerek, ilgili kişinin mahrem bir portresini çizmeyi mümkün kıldığı görülmektedir.³⁹⁰ Nitekim bu yöndeki mevzuatların varlığı tek başına, özellikle ifade özgürlüğünü kullanan bireyler başta olmak üzere herkes için AİHS madde 8 kapsamında özel hayat ve aile hayatına saygı hakkına bir müdahaledir. AİHM operasyonel kontrol rejiminde tespit ettiği tüm eksikliklerin, ulusal mevzuatın, gözetime aşırı başvurulmasına ve bireylerin özel yaşamına gereksiz müdahalede bulunulmasına karşı yeterli güvence sağlamadığı sonucuna götürdüğüne karar vermiştir.³⁹¹ Bu tür güvencelerin yokluğu, mevcut yargısal denetim mekanizması tarafından yeterince dengelenmemiştir. Dolayısıyla çevrim içi iletişimi denetleyen bu türden kontrol rejimleri, bir bütün olarak ele alındığında, 8. maddenin gerekliliklerine uymamaktadır.

Öte yandan, devletler internet üzerindeki izleme faaliyeti kapsamında hukukilik ilkesi yanında şeffaflık gerekliliklerini de yerine getirmelidir. Kanunda öngörülen şart ve gerekliliklerin sağlanması halinde filtreleme veya engelleme yöntemlerine başvurulması durumunda kullanıcıya karşı şeffaf olmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte, belirli anahtar kelimeler için tüm arama sonuçlarının engellenmesi, arama motorları için öz ve ortak düzenleyici çerçevelere dahil edilmemeli veya teşvik edilmemelidir. Örneğin, 2024 yılındaki ABD seçimlerinde yeniden başkan seçilen *Donald Trump*'ın toplumsal cinsiyet eşitliği, çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılıkla ilgili programlar ile bağdaşmayacak biçimde bir dizi kelimenin kamu *web* sitelerinden silinmesine yönelik yürütme emirleri bu kapsamda devletin anahtar kelimeler üzerinden kontrolüne ilişkin bir örnek teşkil edebilir.³⁹² Yürütme erkinin bilgi üzerindeki kontrolünün bağımsız yargı makamlarının denetiminden geçmesi hukuki güvenlik bakımından önemli bir güvencedir. Nitekim öz ve ortak düzenleyici rejimler, bireylerin ifade özgürlüğünü ve herhangi bir medya aracılığıyla bilgi, fikir ve içerik arama, alma ve verme hakkını engellememelidir. Devletler, demokratik bir süreçte

³⁹⁰ *Pietrzak ve Bychawska-Siniarska ve diğerleri v. Polonya*, para. 253.

³⁹¹ *Pietrzak ve Bychawska-Siniarska ve diğerleri v. Polonya*, para. 246

³⁹² Pek çok haber arasında, MAHDAWI Arwa, "Saying 'Women' is Not Allowed, But 'Men' and 'White' are OK? I'm (not) Shocked", 15.02.2025, Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/feb/15/trump-banning-words-women> (Erişim Tarihi: 16.02.2025); VAN ALSTIN Chad, "CDC Reportedly Instructed to Ban Words, Including 'Gender' and 'Transgender'", 04.02.2025, <https://healthexec.com/topics/healthcare-management/healthcare-policy/cdc-reportedly-instructed-ban-words-including-gender-and-transgender> (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

belirli kullanıcı kategorileri için zararlı olarak tanımlanan içeriği diğer kullanıcı kategorileri için erişilemez hale getiren genel bir endeks dışı bırakmadan kaçınılmalıdır. Bu noktada çıkartılan ya da endeks dışı bırakılan içeriğin geri döndürülebilirliğinin de hukuki şekilde düzenlenmesi gerekir. Birçok durumda, arama motorlarını yeterli gönüllü bireysel filtreleme mekanizmaları sunmaya teşvik etmek bu grupları korumak için yeterli olabilir. Örneğin bir çevrim içi ansiklopedi olarak tanımlanan *Wikipedia*, üretilen içeriklerin yalan ya da yanlış bir bilgi veya kopyalanmış bir içerik olup olmadığını filtreleme yöntemiyle tespit ederek engelleyebilmektedir.³⁹³ Devletler tarafından başta adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü hakkı ve özel hayatın gizliliği hakkı olmak üzere, bireylerin temel haklarının korunmasını güvence altına alan öz düzenleyici davranış kuralları geliştirmeye teşvik edecek şekilde yasal düzenlemelerle sektörde güven ortamı oluşturulmalıdır.³⁹⁴

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *İnternetin Kamu Hizmeti Değerini Teşvik Etmeye Yönelik Tedbirlere İlişkin CM/Rec (2007)16 sayılı Tavsiye Kararı*'nda, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ile geliştirilmesi bağlamında, internetin çeşitli bilgi kaynaklarının kullanıma sunulmasında giderek daha da önemli bir rol oynadığı ve halkın bir iletişim aracı olarak internete önemli ölçüde güvendiği kabul edilmiştir. Ancak, internetin bir yandan ifade özgürlüğü gibi insan hakları ve temel özgürlüklerin kullanılmasını önemli ölçüde kolaylaştırabileceğinin, diğer yandan başkalarının temel hak ve özgürlüklerini etkileme potansiyelinin de varlığının göz ardı edilmemesi gerekir. Buna bağlı olarak, Avrupa Konseyi üyesi devletlere, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki tüm ana paydaşların rol ve sorumluluklarının sınırlarını açık bir yasal çerçeve içerisinde belirlemeleri ve özel sektörü, ana oyuncuların sorumlu tutulabileceği, yeni, açık ve şeffaf öz-düzenleme ve ortak-düzenleme biçimleri geliştirmeye teşvik etmeleri tavsiye edilmiştir.³⁹⁵

Bu katılımcı sürecin bir diğer ayağı ise, yasal düzenlemelerin uygulanmasındaki sorunların ya da iyi uygulamaların görünürlüğünün sağlanmasıdır. Bu doğrultuda içerik düzenlemelerine ilişkin veri toplama ve raporlama süreçlerinin aksatılmadan kamuoyuyla paylaşılması hem şeffaflık hem de hesap verilebilirlik anlamında önemli

³⁹³ Söyler, *İnternette Dezenformasyonla...*, s. 44.

³⁹⁴ Recommendation CM/Rec(2012)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Human Rights with Regard to Search Engines, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805caa87> (Erişim Tarihi: 1.11.2024), para. 16.

³⁹⁵ *Comité de Rédaction de Pravoye Delo et Shtekel v. Ukrayna*, para. 29-31.

bir güvence olarak görülmelidir. Sonuç olarak, internetin düzenlenmesine ilişkin bir hukuki çerçeve sağlanmasında, uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu olacak şekilde, birincil sorumluluğun devletlere ait olması gerektiğini kabul etmek yeterli değildir. Bu yasal çerçevenin oluşturulmasında diğer paydaşların da bu süreçlere dahil edilmesi demokratik bir toplumda olması gereken bir usuli güvence olarak görülmelidir.

B. Dezenformasyonla Mücadelede Devlet Dışı Aktörlerin Rolü

İnternetin genişleyen kapsamı ve artan aktarım hızına ilişkin yeni teknolojik gelişmeler, devletler için olduğu kadar; devlet dışı aktörler kapsamında bu çalışmada ele alınan çevrim içi platformlar, basın, sivil toplum ve siyasetçiler için de dezenformasyonla mücadele kapsamında alınacak tedbirler bakımından sorumluluk paylaşımındaki yerlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır. İnternet; bir taraftan kullanıcılar ve kullanıcı olmayanlar için açık ve güvenli bir ortam sağlarken, diğer taraftan da ifade özgürlüğü, bilgiye erişim ve diğer insan haklarını korumak için gereken elverişli ortamı temin etmelidir. Bu kapsamda da farklı paydaşların sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk kapsamındaki paydaşlar arasında, insan haklarına saygı gösterme ve korumaya dair negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunan devletler dışında, çevrim içi platformlar, hükümetler arası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları, medya, akademi, teknik topluluk ve diğer ilgili tüm paydaşlar bulunmaktadır. İnternetin yönetilmesi ve düzenlenmesine ilişkin süreçlerde, ilgili tüm aktörlerin katılımının sağlanması ve rollerinin belirlenerek sorumluluk kapsamlarının görünür kılınması etkin bir iş birliğinin sağlanması yönünden önemlidir.

Dezenformasyonla mücadele kapsamında internet üzerinde paylaşılan içeriklerin yönetiminde, hem devletlerin yasal düzenlemelerle belirlediği alanlarında hem de kendi kendine politika belirleyen aktörler olarak başta sosyal medya platformları ve arama motorları olmak üzere çevrim içi platformların rolü gelişmiş ve internet kullanıcılarının hakları karşısında sorumlulukları artmıştır. Bilginin yayılması üzerindeki önemli etkileri nedeniyle sosyal medya platformları başta olmak üzere tüm araçların dezenformasyonla mücadeledeki sorumluluk paylaşımına dahil edilmesi önemli bir gerekliliktir. İnternet hizmet sağlayıcıları, sosyal ağlar ve arama motorları

gibi temelde teknoloji şirketleri olan bu araçların kendi hizmetlerinde sunulan içerikten dolayı yasal sorumluluğu da bu sorumluluk kapsamında ele alınmalıdır.³⁹⁶

İnternetin yönetiminde insan haklarına verilen önem kapsamında devlet dışı aktörler tarafından desteklenen iyi uygulama örnekleri mevcuttur. BM İnternet Yönetim Forumu (*Internet Governance Forum*) çabalarıyla oluşan *İnternet Hakları ve İlkeleri Koalisyonu* tarafından bu konuda bir *İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı* yayımlanmıştır.³⁹⁷ Şart'ın internete erişim hakkını ortaya koymuş olması internet üzerinde insan haklarının etkili şekilde kullanılabilmesinin ön koşuludur. Bu doğrultuda Şart'ın İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin bütüncül yaklaşımını takip ettiği ifade edilebilir.³⁹⁸ Dolayısıyla, çevrim içi platformlar ve sivil toplum ile medyanın dezenformasyonla mücadelede sorumluluk paylaşımındaki yerini ayrıca ele almak önem taşımaktadır.

1. Teknoloji Şirketlerinin Müdahalesinin Kapsamı

Çevrim içi iletişim, internet erişim sağlayıcıları, sosyal ağlar ve arama motorları gibi teknoloji şirketleri tarafından yönetilen internet araçları tarafından kolaylaştırılmaktadır. Teknoloji şirketlerinin hesap verilebilirliğini ve verinin insan odaklı işlenmesini sağlamak, dezenformasyonla mücadelede de öncelenmesi gereken önemli konulardandır. Çevrim içi platformlar, bireylerin düşünce ve fikirlerini paylaşabildiği, başkalarıyla iletişim kurabildiği, sosyalleşebildiği ve iletişimsel bir etkileşim içine girebildiği internet siteleri ve mobil uygulamalardan oluşmaktadır. Bireyler geleneksel medyadan farklı olarak, her ne kadar daha özgürce paylaşım yapabildikleri bir ortam hareket ettikleri ön kabulüne sahip olsalar da aslında kısıtlı bir özgürlük alanına sahip olduklarını söylemek mümkündür. İfade, emek ve içerik üretmek özgür kılınmış olsa da geleneksel medyadan daha farklı olarak internet, bireylerin dahil olmayı kabullendiği bir çeşit gözetim olarak nitelendirilebilir.³⁹⁹

³⁹⁶ Manila Principles on Intermediary Liability, 24.03.2015, Electronic Frontier Foundation, https://www.eff.org/files/2015/10/31/manila_principles_1.0.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

³⁹⁷ İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı, Internet Governance Forum, https://drive.google.com/file/d/14LN8LyisFdBgkCx_aaPHrYeZbia_-qgK/view (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

³⁹⁸ Benedek / Kettemann, **a.g.e.**, s. 61-62.

³⁹⁹ ÖZDEL Gizem, "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri", Turkish Online Journal of Design Art and Communication, C. 2, S. 1, 2012, ss. 22-29, s. 23-24.

Gözetim, “*etkileme, yönetme, koruma yönlendirme gibi kişisel enformasyona odaklı, sistemli ve düzenli ilgi*” olarak tanımlanabilir.⁴⁰⁰ Gündelik yaşamda bireylerin özel hayatlarında devamlı başkalarının ya da kamu otoritelerinin gözetimi altında olması “*ürkek korkak ve esir insanların toplum hayatına dönmesi*” ihtimalini meydana getirebilir.⁴⁰¹ Bu doğrultuda çevrim içi gözetimde kamusal tartışma ortamı üzerindeki caydırıcı etki azalmamakta, ancak gözetimin etkileri farklı boyutlar almaktadır.

Nitekim, *Foucault* iktidar kavramını ele alırken, *Bentham*’ın “*panoptikon*” kavramını bir metafor olarak kullanmış ve topluma yayılan iktidarın “*görünmezliğini*” hapisane sistemi üzerinden açıklamaya çalışmıştır.⁴⁰² *Panoptikon* şeması toplumsal bünyenin içinde yayılmaya yönelmiş, bu bünye içinde genelleşmiş olma eğilimine sahip olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰³ Bu kapsamda hapisane metaforu üzerinden açıklanan bu durum, çeşitli aktörlerin internet ortamını gözetlediği, bireylerin bunu içselleştirdiği, bununla birlikte bu gözetimin de çevrim içi aktörlerin sorumluluklarının bir parçası olarak ortaya çıktığı bir ekosistemi betimler. Bununla birlikte, çevrim içi ortamda oluşan gözetim, iktidarın çevreyi zorla ve baskı ile denetlemesi anlamında kullanılan *panoptikon* kavramından farklı olarak, *sinoptikon*, yani çevrenin kendi iradesini ve rızasını küresel farkında olmaksızın gözetime açması olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰⁴ Bu noktada gözetimde yeni aktörler sahneye çıkmaktadır.

a. Gözetimin Yeni Aktörlerine Uygulanan İlkelerin Kapsamı

Yukarıda bahsedildiği şekilde çevrim içi ortamın bir tür *panoptikon* sistem oluşturduğu kabul edildiğinde, bu sistemde toplanan verileri yorumlamak ve uygun bir algoritmik modeli eğitmek için uzmanların katılımının sağlanması ile katılımcı bir

⁴⁰⁰ LYON David, *Gözetim Çalışmaları Genel Bir Bakış*, (Çev. A. Toprak) 1. Bası, Kalkedon, İstanbul, 2013, s. 31.

⁴⁰¹ İMRE Zahit, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar Hatıra Sayısı, C. 39, S. 1-4, 1974, s. 147-168, s. 150; Aktaş, **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁰² FOUCAULT Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M.A. Kılıçbay), 8. Bası, İmge, Ankara, 2019, s. 295 vd.; FURA Elisabet / KLAMBERG Mark, “Terörle Mücadele Tedbirlerinin Caydırıcı Etkisi: Avrupa ve ABD’deki Elektronik Takip Yasalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 423-440, s. 425.

⁴⁰³ Foucault, **Hapishanenin Doğuşu...**, s. 305.

⁴⁰⁴ BİTİRİM OKMEYDAN Selin, “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omnipoptikon’a”, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, C. 8, S. 30, 2017, ss. 45-69, s. 60-61; Lyon, **a.g.e.**, s. 202.

panoptikon sistem geliştirilebileceği öne sürülmektedir.⁴⁰⁵ Gerek sosyal medya üzerinde gerek gerçek yaşamda gözetimin aynı zamanda bir sosyal kontrol aracı olduğu da dikkate alındığında, günümüzde bu gözetimden tamamen izole bir yaşam sürülmesi gerçekçi olmadığından, istemli ya da istemsiz maruz kalınan bu gözetime ilişkin uygulanacak usuli güvencelerin öngörülebilir şekilde düzenlenmesi daha ön planda bir meseledir.⁴⁰⁶

Diğer taraftan internetin düzenlenmesi sadece hukuki ve siyasi bir konu değil, aynı zamanda teknik bir konudur. Teknik konular açısından da normların standart bir hale getirilmesi önem taşımaktadır. Bu konuda, örneğin, BM bünyesinde kurulan “*Uluslararası Telekomünikasyon Birliği*” (UTB), teknik engelleri aşmak ve erişilebilirliği, sorunsuz küresel iletişimi ve operatörler ile teknik ağlar arasında birlikte çalışabilirliği sağlamak amacıyla teknik altyapısını standartlaştırmak için çalışmaktadır. Bununla birlikte, tüm internet trafiğine ayrımcılık gözetilmeksizin, eşit davranılması ilkesi olarak tanımlanabilen ağ tarafsızlığı (*net neutrality*) ilkesinin de internet üzerinde bilgi akışının şekillendirilmesi bakımından çok önemli bir role sahip olduğu unutulmamalıdır.⁴⁰⁷ Ağ tarafsızlığı özetle internet servis sağlayıcılarının çevrim içi içerik ve uygulama türleri arasında ayırım yapamayacağı anlamına gelmektedir.⁴⁰⁸ Avrupa Konseyi de ağ tarafsızlığına önem atfetmekte ve ihlal eden önlemlerin periyodik şekilde gözden geçirilerek bu tedbirlerin gereklilik testine tabi tutulmasını tavsiye etmektedir.⁴⁰⁹ Ağ tarafsızlığının UTB’nin, interneti kontrol etmek amacıyla bir düzenleyici çerçeve oluşturarak internetin düzenlenmesinde daha belirleyici bir rol üstlenmesi gerekip gerekmediği tartışma konusu olsa da bu tür bir merkezi kontrolün serbest bilgi akışına engel teşkil edebileceği de göz önünde

⁴⁰⁵ KANDIAS Miltiadis / MITROU Lilian / STAVROU Vasilis / GRITZALIS Dimitris, “Profiling Online Social Networks Users: an Omniopicon Tool”, *International Journal of Social Network Mining*, C. 2, S. 4, 2018, ss. 1-21, s. 17.

⁴⁰⁶ Fura / Klamberg, *a.g.e.*, s. 426.

⁴⁰⁷ MUSIANI Francesca / SCHAFER Valérie / LE CROSNIER Hervé, “Net Neutrality as an Internet Governance Issue: The Globalization of an American-Born Debate”, *Revue Française d’études Américaines*, S. 134, 2012, ss. 47-63, s. 48; WU Tim, “Network Neutrality, Broadband Discrimination”, *Journal of Telecommunications and High Technology Law*, C. 2, 2003, ss. 141-179, s. 150; Uluslararası alanda ağ tarafsızlığına ilişkin yapılan çalışmalar için bkz. KESER BERBER Leyla / KAYA Mehmet Bedii / ATABEY Ayça / SERT Elif, *Net Neutrality, Turkey, and Beyond- A Road Map for Net Neutrality Regulation in Turkey*, Bilgi University Information Technology Law Institutes, 2019, https://itlaw.bilgi.edu.tr/media/2019/11/11/Net%20Neutrality%20Report_8bKFwQq.pdf (Erişim Tarihi: 25.01.2025).

⁴⁰⁸ TOMAIN Joseph A., “Advancing Technology & Aging Democracy”, Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, *Free Speech in an Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 77-90, s. 78.

⁴⁰⁹ Benedek / Kettemann, *a.g.e.*, s.76.

bulundurulmalıdır. Bununla birlikte hem küresel hem de bölgesel alanda yapılan toplantılar ile ağ tarafsızlığı da dikkate alınarak ortak bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır.⁴¹⁰ Teknoloji şirketleri de iş birliği ve diyalog gerektiren bir konu olan internetin düzenlenmesinde ve yönetiminde temel insan haklarını ve özel hayata saygı hakkını korunmaya teşvik etmek ve internet üzerinde sansürü önlemek için çok paydaşlı modelleri desteklemektedir. 2008 yılında *Google, Microsoft ve Yahoo!* tarafından oluşturulan bir sivil toplum yapılanması olan Küresel Ağ Girişimi (*Global Network Initiative*) bunlardan biridir.⁴¹¹ Çok paydaşlı modelin bir yönetim yapısı olarak artan önemi, internet alanında standartların ve politika geliştirmenin geleceğini etkilemektedir.⁴¹²

Öte yandan, dijital platformların yönetimine ilişkin UNESCO tarafından yayımlanan Kılavuz İlkeler de çok paydaşlı ve insan hakları temelli bir yaklaşımla çevrim içi platformların yönetim sistemi için temel ilkeleri ortaya koymaktadır.⁴¹³ Bu temel ilkeler kapsamındaki mevzuat düzenlemeleri arasında, çevrim içi platformların yeri ve sorumluluklarının yanı sıra, bu platformların insan hakları perspektifinden risk değerlendirmesi yapması da yer almaktadır. Risk; platformun kullanıcı tabanına, sahiplik biçimlerine ve işleyişine göre belirlenebilir. Platformların sistemik riskinin belirlenmesinde; işlevselliği ve gerçek zamanlı gönderi paylaşımı, viral olma potansiyeli, hacmi, dağıtım hızı, gerçeğe uygunluğu ve içeriğin bir denetleme süreci olmaksızın ne ölçüde iletilebileceği gibi özellikler dikkate alınabilir.⁴¹⁴ Buna ek olarak, uluslararası insan hakları standartları ve UNESCO *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*'ndeki tanımlamayla “*kültürel çeşitliliğe saygıya dayalı*” olarak,⁴¹⁵ bir içeriği düzenlemek ve denetlemek, medya ve bilgi okuryazarlığı yoluyla kullanıcıları güçlendirmek ve ifade özgürlüğünü, bilgiye erişimi ve diğer insan haklarını korumak için raporlama mekanizmaları ve etkili hukuk yollarıyla hesap verilebilir bir sistem kurmak da sorumlulukların tanımı içinde yer almaktadır.⁴¹⁶

⁴¹⁰ Le Droit d'Accès à Internet, 04.03.2014, Council of Europe, Assemblée Parlementaire, <https://pace.coe.int/fr/files/20535/html> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁴¹¹ Küresel Ağ Girişimi (Global Network Initiative) hakkında bilgi için bkz. <https://globalnetworkinitiative.org/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴¹² Le Droit d'Accès à Internet, **a.g.e.**, para. 61.

⁴¹³ UNESCO, Guidelines, **op. cit.**

⁴¹⁴ UNESCO, Guidelines, s. 29-30.

⁴¹⁵ The 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 2005, UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴¹⁶ UNESCO, Guidelines, s. 53.

Devletler tarafından oluşturulan düzenleyici hukuki çerçeveler, büyük ölçüde çevrim içi platformların daha şeffaf ve hesap verebilir hale gelmesini sağlamayı ve bu platformların hukuka aykırı içerikleri kaldırma, idari ve yargı kararlarını uygulama gibi yükümlülüklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yasal düzenlemeler temel olarak, çevrim içi aracı platformların editoryal sorumluluklarını arttırmakla sınırlı bir kapsam çizmektedir. İnternet üzerindeki dezenformasyon faaliyetleri aracılığı ile üretilen bilgi kirliliği, yasal düzenlemelerle kökten ortadan kaldırılabilecek bir olgu değildir. Keza bunları engellemeye yönelik alınan yasal ve teknik önleyici tedbirlerin ise bir ön denetim, bir başka ifadeyle sansür mekanizmasına dönüşmesi söz konusu olabilir.⁴¹⁷ Diğer bir ifadeyle, bir tarafta içerik üretimine ve tartışma ortamına imkân tanıyan internet, diğer tarafta üretilen içeriğe uygulanan kısıtlamalar nedeniyle sansür uygulamalarının hedefi olabilir.⁴¹⁸

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec (2011)7 sayılı Tavsiye Kararı'nda, internet aracılığıyla hizmet sunup medya ya da aracı yahut yardımcı aktör olarak tanımlanan her bir kurum/kuruluşun sorumluluğuna ilişkin olarak, AİHS'nin 10. maddesi ve Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen ilgili diğer standartlar doğrultusunda, ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için farklılaştırılmış ve kademeli bir yaklaşım geliştirmiştir.⁴¹⁹ Buna göre kural olarak hiç kimse, internet üzerinde paylaşılan ve yazarı olmayan bir içerikten, bu içeriği kendisi yaratmadığı ya da kaldırılmasına yönelik bir mahkeme kararına uymayı reddetmediği sürece sorumlu tutulmamalıdır.⁴²⁰ Bununla birlikte, internet üzerindeki paylaşımlarda genişletilmiş ve objektif sorumluluğa doğru evrilen bir yaklaşımın da insan hakları perspektifinden tartışılması gerekir. Bu doğrultuda AİHM, internet haber portalları ile ilgili olarak sorumluluk meselesini ele almış ve bu kapsamda uygulanacak ilkeler geliştirmiştir.⁴²¹

Bu kapsamda öncelikle yeni teknolojilerin de gelişimiyle, internet portalları ile geleneksel medya arasındaki farkların tanınması ve faaliyetlerini düzenleyen yasal

⁴¹⁷ AKDENİZ Yaman, "Report of the OSCE Representative on Freedom of the Media on Turkey and Internet Censorship", 2010, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/d/41091.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 30.

⁴¹⁸ SERDAR TEKELİ Esra, "Özgürlük ve Sansür Tartışmaları Çerçevesinde İnternet' Düzenlemeleri ve Gözetimi", Yeni Medya, S. 10, 2021, ss. 164-176, s.166.

⁴¹⁹ Recommendation CM/Rec(2011)7, **a.g.e.**, para. 7.

⁴²⁰ *Magyar Jeti ZRT v. Macaristan*, Başvuru No. 11257/16, 04/12/2018, para. 28.

⁴²¹ *Delfi v. Estonya [BD]*, para. 140-162.

ilkeler arasında ayırım yapılması yönünde bir anlayış kabul edilmiştir. AİHM; internetin kendine özgü yapısı nedeniyle, üçüncü taraflarca oluşturulan içerikle ilgili olarak AİHS'nin 10. maddesi çerçevesinde bir internet haber portalına yüklenecek görev ve sorumlulukların geleneksel bir yayıncının görev ve sorumluluklarından farklılaşabileceği kanısındadır.⁴²² Bununla birlikte, bu tür hizmetleri sağlayan araçlara genel bir izleme yükümlülüğü getirilmemekte; böylelikle de en temelde, sosyal ağ üzerindeki ifade özgürlüğünü korumak amaçlanmaktadır.⁴²³

Çevrim içi platformları yöneten teknoloji şirketleri gibi internet araçları da ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hakların etkili şekilde kullanılması ve ifade özgürlüğünün ana bileşenleri olan bilgi ve haber alma ve verme hakkına saygı duyulmasında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla da gözetim rolünü üstlenen aktörlerin başında gelmektedirler. Yine son yıllarda teknoloji şirketleri tarafından yönetilen sosyal medya platformları başta olmak üzere, çeşitli içeriklerin paylaşıldığı internet platformları milyonlarca kullanıcıya ulaşarak⁴²⁴ kitlesel iletişimin çevrim içi ortama aktarılmasında önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, paylaşılan içeriklerin insan hakları üzerindeki etkisinin boyutları da bu gelişmeyle paralel olarak artış göstermektedir. Küresel Risk Raporu'nda risk algılama anketinden çıkan sonuçlara göre, sosyal medya platformlarının dezenformasyonun yayılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır.⁴²⁵ Gelişen yeni teknolojilerin etkisiyle, yakın gelecekte yapay zekanın etkileyeceği ilk risk alanı olarak dezenformasyon belirlenmişken, üçüncü sırada toplumsal kutuplaşma yer almaktadır. Dezenformasyon ile toplumsal kutuplaşma arasındaki bağ dikkate alındığında, sosyal medya platformlarının sorumluluk alanı artmaktadır. Bu olguyu engellemek için platformların içerik konusunda geçmişe kıyasla daha fazla müdahalede bulunmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Hükümetlerin rahatsız edici buldukları içeriklerin kaldırılması

⁴²² *Delfi v. Estonya* [BD], para. 113.

⁴²³ Benzer yönde, bkz. Conseil de l'Europe, Déclaration sur la liberté de la Communication sur l'Internet 28.05.2003, Conseil De l'Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentif%22:\[%2209000016805dfbe1%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentif%22:[%2209000016805dfbe1%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴²⁴ Temmuz 2024 itibarıyla dünya genelinde 5,45 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır ve bu rakam küresel nüfusun yüzde 67,1'ine tekabül etmektedir. Bu toplamın 5,17 milyarı ya da dünya nüfusunun yüzde 63,7'si ise sosyal medya kullanıcısıdır. Kullanıcı sayısı açısından başı çeken Facebook ve diğer sosyal medya platformlarının 2024 yılı kullanıcı istatistikleri için bkz.: <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/#statisticChapter>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴²⁵ Global Risk Report 2024, 19. Bası, World Economic Forum, https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

için platformlara talepte bulunması veya yasal düzenlemelerle müdahalede bulunmaya zorlaması, bunda bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁶

Çevrim içi platformlar yönünden geliştirilen sorumluluk anlayışında, özellikle şeffaflık ve hesap verilebilir süreçlerin işletilmesi, ortak bir ilke olarak ele alınmalıdır. UNESCO Kılavuz İlkeleri yanında, özel hukuk aktörlerinin sorumluluğundan da bahsedildiğinden, *BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri* de bu sorumluluk anlayışı kapsamında gözetilmelidir.⁴²⁷ Nitekim yasal çerçevenin kapsamına bakıldığında, dezenformasyonla mücadelede özellikle sosyal medya platformları gibi teknoloji şirketlerinin de dahil olduğu alana ilişkin olarak bu Rehber İlkeler bağlayıcı olmamakla birlikte yol gösterici bir niteliğe sahiptir.⁴²⁸ Bu ilkeler ışığında, şirketler insan haklarını ihlal etmekten kaçınacakları gibi, dahil oldukları olumsuz insan hakları etkilerini de ele almaları gerekmektedir.

Bu doğrultuda, teknoloji şirketleri yürüttükleri faaliyetlerin insan hakları üzerindeki gerçek ve potansiyel etkilerini tanımlayarak bir durum tespiti yapmalı ve paydaşlarla iş birliği halinde kalarak bu etkilerin azaltılmasına ya da ortadan kaldırılmasına ve iyileştirilmesine yönelik bir yöntem izlemelidir.⁴²⁹ Nitekim insan haklarına etki eden her türlü özel sektör faaliyetinin şeffaf ve hesap verilebilir olması beklenir. Risklerin değerlendirilmesi, tespit edilmesi ve üçüncü kişilerin haklarına müdahalede bulunan zorlayıcı aksiyon alınmasına ilişkin süreçlerin insan haklarına dair uluslararası standartlarla uyumlu olarak işletilmesi ve kamunun gözetimi altında yürütülmesi önem arz etmektedir.⁴³⁰ Özellikle, risk tespit ve değerlendirmesinde dikkate alınacak ve bu nedenle internet ortamına dahil olan tüm aktörlerinin menfaatlerine etki edecek uygulama ilkeleri, kuralları ve politikalarının belirlenmesi

⁴²⁶ Bkz. Rapport du Rapporteur Spécial des Nations Unies sur la Promotion et la Protection du Droit à la Liberté d'Opinion et d'Expression, 06.04.2018, para. 13, 19, 20, 23, 39 ve 49, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/096/73/pdf/g1809673.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); ELKIN-KOREN Niva / PEREL Maayan, "Guardian the Guardians: Content Moderation by Online Intermediaries and the Rule of Law", Editör: Giancarlo Frosio, The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability, Oxford University Press, Oxford, 2020, ss. 669-678, s. 673.

⁴²⁷ Yalçın, a.g.e., s. 182 vd.

⁴²⁸ Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, 2011, Birleşmiş Milletler, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/bhr_ungp_rehberilkelerrapor.29.05.23_web.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴²⁹ Access to Remedy in Cases of Business-Related Human Rights Abuse: An Interpretive Guide, 18.10.2024, United Nations, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/business/access-to-remedy-bhr-interpretive-guide-advance-version.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴³⁰ Bkz. Birleşmiş Milletler, Rehber İlkeler, **op.cit.**

süreçlerinde, bilhassa da toplumsal cinsiyet perspektifinden hareketle kadınlar, çocuklar ve tüm kırılgan gruplar başta olmak üzere, geniş ve kapsayıcı bir katılımın sağlanması gerekir. Bu anlayış demokratik bir yapı oluşmasını temin edecektir. Bu, internetin ön yargıyla beslenmiş ayrımcılık temellerinden arınmış bir ifade çeşitliliğinin ve çoğulculuğun güçlendirilmesi bakımından da önemlidir.

Bu bağlamda bağımsız bir denetleme sürecinin işletilmesi de kilit önem taşımaktadır. İnsan hakları hukuku ve standartlarına uygun şekilde kısıtlanabilecek içeriklerle ilgilenirken kendi politikalarına uymadığı veya ifade özgürlüğünü ve bilgiye erişimi koruma görevlerini yerine getirmediği düşünülen dijital platformlar, hesap verilebilirlik anlamında sorumlu tutulmalı ve gerekli usuli güvencelerle birlikte orantılı yaptırım tedbirlerine tabi olabilmelidir.⁴³¹ Keza bu platformlar, özellikle de içerik düzenlemesinde asgari yasal güvencelere saygı göstermeyen, şeffaf olmayan ve otomatik işleyen süreçlerin kullanılması yönünden sıklıkla eleştirilmektedir. Çevrim içi platformların uygulama kuralları, şeffaf olmaya ve dezenformasyona karşı kullanıcı özerkliğini ve bireylerin gerçeği kurgudan ayırma becerisini güçlendirecek teknik çözümleri desteklemeye teşvik etmelidir.⁴³² Bununla birlikte, arama motoru sağlayıcılarının bireylerin temel haklarını korumayı amaçlayan öz düzenleme olanaklarını da öngörmesi iyi bir uygulama örneği teşkil edecektir. Ancak tüm benzer düzenlemelerin her ihtimalde başkalarının haklarına müdahale anlamına gelebileceğini ve bu nedenle de ifade özgürlüğünün korunması doğrultusunda şeffaf, bağımsız, hesap verebilir ve etkili olması gerektiğinin altını çizmek önemlidir. BM Rehber İlkeler'in insan hakları prensipleri ışığında devletleri ve özel hukuk alanında faaliyet gösteren şirketlere yönelik bütüncül ve çok yönlü bir uygulama kodu oluşturmaya çalıştığı dikkate alınmalıdır.⁴³³ Rehber İlkeler'in devletlerin insan haklarına saygı gösterme konusundaki negatif ve pozitif yükümlülüklerinin yanında, teknoloji şirketlerinin de yalnızca bir norm uygulayıcıdan ibaret olmadığı, insan haklarının korunmasına ilişkin *özen yükümlülüğünü* içeren sorumluluğun bilincinde olması gerektiğini hedefleyen bir yaklaşımının olduğu dikkate alınmalıdır.⁴³⁴ Devlet

⁴³¹ Birleşmiş Milletler, Rehber İlkeler, para. 85-129.

⁴³² KAYE David, Speech Police: The Global Struggle to Govern the Internet, 1. Bası, Columbia Global Reports, New York, 2019, s. 95.

⁴³³ Yalçın, **a.g.e.**, 194.

⁴³⁴ Benzer yaklaşım için bkz. United Nations, Economic and Social Council, General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and->

aktörleri, özel aktörler ve sivil toplum gibi farklı paydaşlar arasında verimli bir etkileşim, insan haklarını koruyan standartların oluşturulmasına önemli ölçüde katkıda bulunabilir.⁴³⁵

b. Çevrim İçi Platformların Öz Düzenleyici Olarak Rolü

Çevrim içi platformlar tarafından otomatik bir süreç olarak işletilebilen filtreleme yöntemi de belirli içerikleri önceden tanımlayıp, tespit ederek engellemeyi amaçlamaktadır.⁴³⁶ Aslında internet filtrelemenin öncelikli işlevi, tüm internet iletişimleri izlemek; özellikle hedeflenen içeriğin alınmasının ve/veya görüntülenmesinin engellenip engellenmeyeceğini belirlemek olan bir yazılım veya donanım ürünü kullanarak içeriğin kişisel bir bilgisayara veya bilgisayar iş istasyonuna ulaşmasını önlemektir.⁴³⁷ Temel sorun filtrelemenin kullanılma amacının dışına çıkılması ve kapsamının genişletilmesi halinde ortaya çıkmaktadır. Filtreleme olsun ya da olmasın erişimin tamamen engellenmesi ise müdahalenin en tepe noktasını oluşturmaktadır.

Örneğin, telif hakkı korumalı içeriğin yayılmasını önlemeye yönelik olarak bir sitenin engellenmesi sorusunu tartışan ABAD'ın *Scarlet Extended SA v. SABAM* davası, filtreleme ve erişim engelleme tedbirleri bakımından da önemli bir yer taşımaktadır.⁴³⁸ Bu dava internete erişim ve çevrim içi bilgiye erişim açısından ilerlemenin kaydedildiği tespitleri içerir.⁴³⁹ Öyle ki, filtreleme ve engelleme tedbirlerinde teknik mesele ağın bant genişliğini daraltmaktan oluşan basit meselenin

recommendations/general-comment-no-24-2017-state-obligations-context (Erişim Tarihi: 12.03.2025), para. 16.

⁴³⁵ Recommendation CM/Rec(2012)3, para. 17.

⁴³⁶ VAN ENIS Quentin, "Filtrage et Blocage de Contenus sur Internet au Regard du Droit à la Liberté d'Expression", *l'Europe des Droits de l'Homme à l'Heure d'Internet*, Larcier, Bruxelles, 2019, ss. 133-168, s. 136; Filtreleme ve erişim engelleme tedbirleri üzerine karşılaştırmalı çalışma için bkz. Filtrage, Blocage et Suppression de Contenus Illégaux Sur l'Internet, 20.12.2015, Lausanne, Institut Suisse de Droit Comparé, <https://rm.coe.int/1680657b4d> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁴³⁷ CALLANAN Cormac / GERCKE Marco / DE MARCO Estelle / DRIES-ZIEKENHEINER Hein, "Filtrage d'Internet – Équilibrer les Réponses à la Cybercriminalité Dans une Société Démocratique", 2010, Juriscom, <http://juriscom.net/documents/lib20100520.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 10.

⁴³⁸ Karar için bkz. Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) v. Netlog NV, Judgment of The Court (Third Chamber), Case C-360/10, 06.02.2012, European Court of Justice, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=119512&doclang=EN> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); MANARA Cedric, "Block the Filtering! A Critical Approach to the SABAM Cases", *Revue Lamy Droit de l'Immateriel*, 2011, <https://ssrn.com/abstract=1954760> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 4.

⁴³⁹ Benedek / Kettemann, *a.g.e.*, s. 70-71.

çok ötesine geçen bir hal almaktadır. Diğer bir ifadeyle, tekniğin kullanımından ziyade yasalarla tekniğin çalışma şekli ve amacını kötüye kullanmaya vesile olunabilmektedir. *Scarlet Extended SA v SABAM* davasında filtreleme sisteminin ihtiyati tedbir yoluyla *dayatılmasının* çatışan menfaatler arasındaki adil denge kurulması gerekliliğine aykırı olacağı değerlendirilmiştir.⁴⁴⁰ Bu kapsamdaki filtreleme sistemleri bir tarafta telif hakkı sahiplerini korurken diğer tarafta tüm müşterilerin başta bilgi alma veya verme özgürlüklerini de ihlal edebilecek ve tedbirin etkileri daha geniş nitelikte haklara temas edebilecektir.⁴⁴¹ Nitekim telif hakkı sahiplerinin haklarının korunması için öngörülen ihtiyati tedbir şeklinde bir filtreleme dayatmasını da içeren tedbirlerin çok geniş nitelikte oldukları gözlemlenmektedir. Keza burada teknik bir aracından, önleyici bir tedbir niteliğinde ve soyut olarak, tüm kullanıcıların herhangi bir zaman sınırı olmaksızın, dolaşıma soktukları veya barındırdıkları bilgileri filtrelemek için bir sistem kurmasını talep etmeyi amaçlamak söz konusudur. Önerilen filtreleme ve engelleme kapsamı, tedbirin şeklen kanuna aykırı olmasa bile orantısız görünmesine neden olacak şekildedir.⁴⁴²

İnternet sitelerine erişimin engellenmesi ya da önleyici tedbirler içeren müdahalelerde bulunulması halinde, her somut olayda; basın özgürlüğü, tüketici hakları, sanatsal ya da siyasi ifade özgürlüğü ve çevre ile ilgili konular başta olmak üzere, kamusal tartışma ortamına katkı sunulup sunulmadığının değerlendirilmesi gerekir.⁴⁴³ Erişimi engelleme ya da içerik kaldırma konusunda verilen yargı denetiminden yoksun idari kararlar gibi, özel hukuk kişileri tarafından uygulanan filtreleme sistemleri açısından da konu benzer şekilde değerlendirilmelidir. Örneğin ABAD, internet servis sağlayıcılara telif haklarını korumaya yönelik filtreleme mekanizması kurulması mecburiyetini değerlendirdiği diğer bir dava olan *Scarlet Extended SA v SABAM* kararında ise bu yönde bir mecburiyetin “*yargı mercileri tarafından, ifade özgürlüğü ve telif hakları arasında adil bir denge kurulması gereğine riayet edilmediği anlamına geleceğini*” belirtmiştir.⁴⁴⁴ Bu nedenledir ki, filtreleme

⁴⁴⁰ *SABAM v. Netlog NV, a.g.k.*, para. 52.

⁴⁴¹ YUSUFOĞLU BİLGİN Fülürya, Dijital Piyasalarda Yer Sağlayıcıların Hukuki Sorumluluğu, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 165.

⁴⁴² Manara, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁴³ Aynı yönde, VOORHOOF Dirk / HØEDT-RASMUSSEN Inger, “Case Law, Court of Human Rights, Ashby Donald v France, Copyright versus Freedom Expression”, 26.01.2013, Informorg, <https://inform.org/2013/01/26/case-law-court-of-human-rights-ashby-donald-v-france-copyright-versus-freedom-expression-dirk-voorhoof-and-inger-hoedt-rasmussen/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁴⁴⁴ *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*., Judgment of The Court (Third Chamber), C-70/10, 24.11.2011, European Court of Justice, para. 54, ,

sistemlerinin *dayatılması* yasal içeriklerin de engellenmesine ve telif haklarını koruma amacı güderken ifade özgürlüğünün ihlaline neden olabilir.

Diğer taraftan ABAD, *UPC Telekabel Wien GmbH* kararında, bir internet erişim sağlayıcısının, film şirketi tarafından bazı filmlerin paylaşıldığı bir internet sitesine kullanıcıların erişimini engellemesi talebiyle açtığı davada, ilgili AB mevzuatının yorumlanması talebiyle görüş sorulması üzerine, ifade özgürlüğüne yönelik tedbirlerin etkililiğini ele almıştır.⁴⁴⁵ *UPC Telekabel* kararında internet erişim sağlama hizmetlerinin, internet sitesinde yasaya aykırı şekilde yayınlanan filmleri indirmek veya izlemek için kullanılan bir internet servis sağlayıcısına karşı erişiminin engellenmesine dair alınan tedbir kararı değerlendirilmiştir. Kararda, internet servis sağlayıcısı tarafından alınması istenen önlem, yalnızca karşı tarafın telif hakkı ya da bağlantılı haklarının ihlal edilmesinin engellemesi amacına yönelik olarak dar yorumlanmalı ve yasal içeriğe ulaşmak için kullanıcıların bilgiye erişim özgürlüklerine bir zarar verilmediğinden emin olunması gerektiği vurgulanmaktadır. ABAD içtihadında fikri mülkiyet hakkının mutlak ve dolayısıyla sınırlanamaz bir hak olarak düzenlendiğine dair bir ibare bulunmadığını vurgulanmaktadır.⁴⁴⁶ Nitekim bu kararda da incelenen asıl talep hak sahibinin izni olmaksızın içerik yüklemek isteyen içerik sağlayıcıların yükleme yapmalarını engellemek için talep edilen ihtiyati tedbir kararıdır.⁴⁴⁷ Diğer bir ifadeyle kararda, erişim sağlayıcısına uygulanan ve sınırlı etkileri olan bir tedbirin bir yandan fikri mülkiyet hakları, diğer yandan aracının serbest teşebbüs özgürlüğü ve internet kullanıcılarının bilgi edinme özgürlüğü arasındaki dengeye saygı gösterip göstermediği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ABAD “*bir tedbir kararının uygulanması sırasında alınan tedbirlerin (...) fikri mülkiyet haklarının ihlaline yol açması muhtemel olmasa da internet kullanıcılarının bilgi edinme özgürlüğünün ihlaline yol açması muhtemeldir*” tespitinde

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=DE06EE2865E6D4CBFC5C342C696C44AB?text=&docid=115202&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=46345> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁴⁴⁵ Karar için bkz. *UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH and Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH* (UPC Telekabel), European Court of Justice, Judgment of the Court (Fourth Chamber), 27.03.2014, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=2191D66C63EE84CFCF58F4A8FCD2AC0A?text=&docid=149924&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4637609> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁴⁶ *UPC Telekabel*, **a.g.k.**, para. 61; benzer şekilde, *Scarlet v. SABAM*, **a.g.k.**, para. 43.

⁴⁴⁷ Yusufoglu Bilgin, **a.g.e.**, s. 166.

bulunmuştur.⁴⁴⁸ Bu doğrultuda internet servis sağlayıcıların, telif hakları koruması altındaki içeriklere erişimi engelleyebilmek için gerçekleştirilmesi istenen müdahale detaylı bir şekilde belirlenmeli, internet kullanıcılarının mevcut bilgilere yasal olarak erişme imkanından gereksiz yere mahrum bırakılmamalı; ancak kullanıcıların telif haklarını ihlal eden içeriklere ulaşmasının etkili şekilde engellenmesi ya da en azından zorlaştırılması sağlanmalıdır.⁴⁴⁹ Bununla birlikte internet servis sağlayıcı, tüm makul tedbirleri aldığını kanıtlayarak tedbir kararının ihlali halinde uygulanacak yaptırım kararından kaçınabilecektir.⁴⁵⁰ Netice itibariyle ABAD içtihadından çıkartılan, *Scarlet v. SABAM* ve *SABAM v. Netlog NV* kararlarında işaret edildiği üzere genel izleme ve filtreleme sistemi kullanmaya zorlamaya, dar anlamdaki filtreleme yükümlülüklerine hanel getirmemekle birlikte, cevaz verilmediğidir. Dolayısıyla somutlaştırılmadan, diğer bir ifade ile adil denge analizi gerçekleştirilmeden verilen genel nitelikte tedbir kararları genel gözetim yükümlülüğü kapsamında değerlendirilecektir.⁴⁵¹

Bununla birlikte, çevrim içi platformların uygulama kurallarını da kapsayan öz düzenleme sistemleri tamamlayıcı nitelik arz eder. Bu uygulama kuralları ya da politikalarının, insan hakları standartları ile uyumunu değerlendiren bağımsız denetim mekanizmaları ve yaptırım süreçlerinin de oluşturulması gereklidir. Bu kapsamda, sosyal medya platformları kendi iç işleyişlerinde standartlar belirleyerek dezenformasyon içeren paylaşımların kaldırılmasına yönelik aksiyon almaktadır.⁴⁵² Örneğin *META* bünyesinde *Facebook*, kendi Topluluk Standartları'nı belirlemiş ve temel olarak bu standartlarla bağdaşmayan bir içerikle karşılaştığında *teyit.org* aracılığı ile doğrulamasını yapmak üzere bir iş birliği gerçekleştirmiştir.⁴⁵³ Bu kapsamda içeriğin analiz edilmesinde; başlık ve içerik uyumu, içerikteki bilgilerin doğruluğu ve konunun bağlamına ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Başlığın

⁴⁴⁸ *UPC Telekabel, a.g.k.*, para.56.

⁴⁴⁹ *UPC Telekabel, a.g.k.*, para.64.

⁴⁵⁰ STROWEL Alain, "Pondération Entre Liberté d'Expression et Droit d'Auteur Sur Internet: de la Réserve des Juges de Strasbourg à une Concordance Pratique par les Juges de Luxembourg", *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C. 100, 2014, ss. 889-911, s. 905 ve 909.

⁴⁵¹ Yusufoğlu Bilgin, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁵² Popović, *Freedom of Expression...*, s. 292 ve 308.

⁴⁵³ Facebook'un Doğrulama Programı Türkiye'de Teyit İş Birliğiyle Hayata Geçiyor, 31.05.2018, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor> (Erişim Tarihi: 1.11.2024); Bununla birlikte *META* doğrulama kuruluşları ile yaptığı işbirliğini Topluluk Notları yöntemine yönelerek sona erdirdiğini açıklamıştır: More Speech and Fewer Mistakes, 2025, <https://about.fb.com/news/2025/01/meta-more-speech-fewer-mistakes/> (Erişim tarihi: 25.01.2025).

veya içeriğin tamamen veya kısmen yanlış olduğuna karar verilmesi halinde o içerik işaretlenmektedir.⁴⁵⁴

Diğer taraftan, sosyal medya platformlarının uygulama kuralları doğrultusunda üyelik sırasında taahhüt altına alınması zorunlu kılınan ve genel olarak internet kullanıcılarına ilişkin uyulması gereken topluluk politikası paylaştığı, bu politika kurallarının ihlal edilmesinin tespiti halinde ya da içeriği bildirme mekanizması aracılığıyla şikayet üzerine içeriği kaldırabilmektedir.⁴⁵⁵ Öte yandan sosyal medya platformları tarafından, topluluk politika kurallarında belirtilen saldırgan içeriklerin filtrelenmesi yöntemi kullanıcılara sunulmakla birlikte, üçüncü kişi tarafından yapılan bir paylaşımın doğrulanmasına ilişkin olarak kullanıcılar tarafından bağlam ya da katkı notu eklenmesi gibi imkanlar da topluluk notları şeklinde kullanıcılara sunulmaktadır.⁴⁵⁶

Öte yandan Gözetim Kurulu (*Oversight Board*), sosyal medya platformlarının içeriğe müdahale sürecinde ve özellikle de öz düzenleme alanlarına dair şeffaflığın ve denetimin sağlanmasında önemli bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁵⁷ Keza kullanıcı sayısının ve kapsamının her geçen gün arttığı da dikkate alındığında, *META* (*Facebook*) ve *Instagram* gibi sosyal medya platformları, kendi öz düzenlemeleri olan Topluluk Standartları'na ve Topluluk Kuralları'na dayalı olarak hangi içeriklerin yayında kalması ve hangilerinin kaldırılması gerektiğine dair kararlar almaktadır.⁴⁵⁸ Bununla birlikte ifade özgürlüğü, kamu düzeni ve güvenliği ile ilgili konular başta olmak üzere, pek çok önemli konuda kararı tek başına vermek büyük bir sorumluluk gerektirmektedir; dolayısıyla daha da standartlaştırılmış bir yaklaşıma ihtiyaç bulunduğu açıktır. *Facebook*'u kurucusu *Mark Zuckerberg*'in “biz gerçeğin hakemleri olmak istemiyoruz.” cümlesi ve internet için yeni kurallar ile hükümetler ve düzenleyiciler için daha aktif bir role ihtiyaç duyulduğuna yapılan vurgu, dezenformasyonla mücadelede sosyal medyanın düzenlenmesine ilişkin sosyal medya

⁴⁵⁴ Ünver, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁴⁵⁵ Akyasan Birsen, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁴⁵⁶ X Platformu Topluluk Notları için bkz. <https://help.x.com/tr/using-x/community-notes> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁵⁷ The Oversight Board (Gözetim Kurulu) Meta'nın Facebook, Instagram veya Threads'teki itiraz sürecini tüketen bireylerin, META tarafından verilen kararlara itiraz edebilecekleri bir itiraz mekanizmasıdır. <https://www.oversightboard.com/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁵⁸ Facebook Topluluk Kuralları için bkz. <https://tr-tr.facebook.com/help/477434105621119>; Instagram Topluluk Kuralları için bkz. https://help.instagram.com/581066165581870/?locale=tr_TR (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

platformlarının bakış açısını yansıtmaktadır.⁴⁵⁹ Öyle ki *Facebook* tarafından yayımlanan içerik moderasyonu teknik raporuna göre, internet ortamı nefret söylemi ve terör propagandası gibi zararlı içeriklerin paylaşılmasını da kolaylaştırıcı etkiye bulunmuştur.⁴⁶⁰

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Gözetim Kurulu'nun amacı, *META* ve *Instagram* platformlarındaki içeriklerle ilgili ilkeli ve bağımsız kararlar almak ve ilgili *Facebook* Şirket İçerik Politikası hakkında tavsiyelerde bulunmak suretiyle ifade özgürlüğünü teşvik etmek olarak belirlenmiştir. 2020 yılından beri itiraz mekanizması olarak faaliyet gösteren bu Kurul, *Facebook (META)* ve *Instagram* platformlarında bireylerin ifade özgürlüğüne saygı gösterilip gösterilmediğini denetleyerek, bu sosyal medya platformlarının içeriğe izin vermesi ya da kaldırması konusundaki kararlarına ilişkin olarak bağlayıcı bir nihai karar verme yetkisiyle donatılmış bağımsız bir itiraz mercidir.⁴⁶¹ Kurul kararlarının genellikle; nefret söylemi, tehlikeli örgüt faaliyetleri, cinsiyet temelli ayrımcılık ve çocuk istismarı ile ilgili olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁶² Örneğin Kurul tarafından *META*'nın Yahudi Soykırımı (*Holokost*) hakkında yanlış ve çarpıtılmış iddialar içeren bir *Instagram* gönderisini kaldırmamasına ilişkin karar, yapılan itiraz incelemesi sonrası kaldırılmıştır. Kurul, içeriğin *META*'nın Yahudi Soykırımı inkârını yasaklayan Nefret Söylemi Topluluk Standardını ihlal ettiğini tespit etmiş ve bu yasağın da insan haklarından kaynaklanan sorumluluklarla tutarlı olduğuna kanaat getirmiştir.⁴⁶³ Kurul'un itiraz üzerine önüne gelen içerikle ilgili kararları değerlendirirken uzman görüşlerine de başvurduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte Gözetim Kurulu, içerikle ilgili bağlayıcı kararların yanı sıra *META*'nın içerik politikaları ve bu politikaların nasıl uygulanacağı konusunda da

⁴⁵⁹ Zuckerberg Says Facebook Won't Be 'Arbiters of Truth' After Trump Threat, 28.05.2020, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2020/may/28/zuckerberg-facebook-police-online-speech-trump>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁶⁰ Charting a Way Forward on Online Content Regulation, 17.02.2020, <https://about.fb.com/news/2020/02/online-content-regulation>; Mark Zuckerberg: The Internet Needs New Rules. Let's Start in These Four Areas, 30.03.2019, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/opinions/mark-zuckerberg-the-internet-needs-new-rules-lets-start-in-these-four-areas/2019/03/29/9e6f0504-521a-11e9-a3f7-78b7525a8d5f_story.html (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁶¹ Gözetim Kurulu itiraz prosedürü için bkz. <https://oversightboard.com/appeals-process/>.

⁴⁶² Gözetim Kurulu tarafından görülen davalar için bkz. <https://transparency.fb.com/tr-tr/oversight/oversight-board-cases/> ; verilen kararlar için bkz. <https://oversightboard.com/decision>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁶³ Gözetim Kurulu Holokost İnkârı Davasında Meta'nın İlk Kararını 23 Ocak 2024 tarihinde kaldırdı. Karar için bkz. <https://oversightboard.com/news/332899856283341-oversight-board-overturns-meta-s-original-decision-in-holocaust-denial-case/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

tavsiyelerde bulunabilmektedir. *META*, bu tavsiyeleri hem iç politika süreçleri için önemli girdiler olarak değerlendirmeyi hem de her tavsiyeye kamuya açık bir şekilde yanıt vermeyi taahhüt etse de kural olarak bu tavsiyeler bağlayıcı değildir.⁴⁶⁴

Diğer taraftan, çevrim içi platformlar tarafından gerçekleştirilen içerik düzenlemesi faaliyetlerinin bir tarafta ifade özgürlüğünü korurken, diğer tarafta dezenformasyonu azaltma noktasında dengeyi nasıl kuracağı ayrı bir tartışma konusudur.⁴⁶⁵ Çevrim içi ortamda kullanılan haklara yönelik kısıtlamaların yasal bir dayanağı olması, yargısal bir karar ile uygulanması, uygulanan tedbirlerle ilgili internet kullanıcılarının bilgilendirilmesi ve sürecin şeffaflığının sağlanması gerekir. Bu süreçte kısıtlama tedbirinin muhatabı olan kullanıcılara da etkili itiraz prosedürlerinin ve yargı denetimi yolunun açılması önem arz etmektedir. Bu durum, bir yandan içeriğin düzenlenmesine yönelik karar süreçlerinde çelişmeli usulün ve etkili bir itiraz mekanizması öngörülmesinin gerekliliğine işaret etmekte; diğer yandan, bu süreçte müdahale edilecek içeriğin tespiti ve değerlendirilmesinde çevrim içi platformlar gibi özel hukuk şirketlerinin yargısal bir rol üstlenmesi yönünden eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu doğrultuda insan hakları perspektifinden risk analizinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. İnternet servis sağlayıcılarına iletilen, internet ortamındaki içeriklere yönelik çıkartma veya engelleme taleplerinin, ifade özgürlüğüne ve bilgi alma hakkına mümkün olan en az müdahaleci şekilde dar kapsamda uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, uygulanan ya da reddedilen her kısıtlama, gerekçesiyle birlikte her defasında ilgisine bildirilmelidir.

Son olarak örneğin, *Google* gibi arama motorlarının algoritma güncellemeleri ile özellikle internet haberciliği yapan yayın organlarının görünürlüğünü ve yönlendirmesini düşürebilmesi bağımsız gazetecilik faaliyeti üzerinde etkiler doğurabilmekte, reklam gelirlerinin azalmasına ve internet haber portallarının ana akım medya karşısında direnç gösterememesine neden olabilmektedir. Kuşkusuz dijital alanda kapsamlı bir telif yasası ile internet üzerindeki yayıncılığa bir koruma

⁴⁶⁴ Gözetim Kurulu tavsiye kararları için bkz. <https://transparency.fb.com/tr-tr/oversight/oversight-board-recommendations> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁴⁶⁵ Gözetim Kurulu Meta'nın kimliği tespit edilebilen savaş esirlerini tasvir eden bir gönderiyi yayında bırakması ve "rahatsız edici" uyarı ekranı ekleme kararını onaylamış ve bir tarafta haber değeri taşıma istisnasının uygulanmasını diğer tarafta insan hakları ihlallerinin belgelendirilmesine ilişkin menfaatlerin dikkate alınmasını önemsemiş, bu değerlendirmeye ilişkin bir politika geliştirilmesini tavsiye etmiştir. Bkz. Oversight Board, Armenian Prisoners of War Video, <https://www.oversightboard.com/decision/fb-ylrv35wd/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

sağlayabilmek mümkün görünse de bu kapsamda yapılacak hukuki düzenlemelerin özgür ve serbest basına uygulanan yüksek koruma kapsamındaki temel ilkeler dikkate alarak ve demokratik katılım sağlanan bir müzakere sürecinin sonucu olarak ortaya konulması bir gerekliliktir.

c. Teknoloji Şirketlerinin Sorumluluğuna Bağlı Gelişen Sorunlar

Sosyal platformların büyük bir kısmının merkezlerinin ABD’de olduğu dikkate alındığında, ABD’deki ifade özgürlüğünün korunması rejiminin genişliği ve Kıta Avrupası sistemi arasındaki içtihat farklılığı özellikle sosyal platformların AB ülkelerinde *DSA* tarafından getirilen yükümlülüklerle uyumlaştırmak için alacakları tedbirler bakımından sorun doğurabilecektir.⁴⁶⁶ Zira ABD’de ifade özgürlüğüne getirilecek kısıtlama için aranan açık ve mevcut tehlike kriterinin yerini, uygulama kuralları doğrultusunda demokratik toplumda gereklilik kriterleri ışığında adil denge analizi alacaktır. Bu farklılık ABD ve Avrupa arasında farklı içerik düzenleme eşiklerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.⁴⁶⁷ Bu bağlamda uygulama kurallarında öngörülen hassasiyetlere rağmen farklı yönde kararların alınması da söz konusu olabilir. Örneğin, Gözetim Kurulu’nun Yahudi Soykırımı’nın inkarına ilişkin içeriğin kaldırılmaması ile ilgili yukarıda atıf yapılan kararında *META*’nın, yapay zeka destekli otomatik inceleme sürecinde, insan faktörünü de devreden çıkarmamasına rağmen, şirket politikasında açıkça yasaklanan bir konuda, içeriği tespit ederek kaldırmaması eleştirilmiştir. Bu noktada, *META*’ya verilen tavsiyelerden biri, bu otomatikleşmiş süreçlerde uygulama verilerini daha ayrıntılı bir düzeyde etiketlemek için insan kontrolünü devre dışı bırakmayan sistemler oluşturması gereğidir. İçeriğin denetlenmesinde yapay zekaya olan güvenin artması, filtreleme algoritmalarının oluşturulmasındaki tasarım süreçlerinin de insan haklarıyla uyumlu şekilde geliştirilmesini, insan hakları üzerindeki potansiyel etkilerin kontrol edilmesini ve şeffaflığın sağlanması gereğini de beraberinde getirmektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ TOURKOKHORITI Ioanna, “The Digital Services Act and the EU as the Global Regulator of the Internet”, *Chicago Journal of International Law*, C. 24, S. 1, 2023, ss. 129-147, s. 144-146.

⁴⁶⁷ BLEICH Erik, “Freedom of Expression versus Racist Hate Speech: Explaining Differences Between High Court Regulations in the USA and Europe”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 40, S. 2, 2013, ss. 283-300, s. 286 vd.

⁴⁶⁸ Human Rights by Design Future-Proofing Human Rights Protection in the Era of AI, 2019, Council of Europe Human Rights Commissioner, <https://rm.coe.int/follow-up-recommendation-on-the-2019-report-human-rights-by-design-fut/1680ab2279>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Öyle ki filtreleme mekanizmalarının dayandığı yapay zeka destekli algoritmaların oluşturulma sürecinin denetlenmemesi, dezenformasyonla mücadele edilmek üzere tasarlanmış olmasına rağmen, çatışan menfaatler arasında adil denge analizi yapmadan uygulanan otomatik içerik filtrelemesinin aslında hukuka uygun olan bir içeriğin aşırı sansürlenmesine yol açabilir. Kuşkusuz, filtreleme sürecinin temelini oluşturan yapay zekaya dayalı algoritmalar, yapay zeka araçlarının geliştirilmesine tasarımı sürecinde insan hakları perspektifinden müdahale edilmemiş olması halinde çeşitli ayrımcılık gerekçelerine yol açabilecek ön yargılar sergileyebilir veya manipülasyona açık olabilir. Nitekim bu süreç, yapay zekanın geliştirilmesine katkı verenlerin bakış açılarının bir aynası olarak değerlendirilebilir. Sosyal medyada içerik moderasyonu, tipik olarak makine öğrenimi ve sınırlı insan etkileşimi ile karakterize edilen bilgisayar algoritmalarına dayalı olarak işletilen otomatik bir süreçtir.⁴⁶⁹ Örneğin filtrelemeye takılan ifadenin; hiciv, sanatsal ya da siyasi bir ifade biçimi olması ve bağlamı gözetilmeksizin engellenmesi, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkını, dezenformasyonla mücadele kisvesi altında ihlal edebilir.

Kaldı ki dezenformasyon kapsamında çarpıtılmış bilgi, yapay zeka temelli algoritmaların kullanıldığı pek çok alanda söz konusu olabileceği gibi, arama motorlarının kullanıcıların hızlı şekilde bilgiye erişimini sağlamaya yönelik uygulamalarından da kaynaklanabilir. Örneğin *Google*, arama motoru üzerinde otomatik tamamlama işlemi seçeneğiyle, arama yapılacak içerikle ilgili ilk harfler girildikten sonra onunla ilgili tüm içerikleri listeleyebilmektedir. Yapay zeka algoritması üzerinden yapılan tahminlere dayanan listelenmiş içerikler yanlış ya da yanıltıcı bilgi içerebilir. Bunu engellemek üzere *Google*, arama motoruna üretilen içeriklerden “*uygunsuz tahminleri bildirin*” bağlantısını ekleyerek kullanıcıların geri bildirimini alma yöntemini geliştirmiştir.⁴⁷⁰ Bir başka örnek ise yine *Google*’ın arama motoru algoritmalarının, belirli *web* sitelerine veya siyasi bakış açılara yönelik potansiyel ön yargılar açısından incelendiğinde, yanlış olabilmektedir.⁴⁷¹ Arama motoru algoritmaları, kullanılan çerezler üzerinden arama yapan bireylerin özelliklerini

⁴⁶⁹ BAKER Stephanie Alice / WADE Matthew / WALSH Michael James, “The Challenges of Responding to Misinformation During a Pandemic: Content Moderation and the Limitations of The Concept of Harm”, Media International Australia, C. 177, S. 1, 2020, ss. 103-107, s. 104.

⁴⁷⁰ Google otomatik tamamlama tahminlerinin işleyiş şekli için bkz. <https://support.google.com/websearch/answer/7368877?hl=tr> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁴⁷¹ İfade Özgürlüğü ve Doğru Bilgiye Erişim Bağlamında Google’ın Dezenformasyon ve Medya Politikaları, a.g.e., s. 10-11.

belirleyerek, farklı görüşlere erişimini sınırlandırabilir ve yankı odalarının oluşmasına katkıda bulunabilir. Bu katkı, demokratik toplumun temel taşı olan ifade özgürlüğü, çoğulculuk ve açık fikirlilik unsurlarıyla bağdaşmaz. Öte yandan dezenformasyonla mücadelede kullanılan diğer bir teknik yöntem ise, yalan haber barındıran ya da dezenformasyon yayan internet sitelerinin arama sonuç sayfasındaki sıralarını geriye atarak endeks dışı bırakmaya yönelik kriterler geliştirmesidir.⁴⁷² *Google* yönünden bir diğer dezenformasyonla mücadele yöntemi de doğrulama platformlarıyla iş birliği yapmaktır. Doğrulama platformlarından elde edilecek veriler doğrultusunda arama ve haber sonuçlarına doğrulama etiketi eklenmektedir.⁴⁷³

Bununla birlikte bir ifadenin; onu kullanan kişiye, kullanıldığı yere ve zamana, hatta ülkeye göre farklı anlamlar teşkil etmesi mümkündür. Bir toplum ya da benzer siyasi görüşlere sahip birey grupları açısından doğru olan bir ifade, bağlamın ve muhatap kitlenin değişmesiyle yanlış, yanıltıcı veya aldatıcı bir görünüm kazanabilir. Dolayısıyla otomatik filtrelemelerde süreç tarafsız görünse de uygulamada temel hakların kullanılması üzerinde olumsuz etkiler doğurabilme potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Hatta zararı azaltmak için tasarlanmış olmalarına rağmen bu uygulamalar, algoritmik yönlendirme yoluyla, bir iddianın doğruluğunu kanıtlamak için değil, dezenformasyon yoluyla kitleleri etkilemek için de kullanılabilir.⁴⁷⁴ Bu nedenle hem geliştirme hem de uygulama sürecinde hak temelli ve insan faktörünü göz ardı etmeyen bir denetim mekanizması, dezenformasyonla mücadelede ilgili aktörler arasında paylaşılan sorumluluğun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, bu düzenlemelerin özel hukuk aktörleri tarafından insan unsuru da devre dışı bırakılarak birtakım algoritmalar üzerinden yapılması, sansür niteliğindeki uygulamaların çoğalmasını ve hatta ayrımcılık temelinde başka sorunlar doğurabilecek içerik müdahalelerinin ortaya çıkmasına neden olabilir.⁴⁷⁵ Bunun yanında çok disiplinli bir izleme ve raporlama sürecinin yürütülmesi de sürecin geliştirilmesine fayda sağlar. Bu doğrultuda özellikle, akademik ve sivil toplumu da

⁴⁷² Arama Kalitesi Sıralama (Search Quality Rating) Genel İlkeler (2024) için bkz. <https://static.googleusercontent.com/media/guidelines.raterhub.com/en//searchqualityevaluatorguidelines.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁴⁷³ Uluk, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁷⁴ Çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıca değinilecek olmakla birlikte, örneğin *DeepSeek* uygulamasındaki yanlışlık ile ilgili iddialar bakımından, pek çok haber arasında, McCARTHY Simone, DeepSeek is giving the world a window into Chinese censorship and information control (January 29, 2025), <https://edition.cnn.com/2025/01/29/china/deepseek-ai-china-censorship-moderation-intl-hnk/index.html> (Erişim tarihi: 12.03.2025).

⁴⁷⁵ Helm / Nasu, **a.g.e.**, s. 32.

kapsar biçimde bağımsız kurumlar ve araştırmacılar, örneğin; toplumsal cinsiyet değerlendirmeleri, denetimler, soruşturmalar ve platformların uygulamaları ve faaliyetlerine ilişkin diğer rapor türleri de dahil olmak üzere insan hakları durum tespitini destekleyebilecektir. Bu katılımın sağlanması, sosyal medya platformlarının hassas ve ötekileştirilmiş durumdaki farklı gruplar üzerindeki eşitsizliklerin, ön yargıların ve farklı etkilerinin belirlenmesine de yardımcı olur.⁴⁷⁶

Diğer taraftan, internet servis sağlayıcılarının kural olarak üçüncü taraf paylaşımlarından sorumlu tutulması söz konusu değildir. “*Aracıların Sorumluluğuna İlişkin Manila Prensipleri*” bu hususta belirleyici tespitleri içermektedir.⁴⁷⁷ Kural olarak aracılar, üçüncü taraf içerikleri yönünden sorumluluktan korunmalıdır. *Manila Prensipleri*’ne göre, “*aracıların sorumluluğunu düzenleyen tüm kurallar, kesin, açık ve erişilebilir olması gereken yasalarla sağlanmalıdır ve aracılar, içeriğin değiştirilmesinde yer almadıkları durumlarda üçüncü taraf içeriğine ilişkin sorumluluktan muaf olmalıdır. Aracılar, yasal içeriği kısıtlamadıkları için sorumlu tutulmamalıdır. Aracılar hiçbir zaman hukuka aykırı üçüncü taraf içeriğine ev sahipliği yapmaktan kesin olarak sorumlu tutulmamalı veya aracı sorumluluk rejiminin bir parçası olarak içeriği proaktif olarak izlemeleri istenmemelidir. Adli bir makamın emri olmaksızın içeriğin kısıtlanması istenmemelidir.*”⁴⁷⁸ İçeriğin hukuka aykırı olduğunu tespit eden bağımsız ve tarafsız bir yargı merci tarafından bir karar verilmedikçe, aracıardan içeriği kısıtlamaları istenmemelidir. İçeriğin kısıtlanmasına yönelik talepler açık, net olmalı ve yasal sürece uygun olmalıdır. İçeriği kısıtlayan yasalar, kararlar ve uygulamalar demokratik bir toplumda gerekli ve orantılı olmalıdır. Bu kapsamda, içeriğe yönelik her türlü kısıtlama, söz konusu içerikle sınırlı olmalıdır ve kısıtlayıcı niteliği en az olan teknik araçlar benimsenmelidir. İçerik kısıtlamasını sürekli hale gelmemesi için, kısıtlama periyodik olarak gözden geçirilmelidir.⁴⁷⁹ Sosyal medya platformlarının yargı kararlarının icrasını sağlamak üzere gereken tedbirleri ivedilikle alması ve icra edilmemekten kaynaklanan bir zarara sebebiyet vermemesi de hem adil yargılanma hakkının bir uzantısı hem de hukuk devletinin gereklerinin yerine getirilmesinde özen yükümlülüğünün bir parçasıdır.

⁴⁷⁶ UNESCO Kılavuz İlkeleri, s. 37-38.

⁴⁷⁷ Manila Principles on Intermediary Liability, <https://manilaprinciples.org/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁴⁷⁸ Manila Principles, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁷⁹ Manila Principles, **a.g.e.**, s. 4.

Örneğin, Türkiye’de erişim engelleme ve içerik çıkartma ile ilgili yargı kararlarını icra etmekle görevli merkezi bir kuruluş olan Erişim Sağlayıcıları Birliği tarafından, yargı kararlarının ivedilikle uygulanması gereklidir.⁴⁸⁰ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun’un (5651 sayılı Kanun) 9. maddesinin 8. fıkrasına göre, “*Birlik tarafından ilgili içerik ve yer sağlayıcılar ile erişim sağlayıcıya gönderilen içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararının gereği, derhâl, en geç dört saat içinde ilgili içerik ve yer sağlayıcılar ile erişim sağlayıcı tarafından yerine getirilmelidir.*”⁴⁸¹ Manila Prensipleri de dikkate alındığında erişim sağlayıcıların sorumluluğunu genişleten bir düzenleme olduğu açıktır. Diğer taraftan çıkartılan ya da erişimi engellenen içeriğin başka internet adreslerinde de yayınlanması durumunda doğrudan Erişim Sağlayıcıları Birliği’ne başvuru yapılarak müdahale edilmesinin talep edilmesi de sorumluluğu genişletmekte ve yargısal bakımdan usuli güvenceleri sağlamamaktadır. Bununla birlikte 5651 sayılı Kanun’un 9. maddesi ve 8. maddesinin 4. fıkrası maddesi T.C. Anayasa Mahkemesinin 11.10.2023 tarihli ve 2020/76 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.⁴⁸² Ancak yeni düzenlemenin Erişim Sağlayıcıları Birliği’ne verilen yetkiler bakımından T.C. Anayasa Mahkemesi kararındaki tespitler ve erişim sağlayıcıların sorumluluğunun kapsamına ilişkin uluslararası ilkeler de dikkate alınarak yapılması ve yargısal denetim mekanizmasının sağlanması gerektiği açıktır. Bu kapsamda bir diğer açıkça düzenlenmesi gereken husus da yargı makamı tarafından verilecek kararların uygulanmaması ya da uygulanmasının geciktirilmesi nedeniyle oluşan zarar bakımından yargı yolunun açıkça belirlenmesi olmalıdır.

Diğer taraftan, Manila prensiplerinde ifade edildiği üzere, araçlar içerik kısıtlama politikalarını hazırlarken ve uygularken insan haklarına saygı göstermelidir. Aynı şekilde hükümetlerin de araçların içerik kısıtlama politikalarının insan haklarına saygılı olmasını sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu doğrultuda devlet; şeffaflık

⁴⁸⁰ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, madde 6/A; ÖZTÜRK Hüseyin, “Erişim Sağlayıcıları Birliği’nin Yapısı ve Görevleri”, Bilişim Hukuku Dergisi, C. 2, S. 1, 2020, ss. 115-140, s. 117.

⁴⁸¹ Aynı maddenin 9. fıkrası gereği, hâkimin verdiği içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararına konu kişilik hakkının ihlaline ilişkin yayının başka internet adreslerinde de yayınlanması durumunda ilgili kişi tarafından Birliğe müracaat edilmesi hâlinde mevcut karar bu adresler için de uygulanır.

⁴⁸² 5651 sayılı Kanun ile ilgili T.C. Anayasa Mahkemesinin 11.10.2023 tarihli ve 2020/76 sayılı iptal kararı ikinci bölümde detaylı şekilde incelenmiştir.

ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda, içerik düzenleme politikaları ve kurallarını açık bir dille ve erişilebilir formatlarda çevrim içi olarak yayınlamalı, gelişmelere uygun şekilde güncel tutmalı ve uygun olduğunda değişiklikleri kullanıcılara bildirmelidir. Şeffaflık raporları yayımlanması da yine, temel prensiplerden biridir.⁴⁸³ Bu çerçevede devletlerin içerik kaldırma taleplerinin sosyal medya platformları tarafından yerine getirilmesi konusunda şeffaflık raporlarının yayımlanarak kamuoyunun bilgilendirilmesi de bu platformların sorumlulukları kapsamındadır.⁴⁸⁴

Unutulmamalıdır ki, uluslararası insan hakları standartlarının gücü, *“platformları doğru kararlar almaya zorlamalarında değil, kararlarını doğru şekilde almaları için onlara rehberlik etmelerinde yatmaktadır.”*⁴⁸⁵ İnternet araçları lehine öngörülen sorumluluk muafiyetleri katı koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Bu kapsamda örneğin yer sağlayıcının sorumluluğunun devreye girmesi; hukuka aykırı bilgidan haberdar olunması veya haberdar olur olmaz söz konusu bilgiyi kaldırmak yahut erişilemez hale getirmek için derhal harekete geçilmesi koşuluna tabidir.⁴⁸⁶ Bu koşullar, yayılmasına yardımcı oldukları bilgilerin hukuka uygunluğunu ilk olarak değerlendirmek gibi hassas bir görevle yükümlü olan araçların ve özellikle de yer sağlayıcıların özel sansür riskini tamamen ortadan kaldırmayı mümkün kılmamaktadır.⁴⁸⁷ Bu bağlamda sansür niteliğini gösteren bir müdahaleyi gerçekleştirme yetkisi, özel bir kuruluşa devredilmemeli ve eğer yazarı değilse hiç kimse internet üzerinde yayılan içerikten sorumlu tutulmamalıdır. Zira kullanıcılar tarafından yayılan veya oluşturulan içerikten doğrudan araçların sorumlu tutulması, sorumluluktan kurtulmaya yönelik otomatik olarak geliştirilen bir öz denetimi beraberinde getirebileceğinden, ifade özgürlüğü ile bağdaşmayan sansüre ve ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasına karşı demokratik toplumda gerekli olmayan bir müdahaleye sebebiyet verebilecektir. Diğer bir ifadeyle, hizmet sağlayıcıların bir şikâyet aldıktan sonra içeriği çok hızlı bir şekilde kaldırmasının ifade ve bilgi edinme özgürlüğü açısından tehlikeli olabileceği ve bu nedenle tamamen meşru içeriğin

⁴⁸³ Manila Principles, **a.g.e.**, s. 5.

⁴⁸⁴ Benedek / Kettemann, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁴⁸⁵ MICHEL Alejandra, “La Régulation de la Modération des Contenus en Ligne, une Affaire de Droits Humains?”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C.1, S. 133, 2023, ss. 35-65, s. 59.

⁴⁸⁶ *Delfi v. Estonya* [BD], para. 159.

⁴⁸⁷ La Rue, **a.g.e.**, para. 38.

sorumlu tutulma korkusuyla kaldırılabilirliğine dikkat çekmek gerekmektedir.⁴⁸⁸ Kabul edilen, bir sınırlı sorumluluk yaklaşımıdır.

Aracıların sorumluluğu bakımından AİHM içtihadına bakıldığında, *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete ve Index.hu Zrt* kararı belirleyici bir öneme sahiptir. Bu kararda, iddia konusu olan üçüncü kişilerce paylaşılan hakaret içerikli yorumların yayılmasında, internet üzerinde faaliyet gösteren haber portalının belli bir ölçüde sorumlu tutulabileceği değerlendirilmiş; ancak somut olayın koşullarında ilk değerlendirmeyi yapan yerel mahkemenin, başvurucuların sorumluluğu ile yorumların gerçek yazarlarına dair bir araştırma yapmamış olmasına dikkat çekilmiştir.⁴⁸⁹ AİHM'ne göre, başvurucuların üçüncü kişilere yorum yapmak suretiyle ifade özgürlüklerini kullanmaları için platform sağlaması, özel nitelikte bir gazetecilik faaliyetidir.⁴⁹⁰ Bununla birlikte, başvurucuların davranışı hakaret içeren ifadeleri “yaymak” olarak nitelendirilse dahi, bir gazetecinin üçüncü bir kişi tarafından yapılan açıklamaların yayılmasına yardımcı olduğu için cezalandırılmasının, basının kamu yararını ilgilendiren konuların tartışılmasına katkısını ciddi şekilde engelleyeceği değerlendirilmiştir. Özellikle güçlü gerekçeler olmadıkça böyle bir cezalandırmanın mevcut içtihatla bağdaştırılması zordur.⁴⁹¹ *Delfi v. Estonya* kararında ticari amaçla yürütülen bir faaliyet kapsamında nefret söylemi ve şiddete teşvik içeren yorumlar değerlendirme konusu iken, *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete ve Index.hu Zrt* kararında *kaba* ifadelerin çatışan menfaatler arasında denge analizine girmesi söz konusudur. Bu da sorumluluğun değerlendirilmesi bağlamında dikkate alınacak önemli bir farktır.

Diğer taraftan bu kararda yeni bir kriter olarak mağdur açısından yorumların sonuçlarının eklenmesi de önemlidir.⁴⁹² Nitekim AİHM'nin odaklandığı noktanın internetin faydalarından ziyade riskleri olmasının altı çizilmelidir.⁴⁹³ Her ihtimalde

⁴⁸⁸ Recommendation CM/Rec(2018)2, a.g.e.

⁴⁸⁹ *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Macaristan*, Başvuru No. 22947/13, 02/02/2016.

⁴⁹⁰ Aynı yönde, bkz. *Delfi AS v. Estonya [BD]*, para. 112-113.

⁴⁹¹ *Magyar Tartalomsgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Macaristan*, para. 79; *Jersild v. Danimarka [BD]*, Başvuru No. 15890/89, 23/09/1994, para. 35; *Thoma v. Lüksemburg*, Başvuru No. 38432/97, 25/05/2000, para. 62; *Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya*, Başvuru No. 76918/01, 14/12/2006, para. 31; *Print Zeitungsverlag GmbH v. Avusturya*, Başvuru No. 26547/07, 10/10/2013, para. 39; *Delfi AS v. Estonya [BD]*, para. 135.

⁴⁹² Popović, *Freedom of Expression...*, s. 139.

⁴⁹³ Maroni, a.g.e., s. 8.

AIHM'nin internet ortamında adil denge analizine uygulanacak kriterler bakımından klasik geleneksel medya için uygulanan kriterleri kıyasen tatbik etmesi, AIHS'nin yaşayan bir enstrüman olarak gelişen teknoloji bağlantılı davalarda uygulaması gereken yenilikçi yaklaşımı yansıtmamaktadır.⁴⁹⁴ AIHM bir diğer başvuruda, cinsiyetçi olduğu iddia edilen üç anonim yorumun internet portalına bildirilmesi üzerine derhal kaldırılmasında, yorumlar kaba olsa da nefret söylemi veya şiddete teşvik anlamına gelmediğinden, itiraz edilen yorumların niteliğini derinlemesine incelemeyeği görülmektedir.⁴⁹⁵ Bu başvuruda AIHM davayı esastan inceleyen ilk derece mahkeme yerel mahkemelerin özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı ile ifade özgürlüğü hakkı arasında bir adil denge kurmaya çalışırken takdir yetkileri dahilinde hareket ettiklerini tespit etmiş ve özel hayat ve 8. madde kapsamında ihlal olmadığına karar vermiştir.⁴⁹⁶

Bugün gelineen noktada AIHM'nin, internet hizmet sağlayıcıların sorumluluğuna ilişkin içtihadı genişlemiş olduğu gözlemlenmektedir. AIHM farklı içerik türlerinin farklı yaklaşımlar gerektirebileceğini kabul etmektedir. Ayrıca internet aracısının aktif ya da pasif bir rolü bulunmasına göre sorumluluğunun kapsamının değişebileceği anlaşılmaktadır.⁴⁹⁷ Somut olayın koşulları dikkate alınmadan, her türlü zarardan bir internet platformunun müteselsil ya da müşterek sorumluluğuna gidilmesi mümkün olamamaktır.⁴⁹⁸ Bu bağlamda, ileride ayrıca ele alınacak olan *Sanchez v. Fransa* kararı, açıkça hukuka aykırı içerik için aracı sorumluluğunun tesis edilmesine ilişkin önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.⁴⁹⁹ Öyle ki, *açıkça hukuka aykırı* olarak nitelendirilen yorumun aracı tarafından derhal kaldırılması, açıkça hukuka aykırı içeriğin tespitindeki zorluklar, aracılardan sorumluluk alanının ve alınacak tedbirlerin kapsamının genişlemesi dikkate alındığında ciddi bir külfet oluşturduğu ifade

⁴⁹⁴ Kaya, *İnternet Hukuku*, s. 305; Maroni, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁹⁵ *Høiness v. Norveç*, Başvuru No. 43624/14, 19/03/2019.

⁴⁹⁶ *Høiness v. Norveç*, para. 75.

⁴⁹⁷ GOSZTONYI Gergely, "How the European Court of Human Rights Contributed to Understanding Liability Issues of Internet Service Providers", *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, C. 58, S. 1, 2019, ss. 121-133, s. 132; aynı yönde kriterler için bkz. SARDO Alessio, "Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, C. 33, S. 2, 2020, ss. 435-460, s. 456.

⁴⁹⁸ KAYA Mehmet Bedii, "İnsan Hakları Ekseninde İnternetin Kontrolü ve Hukuki Sorumluluk Rejimi", *Anayasa Yargısı*, C. 37, S. 2, 2020, ss. 159-203, s. 193.

⁴⁹⁹ VAN DE KERKHOF Jacob, "Sanchez v France: The Expansion of Intermediary Liability in the Context of Online Hate Speech", 17.07.2023, <https://strasbourgobservers.com/2023/07/17/sanchez-v-france-the-expansion-of-intermediary-liability-in-the-context-of-online-hate-speech/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

edilebilir. AİHM’ne göre orantılılık incelemesi ilgili kişinin muhtemel sorumluluk düzeyine göre değişmesi gerekir. Dolayısıyla, bir bireyin seçilmiş bir temsilciden daha az yükümlülüğü olması gerektiği kabul edilmelidir. Nitekim, bireyin sözlerinin ağırlığı ve kapsamının yanı sıra sosyal medya platformlarına etkili bir şekilde erişim ve müdahalesi için uygun kaynaklara erişme kabiliyeti, finansal kaynakları ve aldığı destek de kişinin tanınırlığı kadar önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰⁰ Sonuç itibariyle yapılacak adil denge analizinde; yorumların bağlamı, başvuru şirket tarafından hakaret içeren yorumları önlemek veya kaldırmak için uygulanan tedbirler, başvuru şirketin sorumluluğuna alternatif olarak yorumların gerçek yazarlarının sorumluluğu, başvuru şirket açısından sonuçları, zarar gören tarafın davranışı ve yorumların zarar gören taraf için sonuçları dikkate alınmalıdır.

Diğer taraftan, hangi bilginin kamu yararına olduğunu belirleme görevinin, bir özel hukuk kişisine devredilmesinin de ayrıca adil denge analizinin yeterli ve uygun gerekçelerle yapılabilmesi açısından öneminin tartışılması gerekir. Dolayısıyla nihayetinde bir teknoloji şirketi olan internet araçlarına ve özellikle de arama motorlarına, usuli güvencelerin kıyas yoluyla uygulanması savunulmaktadır.⁵⁰¹ Nitekim teknoloji şirketleri, içeriğin yasa dışı olup olmadığını belirlemek bakımından en doğru makamlar değildir; keza bu makamlar yargısal makamlar olmalıdır. Dolayısıyla çatışan menfaatler arasında bir dengenin usuli güvenceler eşliğinde sağlanması önem arz etmektedir.⁵⁰²

Öte yandan, hukuka uygun bir içeriğe “otomatikleşmiş biçimde” müdahale edilmesi de ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı bir etki oluşturabilir. Bu durum devletin yargısal denetim mekanizmalarının etkili, hızlı ve çelişmeli bir biçimde işlememesi ve denetime elverişli bir adil denge analizine cevaz vermesi halinde devletlerin sorumluluğunu da devreye sokacaktır. Dahası, örneğin yükümlülöklere uygun şekilde içeriği paylaşan kişi bilgilendirilmesi ve itiraz yoluna başvurulabilmesine rağmen,

⁵⁰⁰ MOSSOUX Youri / PIETQUIN Cécile, “La Lutte Contre les Discours de Haine Après L’arrêt Sanchez: Chacun Est-il Responsable de Tous ? (Obs. Sous Cour Eur. Dr. H., Gde Ch., Arrêt Sanchez C. France, 15 Mai 2023)”, Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme, C. 138, S. 2, 2024, ss. 523-549, s. 546-547.

⁵⁰¹ Déclaration sur la Liberté de Communication sur l’Internet, 28.05.2003, Conseil de l’Europe, Principe 6; aynı yönde, la Déclaration du Comité des Ministres sur la Protection de la Liberté d’Expression et de la Liberté de Réunion et D’association en ce qui Concerne les Plateformes Internet Gérées par des Exploitants Privés et les Prestataires de Services en Ligne 07.12.2011, para. 4.

⁵⁰² La Rue, a.g.e., para. 42.

sürecin çelişmeli ve usuli güvenceleri içerecek şekilde yürütülmesine ilişkin bir yükümlülüğün bulunmaması sebebiyle somut olayda gerçek anlamda bir denge analizi yapılamayacaktır.⁵⁰³

Özellikle çevrim içi platformlar, içeriğin paylaşıldığı ve yayıldığı alanlar olarak hem kamusal tartışma ortamının bir parçası hem de dezenformasyona aracılık eden bir vasıta. Dezenformasyonla mücadelede düzenlemeler, temel olarak önleyici bir amaç doğrultusunda hareket etmeli ve dezenformasyona neden olan içeriklerin *á priori* üretimini ve yayılmasını engellemeyi hedeflemeli ancak bunu bir sansür uygulamasına neden olmadan gerçekleştirebilmelidir. İnsan hakları risk ve etki analizlerinin yapılması düzenlemeler açısından bu sebeple gereklidir. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler, internet hızı ve yayılma alanı dikkate alındığında, önleyici tedbirlerden çok paylaşılan içeriğe ilişkin *á posteriori* ve akut müdahaleler biçiminde ortaya çıkan içerik çıkartma ya da erişim engelleme yöntemlerinin ve bunlara yönelik usuli güvencelerin öne çıktığı görülmektedir. Yargı makamlarının devreye girdiği *á posteriori* müdahalelerin dışında yargı mekanizmasının adeta *by pass* edilmesiyle idari makamlar ya da teknoloji şirketleri tarafından uygulanan teknik yöntemler aracılığıyla içeriğe müdahale edilmesi ise meselenin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu teknik çözümler, kısıtlayıcı nitelikteki düzenleyici veya yasal çözümlerden kaçınmak isteyen endüstri tarafından tercih edilen bir yoldur. Bununla birlikte bu yol, içeriğin tespiti ve yürütülen sürecin yargısal bir denetime sahip olmaksızın otomatikleşmesi bakımından sorunlu bir alan doğurmaktadır.

Çevrim içi aktörler tarafından dezenformasyonla mücadelede benimsenen içerik düzenleme uygulamaları, yasal süreç ve şeffaflık standartlarına uygun olmalıdır. Bu çevrim içi aktörler, dijital kamusal alanın gözcüleri haline geldiklerinden, yerine göre içeriğin hukuka aykırılığının belirlenmesi bakımından yasa koyucu, tespiti bakımından yargı makamı ve uygulanması açısından idari organlar, farklı roller üstlenmektedir. Unutulmamalıdır ki bu platformların kamusal tartışma üzerindeki etkisi ve gücü çok büyüktür. Bir taraftan içeriği yayma ve destekleme, diğer taraftan sansürleme bakımından, çevrim içi kullanıcılar tarafından yayılan içeriğin mevcudiyeti, görünürlüğü, erişilebilirliği ve bulunabilirliği önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenlerle sorumluluk paylaşımındaki yerleri gün geçtikçe daha da tartışılır bir hal alacak ve

⁵⁰³ Holznagel, **a.g.e.**, s. 213.

teknoloji geliştikçe de dezenformasyonla mücadelede kullanılacak yöntemler farklılaşarak gelişecektir. Bununla birlikte, bu yöntemler geliştirilirken, kamusal müzakerelere katkı sağlayan bilgi, haber ve düşüncenin yayılmasını engelleyecek şekilde sorumluluk rejiminin katı yorumlanarak oluşturulması kamuoyunun da oluşum sürecine zarar verebilir.⁵⁰⁴ Dolayısıyla her ne olursa olsun bu düzenleyici yöntemlerin evrildikleri noktanın her daim insan hakları hukuku perspektifinden ele alınması gerektiği unutulmamalıdır.

2. Dezenformasyonla Mücadelede İçerik Üreticilerin Yeri

Dezenformasyonla mücadelede çevrim içi platformları yöneten teknoloji şirketlerinin sorumluluğu tartışılırken, meselenin bir başka boyutu olan, içerik üretim biçimlerinin farklılaştığını da göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenledir ki içerik üretiminde geleneksel medya araçları ile bir karşılaştırma yapmak ve gelinen noktada ifade özgürlüğü bağlamında medya ve sivil toplumun yerini de ayrıca ele almak gerekir. Öyle ki, kural olarak internet üzerinde paylaşılan içerikler çoğunlukla gazetecilik etik ve standartlarından geçirilerek paylaşılmamaktadır. Bu içerik bir kez internet ortamında paylaşıldıktan sonra ayrıca bir doğruluk denetimine tabi tutulmaksızın sosyal medya platformları üzerinde bireyler aracılığıyla yaygınlaştırılmaktadır. Bu nedenledir ki bireyler bir yandan yeni sanal kamusal alanda kendilerini ifade etme serbestisi bulmakta, diğer yandan da geleneksel medyanın kullandığı editoryal süreçlerdeki filtrelemeden geçmeyen haber ve bilgilerin paylaşımına aracılık etmektedir. Halbuki haber verme faaliyeti yönünden doğrulama, gazeteciliğin bir parçasıdır. Bu yeni habercilik yaklaşımı, geleneksel gazetecilik anlayışının boyut değiştirmesine ve gazetecilik faaliyetinin dışına çıkılmasına neden olmaktadır.

a. Geleneksel Medyanın Çevrim İçi Dönüşümü

Şüphesiz, sosyal medyanın bilgi yayma biçimi, geleneksel kitle iletişim araçlarının bilgi yayma biçiminden önemli ölçüde farklıdır. Bu noktada ön plana çıkan “görünürlük” gereksinimi olmaktadır. Görünürlük süreci, bir yandan kendilerini çevrim içi platformlarda özgürce ifade eden bireylerin faaliyetlerini, diğer yandan bu

⁵⁰⁴ Tan, **a.g.e.**, s. 288-289.

platformların altyapısının bir parçası olan ve kullanıcıların kamusal ifadelerini düzenleyen, kısıtlayan ve önceliklendiren algoritmaları devreye sokmaktadır.⁵⁰⁵ Bununla birlikte, bu algoritmaların etkisiyle bireylerin seçilen özelliklerine göre filtrelenerek oluşturulan yankı odalarında bireylere ulaşan tek yönlü bilginin, gerçek bir demokratik tartışma ortamının oluşmasını sağlayacak yeterli doğruluk ve çeşitliliğe sahip olmaması, gerçek bir tehlike ortaya çıkmaktadır. İnternet üzerinde yayılan enformasyon yığınının özel odalarda üretilmesi ve özel odalara gönderilmesi gerçek anlamda bir kamusal alan ve kamuoyu oluşmasını engeller.⁵⁰⁶ Öyle ki ifade özgürlüğünün temelinde hakikatin ortaya konulması ve demokrasi yatar. Bu da açık tartışma ortamı ve özgür fikir teatisinin, bireylerin seçimlerini serbestçe belirleyebilmelerinin sağlanmasından geçer.⁵⁰⁷ Bir yandan, kullanıcılar yalnızca bir konuya ilişkin kendi anlayışlarını yansıtan bilgilere maruz kalma ve kendi bakış açılarını paylaşan kişilerle ayrıcalıklı bağlantılar kurma eğilimindedir. Öte yandan, algoritmaların sorumluluğu sorgulanabilir, zira daha önce seçilmiş bilgiler temelinde sıralama yaparak internet kullanıcılarının alternatif bakış açılarına maruz kalmasını engellemektedirler.⁵⁰⁸

Özellikle yankı odaları, sosyal medyada kullanıcıların yalnız kendi görüşlerine yakın paylaşımlarla karşılaştığı, farklı düşüncelerle karşılaşmanın ise pek mümkün olmadığını anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Yankı odaları ve bağlantılı olarak filtre balonları, algoritmalar sayesinde kullanıcıların alışkanlıkları takip ederek internet üzerinde yalnızca karşılaşmak istedikleri içerikleri görmesini sağlar. Yankı odalarında bireylerin inandıkları görüşleri yeniden ürettikleri ve karşı görüşleri reddederek bir kısır döngü içine girdiklerini söylemek yanlış olmaz. Bu da demokratik tartışma ortamında fikirlerin çatışarak doğrunun yanlıştan ayrılmasının önünü kapatır. Bu durum da farklı fikirlere kapalı bir ortamı yaratarak farkında olmadan kutuplaşmaya vesile olan yolu açabilmektedir. Öyle ki, bireyin kendi düşüncesine benzeyen ya da yakın olan bilgilere inanma yatkınlığı artmaktadır. Sosyal medya algoritmalarının etkileşim odaklı mevcut yapısının, bir kişinin önceden var olan inançlarıyla uyumlu içerikleri güçlendirirken, bu inançlara tezat oluşturan veya

⁵⁰⁵ VAN DIJCK José / POELL Thomas, “Understanding Social Media Logic”, *Media and Communication*, C. 1, S. 1, 2013, ss. 2-14. s. 7.

⁵⁰⁶ Chul Han, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁰⁷ Voorhoof / Cannic, *a.g.e.*, s. 408.

⁵⁰⁸ FARCHY Joëlle / TALLEC Steven, “De l’Information Aux Industries Culturelles, l’Hypothèse Chahutée de la Bulle de Filtre”, *Questions de Communication*, C. 43, S. 1, 2023, ss. 241-268, s. 250.

zorlayan içerikleri bastırıldığı ileri sürülebilir. Zira bireyler, farklı düşüncelerle karşılaştıklarında kendi düşüncelerini gözden geçirmeye daha yatkın olabilirler.⁵⁰⁹ Bu bağlamda, daha önceki bölümlerde doğrulama kavramı üzerinden değinildiği şekilde, farklı bakış açıları ve farklı kaynaklardan bilgiyi teyit etme alışkanlığı geliştirilmesi önemlidir. Demokratik tartışma ortamının özü de budur. Öte yandan, yankı odalarında yankılanan aynı fikir ve bakış açılarının yanı sıra, pek çok psikolojik faktör, doğrulama faaliyetine rağmen yanlış bilginin yayılmaya devam etmesine neden olabilmektedir. Kaldı ki özellikle yankı odalarının etkisiyle, çoğulcu bir perspektiften bakılmayan ve iletişim kanallarının kapalı tutulduğu bir mecrada doğrulamanın da dezenformasyonla mücadelede kapsamında hedef kitleye bir bütün olarak ulaşabilmesi de zordur.

Öte yandan, internetin bilginin hızlı akışına ve yayılmasına izin veren özellikleri dikkate alındığında, bilgi toplumundan tüketim toplumuna doğru bir evrilmenin söz konusu olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. Öyle ki, tüketim toplumunun karakteristiği tüketmek üzerine kuruludur ve burada yanlış bilme bir gerçeklik yadsımasıdır.⁵¹⁰ Dolayısıyla internet üzerinde oluşan tüketim odaklı toplumda, profesyonel anlamda nitelikli haber ve bilginin yerine “*tıklanma*” ve “*beğenilme*” ihtiyacını karşılama hedefine yönelen içerik üretiminin ağır bastığı söylenebilecektir. Bunun bireyler üzerindeki dopamin üretme etkisiyle de bağlantılı olarak kurgulandığı açıktır. Öyle ki, çeşitli duygulara hitap eden içeriklerin etkileşim bakımından daha çekici olduğu, haber başlıklarının tıklanma oranına etkisi üzerinden gerçekleştirilen araştırmalara da konu olmuş bir olgudur.⁵¹¹ Bu yeni nesil içerik üretimi modelinin gazetecilik etiği ve “*görünüşte doğru*” ve “*güvenilir*” habercilik ilkelerini öncelemeyen bir niteliğe sahip olması, bir nevi gözcü konumundaki basın ve sivil toplum örgütlerinin bu yeni düzendeki rolünü de sorgulatmaktadır.⁵¹²

⁵⁰⁹ GOTTLIEB Eli / BAKER Michael / DÉTIENNE Françoise, “Iranian Scientists and French Showers: Collaborative Fact-checking of Identity-salient Online Information”, *Frontiers in Psychology*, C. 14, 2023, <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1295130/full> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁵¹⁰ BAUDRILLARD Jean, *Tüketim Toplumu*, (Çev. N. Tural / F. Keskin), Ayrıntı, İstanbul, 1997, s. 29.

⁵¹¹ Bkz. ROBERTSON Claire E. / PRÖLLOCHS Nicolas / SCHWARZENEGGER Kaoru / PÄRNAMETS Philip / VAN BAVEL Jay J. / FEUERRIEGEL Stefan, “Negativity Drives Online News Consumption”, *Natural Human Behaviour*, C. 7, S. 5, 2023, ss. 812–822, s. 817.

⁵¹² YÜZER Dilara, “Basın Yoluyla Adli Haberlerin Verilişi ve Suçsuzluk Karinesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, Özel Sayı, 2013, ss. 1653-1694, s. 1662.

Gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere kamu gözlemcileri, demokratik toplumlarda şeffaflığın, hesap verebilirliğin ve serbest bilgi akışının teşvik edilmesinde hayati bir işlev görmektedir. Şüphesiz ki, demokratik bir toplumda gerçek bilginin şeffaf kılınması ve görünür olması önemli bir güvencedir. Bu güvencenin sağlanmasına yönelik gelişmelerden biri de giderek artan çevrim içi ortama taşınan haber vermedir. Çevrim içi bilginin geleneksel medya ile yarışır biçimde artış göstermesi, hızla ve büyük ölçekte yayılan bilginin doğruluğunu yeniden sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarında olduğu gibi sosyal medyada üretilen enformasyonun da içeriğinden ve çokluğundan öte hangi kaynaktan beslendiği önemli hale gelmiştir.⁵¹³

Hızlı ve büyük miktarda haber akışı etkileşimi artırsa da gazeteciliğin temelinde yer alan olaylara dair tüm kaynaklardan veri doğrulama ve editoryal sorumluluğu arka plana itmektedir. Bu bağlamda bütünü görebilmek için tarafgir olmadan bir doğrulama faaliyeti yürüterek kamuoyunun yararını gerektiren konularda içerik üretmek, demokratik tartışma ortamı bakımından elzemdir. Demokrasilerde gazeteci, kamudan yana taraftır ve sosyal fayda gözeterek hak perspektifinden olayın bütününe gazetecilik etiği çerçevesinde ele alır. Ancak eleştirel düşünme, bilgi ekosisteminin bir değeridir ve mutlak bir tarafsızlıktan bahsedilemez. Bu nedenledir ki haber verme faaliyetinde de “*tarafgir olmak*” ile “*tarafsız olmak*” arasındaki farkı gözeterek, demokratik tartışmada kamudan yana taraf olmak ve insan hakları perspektifinden haberi ele alarak doğru paylaşım yapabilmek bir meziyet olmalıdır. Bu kapsamda haber verme faaliyetinin yeni teknolojilerin etkisiyle şekil değiştirmesinde gazetecilik pratiklerinin terk edilmesi değil, bu veri üzerinden araştırmacı gazetecilik faaliyetini baz alan yeni iş modellerinin üzerine düşünülmesi de gerekli görülmelidir.⁵¹⁴ İfade özgürlüğü ile korunan bireylerin bilgi ve haber alma hakkı, geleneksel medya içeriklerinde doğru ve güvenilirlik kriterleri ile bağlantılı iken, internet üzerinde bireylerin algoritmalarla filtrelenen özelliklerine dayalı olarak ilgi çeken içeriğe doğru evrilmiştir. Bu durumda da geleneksel anlamda bir bilgi ve haber alma hakkının halen varlığını koruyup korumadığını tartışmak gerekir. Nitekim içeriğin yanlış ya da yalan

⁵¹³ AŞLAKCI Faruk, “Sosyal Medya’da Gösteri ve Dijital Dezenformasyon Üzerine Bir Değerlendirme”, International Journal of Communication and Media Research, C. 2, S. 2, 2022, ss. 88-99, s. 91

⁵¹⁴ Dünyadan veri gazeteciliğine başarılı örnekler bulunmaktadır, örneğin bkz. <https://medium.com/@pinardag/dunyada-ve-turkiyede-veri-gazetecili-i-4e2a4703d074>. (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

bir habere ilişkin olduğunun belirlenmesi haline dahi, içerik yeniden alıntılanarak ya da paylaşılarak yeniden ve yeniden üretilmekte ve yayılmaya devam etmektedir.

AİHM'nin, geleneksel yayın organlarına uygulanan güvencelerin devletlerin yasal mevzuatında internetten alınan bilgileri yayınlayan gazeteciler için de eşit şekilde sağlanmamasını ve bu kapsamdaki bir yasal düzenleme eksikliğini de ihlal olarak değerlendirdiğinin altını çizmek gerekir.⁵¹⁵ Bu bağlamda AİHM gazetecilerin internet kaynaklarından edindikleri bilgileri ceza yaptırımıyla karşılaşmadan kullanabilmelerine izin veren yasal çerçeve bulunmamasını kamu gözcüsü rolünü yerine getirmesi üzerinde engelleyici olacağına kanaat getirmiştir.⁵¹⁶ İfade özgürlüğüne ilişkin güvencelerin çevrim içi ifade özgürlüğüne de uygulanması konusunda, yasal mevzuattaki güvencelerin de aynı şekilde uygulanmasına vurgu yapılması, hukukilik ilkesinin kapsamının yorumlanması bakımından ayrıca önemlidir. Öyle ki, bir ülkenin karasal sınırlarından bağımsız olarak, bireylerin çevrim dışı ya da çevrim içi mecralarda ifade özgürlüğünü kullanmasının önünde yasadan kaynaklanan ve farklı muameleye neden olabilecek boşluklar ya da ifade özgürlüğü ile bağdaşmayan ek yükümlülükler bulunabilir. Bu kapsamda, internet ortamında işlenen suçlarla mücadele bakımından yasal düzenlemelerdeki boşluklar nedeniyle cezasızlığa neden olunması da ayrı bir konu teşkil etmektedir.⁵¹⁷

Bu noktada yasal düzenlemelerin AİHS ile bağdaşır şekilde yapılmasını temin etmek de devletlerin ifade özgürlüğünden kaynaklanan maddi pozitif yükümlülüğü olarak karşımıza çıkacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere devletler, işleyen bir demokrasinin ön koşullarından biri olan ifade özgürlüğünün etkili şekilde korunması için kamusal tartışmalara katılıma elverişli bir ortam yaratmalı, resmi makamlar veya kamuoyunun önemli bir kesimi tarafından savunulanlara ters düşse, hatta bu kesimleri rahatsız veya rencide etse bile bireyler, görüş ve düşüncelerini korkusuzca ifade edebilmelidir.⁵¹⁸

⁵¹⁵ *Comité de rédaction de Pravoye Delo et Shtekel v. Ukrayna*, para. 66.

⁵¹⁶ VAJIC Nina / VOYATZİS Panayotis, “İnternet ve İfade Özgürlüğü: “Cesur Yeni Dünya” ve AİHM'nin Evrilen İçtihadı”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza'ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 359-373, s. 367.

⁵¹⁷ *K.U. v. Finlandiya*, Başvuru No. 2872/02, 02/12/2008, para. 49.

⁵¹⁸ İfade özgürlüğünde kaynaklanan pozitif yükümlülükler için bkz. *Dink v. Türkiye*, Başvuru No. 2668/07 6102/08 30079/08, 14/09/2010, para. 137; *Özgür Gündem v. Türkiye*, Başvuru No. 23144/93, 16/03/2000, para. 53; *Khurshid Mustafa ve Tarzibachi v. İsveç*, Başvuru No. 23883/06, 16/12/2008, para. 50; Voorhoof / Cannie, **a.g.e.**, s. 410.

Basının gözcü rolü üstlenmiş olması, dezenformasyonun üretilmesi ve yayılmasında da bu rolden faydalanılmasını çekici kılmıştır. İnternet haber portallarında editoryal incelemeden geçirilmeden paylaşılan içerikler yoluyla dezenformasyonun yayılmasına hizmet edilmesi söz konusu olabilmektedir. Öte yandan bağımsız internet haber portalları üzerinden etik ilkelere dayalı yürütülen gazetecilik faaliyetinin çeşitli şekillerde itibarsızlaştırılmasına ve kamuoyunda gazetecilere duyulan güveni zayıflatmaya yönelik kampanyalar yoluyla dezenformasyon, araç olarak kullanılabilir. Basın; geleneksel medya ortamında olduğu gibi, sosyal medya ortamında da etkin bir süje olarak yer almaktadır. Bununla birlikte basın, sosyal medya üzerindeki diğer bireysel aktörlerden daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu durum, özellikle güvenilirlik kriteri bakımından basının paylaşımlarını diğer paylaşımlara nazaran daha çok izlenebilir ve tercih edilebilir kılmaktadır. Dolayısıyla bu güvenilirliğini ön plana çıkartarak faaliyetlerine devam etmesi kamunun doğru bilgiye ulaşmasında son derece önemlidir.⁵¹⁹ Öyle ki basın özgürlüğü aynı zamanda yalan haber ve söylentilerin yayılmasına karşı da bir emniyet supabı olarak görülmelidir. Bu bağlamda, dezenformasyonu yayma aracı haline gelmemesi ve basının gözcü fonksiyonu içinde kalarak esas amacından sapmamasının güvence altına alınması gereklidir.⁵²⁰

Çevrim içi ortamın bu şekilde dönüşümü ve içeriğin hızla ve geniş çapta yayılması dikkate alındığında internet ortamındaki bilgi kirliliği ile ilgili olarak geleneksel medyadaki tekzip yönteminin kullanılması, etkili bir dezenformasyonla mücadele yöntemi olarak görülmeyebilir. Buna ek olarak, çevrim içi ortamda yapay zeka altyapılı haber oluşturma olanaklarının da gelişmesi, yapay zekanın geliştirilme süreçlerindeki insan taraflılığı olasılığı da dikkate alındığında, yanlış ve yönlendirici haber oluşturmada sıkça başvurulmuş dezenformasyon araçlarından biri haline gelmiştir. Yapay zeka temelli algoritmaların müdahalesiyle daha geniş kitlelere yayılma riski taşıyan dezenformasyonun, demokratik bir tartışma ortamı oluşmasına yapay bir müdahale teşkil ettiğinden kuşku duyulmamalıdır. Yapay zeka temelli medya platformlarının da dezenformasyonu yaymak için kullanılmaya müsait olmaları

⁵¹⁹ ÖZKEPİR Ramazan / KOCAMAN Salih Zeki / KART Erkal Hilmi, Sosyal Medya ve Basın Hukuku, 2. Bası, Seçkin, Ankara, 2022, s.56.

⁵²⁰ DÖNMEZER Sulhi / BAYRAKTAR Köksal, Basın Hukuku, 6. Bası, Beta, İstanbul, 2016, s. 345.

ve sayılarının gitgide artması⁵²¹ ne kadar kolay ve kârlı olduklarının da bir göstergesidir. Dezenformasyon içeriklerinin adeta bir kanserli hücre gibi tüm internet ortamında yayılması ve hatta mutasyona uğrayabilmesi, bilgi ve haber verme faaliyetinde dijitalleşmenin önemli bir yan etkisidir. Öyle ki her bir bireyin içerik üretmek dijital kamusal alana katkı vermesinin yanında, ekonomik olarak da getirisi olan yeni bir iş modelinin ortaya çıkması, editoryal denetimden geçerek faaliyet gösteren geleneksel medya araçları ile ciddi bir rekabet ortamının doğmasını da beraberinde getirmiştir.

Dezenformasyonun yayılmasında büyük bir etken olarak karşımıza bilginin farklı kaynaktan doğrulanması üzerine kurulu kaliteli gazetecilik faaliyeti değil, bireylerin özgürce içerik üretmesi çıkmaktadır. Burada kullanılan özgürce ifadesi, denetimden geçmeden üretilen ve yayılan bilginin özelliğini ifade etmektedir. Profesyonel gazetecilik faaliyetinin, güvenilir kaynağın denetimi ve editoryal kontrolü yapılarak elde edilen “*gerçeklerin nesnel tanımına*” dayalı bir “*hakikat*” oluşturmalarının, kamusal tartışmanın sosyal ve siyasi meselelerini meşrulaştırma ve görünür kılma süreçlerinde artık yeterli olmadığını gösteren örneklerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, 2016 yılında ABD’de gerçekleşen Başkanlık seçimlerinde, başkan adayı *Donald Trump*’ın yemin törenine katılanların “*bizzat ve dünyanın dört bir yanında tanıklık etmiş en büyük seyirci kitlesinin toplandığı*” şeklindeki iddia, 22 Ocak 2017 tarihinde NBC kanalında yayımlanan bir röportajda eski basın sözcüsü *Sean Spicer* bu iddiayı “*alternatif gerçek*” olarak tanımlamasıyla sonuçlanmıştır.⁵²² Dolayısıyla, ispatı mümkün olan bir yalanı, alternatif gerçek olarak tanımlamak ve bu durumun kamuoyu nezdinde de kabul görmesi ve sorgulanmaması, hatta bu şekilde yaygınlaştırılarak kamuoyunun manipüle edilmesi hakikat sonrası dönem demokrasilerinde önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aynı zamanda doğruyu eğip bükerek, bir olayın belirli bir bakış açısıyla yorumlamasını sağlayarak ve gündem belirleyerek kamuoyunu şekillendirmeye yönelik halkla ilişkiler tekniklerini de kapsamaktadır.⁵²³ Servis edilen bilginin yalan ya da yanlış olduğunu bilmek ancak bunu kabullenmeyi reddetmek ve aksine sorgulamadan benimsemek, demokratik toplumun temellerini oluşturan ifade özgürlüğünün bir parçası

⁵²¹ SADEGHI McKenzie / ARVANITIS Lorenzo, “Rise of the Newsbots: AI-Generated News Websites Proliferating Online”, 01.05.2023, NewsGuard, <https://www.newsguardtech.com/special-reports/newsbots-ai-generated-news-websites-proliferating/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁵²² Linda / Zerilli, **a.g.e.**, s. 29.

⁵²³ Detaylı kavramsal açıklamalar için bkz. Özgen / Bayraktar, **a.g.e.**, s. 8-9.

niteliğindeki çoğulculuk ve eleştirel bakış açısı ile bağdaşmayacaktır. Dolayısıyla da dezenformasyon kampanyalarının üretilmesi ve yayılması sırasında bireylerden beslenildiğinden, geleneksel gazeteciliğin güçlenmesi dezenformasyon olgusunun önünde engel teşkil etmektedir.

Günümüzde biçimlenen bu yeni çevrim içi tartışma ortamı, vatandaş gazetecilik (*citizen journalism*) şeklinde de ifade edilebilen kavramın da ortaya çıkmasıyla, bu ortama uyarlanacak yeni kuralların belirlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda AİHM'ne göre sivil toplum demokratik bir toplumda kamu yararına olan konulara dikkat çekmesi ölçüsünde, basına atfedilen öneme benzer bir şekilde, gözcü rolünü üstlenmektedir.⁵²⁴ Keza *Gorzelik v. Polonya* kararında da demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesi için sivil toplumun önemi teyit edilmiştir. Sağlıklı bir sivil toplum, bireylerin ülkedeki demokratik süreçlere katılımını artırır.⁵²⁵ Ancak bunun ötesinde, bireysel olarak AİHM *Rebechenko v. Rusya* kararında *blogger* sosyal medya kullanıcıları için de kamu gözcüsü rolünü tanımıştır.⁵²⁶ Bununla birlikte herkesin içerik üretebildiği bir ortamda gazetecilik faaliyetinin zayıfladığı, temkinli yaklaşılması gerektiği savunulabilir.⁵²⁷ Bu tehlike karşısında, sosyal medyanın niteliği gereği, medyanın içeriğini üretenlerle medyayı izleyenler arasındaki katı ayrımın kalktığı, sosyal medya aracılığı ile bireylerin yaptığı paylaşımlara da bağlam ve içerikleri nazara alınarak basına ilişkin kuralların uygulanması savunulabilmektedir.⁵²⁸

b. Dezenformasyonla Mücadelede Sorumlu Gazetecilik İlkelerinin Önemi

Geleneksel medyada, haber verme süreci, kamuoyu ile gazeteciler arasında kurulan bir güven ilişkisine dayanmaktadır. Bu bakımdan editoryal denetim, doğrulama yöntemleri ve etik ilkelerden uzaklaşmak, inandırıcılığı ve kamuoyu ile kurulan güven ilişkisini, dolayısıyla da kamuoyunu kaybetmek anlamına gelecektir.⁵²⁹

⁵²⁴ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 48876/08, 22/04/2013, para. 103; İnsan hakları savunucularının da bu kapsama dahil olmasına ilişkin olarak bkz. *Taner Kılıç v. Türkiye (No. 2)*, Başvuru No. 208/18, 31/05/2022, para. 147.

⁵²⁵ COSTA Jean-Paul, "The Links Between Democracy and Human Rights Under the Case-Law of the European Court of Human Rights", 05.06.2008, European Court of Human Rights, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20080605_Costa_Helsinki_ENG. (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 5.

⁵²⁶ *Rebechenko v. Rusya [Komite]*, Başvuru No. 10257/17, 16/04/2019, para. 21.

⁵²⁷ Alpay, **a.g.e.**, s. 46; Sardo, **a.g.e.**, s. 447.

⁵²⁸ Akyasan Birsan, **a.g.e.**, s. 71.

⁵²⁹ GUEDJ Alexis, *Liberté et Responsabilité Journaliste Dans l'Ordre Juridique Européen et International*, Nemesis, Bruxelles, 2003, s. 206.

AİHM içtihadına bakıldığında, basının rolünün kamunun gözcüsü (*public watchdog*) olarak tanımlandığı görülmektedir.⁵³⁰ Bununla birlikte bu tanımlamadan da anlaşılması gerekenin *sessiz kukla* değil, gerekli olduğunda sesini çıkartarak düzen görüntüsünü bozan bir işlev olduğunun altını çizmek gerekir.⁵³¹ Nitekim demokratik tartışma ortamının oluşabilmesinin ön koşulu da budur.

Basına atfedilen bu önemli rol kapsamında, gazetecilik kaynaklarının korunmasının basın özgürlüğünün temel şartlarından biri olması da dikkate alınmalıdır. Bir gazetecinin haber kaynağını açıklamaya zorlanması, haber verme hakkı üzerinde bir caydırıcı etki oluşturabileceği gibi, gazeteciye kaynağının sorulmadığı fakat kaynağın belirlenmesine neden olabilecek bilgi ve belgelerin verilmesine karar verildiğinde ortaya caydırıcı etki olarak çıkabilir.⁵³² Diğer taraftan bir kamu makamının bireyin hangi bilgileri alacağını veya vereceğini kendisinin belirleme yeteneğini sınırlandırması durumunda basın özgürlüğü üzerinde bir müdahale meydana gelir ve bu yerine göre kendi aleyhinde suçlayıcı beyanda bulunmama ilkesiyle de bağdaşmayan durumları ortaya çıkartabilir.⁵³³ Gazetecilik kaynaklarına ilişkin koruma olmazsa, basının kamu yararına ilişkin konularda halkı bilgilendirmeye yardım etmesi engellenebilir. Bu da basının hayati önem taşıyan gözcü rolünün zayıflamasına neden olarak doğru ve güvenilir bilgi verme yeteneğini olumsuz etkileyebilir.⁵³⁴

Bununla birlikte haber, “*bozulabilir bir metadır ve yayını, kısa bir süre için bile geciktirmek, onu tüm değer ve menfaatinden yoksun bırakabilir.*”⁵³⁵ İfade özgürlüğünün kullanılmasının doğasında var olan “*görev ve sorumluluklar*” nedeniyle genel çıkarları ilgilendiren konularda habercilikle ilgili olarak gazetecilere sağlanan güvence, onların iyi niyetle ve doğru olgusal temellere dayanarak hareket etmesi ve gazetecilik ahlakına uygun olarak “*güvenilir ve kesin*” bilgiler sunması şartına

⁵³⁰ *Lingens v. Avusturya*, Başvuru No. 9815/82, 08/07/1986.

⁵³¹ *Saygılı ve Falakaoğlu v. Türkiye (No. 2)*, Başvuru No. 38991/02, 17/02/2009, Karşıoy, Yargıçlar Power ve Gyulumyan.

⁵³² Tombul, **a.g.e.**, s. 139; Gazetecinin iletişimin dinlenmesinin gazetecilik kaynaklarını kapsayıp kapsamadığına dair herhangi bir değerlendirme yapılması veya kaynakların ifşa edilmesini önlemek için yeterli usuli güvencelerin mevcut olması gerekliliği hakkında bkz. *Klaudia Csikós v. Macaristan*, Başvuru No. 31091/16, 28/11/2024, para. 70-71.

⁵³³ Russ, **a.g.e.**, s. 130.

⁵³⁴ *Goodwin v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 17488/90, 27/03/1996, para. 39.

⁵³⁵ *Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 2)*, para. 51.

tabidir.⁵³⁶ Bu bağlamda, gazeteci tarafından haberin doğruluğuna ilişkin yapılacak değerlendirmenin kapsamının belirlenmesi de elzemdir. Kural olarak, bu görev ve sorumluluklar kapsamında, bir gazetecinin belirli bir bilginin doğru olduğuna inanmak için yeterli olgusal temeli olması lazım gelir. Ancak doğruluk kontrolü açısından gazeteciden de makul bir araştırma yapması beklenecektir. Burada söz konusu olan, makul ve belirli bir özen ve profesyonellik gösterilmesi ile olguların paylaşılmadan evvel güvenilir kaynaklardan doğrulanmasıdır. AİHM’ne göre, “*olayın şartlarının, gazeteci için bilgi kaynağı olan kişilerin görüşlerinin yanlış olduğunu daha yüksek bir ihtimalle göstermesi halinde, iddiaların özellikle titiz bir şekilde doğrulanması gereklidir.*”⁵³⁷ Diğer bir ifadeyle, bilginin kesin şekilde doğruluğunun ispatlanması değil, *görünürde* gerçek olması aranır. Bir bilginin sonradan doğru olmadığının ortaya çıkması, haberin paylaşıldığı tarihteki *görünür* gerçeğe uygunluğunu değiştirmez. Ancak görünür gerçeğe uygunluğun da istisnalarının olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Öyle ki basını, bir somut olgunun kanıtlanması ya da olayın doğruluğunu araştırmak zorunda tutmak, her somut durumun koşullarına uygun olmayacağından bu durum, basının omuzlarına haddinden fazla ağırlık yüklemiş olacaktır. Keza ani gelişen ve aciliyeti olan olaylar ile bu kapsamda olmayan haberlerin hazırlanması bakımından doğrulamaya dair gösterilecek özen farklı seviyelerde değerlendirilmelidir. AİHM’ne göre de gazetecilik etiğine uygun biçimde bilginin doğruluğunu sağlama görevi, bir aciliyetin bulunmadığı durumlarda daha sıkı hale gelmektedir.⁵³⁸

Bununla birlikte, kamuoyunu ilgilendiren ve kamusal tartışma ortamına katkısı olan durumlarda, örneğin resmi kaynaklara dayanarak bir haber yayımlanması halinde, bu haberin doğruluğunun ayrıca araştırılması beklenmemelidir.⁵³⁹ Buna ek olarak yerel mahkemelerin, tek başına görünüşe uygunluğunu kontrol etmekle yetinip yetinmeyeceği ve başkalarının şöhret ve hakları gibi çatışan menfaatler arasında adil bir denge kurulup kurulmadığı her somut olayda özel olarak incelenmelidir.⁵⁴⁰

⁵³⁶ *Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç (No. 2)*, para. 53; *Fressoz ve Roire v. Fransa [BD]*, para. 54.

⁵³⁷ *Stankiewicz ve diğerleri v. Polonya*, Başvuru No. 46917/99, 06/04/2006, para. 58.

⁵³⁸ *Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık (No. 1 ve No. 2)*, para. 45

⁵³⁹ *Saygılı ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 19353/03, 08/01/2008.

⁵⁴⁰ *Tarman v. Türkiye*, Başvuru No. 63903/10, 21/11/2017, para. 42

Öte yandan, haberin paylaşılmasında gazetecinin iyi niyetle hareket etmesi de ayrı bir faktör olarak devreye girmektedir. Kamu yararı güden, görünür gerçeğe uygun ve güncel bir haberin içeriği ile veriliş şekli arasındaki dengenin korunmamış olması da bu kapsamda ele alınabilecektir.⁵⁴¹ Özellikle dezenformasyona yol açan hususlardan biri de haberin içeriği ile haber başlıklarının uyumlu olmaması ve başlıkların okuyucunun ilgisini çekebilme ve “tık” alabilmek amacıyla yanıltıcı ya da okuyucuyu yanlış yönlendirici nitelikte olabilmesidir. Ulusal ya da uluslararası ölçekte tanınırlığı olan ve güvenilir olarak kabul edilen haber portalları tarafından servis edilen içeriklerin paylaşılmasında daha dikkatli olunması, geniş kitlelere ulaşılması ve haberin yayılma hızının büyüklüğü nedeniyle daha fazla önem arz etmektedir.

Diğer taraftan bir olay gerçekleştirmiş olmasına rağmen, içeriği ile bağdaşmayan başlığın farklı şekilde okuyucuya aktarılması ya da servis edilmesi suretiyle okuyucunun yanlış yönlendirilebilmesi riski de bulunmaktadır. Örneğin, Güney Afrika’nın İsrail’e karşı yapmış olduğu tedbir talepli başvuruda Uluslararası Adalet Divanı’nın tedbir kararı vermesinin akabinde, *NY Times*’in yapmış olduğu bir haber dikkat çekicidir. Bu haberde kullanılan “*BM Mahkemesi İsrail’den Askeri Harekâtını Durdurması Talebini Reddetti*” (*UN Court declines to demand Israel to Stop Its Military Campaign*) şeklindeki başlık, gerçeğin çarpıtılmış bir versiyonu olarak servis edilmiştir. Gerçekte Adalet Divanı, İsrail’in Gazze’de Soykırım Sözleşmesi’ni ihlal eden soykırım eylemlerinde bulunmamasına karar vermiş, bu yöndeki tedbir kararının nasıl uygulandığına dair bir ay içinde rapor vermesini talep etmiştir. Dolayısıyla haber başlığı, içeriği yansıtmamaktadır. Sosyal medya üzerinde eleştirilmesinin ardından yeniden formüle edilerek “*BM Mahkemesi İsrail’e Soykırımı Önleme Kararı Verdi, Ancak Savaşın Durdurulmasını İstemedi*” (*U.N. Court Orders Israel to Prevent Genocide, but Does Not Demand Stop to War*) şeklinde yeni bir haber paylaşarak düzeltilmiştir.⁵⁴² Bu örnek vaka, hem güvenilir bir basın organının yanıltıcı haber yapabilme olasılığının bulunduğu hem de yanıltıcı haberin gazetecilik etiği gereği, diğer kaynaklardan teyit edilerek düzeltilmesinin kamuoyunun doğru bilgilenmesi açısından gerekliliğine dair önemli bir örnektir.

⁵⁴¹ MEMİŞ KARTAL Pınar, *Türk Ceza Hukuku’nda İftira Suçu*, Der, İstanbul, 2020, s. 64.

⁵⁴² İlk haber başlığı için bkz. <https://www.nytimes.com/2024/01/26/podcasts/israel-gaza-hostages-trump.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); düzeltilen haber başlığı için bkz. <https://www.nytimes.com/2024/01/26/world/middleeast/icj-israel-gaza-genocide.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

AİHM kararlarına bakıldığında AİHS'nin 10. maddesi kapsamında, ifade edilen fikir ve bilgilerin içeriğinin yanında kural olarak yayınlanma şeklinin de korunması güvence altına alınmıştır.⁵⁴³ AİHM, hangi tür haber yapma tekniklerinin kullanılması gerektiği konusunda basının görüşlerini göz ardı ederek kendi görüşlerini dayatma yetkisi bulunmadığını açıkça belirtmektedir.⁵⁴⁴ Şu hâlde yerel mahkemelerin de bu tür davalardaki rolü, açıklamalar ne kadar sert olursa olsun, eleştiri hakkı kullanılırken hangi üslubun benimsemesi gerektiğini telkin etmek değildir. Yerel makamların, davanın bağlamını, kamu yararını ve dava konusu beyanları dile getiren kişinin niyetini inceleyerek, provokasyon veya abartının belirli bir ölçüde olası kullanımını haklı çıkarıp çıkarmadığını değerlendirmesi gerekmektedir.⁵⁴⁵ Öyle ki AİHM, bir yayının güvenilirliğini sağlamak için hangi detayların yayımlanması gerektiğine karar verme hususunu da gazetecilere bırakmıştır.⁵⁴⁶

Diğer taraftan gazeteciler, kendilerine iletilen bilgiler arasından yayınlacakları bilgiyi ve yayınlama şeklini seçmekte özgürdür. Ancak bu, yine ifade özgürlüğü kapsamındaki ödev ve sorumluluklar doğrultusunda ele alınması gereken bir özgürlüktür. Bu bağlamda, haber almak ve haber vermek için kullanılan araçların dürüstlüğü ve örneğin kişilik haklarının korunması gibi çatışan diğer menfaatler arasında kurulacak dengeye riayet edilip edilmediği de dikkate alınması gereken kriterlerdendir.⁵⁴⁷ Bir yayının kesilmiş ve azaltılmış niteliği, okuyucuları yanıltıcı bir şekilde etkilediğinde, söz konusu yayının genel menfaate dair bir tartışmaya katılımı büyük ölçüde sınırlayabileceği unutulmamalıdır.⁵⁴⁸ Buna ek olarak, somut olayın şartlarına göre haber içeriğinin ne şekilde elde edildiği ve doğruluğu da incelenebilmektedir.⁵⁴⁹ Örneğin, başkasının özel hayatına ilişkin bir bilginin söz konusu olması durumunda, gazeteciler yayınlanmadan önce haberin içeriğinin doğurabileceği etkileri, mümkün olduğunca dikkate almakla yükümlüdür. Bu konu özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını güvence altına alan AİHS'nin 8. maddesi bağlamında özel bir koruma gerektirir. Ancak gazetecilerin görev ve sorumlulukları çerçevesinde, her defasında bir haberi yayımlamadan önce, aksiyon alabilmeyi

⁵⁴³ *Oberschlick v. Avusturya* (No. 2), Başvuru No. 20834/92, 1/07/1997, para 34.

⁵⁴⁴ *Jersild v. Danimarka*, Başvuru No. 15890/89, 23/09/1994, para. 31; *Stoll v. İsviçre [BD]*, para. 146.

⁵⁴⁵ *Kapsis ve Danikas v. Yunanistan*, Başvuru No. 52137/12, 19/01/2017, para. 38.

⁵⁴⁶ *Fressoz ve Roire v. Fransa*, para. 54.

⁵⁴⁷ *Egeland ve Hanseid v. Norveç*, Başvuru No. 34438/04, 16/04/2009, para. 61.

⁵⁴⁸ *Couderc ve Hachette Filipacchi Associés v. Fransa [BD]*, Başvuru No. 40454/07, 10/11/2015, para 130; *Stoll v. İsviçre [BD]*, para. 152

⁵⁴⁹ *Satakunnan Markkinapörssi Oy ve Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 165.

sağlamak üzere muhatabına önceden bildirme gibi bir yükümlülükleri bulunmamaktadır.⁵⁵⁰

Öte yandan AİHM; gazetecilerin, üçüncü kişilerin ifadelerinin yayımlanmasından dolayı sorumlu tutulmalarını, basının genel menfaate ilişkin sorunların tartışılmasına katkıda bulunmasını ciddi şekilde engellediği kanaatindedir.⁵⁵¹ Kural olarak gazetecilere, üçüncü kişilerin ifadelerini alıntılarken bu ifadelerle katılıp katılmadıklarını her seferinde açıkça beyan etme ya da mesafe koyma gibi bir genel yükümlülük yüklemek ifade özgürlüğü ile bağdaşmayabilir. Şu hâlde üçüncü kişilerin ifadelerinin alıntılandığı yazılı ya da görsel içeriklerde, gazetecinin genel menfaate ilişkin bir bilgiyi kamuya bildirme niyeti dışında başka bir amacın varlığının ortaya konulamaması halinde, gazetecinin sorumluluğuna gidilemeyeceği kabul edilmelidir.⁵⁵² Örneğin AİHM, seçimlerde aday olan bir kişiye ilişkin olarak çocuk istismarı iddialarının yayımlanmasıyla ilgili başvuruda, gazetecilerin sistematik ve açık şekilde, başkalarının itibarlarına zarar verebilecek bir alıntının içeriğiyle aralarına mesafe koymalarını gerektiren genel bir gerekliliğin, basının güncel olaylar, görüşler ve fikirler hakkında bilgi sağlama rolüyle bağdaştırılamayacağını bir kez daha vurgulamıştır.⁵⁵³ Bir gazetecinin, kamuoyunu ilgilendiren çok ciddi bir konuda verilen bir röportajda başka bir kişi tarafından yapılan açıklamaların yayılmasına yardım kapsamında cezalandırılması, basının kamu yararını ilgilendiren konuların tartışılmasına katkısını ciddi şekilde engelleyebilir. Bu nedenle, özellikle güçlü nedenler olmadıkça gazetecilerin sorumlu tutulmamaları gerekmektedir. Keza somut olayda da makaleleri kaleme alan gazeteci, ilgili birçok kişiyle görüşerek kız kardeşlerin güvenilirliğini ve iddiaların doğruluğunu tespit etmeye çalışmış ve akrabalarına iddialar hakkında yorum yapma fırsatı vermiştir. Bu koşullar altında, başvurucunun bir editör olarak iyi niyetle ve gerçeklere dayanan bir iddiayı doğrulamak için olağan gazetecilik yükümlülüklerine uygun hareket ettiğine kanaat getirilmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁵⁰ *Mosley v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 48009/08, 10/05/2011, para.125-129

⁵⁵¹ *Jersild v. Danimarka*, para. 35; *Polanco Torres ve Movilla Polanco v. İspanya*, Başvuru No. 34147/06, 21/09/2010, para. 47-48.

⁵⁵² Aynı yönde, *Couderc ve Hachette Filipacchi Associés v. Fransa [BD]*, para. 138.

⁵⁵³ *Ólafsson v. İzlanda*, Başvuru No. 58493/13, 16/03/2017.

⁵⁵⁴ *Ólafsson v. İzlanda*, para. 57.

AIHM, içeriğin yazıldığı bağlamı da dikkate almaktadır. Bu kapsamda, terörle mücadele ile ilgili zorlukları ve buna bağlı koşulları göz önüne almak önem arz etmektedir.⁵⁵⁵ İçeriğe konu metinlerin bütünüyle ele alındığında şiddete teşvik edip etmediğinin belirlenmesi için metinde kullanılan terimlerin ve hangi bağlamda yazıldığının da dikkate alınmasının önemi sürekli şekilde vurgulanmaktadır.⁵⁵⁶ Örneğin bir paylaşımda okuyuculara iletilen mesaj, içinde bulunulan durum karşısında şiddete başvurma'nın gerekli ve haklı bir meşru müdafaa önlemi olduğu ise, içinde bulunulan bağlam ve paylaşımın etkileri de dikkate alınarak ifade özgürlüğü kapsamında ihlal oluşturmadığı kabul edilecektir.⁵⁵⁷ Bununla birlikte, bir gazeteci tarafından, başkalarının açıklamalarının aktarılması halinde daha ihtiyatlı yaklaşılması gerekir. Öyle ki *Thoma v. Lüksemburg* başvurusunda AIHM, bir gazetecinin başka bir kişi tarafından yapılan açıklamaların yayılmasına yardımcı olduğu için cezalandırılmasının, basının kamu yararını ilgilendiren konuların tartışılmasına katkısını ciddi şekilde engelleyeceğini ve bunun için özellikle güçlü nedenler olmadıkça cezai yaptırım öngörülmemesi gerektiğini yinelemiştir.⁵⁵⁸

Diğer taraftan basının görev ve sorumluluklarının, çatışma ortamı ve ülkedeki gerginliklerin arttığı dönemlerde daha fazla önem taşıdığı vurgulanmıştır. Şiddet ya da şiddete teşvik içeren düşüncelerin yayınlanması, nefret söyleminin yaygınlaştırılması için bir araç haline getirilmemelidir. Bununla birlikte, toprak bütünlüğünün veya milli güvenliğin korunması veya suçun önlenmesi ile kamu düzeninin sağlanması meşru amaçları ileri sürülerek, demokratik toplumda gereklilik incelemesi yapılmaksızın, doğrudan basın üzerinde yaptırım uygulanması suretiyle kamuoyunun bilgilendirilme hakkına sınırlama getirilemez.⁵⁵⁹ Örneğin, AIHM ulusal güvenliği tehlikeye atacakları gerekçesiyle belirli yazıların yayımlanmasını yasaklayan bir tedbir kararına ilişkin olarak, kamuoyunun bilgiyi elde etme hakkının basının “*kamu yararına olan konularda bilgi ve fikir verme*” görevinin karşılığı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Nitekim, tek başına devletin ya da çoğunluğun belli bir siyasi konudaki görüşlerinden farklı bir

⁵⁵⁵ *Yavuz ve Yaylalı v. Türkiye*, Başvuru No. 12606/11, 17/12/2013; *Karataş v. Türkiye*, Başvuru No. 23168/94, 08/07/1999, para. 51.

⁵⁵⁶ *Gözel ve Özel v. Türkiye*, Başvuru No. 43453/04 ve 31098/05, 06/07/2010; *Özgür Gündem v. Türkiye*, para. 63; *Sürek v. Türkiye (No. 4) [BD]*, Başvuru No. 24762/94, 08.07.1999, para. 12 ve 58.

⁵⁵⁷ *Saygılı ve Falakaoğlu v. Türkiye (No. 2)*, para. 28.

⁵⁵⁸ *Thoma v. Lüksemburg*, para. 62; aynı yönde *Saygılı ve Falakaoğlu v. Türkiye (No. 2)*, Ortak Karşılık, Yargıçlar Power ve Gyulumyan.

⁵⁵⁹ *Şener v. Türkiye*, Başvuru No. 26680/95, 18/07/2000, para. 42; *Sürek v. Türkiye (No. 4)*, para. 60.

⁵⁶⁰ *Observer ve Guardian v. Birleşik Krallık*, Başvuru No.13585/88, 26/11/1991, para. 59.

perspektiften kamuoyuna yeni bir bakış açısı sunulması, toplumun bir kesimi tarafından hoş karşılanıp karşılanmadığına bakılmaksızın ifade özgürlüğü kapsamında korunur. Öyle ki demokratik toplumun gerekleri ile bağdaştığı ölçüde, kamusal tartışma ortamında birbirine karşıt tezlerin mevcut olduğu durumlarda, kamuoyunun tarafların farklı görüşlerinden her biri ile ilgili bilgi alma hakkına saygı duyulmalıdır.

Bununla birlikte bilgi ve fikir verme hak ve görevine sahip basın, daha yüksek bir koruma kapsamında iken, bu korumanın sınırları “görev ve sorumluluklar” ile çevrelenmiştir. Bu koruma “gazetecilik etiğine uygun, doğru ve güvenilir bilgi sunmak için iyi niyetle hareket etme” kuralına bağlıdır.⁵⁶¹ İyi niyetin bulunup bulunmadığı bir davanın olguları ve koşulları ve/veya mesleki etik kuralları ışığında belirlenebilir. Gazeteciler konusunda AİHM, özellikle çağdaş toplumda ve bireylerin büyük miktarlarda bilgiyle karşı karşıya olduğu bir dünyada medyanın etkisi göz önüne alındığında gazetecilik etiğine uyumluluğun izlenmesinin önemini vurgulamıştır.⁵⁶² Bu çerçevede araştırmacı gazeteciliğin önemi not edilmekle birlikte, bizatihi suça karışılması halinde, uygulanan müdahalenin gazetecilik faaliyetine değil işlenen suça ilişkin olması arasındaki fark ayrıca gözetilmelidir.⁵⁶³

Bu bağlamda kaynaklarının gizliliğini korunmasından farklı olarak, bilgiyi elde etmek için bizzat ve kasten kullandıkları yöntemin de bizatihi suç teşkil etmemesi beklenir.⁵⁶⁴ Bununla birlikte yöntemin hukuka aykırılığı bakımından ise, *Tillack v. Belçika* kararında AİHM, habere konu olan bilgilerin hukuka aykırı şekilde edinilmiş olmasını, haber kaynağının gizliliğine müdahale için tek başına yeterli bir sebep saymamıştır.⁵⁶⁵ Bu kararda, başvuru gazetecinin, çeşitli bilgileri alabilmek için kendisine müsaade edilmesi amacıyla bir görevliye rüşvet verdiği iddia edilmektedir. Bu görevlinin kimliğinin, yani haber kaynağının tespiti için başvuru evinde ve bürosunda arama işlemi gerçekleştirilmiştir. AİHM, ulusal mahkemelerin dayandığı

⁵⁶¹ *Fressoz ve Roire v. Fransa [BD]*, Başvuru No. 29183/95, 21/01/1999; *Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç*, Başvuru No. 26132/95, 02/05/2000; *Flux v. Moldova* (No. 6), Başvuru No. 22824/04, 29/07/2008, para. 34.

⁵⁶² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesine İlişkin Rehber, a.g.e, s. 43; *Stoll v. İsviçre [BD]*, Başvuru No. 69698/01, 10/12/2007, para. 104.

⁵⁶³ RAINEY Bernadette / MCCORMICK Pamela / OVEY Clare, Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights, 8. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2021, s. 518.

⁵⁶⁴ Güvenlik açıklarını ortaya çıkarmak amacıyla uçağa silah soktuğu gerekçesiyle gazeteciye verilen hapis cezası bakımından verilen kabul edilemezlik kararı için bkz. *Erdtmann v. Almanya [k.k.]*, Başvuru No. 56328/10, 05/01/2016.

⁵⁶⁵ *Tillack v. Belçika*, Başvuru No. 20477/05, 27/11/2007, para. 63.

gerekçelerin “ilgili” olarak kabul edilebileceği halde, itiraz edilen aramaları haklı çıkarmak için “yeterli” olmadığına kanaat getirmiştir.⁵⁶⁶

Diğer taraftan, bilginin elde edilmesine yönelik olarak özel hayata müdahale teşkil eden gizli kamera kullanmasıyla ilgili verilen bir kararda AİHM, böyle bir yöntemin kullanılmasına ilişkin somut olay özelinde denge analizi kriterlerini uygulayarak bir değerlendirme yapmıştır.⁵⁶⁷ Buna göre gazetecilik etiğine uygun, güvenilir ve belirli bilginin, iyi niyetle ve doğru bir olgusal temelde hareket edilerek elde edilmesi elzemdir. Bu dava özelinde, gazetecilerin gizli kamera yöntemiyle elde ettikleri ve kamusal tartışma ortamına katkı sağlayacak içerikteki bilgileri; özellikle özel hayatın gizliliğine riayet eden usuli güvenceler kullanarak yayınlamaları, önemli bir denge faktörü olarak dikkate alınmıştır.⁵⁶⁸ Bireyin mahremine ilişkin ayrıntıları içeren bir videonun, sorumlu gazetecilik kriterlerine uygun olmayan şekilde, gazeteciler tarafından ilgilinin rızası alınmaksızın elde edildiği ve yayımlandığı koşullar bakımından, ulusal mahkemelerin mevcut menfaatleri tartarken ciddi bir titizlikle hareket etmesi gerekir. AİHM’nin ifade ettiği şekilde “mekansal izolasyon” kriterini kabul etmek, bir kişinin halktan uzakta تنها bir yerde bulunmadığı sürece, sistematik olarak her anında görüntüsünün alınabileceğinin kabul edilmesini gerektirir. Böyle bir durum ise çok geniş kitlelere ulaşacak şekilde yayınlanmasına neden olabilir.⁵⁶⁹ İnternet üzerinde yayılmanın hızı da dikkate alındığında, bu durumun özel hayata saygı hakkının korunmasından kaynaklanan devletin pozitif yükümlülükleriyle bağdaşmayacağı açıktır.

AİHM; sorumlu gazetecilik kavramının, gazetecilerin sıradan ceza kanunlarına uyma yükümlülüğünü ihlal ettikleri durumlarda, örneğin gazeteciler tarafından üçüncü kişilerin iletişiminin dinlenmesi yoluyla elde edilen bilgilerle ilgili bir davada, yaptırım uygulanma riskinden de haberdar olmak durumunda olduklarının altını çizmiştir.⁵⁷⁰ İnternet üzerindeki haber ve bilgi akışının, kıyas yoluyla geleneksel medya ile doğrudan karşılaştırılamayacağı genel bir kabuldür. Bununla birlikte, tamamen birbirinden farklı statülerde kabul edilmeleri de aralarındaki geçirgenliğin

⁵⁶⁶ *Tillack v. Belçika*, para. 67.

⁵⁶⁷ *Haldimann ve diğerleri v. İsviçre*, Başvuru No. 21830/09, 24/02/2015.

⁵⁶⁸ *Haldimann ve diğerleri v. İsviçre*, para. 61.

⁵⁶⁹ *Tüzünataç v. Türkiye*, Başvuru No. 14852/18, 07/03/2023, para. 49; *Von Hannover v. Almanya*, Başvuru No. 59320/00, 24/06/2004, para. 74 ve 75.

⁵⁷⁰ *Brambilla ve diğerleri v. İtalya*, Başvuru No. 22567/09, 23/06/2016, para. 65.

göz ardı edilmesine yol açabilir. İnternet üzerinde paylaşılan içeriğin, geleneksel basın araçları aracılığıyla da yayılması, tek başına çevrim içi dezenformasyonla mücadeleyi eksik kılacaktır. İnternet üzerindeki içeriğin engellenmesi, yazılı basında da bu içeriğin yer aldığı durumlarda, yazılı basına ilişkin düzenlemelerin ayrıca devreye girmesine neden olur ve çok boyutlu bir hal alabilir. Bu doğrultuda AİHM, teknolojik gelişmeler ışığında internet ortamına kayan gazetecilik faaliyetlerine ilişkin olarak da içtihadını genişletmiştir. Bu kapsamda, gazetecilerin çevrim içi ifade özgürlüğüne etkili bir koruma sağlamaya yönelik bir yasal çerçeve oluşturmak hususunda devletlere pozitif bir yükümlülük yüklenmiştir. Bu doğrultuda geleneksel medyanın sorumluluğunu düzenleyen yasal düzenlemelerin yanında internet üzerindeki gazetecilik faaliyetini de kapsayan düzenlemelerin yapılması gerekir. Örneğin, yazılı basına tanınan korumanın kapsamından farklı olarak, internet kaynaklarındaki içeriğin yeniden paylaşılmasına ilişkin iç hukukta yasal düzenlemenin bulunmaması ve internet ortamında elde edilen içeriğin kullanımı konusunda herhangi bir hükmün yer almaması, internet ortamında faaliyet gösteren gazetecilerin kamunun gözcüsü olarak büyük önem taşıyan işlevini yerine getirmesini ciddi şekilde engelleyebilmektedir.⁵⁷¹

Öte yandan, çevrim içi ortamda paylaşılan haberlere yönelik hukuki sorumluluk kapsamındaki usule ilişkin güvenceler bakımından geleneksel medyaya sağlanan koruma ile eş değer bir korumanın sağlanması da gereklidir. Örneğin, dava açma süreleri bakımından bu mesele ele alınabilir. Bilinmektedir ki ifade özgürlüğü ile çatışan menfaatlerin değerlendirilmesinde kullanılan denge analizinde, paylaşımın üzerinden geçen süre önemli bir kriterdir. Örneğin, bir soruşturmanın açıldığı tarihte, dava konusu edilen ifadenin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olması halinde, paylaşımın toplum açısından “*güncel bir risk*” ve “*yakın tehlike*” oluşturup oluşturmadığı dikkate alınmalıdır.⁵⁷² Özellikle çevrim içi içerikler açısından, açık kaynak araştırmalarıyla geçmişe yönelik yapılan incelemelerde elde edilen eski tarihli paylaşımların sorumluluk bağlamında değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin *Medyaya Yeni Bir Yaklaşım* konusunda üye devletlere yönelik CM/Rec (2011)7 sayılı Tavsiye Kararı’nda da basına uygulanacak meslek standartlarıyla ilgili kriterler ve bunlara ilişkin göstergeler

⁵⁷¹ *Comité de rédaction de Pravoye Delo et Shtekel v. Ukrayna*, para. 63-64.

⁵⁷² *Erbakan v. Türkiye*, Başvuru No. 59405/00, 06/07/2006, para. 68.

belirtilmiştir. Bu kriterler arasında basın olarak hareket etme iradesi, amacının ve objektiflerinin basın faaliyetine ilişkin olması, editoryal kontrol bulunması, meslek standartları, toplumsal beklenti bulunmaktadır. Toplumsal beklentinin göstergelerini ise çoğulculuk ve çeşitlilik, güvenilirlik ve mesleki etik standartlara riayet ile hesap verilebilirlik ve şeffaflık gerekliliği oluşturmaktadır.⁵⁷³ Basın tüm kesimlere içeriğe katkı sunma ve görüş bildirme hakkı tanınmalı ve bu konuda göstereceği proaktif yaklaşım editoryal politikalara, potansiyel etki ve erişim alanı ile toplumsal beklentilere bağlı olarak derecelenmelidir.⁵⁷⁴

Tüm bu ilkeler çerçevesinde, geleneksel medyanın meslek etiği kurallarına uyarak profesyonel şekilde hareket etmesi zorunlu iken, çevrim içi haber portallarını da içeren internet platformları açısından böyle bir zorunluluktan bahsedilemez. Kaldı ki internet platformlarının, aslında kâr amaçlı şirketler olarak kazanç sağlama hedeflerinin de öncelikli olduğu dikkate alındığında, kamuoyuna bilgi ve haber vermenin yanı sıra, ekonomik çıkarlarını da tatmin etmelerini sağlayacak yöntemler kullanmaları doğal karşılanmalıdır. Öyle ki reklamlar, internet platformlarının önemli bir kazanç kaynağıdır ve yapay zeka temelli algoritmalar kullanılarak bireylere yönelik hedef profillemeye yöntemi kullanılabilir.⁵⁷⁵ Aslında bu yöntemler, görünürde kullanılan bilginin “tıklanmasına”, diğer bir deyişle “tüketilmesine” dönük bir pazarlama stratejisinin de parçasıdır. Geleneksel medya ile internet platformları arasındaki bu farklılaşan bakış açısı, temelde basının mesleki etik prensiplerine aykırılık oluşturmaktadır. Gazetecilik etiğinin bel kemiğini oluşturan; haberin güvenilirliği ve görünürde gerçekliğinden ziyade, içeriğin pazarlanmasına odaklanmak, aradaki temel ayrımı görünür kılmaktadır. İnternetin özelliklerinin kullanılmasıyla daha ucuz, daha hızlı ve daha karlı bir hal alan içerik üretimi, dezenformasyonun üretilmesi ve yayılmasında da interneti daha tercih edilir kılmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel medyaya kıyasla, bilgiyi internet üzerinde doğrulamak ya da doğrulanan içeriği dezenformasyonla aynı hızda yaymak daha zor bir hal almaktadır.

⁵⁷³ Recommendation CM/Rec(2011)7, **a.g.e.**, s. 11-22.

⁵⁷⁴ Recommendation CM/Rec(2011)7, **a.g.e.**, s. 28-33.

⁵⁷⁵ Habermas, **Kamusalın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü...**, s. 44.

c. Dezenformasyonla Mücadelede Çevrim İçi Aktörlerin İş Birliği

Bir yargının gerçekte örtüşmesi anlamında olgusal doğruluğun taşıyıcısı olması gereken geleneksel basın araçlarının rolü, dijitalleşmenin etkisiyle arka plana itilebilmektedir. Geleneksel haber medyası, her ne kadar dezenformasyonun bir parçası haline gelebilse de internet üzerindeki bilgi kirliliği ve yayılma hızı ile kapsamı dikkate alındığında göze çarpmamaktadır. Geleneksel medyanın kilit rolünü kuvvetlendirmek ve dezenformasyonla mücadeleyi de güçlendiren geleneksel medya üzerinden işletmeye yönelik daha iyi uygulamalar geliştirmek için akademisyenler ve gazeteciler arasında daha fazla analiz ve iş birliği talep edilmelidir.⁵⁷⁶ Bu doğrultuda, çevrim içi dezenformasyonla mücadele kapsamında iş birliği ve diyalogun geliştirilmesine ilişkin olarak, *Article 19* tarafından başlatılan “Sosyal Medya Konseyleri” (*Social Media Councils*) isimli girişim bir örnek olarak değerlendirilebilir.⁵⁷⁷ Bu girişimin amacı, internet aktörlerinin içerik düzenleme uygulamalarının kontrolüne yönelik bir mekanizma geliştirmektir. Bu girişim, aslında basın konseylerinin tecrübeleri örnek alınarak, insan haklarına saygılı bir içerik denetimi konusunda internet üzerinde faaliyet gösteren tüm aktörlerin söz sahibi olabileceği bağımsız, gönüllü, kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu aktörler arasında ise gazeteciler, sivil toplum örgütleri ve akademisyenler yer almaktadır. Böyle bir yaklaşım, karar alma süreçlerinin insan haklarına saygılı şekilde yürütülmesi, farklı bakış açıları ile hassasiyetlerin dikkate alınması ve içeriğin yanlış bilgi dolayısıyla dezenformasyon teşkil edip etmediğine ilişkin çözüme kavuşturulması yönünden önem arz etmektedir.⁵⁷⁸

Dezenformasyonla mücadele gelişmeye devam ederken bu mücadelede yer alan paydaşlar, bilginin bütünlüğünü ve güvenilirliğini korumak ve toplumun temelini oluşturan demokratik değerleri muhafaza etmek için ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği içinde çalışmalıdır. Bununla birlikte, bu iş birliği sürecine kaçınılmaz olarak bireyleri de dahil etmek, demokratik katılımın sağlanması bakımından gerekli ve

⁵⁷⁶ Aynı yönde, bkz. DE HERT Paul / CHOMCZYK PENEDO Andres, “A Democratic Alternative to the Digital Services Act’s Handshake Between States and Online Platforms to Tackle Disinformation”, 2022, EU Law Analysis, <https://eulawanalysis.blogspot.com/2022/01/a-democratic-alternative-to-digital.html> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Article 19, Social Media Councils. <https://www.article19.org/social-media-councils/>.

⁵⁷⁸ Michel, *a.g.e.*, s. 63-64.

önemli bir husustur. Özellikle içerik düzenlenmesinde; dezenformasyonun yayılmasını sağlayan, çarpıtılmış bilgiyi üretme de yayan aktörler bireyler olduğundan, bireylerin dezenformasyonla mücadele sürecinde etkin bir rol alması esastır. İçeriğin düzenlenmesi sürecinin işletildiği ve içeriğe bu şekilde müdahale edildiği çevrim içi platformlarda etkileşimde bulunanlar kullanıcıların kendisi olduğundan, bireylerin bu iş birliği ve diyalog içinde yer almasının bizzat kendi menfaatleri gereği olduğu unutulmamalıdır. Süreçlere ve alınacak tedbirlere ilişkin geliştirilecek iş birliği, şeffaflığı ve hesap verebilirliği mümkün kılar. Bu güvenceler sağlanmadan ve katılımcı bir yol izlenmeden oluşturulan dezenformasyonla mücadele politikaları, sansür niteliğine bürünen ifade özgürlüğü kısıtlamalarını artıran, bireylerin temel haklarını etkili biçimde kullanması için gerekli olan sağlıklı ortamı zayıflatan, demokratik tartışma ortamına katılımında caydırıcı etkiyi artıran ve bilgiye duyulan güvensizliği ve toplum içindeki ayrışmaları tetikleyen bir yapıya dönüşme riskini taşır.

Bu bağlamda AB özellikle dezenformasyonla mücadele konusunda çeşitli belgeler hazırlayarak, başlangıçta üye devletlerin bu alandaki düzenlemelerinde yol gösterici olmayı ve dezenformasyonla mücadelede üye devletler arasındaki iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Pek çok belge arasında, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan “*Çevrim İçi Dezenformasyonla Mücadele: Bir Avrupa Yaklaşımı*” konulu Tebliğ ile çevrim içi dezenformasyon, Avrupa Parlamentosu kararı ile benzer biçimde “*kâr amacıyla ya da kamuoyunu yanıltma kastıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamu zararına yol açması muhtemel, doğrulanabilir şekilde yanlış ya da yanıltıcı bilgi*” olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁹ Bu noktada, dezenformasyona karşı alınan tedbirlerin açık fikirlilik, çoğulculuk ve hoşgörüyü engel teşkil etmemesi için kullanıcıların farklı ideoloji, inanç ve değer yargıları çerçevesinde paylaştıkları içerikler ile dezenformasyon arasındaki farka dikkat edilmesi önem kazanmaktadır.

Temelde devletlere yönelik başlatılan bu gelişmeyi takiben, 2018 yılında AB, dezenformasyona karşı koordineli bir müdahale için öneriler içeren bir eylem planı çağrısında bulunmuş ve bağlayıcı olmayan nitelikte “Dezenformasyon Uygulama

⁵⁷⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, Tackling online disinformation: a European Approach, 26.04.2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Kuralları” (*Code of Practice on Disinformation*) yayımlamıştır.⁵⁸⁰ Bu kapsamda AB, çevrim içi platformları dezenformasyonla ilgili olarak içerik kaldırmayı kullanmaya kural olarak teşvik etmemeli ve bu tür kaldırmaları doğrudan talep etmemelidir; zira bu yönde bir yaklaşım sansüre yol açabilir. Bununla birlikte dezenformasyonun “görülme sıklığını ve etkisini” içerik kaldırma anlamına gelmeyecek şekilde azaltmak, diğer bir ifadeyle “etkisinin” sınırlandırılması, kamuya verdiği zararın hafifletilmesi hedeflenmelidir⁵⁸¹. Bu doğrultuda belirtilen amaçlarla uyumlu biçimde, internet üzerinden bilgi kirliliğine karşı mücadele etmek amacıyla *META*, *Google*, *X*, *TikTok*, *Microsoft* gibi sayısı otuzun üzerinde önemli internet platformları tarafından Avrupa Birliği’nin dezenformasyonla mücadele için hazırladığı Uygulama Kuralları kabul edilmiştir. Bu kurallar, çevrim içi dezenformasyona karşı geniş taahhütler ve özel önlemler içeren bir davranış kodu olarak da nitelendirilebilmektedir. Öz düzenleyici ancak bağlayıcı olmayan bir çerçeve olarak, platformlar raporlamayı taahhüt etmektedirler.⁵⁸² Uygulama Kuralları kendi kendini düzenleyici niteliktedir ve çevrim içi dezenformasyonu azaltmayı amaçlayan birtakım yolları içermektedir. Bu kapsamda, dezenformasyonun yayılmasını engellemek için reklam yerleştirmelerinin daha iyi incelenmesi, kullanıcıların tanıtılan içeriği belirleyebilmelerini sağlamak için siyasi reklamların ve konuya dayalı reklamların şeffaflığı, sahte hesapların kapatılması ve bot güdümlü etkileşimler hakkında şeffaflığın artırılması ile güvenilir ve çeşitli haber kaynaklarına erişim ön plana çıkan konular arasındadır. AB Dezenformasyon Uygulama Kuralları, dezenformasyonla mücadele taahhüdünde bulunmak üzere ilk kez dünya çapında ilgili aktörleri bir araya getirmiş ve katılımcı bir istişare alanı oluşturmuştur. Bu kurallar aslında dezenformasyona karşı AB stratejisinin merkezinde yer almış, seçim dönemleri de dahil olmak üzere çevrim içi dezenformasyonun yayılmasını sınırlamak ve COVID-19 pandemisi ile Ukrayna-Rusya krizi sırasında hızlı aksiyonlar alabilmek bakımından etkili bir araç olduğunu da göstermiştir. Hatta 18 Mart 2019 tarihinde, dezenformasyon kampanyalarına ilişkin veri ve değerlendirmelerin paylaşılması amacıyla Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkeler arasında bir hızlı cevap sistemi (*rapid response system*) başlatılmıştır.⁵⁸³ Buna göre

⁵⁸⁰ 2018 Code of Practice on Disinformation, European Union, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-code-practice-disinformation-achievements-and-areas-further-improvement> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁸¹ Russ, **a.g.e.**, s. 89.

⁵⁸² SHATTOCK Ethan, “Self-Regulation 2.0? A Critical Reflection of The European Fight Against Disinformation”, *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, C. 2, S. 3, 2021, ss. 1-8, s. 1.

⁵⁸³ Rapid Alert System Strengthening Coordinated and Joint Responses to Disinformation, Mart 2019, European External Action Service,

üye ülkeleri arasında yayılan dezenformasyonla ilgili ortak durumsal farkındalığın yanı sıra ortak yanıtların geliştirilmesini sağlama amaçlanmıştır. Tüm bu gelişmeleri takiben Avrupa Komisyonu, bu kuralların uygulanması ve etkinliğine ilişkin bir nihai değerlendirme yayımlayarak, sosyal medya platformları yapılandırılmış bir iş birliği çağrısında bulunmuştur.⁵⁸⁴

Uygulama Kuralları'nın ilk uygulama dönemine ilişkin değerlendirmeleri takiben Avrupa Komisyonu, bu kuralları güçlendirmek için yenilenmiş bir kılavuz oluşturmuştur. Bu doğrultuda alınacak yeni tedbirler arasında dezenformasyon finansmanının azaltılması, reklam yerleştirme şeffaflığının iyileştirilmesi, kullanıcıların dezenformasyonu anlamaları ve işaretlemeleri için güçlendirilmesi ve doğruluk kontrolünün artırılması gibi daha birçok çalışma yer almaktadır. Kural olarak uygulama kurallarının bağlayıcı olmaması, dezenformasyon tanımının dar olması ve bilhassa siyasi reklamlar açısından daha fazla açıklık gerektirmesi ile şeffaflık açısından daha detaylı göstergelerin kullanılması ve itiraz mekanizmalarının geliştirilmesi gerekliliği problematik alanlar olarak ele alınmaktadır.⁵⁸⁵ Şirketlerin uygulama hakkında rapor verebilecekleri bir Şeffaflık Merkezi oluşturulması tavsiye edilmiştir. Geniş bir katılımı ile oluşturulan revizyon sürecinde Güçlendirilmiş Uygulama Kuralları, 16 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır.⁵⁸⁶ Güçlendirilmiş Uygulama Kuralları, Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu tarafından kabul edilen *DSA* içine de dahil olarak dezenformasyonla mücadele için bağlayıcılık içeren ve güçlendirilmiş bir çerçeve oluşturmaktadır.⁵⁸⁷

Diğer taraftan, AB'nin kendi iç düzenlemelerine ek olarak üye ülkeler, küresel anlamda internetin güvenliğine ilişkin ilkeleri belirleyici niteliği haiz, "İnternetin Geleceği Bildirgesi" (*The Declaration For The Future Of The Internet*)

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/ras_factsheet_march_2019_0.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁸⁴ Assessment of the Code of Practice on Disinformation – Achievements and Areas for Further Improvement, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-code-practice-disinformation-achievements-and-areas-further-improvement> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁸⁵ Bkz. Russ, *a.g.e.*, s. 92-95.

⁵⁸⁶ 2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation, European Union, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁸⁷ Commission Welcomes the Integration of the Revised Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online into the Digital Services Act, 2025, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_300?s=03 (Erişim Tarihi: 20.01.2025).

imzalamıştır.⁵⁸⁸ Bağlayıcı nitelikte olmayan bu Bildirge, internet üzerinde ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların artmasını takiben, internetin düzenlenmesinde demokratik toplumda hukuk devleti prensipleri dikkate alınarak ne şekilde bir yol çizilmesi gerektiğine ilişkin ortak bir çerçeve oluşturmuş ve imzacı devletler açısından bir iyi niyet belgesi haline gelmiştir. Bu kapsamda, internetle ilgili düzenlemelerin keyfilikten uzak olması ve demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü ile hukukun üstünlüğüne ilişkin genel ilkelerle uyumlu olmayan her türlü internet müdahalesinden kaçınılarak çoğulculuğun teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Bu Bildirge ile ortaya konan ortak irade; açık, özgür, küresel, güvenilir ve güvenli bir internetin geleceğini desteklemekte ve çevrim içi ortamda insan haklarının korunması ve bu haklara saygı gösterilmesini güçlendirmektedir. Bu konuda iş birliği yapılması taahhüt edilmekle; demokrasiyi, barışı, hukukun üstünlüğünü ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme potansiyeline sahip olma vizyonu paylaşılmaktadır. Bu Bildirge, Avrupa Birliği'nin dijital hedefleri ile de uyumludur. Nitekim Avrupa Birliği Komisyonu, 2030 senesine kadar Avrupa'nın dijital dönüşümünü tamamlayarak Avrupa'yı insan-merkezli, sürdürülebilir ve daha müreffeh bir dijital geleceğe taşımayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dijital dönüşüm hedeflerine ulaşmak için Avrupa Birliği, strateji ve yol haritası oluşturan belgeler haricinde yasal düzenlemeler de hazırlamıştır. Bu düzenlemeler içinde dezenformasyonla mücadele bakımından yukarıda Dezenformasyon Uygulama Kuralları ile atıf yapılan *DSA*, diğerlerinin arasında ön plana çıkmaktadır.

DSA, çevrim içi ortamda internet kullanıcılarının temel haklarının kapsamlı bir şekilde korunması için AB üyesi devletler açısından bağlayıcı yükümlülükleri düzenlemektedir.⁵⁸⁹ Bu yönüyle, AB'nin çevrim içi içerikleri denetlemek bakımından temel aracı olarak değerlendirilebilir. Esasen bu konudaki düzenlemenin dayanağı, 2000/31 numaralı E-Ticaret Direktifi'ne (*E-Commerce Directive*) dayanmaktadır. İki düzenleme karşılaştırıldığında, içeriklerin düzenlenmesine ilişkin genel kuralın değişmemiş olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, içerik sunucu hizmetlerin kendilerine bildirim yapılmadığı müddetçe nihai kullanıcıya sunulan içerikten sorumlu olmadıkları kuralı geçerliliğini korumuştur. Dolayısıyla içerikten sınırlı sorumluluk anlayışı devam etmektedir. Bununla birlikte, süreç odaklı hizmetlerin sunulmasına

⁵⁸⁸ EU and International Partners Put Forward a Declaration for the Future of the Internet, 28.04.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2695 (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁸⁹ Digital Services Act, **a.g.e.**

ilişkin özen yükümlülüğü (*due diligence*) olarak tanımlanabilecek ek yükümlülükler getirilmiştir. Bunlar arasında, tüm sunucu hizmetlerinin şeffaf ve erişilebilir olması ve düzenli raporlama faaliyetlerinin yürütülmesi yer almaktadır. Bunun yanında içeriği kaldırma ya da görünürlüğünü kısıtlama gibi müdahalelerin gerçekleşmesi halinde ise, usuli güvencelere ilişkin yükümlülükler devreye girecek; müdahalenin gerekçesi ile buna karşı başvurulabilecek itiraz yolları kullanıcıya sunularak bilgilendirilmesi sağlanacaktır.

Öte yandan *DSA*'da öngörülen güvenilir içerik işaretleyiciler (*tagged flaggers*) yönteminin kullanılması da dezenformasyonla mücadelede önemli bir iş birliği aracı olarak değerlendirilebilir. Bu yeni yöntemde hukuka aykırı içeriği çevrim içi platformlarla paylaşılmasına dair süreci hızlandıracak güvenilir sivil toplum kuruluşlarına yer verilmiştir.⁵⁹⁰ Arama motorlarının ve sosyal medya platformlarının nefret söylemi ve dezenformasyon içeren içerikler başta olmak üzere yasa dışı nitelikteki içerikleri paylaşması durumunda risk değerlendirmesi yapılması ve tespit edilen risklerin en aza indirgenmesi bakımından gerekli önlemlerin alınması da bir başka yükümlülük olarak karşımıza çıkmaktadır. *DSA*, bilgiye erişim hakkı kapsamında, özellikle araştırmacılar için bireyler tarafından erişilebilir veri toplanmasını ve paylaşılmasını düzenlemektedir. Bu kapsamda sivil toplum örgütleri ile iş birliği önem taşımakta olup, hangi içeriklerin işaretleneceğine ilişkin kriterlerin tartışılarak, ortak bir uzlaşma zemininde, diyalog halinde ve katılımcı şekilde belirlenmesi tercih edilmelidir. Güvenilir içerik işaretleyicilerin hem hükümet yetkililerinden hem de ekonomik yapılar olan internet platformlarından bağımsızlığının sağlanması, bu hususta ayrıca önem taşımaktadır. Dolayısıyla, akreditasyon sürecinin kamu makamlarının tekeline verilmemesi konusunda hassasiyet gösterilmelidir. Bağımsız ve tarafsız bir makam bu konuda yetkilendirilebilir. Sürecin demokratik ve katılımcı şekilde geliştirilmesiyle güvence altına alınması, raporlama faaliyetinin güvenilirliğinin sağlanması bakımından da önemlidir.

Diğer taraftan, artık AB üye ülkeleri sahasında yürürlükte olan *DSA* ile aylık en az 45 milyon aktif kullanıcıya ulaşan “çok büyük çevrim içi platformların” (*very large online platforms*) içeriklere müdahalesine bazı düzenlemeler getirildiği de

⁵⁹⁰ Tourkochoriti, s. 141; Shattock, *Self Regulation...*, s. 3.

görülmektedir.⁵⁹¹ Bu düzenleme ile medya kuruluşlarının paylaşımlarına yapılacak müdahaleye bazı muafiyetler sağlanmaktadır. Bu anlamda bakıldığında *DSA*, büyük sosyal medya platformları tarafından uygulanan içerik denetleme sisteminin eksiklikleri hakkında dile getirilen endişelere yanıt vermektedir.⁵⁹² Buna göre bir sosyal medya platformu, herhangi bir içeriği silmek ya da kısıtlamak istediğinde, medya kuruluşu konuya dair bilgilendirilecek ve yanıt vermesi için kendisine, yirmi dört saat süre tanınacaktır. Süre sonunda platform, ilgili içeriği silme veya kısıtlama hakkına sahip olacaktır. Ancak bu durum, keyfilik barındıran ve siyasi bağlama göre ülkeden ülkeye değişen bir perspektifle sosyal medya platformlarına düzenleme ve hakikati belirleme konusunda tam bir yetki tanımak anlamına gelebilir.⁵⁹³ Bununla birlikte, AB içinde Macaristan ve Polonya gibi ihlal prosedürlerinin başlatıldığı, otoriterleşerek demokratik gerileme yaşandığı konusunda eleştirilen ülkelerde, bu yasanın yansımaları farklı sonuçlar doğurabilecektir.⁵⁹⁴ Bu düzenlemenin uygulanması, ancak güvenilir, bağımsız ve etik bir yöntemle çalışan doğrulama platformları ve insan faktöründen oluşan moderasyon ekipleriyle iş birliği halinde ifade özgürlüğü prensipleriyle uyumlu şekilde gerçekleştirilebilir; aksi takdirde, medya özgürlüğü ve dezenformasyon özgürlüğünü ayıran çizgi belirsizleşecektir.⁵⁹⁵

Sosyal medya platformları tarafından uygulanacak çeşitli filtreleme araçları ifade özgürlüğü üzerinde demokratik toplumda gerekli ve ölçülü olmayan müdahalelere sebebiyet verebilmektedir. Örneğin bir kullanıcının konuşmasını başka kelimelerle ifade etmeye zorlamayan filtreleme teknolojisinin kullanılması (*paraphrasing technology*), kullanıcıların haberi olmadan ya da kendilerini bu uygulamaya karşı savunma imkanına sahip olmadan, konuşmalarının ciddi bir şekilde ihlal edilmesini içerebilir.⁵⁹⁶ Bununla birlikte, AB nezdinde düzenlemenin işaret edildiği şekilde bir çatı mekanizmanın kurulması da demokrasi bağlamında

⁵⁹¹ European Media Freedom Act, madde 18.

⁵⁹² Tourkochoriti, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁹³ Gazeteciler Maria Ressa ve Dmitry Muratov tarafından imzalanarak yanlış bilgi krizini çözmeye yönelik olarak sunulan 10 maddelik aksiyon planı ile hiçbir teknoloji veya medya mevzuatına medya muafiyetinin dahil edilmemesi çağrısı hakkında bkz. <https://www.nobelpeacecenter.org/en/news/nobel-laureates-launched-action-plan-to-support-journalism-and-fight-disinformation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁹⁴ February Infringements Package: Energy, 15.02.2023, European Commission, https://energy.ec.europa.eu/news/february-infringements-package-energy-2023-02-15_en (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁹⁵ ALAN Ümit, “Medya ve Dezenformasyon Özgürlüğü Arasında: Avrupa Medya Özgürlüğü Yasası”, 25.03.2024, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/medya-ve-dezenformasyon-ozgurlugu-arasinda-avrupa-medya-ozgurlugu-yasasi?s=03> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁹⁶ Tourkochoriti, *a.g.e.*, 143.

çoğulculuk, açık fikirlilik ve hoşgörü gerekliliklerinin uygulanabilirliğinin tartışılmasına sebep olabilir. Bu noktada düzgün ve şeffaf veri tabanlarının oluşturulması ve veri paylaşımının sağlanmasının, ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin etkin korumaya yönelik politikalar üretilmesi için önemli bir yaklaşım olduğu kabul edilmelidir.

Sonuç olarak demokrasi; haber alma özgürlüğü bağlamında, bağımsız ve çoğulcu medya için sağlıklı bir ortam yaratılmadığı ve gazetecilik faaliyetleri göz ardı edilerek, dahası doğrudan gazetecilerin güvenliği tehdit edilerek varlığını sürdüremez. Basındaki gelişme bir toplumun uygarlık düzeyini saptama konusunda en sağlıklı ölçüttür.⁵⁹⁷ Çeşitli müdahalelerle basının ve benzer korumadan yararlanan sivil toplumun baskı altına alınması toplumdaki demokratik sistemin işlerliğine ket vurma etkisi gösterir ki, bu durumda oluşan boşluğun anti demokratik yeni güçlerle doldurulması muhtemeldir. Dolayısıyla da çalışmanın bu ilk bölümünde devletlerin, doğruluk kontrol mekanizmalarının, teknoloji şirketleri başta olmak üzere çevrim içi alana müdahalede bulunan ve bu alanda üreten tüm aktörlerin, dezenformasyonla mücadelede oynadığı önemli rol ve iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Bu paydaşların ortak çabaları, bilginin bütünlüğünün korunması ve demokratik ilkelerin desteklenmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Öyle ki asli görevi, üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini korumak olan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) dahi, bilgi ortamındaki tüm aktörlerin dezenformasyonla mücadelede oynayacakları rolün ve iş birliğinin altını çizmektedir.⁵⁹⁸ Nitekim, dezenformasyonun etkili bir şekilde ele alınması, yalnızca ulusal düzeydeki iş birliği ve sorumluluk paylaşımını değil, sınır ötesi niteliği nedeniyle uluslararası iş birliğini de gerektirir.⁵⁹⁹ Bu bağlamda, dezenformasyonla mücadelede etkili bir yaklaşım, kural olarak, ifade özgürlüğünün korunması ve dezenformasyonla mücadele hedefine yönelik

⁵⁹⁷ Dönmezer / Bayraktar, **a.g.e.**, s. 159.

⁵⁹⁸ NATO's Approach to Countering Disinformation, 08.11.2023, NATO https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm#what (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

⁵⁹⁹ Bu doğrultuda, *Yabancı Dezenformasyonla Mücadele Memorandumu* imzalayan ve iş birliği taahhüdünde bulunan ülkeler hakkında bkz. <https://www.state.gov/the-united-states-of-america-and-italy-sign-memorandum-of-understanding-to-expand-collaboration-on-countering-foreign-state-information-manipulation>. (Erişim Tarihi: 19.11.2024); The United States of America and Finland Sign Memorandum of Understanding to Expand Collaboration on Countering Foreign Information Manipulation, 4.04.2024, <https://www.state.gov/the-united-states-of-america-and-finland-sign-memorandum-of-understanding-to-expand-collaboration-on-countering-foreign-information-manipulation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024); Memorandum hakkında bilgi için bkz. The Framework to Counter Foreign State Information Manipulation bkz. <https://www.state.gov/the-framework-to-counter-foreign-state-information-manipulation/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

düzenlemelerin uygulanması arasında bir adil denge kurulmasını gerektirir. Demokratik bir toplum; iş birliğini, diyalogu ve sorumluluğun ilgili tüm aktörler arasında paylaştırılmasını teşvik ederek dezenformasyonun demokrasi ve kamusal söylem üzerindeki zararlı etkilerine karşı dayanıklılığını artırabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK SÖYLEME ETKİLERİ BAKIMINDAN DEZENFORMASYON

“Zapt etmeye çalıştığımız düşüncenin yanlış bir düşünce olduğundan hiçbir zaman emin olamayız; bundan emin olsak dahi, onu zapt etmek yine büyük bir kötülük olurdu.”¹

Çevrim içi ortamda dezenformasyonla mücadelenin düzenlenmesi, ifade özgürlüğü bağlamında serbest bilgi akışına ölçsüz ve orantısız bir müdahale teşkil etmemelidir. Aksine demokratik toplumun temel değerleri olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğin korunmasını teşvik etmelidir. Bireylerin kendi yaşamına yön verebilmesi, bilinçli tercihler yapması; özgür olmasına, engellenmemesine ve gerekli olanaklarla donatılmış olmasına bağlıdır. ² Dezenformasyon bu idealin gerçekleştirilmesi önünde bir engeldir. Nitekim, dezenformasyonla oluşan bilgi kirliliğinin demokratik süreçlere pek çok açıdan doğrudan etkisi olduğu tartışmasız bir gerçektir. Kamuyu ilgilendiren meselelere bireylerin demokratik katılımının sağlanması, farklı görüşler ve kültürlerden oluşan çoğulcu toplum yapısının ayrışması ile değil, her bir bireyin güçlenmesi ile sağlanır. Demokrasi ve hukukun üstünlüğünün teşvikinde önemli rol oynayan katılım, insan haklarının gelişimine katkı sunar. Fikirlerin özgürce tartışılması mümkün olmadan siyasi katılımdan bahsetmek mümkün değildir.³ Siyasi katılım bu anlamda kutuplaşma ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlayan insan hakları temelli yaklaşımın unsurlarından biridir.

¹ Stuart Mill, **a.g.e.**, s. 56.

² UYGUN Oktay, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 127-198, s. 129.

³ BADAMCHI KABASAKAL Devrim, “Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Bir Parçası Mıdır?”, Felsefe Dünyası, S. 61, 2015, ss. 55-79, s. 73.

Bu kapsamda demokratik süreç içinde yer alan bireylerin toplum içinde karşılıklı hoşgörü temelinde ve insan onuruna saygılı hareket etmesi; kendi hak ve özgürlüklerini özgürce kullanırken başkalarının haklarının da eşit düzeyde korunduğunun farkında olması önemlidir. Öte yandan demokratik süreçlere katılım, bireyin bilgiye erişim hakkının sağlanması ve demokratik tercihlerini oluşturabilmesine yönelik sağlıklı bir ortam yaratılması ile mümkündür. Bu kapsamda, devletlerin bir yandan bu ortamda demokratik tercihlerin oluşumuna saygı duyması, diğer yandan da bu sağlıklı ortamı oluşturmak üzere gerekli tüm tedbirleri almaya yönelik yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenmektedir. Siyasi süreçlere, kamuoyu gündemine ve siyasi olayların sonuçlarına etki etmek üzere dezenformasyona başvurulması gerçek bir olgudur. İnternetin bilgiye erişim hızını ve kolaylığını artırması, her türden bilgiye küresel ölçekte anında ulaşma imkânı sunması ve yapay zeka tabanlı yeni teknolojilerin kullanımı, demokratik süreçler üzerinde daha derin ve geniş kapsamlı etkiler yaratabilmektedir. Nitekim sosyal medya, demokratik söylemin daha ulaşılabilir ve seçmenlerin kararlarını bilinçli şekilde oluşturmasını sağlayacak şekilde tasarlanmış olmasına rağmen kötüye kullanımı siyasi görüşleri olumsuz yönde etkileyebilir.⁴

Dezenformasyonun içeriği demokratik bir toplumda karşılaşılan sorunlara ilişkin anlayışı etkiler, kamuoyunun gazetecilik faaliyetine olan meşru güvenini sarsar. Dezenformasyon olgusu ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik de bir risk oluşturur.⁵ Bu bağlamda bir tarafta dezenformasyonun da aslında bir ifade biçimi olduğu gerçeği karşısında ifade özgürlüğünü korumanın sınırlarını doğru belirlemek önemlidir. Diğer tarafta ise demokratik katılımın sağlıklı oluşmasını tehdit eden yönüyle dezenformasyonun karmaşık bir mesele olduğunu idrak etmek gerekir. Kaldı ki, dezenformasyonun, kamuoyunu etkilemek, belirli siyasi gündemleri oluşturmak ve demokratik süreçleri etki altına alabilmek amacıyla bir propaganda aracı olarak da kullanılabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu perspektiften bakıldığında, çoğu kez

⁴ DOUBLET Yves-Marie, Disinformation and Electoral Campaigns, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2019, s. 12.

⁵ HANOT Muriel / MICHEL Alejandra, “Entre Menaces Pour la Vie En Société et Risques Réglementaires, les Fake News”, Editör: Yves Pouillet, Vie Privée, Liberté d’Expression et Démocratie Dans la Société Numérique, 1. Bası, Larcier, Bruxelles, ss. 155-208, s. 163-164.

sosyal medyada temsil edilen *gerçek*, kamuoyuna sunulan bir gösteri olarak değerlendirilebilir.⁶

Yalanın aksine dezenformasyon içinde bir miktar hakikat taşımaktadır ancak bu hakikat kasten kötüye kullanılmaktadır.⁷ Dolayısıyla dezenformasyon siyasi ya da iktisadi otoriteyi elinde tutanlar tarafından kurulu sistemi sürdürmek amacıyla da kullanılmaya elverişli bir araçtır. Diğer bir ifadeyle, hükümetler ve siyasi aktörler, dezenformasyonu devlet destekli propaganda kampanyalarının bir parçası olarak da kullanabilir ve siyasi süreçleri etki altına alabilirler. Neticede dezenformasyonun demokratik süreçler üzerinde çok yönlü bir etkisi vardır. Doğru bilgiye erişmek ve bilgiyi başkalarına aktarmak isteyen bireyleri demokratik toplumda bir bütün olarak koruyabilmek gerekir. Bir tarafta toplumu ayrıştırıcı etki üzerinden demokratik topluma zarar verilmesi mümkün olabileceği gibi, diğer tarafta bireysel etkiler bakımından adil bir denge analizi her somut olay özelinde gerekli hale gelir. Dolayısıyla da dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki etkileri açısından yalnızca demokratik söylem kapsamında ifade özgürlüğü ile ilgili meselelerin kapsamının belirlenmesi (I) değil, diğer bireysel etkileri (II) de kapsayan bütüncül bir analizinin yapılması, mücadelenin daha etkin kılınmasında fayda sağlayacaktır.

I. Dezenformasyon Bağlamında Zararlı Söylemin Kapsamı

Dezenformasyon kural olarak ifade özgürlüğü şemsiyesi altında konumlanır. Bununla birlikte dezenformasyon ve ifade özgürlüğü arasındaki yakın bir ilişki bulunmaktadır. Dezenformasyonda ön plana çıkan “*zararlı içerik*” kavramı kolaylıkla belirlenebilen bir mahiyete sahip değildir. Dezenformasyon kural olarak tek başına hukuka aykırı olmadığından, zararlı içerik olarak kabul edilip müdahale edilmesi ifade özgürlüğü ile bağlantılı sorunları meydana getirebilmektedir.⁸ Dezenformasyon bakımından içeriğin nitelendirilmesinde *zarar* tanımı, “*gerçek*” ile “*değer yargısı*” arasındaki ayrımla da bağlantılıdır. Zararlı olarak değerlendirilen içerik; yanlış, yalan, manipülatif, çarpıtılmış herhangi bir bilgi olabilir ve yer, zaman, bağlam ve hedef kitle dikkate alındığında nefret söylemine kadar varabilen bir ortamı tetikleyebilir. İfade

⁶ DEBORD Guy, *Gösteri Toplumu*, (Çev. A. Ekmekçi / O. Taşkent), 13. Bası, Ayrıntı, İstanbul, 2022, s. 151.

⁷ Debord, *a.g.e.*, s. 196-197.

⁸ Shattock, *Self Regulation...*, s. 4.

özgürlüğünün koruma alanındaki söylemden, ifade özgürlüğü kapsamında korunmayan ifade biçimine doğru geniş bir yelpaze söz konusudur. Dolayısıyla, dezenformasyon teşkil eden bilgiyi doğru analiz edememek, temelde amaçlananın aksine bir etki yaratabilir. Bu da özgürlük alanını haksız yere daraltabilir. Dahası, söylemin yayılmasına izin verildiği ölçüde toplumun demokratik dinamikleri üzerinde ayrıştırıcı etki oluşturabilir. Bu nedenledir ki, dezenformasyon bağlamında ifade özgürlüğünün kullanılmasının sınırlarının tartışılması ve bilgiyi yayma hakkı ile zararlı veya yanlış içeriğin yayılmasını önleme zorunluluğu arasında dengeleme yapılması gereklidir.

A. Dezenformasyonun Topluma Yönelik Ayrıştırıcı Etkisi

İfade özgürlüğü demokratik ortamda kilit öneme sahip bir hak olarak demokratik toplumun temel değerlerinden biridir ve bireyin gelişimindeki birincil koşullardandır. Nitekim ifade özgürlüğü sadece olumlu karşılanan veya zararsız ya da kayıtsız kalınan *bilgi* veya *fikirler* için değil, aynı zamanda toplumun herhangi bir kesimini *rencide eden*, *şok eden* veya *rahatsız edenler* için de geçerlidir. Bu; çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik ruhudur ve bunlar olmaksızın demokratik toplumdan söz edilemez.⁹ İfade özgürlüğünün demokratik toplumun kilit değerini oluşturması, kaçınılmaz biçimde ifade özgürlüğü bağlamında asıl koruma sağlanması gereken alanın da güvence altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle ifade özgürlüğü hem kendi başına bir haktır hem de demokratik sürecin ve her bir bireyin kendini geliştirmesinin ön koşulu olan kilit bir değerdir.¹⁰ Bireyin kendini geliştirmesi toplumun ve dolayısıyla da siyasi mekanizmanın gelişmesine sebep olur. Toplumun olumsuzluklar karşısındaki reaksiyonu yetersiz kalıyorsa bunun düşünce biçimiyle doğrudan alakası vardır.¹¹

Kuşkusuz AİHM içtihadında da ortaya konulduğu üzere, ifade özgürlüğü kapsamında korunmayan ifade biçimleri de bulunmaktadır.¹² Nitekim ifade özgürlüğü

⁹ *Handyside v. Birleşik Krallık*, para. 49.

¹⁰ VOORHOOF Dick, “The European Convention on Human Rights: The Right to Freedom of Expression and Information Restricted by Duties and Responsibilities in a Democratic Society”, *Huqūq-i Bashari*, C. 7, S. 2, 2015, ss. 1-40, s. 3.

¹¹ TOPAL Mesut, Vicdan Bir Kara Kutudur Robert Oppenheimer, Kara Karga, İstanbul, 2022, s. 79.

¹² BYCHAWSKA-SINIARSKA Dominika, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulamacılar için El Kitabı, (Çev. T. D. Köksal), 2022, Avrupa Konseyi

kapsamındaki “görev ve sorumluluklar” kamuya açık tartışmalarda başkalarının haklarını ihlal edecek davranışlardan kaçınılmasını gerektirmektedir. Öyle ki, gelişen yeni teknolojilerin de etkisiyle çevrim içi özellik gösteren demokratik toplumu oluşturan bireyler farklılıklarıyla bir aradadır. Bu farklılıklara saygı duyulması, çoğulcu yapının korunması ve demokratik söylemin de sağlıklı bir şekilde geliştirilebilmesinin ön koşuludur.

Bu kapsamda bir ifade şekli olarak karşımıza çıkan içeriğin, ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmadığının belirlenmesi, birtakım kriterlerin somut olayın özelliklerine göre uygulanmasıyla mümkün olabilir. Korunan içerik, hatta zararlı olduğu iddia edilen içerik bile, kural olarak ifade özgürlüğü kapsamında ele alınır ve bir değerlendirme faaliyetine tabi olur. Başka bir deyişle, hukuka aykırı nitelikte bir çevrim içi içerik, dezenformasyon meselesinden farklı ele alınması gereken bir konudur. Mücadele konusu olan dezenformasyon faaliyeti farklı, dezenformasyonla ortaya çıkan içeriğin ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmaması ise farklı bir meseledir. Nitekim, internet ortamında nefret söylemi veya şiddete teşvik, terörist içerik, karalayıcı içerik veya çocuk pornografisi yayınlanması, dezenformasyon kapsamında bilgiyi manipüle etme girişimleriyle aynı değildir ve özel önlemler alınmasını gerektirir. Bu nedenle, dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki ayrıştırıcı etkisini değerlendirirken *zarar*, kritik bir kavramdır. Bu bölümde, dezenformasyonun neden olduğu çeşitli zararlı söylem türleri tartışılacak ve bu söylem türleri açısından ifade özgürlüğü korumasının sınırları ele alınarak dezenformasyonun demokratik toplumu oluşturan bireyler arasında oluşturabileceği ayrıştırıcı etkinin boyutları değerlendirilecektir.

1. Demokratik Tartışmayı Tehdit Eden “Zararlı” İçerik Kavramı

Doğası gereği bilgi, bireylerin toplumun karşı karşıya olduğu gerçeklerin ve kamuoyu yararı taşıyan meselelerin farkına varmasını ve anlamasını sağlar. Doğru ve güvenilir bilgi akışının sağlanması, bireye demokratik toplumda uyum içinde yaşama ve demokratik tartışma ortamına katılma veya bilinçli bir seçim yapma becerisi kazandırır. Dezenformasyon ise bu akışı sekteye uğratar, bilgi üzerinden bireylerin

olaylara bakış açılarını değiştirerek manipüle edebilir. Çeşitli şekillerde çarpıtılmış bilginin yayılması ile bir toplumda bireyler arasındaki ayrışmayı derinleştirebilir ve kutuplaşmaya yol açabilir. Bu açıdan dezenformasyon, demokratik dengeyi tehdit eden bir olgudur. Zira bireylerin bilinçli kararlar almasını engelleyerek, özellikle de ayrımcı fikir ve faaliyetleri teşvik etmek suretiyle demokrasiye zarar vermektedir. Bu doğrultuda zararlı içerik taşıyan söylem çeşitlerinin ayırt edilmesi ve ifade özgürlüğü korumasından yararlanıp yararlanmadıklarının belirlenmesi dezenformasyonun etkilerinin boyutlarının anlaşılabilmesi için gereklidir.

a. Koruma Kapsamında Olmayan Zararlı İçerik

Dezenformasyon kapsamındaki içerik dikkate alındığında öncelikle ikili bir ayrıma gitmek gerekmektedir. Dezenformasyonla mücadelede müdahale edilmek istenen içerik, kanuna açıkça aykırı ve suç teşkil eden bir içerik olabileceği gibi, bu kapsamda olmamakla birlikte *zararlı* bir içerik de olabilir. Bu ayrıma, kanuna aykırı olan ancak suç teşkil etmeyen ve zararlı da olmayan içeriği de eklemek mümkün olabilir.¹³ Bunlar, doğası gereği birbirlerinden farklı türdeki içerikler olduklarından, kanuna açıkça aykırı içerik ile zararlı içeriğin ifade özgürlüğü kapsamında ele alınışı ile tüm bunlara uygulanan denetim mekanizmaları farklıdır. Kanuna aykırı içerik, yürürlükteki herhangi bir yasal düzenlemeye aykırılık teşkil eder. Zararlı içerik ise yasal düzenlemelere aykırı olmamakla birlikte, çeşitli açılardan bireylere, toplumun bir kesimine ya da tamamına zarar verici niteliktedir. Zararlı içerik; yer, zaman ve bağlama göre değişkenlik gösterebilir.¹⁴ Bu nedenledir ki, demokratik toplumda ölçülülük ve orantılılık ilkelerinin her somut içerik bazında tartışılmasını zorunlu kılan zararlı içerik kavramı, kanuna aykırı içerikten farklı olarak daha esnek bir denetime tabi tutulur. Bununla birlikte, kanuna aykırı içerik de her zaman suç teşkil etmeyebilir. Dolayısıyla kanuna aykırı içerik bakımından da aykırılık teşkil eden düzenlemenin konusunun önemi bulunmaktadır. Örneğin çocuk pornografisi, nefret söylemi yahut şiddet teşkil eden içeriğin kanuna açıkça aykırı olduğu ilk bakışta tespit edilebilecekken, her yasal düzenlemeye aykırılık bakımından aynı açıklığın ilk bakışta tespit edilebilmesi mümkün olmayabilir.

¹³ De Hert / Chomczyk, **a.g.e.**

¹⁴ Illegal and Harmful Content on the Internet, Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 16.10.1996, COM (96) 487 Final, <https://aei.pitt.edu/5895/1/5895.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2024), s. 9-10.

Zararlı içerik kavramı ile ilgili bir çerçeve oluşturabilmek için öncelikle AB mevzuatına bakıldığında, ayırt edici çıkış noktası olarak “yasa dışı içerik” (*illegal content*) kavramının kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda DSA’nın düzenlediği yükümlülükler kapsamında, yasa dışı içerik denetleme mekanizmaları yer almaktadır. Bu bakımdan, tüm aracı hizmet sağlayıcıları için bir izleme rejimi öngörülmüş olduğu söylenebilir. Kural olarak, idare ve yargı makamları hangi içeriğin yasaya aykırı olduğu ve ne zaman kaldırılması gerektiği konusunda kontrol sahibidir. Bununla birlikte, bu genel rejimin haricinde, yasa dışı içeriğe müdahale edilmesine ilişkin olarak çevrim içi alanda faaliyet gösteren paydaşlara özgü bazı yükümlülükler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, çevrim içi platformlar için mahkeme dışı uyuşmazlık çözümü ile aynı anlama gelebilecek bir iç şikâyet mekanizması ve buna ek olarak yer sağlayıcılar için zorunlu bildirim ve yayından kaldırma prosedürüne işaret edilmektedir.¹⁵ Daha büyük ölçekteki çevrim içi platformlar söz konusu olduğunda, bu mekanizmalar bir risk değerlendirme sürecini takiben işletilmelidir.¹⁶ Bu düzenlemelerle DSA’nın, bir içeriğin yasa dışı olup olmadığı ve kaldırılmasının doğru bir karar olup olmadığı konusunda bir hükümet organının söz hakkı olmaksızın, belirli kuruluşlara kanun uygulayıcı ve yargıç olarak hareket etmeleri için önemli bir takdir alanı tanındığı görülmektedir. Bununla birlikte bu düzenlemede yasaya aykırı olmayan ancak zararlı olan bir içeriğin ayırt edilebilmesi açısından bir çözüm önerisi getirildiği söylenemez.¹⁷ Aslında, AB’nin esas odak noktası yasaya açıkça aykırı olmayan ancak zararlı içerikle mücadele olmalıdır; zira yasaya aykırı içerikten farklı olarak bu tür içeriği ele almak için platform yükümlülüklerini barındıran bir düzenleyici çerçeve yoktur. Dolayısıyla AB için zorluk, ifade özgürlüğüne müdahale etmeden böyle bir çerçeve geliştirebilmektir.¹⁸ Kanuna aykırılık taşımayan, bir diğer ifadeyle yasal olan içerik, zararlı bir içerik olsa da kural olarak ifade özgürlüğü ile korunmaktadır ve içeriğin kaldırılmasının haklı görülebileceği yasaya açıkça aykırı içerikten farklı bir şekilde ele alınmalıdır.¹⁹

Diğer taraftan içerik denetimi konusunun ve içeriklerin değerlendirilmesinin başta çevrim içi platformlar olmak üzere, çevrim içi araçlara devredilmesi, devlet dışı

¹⁵ Digital Services Act, **op. cit.**, madde 16.

¹⁶ Digital Services Act, **op. cit.**, madde 34.

¹⁷ Shattock, **Self Regulation...**, s. 4.

¹⁸ Russ, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁹ Russ, **a.g.e.**, s. 81.

bir aktörün ifade özgürlüğünü kendi takdir yetkisi içinde sınırlandırabileceği anlamına gelmektedir. Bu durum ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin temel prensiplerle bağdaşmaz ve keyfi olarak kullanılma riskini de içinde barındıran *de facto* yargısal nitelikte bir güç bahşedilmesine neden olabilir. DSA'nın 14. maddesinin 1. fıkrasına göre *aracı hizmet sağlayıcıları, hizmet alıcıları tarafından sağlanan bilgilerle ilgili olarak hizmetlerinin kullanımına getirdikleri her türlü kısıtlamaya ilişkin bilgileri kendi hüküm ve koşullarına dahil etmelidir. Bu bilgiler, algoritmik karar verme ve insan incelemesi de dahil olmak üzere, içerik denetimi için kullanılan tüm politikalar, prosedürler, tedbirler ve araçlara ilişkin bilgileri içerecektir. Bu bilgiler açık ve net bir dille ortaya konmalı ve kolay erişilebilir bir formatta kamuya açık olmalıdır.* Bu çerçevede, ilgili tüm tarafların hakları ve meşru menfaatleri göz önünde bulundurarak özenli, objektif ve orantılı bir şekilde hareket edilmesi ve kısıtlamalar söz konusu olduğunda, temel hakların dikkate alınması gereğinin altı çizilmiştir. Ayrıca bu uyarı, çevrim içi platformlara hem yasa koyucu hem de yargı makamı olarak hareket etme yetkisi veren bir içerik denetleme modeli yaratılmış olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Diğer bir ifadeyle, bu düzenleme kapsamında çevrim içi platformlar, yasal olan bir içeriğin *zararlı* olup olmadığı değerlendirmesini kendisine tanınan takdir yetkisi çerçevesinde yaparken adeta bir yargılama makamı yerine geçecektir. Burada her ne kadar söz konusu platformlara bir tür genel “*sanal devriye*” yürütme yükümlülüğü yüklenmemiş olsa da çevrim içi platformlar kullanıcılardan ve birinci bölümde de değinilen güvenilir işaretçilerden (*trusted flaggers*) gelen bildirimlere karşı aksiyon almak ve DSA kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek durumundadır. Çevrim içi platformlara, zararlı içeriğin alternatif yollar gözetilmeksizin doğrudan kaldırılmasına ilişkin olarak yüklenen yükümlülük ise özel bir şirketin bir yargı makamı gibi hareket etmesine neden olacak niteliktedir. AB'nin bu alandaki düzenlemelerinin, insan hakları müktesebatı bir bütün olarak düşünüldüğünde, BM ve Avrupa Konseyi bünyesinde geliştirilen düzenleme araçlarıyla birlikte değerlendirilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin ve demokrasinin korunması ortak amacından hareketle dezenformasyonla mücadele alanındaki düzenlemelerin geliştirilmesi hedeflenmelidir.

Bu kapsamda başkaca özel düzenlemelerin bulunduğu da görülmektedir. Öncelikle, çocuk pornografisi içeriği için, 2011/93/EU sayılı Direktif, üye devletlerin bu içeriği kaldırmak veya etkili bir şekilde erişimi engellemek için gerekli tedbirleri almasını gerektirmektedir.²⁰ İkinci olarak, aynı gereklilik 2017/541 sayılı Direktif ile “terör bağlantılı içerik” (*terrorist content*) için de ortaya konmuş; 2021/784 sayılı “Çevrimiçi Terör Bağlantılı İçerik Regülasyonu” ile de çevrim içi terör bağlantılı içerik için özel denetleme yükümlülükleri eklemiştir.²¹ Regülasyon, yer sağlayıcıların hizmetlerinin terör amaçlı kötüye kullanımını ele almayı ve böylece AB’nin kamu güvenliğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu araç, bir tarafta üye devletlerin terör bağlantılı (*terrorist*) içeriğin yayılmasıyla mücadele etmek için benimsemeleri gereken başta içerik kaldırma olmak üzere tüm tedbirleri, diğer tarafta da yer sağlayıcılarına yönelik durum tespiti yükümlülüklerini ortaya koymaktadır. Bu ikinci alanda, yer sağlayıcılara getirilen temel yükümlülükler; bir yandan bir tedbir kararının alınmasından itibaren en fazla bir saat içinde terör bağlantılı içeriğin kaldırılması veya erişimin engellenmesi, diğer yandan terör bağlantılı içerikle mücadele politikaları ve uygulanan moderasyon tedbirleri konusunda şeffaf olmalıdır. Üçüncü olarak, ırkçı veya yabancı düşmanı nefret söylemi söz konusu olduğunda, 2008/913/JHA sayılı Çerçeve Kararı üye devletlerin kovuşturma yapmasını gerektirmekte; ancak herhangi bir özel tedbir belirtmemektedir.²²

Diğer taraftan zararlı içerik; bağlama, yere ve zamana bağlı olarak, çeşitli nedenlerle tartışmalı olması ve başka menfaatlerle çatışması nedeniyle bireyleri etkileyebilecek bir nitelik de taşıyabilir. Örneğin bu tür içeriklere ilişkin değerlendirme, hukuki bir sorundan ziyade, sınırlı sayıda olmamakla birlikte etik,

²⁰ Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography, and Replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0093> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

²¹ Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on Combating Terrorism and Replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and Amending Council Decision 2005/671/JHA, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L0541> (Erişim Tarihi: 19.11.2024); Regulation (EU) 2021/784 on Addressing the Dissemination of Terrorist Content Online (“Terrorist Content Online Regulation”), Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/784/oj> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

²² Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by means of Criminal Law, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0913> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

ahlaki, kültürel, siyasi veya dini pek çok sorunla bağlantılı olarak ele alınabilir. Ancak bir içeriğin bu açılardan hassas ya da tartışmalı olması her durumda zararlı olduğu anlamına gelmeyebilir. Bu noktada ise çatışan menfaatler arasında kurulacak dengede, korumanın hangi menfaate ilişkin olacağını belirlemek bir adil bir muhakeme gerektirir. Örneğin zararlı içeriğin; etkileri bakımından ayrımcılık temelli söylemin yayılmasına katkıda bulunma kapasitesi, dezenformasyonun demokratik söylem üzerinde yarattığı ileri boyuttaki etkilerine işaret etmektedir. Her zararlı içerik için geçerli olmamakla birlikte, bu tür bir içerik toplum üzerindeki yıkıcı etkisi nedeniyle ifade özgürlüğü korumasından yararlanamaz.

Şu hâlde, dezenformasyonun kapsamının genişliği dikkate alındığında, toplumda ayrıştırıcı etki doğuran söylemlerin kasıtlı olarak yayılarak ifade özgürlüğünün kötüye kullanılmasına yol açması söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda, MSHUS'nin 20. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenleme ile “*ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulması yasalarla yasaklanacağı*” öngörülmüştür. Öyle ki, ifade özgürlüğü bağlamındaki korumanın kapsamı geniş olmakla birlikte, bu koruma kapsamında değerlendirilmeyen şiddet ve şiddete teşvik dışında kalan her ifadenin de koruma kapsamına girebilmesi için kesin ve doğru olmasına gerek yoktur. Diğer bir ifadeyle, doğru olmayan her bilgi ifade özgürlüğü bağlamında korunmaz çıkarımı yapılamaz. Doğru olmayan bilginin niteliğinin somut olayın şartları dikkate alınarak her seferinde değerlendirilmesi gerekir.

AIHM içtihadı kapsamında ele alınan zararlı içerik biçimleri dikkate alındığında, meselenin ifade özgürlüğüne ilişkin koruma alanının kapsamında olan ve olmayan söylemler üzerinden değerlendirilmesi gerekecektir. Gerek BM, MSHUS'nin 20. maddesi gerekse de AIHS'nin 10. maddesine ilişkin AIHM içtihadı, AIHS'nin 17. maddesi ile de birlikte okunduğunda ifade özgürlüğüne ilişkin korumanın kötüye kullanılmasının korunmayacağı ortaya konmaktadır. AIHS madde 17, hakları kötüye kullanma yasağını düzenler ve bu maddeye göre “*bu Sözleşmedeki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşmede öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.*”. AIHM içtihadında bu yaklaşım büyük ölçüde,

ırkçılık ve Nazi ideolojisinin savunulması, dine dayalı ve ırkçı düşmanlık ve ayrımcılığı teşvik eden görüş ve düşüncelerin yayılması ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Burada esas olan, ifade özgürlüğünün, bir dine ya da ırka dayalı dayalı olarak bir azınlık grubuna karşı hoşgörüsüzlüğün ifade edilmesinin koruma kapsamı dışında bırakılmasıdır. Diğer bir deyişle AİHM, Sözleşme'nin 17. maddesi kapsamındaki hakkın kötüye kullanılması yasağının gerekçesini, belirli siyasi söylem kategorilerini ifade özgürlüğü korumasından dışarı çıkarmak için kullanmaktadır.²³ Keza AİHM'nin kuruluşu esas olarak totalitarizme karşı bir anlaşma yapmak için kolektif bir motivasyona dayanmaktadır.²⁴ AİHM'nin yerleşik içtihatı dikkate alındığında bireyler, hakkın kötüye kullanılması yasağı çerçevesinde; çoğulculuk, hoşgörü ve açık görüşlülüğün temelini oluşturduğu demokrasinin bizatihi kendisini yıkmak için siyasi katılım hakkından faydalanamazlar.

Almanya Komünist Partisi v. Almanya kararından bu yana yerleşen içtihat, bu kapsamda yol göstericidir.²⁵ Ayrıca, *Kühnen v. Almanya* ve *Le Pen v. Fransa* gibi kabul edilemezlik kararlarında ön plana çıktığı üzere, özellikle azınlıklara yönelik ayrımcılık teşkil eden siyasi söylemler, AİHS'ne aykırı olarak değerlendirilmektedir.²⁶ Diğer taraftan, örneğin *M'Bala M'Bala v. Fransa* kabul edilemezlik kararında olduğu gibi, Yahudilere yönelik nefret içeren yorumların, siyasi ve tiyatral bağlamda yaygınlaştığı durumlarda dahi, tehlikeli söylem olarak adlandırılabilen ayrımcılık temelli ifadelerin demokratik bir tartışma ortamına katkısı bulunduğu bahsedilemez. Özellikle antisemitizm bağlamında, *M'Bala M'Bala v. Fransa* davasında bir komedyen olan başvurucunun gösterisinin antisemitizm ve *Holokost* inkârına destek gösterisi olduğu değerlendirilmiştir. Her ne kadar gösteri hiciv amaçlı olarak kabul edilse dahi, gösterinin Yahudilere yönelik düşmanlık, nefret ve ayrımcılık içerdiğinin, bu nedenle de AİHS'nin 17. maddesi uyarınca ifade özgürlüğü koruması kapsamına girmediğine karar verilmiştir.²⁷ Avrupa Konseyi'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortak ve adil değerleri savunmak ve teşvik etmek, özellikle de insan haklarını korumak ve teşvik etmek üzere, kurulduğu da dikkate alındığında, AİHM

²³ Voorhoof, *The European Convention...*, s. 10.

²⁴ HELFER Laurence R., "Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime", *The European Journal of International Law*, C. 19, S. 1, 2008, ss. 125-159, s. 129.

²⁵ *Almanya Komünist Partisi v. Almanya*, Başvuru No. 250/57, 20/07/1957.

²⁶ *Kühnen v. Almanya* [k.k.], Başvuru No. 12194/86, 12/05/1988; *Le Pen v. Fransa* [k.k.], Başvuru No. 18788/09, 20/04/2010.

²⁷ *M'Bala M'Bala v. Fransa* [k.k.], Başvuru No. 25239/13, 20/10/2015, para.41.

içtihadı kapsamında soykırımın inkârının, Sözleşme ile korunmadığının altını çizmek gerekir.²⁸ Bu kapsamda yine, Parlamento’da *Holokost*’un inkârını teşkil eden ifadeleri nedeniyle bir milletvekilinin cezai mahkûmiyetine ilişkin olarak, Nazi rejimi tarafından Yahudilerin maruz bırakıldıkları zulmü meşrulaştırmaya yönelik kasıtlı olarak gerçek dışı beyanlarda bulunulması, ifade özgürlüğü kapsamında korunmamış ve başvuru AİHS madde 17 uygulaması ile kabul edilemez bulunmuştur.²⁹

Neticede, AİHM’nin yerleşik içtihadında dezavantajlı ve savunmasız gruplara zarar veren ve ayrımcılığı teşvik eden ifadelere sağlanan koruma zayıftır. Özellikle seçim süreçlerinde hâkim olan popülist söylemler, ülkedeki belli hassasiyet noktalarını hedef alabilmektedir. Ülkede yaşayan yabancılar çoğu kez bu savunmasız gruplar arasında aşırı sağ ya da milliyetçi ideolojilerin hedefi olabilmektedir. Keza *Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda* başvurusunda, aşırı sağcı politikacılar tarafından “beyaz olmayan” bireylerin Hollanda’dan sınır dışı edilmesini talep eden broşürlerin dağıtılması, bu duruma dair önemli bir örnektir. O tarihte başvuruyu inceleyen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, başvurucunun siyasi görüşlerinin AİHS kapsamında düzenlenen temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçladığı gerekçesiyle başvuruya konu broşürlerde yer alan ifadeleri AİHS madde 17 uygulamasıyla ifade özgürlüğü koruması kapsamı dışında bırakmış ve şikâyeti kabul edilemez bulmuştur.³⁰ Bu davada, ifadeyi kullananın siyasi bir figür olması ya da söz konusu ifadelerin seçim sürecinde dile getirilmiş olmasının bir önemi yoktur.

²⁸ ECRI, Antisemitizmi Önleme ve Antisemitizm İle Mücadele İle İlgili (Gözden Geçirilmiş) 9 No’lu Genel Politika Tavsiye Kararı için bkz. <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-9-revised-on-preventing-and-comb/1680a64f20> (Erişim Tarihi: 19.11.2024); ayrıca ırkçı veya yabancı düşmanı söylemleri ile ilgili bkz. *Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda* [k.k.], Başvuru No. 8348/78 ve 8406/78, 11/10/1979, s. 198 ; *Le Pen v. Fransa* [k.k.], Başvuru No.18788/09, 20/04/2010 ; *Soulas ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 15948/03, 10/07/2008, para. 42.

²⁹ *Pastörs v. Almanya*, Başvuru No. 55225/14, 03/10/2019, para. 48-49 ; aksi yönde, Yahudi soykırımı dışındaki diğer tarihsel olayların soykırım olarak nitelendirilmesinin inkarı bakımından bkz. *Perinçek v. İsviçre* [BD], Başvuru No. 27510/08, 17/12/2013, para. 280: “Yukarıda incelenen tüm unsurlar - yani başvuranın açıklamalarının kamuoyunu ilgilendiren bir hususa ilişkin olması ve nefret veya hoşgörüsüzliğe yönelik bir çağrı teşkil etmemesi, söz konusu açıklamaların yapıldığı durumun İsviçre’de yüksek gerilimler veya özel bir tarihi arka plan ile öne çıkmaması, açıklamaların Ermeni topluluğunun haysiyetini İsviçre’de cezai bir yanıt verilmesini gerektirecek derecede etkilediğinin düşünülmesinin mümkün olmaması, İsviçre’nin bu tür açıklamaları suç saymasını gerektirecek hiçbir uluslararası hukuk yükümlülüğünün bulunmaması, İsviçre mahkemelerinin başvuranın İsviçre’deki yerleşik görüşlerden farklı bir görüşü seslendirmesine sansür uygulamış olduğunun anlaşılması ve müdahalenin ciddi bir cezai hüküm biçimini almış olması - göz önünde bulundurulduğunda, Mahkeme, Ermeni topluluğunun mevcut davada söz konusu haklarını korumak amacıyla başvuranın mahkûm edilmesinin demokratik bir toplumda gerekli olmadığına karar vermiştir.”

³⁰ *Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda* [k.k.], Başvuru No. 8348/78 ve 8406/78, 11/10/1979.

Diğer taraftan, *Norwood v. Birleşik Krallık* başvurusunda, “İslam Britanya’dan dışarı” yazılı bir poster ve alevler içindeki ikiz kulelerin bir resminin sergilenmesini, AİHM tarafından Müslümanları bir grup olarak “*vahim bir terör eylemi*” ile ilişkilendirdiği ve Sözleşme değerleriyle bağdaşmadığı için kabul edilemez bulunmuştur. Müslümanlara karşı şiddetli ve genel bir saldırı içeren ifadeler sebebiyle mahkûm edilen başvuru özelinde, başvuruya konu ifadenin AİHS’nin 10. maddesinin koruması kapsamında (*ratione materiae*) yararlanmayacağı açıktır.³¹

Görüldüğü üzere, AİHM ifade özgürlüğü kapsamında bir değerlendirme yaparken istisnai olarak AİHS’nin 17. maddesini de devreye sokabilmektedir. Bu madde, bir hakkın sahibi tarafından kötüye kullanılmasını, başka bir ifadeyle, hakkın amacı dışında ve zarar verici bir şekilde kullanılmasını yasaklamaktadır.³² Hakların kötüye kullanıldığı sonucuna varmak için, davanın bağlamı göz önünde bulundurulur ve başvuru tarafından izlenen amaç tespit edilir. Bu amaç AİHS ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerle uyumlu değilse, başvuruya konu ifade biçimi AİHS madde 17’nin uygulanmasıyla, başvurunun konu bakımından (*ratione materiae*) kabul edilemez olduğuna karar verilebilir.³³ Burada önem taşıyan nokta, AİHS madde 17 kapsamındaki zararlı içeriğin ifade özgürlüğü koruması kapsamında bırakılıp bırakılmayacağıdır. Bununla birlikte bu yöndeki değerlendirme kural olarak istisnai durumlarla sınırlıdır ve her zararlı içerik bu kapsamda değerlendirilemez.³⁴ Öyle ki zararlı da olsa ifade biçiminin ifade özgürlüğü korumasından yararlanıp yararlanamayacağı her somut olayın koşulları gözetilerek ayrıca değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yapılmaksızın, ifade özgürlüğü kapsamında çatışan menfaatler arasında kurulması gereken adil denge analizi safhasına geçilemez. AİHM’nin dikkate

³¹ *Norwood v. Birleşik Krallık* [k.k.], Başvuru No. 23131/03, 16/11/2004.

³² AİHS Madde 17: “Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.”; “Hakkın Kötüye Kullanılması” konulu içtihat bilgi notu için bkz. www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_17_FRA.pdf.

³³ *Miroşubovs v. Letonya*, Başvuru No. 798/05, 15/09/2009, para. 62: “Hiç kimse Sözleşme hükümlerinden yararlanarak [Sözleşme’de tanınan] hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik eylemlerde bulunamaz.”; *Vajnai v. Macaristan*, Başvuru No. 33629/06, 08/07/2008, para. 53: “Sadece saldırgan ifadelerin kullanıldığı bağlamın dikkatle incelenmesi suretiyle, 10. Maddenin koruma alanına giren saldırgan ve aşağılayıcı ifadeler ile demokratik bir toplumda hoş görülmeyi hak etmeyen ifadeler arasında uygun bir ayırım yapılabilir.”

³⁴ Sınırlı sayıda olmamakla birlikte, örnekler için bkz. *Roj TV A/S v. Danimarka* [k.k.], Başvuru No. 24683/14, 17/04/2018; *M’Bala M’Bala v. Fransa* [k.k.], para. 40-41; *Kasymakhunov ve Saybatalov v. Rusya*, Başvuru No. 26261/05 ve 26377/06, 14/03/2013; *Witzsch v. Almanya* [k.k.], Başvuru No. 7485/03, 13/12/2005; *Pavel Ivanov v. Rusya* [k.k.], Başvuru No. 35222/04, 20/02/2007; *Leroy v. Fransa*, Başvuru No. 36109/03, 02/10/2008 (Erişim Tarihi: 25.01.2025).

aldığı kıstas, azınlıkları hedef alarak seçmenleri etkilemeyi amaçlayan demokrasi karşıtı görüşlerini ifade eden başvuruçuların ifade özgürlüğü korumasından yararlanamayacağıdır. Dolayısıyla demokrasi karşıtı ifadeler yoluyla hoşgörüsüzlüğün seçim propagandası bağlamında ele alınması, devletin kısıtlama konusunda takdir yetkisinin geniş olduğu bir alandır.

AİHM Z.B. v. *Fransa* kararında, suç teşkil eden eylemlerin meşrulaştırılması olarak değerlendirilen bir ifade bakımından uygulanan müdahalenin ifade özgürlüğünün ihlalini oluşturmayacağına karar vermiştir.³⁵ Bu kararda ele alınan ifadeler bakımından zararlı içerik kavramını AİHM içtihadı ışığında tartışmak mümkündür. Söz konusu olayda başvuruçucu, üç yaşındaki yeğenine okulda giydiği “*ben bir bombayım*” (*je suis une bombe*) ve “*Cihad, 11 Eylül’de doğdu*” (*Jihad, né le 11 septembre*) yazılı bir tişört verdiği için yerel mahkeme tarafından mahkûmiyet kararı verilmiştir. AİHM, başvuruçunun bahse konu yazıların şaka niteliğinde olduğu savunmasına itibar etmemiş, özellikle de başvuru konusu olayın yaşandığı dönemin bağlamı göz önüne alındığında, başvuruçunun bu tür bir içeriğin bir okulda sergilenmesinin toplum üzerinde oluşturacağı yankıyı tahmin etmemiş olamayacağına kanaat getirmiştir. Bu başvuruda bahse konu edilen içerik hem yer hem bağlam hem de toplum üzerinde doğuracağı etkiler bakımından zararlı bir içerik teşkil etmektedir. AİHM, bu olay özelinde *terör bağlamını* ve *bölgeyi* içerik değerlendirmesine oranla daha ön planda tutarak, ifadeye yapılan müdahalenin meşruluğuna ilişkin devlet makamlarının gerekçelerinin, demokratik toplumun gerekliliklerine uygun olduğunu kabul etmiştir.³⁶

Bununla birlikte İspanya’ya karşı bir başvuruda, ifade özgürlüğü kapsamında koruma altında olmayan zararlı içeriğin tespitinde, başvuruya konu ifadenin doğrudan veya dolaylı olarak şiddete çağrı veya şiddetin, nefretin yahut hoşgörüsüzlüğün meşrulaştırılması olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini belirlemek için bir dizi faktörün de dikkate alınması gerektiği çok açık şekilde belirtilmiştir. Bu başvuruya konu somut olayda, İspanya’da hüküm süren gergin ortama rağmen, iddia konusu konuşmanın doğrudan veya dolaylı olarak terörle bağlantılı şiddeti teşvik etme

³⁵ Z.B. v. *Fransa*, Başvuru No. 46883/15, 02/09/2021.

³⁶ BERRENDORF Alyson / MIDREZ Lydia / MONACO Louna, *Satire ou Apologie du Terrorisme, Peut-on Rire de Tout?: (obs. Sous Cour eur. dr. h., Arrêt Z.B. c. France, 2 septembre 2021)*”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 130, S. 2, 2022, ss. 397-420, s. 419.

olasılığı bulunmadığından, müdahalenin orantısız olduğuna karar verilmiştir.³⁷ AİHM müdahalenin gerekli olduğu sonucuna varmak için gergin bir siyasi veya sosyal bağlamın varlığı ile ifadelerin doğru yorumlanması halinde doğrudan veya dolaylı olarak şiddet çağrısı olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı ve söz konusu ifadenin zarar verme kabiliyetinin birlikte ele alınması gerektiğini değerlendirmiştir.³⁸

Öte yandan, ceza kanunlarının uygulanması dâhil olmak üzere, ihtilafa konu bir içerikte kullanılan ifadelerin şiddeti teşvik ettiği durumlarda, müdahalenin gerekliliğinin incelenmesinde devlet otoritelerinin ifade özgürlüğüne ilişkin daha geniş bir takdir yetkisine sahip olduğu söylenebilecektir. Örneğin bir sığınmacının aşırılık yanlısı bir parti lehine siyasi propaganda yapmak için kullandığı iletişim araçlarına el konulmasına ilişkin *Zaoui v. İsviçre* kararında AİHM, başvurunun ifade özgürlüğünü kullanmasının, devletin ulusal güvenliği için oluşturduğu riskleri göz önüne alındığında, bu tedbiri orantısız bulmamıştır.³⁹ Ancak özellikle de terörle mücadele konusunda yetkinin daha da genişlediği belirtilmekle birlikte, devlet makamlarına da “açık bir çek” (*carte blanche*) bahşedilmediği ve devlet makamlarının da denetime tabi olduğu vurgulanmalıdır.⁴⁰ Bu denetim kapsamında, bireyin temel hakkı olan ifade özgürlüğü ile demokratik bir toplumun kendisini terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı korumadaki meşru hakkı arasında adil bir denge kurulup kurulmadığı değerlendirilmelidir. Yalnızca hükümet politikasının eleştirilmesini içeren davalarda, terörle bağlantılı suçlarla itham edilmekten kaçınmak için *terör* kavramının ulusal makamlar tarafından dikkatle açıklığa kavuşturulması gerektiğinin altı çizilmelidir.⁴¹ Bu çerçevede basın, özellikle ulusal güvenliğin veya toprak bütünlüğünün şiddet tehditlerine karşı korunması veya kamu düzeni ya da suçun önlenmesi gibi çıkarların korunması amacıyla belirlenen sınırları aşmamalıdır; ancak tartışmalı olsa bile siyasi arenada tartışılan konular hakkında bilgi ve fikir vermekle görevini yerine getirmelidir. Öyle ki, basın özgürlüğü bireylere siyasi liderlerin fikir ve tutumlarını öğrenmenin ve bir görüş oluşturabilmenin en iyi yollarından birini sağlar.⁴²

³⁷ *Erkizia Almandoz v. İspanya*, Başvuru No. 5869/17, 22/06/2021, para. 40 ve 41.

³⁸ *Erkizia Almandoz v. İspanya*, para. 48 ve 49.

³⁹ *Zaoui v. İsviçre [k.k.]*, Başvuru No. 41615/98, 18/01/2001.

⁴⁰ Bu ifadenin ilk kez kullanımı bakımından bkz. *El Masri v. Kuzey Makedonya [BD]*, Başvuru No. 39630/09, 13/12/2012, para. 232.

⁴¹ Pek çok dava arasında, bkz. *Yavuz ve Yaylalı v. Türkiye*, para. 48.

⁴² Özellikle bkz. *Özgür Gündem v. Türkiye*, para. 58.

Siyasi propagandanın terör propagandası ile iç içe geçtiği durumlar bakımından, özellikle yardım suçlamasıyla ilişkilendirmeye bağlantılı olarak *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya* başvurusu ayrıca ele alınabilir. AİHM, bir terör örgütü ile bağlantılı hayır kurumlarına önemli miktarda para bağışında bulunduğu gerekçesiyle başvuru derneğinin faaliyetlerinin yasaklanması, feshedilmesi ve mal varlıklarına el konulması ile ilgili olarak, somut olayın şartlarını dikkate alarak örgütlenme özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴³ AİHM'nin, somut olay özelinde Almanya'ya yönelik bir tehdit bulunmadığını kabul etmekle birlikte, düzenin ve başkalarının haklarını korumasının belirli bir yargı alanıyla sınırlı olmadığını; terörle mücadelenin davacının haklarına müdahale etmek için meşru bir neden teşkil ettiğini belirtmesi önemlidir. Örneğin AİHM, *Hamas*'ın Avrupa Birliği tarafından 2003 yılından bu yana “*terör eylemlerine karışan kişiler, gruplar ve kuruluşlar*” yaptırım listesine açıkça dahil edildiğini kaydetmekte ve ulusal mahkemelerin değerlendirmesinden ayrılmak için bir neden görmemektedir. Ulusal mahkemelerin, başvuru derneğinin fiili şiddet eylemlerinde bulunmamış olmasına rağmen, önde gelen üyelerinin *Hamas* ile olan bağlantıyı bildikleri ve onayladıkları konusunda ikna edici bulgular elde etmiş olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Bu kapsamda AİHM bu derneğin kapatılmasını örgütlenme özgürlüğü kapsamında görmeyerek başvuruyu kabul edilemez bulduğu *Hizb Ut-Tahrir ve diğerleri v. Almanya* davasındaki değerlendirmelerini hatırlatmıştır.⁴⁵ Öyle ki doğrudan veya dolaylı olarak terörizmin desteklenmesi gerek Avrupa Konseyi gerekse de Birleşmiş Milletler nezdinde *Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme* kapsamında yasaklanmaktadır. Somut olayda, *Hamas*'ın finanse edilmesinin başvuru derneğinin ana varlık nedeni olduğu sonucunun çıkarıldığı, bu doğrultuda başvuru derneğinin faaliyetlerine yönelik olası kısıtlamalardan endişe duyarak, *Hamas* ile olan ilişkisini gizlemeye çalıştığı gerçeğinin de AİHM tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Bu olgudan, başvuru derneğinin gelecekte de kısıtlamaları aşmaya çalışacağı ve kendisini temelde *Hamas* ile özdeşleştirdiği sonucu çıkarılmıştır.⁴⁶ Sonuç olarak AİHM, başvuru derneğinin faaliyetlerini insani yardım *kisvesi* altında sunmaya devam ederken uluslararası terörizmi doğrudan veya dolaylı olarak desteklediğinin usulüne uygun olarak tespit edildiği mevcut davanın özel koşullarına dikkat çekmiş ve bunun

⁴³ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, Başvuru No. 11214/19, 10/10/2023.

⁴⁴ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, para. 92-93.

⁴⁵ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, para. 89.

⁴⁶ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, para. 94.

Sözleşme'nin temel değerleriyle bağdaşmadığını belirtmiştir.⁴⁷ Başvurucunun yargılamaların hiçbir aşamasında *Hamas*'ın şiddet içeren amaç ve eylemlerinden kendisini ayırtmadığı da değerlendirilmede dikkate alınmıştır. Kural olarak, devlet tarafından terör örgütü olarak sınıflandırılmış herhangi bir hareket ya da yapılanmanın bir terör örgütü olup olmadığına ilişkin değerlendirmenin yapılması AİHM'nin yetki alanında değildir.⁴⁸ Bununla birlikte, somut olay özelinde devlet tarafından terör örgütü olarak sınıflandırılmış bir hareketle ilgili olarak, başvurucunun organik bağlarının bulunduğu, finansman sağlandığı ya da işletildiği iddialarını araştırıp bir sonuca varacak en iyi konumda olan devlet makamlarının, bu gerekçelendirme için yeterli ve uygun gerekçeler ortaya koyup koymadığı AİHM'nin değerlendirmesinin kapsamındadır.⁴⁹

b. Zararlı İçerikten Farklı Olarak Rahatsız Edici İçerik

Zararlı içerik kavramı değerlendirilirken, rahatsız edici nitelikte olan her içeriği bu kapsama dâhil etmek hatalı bir yaklaşım teşkil eder. Zira AİHM içtihadında ifadenin yalnızca içeriğinin değil, şeklinin de korunduğu dikkate alındığında; sanatsal ifade, hiciv, parodi, kolaj gibi pek çok farklı ifade şekli, toplumun bir kesimine rahatsızlık verse ya da bir kesim tarafından benimsenen değerlere aykırı ya da zarar verici nitelikte kabul edilse dahi, kısıtlamanın meşru sayılacağı bir zararlı içerik türü olarak kabul edilmeyebilir.⁵⁰ AİHS madde 10, kapsamına giren tüm ifade biçimlerini tek tek belirtmiş olmasa da farklı ifade biçimleri arasında bir ayrım da yapmamıştır. İfade özgürlüğü bilgi ve fikir edinme ve yayma özgürlüğünü kapsamına almakta olup, kültürel, siyasi ve sosyal bilgi ve fikirlerin değiş tokuşuna katılma fırsatı yaratan sanatsal ifade özgürlüğünü de içermektedir.⁵¹ Temelde bir ifade biçimi ve aracı olarak sanat ifade özgürlüğü ile kaçınılmaz ilişki içindedir.⁵² İfade özgürlüğünden yararlanan kişiler gibi ifade türleri bakımından da bir sınırlama söz konusu değildir.

⁴⁷ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, para. 102.

⁴⁸ *Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya*, para. 89.

⁴⁹ Benzer şekilde, *Herri Batasuna v. İspanya*, Başvuru No. 25803/04 ve 25817/04, 30/06/2009, para. 64; Aksi yönde bkz. *Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 12/01/2016.

⁵⁰ SHAHEED Farida, "The right to freedom of artistic expression and creativity", Report of the the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 2013, <https://www.refworld.org/reference/themreport/unhrc/2013/en/95838> (Erişim Tarihi: 26.02.2025), para. 31 ve 37.

⁵¹ *Alınak v. Türkiye*, Başvuru No. 40287/98, 29/03/2005, para. 42; Sardo, **a.g.e.**, s. 437; KARAN Ulaş, *Sanatsal İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk*, Siyahbant, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2013, s. 6.

⁵² POLAT AKGÜN Deniz, *Sanat Özgürlüğü*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020., s. 233.

Bir ifadenin siyasi bir kaygıyla üretilip üretilmediği, estetik açıdan “değersiz” ya da “topluma yararsız” olması veya “ticari amaç” taşıması ifade özgürlüğünden yararlanmasını engellemez.⁵³ Sanatsal çalışmanın dini ya da ahlaki öfkeyi kışkırtması halinde tartışmalı durumlar oluşabilir.⁵⁴ Örneğin, bir kilisede kilisenin kürtaj konusundakini tutumunu protesto etmek üzere *Femen* aktivistlerinin gösterisine müstehcenlik suçundan ertelenmiş hapis cezasıyla karşılık verilmesi, AİHM tarafından meşru amaçla orantısız bulunmuş ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁵⁵ İfade özgürlüğü için sağlanan bu korumanın kapsamı, sanatsal ifade ve yorum biçimi olarak tanımlanabilen hiciv yönünden de geçerlidir.⁵⁶ Hiciv de dezenformasyon bağlamında ele alınan kavramlardan biri olmuştur. Nitekim çevrim içi ortamda hızlıca geniş kitlelere ulaşabilen büyük veri akışında hiciv içeren bir içerik bilgi ile karıştırılabilir. Hiciv, doğası gereği, gerçekleri mizah ve abartı üzerinden yansıtır. Bu içerikler genellikle güncel olaylara odaklanmakta ve hiciv tarzını kullansalar bile haberler, açıkça mizahi ve şeffaf bir motivasyonla üretilmektedir.⁵⁷ Aynı yönde, parodi de hicivle benzer özellik gösterir. Hiciv ve parodinin haberle karıştırılacak kadar incelikli olduğu ve olayların anlamını tamamen çarpıttığı durumlar olabilir ancak bu manipüle edilmiş bir içerikle aynı düzeyde bir bilgi bozukluğu olarak değerlendirilemez. Öyle ki, hiciv ve parodiye konu içerik ile aktarılan mizahi niyet konusunda izleyici ile arada bir tür zımnî anlaşma olduğu kabul edilir.⁵⁸ Bu da dezenformasyonda aranan kastı, kural olarak, ortadan kaldırır.

AİHM içtihadında da taşlamalı, kışkırtıcı ve rahatsız edici olmanın hicvin kendine özgü nitelikleri olduğu kabul edilerek kamusal tartışmaya ve kamunun bilgilendirilmesine katkıda bulunduğu kanaat getirilmiştir.⁵⁹ Keza siyasi içerikli sanatsal ifade bir hiciv biçimi olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, sanatçıların ifadelerine yönelik herhangi bir müdahale özel bir dikkatle incelenmelidir; zira hiciv

⁵³ BAŞARAN Pelin / KARAN Ulaş, Sanatsal İfade Özgürlüğü Kılavuzu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/23/Sanatsal_Ifade_Ozgurlugu_Kilavuz_u_.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 14; Voorhoof, *The European Convention...*, s. 15-16.

⁵⁴ REID Karen / PALOMARES Guillem Cano / GRGIC BOULAIS Aida / MARINKOVIC Uzun, A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 7. Baskı, Sweet & Maxwell, London, 2023, s. 762.

⁵⁵ *Bouton v. Fransa*, Başvuru No. 22636/19, 13/10/2022; müstehcenlik açısından, aksi yönde bkz. *Masson v. Fransa [k.k.]*, Başvuru No. 4346/24, 23/01/2025, para. 25.

⁵⁶ Voorhoof / Cannie, *a.g.e.*, s. 413.

⁵⁷ Acampa, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁸ Acampa, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁹ Polat Akgün, *a.g.e.*, s. 353.

doğası gereği abartma ve gerçekliği çarpıtma özelliğine sahiptir ve doğal olarak kışkırtmayı ve ajite etmeyi amaçlamaktadır.⁶⁰ Bu nedenle, bir kişinin kendini bu şekilde ifade etme hakkına yönelik her türlü müdahale özel bir dikkatle incelenmelidir.⁶¹ Kural olarak, AİHS madde 10 kapsamında izin verilen kısıtlama nedenlerine aykırı biçimde sanatsal ifade özgürlüğüne müdahale etmeme konusunda, devletlere yükümlülük yüklenmiştir.⁶² Bununla birlikte AİHM, hiciv yoluyla kendini ifade etme hakkına yönelik her türlü müdahaleye de özel bir dikkat gösterilmesi gerektiğini belirtmiş ise de hiciv şeklindeki ifade biçimi AİHS madde 10 kapsamında izin verilen kısıtlama rejiminden muaf tutulmamıştır.⁶³

AİHM, hicvin, karakteristik özelliği olan abartı ve gerçekliğin çarpıtılması nedeniyle doğal olarak kışkırtma ve ajite etme amacı taşıyan bir sanatsal ifade ve sosyal yorum biçimi olduğunu çeşitli vesilelerle vurgulamıştır. Örneğin bir sivil toplum kuruluşunun, bazı sosyal grupları aşağılayıcı şekilde tasvir ettiği gerekçesiyle bir karikatür içeren afişin asılmasına izin verilmemesi ile ilgili olarak AİHM; bu hususu vurgulamıştır. Afişteki karikatürlere, ilgili toplulukları ayrımcılığa maruz kalmaları halinde ücretsiz bir yardım hattını aramaya teşvik eden bir metnin eşlik ettiği; amaçlanan hedefin bu savunmasız grupları aşağılamak, alay etmek veya damgalamak ya da sinsice nefret söylemi ve hoşgörüsüzlüğü teşvik etmek olmadığı kanaatine varılmıştır. Afiş ve karikatürler; daha geniş bir perspektiften, kamuoyunun dikkatini tam olarak toplumsal klişelere ve savunmasız grupların maruz kaldığı ayrımcılığa çekmenin ve onları haklarını savunmaya teşvik etmenin bir yolu olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴

Demokratik bir toplumda bir kesimi rahatsız eden, örneğin totaliter bir ideolojiyi temsil etse de bir siyasi sembolün, kural olarak siyasi ifade biçimi olarak AİHS madde 10 koruması kapsamında olduğu da AİHM tarafından değerlendirilmiştir.⁶⁵ Bir siyasi

⁶⁰ *Eon v. Fransa*, Başvuru No. 26118/10, 14/03/2013, para. 60; *Alves da Silva v. Portekiz*, Başvuru No. 41665/07, 20/10/2009, para. 27.

⁶¹ *Vereinigung Bildender Künstler v. Avusturya*, Başvuru No. 8354/01, 25/01/2007, para. 33; *Tuşalp v. Türkiye*, Başvuru No. 32131/08 ve 41617/08, 21/02/2012, para. 48.

⁶² *Müller ve diğerleri v. İsviçre*, Başvuru No. 54963/08, 24/05/1998, para. 27 ve 33.

⁶³ CHARRIÈRE-BOURNAZEL Christian, “Une Condamnation Pour Injure Raciale ne Viole pas la Liberté D’expression: (obs. Sous Cour eur. dr. h., Sécision Bonnet (Soral) c. France, 25 Janvier 2022)”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 134, S. 2, 2023, ss. 481-486, s. 485.

⁶⁴ *National Youth Council of Moldova v. Moldova Cumhuriyeti*, Başvuru No. 15379/13, 25/06/2024, para. 74.

⁶⁵ İşçi hareketinin sembolü olan kırmızı yıldız taşınması bakımından bkz. *Vajnai v. Macaristan*, para. 6 ve 47; *Fratanoló v. Macaristan*, Başvuru No. 29459/10, 03/11/2011, para. 24.

hareket veya kuruluşla bağlantılı bayrak, flama, poster, resim ya da benzer bir sembolün taşınması da aynı doğrultuda ifade özgürlüğünün koruması kapsamında ele alınmaktadır.⁶⁶ Bu noktada önemli olan, kullanılan sembolün şiddet kullanmaya, silahlı direnişe veya başkaldırıya teşvik eden bir ifade şekli olarak kullanılmamış olmasıdır.⁶⁷ Bazı durumlarda ise AİHM, ifadenin şeklinin rahatsız edici olduğunu kabul etmesine ve müdahalenin gerekli olduğunu tespit etmesine rağmen, son tahlilde *müdahalenin orantılı olmaması* nedeniyle ifade özgürlüğünün ya da bağlantılı olarak örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermektedir.⁶⁸ Örneğin, *Murat Vural v. Türkiye* kararında, görünürde mala zarar verme teşkil eden bir eylemin zararlı bir ifade biçimi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini ele almıştır. Bu eylemin, Sözleşme'nin 10. maddesinin kapsamına girip girmediğine karar verirken başta nesnel bir bakış açısıyla söz konusu eylem veya davranışın görünen manidar niteliği ve bunun yanı sıra bu eylem veya davranışta bulunan kişinin amacı veya niyeti olmak üzere, başvuru konusu faaliyetlerin niteliği hakkında bir değerlendirme yapılmasını değerlendirmiştir. Mahkeme başvurucunun, Atatürk büstlerine boya dökmekten mahkûm edildiğini, bunun da nesnel bir açıdan bakıldığında, bir ifade biçimi olarak kabul edilebileceğini kaydetmiştir. AİHM başvurucunun, Atatürk büstüne boya dökme şeklindeki eyleminin temelde bir ideolojiye karşı duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmek amacıyla gerçekleştirmiş olduğu yönündeki savunmasını vurgulamıştır.⁶⁹ Bu çerçevede de eylemin ifade özgürlüğü kapsamında kaldığı değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla, bir içeriğin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi başka, ifade özgürlüğü kapsamında bir ihlale neden olup olmayacağı başka bir konudur. Bu iki meseleyi birbirine karıştırmamak lazım geldiği gibi, her somut olay özelinde ele alınan ifade biçiminin, her ne kadar rahatsız edici niteliği kabul edilse dahi demokratik

⁶⁶ *Fáber v. Macaristan*, Başvuru No. 40721/08, 24/07/2012, para. 36; Parlamento binasının dışında kirli çamaşırların sergilenmesinin siyasi söylem şekli oluşturması bakımından *Tatár ve Fáber v. Macaristan*, Başvuru No. 26005/08 ve 26160/08, 12/06/2012, para. 36; Poster taşıma bakımından *Ağit Demir v. Türkiye*, Başvuru No. 36475/10, 27/02/2018, para. 41

⁶⁷ Pek çok karar arasında bkz. *Protopapa v. Türkiye*, Başvuru No. 16084/90, 24/02/2009, para. 104-112.

⁶⁸ Protestocuların izin olmaksızın kamu binasının içine girerek, bir koruma görevlisini kenara itmiş, mobilyaların üzerinden atlamış ve kendilerini boş bir ofise kilitleyerek burada pencerelerden pankart sallamaya ve bildiri dağıtmaya başlamış olmaları ile ilgili olarak bkz. *Taranenko v. Rusya*, Başvuru No. 19554/05, 15/05/2014, para. 70-71 ve 90-97.

⁶⁹ *Murat Vural v. Türkiye*, Başvuru No. 9540/07, 21/10/2014, para. 56; Benzer şekilde, resmî tören sırasında Cumhurbaşkanı'na protesto etmek amacıyla çelenkten "*Ukrayna Cumhurbaşkanı V.F. Yanukovych*" yazan kurdeleyi kopartma eylemi nedeniyle verilen mahkûmiyet kararının orantısız bulunması hakkında bkz. *Shvydka v. Ukrayna*, Başvuru No. 17888/12, 30/10/2014.

toplumda gereklilik ve ölçülülük kapsamında bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği de unutulmamalıdır.

c. Göreceli Değerler Üzerinden Zararlı İçerik Tartışması

Zararlı içerik kavramına toplumdan topluma değişen, kültürel, dini, etnik ve pek çok farklı değer üzerinden ayrıca değinmek gerekmektedir. Örneğin, dini ve kültürel farklılıklara ilişkin olarak dezenformasyonun yayılması, toplumdaki kutuplaşmanın körüklenmesi bakımından hassasiyetle ele alınmalıdır. Nitekim, din ve kültürle ilgili meseleler ile insan hakları arasındaki ilişki evrensellik ve kültürel rölativizm ilkeleri üzerinden okunduğunda farklı değerlendirilebilir. İnsan haklarının diğer hak ve çıkarlar ya da talepler karşısındaki üstünlüğü modern demokratik çağdaş toplumlarda genel olarak kabul edilir.⁷⁰ İnsan hakları kavramının “*evrensel*” niteliği temel ilke olmakla birlikte, dünyanın belli yörelerindeki özel koşulları nedeniyle bu konuda tartışmalar da bulunmaktadır.⁷¹ Evrensellik ilkesinde, insan hakları, her zaman ve her yerde gerçekleştirilmesi gereken ilkelere ve insanın doğasının gereğidir.⁷² Bununla birlikte, kültürel rölativizm ilkesinde, farklı bir insan hakları anlayışı hakimdir ve evrensel insan hakları anlayışı bir dayatma olarak görme eğilimi yaygındır.⁷³ Böylece kültürel rölativizm, aslında tek bir kültüre ait olan değerlerin evrensel addedilmelerine bir tepki olarak doğmuştur.⁷⁴ Bu yayma çabasının hedef kültürleri yok etme tehlikesine dikkat çeken kuramın temelinde, farklı kültürlerin farklılıklarını kabullenme ve benimseme amacıyla bunlara hoşgörü gösterme mekanizmasının işlevselliği kullanılmaktadır.⁷⁵ Örneğin genel “*ahlak*” kavramı, meşru gerekçeler arasında yer alabilse de kastedilen belli bir ahlak anlayışını korumak ve buna karşı olan anlayışları yasaklamak değildir; zira demokratik toplum belli bir ahlaki anlayışın bekçisi olarak görülemez.⁷⁶ Ahlaki argümanların, yalnızca ahlaki ilkeleri değil, ahlaki bir mantık yürütme hakkında soyut tutumları gerektirdiği ve bunun da keyfiliğe yol

⁷⁰ UYGUN Oktay, “Çağımızın İnsan Onuruna Yöneltiliği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 45-84, s. 46.

⁷¹ AYBAY Rona / ÇELİK Demirhan Burak, İnsan Hakları Hukuku, 5. Bası, Der, İstanbul, 2022, s. 136-137.

⁷² UYGUN Oktay, Devlet Teorisi, 7. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020, s. 537-538.

⁷³ Uygun, **Devlet Teorisi**, s. 542-543.

⁷⁴ DEMİR Esra, İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 39.

⁷⁵ İŞILDAKLI Başak, “İnsan Haklarının Evrenselliği ile Kültürel Rölativizmin Paradoksu”, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2020, ss. 17-29, s. 25-27

⁷⁶ Tanör, **Siyasi Düşünce...**, s. 142.

açtığı göz ardı edilmemelidir.⁷⁷ İnsan haklarının kültürlere bağlı olduğu ve evrensel, ahlaki ya da kültürel değerlerin her toplumda aynı şekilde uygulanamayacağı savunulmaktadır. Bununla birlikte evrensel insan hakları anlayışında genel mantık, belirli bakış açısına keyfi olarak ayrıcalık tanınmamasıdır.⁷⁸

Dezenformasyonun demokratik bir toplumdaki etkileri bakımından bu teoriler yol göstericidir. İnsan haklarının evrenselliği üzerinden bir değerlendirme yapılmadığı takdirde, kültürel, tarihsel, dini ve diğer çeşitli farklılıkları haiz toplumlarda, evrensel olarak kabul görmüş değerlerin benimsenmemesi halinde, toplumların kendi benimsediği değerlerle çatışma yaşanabilir. Bu durumda, dezenformasyonla yayılan bilgiler bağlamında da neyin “gerçek” olduğu konusunda objektif bir değerlendirme yapılması mümkün olmayacak ve toplumun değerleriyle bağdaşmayan her bilgi, nesnel olarak bakıldığında gerçek olsa da kabul görmeyebilecektir. Bu toplumsal bağlam içinde bir algılama meselesidir.

Örneğin, “*insan hakları idealinin dini inancı ne olursa olsun tüm insanlar için ortak evrensel bir değer olmadığını*” ifade eden bir dini yapılanmanın görüşleri bu kapsamda ele alınabilir.⁷⁹ İslam İş Birliği Teşkilatı’nın “*İslam’da İnsan Hakları*” konulu 1990 tarihli Kahire Bildirgesi’ndeki amaçlardan biri de “*insanlığın insan haklarını savunma çabalarına katkıda bulunmak*” ve “*İslam Şeriatına uygun olarak insanın özgürlüğünü ve onurlu bir yaşam hakkını teyit etmektir.*”⁸⁰ Bu doğrultuda İslam’ın temel kaynaklarında; başta çoğulculuk ve demokrasinin temel değer olması üzerine, evrensel insan haklarıyla uyuşmayan hükümler bulunduğu kabul edilmekle birlikte, çeşitli yorumlama teknikleri geliştirerek İslam’ın bir şekilde insan haklarıyla uyumlu olduğu fikrini oluşturma çabası olduğu da savunulmaktadır.⁸¹ Bu doğrultuda bir yaklaşımın, geleneksel İslam hukuku anlayışında bir kırılma ile İslam’ın evrensel prensipleri ve evrensel insan hakları hukukunun ortaklaşan prensipleri arasında bir

⁷⁷ DWORKİN Ronald, Hakları Ciddiye Almak, (Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ), 1. Bası, Dost, Ankara, 2007, s. 301.

⁷⁸ Shaheed, a.g.e., para. 3.

⁷⁹ PETERSEN Marie Juul, “Islam and Human Rights: Clash or Compatibility?”, 11.07.2018, LSE, <https://blogs.lse.ac.uk/religionglobalsociety/2018/06/islam-and-human-rights-clash-or-compatibility/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁸⁰ Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 05.08.1990, World Conference on Human Rights, <http://hrlibrary.umn.edu/instate/cairodeclaration.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁸¹ BUKHARI Syed Muhammad Farrukh, İslam Ülkelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Yürürlüğe Konulması ve Uygulanması: Problemler ve Beklentiler, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2021, s. 109-111.

harmoni oluşturularak, özgürlükçü bir yeniden yorumlamadan ziyade bir yeniden yapılandırmayı gerektireceği ifade edilebilir.⁸² Bununla birlikte, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de (AKPM) “*Şeriat, Kahire Deklarasyonu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*” başlıklı 2253 (2019) numaralı kararıyla, İslam İş Birliği Teşkilatı tarafından başlatılan Kahire Bildirgesi’nin evrensel insan hakları standartları ve AİHS ile uyumlu olmasının sağlanması ve Kahire Bildirgesi ile devletlerin aralarına mesafe koymaları konusunda çağrı yapmıştır.⁸³ AKPM, “*Sözleşme ile açıkça çelişen hükümler de dahil olmak üzere şeriat hukukunun resmi ya da gayri resmi olarak Avrupa Konseyi’nin bazı bölgelerinde uygulanıyor olmasından büyük endişe duyduğunu*” belirtmiştir. Bu karar, şeriat hukukunun erkeğin kadına üstünlüğü, evliliğe ilişkin kurallar, belirli suçlar için insanlık dışı cezalar, din özgürlüğünün bulunmaması, Yahudi ve Hristiyanlara yönelik ayrımcı tutum gibi çeşitli sorunlu konularını ele almaktadır. AKPM, demokratik bir toplumun temellerinden biri olarak din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesine verdiği desteği bir kez daha teyit etmiştir. Özellikle Yunanistan’daki uygulamalar ile ilgili olarak, Yunan makamlarından belirli bölgelerde şeriat hukukunun uygulanmasına son vermelerini talep eden çeşitli tavsiyelerin halen dikkate alınmadığı vurgulanmaktadır.

AİHM de *Molla Sali v. Yunanistan* kararında Yunanistan’ın, Avrupa’daki ülkeler arasında söz konusu zamana kadar, vatandaşlarının bir kısmına istekleri dışında şeriat hukuku uygulayan tek ülke olduğuna değinmiştir. Somut olayda başvuru, Medeni Kanun ile kendisine tanınan eşe mirasçı olma hakkını, şer’i hukuka tabi tutulması sebebiyle kullanamamaktadır. Söz konusu davada AİHM, mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verirken İslamiyet inancına mensup bir muris tarafından Medeni Kanun’a uygun olarak düzenlenen bir vasiyetnamenin lehtarı olarak başvuru, İslam inancına mensup olmayan bir vasiyetçi tarafından yasal düzenlemelere uygun olarak düzenlenen bir vasiyetnamenin lehtarına kıyasla, maruz kaldığı muamele farklılığı yönünden nesnel ve makul bir gerekçesi bulunmadığına kanaat getirmiştir.⁸⁴

⁸² UYGUN Oktay, “Evrensel İnsan Hakları Öğretisi ve İslam Hukuku Uzlaşabilir mi?”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 105-126, s. 122.

⁸³ Sharia, the Cairo Declaration and the European Convention on Human Rights, Resolution 2253, 2019, Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/25353/html>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

⁸⁴ *Molla Sali v. Yunanistan* [BD], Başvuru No. 20452/14, 19/12/2018, para. 161.

AİHM içtihadına bakıldığında, şeriatı dayalı devlet düzeninin çoğulcu demokrasi ilkesi ile bağdaşmadığının açıkça oraya konulduğu görülmektedir. Örneğin AİHM, şeriatı dayalı bir devlet kurmak için çaba gösteren bir vakfın kapatılarak faaliyetlerinin yedi yıl boyunca durdurulması ve vakfa ait bazı mülklerin iade edilmemesine ilişkin bir başvuruda, AİHS ile bağdaşmayan değerlerin savunulmasına dayanılarak örgütlenme özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁸⁵ Somut olayda başvuru, vakfın resmi internet sitesinde yayımlanan yazılarda şeriatı dayalı bir devlet sisteminin kurulması ve bu amaca hizmet eden eğitim kurumlarının oluşturulması ile laiklik ve çoğulcu demokrasi ilkelerine açıkça karşı olduğunu dile getirmiştir. AİHM'ne göre, bu vakfın, AİHS'nin temelini oluşturan demokratik ideale uygun olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çoğulcu demokrasilerde demokratik sistemden farklı fikirlerin bile, nefret söylemine yol açmamak veya başkalarını şiddete teşvik etmemek kaydıyla, kamusal tartışmalarda ifade edilmesi elzemdir. Ancak çoğulcu demokrasinin değerlerine aykırı ve temel hak ve özgürlükleri ihlal eden hizmetler bakımından önlem alınmalıdır. Yerel mahkemelerin gerekçeleri, çoğulcu demokratik bir toplumun değerleri doğrultusunda vakfa uygulanan müdahalelerin acil bir sosyal ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çoğulcu demokratik bir toplumda eğitimin kendine özgü doğasını korumak ve böylece kamu düzenini savunmak ve başkalarının haklarını korumak için, başvuru vakfın, nihai amacı şeriat hukukuna dayalı bir rejim kurmak olan ortaöğretim ve üniversite eğitimi faaliyetlerini uygulamaya yönelik gizli planını gerçekleştirmesini engellemek için zorlayıcı bir sosyal ihtiyaç olduğunu tespit ettiklerinde yerel mahkemelerin takdir marjlarını aşmadıklarına kanaat getirilmiştir.⁸⁶ Vakfın faaliyetlerinin sınırlı bir süre için durdurulması ve mülklerinin çoğunun vakfa iade edilmesi de dikkate alındığında, uygulanan tedbirlerin ölçüsüz olduğu söylenemeyeceği gibi bu müdahale, acil bir sosyal ihtiyaca karşılık gelmiştir, izlenen amaçlarla orantılıdır ve demokratik bir toplumda gerekli olarak kabul edilebilir.⁸⁷

Bununla birlikte, şeriat hukukunu savunan söylemin anti-demokratik yapısının tek başına ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmesi için yeterli olmadığının altı çizilmelidir. *Gündüz v. Türkiye* kararında şer'i hukukun savunulmasının şiddet çağrısı içermediği sürece, tek başına koruma kapsamında

⁸⁵ *Zehra Foundation ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 51595/07, 10/07/2018.

⁸⁶ *Zehra Foundation ve diğerleri v. Türkiye*, para. 67.

⁸⁷ *Zehra Foundation ve diğerleri v. Türkiye*, para. 72-73.

olmayan bir ifade şekli olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁸ Bununla birlikte, sonuçtan bağımsız olarak AİHM tarafından şeriatla dayalı bir devlet ile laik ve çoğulcu demokrasi ilkeleriyle bağdaşmayan değerlerin savunulmasının AİHS ile bağdaşmayan değerler kapsamında olduğu tespit edilmiş olduğu da açıktır.⁸⁹

Diğer taraftan, *Belkacem v. Belçika* davasında, kapatılan “*Sharia4Belgium*” isimli bir örgütün lideri ve sözcüsü olan başvurucunun *YouTube* videolarında gayrimüslim gruplar ve şeriatla ilgili yaptığı açıklamalar nedeniyle ayrımcılık, nefret ve şiddete teşvik nedeniyle mahkûm edilmesi değerlendirilmiştir. İhtilaf konusu ifadelerin belirgin bir şekilde nefret içerdiği, tüm gayrimüslimlere yönelik nefret, ayrımcılık ve şiddeti kışkırtmaya yönelik genel nitelikte ve şiddetli bir saldırı teşkil ettiği dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda AİHS’nin temelinde yatan hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık yapmama değerleriyle bağdaşmayan bu paylaşımlara ilişkin olarak AİHS’nin 17. maddesini uygulanmıştır.⁹⁰

Nitekim, AİHM’nin daha önce de şeriatı savunmanın ve şeriatı yerleştirmek için şiddet çağrısında bulunmanın nefret söylemi olarak kabul edilebileceğine ve taraf devletlerin kökten dinciliğe dayalı siyasi hareketlere karşı çıkma hakkına sahip olduğuna karar vermiş olduğu unutulmamalıdır.⁹¹ Bir siyasi partinin kapatılmasına ilişkin yapılan bireysel başvuruda da öncelikle, söz konusu partinin varlığını sürdürmesinin dine dayalı bir ayrımcılık getireceği, bu nedenle devletin bireysel hak ve özgürlüklerin garantörü olma ve farklı din ve inançların uygulanmasında tarafsız bir düzenleyici rolü oynama sorumluluğunu ortadan kaldıracakı belirtilmiştir. İkinci olarak ise bu durumun kabul edilemez bir ayrımcılık yaratacağı gerekçesiyle, çok sayıda hukuk sisteminin AİHS sistemiyle uyumluluğunu ortadan kaldıracakı ortaya konmuştur.⁹² Siyasi alanda çoğulculuk ve kamu özgürlüklerinin sürekli gelişimi gibi ilkelerin şeriatla yeri olmaması nedeniyle, şeriatın demokrasinin temel ilkeleriyle bağdaşmadığı ve şeriatla dayalı bir rejimin, Sözleşme değerlerinden açıkça ayrıldığı altı çizilmiştir. Öyle ki AİHM, partinin şeriatı kurma politikasının demokrasiyle

⁸⁸ *Gündüz v. Türkiye*, Başvuru No. 35071/97, 04/12/2003.

⁸⁹ *Refah Partisi v. Türkiye*, Başvuru No. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 03/10/2000, para.123.

⁹⁰ *Belkacem v. Belçika* [Kabul edilebilirlik kararı], Başvuru No. 34367/14, 27.06.2017.

⁹¹ *Refah Partisi v. Türkiye*, para. 124-125.

⁹² *Refah Partisi v. Türkiye*, para. 126 vd.

bağdaşmadığı gerekçesiyle kapatılmasına karar vermesini haklı bulmuştur.⁹³ Öte yandan, şiddet unsuru ile ilgili olarak, parti üyelerinin konuşmalarında siyasi güç elde etmek için kullanılacak yönteme atıfta bulunulurken meşru görülen güç kullanmaya başvurma olasılığından bahsedilmesi ve partinin bu konuda mesafe koymak için bir adım atmaması dikkate alınmıştır. Bir devletin mevzuatında veya yasal ya da anayasal yapılarında bir değişikliği teşvik etmeye yönelik fikirleri savunmak, kural olarak ifade özgürlüğü kapsamında ele alınır. Bununla birlikte, bu fikirleri savunmak için kullanılacak yöntemlerin de yasal ve demokratik olması ve önerilen değişikliğin temel demokratik ilkelere uygun olması gereklidir. Şiddete başvurmaya teşvik eden veya demokrasiye riayet etmeyen ya da bu demokrasiyi yok etmeyi amaçlayan ve demokrasinin tanıdığı hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesini hedefleyen bir siyasi proje önerisinde bulunmak AİHS'nin savunduğu değerler ile bağdaşmaz.⁹⁴ Bu çerçevede, bir bütün olarak dikkate alındığında, kapatılan partinin önerdiği projenin demokratik toplum kavramıyla bağdaşmadığı ve bunları hayata geçirmek için gerçek fırsatlara sahip olduğu gerçeği göz önüne alındığında, partinin kapatılma kararının acil bir sosyal ihtiyacı karşıladığı ve yaptırımın orantısız olmadığı değerlendirilmiştir.⁹⁵

Öte yandan AİHM, “*açıkça ortaya konmuş tarihi gerçekler*” ile bağdaşmayan ifadenin değerlendirilmesi konusunda da özel olarak hassasiyet göstermektedir. Demokratik bir toplumda olması gereken çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik gereği, bir toplumda azınlıkta kalan bireylerin çoğunluğu rahatsız eden, kaygılandıran ve çoğunluğun fikirleriyle ters düşen ifadelerinin korunması esastır. Bir kişinin, daha önce açılmış olan çok geniş bir fikir münazarasına, doğası gereği tartışılabilir nitelikte bir katkıda bulunması, bunu yaparken de temelsiz bir polemik açmadan veya çağdaş düşüncelerin hakikatinden uzaklaşmadan hareket etmesi ifade özgürlüğü kapsamında koruma altındadır. Kaldı ki AİHM içtihadında örneğin, tarihsel hakikati aramanın da ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğu ve tarihsel meselelerde “*hakemlik*

⁹³ Anayasa Mahkemesinin kapatma kararında odak haline gelme kriterini uygulamasına ilişkin Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Komünist Parti kapatma davasında verdiği karar ışığında Karşıoy yazılarının değerlendirmesi bakımından bkz. KONTACI A. Ersoy, *Anayasa Yargısında Yargısal Karşılaştırmacılık ve Türk Anayasa Mahkemesi*, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 287-289; Federal Alman Anayasa Mahkemesi bakımından tehlikenin ciddi olmasının yeterli görülmesi ve toplumda karşılığı olup olmaması ile hedefe ulaşma potansiyelinin (başarı şansı) değerlendirilmemesi hakkında, bkz. AKÇA Kürşat, *Militan Demokrasi Anlayışı Anayasal Boyutu ve Temel Hakların Etkisizleştirilmesi Örneği*, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022, s. 274-275.

⁹⁴ *Refah Partisi v. Türkiye*, para. 97 ve 98.

⁹⁵ *Refah partisi v. Türkiye*, para. 132.

yapmanın Mahkeme'nin rolü olmadığı" da vurgulanmaktadır.⁹⁶ Nitekim, siyasi iktidarın tezini ya da toplumda kabul görmüş ve baskın hale gelmiş kültürel, ırksal, etnik ya da dini çoğunluğun düşüncelerine değil, onlar gibi düşünmeyenlerin ifadelerine müdahale edilme riski daha yüksektir. Hoşgörü ve çoğulculuk, bu müdahale riskinin en aza indirilmesi ve ancak şiddete ve nefret söylemine teşvik oluşturan ölçütler dikkate alınarak dar ve istisnai bir kısıtlama alanı bırakılmasını gerekli kılar. Keza demokratik bir tartışma ortamında bir kişi dışındaki tüm diğer insanlar aynı düşüncede olsalar dahi, çoğunluğun yine de onlar gibi düşünmeyen kişiyi susturma hakkından bahsedilemeyecektir.⁹⁷ Çoğunluğun iradesi, diğer insanlar üzerinde baskı yapabilir ancak toplum buna karşı fren ve denge mekanizmaları ile korunmalıdır. Çoğunlukçu demokrasi modelinde ise çoğunluk iradesinin bu denge ve fren mekanizmalarının meşruiyetini kabul etmemesi halinde demokrasinin aslında şekli bir demokrasi halini alma tehlikesi mevcuttur.⁹⁸

Garaudy v. France kararında olduğu gibi, antisemitizm bağlamında, tarihi açıdan açıkça ortaya konulmuş ve üzerinde uzlaşa sağlanmış olan bir dizi iddianın, gerçeğe aykırı olduğu gerekçesiyle siyasi söylem niteliğinde olsa dahi, ifade özgürlüğü bağlamında korunmayacağı vurgulanmıştır.⁹⁹ Bu bağlamda AİHM, özellikle de tarihsel gerçekler bakımından *Holokost* inkarını savunan içeriklere dair yerleşik içtihadını tekrarlamaktadır. Dolayısıyla açıkça ortaya konmuş tarihi gerçeklerle bağdaşmayan, şiddet içeren, nefret söylemi içeren içerikler bakımından zararlı içerik kabulü tartışmasızdır. Dezenformasyonla yayılan zararlı içerik; şiddet, şiddete teşvik, ayrımcılık gerekçelerine dayandığında ve tarihsel hakikatin inkârını teşkil ettiğinde, kamusal tartışma ortamına hiçbir şekilde katkıda bulunamayacağı peşinen kabul edilmiş olmaktadır. Bu nedenle de bu türden içerikler bakımından, devletlerin rolü hem özgürlüğe saygıyı hem de bu özgürlüğün kötüye kullanımını meşru ve orantılı bir şekilde engellemeyi güvence altına almaktadır.¹⁰⁰ Bu noktada devlet makamları açısından sadece bir soruşturma yürütülmesi yetmez aynı zamanda nefret söylemi

⁹⁶ *Giniewski v. Fransa*, Başvuru No. 64016/00, 31/01/2006, para. 51.

⁹⁷ GÜRBÜZ Ahmet, "John Stuart Mill'in Özgürlük Konusundaki Düşüncelerinin Değeri", *Mülkiye Dergisi*, C. 25, S. 226, 2014, ss. 361-366, s. 364; Stuart Mill, a.g.e., s. 56

⁹⁸ UYGUN Oktay, "Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi", *Kamu Hukuku İncelemeleri*, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 335-384, s. 373.

⁹⁹ *Garaudy v. Fransa [k.k.]*, Başvuru No. 65831/01, 24/06/2003; uluslararası uzlaşa sağlanmamış tartışmalı tarihi olaylar bakımından değerlendirme kriterleri için bkz., *Perinçek v. İsviçre [BD]*, para. 229-281; Sardo, a.g.e., s. 442.

¹⁰⁰ Charrière-Bournazel, a.g.e., s. 486.

olarak nitelendirilen bu olaya orantılı bir yanıt verilmesi, diğer bir ifadeyle soruşturmayı özenli biçimde yürütmesi beklenir.¹⁰¹

d. Antidemokratik Söylem Perspektifinden Zararlı İçerik

Öte yandan, antidemokratik özellik taşıyan bir söylemin zararlı söylem kapsamında ifade özgürlüğü korumasından yararlanıp yararlanamayacağının değerlendirilmesinde *Etxeberria Barrena Arza Nafarroako Autodeterminazio Bilgunea ve Aiarako ve diğerleri v. İspanya* kararı örnek verilebilir. Bu kararda İspanya'nın ayrılıkçı siyasi gruplara mensup seçim adaylarına uygulanan kısıtlamalar AİHM'nin demokratik ortam için tehlikeli olarak değerlendirilen siyasi ifadelerle yönelik yaklaşımıyla tutarlı olarak ele alınmıştır.¹⁰² Burada AİHM, ayrılıkçı görüşlerin ifade edilmesinin tek başına bir devletin toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit anlamına gelmediği yönündeki kendi içtihadına uyulduğu kanaatindedir.¹⁰³ Öyle ki, her ne kadar çoğunluğun ya da siyasi iktidarın görüşü ile bağdaşmasa da kamuoyunun bir yerdeki durum hakkında farklı bir perspektiften haberdar edilme hakkına da sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴ Nitekim, devletin idari yapısı hakkında çoğunluğun görüşlerinden farklı veya onlara ters düşen fikir ve görüşleri ifade etmekte ve genel olarak şiddete teşvik etmemek veya nefret söylemi oluşturmamak kaydıyla dernek ve vakıfların her türlü farklı beyanları, ifade özgürlüğü koruması kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle de örneğin bir milletvekilinin açıklamalarını, belirsiz ve öngörülemez şekilde ifade edilen soyut gerekçelerle cezalandırmanın, özellikle meclis kürsüsünde ifade özgürlüğünü kullanamaz duruma getireceği vurgulanmalıdır.¹⁰⁵ Bununla birlikte somut olayda başvuruçuların, bir terör

¹⁰¹ Opinion Adopted by the Committee Under Article 14 of the Convention, Regarding Communication No. 62/2018, 12.01.2023, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsK1o%2F406%2F%2BoXC1TjkrWZNHp4RH4qxYbtzfWOASwr3j%2FVc%2FpKMd7MbmF5mAQ8Yb7zE7boFrE%2Fc%2ByETckBEb2xWDatKE%2BN9E4J3oSbzzIs%2BhFYpxzH2CDm8R3WoRlImER6dg%3D%3D> (Erişim Tarihi: 29.11.2024), para. 7.13.

¹⁰² *Etxeberria Barrena Arza Nafarroako Autodeterminazio Bilgunea ve Aiarako ve diğerleri v. İspanya*, Başvuru No. 35579/03, 35613/03, 35626/03, 30/06/2009, para. 54.

¹⁰³ *Etxeberria Barrena Arza Nafarroako Autodeterminazio Bilgunea ve Aiarako ve diğerleri v. İspanya*, para. 55.

¹⁰⁴ *Sürek v. Türkiye (No. 4) [BD]*, para. 58; *Karataş v. Türkiye [BD]*, para. 52; *The United Macedonian Organisation Ilinden ve diğerleri v. Bulgaristan*, Başvuru No. 59491/00, 19/01/2006, para. 76.

¹⁰⁵ Milletvekiline uygulanan yaptırımın dayanağı Meclis İç Tüzüğü'nün 161 (3). maddesindeki "Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü esasında Anayasada düzenlenen idari yapısına aykırı tanımlamalar" ifadesinin hukukilik kriterini taşımaması bakımından bkz. *Baydemir v. Türkiye*, Başvuru No. 23445/18, 13/06/2023, para. 52-54.

örgütünün şiddet ve faaliyetlerine verdikleri destek nedeniyle daha önce kapatılmış olan *Batasuna* partisinin faaliyetlerini devam ettirme iddiasında oldukları yerel mahkemeler tarafından yeterli gerekçelerle ortaya konmuştur. Mahkeme burada başvuruya konu kısıtlamanın izlenen meşru amaçla orantılı olduğunu ve keyfilğin yokluğunda, halkın görüşlerini özgürce ifade etmesine zarar vermediği kanaatini bildirmiştir. Dolayısıyla, serbest seçim hakkını düzenleyen 1 No'lu Protokol'ün üçüncü maddesi ihlal edilmemiştir.¹⁰⁶

Öte yandan, daha önce de atıf yapılan *Hizb ut-Tahrir ve diğerleri* kararında, ideolojik olarak şiddet kullanımını savunan derneklerin faaliyetlerinin yasaklanmasında, AİHS'nin 17. maddesi uyarınca, grupların veya bireylerin AİHS ile düzenlenen hak ve özgürlüklerden herhangi birini yok etmeyi amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir eylem gerçekleştirme hakkını AİHS kapsamından çıkarmalarının mümkün olmadığına yinelenmiş olduğunu vurgulamak gerekir. Bu dava özelinde, bireylerin sınır dışı edilmesi ve öldürülmesi yoluyla İsrail Devleti'ni yok etmek amacıyla şiddete başvurulmasını öneren derneğin, Sözleşme'nin değerlerine açıkça aykırı olan bir amaçla hareket ettiğine karar verilmiştir. Başvurucu derneğin, AİHS'nin 11. maddesi kapsamındaki örgütlenme özgürlüğünün Sözleşme'nin değerlerine, özellikle de uluslararası çatışmaların barışçıl çözümüne ve insan hayatının kutsallığına olan bağlılığa açıkça aykırı amaçlar için kullanarak gerçek amacından saptırmaya çalıştığına kanaat getirilmiş ve AİHS madde 17 uygulaması ile konu yönünden (*ratione materiae*) koruma kapsamından çıkarılmıştır.¹⁰⁷ Aynı doğrultuda, ifade özgürlüğü koruması dışına çıkartmanın, *Hizb Ut-Tahrir* tarafından benimsenen ideolojinin yayılması nedeniyle başvuru sahiplerinin mahkûm edilmeleriyle ilgili olarak *Kasymakhunov ve Saybatalov v. Rusya* başvurusunda da söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.¹⁰⁸

Benzer şekilde, *Roj TV A/S v. Danimarka* başvurusunda da terör örgütünü teşvik eden televizyon programları yayınlayan medya kuruluşunun mahkûm edilmesine ilişkin olarak, ırkçı ve/veya nefrete ya da şiddete teşvik etme amaçları nedeniyle, Sözleşme'nin 17. maddesi uygulamasıyla ifade özgürlüğü koruması kapsamından

¹⁰⁶ *Etxeberria Barrena Arza Nafarroako Autodeterminazio Bilgunea ve Aiarako ve diğerleri v. İspanya*, para. 56.

¹⁰⁷ *Hizbut-Tahrir ve diğerleri v. Almanya [k.k.]*, Başvuru No. 31098/08, 12/06/2012.

¹⁰⁸ *Kasymakhunov ve Saybatalov v. Rusya*, para. 112-113.

çıkarılması gerektiği kanısına varılan söylem veya faaliyetlerin söz konusu olduğu değerlendirilmiştir. ¹⁰⁹ Bu kapsamda AİHM; özellikle yerel mahkemelerin çatışmalara, örgütün eylemlerine ve örgüte katılmaya teşvik eden tek taraflı yayınlarının, bir terör örgütünün propagandası anlamına geldiği ve sadece sempati beyanı olarak değerlendirilemeyeceği yönündeki tespitlerine büyük önem atfetmiştir. Mahkeme, şiddete teşvik ve terör faaliyetlerine destek içeren ihtilaflı programların niteliğini, içeriğini, ifade edilen görüşlerin televizyon yayıncılığı yoluyla geniş bir kitleye yayılmış olmasının ve konunun terörizmin ve şiddet kullanımını savunan terörle ilgili ifadelerin önlenmesi ile bağlantı olduğunu dikkate alarak başvuruya konu şikâyetin 17. madde uyarınca, ifade özgürlüğü kapsamında sağlanan korumadan yararlanamayacağına karar vermiştir.

Öte yandan, devletlerin, bir derneğin amaç ve faaliyetlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığını denetleme hakkı vardır. Bu denetim, özellikle de siyasi veya sosyal bir oluşumun, çoğulcu demokrasinin temellerini zayıflatmayı hedefleyen faaliyetlerde bulunmasını engellemeye yönelik kurallara uygunluğu sağlamaya ilişkindir. ¹¹⁰ Dolayısıyla derneğin, AİHS ile düzenlenen hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik faaliyet veya fiillerde bulunduğu açıkça sabit olduğu takdirde, devlet organları tarafından kısıtlamaların uygulanması söz konusu olabilecektir. Öyle ki, *Ayoub ve diğerleri v. Fransa* başvurusunda, demokratik bir toplumun fikir ve değerlerini yok etmek amacıyla dernek kurma özgürlüğü haklarını kullanmaya çalıştıkları gerekçesiyle başvuruçuların faaliyetlerinin, demokrasinin temelleriyle bağdaşmadığına kanaat getirilmiştir. ¹¹¹ AİHM başvuruçu derneğin yayınları, sloganları ve liderinin röportajlarıyla desteklenen siyasi programının, göçmen Müslümanlara karşı nefrete ve ayrımcılığa yönelik hedefler içerdiği, içgüdüsel bir anti-Semitik düşüncüyü ve eşcinsellere karşı şiddet içeren nefreti ve ayrımcılığı övdüğünün ortaya konduğu kanaatine varmaktadır. Bu kapsamda, derneğe açıkça anti-demokratik bir yön veren açıklamalar, kategorik ifadeler, faaliyetler, toplu eylemler ve destekler tek tek değerlendirilmiştir. Sonuç olarak AİHM, yukarıda belirtilen hususları dikkate alarak başvuruçu dernek ve yöneticilerinin, Sözleşme'nin 17. maddesiyle yasaklanan amaçları izledikleri ve demokratik siyasi süreci tehdit eden radikal bir

¹⁰⁹ *Roj TV A/S v. Danimarka*, para. 32-38.

¹¹⁰ *Ayoub ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 77400/14, 34532/15, 34550/15, 08/10/2020, para. 94; *Zehra Foundation ve diğerleri v. Türkiye*, para. 56.

¹¹¹ *Ayoub ve diğerleri v. Fransa*, para. 136.

örgüt olarak dernek kurma özgürlüklerini, AİHS'nin temelinde bulunan hoşgörü, sosyal barış ve ayrımcılık yapmama değerlerine aykırı şekilde kötüye kullandıkları kanaatine varmıştır.¹¹²

Geçmişte de yüksek mahkeme uygulamalarına bakıldığında da özellikle demokrasi karşıtı ifadeleri temel haklar bağlamındaki korumadan hariç tutarak demokrasiyi korumak için “*militan*” bir yaklaşım sergilenebilmekte olduğu görülmüştür.¹¹³ Bu doğrultuda geliştirilen militan demokrasi anlayışı, anayasal düzeni korumayı hedefleyen ve demokratik düzenin unsurlarını kullanarak demokrasiyi yıkmayı hedefleyenlere karşı bir mücadele anlayışı olarak tasarlanmıştır.¹¹⁴ Bu yaklaşım başlangıçta totalitarizmi amaçlayan siyasal hareketlerle mücadele edilmesi, onların ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanması üzerinden geliştirilmiştir.¹¹⁵ Müdahaleci olarak da nitelendirilebilen bu yaklaşımın uygulanma alanının kapsamı geçmişten bugüne genişleyerek gelmiştir. Diğer bir ifadeyle geçmişte antidemokratik olduğu kabul edilen ideolojilerin yerini siyasi iktidarlar tarafından demokrasinin düşmanı olarak görülen başka hareket ya da ideolojiler alabilmiştir.¹¹⁶ Demokratik siyasal sistemlerde temel anayasal değerler üzerinde yaşanan çatışma hali, toplumda bizatihi paylaşılan ortak anayasal değer olduğu dikkate alındığında, günümüzde demokrasi üzerinde şekillenmektedir.¹¹⁷

Geçmiş yüzyılda demokrasiye yönelik karşı tepkilere karşı korumaya yönelik geliştirilen koruma mekanizmalarının, günümüzde çatışmanın odağının demokratik sistemi doğrudan hedef alan tehditlerden ziyade, demokratik rejimin diğer unsurları ile anlaşmazlığa düşülmesine evrilmesi nedeniyle farklılaştığı gözlemlenmektedir. Aslında militan demokrasi anlayışının risklerine ilişkin endişeler anlayışın kendisinden ziyade uygulamasının kötüye kullanılması ile alakalı olarak belirlemektedir.¹¹⁸ Öğretide de militan demokrasi anlayışının antidemokratik rejime dönüşme riskini taşıdığı, demokrasiye olan bağlılığın zor ve baskıyla sağlanmasına ve

¹¹² *Ayoub ve diğerleri v. Fransa*, para. 138.

¹¹³ LOEWENSTEIN Karl, “Militant Democracy and Fundamental Rights”, *The American Political Science Review*, C. 31, S. 3, 1937, ss. 417-432, s. 428.

¹¹⁴ AKÇA Kürşat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Militan Demokrasi Anlayışı”, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 24, 2022, ss. 155-190, s. 161.

¹¹⁵ UYGUN Oktay, “Mücadeleci Demokrasi ve Siyasi Partilerin Kapatılması”, *Kamu Hukuku İncelemeleri*, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 787-816, s. 788-789.

¹¹⁶ Akça, **Militan Demokrasi...**, s. 236.

¹¹⁷ Detaylı değerlendirmeler ve ilgili atıflar için bkz. KONTACI A. Ersoy, *Kırılğan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*, 1. Bası, Savaş, Ankara, 2016, s. 17. vd.

¹¹⁸ Akça, **Militan Demokrasi...**, s. 243.

düşman addedilen halkın bir kısmının dışlanmasına neden olabileceği savunulmuştur.¹¹⁹ Öyle ki bir rejimin temel anayasal değerlerine yönelik itirazlar esas itibariyle yasal örgütlenme özgürlüğü kanallarıyla ortaya konulmaktadır.¹²⁰ Bununla birlikte bu itirazlar hoşgörü ile karşılanmadığında yalnızca barışçıl örgütlenme özgürlüğüne değil, ifade özgürlüğü ve bu hakkın kullanılmasıyla bağlantılı olarak özgürlük ve güvenlik hakkı ve adil yargılanma hakkına yönelik kısıtlamalar bahse konu olabilmektedir. Bu da bir yönüyle militan demokrasi anlayışının araçlarından kabul edilen ancak bireyler üzerinde kullanılan temel hakların etkisizleştirilmesine yönelik bir anlayışın ortaya çıkma tehlikesini beraberinde getirebilir.¹²¹

Bununla birlikte, antidemokratik söylemin zararlı içerik kapsamındaki değerlendirmesi hassas bir tartışmanın da odağındadır. Öyle ki, antidemokratik içeriğin koruma kapsamından çıkartılması analizini yapacak olan ve demokrasiyi korumaya yönelik yapılar olarak değerlendirilen yüksek mahkemelerde siyasi iktidar tarafından atanan yargıçların varlığı, demokratik kurumlar mahkemeler aracılığı ile zarar verilmesi ve iktidarın antidemokratik gündeminin onaylanmasına da yol açabilir.¹²² Demokratik gerilemenin demokrasiyi koruma görevini üstlenen yargı makamlarının kararlarıyla hızlandırılması militan demokrasi anlayışının başka bir yönde kötüye kullanılma riskini de beraberinde getirir. Bu aynı zamanda iktidarın gündemlerinin meşrulaştırılmasına ilişkin kamuoyu üzerindeki rıza üretiminde mahkemelerin aracı edilmesine de yol açacaktır. Bununla birlikte dezenformasyonla mücadelede “*kendini savunabilen bir demokrasi*”¹²³ anlayışı ile gerçekleştirilecek bir yargısal demetimin önem taşıyabileceği göz ardı edilmemeli ancak bu anlayış yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin güvencelerden arı düşünülmemelidir.

Sonuç olarak, “*zararlı içerik*” kavramının boyutlarına ilişkin yukarıda verilen bir kısım örnek göstermektedir ki, AİHS’nin 10. maddesi kapsamındaki korumayı ortadan kaldıran AİHS’nin 17. maddesi, bir ifadenin ifade özgürlüğü hakkını gerçek

¹¹⁹ Akça, **Militan Demokrasi...**, s. 159.

¹²⁰ Kontacı, **Kırılğan Demokrasilerde...**, s. 22.

¹²¹ Temel hakların etkisizleştirilmesinin etkililiği meselesi bakımından bkz. Akça, **Militan Demokrasi...**, s. 300-303.

¹²² CASTILLO ORTIZ Pablo José / ROZNAI Yaniv, “The Democratic Self-Defence of Constitutional Courts”, ICL Journal - Vienna Journal On International Constitutional Law, C. 18, S. 1, 2024, ss. 1-24, s. 6.

¹²³ *Ayoub ve diğerleri v. Fransa*, para. 138; aynı yönde, *Perinçek v. İsviçre [BD]*, para. 242.

amacından saptırmayı amaçladığının ve AİHS'nin değerlerine açıkça aykırı olduğunun somut olay özelinde bariz şekilde anlaşılabilirdiği istisnai ve aşırı uç hipotezler söz konusu olduğunda uygulanabilmektedir.¹²⁴ Diğer bir deyişle, ifadelerin Sözleşme'nin temelinde yatan değerlere karşı, örneğin nefret veya şiddeti körüklemek suretiyle, yöneltilmiş olup olmadığı ve ifadenin sahibi kişinin AİHS kapsamında belirtilen hak ve özgürlükleri yok etmeyi amaçlayan bir faaliyette bulunmak veya eylemler gerçekleştirmek için Sözleşme'ye dayanmaya çalışıp çalışmadığı, bu hususta önem arz etmektedir.¹²⁵ Bir ifadenin üslubunun belirli bir kesim tarafından rahatsız edici ya da kaba olarak algılanması tek başına bu ifadenin ifade özgürlüğü koruması kapsamı dışına çıkarılması anlamına gelmez.¹²⁶ Diğer bir ifadeyle, bir ifadenin belirli bir gruba mensup bireyler tarafından saldırgan veya aşağılayıcı olarak algılanmasının, her durumda “*nefret söylemi*” anlamına gelmediği ve bir ciddiyet eşiği arandığı belirtilmelidir.¹²⁷ Bu tür hassasiyet ve duygular anlaşılabilir olmakla birlikte, tek başlarına ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyemezler. Saldırgan dil gereksiz yere aşağılama anlamına geliyorsa ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyebilir. Ancak kaba ifadelerin kullanılması, saldırgan bir ifadenin değerlendirilmesinde tek başına belirleyici değildir, çünkü bu ifadeler tamamen üsluba yönelik amaçlarla da kullanılabilir.¹²⁸ Aynı doğrultuda, ülkedeki bir kesim hatta bazen devlet tarafından tartışmalara sebebiyet verdiği düşünülen bir ifade bakımından da bu ifadenin, AİHS ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmaya çalıştığının şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatlanamadığı hallerde ifade özgürlüğünün koruma alanından dışarı çıkarılabilmesi mümkün olmayacaktır.¹²⁹

¹²⁴ *Sokolovskiy v. Rusya*, Başvuru No. 618/18, 04/06/2024, para. 76.

¹²⁵ *Perinçek v. İsviçre [BD]*, para. 115; *Lenis v. Yunanistan [k.k.]*, Başvuru No. 47833/20, 27/06/2023, para. 39.

¹²⁶ *Sokolovskiy v. Rusya*, para. 77.

¹²⁷ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) açısından, bkz. *Jallow v. Danimarka*, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Opinion adopted by the Committee under article 14 of the Convention, Communication No. 62/2018, CERD/C/108/D/62/2018, 12.01.2023, para. 7.13; Kararın bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. DURMUŞ Betül, “The CERD Stands Firm Against Racist Hate Speech: Jallow v. Denmark”, 2023, Blog of the European Journal of International Law, <https://www.ejiltalk.org/the-cerd-stands-firm-against-racist-hate-speech-jallow-v-denmark/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹²⁸ VOORHOOF Dirk, “Sokolovskiy v. Russia: Criminal Conviction for Religious ‘Hate Speech’ Violated the Right to Freedom of Expression of a Blogger”, 27.08.2024, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/08/27/sokolovskiy-v-russia-criminal-conviction-for-religious-hate-speech-violated-the-right-to-freedom-of-expression-of-a-blogger/>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹²⁹ *Durukan ve Birol v. Türkiye*, Başvuru No. 14879/20 ve 13440/21, 03/10/2023, para. 47; mutatis mutandis, *Lilliendahl v. İzlanda (k.k.)*, Başvuru No. 29297/18, 12/05/2020, para. 26; Aynı yönde, *Gümüş v. Türkiye [Komite]*, Başvuru No. 44984/19, 09/07/2024, para. 10; *Novaya Gazeta and others v. Rusya*, para. 119.

Dolayısıyla, AİHM içtihadı bağlamında AİHS ile bağdaşmayan değerlere riayet etmeyen ifadelerin dezenformasyon yoluyla yayılması ve bu yolla toplumda kutuplaşmanın körüklenmesi devlet makamlarının müdahalesine yetki tanıyan konular arasındadır. Şu hâlde en temelde, ifade özgürlüğünün demokratik toplumdaki çoğulculuk ve hoşgörünün ortadan kaldırılmasına yönelik olarak kötüye kullanılmasının demokratik bir toplumda korunmayacağı açıktır. Bununla birlikte, ifade özgürlüğü kapsamından çıkartılan hakkın kötüye kullanılması teşkil eden bu bölümde örnek verilen ifade biçimlerinden farklı olarak, ayrımcılık temelli söylem şeklinde değerlendirilen içeriğin koruma kapsamında olup olmadığının ayrıca tartışılması gerekmektedir.

2. Ayrımcılık Temelli Söylem Bağlamında Dezenformasyonla Mücadele

Dezenformasyon ile mücadelede dezenformasyon içeriklerinin ayrımcılık temelli söyleminin üretimine etkisi incelenmesi gereken bir başka meseledir. Nitekim sosyal medya platformlarının belli bir ideolojinin yansıtılması ile yanlış bilinç inşa etmede etkili bir araç olduğu, sosyal medya kanalları üzerinden üretilen dezenformasyon içerikli bilgilerin yankı odaları oluşturarak kutuplaştırmayı artırdığı yönünde çalışmalar bulunmaktadır.¹³⁰ AİHS ile güvence altına alınan hakların yorumlanmasında hâkim olan demokrasi anlayışının merkezinde çoğulculuğun yer aldığı savunulmaktadır.¹³¹ Çoğulculuk AİHM tarafından, “*kültürel koşulların, etnik ve kültürel kimliklerin, dini inançların, sanatsal, edebi ve sosyoekonomik fikirlerin ve kavramların çeşitliliğinin ve dinamiklerinin gerçek anlamda tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi*” olarak tanımlanmıştır.¹³² Çoğulculuğun sağlanması ile ilgili olarak, AİHM’ne göre, “*bir demokraside gerekli olan diyalog ve görüş alışverişini teşvik etmek için, muhalif partilerin seçmenlerini temsil etmelerine olanak tanıyan koşullarda siyasi arenaya erişimlerinin sağlanması önemlidir.*”¹³³ Kaldı ki AİHM içtihadında demokrasinin temel özelliklerinden biri; rahatsız edici olsalar dahi, ülkenin sorunlarının diyalog yoluyla şiddete başvurmaksızın çözümü için öneriler

¹³⁰ ALIPOUR Neda / OKTAY Erkan / ÖZEN Üstün / POURMOUSA Hadi / ULUSOY Rahime, Sosyal Medyada Dezenformasyon Algısının Araştırılması, 1. Bası, Nobel Akademik, Ankara, 2023, s. 21-22.

¹³¹ MOWBRAY Alastair, “Contemporary Aspects of the Promotion of Democracy by the European Court of Human Rights”, European Public Law, C. 20, S. 3, 2014, ss. 469-498, s. 497.

¹³² *Oberschlik v. Avusturya*, Başvuru No. 11662/85, 23/05/1991, para. 58; *Gorzelik ve diğerleri v. Polonya*, Başvuru No. 44158/98, 17/05/2001, para. 92.

¹³³ *Zhdanov ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 12200/08, 35949/11, 58282/12, 16/07/2019, para. 139.

getirilmesine imkân verilmesi olarak kabul edilmektedir.¹³⁴ Demokrasinin kendisine zarar vermemek kaydıyla, bir devletin hâlihazırdaki örgütlenme biçimini sorgulayanlar da dâhil olmak üzere, çeşitli siyasi programların önerilmesine ve tartışılmasına izin vermek demokrasinin özüdür.¹³⁵

Neticede ifade özgürlüğü kapsamında içeriği ne olursa olsun her türlü ifadenin korunması gerektiği savunulabilir. Bununla birlikte, “*hoşgörü paradoksu*” olarak tanımlanabilecek bu durum, mutlak hoşgörünün sınırlarını tartışmaya açar ve hoşgörüsüzlüğü teşvik eden fikirlere hoşgörüyle yaklaşılması durumunda, bu fikirlerin zamanla hoşgörüyü ortadan kaldırabileceği teziyle açıklanır. Diğer bir ifadeyle, sınırsız hoşgörü, hoşgörüsüzlüğün yayılmasına izin verdiğinde, sonunda hoşgörünün kendisi yok olabilir.¹³⁶ Dolayısıyla ayrımcılık temelli söylemin kapsamı demokratik söyleme etkileri bakımından tartışılması gereken önemli bir konudur.

a. Ayrımcılık Temelli Söylem Kapsamında Nefret Söylemi Kavramı

Yeni teknolojilerin etkisiyle sosyal medya üzerinde hâkim olan algoritmalar, objektif olmaktan ziyade ırkçı, cinsiyetçi, ötekileştirici toplumsal kodları yeniden üreterek ve rıza imalatı yoluyla demokratik düzene etki edebilmektedirler.¹³⁷ Bu bağlamda, ayrımcılık temelli söylemde ön plana çıkan nefret söylemi, bu bölümün esas konusunu teşkil edecektir. Ancak belirtmek gerekir ki nefret söyleminin ne uluslararası insan hakları hukukunda ne de ilgili akademik yazılarda açık ve evrensel bir tanımı bulunmaktadır. AİHM de bu terimin kapsamlı bir tanımını benimsememiş ve bunun yerine nefret söylemi kavramına ve kapsamına vaka bazında yaklaşmıştır.¹³⁸

AİHM, kamuyu ilgilendiren konularla ilgili olan ve güçlü koruma gerektiren yorumlar ile şiddet, nefret, yabancı düşmanlığı veya diğer hoşgörüsüzlük biçimlerini savunan veya haklı gösteren yorumlar arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu doğrultuda

¹³⁴ Uygun, **Devlet Teorisi**, s. 668. Karar için *Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve diğerleri v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 19392/92, 30/01/1998, para. 57.

¹³⁵ *Sosyalist Parti ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 21237/93, 25/05/1998, para. 44; Uygun, **Devlet Teorisi**, s. 669.

¹³⁶ MACOVEI Monica, “İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz”, 2005, İnsan Hakları El Kitapları, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3610/aihsamad10ifade.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹³⁷ Başlar / Tokgöz, **a.g.e.**, s. 9.

¹³⁸ Key Theme-Article 10 Hate Speech, European Court of Human Rights, <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/hate-speech> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

ırk ayrımcılığı ile mücadele başta olmak üzere, etnik, dini veya diğer tüm gruplara saldıran ve onları aşağılayan kategorik ifadelerle karşı özellikle hassas bir değerlendirme söz konusudur. Müdahale konusu ifadelerin yayımlandığı bağlam ve dolayısıyla kamu düzeni ve sosyal grubun bütünlüğü üzerindeki potansiyel etkilerine özel önem atfedilmektedir.¹³⁹ Özellikle internet üzerinde paylaşılan içeriğin ilgili internet platformundan kaldırılmış olsa dahi, içeriğin arama motorları aracılığıyla hala çevrim içi olarak erişilmeye devam etmesi halinde, içerikle iletilen mesajın zararlı etkisinin yayılmaya devam ettiğini de dikkate almaktadır.¹⁴⁰

Bu bağlamda AİHM, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *Nefret Söylemi Konulu R (97) 20 sayılı Tavsiye Kararı*¹⁴¹ ve Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) "*Nefret Söylemiyle Mücadele Hakkında 15 sayılı Genel Politika Tavsiye Kararı*"¹⁴² dahil olmak üzere çeşitli yumuşak hukuk (*soft law*) belgelerine düzenli olarak atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, iç hukuku yorumlamak ve uygulamak öncelikle ulusal makamların görevi olduğundan, ikincilik ilkesi çerçevesinde AİHM; örneğin nefrete, şiddete ve ayrımcılığa tahrik suçunun kurucu unsurları hakkında karar vermenin kendisine düşmediğini belirtmiştir. Burada AİHM'nin rolü daha ziyade, yerel mahkemelerin takdir yetkileri uyarınca verdikleri kararların gerekçelerinde 10. madde kapsamında yapılması gereken adil denge analizini değerlendirmektir. Bu süreçte, ulusal makamların kararlarının, olayların kabul edilebilir bir değerlendirmesine dayandığı konusunda tatmin edici olması gerekmektedir.¹⁴³

Nefret söylemi ön yargıya dayalı bir söylem olup, temelinde bir kişiyi veya bir grubu din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, yaş ve sınırlı sayıda olmamakla birlikte benzeri diğer özellikleri üzerinden ayırmayı hedefler. Nefret söylemi ile ayrımcılık birbirini tetikleyen ve birbirinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran iki farklı olgu olarak kabul edilebilir.¹⁴⁴ Nefret unsurunun varlığını, bir grubun belirli

¹³⁹ *Féret v. Belçika*, Başvuru No. 15615/07, 15/07/2009, para. 76.

¹⁴⁰ *Bonnet v. Fransa [k.k.]*, Başvuru No. 35364/19, 25/01/2022, para. 52.

¹⁴¹ Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech", 1997, Council of Europe. <https://rm.coe.int/1680505d5bi> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁴² General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, 2015, Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁴³ *Belkacem v. Belçika (Kabul Edilebilirlik Kararı)*, para. 29.

¹⁴⁴ Karan, *Nefret İçerikli...*, s. 87.

özelliklerinden dolayı hedef alan söyleniş biçimiyle bir ayrımcılık veya zarara sebebiyet verme ihtimali belirler.¹⁴⁵ Nefret unsuru, bireyleri ya da belirli bir birey grubunu nitelik, tercih ve farklı özellikleri üzerinden kategorize ederek, toplumda oluşan tekdüze kalıp yargıları besler. Bu ise belirli bir kesim tarafından kabul görmüş olumlu ya da olumsuz olabilen ancak değiştirilmesi zor bir düşünce yapısını içerir. Ön yargı, bireyin herhangi bir kişi ya da nesne hakkındaki şablonu; kalıp yargı ise bir grubun ya da toplumun şablonudur.¹⁴⁶ Bilişsel bir davranış biçimi olan bu kalıp yargılar toplumda bireyler arasındaki farklılıkları görmeyi engelleyerek, kalıp yargılardan hareketle bir olaya ya da bir kişiye karşı geliştirilen duygusal davranış biçimi olarak ifade edilebilen ön yargıları tetikler. Ön yargı, bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm veya peşin fikir olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁷ Bunlar örneğin; toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılar, kadınlar ve erkeklere yönelik fiziksel özellik, ilgi, tercih, sosyal olarak yüklenen roller veya meslekler olabilir.

Bu doğrultuda çeşitli kalıp yargılar doğrudan ayrımcılıkta rol oynayabilir.¹⁴⁸ Bu kalıp yargılar, toplumdaki bireysel düzeyde ön yargıları tetikleyerek, bir yargılamada ya da herhangi bir toplumsal tartışmada adaletsizliği görmenin önünde engel olarak karşımıza çıkar ve ayrımcılığa ve hak ihlaline yol açarlar. Ön yargıların ya da değer yargılarının bir başkasının özgürlüğünü kısıtlamayı haklı kılmadığı anlayışı demokratik bir toplumun gereği olarak benimsenmelidir.¹⁴⁹ Bu bağlamda yargı aktörleri tarafından bilinç altına yerleşmiş olan toplumsal cinsiyet temelli ön yargılar, bir yargılamanın adil şekilde yürütülmesinin önüne geçebilir.¹⁵⁰ Örneğin, bir dava ile ilgili ve gerekli olmadığı ölçüde yargılamalarda bir mağdurun cinsel geçmişi ve davranışıyla ilgili var olan delillerin tartışılması, mağdurların ikincil mağduriyetine sebebiyet verebilir ve savunma hakkıyla adil denge kurulmaması, devletlerin özel

¹⁴⁵ Badamchi Kabasakal, **a.g.e.**, s. 57-58.

¹⁴⁶ ERDOĞAN Mehtap / VATANDAŞ Celalettin, “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, S. 1, 2020, ss. 474-485, s. 477.

¹⁴⁷ Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁴⁸ KARAN Ulaş, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2017, s. 204.

¹⁴⁹ Dworkin, **a.g.e.**, s. 303.

¹⁵⁰ UYGUR Gülriz, “Adaletsizlik Perspektifinden Yargılama: Toplumsal Cinsiyet Ön yargıları ve Klişeleri Bağlamında İstanbul Sözleşmesi”, 2020, Koç Üniversitesi KAM, <https://kockam.ku.edu.tr/adaletsizlik-perspektifinden-yargilama-toplumsal-cinsiyet-on-yargilari-klişeleri-baglaminda-istanbul-sozlesmesi-gulriz-uygur/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

hayat ve aile hayatına saygı hakkından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerini ihlalini oluşturabilir.¹⁵¹

Kalıp yargılar ve ön yargılar bir bütün olarak ayrımcılık özelliği gösteren davranışlara yol açabilir ve demokratik toplumdaki çoğulculuk ve hoşgörüye zarar vererek kutuplaşmalara neden olabilir. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak, davranış halini alan kalıp ve ön yargıların ayrımcılığa yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrımcılığın ön yargılardan beslenen bir dışlama, tahakküm ve yerleştirme mekanizması olarak anlaşılması gerekir ve bir gruba veya grubun üyelerine karşı ön yargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir.¹⁵² Bu süreçteki akış, nefret söylemine kadar varan bir zincirin halkalarını oluşturmaktadır. Ön yargı oluşturma ve ayrımcılık yapan, toplumsal hiyerarşik yapılanmada konumlarını devam ettirebilmek bakımından aktör olarak karşımıza çıkan güç sahipleridir.¹⁵³ Devletin bu gibi durumlarda tarafsız olmayı tercih etmesi dezavantajlı veya kırılgan konumda olan ve ayrımcılık temelli söylemin yöneldiği bireylerin daha fazla ayrımcılığa maruz kalmasına neden olur.¹⁵⁴ Bununla birlikte, en önemli ipuçlarından biri de bireysel ön yargıların bahse konu içerik karşısındaki yerini tespit edebilmektir. Bu noktada içeriğin algılanması ve anlamlandırılmasında bireyin eleştirel bakış açısının var olup olmadığı ve görüş ve inançları doğrultusunda bir içerik karşısında ön yargılarına ne kadar hâkim olabildiği de belirleyici bir rol taşımaktadır. Öyle ki, yanlış bilginin ve bir çerçeve kavram olarak dezenformasyonun yayılmasında en kritik etkenlerden biri, eleştirel düşünme becerilerinin eksikliği ile ön yargıların varlığıdır. Bu bağlamda kişisel ön yargıların bilgiyi nasıl etkileyebileceğini anlamaya çalışmak ve açık fikirli olmaya özen göstermek önemli bir adımdır. Ön yargılı akıl yürütmeye karşı bilinçli ve nesnel bir yaklaşım benimsemek, alternatif bakış açıları ve görüşleri öğrenmeye açık olmak önemlidir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) Madde 54: “*Taraflar herhangi bir hukuk veya ceza davasında mağdurun cinsel geçmişi ve davranışıyla ilgili var olan kanıtlara yalnızca davayla ilgili ve gerekliyse izin verilmesini temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer önlemleri alacaktır.*” Bkz. <https://rm.coe.int/1680462545> (Erişim Tarihi: 29.11.2024); *Y. v. Slovenya*, Başvuru No. 41107/10, 28/05/2015.

¹⁵² GÖREGENLİ Melek, “Önyargıyı ve Ayrımcılığı Azaltmak”, Editörler: Kenan Çayır / Müge Ayan, *Ayrımcılığa Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 2. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2012, ss. 61-71, s. 62.

¹⁵³ Göregenli, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁵⁴ Akgün, *a.g.e.*, s. 323.

¹⁵⁵ SUVEREN Yaşar, “Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. 14, S. 3, 2022, ss. 414-426, s. 422.

Kalıp yargı ve ön yargıların bir *bilgi* olarak değerlendirilmesi, bu şekilde oluşan fikirlerin üretilerek ayrımcı söylem üzerinden nefret söylemi oluşumuna yol açabilmektedir. Öyle ki ayrımcı, ön yargılı bir dilin hâkim olduğu nefret söylemi, ötekileştirilen kitleyi toplumdaki sorunların kaynağı olarak göstermekte ve düzen bozucu bu unsurları, sistemin dışında konumlandırmaktadır.¹⁵⁶ Dezenformasyon aracılığıyla üretilen yanlış ve eksik bilginin toplumda yayılması, ön yargıların pekiştirilmesine ve toplumda kutuplaşmanın tetiklenmesine imkân tanımaktadır. Bu nedenle de demokratik bir toplumda nefret söylemi, insan onuruna yönelik bir saldırı içerir ve demokratik tartışmaya katılma hakkı da dâhil olmak üzere, bireylerin temel haklarını doğrudan ya da dolaylı biçimde etkiler. Dezenformasyon; özellikle seçim, afet ve kriz zamanlarında dezavantajlı gruplara yönelik yanlış ve eksik bilginin üretilerek yayılması yoluyla artabilmektedir.¹⁵⁷ Dolayısıyla dezenformasyonla mücadele, kaçınılmaz olarak nefret söylemi ile mücadeleyi de içermektedir ve demokrasinin doğası gereği farklılıkların hatta zıtlıkların bir arada olması, saygı, nezaket ve hoşgörü üzerine kurulu bir hukuki zeminiyle doğrudan bağlantılıdır.

Bu doğrultuda “*Ayrımcılığa, Düşmanlığa veya Şiddete Tahrik Eden Ulusal, Irksal Ya Da Dinsel Nefret Savunuculuğunun Yasaklanmasına İlişkin Rabat Eylem Planı*” (Rabat Eylem Planı), toplumdaki kutuplaşmayı tetikleyerek demokratik toplumun temellerine zarar veren bu türde içeriğin tanımlanmasına yönelik kriterleri içerir.¹⁵⁸ 2012 yılında kabul edilen Rabat Eylem Planı, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından 2011 yılında düzenlenen uzman çalıştayları ile ortaya konan sonuç ve tavsiyeleri içermektedir. Bu eylem planında nefretin teşvik edilmesine karşı çıkılması ve uluslararası insan hakları hukukuna uygun tedbirlerle harekete geçilmesini sağlamak konusunda devletlerin, medyanın ve toplumun ortak bir sorumluluğa sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, cezasızlık ve yasal düzenlemelerin özellikle azınlık gruplara mensup bireyler üzerinde caydırıcı etki oluşturacak biçimde

¹⁵⁶ TOSUN Çiğdem, “İrkçilik ve Nefret Söylemi Bağlamında George Floyd’un Ölümü Haberlerinin Analizi”, OPUS International Journal of Society Researches, C. 16, S. 32, 2020, ss. 5111-5152, s. 5116.

¹⁵⁷ 6-28 Şubat Tarihleri Arasında Basında Nefret Söylemi Analizi, Hrant Dink Foundation, <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/dijital-teknolojileri-kullanarak-nefret-soylemi-ve-ayrimcilikla-mucadele/4140-nefret-soylemi-dezenformasyon-ve-kriz-donemleri> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁵⁸ OHCHR, The Rabat Plan of Action, United Nations, <https://www.istanbulprocess1618.info/rabat-plan-of-action/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024); Rabat Eylem Planı (Türkçe Çevirisi), İnanç Özgürlüğü Girişimi, <https://inancozgurlugugirisimi.org/wp-content/uploads/2021/02/Rabat-Eylem-Planı-Turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

kötüye kullanılmasından duyulan endişe de dile getirilmiş, siyasi ve dini liderlerin nefreti teşvik etmekten kaçınması gerektiği ile nefret söylemine karşı üstlendikleri rolün altı çizilmiştir.¹⁵⁹ Bu doğrultuda devletlerin ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın kışkırtılmasını ortadan kaldıracak şekilde yasalarla her türlü önlemi alması konusundaki pozitif yükümlülüğü gerek BM gerekse Avrupa Konseyi mekanizmalarının metinlerinde vurgulanmıştır.¹⁶⁰ AİHM’ne göre de “*toplumun belirli bir kesimini tahkir etmek, alay konusu durumuna düşürmek veya lekelemek suretiyle yapılan saldırılar ifade hürriyetinin mesuliyetsizce kullanılması niteliği taşıdığından yetkili makamların bu ifadelerle mücadele etmesi için yeterli sebep mevcuttur.*”¹⁶¹ AİHM içtihadında “*çoğulcu demokratik bir toplumda Devlet’in çeşitli din, inanç ve düşüncelere karşı tarafsız ve yansız olma ödevinin, dini inançların veya bunların sergilenme yöntemlerinin meşruluğuna ilişkin olarak Devlet tarafından yapılacak herhangi bir değerlendirme ile uyuşmadığı*” her zaman vurgulamaktadır.¹⁶²

Nitekim, BM MSHUS’nin 20. maddesinin ikinci fıkrası ile düzenlendiği şekilde, “*ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete teşvik edecek şekilde savunulması yasalarla yasaklanır.*” İfade özgürlüğünün kullanılmasının görev ve sorumluluklar içerdiği de göz önünde tutulduğunda, BM İnsan Hakları Komitesi 11 No’lu Tavsiye Kararı’nda bu madde kapsamında yasaklanan ulusal, ırksal veya dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete tahrik şeklini alacak biçimde savunulmasının yasalarla yasaklanmasını ifade özgürlüğü ile tam bir uyum içinde

¹⁵⁹ United Nations, Resolution on Promoting interreligious and intercultural dialogue and tolerance in countering hate speech, adopted by the General Assembly, A/RES/75/309, 22.07.2021, <https://docs.un.org/en/A/RES/75/309> (Erişim Tarihi: 12.03.2025); benzer şekilde, GUTERRES António, “Secretary-General’s Remarks at High-Level Video Conference Entitled, “The Role of Religious Leaders in Addressing the Multiple Challenges of COVID-19””, 2020, United Nations, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-05-12/secretary-generals-remarks-high-level-video-conference-entitled-the-role-of-religious-leaders-addressing-the-multiple-challenges-of-covid-19-delivered> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

¹⁶⁰ General Recommendation XV on Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD), 1993, United Nations, https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/CERD_Recommendation%20No15.doc (Erişim Tarihi: 29.11.2024); ECRI General Policy Recommendation No. 7 On National Legislation To Combat Racism And Racial Discrimination Adopted On 13 December 2002 And Amended On 7 December 2017, Council of Europe, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae> (Erişim Tarihi: 29.11.2024); ECRI General Policy Recommendation N°15 on Combating Hate Speech - adopted on 8 December 2015, Council Of Europe, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

¹⁶¹ *Féret v. Belçika*, para. 73.

¹⁶² *Eylem Zengin ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No.1448/04, 09/10/2007, para. 54; *Hasan ve Chaush v. Bulgaristan [BD]*, Başvuru No. 30985/96, 26/10/2000.

görmüştür.¹⁶³ 20. maddenin ikinci fıkrasındaki bu düzenleme, ifade özgürlüğü kapsamında korunmayacak ifadenin belirlenmesine ilişkin bir eşik öngörmektedir. Söz konusu eşik, yukarıda bahsedilen Rabat Eylem Planı'nda somut olayda dikkate alınması gereken altı ölçütü açıklanmıştır. Buna göre, belirli bir ifadenin kullanıldığı bağlam, konuşmacının kim olduğu, bir hedef gruba karşı kışkırtma kastı bulunup bulunmadığı, ifadenin içerik ve biçimi, ifadenin etki ve erişim alanı ve ifadenin oluşturacağı zararlı neticenin olabilirlik seviyesi, nefret söyleminin tespiti yönünden dikkate alınması gereken unsurları teşkil etmektedir. Son ölçüt bağlamında, ifadenin toplumda hedef kitleye yönelik olarak bir dereceye kadar zarar verme riskinin belirlenmesi ve bu tehlikenin yakın olması önemlidir. Bu noktada aranan koşul, nedensellik bağının kurulması ve ifadenin hedef gruba karşı fiili bir eylemi teşvik etmeyi başarabileceğine dair makul bir olasılığın varlığının belirlenmesidir.¹⁶⁴ Burada subjektif bir yargıdan ziyade aranan, objektif bir biçimde tehlikedeki açıklık unsurudur.¹⁶⁵ Bu ölçütler dikkate alındığında, dezenformasyon yoluyla yayılan ifadelerin toplumdaki çoğulculuğu ve hoşgörü ve açık fikirliliği tehdit ettiği ölçüde ifade özgürlüğü koruması kapsamından çıkartılması, demokratik bir toplumda gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda mutlak bir ifade özgürlüğünden bahsetmekten ziyade, aşağıda daha detaylı ele alınacağı üzere, bir tarafta ifade özgürlüğünün demokratik süreçlerin kilit unsuru olarak korunması; diğer tarafta ise, çoğulculuk ve hoşgörü temelinde kurulu demokratik toplumun dinamiklerini tehdit eden ifadelere sağlanacak korumanın kapsamı arasındaki çatışma özel olarak ele alınmalıdır. Nitekim AIHM de demokratik sürece zarar veren siyasi fikirlere koruma sağlama konusunda her zaman mesafeli bir tavır sergilemiştir. Özellikle, nefret söylemini ve aşırıcılık eğilimli siyasi ideolojilerin dayatılması üzerinden seçmen iradesinin etkilenmesine yönelik aktif bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür. Nefret söyleminin sınırlandırılmaması gerektiğine ilişkin özerklik ilkesi başta olmak üzere farklı gerekçelerle geliştirilen

¹⁶³ Karan, **Uluslararası İnsan Hakları...**, 280-281; bkz. General Comment No. 11: Prohibition of Propaganda for War and Inciting National, Racial or Religious Hatred (Art. 20), 29/07/1983, UN Human Rights Committee, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/CCPRGeneralCommentNo11.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

¹⁶⁴ One-pager on "Incitement To Hatred": The Rabat Threshold Test, 20.04.2020, OHCHR, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_threshold_test_Turkish.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

¹⁶⁵ TÜRDAY Aras, Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, 1. Bası Seçkin, Ankara, 2016, s. 282.

görüşler de savunulmasına rağmen,¹⁶⁶ belirli bir gruba yönelik hedef gözetken nefret söyleminin demokratik süreçte eşit şartlara saygı göstererek siyasi katılıma katkı sağlayabilmesi hayatın olağan akışına aykırı kabul edilmelidir. Dolayısıyla seçmenlerin aldatılması ya da manipüle edilmesine yönelik yanlış bilgi yayılmasının yanı sıra, dezenformasyon süreçleri marjinal grupları hedef alan ve aşırı görüşleri destekleyen koordineli kampanya davranışlarını da içerebilir. İletişim kampanyalarında propaganda, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet dahil olmak üzere mevcut iktidar yapılarına uygun olarak kimlikler üzerinden çalışabilir. Belirli siyasi çıkarlara sahip aktörler, ırkçı mecazlar ve hegemonik toplumsal düzenler inşa edip bunlardan yararlanarak güç kazanmak veya korumak ya da siyasi rakiplerinin gücünü zayıflatmak için kimlik propagandası yapabilirler.¹⁶⁷

b. Ayrımcılık Temelli Söylemde Tehlikenin Değerlendirilmesi

Dezenformasyonla mücadele kapsamında ayrımcılık temelli bir başka boyut da demokratik toplum açısından tehlikeli görülen söylemin değerlendirilmesidir. Kuşkusuz, belirli birey gruplarına hakaret, alay etme ya da aşağılama gibi eylemlerle kişilere yönelik saldırılar, ifade özgürlüğünün sorumsuz biçimde kullanılması halini aldığında yerel makamların, örneğin ırkçı söylemlerle mücadeleyi tercih etmeleri için yeterli bir gerekçe teşkil edebilir.¹⁶⁸ İhtilaf konusu bir ifadenin, bir kişi veya gruba karşı nefret, ayrımcılık veya şiddete teşvik açısından açık ve yakın bir tehlike oluşturup oluşturmadığının belirlenmesinde, söz konusu ifadelerin bağlamına, tartışılan konuya ilişkin kamu yararına, yaptırımın orantılılığına ve başvurucunun niyeti de dâhil olmak üzere caydırıcı etkisine, ilgili mecranın ve başvurucunun özelliklerine ve ifadelerin etkisine odaklanılmalıdır.¹⁶⁹

Bununla birlikte sadece spekülasyon bir tehlikenin önlenmesinin, acil bir toplumsal ihtiyaç olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁷⁰ Örneğin Türkiye örneği ele alındığında TCK madde 216'nın birinci fıkrası kapsamında düzenlenen suç tipinde

¹⁶⁶ Badamchi Kabasakal, **a.g.e.**, s. 63-70.

¹⁶⁷ REDDI Madhavi / KUO Rachel / KREISS Daniel, "Identity Propaganda: Racial Narratives and Disinformation", *New Media & Society*, C. 25, S. 8, ss. 2201-2218, s. 2201.

¹⁶⁸ *Vejdeland ve Diğerleri v. İsveç*, Başvuru No. 1813/07, 09/02/2012, para. 55; *Ibragim Ibragimov ve Diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 1413/08 ve 28621/11, 28/08/2018, para. 94.

¹⁶⁹ *Savva Terentyev v. Rusya*, Başvuru No. 10692/09, 28/08/2018, para. 84.

¹⁷⁰ *Vajnai v. Macaristan*, para. 55.

halkın bir kesiminin diğer bir kesimine karşı kin ve düşmanlık ederek, kamu güvenliği bakımından *açık ve yakın tehlike* aranan suç tipinde, kamu güvenliğinin zarara uğraması değil tehlikeye düşmesi aranmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu suç kapsamında kamu güvenliği olarak beliren hukuki değerın korunması için mutlaka zarar oluşması gerekmemektedir.¹⁷¹ Tehlike suçları kanun koyucunun çok önemli gördüğü bazı hukuki yararları daha etkili korumak için zararın gerçekleşmesini beklemeksizin tehlikeyi suçun tamamlanması için yeterli gördüğü suç tipleridir.¹⁷² Öğretide tehlike suçları, farklı değerlendirmeler ile çeşitli ayrımlara tabi tutulmuş ise de günümüzde soyut tehlike ve somut tehlike kategorileri ele alınmaktadır.¹⁷³ Soyut tehlike suçlarında hareketin gerçekleşmesiyle tehlikenin de ortaya çıktığı varsayımına dayanılırken, somut tehlike suçlarında tehlikeli hareketin gerçekleştirilmesi ve suç tipi ile korunan hukuksal değerin bir şekilde etkilenmesi gerekir.¹⁷⁴ TCK madde 216 kapsamında halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu açısından kanun koyucunun aradığı kamu güvenliği bakımından *açık ve yakın bir tehlikenin* hareketin gerçekleştirilmesi ile oluşması olduğundan somut tehlike suçu söz konusu olduğu kabul edilmelidir.¹⁷⁵ Kanun metninin yargıcın önüne gelen davada yalnızca ifadenin tahrik edici olup olmadığını incelemekle yetinmemesi ayrıca somut olayda kamu güvenliğinin bozulması yönünde *açık ve yakın bir tehlike* yaratıp yaratmadığını tespit etmesini gerektirdiği açıktır.¹⁷⁶ Suç tipinde bu tehlikenin oluşup oluşmadığını araştırarak kişi hâkim olduğundan, somut tehlike suçunda hâkim zarar ihtimalini gerçekleştirdiğini gösteren tüm unsurları araştırarakken, soyut tehlike suçunda genel olarak hareketin tehlikeli olup olmadığı araştırılacaktır.¹⁷⁷ Bu doğrultuda ifade özgürlüğü başta olmak üzere Anayasa ile güvence altına alınan bir temel hak ve özgürlüğü çatışan bir hak olarak devreye sokan ve kanun koyucunun tehlike suçu olarak düzenlediği suç tiplerinde somut tehlike suçunun kabulü diğerlerine göre daha güvenceli olarak görülebilir. Nitekim toplumda somut bir tehlike meydana geldiğinin yeterli ve uygun

¹⁷¹ Türay, **a.g.e.**, s. 278.

¹⁷² DARAGENLİ Vesile Sonay, *Tehlike Suçları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 59.

¹⁷³ ÜNAL Osman Gazi, *Türk Ceza Hukukunda Tehlike Suçları*, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2023, s. 208; ayrıca bkz. Daragenli, **a.g.e.**, s. 59-60.

¹⁷⁴ Türay, **a.g.e.**, s. 278-279.

¹⁷⁵ Türay, **a.g.e.**, s. 279.

¹⁷⁶ Uygun, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s. 152.

¹⁷⁷ Daragenli, **a.g.e.**, s. 107.

gerekçe ile ortaya konulması acil sosyal ihtiyacın kanıtlanması için gerekli görülmelidir.¹⁷⁸

Bununla birlikte, bir düşüncenin açıklanmasının kamu düzenini bozacağı şeklinde bir sınıflama yapılarak, düşüncelerin muhtevasını esas alan sınırlamalara gidilememelidir.¹⁷⁹ Kamu güvenliğinin bozulmasına yönelik tehlikenin varlığının somut olgulara dayalı şekilde ortaya konması aranmalıdır. Kamu güvenliği bakımından yaratılan tehlikenin *açık* olması subjektif bir yargı değil, objektif olarak tespit edilmesi gerektiğini, *yakın* olması ise halihazırda gerçekleşmiş değil, kamu güvenliği üzerinde yaratacağı zarar ihtimalinin güçlü ve ciddi olması anlamına gelmektedir.¹⁸⁰ Diğer bir örnek olarak, bir dine, bir ideolojiye ya da toplumun bir kesimine yönelik haksız bir saldırı teşkil eden ya da bir kesim tarafından bu şekilde algılanan ifadelerin, tahrik suçları kapsamında spekülative çıkarımlar yapılarak yorumlanması, devletin takdir yetkisinin çok geniş olduğu ve seçici uygulama yoluyla potansiyel olarak istismara açık olduğu bir durum yaratmaktadır.¹⁸¹

Ceza hukuku kapsamında özellikle tahrik suçlarında ihtilaf konusu ifadenin, bireyler tarafından nasıl algılandığı değil, *açık ve yakın* bir tehlike oluşturup oluşturmadığı dikkate alınmalıdır.¹⁸² AİHM ırkçı veya dini nefrete dayalı söylemler haricinde, örneğin ifade özgürlüğünün konu bakımından yetkisi (*ratione materiae*) dışına çıkartmadığı şiddete teşvik içeren davalarda değerlendirme içeriği olarak ABD Yüksek Mahkemesi'nin *açık ve mevcut* tehlike (*clear and imminent danger*) kriterini

¹⁷⁸ VAN ENIS Quentin / DE TERWANGNE Cécile, l'Europe des Droits de l'Homme à l'Heure d'Internet, 1. Bası, Bruylant, Bruxelles, 2019, s. 111; YILMAZ Aslı Ekin, "İfade Özgürlüğü Bağlamında Tehlike Suçlarının Düzenlenişine İlişkin Bir Değerlendirme", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 3, 2020, ss. 155-176, s. 164.

¹⁷⁹ Tanör, **Siyasi Düşünce...**, s. 140.

¹⁸⁰ Türay, a.g.e., s. 282-283; Bununla birlikte "açık ve yakın tehlike" ölçütünün aslında ABD Yüksek Mahkemesinin "açık ve mevcut tehlike" kriteri ile aynı olduğu ve farkın tercümeden kaynaklandığı düşünülebilir. Öğretide "açık ve mevcut tehlike" şeklinde kullanımı için bkz. Tanör, **Siyasi Düşünce...** s. 212.

¹⁸¹ *Savva Terentyev v. Rusya*, para. 85.

¹⁸² ABD ve Avrupa hukukları arasındaki yaklaşım farkı için bkz. YÜKSEK İsmail, "Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi İçtihatlarında Nefret Söylemi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 2, 2019, ss. 438-451, s. 439-440; ÖZSOY Şule, "Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşünceyi Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar", TBB Dergisi, C. 18, S. 56, 2005, ss. 29-47, s. 35-39; Yılmaz, a.g.e., s. 161-162.

uygulamasına yaklaştığını söylemek mümkündür.¹⁸³ *Brandenburg* kararı ile güncel halini alan açık ve yalın tehlike ölçütü, kural olarak ifadenin *açık ve mevcut* tehlike yaratacak koşullar içinde kullanılıp kullanılmadığı ve tehlike yaratan bir niteliğe sahip olup olmadığı bağlamı içinde değerlendirilecektir. Bununla birlikte ifadenin sınırlandırılabilmesi ifadenin yakın bir zararı doğurmaya veya kışkırtmaya yönelmiş olması ve buna kuvvetle elverişli olmasıdır.¹⁸⁴ *Açık ve mevcut* tehlike kriterinde zararın yakınlığının baz alındığı ve bunun da ifade özgürlüğü lehine bir karine oluşturduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, ifadenin bireyler ya da toplum için açık ve mevcut bir tehlike oluştuğunun ortaya konması halinde, ifadenin sınırlandırılabileceğini öngören bu kuralda asıl mesele tehlikenin ortaya konmasının kolay olmamasıdır. Bağlama göre değişkenlik göstermekle birlikte, toplumun menfaatini korumaya yönelik kamu düzeni, milli güvenlik, genel ahlak gibi kavramlar siyasi iktidarlara muğlak ve çok geniş gerekçeler sunabilmektedir.¹⁸⁵

Bunun yanı sıra, toplumda belli olayların toplumun dini, kültürel, ahlaki hassasiyetlerini hedef alması ve medya organlarının da bunu yaygınlaştırması ile geniş çapta toplumsal tepki doğabilir.¹⁸⁶ Toplumda oluşan infiale cevap olarak yerel makamlar pek çok tedbir yanında ceza hukuku araçlarını kullanma yoluna gidebilmektedir. Bu doğrultuda, ifade özgürlüğü bağlamında özellikle tahrik suçları ile bağlantılı olarak, kamu güvenliği üzerinde oluşacak tehlikenin *açık ve mevcut* olup olmadığının tespitinde somut olayın tüm koşulları dikkate alınmalıdır.¹⁸⁷ Tehlikenin ciddiliği zarar ihtimalinin somut olgulara dayalı şekilde ortaya konulabilmesi ile ölçülebilir. Dolayısıyla da kaçınılmaz biçimde ifade özgürlüğünün korunmasında

¹⁸³ Açık ve mevcut tehlike (*clear and imminent danger*) kriterinin AİHM tarafından kullanıldığı karar için bkz. *Gül ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 4870/02, 08/06/2010, para. 42; Uygun, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s. 142-143; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁸⁴ ÖZLÜ Ceren Ezgi, ABD Yüksek Mahkemesi ve İHAM Kararları Işığında İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 44 ve 73 vd., Açık ve mevcut tehlike kriterinin güncel uygulamasına yön veren kararlar için bkz. SEVDİREN Öznur, Kamu Barışına Karşı Suçlar Bağlamında Tehlike Unsuru, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, s. 504-510.

¹⁸⁵ ARSLAN Zühtü, ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü, Cantekin Matbaa, Ankara, 2003, s. 30

¹⁸⁶ Toplumsal değerlere ve çıkarlara tehdit olarak tanımlanan durumlar ahlaki panik kavramı ile ilk defa Stanley Cohen tarafından ortaya atılmış ve örneklendirilmiştir. Bkz. COHEN Stanley, Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler, (Çev. D. Türker), 1. Bası, Heretik, Ankara, 2019.

¹⁸⁷ *Schenck v. United States* kararında ortaya konulduğu üzere “her davada ele alınması gereken konu, kullanılan kelimelerin, (...) kötü sonuçlar ortaya çıkarabilecek, açık ve mevcut tehlike yaratabilecek şekilde kullanılıp kullanılmadığıdır. Bu bir öncelik ve seviye meselesidir.” Alıntılanan: Arslan, **a.g.e.**, s. 56.

dikkate alınan kriterlerin denge analizinde kullanılması bu suçun unsurlarının oluşup oluşmadığının belirlenmesinde kilit önem taşımaktadır.

İhtilaf konusu bir ifade bireyleri nefrete veya dini hoşgörüsüzlüğe teşvik etmediği sürece, bir dine inananların ya da bir inanca sahip olanların başkaları tarafından dini inançlarının inkâr edilmesine ve hatta başkaları tarafından inançlarına düşman öğretilerin yayılmasına tahammül etmesi gerektiği AİHM içtihadında vurgulanmaktadır.¹⁸⁸ Yerel mahkemelerin bu gerekçeye dayanan tahrik suçu bağlantılı davalarda ifade özgürlüğü hakkı ile örneğin bireylerin inançları ya da çoğunluğun savunduğu görüşleri nedeniyle hakarete uğramama hakkının korunması arasında bir denge kurmaya çalışması dahi önemli bir aşama kaydedilmesi anlamına gelecektir. Bu noktada esas olanın azınlıkta kalan görüşlerin korunmasına ağırlık verilmesi olduğu unutulmamalıdır. Aksi düşünce; çoğunluğun görüşü, din, dinin toplumdaki rolü veya kamu yararına ilişkin diğer meseleleri açıkça tartışmaktan caydırabilecek sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Bu da demokratik toplumun eksenini hoşgörüsüzlüğe doğru kaydırır. Nitekim AİHM içtihadında ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler bakımından ahlaki, etik ve dinsel alanda devletlerin takdir yetkisinin geniş olduğu kabul edilmekte ve din ve inanç özgürlüğü söz konusu olduğunda başkalarına zarar verecek nitelikteki söylemlerden ve bu yönde kamuya açık tartışmalarda diğer bireylerin haklarını ihlal edecek davranışlardan kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁸⁹

Aynı doğrultuda bir ifadenin, toplumun bir kesimine karşı şiddet kullanımını teşvik etmesi halinde, ulusal makamların ifade özgürlüğünün kullanılmasına müdahale gerekliliğini değerlendirirken daha geniş bir takdir marjına sahip olduğu görüşü de öne çıkmaktadır.¹⁹⁰ Bununla birlikte her ihtimalde, peşin bir cezalandırma yetkisinden bahsedilmesi mümkün değildir. Özellikle kullanılan ifadenin kamu düzeninin bozulmasına neden olacak *açık ve yakın (mevcut)* bir tehlike oluşturup oluşturmadığı dikkate alınmalıdır. Örneğin *Bakır v. Türkiye* kararında, bir tehlike suçu olarak 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2. maddesinde düzenlenen terör örgütü

¹⁸⁸ *Tagiyev ve Huseynov v. Azerbaycan*, para. 44; *E.S. v. Avusturya*, Başvuru No. 38450/12, 25/10/2018, para. 52.

¹⁸⁹ *Otto-Preminger-Enstitüsü v. Avusturya*, Başvuru No. 13470/87, 20/09/1994, para. 49; *Wingrove v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 17419/90, 08/03/1994, para. 52; *Müller ve diğerleri v. İsviçre*, para. 35; *Murphy v. İrlanda kararı*, Başvuru No: 44179/98, 10/07/2003, para. 65-69.

¹⁹⁰ *Sürek v. Türkiye (No. 1) [BD]*, Başvuru No. 26682/95, 08/07/1999, para. 62.

propagandası açısından atılan slogan ve giyilen üniforma sebebiyle toplumda bir tehlike meydana geldiği ortaya koyulmadan mahkumiyet kararı verilmesinde gerekçeleri ilgisiz ve yersiz olarak değerlendirmiş ve demokratik toplumda gerekli olmadığı kanaatine varmıştır.¹⁹¹ Öyle ki ilk derece mahkemelerinin kamu düzenine etkiyi, gösterilerin barışçıl olmadığına ya da göstericilerin şiddet eylemlerine başvurduğuna ilişkin bir gösterge bulunmadığını, gösterilerin gerçekleştiği bağlamı ve göstericilerin özellikle başvuruçuların eylemlerinin şiddete yönelmediğini, başkalarını yaralamadığı ya da başkalarına zarar vermediğini dikkate almaması bu “tehlike” olgusun takdirinde rol oynamıştır. Bununla birlikte uygulamada propaganda fiilinin elverişliliğine ilişkin bir ölçüt getirilmesine rağmen bu elverişlilikte bir ifadenin somut bir tehlike meydana getirmediği halde cezalandırılabilmesi söz konusu olmaktadır.¹⁹² Somut tehlikenin gerekçelendirmesi konusundaki bu yapısal eksikliğin ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin içtihatla bağdaşmadığının altını çizmek gerekir.

Bu bağlamda meşru amaç güden bir müdahalenin acil bir sosyal ihtiyaca cevap verip vermediğinin yeterli ve uygun gerekçe ile gösterilip gösterilmediğinin araştırılması her somut olayda gereklidir.¹⁹³ Bununla birlikte kişisel kanaatlara ve mahrem duygulara yönelik saldırıları engelleme amacı ortaya çıktığı ve ortak bir mutabakat olmadığı durumlarda müdahalenin meşruluğu da devletlerin özgün toplumsal, siyasal yapılarına göre farklı değerlendirilecektir.¹⁹⁴ Dolayısıyla, takdir yetkisinin devletler arasında uzlaşma sağlanmamış olan ve her devletin kendi iç toplumsal ya da kültürel dinamiklerine ve tarihsel geçmişine göre değişkenlik gösterebilen konularda geniş olması, çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik gerekliklerinin göz ardı edilmesi ve müdahalenin demokratik toplumda gereklilik kapsamında denetim dışı bırakılması anlamına gelmemektedir.¹⁹⁵

¹⁹¹ *Bakır ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 46713/10, 10/07/2018, para.74-75 ve 78; benzer yönde, bkz. *Gül ve Diğerleri*, para. 42, ve *Kılıç ve Eren v. Türkiye*, Başvuru No. 43807/07, 29/11/2011, para. 29; aksi yönde, sloganın terörün savunulması kapsamında değerlendirilmesi bakımından, bkz. *Taşdemir v. Türkiye [k.k.]*, Başvuru No. 38841/07, 23/02/2010.

¹⁹² Yılmaz, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁹³ *Klein v. Slovakia*, Başvuru No. 72208/01, 08/11/2005; Benzer şekilde, bir imamın Cuma Hutbesi’nde kullandığı ifadeler nedeniyle cezalandırılmasına ilişkin derdest bir başvuru için bkz. *Tataiat v. Fransa*, Başvuru No. 7874/24, 06/01/2025 (27/01/2025 tarihinde Fransa Hükümeti’ne bildirilmiştir.)

¹⁹⁴ DİNÇER Hülya, “Bir Suç Olarak Dine Hakaret, İfade Özgürlüğü ve ‘Dini His’lere Tanınan Koruma”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, 2010, ss. 1101-1126, s. 1110.

¹⁹⁵ ESEN Egemen, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020, s. 80; SUDRE Frédéric, *Droit Européen et International des Droits de l’Homme*, 9. Bası, Presses Universitaires de France, Paris, 2008, s. 225.

Etnik hoşgörüsüzlüğü teşvik bakımından, şiddet unsurunun da dikkate alındığı bir belediye başkanının mahkûm edilmesinin incelendiği bir başka başvuruda AİHM, şiddete teşvik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini belirlemek için, başvurucunun konuşmasının içeriğini, yapıldığı bağlamı ve düzenlediği toplantının niteliğini dikkate almıştır. *Osmani v. Kuzey Makedonya* başvurusunda, başvuru olan belediye başkanı tarafından belediye binasına Arnavutluk Cumhuriyeti bayraklarının asılmasının Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı olduğu yönündeki geçici tedbir kararının başvurucuya bildirmesinden sonra bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda belediye başkanının Arnavut kökenli vatandaşlara hitaben yaptığı konuşmanın bazı bölümleri, şiddet kullanımını teşvik etmiştir. Dahası Arnavut toplumu içinde saygın bir figür olan başvuru, kamu düzenini bozmayı ve polisle çatışmayı kışkırtma riskinin bilincinde olarak toplantıyı düzenlemiş ve konuşmasını yapmıştır. Dosyadaki delillerden başvurucunun, Arnavutluk Cumhuriyeti bayrağının belediye binasının önüne asılması yönündeki anayasaya ve yasalara aykırı kararını uyguladığı, belediye başkanı olarak Anayasa Mahkemesinin kararını uygulama görevini yerine getirmediği ve Arnavutluk Cumhuriyeti bayrağını korumak için bir kriz birimi ve silahlı ekiplerin örgütlenmesine aktif olarak katıldığı görülmektedir. Somut olayda, toplantının yeri, bağlamı ve zamanlaması dikkate alındığında, başvuru doğrudan Arnavut kökenli vatandaşları kesinleşmiş bir yargı kararının uygulanmasına direnmeye çağırmış, böylece etnik gruplar arası gerginliklere ve halk arasında genel bir güvensizlik duygusuna yol açmıştır. Bu faktörler ışığında, başvurucunun mahkûmiyeti sadece bir toplantı düzenlemiş ve söz konusu konuşmayı yapmış olmasına değil, aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin kararını uygulamamış olmasına dayanmaktadır ve bir bütün olarak ele alındığında başvuru dayanaktan yoksun bulunulmuştur.¹⁹⁶

Öte yandan, başvurucuların aşırılık yanlısı literatür olarak ilan edilerek yasaklanan kitap nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin *Ibragim Ibragimov ve diğerleri v. Rusya* başvurusunda AİHM, demokratik toplumların dini hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti teşvik eden veya haklı gösteren ifadelerle yaptırım uygulaması gerekebileceğini tekrarlamıştır. Ancak bu davada söz konusu ifadelerin bağlamından dolayı şiddeti, nefreti veya hoşgörüsüzlüğü teşvik etme kapasitesine sahip olduğunun gösterilemediğine karar verilmiştir. Yazarın ılımlı, ana akım İslam

¹⁹⁶ *Osmani ve diğerleri v. Kuzey Makedonya* [k.k.], Başvuru No. 50841/99, 11/10/2001.

dinine mensup olduğu, metinlerin dinler arasında hoşgörölü ilişkileri ve iş birliğini savunduğı ve her türlü şiddet kullanımına karşı çıktığı tespit edilmiştir. Bu metinlerin gayrimüslimlere hakaret etmediğı, onları alaya almadığı veya iftira atmadığının vurgulanması nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.¹⁹⁷

Leroy v. Fransa kararında 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırıyı İkiz Kuleleri yanarken resmederek ünlü bir markanın sloganını parodi hâline getirerek 13 Eylül tarihinde haftalık bir dergide “*Biz hayâl ettik, Hamas yaptı*” ifadesiyle birlikte yayımlanan karikatür aracılığıyla sergilemesi nedeniyle, başvurucunun karikatür ve beraberindeki yazının yayınlanmasının ardından mahkûm edilmesi ele alınmıştır. AİHM, provokatif içeriğı olan bu karikatürün “*abartısı ve gerçekleri saptırıcı özelliğıyle [...] provokasyon ve çalkantı yaratmayı amaçlayan bir sanatsal ve toplumsal yorum*” biçimindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere söz konusu ifadenin bir hiciv olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁹⁸ Bununla beraber karikatürün içinde bulunulan şartlardan dolayı taşıdığı önem; yayımlandığı tarih de dikkate alındığında, bu trajik olaya ister sanatsal ister gazeteci gözüyle bakılsın, olayın zamanlamasının ilgili kişinin kullandığı dilde daha fazla sorumluluk yükletmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Bu karar açısından özellikle mağdurların hatırasının korunmasının da adil denge analizinde önemli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, siyasi açıdan hassas olan bir bölgede böyle bir mesajın yaratacağı etkiler göz ardı edilemez; dolayısıyla ifadenin haftalık bir dergide yayınlanmış olması olaya sınırlı bir karakter verse de AİHM, bunun şiddeti özendirici ve kamu düzenini tehdit edebilecek tepkilere yol açtığını saptamıştır.¹⁹⁹ Bu bağlamda; karikatürün yayımlandığı yer, zaman, bağlam ve özellikle de terör saldırısının mağdurları üzerindeki olumsuz etkileri ve tepkiler bir bütün olarak dikkate alınmıştır. AİHM ifade özgürlüğüne yönelik müdahale oluşturan mahkumiyetin yeterli ve uygun gerekçelere dayandığı de demokratik toplumda gerekli olduğuna karar verilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ *Ibragim Ibragimov ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 1413/08 ve 28621/11, 28/08/2018.

¹⁹⁸ *Leroy v. Fransa*, para. 44; benzer şekilde, *Vereinigung Bildender Künstler v. Avusturya*, para. 33.

¹⁹⁹ *Leroy v. Fransa*, para. 45.

²⁰⁰ *Leroy v. Fransa*, para. 46 ve 48.

c. Nefret Söylemi Bakımından Ofansif ve Kırılğan Gruplara Yönelik Söylem Eşiği

Yukarıdaki bölümlerde değinildiği üzere hiciv ya da parodi teşkil eden ifade biçimlerinin ifade özgürlüğü bağlamında korunduğu bilinmekle birlikte, ofansif mizah olarak da adlandırılan ifade biçimlerinin ifade özgürlüğü bağlamında tartışmalara yol açabildiği de gözlemlenmektedir. Temel amaç gülmek olsa da ofansif mizahın özelliği ayrımcı kodları ve eşitsizlikleri pekiştirmektir. Bununla birlikte, mizahın gülerken eleştiren özelliğini yadsımak mümkün değilken, ilgili konularda farkındalığa ilişkin medya okuryazarlığı yetersizliği söz konusu olduğunda ofansif mizahın toplumdaki ayırtırmayı körüklediği de söylenebilecektir.²⁰¹

Örneğin, ofansif mizah ile ilgili olarak, bir komedyenin kırılğan grupları hedef alan mizah anlayışı ile gerçekleştirdiği *stand-up* gösterilerine yöneltilen eleştiriler bu konudaki tartışmanın kapsamına ilişkin örnek teşkil edebilir. Özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında kullanılan ifadeler, kimileri tarafından “*mizah*” kimileri tarafından “*nefret söylemi*” olarak adlandırılabilir. Ofansif mizah ile güdülen amaç, mizah yapılan konu üzerinden hedef kitlenin yaptıklarıyla ya da maruz kaldıklarıyla yüzleşmesini sağlamak ve toplumdaki tabuları yıkmak olarak ifade edilebilir. Mizah ürünlerindeki ofansif söylemler genellikle toplumsal ayırım ve eşitsizliklerle ilişkilidir. Ancak ofansif öğeler içeren mizah, stereotipleri yeniden üreterek toplumsal eşitsizlikleri de artırabilmektedir.²⁰²

Öyle ki, kullanılan ifadeler bu amaç doğrultusunda belli bir kesimi rahatsız edebileceği, toplumsal hassasiyetlere, ahlaki ve etik değerlere dokunabileceği gibi; hakaret ve provokatif içeriği nedeniyle kabul görmeyebilir ve ayrımcılık temelli bir söylem oluşmasına yol açabilir. Mizah yoluyla kullanılan ifade özgürlüğü ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin çatışması durumunda gündeme gelen hakların dengelenmesi güçlüğü, ofansif mizah ile bambaşka bir boyut kazanmaktadır. Konusunu genellikle üzerinde toplumsal uzlaşıya varılmış ve genel kabul görmüş

²⁰¹ KAYA ERDEM Burcu, “Yeni Medyada Homo Ridensin Saldırgan Yükselişi: Ofansif Mizah ve Ötekileştirici Temsiller”, *International Social Sciences Studies Journal*, C. 6, S. 75, 2020, ss. 5537-5549, s. 5538.

²⁰² GÜRLER Gamze, “Ofansif Mizah, Toplumsal Eşitsizlikler ve Politik Doğruculuk: Stand-Up Komedileri Üzerine Eleştirel Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, C. 7, S. 1, 2020, ss. 137-166, s. 141.

meselerin ya da kimi zaman toplumun üzerinde konuşmaya cesaret dahi edemediği hususların oluşturduğu ofansif mizah; din, ırk, mezhep, cinsiyet, cinsel yönelim gibi olguları ağır hicveden bir dille ele almakta ve büyük kamusal tartışmaları alevlendirmektedir.²⁰³ Bu dengenin kurularak mizahın nefret söyleminden ayrılması, hassas bir adil denge analizinin gerçekleştirilmesini şart koşturmaktadır.

Mizah içeren ifade biçiminin, bir ifade özgürlüğü kapsamında korunması mümkünken, ifade özgürlüğü hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirilerek koruma kapsamı dışında bırakılması, bıçak sırtı bir değerlendirme gerektirebilir. İfadenin bağlamsal değerlendirmesi, mizah ile nefret söyleminin kesiştiği durumlarda daha da önem kazanmaktadır.²⁰⁴ Bağlam değerlendirmesi; belirli bir kültüre, inanca, geleneklere, mizah içeriğinin kullanıldığı forma, içeriğin paylaşıldığı zaman, yer ve siyasi konjonktüre, muhatapların verdiği tepkiye ve ifadenin sahibinin kim olduğuna bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu, AİHS'nin özellikle “*başkalarının itibar ve haklarının korunması*” meşru amacı kapsamında uygulanan adil denge analizinde kullandığı kriterlerle paralellik gösteren bir değerlendirmedir. Bu kriterler hatırlamak gerekirse, söz konusu bilginin kamu yararına olan bir argümana katkıda bulunup bulunmadığı, habere konu olan veya hakkında yorum yapılan kişinin kamuya mal olmuş bir kişi olup olmadığı, söz konusu kişinin önceki davranışları, yayının içeriği, şekli ve sonuçları, fotoğraf çekiminin koşulları ve söz konusu yaptırımın ağırlığı olarak sıralanabilmektedir.

Kriterlerin uygulanmasında mahkemelerin gerekçelerinin yeterliliği önemli bir yer taşımaktadır. Örneğin, televizyonda canlı yayımlanan bir komedi programında yer verilen bir testin cevapları içinde ismine yer verilen eşcinsel bir başvurucunun kadın olarak zikredilmesi nedeniyle, başvurucunun kişilik haklarına saldırı dolayısıyla hakaret suçundan yaptığı şikâyetin soruşturulmaması, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı bağlantılı ayrımcılık yasağı kapsamında bir bireysel başvurunun konusu olmuştur.²⁰⁵ AİHM, başvurucunun cinsel yönelimini bizatihi kendisinin kamuoyuna ve mahkemeye açıkladığı, yerel mahkemelerin buna atıfta bulunmaktan kaçınmasının

²⁰³ ERDEM Burak, “Ofansif Mizah ve İfade Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı, C. 39, S. 2, 2022, ss. 311-353, s. 314.

²⁰⁴ GODIOLI Alberto / YOUNG Jennifer / FIORI Brando Matteo, “Laughing Matters: Humor, Free Speech and Hate Speech at the European Court of Human Rights”, International Journal of the Semiotics of Law, C. 35, 2022, ss. 2241-2265, s.

²⁰⁵ *Sousa Goucha v. Portekiz*, Başvuru No. 70434/12, 22/03/2016.

da oldukça zor olduğuna değinmiştir. Yerel mahkemeler ihtilaf konusu şakanın hakaret eşliğine ulaşip ulaşmadığını değerlendirirken, tartışmalı yorumlarla da olsa, başvurucunun dış dünyaya yansıyan davranışları ve *talk show* programının tarzı ışığında bir çerçeve çizmiştir. AİHM özellikle başvurucunun cinsel yöneliminin yerel mahkemelerin kararları üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını tahmin etmenin mümkün olmadığına, mahkeme kararında kullanılan ihtilafli ifadelerin, kaçınılabılır olsa da nihayetinde ayrımcı bir niyet taşımamakta olduğuna dikkat çekmiş ve ihlal bulunmadığına karar vermiştir.²⁰⁶

Bununla birlikte, başka bir örnekte, ünlü bir sporcu hakkında bir dergide yayımlanan yazının ironik ve hicivli bir üslupla yazılmış olması, mizahi bir yorum niteliği taşıyorsa, dikkatsiz bir okuyucunun yazının hiciv ve mizah içeriğini ayırt edememesi makul görülebilir; ayrıca, herhangi bir okuyucunun, yazıdaki komik abartmanın arkasında bile gerçek bir olgu veya arka plan olduğunu varsayabilmesi de kabul edilebilir.²⁰⁷ Diğer bir örnekte, bir romanda bir siyasetçiyi, “katil çetesinin lideri”ne benzetmek ve romandaki kurgusal bir karakter tarafından işlenen cinayeti savunduğunu iddia etmek ve onu “seçmenlerinin acılarından beslenen bir vampir” olarak tanımlamak” noktasında yerel mahkemelerin ‘bu tür konularda izin verilen sınırları aştığı’ sonucuna varmış olmasının makul bir değerlendirme olduğu sonucuna varmıştır.²⁰⁸ AİHM özellikle karşı tarafı damgalama niyetini ve ifadenin içeriğinin şiddet ve nefreti kışkırtacak nitelikte olmasını dikkate almıştır. Aynı kararda, bu ifadelerin destek amaçlı olarak üçüncü kişiler tarafından da alıntılanarak yayımlanmasına ve hakaret içermediğinin savunulmasına uygulanan müdahaleyi de demokratik toplumda gerekli olarak değerlendirmiştir.²⁰⁹ Diğer taraftan, yerel mahkemelerin gerekçelerinin, örneğin hakaret nedeniyle tazminat ödemeye mahkûm edilmesini haklı çıkartmak için yeterli ve ilgili gerekçe oluşturmadığı durumlarda, demokratik bir toplumda kabul edilebilir hicivli yorum sınırları içerisinde kalan bir ifade söz konusu olacağından ifade özgürlüğünün ihlal edilmesi gündeme gelecektir.²¹⁰ Bununla birlikte, özellikle kurgu söz konusu olduğunda kurgu ile gerçek

²⁰⁶ *Sousa Goucha v. Portekiz*, para. 65-66.

²⁰⁷ *Nikowitz and Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya*, Başvuru No. 5266/03, 22/02/2007, para. 24.

²⁰⁸ *Lindon, Otchakovsky-Laurens et July v. Fransa [BD]*, Başvuru No. 21279/02 36448/02, 22/10/2007, para. 57.

²⁰⁹ *Lindon, Otchakovsky-Laurens et July v. Fransa [BD]*, para. 67-69..

²¹⁰ *Nikowitz and Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya*, para. 25-26.

arasında ortalama bir okuyucunun kurgu ile gerçeği özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceği ve objektif olarak ne şekilde algıladığı da dikkate alınmaktadır.²¹¹

Değer yargıları bir toplumdan diğerine farklılaşabilmekte olduğundan, örneğin müstehcenlikle sanat arasındaki çizginin çizilmesi kolay olmadığı gibi,²¹² sanatsal ifadenin bir türü olan hiciv için de bu durum geçerli olabilir. Bununla birlikte AİHM, bir mizah yayınından kaynaklanan mahkûmiyeti özel bir hassasiyetle ele almaktadır. AİHM hicvin bir sanatsal ifade ve sosyal yorum biçimi olduğunu ve gerçekliğin abartılması ve çarpıtılması nedeniyle doğal olarak kışkırtma ve ajite etme amacı taşıdığını çeşitli vesilelerle vurgulamaktadır. Bu nedenle, sanatçı olsun ya da olmasın bir kişinin kendini bu şekilde ifade etme hakkına yönelik her türlü müdahalenin, mahkemelerin gerekçelerinde özel bir dikkatle incelenmesi gerekmektedir.²¹³ Bu bağlamda örneğin *Canal 8 v. Fransa* davasında AİHM, somut olaya konu skeçlerin yayımlandığı bağlamı dikkate almıştır. Bu skeçler, “*kamu yararına yönelik herhangi bir tartışmaya katkıda bulunma amacı veya etkisi olmayan*” bir tür ticari eğlence olarak tanımlanmıştır.²¹⁴ Bununla birlikte, siyasi ifade içeren mizah ile diğer mizah türleri arasında katı bir ayırım yapmak potansiyel olarak sorunludur ve açık siyasi mesaj taşımayan mizah biçimlerinin analiz edilmeden cezalandırılmasına sebep olabilir. AİHM, hicvin, gerçekliğin abartılması ve çarpıtılmasıyla karakterize edilen, doğal olarak kışkırtma ve ajite etme amacı taşıyan bir sanatsal ifade ve sosyal yorum biçimi olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, bir sanatçının kendini bu şekilde ifade etme hakkına yönelik her türlü müdahale özel bir dikkatle incelenmelidir.²¹⁵

Ayrımcılık üzerinden yürütülen siyasi söylemlerden oluşan dezenformasyon kampanyaları, özellikle örgütlü şekilde yürütüldüğünde, toplumsal hassasiyetlere temas ederek demokratik tartışma ortamında kutuplaşmalara neden olarak demokratik

²¹¹ *Jelševar ve diğerleri v. Slovenya [k.k.]*, Başvuru No. 47318/07, 11/03/2014; POLYMENOPOULOU Eleni, Does One Swallow Make a Spring? Artistic and Literary Freedom at the European Court of Human Rights, *Human Rights Law Review*, C. 16, S. 3, 2016, ss. 511-539, s. 532; Akgün, **a.g.e.**, s. 355.

²¹² Karan, **Sanatsal İfade ...**, s. 8; Tunçay, **a.g.e.**, 74; Polat Akgün, **a.g.e.**, s. 282.

²¹³ *Welsh et Silva Canha v. Portekiz*, Başvuru No. 16812/11, 17/09/2013, para. 29; *Vereinigung Bildender Künstler v. Avusturya*, para. 33.

²¹⁴ *Canal 8 v. Fransa*, Başvuru No. 58951/18 1308/19, 09/02/2023, para. 62.

²¹⁵ *Vereinigung Bildender Künstler v. Avusturya*, para. 33; Örneğin TCK madde 190/2 kapsamında “Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını alenen özendirme veya bu nitelikte yayın yapma” suçu bakımından yapılan yargılamalarda sanat eserinin sanatçıdan bağımsız değerlendirilemeyeceği ve Anayasa’nın 27. maddesi kapsamında sanat hürriyetinin kullanılmasının bir anayasal hak olduğu dikkate alınmalıdır.

söylemlere zarar verme riski barındırabilir. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi gibi organların özellikle üye devletlerin ulusal düzenlemelerinde bu zararları bertaraf edecek uyum standartlarını proaktif bir şekilde geliştirmesi faydalı olacaktır.²¹⁶ Bilhassa seçim dönemlerinde yayılan dezenformasyon kampanyaları, çeşitli nedenlere dayalı toplumsal farklılıkları açık veya gizli bir şekilde istismar eden söylemler içerebilir. Örneğin göçmen karşıtı dezenformasyonun yayılması, çevrim içi platformların iletişimsel altyapısı sayesinde günümüzde kitlesel şekilde yayılarak daha çok kişiyi etkileyebilmekte ve toplumdaki ayrışmayı körükleyebilmektedir.

AİHM içtihadında nefret söylemi, şiddetin yüceltilmesi veya şiddete teşvik olarak nitelendirilebilecek ifadelerin hoşgörü ruhuyla bağdaşmayacağı ve Sözleşmenin Başlangıç (*Preamble*) bölümünde ifade edilen adalet ve barış gibi temel değerlere aykırılık doğuracağı vurgulanmaktadır. Örneğin, *Gündüz v. Türkiye* kararında hoşgörünün ve tüm bireylerin yasal saygınlığının, demokratik ve çoğulcu bir toplumun esaslarını oluşturduğunun altı çizilmiştir. AİHM *Gündüz v. Türkiye* kararında, “*tüm insanların eşit haysiyetine saygı ve hoşgörü, demokratik ve çoğulcu bir toplumun temellerini oluşturur... bu nedenle, ilke olarak, bazı demokratik toplumlarda, hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, kışkırtan, teşvik eden veya haklı gösteren her türlü ifade biçiminin yaptırıma tabi tutulması ve hatta engellenmesi, uygulanan [kısıtlamaların]... izlenen meşru amaçla orantılı olması şartıyla*” gerekli görülebileceğini ifade etmiştir.²¹⁷ AİHM bu kararda demokratik toplumlarda hoşgörüsüzlüğe, kine ve nefrete dayalı yapılabilecek her türlü ifade ve propagandanın, kişileri veya grupları hedef alması durumunda ifade özgürlüğü güvencesinden yararlanamayacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde her türlü hoşgörüsüzlüğe karşı mücadele, insan hakları korunmasının ayrılmaz bir parçası olduğundan, siyasetçilerin kamuya açık konuşmalarında hoşgörüsüzlüğü körükleyecek ifadelerden kaçınmaları da büyük bir önem taşımaktadır.²¹⁸ Bir ifadenin toplumun bir kesimini, herhangi bir ayrımcılık gerekçesine dayalı olarak damgalaması ya da hedef göstermesi söz konusu olduğunda, ifade özgürlüğü korumasının sona erdiği gri alana girilmiş olur. Bu kapsamda örneğin *Gündüz v. Türkiye* kabul edilemezlik kararında, başvurunun toplumun bir kesimine yönelik olarak “*cesur bir Müslüman’ın onların yumuşak karnına bir hançer saplaması ve ne kadar boş olduklarını göstermek için onlara iki*

²¹⁶ Ó Fathaigh / Helberger / Appelman, *a.g.e.*, s. 20.

²¹⁷ *Gündüz v. Türkiye* [k.k.], Başvuru No. 59745/00, 13/11/2003.

²¹⁸ *Erbakan v. Türkiye*, para. 64.

süngü darbesi indirmesi yeterlidir.” sözleri ele alınmıştır. İfadenin tonu ve içeriği dikkate alındığında, uygulanan cezai yaptırım dolayısıyla ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiası, açıkça dayanaktan yoksun olarak değerlendirilmiştir.²¹⁹ Kural olarak bir devletin tüm dini duyarlılıkları korumak yönünde bir pozitif yükümlülüğü de bulunmamaktadır.²²⁰ Bununla birlikte dine hakareti (*blasphemy*) cezalandırma eğiliminde olan yasal düzenlemeler, ifade özgürlüğü bağlamında tartışma konusu olabilmektedir.

AIHM içtihadı, kural olarak bir dine inananların dini duygularını ceza hukuku kapsamındaki düzenlemelerle korumanın ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete teşvik olmadığı durumlarda AIHS’nin 10. maddesiyle bağdaşmadığını teyit etmektedir. Örneğin, *Sokolovskiy v. Rusya* başvurusunda, başvurucunun dini duyguları aşağıladığı iddia edilen videolarının nefrete veya şiddete teşvik ettiğinin yerel mahkemeler tarafından yeterince gerekçelendirilmediği ifade edilmiştir.²²¹ Bu bağlamda, ifade özgürlüğü kapsamında korunan söylemler ile nefret, ayrımcılık, şiddet veya hoşgörüsüzlüğe teşvik eden ve demokratik bir toplumda hoş görülemeyecek söylemler arasındaki ayrımın yapılabilmesi için; saldırgan, aşağılayıcı veya agresif sözlerin bağlamını ve olası etkilerini ayrıntılı bir şekilde değerlendirmenin önemi vurgulanmaktadır.²²² AIHM’ne göre, saldırgan dil, gereksiz ve ucuz aşağılama anlamına geliyorsa, ifade özgürlüğünün korumasından kaçabilir. Bununla birlikte, cezai anlamda bir yaptırım uygulamak için de ucuz aşağılama unsuru tek başına yeterli değildir.²²³ Bu doğrultuda, bir dinin veya bireylerin dini inanışlarının kaba bir şekilde aşağılanması, saldırgan ifadelerin suç teşkil etmesi için tek başına yeterli bir gerekçe değildir.

Bu bağlamda T.C. Anayasa Mahkemesinin kararlarından bir örnek verilebilir. Başvuruya konu olayda bir gazetenin internet sitesi editörü ve sorumlusu olan başvuru, internet sitesinde yayımladığı içerikten sorumlu tutularak cezalandırılmasına sebep olan yazılarda yazar “*Tanrı*” müstear ismini kullanarak

²¹⁹ *Gündüz v. Türkiye*, para. 51.

²²⁰ *Choudhury v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 17439/90, 05/03/1991.

²²¹ *Sokolovskiy v. Rusya*, para. 112.

²²² *Sokolovskiy v. Rusya*, para. 111-113; *Rujak v. Hırvatistan [k.k.]*, Başvuru No. 57942/10, 02/10/2012, para. 29.

²²³ *Gaspari v. Ermenistan (No. 2)*, Başvuru No. 67783/13, 11/07/2023, para. 29; *Tuşalp v. Türkiye*, Başvuru No. 32131/08, 41617/08, 21/02/2012, para. 48; *Uj v. Macaristan*, Başvuru No. 23954/10, 19/07/2011, para. 20.

hicivli bir şekilde Türkiye'deki sosyal ve siyasal durumun eleştirisini yapmıştır.²²⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi ise ihtilaf konusu yazıların bağlamını dikkate alarak bir bütün içinde değerlendirmiş ve yazıların ülkedeki düzenden rahatsızlığı dile getirdiği ve devlet yönetimini hedef aldığına kanaat getirmiştir. İlk bakışta semavi dinlere mensup kişiler açısından rahatsız edici bulunmuş olsa da başvuru konusu yazıların başkaları için temelsiz biçimde yaralayıcı nitelik taşıyan, saldırgan ve yakışsız ifadeler içerdiği söylenemeyeceği yalnızca kamusal tartışma ortamına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Yerel mahkemeler tarafından mahkûmiyet kararında kamu düzenini bozmaya elverişli olma unsurunun ihbar mektuplarına dayandığı dikkate alındığında bu tehlikenin somutlaştırılmadığı vurgulanmıştır.²²⁵

Doğaldır ki ihtilaf konusu bir ifade, dindar olarak tasvir edilebilecek bireyler tarafından dini nefrete neden olabilecek kötü niyetli bir saldırı olarak görülebilir. Bununla birlikte, ulusal makamların, müdahaleyi haklı çıkarmak için ilgili ve yeterli gerekçeler ortaya koyarak ve başvuruçuların ifade özgürlüğü hakkı ile dindar insanların inançları nedeniyle hakarete uğramama hakkının korunması arasında dikkatli bir denge kurarak, söz konusu ifadelerin kapsamlı bir değerlendirmesini yapması gerekmektedir.²²⁶ AİHM'nin bu kapsamdaki ifadelerin değerlendirmesinde dikkate aldığı kilit faktörler arasında, ifadelerin gergin bir siyasi veya sosyal arka planda yapılıp yapılmadığı bulunmaktadır. Buna ek olarak, ihtilaf konusu ifadelerin doğru bir şekilde yorumlanıp yakın veya daha geniş bir bağlamda değerlendirilmesi, doğrudan veya dolaylı olarak şiddete çağrı veya şiddete, nefrete ya da hoşgörüsüzlüğe göz yumma olarak görülüp görülemeyeceği cevaplanmalıdır. Ayrıca açıklamaların yapılış şekli ve doğrudan veya dolaylı olarak zararlı sonuçlara yol açma kapasitesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla AİHM'nin bu tür davalara yaklaşımının, somut olayın koşullarına ve bilhassa da ifadenin kullanıldığı bağlama göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür.²²⁷

Bu doğrultuda bir başka toplumsal hassasiyet toplumsal cinsiyet bağlamında kırılgan gruptaki bireylere yönelik ortaya çıkabilmektedir. AİHS'nin 14. maddesi kapsamında ayrımcılık yasağı; “*cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer*

²²⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ufuk Çalışkan*, Başvuru No. 2015/1570, 07/03/2019.

²²⁵ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ufuk Çalışkan*, Başvuru No. 2015/1570, 07/03/2019, para. 54-55.

²²⁶ *Tagiyev ve Huseynov v. Azerbaycan*, Başvuru No. 13274/08, 05/12/2019, para. 46.

²²⁷ *Kaboğlu ve Oran v. Türkiye*, Başvuru No. 759/08, 50766/10, 50782/10, 30/10/2018, para. 82.

kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı” her türlü ayrımcılık şeklinde tanımlanmıştır. Şu hâlde yukarıdaki sebeplere dayalı her türden ayrımcılık, bu yasağın devreye girmesine neden olacaktır. Örneğin, AİHM *Vejdeland ve diğerleri v. İsveç* kararında, cinsel yönelim bağlamında ayrımcılık teşkil eden ifadeler ele alınmıştır. AİHM “*cinsel yönelim temelli ayrımcılığın ırk, etnik köken veya renk temelli yapılan ayrımcılık kadar ciddi olduğunu*” vurgulamıştır.²²⁸ Nefret söylemi de dâhil olmak üzere bireyleri damgalayan ve hedef gösteren ifadeler ile nefreti kışkırtan ve/veya belirli grupları aşağılayan ve yok sayan söylemler, doğası gereği belli bir saldırganlık ve zararlılık unsurunu içermektedir. Diğer taraftan, şiddete teşvik etmeye yönelik kasıtlı ve doğrudan bir söylemin kullanılması ve şiddetin gerçekleşebileceğine ilişkin gerçek bir olasılığın bulunması halinde de şiddete teşvik, ifade özgürlüğü kapsamında sağlanan korumanın dışında kalacaktır.²²⁹

Benzer şekilde, cinsel yönelim nedeniyle, örneğin bir kitabın geçici şekilde toplatılması gibi, kısıtlama tedbirlerinin uygulanmasında, örneğin heteroseksüel ilişkileri toplum için eşcinsel ilişkilerden daha kabul edilebilir ve daha değerli görmek ve cinsel yönelim nedeniyle bireyleri damgalamak, kapsam ve etkilerinin sınırlı olduğu durumlarda bile bu tür kısıtlamalar, demokratik bir toplumun ayrılmaz parçası olan eşitlik, çoğulculuk ve hoşgörü kavramlarıyla bağdaşmamaktadır.²³⁰ Bu damgalayıcı yaklaşımın dezenformasyon aracı haline gelerek yayılması demokratik toplumda kabul edilmeyecek bir ayrıştırmaya da aracılık edecektir.

Diğer taraftan, *Lilliendahl v. İzlanda* kararında, başvurucunun internette yayınlanan bir yazıya cevaben yaptığı homofobik yorumlar nedeniyle para cezasına mahkûm edilmesiyle ilişkili olarak AİHM, ifade özgürlüğüne getirilen istisnaların katı bir şekilde yorumlanması gerektiğini yinelemiş ve başvuruya konu ifadeleri vahim olarak nitelendirmiştir. AİHM İzlanda Yüksek Mahkemesinin, ifadenin “*ciddi, ciddi şekilde incitici ve ön yargılı*” olduğuna dair değerlendirmesine iştirak ederek, takdir yetkisi dahilinde uygun şekilde hareket ettiği sonucuna varmış ve şikâyetin açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir.²³¹ Mahkeme, başvuruya konu

²²⁸ *Vejdeland ve diğerleri v. İsveç*, para. 55.

²²⁹ *Sürek v. Türkiye (No. 3) [BD]*, Başvuru No. 24735/94, 08/07/1999, para. 40; *Sürek v. Türkiye (No. 1)*, para. 62.

²³⁰ *Macatê v. Litvanya [BD]*, Başvuru No. 61435/19, 23/01/2023, para. 215.

²³¹ *Lilliendahl v. İzlanda*, Başvuru No. 29297/18, 12/05/2020.

yorumların niteliği ve ciddiyetini dikkate almış ve kırılgan gruplara yönelik olduğu da değerlendirildiğinde, kullanılan aşağılayıcı dilin kamusal tartışmanın bir parçası olamayacağını tespit etmiştir. Bu bağlamda AİHM bir kez daha, cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın ırk, köken veya renge dayalı ayrımcılık kadar ciddi olduğunu hatırlatmıştır.²³² AİHM bu davada nefret söylemi ile ilgili yapılan değerlendirmede, başvuruya konu ifade bakımından ilk kez bir kategorizasyona gitmiştir. AİHM içtihadına bakıldığında, nefret söylemi iki kategoriye ayrılabilir. Bu kapsamda ilk kategoriyi, önceki bölümlerde detaylı ele alındığı şekilde AİHM'nin 17. maddesi kapsamına girdiği düşünülen ve dolayısıyla 10. maddenin korumasına girmeyecek en ağır biçimdeki ifadeler oluşturabilir.²³³ İkinci kategori ise, AİHM'nin 10. maddenin korumasının tamamen dışında kaldığını düşünmediği, ancak kısıtlanmasına izin verilen söylemin daha az vahim olarak nitelendirilmesi ile ilgilidir.²³⁴ AİHM bu ikinci kategori kapsamında, açıkça şiddete veya diğer suç eylemlerine çağrı yapan söylemlerin yanı sıra, toplumda belirli gruplara hakaret edilmesi, bu grupların alay konusu yapılması veya bu gruplara iftira atılmasını, yetkililerin ifade özgürlüğüne izin verilen kısıtlamalar bağlamında ön yargılı söylemle mücadeleyi tercih etmeleri için yeterli olabileceğine karar vermiştir. Şiddet veya diğer suç teşkil eden eylemlere çağrıda bulunmayan ifadeler de nefret söyleminin daha az vahim olarak nitelendirilen kategorisine girebilir ve bu noktada adil denge analizinin gerçekleştirilmesi gerekir.²³⁵

Bu doğrultuda örneğin, *Beizaras ve Levickas v. Litvanya* başvurusunda, sosyal medya platformu *Facebook* üzerinde paylaşılan ciddi nitelikteki homofobik yorumlara ilişkin etkili bir soruşturma yürütülmemesi nedeniyle AİHS'nin 8. maddesi ile bağlantılı olarak AİHS'nin 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²³⁶ *Delfi AS v. Estonya* kararında ise, haber portalında nefret söylemi ve şiddete teşvik eden söylem içeren yorumları yayımlandıktan sonra gecikmeksizin kaldırmak ve bu tür yorumların yazarlarının sorumlu tutulmasına ilişkin gerçekçi bir ihtimal sağlamak için aldığı önlemlerin yetersizliği nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.²³⁷

²³² *Lilliendahl v. İzlanda*, para. 45.

²³³ *Lilliendahl v. İzlanda*, para. 34.

²³⁴ *Féret v. Belçika*, para. 54-92; *Vejdeland ve diğerleri v. İsveç*, para. 47-60; *Delfi AS v. Estonya [BD]*, para. 153 ve 159; *Beizaras ve Levickas v. Litvanya*, Başvuru No. 41288/15, 14/01/2020, para. 125.

²³⁵ *Beizaras ve Levickas v. Litvanya*, para. 36.

²³⁶ *Beizaras ve Levickas v. Litvanya*, para. 129 ve 156.

²³⁷ *Delfi AS v. Estonya [BD]*, para. 162.

Bu çerçevede ele alındığında, ihtilaf konusu söylemler cinsel yönelim temelinde ayrımcılık açısından *Lilliendahl* başvurusu ile benzer olsa da, örneğin *Lenis v. Yunanistan* kararında değerlendirme biçimi aynı olmakla birlikte başvuruya konu ifadeler, AİHS 17. madde kapsamında kabul edilmiş ve konu bakımından (*ratione materiae*) kabul edilemezlik kararı verilmiştir.²³⁸ Bu başvuruda üst düzey dini bir yetkili olan başvuru, ifadelerin ciddiyeti ve içeriği göz önüne alındığında, nefret söyleminin en ağır biçimine varan ifadeleri şiddete teşvik içeren biçimde medya kuruluşları aracılığı ile internet blogu üzerinden yayımlamaktadır.²³⁹ AİHM bu başvuruda, ihtilafli ifadelerin niteliği ve üslubu, yayımlandıkları bağlam, zararlı sonuçlara yol açma potansiyelleri ve ulusal mahkemeler tarafından öne sürülen gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, bu ifadelerin, Sözleşme'nin değerlerine açıkça aykırı amaçlar için ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasını engellediğinin açıkça ortada olduğunu değerlendirmiştir.²⁴⁰

Bu kapsamda iki karar karşılaştırıldığında, *Lilliendahl* kararında başvurunun dayanaktan yoksun bulunması ve *Lenis* başvurusunda ise konu bakımından yetkisizlik verilmesi ile ifadenin koruma kapsamından çıkartılması arasındaki temel fark, yapılan denge analizinde uygulanan kriterlerdir. Nitekim *Lilliendahl* kararındaki ifadeler ile *Lenis* kararındaki ifadeler, nitelikleri bakımından farklı ağırlık eşiğinde kabul edilmiştir. *Lenis* kararındaki başvuru, geniş kitlelere ulaşması muhtemel bir platformdan paylaşım yapan bir üst düzey yetkilidir. Bu noktada, başvurulara konu ifadenin ağırlığı ve ciddiyetine göre adil denge analizinin farklılaştığı söylenebilir.²⁴¹ Şu hâlde nefret söyleminin farklı eşik kategorilerine ayrılarak değerlendirilmesi ve AİHM tarafından bu şekilde bir kategorik ayrımı yapılması, *Gündüz v. Türkiye* kararından bugüne kadar içtihatla yerleşen her türlü hoşgörüsüzlük temelli ayrımcılık ile mücadelenin zayıflamasına sebebiyet vermemelidir.

Öte yandan, *Minasyan ve diğerleri v. Ermenistan* başvurusunda başvuru, LGBTİ+ ve kadın hakları da dahil olmak üzere insan hakları alanında faaliyet gösteren aktivistler, sivil toplum üyeleri, gazeteciler ve araştırmacılardan oluşmaktadır. Bir gazetenin internet sitesinde bir makale yayınlanmış ve 2014 yılı Eurovision birincisi

²³⁸ *Lenis v. Yunanistan* [k.k.], para. 58.

²³⁹ *Lenis v. Yunanistan* [k.k.], para. 56.

²⁴⁰ *Lenis v. Yunanistan* [k.k.], para.57.

²⁴¹ Benzer yönde, bkz. *Jallow v. Danimarka*, a.g.k., para. 7.13.

Conchita Wurst ve başvuruçular, Facebook profillerine bağlantılara da yer verilerek, “eşcinsel hakları lobicileri” ve “eşcinsel kampanyaları destekleyen zombiler” gibi damgalayıcı etiketler kullanmıştır. Makalede başvuruçular, “*Ulusun ve Devletin iç düşmanları*” olarak hedef gösterilmiş ve başvuruçuların kara listeye alınmaları ve belirli ayrımcılık eylemlerine maruz bırakılmaları savunulmuştur.²⁴² AİHM, yerel mahkemelerin yazıda kullanılan ifadelerin ayrımcı niteliğini ele almayarak, başvuruçuların LGBTİ+ topluluğu ile ilişkileri nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları iddialarına yeterli şekilde yanıt verme konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmedişine kanaat getirmiştir.²⁴³ Bununla birlikte, daha evvel *Sinem Hun v. Türkiye* kararında, AİHM, ulusal mercilerin, Kaos GL Derneği’nin avukatlığını yapan başvuruçunun bir internet sitesinde yayımlanan makalenin kendisini hedef aldığıyla ilgili iddiasını destekleyecek ayrı bir delil sunmadığı ve gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.²⁴⁴ AİHM başvuruya konu makalede “ahlâksız” nitelemesinin başvuruçuyu yerine başvuruçuyu tarafından temsil edilen derneğin hedef alındığını kabul etmiştir. Diğer taraftan bir başka kabul edilemezlik kararında, yerel gazetede yayımlanan “İzmir’in imajı” başlıklı bir yazıda, her ne kadar başvuruçuyu bizzat hedef alınmasa da, ilgili şehirde ikamet eden transseksüel bir kadın ve LGBTİ+ kişilerin haklarının korunması için çalışan bir derneğin başkanı olması nedeniyle mağdur statüsünü ve ilgili makalenin İzmirli LGBTİ+ topluluğuna yönelik zımni bir aşağılama ifadesiyle ilişkilendirilmesinin yanı sıra, damgalayıcı ve son derece yaralayıcı olduğunu kabul etmektedir.²⁴⁵ Bununla birlikte somut olaya konu ifadelerin ifade özgürlüğü koruması dışında kalan ciddi “nefret söylemi” türlerine pek uymadığına işaret etmiştir.²⁴⁶ AİHM kişinin ruhsal bütünlüğüne zarar verebilecek nitelikte, daha az ciddi olan bireyler arası eylemlere ilişkin olarak, uygun bir hukuki çerçeve oluşturma yükümlülüğünün yine belirli bir eylemi kapsayan bir ceza hükmünün düzenlenmesini gerektirmediğini hatırlatmıştır.²⁴⁷ AİHM’ne göre bu, durum özellikle başvuruçulara yönelik kişisel saldırılar ve onların fiziksel bütünlüğüne yönelik açıkça saldırı çağrısı içeren ifadelerin bulunmaması veya bir grup insana karşı özellikle şiddet içeren ifadelerin bulunması durumunda geçerlidir. Ulusal makamlar tarafından yapılan damgalayıcı açıklamaların varlığı da dikkate alınmalıdır. AİHM somut olay özelinde

²⁴² *Minasyan ve diğerleri v. Ermenistan*, Başvuru No. 59180/15, 07/01/2025, para. 68.

²⁴³ *Minasyan ve diğerleri v. Ermenistan*, para. 70.

²⁴⁴ *Sinem Hun v. Türkiye* [k.k.], Başvuru No. 9483/15, 17.10.2017, para. 25-28.

²⁴⁵ *Onurhan Solmaz v. Türkiye* [k.k.], Başvuru No. 42711/13, 03/09/2024, para. 43 ve 49.

²⁴⁶ *Onurhan Solmaz v. Türkiye* [k.k.], para. 52.

²⁴⁷ *Onurhan Solmaz v. Türkiye* [k.k.], para. 56.

başvuruyu dayanaktan yoksun bulmuştur.²⁴⁸ Bu kararlar dikkate alındığında, *Minasyan ve diğerleri v. Ermenistan* kararı, nefret söylemi kapsamında devletin pozitif yükümlülüklerini nefret söylemine ve ayrımcılığa uğrayan bir grupla olan ilişkileri ya da savunuculuk faaliyetleri nedeniyle hedef alınmayı da kapsayacak biçimde genişletmesi bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, *Minasyan ve diğerleri* kararıyla ayrımcı söylemin doğrudan hedefi olmamakla birlikte, savunuculuk faaliyetini yerine getirenlere de sirayet ettirilen bu koruma yükümlülüğü, mağdur kavramının belirsiz şekilde genişletilerek bir çeşit *actio popularis* yolunun açılmasına neden olabileceği gibi, nefret söylemine ilişkin denge analizinin yeterli ve uygun gerekçelerle yapılmaması halinde kamusal tartışma ortamına katkıda bulunan söyleme yönelik kısıtlamaları genişleten bir yönde de uygulanabilir. Neticede AİHM, yerel mahkemelerin gerekçelerinin yeterliliğinden hareketle, yerel mahkemelerin yerine geçerek kendi görüşlerine ağırlık vermeyi haklı çıkaracak güçlü sebepler görmediği durumlarda, mahkemelerin bu geniş takdir marjı içerisinde hareket ettiklerini ve çatışan haklar arasında adil bir denge kurduklarını kabul edebilecektir. Bununla birlikte, nefretin kışkırtılmasının, mutlaka şiddet eylemine veya diğer suçlara çağrı anlamına gelmediği unutulmamalıdır. AİHM içtihadında da görüldüğü üzere, belirli nüfus gruplarının hakaret veya damgalanmaya maruz kalması, yerel makamların ayrımcılık temelli söyleme karşı ceza hukuku yoluyla müdahale etmelerini meşru kılmaya yeterli kabul edilebilecektir.²⁴⁹ Bu da devletin pozitif yükümlülüklerinin bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

B. Zararlı İçeriğin Siyasi Söyleme Yönelik Etkileri

Demokratik toplum kavramının özünde siyasi tartışma özgürlüğü yer almaktadır. Öyle ki, siyasi tartışma özgürlüğü ifade özgürlüğünün bileşenlerindendir. Bilinmektedir ki ifade özgürlüğü, demokratik toplumun temellerinden birini, toplumun ilerlemesinin ve her bireyin kendini gerçekleştirmesinin temel koşullarını oluşturmaktadır.²⁵⁰ Buna ek olarak devletlerin de ifade özgürlüğünün sağlıklı bir ortamda kullanılmasına yönelik tedbirleri alma ve demokratik tartışma ortamını

²⁴⁸ *Onurhan Solmaz v. Türkiye* [k.k.], para. 56 ve 58.

²⁴⁹ Pek çok karar arasında bkz. *Beizaras ve Levickas v. Litvanya*, para. 125; *Lilliendahl*, para. 36; *Onurhan Solmaz v. Türkiye* [kk.], para. 53.

²⁵⁰ *Cumhuriyet Vakfı ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 28255/07, 08/10/2013.

koruma konusunda pozitif yükümlükleri vardır. Çoğulculuk ilkesinin nihai garantörleri olarak ifade ve basın özgürlüğünün korunmasında sorumluluk öncelikle devletlere aittir.²⁵¹

Öyle ki demokratik bir sistemde, yürütmenin eylemleri veya ihmalleri sadece yasama ve yargı makamlarının değil, aynı zamanda basın ve kamuoyunun da yakın denetimine tabi olmalıdır.²⁵² Bu kapsamda korunan öncelikli alan da siyasi ifade olmaktadır. Fikir ve düşüncelerin serbest dolaşımı çoğulcu demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur.²⁵³ Gerçeğe ulaşmanın bir aracı olarak ifade özgürlüğü kabul edildiğinde, yanlış olduğu gerekçesiyle bastırılan bir düşünce gerçek olabileceğinden, asıl olanın fikirlerin serbest dolaşımı olduğu savunulmaktadır.²⁵⁴ Bu durumda doğru olanın başarısı da özgür fikir alışverişi vasıtasıyla bu serbest pazarda kendini kabul ettirebilmesidir.²⁵⁵ Bu bağlamda siyasi ifade temel insan haklarına saygı gösterilmesini sağlamak için gerekli etkili çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla siyasi söylemin demokratik toplumdaki kilit önemi dikkate alınarak zararlı söylemden ayrıştırılması ve caydırıcı etki oluşturacak her türlü müdahaleden korunmaya çalışılması önemli bir gerekliliktir.

1. Siyasi Söylemin Zararlı Söylemden Ayrıştırılması

AIHM içtihadında hoşgörü gerekliliği, siyasetçilerin eleştiriye açık açıklamaları karşısında önceliklidir.²⁵⁶ Genel olarak siyasetçilerin görevlerini ve kamusal faaliyetlerini ilgilendiren konularda özel hayata ve itibara yönelik korumanın kapsamı daha dardır. Bu durum bilerek ve isteyerek kendilerini kamuoyunun yakından gözetimine açmaları nedeniyle eleştiriye diğer insanlara göre daha fazla hoşgörü göstermeleri gerekliliği bağlantılıdır. Bu doğrultuda, dezenformasyonun hükümet politikalarına, kamu görevlilerine, siyasi aktörlere ya da üst düzey devlet temsilcilerine yönelik olması halinde, hangi ifadenin hangi objektif kritere göre dezenformasyon içerdiğine ilişkin adil denge analizinde daha dikkatli davranmak gereklidir. Bununla

²⁵¹ Bychawska-Siniarska, **a.g.e.**, s. 10.

²⁵² *Castells v. İspanya*, para. 46.

²⁵³ DÖNMEZER Sulhi, *Demokratik ve Uygar Toplumlarda İfade Özgürlüğü ve İşlevi, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu, Ceza Hukuku Derneği Yayınları*, İstanbul, 2003, ss. 9-13, s. 11.

²⁵⁴ Arslan, **a.g.e.**, s. 5.

²⁵⁵ *Abrams v. United States* Kararı, Yargıç Holmes Karşılığı, *Alıntılanan: Arslan, a.g.e.*, s. 66.

²⁵⁶ *Mladina d.d. Ljubljana v. Slovenya*, Başvuru No. 20981/10, 17/04/2014, para. 40; *Pakdemirli v. Türkiye*, Başvuru No. 35839/97, 22/02/2005, para. 45.

birlikte siyasi söylem kapsamındaki ifadelerin, hükümete ve üst düzey devlet yetkililerine yönelik dezenformasyon kapsamında değerlendirilerek sınırlamalara muhatap olması sıklıkla karşılaşılabilen bir meseledir.

a. Siyasi İfadede Hoşgörünün Kapsamı ve Sınırı

Siyasi tartışma özgürlüğü, demokratik toplum kavramının esasına ilişkindir. Kamuoyunun siyasiler hakkında bir fikir oluşturmasını ve demokratik seçimler yapmalarını sağlayan araçlar üzerinde oluşan bilgi kirliliğinin yayılması, bireylerin doğru ve güvenilir bilgiye erişmesini engelleyebilir. *Reuters Institute* 2020 Dijital Haberler Raporu'nda, bizatihi siyasilerin “*yanlış bilgi*” yayılmasına sıklıkla sebebiyet verdikleri tespit edilmiştir.²⁵⁷ Aynı şekilde dezenformasyonla mücadele adı altında siyasetçilerle ilgili doğru bilgi akışına da çeşitli şekillerde müdahale edilmesi, demokratik tartışma ortamı üzerinde caydırıcı etki oluşturabilir. Bununla birlikte siyasilere yönelik ifadeler “*siyasi konuların açık tartışmasına yönelik menfaatler ile bağlantılı biçimde ele alındığı*” takdirde siyasilerin itibarına yönelik korumanın kapsamı daralacaktır.²⁵⁸ Ancak içeriği itibariyle doğrudan kişilik özelliklerini hedef alan bir yayının içeriğinin gerçek olmadığının ve kamuoyunu yanıltabilecek nitelikte olduğunun düşünülmesi halinde siyasetçilerin kendilerini savunabilmeleri gerekir.²⁵⁹ Nitekim kişilik haklarına yönelik ucuz saldırı (*gratuitous attack*) teşkil eden ifadeler koruma kapsamında değildir.²⁶⁰ Bu bağlamda dezenformasyon şeklinde yayılan yanlış ve yalan bilgi içeren kişilik haklarına ilişkin ifadeler de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim AİHM de herhangi bir kamusal tartışmaya katkıda bulunmayan, yanlış yönlendirme içeren veya kişisel saldırı teşkil eden rahatsız edici ifadelerden kaçınma yükümlülüğünün altını çizmektedir.²⁶¹

AİHM, siyasi söylem bağlamında *Ikotity ve diğerleri v. Macaristan* başvurusunda, parlamentoda gensoru işlemi sırasında poster kullanımına izin

²⁵⁷ Reuters Institute Digital News Report 2020, Reuters Institute, University of Oxford, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

²⁵⁸ *Lingens v. Avusturya*, para. 42-43.

²⁵⁹ *Sanocki v. Polonya*, Başvuru No. 28949/03, 17/07/2007, para. 61.

²⁶⁰ *Shabanov ve Tren v. Rusya*, Başvuru No. 5433/02, 14/12/2006, para. 48; *Aleksey Ovchinnikov v. Rusya*, Başvuru No. 24061/04, 16/12/2010, para. 50.

²⁶¹ *Morice v. France [BD]*, Başvuru No. 29369/10, 23/04/2015, para. 139; *Tierbefreier E.V. v. Almanya*, Başvuru No. 45192/09, 16/01/2014, para. 56.

verilmemesi bakımından ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir. Devletlere tanınan geniş takdir marjı ışığında AİHM, parlamento işlemleri sırasında afiş kullanımını bir ifade biçimi olarak kabul etmekle birlikte, posterlerin kullanımına ilişkin parlamento prosedürünü devletin geniş takdir yetkisi kapsamında değerlendirmiştir.²⁶² Buradaki somut olayın şartlarında sınırlama konusundaki takdir yetkisini geniş uygulaması sorunlu kabul edilebilir. Nitekim demokrasinin önemli ölçüde gerilediği gözlemlenen ülkelerde, muhalefetin dezavantajlı konuma düşürülmesine neden olacak sınırlamalarda, parlamentonun özerkliği ilkesi ve parlamento hukuku ile ilgili konularda takdir marjı doktrininin geniş biçimde uygulanmasının uygunluğu tartışmalıdır.²⁶³ AİHM, milletvekili başvuruçuların gensoru sırasında poster kullanma talebinin, posterlerin gensoru konuşmasının içeriğinin anlaşılması veya anlamının genişletilmesi için gerekli görülmemesi nedeniyle kabul edilmediğini ve başvuruçuların; posterlerin, gensoru ile ilgili mesajlarını iletmek için gerekli olduğunu kanıtlayamadıklarını dile getirmiştir. AİHM, yalnızca görsel ve işitsel medyanın değil, bu somut olayda gözlemlendiği şekilde geleneksel olmayan iletişim araçlarının da medyanın ilgisini çekmek için etkili olabileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte, bu tür iletişim araçlarının parlamentonun otoritesini ve etkili işleyişini ve dolayısıyla demokratik sürecin etkinliğini sağlama amacını engelleyebileceğini tespit etmiştir.²⁶⁴ Başvuruçuların taleplerinin reddedilmesine rağmen, bu karara uymamaları karşısında AİHM, uygulanacak yaptırımın “*parlamento içerisinde uygun bir siyasi tartışma standardını korumayı ve disiplin ihlalleri vakalarının ele alınmasında tutarlı bir yaklaşım sağlamayı amaçlayan caydırıcı bir nitelikte*” olabileceğini kabul etmiştir.²⁶⁵

Diğer taraftan devlet başkanları ve yerel ve ulusal meclis üyelerini kapsamına alan üst düzey devlet görevlilerine sağlanan koruma, genel anlamda siyasetçilere sağlanandan daha dar kapsamlıdır.²⁶⁶ Manidar bir gönderme içeren bir siyasi ifade

²⁶² *Ikotity ve diğerleri v. Macaristan*, Başvuru No. 50012/17, 05/10/2023, para. 34.

²⁶³ NUGRAHA Ignatius Yordan, “*Ikotity And Others v. Hungary: Restricting The Opposition’s Freedom Of Expression Through A Wide Margin Of Appreciation In The Context Of Democratic Backsliding*”, 05.12.2023, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2023/12/05/ikotity-and-others-v-hungary-restricting-the-oppositions-freedom-of-expression-through-a-wide-margin-of-appreciation-in-the-context-of-a-democratic-backsliding/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

²⁶⁴ *Ikotity ve diğerleri v. Macaristan*, para. 43.

²⁶⁵ *Ikotity ve diğerleri v. Macaristan*, para. 44.

²⁶⁶ Genel olarak siyasi söylem bakımından bkz. *Wingrove v. Birleşik Krallık*, para. 58; Cumhurbaşkanı açısından: *Otegi Mondragon v. İspanya*, Başvuru No. 2034/07, 15/03/2011; *Eon v. Fransa*; Bakanlar açısından: *Tuşalp v. Türkiye*, Başvuru No. 32131/08 ve 41617/08, 21/02/2012; Belediye meclis üyeleri açısından: *Sokolowski v. Polonya*, Başvuru No. 75955/01, 29/03/2005.

biçimi, siyasi iktidarı rahatsız etse dahi ifade özgürlüğü kapsamında korunur.²⁶⁷ Ancak polemik gibi görünen ve belli ölçüde asılsız bir kişisel saldırı içeren ifade biçiminin, ilgili kişiler ve konuşmanın bağlamı siyasi bir çerçevede yer alsın dahi, siyasi bir tartışma kapsamında değerlendirilerek çözülmesi zordur.²⁶⁸ Kamuoyunda kamu hizmetlerinin işleyişine ilişkin yolsuzluk, kolluk şiddeti, rüşvet ya da benzeri pek çok konuda güvenilir ve doğru haber ve bilginin aktarılması önemlidir. Örneğin belediyeye ait bir taşınmazın piyasa değerinin altında bir iş insanına satılmasından ötürü gerçekleşen protesto gösterilerine *Facebook* üzerinden yapılan çağrının paylaşılması ve bu nedenle başvurusunun tazminat ödemeye mahkûm edilmesinde meşru amaç güdüldüğü kabul edilmiştir.²⁶⁹ Bu bağlamda özellikle seçilmiş bir organın eylemlerini eleştiren ifadeleri yasaklayan bir tedbir, yalnızca istisnai durumlarda itibarın korunması amacıyla temellendirilebilir.²⁷⁰

Dolayısıyla siyasetçileri, kamu görevlilerini ve üst düzey devlet görevlilerini ilgilendiren ve kamusal faaliyetlerini hedef alan her içeriğe, dezenformasyonla mücadele adı altında müdahale edilmesi, meşru amaç gütmeyeceği gibi demokratik tartışma ortamının gerekleri ile bağdaşmayan sonuçlara neden olabilecektir. Örneğin, günlük bir gazetede polis teşkilatı içinde artan şiddet ve cezasızlık iddiaları ile ilgili söylentileri araştırmak üzere komisyon kurulması çağrısı yapan bir mektupta kullanılan dil sert olsa da yazının amacı ve etkisi dikkate alındığında aşırı olarak değerlendirilemeyecektir. Gazetecinin bu yazı nedeniyle mahkûm edilmesi kamu yararı taşıyan konularda açık tartışma ortamına katkıda bulunmaktan caydırabilir.²⁷¹ Aynı doğrultuda, bir basın toplantısı sırasında polisin başvurucuya yönelik eylemini *işkence* olarak nitelendirmenin, başvuru tarafından bu eylemi eleştirmek için kullanılan konuşma dili göz önüne alındığında, ifade özgürlüğünün meşru kullanımı kapsamında olduğuna karar verilmiştir.²⁷²

Diğer bir örnekte, bir gazetecinin kamu görevlilerine yönelik rüşvet ile ilgili iddiaları nedeniyle tazminat ödemeye mahkûm edilmesi açısından da kamusal tartışma

²⁶⁷ Kirli çamaşırların sergilenmesi örneği için bkz. *Tatár ve Fáber v. Macaristan*, para. 36.

²⁶⁸ *Pakdemirli v. Türkiye*, para. 46; à contrario, *Oberschlick v. Avusturya (No.2)*, para. 33.

²⁶⁹ *Mária Somogyi v. Macaristan*, Başvuru No. 15076/17, 16/05/2024, para. 43.

²⁷⁰ *Mária Somogyi v. Macaristan*, para. 41.

²⁷¹ *Thorgeir Thorgeirson v. İzlanda*, Başvuru No. 13778/88, 25/06/1992.

²⁷² *Toranzo Gomez v. İspanya*, Başvuru No. 26922/14, 20/11/2018, para. 58-63.

ortamına katkı ve kamu yararı dikkate alınmalıdır.²⁷³ Bu bağlamda, kamu görevlilerine veya devlet memurlarına yönelik suçlamaların niteliği ve ağırlığının, alınacak tedbirlerin ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin ilkelerle uyumlu olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.²⁷⁴ Ancak bu durum, devlet memurlarının görevlerini yerine getirmeleriyle ilgili tüm eleştirilerin cezalandırılmasının, *ipso facto*, AİHS'nin 10. maddesiyle uyumlu olduğu anlamına gelmez. Bazı durumlarda resmi sıfatla hareket eden devlet memurları, sıradan vatandaşlara göre daha geniş eleştiri sınırlarına tabidir.²⁷⁵

Kamu görevlilerinin kötü davranış örneği olarak bireylerin tepkisinin hedefi haline gelmesi halinde, kamu görevlisinin eleştiriye tahammül sınırının da ayrıca ele alınması faydalı olacaktır. Bu bağlamda *Gaspari v. Ermenistan (No. 2)* başvurusunda başvurucunun sözlerinin, protestocularla bilerek karşı karşıya gelen ve kendisini onların eleştirilerine maruz bırakan bir kamu görevlisinin kötü davranış örneği olarak gördüğü şeye verdiği ani duygusal tepki olarak anlaşılabileceği kabul edilmiştir. Bu nedenle bağlam ve daha geniş koşullar göz önünde bulundurulduğunda AİHM; ihtilaflı ifadelerin, kışkırtıcı, saldırgan ve ajitasyon amaçlı olmasına rağmen, emniyet müdürü olan üst düzey bir kamu görevlisinin, protestoya ve katılımcılara yönelik tutumunun sert bir şekilde eleştirilmesi amacını taşıdığı ve dolayısıyla kasıtlı bir aşağılama anlamına gelmediği görüşündedir.²⁷⁶ Benzer bir değerlendirme, başvuru tarafından bir protesto alanında yapılan ve dönemin başbakanını hedef alan bir konuşma sırasında kullanılan “*kuduz köpek*” ifadesinin ele alındığı bir bireysel başvuru için de geçerlidir.²⁷⁷ AİHM bu kıyaslamanın yaralayıcı ve aşağılayıcı bir anlamının olabileceği iddiasını kaydetmektedir; ancak kaba ifadelerin kullanımının, hakaret içeren bir ifadenin değerlendirilmesinde tek başına belirleyici olmadığını, zira kesinlikle üslupla ilgili bir amacı olabileceğini hatırlatmaktadır.²⁷⁸ Somut olayda başvuranın konuşmasının konusu, sunulduğu bağlam ve olgusal temeli göz önünde bulundurulduğunda, bu kelimelerin kışkırtıcı ve bir şekilde biraz hakaret içeren üslup ve içeriğinin, söylendikleri bağlamda kamusal tartışma kapsamında gereksiz yere

²⁷³ *Thoma v. Lüksemburg*, Başvuru No. 38432/97, 29/03/2001.

²⁷⁴ Örneğin, bkz. *Radio France ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 53984/00, 30/03/2004; *Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka [BD]*, Başvuru No. 49017/99, 17/12/2004.

²⁷⁵ *Mamère v. Fransa*, Başvuru No. 12697/03, 07/11/2006, para. 27; *Janowski v. Polonya [BD]*, Başvuru No. 5716/94, 21/01/1999.

²⁷⁶ *Gaspari v. Ermenistan (No. 2)*, para. 29.

²⁷⁷ *Ömür Çağdaş Ersoy v. Türkiye*, Başvuru No. 19165/19, 15/06/2021.

²⁷⁸ *Ömür Çağdaş Ersoy v. Türkiye*, para. 56.

hakaret olarak kabul edilemeyeceği kanaatine varılmıştır.²⁷⁹ Aynı doğrultuda, sosyal medya hesabından cumhurbaşkanı hakkında “*hırsız edepsiz*” ifadesi kullanılması da muhatabı yönünden son derece ön yargılı ve aşağılayıcı olarak değerlendirilebilse de şiddet ve nefreti teşvik etmeyi veya Sözleşme tarafından korunan hak ve özgürlükleri yok etmeyi amaçladığı şeklinde analiz edilemeyeceği ve ifade özgürlüğü koruması kapsamında olduğu AİHM tarafından ortaya konmuştur.²⁸⁰ Bu bağlamda ifade özgürlüğü hakkının kısıtlanmasına ilişkin kararlarda gerekçe gösterme yükümlülüğünün, bu hakka yönelik keyfi müdahalelere karşı önemli bir usuli güvence sağlayan bir yükümlülük olduğu unutulmamalıdır.²⁸¹

Üst düzey devlet yetkilileri bakımından ise, sade bir vatandaş ya da bir siyasetçiye kıyasla hükümet yetkilileri açısından kabul edilebilir eleştirinin sınırları daha da geniş yorumlanmaktadır. Özellikle de demokratik bir sistem içerisinde hükümetin sahip olduğu hâkim pozisyon, haksız saldırılara ve eleştirilere yanıt vermek için başka yollar mevcut olduğunda, ceza yargılamasına başvurulmasını gerekli kılmaz.²⁸² Üst düzey devlet yetkilileri ve kamu görevlilerinin kişilik haklarını korumaya yönelik özel düzenlemeler, bireysel bir korumadan ziyade daha çok bir simge ya da statüyü, devlet otoritesi ya da devletin itibarı gibi soyut kavramları korumaya yöneliktir.²⁸³ Örneğin siyasi söylem bağlamında, üst düzey bir devlet görevlisine yönelik kullanılan ifadelerin sert bir saldırı teşkil etmesi, ifadenin muhatabı olan kişinin siyasi tutumu hakkındaki tartışmayı büyütmeye yönelik kışkırtıcı bir ton içermesi söz konusu olabilir. Bu ifadeler ayrıca siyasilerin tartışmaları esnasında kullandıkları bir tür siyasi hakaret olarak da kabul edilebilir.²⁸⁴ Öyle ki, yukarıda altı çizildiği üzere kaba ifadelerin kullanımı da sadece üslupla ilgili amaçlara hizmet edebileceği için saldırgan bir ifadenin değerlendirilmesinde tek başına belirleyici değildir.

²⁷⁹ *Ömür Çağdaş Ersoy v. Türkiye*, para. 57

²⁸⁰ *Durukan ve Birol v. Türkiye*, para. 47.

²⁸¹ *Gaspari v. Ermenistan (No. 2)*, para. 30; aynı yönde bkz. *Nur Radyo ve Televizyon Yayıncılığı A.Ş. v. Türkiye (No. 2)*, Başvuru No. 42284/05, 12/10/2010, para. 49-50.

²⁸² *Castells v. İspanya*, Başvuru No. 11798/85, 23/04/1992, para.46; *Bychawska-Siniarska, a.g.e.*, s. 78.

²⁸³ *Bychawska-Siniarska, a.g.e.*, s. 79.

²⁸⁴ *Kılıçdaroğlu v. Türkiye*, Başvuru No. 16558/18, 27/10/2020, para. 59-61; *Jerusalem v. Avusturya*, Başvuru No. 26958/95, 27/02/2001, para. 40; *Roseiro Bento v. Portekiz*, Başvuru No. 29288/02, 18/04/2006, para. 44; *Athanasios Makris v. Yunanistan*, Başvuru No. 55135/10, 09/03/2017, para. 36; *Lacroix v. Fransa*, Başvuru No. 41519/12, 07/09/2017, para. 44.

Bu noktada siyasi ve aynı zamanda yukarıdaki bölümlerde ele alındığı üzere sanatsal bir ifade biçimi olarak hiciv değerlendirilmesi, özellikle dezenformasyon kapsamında içeriğin denetlenmesinde hassas ve dikkatli davranılması gereken alanlardan biridir. Hiciv kavramı içinde özellikle de siyasi karikatür, çizer ve yazarların siyasi görüşlerini yansıtan tür olarak görülmektedir. Siyasi karikatürün bir unsuru kaçınılmaz olarak kinaye, ikinci unsur ise bağlamdır. Karikatür; bireyin parodisini yapacak, özelliklerini abartacak ve ima yoluyla bağlam yaratarak hiciv oluşturduğunu ortaya çıkaracaktır.²⁸⁵ AİHM içtihatları dikkate alındığında, dönemin başbakanına ilişkin bir kolajın konu edildiği kararda, hiciv teşkil eden ifadelerin ifade özgürlüğü kapsamında korunduğuna yer verilmiştir.²⁸⁶ Hiciv gibi sanatsal ifade ve sosyal yorum biçimleri, onları karakterize eden gerçekliğin abartılması ve çarpıtılması yoluyla ve ironik ve alaycı bir ton kullanarak doğası gereği toplumu kışkırtmayı ve ayaklandırmayı hedefler. AİHM de bir yandan abartma, kışkırtma şeklindeki ifadeler ile diğer yandan farkında olunan gerçeklerin kasıtlı olarak çarpıtılması arasında bir fark olduğunu değerlendirmektedir.²⁸⁷ Dolayısıyla bu içerikler, dezenformasyon ile mücadele kapsamında daha da önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte siyasi söylemle bağlantılı olarak bir siyasetçinin eleştiriye, bilhassa eleştiri hiciv şeklini aldığı, daha fazla hoşgörü göstermesi gerektiğini hatırlatmak gerekir.²⁸⁸ Örneğin, T.C. Anayasa Mahkemesinin de *Metin Çapar* kararında ifade ettiği üzere, “*kullanılan dil ve üslubun muhatabı açısından rahatsız edici olduğu düşünülebilir. Ancak demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden olan ve toplumun ilerlemesi ve bireyin özgüveni için gerekli temel şartlarından birini teşkil eden ifade hürriyeti, sadece kabul gören veya zararsız yahut kayıtsızlık içeren bilgiler ya da fikirler için değil aynı zamanda kırıncı, şok edici veya rahatsız edici olanlar için de geçerlidir.*”²⁸⁹ Aynı şekilde, internet üzerindeki bir *blogda* siyasi karikatürler yayınlamaktan mahkûm olan bir yerel meclis üyesiyle ilgili bireysel

²⁸⁵ DOĞANAY Ela, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Mizaha Yansıması: Çuval Mizah Gazetesi Örneği”, NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, S. 8, 2021, ss. 39-63, s. 41.

²⁸⁶ *Dickinson v. Türkiye*, Başvuru No. 25200/11, 02/02/2021. (Başvuru, başvurunun ölümü nedeniyle 12/09/2023 tarihinde verilen kararla kayıttan düşürülmüştür.)

²⁸⁷ *Dorota Kania v. Polonya*, Başvuru No. 49132/11, 19/07/2016, para. 28; *Kania ve Kittel v. Polonya*, Başvuru No. 35105/04, 21/06/2011, para. 47.

²⁸⁸ *Dickinson v. Türkiye*, para. 55.

²⁸⁹ T. C. Anayasa Mahkemesi, *Metin Çapar*, Başvuru No. 2018/12551, 16/12/2020; aynı yönde *Hakan Aygün*, Başvuru No. 2020/13412, 12/1/2021.

başvuruda da bu ifade biçimine özel koruma sağlandığının teyit edildiği görülmektedir.²⁹⁰

AIHM'ne göre, üslup, ifade şekli olarak iletişimin bir parçasını oluşturur ve bu itibarla ifadenin içeriği ile birlikte korunmalıdır.²⁹¹ İfade özgürlüğünün sınırlanabilmesi ancak AIHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasındaki sınırlama sebepleri ile mümkündür. Dolayısıyla meşru sınırlama sebepleri içinde yer almayan soyut kavramlar üzerinden ve yalnızca ifadelerin üslubu ve tonu dikkate alınarak bir koruma kalkanı oluşturmak, demokratik söylemle bağdaşmaz ve sistemin otoriter bir karakter sergilemesine neden olur. Başta kamu görevlileri ve siyasetçiler olmak üzere hakaretin suçu kapsamındaki ceza hukuku alanındaki düzenlemeleri bireyler arasında kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı biçimde bir hiyerarşi kurulmasına yol açar. Dahası, meşru bir gerekçe kabul edilemeyecek bir ayrımcı, keyfi ve geniş uygulamaya sebebiyet verecek niteliktedir. Gerek uluslararası alanda yapılan hakaretin suç olmaktan çıkartılmasına yönelik çalışmalar gerek karşılaştırmalı hukuk düzenlemeleri dikkate alındığında,²⁹² bir ifade nedeniyle ceza yaptırımıyla karşılaşmanın ifade özgürlüğüne yönelik demokratik toplumda gerekli olmayan ve ölçsüz bir müdahale teşkil ettiği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim katılımcı bir demokraside bireylerin demokratik bir ortamda kamusal alandaki faaliyetleri, usulsüzlükleri ya da yanlış uygulamaları sorgulayarak kararlarını oluşturabilmeleri ve yolsuzlukla mücadele bakımından eleştiri özelinde ifade özgürlüğünün caydırıcı etki olmadan ve otosansüre yol açmadan kullanılmasının önündeki temel güvencelerden biri hakaretin suç olmaktan çıkartılmasıdır.²⁹³ Alternatif olarak tekzip ya da tazminat davaları dahil

²⁹⁰ *Patrício Monteiro Telo De Abreu v. Portekiz*, Başvuru No. 42713/15, 07/06/2022; *BALGUY-GALLOIS Alexandre*, “La Liberté D’expression du Journaliste sous la protection de la Cour Européenne des Droits de l’Homme: (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Freitas Rangel c. Portugal, 11 janvier 2022)”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 132, S. 4, 2022, ss. 961-976, s. 976.

²⁹¹ *Kılıçdaroğlu v. Türkiye*, para. 62; *Uj v. Macaristan*, para. 20; ayrıca bkz. *Jiménez Losantos v. İspanya*, Başvuru No. 53421/10, 14/06/2016, para. 50.

²⁹² ORAL Tuğçe / BAŞ Eylem, “Hakaretin Suç Olmaktan Çıkarılması ve İkame Yaptırım Önerisi: Özel Hukuk Cezası”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 53, 2023, ss. 475-548, s. 493-497; BAYER Judit / BARD Petra / VOSYLİÜTÉ Lina / LUK Ngo Chun, “Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) in the European Union. A Comparative Study”, 30.06.2021, EU-CITZEN, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4092013 (Erişim Tarihi: 10.02.2025), s. 45-46; SINAR Hasan, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu ve Bu Suçun Karşılaştırmalı Hukukta Gelişen Hakaretin Suç Olmaktan Çıkartılması Eğilimi Yönünden Değerlendirilmesi”, *Ceza Hukuku Dergisi*, S. 24, 2014, s. 115.

²⁹³ Aynı yönde, Karan, *Sanatsal İfade...*, s. 54.

diğer hukuk araçlarının erişilebilir hukuk yolları olarak var olmaya devam ettiği dikkate alındığında bu eğilimin bir hukuki boşluk yaratmayacağı da açıktır.²⁹⁴

b. Dezenformasyonla Mücadelede Üst Düzey Devlet Yetkililerinin Korunması

Dezenformasyon kapsamında nitelendirilmek ve yaptırım uygulanmak için *kullanışlı* ifade biçimlerinden önde geleni, devlet başkanı ya da cumhurbaşkanının kişilik haklarına saldırı teşkil ettiği iddia olunan söylemlerdir. Devlet başkanına sağlanan üst düzey koruma, AIHM'nin ifade özgürlüğüne ilişkin belirlediği ve yukarıda detaylandırılan korumanın mantığı ile bağdaşmadığı gibi, demokratik toplum özelliğinden sapma, otoriterleşme ve demokratik kurumlarda gerileme yaşanabilen uygulamaları da beraberinde getirmeye müsaittir. Özellikle devlet başkanına hakaret ile ilgili olarak AIHM içtihadı, bu konuda ilkeleri açık ve net biçimde tespit etmiştir.

AIHM içtihadında açıkça, cumhurbaşkanına hakaretin, hakaret suçundan farklı olarak cumhurbaşkanına daha yüksek düzeyde bir koruma sağladığını ve hakaret içeren ifadeleri dile getiren kişiler için daha ağır cezalar öngörmesi nedeniyle Sözleşme'nin ruhuna uygun olmadığı ortaya koyulmuştur.²⁹⁵ Örneğin *Artun ve Güvener v. Türkiye* kararında, bir devletin kendi başkanının itibarını koruma yönündeki menfaatinin; devlet başkanına, kendisi hakkında bilgi verme ve görüş ifade etme hakkı karşısında bir ayrıcalık veya özel bir koruma verilmesini haklı gösteremeyeceği kanaatine varılmıştır.²⁹⁶ Burada devlet kurumlarını temsil eden kişilerin, bulundukları baskın konum nedeniyle ceza yolunu kullanma konusunda ölçülü davranmalarını gerektiği vurgulanmaktadır.²⁹⁷ Aksi takdirde cezalandırma, ilgilinin kamu yararını ilgilendiren konularda kendi görüşlerini ifade etme isteği üzerinde caydırıcı bir etki yaratacaktır.²⁹⁸

²⁹⁴ İfade özgürlüğünün önemli bir unsuru olan cevap hakkının (tekzip) korunmasının devlete yüklenen bir pozitif yükümlülük olarak değerlendirilmesi için bkz. *Melnychuk v. Ukrayna [k.k.]*, Başvuru No. 28743/03, 05/07/2005, para.

²⁹⁵ *Colombani ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 51279/99, 25/06/2002, para. 69; *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 55; *Eon v. Fransa*, para. 55.

²⁹⁶ *Artun ve Güvener v. Türkiye*, Başvuru No. 75510/01, 26/06/2007, para. 31; ayrıca bkz., hukuki konularda, Cumhurbaşkanı statüsünün üst düzeyde korunmasıyla ilgili olarak *Pakdemirli v. Türkiye*, para. 52.

²⁹⁷ *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 58.

²⁹⁸ *Vedat Şorli v. Türkiye*, Başvuru No. 42048/19, 19/10/2022, para. 45.

Cumhurbaşkanına hakaret suçuna ilişkin değerlendirmeleri de kapsayan Venedik Komisyonu Görüşü, Avrupa'daki devletlerin cezalar yelpazesini hapis cezası dışında yaptırımlarla sınırlandırarak, devlet başkanına hakareti suç olmaktan çıkarmayı veya bu suçu sınırlandırmayı isteyen bir yönelimde olduklarına dikkat çekmiştir.²⁹⁹ Dolayısıyla Venedik Komisyonu, devlet başkanına hakaretin suç olmaktan çıkarılmasını ya da en azından yaptırımın hapis cezası dışında cezalarla sınırlandırılmasını, yalnızca en ciddi sözlü saldırı biçimleriyle sınırlı olarak uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁰ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de “Cumhurbaşkanına ve bu vesileyle onun desteklediği her tür politikanın her tür eleştirisinin bastırılması için bir araç haline gelmiş olduğu ve fark gözetmeksizin, emsali olmayan bir seviyede herkese karşı, başta gazetecilere, karikatüristlere, akademisyenlere, ünlülere, öğrencilere ve bazıları reşit dahi olmayan öğrencilere yöneldiği görülmekte” olduğunu vurgulamıştır.³⁰¹

AİHM *Eon v. Fransa* kararında, başvurunun cumhurbaşkanına hakaret suçundan ertelenmiş adli para cezasına mahkûmiyetini değerlendirmiştir. Başvurucunun cumhurbaşkanına yönelik eleştirisi, daha önce bizzat cumhurbaşkanı tarafından kullanılan ve medyada geniş şekilde yer alan, ardından da geniş bir kitle tarafından daha çok mizahi amaçlarla kullanılan “*defol git geri zekâlı*” (*casse toi pov'con*) ibaresi bulunan bir pankarttaki kaba ifadenin kullanılmasından ibarettir.³⁰² AİHM başvurunun cumhurbaşkanını eleştirirken *densizlik* sayılabilecek bir şekilde ifade etmeyi seçtiği kanısına varmıştır. AİHM somut olayın koşullarında cezalandırmanın hedeflenen amaç ile orantılı olmadığı ve demokratik toplumda gerekli olmadığı kanaatindedir.³⁰³ Bu nedenle de başvurunun kullandığı ifadenin, Cumhurbaşkanının şahsına karşı basit ve boş bir itham oluşturduğu şeklinde bir değerlendirme yapılamayacağı değerlendirilmiştir. Başvurucunun davranışına benzer

²⁹⁹ Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session, 11.03.2016-12.03.2016, European Commission for Democracy through Law, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)002-e) (Erişim Tarihi: 11.11.2024), para. 57.

³⁰⁰ Venedik Komisyonu Görüşü, **a.g.e.**, para. 75.

³⁰¹ Memorandum on Freedom of Expression and Media Freedom in Turkey, CommDH(2017)5, 15.02.2017, Council of Europe Commissioner for Human Rights, [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2017\)5](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2017)5) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁰² *Eon v. Fransa*, para. 53.

³⁰³ *Eon v. Fransa*, para. 60.

davranışları cezalandırmanın, özellikle hiciv yoluyla verilen reaksiyonlar üzerinde, caydırıcı bir etki doğurma ihtimali olduğu kanaatine varılmıştır.³⁰⁴

Bu kapsamda tipik bir örnek olan *Vedat Şorli v. Türkiye* başvurusuna değinilmelidir. Başvurucu, cumhurbaşkanı ile ilgili satirik yorumlar ve eleştirilerle birlikte cumhurbaşkanının bir resminin ve karikatürünün bulunduğu *Facebook* hesabında paylaştığı iki içerik nedeniyle cumhurbaşkanına hakaret suçundan hapis cezasına mahkûm edilmiş ve hükmün açıklanması geriye bırakılmıştır. AİHM bu davada cumhurbaşkanına hakaret suçunun, hukukilik ilkesi bağlamında Sözleşme'nin ruhuna uygun olmadığını değerlendirmiştir. Buna göre hakaret konusunda cumhurbaşkanını daha fazla korumayı amaçlayan özel bir hüküm uygulanarak başvuru hakkında ceza yaptırımına karar verilmesi ifade özgürlüğünü ihlal edecektir.³⁰⁵

Bununla birlikte, AİHM'nin *Vedat Şorli* başvurusunda, TCK'nun 299. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanına hakaret suçuna ilişkin ortaya koyduğu tespitler, yalnız sübjektif olarak başvuru ilgilendirmesi bakımından değil, objektif etkiyle tüm devletler açısından bu konudaki potansiyel ihlallerin engellenmesine yönelik yol gösterici niteliktedir. Öyle ki, bireysel başvuru üzerine verilen kararların herkes için bağlayıcı olma ilkesinin doğal bir uzantısı, bu kararların, genel kabule göre, *erga omnes* niteliğinde olmasıdır.³⁰⁶ Objektif etkinin kabulü, bireysel başvuru ile amaçlanan temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin engellenmesi ve Anayasa'nın temel hak ve özgürlükler bağlamında yorumlanmasını sağlayacaktır.³⁰⁷ Bu etki özellikle yapısal nitelikteki ihlallerin birbirini tekrar ederek yerleşik hale gelmesinin de önünü almaya hizmet edecektir. Nitekim, Fransa'da cumhurbaşkanına hakaret suçu kapsamındaki düzenlemenin yeniden ele alınması AİHM kararlarının potansiyel ihlalleri önlemek üzere bir devlet tarafından dikkate alınması ve objektif etkiyle uygulanmasının en iyi örneklerinden de biridir.³⁰⁸

³⁰⁴ *Eon v. Fransa*, para. 61.

³⁰⁵ *Vedat Şorli v. Türkiye*, para. 47.

³⁰⁶ *Quasi erga omnes* niteliğinde olduğu görüşü için bkz. IŞIK Tuan, "İfade Özgürlüğünden Parrhesia'ya: TCK m. 299'un Anayasa'ya Aykırılık Paradoksu", *Hukuk Defterleri*, S. 36, 2022, ss. 24-29, s. 28. IŞIK Tuan, "Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu ve İfade Özgürlüğü", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 2022, ss. 735-774, s. 767.

³⁰⁷ AKÇİL Yılmaz, "Bireysel Başvuru Kararlarının Sübjektif ve Objektif Etkisinin İdari Yargı Yönünden İncelenmesi", *Anayasa Yargısı*, C. 39, S. 1, 2022, ss. 1-45, s. 22.

³⁰⁸ Fransa'da *Eon v. Fransa* kararının yasal mevzuata etkileri için bkz. <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/-/justice-for-man-convicted-for-waving->

Devlet başkanlarına ya da kamu görevlilerine özel koruma sağlayan ve AİHS'nin ruhuyla bağdaşmayan bu türden yasal düzenlemeler, demokratik söylemin baskılanmasına ve ifade özgürlüğünün kullanılmasına karşı caydırıcı bir etki oluşturmaya yönelik aşırı ve keyfi olarak kullanılmaya elverişli vasıtalarlardır. Dezenformasyonla mücadele adı altında, devlet yetkililerine yönelik eleştirilerin bu suç tipleri üzerinden susturulması, yine devlet makamları eliyle tek tip söylem yaratılarak demokratik kurumların gerilemesine ve hukuk güvenliğinin ortadan kaldırılmasına yol açabilecek bir zemin yaratır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Vedat Şorli v. Türkiye* davasının da dahil olduğu, *Artun ve Güvenir v. Türkiye* dava grubuna ilişkin geliştirilmiş inceleme prosedüründe, AİHM'nin içtihadına uygun olarak hakaret suçunun yeniden ele alınması ve Cumhurbaşkanı hakaret suçunu yürürlükten kaldırılması tavsiye edilmektedir.³⁰⁹ Bununla birlikte, *Vedat Şorli* kararından sonra *Durukan ve Birol* kararı da Cumhurbaşkanı hakaret suçu kapsamında verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı bakımından ele alınmıştır. Bu başvuruda CMK madde 231 kapsamında hükmün açıklanmasının geri bırakılması tedbirinin kapsamı ve uygulama şeklinin yeterli açıklıkta tanımlanmadığından müdahalenin kanunla öngörülmediği gerekçesiyle ifade özgürlüğünün ihlaline karar verilmiştir. Ancak hükmün açıklanmasının geri bırakılmasından ziyade bizatihi TCK madde 299 kapsamındaki hukukilik değerlendirmesi bakımından *Vedat Şorli* kararının esasa ilişkin tespitlere dayanarak yine bu karardaki AİHS madde 46 anlamında yapısal sorun nitelemesinin pekiştirilmesi açısından kararın eksik kaldığı ileri sürülebilir.

Öte yandan, bir devlet başkanını kişisel olarak hedef alan paylaşım ile genel olarak onun iştirigal ettiği makama ya da rejime yönelik siyasi eleştiriler içeren bir paylaşım arasındaki fark gözetilmelidir. Örneğin *Rivadulla Duró* davasında, başvurucunun sosyal medya paylaşımlarının birçoğunu, başvurucunun kendi

a-satirical-placard (Erişim Tarihi: 11.11.2024); Örneğin, Almanya ve Belçika'da, Devlet Başkanları için artırılmış korumaya ilişkin yasal düzenlemeler kaldırılmıştır. Bkz. ROBERT Anne-Gaëlle, "Exit le Délit d'Offense au Président de la République", 2013, RDLF <https://revuedlf.com/droit-penal/exit-le-delit-doffense-au-president-de-la-republique-commentaire/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); İspanya'da da bu doğrultuda 2022 yılında kraliyetin itibarına yönelik saldırının suç olmaktan çıkarılmasına yönelik bir kanun teklifi sunulmuştur.

³⁰⁹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Artun ve Güvenir* (Başvuru No. 75510/01) Grubu Tavsiye Kararı, <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-37418> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); Mart 2024 tarihli Aksiyon Planı için bkz. [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2024\)39E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2024)39E) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

görüşünün ötesinde herhangi bir kanıt olmaksızın ciddi suçlamalar oluşturmakta, bu kapsamda yalnızca para cezasına hükmedildiği görülmektedir. Başvurucunun devlet kurumlarına hakaret suçundan mahkûmiyetinde “Nazi” şeklinde adlandırdığı polis teşkilatı üyelerini, işkence ve göçmenlerin öldürülmesi gibi suçlarla tekrar tekrar ve herhangi bir delil olmaksızın suçlaması söz konusudur. AİHM bu çerçevede başvuruyu dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez bulmuştur.³¹⁰ Bununla birlikte, sosyal medya paylaşımında dile getirdiği suçlamaların olgusal temelinin bulunup bulunmadığına karar verecek mercinin tarafsızlık ve bağımsızlık güvencesini de haiz olması, bu tip davaların ele alınış biçimi bakımından özel bir önem arz etmektedir. Bu dava özelinde getirilen eleştirilerden biri, suçlamaların aslında tarihsel olarak bakıldığında olgusal bir temele dayanması ve sert olmasıyla birlikte, kabul edilebilir eleştiri sınırları içerisinde kalması gerektiği şeklinde olmuştur.³¹¹

Bir başka örnekte AİHM, bir gazetecinin Meclis Komisyonu’nda yaptığı açıklamalar nedeniyle mahkûm edilmesinde gazetecinin açıklamalarının yapıldığı özel bağlamı dikkate alarak daha fazla koruma sağlamıştır. Öyle ki bu açıklamalar, bir yandan toplumu genel olarak ilgilendiren konularda gerçeklere dayalı ifadeler olarak değil, kişisel görüşler olarak analiz edilmiş; diğer yandan da siyasi söylem kapsamında değerlendirilmiştir.³¹² İfadelerin güncel gelişmelere ilişkin olup olmadığı ve özellikle ifadelerin muhatabı olan ve kendisini kamunun kontrolüne açmış olan siyasetçiler başta olmak üzere kamuya mal olmuş kişinin özel hayatına yöneltip yöneltmediğini dikkate almak gerekmektedir.³¹³

Bu doğrultuda, devlet başkanlarına ve üst düzey devlet yetkililerine yönelik kullanılan ifadelerin öncelikle kişisel ucuz bir saldırı teşkil edip etmediği ve kamusal bir tartışmaya katkısı değerlendirilmelidir.³¹⁴ Diğer yandan, ifadenin kişiye ya da makama yönelik bir eleştiri niteliğinde bulunup bulunmadığı, bağlamından

³¹⁰ *Rivadulla Duró v. İspanya* [k.k.], Başvuru No. 27925/21, 12/10/2023, para. 47-49.

³¹¹ DE NAEYER Babette, “The Pablo Hasél Case 2.0: Slander and Defamation of the Spanish Crown According to the ECtHR”, 19.12.2023, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2023/12/19/the-pablo-hasel-case-2-0-slander-and-defamation-of-the-spanish-crown-according-to-the-ecthr/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); aynı yönde kral için “işkenceci” ifadesi kullanılması açısından *Otegi Mondragon v. İspanya*; kralın fotoğrafını yakılması açısından bkz. *Stern Taulats et Roura Capellera v. İspanya*, Başvuru No. 51168/15 ve 51186/15, 13/03/2018.

³¹² *Freitas Rangel v. Portekiz*, Başvuru No. 78873/13, 11/01/2022.

³¹³ *Couderc ve Hachette Filipacchi Associés v. Fransa* [BD], para. 126; karşılaştırma için bkz. *Kılıçdaroğlu v. Türkiye*, para. 57 vd.

³¹⁴ Ucuz kişisel saldırı hakkında diğer bir örnek için bkz. *Matúz v. Macaristan*, Başvuru No. 73571/10, 21/10/2014.

kopartılarak ve siyasi söylem niteliğinde olup olmadığı dikkate alınmaksızın, ifadenin kendisine fazla önem atfetmek, demokratik bir toplumda siyasi ifade özgürlüğüne tanınan korumaya zarar verir. Neticede bu tip koruma kalkanları bireyin değil, devletin otorite ve itibarının korunması üzerinden, demokratik söylemi tek taraflı olarak sınırlama yoluyla muhalif görüşler üzerinde caydırıcı etki oluşturmaya meyledecek, çoğu zaman da gerçeğin gizlenmesine kalkan vazifesi görebilecek elverişli bir dezenformasyonla mücadele aracına dönüşebilecektir.

2. Zararlı İçeriğin Caydırma Aracı Olarak Kullanılması

Dezenformasyonla yayılan zararlı içerik çeşitli açılardan siyasi söylem üzerinde caydırıcı etki oluşturacak müdahalelere araç olarak kullanılabilir. Öyle ki, pek çok farklı türden caydırıcılık unsurunun yanı sıra örneğin dezenformasyon kampanyaları, gazeteciliğe de duyulan güveni sarsmakta ve dezenformasyon yöntemi ile aslında doğrulanabilir bilgiler taşıyan içerikler arasındaki çizgiyi bulanıklaştırarak kamuoyunu yanlış yönlendirebilmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi “*Medya Özgürlüğünün ve Gazetecilerin Güvenliğinin Garanti Altına Alınması: Üye Devletlerin Yükümlülüğü*” konulu kararında, üye devletlerin “*medya çoğulculuğu ve gazeteciler ile diğer medya aktörlerinin güvenli bir şekilde çalışabilmeleri için sağlam bir yasal çerçeve oluşturma konusunda pozitif yükümlülükleri olduğunu*” hatırlatmıştır.³¹⁵ Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin “*Gazeteciliğin Korunması ve Gazeteciler ile Diğer Medya Aktörlerinin Güvenliğine İlişkin CM/Rec (2016)4 Sayılı Tavsiye Kararı*” ise üye devletlere önleme, koruma, kovuşturma, bilginin teşviki, eğitim ve farkındalık yaratma alanlarında rehberlik sağlayan ilkeler sunmaktadır.³¹⁶ Bununla birlikte, genel olarak araştırmacı gazetecilerin kamuoyunu bilgilendirmesine ve siyasi söylemin oluşmasına yönelik caydırma amaçlı müdahaleler, farklı tartışma konuları ile bağlantılı şekilde geniş bir yelpazede karşımıza çıkabilmektedir.

³¹⁵ Recommendation and a Resolution Based on the Report Guaranteeing Media Freedom and the Safety of Journalists: an Obligation of Member States, 25.01.2024, The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/33357/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³¹⁶ Recommendation CM/Rec (2016) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Journalism and Safety of Journalists and Other Media Actors, Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2016-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-protection-of-journalism-and-safety-of-journalists-and-other-media- (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

a. Dezenformasyonun Gazetecilik Faaliyeti Üzerindeki Etkisi

Araştırmacı gazetecileri hedef alan davaların artması, yerel medyanın iktidar partisine bağlı güçlü aktörler tarafından manipüle edildiğine dair deliller ve devlet tarafından desteklenen tezleri eleştiren gazetecilere yönelik caydırıcı girişimler bulunmaktadır.³¹⁷ Avrupa Konseyi de, ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü gibi ilgili konularda uluslararası standartların belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı gibi, gazetecilerin ve diğer medya aktörlerinin güvenliği için üye devletlerin ortak çaba gösterilmesine yönelik girişimlerini devam ettirmektedir.³¹⁸ Bu doğrultuda Konsey, özgür ve güvenli gazeteciliğin demokrasi için önemi konusunda farkındalık yaratmak, bu alandaki acil sorunların etkili bir şekilde ele alınmasını teşvik etmek ve gazetecilerle diğer medya aktörlerinin güvenliğini artırmak amacıyla “*Gazetecilerin Güvenliği Kampanyası*” başlatmıştır.³¹⁹ Söz konusu koruma kalkanı hem geleneksel hem de internet üzerinden yürütülen gazetecilik faaliyetlerini kapsamaktadır. Toplumun bilgiye erişmesindeki en önemli araçlardan biri olan basın, ifade özgürlüğü müdahalelerinden en çok etkilenen meslek gruplarının başında gelmektedir.³²⁰ Keza dezenformasyon, gazetecilik faaliyeti üzerinde çeşitli biçimlerde kullanılabilmekte ve başta basın özgürlüğü olmak üzere kişi özgürlüğü ve güvenliği ve özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını da kapsayan geniş bir yelpazede caydırıcı etki doğurabilmektedir.

Özellikle araştırmacı gazetecilere ve yanlış bilgilendirme ile dezenformasyon kampanyaları hakkında haber yapanlara karşı çevrim içi saldırılar, önemli bir tehdit ve caydırma aracı olarak kullanılmaktadır. Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından yapılan bir çalışmada, on doğruluk kontrol kuruluşundan dokuzunun siyasetçiler,

³¹⁷ Yunanistan örneği için bkz. DROSOPOULOS Mary, “Greece: Media Freedom is Stifled Also by Criminalising “Fake News””, Resource Centre on Media Freedom in Europe, <https://www.rcmediafreedom.eu/Tools/Legal-Resources/Greece-media-freedom-is-stifled-also-by-criminalising-fake-news> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); ayrıca bkz. <https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Greece/Greece-media-freedom-is-stifled-also-by-criminalising-fake-news-218512> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³¹⁸ Reykjavík Declaration United Around Our Values, 16.05.2023-17.05.2023, 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe, <https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³¹⁹ The Pen is Mightier Than The Sword?, 6.10.2023, Council of Europe Campaign for the Safety of Journalists, Riga Conference Key Messages, <https://www.mfa.gov.lv/en/media/10731/download?attachment>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024), s. 5.

³²⁰ Tombul, a.g.e., s. 126.

hükümet yetkilileri, medya uzmanları ve kamuya mal olmuş kişiler tarafından karalama kampanyalarına ve çevrim içi tacize maruz kaldığı ortaya koyulmuştur.³²¹ Çevrim içi izleme, karalama ve dezenformasyon kampanyaları, nefret söylemi, kişisel bilgilerin ifşası veya cinsiyete dayalı şiddet bu saldırılar kapsamındadır. Ayrımcılık temelli bir şiddet türü olarak taciz, özel ve iş hayatını kapsar biçimde ortaya çıkabilmektedir.³²² Özellikle seçim süreçleri, doğruluk kontrolü kuruluşlarına karşı dezenformasyon kampanyalarının arttığı zamanlardır. Bu saldırılar büyük ölçüde çevrim içi haber portalları ve internet siteleri ile sosyal ağlar üzerinde gerçekleşebilmektedir.

Haber verme hakkı kapsamında bakıldığında, özellikle kriz ve çatışma dönemlerinde basın organlarına uygulanan sınırlamalar titizlikle ele alınmalıdır. AİHM, Ermenistan'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ön sonuçlarının açıklanmasının ardından düzenlenen muhalif gösterilere yapılan müdahalenin ardından ilan edilen olağanüstü hâl kapsamında kitle iletişim araçlarının yayınlarına kısıtlamalar getiren kararnameyi değerlendirmiştir.³²³ Başvurucu medya şirketine uygulanan gazetenin basımının yasaklanmasına ilişkin müdahale, bilgi verme hakkı da dahil olmak üzere ifade özgürlüğüne bir müdahale teşkil etmiştir. Getirilen kısıtlamaların gerekliliği ile ilgili olarak AİHM, öncelikle medya profesyonellerinin ifade özgürlüğü hakkını kullanmalarına eşlik eden “görev ve sorumlulukların” çatışma ve gerginlik durumlarında özel bir önem taşıdığını vurgulamıştır.³²⁴ İfade edilen görüşlerin nefret söylemi veya şiddete teşvik teşkil etmediği durumlarda, AİHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen amaçlara, yani toprak bütünlüğünün veya ulusal güvenliğin korunması veya düzensizliğin veya suçun önlenmesi amaçlarına atıfta bulunarak bile, halkın bu görüşlerden haberdar olma hakkı kısıtlanmamalıdır. Olağanüstü hâl durumunda dahi alınan her türlü tedbir, demokratik düzeni kendisine yönelik tehditlerden korumayı amaçlamalıdır.³²⁵ Sonuç olarak, AİHM siyasi tartışmayı ve

³²¹ CVJETIĆANIN Tijana, “Harassment of Fact-checking Media Outlets in Europe”, 24.05.2023, Faktograf and the International Press Institute, <https://faktograf.hr/wp-content/uploads/2023/06/harrasment-emif-report-final.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); BRACUS Ana, “I Never Put My Name On a Doorbell, Report On How Prepare, React, and Combat Disinformation And Harassment In Election Cycles”, 2024, Faktograf and the International Press Institute, https://ipi.media/wp-content/uploads/2024/08/REPORT_FAKTOGRAF_ENG_zp_pregled-1.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³²² Karan, *Uluslararası İnsan Hakları...*, s. 269-272.

³²³ *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, Başvuru No. 61737/08, 21/09/2021.

³²⁴ *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, para. 76.

³²⁵ *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, para. 77.

muhalif görüşleri susturma etkisi olan bu tür kısıtlamaların AİHS 10. maddesinin amacına aykırıdır ve demokratik bir toplumda gerekli kabul edilmemektedir.³²⁶

Diğer taraftan, AİHM *Khadija Ismayilova v. Azerbaycan* kararında, bir kadın gazeteciye yönelik tehdit ve gizli kamera kayıtlarının internet üzerinde ifşasına ilişkin olarak, bu ciddi nitelikteki eylemlerin insan onuruna aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiş; başvurucunun yürüttüğü gazetecilik faaliyeti ile bu saldırılar arasında bağlantı olduğunu ve susturma amacı taşıdığını kaydetmiştir.³²⁷ AİHM, devlet makamlarının soruşturmanın başından itibaren etkili bir soruşturma yürütmeye yönelik herhangi bir usul işlemi yaptıklarına ikna olmamıştır. Bu kapsamda tehdit mektubunu gönderen kişinin, videoların yayınlandığı internet sitelerinin sahiplerinin ve/veya işletmecilerinin ya da bunları indiren kişilerin kimliklerinin tespit edilmesi için herhangi bir adım attıklarına dair bir delil bulunmadığı kanaatine varmıştır.³²⁸ Devlet makamları, soruşturmadaki önemli eksiklikler ve yargılamanın uzun sürmesi göz önüne alındığında, gazetecinin mahremiyetine yönelik çok ciddi müdahale teşkil eden bu eylemlere ilişkin etkili bir ceza soruşturması yürütme konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.³²⁹ Teknolojinin özellikle caydırıcı bir araç olarak mahreme yönelik bir tehdit şeklinde kullanılma riski karşısında etkili soruşturma yürütme yükümlülüğünün önemi daha da belirginleşmektedir.³³⁰

Öyle ki bilhassa kadın gazetecilere yönelik çevrim içi şiddet ve dezenformasyon kampanyaları, gazetecilere yönelik çevrim içi saldırılar arasında önemli bir yer tutmaktadır. UNESCO tarafından 2020 yılında yayımlanan “*Kadın Gazetecilere Yönelik Çevrimiçi Şiddet: Görülme Sıklığı ve Etkilerinin Küresel Bir Fotoğrafı*” başlıklı raporda, kadın gazetecilerin yalan haber yaymakla suçlanmaktan kişisel hayatları hakkında yanlış bilgi yayılması ve derin sahte (*deepfake*) yöntemiyle elde edilen videolarının yayımlanmasına kadar, gazetecilik faaliyetleri ile bağlantılı olarak

³²⁶ *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, para. 78.

³²⁷ *Khadija Ismayilova v. Azerbaycan*, Başvuru No. 65286/13 ve 57270/14, 10/01/2019.

³²⁸ Benzer biçimde, başvurucunun eski erkek arkadaşı tarafından mahrem görüntülerin eskort sitelerinde paylaşılmasına ilişkin olarak etkili bir soruşturma yürütülmemesi nedeniyle ihlal kararı için bkz. *M.Ş.D. v. Romanya*, Başvuru No. 28935/21, 03/12/2024, para. 158.

³²⁹ *Khadija Ismayilova v. Azerbaycan*, para. 165-166.

³³⁰ YAVUZ Can, Cinsel İçerikli Görüntülerin Rıza Dışı Paylaşımı İntikam Pornosu, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 122.

dezenformasyon temelli saldırılara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.³³¹ Irkçılık ve cinsel yönelim başta olmak üzere pek çok ayrımcılık gerekçesinin cinsiyete dayalı ayrımcılık ile kesişim göstererek kadın gazetecilerin maruz kaldığı çevrim içi şiddetin daha da derinleştiği ortadadır.³³²

Öte yandan, örnek olarak siyasette kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı dezenformasyonu ele almak için çalışmalar yürüten *ShePersisted* isimli sivil toplum kuruluşunun çıktıları da bir kısım göstergeler sunmaktadır. *ShePersisted* tarafından yayımlanan “*Mükemmel Bir Propaganda Makinesi*” başlıklı rapora göre, Macaristan'da hükümet politikalarına karşı sesini yükselten kadınlar, cinsiyetçi çevrim içi saldırılarla karşı karşıya kalmaktadır. Devlet destekli dezenformasyon kampanyaları, çevrim içi taciz ve kişisel verilerini çevrim içi ifşa etme yoluyla siyasi muhalifleri susturmak amacıyla sosyal medya aktif kullanılmaktadır.³³³ Çevrim içi taciz başkasının kimliğine bürünme (*impersonation*), cinsel içerikli görüntülerin paylaşılması (*sexting*), kişiye ait bilgilerin paylaşılması (*doxing*), *trolleme* ya da siber zorbalık gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir.³³⁴ Rapora göre, insan haklarını ve demokrasiyi savunan kadın liderler ve aktivistler ciddi bir cinsiyetçi söyleme ve aşağılamaya maruz bırakılmaktadır.³³⁵

Öte yandan, dezenformasyonla mücadele adı altında, yabancı ülke menşeli medya portallarının “*ajan*” olarak nitelendirilerek ülkede faaliyet göstermesinin yasaklanması³³⁶ ya da devletin yazılım ve virüs bulaştırarak eleştirel haber içeriklerine

³³¹ UNESCO, (2020), Online Violence Against Women Journalists: A Global Snapshot of Incidence and Impacts, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375136> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³³² UNESCO, (2021), The Chilling: Global Trends in Online Violence Against Women Journalists; Research Discussion Paper, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377223> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³³³ A Perfect Propaganda Machine A #ShePersisted Analysis of Gendered Disinformation and Online Abuse Against Women in Politics in Hungary, 2023, https://she-persisted.org/wp-content/uploads/2023/03/ShePersisted_Hungary.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³³⁴ AKSOY RETORNAZ E. Eylem, Bir Siber Taciz Biçimi: Cinsel İçerikli Görüntüleri Rızaya Aykırı Olarak İfşa Etme, Yayma, Erişilebilir Kılma veya Üretme Suçu (Revenge Porn ve Deep Fake), 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s.16-25.

³³⁵ Örnekler için bkz. <https://www.socialeurope.eu/hungarys-perfect-propaganda-machine-attacks-women>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³³⁶ EU Imposes Sanctions on State-owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik's Broadcasting in the EU, 02/03/2022, Council of European, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

müdahalesi³³⁷ de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, yapılan bir araştırma ile akıllı telefonlara yerleştirilen “Pegasus” isimli bir casus yazılım programıyla dünya üzerinde pek çok ülkede izlenen ve dinlenen muhalifler arasında *The Wall Street Journal*, *The New York Times*, *Bloomberg News* ve *Al Jazeera* başta olmak üzere gazeteciler ve insan hakları aktivistlerinin yer aldığı açıklanmıştır.³³⁸ Teknoloji şirketleri tarafından geliştirilen yazılımlar ile akıllı telefonlara izinsiz müdahale edilerek sesli aramalara ve mesajlara kanuna aykırı şekilde erişim sağlanabildiği tespit edilmiştir. Sivil toplum kuruluşları bu casus yazılımının bir caydırma aracı olarak kullanılıyor olmasına ilişkin eleştirilerini dile getirmiş ve bu konuda ortak bir bildirge yayımlanmıştır.³³⁹ Bu bildirgede, AB kurumları, casus yazılımların temel haklara yönelik tehditlerini ele almak üzere casus yazılımların üretimi, satışı ve kullanımının yasaklanmasını da içeren gerekli düzenleyici tedbirleri almaya çağırılmıştır. Bu casus yazılımlar özellikle gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları üzerinde kötüye kullanılarak, kamusal tartışmanın sağlıklı işlemesine engel oluşturmaktadır.³⁴⁰

Gazetecilik faaliyeti üzerindeki Avrupa Konseyi tarafından 2015 yılında kurulan “Gazeteciliğin ve Gazetecilerin Güvenliğinin Korunması Platformu (Platform)”, basın özgürlüğüne ve gazetecilerin haklarına yönelik tehditlerin önlenmesi ve Avrupa Konseyi üyesi devletlerde basın özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi için tedbirler alınmasına yönelik bir girişimdir.³⁴¹ Memoranduma uygun olarak Platform, katkıda bulunan ortakların kendi doğrulama süreçleri ve standartlarına tabi olarak uyarı yayınlamalarına izin vermektedir. 2024 yılında yayımlanan “Avrupa’da Basın Özgürlüğü” raporunda gazetecilere yönelik casus yazılım kullanımı ve kötü niyetli

³³⁷ Spyware: MEPs Sound Alarm on Threat To Democracy And Demand Reforms, 08/05/2023, News European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230505IPR84901/spyware-meps-sound-alarm-on-threat-to-democracy-and-demand-reforms> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³³⁸ Forensic Methodology Report: How to Catch NSO Group’s Pegasus, 2021, Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/documents/doc10/4487/2021/en/>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³³⁹ Civil Society Joint Statement on the Use of Surveillance Spyware in the EU and Beyond, 03.09.2024, The Centre for Democracy & Technology Europe, <https://cdt.org/insights/civil-society-joint-statement-on-the-use-of-surveillance-spyware-in-the-eu-and-beyond/>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁴⁰ Venice Commission, Report on a rule of law and human rights compliant regulation of spyware, CDL-AD(2024)043-e, [https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)043-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)043-e) (Erişim tarihi: 26.02.2025), para. 135.

³⁴¹ Memorandum of Understanding on the Setting-up of an Internet-based Freedom of Expression Platform to Promote the Protection of Journalism and Safety of Journalists, 4.12.2014, Official Journal of the European Union, <https://rm.coe.int/1680479b43> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

(*abusive*) davalar yoluyla gazetecilerin taciz edilmesi konusundaki ciddi endişeler vurgulanmıştır.³⁴²

Kuşkusuz gazetecilik faaliyeti üzerine çeşitli zararlı içeriklerin caydırıcı bir unsur olarak kullanılmasına karşı yasal bir çerçevenin varlığı önem taşımaktadır. Bu yasal çerçeve ihtiyacı yumuşak hukuk kuralları ile günümüzde oluşturulmaya başlanmıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin gazeteciliğin korunması ve gazeteciler ile diğer medya çalışanlarının güvenliğine ilişkin üye devletlere yönelik *CM/Rec(2016)4[1] sayılı Tavsiye Kararı*'nın ekinde de kılavuz ilkeler belirlenmiştir. Bu kılavuz ilkeler, gazeteciliğin ve gazeteciler ile diğer medya çalışanlarının güvenliğinin etkili bir şekilde korunmasını sağlamaya yönelik çeşitli zorluklara cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu kılavuz ilkeler; önleme, koruma, cezasızlığa yol açmayacak biçimde kovuşturma ve bilgi, eğitim ve farkındalık yaratmanın teşvik edilmesine ilişkin dört ana sütundan oluşmaktadır. Bu sütunların her biri için, üye devletlere yasal, idari ve pratik tedbirleri birleştirerek ilgili yükümlülüklerini en iyi şekilde nasıl yerine getirecekleri konusunda ayrıntılı rehberlik sunulmaktadır.³⁴³

Diğer taraftan, bağımsız medya kuruluşlarına yönelik devlet müdahalelerinin diğer çeşitlerine de değinmekte fayda bulunmaktadır. Lisans başvurularının reddedilmesi ya da yenilenmemesi, yayınlar nedeniyle ceza verilmesi,³⁴⁴ editoryal denetime kadar varan sonuçları olan şekilde devlet bütçe ve kaynaklarının kullanılarak bağımsız medya şirketlerinden hisse alınması, medya şirketlerinin devralınması³⁴⁵ ya da bu şirketlere kayyım atanması,³⁴⁶ bu kapsamda ele alınabilir. İnternet üzerinde

³⁴² Press Freedom in Europe: Time to Turn the Tide, 2024, Council of Europe <https://rm.coe.int/annual-report-2024-platform-for-the-safety-of-journalists-web-pdf/1680aeb373> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁴³ Recommendation CM/Rec(2016)4 du Comité des Ministres aux Etats Membres sur la Protection du Journalisme et la Sécurité des Journalistes et Autres Acteurs des Médias, Council of Europe, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168064147b (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁴⁴ Polonya örneği için bkz. Independent Media Under Attack in Poland: The Case of TVN24, <https://www.mfrr.eu/independent-media-under-attack-in-poland-the-case-of-tvn24/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); 'Repolonization': Poland again Hints at Limiting Foreign Media Ownership, 05.10.2020, International Press Institute, <https://ipi.media/repolonization-poland-again-hints-at-limiting-foreign-media-ownership/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁴⁵ Örnek için bkz. Poland: Media Capture Fears Confirmed in New Report Examining PKN Orlen Takeover of Polska Press, 13.07.2023, European Center for Press and Media, <https://www.ecpmf.eu/poland-media-capture-fears-confirmed-in-new-report-examining-pkn-ornlen-takeover-of-polska-press/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁴⁶ Turkey Draft Opinion on The Measures Provided in the Recent Emergency Decree Laws With Respect to Freedom of The Media, Opinion No. 872 / 2016, 24.02.2017, European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission),

yayın yapan uluslararası haber portallarına lisans alma yükümlülüğü getirilmesi ayrı bir baskı unsuru olarak eleştirilmektedir.³⁴⁷ Bu kapsamda, birinci bölümde de değinilen kamuya ait medya organları üzerinden yapılan yayınlara ek olarak, devlet kaynaklarının reklam ve propaganda için kullanılması da bilginin devlet destekli olarak ve tek taraflı yayılmasına aracılık edilmesi bakımından demokratik süreçleri işletilmesine yönelik önemli bir tehlike oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, kamuoyunun da medyanın bağımsızlığı konusunda şüphe duymasına ve gazetecilik faaliyetine duyulan güvenin azalmasına neden olabilir.³⁴⁸ Böyle bir güven eksikliği, daha önceki bölümlerde bahsedilen hakikat algısının değişmesine ve hakikatin yalnızca servis edildiği şekilde kanıksanmasına ve sorgulanmamasına yönelik bir alışkanlığın yerleşmesine ve hatta bunun sıradanlaşmasına yol açacak bir etki doğurabilir. Böyle bir etki, demokratik katılımın önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmelidir.

Gerçekleştirilmesi güç bir ihtimal olsa da müdahalenin özellikle gazeteciler bakımından caydırıcı etki oluşturmamasının önüne geçilmesi ancak gerçek anlamda bir medya çoğulculuğunun ve editoryal bağımsızlığın sağlanması ile gerçekleşebilir. Avrupa Üniversitesi Enstitüsü (*European University Institut*) tarafından yayınlanan Medya Çoğulculuğu Denetim (*Media Pluralism Monitoring*) Raporu'nda,³⁴⁹ dijital çağda medyaya sağlanan temel korunmanın kapsamı, çoğulculuğu, siyasi bağımsızlık ve sosyal açıdan kapsayıcılık alanlarında göstergeler üzerinden bir çalışma yürütülmüştür. Raporda, çalışmada ele alınan ülkelerden hiçbirinin, yapılan risk değerlendirmeleri ışığında, medya çoğulculuğuna yönelik risklerden muaf olmadığının tespit edilmiş olması önemli bir çıktıdır. Genel olarak ortaya çıkan bu risk durumu dezenformasyonun yayılması açısından elverişli bir ortam sağlaması bakımından da tehlikelidir. Dolayısıyla dezenformasyonla küresel düzeyde bir mücadele daha da önem kazanmaktadır. Bu kapsamda bakıldığında, medya

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2017\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2017)006-e) (Erişim Tarihi: 14.11.2024), s. 9-11.

³⁴⁷ Euronews, Deutsche Welle and Voice of America Face Website Blocks over RTÜK Licensing Decision, 15.02.2022, Safety of Journalists Platform, <https://fom.coe.int/en/alerte/detail/107637116> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); Turkish Authorities Again Block Voice of America's Turkish Website, 29.08.2023, Committee to Protect Journalists, <https://cpj.org/2023/08/turkish-authorities-again-block-voice-of-americas-turkish-website/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁴⁸ Örneğin Türkiye açısından, 2022 yılında yapılan çalışmaya göre genel olarak medya organlarına güvenin geçen yıla oranla %5 düşüş gösterdiğine ilişkin bkz. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/turkey> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁴⁹ EUI, RSC, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), (2023), Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the Year 2022, European University Institute, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/75753> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

çoğulculuğu önündeki en önemli engellerden biri olan medyanın editoryal bağımsızlığının siyasi etkiden tam olarak uzak tutulamaması finansal nedenlerle de bağlantılıdır.

Öte yandan, Avrupa Birliği nezdinde de medya çoğulculuğu ve bağımsızlığını güvence altına almaya yönelik Medya Özgürlüğü Yasası (*Media Freedom Act*) kabul edilmiştir.³⁵⁰ Bu düzenleme ile gazetecilerin kaynağını açıklamaya zorlanması, casus yazılımlarla medya çalışanlarının hedef alınması ve editoryal bağımsızlığa her türlü müdahale yasaklanmaktadır.³⁵¹ Bu düzenleme kapsamında gündeme gelen ve tartışılan konulardan biri de ulusal güvenlikle ilgili konularda ön yargıdan arındırılmış algoritma destekli yazılımların kullanılmasının desteklenip desteklenmeyeceği olmuş ancak “ulusal güvenlik” kavramı, yasal düzenlemeden çıkartılmıştır. Bu kapsamda, özellikle casus yazılım hedefli müdahalelerde demokrasinin ön plana çıkması hedeflenmektedir. Bu düzenleme özellikle medyadaki kutuplaşmaya karşı bir duruş göstermekte ve medya açısından AB nezdinde merkezi bir mekanizma oluşturularak kutuplaşmanın önüne geçilmesini önermektedir.³⁵² Medya Özgürlüğü Yasası’nda, özellikle kamu hizmeti sağlayan medya sağlayıcılarının yönetimlerinin atama süreçlerine ilişkin olarak şeffaf, açık ve ayrımcı olmayan bir usul öngörülmesi ve yeterli ve istikrarlı mali kaynaklara sahip olması gereği düzenlenmiştir.³⁵³ Bu siyasi müdahale riskine karşı bir güvence olarak öngörülmüştür. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi bünyesinde, kamu hizmeti sağlayan medyanın yönetişimine ilişkin olarak AKPM’nin CM/Rec (2012)1 sayılı Tavsiye Kararı ile belirlenen “*Kamu hizmeti sağlayan medyanın yönetişimine ilişkin yol gösterici ilkeler*” kapsamındaki temel standartlar baz alınarak, editoryal açıdan da dahil olmak üzere kamu hizmeti sağlanırken medyanın gerçek anlamda bağımsızlığının hedeflendiğinin altını çizmek gerekir. Bu doğrultuda, AKPM’nin 2179 (2017) sayılı “*Bağımsız medya ve gazeteciler*

³⁵⁰ Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 Establishing a Common Framework for Media Services in the Internal Market and Amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act), Avrupa Konseyi, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202401083#:~:text=Regulation%20\(EU\)%202024%2F1083,Act\)Text%20with%20EEA%20relevance](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202401083#:~:text=Regulation%20(EU)%202024%2F1083,Act)Text%20with%20EEA%20relevance) (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁵¹ European Media Freedom Act., madde 4

³⁵² European Media Freedom Act, madde 21.

³⁵³ European Media Freedom Act, **op. cit.**, madde 5.2 ve 5.3.

üzerinde siyasi etki” konulu kararında gerek atama usulleri gerek ise finansman politikalarında şeffaflık ve istikrar vurgusu yapıldığı gözlemlenmektedir.³⁵⁴

Kural olarak, devletler medyada çoğulculuğu sağlamak için kullanacakları araçları seçerken geniş bir takdir marjından yararlanmalıdır. Özellikle bu konuda tanınacak takdir marjı, kamu yararı veya siyasi görüşlerle ilgili konularda ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalarla ilgili olarak normalde devlete bırakılandan daha geniş olmalıdır. Ancak, devletlerin bu konudaki takdir yetkisi, seçilen araçların editoryal özgürlüğe getirebileceği kısıtlamaların niteliği ve ciddiyetine göre azaltılacaktır. Medyada çoğulculuğun bir cephesi medya tekelin oluşmasının önündeki engellerin kaldırılmasını sağlama konusunda devletin yükümlülüğü olmakla birlikte, diğer cephesi ise yayıncıların yayınlardaki denge ve çoğulculuğu sağlama yükümlülüğüdür.

Neticede AİHM içtihadında gazeteciliğin, yerel ya da ulusal ölçekte olması fark etmeksizin, bir bütün olarak işlevsel korumasından bahsedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kural olarak korunan, gazetecilik faaliyetinin kendisidir. Bu nedenledir ki, işlevsellik yaklaşımından hareketle, gazetecilik faaliyetine benzer şekilde kamuoyunda tartışma ortamına katkı veren her ne isim altında olursa olsun platformlar bu korumadan yararlanabilmelidir. Gazetecilere ifade özgürlüğü kapsamında tanınan yüksek korumanın sivil toplum örgütlerine ve insan hakları savunucularına genişletilmesi de bu kapsamda ele alınabilir.

b. Bir Dezenformasyon Aracı Olarak “Kamu Katılımına Karşı Stratejik Davalama”

Çevrim içi dezenformasyon kampanyalarının yanı sıra hem sivil toplum örgütleri hem de gazeteciler üzerinde baskı ve caydırıcı etki kurmayı amaçlayan kötü niyetli yasal yollara başvurulması da ayrı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin insan haklarına saygı duyma konusundaki negatif ve pozitif yükümlülüklerine ek olarak, *BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri*’nde de işaret edildiği üzere, devlet dışı aktörlerin de insan haklarına saygı gösterme ve ihlal

³⁵⁴ Resolution 2179 (2017) on Political Influence over Independent Media and Journalists, Council of Europe Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23989&lang=en> (Erişim Tarihi: 14.11.2024), para. 7.6-7.8.

etmekten kaçınma sorumluluğu bulunmaktadır.³⁵⁵ Aynı doğrultuda, bir aktör itibarına zarar verildiği iddiası, bireyler veya gruplar tarafından hukuk yollarının meşru kullanımı üzerinde caydırıcı bir etki yaratacak şekilde kötüye kullanılmamalıdır.³⁵⁶ Bu bağlamda, *Kamu Katılımına Karşı Stratejik Davalama (Strategic Lawsuit Against Public Participation “SLAPP”)* olarak bilinen dava yöntemleri, hak savunuculuğu yapan sivil toplum örgütleri ve özellikle araştırmacı gazeteciler üzerinde baskı ve susturma amacıyla kullanılabilir. ³⁵⁷ Bir yandan halkın yönetime ve karar alma mekanizmalarına katılımını artırarak güçlenmesi hedeflenen demokratik sistemlerde, diğer yandan bu katılımın çeşitli şekillerini dava konusu haline getirerek katılım üzerinde caydırıcı bir etki oluşturmak, bir başka temel hak olan şikâyet hakkının kötüye kullanılması olarak nitelendirilmiştir.³⁵⁸

Bu kavram kural olarak, şirketler ya da üst düzey kamu görevlileri gibi iktidar ve güç odaklarının siyasi ya da sosyal öneme sahip önemli bir konuda eleştirel bir tutum sergileyen hükümet dışı kişi veya kuruluşlara karşı açtıkları davaları ifade eder.³⁵⁹ Birleşik Krallık'ta görülen *McDonald's Corporation* tarafından iki sivil toplum aktivistine karşı açılan dava, ifade özgürlüğü ve kurumsal hesap verebilirlik açısından bu kapsamdaki önemli örneklerdendir.³⁶⁰ Bu dava temelde çevre ile ilgili konularda hak savunuculuğu yapan *Greenpeace* isimli sivil toplum kuruluşu üyesi iki

³⁵⁵ Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, **op.cit.** İlke 11; Benzer yönde, General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities, 23.06.2017, United Nations <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2017-state-obligations-context> (Erişim Tarihi: 15.03.2025), para. 16.

³⁵⁶ General Comment No. 24, para. 44; Joint Report of the Special Rapporteur on the Rights to Freedom of Peaceful Assembly and of Association and the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on the Proper Management of Assemblies, UN Doc. A/HRC/31/66, 04.02.2016, United Nations, <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc3166-joint-report-special-rapporteur-rights-freedom-peaceful> (Erişim Tarihi: 15.03.2025), para. 84.

³⁵⁷ Tombul, a.g.e., 54; Kaya, İnsan Hakları Ekseninde..., s. 194.

³⁵⁸ Amerika üzerinden kavramın ilk ortaya çıkışı hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. PRING George W. / CANAN Penelope, *SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out*, 1. Bası, Temple University Press, Philadelphia, 1996.

³⁵⁹ VERZA Sophia, “SLAPP: The Background of Strategic Lawsuits Against Public Participation”, European Centre for Press and Media Freedom, <https://www.ecpmf.eu/slapp-the-background-of-strategic-lawsuits-against-public-participation/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁶⁰ *McDonald's Corporation v. Dave Morris and Helen Steel Case*, 19/06/1997, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8d260d03e7f57ecdfe> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); Türkiye’den benzer bir örnek için bkz. Keskinoglu Tavukçuluk şirketi tarafından tavukçuluk endüstrisinin sağlığı ve çevreyi yok sayan uygulamaları değişene kadar Yutmadık Soruyoruz” başlıklı broşürün yayımlanması nedeniyle Greenpeace Akdeniz aleyhine açılan haksız rekabet davasıdır. Bu dava Greenpeace Akdeniz lehine sonuçlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Keskinoglu: Chicken Censorship, Hubspot, <https://cdn2.hubspot.net/hubfs/2617486/Greenpeace/Desarrollador%20CMA/Responsabilidad%20Corp/20%20Cases/Keskinoglu.pdf?t=1516397935167> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

aktivistin şirketin iş uygulamalarının çeşitli yönlerini eleştiren broşürler dağıtması üzerine, şirket tarafından açılan hakaret davasıdır. *McDonald's* şirketine tazminat ödemelerine karar verilen aktivistler, yerel mahkemenin kararına karşı AİHM'ne bireysel başvuru yapmışlardır.³⁶¹ AİHM bu bireysel başvuruda, başvuruçuların hakaret yargılamasında adil yargılanma ve ifade özgürlüğü haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM bu bireysel başvuruyu değerlendirirken, büyük çapta faaliyet gösteren şirketlerin kaçınılmaz olarak ve isteyerek faaliyetlerini kamuoyu tarafından yakından incelenmesine açık hale getirdikleri ve kabul edilebilir eleştiri sınırlarının daha geniş olduğu tespitinde bulunulmuştur. Ticari uygulamaların açık bir şekilde tartışılmasındaki kamu menfaati ile hissedarların ve çalışanların menfaatleri ve aynı zamanda daha geniş ekonomik menfaatler için şirketlerin ticari çıkarlarının korunması, çatışan menfaatlerdir.³⁶² Bununla birlikte, bu menfaatler arasındaki adil denge analizinin kurulmasında adil yargılanma hakkına ilişkin usuli güvencelerin ve silahların eşitliği ilkesinin sağlanması esastır. AİHM, somut olayda özellikle davalıların iddiaların doğruluğunu kanıtlama yükümlülüğü başta olmak üzere, çatışan menfaatler arasında adil dengenin kurulmadığına kanaat getirmiştir. Güçlü ticari kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgi ve fikirlerin serbest dolaşımının teşvik edilmesindeki daha genel menfaat ve kampanya gruplarının kamusal tartışmayı teşvik etmede oynayabileceği meşru ve önemli rol göz önünde bulundurulduğunda, diğerleri üzerindeki olası “caydırıcı” etki de bu bağlamda dikkate alınması gereken önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yargılamada ifade özgürlüğü ve ticari itibarın korunması arasındaki adil dengenin kurulması kapsamında usule ilişkin güvence eksiklikleri, ifade özgürlüğünün de ihlal edilmesine sebebiyet vermiştir.³⁶³

AİHM'nin bu karardaki tespitleri, özellikle hakaret suçunun büyük şirketler tarafından sivil toplum ve bireyler üzerinde caydırıcı etki oluşturacak biçimde kullanılmasına karşı ilk güvenceleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Şüphesiz bu ihlal kararı Birleşik Krallık'ta 2013 yılında çıkartılan Hakaret Yasası (*The*

³⁶¹ *Steel ve Morris v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 68416/01, 15/02/2005.

³⁶² *Steel ve Morris v. Birleşik Krallık*, para. 94.

³⁶³ *Steel ve Morris v. Birleşik Krallık*, para. 95; ayrıca Avrupa Konseyi'nin hakaretin suç olmaktan çıkarılması eğilimine ilişkin bkz. Towards Decriminalisation of Defamation, Resolution 1577 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Defamation Act) kapsamında hakaret düzenlemelerinin kötüye kullanılmasına karşı getirilen güvenceler bakımından da etkili olmuştur. Öyle ki, bu yasa kapsamında hakaret düzenlemelerinin kötüye kullanmasının zorlaştırıldığını da söylemek mümkündür.³⁶⁴ Kural olarak hakaretle kapsamındaki yasal düzenlemeler, ceza hukuku uygulamasında hakaret suçu da dahil olmak üzere, ancak AİHM içtihadına uygun olarak uygulandığında meşru amaçlar güdebilir. Bununla birlikte, ceza hukukunun son çare olması (*ultima ratio*) ilkesi her somut olayda dikkate alınmalıdır. Bu yasaların keyfi ve orantısız bir şekilde uygulanması, caydırıcı bir etki doğurabilir ve ifade özgürlüğünü kısıtlayabilir. Bu yasaların uygunsuz kullanımı, başta gazeteciler, diğer medya çalışanları ve akademisyenler olmak üzere ifade özgürlüğünden yararlanmak isteyen herkesi etkiler.³⁶⁵

Günümüzde *SLAPP*; basın, çevre ve genel olarak ifade özgürlüğü ile ilişkili pek çok alanda, bilinmesinde kamu yararı bulunan konuların ortaya çıkmasını engelleme, kamunun katılım ve itiraz hakkını gayrimeşru gösterme amaçlı stratejik bir karşı taktik olarak uygulanmaktadır.³⁶⁶ Örneğin, Fransa’da tüketicilerin paketlenmiş gıda ürünlerinin sağlık üzerindeki etkisini daha iyi anlamalarını sağlayan ve yiyeceklerin sağlık standartları bakımından derecelendirmesini yapan *Yuka* isimli bir mobil uygulama bu kapsamda ele alınabilir. Bu uygulama şarküteri ürünlerindeki bir kısım gıda katkı maddelerini çok tehlikeli olarak sınıflandırması ve tüketicilerin bu şekilde uyarılmasının haksız rekabet ve itibara saldırı teşkil ettiği şeklindeki suçlamaların muhatabı olmuştur. İlk derece mahkemeleri tarafından *Yuka*’nın eylemlerinin haksız rekabet ve itibarın zedelenmesi kapsamında olduğuna karar verilmesi üzerine,³⁶⁷ karar üst mahkeme tarafından tüketicilerin korunmasına yönelik kamusal tartışma ortamına katkı ve kamu yararı gereklilikleri gözetilerek kaldırılmıştır. Bu doğrultuda istinaf mahkemesi *Yuka*’nın ifade özgürlüğünün, tüketicilerin beslenme alışkanlıklarının

³⁶⁴ The Defamation Act 2013, Ministry of Justice, <https://www.gov.uk/government/publications/defamation-act-2013-guidance-and-faqs-on-section-5-regulations#:~:text=The%20Defamation%20Act%202013%20rebalances,able%20to%20protect%20their%20reputation> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁶⁵ Declaration of the Committee of Ministers on the Desirability of International Standards dealing with Forum Shopping in Respect of Defamation, “Libel Tourism” to Ensure Freedom of Expression, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805ca6ce> (Erişim Tarihi: 11.11.2024), para. 6.

³⁶⁶ Çevre İhtilaflarında SLAPP: Kamu Katılımına Karşı Stratejik Dava, 2023, Mekânda Adalet Derneği, https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2023/04/MAD_SLAPP_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024), s. 10.

³⁶⁷ Karar künyeleri için bkz. Tribunal de Commerce de Paris, 18 janvier 2021, n° RG 2021001119; Tribunal de Commerce d’Aix-en-Provence, 13 septembre 2012, n° RG 2021004507; Tribunal de Commerce de Brive-la-Gaillarde, 24 septembre 2021, n° RG 2021F36.

sağlık üzerindeki etkileri konusunda bilgilendirilme hakkının bir sonucu olduğuna işaret etmiştir.³⁶⁸ Kuşkusuz bilginin ve bilgiye erişimin yeni aktörler tarafından dijital ortamda şekillendirildiği ve içeriğinin zenginleştirildiği bir bağlamda, bu durum daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Bu dava, özellikle tüketicilerin korunması bağlamında sağlıklı bilgiye erişim ve kamusal tartışma ortamına katkı sunan paylaşımlara yönelik kâr amacı güden şirketlerin haksız rekabet ya da hakaret davalarını kötüye kullanmasına, bu davalar kapsamında ifade özgürlüğüne ilişkin prensiplerin uygulanabildiğine ve kamu yararı ile ticari itibar arasında yapılan adil denge analizine ulusal düzeyde önemli bir örnektir.³⁶⁹

Öte yandan, örneğin Birleşik Krallık ve ABD'nin bazı eyaletlerinde *SLAPP* davalarında zayıf grupların ifade özgürlüğünü korumak amacıyla yasal düzenlemeler mevcuttur.³⁷⁰ Bununla birlikte *SLAPP* ile mücadeleye yönelik doğrudan düzenlemeler içeren bir uluslararası sözleşme bulunmamaktadır. Sınırlı bir kapsamda olmakla birlikte, BM *Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)*, bireylerin çevresel sorunlara dair önemli tartışmalar hakkında fikirlerini ifade edebilme haklarını korumaya yönelik önlemleri alma görevini taraf devletlere yüklemektedir.³⁷¹

Diğer taraftan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, gazetecilere ve hak savunucularına karşı açılan davaların *SLAPP* olmadığının kanıtlanmasının davacıdan istenmesi ve temelsiz veya kötü niyetle açılan bu türden davaların reddedilmesi ve hatta davacılara para cezası uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılması konusunda üye devletlere tavsiyede bulunmuştur.³⁷² *SLAPP*, üye devletlerin yasalarında tanımlanmamış olsa da uygulamadaki örneklerden bu türden davaların gazeteciler, sivil toplum aktivistleri, kamu ihbarcıları, çevre grupları veya sendikalar

³⁶⁸ LAMBERT Elisabeth / SMOLINSKI Jan, "Governing Consumer Information in the Digital Age: Lessons from a Controversy Between a Food Rating App and Processed Meat Manufacturers", *International Journal of Digital Law and Governance*, C. 1, S. 2, ss. 245–268, s. 256.

³⁶⁹ Benzer şekilde Türkiye'den bir örnek için, Sansür Gıda Dedektifi'ni de buldu: Erişim engeli, dava, uyarı, <https://www.freewebturkey.com/sansur-gida-dedektifini-de-vurdu-erisim-engeli-dava-uyari> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

³⁷⁰ ÇEKİN Beril, "Demokrasiye Tıkaç SLAPP Davaları", 01.04.2014, Üstad Avukatlık Meslek Dergisi, <https://ustaddergi.com.tr/demokrasiye-tikac-slap-davaları/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁷¹ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), 25.06.1998, UNECE, United Nations, <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁷² Countering Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs): an Imperative for a Democratic Society, Resolution 2531 (2024), Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/33355/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

gibi kamu yararına çalışma yapan bireyleri hedef aldığı tespit edilmiştir.³⁷³ Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, genellikle gazetecilere ve diğer kamu gözlemcilerine yönelik olarak kötü niyetli ve caydırıcı amaçlı *SLAPP* kullanımıyla mücadele etmeyi amaçlayan CM/Rec (2024)2 sayılı Tavsiye Kararı yayımlamıştır.³⁷⁴ Tavsiye kararı ile üye devletler, kamu yararını ilgilendiren konularda ifade özgürlüğünü ve halkın katılımıyla ilgili hakların kullanılmasını engellemek, kısıtlamak veya cezalandırmak amacıyla hedeflerini taciz etmek veya korkutmak için tehdit edilen, başlatılan veya sürdürülen yasal işlemler olarak anlaşılan *SLAPP*'lara karşı kapsamlı ve etkili stratejiler geliştirmeye çağrılmaktadır.

Tavsiye Kararı'nın içeriğine bakıldığında, kamunun katılımı ve kamu yararı kavramlarının geniş bir şekilde yorumlandığı ve gazeteciler ya da diğer medya aktörleriyle sınırlı olmayıp sivil toplum kuruluşları, insan hakları savunucuları ve akademisyenler de dahil olmak üzere kamusal tartışmaya katkıda bulunma amacıyla hareket eden herkesi de geniş şekilde kapsadığı görülmektedir. Tavsiye Kararı, tazminat konulu hukuk davalarının yanı sıra idare ve ceza hukuku alanında uygulanan caydırıcı müdahalelere yönelik kılavuz ilkeleri de içermektedir. Bu kapsamda *SLAPP*'ın tespiti için, güç dengesizliğinin istismar edilip edilmediği, iddiaların mesnetsiz olup olmadığı, orantısız, aşırı veya makul olmayan talepler içerip içermediği ve yargılamanın uzatılmasına katkı verilip verilmediği gibi göstergeler oluşturulmuştur. Neticede üye devletlerin, *SLAPP*'lara karşı mevcut yasal çerçevelerini yapısal ve yargılamalar bakımından usuli güvenceler içerecek şekilde geliştirmesi, şeffaflık sağlanması ve eğitim ve farkındalık programlarının artırılması teşvik edilmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu kapsamda ifade özgürlüğü standartlarının korunmasının, *SLAPP*'lara karşı önleyici tedbirlerin alınmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda yerel makamların bu konuda veri toplayarak gerçekleştireceği iş birliği *SLAPP* karşıtı tedbirlerin ulusal düzeyde benimsenmesine ilişkin bir değerlendirme yapılmasına yarayacaktır. Bu da AİHM'nin,

³⁷³ SCHENNACH Stefan, "Countering SLAPPs: an Imperative for a Democratic Society", 23.11.2023, Report of the Committee on Culture, Science, Education and Media, Doc. 15879, Stier, D. I. Opinion of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, <https://pace.coe.int/en/files/33161/html> ve <https://pace.coe.int/en/files/33161> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); bazı ülkeler için bkz. Threats to Media Freedom and Journalists' Security in Europe, Resolution 2317 (2020), Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/28508/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

³⁷⁴ Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to Member States on Countering the Use of Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs), Council of Europe, https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680af2805 (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

SLAPP tanımı ve uygulanacak usuli güvencelere ilişkin geliştireceği içtihat açısından katkı sağlayabilecektir.³⁷⁵

AB bakımından, Avrupa Komisyonu anti-SLAPP Direktifi ile kamu katılımına karşı stratejik davalamaya karşı üye devletlerin mevzuatında uymak zorunda oldukları bir kısım usuli güvenceler öngörmüştür. Bunlar arasında yargılama işlemlerinde sanığa destek olunması, yargılama masraflarının karşılanması, kötüye kullanım halinde para cezası uygulaması, belli kriterlere göre belirlenen zararın tazmini ve yargılamalarda mahkeme dostu (*amicus curiae*) üçüncü taraf katılımlarının yasal düzenlemelerle teşvik edilmesi yer almaktadır.³⁷⁶ AB nezdinde yapılan bir karşılaştırmalı hukuk çalışması ile bir caydırıcı etki aracı olarak SLAPP kullanımında açılan davalarda davalı tarafından kullanılacak usul itirazı başvurusu geliştirilmesi önerilmiştir.³⁷⁷ Bu usuli itiraz, davanın açıkça temelsiz, gerekçesiz, hakkın kötüye kullanılması içerdiğinin iddia edilmesi halinde, ilk itiraz olarak davalı tarafından usuli bir araç olarak kullanılabilir. Bu itirazın değerlendirilmesinde mahkemelerin göz önünde bulundurması gereken kriterler arasında gazeteci, sivil toplum kuruluşu veya kamu ihbarcısının davacıya kıyasla daha güçsüz durumda olması, davanın mesnetsiz olması veya ciddi bir hukuki temele dayanmaması, talep edilen tazminat miktarındaki orantısızlık ve davalının kamu yararına bir faaliyet göstermiş olması yer almaktadır. Çalışmada ayrıca, kötü niyetli *SLAPP* niteliğindeki davaların zararlı etkisini azaltmak üzere davalı için adli yardım sisteminin iyileştirilmesi gerektiği önerilmektedir.³⁷⁸ Bu doğrultuda hakkın kötüye kullanılması teşkil eden bu tip davalarda yargılama giderlerinin ve ek olarak disiplin cezası niteliğinde bir para cezasının öngörülmesi de *SLAPP* kullanımında bir caydırıcı unsur oluşturabilir.³⁷⁹ Bununla birlikte, davanın kaybedilmesi halinde karşı tarafça ödenecek yüksek miktarda vekalet ücreti ve

³⁷⁵ Vilnius Dialogue Fostering the Culture of Public Debate in Europe: Implementing Requirements of Article 10 of the ECHR, Strengthening Judicial Capacity to Protect Freedom of Expression and Counter SLAPPs, 24.10.2024, Council of Europe, <https://rm.coe.int/conclusions-of-the-fostering-the-culture-of-public-debate-in-europe-im/1680b24caf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024), s. 3.

³⁷⁶ Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on Protecting Persons who Engage in Public Participation from Manifestly Unfounded Claims or Abusive Court Proceedings ('Strategic Lawsuits Against Public Participation'), PE/88/2023/REV/1, 16.04.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1069/oj/eng> (Erişim Tarihi: 15.03.2025); BORG-BARTHET Justin / FARRINGTON Francesca, "The EU's Anti-SLAPP Directive: A Partial Victory for Rule of Law Advocacy in Europe", German Law Journal, C. 25, S. 6, 2024, ss. 840-855, s. 848-851.

³⁷⁷ Bayer / Bard / Vosyliūtė / Luk, *a.g.e.*, s. 85-87.

³⁷⁸ Bayer / Bard / Vosyliūtė / Luk, *a.g.e.*, s. 88.

³⁷⁹ *SLAPP* ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte, örneğin Türkiye'de Hukuk Muhakemeleri Kanun'unun (HMK) 329. maddesi "*kötü niyetle veya haksız dava açılmasının sonuçları*" olarak yargılama giderleri ile vekalet ücreti ve disiplin para cezası gibi yaptırımları öngörmektedir.

yargılama giderleri ile ilgili olarak bu giderler ve masrafların belirlenmesine ilişkin yasal düzenlemelerde belirli ve öngörülebilir kriterlerin oluşturulması gereği ile benzer düzenlemelerin davanın niteliğine ve taraf sıfatına göre ifade özgürlüğü ya da mülkiyet hakkı ve mahkemeye erişim hakkı bağlantılı olarak ihlale neden olabileceği göz önünde tutulmalıdır.³⁸⁰

Öte yandan, Avrupa Konseyi’nin altı proje faydalanıcısı ülkede gerçekleştirdiği bir ihtiyaç analizi çalışmasının raporunda ispat yükünün *SLAPP* davalarında yer değiştirmesine yönelik standartların uygulanması gerektiği tavsiye edilmiş; ayrıca açılan davaların hakkın kötüye kullanılması oluşturduğu durumlarda, bilhassa mahkeme masrafları ve tazminat konularında, mağdur statüsünü tanıyan özel düzenlemelerin bulunmadığına dikkat çekilmiştir.³⁸¹ Tüm bu usuli güvence gerekliliklerinin yanı sıra, bir yargılamada *SLAPP* karşıtı güvencelerin davalıya sağlanmasının etkili olabilmesi için yargı bağımsızlığının da devlet destekli olsun ya da olmasın finansal anlamda güçlü aktörler karşısında güvence altına alınması kilit bir öneme sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan *SLAPP*’lar, tehdidin kaynağına ve davacı tarafından benimsenen hukuki yaklaşıma bağlı olarak, “gazetecilere yönelik taciz ve gözdağı” veya “medya özgürlüğü üzerinde caydırıcı etkisi olan eylemler” olarak da nitelendirilmektedir.³⁸² Bununla birlikte dezenformasyon kampanyalarıyla da bağlantılı olan bu kötü niyetli yargı süreçleri, yalnızca gazetecileri değil, bir konuda kamuoyunu bilgilendirmek, kamusal bir tartışmaya katılmak isteyen herkesi hedef alabilmektedir. *SLAPP*, dezenformasyonun yargı üzerinde kullanılması ve ifade özgürlüğünü ve kamu yararını ilgilendiren konularda bireylerin bilgi alma hakkını engellemek için kötüye kullanarak sistemin manipüle edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla *SLAPP* olgusu,

³⁸⁰ Yargılama masraflarının karşılanmasına ilişkin sigortanın ödenmesine mahkûm edilmesi açısından ihlal olmadığına dair bkz. *Associated Newspapers Limited v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 37398/21, 12/11/2024, para. 104-105; aksi yönde, karşı tarafın avukatlarının “başarı primini” ödemesine hükmetmenin ifade özgürlüğü ihlali oluşturduğuna ilişkin bkz. *Associated Newspapers Limited v. Birleşik Krallık*, para. 96-97; aynı doğrultuda bkz. *MGN Limited v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 39401/04, 18/01/2011.

³⁸¹ Regional Baseline Assessment of Legislative and Policy Needs for Implementing Council of Europe and European Union Standards on Countering the Use of SLAPPs, DC-FoE 2024_20, December 2024, Council of Europe, <https://rm.coe.int/regional-baseline-assessment-of-legislative-and-policy-needs-for-imple/1680b2e38f> (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

³⁸² KERŞEVAN Tanja / POLER Melita, “Silencing Journalists in Matters of Public Interest: Journalists and Editors Assessments of the Impact of SLAPPs on Journalism”, *Journalism*, C. 25, S.12, 2024, ss. 2485-2503, s. 2486.

demokratik topluma yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Öyle ki, devletlerin bu türden kötü niyetli müdahalelere engel olmak üzere yasal bir çerçeve oluşturmaları, bireylerin demokratik bir ortamda kamusal tartışmalara katılması için güvenli ve elverişli bir ortam sağlama konusunda pozitif yükümlülüğünün bir parçası olarak kabul edilmelidir.³⁸³

II. Söylemin Başkalarının Hakları Üzerindeki Etkisi

Özellikle çevrim içi ortamda yayılan zararlı olsun ya da olmasın her türlü bilginin muhataplarının geniş bir perspektifte farklılaşması ve bu bağlamda çeşitli haklara temas edebilmesi demokratik söylem kapsamında ele alınması gereken diğer bir meseledir. AİHS 10. madde kapsamında güvence altına alınan ifade özgürlüğünün kullanılması, başkalarının hak ve özgürlüklerine müdahale ettiği ölçüde, çatışan haklara eşit düzlemde koruma sağlandığı dikkate alınarak, adil bir denge kurulması gerekir. Burada, başkalarının şöhret ve hakları kapsamındaki menfaatler arasında farklı açılardan gerçekleşebilen bir çatışmadan bahsedilmektedir. Neticede, ifade özgürlüğü AİHS tarafından korunan başka haklarla karşı karşıya gelebilir; ancak bir hakkın başka bir hak karşısındaki üstünlüğünü sağlamak denge analizini gerektirir. Kuşkusuz bu dengede, ifade özgürlüğünün demokratik toplumun işleyişi yönünden önemi dikkate alınmalıdır.

AİHM, ifade özgürlüğünün üstün değerinin her koşulda, özellikle de kamuyu ilgilendiren konulardaki tartışmalarda, başkalarının şeref ve itibarını koruma ihtiyacından öncelikli olamayacağını kabul etmektedir. Nitekim kural olarak ifade özgürlüğü ve başkalarının şeref ve itibarına sağlanan koruma eşit düzeydedir. Bununla birlikte, ifade özgürlüğü kapsamındaki bir paylaşımın başkalarının haklarını ihlal etmesi ve hatta *hızla* yayılmasını da kapsayan şekilde etkilerinin artması dengeleme gerektiren önemli bir konudur. Sosyal ağlar başta olmak üzere internet üzerinde bireylerin etkileşim ihtiyacı farklı saiklerle olabilmektedir ki, sosyalleşme, görünür olma, fikir ve düşüncelerini paylaşma ve benzeri pek çok faaliyet bu kapsamda ele

³⁸³ Aynı yönde bkz. Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Journalism and Safety of Journalists and Other Media Actors, Council of Europe, para. 13: “*Üye devletler, mevzuat ve yaptırımların gazetecilere ve diğer medya aktörlerine karşı ayrımcı veya keyfi bir şekilde uygulanmamasını sağlamak için dikkatli olmalıdır. Ayrıca, gazetecileri ve diğer medya aktörlerini sindirmek ve susturmak için hukukun ve yasal sürecin anlamsız, can sıkıcı veya kötü niyetle kullanılmasını önlemek için gerekli yasal ve/veya diğer tedbirleri almalıdırlar*”.

alınabilir. Bu durumda genel olarak ifade ve basın özgürlüğünün kullanılması ile özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı ve hatta masumiyet karinesi bağlantılı bir çatışma doğması söz konusu olacaktır.

A. İfade Özgürlüğü ve İtibarın Korunması Dengesinde Gri Alanlar

Demokratik toplumun temelini oluşturan ana unsurlardan biri olan ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasının sınırlama nedenlerinden biri başkalarının şöhret veya haklarının korunmasıdır. Ancak bu meşru sınırlama sebebi yalnızca hakaret teşkil eden ifadeler kapsamında değerlendirilerek tüketilebilecek bir konu değildir. İfadenin, kişinin itibarına bir saldırı oluşturması, denge kurulmasını zorlaştıran daha gri bir alanda meydana gelebilir. Bu gri alan özellikle bir bireyin kamuoyunda suçlu olarak algılamasına yol açacak biçimde ifade özgürlüğünün kullanılmasında ortaya çıkabilir. Bireyin şeref ve itibarı, kişisel kimliğinin ve manevi bütünlüğünün bir parçasını oluşturmaktadır. Özellikle sosyal medya üzerinde kullanılan ifade özgürlüğünün başkalarının şöhret ve hakları ile çatışması, bir bireyin şeref ve itibarı üzerinde geleceğe dönük kolaylıkla silinemeyecek izler bırakabileceği gibi, yine yayılma hızı kadar süratle değiştirilemeyecek bir olumsuz algının ve beraberinde toplumdan dışlamaya varan bir kişisel yargının yerleşmesine de neden olabilir. Bu kapsamda, bir birey hakkındaki bilginin yayılmasının, o bilginin unutulmasını isteme hakkıyla olan ilişkisi ve masumiyet karinesi üzerindeki etkileri ayrıca ele alınmayı hak eden iki ayrı konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Dışlama Kültürünün Bireyler Üzerindeki Yansımaları

İfade özgürlüğünün kullanılması, bir tarafta demokratik bir toplumda kamu menfaatini ilgilendiren konularda kamuoyunun aydınlatılması için gerekli ve önemli iken, diğer tarafta iddiaların muhatabı olan üçüncü kişilerin itibarına yönelik, hedef gösterme ve linç hareketini tetikleyen bir olguya neden olabilir. Son yıllarda “*cancel culture*” olarak literatüre yerleşen ve Türkçe diline “*iptal kültürü*” olarak çevrilen bu kavram, kabul edilemez bir şekilde davrandığı veya konuştuğu düşünülen bir bireyin, boykot edildiği, dışlandığı, kovulduğu veya saldırıya uğradığı kültürel bir olgudur.³⁸⁴

³⁸⁴ Cancel Culture, Is Cancel Culture Good for Society?, 2025, <https://www.britannica.com/procon/cancel-culture-debate> (Erişim tarihi: 22.01.2025).

Bu kavram, kuşkusuz, ilk olarak sosyal medyanın da yardımıyla bir “*dışlama hareketi*” şeklinde ortaya çıkmış ve daha sonrasında genele yayılarak dile yerleşmiştir. *Linç* kültürü olarak da çevrilen bu anlayışın temelinde yatan mantık, belli bir nedenle *dışlanan* eylemlerin çevrim içi ya da çevrim dışı kamusal alanda ifşa edilmesi yoluyla bu davranışları sergileyen kişilerin sorumluluğuna gidilmesini talep etmek olarak özetlenebilir.³⁸⁵ Ancak bu çalışmada ele aldığımız kapsam özellikle sosyal medya üzerinde yaygın, kaotik ve salt gürültü içeren bir öfke durumundan farklı olacaktır.

Oxford Sözlüğüne göre, “*cancel culture*” kavramının bilinen en eski kullanımının 2010 yılına dayandığı belirtilse de ilk tanımlamanın 2016 yılında yapıldığı düşünülmektedir.³⁸⁶ Bu kavram sözlük anlamında “*onaylamadığını ifade etmenin ve sosyal baskı uygulamanın bir yolu olarak toplu iptal etme uygulaması veya eğilimi*” ya da “*bir toplumda veya grupta, özellikle sosyal medyada, sizi rahatsız eden bir şey söylediği veya yaptığı için birini tamamen reddetme ve desteklemeyi bırakmanın yaygın olduğu bir davranış biçimi*” olarak tanımlanmıştır.³⁸⁷ İngilizce “*cancel*” kelimesi, aslında yerine göre değişen bir anlam ifade etmekte olup, tasvip edilmeyen bir kişiyi ya da meseleyi *dışlama* ya da *onaylamama* kelimeleriyle örtüşen bir kavramdır. Bununla birlikte, kavramın anlamı her defasında bir etkinliğin ya da davetin *iptali* şeklinde gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla iptal olgusundan daha geniş kapsamda algılanması gereken ve boykot, yok sayma, utandırma, linç gibi çağrı yöntemlerini de kapsayan bir *dışlamanın* niyet edildiğinin altını çizmek gerekir. Burada kilit önem taşıyan husus bu çağrıdaki “*bir şeye ya da kişiye karşı*” bir hareketi içeren olumsuz unsurdur. Dışlama kültüründe belirgin ve birbiriyle tutarlı üç unsur ön plana çıkmaktadır. Öncelikle toplumda bir kısım tarafından kabul edilemez görülen bir davranış kamuoyu önünde ayıplanır; davranışın sahibine verilen destek alenen çekilir ve sosyal medya vasıtasıyla kolaylaştırılarak dışlama eylemi yaygınlaştırılır. Son olarak hedef kişinin eylemi nedeniyle bir çeşit bedel ödemesi ya da cezalandırılması

³⁸⁵ YERLİKAYA Fahrettin Burak / SEVER Melih, “Linç Kültürü: Klavye İnfazı mı, Adalet İsteği mi?”, Editörler: Mehmet İnce / Ayşe Alişan Şen, Dijitalleşme ve Yönetim, 1. Bası, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2023, s. 133-148, s. 137.

³⁸⁶ Bkz. Oxford English Dictionary, https://www.oed.com/dictionary/cancel-culture_n?tab=factsheet#1315170560100 (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁸⁷ Merriam-Webster Dictionary tanımı için bkz. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); Cambridge Dictionary tanımı için bkz. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cancel-culture#google_vignette (Erişim Tarihi: 14.11.2024)

sağlanmış olur.³⁸⁸ Dolayısıyla sözlük tanımları ve kavramın taşıdığı gerçek anlamın çeşitli biçimlerde yorumlanmasının mümkün olması karşısında, bu tez çalışmasında çerçeve kavram olarak “*dışlama kültürü*” kullanılması daha uygun görülerek tercih edilmiştir.

a. Bir Çağrı Aracı Olarak Dışlama Kültürünün Kapsamı

Unutulmamalıdır ki, demokratik tartışma aynı zamanda toplumun her bir üyesinin kamusal tartışma ortamına katılımına izin vermeyi de güvence altına alır. Kamu yararına katkıda bulunan bireylerin fikir ve görüşlerini ifade etme hakkının sınırlandırılmasında, dışlama kültürünün çeşitli yansımaları görülebilir. Bu kapsamda ilk olarak, başta siyasi ve toplumsal cinsiyete dayalı olmak üzere farklı türden gerekçelerle akademik ya da bilimsel etkinliklerin iptal edilmesi ya da başkaca çeşitli kısıtlamaların uygulanması örnek gösterilebilir. Özellikle sosyal medyada paylaşımlarının boyut ve etkileri de dikkate alındığında bu yaklaşımın sistematik hale gelmesi, bir dışlama hareketine yol açabilir. Bu durumun aslında sansürün bir başka türü olarak nitelendirilebilmesi de mümkündür. Bu dışlama hareketi bir tarafta devlet diğer tarafta bireyler tarafından kullanılabilir.

Örneğin bir akademisyenin “*Filistin için Felsefe*” başlıklı açık mektubu imzalayan yüzlerce kişiden biri olarak üniversitedeki bir senelik misafir öğretim üyeliği davetinin iptali meselenin akademik özgürlüklere de müdahale teşkil eden bir boyutudur.³⁸⁹ Öte yandan dışlama olgusu, özgürlükten yoksun bırakma, soruşturmalara, ihraçlara ya da yargılanma gibi müdahalelere maruz kalma bakımından da ele alınabilir. Benzer bir durum, bir grup akademisyen tarafından

³⁸⁸ TANDOC Edson C. / TAN HUI RU Beverly / LEE HUEI Gabrielle / MIN QI CHARLYN Ng / CHUA Rachel Angeline / GOH Zhang Hao, “#CancelCulture: Examining Definitions and Motivations”, *New Media & Society*, C. 26, S. 4, 2024, ss. 1944-1962, s. 1947.

³⁸⁹ Bildiri için bkz. Stellungnahme zur Ausladung von Nancy Fraser von der Albertus Magnus Professur an der Universität zu Köln, 05.05.2024, Kritische Theorie in Berlin, <https://criticaltheoryinberlin.de/interventions/stellungnahme-zur-ausladung-von-nancy-fraser-von-der-albertus-magnus-professur-an-der-universitaet-zu-koeln/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); Güncel gelişmeler için bkz. WEINBERG Justin, “University Revokes Philosopher’s Visiting Professorship over Signing of “Philosophy for Palestine” Letter”, 05.04.2024, DailyNous, <https://dailynous.com/2024/04/05/university-revokes-philosophers-visiting-professorship-over-signing-of-philosophy-for-palestine-letter/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); benzer şekilde, Lille Üniversitesi’nde Jean-Luc Mélenchon’un katılacağı konferansın iptal edilmesi hakkında, bkz. https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/04/17/l-universite-de-lille-annule-une-conference-de-jean-luc-melenchon-et-rima-hassan-sur-la-palestine-faute-de-pouvoir-garantir-la-serenite-des-debats_6228335_823448.html (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusunda 2015-2016 yıllarında terörle mücadele kapsamında yürütülen operasyonlar sırasındaki sokağa çıkma yasaklarının ve çatışmaların sona erdirilmesi çağrısı yapan “*Barış İçin Akademisyenler*” olarak bilinen bildiriye imzalayan akademisyenlerin ihraç edilmesi, yargılanması ve akademik etkinliklere davet edilmemesi şeklinde yaşanmıştır.³⁹⁰ T.C. Anayasa Mahkemesi bildiriye imza attıkları için cezalandırılmanın ifade özgürlüğü ihlali olduğuna karar vermiştir.³⁹¹ Anayasa Mahkemesi, “*demokratik bir toplumda otosansür refleksine hizmet eden bir cezaya maruz kalınması, kamu gücünü kullanan organların karar ve eylemlerini sorgulanamaz hâle getirir. Oysa demokratik bir toplumda devletin, kamusal faydası yüksek olan bir tartışmanın yürütülmesini ceza tehdidi yoluyla engellemek yerine bilgi kaynaklarına ve iletişim araçlarına erişim imkânlarının genişliğinden yararlanarak kendisine yönelik eleştirileri etkili bir biçimde yanıtlamak suretiyle bu konudaki kamusal tartışmaya katkıda bulunması*” beklentisinin altını çizmiştir.³⁹² Bu kararda kamu gücünü kullanan organların eleştirilere cevap verilmesi hususunda, ülkedeki herkesten daha fazla güç ve imkâna sahip olduğu ve saçma ve ilgisiz bile görünse muhaliflerin haksız saldırı ve eleştirilerine farklı yollardan cevap verme imkânının olduğu durumlarda ceza kovuşturmasına başvurulmaması gerektiğine ilişkin tespitler tekrar edilmiştir.

Henüz bu konuda bir içtihat derinliği oluşmamış olsa da *Cox v. Türkiye* başvurusundaki tespitler yol gösterici olabilir.³⁹³ Bu başvuruda, Kürt ve Ermeni meselelerine ilişkin konulardaki tartışmalı görüşleri nedeniyle ülkeye giriş yasağı konulan akademisyen başvurucuya uygulanan tedbir ele alınmıştır. AİHM, yerel mahkemelerin gerekçeleri dikkate alındığında başvurucunun görüşlerinin Türkiye'nin ulusal güvenliğine nasıl ve neden zarar verdiği sonucuna varmanın mümkün olmadığını değerlendirmiştir. Başvurucunun hiçbir zaman bir suç işlediğinin ileri sürülmediği veya Türkiye'ye açıkça zararlı olarak görülebilecek herhangi bir faaliyette bulunduğu gösterilmediği göz önünde bulundurulduğunda, yerel mahkemeler tarafından başvurucunun faaliyetlerinin zararlı olduğuna dair ileri sürülen gerekçeler,

³⁹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Barış İçin Akademisyenler, <https://barisicinakademisyenler.net/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

³⁹¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK]*, Başvuru No. 2018/17635, 26/07/2019.

³⁹² *Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri*, para. 137-138.

³⁹³ *Cox v. Türkiye*, Başvuru No. 2933/03, 20/05/2010.

başvurucunun ifade özgürlüğü hakkına yapılan müdahale için yeterli ve ilgili bir gerekçe olarak kabul edilmemiştir.³⁹⁴

Aynı doğrultuda, bir toplantıya katılmak üzere ülkeye giriş yapan bir akademisyenin gözetimine alınmasına ilişkin, özgürlük ve güvenlik hakkı bağlamındaki *Shimovolos v. Rusya* davasında ya da din ve vicdan özgürlüğü bağlantılı olarak, iddia edilen misyonerlik faaliyetleri nedeniyle hakkında ülkeye giriş yasağı getirilen bir başvurucuya ilişkin *Nolan ve K. v. Rusya* kararlarında yerel mahkemelerin gerekçeli karar uygulamalarındaki eksikliklere vurgu yapılmıştır. Bu kararlardaki tespitler, dışlama kültürü ile ilgili ortaya çıkabilecek meselelere en azından benzerlikleri ölçüsünde ışık tutabilecektir. Zira yerel mahkemelerin çatışan menfaatler arasında kurulması gereken denge analizinde ele aldıkları kriterlerin yeterli ve uygun gerekçeler içermesi gereğinin vurgulanması yönünden söz konusu kararlar, büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim *Nolan ve K.* başvurusunda, başvurucunun dini faaliyetlerinin ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu yönündeki iddiasını destekleyen herhangi bir somut bulguya rastlanamamış olması ve ulusal güvenlik meşru amacının din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin kısıtlama sebeplerini düzenleyen AİHS'nin 9. maddesinin ikinci fıkrasında yer almaması, müdahalenin meşru bir amaç gütmeyeceğine karar verilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁹⁵ *Shimovolos* başvurusunda ise Rusya'nın *Samara* kentinde düzenlenecek AB-Rusya Zirvesi öncesinde, kolluk tarafından izleme veri tabanına *insan hakları aktivisti* olarak kaydedilmiş olan başvurucu, zirve sırasında protestoların planlandığı, yasa dışı ve aşırılık yanlısı eylemleri önlemek için alınan önlemler çerçevesinde, tren istasyonunda polis tarafından durdurulmuş ve karakola götürülmüştür. Başvurucunun idari ve cezai suçlar işlemesini önlemek amacıyla polis tarafından tutulmasını değerlendiren AİHM, başvurucunun sadece adının “*izleme veri tabanında*” yer alması ve insan hakları aktivisti olması nedeniyle tutulduğuna kanaat getirmiş ve başvurucunun tutulmasının AİHS'nin 5. maddesinin 1-(c) bendi anlamında bir suç işlemesini önlemek için gerekli olduğunun düşünülmemeyeceği sonucuna varmıştır. Buna ek olarak AİHS 8. madde kapsamında ise, izleme veri tabanının oluşturulması ve sürdürülmesine dair işleyişe ilişkin prosedür, hiçbir zaman yayınlanmamış veya başka bir şekilde kamuya açık hale getirilmemiş bir bakanlık emriyle düzenlenmiş olduğu; iç hukukun, bireylerin özel hayatlarına ilişkin bilgilerin

³⁹⁴ *Cox v. Türkiye*, para. 44.

³⁹⁵ *Nolan ve K. v. Rusya*, Başvuru No. 2512/04, 12/02/2009, para. 72-74.

toplanması ve veri tabanında saklanması için yerel makamlara verilen takdir yetkisinin kapsamını ve kullanım şeklini yeterli açıklıkta göstermediği tespit edilmiştir.³⁹⁶

Yine akademik ifade özgürlüğü bağlamında bir başka kısıtlama ise bir süre boyunca akademisyenlerin pasaportlarına yasaya aykırı ve keyfi olarak el konulmasının, yurt dışındaki akademik ve özel hayatları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmasıdır. *Telek ve diğerleri v. Türkiye* kararında, olağanüstü hâl sırasında kabul edilen kanun hükmünde kararnameler uyarınca önemli bir süre boyunca başvuruçuların pasaportlarına el konulması ele alınmıştır.³⁹⁷ Pasaporta el koyma tedbirine karar verme konusunda yerel makamların sahip oldukları takdir yetkisinin herhangi bir şarta tabi olmadığı, bu yetkinin kapsamının ve kullanma şeklinin tanımlanmadığı, bu bağlamda başkaca herhangi bir özel güvencenin de öngörülmediği tespitinde bulunulmuştur. Bundan dolayı mevcut davanın koşullarında, yürütme organınca olağanüstü hâl kapsamında ortaya konulmuş tasarrufla başvuruçular hakkında ihtilaf konusu tedbirin alınmasının keyfi olabileceği ve hukukilik şartıyla bağdaşmayacağına karar verilmiştir.³⁹⁸ Bu kapsamda, akademik faaliyete yönelik kısıtlamaların yasal dayanağı bulunmaması ve keyfiliğe karşı usuli güvenceleri taşınamaması, demokratik toplumda gereklilik konusunda ayrıca bir inceleme yapılmaksızın müdahalenin somut olayın özelliklerine göre ifade özgürlüğü ya da özel hayat ve aile hayatına saygı hakkının ihlaline sebebiyet verecektir.

Dışlama kültürü bakımından ele alınabilecek bir başka boyut ise, bireyler tarafından yapılan çağrılar, sosyal medya üzerinde oluşturulabilecek boykotlar ya da kampanyalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede sosyal medya mahkemeleri olgusuna da değinmek lazım gelir. Çoğu zaman yargıya olan güven eksikliği ile de perçinlenerek sosyal medya üzerinden yürütülen adalet anlayışının, hiddete bürünmüş adalet arayışına dönüşmesi şüphesiz gerçek bir adalet değildir.³⁹⁹ Bu konu ise ağırlıklı olarak bir tarafta bir nevi *adalet arayışını* diğer tarafta muhatap bakımından masumiyet karinesine ilişkin güvenceleri bünyesinde barındırmaktadır.

³⁹⁶ *Shimovolos v. Rusya*, Başvuru No. 30194/09, 21/06/2011; aynı yönde *Catt v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 43514/15, 24/01/2019.

³⁹⁷ *Telek ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 66763/17, 66767/17, 15891/18, 21/03/2023.

³⁹⁸ *Telek ve diğerleri v. Türkiye*, para. 126.

³⁹⁹ “*Hiddete bürünmüş adalet*” ifadesinin kullanımı için: EREM Faruk, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, TBB Dergisi, C. 1, S. 1, 1988, ss. 91-99, s. 97.

Şu bir gerçektir ki çocuk istismarı, cinsel saldırı, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve nefret söylemi bağlantılı konular başta olmak üzere, devletlerin yaşam hakkı ve maddi ve manevi bütünlüğün korunmasından kaynaklanan pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır.⁴⁰⁰ Bu pozitif yükümlülükler; maddi ve usuli olmak üzere ikiye ayrılır. Pozitif yükümlülüklerin temelinde yatan düşünce, ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin gereklilikler kapsamında devletlerin sadece bu maddede yer alan hakları doğrudan ihlal etmekten kaçınmakla yetinmeyip, aynı zamanda ifade özgürlüğünün etkili bir şekilde kullanılmasını garanti altına almak için pozitif tedbirler almaları gerektiğidir.⁴⁰¹ Pozitif yükümlülükler, ifade özgürlüğünün yatay etki aracılığıyla uygulanması kapsamında belirli durumlarda, örneğin kişilik haklarını ilgilendiren konular gibi, devletin özel kişiler arasındaki ilişkileri düzenlemesini gerektirmeyi mümkün kılar.⁴⁰² Bu doğrultuda özellikle yargı denetiminde verilen kararların gerekçelerinin yeterli ve uygun olup olmaması, pozitif yükümlülükler kapsamındaki değerlendirmeyi de etkileyecektir.⁴⁰³

Devlet makamlarının bireylerin yaşam hakkını ve maddi manevi vücut bütünlüğünü ile özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını korumaya yönelik olarak önleyici ve koruyucu mekanizmaları içeren yasal bir çerçeve oluşturma konusundaki maddi pozitif yükümlülüğünün yanı sıra, etkili bir soruşturma noktasında usuli bir pozitif yükümlülüğünün bulunduğu açıktır.⁴⁰⁴ Dolayısıyla, devlet makamlarının re'sen harekete geçerek etkili soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmesi gereken durumlarda, bu yükümlülüğün kasıtlı ya da kasıtlı olmayan şekilde yerine getirilmemesi, sosyal medya üzerinde yapılan paylaşımlar üzerinden resmi

⁴⁰⁰ AKANDJI-KOMBE Jean-François, “Positive obligations under the European Convention on Human Rights A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights”, 2007, Human Rights Handbooks, European Council, <https://rm.coe.int/168007ff4d> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

⁴⁰¹ VAN ENIS Quentin, “Les Mesures de Filtrage et de Blocage de Contenus sur l’Internet: Un Mal (Vraiment) Nécessaire dans une Société Démocratique? Quelques Réflexions Autour de la Liberté d’Expression”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 24, S. 96, 2013, ss. 859-886, s. 870-871.

⁴⁰² Dönmezkuş, **a.g.e.**, s.

⁴⁰³ Aynı yönde, bkz. Steering Committee on the Media and New Communication Services (CDMC) - a. Draft Recommendation CM/Rec(2008)... of the Committee of Ministers to member states on Measures to Promote the Respect for Freedom of expression and information with regard to Internet filters – Report by the Group of Specialists on Human Rights in the Information Society (MC-S-IS) on the Use and Impact of Technical Filtering Measures for Various Types of Content in the Online Environment [1022 meeting], 26.02.2008, Council of Europe, para. 45.

⁴⁰⁴ İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu (İstanbul Protokolü), Türkçe Versiyonu, 2022, Birleşmiş Milletler, <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2024/02/istanbul-protokolu-2022-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

makamların harekete geçirilmesini sağlamaya yönelik bir sanal mekanizmanın devreye girmesine neden olabilmektedir. İnternet paylaşımlarının etkili soruşturma yükümlülüğünün yerine getirilmesi bakımından iki farklı boyutta etkisi olabilir. *İlk boyut* örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde gerçekleştirilen protestolara ya da kolluk şiddetine ilişkin olarak kötü muamele iddialarının üçüncü bir göz üzerinden delillendirilebilmesi ve protesto gösterilerine kamuoyunun ilgisinin çekilmesine yönelik olabilir.⁴⁰⁵ Bu şekilde devlet makamları ve hatta medya tarafından olguların tek taraflı gösterilmesinin önüne geçilebilir. Çevrim içi ortamda bir konuya ilişkin farkındalığı artırmak ya da dikkat çekmek, kamusal tartışmayı ve yargının harekete geçmesini teşvik etmeye yönelik *hashtag* kullanılarak yapılan paylaşımlar bunun bir örneğidir. Seçim kampanyalarında da sıkça kullanılan *hashtag* kavramı, mesajları ulaşılabilir kılmak için oluşturulan kısa kodlardır.⁴⁰⁶

Hash sembolüne (#) eklenmiş bir anahtar kelime olan *hashtag*, çok sayıda veri arasında etkili arama yapmayı kolaylaştıran bir özellik olmasının yanı sıra kamuoyunu harekete geçirme noktasında toplumsal etkileri bakımından koordine etmek bakımından da merkezi bir role sahiptir.⁴⁰⁷ İnternet ortamında aynı ve benzer *hashtag* içeren paylaşımlar üzerinden örgütlenmenin sağlanması günümüzde kamusal alanda örgütlenme özgürlüğünün kullanılması bakımından da önemli bir araç haline gelmiştir. Çoğu zaman sosyal ağlar üzerinden oluşturulan örgütlü siyasi aksiyon “*slacktivism*” ya da “*clicktivism*” olarak da adlandırılabilmektedir. Bununla birlikte, çevrim içi gerçekleştirilen sadece bir *tıklamadan* ibaret eylemin, özellikle otoriter devletlerdeki sosyal medya kullanıcıları açısından, sokakta yürüyüş yaparak örgütlenmekten daha cesurca bir eylem biçimi olarak görülmesi mümkündür.⁴⁰⁸ Bu kapsamda bilginin geniş biçimde kitlelere yayılması ve barışçıl bir protesto biçimi şeklini almasında internete atfedilen büyük pay, aslında 2010 yılında başlayan ve pek çok ülkeyi etkisi altına alan *Arap Baharı* ve *#occupy* hareketi ile de görünür olmuştur. Öte yandan, *hacking* yöntemi kullanılarak bilişim sistemlerine izinsiz erişim sağlamak suretiyle çevrim içi

⁴⁰⁵ WELLS Christina E., “The Promise and Peril of Protesting In The Internet Era”, Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, Free Speech In An Internet Era, Carolina Academic Press, Durham, ss. 65-76, s. 71.

⁴⁰⁶ Doublet, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁰⁷ URHAN TORUN Bahar, “Sosyal Medyada #Hashtag Aktivizmi: #ALSIceBucketChallenge Örneği”, Social Mentality And Researcher Thinkers Journal, C. 5, S. 16, 2019, ss. 372-380, s. 375.

⁴⁰⁸ TÜFEKÇİ Zeynep, Twitter and Tear Gas The Power and Fragility of Networked Protest, 1. Bası, Yale University Press, New Haven, 2017, s. xxvi.

ortamda protesto eylemlerinin gerçekleştirilebilmesi de mümkün hale gelmiştir.⁴⁰⁹ Dolayısıyla bilginin operasyonel biçimde yayılması demokratik süreçlerde bireylerin ifade özgürlüğü ve barışçıl örgütlenme özgürlüğünün kullanılmasına katkıda bulunabilmekte olduğu da dikkate alınmalıdır. Öyle ki çevrim içi bağlantılar yoluyla oluşan kamusal tartışma ortamı, daha geniş kitlelere ulaşmayı sağlayarak paylaşılmış bir örgütlenme kültürünü de oluşturabilmektedir.⁴¹⁰

Diğer taraftan, meselenin *ikinci boyutu* ise kimi zaman “*hashtag aktivizmi*” olarak da adlandırılan bu çevrim içi faaliyetin aslında, yargı süreçlerinin mağdurun lehine işletilmesine yönelik bir destek eylemi olarak karşımıza çıkmasıdır.⁴¹¹ Bununla birlikte yargıya güvenin azalmasıyla da bağlantılı ele alınması gereken bu konu, etkileri bakımından farklı sonuçları beraberinde getirebilecektir. İlk olarak, sosyal medyadaki paylaşımlar üzerine soruşturma başlatılması ve dolayısıyla devlet, usuli yükümlülüklerini yerine getirmesi konusunda harekete geçirilebilir. Soruşturmanın ceza muhakemesi hukuku ilkelerine uygun ve adil biçimde yürütülmesinin temini halinde bu husus, olumlu bir neticeye hizmet edebilir. İkinci olarak, sosyal medya üzerinden devlet makamlarının harekete geçirilmesi amacının dışına çıkılarak masumiyet karinesine ilişkin usuli güvencelerin ihlal edilmesi ve bireylere yönelik linç ve hedef göstermeye dönüşmesi halindeyse sosyal medyada yürütülen bir dışlama çağrısının olumsuz sonuçlara neden olmasının yolu açılabilir. Bu da demokratik bir toplumda ayrıştırıcı bir etkiye ve kutuplaşmanın derinleşmesine sebebiyet verebilir.

Sosyal medya üzerinde gerçekleşen bir başka dışlama çağrısı örneği ise boykottur.⁴¹² Boykot çağrısı aynı zamanda bir protesto biçimidir ve ifade özgürlüğü kapsamında korunmaktadır. Kimi zaman sivil itaatsizlik biçimi olarak düşünülse de, boykot bu kapsamda değerlendirilemez. Nitekim sivil itaatsizlik bireyin haksız

⁴⁰⁹ ÜZELTÜRK Saba Şahika Tahmaz, “Hacktivism’in Hukuken Kabul Edilebilmesi Mümkün mü?”, Editörler: Emine Eylem Aksoy Retornaz / Osman Gazi Güçlütürk, *Gelişen Teknolojiler ve Hukuk IV: Siber Güvenlik*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, ss. 85-146, s. 90 vd.

⁴¹⁰ Tüfekçi, *a.g.e.*, s. 112.

⁴¹¹ GÜNTÜRKÜN Elif / ALTUNAY D. Alper, “Mağdur Lehine Sosyal Medya Aktivizminde Bir Strateji Olarak İfşa ve İptal Kültürü”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 11, S. 1, 2023, ss. 176-199, s. 185; İLİ Burak / BÜYÜKBAYKAL Güven Necati, “Hashtag Aktivizmi Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi”, *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 13, S. 4, 2023, ss. 900-915, s. 903.

⁴¹² Dışlama kültürü ile boykot çağrısının benzeştiği ve ayrıldığı hususlar bakımından bir çalışma için bkz. HILL CUMMINGS Krista / ZAFARI Babak / BEITELSPACHER Lauren, “#Cancelled! Exploring the Phenomenon of Cancel Culture”, *Journal of Business Research*, C. 186, 2025, ss. 1-41, s. 18-19.

bulduğu ya da meşru görmediği bir yasal düzenlemeye ya da emre uymamasıdır ve neticede yasaya aykırı bir davranış söz konusudur.⁴¹³ Diğer taraftan boykot ise bir tercihtir ve bu yönde bir çağrı bir hakkın kullanımından ibarettir. Bu doğrultuda boykot çağrısı kural olarak bir suç oluşturmamaktadır. Diğer bir ifadeyle nefret söylemi ya da bir ayrımcılık sebebi temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında aykırılık oluşturmadığı takdirde ceza hukuku bağlamında bir yaptırıma konu edilmemelidir. Bu nedenle her somut olayın kendi şartlarında adil denge analizi kriterlerinin ele alınması gereklidir.

Öyle ki, boykot çağrısı konusunda AİHM, *Willem* kararında, bir belediyede İsrail ürünlerini boykot etmek isteyen bir belediye başkanına verilen mahkûmiyet kararını, ifade özgürlüğünü kullanmasına bir müdahale olarak değerlendirmiştir.⁴¹⁴ Bununla birlikte bu mahkûmiyet kararı başvurucunun siyasi görüşlerinden dolayı değil, ayrımcı bir eyleme teşvik etmekten dolayı verilmiştir. Başvurucu yalnızca İsrail devlet başkanının o dönemdeki politikasını kınama amaçlı olarak İsrail menşeli gıda ürünlerine boykot çağrısı yapmış ve belediyenin internet sitesinde de yayımlayarak, bu tutumun ayrımcı niteliğini ağırlaştırmıştır. Başvurucunun bir belediye başkanı olarak belirli bir tarafsızlığı korumakla yükümlü olması ve eylemlerinin, bir bütün olarak temsil ettiği yerel otoriteyi ilgilendirdiği hallerde ihtiyatlı bir şekilde hareket etme görev ve sorumluluğu bulunmaktadır. Başvurucunun niyetinin İsrail'in yürüttüğü politikayı kınamak olduğu düşünülebilir; ancak boykot gerekçesi ayrımcı bir yaklaşım taşımaktadır. Başvurucu, İsrail vatandaşı olan üreticilerle ticari ilişkileri sürdürmeyi açıkça reddetmeye çağrı yapmıştır. Bu koşullar altında yerel makamların adil dengeyi kurmaktaki takdir yetkisinin genişliği göz önünde bulundurulduğunda söz konusu müdahalenin, izlenen meşru amaçlarla orantılı olduğuna karar verilmiştir.⁴¹⁵

AİHM, *Baldassi* kararında ise başvuruçuların İsrail ürünlerini boykot etmeye yönelik eylemlerinin, ilgili ve yeterli gerekçeler olmaksızın yerel mahkemeler tarafından ayrımcılık suçu olarak değerlendirilmesini ifade özgürlüğünün ihlali olarak yorumlamıştır.⁴¹⁶ Yerel mahkeme başvuruçuları mahkûm ederken, başvuruçuların eylem ve sözlerini analiz etmemiş, ancak genel olarak boykot çağrısının ayrımcılığa

⁴¹³ Sivil itaatsizlik tanımı ve koşulları için bkz. RAWLS John, "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı, 1997, s. 56; HABERMAS Jürgen, Sivil İtaatsizlik, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, No. 9, AFA, 1995, s. 7 vd.

⁴¹⁴ *Willem v. Fransa*, Başvuru No. 10883/05, 16/07/2009.

⁴¹⁵ *Willem v. Fransa*, para. 38-41.

⁴¹⁶ *Baldassi ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 15271/16, 15280/16, 15282/16, 11/06/2020.

teşvik anlamına geldiği ve “hiçbir şekilde ifade özgürlüğü hakkı kapsamında olmadığı” sonucuna varmıştır. AİHM bu davada, somut olayda söz konusu olan eylem ve açıklamaların, işgal altındaki Filistin topraklarındaki insan hakları durumuyla ilgili olarak Fransa’da ve uluslararası toplumda devam eden güncel bir tartışmanın parçası ve kamu yararını ilgilendiren bir konuya ilişkin olmasını dikkate almıştır. Diğer taraftan, bu eylemler ve açıklamalar siyasi ve “militan” bir ifade biçimi olarak değerlendirilmiştir ve siyasi ifade veya kamu yararına olan konularla ilgili tartışmalara getirilebilecek kısıtlamalar sınırlı olduğundan, ayrıntılı gerekçelendirme ihtiyacının önemi vurgulanmıştır.⁴¹⁷ AİHM’ne göre, siyasi ifadelerin tartışmalı ve genellikle sert olması doğaldır. İfadelerin sınırları aşp şiddet, nefret veya hoşgörüsüzlüğe çağrıya dönüşmediği sürece, kamu yararını azaltmadığı ifade edilmiştir. Bu çıkarım boykot çağrısı için de geçerlidir.⁴¹⁸ Bununla birlikte bu dava dengeleme analizi bakımından *Willem v. Fransa* başvurusundan, başvuruçuların sıradan vatandaşlar olmaları ve tüketiciler üzerindeki etkilerinin, bir belediye başkanının belediye hizmetleri üzerindeki etkisiyle kıyaslanamayacak olması bakımından farklıdır. Başvuruçuların boykot çağrılarının amacı süpermarket müşterileri arasında kamu yararı güden bir tartışmayı teşvik etmektir. Bu doğrultuda AİHM *Willem* kararından farklı olarak *Baldassi ve diğerleri* davasında başvuruçuların boykot çağrısı nedeniyle mahkûmiyetinin yeterli ve ilgili gerekçelere dayanmadığına kanaat getirmiştir.⁴¹⁹ Bununla birlikte yürürlükteki yasal düzenlemelerin geniş şekilde yorumlanarak bir protesto eylemi teşkil eden ve ifade özgürlüğü kapsamında korunan boykot çağrılarının cezalandırılması yoluna başvurulmasının suçta ve cezada kanunilik ilkesi bağlamında da öngörülebilirlik kriteri açısından bir ihlal oluşturabileceği de göz ardı edilmemelidir.⁴²⁰

Öte yandan, dışlama çağrısı bakımından bir başka örnek bir hizmetin verilmesinin reddi kapsamında verilebilir. AİHM’nin ele aldığı bir başvuruda, dini

⁴¹⁷ *Baldassi ve diğerleri v. Fransa*, para.78.

⁴¹⁸ *Baldassi ve diğerleri v. Fransa*, para. 79; Boykot çağrısıyla ilgili olarak, aynı yönde bkz. Report on Combating Antisemitism to Eliminate Discrimination and Intolerance Based on Religion or Belief, United Nations, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/289/00/pdf/n1928900.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024), para. 18.

⁴¹⁹ *Baldassi ve diğerleri v. Fransa*, para.; benzer yönde T.C. Anayasa Mahkemesi Ceyhun Tunç, Başvuru No. 2017/20822, 14/9/2021, para. 44-45.

⁴²⁰ *Baldassi ve diğerleri v. Fransa* kararında bu açıdan bir ihlal bulunmamış olmakla birlikte, karardaki kısmi karşıoy yazısı kararı tartışmalı hükmün daha sonra yargı tarafından yorumlanarak sivil protestocuların ekonomik ayrımcılığını da kapsayacak şekilde genişletilmesinin, o dönemde başvuranlar veya avukatları tarafından öngörülebilir olmasının zorluğu açısından eleştirmiştir. Bkz. *Baldassi ve diğerleri v. Fransa*, Yargıç O’Leary, para. 33.

inancını gerekçe göstererek eşcinsel birlikteliklere karşı olan bir kişinin, nüfus işlerinde medeni birliktelik kayıt memuru olarak atanması nedeniyle, cinsel yönelimi gerekçe göstererek eşcinsel bireylere hizmet vermeyi reddetmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. AİHM'ne göre kamu hizmetinin sağlanmasındaki bu ayrımcı davranışı nedeniyle bu kişiye uygulanan disiplin soruşturması tedbirinin orantılılığı ele alındığında, başkalarının hakları ile başvurunun din ve vicdan özgürlüğü arasında kurulan dengede ulusal makamlar takdir yetkisini aşmamış, AİHS'nin 9. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddesini ihlal edilmemiştir.⁴²¹ Aynı dava kapsamında bir başka başvuru, çalışanların heteroseksüel ve homoseksüel çiftlere eşit hizmet sunmasını zorunlu kılan bir politikaya sahip özel bir şirket tarafından istihdam edilirken, eşcinsel çiftlere danışmanlık hizmeti vermeyi reddetmiş ve kişi hakkında disiplin soruşturması başlatılmasına karar verilmiştir. Başvurucunun söz konusu hizmeti reddetmesinin doğrudan dini inancından kaynaklandığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte çatışan menfaatler arasında uygun bir denge sağlanırken başvurunun işini kaybetmesinin ciddi sonuçları olduğu kabul edilse de başvuru, danışanların cinsel yönelimlerine göre ayırım yapmanın mümkün olmadığını bilerek, işverenin danışmanlık programına gönüllü olarak kaydolmuştur. Dolayısıyla bir bireyin, dini inancını açıklama özgürlüğü üzerinde etkisi olacağını bildiği bir iş sözleşmesine girme kararı ve işverenin eyleminin, ayrımcılık yapılmaksızın hizmet sunma politikasının uygulanmasını güvence altına almayı amaçlamış olması adil dengede dikkate alınacak iki önemli faktördür. AİHM bu başvuru açısından da yerel makamların takdir yetkisini aşmadığına ve ayrımcılıkla bağlantılı ya da tek başına din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴²²

Öte yandan bireyler üzerinden yürütülen kampanyalar eliyle sistematik şekilde meydana getirilen bu dışlama hareketinin, özellikle kırılgan gruplara yönelik zorbalığa ilişkin konularda dayanışma gösterilen bir zihniyet dönüşümüne sebebiyet vermesi beklenir. Bununla birlikte meselenin, akut bir tepki olarak sadece bireye indirgenmesi tartışılması gereken asıl konunun özünün kaçırılmasına neden olabilir. Dolayısıyla bu dışlama hareketinin faydalı ya da savunulabilir olup olmadığı, diğer bir ifadeyle demokratik toplumda tartışma ortamına katkısının bulunup bulunmadığı her somut olayda özenle değerlendirilmelidir. Zira varılacak netice, meseleye dahil olan

⁴²¹ *Eweida v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 48420/10, 36516/10, 51671/10, 15/01/2013, para. 106.

⁴²² *Eweida ve diğerleri v. Birleşik Krallık*, para. 109.

tarafların bakış açılarına, eylemin etki ve sonuçlarına ve çatışan hakların mahiyetine göre değişkenlik gösterebilir. Diğer taraftan, özellikle kişilerin entelektüel, akademik ya da bilimsel etkinliklerinin ayrımcılık ya da zorbalık içeren eylemleri nedeniyle tamamen yasaklanmasına varan kısıtlamalarda, demokratik toplumda gereklilik incelemesi bakımından ölçülülük sorunu da ortaya çıkabilecektir. Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün esasına dokunmayan daha hafif alternatif yollar izlenerek ifade özgürlüğü ile çatışan diğer menfaatler arasında denge kurulması gereği dikkate alınmalıdır.

Bununla birlikte, rıza dahilinde paylaşılan bilgilerden kamuoyunu ilgilendiren olaylara ya da üçüncü kişiler tarafından kişilik hakları ile çatışma gösteren biçimde paylaşılan ifşalara kadar, ifade özgürlüğü kapsamında korunan ifadenin çevrim içi ortamda kalmaya devam etmesi bireyin bizzat kendisi tarafından zararlı olarak algılanabilir. Bu durumda çevrim içi ortamda var olmaya devam eden bilginin unutulmasının talep edilmesi de konunun başka bir boyutu olarak karşımıza çıkacaktır. Bu mesele, demokratik toplumda unutulma hakkının kullanılmasının güvence altına alınması şeklinde bir yükümlülüğün bulunup bulunmadığının ayrıca sorgulanmasını gerektirir.

b. Bireyin “Unutulma Talebi”

Bireyin güncel ve kişisel gelişimini yansıtan bilgiler üzerinden kendisini ifade etmesi özel hayat ve aile hayatı kapsamında ele alınmalıdır. Bireye ait bilgilerin paylaşılması sınırını “*bilgilendirme otonomisi*” kavramı oluşturmaktadır.⁴²³ Unutulma hakkı da temelde bu anlayıştan hareketle geliştirilmiştir. Unutulma hakkı olarak tanımlanan kavram, meşru amaçlar için artık gerekli olmadığında, bireylerin verilerinin artık işlenmemesini ve silinmesini isteme hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçeveden hareketle unutulma hakkı, “*dijital hafızada yer alan bireye ait fotoğraf, kimlik bilgisi, adres ve diğer kişisel içeriğin, yine bireyin kendi talebi üzerine bir daha geri getirilemeyecek biçimde ortadan kaldırılması*” şeklinde de tanımlanabilir.⁴²⁴ Örneğin işlem, kişinin rızasına dayandığında ve rızasını geri

⁴²³ SALİHPAŞAOĞLU Yaşar / DEĞİRMENCİOĞLU Burcu, “Unutulma Hakkının Bir “İnsan Hakkı”na Dönüşme Yolculuğu”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 2, 2020, ss. 361-388, s. 369-370.

⁴²⁴ GÜLENER Serdar, “Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak “Unutulma Hakkı””, TBB Dergisi, C. 25, S. 102, 2012, ss. 219-240, s. 226.

çektğinde veya saklama süresi sona erdiğinde geçerli olabilir.⁴²⁵ Ancak temelde unutulma hakkından anlaşılması gereken internet ortamında yer alan içeriğin arama motorlarında listelenmemesini talep hakkıdır ve amacı da bilginin internet ortamında görünürlüğünü azaltmaktır.⁴²⁶ Unutulma hakkının, doğru bilginin aradan geçen zaman faktörüyle erişilebilir olmamasını talep etmeyi kapsadığı ve doğru olmayan bir bilginin silinmesini isteme hakkından bu noktada farklılaştığının altını çizmek gerekir.⁴²⁷ Kural olarak, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamına dahil olan ve talebe bağlı bir istem olup, otomatik bir silinme hakkı doğurmaz.⁴²⁸

ABAD içtihadında *unutulma hakkı* kavramının ilk kez ortaya konmuş ve arama motorları ile ilgili olarak unutulma hakkı bağlamında sorumluluk alanına ilişkin kriterler belirlenmiştir. Unutulma hakkı, ABAD tarafından ortaya konulduğu şekliyle özel hayatın korunması kapsamında kalan içeriklerin internet aramalarından ve diğer dizinlerden kaldırılmasını isteme hakkı olarak tanımlanabilir.⁴²⁹ ABAD *Google* arama motoruna, kişisel veri işleyen sıfatıyla, kişisel verilerinin geçmişe dönük olarak silinmesini talep eden kişiye ilişkin bu kişisel bilgileri özel hayatın gizliliği ilkesi gereğince gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü yüklemiştir. Öyle ki verinin sahibi kişi, bilgilerinin *Google* arama motorundaki sonuç listesinde yer almamasını talep edebilir, ancak bu noktada yalnızca arama motoru operatörünün ekonomik çıkarı değil, aynı zamanda kamunun arama motorundaki silinmesi talep edilen bilgiye erişimine ilişkin menfaati de devreye girer.⁴³⁰ Ancak veri sahibinin özel hayatına saygı hakkının, kamu menfaatinden üstün tutulması durumunda arama motorunun talebin yerine getirilmesine ilişkin gereken tedbirleri alması söz konusu olabilecektir.⁴³¹ Bu tespit,

⁴²⁵ Communication From The Commission to the European Parliament, The Council, The Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Comprehensive Approach on Personal Data Protection in the European Union, 4.11.2010, European Commission, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0609:FIN:EN:PDF> (Erişim Tarihi: 14.11.2024), s. 8.

⁴²⁶ Kaya, **İnternet Hukuku**, s. 361.

⁴²⁷ SUSI Mart, "The Right to Be Forgotten", Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 285-308, s. 287.

⁴²⁸ Bkz. Susi, **a.g.e.**, s. 289.

⁴²⁹ Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González (Google Spain), 13.05.2014, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0131> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

⁴³⁰ TURGUT Cemile, Kişilik Hakkının Bir Görünümü Olarak Unutulma Hakkı, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 68.

⁴³¹ Google Spain, **a.g.k.**, para. 99; URAN MURPHY Peri, "Avrupa ve Amerikan Yargı Sistemlerinin "Unutulma Hakkı-İfade Özgürlüğü" Çatışmasına Yaklaşımı", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 15, S. 58, 2024, ss. 103-146, s. 112-113.

adil denge analizi sonucunda arama motoruna getirilebilecek bir yükümlülüğün uygulanmasına ilişkindir. Arama motoru faaliyetlerinin bilginin yayılmasındaki rolü ve bireyler üzerindeki arama sonuçlarının yarattığı etki, hak temelli yaklaşım açısından önemlidir.⁴³² Öyle ki, bilgiye erişimi kısıtlama teşebbüsleri olmakla birlikte, bunların özellikle teknolojinin ilerlemesiyle genel bir yasağa dönüşmesi çok mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, bilginin kontrol edilmesini gerektiren ve kişilik hakları ile bağlantılı olarak ortaya çıkan gereklilikler, bilgiye erişim kısıtlamasının bir çeşidi olan unutulma hakkını da beraberinde getirmiştir. Unutulma hakkının uygulanabilirlik sınırları, tartışmalı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, internet üzerinde unutulmak teknik açıdan çok mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla da bir temel hak olarak kabul edilen unutulma hakkı, denge analizi gerçekleştirilirken özellikle bilgiye erişim hakkının etkin şekilde kullanılmasına zarar vermeyecek şekilde dar ve zorlayıcı bir meşru menfaat olması durumunda uygulanmalıdır.⁴³³

Unutulma hakkının uygulanması içeriğin kaldırılması talebiyle doğrudan ilişkili olduğundan, somut olayın şartları dahilinde ifade özgürlüğü ya da özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında ele alınabilmektedir. Bu iki haktan hangisi üzerinden gidilmiş olursa olsun yapılacak değerlendirme, eşit korumaya sahip bu iki çatışan hak arasında bir adil denge kurmaktır. Bireyin geçmişte hukuka uygun olarak alenileşmiş ve doğru nitelikteki bilgilerinin zamanın geçmesine bağlı olarak güncelliğini yitirmesiyle erişimden kaldırılmasını ya da endeks dışı hale getirilmesini talep edebilmesi unutulma hakkının kapsamındadır.⁴³⁴ Burada esas olan kişinin yayımlanmış kişisel verisinin diğer kişiler tarafından sürekli erişilebiliyor olmasının önüne geçme menfaatidir.⁴³⁵ Bu kapsamda birey bu hak üzerinden bilgi teknolojisinin ileriki zamanlarda kişisel özerkliğini kontrol yetkisi üzerinde doğurduğu sorunlara karşı korunmasını talep edebilecektir.⁴³⁶ Bununla paralel olarak, ABAD'ın çatışan haklar arasındaki dengeyi dikkate alsa da özel yaşama saygı bağlamında kişisel verilerin korunmasının bilgiye erişim hakkına ilişkin menfaate daha ağır bastığını

⁴³² SÖZÜER Eren, Unutulma Hakkı İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden Bir İnceleme, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2017, s. 131.

⁴³³ Kaya, **İnternet Hukuku**, s. 362.

⁴³⁴ Sözüer, **a.g.e.**, s. 42-47; Turgut, **Kişilik Hakkının...**, s. 38-42.

⁴³⁵ TURGUT Cemile, "Unutulma Hakkı İhlali Kararlarının Uygulanmasında Erişimin Engellenmesi, İçeriğin Yayından Çıkarılması Yaptırımlarının Anayasaya Aykırılığı: AYM T. 11/10/2023, E. 2020/76, K. 2023/172 İptal Kararı", Editörler: Korkut Kanadoğlu / Merve Duysak / Ahmet Mert Duygun / Güray Türker, Anayasa Mahkemesinin Temel Kararları Cilt 1, 1.Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, ss. 163-179, s. 164; Turgut C., **Kişilik Hakkının...**, s. 20.

⁴³⁶ Sözüer, **a.g.e.**, s. 13.

kabul ederek, adil denge kapsamında çatışan haklara eşit değer yüklediği gözlemlenmektedir.⁴³⁷ Unutulma hakkı bakımından mesele ele alındığında sınırlamanın orantılı olması unutulmaya ilişkin menfaatin çatışan hakka ilişkin olandan üstün olması ve sınırlamanın en az müdahaleyle yapılmış olması aranır. Bu çerçevede bakıldığında unutulma hakkının sınırını toplumun üstün menfaatinin bulunması oluşturmaktadır.⁴³⁸

Bununla birlikte AİHM uygulamasında, ABAD tarafından unutulma hakkı kapsamında oluşturulan yeni sorumluluk alanına ilişkin değerlendirmenin farklılaştığını ve AİHM içtihadının bu konuda somut olay bazlı geliştiğini ifade etmek mümkündür. AİHM içtihadında unutulma hakkı, ilk olarak adli nitelikteki bilgilerin yeniden yayımlanmasının önlenmesi talebine yönelik bir bireysel başvuruda ortaya çıkmıştır. AİHM, cezaevinden tahliye edilmek üzere olan başvurucu hakkındaki internet sitelerinde erişilebilir olan, başvurucunun yargılandığı davaya ilişkin arşiv içeriklerinin anonim hale getirme talebinin reddedilmesine ilişkin bir başvuruda, konuyu özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı üzerinden ele almıştır.⁴³⁹ AİHM’ne göre, arama motorlarının bilgiyle ilgili kişiye karşı yükümlülükleri, bilginin kaynağındaki yayıncının yükümlülüklerinden farklı olabilir. Bu doğrultuda silme ya da anonim hale getirme talebinin hangi muhataba karşı yapıldığına göre farklı bir sorumluluk değerlendirmesi söz konusudur. AİHM anonimleştirme talebinin reddedilmesinin, devlet makamlarının özel hayat ve aile hayatını korumaya yönelik pozitif yükümlülüklerini ihlal etmediği sonucuna varmıştır.⁴⁴⁰ AİHM’nin bu değerlendirmesinde ulusal makamların çatışan menfaatleri dengelerken sahip oldukları takdir yetkisi ve bu dengeyi yansıttıkları gerekçeler dikkate alınmıştır. Bu denge analizine uygulanan kriterler özetle, arşivlenen haber içeriklerinin kamu yararına bir tartışmaya katkısı, başvuru verilerinin silinmesini değil anonim hale getirme talep etmiş olmaları, ilgili içeriğin konusu ve başvuru verilerinin şöhreti, yayının içeriği, şekli ve etkisi ile içerikteki fotoğrafların çekildiği koşullar olarak karşımıza çıkar. Anonimleştirme talep edilen içeriklerin başvuru verileri küçük düşürücü bir

⁴³⁷ Sözüer, a.g.e., s. 133-134; Joint Factsheet Right to be forgotten ECtHR and CJEU Case-Law, 31.10.2024, ECtHR and the European Union Agency for Fundamental Rights, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-factsheet-right-to-be-forgotten_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.11.2024), s. 2.

⁴³⁸ Turgut, **Unutulma Hakkının İhlali...**, s. 165-167.

⁴³⁹ *M.L. ve W.W. v. Almanya*, Başvuru No. 60798/10 ve 65599/10, 28/06/2018.

⁴⁴⁰ *M.L. ve W.W. v. Almanya*, para. 116.

şekilde gösterme veya itibarlarına zarar verme niyetini yansıtmadığının altı çizilmiştir.⁴⁴¹ İfade özgürlüğü ve özel hayatın korunmasına saygı hakkı kapsamında uygulanan adil denge analizinde geçen zaman dikkate alınmış, başvuruçuların anonimleştirme talebinin doğrudan silmeye göre ifade özgürlüğüne daha az müdahaleci bir prosedür olduğu kabul edilmiştir.⁴⁴² Somut olayın koşulları bir bütün olarak dikkate alındığında, çatışan menfaatler dengesi ifade özgürlüğü lehine olmuştur. Bununla birlikte, AİHM'nin daha sonra verdiği kararlarından da anlaşılacağı üzere bu davada, unutulma hakkı kavramının dikkate alınmaması kategorik bir ret değil, sadece belirtilen kriterlerin somut vakaya uygulanması meselesidir.⁴⁴³

Bununla birlikte AİHM'ne göre, yazılı basından özellikle farklı bir bilgi ve iletişim aracı olan ve dünya çapında milyarlarca kullanıcıya hizmet veren internet, geleneksel medyaya uygulanan düzenlemelere ve denetime tabi olamaz. Dolayısıyla yazılı basın ve internet materyallerinin çoğaltılmasına ilişkin düzenlemeler farklılık gösterebilir ve bu düzenlemelerin teknolojinin kendine özgü özellikleri dikkate alınarak yapılması gerekir.⁴⁴⁴ AİHM'nin içtihadına göre, internet arşivlerinin haber ve bilgilerin korunması ve erişilebilir kılınmasına katkısı önemlidir ve ifade özgürlüğü ile sağlanan koruma altındadır. Bu tür arşivler, özellikle halkın kolaylıkla erişebildiği ve genellikle ücretsiz oldukları için, eğitim ve tarihi araştırmalar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bir demokraside basının birincil işlevi kamu gözcüsü olarak hareket etmek olsa da daha önce bildirilmiş haberleri içeren arşivleri korumak ve kamuya sunmak gibi değerli bir ikincil rolü bulunmaktadır.⁴⁴⁵

Dolayısıyla AİHM dijitalleşen ortamda çevrim içi olarak erişilebilirliği devam eden bilgi bakımından da konuyu ele almıştır. Teknolojinin ve iletişim araçlarının hızla gelişmesi, bilginin çevrim içi olarak erişilebilir olması ve bir kişinin ismiyle bağlantılı aramalar yoluyla bu bilgiye erişimin kolaylaşması, bir kişinin kamuoyu tarafından

⁴⁴¹ *M.L. ve W.W. v. Almanya*, para. 99-115.

⁴⁴² *M.L. et W.W v. Almanya*, para. 105.

⁴⁴³ CRUYSMANS Édouard, "Le droit à l'Oubli Devant la Cour Européenne des Droits de l'Homme: l'Intégration d'une Composante Temporelle dans un Litige vie Privée/Liberté D'expression (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Hurbain c. Belgique, 22 juin 2021)", *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C. 129, S. 1, 2022, ss. 161-182, s. 169.

⁴⁴⁴ *Węgrzynowski ve Smolczewski v. Polonya [k.k.]*, Başvuru No. 33846/07, 16/07/2013, para. 58; Benzer şekilde T.C. Anayasa Mahkemesinin internet haber arşivlerine ilişkin değerlendirmesi için bkz. *N.B.B. [GK]*, B. No: 2013/5653, 3/3/2016, para. 66; Ayrıca bkz. Arslan Öncü, **Bireysel Başvuruda...**, s. 90.

⁴⁴⁵ *Węgrzynowski ve Smolczewski v. Polonya [k.k.]*, para. 59; *Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık [No. 1 ve 2]*, para. 27.

nasıl algılandığı üzerinde geniş kapsamlı olumsuz etkilere sahip olabilir. Bireyler, iş arama ve iş ilişkileri gibi çeşitli bağlamlarda, geçmişteki eylemleri veya kamuya yaptıkları açıklamalarla beklenmedik bir şekilde yüzleşmekten sürekli korku içinde yaşayabilirler.⁴⁴⁶ Bu kapsamda *Hurbain v. Belçika* başvurusunda dijital arşivde yer alan adli nitelikteki bir haberden başvurucunun isminin anonimleştirilmesi talebi incelenmiştir.⁴⁴⁷ Bu dava dijital arşivlerde bilginin aradan uzun süre geçmesine rağmen varlığını sürdürmesinin adeta bir sanal adli sabıka kaydına dönüşme durumu da göz önüne alınmıştır. Bu davanın önemi, adil denge analizinde dikkate alınacak hususlar arasında internet üzerinde paylaşılan içerikler bakımından unutulma hakkının, özel hayat ve aile hayatının korunmasına saygı hakkının açıkça ifade edilmese de zımni bir parçası olduğudur. Unutulma hakkının kişisel özerklik, diğer bir kişinin kendi kaderini tayin hakkı ile yakından bağlantılı bir gereklilik olduğu söylenebilir. AİHM içtihadında daha önce de “kişisel özerklik” (*self-determination*) kavramının özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamındaki güvencelerin yorumlanmasının altında yatan önemli bir ilkeyi yansıttığı kabul edilmiştir.⁴⁴⁸ Demokrasilerde kişisel özerkliğe saygı esaslı unsurlar arasındadır. Zira kişinin düşüncelerini özgür şekilde oluşturması, geliştirerek özgür ve bağımsız bir muhakeme ile karar verebilmesi özerklikle açıklanır. Bu da siyasi düşünce ve bir araya gelme çeşitliliğini beraberinde getirir.⁴⁴⁹ Bu durum toplanan ve işlenen verilerin bir kişinin uzak geçmişine ilişkin olduğu durumlarda daha da geçerlidir.⁴⁵⁰ Bu ilke her bireyin kendi seçimlerini yapmasına, “*bilinçli kararlar almasına, başka bir deyişle hayatının belirli yönleri üzerinde kontrol sahibi olmasına*” olarak tanımaktadır.⁴⁵¹ Bu nedenle bireyin kendi hakkındaki bilgi ve içeriklerin internet ortamında artık yer almamasını talep etmesi, kişisel özerklik ile de doğrudan bağlantılı bir konudur.⁴⁵²

⁴⁴⁶ Joint Factsheet Right to be Forgotten, **a.g.e.**, s.1.

⁴⁴⁷ *Hurbain v. Belçika* [BD], Başvuru No. 57292/16, 04/07/2023.

⁴⁴⁸ *Pretty v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 2346/02, 29/04/2002.

⁴⁴⁹ YÜKSEL Saadet, *Özel Yaşamın Bir Parçası Olarak Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Gizliliğine Önleyici Denetim Yoluyla Müdahale*, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2012, s. 27.

⁴⁵⁰ *Hurbain v. Belçika* [BD], para. 43; kamu tarafından toplanan verilerin özel hayata saygı hakkı kapsamında ele alınmasına ilişkin olarak bkz. *Rotaru v. Romanya*, Başvuru No. 28341/95, 04/05/2000 ve *Schwabe v. Avusturya*, Başvuru No. 13704/88, 28/08/1992.

⁴⁵¹ DE TERWANGNE Cécile, “Droit à l’Oubli, Droit à l’Effacement ou Droit au Déréférencement? Quand le Législateur et le Juge Européens Dessinent les Contours du Droit à l’Oubli Numérique”, Editör: Alain Grosjean, *Enjeux Européens et Mondiaux de la Protection des Données Personnelles*, 1. Bası, Larcier, Bruxelles, 2015, ss. 245-275, s. 253.

⁴⁵² T.C. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, 2004 yılında meydana gelen bir olayla ilgili olarak internet arama motorlarında halen ismi geçtiği için haber içeriğine erişimin engellenmesi isteminin reddi nedeniyle başvurucunun şeref ve itibar hakkının korunmasına ilişkin başvurusunu, maddi ve manevi vücut bütünlüğünü düzenleyen Anayasanın 17. maddesi üzerinden ele alınmış ve başvurucunun *sulh ceza hâkimliklerinin görevinde bulunan içeriğin yayından çıkarılması dışındaki daha etkili diğer*

Hurbain v. İsviçre kararında, internet sitesinde yayımlanan yazının anonimleştirilmesi de ifade özgürlüğüne bir müdahale olarak kabul edilmektedir. AİHM; adil denge analizinde, arşivlenmiş bir yayının çevrim içi hale getirilmesi veya erişime açık tutulması söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken kriterlerin, kural olarak ilk yayımlanan içeriğe uygulanan denge kriterleri ile aynı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte somut olayın koşulları ve geçen zaman ışığında kriterlerin önem sırasının değişebileceğini ifade etmektedir.⁴⁵³ Zamanın bir kişinin genel menfaati veya itibarı üzerinde etkisi olabileceği kabul edilmekle birlikte, adil denge kriterlerinde dikkate alınan önemli bir unsur olsa da tek başına unutulma hakkını devreye sokan öncelikli bir kriter de olmadığı kabul edilmelidir. Elbette, içeriğin ilk defa paylaşılması ile yeniden paylaşılması ya da geçen zaman ışığında güncel menfaatini kaybetmesi aynı şekilde değerlendirilemez. İlgili kişinin kimliği, yayının internet arşivlerinde kalmasını gerekli kılan ve devam eden güncel menfaat, bilginin içeriğinin niteliği ve ilgilinin yeniden topluma kazandırılmasındaki menfaat bakımından her somut olayda dikkate alınması gereken özellikli noktalar bulunmaktadır.⁴⁵⁴

Nitekim *Hurbain* kararındaki adil denge analizi sonucunda, her ne kadar ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiş olsa da varılan sonuç, medyanın arşivlerini sistematik ve sürekli olarak kontrol etme yükümlülüğü anlamına gelecek şekilde yorumlanmaması gerektiğidir. Bu kararda da vurgulandığı üzere içerik sağlayıcıların ifade özgürlüğü ve özel hayata saygı bağlamındaki menfaatleri kontrol etmeleri ve dengelemeleri, ancak ilgili kişi tarafından bu yönde açık bir talepte bulunulması halinde gerekmektedir ve her defasında somut olaydaki menfaatlere yönelik adil denge analizinin yerine getirilmesi gerekir.⁴⁵⁵ Bu dengeleme işleminde kullanılan kriterler internet araçlarının kendilerine iletilen anonimleştirme ya da

koruma yollarına başvurmadiğı gerekçesiyle oy çokluğu ile kabul edilemez bulmuştur. Bununla birlikte kararın farklı gerekçesinde, başvurunun özel hayata saygı hakkı kapsamında ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan kararın karşıoy gerekçesinde ise *internet ortamında uzun süre erişilebilir durumda kalan ve manevi varlığın daha fazla örselendiği olayda N.B.B. kararındaki tespitlerden ayrılmayı gerektiren bir durum bulunmadığı ve başvurucunun arama motorlarında listelenen ve internet haber arşivlerinde yer alan bazı haberler ile ilgili içeriğe erişimin engellenmesi yönündeki taleplerinin reddedilmesi nedeniyle kişilik haklarının zarar gördüğüne ve Anayasa'nın 17. maddesinin ihlal edildiğine ilişkin şikayetlerinin açıkça dayanaktan yoksun olmadığı* vurgusu yapılmıştır. Bkz. C.K. [GK], B. No: 2014/19685, 15/3/2018.

⁴⁵³ *Hurbain v. Belçika* [BD], para. 104.

⁴⁵⁴ Cruysmans, **a.g.e.**, s. 175.

⁴⁵⁵ *Hurbain v. Belçika* [BD], para. 209.

endeks dışı bırakma gibi taleplerini değerlendirirken dikkate alması gereken kriterlerdir. İfade özgürlüğü ile özel hayata saygı hakkı arasındaki dengelemede, daha hafif bir müdahale olarak değerlendirilebilen anonimleştirme, “*endeks dışı bırakmanın*” (*de-indexing*) mümkün olmadığı durumlarda,⁴⁵⁶ ifade özgürlüğü ve unutulma hakkı arasındaki dengeyi sağlamak için ideal bir çözüm olarak görülebilmektedir. Anonimleştirme; davanın somut koşullarında, özel hayatın gizliliği hakkını güvence altına almanın orantılı bir yolu olarak kabul edilmektedir. *Hurbain* kararıyla AİHM’nin, belirli bir zaman geçtikten sonra bireyin bir nevi her türlü kötü ünden arındırılmış sıradan vatandaş olarak hayatını devam ettirme hakkını tanıdığı olduğu söylenebilir.⁴⁵⁷

Bu çerçevede bakıldığında, , *M.L. ve W.W. v. Almanya* kararında, unutulma hakkı açıkça zikredilmeden, AİHM’nin yerleşik içtihadındaki adil denge analizi uygulanmış;⁴⁵⁸ bununla birlikte benzer meseleyi ele alan *Hurbain v. Belçika* başvurusunda analizin kapsamı genişletilmiştir.⁴⁵⁹ Bu bağlamda çevrim içi olarak arşivlenen gazetecilik içeriğinin değiştirilmesi talebi incelenirken eşit değerdeki bu farklı hakların dengelenmesinde ayrıca “i) arşivlenen bilginin niteliği; ii) olaylardan, ilk yayından ve yayının çevrim içi olmasından bu yana geçen süre; iii) bilgiye yönelik güncel ilgi; iv) unutulma talep eden kişinin itibarı ve olaylardan bu yana davranışı; v) bilginin internette kalıcı olmasından kaynaklanan olumsuz sonuçlar; vi) dijital arşivlerdeki bilginin erişilebilirlik derecesi ve vii) tedbirin ifade özgürlüğü, özellikle de basın özgürlüğü üzerindeki etkisi” kriterlerinin de dikkate alınması gerektiği kanaatine varılmıştır. Sonuç olarak, *Hurbain* kararında AİHM, bir gazetenin çevrim içi arşivindeki bir habere konu kişinin isminin anonimleştirilmesi kararı verilmesinde, yayıncının ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Terminoloji olarak *de-indexing*, bir arama motorunun operatörlerinin inisiyatifleriyle görüntülenen sonuçlar listesinden (bir kişinin adı temelinde yapılan bir arama sonrasında) üçüncü taraflarca yayınlanan ve o kişiyle ilgili bilgiler içeren internet sayfalarının kaldırılmasından oluşan faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bkz. *Biancardi v. İtalya*, Başvuru No. 77419/16, 25/11/2021, para. 53-54.

⁴⁵⁷ Cruysmans, a.g.e., s. 180-181.

⁴⁵⁸ *Axel Springer AG v. Almanya [BD]*, Başvuru No. 9954/08, 07/02/2012, para. 89-95 kararında uygulanan adil denge analizi kriterleri şu şekildedir: “(i) genel menfaat tartışmasına katkı, (ii) ilgili kişinin ne kadar tanınmış olduğu, (iii) ilgili kişinin medyaya karşı davranışı, (iv) söz konusu bilgiyi elde etme yöntemi, (v) yayının içeriği, şekli ve sonuçları ve (vi) başvurana uygulanan yaptırımın ciddiyeti.”

⁴⁵⁹ *Hurbain v. Belçika*, para. 214-254.

⁴⁶⁰ *Hurbain v. Belçika*, para. 255-256.

Öte yandan *Biancardi v. İtalya* başvurusunda ise, yayının içeriği ya da yayınlanma şekliyle ilgili olan bir anonimleştirme talebi değil, içeriğin endeks dışı bırakılmasıyla ilgili bir talebin reddedilmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu davadaki mesele, talep üzerine içeriği endeks dışı bırakmayan başvurunun bu sebeple hukukten sorumlu tutulmasının ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğinin belirlenmesidir. AİHM, başvurucuya internet ortamından kalıcı olarak içerik kaldırma zorunluluğu getirilmediğini, çatışan iki menfaat arasındaki klasik adil denge analizini uygulamış olduğunu ve başvurunun endeks dışı bırakma talebinin reddedilmesinden dolayı başvurunun hukuki sorumluluğun tespit edilmesinin ilgili ve yeterli gerekçelere dayanıp dayanmadığını incelemiştir. Bu somut olay özelinde bir restoranda meydana gelen kavga ile ilgili ceza davasının ayrıntılarını içeren bir makalenin gazetenin web sitesinde tutulması ve restoran sahibinin talebine rağmen etiketlerinin endeks dışı bırakılmaması nedeniyle başvuruçuların hukuki sorumluluğuna gidilmesi söz konusudur. Herkesin arama motoruna restoranın veya sahibinin adını yazarak, ceza davasıyla ilgili hassas bilgilere erişebileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak AİHM, yerel mahkemelerin gerekçelerinden ayrılmayı gerektiren bir durum olmaması nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁶¹ Diğer taraftan bu kararda, yukarıda değinilen *Google Spain* kararında ABAD'nın arama motorları açısından endeks dışı bırakma yükümlülüğünü tanınmasının, geleneksel medya aktörleri açısından da aynı şekilde geçerli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu doğrultuda yapılan değerlendirmeler ışığında *Biancardi* kararı, içeriğin endeks dışı bırakılması talebinin reddinin yalnızca arama motorları değil gazeteciler yönünden de sorumluluk doğuracağını tespit etmiştir.

Bir başka örnekte, cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında bir adayın ofis müdürünün kardeşinin fotoğrafının, daha önce yargılanmış ve mahkûmiyeti adli sicil kaydından silinmiş olmasına rağmen, “*hüküm giymiş bir neo-Nazi*” olarak yayımlandığı bir yayının yasaklanma talebi ele alınabilir. Bu başvuruda AİHM adil denge kriterlerini uygulamış ve yerel mahkemelerin gerekçelerini uygun ve yeterli bulmuştur. Haberin konusu kamu yararını ilgilendirmekle birlikte, “*hüküm giymiş bir neo-Nazi*” olarak fotoğrafıyla birlikte yer verilen kişinin yirmi yıl önce cezaevinden çıkıp topluma yeniden entegre olmuş olması, adli sicilinden mahkûmiyet kararı

⁴⁶¹ *Biancardi v. İtalya*, para. 69-71.

silinmiş olmasına rağmen haber içeriğinden bu bilgiye yer verilmemesi değerlendirmede önemli bir yer tutmuştur.⁴⁶² AİHM’ne göre basının demokrasinin korunmasında oynadığı temel rol özellikle cumhurbaşkanı adayları, onların sosyal ve siyasi çevreleri ve bu bağlamda belirli suçlar hakkında haber yapılmasını kapsar. Basının ciddi suçlardan mahkûm olan kişilerle ilgili haber yapmasının önünde de bir engel olmamakla birlikte, söz konusu davadaki mesele “*hüküm giymiş bir neo-Nazi*” olarak adlandırılan kişinin haber içeriğiyle ilgisinin olmaması ve kullanılan ifadenin eksik bilgi içermesi nedeniyle haberin bu şekilde yayımlanmasına yapılan müdahalenin demokratik toplumda gerekli olarak değerlendirilmesidir.⁴⁶³

Uyar ve kaldır mekanizmaları bağlamında ABAD, *Eva Glawischnig-Piesczek* davasında, ulusal makam tarafından bir yer sağlayıcıya karşı verilen yasa dışı içeriğin kaldırılmasına yönelik tedbir kararının, belirli bir içeriğin yanı sıra daha önce hukuka aykırı olduğu tespit edilmiş olan içeriğe eş değer içeriği de kapsayacağı değerlendirilmesini yapmıştır.⁴⁶⁴ ABAD eş değer içerik söz konusu olduğunda, tedbir kararının bu tür içeriği ancak “i) içeriğin hukuka aykırı olduğu tespit edilen içerikten büyük ölçüde değişmeden kalması, ii) ifadelerdeki farklılıkların yer sağlayıcının içeriğe ilişkin bağımsız bir değerlendirme yapmasına yol açmaması ve iii) eş değer içeriğin tedbir kararında belirtilen kişinin adı, hukuka aykırılık tespitini çevreleyen koşullar ve benzer nitelikteki içerik” gibi unsurları içermesi halinde kapsayabileceği kanaatindedir. ABAD kararına göre bu koşullar, yer sağlayıcılara aşırı bir yük yüklemekten kaçınmakta ve otomatik arama araçları geliştirmelerine olanak tanımaktadır.⁴⁶⁵ Uyar ve kaldır sistemine bakıldığında, aracının hukuka aykırı içerik hakkında bilgi sahibi olması ve gereken adımları makul sürede atması beklenmektedir. Bu noktada önemli olan somutlaştırılan eşdeğer yorumların belirlenmesidir.⁴⁶⁶ Bu bağlamda ABAD tarafından tercih edilenin güvenli liman yöntemi olduğu ve içerikten haberdar olmanın beklendiği, dolayısıyla aracının sorumluluğunun otomatik olarak öngörülmediği söylenmelidir.⁴⁶⁷

⁴⁶² *Mediengruppe Österreich GmbH v. Avusturya*, Başvuru No. 37713/18, 26/04/2022, para. 71.

⁴⁶³ *Mediengruppe Österreich GmbH v. Avusturya*, para. 72.

⁴⁶⁴ *Eva Glawischnig-Piesczek v. Facebook Ireland*, 3/10/2019, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218621&pageIndex=0&doclang=E N&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1931190> (Erişim Tarihi: 29.11.2024), para. 45-53; POPOVIĆ Dušan V., “Online Comments and Defamation: The European Perspective”, *Law, Identity and Values*, C. 1, S. 2, 2021, ss. 129-142, s. 134.

⁴⁶⁵ Michel, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁴⁶⁶ Yusufoglu Bilgin, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁶⁷ Gosztanyi, *a.g.e.*, s. 122.

Her ne kadar birey hakkında çevrim içi ortamda çeşitli nedenlerle paylaşılan ve varlığını sürdüren bilgilerden kurtulmak teorik bakımdan bir hak olarak görülebilse de arama motorlarında yer alan içeriklerin tamamen silinemeyeceği ve teknolojik gelişmeler karşısında tamamen unutulmanın söz konusu olamayacağı da bir gerçektir. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün kullanılması kapsamında yapılan ifşa basit bir sosyal medya paylaşımı ile mümkün iken, bireyin kendisi hakkında paylaşılan bir bilgiden çevrim içi ortamda sonsuza dek kurtulması olanaklı değildir. İnternet üzerinde kişinin unutmak istediği bilgilerin hızla yayılarak, kolay erişilebilir bir halde olması, bireylerin özel hayatı ve kamusal alanda var olması arasındaki çizgiyi kaldırmakta, onuruna, şeref ve haysiyetine yönelik bir ihlal oluşturabilmektedir.⁴⁶⁸ Bu nedenle de aslında kendisine göre zararlı içerikten kurtulmak isteyen birey bakımından kişisel özerkliğin mutlak şekilde sağlanmasının önünde teknoloji, bir engel olarak durmaktadır.

c. Dışlama Kültüründe İfşa ve Denge Paradigması

Yapılan bir anket araştırmasında, dışlama kültürünün çoğunlukla, bilhassa azınlıkta kalanların sesini duyurabilmesi, hesap verilebilirliğin artırılması, bir konuda reform çağrısı, kamuoyunu bilgilendirme gibi olumlu düşünceleri çağrıştırdığı gözlemlenmiş olsa da, bununla birlikte hedef kişinin hayatına olan etkilerini dikkate alan bir kesimin de bu kavramı olumsuz şekilde tanımladığı da görülmüştür.⁴⁶⁹ Öncelikle belirtmek gerekir ki, çerçeve kavram olarak ele aldığımız dışlama bir mağdur tarafından failin ifşa edilmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bununla birlikte ifşa, ifşaya konu eylemin mağduru açısından her zaman kolaylıkla gerçekleştirebilen bir durum değildir; zira etkileri çoğunlukla ifşa edilenden ziyade mağdur üzerinde olabilir ve mağdur açısından mağdurlaştırma (*victimisation*) ile sonuçlanabilir.

Mağdurlaştırma bir kişinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle yaptığı şikâyet sonucunda kötü davranışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da şikâyetinde bulunan kişiyi desteklemesi nedeniyle benzer

⁴⁶⁸ TANRIVERMİŞ Atilla, Masumiyet Karinesinin Genişleten Bir İlke Olarak Lekelenmeme Hakkı, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 168.

⁴⁶⁹ Tandoc / Tan Hui Ru / Lee Huei / Min Qi Charlyn / Chua / Goh, **a.g.e.**, s. 1950.

muamele ile karşılaşmasıdır.⁴⁷⁰ Özellikle, ayrımcılığın bir türü olan taciz⁴⁷¹ ya da toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık başta üzere pek çok ayrımcılık gerekçesi temelinde gerçekleştirilen eylemlere yönelik şikayetlerin eylemin mağduru üzerinde mağdurlaştırma nedeniyle caydırıcı etkide bulunması olasıdır. Mağdurlaştırmanın sonuçları bakımından bir hukuki koruma da mevcut olmadığı dikkate alındığında, ayrımcılık teşkil eden bir eylemin şikâyet edilmesi ve kamuoyuyla paylaşılması cesur bir eylemdir. Ancak mağdurlaştırmaya uygulanacak hukuki korumanın güçlendirilmesi gerekir. Örneğin AB mevzuatında bu koruma yalnızca iş ilişkisi süreciyle bağlantılı olarak sağlanmıştır.⁴⁷²

Bununla birlikte, özellikle sosyal medya üzerine taşınan ve ifşa boyutunda karşımıza çıkan paylaşımlara yönelik koruma; mağdurun şikâyeti nedeniyle hedef olması ihtimaline karşı bir güvence olarak hukuki yollara başvurma imkanının etkili şekilde temin edilmesini sağlamalıdır. Mağdurun *#MeToo* benzeri sosyal medya kampanyaları ile korunmaya çalışılmasının en yaygın yöntemlerden biri haline gelmesinde hukuki koruma ve yargıya güven eksikliğinin payı büyüktür. Toplumsal normların zayıflaması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Demokratik kurumların asıl etkisi toplumun bir suça karşı gösterdiği tepkinin şeklinin hukuki yönden kendisini göstermesidir.⁴⁷³ Halbuki sosyal medya üzerindeki adalet arayışının temelinde mağdurun kendisini zayıf ve saygısızlığa uğramış hissetmesi ve toplumda daha fazla etkiye sahip olmak için hukuki açıdan güçlenme ihtiyacı duyması vardır. Buna karşılık ifşanın muhatapları ise, bu kampanyalar nedeniyle itibara yönelik bir tehdit hissederler ve toplumdaki kimliklerini yeniden tesis etmek için motive olurlar.⁴⁷⁴ Demokratik düzenin vazgeçilmez unsuru olarak sağlanan hakları etkin şekilde kullanmalarının sağlanması ifşa meselesinde bir başka boyut olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla da bu çelişki madalyonun diğer yüzünde yer alan “*ifşa edilen*” üzerindeki etkileri gündeme getirmektedir. Nitekim ortaya kişilik hakları üzerinden başka bir mağduriyet şekli çıkmaktadır ve adil bir denge kurulması gereği de buradan kaynaklanmaktadır.

⁴⁷⁰ Karan, *Uluslararası İnsan Hakları...*, 282-283.

⁴⁷¹ Karan, *Uluslararası İnsan Hakları...*, s. 270-274.

⁴⁷² Karan, *Uluslararası İnsan Hakları...*, s. 284.

⁴⁷³ Dönmezer, *Kriminoloji*, s. 275.

⁴⁷⁴ KENDE Anna / NYÚL Boglárka / LANTOS Nóra Anna / HADARICS Márton / PETLITSKI Diana / KEHL Judith / SHNABEL Nurit, “A Needs-Based Support for #MeToo: Power and Morality Needs Shape Women’s and Men’s Support of the Campaign”, *Frontiers in Psychology*, 2020, <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.00593/full> (Erişim Tarihi: 11.11.2024), s. 2.

Bu konunun kamuoyunda da tartışılmasının görünürlüğü ilgili olarak, bir film yapımcısı hakkındaki nitelikli cinsel saldırı ve cinsel taciz suçlamalarının ifşası ile sosyal medya üzerinde *#MeToo* hareketinin başlaması örnek olarak verilebilir.⁴⁷⁵ Benzer biçimde, 2020 yılında *Harper's Magazine* tarafından yayımlanan ve sanatçı, gazeteci ve akademisyenler tarafından imzalanan bir mektupta dışlama kültürünün sansüre ve hoşgörüsüzlüğe yol açtığı ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan bir noktaya eriştiği savunulmuştur. Bununla birlikte bu mektubu imzalayanlardan birinin transfobik söylemleri olduğu gerekçesiyle, imzacıların bizatihi kendilerinin mektupta savunulan temel ilkelere uymaması tartışmalara yol açmıştır.⁴⁷⁶ Nitekim hoşgörüsüzlük ve dışlama kültürüne karşı bir mektubun yine aynı dışlama kültürünün bir parçası haline gelmesi çarpıcı bir örnek oluşturmıştır. Bu örnek aynı zamanda dışlama kültürü açısından meselenin kolaylıkla tarafı olunabilecek bir mesele olmadığını ve çetrefilli konuları bir arada barındırdığını da ortaya koymuştur. Öyle ki, özellikle dezavantajlı gruplar açısından uğranılan zorbalığa karşı bir dayanışma gerçekleştirerek korumalı alanlar yaratmaya çalışmak, demokratik toplumdaki çoğulcu yapının ve hoşgörünün korunmasına hizmet eder. Ancak bu koruma alanlarının belli bir görüş ve düşünceye sahip bireyler tarafından yönetilmesinin, oluşan yankı odaları üzerinden eleştirel bakış açısı ve doğrulama mekanizmalarına başvuruya gerek duyulmaksızın masumiyet karinesinin ihlaline giden süreçleri de etkilemesi mümkündür. Bu durumun da demokratik toplumdaki tartışma ortamının gereklilikleri ile bağdaştığını savunmak pek mümkün değildir.

Şüphesiz, sosyal medyada ifşa yoluyla ifade özgürlüğünün kullanılmasının paylaşımın muhatabı olan bireylerin onuruna, itibarına ve maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik sonuçları olabilecektir. Bu sonuçları göz ardı etmek meseleye tek taraflı yaklaşmak anlamına gelir ve hak temelli objektif yaklaşımla bağdaşmaz. Mağdur lehine bir süreç işletilmesi için gerçekleştirilen savunuculuk faaliyeti, etkili

⁴⁷⁵ SISA Michael R. / COLLINS Dave, "Harvey Weinstein's Rape Conviction is Overturned by New York's Top Court", 26.04.2024, AP News, <https://apnews.com/article/weinstein-metoo-appealed29faecc862abf0c071e8bd3574c4a3#> (Erişim Tarihi: 11.11.2024); 2024 yılında devam eden *#MeToo* hareketi hakkında bkz. <https://tr.euronews.com/2024/02/23/fransada-metoo-dalgasi-aktrisler-yonetmenleri-cinsel-taciz-ve-tecavuz-ile-suc-luyor#MeToo> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

⁴⁷⁶ Mektup için bkz. A Letter on Justice and Open Debate, 07.07.2020, *Harper's Magazine*, <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024); Mektuba ilişkin tartışmalar hakkında bkz. SRIKANTH Anagha, "Harper's Letter Condemning 'Cancel Culture' Draws Debate on Social Media", 08.07.2020, The Hill, <https://thehill.com/changing-america/enrichment/arts-culture/506458-what-the-harpers-letter-says-about-cancel-culture/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

bir soruşturma yükümlülüğünün temini için değerli bir aksiyon olmakla birlikte; etkili soruşturma yükümlülüğünün bir araç olması ve soruşturmanın belli bir yönde sonuca ilişkin bir yükümlülük içermemesi göz önünde tutulmalıdır.⁴⁷⁷ Dolayısıyla mağdurun beyanının soruşturmayı başlatmak için yeterli olması sosyal medya savunuculuğunu anlamlı kılmakla birlikte, belli bir yöndeki sonucu tek taraflı olarak garanti etmeye yetmez. Bu bir araçtır. Bu nedenle ifade özgürlüğünün kötü niyetli bir şekilde istismarının engellenmesi de devletin özel hayat ve aile hayatına saygı ve/veya adil yargılanma hakkı kapsamında masumiyet karinesinden kaynaklanan pozitif yükümlülüklerini devreye sokabilir. Bu bakımdan, gerçekleştirilecek denge analizinin her somut olaydaki etkileri dikkate alınarak yeniden yorumlanması ve çatışan iki menfaatten biri lehine peşin bir yargıya varmaktan kaçınılması tercih edilmelidir.

Bu kapsamda, bir ifşa hareketi ve sosyal medya kampanyası, bir denge analizini ve usuli güvencelerin uygulanması gereğini de beraberinde getirmelidir. Özellikle cinsel suçlar bakımından etkili soruşturma yükümlülüğünün vurgulandığı *M.C. v. Bulgaristan* davası başta olmak üzere, mağdurun beyanı üzerine res'en etkili ve şeffaf bir soruşturma yürütme yükümlülüğü, devletin pozitif yükümlülüklerindendir.⁴⁷⁸ Bu bağlamda maddi ve manevi vücut bütünlüğünün korunmasının devreye girdiğinin altı çizilmelidir. Savunma hakkı ile maddi ve manevi vücut bütünlüğünün korunması hakkı arasındaki denge kurulurken mağdurun ikincil mağduriyetine halel getirilmemesi için tüm usuli güvencelerin sağlanması gerekir.⁴⁷⁹ Bu bağlamda sosyal medyadaki ifşaların etkili soruşturma yükümlülüğünün başlaması için önemli bir yeri olduğu görmezden gelinemez. Bununla birlikte, ifşanın karşı tarafın masumiyet karinesi üzerindeki etkileri de ifade özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı arasındaki başka bir dengenin kurulması gerekliliğine işaret etmektedir. Öyle ki, yargılamanın sosyal medyada yapılması ve yargı kararı olmaksızın peşin hüküm verilmesi, kişilik haklarına ani ve telafisi mümkün olmayan zararlar verebilecek bir potansiyele sahiptir.⁴⁸⁰ Bu da ifade özgürlüğü ve masumiyet karinesi arasında adil bir denge kurulması gerekliliğini zorunlu kılar. Yargı makamları dışında bir kişinin mağduriyeti

⁴⁷⁷ SVANIDZE Erik, "Kötü Muamelenin Etkili Soruşturulması: Avrupa Normlarına Dayanan Kılavuz İlkeler", Avrupa Konseyi, <https://rm.coe.int/effective-investigation-tr-web/168098008c> (Erişim Tarihi: 11.11.2024), s. 47.

⁴⁷⁸ *M.C. v. Bulgaristan*, Başvuru No. 39272/98, 04/12/2003.

⁴⁷⁹ *Y. v. Slovenya*, Başvuru No. 41107/10, 28/05/2015, para. 114.

⁴⁸⁰ BURGUBURU Marie, "Présomption d'Innocence et Liberté d'Expression: Pas l'Une Sans l'Autre!", *La Semaine Juridique*, S. 9, 2022, ss. 426-427.

ya da suçluluğu üzerinde karar vermek, dezenformasyonun başka bir boyutunu oluşturabilir. Yargılamanın uzun sürmesi de dikkate alındığında kişilik hakkının ihlal edildiğini düşünen tarafın erişim engeli ya da tazminat yoluna başvurusu gibi seçenekler de yine, ifade özgürlüğüne bir başka müdahaleyi gündeme getirecektir. Bu noktada adil denge analizi daha da büyük bir önem taşımaktadır. Şu hâlde ifşa hareketi, yargı kararı olmadan bir kişinin kişilik haklarının peşinen müsadresi haline getirilmemelidir.

Devlet makamlarının cinsel dokunulmazlığa yönelik suçlar bakımından pozitif yükümlülükleri bağlamında, taciz ve cinsel saldırı iddialarının ifşa edilmesi sonrasında mağdurun hakaret suçu kapsamında cezalandırılması ayrıca ele alınması gereken bir durumdur. AİHM *Allée v. Fransa* başvurusunda, bir üst düzey yönetici ile ilgili cinsel taciz ve cinsel saldırı iddialarının mağdur tarafından e-posta yoluyla kısıtlı bir kitleyle paylaşılması nedeniyle hakaret suçundan mahkûm olmasını AİHS'nin 10. maddesi altında incelemiştir.⁴⁸¹ AİHM, 10. madde kapsamında, psikolojik veya cinsel tacize maruz kaldıklarını iddia eden bireylere uygun korumanın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, yargı makamları tarafından başvurusunun dile getirdiği suç isnadına konu eylemlere ilişkin delil sunmasını talep etmek, başvurucuya aşırı bir ispat yükü yüklemektedir. Başvurucunun eşi tarafından *Facebook* hesabı üzerinde yaptığı paylaşım da dikkate alınmış olsa da “*tacizci*” olduğu iddia edilen yönetici üzerindeki etkinin, paylaşımların kısıtlı bir grupta paylaşılması nedeniyle az olduğu dikkate alınan bir diğer unsurdur.⁴⁸² Başvurucunun para cezasına mahkûm edilmiş olması, nitelik itibarıyla ağır olarak değerlendirilmese de doğası gereği, böyle bir mahkûmiyetin caydırıcı bir etkisi vardır.⁴⁸³ Bu ceza tehdidi altındaki bir birey, beyanı üzerine re'sen başlatılacak bir soruşturmaya konu olması gereken psikolojik veya cinsel taciz ve hatta cinsel saldırıya varan bu tür ciddi eylemleri bildirmekten kaçınabilir. Bu re'sen soruşturma yükümlülüğünün bir araç yükümlülüğü olduğu ve etkin bir soruşturmanın yürütülmesinin sağlanmasının esas olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenledir ki, özellikle cinsel dokunulmazlığa yönelik suçların soruşturulması bakımından bireylerin hiçbir baskı ve korku hissetmeden bildirimde bulunabilmeleri önem taşımaktadır. Somut olay özelinde de başvurusunun ifade özgürlüğü hakkına getirilen kısıtlama ile izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi

⁴⁸¹ *Allée v. Fransa*, Başvuru No. 20725/20, 18/01/2024.

⁴⁸² *Allée v. Fransa*, para. 53.

⁴⁸³ *Allée v. Fransa*, para. 54.

bulunmadığı sonucuna varılmış ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Benzer şekilde, bir meme ameliyatı (*mamoplasti*) sonrasında başvurunun yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle plastik cerrah hakkındaki iddialarının basında paylaşılmasını takiben, başvurunun ertelenmiş olsa da hapis cezasına mahkûm edilmesi AİHM tarafından ifade özgürlüğüne yönelik meşru amaçla orantılı bir müdahale olarak kabul edilmemiştir.⁴⁸⁴ Bu doğrultuda özellikle başvurunun plastik cerrah hakkındaki iddiaları doktorun mesleki imajı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek nitelikte olabilir. Bununla birlikte, başvuru aleyhine bir tazminat davası devam ediyor olsa da doktorun itibarını korumaya yönelik bu menfaati başvurunun bu nedenle cezai mahkûmiyetini haklı çıkarmak için yeterli görülmemiştir. AİHM'ne göre, başvurunun ameliyat nedeniyle yaşadığı acı ve ızdırabı ifade ederek görünür kılma çabası hapis cezası ile mahkûmiyet kararını gerektiren bir durum olarak değerlendirilmemelidir.⁴⁸⁵ Başvurunun kullandığı ifadelerin kendisinin durumunun ciddiyetini algılama biçimini yansıttığı unutulmamalıdır ve somut olayda kötü niyetli hareket ettiği ortaya konulmamıştır. AİHM açık şekilde, başvurunun niyetinin magazin basınının niyetiyle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.⁴⁸⁶ Bununla birlikte, kararın ortak karşıoy yazısında somut olayın şartlarında insan onurunun kamu menfaatine üstün gelmesi gerektiği gerekçesiyle ihlal kararına muhalif kalındığı görülmektedir.⁴⁸⁷ Bununla birlikte ortak karşıoy yazısında atıf yapılan *Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç* kararında da bir doktorun mesleki itibarını korumaya yönelik açık menfaati, basının meşru kamu yararı konularında haber verme özgürlüğünün korunmasındaki önemli kamu menfaatine ağır basmak için yeterli değildir.⁴⁸⁸ Bununla birlikte, ihlal kararına muhalif yargıçların değerlendirmesinde de ifade edildiği üzere kamu yararının, yerine göre sansasyonel biçimde kısıktılsa dahi, her zaman kişisel itibara ve insan onuruna yönelik bir saldırıyı haklı gösterip gösteremeyeceği sorusu bir adil denge meselesi olmakla birlikte, aynı zamanda masumiyet karinesini de devreye sokan bir boyuta sahiptir.

⁴⁸⁴ *Kanellopoulou v. Yunanistan*, Başvuru No. 28504/05, 11/10/2007, para. 40.

⁴⁸⁵ *Kanellopoulou v. Yunanistan*, para. 39.

⁴⁸⁶ *Kanellopoulou v. Yunanistan*, para. 39.

⁴⁸⁷ *Kanellopoulou v. Yunanistan*, Ortak Karşıoy, Yargıçlar Loucaides ve Kovler.

⁴⁸⁸ *Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç*, Başvuru No. 26132/95, 02/05/2000, para. 60.

Bu noktada dezenformasyon olgusu bir bütün olarak ele alındığında, bir tarafta ifade özgürlüğünün kullanılmasının, diğer tarafta başkalarının haklarının korunmasını ihlal edebileceği durumları ortaya çıkartması da mümkündür. İnternetin özellikleri dikkate alındığında bir *linç* hareketine kolaylıkla dönüşebilen masum bir adalet çağrısı internetin sağladığı kolaylıkların etkisiyle suçluluğun yasal olarak kanıtlanmasını önünde bir engel olarak da karşımıza çıkabilmektedir.⁴⁸⁹ Öyle ki sosyal medya kullanılarak bilgi aktarımının hızlıca yayılması, bir konu hakkında kamuoyunun oluşması ve şekillenmesinde de önemli bir rol oynadığından, sosyal medyanın bu yönde kullanılmasında çatışan haklar arasındaki denge analizinin ihtiyatlı yapılması gerekir.⁴⁹⁰ Bununla birlikte, sosyal medya üzerinde ünlü kişiler tarafından başlatılan ifşa kampanyalarının *#MeToo* hareketinin görünürlüğünü artırması bir yana, toplumun her kademesinde farklı kişisel ya da toplumsal nedenlerle ifşa hareketlerinin yayılması artık bilinen bir olgudur. Dolayısıyla bir toplumda yargı organlarına duyulan güvenin azalmasıyla da desteklenen çeşitli nedenlerle sosyal medya üzerinden bir nevi adalet arayışına hizmet etmeye yönelik bu konu, farklı menfaatleri karşı karşıya getirebilmektedir.⁴⁹¹

2. İfade Özgürlüğünün Kullanılmasının Masumiyet Karinesine Yansıması

İfade özgürlüğü ile masumiyet karinesi⁴⁹² arasında iki farklı hak sahibinin hak ve özgürlükleri arasındaki çatışmada, devletin negatif yükümlülüğüne uygun biçimde ifade özgürlüğünün kullanılmasına müdahalede bulunmaması masumiyet karinesinden yararlanan diğer kişinin aleyhine sonuç doğurabilmektedir.⁴⁹³ Bu doğrultuda konu ele alındığında, örneğin mağdurun rızası dahilinde başlanan bir

⁴⁸⁹ ERGÜNE Elif, Ceza Muhakemesi Hukukunda Suçlu Sayılmama Hakkı, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, s. 346.

⁴⁹⁰ Ergüne, *a.g.e.*, 352.

⁴⁹¹ Tandoc / Tan Hui Ru / Lee Huei / Min Qi Charlyn / Chua / Goh, *a.g.e.*, s. 1951.

⁴⁹² Suçsuzluk karinesi kavramını benimseyen görüş için bkz. FEYZİOĞLU Metin, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 48, S. 1, 1999, s. 135-163, s. 137-138; aksi yönde MEMİŞ Pınar, Adil Yargılanma Hakkının Unsuru Olarak Masumiyet Karinesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 4; DOĞAN Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik: Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “In Dubio Pro Reo”, 3. Bası, Seçkin, Ankara, 2022, s. 145-146; AYDIN Semih Oğuz, “İspat Yükünü Tersine Çeviren Kanuni Karinelerin Masumiyet Karinesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, Adalet Dergisi, S. 69, 2022, ss. 321-350, s. 323.

⁴⁹³ BULAK Begüm, La Liberté D’expression Face à la Presomption d’Innocence: Justice et Médias en Droit Italien et Suisse à l’Aune de la Convention et de la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, Schulthess Verlag, Zürich, 2014, s. 115-116.

çevrim içi ifşa sürecinde, çatışan menfaatlerin iyi analiz edilmesi ve adil dengenin kurulması için özel bir ihtimam gösterilmesi gereklidir.

a. Yargılamaya Konu İddiaların Kamuoyuyla Paylaşılması Sorunu

Kural olarak yargılamalarla ilgili bilgilerin basında veya kamuoyunda tartışılması önünde bir engel yoktur. Hatta yargılamalar hakkında yorum da dahil olmak üzere haber yapılması, aleni yargılama ilkesinin gereklilikleri ile uyumludur. Şüphesiz ifade özgürlüğü bağlamında halkın bilgi alma hakkı kapsamında yargılamaya konu olan iddialar bakımından yargılama devam ederken basın ya da bireylerin kamuoyunda kanaat oluşturmaları mümkündür. Bu bağlamda özellikle bir kişinin bulunduğu makam, konumu, şöhreti nedeniyle veya başkaca bir sebeple ceza soruşturmaları kapsamında kolluk makamları, medya veya bireylerin kamuoyunda yaptığı açıklamalar çoğu zaman hedefli bir aleniyete neden olabilir.⁴⁹⁴ Bu durum “*yargısız infaz*” niteliğini de alabilir ki, bu boyutuyla bireylerin itibarının yanı sıra yargı makamlarının otoritelerine yönelik bir saldırı olarak da değerlendirilebilir.⁴⁹⁵ Bu bağlamda itibara yönelik saldırı değerlendirilirken kullanılan yöntem, güvenilirlik, etkileri ve kötü niyetle hareket edilip edilmediği bir bütün olarak dikkate alınmalıdır.⁴⁹⁶ Nitekim hedefli ve kötü niyetli bir kamuoyu oluşturma süreci doğrudan masumiyet karinesi ile çatışmaya girecektir.

AIHM yetkili bir mahkeme tarafından cezai bir suçlamanın sağlam temellere dayandığının tespit edilmesine ilişkin hassasiyet derecesinin, gazetecilerin kamuyu ilgilendiren konularda görüşlerini ifade ederken uymaları gereken hassasiyet derecesi ile kıyaslanamayacağını belirtmektedir.⁴⁹⁷ Bununla birlikte, kişinin suçluluğu yargı kararıyla kesinleşene kadar her türlü resmi açıklama, masumiyet karinesini ihlal edecektir. Şu halde ifade özgürlüğü kuraldır ve bu bağlamda masumiyet karinesi

⁴⁹⁴ Ergüne, **a.g.e.**, s. 348.

⁴⁹⁵ KESKİN Onur Can, Adil Yargılama Hakkı ve İfade Özgürlüğü Çerçevesinde Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs Suçu, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2024, s. 79.

⁴⁹⁶ Keskin, **a.g.e.**, s. 80; Benzer şekilde, bir başka başvuruda özellikle velayet konulu davalarda bilirkişilik yapan bir uzmanın geçmişte akıl sağlığı ile ilgili raporunun bulunduğu ilişkin yapılan haberde de denge somut olayın koşullarında raporun üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen uzmanın bilirkişi olarak görev aldığı davalar dikkate alındığında kamunun menfaati gözetilerek basın özgürlüğü lehine üstünlük tanınarak kurulmuştur. (*Fürst-Pfeifer v. Avusturya*, Başvuru No. 33677/10 52340/10, 17/05/2016).

⁴⁹⁷ *Unabhängige Initiative Informationsvielfalt v. Avusturya*, Başvuru No. 28525/95, 26/02/2002, para. 46; *Brosa v. Almanya*, Başvuru No. 5709/09, 17/04/2014, para. 48; *Mesić v. Hırvatistan (No. 2)*, Başvuru No. 45066/17, 30/05/2023, para. 81.

sınırını oluşturmaktadır.⁴⁹⁸ Denge analizi kapsamında kullanılan ifadenin kamusal tartışma ortamına katkısı, ağırlığı, ceza yargılaması üzerindeki etkisi ve yaptırımın ölçülülüğü bu bakımdan dikkate alınmalıdır.⁴⁹⁹

Örneğin, *Egill Einarsson v. İzlanda* başvurusunda AİHM, *Instagram* üzerinde fotoğrafıyla birlikte “*tecavüzcü*” olmakla suçlanan kamuya mal olmuş bir kişi tarafından açılan hakaret davasının düşürülmesine ilişkin olarak, bu yorumun yeterince ciddi olduğunu ve başvurusunun özel hayata saygı hakkına bir müdahale teşkil ettiğini değerlendirmiştir.⁵⁰⁰ AİHM, kamuya mal olmuş kişilerin eylemleri ve kamuya açık yorumları yoluyla tartışma yaratsalar dahi gerçeklere dayanmayan ve şiddet içeren suç eylemlerine ilişkin kamusal suçlamalara katlanmalarının beklenmemesi gerektiği şeklinde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Başvurucunun “*tecavüzcü*” olduğunu iddia eden başlığın yayınlandığı olgusal bağlam, başlığın atıfta bulunduğu suç teşkil eden eylemle suçlandığı ceza yargılamasıdır. Bununla birlikte delil yetersizliğinden soruşturmada takipsizlik kararı verilmiş olmasına rağmen “*tecavüzcü*” kelimesinin kullanılmasını bir değer yargısı olarak değerlendirmeyi haklı çıkarabilecek olgusal temel, yerel mahkemeler tarafından yeterince açıklanmamıştır. Devam eden yargılamalar kapsamında, “*tecavüzcü*” ifadesinin kullanılması, ortalama bir insanın da kullanılan ifadenin kanıtlanmış bir olguyu yansıtıp yansıtmadığına ilişkin sağduyulu bir ayırım yapabilmesinin sağlanması suçluluğu ispat edilene kadar masum sayılma hakkının göz ardı edilmemesi için önemlidir.⁵⁰¹

AİHM içtihadına bakıldığında, ilgili kişinin suçlu olduğuna dair bir inancı yansıtan kararlar veya ifadeler ile yalnızca bir şüphe durumunu tanımlayanlar arasında bir ayırım yapılmalıdır. Birincisi masumiyet karinesini ihlal ederken, ikincisinin ise adil yargılanma hakkının ruhuna uygun olarak değerlendirilebileceği kabul edilebilmektedir.⁵⁰² Nitekim masumiyet karinesi iki cepheden oluşmaktadır. İlk cephe bir suç isnadında bulunulması ve kovuşturmanın beraatla sonuçlanması halinde, kovuşturmayla konu olan kişinin kanun önünde masum sayılması ve bu şekilde

⁴⁹⁸ DETRAZ Stéphane, “Droit au Respect de la Présomption d’Innocence et la Liberté d’Expression”, *Recueil Dalloz*, S. 14, 2021, ss. 780, s. 780.

⁴⁹⁹ *Bédar v. İsviçre [BD]*, Başvuru No. 56925/08, 29/03/2016, para. 79-81.

⁵⁰⁰ *Egill Einarsson v. İzlanda*, Başvuru No. 24703/15, 07/11/2017.

⁵⁰¹ *Milosavljević v. Sırbistan*, Başvuru No. 57574/14, 25/05/2021, para. 64.

⁵⁰² *Lagarde v. Fransa*, Başvuru No. 18851/07, 12/04/2012; *Nadir Yıldırım ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 39712/16, 28/11/2023, para. 67; diğer kararların yanı sıra, *Lutz v. Almanya*, Başvuru No. 9912/82, 25/08/1987, para. 62; *Leutscher v. Hollanda*, Başvuru No. 17314/90, 26/03/1996, para. 31.

muamele görmesi gerektiğine ilişkindir. Masumiyet karinesinin ikinci cephesi ise ceza yargılamasının sonuçlanmasından sonra da devam eden aşamaya ilişkindir. Bu doğrultuda ilgili kişinin masumiyetinin, sağlam temellere dayandığı kanıtlanmamış herhangi bir suçlamayla ilgili olarak desteklenmesine olanak tanınır.⁵⁰³ Masumiyet karinesinde esas olan iki yönden biri; kişiler hakkında kesinleşmiş mahkûmiyet kararı bulunmadığı durumda devreye girerken diğeri; olgusal anlamda, yani suçun işlenip işlenmediğine ilişkin değil hukuki anlamda masumiyetin korunmasına dairdir.⁵⁰⁴ İfşalar ya da etkili bir soruşturma yürütülmesine ilişkin yapılan paylaşımlar beraberinde bir başka temel hak olan adil yargılanma hakkının bir bileşeni olan masumiyet karinesini devreye sokmaktadır. Bu noktada masumiyet karinesi ile ifade özgürlüğünün aynı değerde olup olmadığı ve adil denge analizine aynı koşullarda girip girmediğini sorgulamak gerekir. Eğer aynı değerde kabul edilirse adil denge analizi kriterlerini uygulamak gerekecektir.

Mesić v. Hırvatistan başvurusunda, iddianamede yer alan iddialar bağlamında, eski bir cumhurbaşkanının görevi sırasında karıştığı rüşvet iddiaları bakımından yapılan bir haber ele alınmıştır. Bu haberde kullanılan ifadelerin herhangi bir okuyucuda başvurusunun şüpheden ari biçimde bu tür faaliyetlerde bulunduğu izlenimi yaratacağı değerlendirilmemiştir. Bu bağlamda AIHM başvurusunun özel hayatına saygı gösterilmesi hakkı ile haber portalının ifade özgürlüğü hakkı arasında gerekli adil dengeyi kuran yerel mahkemelerin görüşünün yerine kendi görüşünü koyması için güçlü bir neden olmadığına kanaat getirmiştir.⁵⁰⁵ Bununla birlikte, kararın karşıoy yazısında somut olay bağlamında masumiyet karinesi üzerindeki etkiye ve bu bağlamda sorumlu gazetecilik kavramına yer verilmemesine vurgu yapılmıştır. Karşıoyda belirtildiği üzere kesinleşmiş bir mahkeme kararıyla teyit edilmemiş bir suç iddiasının haberleştirildiği durumlarda, gazetecilerin haberlerinde gerekli takdir ve ihtiyatı kullanıp kullanmadıkları, yani söz konusu kişinin davası henüz bir mahkeme tarafından karara bağlanmamış olsa bile, söz konusu kişinin suçluluğunun şüpheyne yer bırakmayacak şekilde tespit edildiği izlenimi yaratacak ifadeler kullanmaktan kaçınıp kaçınmadıkları fark yaratır. Medyada yer alan

⁵⁰³ *Allen v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 25424/09, 12/07/2013, para. 103.

⁵⁰⁴ *Kemal Coşkun v. Türkiye*, Başvuru No. 45028/07, 28/06/2017, para. 43; *Allen v. Birleşik Krallık*, para. 94; Mahkûmiyet kararı sonrası, açılan tazminat davasının reddedilmesinde masumiyet karinesinin ihlal edildiği iddiası hakkında, bkz. *Nealon ve Hallam v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 32483/19 35049/19, 11/06/2024, para. 181.

⁵⁰⁵ *Mesić v. Hırvatistan (No. 2)*, para. 79 ve 81.

açıklamaların değerlendirilmesinde normalde yetkililer tarafından yapılan açıklamalara kıyasla daha fazla hoşgörüyü izin verildiği doğrudur, ancak sınırsız değildir. Medyanın göreceli olarak kendine hakim olmasını belirleyen sağduyu ve hakkaniyet, sadece gazetecilik mesleğini düzenleyen etik ilkeler değil, aynı zamanda Sözleşme kapsamında yasal bir yükümlülüktür.⁵⁰⁶ Karşıyda bu kararın medya tarafından yargılanmaya karşı kişilik haklarının korunması için çok düşük bir standart belirlediğinin ifade edilmesi ve sorumlu gazetecilik ilkelerinden ayrıldığıının iddia edilmesi çarpıcıdır.⁵⁰⁷

Bununla birlikte, yargılama hakkında verilen bilgilerin ya da yapılan haberlerin tarafsız bir şekilde bilgi verme hakkına değil, duruşmadaki bir delil unsurunun olumsuz değerlendirilmesine yönelik olması, kamuoyunu yönlendirmeye yönelik bir çerçevede verilmesi bu kapsamda değerlendirilemez.⁵⁰⁸ *Worm v. Avusturya* davasında, gazetecinin ceza davasının sonucunu etkileyebileceği düşünülen bir köşe yazısı yayınladığı için adli para cezasına mahkûm edilmesine yönelik yerel mahkemelerce ileri sürülen yargının otoritesi ve tarafsızlığı açısından doğuracağı etki bakımından ağır basan gerekçeler yeterli kabul edilmiştir.⁵⁰⁹ AİHM'nin varılan sonuç bakımından masumiyet karinesi lehine bir denge analizi kurulmasında *Tourancheau ve July v. Fransa* kararında da *Worm v. Avusturya* kararı ile aynı çizgide hareket ettiği görülmektedir.⁵¹⁰ Bununla birlikte, *Tourancheau ve July v. Fransa* kararının karşıyunda çoğunluğun ihtilaf konusu yazının yargılanan sanıklardan birinin olayı anlattığı versiyonunu destekleme eğiliminde olduğunu “*şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterdiğini*” düşünmüş olması eleştirilmiş ve yazının sanıklardan her birinin pozisyonunu ve avukatlarının yorumlarını tam olarak ortaya koyarak, olayları ayrıntılı olarak açıklamak için büyük çaba sarf ettiğine dikkat çekmiştir.⁵¹¹ Kaldı ki, bu tür davalarda bir gazetecinin ya da sosyal medya paylaşımında bulunan bir kişinin yerine geçerek bu dengeyi tartabilmek bir yargıç açısından zordur ve yargı otoritesi üzerinde bir üçüncü taraf paylaşımının ne şekilde etki edebileceğini önceden tespit edebilecek belirli ve öngörülebilir bir yöntem de yoktur.

⁵⁰⁶ *Mesić v. Hırvatistan (No. 2)*, Karşıy, Yargıç Kuris ve karşıya katılan Yargıç Ilievski, para. 4.

⁵⁰⁷ *Mesić v. Hırvatistan (No. 2)*, Karşıy, Yargıç Kuris ve karşıya katılan Yargıç Ilievski, para. 54.

⁵⁰⁸ Örneğin, *Tourancheau ve July v. Fransa*, Başvuru No. 53886/00, 24/11/2005, para. 71 ve 76.

⁵⁰⁹ *Worm v. Avusturya*, Başvuru No. 22714/93, 29/08/1997, para. 55-56.

⁵¹⁰ Bulak, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁵¹¹ *Tourancheau ve July v. Fransa*, Karşıy, Yargıçlar J. P. Costa, F. Tulkens ve M. P. Lorenzen, para. 6.

Masumiyet karinesi ve özel hayata saygı hakkı arasındaki dengenin tartışıldığı bir başka karar üzerinden “suçluluk tespiti” yapıp yapılmadığı eşiğini dikkate almak gerekebilir. AİHM *Karadağ v. Türkiye* kararında, bir televizyon programında suçun işlenme koşullarını anlatan polisin tanıklığı yayınlanırken, başvuranın olayın yeniden canlandırılması sırasında, polis tarafından çekilen video kayıtlarındaki görüntülerinin verildiği kaydedilmiştir.⁵¹² Bu görüntülere bakıldığında, AİHM, basının sadece olayın yeniden canlandırılma operasyonunu ve başvurusunun polislerle konuşmalarını filme almakla kalmadığını, aynı zamanda başvurusu isnat edilen suç hakkında sorguladığını gözlemlemiştir. Bu nedenle AİHM, başvurusu suçlu bir konuma yerleştiren polis yetkililerinin sergilediği bu davranışın masumiyet karinesiyle bağdaşmadığı kanaatine varmıştır.⁵¹³

Bununla birlikte, *RTBF v. Belçika (No. 2)* başvurusunda, ‘*Questions à la Une*’ isimli bir programda yayınlanan ve bir çiftin olası cinsel ilişkilerini de içeren çocuk istismarı ile bağlantılı şüpheli eylemlerini konu alan bir haberin ardından, başvuru aleyhine hükmedilen manevi tazminat kararı ele alınmıştır.⁵¹⁴ AİHM söz konusu programın kamu yararını ilgilendiren konularla ilgili olduğunu ve amacının, çiftin şüpheli davranışları ve bu konuda adli makamlar tarafından yürütülen soruşturma hakkında kamuoyunu bilgilendirmek olduğunu değerlendirmiştir. Nitekim program sadece çocukların korunması ile ilgili olmayıp, aynı zamanda çocuklara yönelik şiddetin özellikle ciddi bir biçimi olan cinsel sömürü ve istismar iddialarını da kapsamaktadır. Demokratik bir toplumda medyanın önemi ve kamuoyunu yakından ilgilendiren bir konu hakkındaki bir televizyon programı ile ilgili olarak yerel makamların sınırlı takdir yetkisi göz önünde bulundurulduğunda AİHM, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların gerekliliğinin ikna edici bir şekilde ortaya konması gerektiğine karar vermiştir. Başvurusu verilen cezanın azlığına rağmen Mahkeme, yerel mahkemeler tarafından hükmedilen tedbirlerin başvurusunun ifade özgürlüğü hakkına getirdiği kısıtlamalar ile diğer yandan izlenen meşru amaç, yani başkalarının itibarının korunması arasında makul bir orantılilik ilişkisi bulunmadığına karar vermiştir. Somut olayda, ulusal ve uluslararası bir televizyon şirketi olan RTBF için gazeteciyle ebeveyn çift arasında yapılan bir röportaj söz konusudur. Bu röportaj

⁵¹² *Karadağ v. Türkiye*, Başvuru No.12976/05, 29/06/2010, para.63.

⁵¹³ *Karadağ v. Türkiye*, para. 64.

⁵¹⁴ *RTBF v. Belçika (No. 2)*, Başvuru No. 417/15, 13/12/2022.

kapsamında çiftin özel hayatlarının etkili bir şekilde korunacağına dair meşru beklentileri sınırlıdır. Diğer kriterlerin yanında, ayrıca, gazetecinin kullandığı üslup ve ifade biçimi, haberde gündeme getirilen konuların doğasına uygundur ve istinaf mahkemesinin incelemesinde yerel mahkemeler üzerinde soruşturmanın yönü veya soruşturma mahkemeleri tarafından alınan kararlar üzerinde bir etkisi olduğuna dair bir tespit bulunmamaktadır. AİHM, yayının içeriğinin bir suçluluk tespiti anlamına gelmediğini belirtmiştir. Zira somut olayın koşullarında izleyiciler, davanın henüz duruşma aşamasına gelmediğini anlayabilecek bir konuma getirilmiştir. AİHM bir bütün olarak ele alındığında, söz konusu raporun yalnızca bir şüphe durumunu tanımladığı, ancak bu şüphenin eşiğini aşmadığı görüşüne varmıştır.⁵¹⁵ Dolayısıyla masumiyet karinesi ve basın özgürlüğü dengesinde somut olayın koşullarına göre benzer olaylarda uygulanan aynı prensipler ışığında varılan sonucun farklılaşabileceği ve çatışan haklardan biri lehine peşin bir yargıya varılamayacağı gözlemlenmektedir.

b. Masumiyet Karinesine İlişkin Usuli Güvencenin Adli Makamlar Yönünden Bağlayıcılığı

Masumiyet karinesine ilişkin usuli güvencelerin yasayla açıkça düzenlenmesi korumayı sadece sosyal medya açısından değil tüm adli makamlar bakımından da güçlendiren bir teminat oluşturur. Bu konu, karşılaştırmalı hukukta Fransa'daki düzenleme üzerinden örneklendirilebilir. Örneğin, Fransız Medeni Kanunu'nun 9-(1) maddesi, masumiyet karinesini açıkça düzenlemekte ve *“bir kişinin, herhangi bir mahkûmiyet kararı verilmeden önce, adli bir soruşturma veya kovuşturmayla konu olan eylemlerden suçlu olduğunun alenen ortaya konulması”* halinde masumiyet karinesinin ihlal edildiğini kabul etmektedir.⁵¹⁶ Buna göre, herhangi bir mahkûmiyet kararı verilmediği sürece, bir kişinin suçlu olarak lanse edilmesi yanlış bilgi teşkil eder. Masumiyet karinesi yanlış bilginin yayılması ile şüpheli ya da sanıklar üzerinde yargılama neticelenmeden oluşan kanaatle ihlal edilebilmekte, bu doğrultuda her türlü

⁵¹⁵ *RTBF v. Belçika* (No. 2), para. 78.

⁵¹⁶ Fransız Medeni Kanunu (Code Civil Français) 9-1 inci maddesi şu şekildedir: *“Herkes masumiyet karinesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bir kimse, herhangi bir mahkûmiyet kararından önce, adli bir soruşturma veya kovuşturmayla konu olan fiillerden dolayı suçlu olarak alenen gösterilirse, hâkim, özet yargılamalarda dahi, uğranılan zararın tazmini saklı kalmak kaydıyla, masumiyet karinesinin ihlaline son vermek amacıyla, masrafları bu ihlalden sorumlu olan gerçek veya tüzel kişiye ait olmak üzere, bir düzeltmenin eklenmesi veya bir basın açıklamasının yayınlanması gibi herhangi bir tedbiri öngörebilir.”*, <https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CCIV000294&scroll=CCIV000294> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

medya baskısından korunmuş adalet sisteminin düzgün işleyişi ve bağımsızlığı da bağlantılı olarak etkilenebilmektedir. Türkiye örneğinde ise, T.C. Anayasası'nın 38. maddesinin dördüncü fıkrası masumiyet karinesini düzenler. Buna göre, “*suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*”. Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nin 6-(5). maddesinde de hâkim ve savcılar; “*Mevzuatta öngörülen açıklık ve şeffaflık ilkeleri; lekelenmeme, bilgi edinme ve savunma hakları; basın, haber alma ve ifade özgürlükleri ile mahremiyetin karşı karşıya geldiği hallerde, kişilerin şeref ve itibarı ile kamusal yarar arasındaki hassas dengeyi gözeterek hareket ederler.*” düzenlemesi getirilmiştir.⁵¹⁷ TCK'nun 285. maddesinin birinci fıkrası ile düzenlenen “*Gizliliğin İhlali*” suçu kapsamında da soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğinin açıklanması suretiyle, suçlu sayılmama karinesinden yararlanma hakkının ihlal edilmesi ve soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğine ilişkin olarak yapılan açıklamanın maddi gerçeğin ortaya çıkmasını engellemeye elverişli olması bu suçun unsurları olarak sayılmış, adeta bir somut tehlike suçu yaratılmıştır.⁵¹⁸ Bununla birlikte, elverişlilik kriteri dikkate alındığında bu suç bir soyut tehlike suçu olarak dahi kabul edilebilir. Bu anlayışın kabulü halinde, soruşturmanın gizliliğinin ihlal edilmesi suçun oluşumu bakımından yeterli olacaktır; ayrıca suçla korunan değer üzerindeki ihlalin dış dünyaya yansıyan izlerini araştırmaya gerek kalmayacaktır. Suçlu olarak algılanması şeklindeki değer yargısı açısından objektif olarak orta düzeydeki kişinin algı düzeyi dikkate alınacaktır.⁵¹⁹ Dolayısıyla masumiyet karinesinin bir soruşturma sırasında ihlal edilmesinin aynı zamanda bir suç olarak düzenlenmiş olduğu gözlemlenmektedir.

⁵¹⁷ Benzer şekilde bkz. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin Soruşturmanın gizliliğinin uygulanması” başlıklı 27. maddesi şu şekildedir: “*Suçluluğu bir yargı hükmüne bağlanana kadar kişinin masumiyeti esastır ve soruşturma evresi gizlidir. Bu nedenle, soruşturma evresinde gözaltındaki bir kişinin 'suçlu' olarak kamuoyuna duyurulmasına, basın önüne çıkartılmasına, kişilerin basınla sorulu cevaplı görüştürülmelerine, görüntülerinin alınmasına, teşhir edilmelerine sebebiyet verilmez ve soruşturma evraki hiçbir şekilde yayımlanamaz.*”

⁵¹⁸ BAYRAKTAR Köksal, Gizliliğin İhlali, Editörler: BAYRAKTAR Köksal / EVİK Vesile Sonay / KANGAL Zeynel T. / KESKİN KIZIROĞLU Serap / YILDIZ Ali Kemal / ZAFER Hamide / AKSOY RETORNAZ Eylem / BOSTANCI BOZBAYINDIR Gülşah / EVİK Ali Hakan / MEMİŞ KARTAL Pınar / ALTUNÇ Sinan / AYTEKİN İNCEOĞLU Asuman / ERMAN Barış / EROĞLU Fulya, Özel Ceza Hukuku Cilt X- Adliye Karşı Suçlar (TCK m. 267- 298), 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, ss. 367-392, s 388; TÜRKÖĞLU Gökhan, Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Gizliliğin İhlali Suçları (TCK M. 285/1-3), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 52.

⁵¹⁹ GÖKCAN Hasan Tahsin / ARTUÇ Mustafa, Yorumlu – Uygulamalı Türk Ceza Kanunu Şerhi, C. 6, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022, s. 9310.

AİHS'nin 6. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan masumiyet karinesi, her şeyden önce usuli bir güvencedir ve 6. maddenin birinci fıkrasının gerektirdiği adil yargılamanın unsurlarından biridir.⁵²⁰ Bir suçla itham edilen kişi hakkında yargı kararı veya bir kamu görevlisinin açıklaması, bu kişinin kanunen suçlu olduğunun ispatlanmasından önce suçlu olduğuna dair bir izlenim yaratıyorsa, masumiyet karinesi ihlal edilmiş olacaktır. Buna ilişkin resmi bir tespit bulunmasa bile, mahkemenin veya yetkilinin sanığı suçlu olarak kabul ettiğine dair bazı gerekçelerin bulunması yeterlidir. Bununla birlikte bir mahkemenin karar vermeden önce kişinin suçluluğuna dair görüşünü yansıtmaması da açıkça söz konusu karineye aykırı olacaktır.⁵²¹

Bununla birlikte, masumiyet karinesi, yukarıda açıklandığı üzere kamuoyunun devam etmekte olan ceza soruşturmaları hakkında bilgilendirilmesini engellemez. Ancak masumiyet karinesine saygı gösterilmesi için bilgilendirmenin yetkili makamlar tarafından gerekli olan tüm sağduyu ve ihtiyat ile yapmalarını gerektirir.⁵²² Diğer taraftan, medyanın, kamuoyunu devam eden ceza yargılamaları hakkında bilgilendirmesinin, hem ceza hukukunun caydırıcı etkisinin görünür hâle getirmesi hem de ceza adaleti sisteminin işleyişi üzerinde kamunun denetimini sağlanması açısından oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır.⁵²³ Bununla birlikte, çatışan haklar arasında her somut olayın kendine özgü koşulları dikkate alınarak bir dengeleme yapılması gerekecektir. Basının haber yaparken yönlendirici veya taraflı olmaması gereği, masumiyet karinesinin devreye girebileceği adliye haberlerinde daha fazla önem taşımaktadır. Özellikle belirli kişiler hakkında basında yürütülen kampanyalar dikkate alındığında, kötü niyetle, hatta düşmanca yürütülen bir basın kampanyasının kamuoyunu etkilemek ve adil yargılanma hakkı bağlamında masumiyet karinesi üzerinde olumsuz etkide bulunması mümkündür.⁵²⁴ Hatta sosyal medyanın

⁵²⁰ *Bavčar v. Slovenia*, Başvuru No. 17053/20, 07/09/2023, para. 124.

⁵²¹ *Minelli v. İsviçre*, Başvuru No. 8660/79, 25/03/1983, para. 27, 30 ve 37; *Allenet de Ribemont v. Fransa*, Başvuru No. 15175/89, 10/02/1995, para. 35-36; *Daktaras v. Litvanya*, Başvuru No. 42095/98, 42095/98, 10/10/2000.

⁵²² *Allenet de Ribemont v. Fransa*, para. 38.

⁵²³ Recommendation Rec (2003)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Provision of Information through the Media in Relation to Criminal Proceedings, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805df617%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805df617%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

⁵²⁴ ÖNOK Rifat Murat, "Lekelenmeme Hakkı ve Masumiyet Karinesinin İfade ve Basın Özgürlüğüne Etkileri", Masumiyet Karinesi ve Lekelenmeme Hakkı Sempozyumu, 1. Bası, T.C. Adalet Bakanlığı, Ankara, 2022, ss. 98-127, s. 118.

paylaşımları dışında yargı mensuplarının ifadeleri de AİHM içtihadında adil yargılanma hakkı kapsamında adil yargılamayı etkileme bağlamında ele alınmıştır.⁵²⁵

Bu doğrultuda özellikle ceza yargılaması sisteminin işleyişi hakkında haber yapılırken, masumiyet karinesine saygı duyulması, devam eden ceza yargılamalarıyla ilgili bilgi ve fikirler ile suçlu veya şüphelinin masumiyet karinesine zarar vermeyecek şekilde medyada yer almasına kamu makamları tarafından da dikkat edilmelidir.⁵²⁶ Şüpheli, sanık veya mahkûm kişiler veya ceza yargılamalarıyla ilgisi bulunan diğer taraflar hakkında bilgi paylaşılırken, çocuklar ya da kırılgan gruplar başta olmak üzere bireylere olduğu gibi şüpheli, sanık ve mahkûm aileleri ile tanık ve mağdurlara da özel bir koruma sağlanmalıdır. Her durumda, kimliklerini ortaya çıkarabilecek bir bilginin yayımlanmasının, bu ilke de belirtilen kişiler üzerinde oluşturabileceği zararlı etkilere de özellikle dikkat edilmelidir.⁵²⁷ Adli makamlar veya emniyet birimleri, medyaya sadece doğrulanmış veya makul varsayımlara dayandırılmış bilgiyi vermelidir. Varsayımlara dayalı bilginin verilmesi halinde bu durum medyaya açıkça ifade edilmeli, adli makamlar veya emniyet birimleri, soruşturma ve polis işlemlerinin gizliliğine zarar vermemesi veya yapılan ceza yargılamasını gecikmemesi ya da engellememesi kaydıyla, konuyla ilgili yaptıkları çalışmalar hakkında medyayı düzenli aralıklarla bilgilendirmelidir.⁵²⁸ Adli makamlar ve emniyet birimleri, kovuşturmanın adilliği konusunda ciddi ön yargı riski oluşturabilecek bilgiyi açıklamaktan kaçınmalıdır.⁵²⁹ Suçlanan kişi medyada yer alan bilgiler sonucu adil yargılanma hakkının ciddi bir ihlal tehdidi altında kaldığını veya ihlal edildiğini ispat edebilirse, kendisine etkin bir yasal telafi yolu sunulmalıdır.⁵³⁰

Öte yandan, AİHM, bir kişi belirli bir suçtan yargılanıp suçlu bulunmadan önce, kamu görevlilerinin ifadelerinde seçtikleri kelimelerin önemini vurgulamıştır. Suçun niteliği, yetkililerin basın ile röportajlarında belirli ifadeleri kullanmalarını haklı kılamaz. Bir kamu görevlisinin ifadesinin masumiyet karinesi ilkesini ihlal edip etmediği, söz konusu ifadenin kullanıldığı belirli koşullar bağlamında tespit

⁵²⁵ *İsmailov v. Rusya*, Başvuru No. 20110/13, 17/04/2014; *Lavents v. Letonya*, Başvuru No. 58442/00, 28/11/2002; *Kozan v. Türkiye*, Başvuru No. 16695/19, 01/03/2022.

⁵²⁶ Recommendation Rec(2003)13, **a.g.e.**, İlke 2; Memiş, **a.g.e.**, s. 81-82.

⁵²⁷ Recommendation Rec(2003)13, **a.g.e.**, İlke 8.

⁵²⁸ Recommendation Rec(2003)13, **a.g.e.**, İlke 3 ve İlke 6.

⁵²⁹ Recommendation Rec(2003)13, **a.g.e.**, İlke 10.

⁵³⁰ Recommendation Rec(2003)13, **a.g.e.**, İlke 11.

edilmelidir.⁵³¹ Her durumda, ifade edilen görüşler, bir kamu görevlisi tarafından kamuoyunu başvuruçunun suçlu olduğuna inandırmaya teşvik edecek ve yetkili yargı makamı tarafından olguların değerlendirilmesine hâlel getirecek şekilde suçlu olduğuna dair beyanlarda bulunması anlamına gelemmez.⁵³² Aynı şekilde, demokratik bir toplumda halkın güvenini kazanmak için mahkemelerin, şüpheli veya sanığın suçlu olduğu görüşünü hiçbir şekilde yansıtmaması gereken dikkatli bir dil kullanmaları son derece önemlidir.

Dolayısıyla, ceza adalet sistemi içinde masumiyet karinesine yalnızca bir hâkim ya da mahkeme tarafından değil aynı zamanda emniyet görevlileri de dâhil olmak üzere diğer kamu yetkilileri tarafından da zarar verilebilir.⁵³³ Masumiyet karinesi, kişinin suçlu olduğunu yansıtan ve toplumu kişinin suçlu olduğuna inandıran veya yetkili hâkimin olay ve olguları değerlendirirken ön yargılı davranmasına neden olabilecek açıklama veya fiilleriyle de ihlal edilebilmektedir.⁵³⁴ Örneğin bir davada düzenlenen kolluk fezlekelerinin ya da mahkeme kararlarının bu gerekliliğe uygun olmaması halinde masumiyet karinesi ihlali gündeme gelebilir.⁵³⁵ Aynı doğrultuda, bir yargı kararında yer verilen ifadelerin kesinleşmiş mahkûmiyet kararı olmaksızın bireyi suçlu olarak kabul etmesi de masumiyet karinesinin ihlaline neden olabilmektedir.⁵³⁶ Benzer şekilde mahkemelerin, örneğin davanın esasına ilişkin olmayan önleyici tedbir kararlarında “*şiddet uygulayan*” ifadesini kullanması, masumiyet karinesinin ihlali olarak değerlendirilebilmektedir.⁵³⁷

AIHM bir başka kararda, başvuru hakkında yapılan basın açıklamasında yetkililer tarafından herhangi bir yoruma mahal vermeyecek şekilde “*uluslararası uyuşturucu kaçakçısı*” tabiriyle yapılan bir nitelendirmenin, toplumu başvuruçunun suçlu olduğu yönünde inandıracak nitelikte olduğunu değerlendirmiştir. Masumiyet karinesi ilkesinin gereklerine aykırı olarak, yetkili hâkimlerin olay ve olguları değerlendirirken ön yargılı davranmalarına neden olduğu kanaatine varmıştır.

⁵³¹ *Daktaras v. Litvanya*, para. 41.

⁵³² *Butkevičius v. Litvanya*, Başvuru No. 48297/99, 26/03/2002, para. 53; *Garycki v. Polonya*, Başvuru No. 14348/02, 06/02/2007, para. 70.

⁵³³ *Daktaras v. Litvanya*, para. 41-42.

⁵³⁴ *Y.B. ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 48173/99 ve 48319/99, 28/10/2004, para. 50.

⁵³⁵ *Nadir Yıldırım ve diğerleri v. Türkiye*, para. 75

⁵³⁶ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Mustafa Gündem*, Başvuru No. 2019/31489, 23/11/2022, para. 20; disiplin işlemi bakımından idare mahkemesi tarafından beraat kararının dikkate alınmaması bakımından, bkz. *Hüseyin Sezer [GK]*, Başvuru No. 2016/13566, 02/07/2020.

⁵³⁷ Pek çok karar arasında, bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *S.M.*, Başvuru No. 2016/6038, 20/06/2019.

Başvurucunun tekzip taleplerinin reddedilmiş olması da masumiyet karanesinin ihlaline karar verilirken dikkate alınan hususlardan biridir.⁵³⁸ Bu doğrultuda adalet bakanının ya da başbakan da dahil olmak üzere üst düzey yetkililerin, bir kişinin suçluluğunun teyidinde işaret eden ve masumiyeti hususunda bir şüphe oluşturan açıklamalar yapmasının, yargı makamlarının karar almasına halel getirebilecek nitelikte olduğunu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte siyasi bir konumda bulunsa da kamu görevinde bulunmamış veya kamu yetkisi kullanmamış, herhangi bir devlet organı tarafından kendisine resmi olarak hiçbir yetki devredilmemiş bir kişinin siyasi bir tartışma ortamında yaptığı bir açıklamanın, adaletin yerine getirilmesi için çağrıda bulunma olarak değerlendirilebilir ve bu kişiyi kamu görevini icra eder bir konuma getirmez.⁵³⁹ Üst düzey konumlarda bulunan devlet görevlilerinin devam eden ceza yargılamasına ilişkin kelimeleri seçerken özel olarak ihtiyat sergilemeleri gerekmektedir. Böylelikle AİHM, üst düzey devlet görevlilerinin beyanlarının, başvurucunun yasaya uygun olarak kesin şekilde suçlu olduğunun kanıtlanmasından önce, halkı onun suçlu olduğuna inanmaya teşvik edebileceğini tespit etmektedir.⁵⁴⁰

Diğer taraftan, kamuoyunda hızla yayılan bilgilerin, kolluk görevlileri tarafından basına servis edilen görüntüler veya bilgiler olması durumunda, bu hususun da ayrıca dikkate alınması gerektiği değerlendirilebilir. ABD’de ortaya çıkan bir kavram olarak “fail yürüyüşü” (*perp walk-perpatrator walk*), şüphelinin kolluk gözetiminde yürürken basın mensuplarının güzergahı üzerinden geçirilip onun görüntüsünün alınmasının sağlanmasına yönelik bir uygulama olarak bilinmektedir.⁵⁴¹ Basın tarafından yapılan haberler çerçevesinde, özellikle, hakkında bir soruşturma devam eden şüphelinin kimliğinin açıklanmasında, ilgili kişinin kimliğinin haberin asli veya önemli bir unsuru olmaması halinde kimlik bilgisine yer verilmesinde bir kamu yararı görülmemelidir.⁵⁴² İlgili kişilerin kimliklerini kolayca ortaya koyan bilgilerin basına verilmesi, kolluk tarafından sergilenen somut olaydaki tutum da dikkate alındığında masumiyet karanesine saygı gösterilmesi ilkesiyle bağdaşmayabilir.⁵⁴³ Zira açık kimlik bilgisi

⁵³⁸ *Ürfi Çetinkaya v. Türkiye*, Başvuru No. 19866/04, 23/07/2013, para. 148-150.

⁵³⁹ Bir siyasi parti başkanı açısından bkz. *Mulosmani v. Arnavutluk*, Başvuru No. 29864/03, 08/10/2013.

⁵⁴⁰ *Bavčar v. Slovenya*, para. 122; *Peša v. Hırvatistan*, Başvuru No. 40523/08, 08/04/2010, para. 150.

⁵⁴¹ TANER Fahri Gökçen, “Suçsuzluk Karanesi ve Lekelenmeme Hakkının Kapsamı Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Masumiyet Karanesi ve Lekelenmeme Hakkı Sempozyumu*, 1. Bası, T.C. Adalet Bakanlığı, Ankara, 2022, ss. 68-79, s. 71-74.

⁵⁴² Önok, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁴³ *Y.B. ve diğerleri v. Türkiye*, para. 50.

içeren haberlerin kamuoyunun bir şüphelinin suçlu olduğuna inanmasını teşvik etme ve diğer yandan, her ne kadar yargılama makamlarının tarafsız ve bağımsız hareket ettiği karine olarak kabul edilse de yetkili hakimlerin olayları değerlendirmesinde ön yargılı davranmalarına neden olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Masumiyet karinesi kapsamında hem soruşturma makamları hem de basın, bu sorumluluğun bilincinde olmalı, şüphelilerin kamuya teşhirinde objektif ifadeler yerine suçluluğu peşinen kabul eden ifadelerin kullanılmasından kaçınılmalıdır.⁵⁴⁴ Bir şüpheli aleyhindeki isnatlar bakımından genellikle bir *#hashtag* üzerinden yürütülen kampanyalar kapsamında basının yargılamanın sonucunu takip edip kamuoyunu bilgilendirmesi tam anlamıyla aklanmanın kamuoyu nezdinde de gerçekleşebilmesi açısından önemlidir.⁵⁴⁵ Öyle ki, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de *Suç Kovuşturmalarıyla İlgili Bilgilerin Medyada Sunulmasına İlişkin İlkeler* başlıklı Tavsiye Kararında devam eden ceza yargılamalarıyla ilgili bilgilerin sanık ya da şüphelinin masumiyet karinesine zarar vermeyecek şekilde basında yer alması gereği vurgulanmıştır.⁵⁴⁶ Bu Tavsiye Kararı'nın özellikle 2. maddesinde, devam eden ceza yargılaması ile ilgili görüş ve bilgilerin, sadece şüpheli veya sanığın masumiyet karinesine hanel getirmedeği sürece medya aracılığıyla iletilmesi ya da yayılması gerekliliğine vurgu yapılmış olması önemlidir.

c. Masumiyet Karinesi ve Özel Hayatın Korunması Arasındaki Eşik

Sosyal medya üzerinden kişiler hakkında yürütülen kampanyalar bakımından bir ayrıma gitmek daha doğru olacaktır. Üst düzey devlet yetkilileri ve kamu görevlilerinin kamuoyuna karşı ilgili kişiler hakkında kesinleşmiş bir yargı hükmü yokken bu kişilerin suçlu olduklarına ilişkin bir beyanda bulunulması söz konusu değilse, bu türden teşhir kampanyaları masumiyet karinesi ile değil, ifade özgürlüğü ve kişilik haklarının korunması arasındaki dengenin kurulmasıyla ilgili olacaktır. Bir kişinin suçlu olduğu kanaatini yaratan ifadeleri kamuoyu ile paylaşmanın üst düzey bir devlet görevlisi ya da yargı mensubu olması halinde, ilk durum yani masumiyet

⁵⁴⁴ Tezcan / Erdem / Sancakdar / Önok, *a.g.e.*, s. 379-380.

⁵⁴⁵ Tanrıvermiş, *a.g.e.*, s. 149; Karılaştırmalı hukukta, gazetecilerin haberini yaptıkları kişilere dair suçlamaların düşürülmesi ya da beraati hakkında da bilgiyi yayımlamakla yükümlüklerine ilişkin düzenlemeler hakkında bkz. Önok, *a.g.e.*, s. 122.

⁵⁴⁶ Recommendation Rec(2003)13, *a.g.e.*

karinesine ilişkin usuli güvenceler devreye girecektir.⁵⁴⁷ Ancak adliye muhabirlerinin yaptıkları haberler bakımından ikinci durum söz konusudur. Yerel mahkemelerin yayımlanan haberlerin sadece görünüşte uygun olup olmadığını tespit etmekle yetinmesi, ancak ilgili kişinin özel hayata saygı hakkı ile basın özgürlüğü arasında bir denge kurmaması ve içeriğin şekli ile kişinin itibarını koruma hakkının ihlal edilip edilmediğine tatmin edici bir yanıt vermemesi, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı bağlamında bir ihlalin kaçınılmaz olmasına yol açar.⁵⁴⁸ Dışlama kültürü kapsamında yukarıdaki bölümde atıf yapılan *#MeToo* hareketi ya da kişilerin tutuklanmasına ya da yargılanmasına yönelik *#hashtag* açılarak yürütülen sosyal medya kampanyaları bu kapsamda değerlendirilmelidir. Suça konu bir olayın gerçekleşmesinin akabinde sosyal medya üzerinde yapılan paylaşımlar adli makamların olaya gösterdikleri ilginin artmasına, kimi zaman da hızlanmasına ya da kamuoyunda oluşan infial gerekçesiyle kanundaki şartlar gerçekleşmemesine rağmen koruma tedbirlerinin uygulanmasına kadar varabilmektedir. Paylaşımların, dezenformasyon niteliğinde olması ve kamuoyunu yönlendirerek yargı organlarını baskı altına almayı amaçladığının tespiti halinde adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs kapsamında değerlendirilmesi de mümkün olabilecektir.⁵⁴⁹ Bununla birlikte, bu tür paylaşımlarda dikkat edilmesi gereken dezenformasyonun içerdiği kast unsurunun somut şekilde ortaya konulabilmesidir.

Öte yandan bir kişi hakkında kimliği belirlenebilir biçimde suç isnadı içeren yayın yapılması, bilginin kamu makamları tarafından paylaşılmamış olması durumunda, masumiyet karinesini devreye sokmayabilirse de itibarın korunması kapsamında adil denge analizine konu olur. Örneğin, ceza soruşturması bulunmadığı halde, bir genç kıza şampiyon olan bir beyzbol takımı oyuncularının şampiyonluk partisinde cinsel saldırıda bulunduğu iddiasını içeren bir yazı nedeniyle mahkûm edilen bir gazeteci ve gazetenin yazı işleri müdürü ile ilgili olarak ele alınan bir bireysel başvuru ele alınabilir. AİHM, bu başvuruda isimleri verilmemiş olsa da belirlenebilir olduklarından ihtilaf konusu yazının masumiyet karinesini ihlal ettiğini

⁵⁴⁷ *Ürfi Çetinkaya v. Türkiye*, para. 147-148; *Gutsanovi v. Bulgaristan*, Başvuru No. 34529/10, 15/10/2013.

⁵⁴⁸ İhtilaf konusu yazıda başvuruçunun sadece tehdit ve şantaj suçlarından şüpheli olmasına rağmen, tehlikeli bir terörist olarak gösterilmesi hakkında bkz. *Tarman v. Türkiye*, para. 42.

⁵⁴⁹ İŞTEN İnanç, “İnternette Bireylere Yönelik Dezenformasyonun Cezai Sorumluluk Açısından Değerlendirilmesi”, Editörler: Bülent Kent / Yasin Söyler / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 161-196, s. 181.

ve henüz kanıtlanmamış bir şeyi gerçekmiş gibi göstererek oyuncuların karalandığı kanaatine varmıştır.⁵⁵⁰ Ceza soruşturmasının yazının yayımlanmasından sonra başladığı da dikkate alındığında; mağdurla, oyuncularla ve takımlarıyla temasa geçerek konuyu açıklığa kavuşturma imkânları olmasına rağmen, başvuruçuların suçlamanın gerçeklere dayanıp dayanmadığını doğrulamak için herhangi bir adım atmamalarını da dikkate almıştır.⁵⁵¹ Bir yazıda kanıtlanabilecek belirli gerçeklere dayalı iddialarda bulunulması halinde, iddiaların okuyucuyu bilginin doğruluğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde aktarılması ve başkalarının ifadelerinin aktarıldığının belirtilmesi gerekirken, iddiaların yalnızca belli bir yönde ve yanlış bilgi yayılmasına neden olacak şekilde verilmesi adil denge analizinde dikkate alınacak önemli hususlardandır.⁵⁵² Bu çerçevede iddiaların doğrulanması için tanık konumundaki çeşitli kaynaklarla konuşulması, iddia konusu kişiye söz hakkı verilmesi de önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Objektif ve dengeli habercilik yöntemleri somut olayın özel koşullarına göre değişkenlik gösterebilir. Bununla birlikte hangi habercilik tekniklerinin benimsenmesi gerektiği konusunda kendi görüşlerini basının görüşlerinin yerine koymak, ulusal mahkemelerin de AİHM'nin de görevi olmadığı unutulmamalıdır.⁵⁵³

Örneğin, bir dergide sosyal yardımların kötüye kullanılmasıyla ilgili yayınlanan bir yazıda “*Yasal görünüyordu ama... bir kadın girişimci 2 milyon marktan fazla emekli maaşı almak için hile mi yaptı?*” başlığı altında, dolandırıcılık suçlamasıyla yargılanan bir iş kadınının davasına gönderme yapılması ve ismi kullanılmadan yalnızca fotoğrafının kullanılması ifade özgürlüğü ve başkalarının haklarının ve itibarının korunması arasındaki dengeye konu edilmiştir.⁵⁵⁴ Dergide yayımlanan yazıda vergi kaçakçılığı ile ilgili bir meselede isim açıklanmamış olmasına rağmen bir kadının kimliğinin kullanılan bir görselle açık edilmesi denge analizinde üzerine gidilen bir unsur olmuştur. AİHM, son tahlilde kamu yararını ilgilendiren bir konuda haber yaptıkları için tazminat ödemek zorunda bırakılan başvuruçular açısından yerel mahkemeler tarafından dayanılan gerekçelerin, ilgili olmalarına rağmen, başvuruçuların ifade özgürlüğü hakkına yapılan müdahaleyi “*acil bir toplumsal*

⁵⁵⁰ *Ruokanen ve diğerleri v. Finlandiya*, Başvuru No. 45130/06, 6/04/2010, para. 48.

⁵⁵¹ *Ruokanen ve diğerleri v. Finlandiya*, para. 47.

⁵⁵² *Europapress Holding d.o.o. v. Hırvatistan*, Başvuru No. 25333/06, 22/10/2009, para. 65, 68-69.

⁵⁵³ *Erla Hlynisdóttir v. İzlanda*, Başvuru No. 43380/10, 10/07/2012, para. 70.

⁵⁵⁴ *Eerikäinen ve diğerleri v. Finlandiya*, Başvuru No. 3514/02, 10/02/2009, para. 64.

ihitiyaç” açısından haklı çıkarmak için yeterli olmadığına karar vermiştir.⁵⁵⁵ Bu noktada gerekçelerin aslında ilgili olmasına rağmen yeterli bulunmaması, dengenin bazı durumlarda ne kadar hassas bir zeminde ve zor kurulabildiğinin göstergesidir. Bu davada önem taşıyan konu, aslında genel bir sorunu vurgulamak için yayınlanan bir yazıda, kadının kimliğini de kamuoyuna açıklarken ileri gidilip gidilmediği sorusunun yanıtlanması noktasında yerel mahkemelerin yeterli bir değerlendirme yapmamış olmasıdır.⁵⁵⁶

Diğer taraftan bir soruşturma işlemini gerçekleştiren kolluk görevlilerinin fotoğraflarının yayımlanması ile ilgili olarak, bir haber sitesi tarafından bir gece kulübünde polis tarafından gerçekleştirilen bir gözaltı işlemine ilişkin kamera görüntülerinin, olaya karışan polis memurlarından birinin yüzünü bulanıklaştırmadığı sürece kaldırmasına ilişkin mahkeme kararı ile ilgili AİHM, yerel mahkemenin gerekçelerinin yetersiz olduğuna kanaat getirmiş ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu bağlamda, gerekçeleri yeterli şekilde ortaya konmamış kararların, görevlerini yerine getiren polis memurlarının hiçbir görüntüsünün, ilgilinin rızası olmaksızın yayımlanmasının yasaklanmasına kadar gidebileceğine dikkat çekilmiştir.⁵⁵⁷

Görülmektedir ki, devam eden bir soruşturma kapsamındaki bilgilerin haber verme özgürlüğü çerçevesinde paylaşılması, yalnızca masumiyet karinesi ile değil özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı ile de denge analizine girebilir. Bu konu özellikle soruşturmanın gizliliği ilkesi bağlamında ele alındığında, özel olarak ihtimam gösterilmesi gereken bir durum yaratabilir. Günümüzde özellikle sosyal medyadaki paylaşımlar ile soruşturma evresinde elde edilen delillerin kamuoyunda ifşa edildiği bir gerçektir. Soruşturmanın gizliliği, hakkında soruşturma devam eden bir kişinin kamuoyu nezdinde suçlu muamelesi görmesini engellemeyi amaçlar.⁵⁵⁸ Soruşturmanın düzgün işlemesi ve sanığın lekelenmeme hakkı ile toplumun haber

⁵⁵⁵ *Eerikäinen ve diğerleri v. Finlandiya*, para. 71.

⁵⁵⁶ ÇİFCİ Hasan Basri, “Vergiyle İlgili Konularda İtibarın Korunması Amacıyla İfade Özgürlüğüne Müdahale Edilmesinin Meşruiyet Temeli: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesi Açısından Bir Değerlendirme”, *Vergi Dünyası*, C. 44, S. 519, 2024, ss. 88-101, s. 100.

⁵⁵⁷ *Bild GmbH & Co. Kg v. Almanya*, Başvuru No. 9602/18, 31/10/2023, para. 45; Benzer tespitler bakımından detaylı değerlendirmeler için bkz. ASLAN Volkan / KÖKSAL Tuğçe Duygu, “Toplumsal Olaylarda Ses ve Görüntü Kaydı Alınmasının Engellenmesinin Türk Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Editör: Ömer Özkaya, *Farklı Açılımlarla Hukuk Devleti ve Güvenlik* Ankara, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022, ss. 129-160, s. 152-153.

⁵⁵⁸ Ergüne, *a.g.e.*, s. 390.

alma ve basın yayın mensuplarının haber verme hakları arasında bir denge kurmak gereklidir.⁵⁵⁹ Bu durumda gazeteciler tarafından yayımlanan bilginin soruşturmanın gizliliği kapsamında ele alındığı hallerde AİHM içtihadındaki tespitleri, somut olayın koşullarına göre değerlendirmek gereklidir.

Soruşturmanın gizliliğine ilişkin meşru menfaatin dikkate alındığı bir kararda AİHM, devam eden bir soruşturmanın gizliliği kapsamındaki materyallerin yayınlanması nedeniyle bir gazetecinin mahkûm edilmesi açısından ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁵⁶⁰ Gazetecinin bir soruşturma hakkında kamuoyunu bilgilendirme hakkı ve kamuoyunun bilgi alma hakkı ile soruşturmanın gizliliği kapsamındaki bilgilerin ifşa edilmesine ilişkin yasağın koruduğu, eşit derecede önemli kamu ve özel menfaatler arasında bir denge kurma zorunluluğu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu menfaatler bir yandan yargının otoritesi ve tarafsızlığı, diğer yandan da sanığın masumiyet karinesi ve özel hayatının korunması hakkıdır. AİHM bu dava kapsamında, yerleşik içtihadındaki denge kriterlerini uygulamıştır. Buna göre başvurucunun profesyonel faaliyet gösteren bir gazeteci olarak, yayımlamayı planladığı bilgilerin gizliliğinin farkında olmaması mümkün değildir. Yazının içeriği dikkate alındığında, alaycı bir bakış açısıyla soruşturma kapsamındaki şüpheli hakkında olumsuz bir tablo çizilmiş ve ifadeleri kullanılarak adli makamların cevaplaması gereken türden sorular üzerinden sansasyonel bir kurgu yapılmış olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda somut olayın koşullarında, yerel mahkemeler tarafından yazının içeriğinin kamusal tartışmayla ilgili herhangi bir bilgi sağlamadığı ve bu davadaki kamu yararının en fazla sağlıksız bir merakı tatmin etmekten ibaret olduğuna karar verilmiştir. AİHM, ifade özgürlüğü ile adil yargılanma hakkının eşit düzeyde korunduğunu hatırlatmakla birlikte, söz konusu yazının içeriğinin soruşturmanın halen devam ettiği bir dönemde yönlendirici nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme, bu yazının yargı makamlarının tarafsızlığını etkileme potansiyeli taşıdığını ve yargılamanın seyrini şu ya da bu şekilde etkileme riski barındırdığına kanaat getirmiştir. Özellikle de yazının içeriğinde kullanılan bilgilerin son derece kişisel ve hatta tıbbi nitelikte olduğu da dikkate alınarak, son tahlilde adli para cezasına çevrilen mahkûmiyet kararının başvurucunun veya devam eden cezai kovuşturmalar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek isteyen herhangi bir

⁵⁵⁹ OKUYUCU ERGÜN Güneş, “Soruşturmanın Gizliliği”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 59, S. 2, 2010, ss. 243-276, s. 271.

⁵⁶⁰ *Bédat v. İsviçre [BD]*, Başvuru No. 56925/08, 29/03/2016.

gazetecinin, ifade özgürlüğünü kullanması üzerinde caydırıcı bir etkisi olabileceğinin iddia edilemeyeceğine karar vermiştir.⁵⁶¹

AIHM, gazetecilerin özellikle toplumsal olaylarda ve kamusal tartışma ortamına katkı veren her durumda meydana gelen olaylarla ilgili kişisel deneyimlerine dayanarak ilk elden ve doğrudan bilgi edinmelerinin önemini vurgulamaktadır. Bu, gazetecilik işlevlerini yerine getirmelerinde bir unsurdur ve bir gazetecinin bu işlevden mahrum bırakılacak bir müdahaleye uğraması demokratik bir toplumda gerekli olmadığı ve acil sosyal ihtiyaç şartını karşıladığını ikna edici bir şekilde ortaya konulmadığı müddetçe ifade özgürlüğünün ihlaline sebebiyet verebilecektir.⁵⁶² Bununla birlikte, yayımlanan yazıların içeriği ve kullanılan dilin ön yargı içerip içermemesi de önemli bir kriterdir. Ceza yargılamalarında hem adaletin sağlanması hem de soruşturma altındaki kişilerin masumiyet karinesine saygı gösterilmesi hakkı açısından risk taşıyan unsurlar dikkate alındığında, soruşturmanın gizliliğine özel bir koruma sağlamaya çalışmanın meşru olduğunu gözlemlemektedir.⁵⁶³ Diğer taraftan bir yayının yargılamanın sonucu üzerinde gerçek bir etkisi olduğunun *à posteriori* kanıtlamasının beklenemeyeceği açıktır. Yargılamaları etkileme riski kendi başına ulusal makamların, gizli bilgilerin ifşa edilmesinin yasaklanması gibi caydırıcı tedbirler almasını haklı kılmaktadır.⁵⁶⁴ Bununla birlikte, başkalarının itibar ve haklarıyla ilgili gizli bilgilerin ifşa edilmesini önleme ihtiyacı bakımından belirli sınırları aşmaması gerekse de basının görevinin kamu yararını ilgilendiren tüm konularda bilgi ve fikir vermek olduğu göz ardı edilmemelidir.⁵⁶⁵

Örneğin bir gazetenin devam eden bir ceza yargılamasındaki tutanakları, aleni duruşmada okunmadan evvel yayımlaması da benzer bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.⁵⁶⁶ İhtilafli bilgilerin başvuruçuların eline geçme şekline ilişkin olarak, ihtilaf konusu yazıların birebir mahkeme tutanaklarına ilişkin olduğu, masumiyet karinesinin göz ardı edildiği, ancak halkın belirli bir kesiminin anonim bir olay veya dava hakkındaki merakının ötesine geçen genel çıkar tartışmasının bir parçasını

⁵⁶¹ *Bédat v. İsviçre*[BD], para. 78 ve 81.

⁵⁶² *Selmani ve diğerleri v. Kuzey Makedonya*, Başvuru No. 67259/14, 09/02/2017; aksi yönde bkz. *Pentikäinen v. Finlandiya* [BD], Başvuru No. 11882/10, 20/10/2015.

⁵⁶³ *Bédat v. İsviçre* [BD], para. 68.

⁵⁶⁴ *Bédat v. İsviçre* [BD], para. 70.

⁵⁶⁵ *Fressoz ve Roire v. Fransa* [BD], para. 45.

⁵⁶⁶ *Giesbert ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 68974/11, 2395/12, 76324/13, 01/06/2017.

oluşturduğu göz önüne alınmıştır.⁵⁶⁷ Nitekim, basın özgürlüğü, sadece belirli bir okuyucu kitlesinin merakını gidermeye hizmet eden ve basının kamu bekleliği rolünü yerine getirmesi gereken herhangi bir kamusal tartışmaya katkıda bulunmayan mahrem veya evlilik dışı ilişkiler hakkındaki boş dedikoduları kapsamaz.⁵⁶⁸ Yerel mahkemelerin bu durumda, kamuoyunun genel menfaatini ilgilendiren bilgileri alma hakkının yargılama bağlamının ötesine geçmiş olup olmadığını ve kamusal bir tartışmaya katkısı olup olmadığını dikkate alması gerekmektedir.⁵⁶⁹ Bu noktada bir somut olayda yayının amacının belirlenmesi de kamu yararını sağlıksız meraktan ayıran bir faktör olarak ayrı bir kriter olarak değerlendirilebilmelidir.⁵⁷⁰

Bununla birlikte, ihtilaf konusu yazıların devam eden yargılamadaki etkisi özel olarak değerlendirilmelidir. Bu somut olayda, yazıların ön yargı içermesi ve savunmaların duruşma öncesinde yayınlanması, yargılamanın düzgün bir şekilde yürütülmesinin kesintiye uğraması ve ilgili tarafın adil yargılanma hakkının tehdit edilmesi riskini beraberinde getirmiştir.⁵⁷¹ Yayının, henüz yargılama başlamadan evvel yargılamanın bir tarafı lehine ön yargılı biçimde okuyucuya verilen bilgilerin içeriği göz önüne alındığında, ihtilafı yayının adaletin düzgün idaresi üzerinde olumsuz yansımaları olabileceği değerlendirilmiştir.⁵⁷² Bir başka somut olayda ise haftalık bir gazetede, “önde gelen bir emlak müdürü” hakkında pedofili şüphesiyle iddianame hazırlanmasını takiben başlatılan cezai kovuşturmalar hakkında kişinin fotoğrafı da kullanılarak bir makale yayımlanmıştır. Bahse konu yazı, iddia edilen mağdurlardan birinin babasıyla yapılan bir röportajı içermektedir.⁵⁷³ Somut olayın koşullarında, yerel mahkemenin gerekçesinde bir yazının başlığının veya içeriğinin herhangi bir nitelendirme yapılmaksızın, en başından itibaren sanığın suçlu olduğunu ima ettiğinin gözlemlenmesi, ilgili kişinin yargılanıncaya kadar masum sayılacağına belirtilmiş olmasına rağmen, metnin objektif niteliğini zedeleyebilir. Yerel mahkemelerin özellikle makalenin yayınlanmasının ardından maruz kaldığı medyada yürütülen linç faaliyeti ve karalama kampanyası sonucunda kişinin, mesleki olarak

⁵⁶⁷ *Giesbert ve diğerleri v. Fransa*, para. 93.

⁵⁶⁸ *Voorhoof / Cannie, a.g.e.*, s. 413; *Standard Verlags GMBH v. Avusturya (No. 2)*, Başvuru No. 21277/05, 04/06/2009, para. 53.

⁵⁶⁹ *Giesbert ve diğerleri v. Fransa*, para. 94.

⁵⁷⁰ ALFOROVA Tetiana M. / KOB Mariia M. / LEHKA Oksana V. / KUCHUK Andrii M., “Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection (Based on ECtHR Practice Materials)”, *The Age of Human Rights Journal*, S. 18, 2022, ss. 311-330, s. 327.

⁵⁷¹ *Giesbert ve diğerleri v. Fransa*, para. 96-99.

⁵⁷² *Giesbert ve diğerleri v. Fransa*, para. 89-90.

⁵⁷³ *Y. v. İsviçre*, Başvuru No. 22998/13, 06/06/2017, para. 6-7.

büyük bir kayıp yaşadığı gerçeğini dikkate alması gerekir. Dolayısıyla AİHM, yazının devam etmekte olan ceza davasını etkileme riski bulunduğu kanaatine varmıştır.⁵⁷⁴ Bir kişi hakkındaki bir ceza yargılaması süreci ile ilgili yayınlarda, özellikle olayların meydana geldiği dönemde soruşturmanın gizliliği kapsamına giren, ilgili şahsa belirli derecede önem arz eden olaylar atfeden ve bu nedenle kamuoyu nezdinde kınanma riski taşıyan iddialar yayımlanmasının, başvurucunun itibarının korunması hakkına verdiği zararın ciddiyeti yerel mahkemeler tarafından gözetilmelidir. Aksi takdirde, yerel mahkemelerin başvurucunun özel hayatına saygı hakkını, gazetecilik faaliyeti kapsamında olsa da ihtilaf konusu yazılarla verilen zararlara karşı korumadıkları sonucuna varılabilecektir.⁵⁷⁵

Bununla birlikte, örneğin bir kişi hakkında terör örgütü üyesi olduğuna dair, yasal olmayan bir örgüt adına suç işlediği gerekçesiyle daha önce mahkûm edilmiş olması dışında herhangi bir olgusal unsur sunmaksızın ve herhangi bir ayırım gözetmeden veya tereddüt etmeden yargılar içeren bir yazının, AİHM tarafından toplumu yanıltıcı unsurlar içerdiği tespit edilmiştir. AİHM her ne kadar ceza soruşturmasına ilişkin unsurların ifşa edildiği yönündeki iddiayı desteklemek için herhangi bir unsur sunulmadığı kanaatiyle masumiyet karinesi açısından şikâyeti dayanaktan yoksun bulmuş olsa da konunun makalede ele alınma şeklinin sorumlu gazetecilik normlarına uygun olarak değerlendirilemeyeceği kanısına varmış ve başvurucunun özel hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁷⁶

Bu çerçevede bakıldığında, internetin etkisiyle hızlı ve geniş şekilde yayılan bilginin bireysel etkileri yalnızca masumiyet karinesi ile sınırlı değildir ve çoğunlukla da özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında bir adil denge analizinin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla da bir denge analizi kurulurken dezenformasyonun demokratik tartışma ortamındaki etkileri bakımından dezenformasyonla mücadelenin etkililiği açısından usuli güvencelerin bir bütün olarak ele alınması ve demokratik söyleme yönelik sınırlamalarda dikkate alınması gereklidir.

⁵⁷⁴ *Y. v. İsviçre*, para. 78-80.

⁵⁷⁵ *Sağdıç v. Türkiye*, Başvuru No. 9142/16, 09/02/2021, para. 44-45.

⁵⁷⁶ *Seferi Yılmaz v. Türkiye*, Başvuru No. 61949/08, 38776/09, 44565/09, 13/02/2018, para. 87-88.

B. Dezenformasyonun Etkileri Bakımından Usuli Güvenceler

Dezenformasyon içeren ifadelerin niteliğinin belirlenmesi, önceki bölümlerde detaylı şekilde açıklanmaya çalışıldığı üzere hukuki sonuçların tespiti bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Dezenformasyon çoğu zaman, gerçek bilgi ile çarpıtılmış bilgi arasındaki çizgiyi bulanıklaştırarak aralarındaki ayrımın yapılabilmesini zorlaştırmaktadır. Dezenformasyon içeren bilgi; yanlış, yalan, manipüle edilmiş ya da başka şekillerle çarpıtılmış bir bilgi olabilir. Dolayısıyla dezenformasyon içeren her ifade biçimi, kanunlara açıkça aykırı olarak suç teşkil eden, şiddet ya da nefret söylemini de kapsayan ayrımcılık temelli söylem tiplerinde olduğu gibi, belirlenecek objektif kriterlere göre ve ilk bakışta kolaylıkla tespit edilemeyebilir. Bu sebeple ifade özgürlüğü ile çatışan diğer haklar arasında adil denge analizinin gerçekleştirilmesinde kullanılan kriterler önemlidir. Bununla birlikte bu adil denge analizinde usuli güvencelere de riayet edilmesi gerekmektedir. Dahası bu kapsamda devreye girecek olan usuli güvenceler ispat yüküne ilişkin ilkeleri de kapsar biçimde geniş bir perspektiften ele alınmalıdır.

1. Denge Analizinin Kapsamı

Denge analizinin yapılması gerekliliği bir somut olayda temel hakların karşı karşıya gelmesi ve hangi hakka üstünlük tanınacağına ulusal makamlar tarafından varılacak hukuki sonucu belirleyeceği zamanda ortaya çıkar. Nitekim anayasal hakların çatışması olarak adlandırılan bu durum, öğretide, “*hakların, sağladıkları korumanın kısmen gerçekleştirilmesine veya hiç gerçekleştirilmemesine yol açacak şekilde karşı karşıya gelme*” şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁷⁷ AİHM tarafından gerçekleştirilen denge analizi ise, temelde ulusal makamların bir somut olayda gerçekleştirmeleri gereken adil dengeye odaklıdır. Diğer bir ifadeyle yerel makamların değerlendirmeleri bakımından usule dair bir süreç işletilmektedir. Bu aynı zamanda AİHM’nin yerel makamların yerine geçmeden ikincil bir konumda hareket ettiğinin de göstergesidir. Diğer bir ifadeyle, AİHM’nin çatışan haklar arasındaki adil denge analizinden hareketle kurguladığı yaklaşım ikincillik (*subsidiarity*) ilkesi ile uyumludur.

⁵⁷⁷ COŞKUN YILMAZ Sibel, Anayasal Hakların Çatışması, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2023, s. 46.

a. Denge Analizinde Yerel Makamların Rolü ve Takdiri

Temel hak ve hürriyetlerin birbiriyle çatışması her zaman mümkündür. Kural olarak haklar arasındaki çatışma, çatışan haklardan birinin sınırlandırılmasıyla çözümlenir.⁵⁷⁸ Sınırlama söz konusu olduğunda ise, bu bir dengeleme gerektirir. AİHM içtihadında, çatışan haklar arasındaki bu denge analizi usuli bir ilkeye dönüşmüştür.⁵⁷⁹ Bununla birlikte, bu dönüşümde ikincillik ilkesi önemli bir rol oynar. İkincillik ilkesi aslında AİHM ile devlet arasında, devletin egemenlik yetkisi kapsamında olan herkes için AİHS ile sağlanan hak ve özgürlükleri güvence altına almayı amaçlayan ve usuli bir değerlendirmeyi devreye sokan bir rol dağılımını ifade eder.⁵⁸⁰ Kural olarak, devletlerin toplumun ihtiyaçları ile doğrudan ve sürekli temas halinde olmaları nedeniyle, yasama ve yargı makamları, demokratik düzenin korunmasındaki özel zorlukları ve somut olayın şartlarını değerlendirmek için en iyi konuma sahiptirler.⁵⁸¹ İnsan haklarını korumak ilk ve öncelikle devletlerin rolüdür.⁵⁸² Bu kabul, devletlere insan haklarını nitelendirmek için yorumlama yetkisi vermek anlamına gelmektedir. Uluslararası insan hakları mekanizması devlet eylemlerini izler ve yargılar; ancak kararlarının meşruiyetinin sağlanması ve iç hukukta uygulanması için devletlerin iş birliğine de ihtiyaç duyarlar.⁵⁸³ İç hukuku yorumlama ve uygulama görevi öncelikle ulusal makamlara ve mahkemelere düşmekte olduğu AİHM içtihadında vurgulanmaktadır. Bununla birlikte belli bir sınır koyulmaz ise, *Carl Schmitt*'in ifadeleriyle, “Egemenlik yetkisi kapsamında her türlü kurala istisna getirebilme erkini kendinde gören devlet hukuksal olmayan fakat yasal olan yollarla totaliter bir rejime yol açabilir.”⁵⁸⁴ Dolayısıyla devletlerin AİHS kapsamına giren konularda AİHM denetiminde bir takdir marjı bulunmaktadır.

⁵⁷⁸ GÖZLER Kemal, İnsan Hakları Hukuku, 6. Bası, Ekin, 2025, s. 250-251.

⁵⁷⁹ Daha detaylı olarak bkz. Coşkun Yılmaz, *a.g.e.*, s. 554; ayrıca bkz., ÖZMEN Ahmet Münci, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarında Adil Denge Kavramı, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2024, s. 45 vd.

⁵⁸⁰ SPANO Robert, “The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law”, *Human Rights Law Review*, C. 18, S. 3, 2018, ss. 473-494, s. 484-485.

⁵⁸¹ *Pek çok karar arasında*, bkz. *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 111; *F.G. v İsveç [BD]*, Başvuru No. 43611/11, 23/03/2016, para. 118; YILMAZ Aybike, İnsan Haklarında Faydacı Teori: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ölçülülük Testi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları Dizisi No: 2, On İki Levha, 2022, s. 122-123.

⁵⁸² Reid / Grgic Boulais / Marinkovic / Palomares, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁸³ ÇALI Başak, “Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions”, *Human Rights Quarterly*, C. 29, S. 1, 2007, ss. 251-270, s. 268.

⁵⁸⁴ AKYÜREK Güçlü, Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu (TCK. m. 134), 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 41.

Bununla birlikte, takdir marjı doktrini AİHM tarafından sabit bir uygulama alanı bulmaz, belirli alanlarda devletin takdir marjının derecelendirilmesinde taraf devletin içinde bulunduğu koşullar, belli bir konuda Avrupa’da *uzlaş* bulunup bulunmadığı, korunan hakkın niteliği ve meşru amacın ne olduğu dikkate alınır.⁵⁸⁵ Örneğin, özellikle terörle bağlantılı meşru gerekçeler devreye girdiğinde, takdir yetkisinin kapsamı genişlese de bu, devlet makamlarına kısıtlama konusunda AİHM’nin denetimden el çektiği anlamına gelmez.⁵⁸⁶ Dolayısıyla bu takdir marjı Avrupa denetimiyle el ele gider.⁵⁸⁷ Aksi durumda, AİHM’nin yerel düzeydeki karar alıcıların bilgisini yeterince dikkate almayarak dışardan çözümler dayatan bir organ olarak görülmesi mümkündür.⁵⁸⁸ Bununla birlikte ikincilik ilkesi kapsamında AİHM’nin rolü ulusal makamların demokratik meşruiyetine saygı gösterme rolüyle sınırlı değildir. Daha ziyade, Sözleşme sisteminin ikincil rolü, Sözleşme’de öngörüldüğü üzere hakların etkili bir şekilde korunmasının sağlanmasındaki önemi ışığında anlaşılmalıdır.⁵⁸⁹ İkincilik ilkesi, ancak yerel makamların AİHM’nin içtihadına uygun hareket ettiklerini göstererek sınırsız yetki kullanımını kendi iç düzeninde engelleyebilmeleri halinde gerçek değerini bulabilir. Bununla birlikte, ihlallerin sayısı azaldığında dahi AİHS, “*teorik ve hayali*” hale gelmeyecektir ve yaşayan bir araç olmaktan çıkmayacaktır. Bu ancak ikincilik ilkesinin bir amacı olup, sistemin başarısının göstergesidir.⁵⁹⁰

Şüphesiz AİHM tarafından hakların çatışmasına sebebiyet veren uygulamalara neden olan yasal düzenlemelere ilişkin parlamento süreçleri ve yargı denetimi de dikkate alınmaktadır.⁵⁹¹ Yasa yapım süreçlerinin demokratik katılımı sağlaması ve

⁵⁸⁵ Arslan Öncü, **a.g.e.**, s. 381; Esen, **a.g.e.**, s. 67 vd.

⁵⁸⁶ YÜKSEL Saadet, “Interplay Between The Principles of Rule of Law And The Process-based Review”, Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Siofra O’Leary / Marialena Tsirli, Liber Amicorum Robert Spano, Anthemis, London, 2022, ss. 771-780, s. 772.

⁵⁸⁷ *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 49.

⁵⁸⁸ HARRIS David / O’BOYLE Michael / BATES Ed / BUCKLEY Carla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku: Harris, O’Boyle & Warbrick, (Çev. M. Bingöllü Kılıcı / U. Karan), 4. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 16.

⁵⁸⁹ YÜKSEL Saadet, The European Court Of Human Rights’ Review Methodology an Evolution, İstanbul University Press, 2023, <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/6C80FC716AFB47F781BB8974F1F1CCBF> (Erişim Tarihi: 7.11.2024), s. 4.

⁵⁹⁰ BACKER Inge Lorange, “Definition and Development of Human Rights in the International Context and Popular Sovereignty”, Definition and Development of Human Rights and Popular Sovereignty in Europe Science and Technique of Democracy, 2011, Council of Europe Publishing, ss. 137-144, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2011\)049-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2011)049-e) (Erişim Tarihi: 17.11.2024), s. 142.

⁵⁹¹ Yüksel, **Interplay Between...**, s. 775.

tartışılarak parlamento önünde gelmesi uygulamada oluşacak sorunların önünün alınmasına hizmet eder. Yargı denetimi açısından ise, yerel makamların uygulamasından beklenen adil denge ilkesine uygun bir dengeleme sağlanmasıdır.⁵⁹² Birbiriyle çatışan haklar arasında denge gözetilmesi durumunda, ulusal mahkemeler Sözleşme'nin ilgili prensiplerini uygulamaya çalışmış ve ilk bakışta keyfilikten uzak ve makul görünen bir denge gözetmişler, dengenin gözetilme şekline müdahale etmede AİHM temkinli yaklaşacaktır.⁵⁹³ Bu nedenledir ki, adil denge kurulup kurulmadığı soyut bir değerlendirme ile tespit edilemez.⁵⁹⁴ Bu kapsamda ulusal makamlar tarafından yeterli ve uygun bir adil denge incelemesi yapılmaması ya da eksik yapılması halinde adil denge analizi devreye girer.⁵⁹⁵ Bu çerçevede bakıldığında, adil denge değerlendirmesi AİHS sisteminin bütünü içinde var olan ve dayanağını AİHS'nin 1. maddesinde teminat altına alınan insan haklarına saygı yükümlülüğünden alan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹⁶

Çatışan haklar arasındaki denge analizinde öncelikle müdahalenin varlığı tespit edilir. Müdahalenin yasal dayanağı olduğunun tespiti halinde ise, AİHS ile sayılan bir meşru amaç güdölüp güdülmediği⁵⁹⁷ ve meşru amaç doğrultusunda acil bir sosyal ihtiyaca cevap verilip verilmediği tartışılmalıdır. Bu üç basamaklı demokratik toplumda gereklilik incelemesi aslında bir adil denge analizidir.⁵⁹⁸ Bu bağlamda adil denge ile demokratik toplum açısından gerekli olma koşulu arasındaki ilişki bir iç içe özellik taşır ve bu özelliğin “*etkin siyasi demokrasi*” kavramıyla uyumlu olduğu düşünülebilir.⁵⁹⁹ Nitekim AİHM, demokrasiyi yorumlarken bu kavramı “*hukukun*

⁵⁹² Özmen, *a.g.e.*, s. 131 vd.

⁵⁹³ WACHSMANN Patrick, “Le “Von Hannover non-substitution principle” à L’épreuve de la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de L’homme: sur la Conditionnalité de l’Octroi d’Une Marge d’Appréciation Élargie en Matière de Liberté D’expression”, Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Siofra O’Leary / Marialena Tsirli, Liber Amicorum Robert Spano, Anthemis, London, 2022, ss. 747-758, s. 754; BRATZA Nicolas, “The Relationship Between the UK Court and Strasbourg”, European Human Rights Law Review, S. 5, 2011, ss. 505-512, s. 511, *Alıntılan: LEACH Philip* “Telekulak, Ünlüler ve Özgür Medya – Basın özgürlüğü ile Özel Hayat Arasında Denge Gözetmek”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, s. 81-90, s. 83.

⁵⁹⁴ Coşkun Yılmaz, *a.g.e.*, s. 590.

⁵⁹⁵ Özmen, *a.g.e.*, s. 143.

⁵⁹⁶ ÇALI Başak, “Balancing Test: European Court of Human Rights (ECtHR)”, Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2018, para. 8.

⁵⁹⁷ İstisnai olmakla birlikte, meşru amacın bulunmadığı hakkında bkz. *Macatė v. Litvanya [BD]*, para. 216; *Ermenyi v. Macaristan*, Başvuru No. 22254/14, 22/11/2016, para. 37-38.

⁵⁹⁸ Voorhoof, *The European Convention...*, s. 8-9.

⁵⁹⁹ Özmen, *a.g.e.*, s. 179.

üstünlüğü” ve “insan hakları” ile kullanılmaktadır.⁶⁰⁰ *Türkiye Birleşik Komünist Partisi v. Türkiye* kararında da insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesinin en iyi şekilde bir yandan etkili bir siyasi demokrasi ile diğer yandan da insan haklarının ortak bir şekilde anlaşılması ve gözetilmesi ile sağlanabileceği belirtilmektedir.⁶⁰¹

AİHM, dezenformasyon ile ilgili meseleler önüne geldiğinde ifade özgürlüğü kapsamında oluşturduğu denge analizine ilişkin kriterleri uygulayacağı açık olmakla birlikte, dezenformasyonun bizatihi devlet aktörlerinden gelmesi de farklı bir uygulama yaratmayacaktır ve devletin bu kapsamda ifade özgürlüğü ve başkalarının şöhret ve haklarının korunması arasındaki dengeye ilişkin pozitif yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği tartışılacaktır.⁶⁰²

b. Denge Analizinde Rol Oynayan Kriterler

Kural olarak, ifade özgürlüğünün kullanılması ile itibarın korunmasının çatışması hâlinde 10. maddenin ikinci fıkrasında yer alan “*başkalarının... haklarının korunması*” meşru amacı doğrultusunda inceleme yapılmaktadır. Bu kapsamda başvurulacak kriterler arasında ifade özgürlüğüne konu açıklamanın kamu yararına ilişkin bir tartışmaya sağladığı katkı, ilgili kişinin tanınırlığı, toplumdaki rolü ve işlevi ile yazıya konu olan faaliyetin niteliği, haber veya yazının konusu; kamu tarafından tanınan kişiler için korumanın daha esnek olacağına, ilgili kişinin daha önceki davranışları, bilgilerin elde edilme koşulları ve gerçekliği ve uygulanan yaptırımın niteliği bulunmaktadır.⁶⁰³

Bu bağlamda bir ifadenin başkaca menfaatlerle çatışması halinde ifade özgürlüğü kapsamında kısıtlanması gereken bir nitelik barındırıp barındırmadığı değerlendirilirken, içeriğinde kullanılan ifadelerin yanı sıra, ifadenin kamusal tartışma

⁶⁰⁰ GEARTY Conor, “Democracy and Human Rights in the European Court of Human Rights: A Critical Appraisal”, *Northern Ireland Legal Quarterly*, C. 51, S. 3, 2000, ss. 381-396, s. 382.

⁶⁰¹ *Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve diğerleri v. Türkiye [BD]*, para. 43.

⁶⁰² EICKE Tim, “Disinformation And Democracy: Some Preliminary Thoughts On The Role Of The European Court of Human Rights”, Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Síofra O’Leary / Marialena Tsirli, *Liber Amicorum Robert Spano*, Anthemis, London, 2022, ss. 217-229, s. 228; Alforova / Koba / Lehka / Kuchuk, *a.g.e.*, s. 320.

⁶⁰³ *Axel Springer AG v. Almanya [BD]*, para. 89-95; *Von Hannover v. Almanya (No. 2) [BD]*, para. 108-113.

ortamına katkı vermesi, ifadenin paylaşım şekli, bağlamı, muhatabı ve paylaşımın etkileri gibi unsurları da titizlikle incelenmektedir. Bir tartışmayla kamu yararına katkı; ifade özgürlüğü hakkı ve başkalarının itibarının veya haklarının korunması gibi çatışan hakları dengelemek için AİHM'nin kullandığı kriterlerden biridir. AİHM tarafından sağlanan koruma düzeyine ilişkin olarak, siyasi söylem ve kamu menfaati konuları ifade özgürlüğüne özel koruma sağlamaktadır ve bu iki alanda ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına daha az bir alan tanınmıştır.⁶⁰⁴ Bu özel koruma çoğunlukla ifadelerin genel menfaatle ilgili olduğu durumlarda sağlanır ve bu koruma alanında belirli bir provokasyon ve ağırlık içeren ifadelerin varlığında dahi yüksek düzeyde koruma sürer.⁶⁰⁵

Bir müdahaleyi desteklemek için meşru görülen her gerekçe, müdahaleyi demokratik toplumda gerekli ve ölçülü hale getirmeye yetmez. Ahlak ve özellikle de din alanında kişisel inançlara zarar verebilecek nitelikteki konularla ilgili olarak, ifade özgürlüğünün düzenlenmesi söz konusu olduğunda Sözleşmeciler taraflara genel bir takdir payı tanınmaktadır.⁶⁰⁶ Bununla birlikte, toplumdaki hassasiyetler ya da tarihsel geçmişten kaynaklanan, örneğin otoriter ideolojilerin geçmişteki uygulamalarının yeniden yaşanması gibi korkular bağlamından bağımsız olarak değerlendirilemez. Tek başına bu hassasiyetler rasyonel kabul edilemez. İster gerçek ister hayali olsun kamuoyunda oluşan duyguların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak insan haklarına kısıtlamalar getiren bir hukuk sistemi, demokratik bir toplumda kabul edilen acil sosyal ihtiyaçları karşılıyor olarak görülemez; çünkü bu toplum, kararlarında makul kalmalıdır.⁶⁰⁷ Acil sosyal ihtiyaç terimi, tedbirin amaçladığı ihtiyaçla ilişkili daha büyük bir ciddiyet, aciliyet veya yakınlık düzeyini ifade eder. Örneğin daha önceki bölümlerde de değinilen sınırlama konusu ifadenin toplum açısından *güncel bir risk* ve *yakın tehlike* oluşturup oluşturmadığı hususu, ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin demokratik bir toplum için gereklilik arz ettiği konusunda ikna edici şekilde ortaya konulmalıdır.⁶⁰⁸ Bu değerlendirme de kuşkusuz yargı makamlarının işidir. Bu nedenle, acil sosyal ihtiyacı tanımlamak, bir dizi adil denge kriterini dikkate

⁶⁰⁴ *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 50; *Castells v. İspanya*, para. 43; *Stern Taulats et Roura Capellera v. İspanya*, para. 32.

⁶⁰⁵ *E.K. v. Türkiye*, Başvuru No. 8496/95, 07/02/2002, para. 79-80; *Paturel v. Fransa*, Başvuru No. 54968/00, 07/10/2004, para. 42.

⁶⁰⁶ Bkz. *mutatis mutandis*, *Müller ve diğerleri v. İsviçre*, para. 35.

⁶⁰⁷ *Vajnai v. Macaristan*, para. 57.

⁶⁰⁸ *Erbakan v. Türkiye*, para. 68.

almak anlamına gelecektir.⁶⁰⁹ Diğer bir ifadeyle, müdahaleye karşı toplumun ciddi bir muhalefet göstermediği bir durumun yeterli ve uygun şekilde gerekçelendirilmesi gerekir.⁶¹⁰ Aksi; düşünce, ifade ve fikir özgürlüğünün sansüre maruz kalmasına yol açar.

Öte yandan ifade özgürlüğünün kullanılmasına devletler tarafından getirilen kısıtlamaların büyük ölçüde kamu düzeni, kamu güvenliği ya da ulusal güvenlik gibi meşru amaçlara hizmet etmesi, ifadenin tek başına bu gerekçelerle sınırlandırabileceği anlamına gelmez. Özellikle, öngörülebilirlik şartı, müdahale tedbiri ulusal güvenlikle ilgili olduğunda aynı standarda tabi tutulamayabilir. Bu gereklik devletleri düzenlemeye tabi tüm davranışları ayrıntılı olarak listeleyen yasal hükümler çıkarmaya zorlayacak kadar ileri gitmez ancak ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin değişkenlik gösterebileceği ve önceden tahmin edilemeyebileceği veya tanımlanmasının zor olabileceği kabul edilmektedir. Bu noktada önemli olan uygulamada bağımsız bir değerlendirme yürütülebilecek bir süreç ilişkin usuli güvenceleri ihtiva etmesidir.⁶¹¹ İnternet kullanıcılarına uygulamaların şeffaflığı ve kararlara itiraz kanallarının güçlendirilmesi gibi gerçek usul güvenceleri sunan insan hakları standartları, dezenformasyonla mücadele adı altında ifade özgürlüğü ve karar alma gücüne orantısız kısıtlamalar getirme riskini sınırlandırmaktadır.

Bununla birlikte her ihtimalde ceza hukuku düzenlemeleri ya da koruma tedbirlerine başvurmadan evvel, ifade özgürlüğü ile diğer meşru menfaat sebepleri arasında adil bir denge analizinin her koşul altında devlet makamları tarafından yürütülmesi gerekir. Her toplum biriciktir ve kültürel, dini, etnik ve sosyolojik altyapıları ve farklı tarihsel gelişimleri nedeniyle çeşitli hassasiyetlere sahip olabilir. Toplumdaki bu hassasiyetler de devletler tarafından kısıtlama nedeni olarak kullanılabilir. Bu tür hassasiyetler ne kadar meşru görülebilir olursa olsun, tek başına ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyemeyecektir. İfade özgürlüğünün koruma alanında olan şoke edici ve saldırgan ifade ile demokratik bir toplumda hoşgörü gösterilemeyecek olan ifade biçimleri arasında ayrımın yapılması gereklidir.

⁶⁰⁹ Article 29 Data Protection Working Party, Opinion 01/2014 on the Application of Necessity and Proportionality Concepts and Data Protection within the Law Enforcement Sector, 27.04.2014, https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp211_en.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 7.

⁶¹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 159.

⁶¹¹ Helm / Nasu, **a.g.e.**, s. 310.

Bilinmektedir ki AİHM içtihadında ifade özgürlüğü; bilgi, fikir alma ve aktarma hakkını içeren ve demokratik bir toplumun vazgeçilmez temel taşlarından, toplumun ilerlemesinin ve bireylerin gelişmesinin temel şartlarından biri olarak değerlendirilmektedir.⁶¹² Kaldı ki, bir düşüncenin ifade edilmesine yönelik müdahale, o düşüncenin gerçeklerin açıklanmasına ilişkin olması halinde susturucu etki; yanlış bir bilgiye ilişkin olması halinde ise demokratik tartışma ortamında fikirlerin teatisine ve doğrunun ortaya çıkmasına engel oluşturabilir. Öyle ki fikirler arası rekabetten hakikatin ortaya çıkacağı, fikirlerin piyasası doktrininin çıktısıdır.⁶¹³ Genel geçer bir görüş yeterince sorgulanmadıkça çoğu insan tarafından bir ön yargı gibi kabul edilebilecektir.⁶¹⁴ Genel olarak ifade özgürlüğü, yokluğu hâlinde demokratik bir toplumdan söz edilmesi mümkün olmayan çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin bir gereğidir.⁶¹⁵ Ancak bu hak mutlak nitelikte olmayıp, AİHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrası kapsamında düzenlendiği şekilde bir sınırlama rejimine tabi olsa da bu hakkın sınırlandırılmasının dar yorumlanması ve her seferinde somut müdahalenin koşulları değerlendirilerek yeterli ve uygun meşru gerekçelerle desteklenmesi gerekir.

AİHM adil denge analizinde kullanılacak kriterleri yerleşik içtihadında ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, AİHM'nin yerleşik içtihat gereği, ihtilaf konusu ifadenin paylaşıldığı bağlamın, kamuoyunu ilgilendiren bir tartışmaya katkısının, etkilenen kişinin kötü ününün, haberin konusunun, ilgili kişinin daha önceki eylemlerinin, ifadenin içeriğinin, şeklinin ve sonuçlarının ayrı ayrı dikkate alınması ve yeterli ve uygun gerekçelerle somutlaştırılması gerekir.⁶¹⁶

Öte yandan kullanılan ifadelerin tonu, ağırlığı ve kişisel basit bir saldırı içerip içermediği önem taşımaktadır. Bu bağlamda bir bütün olarak adil denge analizini örnekler üzerinden somutlaştırmak ve kullanılan kriterleri somut olay bazında tahlil

⁶¹² *Handyside v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 5493/72, 07/12/1976, para. 49.

⁶¹³ Fikirlerin piyasası doktrini için bkz. ŞİRİN Tolga, Türkiye'de Düşüncenin Tutsaklığı – 1, Tekin, Ankara, 2021, s. 64-68; Yeşiltuna, **a.g.e.**, s. 89.

⁶¹⁴ MILL John Stuart, *Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, (Çev. C. Akaş), Can, İstanbul, 2023, s. 56.

⁶¹⁵ *Handyside v. Birleşik Krallık* [BD], para. 49; *Von Hannover v. Almanya (No. 2)* [BD], Başvuru No. 40660/08 ve 60641/08, 7/2/2012, para. 101.

⁶¹⁶ *Von Hannover v. Almanya (no. 2)* [BD], para. 109-13; *Axel Springer AG v. Almanya* [BD], para. 90-95.

etmek daha isabetli bir yaklaşım olacaktır. Örneğin AİHM, bir *blog* yazarı olan başvurucunun internet üzerinden yaptığı bir yorumda tüm polis memurlarını “*alçak*” ve “*hayvanlar âleminin en aptal ve en az eğitilmiş temsilcileri*” olarak nitelendirmesi ve “*toplumun bu polis kılıklı pislikten temizlenmesi*” amacıyla “*kâfir polislerin Auschwitz benzeri fırınlarda yakılması*” çağrısında bulunması nedeniyle, ertelenmiş hapis cezasının mahkûmiyetine döndürülmesine ilişkin bir başvuruda, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁶¹⁷ Başvuruya konu yorumlardaki ifadelerin içerikleri dikkate alındığında; rahatsız edici, çok ağır kelimelerle kaleme alınmış ve kaba, aşağılayıcı ve tahkir edici terimler kullanılmış olduğu açıktır. Bununla birlikte AİHM, kullanılan saldırgan ve düşmanca tona rağmen ifade özgürlüğü kapsamındaki değerlendirmesinde, ifadelerin bir bütün olarak ve bağlamında okunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda başvurucunun yorumu, kamuoyunu ilgilendiren bir konuda polisin davranışlarına tepki olarak, polis teşkilatına yönelik sert bir eleştiride bulunduğu yönündedir. İfadelerin bağlamı dikkate alınarak değerlendirildiğinde, polis memurlarına yönelik bir linç çağrısı değil, daha ziyade kışkırtıcı bir metafor kullanılması ve polisin yozlaşmış ve kötü niyetli memurlardan temizlendiğini görmek için duygusal bir çağrının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bunun da kendi başına, şiddet de dâhil olmak üzere herhangi bir yasa dışı eyleme teşvik olarak kabul edilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Yorumun potansiyel etkisine gelince, başvurucunun yorumunun kamuoyuna ulaşma ve dolayısıyla kamuoyunun görüşlerini etkileme potansiyelinin çok sınırlı olması dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda yerel mahkemelerin, yorumları paylaşıldığı bağlamda analiz etmeksizin, itiraz edilen ifadelerin biçimine ve tonuna odaklanması eleştirilmiştir. Söz konusu ifadelerin zararlı sonuçlara yol açma potansiyelini, bu ifadelerin kullanıldığı siyasi ve sosyal arka planı ve erişim alanlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek için herhangi bir girişimde bulunulmamış olması nedeniyle yerel mahkemelerin gerekçelerinin ilgili ve yeterli olarak kabul edilemeyeceği kanaatine varılmıştır.⁶¹⁸ AİHM’ne göre, ihtilaf konusu ifadelerin üslubunun aşağılayıcı ve saldırgan olması, tek başına birine karşı nefret veya şiddeti kışkırtmak amacıyla temel duyguları veya yerleşik ön yargıları harekete geçirmek olarak görülemez; somut olayda da kullanılan ifadeler bireyin, polisin kötü davranışlarına verdiği duygusal bir tepkiden ibarettir.⁶¹⁹

⁶¹⁷ *Savva Terentyev v. Rusya*, Başvuru No. 10692/09, 28/08/2018.

⁶¹⁸ *Savva Terentyev v. Rusya*, para. 82.

⁶¹⁹ *Savva Terentyev v. Rusya*, para. 84.

Her somut olayda, ifadenin şiddeti kışkırtma potansiyeline sahip olup olmadığı ve ifade sahibinin cezai kovuşturmayla tabi tutulmasını ve mahkûm edilmesini gerektiren açık ve yakın bir tehlike oluşturduğu sonucuna varılmasını sağlayan unsurlar gerekçelendirilmelidir. Dolayısıyla AİHM; şiddeti kışkırtan, teşvik eden veya haklı gösteren ifadelere yönelik ceza hukuku hükümlerinin açık bir şekilde suç unsurlarını tanımlamasının ve bu hükümlerin katı şekilde yorumlanmasının önem taşıdığını vurgulamaktadır.⁶²⁰ Şüphesiz kamuoyundaki hassasiyetlerin ve buna bağlı olarak meşru amaç gerekçelendirilmesinin kaynağı, şiddet ve terör bağlantılı konular olabilir. Öyle ki, *“siyasi amaçlı şiddetin halkın yaşamı ve güvenliği için sürekli bir tehdit oluşturduğu bir durumda, ifade özgürlüğünü korumanın gereklilikleri ile demokratik devleti korumanın zorunlulukları arasında bir denge kurmak özellikle zordur.”*⁶²¹

Öte yandan, yalnızca şiddet ve şiddete teşvik değil, ifade biçimlerinin şiddetin farklı boyutlarına ve ayrımcılık içeren bir bağlama temas etmesi halinde bu hususun da dikkate alınması gerekebilir. Örneğin AİHM, bir belediye başkanının *“sağ kolu”* olan bir kişi hakkında yayımlanan üç karikatür nedeniyle başvurucunun hakaret suçundan para cezasına çarptırılmasını ele aldığı bir kararda, cinsiyet temelli söylem gibi demokratik söyleme zarar veren ifade biçimlerinde adil denge analizi bakımından, bu boyutun da dikkate alınması gerektiği yönünden değinilebilir.⁶²² Bu kararın karşılığında, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine katılmakla birlikte, ihlal gerekçesinde karikatürlerin cinsiyetçi yönünü; yerel mahkemelerin bu kapsamda *“siyasette kadınlara yönelik şiddet meselesini sembolik şiddet biçimi”* olarak tanımladıklarının altını çizerek, adil denge analizinde bu bağlamın da dikkate alınması gerektiğine işaret edilmiştir.⁶²³ Buna göre cinsiyetçi stereotipleri tasvir eden hiciv karikatürleri, yayımladığı bağlamı yeterince dikkate almadığından ifade özgürlüğünü korumada başarısız sayılmıştır. Bununla birlikte, kararda *“karikatürlerin iktidardaki kadınlarla ilgili bazı üzücü klişeleri yansıttığının doğru olduğu”* belirtilmekle birlikte, cinsiyetçi yönleri üzerinde durulmamıştır.⁶²⁴ Diğer taraftan, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının genellikle kadınların iş hayatında ve özellikle de siyasi ortamda

⁶²⁰ Savva Terentyev v. Rusya, para. 42.

⁶²¹ Castells v. İspanya, Ayrık Görüş, Yargıç Carrillo Salcedo. .

⁶²² Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portekiz, Başvuru No. 42713/15, 07/06/2022.

⁶²³ Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portekiz, Ayrık Görüş, Yargıç Motoc, para. 41

⁶²⁴ Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portekiz, para. 43.

aşağılanmasına ve ayrımcılığa uğramasına yol açtığını belirtilmiştir. Yerel makamların yapılacak adil denge değerlendirmelerinde toplumsal cinsiyete dayalı ön yargılar gibi durumlara duyarlı olması gerektiğinin altının çizilmelidir.⁶²⁵

Diğer taraftan içeriğin kapsamının yanında paylaşıldığı bağlamın önemine ilişkin olarak bilhassa *Erdener v. Türkiye* başvurusu yol gösterici olabilir. Milletvekili olan başvurucunun meclis kulislerinde duyduğu, o dönemin başbakanının sağlık durumu hakkında söylenti yoluyla elde edilen bilgileri içeren bir konuşmanın içinde, “(...) *neredeyse ölüme götürüyorlardı*” şeklindeki cümlesinin yerel mahkemeler tarafından bağlamından kopartılarak tek başına dikkate alınmasını eleştirmiştir.⁶²⁶ AİHM’ne göre, ifadenin içeriğinde herhangi bir terimin kullanılması tek başına muhatabın şeref ve itibarına yönelik ciddi bir saldırı teşkil ettiği söylenemez.⁶²⁷ Söylentiye dayalı bir çıkarıma ilişkin tür bir ifadenin, davanın koşullarına özgü bir bağlamda yerini alması gerekirken, yerel mahkemelerin gerekçesinde bu yönde bir değerlendirmenin bulunmaması, başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin haklı görülmesi için yeterli ve uygun kabul edilmemiştir.⁶²⁸ Bu çerçeveden bakıldığında yerel mahkemeler tarafından gerçekleştirilen adil denge analizlerinde ifadelerin bağlamdan kopartılarak ve adeta cımbızlanarak bir yere çekilmesi, adil denge analizinde bütüncül bir yaklaşım ortaya konmadığının göstergesi olacaktır.⁶²⁹

Bu kriterler uygulandıktan sonra müdahalenin gerekli olduğu kanaatine varılması ihtimalinde dahi, adil denge analizi uygulanan yaptırımın ölçülülük açısından incelenmesi gerekecektir. Diğer bir ifadeyle, son tahlilde, denge analizinde demokratik toplumda gereklilik incelemesinin son ayağı ölçülülük değerlendirmesidir. Kural olarak, ulusal makamın müdahaleyi uygularken yaptığı değerlendirmenin kapsamı ve kamusal menfaatin korunmasında en az kısıtlayıcı araca başvurulup vurulmadığı ölçülülük denetiminin unsurlarıdır.⁶³⁰ Ölçülülükten maksat, ulaşılmak istenen meşru amaç ile müdahalenin gerekçesi olan amaca ulaşmak için kullanılan araç

⁶²⁵ *Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portekiz*, Ortak görüş, Yargıçlar Kucsko-Stadlmayer ve Schukking.

⁶²⁶ *Erdener v. Türkiye*, Başvuru No. 23497/05, 02/02/2016.

⁶²⁷ *Morice v. Fransa*, para. 164.

⁶²⁸ *Erdener v. Türkiye*, para. 38.

⁶²⁹ *Erdener v. Türkiye*, para. 37; Tek başına “*nazi*” veya “*faşist*” ifadesinin değerlendirilmesi bakımından bkz. *Balaskas v. Yunanistan*, Başvuru No. 73087/17, 05/11/2020, para. 48.

⁶³⁰ Harris / O’Boyle / Bates / Buckley, **a.g.e.**, s. 13; Helm / Nasu, **a.g.e.**, s. 313-314.

arasındaki orantıyı, kısaca hak ve özgürlüğe müdahaleyle sınırlama getiren önlemlerde ölçüyü kaçırmamaktadır.⁶³¹ Ölçülülük ilkesi; özgürlüğün kural, sınırlamanın ise istisna olduğuna dayanan bir ölçüttür.⁶³² Ölçülülük, kullanılan aracın sınırlama için elverişli olması, bu aracın gerekli ya da zorunlu olması ve araç ile güdülen amaç arasında dengeli bir oran ilişkisinin olmasını gerektirir.⁶³³ Örneğin bir konuşmanın içeriği ile ilgili olarak, başvurucunun kullanmış olduğu bazı kelimelerin siyasi bir eleştiri olmaktan çok bir hakaret ve beddua tufanı olduğunun gözlemlendiği ancak yaptırımın gerekçelendirilmesi açısından incelemeye devam edildiği vurgulanmıştır.⁶³⁴

Demokratik toplumda gerekli ve ölçülü olma kriteri açısından son tahlilde, adil dengede “*demokratik bir toplumda gerekli*” bir müdahale bulunup bulunmadığı ile bağlantılı olarak “*faydasız bir tedbir gerekli de olamaz*” çıkarımından hareket edilebilir.⁶³⁵ Meşru amaçla orantılılık ve gereklilik adil denge analizinin esasına ilişkin olmakla birlikte ölçülülük değerlendirmesi, bu analizin son aşamasını oluşturur ve müdahale teşkil eden yaptırımla alakalıdır.⁶³⁶ Zira gereklilik testinden geçmesine rağmen bir somut olayda varılan sonuç açıkça ölçsüz olabilir. Diğer bir ifadeyle önceki aşamalardan geçen sınırlamanın öngörüldüğü amaç dışında kullanılıp kullanılmadığına dair son noktaya varmadan önce sınırlamanın sınırını oluşturur.⁶³⁷ Öyle ki, bir davada somut olaydaki faktörlerin dengelenmesi zor olabilir ve bu nedenle AİHM devletin kurduğu dengeyi kabul edebilecekken, yaptırımın açıkça orantısızlığı müdahalenin gerekli olmadığı sonucuna varılmasına neden olacaktır.⁶³⁸ Gereklilik incelemesi aynı meşru amaca yönelik araçlar arasında bir hakka en az müdahaleci aracın takdiri ile ilgilidir.⁶³⁹ Bu bağlamda diğer alternatif müdahale yollarının varlığı da dikkate alındığında, cezai mahkûmiyetin ciddi bir yaptırım olduğu göz önünde tutulmalıdır. Ceza hukukunun, son çare olarak, nefret söylemine varan ifade

⁶³¹ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, **a.g.e.**, s. 155-156; ayrıca bkz. Gözler, **İnsan Hakları...** s. 240.

⁶³² Tanör / Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.**, s. 164.

⁶³³ Tanör / Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.**, s.165; detaylı olarak bkz. METİN Yüksel, “Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke Midir?”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, 2017, ss. 1-74, s. 7; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 98.

⁶³⁴ *Pakdemirli v. Türkiye*, para. 46.

⁶³⁵ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre*, Başvuru No. 16354/06, 13/07/2012, Karşıoy, Yargıç Pinto De Albuquerque.

⁶³⁶ Voorhoof / Cannic, **a.g.e.**, s. 419.

⁶³⁷ Tanör / Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.**, s. 166.

⁶³⁸ HARRIS David J. / O’BOYLE Michael / BATES Ed P. / BUCKLEY Carla M., *Law of the European Convention on Human Rights*, 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 358-359.

⁶³⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 103.

biçimlerinde kullanılması, diğer ifadeler açısından tazminat yolunun tercih edilmesi dikkate alınmalıdır.⁶⁴⁰ Bu bağlamda nefret söylemi söz konusu olduğunda *ultima ratio* ilkesinin bir sınırlandırma gerekçesi olarak bağımsız şekilde ele alınması gereklidir.⁶⁴¹ Örneğin T.C. Anayasa Mahkemesinin eğilimi de bu yönde olmakla birlikte, nefret söylemi ve hedef gösterme bağlantılı iddialar bakımından ayrı bir değerlendirme yapılmaması ve itibara yönelik olarak değerlendirilen tüm şikayetler bakımından tazminat yolunun tüketilmesi gereken bir yol olduğuna işaret edilmesi problemlidir.⁶⁴² Nitekim özellikle nefret söylemi, hedef gösterme ya da ayrımcılık temelli her türlü söyleme ilişkin etkili bir soruşturma yürütülmesi yükümlülüğü devletin ifade özgürlüğü ve özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamındaki kesişimsel pozitif yükümlülükleri arasındadır. İfade özgürlüğünün kullanılması kapsamında kalan kişilik haklarına saldırının kül halinde tazminat sorumluluğu öngörülmesi eksik bir bakış açısına işaret etmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta söylemin niteliği üzerinde ayırım yapılmasıdır.

Diğer taraftan, yaptırım mümkün olan en hafif ağırlıkta olsa bile, örneğin, düşük miktarda adli para cezasına hükmedilmesi gibi, yine de cezai bir yaptırım teşkil eder ve her halükârda, hafif bir yaptırım, başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahaleyi haklı çıkarmak için tek başına yeterli olamaz.⁶⁴³ Ceza mahkûmiyetinin para cezası şeklinde olması ve nispeten ılımlı niteliği de bu riski ortadan kaldırmaya yetmemektedir.⁶⁴⁴ Dolayısıyla başta nefret söylemi olmak üzere ayrımcılık temelli söylem, şiddet, ayaklanmaya ve şiddete teşvik içeren ifadeler dışında, ceza hukuku kapsamında kalan müdahaleler, son tahlilde, ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı etki oluşturmaktadır.

c. Denge Analizinin Çevrim İçi Ortama Özgü Kriterleri

Dezenformasyonun internet üzerinde hızla ve geniş bir kapsama yayıldığı, çevrim içi ortamdan tamamen kaldırılmasının mümkün olmadığı, çoğu zaman da adeta

⁶⁴⁰ Mossoux / Pietquin, *a.g.e.*, s. 535.

⁶⁴¹ Sevdiren, *a.g.e.*, s. 607.

⁶⁴² T.C. Anayasa Mahkemesi, *B.B. [GK]*, Başvuru No. 2021/30972, 29/05/2024, para. 32; aynı yönde iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesiyle AİHM tarafından verilen kabul edilemezlik kararı için bkz. *B.B. v. Türkiye [k.k.]*, Başvuru No. 4543/25; 4/12/2025.

⁶⁴³ Bychawska-Siniarska, *a.g.e.*, s. 91.

⁶⁴⁴ *Gaspari v. Ermenistan (No. 2)*, para. 31; *Ömür Çağdaş Ersoy v. Türkiye*, para. 59-60; *Dickinson v. Türkiye*, para. 57.

mutasyona uğrayarak yayılmaya devam ettiği dikkate alındığında, AİHM'nin adil denge analizinde ifadenin şekline ilişkin içtihadını internet özelinde ele almak ve yorumlamak gerekli olabilir. Bilinmektedir ki, canlı yayında kullanılan ifadeler bakımından, kamuya açıklanmadan önce kullanılan ifadeleri yeniden formüle etme, düzeltme veya geri çekme imkânı bulunmamaktadır.⁶⁴⁵ Buna karşın, yazılı ifadelerin spontane olarak değil, bir düşünce sürecinin sonucu olarak ortaya çıktıkları kabul edilir.⁶⁴⁶ Çevrim içi ortamda paylaşılan içeriklerin de özellikle viral hale gelerek yayılması ve bir süre sonra doğrulama ya da düzeltme yapılması durumunda dahi içeriğin yayılmaya devam etmesi ve görünür olmasına ilişkin olarak bir benzerlik taşıdığı düşünülebilir. Bununla birlikte, ilk yayımlayan kişinin içeriği silmesi ya da düzeltmesinin, içeriğin eski hali ile yayılmasından aynı şekilde sorumlu tutulup tutulamayacağı da tartışılması gereken bir konudur.

Bu kapsamda paylaşımın yayılmasının durdurulamadığı durumlarda, paylaşımı yapan kişinin tüm önlemleri almasına rağmen öngörülemeyen durumlardan sorumlu tutulamaması örnek gösterilebilir. Bununla birlikte paylaşımın orijinal versiyonunu paylaşmaya devam eden, *retweet* eden (yeniden paylaşan) ya da beğenen kişiler açısından ise bizzat içeriği benimsediklerini ya da desteklediklerini kabule yetecek şahsi bir eylemde bulunmadıkları müddetçe bu kişileri, salt bu paylaşımın yayılmasından sorumlu tutmak, bireylere objektif bir sorumluluk isnat edilmesine sebebiyet verecektir. Bu bağlamda başkasının suç teşkil eden bir paylaşımının yeniden paylaşılmasında asıl dikkat edilmesi gereken husus ceza hukukunun genel ilkeleri bağlamında kusur prensibi ile ceza sorumluluğunun şahsiliği olmalıdır.⁶⁴⁷ Benzer bir değerlendirme başkasının paylaştığı içeriğin beğenilmesi bakımından da söz konusudur. Bir paylaşımı beğenen bir kişinin o paylaşımından sorumlu tutulabilmesi için o içeriği kendine mal etmesi, diğer bir ifadeyse kendi şahsi yorumunu katması beklenmelidir.⁶⁴⁸ Dolayısıyla her somut olayın kendi şartları içinde değerlendirilmesi ve bir denge analizinin her seferinde, paylaşımın demokratik toplum üzerindeki zararlı etkisinin varlığı ve kapsamı dikkate alınarak değerlendirilmesi isabetli olacaktır.

⁶⁴⁵ *Fuentes Bobo v. İspanya*, para. 46-48; *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 54; *Gündüz v. Türkiye*, para. 49.

⁶⁴⁶ *Rivadulla Duró v. İspanya [k.k.]*, para. 47.

⁶⁴⁷ Ateş Benek, **İnternet Süjelerinin...**, s. 108.

⁶⁴⁸ Ateş Benek, **İnternet Süjelerinin...**, s. 113.

Çevrim içi paylaşımların kullanıcılar tarafından üretilmesine müdahaleler, adil denge analizi kriterleri ışığında değerlendirilirken üçüncü kişiler tarafından üretilen içeriklerin paylaşılması halinde ifade özgürlüğü ve kişilik hakları dengesi dışında başkaca menfaatlerin devreye girmesi ve uygulanacak kriterlerde farklılaşma yaşanması söz konusu olabilecektir. AİHM'nin *Melike v. Türkiye* kararında sözleşmeli bir kamu çalışanının, üçüncü kişilerin *Facebook* içeriklerini beğenmesi (*like*) nedeniyle tazminat hakkı olmaksızın işten çıkarılması ele alınmıştır. Bu kararda internetin faydalarının yanında bazı riskleri de beraberinde getirmekte olduğunu altı çizilmiştir. Açıkça yasal düzenlemelere aykırı şekilde suç teşkil eden ya da bilhassa karalayıcı, nefret dolu ya da şiddete çağıran sözler, daha önce hiç olmadığı gibi dünya çapında, birkaç saniye içinde yayılabilmekte ve bazen çok uzun bir süre boyunca çevrim içi kalabilmektedir.⁶⁴⁹ Bununla birlikte az sayıda okuyucu için çevrim içi yayımlanan bir açıklamanın, kamuoyuna açık olan veya çok ziyaret edilen internet sitelerinde yayımlanan bir açıklama ile aynı kapsam ve etkiye sahip olamayacağının altı çizilmiştir.⁶⁵⁰ Dolayısıyla AİHM, çevrim içi bir yayının potansiyel etkisinin değerlendirilmesi için bu yayının halk nezdinde kapsamının ve içeriğinin belirlenmesinin büyük bir önem arz ettiğini vurgulamıştır.

Melike v. Türkiye kararında ele alınan önemli unsurlar, başvurucunun içeriği üreten ve yayımlayan kişi olmaması ve başvurucunun eyleminin beğenmekle sınırlı olmasıdır. AİHM bir içeriği beğenme eyleminin, bu içeriği yayma yönünde aktif bir isteği değil, yalnızca yayımlanan bir içerikle ilgili bir sempatiyi ifade etmesi nedeniyle, sosyal ağlarda bir içeriğin paylaşılmasıyla aynı öneme sahip olduğunu kabul edilemeyeceğini tespit etmektedir.⁶⁵¹ İçeriğin sosyal ağ üzerinde geniş kitleye yayılmamış olması, yalnızca birkaç beğeni ve yorum almış olması, etki değerlendirmesi bakımından zayıftır. Şüphesiz, etki değerlendirmesinde ilgilinin

⁶⁴⁹ *Melike v. Türkiye*, Başvuru No. 35786/19, 15/06/2021, para. 50; *Delfi AS v. Estonya [BD]*, para. 110.

⁶⁵⁰ *Savva Terentyev v. Rusya*, para. 79.

⁶⁵¹ *Melike v. Türkiye*, para. 51. Benzer yönde, T.C. Yargıtay kararları arasında bkz. Yargıtay 4. CD. 12.06.2024 tarihli, 2021/33801 E., 2024/8617 K. sayılı Kararı. Bu kararda, sosyal medya platformu üzerinden dönemin Başbakanı hakkındaki bir paylaşımın *retweet* edilmesi nedeniyle sanığın mahkûm edilmesi “Sanığın söylediği kabul edilen soyut ifadelerin muhatabın onur, şeref ve saygınlığını rencide edici boyutta olmayıp, rahatsız edici, kaba ve nezaket dışı hitap tarzı niteliğinde olduğu, hakaret suçunun unsurları itibarıyla oluşmadığı gözetilmeden, sanığın beraati yerine mahkûmiyetine karar verilmesi” gerekçesiyle hukuka aykırı bulunmuştur. Diğer taraftan hakaret oluşturan paylaşımın üçüncü kişilere aktarılmasından yalnızca beğenilmesinin hakaret suçunu oluşturmayaacağına ilişkin bkz. Yargıtay 18. CD., 16.01.2019, 2018/7790 E., 2019/1445 K. sayılı kararı; Yargıtay 18 CD., 07.12.2015, 2015/10377 E., 2015/12777 K. sayılı kararı; Yargıtay 4. CD., 17.11.2014, 2013/5598 E. 2014/33171 K. sayılı Kararı. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

popülerlik derecesi ve geniş kitlelere erişebilme gücü önemli bir kriterdir. Etki değerlendirmesi; başvuru özelinde işyerini, genel olarak ise kamu düzenini bozucu ya da huzuru tehlikeye atıcı bir etki oluşturup oluşturmadığının ayrıca dikkate alınmasını gerektirir. *Melike v. Türkiye* kararında yerel mahkemenin, somut olay özelinde işyerinde, bu beğenilerin zarar verici sonuçlara yol açma ihtimalinin değerlendirilmemesi dikkate alınarak, gerekçelerinin uygun ve yeterli olarak kabul edilemeyeceğine karar verilmiştir.⁶⁵²

Üçdağ v. Türkiye kararında ise, başvurunun yine *Facebook* hesabında paylaştığı iki içerik nedeniyle terör örgütü lehine propaganda yapmak suçundan mahkûmiyeti ele alınmıştır. Başvurucunun paylaşımların içeriğindeki fotoğrafları ilk yayımlayan kişi olmaması dikkate alınan unsurlardan biri olmuştur. Paylaşımların içeriği, bu paylaşımların yapıldıkları bağlam ve bu bağlam özelinde zarar verme kapasiteleri dikkate alınmış ve paylaşımların şiddete teşvik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır. Yerel mahkemelerin değerlendirmesine göre bu paylaşımların içerikleri şiddete çağrı niteliği taşımakta, başvuru *Facebook* hesabından bu içerikleri paylaşarak terör örgütünün cebir, şiddet ve tehdit içeren yöntemlerini övdüğünü, meşrulaştırdığını ve teşvik ettiğini kabul etmektedir. Bununla birlikte, gerekçede sosyal ağlar üzerindeki potansiyel etkiler dikkate alındığında, paylaşımların içerikleri, yazıldıkları bağlam ve zarar verme kapasiteleri göz önünde bulundurulsa da bu paylaşımların şiddet kullanımına, silahlı direnişe ya da ayaklanmaya teşvik ettiği veya nefret söylemi teşkil edip etmediği sorusuna yanıt verilmediği değerlendirilmiştir.⁶⁵³ Bu kapsamda, sosyal ağlardaki beğeni ve içeriğin yeniden paylaştırılarak yaygınlaştırılmasına yardım edilmesinde, bireylerin popülerlik seviyeleri ve geniş kitlelere içeriği ulaştırma konusundaki etkinin büyüklüğü ve bu etki değerlendirmesi kapsamında paylaşımın, somut olayın koşullarında, şiddeti, nefreti veya hoşgörüsüzlüğü beslediği ya da haklı gösterdiğine ilişkin kamu düzeni üzerindeki yansımalarının tespit edilmesi gereklidir.⁶⁵⁴

Diğer taraftan, *Alexandru Pătraşcu v. Romanya* başvurusunda AİHM, amatör bir opera sever olan başvurunun, kendi *Facebook* sayfasında Bükreş Ulusal Operası ile ilgili bir tartışmaya ilişkin olarak kendisi ve üçüncü kişiler tarafından yapılan

⁶⁵² *Melike v. Türkiye*, para. 53-55.

⁶⁵³ *Üçdağ v. Türkiye*, Başvuru No. 23314/19, 31/08/2021, para. 84.

⁶⁵⁴ *Üçdağ v. Türkiye*, para. 85; *Perinçek v. İsviçre [BD]*, para. 208.

paylaşımlar nedeniyle tazminat ödemeye mahkum edilmesini ve başvurusunun üçüncü kişi yorumlarından sorumluluğunu ele almıştır. AİHM; yerel mahkemelerin bir birey olarak başvurusu hakaret içeren yorumları kaldırmakla yükümlü bir içerik sağlayıcıya eşdeğer kabul etmiş olmasını değerlendirmiştir. AİHM bu içtihat hukukunun, somut olay tarihinde başvurusu bu şekilde hukuki sorumluluk altına sokmaya yönelik yasal dayanak oluşturmadığını vurgulamıştır.⁶⁵⁵ Diğer bir ifadeyle AİHM, müdahalenin yasal dayanağının, başvurusunun *Facebook* sayfasını üçüncü kişilerin yorumlarına açarak ifade özgürlüğü hakkını kullanmasının kapsamını ve koşullarını, ilgili kişinin bir demokratik toplumda hukukun üstünlüğünün gerektirdiği koruma düzeyinden yararlanmasını sağlayacak kadar açık bir şekilde tanımladığı gerekçesiyle müdahalenin kanunla öngörülmüş sayılamayacağı sonucuna varmıştır.⁶⁵⁶ Bununla birlikte, herhangi bir bireye, ifade özgürlüğü kapsamında korunmayan ifade biçimleri hariç olmak üzere, paylaşımlara verdiği tepkilerde kâr amacı güden bir internet platformuna ya da özellikle seçim döneminde kendisini kamuoyunun denetimine açmış bir siyasetçiyle eşdeğer bir özen yükümlülüğünün yüklenmesi gibi bir gereklilik ifade özgürlüğünün korunması ile bağdaşan bir yaklaşım olarak görülmemelidir.

Öte yandan AİHM; herhangi bir kamusal tartışmaya katkıda bulunmayan, yanlış yönlendirme içeren veya kişisel saldırı teşkil eden rahatsız edici ifadelerden kaçınma yükümlülüğünün altını çizmektedir.⁶⁵⁷ Bu yükümlülük çevrim içi kullanılan ifade özgürlüğü için de aynı şekilde geçerlidir. Örneğin, çevrim içi ortamda paylaşılan yorumların birçoğu, saldırgan ve hatta hakaretamiz olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar internetin yapısı gereği hızlı ve geniş şekilde yayılma olasılığı yüksek olsa da sınırlı kitleye hitap eden özel hesaplarda durum farklı değerlendirilebilir. Bu durumda, yorumların çoğu önemsiz ve sınırlı bir yayına sahiptir ve bu nedenle bir kişinin itibarına ciddi şekilde zarar verme olasılığı düşüktür. *Tamiz v. Birleşik Krallık* başvurusunda, başvuru bir *blog*da hakaret içerdiğini düşündüğü bir dizi yorumun yayınlanmasının ardından hakaret davası açmıştır. Söz konusu blog, *Google Inc.* tarafından işletilen yer sağlayıcı tarafından işletilmektedir. AİHM, söz konusu yorumların çoğunun saldırgan olmasına rağmen, gerçekte sadece internet üzerinde

⁶⁵⁵ *Alexandru Pătraşcu v. Romanya*, Başvuru No. 1847/21, 07/01/2025, para. 132.

⁶⁵⁶ *Alexandru Pătraşcu v. Romanya*, para. 133.

⁶⁵⁷ *Morice v. France [BD]*, Başvuru No. 29369/10, 23/04/2015, para. 139; *Tierbefreier E.V. v. Almanya*, Başvuru No. 45192/09, 16/01/2014, para. 56.

sıkça karşılaşılan bir tür kaba taciz olduğu sonucuna varan ulusal mahkemelerin görüşüne katılmıştır.⁶⁵⁸ AİHM’ne göre, kişisel şeref ve itibara yönelik bir saldırının belirli bir ciddiyet seviyesine ulaşması ve özel hayata saygı hakkından kişisel olarak yararlanılmasına hanel getirecek şekilde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Burada AİHM aslında bir eşik testi uygulamıştır. AİHM somut olayda, başvurunun şikayetçi olduğu yorumların çoğunun şüphesiz saldırgan olmakla birlikte; büyük bir kısmının, birçok internet portalındaki iletişimde yaygın olan “*kaba küfürden*” daha fazlası olduğu konusunda ulusal mahkemelerle aynı görüştedir.⁶⁵⁹ Sonuç olarak başvurunun *Google Inc.* hakkında dava açması, yerel mahkemelerin somut olayda delilleri değerlendirdikten sonra, başvurunun iddiasının gerekli olan “*gerçek ve önemli haksız fiil*” eşiğini karşılamadığı sonucuna varmış olmasından dolayı engellenmiştir. Bu kapsamda AİHM, iç hukuktaki “*gerçek ve önemli haksız fiil*” testinin temel amacının bir tarafta ifade özgürlüğü ve diğer tarafta da özel hayata saygı hakkı arasında adil bir denge kurulmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁰

2. İspat Yüküne İlişkin Güvenceler

Dezenformasyonla mücadele ederken ispat yükümlülüğü de önemli bir mesele haline gelmektedir. İfade özgürlüğünün korunması ile yanlış bilgiyle mücadele için kanıt gerekliliği arasında doğru dengenin kurulması elzemdir. Bu dengelemede içeriklerin doğruluğunun belirlenmesinde ispat külfetinin değerlendirilmesi sorununun ayrıca ele alınması gereklidir. Öyle ki ispat yüküne ilişkin usuli güvencelerin varlığı, ifade özgürlüğü ve başkalarının şöhret ve hakları arasındaki dengenin kurulmasında bir müdahalenin orantılılığının değerlendirilmesinde de dikkate alınması gereken faktörler arasındadır. Özellikle, ifadenin sahibine, öne sürdüğü iddialara ilişkin yeterli olgusal dayanak olduğunu kanıtlaması için gerçekçi bir şans verilmesi önemlidir.⁶⁶¹ Aslında içerik değerlendirmesi bakımından da asıl sorunlu alanlardan biri, olgu isnadı ile değer yargısı arasında bir ayrıma gidilmesi gerektiğidir. Nitekim AİHM’nin içtihadında “*sorumlu gazetecilik*” kavramını geliştirirken de başvurduğu bu ayrım basının da haber yaparken bilginin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla izleyeceği

⁶⁵⁸ *Tamiz v. Birleşik Krallık [k.k.]*, Başvuru No. 3877/14, 19.09.2017, para. 80-81.

⁶⁵⁹ *Tamiz v. Birleşik Krallık [k.k.]*, para. 81.

⁶⁶⁰ *Tamiz v. Birleşik Krallık [k.k.]*, para. 87.

⁶⁶¹ *Morice v. France [BD]*, para. 155.

adımlar arasındadır.⁶⁶² Bu noktada, ispat yüküne ilişkin gereklilikler ve usuli güvenceler ise değer yargısı ve olgu isnadı arasındaki farkın değerlendirilmesinde ön plana çıkmaktadır.

a. Olgu ve Değer Yargısının İspat Yükü Üzerinden Değerlendirilmesi

Olgu ve değer yargısı kavramları arasındaki ayrım çok kolay yapılamayabilir. Zira maddi olguların ispatı mümkünken, değer yargılarının doğruluğunu ispatlamanın mümkün olmadığının altı çizilmelidir. Bununla birlikte, değer yargısının söz konusu olması durumunda, müdahalenin orantılılığı, ihtilaf konusu sözlerin dayandığı yeterli *olgusal* temel varlığına bağlı olacaktır.⁶⁶³ Değer yargısı ve olgu arasındaki fark da buradan gelmektedir. Bu mesele ispat yükü bakımından da önem taşımaktadır.

Görülmektedir ki bir değer yargısının doğruluğunun kanıtlanması şeklinde bir gerekliliğin yerine getirilmesi mümkün değildir. Nitekim değer yargısı olgusal bir temeli bulunan bir konuda edinilen kişisel düşüncenin açıklanmasından ibarettir. Değer yargıları görelidir, kültürden kültüre de farklılık gösterir.⁶⁶⁴ Fikirler, bir bireyin gerçekleri kendi anlayış şeklidir ve bu açıdan maddi olgulardan ayrılmaktadır.⁶⁶⁵ Bununla birlikte, değer yargısı ve olgu birbirinden farklılaşmış olmakla birlikte birbirleriyle bir çatışma içerisinde de değildir. Bunlar birbiriyle bağlantılı kavramlar olup aralarındaki temel ayrım, değer yargısının objektif bir kanıtla desteklenmemesinden kaynaklanır.⁶⁶⁶ AİHM yerleşik içtihadında, olgular ile değer yargıları arasında dikkatli bir ayrım yapılması gerektiğini vurgular. Olguların varlığı kanıtlanabilir; fakat değer yargılarının doğruluğu ispata elverişli değildir.⁶⁶⁷ Bu

⁶⁶² ARDEN Lady, “Medyanın Özel Alana Müdahalesi ve İnsan hakları: Denge Gözetmek”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 65-80, s. 67.

⁶⁶³ *Lingens v. Avusturya*, para. 46, *Morice v. Fransa*, para. 126; *Ali Çetin v. Türkiye*, Başvuru No. 30905/09, 20/06/2017, para. 36.

⁶⁶⁴ Değerler ve değer yargısı karşılaştırması için bkz. KUÇURADİ İoanna, “İnsanca Yaşayabilmenin Nesnel ve Öznel Koşulları Üzerine”, İzmir Barosu Dergisi, C. 84, S. 3, 2019, ss. 461-468, s. 462; Değer kavramı ve sübjektifliğine ilişkin tartışmalar için bkz. KUÇURADİ İoanna, İnsan ve Değerleri, Yankı, İstanbul, 1971, s. 13-28.

⁶⁶⁵ GÜNAYDIN Gizem, “İfade Özgürlüğü Kapsamında Maddi Olgular ve Değer Yargıları Ayrımı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 1, 2019, ss. 129-149, s. 131.

⁶⁶⁶ Değer yargısı ve olgu arasında bir çatışma bulunmadığı hakkında bkz. SMIT J.P., “Olgu-Değer Ayrılmazlığı Varsayımı”, (Çev. E. Çelebi), FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9, 2010, ss. 99-117, s. 101.

⁶⁶⁷ *Lingens v. Avusturya*, para. 46.

ayrımında esas alınan ikinci tamamlayıcı unsur ise, bu değer yargılarının yeterli olgusal temele dayanma gerekliliğidir.⁶⁶⁸

Bununla birlikte değer yargılarını kanıtlamanın zorunlu tutulması, AİHS 10. madde kapsamında güvence altına alınan düşünce özgürlüğünün esasına yönelik bir müdahale teşkil edecektir.⁶⁶⁹ Değer yargılarının doğası, onların gerçeklerden farkını belirler ve bir değer yargısı “*standardı*” oluşturmayı imkânsız kılar. Değer yargısı değerlendirici nitelikte zihinsel bir eylemdir; bir olay, kişi, ifade vb. karşısındaki tutumunu ifade eder.⁶⁷⁰ Bu bağlamda yalnızca olgusal temelin yeterli olup olmadığının belirlenmesi uygun olacaktır. Öyle ki, değer yargısının dayandığı zemin olgusal temelin varlığıdır. AİHM, olgusal bir iddiayı değer yargısından ayırt etmek için davanın koşullarını, ihtilaf konusu ifadelerin genel tonunu ve bağlamını dikkate almaktadır. Bir değer yargısı ile bir olgu beyanı arasındaki fark nihayetinde ortaya konması gereken olgusal kanıtın derecesinde yatmaktadır.⁶⁷¹ Bununla birlikte olgulara dayanan bir iddia ne kadar ciddi ise, olgusal temeli o kadar güçlü olarak ortaya konmalıdır.⁶⁷² Esas olarak kamu yararına ilişkin konuların, genel bir kişisel değerlendirmeye ilişkin iddiaların, olgu isnadından ziyade değer yargıları oluşturabileceği ifade edilmektedir.⁶⁷³

Bu noktada temel kavramlar üzerinden bir hatırlatma yapmak faydalı olabilir. İspat meselesine ilişkin olarak bilinmektedir ki, somut verilere dayandırılmayan iddialar teyit edilemez. Latince “*Argumentum Ad Ignorantiam*” olarak adlandırılan, bir şeyin doğruluğunun ispatlanamamış olması nedeniyle yanlış olduğunu ileri sürmek doğru bir önerme olarak kabul edilemez. Diğer taraftan da, yanlışlığı kanıtlanmadı ise bu yargının peşinen doğru olduğundan hareket edilemez.⁶⁷⁴ Örneğin, bir sözün tanınan bir kişiye ait olduğu iddiasının doğru olup olmadığının ortaya çıkarılabilmesi, güvenilir kaynaklardan araştırılmasını gerektirir. Şüphesiz ki, basının sorumluluğu kapsamında bekçilik işlevinin, kamu yararı içeren meselelerin araştırılması anlamına geldiği ve basına tanınan geniş özgürlüğün haklılığına katkıda bulunduğu altı

⁶⁶⁸ *De Haes et Gijssels v. Belçika*, Başvuru No. 19983/92, 24/02/1997, para. 47.

⁶⁶⁹ Popović, **Online Comments...**, s. 132; *De Haes et Gijssels v. Belçika*, para. 52.

⁶⁷⁰ Alforova / Koba / Lehka / Kuchuk, **a.g.e.**, s. 323.

⁶⁷¹ *Dyuldin ve Kislov v. Rusya*, Başvuru No. 25968/02, 31/07/2007, para. 48.

⁶⁷² *Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka [BD]*, para. 78.

⁶⁷³ *Morice v. Fransa*, para. 126; *De Haes et Gijssels v. Belçika*, para. 47; *Oberschlick v. Avusturya (No. 2)*, para. 33; *Brasiler v. Fransa*, Başvuru No. 71343/01, 16/03/2004, para. 36.

⁶⁷⁴ ALATLI Alev, *Safsata Kılavuzu*. Boyut Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 51-52; Alpaya, **a.g.e.**, s. 143.

çizilmelidir. Örneğin basın, olgusal bilgilere ilişkin daha fazla titizlik göstererek bir dengeleme yapmalıdır. Bununla birlikte, AIHM sorumlu gazetecilik bağlamında resmi raporlardan yapılan alıntılarda ayrıca bağımsız bir doğruluk araştırması yürütmesi gerekmediğini, bunun basına atfedilen rol ile bağdaşmayacağını belirtmektedir.⁶⁷⁵ Örneğin bir siyasi partiyle bağlantılı olarak bir seks skandalı kapsamında kamuya mal olmuş bir kişi hakkında üçüncü bir kişi tarafından yapılan röportajın yayımlanmasında, bu röportajda verilen tüm bilgilerin kontrol edilmesi her zaman makul olarak beklenemez. Somut olayın şartlarında iyi niyetinden şüphe edilmesini gerektirecek bir durum olmaması durumunda bir ihlal söz konusu olmayabilir.⁶⁷⁶ AIHM'nin gözünde paylaşımı yapanın nasıl anladığı değil, okuyucuların ifadeyi nasıl algılaması ve yorumlamasının beklendiğinin dikkate alınabileceği göz ardı edilmemelidir.⁶⁷⁷

Şüphesiz, yanlış ya da yanıltıcı bilgi içeren paylaşımlar bireylerin sağlıklı bir fikir alışverişinde bulunmalarını engeller. Bu noktada karşılıklı bilgi paylaşımına açık olmak bireylerin edindikleri bilgiyi tartışma sürecinde sorgulamaya zorlayarak yanlış bilgi ya da inanışların dogmaya dönüşmesini engeller. Bununla birlikte teknolojinin etkisi dikkate alındığında salt yanlış bilgi ile dezenformasyonun ayırt edilmesinin her geçen gün zorlaştığını da göz ardı etmemek gerekir. Kaldı ki, bir ifadenin yanlış olduğunu ispat etmek, doğrunun gerçekte ne olduğu hakkında hiçbir bilgi vermez, sadece ne olmadığı hakkında bilgi verir.⁶⁷⁸ Mevcut olmayan bir şey hakkında kanıt sunabilmek mümkün olmadığından, mevcut olduğunu ispat edebilmek ya da aksi ispat edilemediği için olmuş kabul etmek doğrulama faaliyetinde kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.⁶⁷⁹ Kuşkusuz, üçüncü kişinin eylemine ilişkin iddialar söz konusu olduğunda, olgusal iddialar ile değer yargıları arasında ayırım yapmak her somut olayın şartları dikkate alındığında zor olabilir. Ancak bir değer yargısı bile, destekleyici bir maddi dayanaktan yoksunsa aşırı olabilir.⁶⁸⁰ Örneğin başvuru tarafından bir müfettiş hakkında, tanzim ettiği rapora istinaden bir mesleki eleştiride bulunarak onu bir kurgu karakterle kıyaslaması, bireysel olarak onur kırıcı bir algı yaratabilir.

⁶⁷⁵ *Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç [BD]*, Başvuru No. 21980/93, 20/05/1999, para. 68.

⁶⁷⁶ *Kaçki v. Polonya*, Başvuru No. 10947/11, 04/07/2017, para. 52.

⁶⁷⁷ *Arnarson v. İzlanda*, Başvuru No. 58781/13, 13/06/2017, para. 43-45.

⁶⁷⁸ TANI Tomasso, "Legal Responsibility for False News", *J. Int'l Media & Entertainment Law*, C. 8, S. 2, 2020, ss. 229-275, s. 249.

⁶⁷⁹ Yanlış bilgi psikolojisinde etkili olan faktörlerin değerlendirmesi için bkz. SHANE Tommy, "The Psychology of Misinformation: Why We're Vulnerable", 30.04.2020, First Draft, <https://firstdraftnews.org/articles/the-psychology-of-misinformation-why-were-vulnerable/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁶⁸⁰ *Cumpănă ve Mazăre v. Romanya [BD]*, Başvuru No. 33348/96, 17/12/2004, para. 99.

Bununla birlikte, ihtilaf konusu ifadelerin dile getirildiği amaç ışığında değerlendirilmesi gerekirken,⁶⁸¹ başvuru hakkında verilen mahkûmiyet kararının ifade özgürlüğü hakkına yönelik orantısız bir müdahale teşkil ettiğine kanaat getirilmiştir.

Diğer taraftan, isnadın ispatına ilişkin düzenlemelerin özellikle hakaret suçu açısından isnadın gerçekliğine atfedilen önem ile de bağlantılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu çerçevede AİHM içtihadında gözlemlediğimiz üzere bazı hukuk sistemlerinde hakaret davalarında iddianın asılsızlığının bir karine olarak kabulü ve ispat yükü bağlamında iddianın sahibinden bunun aksini göstermesinin talep edilmesi dikkat çekicidir. Öğretide isnadın ispatı hakkının kullanılması bakımından çeşitli sistemler bulunmaktadır.⁶⁸² Karma sistem kabul edilebilecek olan Türkiye özelinde örneğin T.C. Anayasası'nın 39. maddesi ile kamu görevi ve hizmetinde bulunanlara karşı bu görev ve hizmet ile ilgili isnatlar bakımından isnadın doğruluğunu ispat hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte, TCK madde 127, suç oluşturmaya dahi doğruluğunun bilinmesinde kamu yararı bulunan ya da isnadın ispatına şikayetçinin rıza gösterdiği isnatlar bakımından düzenleyerek, isnadın ispatı imkanını daraltmıştır.⁶⁸³ Öyle ki suç olduğu mahkûmiyet kararı ile ortaya konmuş olan⁶⁸⁴ veya suç oluşturmaya hallerde de şikayetçinin rızası veya kamu yararı bulunan durumlarda da isnadın ispatının mümkün olması kamu görevi ve hizmeti ile ilgili isnatlarla sınırlı tutulmamıştır. Diğer taraftan bakıldığında, ispat hakkının varlığı kamuoyu tarafından devlet idaresinin denetlenmesini beraberinde getirecek olması bakımından önemlidir.⁶⁸⁵ Suç oluşturmaya da bilinmesinde kamu yararı bulunan isnatlar açısından iddia edene ispat hakkının tanınması ifade ve basın özgürlüğü bakımından da bir güvence olarak kabul edilmelidir.

⁶⁸¹ *Ali Çetin v. Türkiye*, para. 41.

⁶⁸² KARATEPE Numan / TULAY Muhammed Emre, "Hakaret Suçunda İsnadın İspatı Hakkının Hukuki Niteliği", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 2, 2021, ss. 289-318, s. 292-294.

⁶⁸³ OKUYUCU ERGÜN Güneş, "Genel Hakaret Suçlarında İsnadın İspatı", Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S.17, Haziran 2021, s. 207; DÜLGER İsmail, "5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun 127. Maddesinin (istinadın ispatı) Anayasaya uygunluğu sorunu." Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 2, ss. 127-138, s. 134; ayrıca, bkz. Oral / Baş, **a.g.e.**, s. 484.

⁶⁸⁴ Suç oluşturan isnat bakımından kesinleşmiş bir mahkûmiyet hükmü kurulması halinde isnatta bulunan cezalandırılmayacaktır. Bkz. Karatepe / Tulay, **a.g.e.**, s. 300.

⁶⁸⁵ Dülger, **a.g.e.**, s. 130.

Bununla birlikte, ispat hakkı konusunda ifadeye konu bilginin gerçekliğinin kanıtlanabilir olup olmaması önem taşımaktadır. Bu da doğrudan, ispat bakımından olgu ve değer yargısı arasındaki farkla bağlantılıdır. Öyle ki isnadın ispatının söz konusu olabilmesi için öncelikle somut bir olgu veya fiil isnadı bulunmalıdır.⁶⁸⁶ Dolayısıyla gerçeğe aykırı bilginin yayılmasının cezalandırılması bakımından ifadeye konu değer yargılarının veya bu yargılardaki hataların anılan gerçeğe aykırı bilgiyi yapma değerlendirilmesi mümkün değildir.⁶⁸⁷ Kaldı ki gerçeğe aykırı bilginin paylaşıldığı aşamada gerçeğe aykırı olduğunun bilinmesi aranmalıdır. Bu nedenle, ispat hakkından bağımsız olarak gerçeğe aykırı olduğu bilinmeyen veya gerçeğe aykırılığı daha sonra ortaya çıkan bilgiler açısından ayrıca bir ispat yükümlülüğü getirilmemelidir.⁶⁸⁸ Kaldı ki bilginin paylaşıldığı zamanda gerçek olduğunun zannedilmesi yine ifade sahibinin kastına etki eden bir durumdur. Bilginin gerçek olduğu konusunda hataya düşen bir kimsenin kasten hareket ettiği kabul edilemez ve hata düzenlemelerinden yararlanması düşünülmelidir. Bu durumda örneğin TCK madde 217/A kapsamındaki suç bakımından suçun maddi konusu üzerindeki hataya düşülmesi nedeniyle hata hükümleri uygulanabilecek ve suçun manevi unsuru oluşmayacaktır.⁶⁸⁹

AİHM içtihadında da altı çizildiği üzere, ispat hakkının bulunmaması, bireyin itibarını ve haklarını korumak için gerekli olanın ötesine geçmektedir.⁶⁹⁰ Altını çizmek gerekir ki, olgu ve değer yargısı arasındaki ayrım dikkate alındığında, ispata ilişkin güvence gerekliliğinin sadece olgulara ilişkin olup, yorumları ve değer yargılarını kapsamayacağı açıktır. Yalan veya karalayıcı beyanlar gibi bilgi çarpıtması biçimlerinin kullanılması nedeniyle belirlenecek hukuki sorumluluğa ilişkin kurallar, yalnızca bu beyanların doğruluğunu kanıtlamaları için olanak sağlanması ve ayrıca savunma olanaklarından yararlandırılma durumunda meşru kabul edilebilir.⁶⁹¹

⁶⁸⁶ Okuyucu Ergün, **Genel Hakaret...**, s. 203.

⁶⁸⁷ TCK madde 217/A açısından bkz. Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, para. 22. .

⁶⁸⁸ Bu durumda TCK madde 217/A bakımından suçun oluşmayacağına ilişkin olarak bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi 2022/129 E., 2023/189 K., 08/11/2023, para. 22; aynı yönde TCK madde 217/A açısından bkz. Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, para. 23. .

⁶⁸⁹ Türay / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, para. 24; Şenol, **Halkı Yanıltıcı Bilgiyi...**, s. 345; benzer yönde Sevdiren, **a.g.e.**, s. 468.

⁶⁹⁰ *Colombani ve diğerleri v. Fransa*, para. 66.

⁶⁹¹ İfade Özgürlüğüne ve “Yalan Haber”, Dezenformasyon ve Propagandaya İlişkin Ortak Deklarasyon, **a.g.e.**, madde 2-a ve b.

b. İyi Niyet Unsurunun Kapsamı

Dezenformasyonda yanlış ya da yanıltıcı bilginin kasıtlı olarak yayılmasına sebebiyet verildiğinin tespiti önemlidir. Bu kapsamda içeriği paylaşan kişinin iyi niyetinin ve iyi niyet savunmasının oynadığı rol üzerinde durmak gerekir. Bir ifadenin dezenformasyon teşkil ettiğinin belirlenebilmesi için, içeriğin yanıltıcı ya da yanlış veya çarpıtılmış herhangi bir bilgi taşıdığının ve bunun kasıtlı olarak yayıldığına da kanıtlanması gerekir.⁶⁹² Örneğin, bir şirketin eski çalışanı tarafından gizli çekim yapılarak hayvanlara yapılan muamele ile ilgili kaydedilen görüntülerin, başvuru dernek tarafından yayımlanan “*Kâr için Zehirlenme*” isimli filmin yasaklanması üzerine verilen tedbir kararına ilişkin *Tierbefreier E.V. v. Almanya* başvurusunda, somut olayın koşullarında ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiştir.⁶⁹³ Burada AİHM, yerel mahkemeler tarafından yapılan, “*görüntülerin çekildiği şirketin faaliyetlerine karşı mücadele edilirken haksız yollara başvurarak fikirlerin entelektüel olarak tartışılmasına ilişkin kuralların ihlal edildiği*” tespitini dikkate almıştır.⁶⁹⁴ Ayrıca, müdahalenin orantınlılığı açısından tedbirin, başvuru derneğin belirli görüntüleri yaymasını engellemeye yönelik olduğu belirtilmiş ve derneğin, hayvan deneylerine ilişkin eleştirilerini tek taraflı dahi olsa farklı yollarla ifade etme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır.⁶⁹⁵

AİHM pek çok davada, iyi niyet savunması kapsamında görülen bu ispat yükümlülüğünü AİHS’nin 10. maddesi ile bağdaşmadığını kabul etmese de AİHS’nin masumiyet karinesi bağlamında uyguladığı benzer bir varsayımın AİHS 10. madde kapsamında kıyasen uygulanması basın özgürlüğüne ilişkin içtihatla ortaya konan temel prensiplerle bağdaşmayabilir.⁶⁹⁶ Her ne kadar ifade özgürlüğünü kullanmanın beraberinde görev ve sorumlulukları da taşıdığı bilinse de somut olayda bir ispat külfeti şeklinde ortaya çıkan doğrulama yükümlülüğünü basının üzerinde bırakmak aşırı bir külfet teşkil edecektir. Burada olasılıklar dengesi çerçevesinde ifadenin büyük

⁶⁹² Bir plastik cerraha yönelik ifadelerin yanlış ya da yanıltıcı olduğunun kanıtlanamamasına ilişkin, bkz. *Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç*, para. 56.

⁶⁹³ *Tierbefreier E.V. v. Almanya*, para. 59-60.

⁶⁹⁴ *Tierbefreier E.V. v. Almanya*, para. 57-58.

⁶⁹⁵ *Tierbefreier E.V. v. Almanya*, para. 58; à contrario, *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre*, Başvuru No. 24699/94, 28/06/2001.

⁶⁹⁶ EARLY Lawrence, “10. Madde: Hakkaniyet, Kanıt ve Delil Meseleleri”, *İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2022, ss. 503-515, s. 507.

ölçüde doğru olduğunu ortaya koyması aranmaktadır.⁶⁹⁷ Bu noktada aranan kriterin görünüşte gerçeklik olduğu vurgulanmalıdır. Bununla birlikte, örneğin, bir siyasetçinin bir eylem ya da davranışını “*yasa dışı*” olarak nitelendirmek, doğruluğu kanıtlanmak zorunda olmayan bir değer yargısı anlamına gelen kişisel bir hukuki görüşü ifade etmek olarak değerlendirilmelidir.⁶⁹⁸ Dolayısıyla bu noktada bu tip iddialar açısından kesin bir mahkûmiyet kararından ziyade makul ölçüde bir güvenilirlik arandığı söylenebilir. AİHS 10. madde kapsamındaki görev ve sorumluluklar, kamu menfaatini ilgilendiren konularda basının gazetecilik etiğine uygun olarak doğru ve güvenilir bilgi sağlamak amacıyla iyi niyetle hareket edilmesini gerektirir.⁶⁹⁹

Yapılan bir paylaşımın etkisi, itibara yönelik olarak farklı şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin Nazi rejiminin suçlarını önemsizleştiren bir yazısı nedeniyle bir siyaset bilimi profesörünü Nazi terminolojisini kullandığı gerekçesiyle sert şekilde eleştiren bir yorum yazısından beş yıl sonra, profesör hakkında eleştiriye konu edilen yazısı nedeniyle Nasyonal Sosyalizm Yasağı Yasası kapsamında yargılama başlamış ve profesör duruşmadan evvel intihar etmiştir. Bu olay sonrasında bir derginin genel yayın yönetmeni bir mektup yazarak, profesörü eleştiren yazıyı yazanın profesörün kendi hayatına son vermesine neden olan bir “*insan avı*” yapan bir derneğin üyesi olarak nitelendirmiştir. Genel yayın yönetmeni, kendisine karşı açılan hakaret davasında mektupta yeterli olgusal temele sahip bir değer yargısını dile getirildiği gerekçesiyle beraat etmiştir.⁷⁰⁰ AİHM bu başvuruda, söz konusu ifadelerin, ilgili kişinin eylemleri ile profesörün intiharı arasında bir nedensellik bağı kurduğunu düşünmektedir. İfade özgürlüğü hakkının rencide edici veya şok edici yorumları da koruduğu doğru olmakla birlikte, editörün ilgili kişiyi profesörü intihara sürüklediği için suçladığı ifadeler, suç teşkil eden bir davranış suçlaması anlamına gelmekte ve bu nedenle kabul edilebilirlik sınırlarını aşmaktadır.⁷⁰¹ Dolayısıyla AİHM’ne göre

⁶⁹⁷ *McVicar v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 46311/99, 07/05/2002, para. 87.

⁶⁹⁸ Voorhoof, *The European Convention...*, s. 22.

⁶⁹⁹ *Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç [BD]*, para. 65; Alforova / Koba / Lehka / Kuchuk, *a.g.e.*, s. 314.

⁷⁰⁰ *Pfeifer v. Avusturya*, Başvuru No. 12556/03, 15/11/2007; AİHM, Stalin için kullanılan “*kana susamış bir yamyam*” ifadesi ve Sovyet liderlerinin “son derece ciddi bir suçun ahlaki sorumluluğundan kaçtıkları” iddia edildiği bir yazı ile ilgili olarak, Stalin’in tarihi rolünün, kişiliğinin ve eylemlerinin kamuoyu tarafından incelenmesine ve eleştirilmesine yüksek derecede hoşgörü gösterilmesini gerektirdiğini tespit etmiş ve makalelerde özetlenen görüşlerin son derece duygusal sunumunu dikkate alarak, bunların kabul edilebilir eleştiri sınırları içinde kaldığına karar vermiştir. Bkz. *Dzhugashvili v. Rusya [k.k.]*, Başvuru No. 41123/10, 09/12/2014.

⁷⁰¹ *Pfeifer v. Avusturya*, para. 47.

ifadenin bir değer yargısı olarak analiz edilebilecekleri varsayılsa bile, itiraz edilen ifadelerin yeterli bir olgusal temelden yoksun olduğunu kabul etmek gerekir. Kaldı ki yorum yapan ilgili kişinin bu şekilde veya bu amaçla hareket ettiğine dair hiçbir belirti yoktur. Bu koşullar altında Mahkeme, yerel mahkemelerin ifade özgürlüğünü korumak için ileri sürdükleri gerekçelerin, başvurunun itibarının korunması hakkından daha ağır bastığına ikna olmamıştır.⁷⁰²

Oy çokluğu ile alınan bu kararın karşıoylarında, çoğunluğun gerekçesi bazı açılardan eleştirilmiştir. Yargıç *Loucaides*, ihtilaf konusu ifadenin saldırgan ve düşmanca bir üslupla dile getirildiğini kabul etmekle birlikte AİHM'nin gerekçelerinin başvurunun itibarına saygı gösterilmesi hakkının ihlal edildiği sonucuna varmak için yeterli olmadığı kanaatindedir. İfadenin bağlamı dikkate alındığında, ifadenin, başvurunun yorumu aracılığıyla profesörün intihar etmesine neden olmayı planladığına dair bir suçlama içermediğini, intihara yol açtığı anlamına geldiği şeklinde makul bir şekilde yorumlanabilecek bir nitelikte olmadığını ifade etmiştir.⁷⁰³ Benzer şekilde, Yargıç *Schäffer* ise karşıoyunda, mektubun “*kabul edilebilir sınırları aştığı, çünkü aslında başvuruca suçu teşkil eden davranışlarla suçladığı*” yönündeki değerlendirmeye katılmadığını ve bir kişiyi intihara sürükleyen sosyal baskının kınanmaya değer olduğunu, ancak hiçbir şekilde cezai bir suçlama veya ceza için temel oluşturmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla, sert eleştirinin suç teşkil eden bir davranış suçlaması olarak anlaşılması gerektiği doğru bir çıkarım değildir.⁷⁰⁴

Diğer taraftan, örneğin T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanan *Ozan Güven* başvurusunda da olgu isnadı ve değer yargısı ayırımından hareketle, ihtilaf konusu ifadelerin paylaşım amacının dikkate alınmamasının eleştirildiği gözlemlenmiştir. Karara konu olayda, başvuruca, bir vakfa ait yurttaki bazı çocukların yurttaki görevli bir öğretmen tarafından cinsel istismara uğradığına ilişkin tartışmalar devam ederken bir telekomünikasyon şirketinin bahse konu vakıf tarafından yürütülen bir organizasyona sponsor olması üzerine “*pedofili destekçisi ve sansürcü @... ile olan 16 yıllık sözleşmemi iptal ettirdim. #sansür... @...Boykot*” şeklinde bir iletiyi sosyal medya hesabından paylaşmıştır. Paylaşımında kullanılan “*pedofili destekçisi*” ibaresi sebebi ile başvuruca tazminat ödemesine

⁷⁰² Pfeifer v. Avusturya, para. 48.

⁷⁰³ Pfeifer v. Avusturya, Karşıoy, Yargıç Loucaides.

⁷⁰⁴ Pfeifer v. Avusturya, Karşıoy, Yargıç Schäffer, para. 11.

karar verilmiştir. Anayasa Mahkemesi, paylaşımın mali destek tartışmalarının güncelliğini koruduğu ve kamusal ilginin yüksek olduğu bir dönemde yapıldığını ve bu nedenle ifadelerin olgusal temeli olduğunu ve ifadenin bir değer yargısından ibaret olduğunu değerlendirmiştir.⁷⁰⁵ Mahkeme, paylaşımın konu ifadelerin her ne kadar rahatsız edici nitelikte olduğunu kabul etse de paylaşımın amacına odaklanmıştır. Bu anlamda, telekomünikasyon şirketinin ticari itibarından ziyade temelde vakıf ve davacı arasındaki mali destek ilişkisini hedef alarak şirket üzerinde bir baskı oluşturmayı amaçladığının kabulüyle, başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşıladığına yönelik yeterli ve uygun gerekçe bulunmadığını kaydetmiştir.⁷⁰⁶

Öte yandan *Radio France ve diğerleri v. Fransa* kararında, ifadelerin önceden denetlenmiş olmadığı hallerde yayın müdürünün karine olarak “*sorumlu varsayılmasına*” ilişkin olarak AİHM, bu karineye karşı savunma imkânının söz konusu olup olmadığını masumiyet karinesi bağlamında değerlendirmiştir.⁷⁰⁷ Karinenin aksini ispatlayabilmenin mümkün olması bir savunma imkânı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, somut olayda AİHM, başvuruya konu olan ifadelerin herhangi bir kişisel düşmanlık güdülmeksizin, meşru bir amaca yönelik olarak ve olayın koşulları göz önüne alındığında yeterli sayılabilecek bir araştırmanın ardından, uygun bir üslupla yayımlandığını vurgulamıştır. Bir başka deyişle, ifadelerin iyi niyetli bir şekilde yayımlandıklarının ispatlanması halinde de herhangi bir sorumluluk söz konusu olmayacağından, iyi niyet savunmasını da bir savunma imkânı olarak değerlendirmiş ve somut olayda her iki savunma imkânının başvuruolar tarafından etkili şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında AİHM, ilgili karinenin savcılık makamının kanıtlaması gereken belirli hususların varlığından ötürü otomatik bir uygulamaya imkân vermediğini ve savunma imkânlarının mevcudiyetinden ötürü aksi ispat edilebilir bir karine olduğunu belirterek makul sınırlar içerisinde olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ozan Güven [GK]*, Başvuru No: 2021/8967, 27/9/2023, para. 32.

⁷⁰⁶ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ozan Güven*, para. 33-35.

⁷⁰⁷ *Radio France ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 53984/00, 30/03/2004, para. 6-9, 24.

⁷⁰⁸ *Radio France ve diğerleri v. Fransa*, para. 24.

c. İspat Yükü Kapsamında Doğruluk Savunması

İddiaların gerçekliğinin kanıtlanması için yeterli delil sunulamadığında özellikle basın açısından profesyonel etik çerçevesinde ve iyi niyetle hareket edilip edilmediği yerel mahkemelerce doğrulanmalıdır.⁷⁰⁹ Diğer bir söyleyişle, bir doğrulama yükümlülüğü ile amaçlanan adeta iddia makamı gibi hareket ederek iddianın doğruluğunu şüpheden arı şekilde ispatın istenmesi olarak algılanmamalıdır.⁷¹⁰ Aksini kabul, özellikle basın üzerinde bir caydırıcı etki oluşturur.⁷¹¹ Örneğin *Castells v. İspanya* başvurusunda gazeteci başvuru, olayları doğru ve iyi bildiğini kanıtlamak için talepte bulunmuş ise de devlet kurumlarına yönelik hakaret içeren ifadelerle ilgili olarak doğruluk savunmasının (*exceptio veritatis*) ileri sürülemeyeceği gerekçesiyle bu konudaki talepleri yerel mahkemeler tarafından reddedilmiştir. Başvurucu yazısında, Bask Bölgesi'nde işlenen cinayet ve saldırıların uzun bir listesini çıkararak, bunların cezasız kaldığını vurgulamış, adını verdiği çeşitli aşırılık yanlısı örgütlerin olaya karıştığını iddia ederek durumun sorumluluğunu hükümete yüklemiştir.⁷¹² AİHM'ne göre, bu iddialar konusunda başvurunun iyi niyetini göstermeye ve iddiaların doğruluğunu kanıtlamaya çalışması mümkündür. Dolayısıyla AİHM, doğruluk savunmasına ispat aracı olarak izin verilmemesini belirleyici olarak dikkate almış ve başvurunun ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik böyle bir müdahalenin, demokratik toplumda gerekli olmadığına karar vermiştir.⁷¹³ Bununla birlikte oy çokluğu ile verilen bu kararın ayrık görüşünde, AİHM'nin değerlendirmesinde ispat külfetine belirleyicilik atfedilmesi de eleştirilmiştir. Ayrık görüşte ifade özgürlüğünün ihlaline karar verilebilmesi için, demokratik toplumun bir gereği olarak hükümeti eleştiren başvurunun cezalandırılmış olmasının zaten yeterli kabul edileceği belirtilmiştir.⁷¹⁴ Sonuç itibarıyla ifade özgürlüğü güvenceleri ile bağdaşmayan bir müdahalede ayrıca ispat meselesine önem atfetmek, özellikle değer yargıları açısından gereksiz bir muhakeme şeklidir. Diğer bir ifadeyle, özellikle değer yargılarının ispatı bakımından, doğrulama zorunluluğu getiren bir ispat külfeti

⁷⁰⁹ *Flux v. Moldova* (No. 7), Başvuru No. 25367/05, 24/11/2009, para. 41; *Kasabova v. Bulgaristan*, Başvuru No. 2385/03, 19/04/2011, para. 63.

⁷¹⁰ *Kasabova v. Bulgaristan*, para. 62.

⁷¹¹ *Kasabova v. Bulgaristan*, para. 55; Değerlendirme için ayrıca bkz. Bulak, **a.g.e.**, s. 133.

⁷¹² *Castells v. İspanya*, para. 47-48.

⁷¹³ *Castells v. İspanya*, para. 48; yabancı devlet başkanı açısından *exceptio veritatis* ileri sürülebilmesi ile ilgili olarak bkz. *Colombani v. İspanya*; devlet başkanına hakaret suçu açısından ileri sürülebilmesi ile ilgili olarak, bkz. *Eon v. Fransa*.

⁷¹⁴ *Castells v. İspanya*, Ayrık Görüş, Yargıç Pekkanen.

yüklenmesine ilişkin usul kuralları da ifade özgürlüğü ile bağdaşmayan bir başka mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷¹⁵ Bununla birlikte doğruluk savunmasının yargı sisteminde öngörülmüş olmasına rağmen, kategorik olarak, devlet kurumları ve üst düzey devlet görevlilerine yönelik kamu yararı güden tartışmaya katkı bağlamında ele alınmasını gerektiren siyasi ifadeler açısından devre dışı bırakılması da ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin usuli güvencelerle bağdaşması güç olacaktır.

Bir başka örnekte, bir avukat hakkında ceza soruşturmalarına dayanan olgusal isnatların tekzip yayınlanarak düzeltilmesine karar verilmiş, yerel mahkeme ise avukatın kişilik haklarına saldırı gerekçesiyle tazminat talebini reddetmiştir. Mahkeme, ihtilaflı yazıda belirtilen olayların yayımlama tarihindeki belgelere dayanarak doğruluğunu incelediğini ve olayların gerçeğe uygun görüldüğünü, somut olayda kamu menfaati bulunduğunu tespit etmiştir. Unutulmamalıdır ki, bilginin doğruluğu bakımından kişinin şeref ve itibarına saygı hakkının sınırlarını kamu yararı çizmektedir.⁷¹⁶ Burada her ne kadar kamuoyunun dikkatini çekecek nitelikte ifadeler kullanılmış olsa bile, ceza soruşturması dosyasına atıfta bulunularak basın özgürlüğüne vurgu yapan bir analiz çıkarılmasının altı çizilmiştir.⁷¹⁷

İsnat edilen iddiaların doğru olduğunun ispatlanması ile ilgili olarak, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek* başvurusu başka bir örnektir. Bu başvuruda, başvuruçuların, çok etnik kökenli bir kamu radyo istasyonuna atanan müdürün atama prosedürüne ilişkin endişelerini üst düzey makamlara ilettikleri bir mektubun gazetede yayımlanması ele alınmıştır.⁷¹⁸ Bu değerlendirmede esas alınan kriterlerden ilki, isnat edilen iddialara konu muhatap kişinin ne kadar tanındığı ve iddiaların konusunun ne olduğudur. Mektuplarda, atama prosedüründe kısa listeye alınan kişinin, işyerinde görevi kötüye kullandığı ve yazarı olduğu iddia edilen, toplumun farklı etnik ve dini kesimlerini aşağılayan bir gazetede yer alan bir yorumu nedeniyle suçlandığı belirtilmiştir. Bu iddiaların muhatabı ise bir radyo çalışanı olan kamu görevlisidir. İddiaya konu bilgilerin içerdiği kamu yararı bakımından, atanmak istenen görevin kamu görevi olması nedeniyle kabul edilebilir eleştiri sınırlarının

⁷¹⁵ *Braun v. Polonya*, Başvuru No. 30162/10, 04/11/2014.

⁷¹⁶ Recommendation CM/Rec(2011)7, **a.g.e.**, s. 30.

⁷¹⁷ *Taşkaya ve Ersoy v. Türkiye*, Başvuru No. 72068/10, 22/01/2019, para. 66-67.

⁷¹⁸ *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek [BD]*, Başvuru No. 17224/11, 27/06/2017.

sıradan bir meslek mensubuna göre daha geniş olması gerekir.⁷¹⁹ İkinci bir kriter, ilgili makamlara aktarılan bilgilerin içeriği, şekli ve sonuçlarıdır. İddialar söylentiye dayanmaktadır; ancak başvuruçular, iddianın kaynağını açıklamamıştır. Bu nedenle de paylaştıkları bilginin doğrudan sorumluluğunu üstlendikleri kabul edilmiştir.

Bu noktada isnat edilen iddiaların paylaşılma amacının ilgili kişiyi suçlama mı yoksa devlet makamlarını durumdan haberdar etme mi olduğu dikkate alınmalıdır. Başvuruçular; amaçlarının, yetkili makamları bazı usulsüzlükler hakkında bilgilendirmek ve onları mektupta yer alan iddiaları araştırmaya ve doğrulamaya sevk etmek olduğunu ileri sürmüş olsalar da AİHM, söz konusu mektubun, iddiaların soruşturulması ve doğrulanması için herhangi bir talep içermediğini not etmiştir.⁷²⁰ AİHM'nin analizinde yer alan son kriter ise açıklanan bilgilerin gerçekliğinin sorgulanması olmuştur. Temyiz mahkemesi ihtilaf konusu söylentiye dayalı ifadelerin analizini yapmış ve başvuruçuların “yanlış olduğunu bildikleri veya bilmeleri gereken ... [bu ifadelerin] doğruluğunu kanıtlamadıklarına” karar vermiştir. Ayrıca AİHM, bu ifadelerin “açıkça doğru olmayan gerçeklerle” ilgili olduğunu ve başvuruçuların “[haber yapmadan] önce [bu] gerçek ifadelerinin doğruluğunu teyit etmek için makul çaba sarfetmediklerini, sadece [bu ifadeleri] yaptıklarını” eklemiştir. AİHM neticede, yerel mahkemelerin gerekçelerini de dikkate alarak, başvuruçuların mektuplarındaki iddiaların yeterli olgusal temele sahip olmadığı sonucuna varmıştır.⁷²¹

Öyle ki, daha önce de değinildiği üzere bir somut olayın olgusal koşullarını değerlendirmek, kural olarak bu değerlendirmeyi yapmak üzere daha iyi konumda olan yerel mahkemelerin görevidir. Ancak bu değerlendirme yapılırken ifade özgürlüğü standartları da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin *Braun v. Polonya* başvurusunda, başvuruçunun önemli bir konuda kamuya açık bir tartışmaya katılmış olduğu değerlendirilmiş ve bu nedenle yerel mahkemelerin başvuruçunun iddialarının doğruluğunu kanıtlamasını gerektiren yaklaşımı kabul etmemiştir. AİHM'ne göre, başvuruçunun gazeteci olarak görülmediği gerekçesiyle, daha zorlu bir ispat standardı yerine getirmesini istemek haklı görülmez.⁷²²

⁷¹⁹ *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek [BD]*, para. 98; *Björk Eiðsdóttir v. İzlanda*, Başvuru No.46443/09, 10/07/2012, para. 68.

⁷²⁰ *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek [BD]*, para. 103.

⁷²¹ *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek [BD]*, para. 110-117.

⁷²² *Braun v. Polonya*, para. 50.

Öte yandan, henüz yeni gerçekleşmiş olguları tamamen teyit etmek her zaman mümkün değildir. Kamuoyunun haber ve bilgi alma hakkı kapsamında, gerçekleşmiş bir olayın sebep ve sonuçlarına ilişkin ilk etapta yapılan paylaşımların gecikmesinin haberin tüm değerini ve çekiciliğini ortadan kaldıracabileceği de dikkate alındığında, sansür oluşturacak biçimde engellenmeleri ifade özgürlüğüne keyfi ve orantısız bir müdahale oluşturabilir. Bu yüzden böyle durumlarda belirli bir manevra alanı gerekmektedir. Öyle ki bir olayın belli bir yönde gerçekleştiğine ilişkin ilk tespitlerin doğru olmadığının ilerleyen zamanlarda ortaya çıkması mümkündür. Dolayısıyla, bir olay gerçekleştiğinde doğrudan uygulanan yayın yasakları bu kapsamda ele alınmalıdır. İnternet ortamındaki her yanlış bilgi kasıtlı olarak servis edilmemektedir. Bununla birlikte terör saldırısı, doğal afet ya da herhangi bir toplumsal olayın yaşandığı dönemlerde yayın yasaklarının da artışıyla, kamuoyunun doğru bilgi edineceği kaynaklar azalmaktadır. Haberin güvenilir kaynaklar dışında kulaktan dolma söylentiler üzerinden yayılması, yanlış anlama ve bilgi kirliliğinin artmasına neden olur.

Makraduli v. Kuzey Makedonya başvurusunda, AİHM'nin değerlendirdiği ifadelerden biri de basına yansıyan iddialar uyarınca “*polis dinleme ekipmanının borsada işlem yapmak için kötüye kullanılıp kullanılmadığına*” ilişkindir. Burada ihtilaf konusu ifadelerin ispatlanmaması nedeniyle başvurunun mahkûmiyetine karar verilmesi ele alınmıştır.⁷²³ AİHM'nin içtihadına göre, üçüncü bir kişiye yönelik suçlamalar, dolaylı yoldan veya bir soru şeklinde dile getirilmiş olsa dahi, ispata elverişli bir olgu iddiası olarak kabul edilebilir.⁷²⁴ Bununla birlikte, kullanılan ifadeler ve bunların sunuluş şekli de önem taşımaktadır. Bu başvuruda, ihtilaf konusu soruların “*kamuoyunda güçlenen söylentilerle*” ilgili olması ve esasen daha önce kamuoyunda tartışılmış bir konu hakkında soru yöneltilmiş olması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda başvurunun ifadesinin doğruluğunu kanıtlaması istendiği ölçüde, imkânsız olmasa da makul olmayan bir görevle karşı karşıya bırakıldığı tespit edilmiştir.⁷²⁵

İspat yükü ile ilgili benzer bir değerlendirme, devlete ait arazilerin halka açık satışı ile ilgili olarak, iktidarda olan siyasi partinin kıdemli üyesi ile ihaleye giren bir

⁷²³ *Makraduli v. Kuzey Makedonya*, Başvuru No. 64659/11 ve 24133/13, 19/07/2018.

⁷²⁴ *Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka*, para. 74-76.

⁷²⁵ *Makraduli v. Kuzey Makedonya*, para. 78; benzer şekilde, *Thorgeir Thorgeirson v. İzlanda*, para. 65.

holding arasındaki ilişkilerin sorgulandığı ifadeler nedeniyle, başvurucunun mahkûm edilmesi açısından yapılmıştır. AİHM, başvuru tarafından kullanılan bazı ifadelerin ölçülülükten yoksun ve alaycı olsa da açıkça hakaret içeren bir dile sahip olmadığına kanaat getirmiş ve söz konusu ifadelerin kabul edilebilir, abartı veya tahrik sınırları içerisinde kaldığını tespit etmiştir.⁷²⁶ Meseleye ilişkin devam eden siyasi tartışmalar göz önüne alındığında, yerel mahkemelerin, başvurucunun iddialarının doğruluğunu kanıtlaması gerektiği yönündeki kanaati içtihatla bağdaşmamaktadır.⁷²⁷

Diğer taraftan örneğin, bir şirket çalışanının hiyerarşik üstü olan kişi tarafından cinsel saldırı ve tacize uğrama iddiası sonrasında iftira suçundan cezalandırılması bu kapsamda ele alınabilir. Böyle bir yargılamada, isnat edilen fiilin gerçekleştiğinin ortaya konulmadığına veya ilgili suçun kendisine isnat edilen kişiye atfedilemediğine ilişkin mahkemelerin kesin kararlarının iftira suçuna yönelik kastın oluşması için yeterli kabul edilmesi, ifşada bulunan kişinin iddiaların doğru olduğunu ispatlama imkânının aksi ispatı mümkün olmayan yasal karine nedeniyle engellenmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle de ihbarcının otomatik bir şekilde ve peşin kabulle cezalandırılmasına sebebiyet verilebilir.⁷²⁸ Özellikle delil yetersizliği nedeniyle verilen beraat kararları bakımından bu yönde bir yasal karine uygulanması, ihbarcının iddia edilen olayın gerçekleştiğine ve iftira kastı bulunmadığına ilişkin savunma hakkı verilmesi önünde engel olarak görülmektedir. AİHM de bu kapsamda AİHS'nin 6. maddesi uyarınca güvence alınan adil yargılanma hakkı doğrultusunda savunma imkânlarını kullanamadığını da dikkate alarak masumiyet karinesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷²⁹

Bir başka örnekte bir siyasetçinin, bazı milletvekillerine yönelik yolsuzluk iddialarının gerçek olup olmadığının ortaya konulmadığı gerekçesiyle cezalandırılmasının ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı bir etki oluşturacağına ve başvurucunun mahkûmiyetinin demokratik toplumda gerekli olmadığına karar verilmiştir.⁷³⁰ Bu davada aynı zamanda avukat olan bazı milletvekillerini yolsuzlukla suçlamaktan ziyade, bu kişilere kamu şirketleri tarafından hukuki danışmanlık verilmesinden oluşan bir siyasi yolsuzluk sisteminin ortaya

⁷²⁶ *Makraduli v. Kuzey Makedonya*, para. 79; benzer şekilde, *Mamère v. Fransa*, para. 25.

⁷²⁷ *Makraduli v. Kuzey Makedonya*, para. 80.

⁷²⁸ *Klouvi v. Fransa*, B. No. 30754/03, 30/06/2011, para. 5-13 ve 14-16.

⁷²⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 340-341.

⁷³⁰ *Monica Macovei v. Romanya*, Başvuru No. 53028/14, 28/07/2020.

konmasının amaçlandığı ve bu yönüyle kamusal tartışma ortamına katkıda bulunulduğu değerlendirilmiştir. Dolayısıyla AİHM, iddiaların en azından belirli bir olguya dayandığı göz önüne alındığında, başvurucunun yorumlarının kötü niyetli ve basit bir kişisel saldırı anlamına gelmediği kanaatine varmıştır. Kararın karşıoyunda, hedef göstererek bir kişinin itibarını zedeleyebilecek nitelikteki iddiaların olgu isnadı teşkil etmesi halinde, bu iddiaların doğruluk payının gösterilmesi şartı aranması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak somut olay bakımından yerel mahkemelerin iddiaların doğruluğuna ilişkin herhangi bir doğruluk araştırması yapmamış olmasından hareketle, ifade özgürlüğünün ihlaline dair karara katılmadığı, karara muhalif kalan yargıç tarafından vurgulanmıştır.⁷³¹ Bununla birlikte, bu kararda özellikle yolsuzluk gibi kamu yararına tartışma ortamına katkı sağlayan iddialar söz konusu olduğunda, başvurucunun bir siyasetçi olarak siyasetçi olmayanlara kıyasla daha üstün bir role sahip olduğunun kabul edilmesinin, kısıtlayıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceği vurgulanmıştır. Nitekim demokratik bir hukuk devletinde, tüm bireyler siyasete ya da başka bir deyişle kamu yararı için çalışmaya katılma hakkına eşit derecede sahiptir ve bu nedenle ifade özgürlükleri için de aynı korumadan yararlanmalıdır.⁷³²

Öte yandan ifade özgürlüğü ile bağlantılı davalarda, adil yargılanma hakkı bağlamındaki usuli güvencelere riayet edilmeden verilen mahkûmiyet kararları, ifade özgürlüğünün yanı sıra adil yargılanma hakkı bağlamında da sorunludur. Tanık sorgulama hakkı etkili şekilde kullanılmadan kimliği açık ya da gizli tanık beyanlarına, avukatsız verilen ifadeler veya itiraz argümanları dikkate alınmadan dayanak alınan bilirkişi raporlarının sonuçlarına dayanan mahkûmiyet kararları, ifade özgürlüğü bağlamında usuli ilişkin güvence eksikliğini de göstermektedir. Örneğin, daha önce de değinilen *Sokolovskiy v. Rusya* davasında başvurucunun ifadelerinin, delil olarak sunulan videoların içeriği ışığında bir bütün olarak analiz edilmemiş ve videoların oluşturulduğu bağlamın da yerel mahkemeler tarafından dikkate alınmamış olması, AİHM tarafından ihlal kararında dikkate alınan unsurlar arasındadır. Bağlamından koparılmış ifadeler üzerinden çıkarım yapılarak, söz konusu ifadenin yerel mahkemeler tarafından yeniden üretilmesi; ihtilaflı ifadeler, sert ve kaba bir üslupla dile getirilmiş olsa dahi, genel ilgi alanına giren bir tartışmanın parçası olup

⁷³¹ *Monica Macovei v. Romanya*, Karşıoy, Yargıç Mourou-Vikström, para. 4.

⁷³² *Monica Macovei v. Romanya*, aynı yönde Ayrık Görüş, Yargıç Wojtyczek, para. 4.

olmadığını veya genç bir kitleye hitap eden bir *blog* yazarının faaliyet tarzına özgü bir üslupla haklı gösterilip gösterilemeyeceğini değerlendirme amacı taşıyan bir usuli güvence olarak kabul edilmelidir. Bu doğrultuda silahların eşitliği ilkesine saygı gösterilmemesi, bireyin ifade özgürlüğü kapsamında yararlanması gereken usuli korumadan da mahrum bırakılmasına neden olmaktadır.⁷³³ Davanın koşullarına göre yargı makamları tarafından dil biliminde uzman bilirkişi raporlarından destek alınabilmelidir.⁷³⁴ Bununla birlikte, dayanılan bilirkişi raporlarının, hukuki değerlendirme mahkemelere ait olmasına rağmen, belirli kelime ve ifadelerin anlamı gibi salt teknik incelemenin ötesine geçerek ve ihtilaflı ifadelerden çıkarımlar yaparak hukuki nitelermeye gidilmesi ve bu değerlendirmenin adil denge analizi yapılmaksızın hükme esas alınması, ifade özgürlüğü açısından bir güvence eksikliği teşkil edebilir.⁷³⁵

Örneğin, Rus feminist punk grubu *Pussy Riot*'un üyelerinin bir Katedral'de gerçekleştirdikleri ve siyasi süreci eleştiren sözleri de içeren performansın video kayıtlarının *Youtube* üzerinde yayınlanması sonrası, “aşırılıkçı” nitelikte olduğu gerekçesiyle erişimin yasaklanmasına ilişkin bir kararda AİHM, kullanılan ifadelerin değerlendirilmesinde yerel mahkemelerin dil bilimcilerden edindiği raporlara atıf yapmalarını ve başvurularda itiraz hakkı tanınmamış olmasını dikkate almıştır.⁷³⁶ Bununla birlikte AİHM, yerel mahkemeye ait olan adil denge analizine ilişkin bir hukuki meselenin yapılmaması ve ifadelere odaklanılarak bilirkişi raporundaki tespitlere atıfta bulunulmakla yetinilmesini eleştirmiştir. Bu noktada kamu otoritesinin ileri sürdüğü argümanları ilgili tarafın argümanlarıyla karşılaştırarak bir tür yargı denetimi yapmadan karara varılması ifade özgürlüğü kapsamında güvence altına alınan haklara müdahale için ilgili ve yeterli sayılamaz.⁷³⁷ Bu doğrultuda, yerel mahkemelerin ilgili ve yeterli gerekçeler sunma yükümlülüğünü yerine getirmediğine kanaat getirilmiştir. Başvurucuların video kayıtlarının “aşırılıkçı” nitelikte olduğu ve bu kayıtlara internet üzerinden erişimin yasaklanmasının acil bir sosyal ihtiyacı karşılamadığı ve dayanılan meşru amaçla orantısız olduğu tespiti üzerine ihlal kararı verilmiştir.⁷³⁸

⁷³³ *Sokolovskiy v. Rusya*, para. 109-110.

⁷³⁴ *Alforova / Koba / Lehka / Kuchuk*, a.g.e., s. 328.

⁷³⁵ *Mutatis mutandis*, *Tagiyev ve Huseynov v. Azerbaycan*, para. 47.

⁷³⁶ *Mariya Alekhina ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 38004/12, 17/07/2018, para. 261, 265-266.

⁷³⁷ *Mariya Alekhina ve diğerleri v. Rusya*, para. 267.

⁷³⁸ *Mariya Alekhina ve diğerleri v. Rusya*, para. 268.

Samodurov ve diğeri v. Rusya kararında ise AİHM, yerel mahkemelerin somut olayları değerlendirmesinde, laiklik ilkesi ve ülkedeki dini çeşitliliğe rağmen neredeyse tamamen Ortodoks Hristiyan bakış açısına dayanan uzman görüşlerini esas almasını, aksine görüşleri uygun gerekçe göstermeden reddetmelerini dikkate almıştır.⁷³⁹ Bu kapsamda örneğin bir müze ortamında sergilenen belirli sanat eserlerinin dini barışı gerçekçi bir şekilde nasıl tehdit edebileceğinin analiz edilmediğini; benzer şekilde bir serginin veya bir posterin varlığının tek başına insanları rahatsız ettiği iddialarının olduğu gibi kabul edilmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Yerel mahkemeler tarafından başvurulara konu ifade biçimlerinin herhangi bir gerçek risk veya hoşgörüsüzlüğü teşvik ettiğine dair kanıt sunmamasının altı çizilmiştir. Bu kapsamda bir bütün olarak ele alındığında AİHM yerel mahkemelerin ifade özgürlüğüne müdahale için ilgili ve yeterli gerekçeler sunmadığını değerlendirmiştir.

Diğer bir örnekte, etnik nefret yayan bir yayının müsadere edilmesi bağlamında, yerel mahkemelerin yayının etnik nefreti teşvik edip etmediğini tespit etmek amacıyla uzman bilirkişi atadığı ve bilirkişi raporuna dayanarak karar verdiği görülmüştür. Ancak, başvurucuya bu rapordan yapılan alıntılarının güvenilirliğini sorgulama veya bilirkişilerin vardığı sonuçlara itiraz etme fırsatının verilmemesi, adil yargılanma hakkı çerçevesinde usuli güvencelerin ihlali anlamına gelmektedir.⁷⁴⁰ Bu çerçevede ele alındığında, örneğin yürütmeye bağlı bir kurumun gerçeğin ne olduğuna ilişkin sunduğu tek taraflı bakış açısı yansıtabilen ve dolayısıyla demokratik toplumda tartışmaya açık olan görüşler ancak iddia mahiyetinde olabileceğinden, bir mahkeme tarafından hükme esas alınması mümkün değildir. Bu görüşlerin mutlaka bağımsız, tarafsız, yetkin ve güvenilir kurum, uzman ya da bilirkişi tarafından teyit edilmesi gereklidir.⁷⁴¹

Sonuç itibarıyla, yukarıda açıklanan bağlamda, çatışan haklar arasında adil denge analizinin kriterlerini ve ifadelerin değer yargısı ya da olgusal bağlamını değerlendirmek için en iyi konumda bulunan yerel makamlardır. Dolayısıyla yerel mahkemelerin yeterli ve uygun gerekçeler sunarak basın özgürlüğü ile özel hayata saygı hakkı arasında kurulması gereken denge için ayrıntılı bir incelemede bulunmaları

⁷³⁹ *Samodurov ve diğeri v. Rusya*, Başvuru No. 3007/06 22081/11 59476/12..., 06/02/2025, para. 9.

⁷⁴⁰ *Balsytė-Lideikienė v. Litvanya*, Başvuru No. 72596/01, 04/11/2008, para. 64 ve 66.

⁷⁴¹ TCK madde 217/A bakımından bkz. Türey / Yılmaz / Börekçi / Özbacı, **a.g.e.**, para. 28

halinde, kendilerine tanınan takdir yetkilerini aştıklarından bahsedilemeyecek ve ikincillik ilkesi çerçevesinde AİHM'nin denetimi devreye girmeyecektir. Bununla birlikte, devlet makamlarının dezenformasyonla mücadeledeki manevra alanının, dezenformasyonla oluşan bilgiye erişim engellerinin siyasi katılıma etkisi özelinde tartışmak ve bu bölümde detaylandırılan genel çerçevenin teknolojik gelişmelerin de etkisinde bu mücadeleyi ne ölçüde farklılaştırabildiğini ayrıca ele alınmak önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRATİK SÜRECE KATILIMIN ÖNÜNDE BİR ENGEL OLARAK DEZENFORMASYON

*“Sessiz vatandaşlar, otoriter bir hükümdar için kusursuz uyruklar olabilirler, ancak onlar demokrasi için büyük bir felaket olurlardı”.*¹

Demokrasilerde bireyin siyasal yaşamın bütün gereklerini yerine getirebilmesi siyasal katılma özgürlüğü ile mümkündür.² Çoğunlukçu demokrasilerde çoğunluğun çıkarına olan, müzakereci demokrasilerde ise mümkün olduğu kadar çok kişinin çıkarına olarak karşılık bulur.³ *Habermas*’ın da ifadesiyle kamusal kanaat ve irade oluşumunun müzakereci karakterini mümkün kılacak bir altyapıyı ayakta tutmak gereklidir.⁴ Dolayısıyla benimsenen sistemde ön plana çıkan, siyasi iktidarın demokratik sürece katılım ile biçimlendirilecek ve yönlendirilecek olmasıdır. Siyasi katılımın etkililiği için ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile serbest seçim hakkının kullanılabilmesi için sağlıklı bir ortam yaratılması gereklidir. İfade ve düşünce özgürlüğünün etkin şekilde var olması özgür ve adil seçimlerle görünür olur.⁵ Bireylerin siyasi kararlara etkin katılımı ve kamu gündemini belirlemek üzere daha açık bir kavrayış edinmek için; kendi görüşlerini ifade etme, birbirlerinden öğrenme, tartışmalara katılma, sorgulama ve bilgi alma gibi ifade özgürlüğüne dayanan yollardan yararlanması gereklidir.⁶ Öyle ki etkin katılım, oy kullanmada eşitlik, bilgi

¹ DAHL Robert A., *Demokrasi Üzerine*, (Çev. B. Kadioğlu), 6. Bası, Phoenix, Ankara, 2021, s. 111.

² MUMCU Ahmet / KÜZECİ Elif, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 8. Bası, Turhan, Ankara, 2019, s. 133.

³ Uygun, *Demokrasinin Çoğunlukçu...*, s. 375.

⁴ Habermas, *Kamusal Yaşamın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü...*, s. 54.

⁵ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 226.

⁶ Dahl, *a.g.e.*, s. 111-112.

edinme demokratik sürecin kriterleri arasındadır.⁷ Bu bağlamda, demokratik bir toplumda bilgiye erişim, bireylerin sağlıklı bir bilgi akışı sağlanan bir ortamda bilinçli kişisel tercihler yapabilmesi ve kamuoyunun demokratik biçimde şekillenmesi açısından kilit bir önem taşımaktadır. Bir toplum, insanların yönetime anlamlı bir şekilde katılabildiği ölçüde demokratiktir. Aksi takdirde demokratik sistemde bireyin katılımcı değil sadece tüketici haline geldiği önermesi doğrulanacaktır.⁸ Kayıtsızlık demokrasinin *enfokrasiye* yaklaşmasına neden olacaktır.⁹ Halbuki bireyler toplumsal meselelerde aktif rol alabiliyorsa bir toplumun demokratik olduğundan söz edilebilir.¹⁰ Dolayısıyla demokrasilerde serbest seçim hakkı bireyin bir siyasal görüşe, siyasal parti ya da politikaya ilişkin düşüncesinin özgürce oluşması ve bunu ifade edebilmesi ile temellenir.¹¹

Dezenformasyon ise doğru bilgiye ulaşılması önünde tehlikeli bir engeldir. Gerçekleri öğrenme ve bilgi edinme önüne engel koyulursa, bireylerin siyasal katılım hakkı da reddedilmiş olur.¹² Dezenformasyon yolu ile doğru bilgi akışına müdahale edilmesi, sağlıklı ve bilinçli bir ortamda karar verme kapasitesini olumsuz etkilediğinden, bireylerin demokratik süreçlere katılımını hem nitelik hem de nicelik açısından azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, dezenformasyonun etkilerinin sadece bireyler üzerinde değil, tüm toplum üzerinde oluşması kaçınılmazdır. Dezenformasyon demokratik bir süreçte siyasal katılımı azalttığı gibi, toplumsal kutuplaşmayı da artırma potansiyeline sahiptir. Öyle ki, dezenformasyon, siyasal propaganda amacıyla da kullanılabilir. Bu durum, seçim süreçlerini etkileyerek, halkın iradesinin yanlış yönlendirilmesine neden olacaktır. Serbest seçim hakkının, demokratik bir toplumun temel taşlarından biri olduğu dikkate alındığında, seçim süreçlerinde dezenformasyonun araç olarak kullanılması, demokratik sürecin işleyişinin adilliğine zarar verir. Dezenformasyonla mücadele, demokratik seçim sürecinin korunması için de gereklidir. Demokratik sürece katılan bireylerin

⁷ Dahl, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁸ Chomsky, **a.g.e.**, s. 30.

⁹ Enfokrasi kavramı için bkz. Chul Han, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰ Güler, **a.g.e.**, s. 89.

¹¹ KALE ÖZÇELİK Fatmagül, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2019, s. 274.

¹² İLKİZ Fikret, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İfade Özgürlüğü Açısından Basın, Radyo ve Televizyon Kanunlarının Değerlendirilmesi”, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 61-128, s. 127.

verecekleri kararlar açısından doğru bilgilere ulaşabilmesi kadar, sağlıklı bir seçim sürecinin işletilebilmesi de önem taşımaktadır.

Bu nedenlerle, dezenformasyonun demokratik süreçlere olan etkisinin öncelikle bilgiye erişim hakkı üzerinden ele alınması [I] ve akabinde serbest seçim hakkı açısından dezenformasyonla mücadelenin teknolojik gelişmeleri de kapsayan farklı boyutlarının tartışılması [II] bu çalışmada dezenformasyonun demokratik toplum üzerinde etkileri bakımından kurgulanan çerçevenin son basamağını oluşturacaktır.

I. Demokratik Toplumda Bilgiye Erişime Dezenformasyon Engeli

Bilgiye erişim, ifade özgürlüğünün temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar ve demokratik toplumun sağlıklı biçimde şekillenmesi için gereklidir. Bu doğrultuda bilgiye erişimin bir hak olarak ele alınması demokratik süreçlerin temel aktörleri olan bireylerin kararlarının oluşmasına giden sürecin yürütülmesi bakımından bir kazanımdır. Zira bilgiye erişim bir hak olarak tanındığında, bireylere talep etme yetkisini tanır. Bu doğrultuda devlet makamları bilgiye erişim hakkının sağlıklı biçimde sağlanması yükümlülüğü altındadır. Özellikle de bu yükümlülük demokratik süreçlerin yürütülmesinde şeffaflık ve katılımın gerekliliğini ön plana çıkartır. Öte yandan, dezenformasyonla mücadelede önemli bir rol oynayan kamu ihbarcılarının korunması, bilgiye erişim sürecini destekleyen bir diğer unsurdur. Kamu ihbarcılarına ilişkin yasal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, demokratik süreçlerin sağlıklı işlemesine katkı sağlayacaktır.

A. Dezenformasyonun Bilgiye Erişim Hakkı Üzerindeki Etkisi

İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve bireylerin gelişmesi için esaslı şartlardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. Demokratik toplumda ifade özgürlüğünün özgürce kullanılabilmesi ise ancak sağlıklı bir bilgi akışının sağlanmasıyla mümkün olabilir. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle günümüzde bilginin yayılma hızı oldukça artmıştır. Bu durum birçok olumlu unsuru bünyesinde taşısa da gerçeğe aykırı bilgilerin doğruların yerini alması, çoğu kez de doğru ile ayırt edilememesi ve bir kayıtsızlık ortamı oluşması bireylerin demokratik kararlarının serbestçe oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Dezenformasyon,

bilgi kaynaklarının bütünlüğünü bozarak bireylerin güvenilir bilgiye erişimini zorlaştırabilmektedir. Bu doğrultuda bilgiye erişimin bir hak olarak ortaya konmasını ve bilgiye erişim hakkının kapsamı ve sınırlarını belirleyen kriterleri öncelikle ele almak faydalı olacaktır. Bu kapsamdaki bir inceleme dezenformasyon aracılığıyla yanlış veya yanıltıcı bilgilerin yayılmasının sağlıklı kaynaklar üzerinden bilgiye erişim hakkını nasıl etkilediği ve bunun demokratik toplumlarda bilinçli karar alma ve demokratik sürece katılma bakımından yol açabileceği sonuçları değerlendirebilmek bakımından da önemlidir.

1. Bilgiye Erişimin Bir Hak Olarak Kapsamı

Bilgiye erişim hakkı; bireylerin bilgiyi arama, alma ve verme hakkını kapsadığı için özünde ifade özgürlüğüyle bağlantılıdır. Öyle ki, bilgiye erişim hakkı ifade özgürlüğünün temel bir unsuru olarak kabul edilmekte ve bilgilendirilmiş ve katılımcı bir demokratik söylemin oluşumunu desteklemektedir. Bilgiye erişim hakkının halkın çeşitli haber ve görüş kaynaklarına ulaşabilmesine *bağlı olduğu* da savunulmaktadır. Bu doğrultuda geniş ve hatta küresel bir kitleye ulaşabilen bilgi araçları, bilgi edinme özgürlüğü için esastır.¹³ Dezenformasyon küresel etkileriyle birlikte dikkate alındığında, bilgiye erişim hakkını etkilediği ölçüde demokratik bir tartışma ortamında demokratik söylemin gelişebilmesini de etkilemektedir. AİHM içtihadından yola çıkıldığında bilgiye erişim hakkının, ifade özgürlüğünün etkili şekilde kullanılmasının önemli bir bileşeni olarak AİHS 10. madde kapsamında ele alındığı ve ifade özgürlüğü için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir.¹⁴

Bilgiye erişimin engellenmesi büyük ölçüde bilgi edinmeye ilişkin yasal düzenlemelerin bulunmaması ya da bilgiye erişim taleplerinin kişisel verilerin korunması ya da gizlilik gibi çeşitli nedenlerle engellenmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca pek çok ülkede yasal düzenlemeler aracılığıyla hayati önem taşıyan kamu yararına yönelik bilgilere erişimin kısıtlandığı gözlemlenmektedir. Hâlbuki bilgi

¹³ PENNEY Jonathon W., “Internet Access Rights: A Brief History and Intellectual Origins”, William Mitchell Law Review, C. 38, S. 1, 2011, ss. 11-42, s. 27.

¹⁴ The Right Of Access To Information, A Key Prerequisite for the Freedom of Expression, Factsheet, 2018, Council of Europe, <https://rm.coe.int/the-right-to-access-of-information-22mar21/native/1680a1dca2> (Erişim Tarihi:20.11.2024); Access to Internet and Freedom to Receive and Impart Information and Ideas, Factsheet, 2024, ECHR, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Access_Internet_ENG (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

toplamak aslında gazetecilik faaliyeti açısından da temel bir hazırlık adımıdır ve basın özgürlüğünün kendine özgü korunan menfaatlerinden birini oluşturmaktadır.¹⁵

a. Bilgiye Erişimin Bir Hak Olarak Dönüşümü

BM İnsan Hakları Komitesi 34 No’lu Genel Yorumunda, ifade özgürlüğünü güvence altına alan 19. maddenin ikinci paragrafının “*her türlü ifade biçimini ve bunların yayılma araçlarını koruduğunu*” ve bunun “*elektronik ifade biçimlerini ve interneti*” de kapsadığı belirtilmektedir.¹⁶ AİHM de temel hakların teknolojik gelişmelere uyarlanabilirliğini kabul ederek, erişilebilirlikleri ve büyük miktarda veri saklama ve yayma kapasiteleri sayesinde, internet sitelerinin halkın haberlere erişiminin iyileştirilmesine ve daha genel anlamda bilgi iletişiminin kolaylaştırılmasına önemli bir katkı sağladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla internetin bilgiye erişim hakkının kullanılması için önemli bir araç olduğu ve bu hakka yönelik kısıtlamaların da ifade özgürlüğünün bir bileşeni olarak bilgiye erişim hakkının gerçekleştirilebilmesi için devletlerin sağlıklı bir ortam oluşturma yükümlülüğü ile AİHS’nin 10. maddesinin ikinci fıkrasındaki sınırlamalara uyulmadığı ölçüde bağdaşmayabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Bilgi edinme hakkı geniş olarak, hiçbir devlet müdahalesi olmaksızın herkesin kendi seçimi doğrultusunda veya basın ve diğer haberleşme imkânları ile her türlü bilgiyi elde edebilmesini, tüm özel kaynaklardaki bilgiye ulaşabilmesini ve devletin elinde tuttuğu kamuoyunu ilgilendiren her türlü veriye erişebilmesini ifade etmektedir.¹⁷ Bilgiye erişim bir taraftan şeffaflık ve hesap verilebilirlik, diğer taraftan da kamuoyunun demokratik süreçlere etkili katılımının sağlanmasıyla ilgilidir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi bünyesinde *Resmî Belgelere Erişim Sözleşmesi* (Tromsø Sözleşmesi) kapsamına kısaca değinilmesi önemlidir.¹⁸ Zira Tromsø Sözleşmesi, kamu otoritelerinin elinde bulunan resmî belgelere, talep edenin statüsüne veya erişim talep etme nedenlerine bakılmaksızın, ayrımcılık yapılmaksızın herkese erişim hakkını

¹⁵ Bychawska-Siniarska, **a.g.e.**, s. 16

¹⁶ 34 No’lu Genel Yorum, **a.g.e.**, para. 12.

¹⁷ SOYKAN Cavidan, “Avrupa İnsan Hakları İçtihatlarında Bilgi Edinme Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 56, S.2, 2007, ss. 63-74, s. 65.

¹⁸ Convention on Access to Official Documents, CETS No. 205, Tromsø, 18.06.2009, Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680084826> (Erişim Tarihi: 20.11.2024); Ayrıca Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Resmî Belgelere Erişim Konusunda Üye Devletlere Tavsiye Kararı Rec (2002) 2 için bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/522/dosya/2722-02-202212-35-pm.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

tanıyan ilk uluslararası sözleşmedir. Sözleşme kapsamında tüm resmî belgeler kural olarak kamuya açıktır ve yalnızca 3. maddesinde sınırlı sayıda sayılan meşru menfaatlerin bulunması halinde bu genel erişim hakkı sınırlanabilir. Her ne kadar *Tromsø* Sözleşmesi'nin bilgiye erişim hakkı kapsamında asgari standartları belirleyen bağlayıcı bir hukuki düzenleme olduğu görülse de uzun yıllar yürürlüğe girmek için beklemiş ve sınırlı sayıda devlet tarafından onaylanmış olması, bu hakkın tanınması kapsamında istenilen başarıyı halen sağlayamadığının da göstergesidir.¹⁹

Her ne kadar AİHM içtihadında ifade özgürlüğünün bir ön şartı olarak kabul edilmiş olsa da mutlak suretle her bilgiye erişme hakkının varlığını savunmak mümkün değildir. Bu nedenle bilgiye erişim hakkının kapsamı açısından devletleri bağlayıcı nitelikte bir uzlaşma oluşmadığı dikkate alındığında, standartları belirleyebilmek adına AİHM içtihadı ile ortaya konan kriterlerin yakından incelenmesi gerekmektedir. AİHM, bilgi edinme hakkını ele aldığı ve bir bilgi talebinin reddedilmesinin başkalarının haklarını korumak gibi meşru bir amaç güttüğü pek çok davayı incelemiştir.²⁰ Bununla birlikte bilgiye erişim hakkı kapsamındaki içtihadın zaman içinde bir dönüşüm gösterdiği söylenebilir. Öyle ki AİHM, bilgiye erişim hakkı kapsamında devletin bilgi sağlama konusundaki pozitif yükümlülüğünü dar yorumladığı bir dönemden geçmiştir. Örneğin bir kimyasal tesiste kaza olması durumunda ortaya çıkabilecek riskler ve alınması gereken önlemler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmemesine ilişkin bir başvuruyu ifade özgürlüğü değil, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını güvence altına alma yükümlülüğü kapsamında 8. madde üzerinden değerlendirmiştir.²¹ Bu bağlamda bilgiye erişim hakkı AİHM tarafından uzun bir süre dar yorumlanmıştır.²² Dolayısıyla, AİHM'nin önceki dönemdeki yaklaşımı bilgi alma özgürlüğünün kamu makamlarının elindeki bilgilere

¹⁹ Aynı yönde bkz. Bulak, **a.g.e.**, s. 39; 2024 yılı itibariyle Sözleşme'yi onaylayan devletler listesi için bkz. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=205> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

²⁰ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* [BD], Başvuru No. 18030/11, 08/11/2016, para. 186 vd.; *Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukrayna*, Başvuru No. 10090/16, 26/03/2020, para. 113 vd.

²¹ *Guerra ve Diğerleri v. İtalya* [BD], Başvuru No. 14967/89, 19/02/1998; Benzer şekilde *Roche v. Birleşik Krallık* [BD], Başvuru No. 32555/96, 19/10/2005.

²² DUYMAZ Erkan, "İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 2, 2013, 1367-1404, s. 1390.

erişim hakkı anlamına gelmediği gibi, bu makamlara bu bilgileri sağlama yükümlülüğü de getirmediği yönündedir.²³

Bununla birlikte, bilgiye erişim hakkının sınırlı hallerde tanınmasından sonra bugün geline nokta AİHM, bilgiye erişimin engellenmesinin başvurunun ifade özgürlüğü hakkına müdahale edip etmediğinin her davada somut olayın ilgili kriterler ışığında incelenmesi gerektiğini belirtir. Bu kapsamda devletin elinde mevcut bilgilere erişim hakkı için *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* kararında tespit edildiği üzere, bilgiye erişim hakkının uygulanabilirliği açısından dikkate alınan kriterler; bilgi talebinin amacı, talep edilen bilginin içeriği, başvurunun rolü ve bilginin mevcut ve erişilebilir olmasıdır.²⁴ Bu kriterleri davaya uygulayan AİHM bir sivil toplum kuruluşu olan başvurunun bilgiye erişim hakkının engellenmesinin ifade özgürlüğü açısından bir müdahale oluşturduğuna karar vermiştir. Başvurunun emniyet birimlerinden talep ettiği bilgileri, insan hakları savunuculuğu yapan bir sivil toplum kuruluşu olarak, kamu yararını ilgilendiren bir konuda araştırma yaparak toplumsal tartışmalara katkı sağlamak amacıyla istemesi söz konusudur. Bu bağlamda yerel makamların, hazır ve erişilebilir olan bu bilgilere erişimi engellemesi, ifade özgürlüğünün kullanılmasında öze dokunan bir müdahaledir. Başvurucu sivil toplum kuruluşunun kamu yararını ilgilendiren bir konuda kamuoyunu bilgilendirmek üzere zorunlu müdafî sistemine ilişkin reform önerilerini desteklemek için bir anket hazırlamak amacıyla, atanan avukatların isimlerinin ve atama sayılarının verilmesi talebinin reddine ilişkin *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* başvurusunda, başvurunun bilgi edinme hakkı bağlamında ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.²⁵

Benzer şekilde, örneğin tarım ve orman arazilerinin mülkiyetinin el değiştirmesinin etkilerini incelemek isteyen bir derneğe kararların bir kopyasının verilmesi talebinin reddi açısından, *Österreichische Vereinigung zur Erhaltung*,

²³ PENTNEY Katie, “The Right of Access to ‘Reliable’ Information Under Article 10 Echr: From Meagre Beginnings to New Frontiers”, *European Convention on Human Rights Law Review*, C. 5, S. 2, 2024, ss. 230-267, s. 235; pek çok karar arasında bkz. *Sdruženi Jihočeské Matky v. Čekya* [k.k.], Başvuru No. 19101/03, 10/07/2006; benzer değerlendirme için bkz. ÇEBİ BUĞDAYCI Melike Özge, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bilgi Edinme Hakkı - İfade Özgürlüğü İlişisine Güncel Yaklaşımı”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1, 2022, ss. 71-92, s. 76.

²⁴ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* [BD], para. 197; *Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukrayna*, para. 117-119.

²⁵ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* [BD], para. 198-200.

Stärkung und Schaffung v. Avusturya başvurusunda, “bilgi edinme hakkı” kavramı geniş yorumlanmıştır. Bu doğrultuda kamu makamlarının uhdesinde bulunan belgelere erişimin reddedilmesinin ifade özgürlüğüne bir müdahale oluşturduğu tespit edilmiştir.²⁶ Benzer şekilde, bilgiye erişim hakkı yorumlanırken, AİHM tarafından insan haklarının korunmasına yönelik bir araç olarak Sözleşme’nin kapsam ve amacı, hükümlerinin; hakları teorik ve hayali değil, pratik ve etkili kılacak şekilde yorumlanması ve uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bilgiye erişim hakkının hiçbir koşulda AİHS’nin 10. maddesi kapsamına giremeyeceğini kabul etmek, bilgi alma ve verme hakkının kullanılmasını engelleyecek ve bu engelleme de ifade özgürlüğünün özüne dokunacak şekilde ve derecede zarar vereceği durumlara yol açacaktır. AİHM’ne göre, bilgiye erişimin başvurusunun bilgi alma ve verme hakkının kullanması için bir araç olduğu durumlarda erişimin engellenmesi, bu hakka bir müdahale teşkil edebilir.²⁷ Bununla birlikte bilgi alma hakkı, bir devlete kendi iradesiyle bilgi toplama ve yayma konusunda pozitif yükümlülükler yüklediği şeklinde yorumlanamaz.²⁸ AİHM’ne göre AİHS’nin 10. maddesi bireye bir kamu otoritesi uhdesinde tutulan tüm bilgilere erişim hakkı vermez ve devlet bu tür bilgileri bireye vermekle yükümlü kılınmaz. Talep edilen bilginin “hazır ve ulaşılabilir” olması ve devlet makamları tarafından herhangi bir veri toplanmasını gerektirmemesi bu anlamda önemli bir kriterdir.²⁹

Böyle bir hak veya yükümlülük, ilk olarak, bilginin açıklanmasının kesinleşmiş bir yargı kararıyla zorunlu kılındığı durumlarda ve ikinci olarak, bilgiye erişimin bireyin ifade özgürlüğü hakkını, özellikle de bilgi alma ve verme hakkını kullanması için bir araç olduğu ve bunun engellenmesinin bu hakka bir müdahale teşkil ettiği durumlarda ortaya çıkabilmektedir.³⁰ Bu nedenledir ki, bilgiye erişimin engellenmesinin başvurusunun ifade özgürlüğü haklarına bir müdahale teşkil edip etmediği ve ne ölçüde müdahale teşkil ettiği, her somut olayın kendine özgü koşulları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, kamusal tartışma ortamına katkı sağlayacak nitelikteki bilginin talep edilme amacı ve kim tarafından talep edildiği

²⁶ *Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Avusturya*, Başvuru No. 39534/07, 28/11/2013; aynı yönde, *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan*, Başvuru No. 8135/06, 25/06/2013.

²⁷ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD]*, para. 155.

²⁸ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD]*, para. 156.

²⁹ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD]*, para. 170.

³⁰ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD]*, para. 156.

de önem taşımaktadır. Bilgi arayan kişinin bilgiyi alma ve kamuya aktarma konusundaki rolü tartışılmalıdır. AİHM'nin kamu gözcüsü olarak betimlediği gazetecilerin yanında sivil toplum kuruluşları, insan hakları savunucuları, *blog* yazarları ve sosyal medyanın popüler kullanıcılarının faaliyetleri açısından da bu rolün özel olarak önem arz ettiğini vurgulamıştır.³¹

Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa davasında AİHM'nin bilgiye erişim hakkına, sonuçtan bağımsız olarak, daha nitelikli bir anlam kazandırdığı gözlemlenmektedir.³² Bu başvuruda Fransız nükleer tesisleri tarafından nükleer santrallerde kullanılan yakıtların işlenmesiyle üretilen radyoaktif atıkları depolamaya yönelik bir projeye karşı çıkan çevre koruma dernekleri tarafından, sorumlu kamu otoritesince yayınlanan bilgilerin doğruluğuna ilişkin itirazlar ve bu konuda kamuoyunu bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle zararın tazminine ilişkindir. AİHM, Sözleşme'nin 10. maddesinin, yetkililerin uhdesinde bulunan bilgilere genel bir erişim hakkı sağlamasa da belirli bir dereceye kadar ve belirli koşullar altında bu nitelikteki bir hakkı ve yetkililerin bilgi iletme yükümlülüğünü güvence altına alabileceğini hatırlatmıştır.³³ Talep edilen bilgilerin incelenmesine erişim, bu bilgiler özellikle çevresel tehdit oluşturan bir projeyle ilgili olduğunda daha önem taşımaktadır. Bilgiye erişim hakkının etkili şekilde sağlanabilmesi için bu kapsamda talep edilen bilgilerin samimi, doğru ve yeterli olması gereklidir.³⁴ Aksi takdirde bu hakkın özüne dokunulmuş olur. Bilgiye erişim hakkının sağlanmasında devletin yükümlülüğü güvenli bilgiye erişimi sağlamaktır. Bu çerçevede *Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa* kararında her ne kadar bilgiye erişim hakkı bakımından somut olayın koşullarında bir ihlal bulunmamış olsa da, AİHM'nin bilgiye erişim hakkına niteliksel bir anlam kazandırdığı söylenebilir.³⁵ Bu doğrultuda, kamu makamlarının sağladığı bilgilerin samimi, doğru ve güvenilir olması gerektiği vurgusu bu hakkın artık yalnızca şekli şekilde ele alınmayacağına ve bilgiye erişim hakkı kapsamında devletin pozitif yükümlülükleri anlamında yavaş ama

³¹ Kamu gözcüsü kapsamının genişlemesi açısından bkz. *Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç* [BD], para. 59 ve 62; *Cangı v. Türkiye*, Başvuru No. 24973/15, 29/01/2016, para. 35; *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan*, para. 20; *Guseva v. Bulgaristan*, Başvuru No. 6987/07, 17/02/2015, para. 41; *Taner Kılıç v. Türkiye* (No. 2), para. 145-146; *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan* [BD], para. 168.

³² *Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 56176/18, 56189/18, 56232/18..., 01/07/2021.

³³ *Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa*, para. 107.

³⁴ *Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa*, para. 108.

³⁵ *Pentney, a.g.e.*, s. 231.

nitelikli bir dönüşüme de işaret etmektedir. Öyle ki bu davada ifade özgürlüğünün kapsamının uygulanmasına doğru bilginin sağlanmamış olduğu iddiası yön vermiştir. Bu yaklaşım, karardaki sonuçtan bağımsız olarak kamuoyunu ilgilendiren önemli konularda güvenilir bilgi sağlama konusunda pozitif yükümlülüklerine kapının aralanması şeklinde yorumlanabilir.

b. Kamu Yararını İlgilendiren Konularda Bilgiye Erişim Talebinin Reddi

AİHM'nin kamu yararını ilgilendiren bir konuda bilgiye erişim hakkının tanınmasına ilişkin ilk adımı devletin negatif yükümlülükleri üzerinden olmuştur. *Társaság a Szabadságjogokért v. Macaristan* başvurusunda, Anayasa Mahkemesi önündeki bir soyut norm denetimi başvurusunun detaylarını öğrenmeye ilişkin bilgi edinme talebinin reddinde AİHM kamu makamlarının “bilgiye erişimi engellememe ödevi” olduğunu vurgulamıştır.³⁶ Bu başvuruda basının kamunun genel menfaatlerini ilgilendiren bilgileri alma hakkına sahip olduğuna karar verilmiş, bilgi edinme hakkının korunması alanında, insan hakları alanında çalışan bir dernek olarak başvuruçunun faaliyetleri de basına sağlanan korumaya benzer bir korumda nitelendirilmiştir.³⁷ AİHM ayrıca devletin bilgiye erişimi engellememe yönündeki negatif yükümlülüğünün yanı sıra, kamu yararını ilgilendiren bilgilere erişimi engellemek için tasarlanan engellerin caydırıcı olabileceğini değerlendirmiştir.³⁸ Şüphesiz ki kamusal tartışma için çeşitli platformlar oluşturma işlevi basınla sınırlı değildir. Bu faaliyetler, kamusal tartışmanın temel unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşları da dâhil olmak üzere pek çok başka kurum ve kuruluş tarafından yerine getirilebilir. AİHM, bir sivil toplum örgütünün kamu yararını ilgilendiren konulara dikkat çekmesi halinin tıpkı basına benzer öneme sahip bir rol oynadığını ve benzer bir koruma kapsamında kamu gözcüsü olarak nitelendirilebileceğini sonraki içtihadında da kabul etmiştir.³⁹

Bununla birlikte AİHM, ilerleyen dönemde özellikle kamu yararını ilgilendiren çevre ile ilgili konular kapsamında AİHM bilgi edinme taleplerinin reddine ilişkin içtihadını pozitif yükümlülükler bağlamında genişleterek ele almıştır. Örneğin *Cangi*

³⁶ Duymaz, **a.g.e.**, s. 1392.

³⁷ *Társaság a Szabadságjogokért v. Macaristan*, Başvuru No. 37374/05, 14/04/2009, para. 36.

³⁸ *Társaság a Szabadságjogokért v. Macaristan*, para. 38.

³⁹ *Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD]*, para. 166; *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para.103.

v. *Türkiye* başvurusunda gerçekleştirilmesi halinde çevre üzerinde etkisi olması muhtemel projelerle ilgili bilgiye erişim hakkını ele almıştır.⁴⁰ AİHM bu başvuruda, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'nun, başvuru tarafından talep edilen tutanağın, faaliyetlerini yürütmek amacıyla kamu kurum ve kuruluşları tarafından elde edilen ve bu hüküm tarafından öngörülen görüş, teklif, bilgi notu veya tavsiye niteliğindeki bilgi ve belgeler kategorisine girdiği gerekçesiyle, başvurunun kendisine sunduğu itiraz başvurusunu reddetmesinin kanunla öngörülmediğine karar vermiştir.⁴¹ Nitekim AİHM'ne göre, ulusal makamların kararlarında, faaliyetlerini yürütmek amacıyla kamu kurum ve kuruluşları tarafından elde edilen görüş, teklif, bilgi notu veya tavsiye niteliğindeki bilgi ve belgelerin, aksi yönde bir karar verilmediği sürece bilgi edinme hakkı kapsamına girdiği yönündeki genel ilkenin somut olayda uygulanmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu'nun 26. maddesiyle uyuşmayan bu uygulama karşısında, yargı kararı istisnasının da bulunmadığı durumda, başvurunun bilgiye erişim talebinin reddi keyfi ya da en azından açıkça mantıksız kabul edilmiştir.⁴²

Benzer bir şekilde, T.C. Anayasa Mahkemesi de internet sitelerine erişimin engellenmesi kararlarına ilişkin istatistiklerle ilgili bilgi edinme talebinin reddedilmesi nedeniyle yapılan bireysel başvuruyu ele almıştır. Anayasa Mahkemesi bu başvuruda idari makamlar ve derece mahkemeleri tarafından bilgi edinme talebinin reddine dayanak olarak gösterilen 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanun'un istenecek bilgi ve belgenin niteliğini düzenleyen 7. maddesi ve kanunun uygulaması kapsamı dışında bırakılan adli soruşturma ve kovuşturmayla ilişkin bilgi veya belgeleri düzenleyen 20. maddesi ile somut olay arasındaki bağlantı gösterilememiş olmasını; ve ayrıca bir kısım bilgi talebinin karşılanmasının ayrı ve özel bir araştırma yapılmasını gerektirdiğinin, bir kısım bilgi talebinin de bilgi edinme hakkının istisnasını oluşturduğunun soyut olarak belirtilmesi ile yetinilmiş olmasını incelemiştir.⁴³ Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 26. maddesinin kişilere resmî makamlarca tutulan bilgiye ulaşma

⁴⁰ *Cangı v. Türkiye*, para. 32.

⁴¹ *Cangı v. Türkiye*, para. 44.

⁴² *Cangı v. Türkiye*, para. 43; Bilgi edinme talebinin reddinin mahkemeye erişim hakkı bakımından ele alındığı bir örnekte, başvurunun HSK tarafından yapılan seçimde yeniden Yargıtay üyeliğine seçilememesi üzerine, yapacağı talep ve başvurularla açacağı davalara esas olmak üzere Yargıtay üye seçimine ilişkin işleyişe dair bir kısım bilgi ve belge için bilgi edinme talebinin reddine ilişkin işleme karşı yapılan itirazın incelenmeksizin reddinin kanunda dayanağı bulunmaması nedeniyle adil yargılanma hakkı bağlamında mahkemeye erişim hakkı ihlali oluşturduğuna ilişkin bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ali Suat Ertosun (14)*, B. No: 2019/9590, 8/2/2024, para 26 ve 28.

⁴³ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Yaman Akdeniz (2) [GK]*, B. No: 2016/6815, 15/2/2023, par.a 96.

şeklinde genel bir hak tanımadığını, devlete de elindeki veri ve belgelerle ilgili bilgi verme yükümlülüğü yüklenmediğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte başvuruya konu bilgi talebi düşüncenin açıklanması amacının bir ön koşulu olarak görülmelidir ve düşüncenin oluşumu sürecinde faydalanılmak üzere ulaştırılması gerekli bir bilgi olduğunun altı çizilmelidir.⁴⁴ Somut olayın koşullarında başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin kanuni dayanağı olarak kabul edilmesi mümkün olmadığı gibi müdahalenin meşru bir amacının bulunduğu da idari ve yargısal makamlarca gösterilememiştir.⁴⁵ Başvurucunun yalnızca haz istatistiki bilgi talep etmiş olduğu ve bu istatistiki bilgilerin Anayasa Mahkemesi tarafından, yerel makamların ön kabulünün aksine, adli soruşturma veya kovuşturmayla ilişkin bilgi olarak kabul edilmemiş olması önemlidir. Yerel mahkemelerin talepleri reddederken yetersiz ve soyut gerekçeler kullanması dikkate alındığında, Anayasa ve yasal mevzuatın devlete hazır olmayan genel bir bilgi verme yükümlülüğü yüklememekle birlikte, somut olayda ifade özgürlüğü bağlamında bilgiye erişim hakkına yönelik yapılan müdahalenin hukuki temelden yoksun olduğunu ve demokratik toplum düzeniyle bağdaşmadığına kanaat getirilmiştir.

Bununla birlikte örneğin, bir özel hukuk davasında verilen kararın kopyasının davaya taraf olmayan üçüncü bir kişi tarafından talep edilmesi ve bu talebin reddedilmesi, bilgiye erişim hakkı kapsamında konu bakımından yetkisiz bulunarak kabul edilemezlik kararı verilmiştir.⁴⁶ Başvurucu talebini, davadan kişisel olarak hiçbir şekilde etkilenmemesine rağmen tüm kararların kamuya açık olması gerektiği ve bunun şeffaflık, hesap verebilirlik ve adaletin iyi idaresi gibi meşru amaçları destekleyeceğini savunarak bilgilendirilme konusundaki genel menfaatine dayandırmıştır. Ancak kararın bir kopyasını edinmesinin, bilgi ve fikir alma ve başkalarına aktarma özgürlüğünü kullanabilmesi için neden gerekli olduğuna dair özel bir neden ileri sürmemiştir. Bu dava kapsamında başvurucunun, halkın haberlere erişimini artırma ve bilginin yayılmasını kolaylaştırma konusunda sahip olabileceği herhangi bir özel role atıfta bulunulmamıştır. Dolayısıyla somut olay özelinde başvurucunun amacının bilgilendirilmiş kamusal tartışmanın temel bir unsuruna yönelik olduğu söylenemeyecektir.

⁴⁴ Bir bütün olarak uygulanan kriterler için bkz. *Yaman Akdeniz (2)* [GK], para. 53.

⁴⁵ *Yaman Akdeniz (2)* [GK], para. 97.

⁴⁶ *Sioutis v. Yunanistan* [k.k.], Başvuru No. 16393/14, 29/08/2017.

Aynı doğrultuda, bir sivil toplum kuruluşu ile bir gazeteciden oluşan başvurucuların üçüncü şahıslarla ilgili suç dosyalarına erişim taleplerinin reddedilmesi de bu kapsamda ele alınmıştır. Başvurucular, ceza davası dosyasına erişim izni taleplerinin amacını belirtmemiş; belgelerin, bilgi alma ve başkalarına bilgi verme özgürlüklerinin kullanılması için neden gerekli olduğunu açıklanmamış olması nedeniyle ifade özgürlüğünün bireylere devlet uhdesinde tutulan bilgilere erişim konusunda mutlak bir hak vermediği değerlendirilmiştir.⁴⁷ AİHM tarafından dikkate alınan önemli bir husus da talep edilen bilgilerin yokluğunda dahi birinci ve ikinci başvurucuların araştırmalarına devam edebilmiş ve sonuçlarını kamuya açık hale getirebilmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle ilgili ceza davası materyallerine erişim, ifade özgürlüğü haklarının etkili bir şekilde kullanılması için bir araç olmamıştır. Dolayısıyla, bilgi alma hakkının bu sıfatla kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla kullanılıp kullanılmadığı somut olay bazında araştırılmalıdır.

Öte yandan bilgiye erişim hakkı bağlamında uygulanacak kriterleri pekiştiren diğer bir dava *Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukrayna* başvurusudur. Bu başvuru parlamento seçimlerinde adayların öz geçmişlerinde yer alan akademik ve mesleki birikimlerine ilişkin bilgilerin, bir sivil toplum kuruluşuna verilmesi talebinin reddine ilişkindir. Somut olayda başvuru, önemli mevkilere aday olanların dürüstlüğü konusunda duyduğu endişelere bağlı olarak, 2014 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerini kazanan parti milletvekillerinin geçmişleri hakkında kamuoyuna bilgi vermek ve seçimlerde kamu görevlerine aday olan tüm kişilerin öz geçmişlerine erişimin ücretsiz olması için genel bir emsal oluşturmak istemiştir. Söz konusu siyasetçilerin çoğu, daha önce yüksek makamlarda bulunmuş olsa da özgeçmişleri hiç yayımlanmamıştır. Bu da basın tarafından haklarında yayılan bilgileri doğrulamayı ve biyografilerinde daha önce kamuoyunun dikkatini çekmemiş herhangi bir olgu olup olmadığını değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bunun yanında, özellikle milletvekillerinin eğitim geçmişleriyle ilgilenilmesinin nedeni, bir kısım siyasinin eğitim bilgilerinin tahrif edildiği iddialarını içeren önceki skandallardır.⁴⁸ AİHM, öz geçmişlerde yer alan akademik ve mesleki birikime ilişkin bilgileri başvuru sivil toplum kuruluşuna vermeyi reddeden yerel makamların, başvuru bilgileri alma ve verme özgürlüğünü kullanmasını engellemiş olduğu kanaatindedir. AİHM’ne göre

⁴⁷ *Studio Monitori ve diğerleri v. Gürcistan*, Başvuru No. 44920/09 8942/10, 30/01/2020.

⁴⁸ *Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukrayna*, para. 60.

yerel mahkeme, söz konusu bilgilerin verilmesinin parlamento üyelerine vereceği zarar ile başvuru kuruluşun ifade özgürlüğü hakkını etkili bir şekilde kullanabilmesinin sonuçları arasında bir adil denge kurmamıştır. Bu çerçevede, talep edilen bilgilere erişiminin reddedilmesi, demokratik toplumun gereklerine uygun olarak kabul edilemeyecektir.

Diğer taraftan, *Rovshan Hajiye v. Azerbaycan* başvurusunda, bir gazetecinin eski bir Sovyet askerî radar istasyonunun çevre ve sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin kamu yararını ilgilendiren bilgilere erişiminin hukuka aykırı olarak reddedilmesinde ifade özgürlüğü kapsamında bilgiye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁴⁹ Bu dava kapsamında da başvuru tarafından talep edilen ve hazır olan bilgilerin kamu yararını ilgilendiren bir mesele teşkil ettiği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, yerel mahkemeler ret kararının gerekçesinde başvuru talebinin bilgi edinme ile ilgili kanuni düzenlemeler kapsamında olup olmadığını değerlendirmemiştir.⁵⁰

Bu duruma bir başka örnek olarak, kamuoyunun belirli şartlar altında erişimine açık olan bireylere ait vergi verilerinin toplu olarak yayımlanmasının yasaklanması kararına ilişkin bireysel başvuru verilebilir.⁵¹ Yayının konusu, hepsi vergi mükellefi olan yaklaşık 1.200.000 gerçek kişidir ve yayımlanan vergi verilerinin doğruluğu tartışma konusu olmadığı gibi, veriler hukuka aykırı şekilde de elde edilmemiştir.⁵² Somut olayda, vergilendirme verileri Finlandiya’da kamuya açık olsa da bu verilere yalnızca yerel vergi dairelerinden belirli koşullar sağlanarak ulaşılabilir. AİHM, söz konusu verilerin iç hukuk kapsamında kamunun erişimine açık olmasının, bu verilerin sınırsız bir şekilde yayımlanabileceği anlamına gelmediğini belirtmektedir.⁵³ Somut olayda demokratik toplumda gereklilik incelemesi kapsamında AİHM, yerel mahkemenin vergi verilerinin açıklanan şekilde ve ölçüde yayımlanmasının kamu yararına yönelik bir tartışmaya katkıda bulunmadığına kanaat getirmiştir. Ayrıca bu davada, özellikle gazetecilik istisnasının uygulanması bakımından önemli tespitlerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda, AİHM’ne göre büyük miktarlarda vergilendirme verilerine erişim sağlanmasında ve bunların toplanmasına izin verilmesinde kamu yararı bulunması, bu tür ham verilerin herhangi bir analitik

⁴⁹ *Rovshan Hajiye v. Azerbaycan*, Başvuru No.19925/12 ve 47532/13, 09/12/2021.

⁵⁰ *Rovshan Hajiye v. Azerbaycan*, para. 65.

⁵¹ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 101.

⁵² *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 185.

⁵³ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 190.

girdi olmaksızın değiştirilmemiş bir biçimde toplu olarak yayılmasında da kamu yararı bulunduğu anlamına gelmemektedir.⁵⁴ AİHM verilerin bir gazetede yayınlanmasının ve bu verilerin bir SMS hizmeti aracılığıyla daha fazla yayılmasının yasa koyucu tarafından öngörülebilir olmadığını dikkate almıştır. Öyle ki Mahkeme, söz konusu verilerin yayılmasının bir tür sansasyonellik olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.⁵⁵ Neticede AİHM, somut olayda çatışan haklar arasında adil bir dengenin nasıl kurulacağına karar verirken Finlandiya makamlarına geniş bir takdir payı bırakmaktadır. Verilerin yayımlanış biçimi dikkate alınarak, kamu yararına yönelik bir tartışmaya katkıda bulunmamasına özel olarak önem verilmiştir ve yerel mahkemelerin gerekçelerinin yeterli ve uygun olduğuna kanaat getirilmiştir.⁵⁶

Bununla birlikte, kararın karşıoyunda esas olarak gazetecilik faaliyeti kavramının kısıtlayıcı bir yorumunun kabul edildiği ve herkesin erişimine açık olan verilerin basında yayımlanmasından duyulan sakıncanın ne olabileceği, kararın bu yönüyle kamu yararına kullanılan bilgi edinme hakkının etkisini de büyük ölçüde azaltma riski barındıracağına dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda ihlal kararı verilmesi yönünde oy kullanan yargıçlara göre, ulusal makamlara “*gazetecilik faaliyetini*” tanımlama konusunda geniş bir takdir yetkisi tanınması, siyasi söylemi kısıtlamaya yönelik sistematik çabalara yol açabilir. Yerel mahkemeler tarafından gazetecilik faaliyetinin kapsamını kısıtlamak için birtakım kriterler uygulanmasının, kamu yararına olan bir konunun tartışılmasının önüne geçerek yetkililerin “*genel menfaat*” adına ama aslında kendi görüşleri çerçevesinde bazı yayınları sansürleme riskini doğurabileceğinin altı çizilmiştir. Mahkemelerin gerekçesinde, meşru amaç olarak öne sürülen kamu yararının somut olayda gerçekten mevcut olup olmadığının doğru bir şekilde tespit edilmemesi, karşıoyda vurgulanan önemli bir husustur. Bu durum, gazetecilerin kamu için büyük önem taşıyan belirli bilgileri iletme hakkına getirilen ciddi bir kısıtlama olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷

Aynı doğrultuda öğretide de AİHM Büyük Dairesi’nin bu kararının, gazetecilik faaliyetine verilen önemi ve kamuoyunun bilgi alma hakkını zayıflattığı ve AB

⁵⁴ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 175.

⁵⁵ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 175-177.

⁵⁶ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, para. 198.

⁵⁷ *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finlandiya [BD]*, Karşıoy, Yargıçlar Sajó ve Karakaş, para. 32-33.

mevzuatının da gerisinde kalan bir yaklaşımı benimsediği savunulmuştur.⁵⁸ Öyle ki, AB mevzuatında da üye devletlerin mevzuatlarının kişisel verilerin işlenmesine ilişkin olarak gerçek kişilerin korunması ve bu verilerin serbest dolaşımına ilişkin 2016/679 sayılı AB Regülasyonu’nun 85. maddesinde “(...) *kişisel verilerin korunması hakkını gazetecilik amaçları için işleme dâhil olmak üzere ifade ve bilgi edinme özgürlüğü hakkı ile bağdaştırmakla*” yükümlü olduğu düzenlenmiştir.⁵⁹ Hukuk devleti ilkesinden hareketle, özellikle güvenlikle ilgili teknik uyum araçlarına erişim talepleri bakımından üstün kamu yararını ve şeffaflık ilkesini dikkate alarak bilgiye erişim hakkının ücretsiz olarak sağlanması önemli bir gerekliliktir.⁶⁰ Bu kapsamda bakıldığında karar, eleştiriler doğrultusunda AB müktesebatı açısından da geri bir adım olarak nitelendirilecektir.

Bununla birlikte, AİHM içtihadında her ne kadar bilgiye erişim hakkı ifade özgürlüğü kapsamında kabul edilse de bu hakkın diğer temel hak ve özgürlüklerle karşılaştırıldığında, internet ortamında kullanılan ifade özgürlüğünün daha kırılgan ve zayıf halkası olduğu belirtilmektedir.⁶¹ Doğru bilginin, basın ve sivil toplum faaliyetlerinin bir aracı olduğu göz önüne alındığında, kamu yararını ilgilendiren konuları aktarma rollerini yerine getirebilmek için kamu gözlemciliği işlevlerini yerine getiren kişi ve kuruluşların bilgiye erişim sağlaması sıklıkla gerekli olacaktır. Bu noktada devletin bilgiye erişim hakkı kapsamındaki pozitif yükümlülüklerinin yukarıda bahsedilen *Magyar Helsinki Bizottság* kararında detaylandırıldığı üzere belirli koşullarla sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁶² Bu bağlamda bilginin

⁵⁸ VOORHOOF Dirk, “No Journalism Exception for Massive Exposure of Personal Taxation Data”, 05.07.2017, Strasbourg Observer, <https://strasbourgothers.com/2017/07/05/no-journalism-exception-for-massive-exposure-of-personal-taxation-data/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁵⁹ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, and Repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), 27.04.2016, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁶⁰ Aynı yönde ABAD kararı otomatik karar almayı açıklama kapsamında ücretsiz bilgiye erişim için bkz. Judgment of the Court (First Chamber), December 2023, European Court of Justice, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=280428&pageIndex=0&doclang=E N&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5043195> (Erişim Tarihi: 20.11.2024); karar üzerine bir değerlendirme için bkz. CJEU Landmark Rulings on “Credit Ranking” and Review of DPAs, 7.12.2023, Noyb, <https://noyb.eu/en/cjeu-landmark-rulings-credit-ranking-and-review-dpas> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁶¹ VAN ENIS Quentin, “Le Droit de Recevoir des Informations ou des Idées par le Biais de l’Internet, Parent Pauvre de la Liberté d’Expression Dans l’Ordre Juridique Européen?”, Journal Européen des Droits de l’Homme, C. 2, 2015, ss. 173-201, s. 175.

⁶² Örneğin Kamu Denetçiliği Kurumu’nun 2020/99518 sayılı 13.04.2021 tarihli tavsiye kararında bu içtihat uygulanmış ve şu gerekçelerle kısmen tavsiye kararı verilmiştir: “ (...) bilgi edinme hakkının temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bağlamında vazgeçilmez haklardan biri olduğu, hakkın

öncelikle kamu makamları uhdesinde hazır olması ve ayrıca özel bir çalışma ve analiz gerektirmemesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu alandaki pozitif yükümlülüklerin kapsamı örneğin çevre ile ilgili konularda benimsenen ihtiyat ilkesinin (*principe de précaution*) uygulama alanı bulduğu çevreye yönelik önemli tehdit ya da risklerin varlığı halinde devletlerin önleyici tedbirleri almak üzere ayrı ve özel bir çalışma yapılmasına ilişkin pozitif yükümlülüklerinden ayrılır.⁶³ Nitekim ihtiyat ilkesi zararın oluşmayacağına dair ciddi şüphenin olması durumunda bilimsel delil aranmadan doğrudan önlemlerin alınması ile açıklanır.⁶⁴ Dolayısıyla bu kapsamdaki pozitif yükümlülükler devlet makamların re'sen devreye girerek bir çalışma yapmasını gerektirir. Bununla birlikte, kural olarak bilgiye erişim bakımından özel ve ayrı bir araştırma gerektirmeyen ve kamu yararını ilgilendiren hazır bilgiler söz konusu olmalıdır. Ancak bilgiye erişimi engellemek amacıyla idari makamlarca bu kapsamdaki bilgiler açısından yaratılan engeller, medyada veya ilgili alanlarda çalışanların gözcü rollerini etkin bir şekilde üstlenmelerine mâni olabilir veya doğru ve güvenilir bilgi sağlama kabiliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilir.⁶⁵ Dolayısıyla doğru ve güvenilir bilgiye erişim konusunda devlete pozitif yükümlülük yüklenebilmesi dezenformasyona karşı bir dengenin sağlanması için koruyucu bir kalkan oluşturmaya yardımcı olabilir.⁶⁶

kullanımının demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olduğu, başvuran Vakıf tarafından kadına yönelik şiddetle ilgili olarak yapılan bilgi edinme başvurusunda talep edilen bilgilerin idarenin yürütmekle yükümlü olduğu bir faaliyete ilişkin olması sebebiyle yasal olarak elinde bulunan ve 4982 sayılı Kanun gereğince bilgi edinme hakkının kullanımını kolaylaştıracak şekilde tasnif ederek sistematik kullanıma sokulması gereken bilgilerden olduğu, talebin 4982 sayılı Kanunun 7/2 maddesine dayalı olarak reddinin mümkün olabilmesi için idarenin bu konuda elinde hiç kayıtlı veri veya belge olmaması gerektiği, mevcut bilgi ve belgelerden faydalanılarak istatistik hazırlanması için ayrı bir çalışma yapılmasının söz konusu olduğu hallerde bu bilgilerin açıklanması ile sağlanacak şeffaflığının getireceği kamu yararının, bu bilgilerin derlenmesinin gerektireceği kamu külfetine üstün tutulması gerektiği, 4982 sayılı Kanunun 7/2 nci maddesinde yer alan ve idarelere takdir yetkisi tanıyan hükmün Kanunun amacı olan yönetimde “şeffaflığın” ve “hesap verebilirliğin” sağlanması amacıyla uygun olarak kullanılması ve bu tür talepler değerlendirilirken toptancı yaklaşımda bulunulmaması gerektiği, kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir yeri olan kolluk tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin izlenmesi amacıyla Vakıf tarafından yürütülen çalışmanın 6284 sayılı Kanun uyarınca Vakfa verilen bir yükümlülük olarak görülerek, idare tarafından desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerektiği, belirtilen gerekçeyle talep edilen bilgilerden ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz gerektirmeyenlerinin idarece hazırlanarak başvuran Vakıfla paylaşılması amacıyla Emniyet Genel Müdürlüğüne tavsiyede bulunulması, bu kapsamda yer almayan ve hazırlanması idareye ciddi külfet getirecek taleplerin ise reddi gerektiği sonuç ve kanaatine varılmıştır.” (para. 38).

⁶³ İhtiyat ilkesinin uygulanmasına ilişkin olarak bkz. TURGUT Nühket, “İhtiyat İlkesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 1, 1996, ss. 67-102, s. 86; ARAS Melis, “L’Application du Principe de Précaution en Droit de l’Environnement en Turquie: to be, or not to be”, Revue Juridique de l’Environnement, C. 46, S. 1, 2021, ss. 105-122, s. 106.

⁶⁴ AKSOY Makbule Duygu, Çevre Hukuku İlkelerinin İdari Yargı Kararlarına Yansıması, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, s. 139.

⁶⁵ Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD], para. 167; Társaság a Szabadságjogokért v. Macaristan, para. 38.

⁶⁶ Pentney, a.g.e., s. 254.

c. Özgürlük ve Güvenlik Dengesinde Bilgiye Erişim Hakkı

Bilgiye erişim hakkı ile başka menfaatlerin dengelenmesinde yalnızca başkalarının hakları değil, ulusal güvenlikle ilgili menfaatler de devreye girebilir. Nitekim devletler, ulusal güvenlik alanında geniş bir takdir marjına sahiptir. Bununla birlikte gerçekleştirilecek denge analizinde “ulusal güvenlik” ve “kamu güvenliği” kavramları itidalli bir şekilde uygulanmalı, kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmalı ve yalnızca ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinin korunması amacıyla bilgilerin kamuoyu ile paylaşılmasının engellenmesi gerektiği hallerde devreye sokulmalıdır.⁶⁷

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin *Resmi Belgelere Erişim Konusunda* Rec(2002)2 sayılı Tavsiye Kararı kişilerin kamu makamlarının elinde olan resmi belgelere ulaşma hakkını güvence altına almaktadır.⁶⁸ Taraf devletler resmi belgelere erişimi yasal dayanağı bulunması, kısıtlamanın güttüğü meşru amaçla orantılı olması ve demokratik toplumda gerekli olması halinde kısıtlayabilir. Bu kapsamda, ulusal güvenlik meşru amaçlar arasındadır. Resmi belgede yer alan bilgilerin ifşa edilmesinin meşru menfaatlerden herhangi birine zarar vermesi veya zarar verme ihtimalinin bulunması halinde, açıklanmasında daha ağır basan bir kamu yararı bulunmadıkça, bir belgeye erişimin reddedilmesi de mümkündür. *Tromsø* Sözleşmesi’nin 3. maddesinde de resmi belgelere erişimin kısıtlanmasında ileri sürülebilecek meşru amaçlardan biri ulusal güveniktir.

Öte yandan, örneğin uluslararası ve ulusal hukuk ve uygulamalarına dayanan “Ulusal Güvenlik ve Bilgi Edinme Hakkına İlişkin Küresel İlkeler” (“*Tshwane İlkeleri*”), ulusal güvenlik ve bilgiye erişim alanlarında kamu yararı arasında uygun bir denge sağlanması amacıyla, yasama organlarına ve yetkililere yol göstermek üzere tasarlanmıştır. Bu ilkeler bilgiye erişimin kısıtlanmasını ulusal güvenlik meşru amacı kapsamında ele almakta ve standartlar oluşturmaktadır. *Tshwane İlkeleri* herkesin, kamu kurumları tarafından veya kamu kurumları namına tutulan ya da kamu kurumlarının yasal olarak erişim hakkına sahip olduğu bilgileri arama, alma, kullanma ve aktarma hakkına sahip olduğunu; bununla birlikte bilgi edinme hakkının

⁶⁷ *Šeks v. Hırvatistan*, Başvuru No. 39325/20, 03/02/2022, para. 63; *Saure v. Almanya*, Başvuru No. 8819/16, 28/11/2022, para. 52.

⁶⁸ Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to Member States on Access to Official Documents (Adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers’ Deputies), Council of Europe, <https://rm.coe.int/16804c6fcc> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

kısıtlanmasının gerekliliğini kanıtlamanın devletin sorumluluğunda olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁹ Bu bağlamda, özel askeri ve güvenlik şirketleri de dahil olmak üzere ulusal güvenlik sektöründeki işletmelerin, insan haklarının kullanılması üzerinde makul bir etkisi olması muhtemel durumlar, faaliyetler veya davranışlarla ilgili bilgiye erişim kapsamında sorumluluğu olduğunu da kabul etmektedir. Kanunla öngörülen ve ulusal güvenlik dahil meşru menfaatlere yönelik belirli ve tanımlanabilir zararları önlemek için gerekli olan sınırlı istisnalar dışında, talep üzerine bilgiye erişim sağlanmalıdır.⁷⁰ Dolayısıyla örneğin bireyler üzerindeki gizli izleme usulleri de dahil olmak üzere bilgiye erişimin sağlanması gereği çıkarımı yapılabilir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi de bu ilkelere atıf yapmış ve genel kural olarak, kamu otoritelerinin elinde bulunan tüm bilgiler serbestçe erişilebilir olması; ayrıca, özel askeri ve güvenlik şirketleri de dahil olmak üzere ticari işletmelerin, insan haklarının kullanılması üzerinde makul bir etkiye sahip olabileceği düşünülen durumlar, faaliyetler veya davranışlarla ilgili bilgileri açıklamakla yükümlü olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Ayrıca bilgilerin sınıflandırılması ve sınıflandırmasının kaldırılması ile bu görevleri yerine getirmekle yetkili kişilerin belirlenmesi usulüne ilişkin kurallar açık ve kamuya erişilebilir olması gerektiği ifade edilmiştir. Bilgiler, ulusal güvenlik gerekçesiyle, meşru bir ulusal güvenlik menfaatini korumak için gerekli olduğu sürece saklanabilir. Gizli bilgiler içeren kamu arşivleri, gizliliğin ulusal güvenlik gerekçesiyle hala meşru olup olmadığını periyodik olarak gözden geçirmelidir.⁷² Aşırı derece geniş kapsamda istisnalara karşı bir koruma önlemi olarak, söz konusu bilgilere ilişkin kamu yararının, yetkililerin bu bilgileri gizli tutma yararından daha ağır bastığı durumlarda, normalde meşru bir istisna kapsamına giren durumlarda bile bilgiye erişim sağlanmalıdır. Kamu yararı, genellikle söz konusu bilgilerin yayınlanmasının devam eden bir kamuoyu tartışmasına önemli katkı sağlaması; siyasi tartışmalara kamuoyunun katılımını teşvik etmesi; insan hakları ihlalleri, diğer suçlar, kamu görevinin kötüye kullanılması ve ciddi suçların kasıtlı olarak gizlenmesi dahil olmak üzere ciddi suistimalleri ortaya çıkarması; genel olarak kamu işlerinin yürütülmesi ve

⁶⁹ Global Principles On National Security And The Right To Information (*Tshwane Principles*), <https://whistleblowingnetwork.org/WIN/media/pdfs/National-security-INT-2013-global-principles-national-security.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2025), Principle 1.

⁷⁰ *Tshwane Principles*, Principle 1.

⁷¹ Parliamentary Assembly, Resolution 1954 (2013) on National security and access to information, 2 October 2013, <https://pace.coe.int/en/files/20194/html> (Erişim Tarihi: 15/02/2025), para 9.1.

⁷² Resolution 1954 (2013), para 9.4.

özel olarak kamu fonlarının kullanımı konusunda hesap verebilirliği artırması; kamu sağlığı veya güvenliğine fayda sağlaması durumlarında ortaya çıkmaktadır.⁷³

Kural olarak AİHM devlet tarafından öne sürülen ulusal güvenlik meşru amacına nadiren itiraz etmektedir.⁷⁴ Bununla birlikte, her somut olayın kendi koşulları dikkate alınarak bir sonuca varılması gerekli olduğu unutulmamalıdır. Örneğin yakın tarihin hassas bir bölümüne ilişkin, gizli nitelikteki devlet arşivi kayıtlarına erişimin ulusal güvenlik gerekçesiyle engellenmesi, yeterli usuli güvencelerin sağlanması ihtimalinde ifade özgürlüğü kapsamında bilgiye erişim hakkının ihlaline neden olmayabilir.⁷⁵ Ancak meşru bir amaçla tarihsel araştırma yapmak üzere orijinal belge içeren kaynaklara erişiminin sağlanması, ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasının vazgeçilmez bir unsurudur.⁷⁶ AİHM, süreç temelli bir denetim işletmekte ve ikincilik ilkesi kapsamında yerel mahkemelerin kararlarındaki gerekçelerin yeterli ve ikna edici olup olmadığını incelemektedir. Diğer bir ifadeyle, yerel mahkemeler tarafından başvuruya konu olayın yerleşik ilkelere uygun bir şekilde analiz edilip edilmediği değerlendirilmektedir.⁷⁷

Örneğin bir soruşturma kapsamında hâkim ve savcıların isim ve görev yerlerinin açıklanması talebinin reddedilmesi, ifade özgürlüğü kapsamında ihlale neden olmayabilecekken; bu savcı ve hâkimler aleyhindeki suçlayıcı bulgulara ilişkin ek bilgilerin açıklanmasının reddedilmesi, kamusal tartışma ortamına katkısı da dikkate alınarak ifade özgürlüğü bağlamında bilgiye erişim hakkının ihlaline neden olabilecektir.⁷⁸ Bu çerçevede kişisel bilgilerin korunmasına ilişkin başkalarının haklarının devreye girmesi söz konusu olabildiği gibi, özellikle terörle mücadele gibi hassas ve ulusal güvenliği tehdit edebilecek konularda görev alan kişilerin bilgilerinin açıklanmasının reddedilmesi, meşru amaçla orantılı ve demokratik toplumda gerekli görülebilir.⁷⁹

⁷³ Resolution 1954 (2013), para 9.5.

⁷⁴ Council of Europe / European Court of Human Rights, “National security and European Case-law”, Research Division, 2013, <https://rm.coe.int/168067d214> (Erişim Tarihi: 15/02/2025), para. 46; istisna için bkz. *Castells v. İspanya*, para. 54; Meşru amacı kabul etmediği istisnai bir diğer dava için bkz. *Erményi v. Macaristan*, Başvuru No.22254/14, 22/11/2016, para. 37.

⁷⁵ *Šeks v. Hırvatistan*, para. 71-73.

⁷⁶ *Kenedi v. Macaristan*, Başvuru No. 31475/05, 26/05/2009; *Bychawska-Siniarska*, a.g.e., s. 16.

⁷⁷ *Spano*, a.g.e., s. 480.

⁷⁸ *Saure v. Almanya (No. 2)*, Başvuru No. 6091/16, 28/03/2023, para. 72.

⁷⁹ Benzer şekilde, terörle mücadelede görev yapanların isimlerinin açıklanması ve hedef gösterilmesi hakkında bkz. *Bayar ve Gürbüz v. Türkiye [k.k.]*, Başvuru No. 8870/09, 15/05/2018, para. 24.

Bir başka örnekte, *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan* başvurusunda başvuru; insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne saygıyı teşvik etmek amacıyla geçiş dönemi yasalarının uygulanmasını izleyen bir sivil toplum kuruluşudur. Başvurucu istihbarat teşkilatından 2005 yılında kaç kişinin elektronik izlemeye tabi tutulduğuna dair bilgi talep etmiş, bu talebi Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu'na dayanarak reddedilmiştir. Başvurucu, durumu Bilgi Komiseri'ne şikayet etmiş, Komiser bu talebin reddedilmesinin ilgili kanunu ihlal ettiğine karar vererek bilgilerin üç gün içinde sağlanmasını istemiştir. Bu karara yapılan itirazın reddi üzerine istihbarat teşkilatı, talep edilen bilgilerin kendilerinde bulunmadığını bildirmiştir. AİHM, başvurunun kamu yararına yönelik faaliyetlerini ve kamusal tartışmalara katkı sağlama amacını göz önünde bulundurarak, başvurucuya basın özgürlüğü korumasına benzer bir koruma sağlamıştır. İfade özgürlüğü bazı kısıtlamalara tabi olabilir, ancak bu kısıtlamaların iç hukuka uygun olması gerekir. Sırbistan istihbarat teşkilatının, başvuru tarafından talep edilen bilgilerin kendilerinde olmadığını söylemesi, bilginin niteliği ve ajansın ilk yanıtı göz önünde bulundurulduğunda inandırıcı bulunmamıştır. İstihbarat teşkilatının Bilgi Komiseri'nin kararına uymakta gösterdiği isteksizlik, iç hukuka aykırı ve keyfi bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak AİHM, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁰

AİHM, ulusal güvenlik bağlamında yetkili makamların çok gizli belgelerin gizliliğinin kaldırılması taleplerini reddederken ayrıntılı gerekçeler sunmalarının, bu bilgilerin başta sınıflandırılma amacına kolayca ters düşebileceğini kaydetmiştir.⁸¹ Her somut olayda bilgiye erişim hakkına yapılan müdahalenin ulusal güvenliğin dayandığı önemli amaçlar için gerekli ve orantılı olup olmadığı değerlendirilerek bir sonuca varılmalıdır. Ancak yerel mahkemelerin belgelerin gizlilik sınıflandırmalarını sorgulaması da her somut olayda belgenin gizli olması nedeniyle keyfi ve otomatik nitelikteki ret kararlarının oluşmasına sebebiyet verilmemesi için önemlidir.⁸² Bununla birlikte, örneğin gizli bilgi ve belgelere ulusal mahkemelerin tam erişimi bulunması ve mahkemenin idarenin belgeyi gizli tutmakta haklı bir gerekçesi olup

⁸⁰ *Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan*, para. 24-25.

⁸¹ *Šeks v. Hırvatistan*, para. 71; benzer yönde, mahkemelerin gizli belgeleri değerlendirmesi bakımından *Regner v. Çekya [BD]*, Başvuru No. 35289/11, 19/09/2017, para. 158-159.

⁸² Arama sırasında elde edilen gizli belgelerin niteliği bakımından, bkz. *Görmüş ve diğerleri v. Türkiye*, para. 66.

olmadığını inceleyerek, belgenin gizli tutulmasının haklı bir gerekçesinin bulunup bulunmadığına karar verebilmesi bir usuli güvencedir.⁸³

Moiseyev v. Rusya başvurusunda, ulusal güvenliğe ilişkin devlet sırrının konu olduğu davalarda bazı usuli kısıtlamaların getirilebileceğini; bununla birlikte, ulusal güvenliğin söz konusu olduğu durumlarda bile, demokratik bir toplumda hukukilik ve hukukun üstünlüğü kavramları, adil yargılanma hakkı gibi temel insan haklarını etkileyen tedbirlerin yasal bir temeli olmasını ve koruyucu işlevlerini yerine getirmek için uygun olmasını gerektirdiğini kabul etmiştir.⁸⁴ Bu başvuruda, dava dosyasına erişim; bilgi alma hakkı üzerinden değil, adil yargılanma hakkı kapsamında usuli güvenceler bağlamında değerlendirilmiştir. Bilgi ve belgenin yargılama kapsamında açıklanmamasında ulusal güvenlik gibi nedenlerle daha üstün bir menfaatin ortaya konması ve bu kısıtlama tedbirinin kesinlikle gerekli olduğu gösterilerek usuli güvencelerin de sağlanması gerekmektedir.⁸⁵ Diğer bir ifadeyle ulusal güvenlik meşru amacıyla orantılı dengeleyici bir tedbirin alınmış olup olmadığının incelenmesi gerekir. Bununla birlikte, basın özgürlüğü ile gizli veya sır niteliğindeki bilgilerin korunması arasındaki denge çerçevesinde, belgelerin aleni olmasının kural, bunların gizli olarak sınıflandırılmasının istisna teşkil ettiği unutulmamalıdır.⁸⁶

Diğer taraftan, güvenlik gerekçesiyle uygulanan idari yaptırım şeklindeki bir kısım yasaklar ile ilgili olarak, özgürlük ve güvenlik dengesine ilişkin bir örneklendirme yapılabilir. Yargıda yapılması planlanan reformlara parlamento binası önünde düzenlenen barışçıl gösteriler sırasında, verilen izin çerçevesinde parlamento binasına girerek, “*Bağımsız Mahkemeleri Savun*” (*Brońcie niezależnych sądów*) sloganını taşıyan bir pankart açılması nedeniyle binaya bir yıl süreyle giriş yasağı şeklinde idari yaptırım uygulanması kayda değer bir örnektir. AİHM başvuruçular bakımından ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁷ Bu kararda özellikle başvuruçular kamuya açık bilgilere erişim haklarının kısıtlandığını iddia ederek itiraz

⁸³ Çekya örneğinde mahkemelerin bu kapsamdaki yetkileri bakımından, *Regner v. Çekya [BD]*, para. 152.

⁸⁴ *Moiseyev v. Rusya*, Başvuru No. 62936/00, 09/10/2008, para. 216.

⁸⁵ *Fitt v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 29777/96, 16/02/2000, para. 45.

⁸⁶ *Stoll v. İsviçre [BD]*, para. 111; *Görmüş ve diğerleri v. Türkiye*, para. 49. Ayrıca AİHM tarafından Hükümet’ten istenen ve gizlilik taşıyan bir belgenin AİHM ile paylaşılması ayrıca devletin AİHS madde 38 kapsamındaki yükümlülüklerinin ihlaline neden olabilmektedir. Bkz. *Denysyuk ve diğerleri v. Ukrayna*, para. 158-159.

⁸⁷ *Drozd v. Polonya*, Başvuru No. 15158/19, 06/04/2023.

etse de bir savunma hakkı tanınmadığı gibi, bu tedbire itiraz etmek için açık bir usul öngörülmemiştir.⁸⁸ Bu nedenle AİHM, yasağın herhangi bir usul güvencesi olmaksızın uygulandığını kabul etmiştir. Güvenlik ve özgürlük dengesinde, güvenlik gerekçesiyle uygulanan herhangi bir yasağın keyfi olarak uygulanıp uygulanmadığından emin olmak için bir önlem alınıp alınmadığını değerlendirmek her somut olayda gereklidir. Bilhassa, başvurucunun yasaya aykırı bir hareketi söz konusu olsa dahi, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün kullanıldığı eylemlerde, başvurucunun bizzatihi şiddet eylemlerine karışıp karışmadığının ve yaptırımın ölçülülüğünün güvenlik meşru gerekçesiyle alınan her tedbir bakımından ayrıca değerlendirilmesi denge analizindeki esaslı bir güvencedir.⁸⁹

Bilgiye erişim hakkı bakımından yapılan değerlendirmeler her ne kadar özellikle gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere kamusal tartışma ortamına katkı sunan herkes için geçerli olsa da dezenformasyonun bilgiye erişim hakkına etkileri bağlamında kamu ihbarcılarının durumunun ayrıca ele alınması önemli bir alt başlık oluşturmaktadır.

2. Dezenformasyonla Mücadelede Kamu İhbarcılarının Korunması

Kamunun bilgilendirilmesinde önemli bir rol oynayan diğer bazı aktörlerin korunmasının da demokratik süreçte bilgi akışının sağlıklı olarak sağlanması açısından ele alınması gereklidir. İngilizce *whistleblowers* olarak adlandırılan bu aktörler bakımından yapılan tanımlamaların ortak noktası bir kurum içinde etik dışı veya hukuka aykırı ve gizli tutulan bir olayın, yolsuzluk ve hukuka aykırılıkların kamunun bilgisine sunulmasına aracılık etmeleridir.⁹⁰ Bu çalışmada, temelde *kamu yararına yapılan bir ihbar* söz konusu olduğu dikkate alınarak genel tanımlamaya daha uygun olduğu düşünülen “*kamu ihbarcısı*” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.⁹¹ Bu

⁸⁸ *Drozd v. Polonya*, para. 74.

⁸⁹ Başkan’ın idari binasına güvenlik turnikelerini atlayarak zorla girerek *Putin karşıtı* broşürleri dağıtılması hakkında bkz. *Taranenko v. Rusya*, para. 92.

⁹⁰ YALÇIN SOYSAL Adalet, “Temel Kuramsal Yaklaşımlar Bağlamında Bilgi Uçurma (Whistleblowing) Kavramı”, *Adalet Dergisi*, S. 71, 2023, ss. 1189 – 1212, s. 1192; Oral, *a.g.e.*, s. 168.

⁹¹ İngilizce “*whistleblower*” Fransızca’da “*lanceur d’alerte*” (alarm başlatan) olarak tercüme edilmiştir. Ancak Türkçe’de “*whistleblower*” kelimesi de kullanılmakla birlikte “ihbarcı”, muhbir”, “bilgi uçuran” kelimeleri kullanılmakta olup, “vicdani uyarıcı” şeklinde kullanım da öğretide önerilmiştir. “Vicdani uyarıcı” ifadesinin ilk kez kullanımı için bkz. AKSOY RETORNAZ Emine Eylem, *Türk Ceza Hukukunda Göreve İlişkin Sırrın Açıklanması Suçu*, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 152; *Alıntılanan*: TANSUĞ Çağla, “Kamu Görevlileri ve İdare Bakımından Vicdani Uyarı”, *YÜHFD*, C.XIX, 2022/2, s.941-990, s. 944; kavram hakkında detaylı açıklamalar için ayrıca bkz. *a.g.e.*, s. 944-947; AİHM

tercihin asıl sebebi kavramda kamuya açıklama yoluyla kamu yararına bir bilgilendirmenin ön planda olmasıdır.

Nitekim demokratik bir toplumda dezenformasyonla mücadele ederken, esasen kamuya yararlı bir eylemde bulunan kamu ihbarcılarının korunması, demokratik kurumların iyi işleyişinin sağlanması ile yolsuzluk ve diğer usulsüzlüklerin tespiti için önemli rol oynamaktadır. Kamu ihbarcısı olarak değerlendirilmenin şartları ve korumanın kapsamı AİHM içtihadında da ele alınmıştır.

a. Kamu İhbarcısı Kavramının Kapsamı

Öncelikle, “ihbarcı” kavramına bugüne kadar soyut ve genel bir tanım getirilmediğinin altı çizilmelidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin *Kamu İhbarcılarının Korunması Hakkında* Rec (2014) 7 sayılı Tavsiye Kararı ile kamu ihbarcısı “*kamu yararı için tehdit oluşturan veya zarar doğuran bilgileri iş ilişkisi çerçevesinde öğrenerek ihbarda bulunan veya ifşa eden kişi*” olarak tanımlanmaktadır.⁹² Kavramın değerlendirmesinde AİHM’nin *Guja v. Moldova* kararı ile ortaya konulan kriterler dikkate alınmalıdır. İhbarcının konumu bakımından belirleyici olan kamu ya da özel sektör çalışanı olmasından ziyade, fiili çalışma ilişkisidir. Çalışanların sadakat ve ihtiyat yükümlülüğü, ifşa durumunda kurulacak adil bir denge kapsamında, ifade özgürlüğü hakkının sınırlarının ve iş sözleşmelerine ve mesleki ortama özgü karşılıklı hak ve yükümlülüklerin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılar.

Kural olarak, kamu ihbarcısı olarak adlandırılan kişiler iyi niyetle, gerçek ya da gerçek olduğunu düşündüğü bilgi veya belgeleri sızdırmakta veya ifşa etmektedirler. Bir kamu ihbarcısı tarafından ifşa edilen bilginin dezenformasyon niteliğinde olup olmadığını ayırt edebilmek için iyi niyet ve bilginin gerçek olup olmadığı araştırılmalıdır. İfade özgürlüğünün kullanılması bazı ödev ve sorumluluklar içermektedir ve bilgi ifşa etmeyi seçen herkes, koşulların izin verdiği ölçüde, özenle,

tarafından yayımlanan tercümelerde ise “muhabir” kavramı tercih edilmiştir: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesine İlişkin Rehber: İfade Özgürlüğü, https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_10_tur (Erişim tarihi: 15.02.2025), s. 67-71.

⁹² Council of Europe, Protection of Whistleblowers Recommendation CM/Rec(2014)7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 April 2014 and explanatory <https://rm.coe.int/16807096c7> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

bu bilgilerin kesin ve güvenilir olduğunu teyit etmelidir.⁹³ Kamuya açıklanan bilginin gerçeğe uygun olması ifşanın meşruluğu açısından gerekli bir unsurdur.⁹⁴ Yasaya aykırı faaliyetleri ortaya çıkaran bilgilerin ifşa edilmesindeki genel menfaatin, demokratik bir toplumda, bu kuruma yönelik kamu güveninin korunmasındaki menfaate üstün gelecek kadar önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Örneğin *Bucur ve Toma v. Romanya* kararından hareketle, ifşaya konu edilen bilginin çok gizli olarak sınıflandırılmış olması, tek başına ihbarcının ifade özgürlüğüne müdahale etmek için yeterli bir neden değildir.⁹⁵ Özellikle siyasetçilerin, devlet memurlarının veya kamu kurumlarının karıştığı iddia edilen yolsuzluk, dolandırıcılık veya yasa dışı faaliyetler hakkında bilgi yayınlandığı durumlarda, gazeteciler, yayıncılar, medya ve sivil toplum kuruluşları ifade özgürlüğünün en yüksek koruma standartlarına güvenebilirler.⁹⁶ Nitekim bu konuların kamuoyunun bilgilendirilme hakkı kapsamında oldukları şüphesizdir.

Ifşa edilen bilginin gerçek olup olmadığı konusunda, iddiaların olgusal temelden yoksun olmaması ve bilerek veya anlamsız bir şekilde yanlış bilgi bildirdiğini gösteren bir durum bulunmaması önemli bir unsurdur. Örneğin kamu yararını ilgilendiren bir konudaki ön soruşturmanın sonlandırılmış olması, iddiaların gerçeklere dayanmadığı veya başından beri mesnetsiz olduğu anlamına gelmemektedir.⁹⁷ Bu bağlamda diğer değerlendirme kriterleri ise iyi niyet ve bilginin gerçek olması gereğinin yanında; bilginin ifşa edilmesindeki kamu yararı, ihbarcının ifşadan başka alternatif yolu olup olmadığı, ifşa ile verilen zarar ve son tahlilde ihbarcıya verilen cezanın ağırlığıdır.⁹⁸

Bununla birlikte her bir ifşa konusuna göre kamu yararının bulunup bulunmadığı özel olarak ele alınmalıdır; zira somut olayın koşullarına göre değişkenlik göstermesi potansiyeli yüksektir. Kamuoyuna açıklanan bilginin paylaşılmasındaki kamu yararı ile ifşanın verdiği zarar arasında kurulacak dengede hangi tarafın ağır basacağını yerel mahkemeler tarafından değerlendirilmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, kamuoyuna açıklanan bilginin ilgili kuruma verdiği zarar ve kamuoyunun bu ifşadan elde

⁹³ *Guja v. Moldova*, [BD], Başvuru No. 14277/04, 12/02/2008, para. 76; *Bladet Tromsø et Stensaas v. Norveç* [BD], para. 65.

⁹⁴ Erdem, **Kamu Görevlisinin...**, s. 200.

⁹⁵ *Bucur and Toma v. Romanya*, Başvuru No. 40238/02, 08/01/2013, para. 103 ve 111.

⁹⁶ Voorhoof, **The European Convention...**, s. 30.

⁹⁷ *Heinisch v. Almanya*, Başvuru No 28274/08, 21/07/2011, para. 81.

⁹⁸ *Guja v. Moldova* [BD], para. 74-78.

edebileceği faydanın ağırlığı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, kişisel çıkar için gerçekleştirilen bir ifşa fiilinin kamu ihbarcılarına sağlanacak yüksek korumadan faydalanması söz konusu olmayacaktır. Önemli olan; ilgili kişinin, doğrudan kamuya açıklama yoluna giderek, iyi niyet ve bilginin gerçek olduğu kanaatiyle hareket etmiş olduğunun ve failin söz konusu hareketleri kamuoyuna açıklama yoluna başvurmadan evvel daha ölçülü araçlar kullanıp kullanamayacağının ortaya konmasıdır.⁹⁹

Bununla birlikte, bu konuda adil denge analizini gerçekleştirmek kolay değildir.¹⁰⁰ Öyle ki örneğin, ifşa edilen bilginin ekonomik çıkarlara zarar verecek ya da bireylere zarar verecek nitelikte olması farklı değerlendirilmelidir.¹⁰¹ İhbarcının iyi niyetle toplumun iyiliği için hareket ettiğine inanıldığında cezalandırılmasında kamu yararı olmadığı; bir çalışanın işverenin yasal uygulamalarına artık uymaması ve bunları ihbar etmeyi seçmesi halinde işverenin güven ilişkisinin bozulduğuna inanması düşünülebilir.¹⁰² Bu bağlamda örneğin, bir gazetecinin, çalıştığı yayın kuruluşunun yöneticilerinden biri tarafından sansür uygulandığına kitabında yer vermesi nedeniyle işine son verilmesinde, AİHM başvurusunun sadakat ve kendini sınırlama yükümlülükleri ile çalıştığı, yayıncılık şirketinin kamusal niteliği arasında hangisinin daha ağır bastığı konusunda bir değerlendirme yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. AİHM'nin işten çıkarılmanın demokratik toplumda gerekli olmadığı sonucuna varmasında özellikle somut olayın şartlarında başvurusunun iyi niyetinden hiçbir zaman şüphe edilmediği ve bahsi geçen kitabın başvurusunun sansür iddiasıyla ilgili olarak işverene şikâyetle bulunmasının ardından herhangi bir sonuç alamaması üzerine yayınlanmış olduğu önemli bir kriter olarak dikkate alınmıştır.¹⁰³

Diğer bir örnekte AİHM, ele aldığı bir bireysel başvuruda, banka çalışanın insan kaynakları departmanına ilettiği e-postasında yer alan eleştirilerin şirketi ilgilendirdiğini ve e-postanın şirket içinde sınırlı bir alıcı grubuna gönderildiğini

⁹⁹ *Guja v. Moldova* [BD], para. 77.

¹⁰⁰ AİHM'nin dikkate aldığı kriterlerin özeti için bkz. Erdem, **Kamu Görevlisinin...**, s. 197-202; ayrıca bkz. AUSTIN Anna, "“Bilgi Uçuranlar” (Whistleblowers) Toplumun Yeni Bekçileri Mi?", İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza'ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 385-396, s. 389-392.

¹⁰¹ *Halet v. Lüksemburg* [BD], Başvuru No. 21884/18, 14/02/2023.

¹⁰² JUNOD Valérie, "Whistleblowing: des Frontières Fluctuantes: (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Halet c. Luxembourg, 11 mai 2021)", *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C.129, S. 1, 2022, ss. 113-122, s. 121.

¹⁰³ *Matuz v. Macaristan*, Başvuru No. 73571/10, 21/10/2014, para. 47.

kaydetmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca, yerel mahkemelerin, işverenin başvurusunun işine son verme kararını verirken daha hafif bir ceza verme olasılığını göz önünde bulundurmadığını tespit etmiştir. Ulusal makamların kararlarının gerekçelerinde, başvurusunun işten çıkarılmasına karşı açtığı davanın reddedilmesinin, bir yandan başvurusunun ifade özgürlüğü hakkı ile diğer yandan işverenin meşru menfaatlerini koruma hakkı arasında adil bir dengeye dayandığını ikna edici bir şekilde göstermedikleri sonucuna varılmıştır.¹⁰⁵ AİHM, yerel makamların başvurusunun işten çıkarmaya dayanak yapılan eyleminin işyerinin huzur ve sükûnunu bozacak nitelikte olduğu sonucuna varırken, davanın koşullarındaki ilgili tüm olgu ve faktörleri dikkate almadıklarını düşünmektedir. Özellikle, ihtilaf konusu e-postanın içeriği, gerçekleştiği mesleki bağlam ve işyeri üzerindeki potansiyel kapsamı ve etkisi dikkate alındığında, başvurusunun işyerinde zararlı sonuçlara yol açma kapasitesini değerlendirmeye çalışmamışlardır. Buna göre, mevcut davada başvurusunun işten çıkarılmasını haklı göstermek için ileri sürülen gerekçeler ilgili ve yeterli olarak kabul edilmemiştir.¹⁰⁶

Bununla birlikte, çalışanların işverenlere karşı, dürüstlük, ihtiyat ve ölçülülük ödevi bulunmaktadır. Bu ödev özellikle de kamu görevinin tabiatı, çalışanların ihtiyatlı ve dürüst olmalarını gerektirdiği ölçüde, kamu görevlileri için de geçerlidir.¹⁰⁷ Demokratik bir toplumda, kamu görevlileri, icra ettikleri görev gereği idarenin gizliliğini ya da sır niteliğini korumakta çıkarı bulunduğu bilgilere ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla da çok katı bir ölçülülük yükümlülüğüne tabidirler.¹⁰⁸ Bununla birlikte, yine demokratik bir toplumda, iş yerinde tespit edilen, kanuna aykırı davranış ya da tutumların ihbar edilmesinin bazı durumlarda korunması gerekir. Öyle ki, uygulamada yolsuzluk vakalarının tespit edilmesi ve soruşturulması zordur. Bir kurumda çalışanlar veya meslektaşlar genellikle bir yanlışlığı, usulsüzlüğü ya da hukuka aykırılığı fark eden veya bundan şüphelenen ilk kişilerdir. Bu nedenle salt bir yolsuzluk ya da usulsüzlük eylemini yetkili kişilere bildirdikleri gerekçesiyle uygulanan herhangi bir yaptırım haklı gösterilemez. Haksız yaptırımlara örnek olarak, bu kişilerin işten çıkarılması veya mevki düşürülmesi ya da kariyerlerindeki ilerlemeyi sınırlayacak

¹⁰⁴ *Dede v. Türkiye*, Başvuru No. 48340/20, 20/02/2024.

¹⁰⁵ *Dede v. Türkiye*, para.50.

¹⁰⁶ *Dede v. Türkiye*, para. 51 ve 52.

¹⁰⁷ *Vogt v. Almanya [BD]*, Başvuru No. 17851/91, 26/09/1995, para. 53.

¹⁰⁸ *Guja v. Moldova [BD]*, para. 71.

şekilde davranılması verilebilir.¹⁰⁹ Kaldı ki bu yönde bir raporlama, tek başına gizlilik yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirilmemelidir.

b. Bilgiyi Doğrudan Kamuya Açıklamanın Koşulları

Demokratik kurumların iyi ve dürüst işleyişinin temini bakımından bir hukuka aykırılığın ya da usulsüzlüğün ortaya çıkarılması önemli bir yer tutmaktadır. Yolsuzluk davalarının tespit edilmesi ve soruşturulması çok zor olsa da çalışanlar anormal bir durumun varlığını ilk fark eden kişilerdir.¹¹⁰ Kamu menfaati kamu ihbarcısına korumanın tanınmasına iten güç olarak görülmektedir. Ancak doğrudan kamuoyuna açıklama usulünün nasıl olması gerektiğine ilişkin kriterler AİHM içtihadında belirlenmiştir. Kamu ihbarcılarının bilgileri basına açıklamadan önce usulsüzlükleri düzeltmek için daha dikkatli yöntemler kullanıp kullanmadığı, açığa çıkarılan bilginin kamu yararına olup olmadığı, bilginin doğruluğu ve bu bilginin yetkisiz bir şekilde açıklanmasının kamu otoritesine vereceği zarardan daha önemli olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, bilgi uçuran kişinin hareketlerinin kişisel çıkarlar yerine iyi niyetle yapılıp yapılmadığı ve bilginin kamuya açıklanması nedeniyle verilen cezanın ağırlığı da değerlendirilmesi gereken unsurlar arasındadır.¹¹¹

Bu kapsamda, ilgili kişinin, önce hiyerarşik üstü ya da yetkili bir makam veya kurum nezdinde şikâyetle bulunması gerekir. İfşanın yapılması için alternatif kanalların kullanılıp kullanılamayacağı konusunda, örneğin suç duyurusu yapılmadan evvel bir kurumdaki hiyerarşik üstlerin defalarca bilgilendirilmiş ve uyarılmış olması dikkate alınmaktadır.¹¹² Kamuoyuna doğrudan açıklamada bulunmak, açıkça başka türlü hareket etmenin imkânsız olduğu durumlarda, son çare olarak düşünülmelidir. Açıklamada bulunan kişinin ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin orantılı olup olmadığının tespit edilmesi için, eleştirdiği durumun telafisi için başka imkânının olup olmadığını incelemelidir.¹¹³

¹⁰⁹ CETS 174- Explanatory Report to the Civil Law Convention on Corruption, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16800cce45> (Erişim Tarihi: 20.11.2024), para. 68-69.

¹¹⁰ Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174), Council of Europe, <https://rm.coe.int/168007f3f6> (Erişim Tarihi: 18.02.2025), para. 46.

¹¹¹ *Guja v. Moldova* [BD], para. 73-78.

¹¹² *Heinisch v. Almanya*, para. 72; *Guja v. Moldova* [BD], para. 73.

¹¹³ *Guja v. Moldova* [BD], para. 73.

Kamu ihbarcılarının korunması, açıklanan bilginin kamuyu ilgilendiren niteliği de dikkate alındığında doğrudan demokratik bir toplumda kamuoyunun bilgi alma hakkı ile de bağlantılıdır. Kamu yararını gerektiren bir konudaki bilgiye sahip olunmasında kamunun menfaati bazı durumlarda kamu görevlilerine yüklenen güven ve sadakat yükümlülüğüne baskın gelebilir.¹¹⁴ Dolayısıyla günümüzde ihbarcıların demokratik bir toplumda özellikle kamu yararına olan bilgileri ortaya çıkarmakta oynayabildikleri kilit rol ve ihbarcılarının korunmalarına ilişkin uluslararası alandaki düzenlemeler de dikkate alınmalıdır.¹¹⁵ Bu doğrultuda AİHM Büyük Dairesi, *Halet v. Lüksemburg* kararında daha önce belirlemiş olduğu kriterlerini geliştirme ve pekiştirme ihtiyacı duymuştur.¹¹⁶

Halet v. Lüksemburg kararında yinelenildiği üzere, bu kriterler; uyarıyı bildirmek için kullanılan raporlama kanalının varlığı, bilginin gerçekliği, açıklanan bilgideki kamu yararı, iyi niyet, neden olunan zarar ve yaptırımın ağırlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁷ Bu doğrultuda, ilk olarak, doğrudan kamuoyuna ifşada bulunmak yalnızca son çare olarak, başka türlüünün açıkça mümkün olmadığı durumlarda mümkün kabul edilebilir. Kurum içi hiyerarşik kanal, prensip olarak çalışanların sadakat yükümlülüğü ile ifşanın hizmet ettiği kamu menfaatini uzlaştırmak için en iyi araçtır. Bununla birlikte, bu kanalın etkili işlememesi durumunda, ihbarda bulunan kişinin misillemeye maruz kalma ihtimali bulunabilir. Ayrıca bu kanalın etkili işlemediği bir durumda ifşa edilmek istenilen bilginin ilgili işverenin faaliyetinin özüne ilişkin olması halinde, doğrudan dışarıya rapor etme yönteminin kullanılması da haklı görülebilecektir. Şu hâlde her bir somut olayın koşullarında hangi ihbar kanalının uygun olduğunun ayrıca değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.¹¹⁸

Örneğin, çocuk istismarı şüphesini bir doktora bildirdiği için başvuruçunun hakaret suçundan mahkûmiyetine ilişkin bir bireysel başvuruda AİHM, bir ebeveynin haksız yere çocuğunu istismar ettiğinden şüphelenildiğinde, çocuk istismarının ortaya çıkarılmasındaki zorlukları göz önüne alarak, önemli zarar görme riski altındaki

¹¹⁴ Kagiros, **a.g.e.**, s. 213; *Guja v. Moldova*, para. 74.

¹¹⁵ Recommendation CM/Rec(2014)7 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Whistleblower and Explanatory Memorandum, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16807096c7> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

¹¹⁶ *Halet v. Lüksemburg* [BD], para. 120.

¹¹⁷ *Halet v. Lüksemburg* [BD], para. 121-154.

¹¹⁸ Recommendation CM/Rec(2014)7, **a.g.e.**, para. 14.

çocukların korunmasında uygun dengenin nasıl sağlanacağını tartışmıştır.¹¹⁹ Çocuk istismarının toplumsal bir sorun olarak ciddiyeti, çocuğun yüksek yararına olduğuna inandıkları şekilde iyi niyetle hareket eden kişilerin şüphelerini sağlık uzmanlarına veya sosyal hizmetlere iletip iletemeyeceklerine ve ne zaman ileteceklerine karar verirken kovuşturulma veya dava edilme korkusundan etkilenmemelerini gerektirmektedir. Bu yaklaşım, çocuğun üstün menfaatinin de bir gereği olarak anlaşılmalıdır. AİHM'ne göre insanlar iyi niyetle oluşturdukları çocuk istismarına ilişkin şüphelerini, uygun bir ihbar prosedürü çerçevesinde, cezai bir mahkûmiyet veya uğranılan zarar veya yapılan masraflar için tazminat ödeme yükümlülüğü korkusu olmadan dile getirmekte özgür olmalıdır. Tüm bunlarla birlikte AİHM; bu başvuruda, ifade özgürlüğü hakkına yapılan müdahale için yeterli ve uygun gerekçe sunulmadığı ve bu nedenle müdahalenin acil bir sosyal ihtiyaca cevap veremediğine karar vermiştir.¹²⁰

İhbarda bulunan kişinin, söz konusu bilginin doğru olduğuna ve kamu yararı açısından bildirilmesi ya da ifşa edilmesinin gerekli olduğuna inanmak için makul gerekçelere sahip olduğu sürece fiilen iyi niyetle hareket etmiş sayılması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, ihbar edenin motivasyonuna ve saikine ilişkin subjektif kriterlerin uygulanması, mahkemeler tarafından uygulanması açısından öngörülemez olduğu için tehlikeli görülebilir.¹²¹ Kamuya açıklama yapan kişilerin, açıklama sırasında mevcut olan koşullar ve bilgiler ışığında, raporladıkları hususların doğru olduğuna inanmak için makul gerekçelere sahip olmaları gerekmektedir. Bu gereklilik, kötü niyetli, anlamsız veya istismar edici raporlara karşı temel bir güvencedir, çünkü raporlama sırasında kasten ve bilerek yanlış veya yanıltıcı bilgi bildirenlerin korumadan yararlanmamasını sağlar.¹²² Bununla birlikte birçok durumda, ifşanın içeriğine ve ifşanın ihlal ettiği gizlilik veya sır saklama yükümlülüğünün niteliğine bağlı olarak, ihbarcıya potansiyel olarak sağlanan korumayı talep eden kişinin davranışının bir suç teşkil edebileceği de akılda tutulmalıdır.¹²³ Bu bağlamda ihbar

¹¹⁹ *Juppala v. Finlandiya*, Başvuru No. 18620/03, 02/12/2008.

¹²⁰ *Juppala v. Finlandiya*, para. 45.

¹²¹ WASERMAN Sylvain, "Improving the Protection of Whistle-blowers All Over Europe", Parliamentary Assembly, Report, Doc. 14958, 30.08.2019, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=28096> (Erişim Tarihi: 18.02.2025), para. 57.

¹²² Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the Protection of Persons Who Report Breaches of Union Law, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng> (Erişim Tarihi: 18.02.2025), para. 32.

¹²³ *Halet v. Lüksemburg [BD]*, para. 152.

edenin niyeti de önem taşımaktadır. Bununla birlikte öznel nitelik taşıyan bir saik değerlendirmesinin mahkemelerin uygulamasında öngörülebilirliğinin sağlanmasındaki güçlük nedeniyle tehlikeli olabileceği dikkate alınmalı, iyi niyetle hareketin karine olarak kabul edilerek ispat yükünün karşı tarafa geçirilmesi esas alınmalıdır.¹²⁴

Öte yandan, doğrudan kamuya açıklamanın sebep olduğu zarar ayrıca önem taşır.¹²⁵ Kamu kurumlarına duyulan güven korunması gereken temel menfaatlardan biridir. Bununla birlikte kamunun kurumdaki usulsüzlükleri öğrenmesindeki menfaatin, kuruma duyulan güvene verilecek zarardan daha ağır bastığı kabul edilmelidir.¹²⁶ AIHM’ne göre işverene verilen zarar, açıklanan bilgidaki kamu menfaatine karşı tartılması gereken menfaati temsil etmektedir. Bununla birlikte kamunun menfaati gibi, özel çıkarlar da zarar görebilir. Örneğin ekonomik çıkarlar doğrultusunda, vergi ile ilgili konularda gizlilik veya mesleki gizlilik gibi korunan bir menfaatin ifşa edilmesi kamunun değil, özel hukuk kişilerinin çıkarlarını da ilgilendirebilir ve itibarına zarar verebilir. Örneğin, belediye başkan yardımcısını “*adaleti saptırmakla*” suçlayan belediye çalışanın işten çıkarılmasında, yalnızca belediye başkanının itibarına zarar vermekle sınırlı olmayıp, suçlamaların daha geniş bir kitleyle toplantıda paylaşılarak çalışma ortamının atmosferine ciddi şekilde müdahale ettiği de dikkate alınarak ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiştir.¹²⁷

Bir diğer örnek olarak, bir gazetecinin akreditasyonunun kaldırılmasına ilişkin yapılan bireysel başvuru ele alınabilir. Bir spor gazetecinde çalışan başvuru geçmişte *Securitate* (siyasi polis) ile iş birliği yapan kişilerle ilgili bilgileri ifşa eden çeşitli yazılar yayınlamış ve izlemeye tabi çeşitli sporcular hakkında bilgi vermiştir.¹²⁸ Bunun üzerine araştırma yaptığı kurum tarafından, akreditasyon verilirken belirtilen araştırma amacından uzaklaşıldığı gerekçesiyle başvurucunun akreditasyonu kaldırılmıştır. Yerel mahkemeler akreditasyon iptalini değerlendirirken, kişisel

¹²⁴ Benzer yönde, Kagiros, **a.g.e.**, s. 219-220.

¹²⁵ *Guja v. Moldova [BD]*, para. 76.

¹²⁶ Kagiros, **a.g.e.**, s. 216.

¹²⁷ *Langner v. Almanya*, Başvuru No. 14464/11, 17/09/2015, para. 51; aksi yönde, suçlamaların taraflar arasında tartışmasız olan olaylara dayanması ve kişisel saldırı içermemesi ile ilgili olarak *Rubens v. Letonya*, Başvuru No. 79040/12, 13/01/2015, para. 91.

¹²⁸ *Gafuc v. Romanya*, Başvuru No. 59174/13, 13/10/2020.

verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeleri de dikkate almış ve somut olaya uygulamıştır. Burada başvurucunun ifade özgürlüğü ile arşivlerde adı geçen ve bazıları *Securitate* tarafından zulüm görmüş kişilerin özel hayatlarının gizliliğine saygı gösterilmesi menfaati karşı karşıya gelmiştir. Bununla birlikte, kamuoyuna açıklanan bilgilerin, özel alana giren veya ilgili spor şahsiyetlerinin ahlaki bütünlüğü veya din ya da hukukla olan ilişkileri ile ilgili davranışları içerdiği tespit edilmiştir. Başvurucunun kaleme aldığı yazılar, bahse konu kişilere isimleriyle atıfta bulunmuştur. Dolayısıyla yayımlanan bilgilerin ismi geçen kişilerin spor performansları ve hatta genel olarak spor faaliyetleriyle ilgili olmadığı; ilgili kişiler tarafından kamuya açıklanmadığı, başka herhangi bir yolla kamunun erişimine açık olmadığı ve doğrulanamadığı bir gerçektir. Başvurucunun yazılarında, topladığı bilgilerin akademik bir incelemesini yapmak yerine, araştırmasının belirtilen amacıyla ilgisini değerlendirmeden ham haliyle ifşa etmeyi seçmiş olması AİHM tarafından dikkate alınmıştır. Kişisel verilerin işlenmesine ilişkin hükümlere uyacak şekilde tasnif edilmeden, sporcuların ve kadınların özel hayatlarının, genel ilgi alanına giren bir tartışmaya katkıda bulunması mümkün olmayan yönleri, kamuoyuna doğrudan açıklanmıştır. İfşa edilen bilgilerin son derece kişisel niteliği göz önüne alındığında, bu verilerin araştırma amacıyla alındığı ilgili kurumun uyguladığı kararın gerekçesi makul ve meşru olarak kabul edilmiştir. AİHM bu şartlar altında başvurucunun akreditasyonunun geri çekilmesini orantısız bulmamış ve ifade özgürlüğü kapsamında ihlal olmadığına karar vermiştir.¹²⁹

AİHM her somut olayda, bu adil denge kriterlerinin uygulanması konusunda yerel mahkemelerin gerekçelerinin bu gereklilikleri karşılayıp karşılamadığının belirlenmesine büyük önem atfetmektedir. Nitekim *Halet* kararında, yerel mahkemelerin bu gereklilikleri karşılamadığı tespit edilmiştir.¹³⁰ Başvurucu tarafından açıklanan bilgilerin bir şekilde kamu yararına olduğu kabul edilmiş ancak aynı zamanda söz konusu ifşanın, verilerin çalınması ve başvurucunun bağlı olduğu mesleki gizliliğin ihlali yoluyla gerçekleştirilmiş olduğu gerçeği de göz ardı edilmemiştir. Bununla birlikte, somut olay özelinde, açıklanan çok uluslu şirketlerin vergi uygulamalarına ilişkin bilgilerin kamuoyu tartışmasına önemli bir katkı sağladığı

¹²⁹ *Gafiuc v. Romanya*, para. 88.

¹³⁰ *Halet v. Lüksemburg [BD]*, para. 201.

ve bu bilgilerin açıklanmasındaki kamu yararının, tüm zararlı etkilerden daha ağır basmakta olduğu değerlendirilmiştir.¹³¹

Bu bağlamda, ifşa edilen bilginin gerçekliği de önemli bir yere sahiptir. İhbarcının, ihbara konu bilginin gerçek olup olmadığını önceden doğrulamaya çalışarak sorumlu davranma konusunda bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak bu yükümlülük bilginin gerçekliğini kanıtlamaya yönelik değildir ve bilginin daha sonra yanlış olduğunun ortaya çıkması gerekçesiyle de ifade özgürlüğü koruması kapsamı dışında bırakılamaz. Diğer taraftan, bilginin gerçekliği ile bağlantılı olarak, ihbarcının bilgiyi ifşa ederken iyi niyetli davranması da önemli bir unsurdur. İyi niyetten anlaşılması gereken, kişisel çıkar sağlama menfaati, söylentiden ibaret olması,¹³² kişisel saldırı ya da başka bir art niyetin bulunup bulunmadığıdır. Burada dikkate alınması gereken ölçüt ihbarda bulunan kişinin bilginin doğru olduğundan ve ifşa edilmesinin kamu yararına olduğu inancıyla hareket ettiğinden şüphe duymak için bir neden bulunmamasıdır.¹³³ Bu çerçevede, bilginin kamu yararına olup olmadığı tespit edilmelidir. Kamu yararı; her türlü usulsüzlük, yolsuzluk, görevi ya da güveni kötüye kullanma, taciz ya da kanuna aykırı her türlü hareket olarak karşımıza çıkabilir. Burada önem taşıyan husus, demokratik bir toplumda kamu makamlarının işleyişini ilgilendiren ve kamuoyunun bilgi sahibi olmasında meşru bir menfaat yaratabilecek tartışmalara yol açan bilginin söz konusu olmasıdır. Bununla birlikte, görev gereği sahip olunan ve gizlilik taşıyan belgelerin ifşa edilmesi bakımından ifade özgürlüğü ile gizlilik yükümlülüğü arasındaki dengenin her somut olayın şartları bakımından da ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Diğer bir başvuruda, meslektaşı hakkında bir doğrulama yapmaksızın aktif ötanazi yaptığına ilişkin bir iddiada bulunan doktorun görevden alınması, bu kapsamda ele alınmıştır. AİHM, hastaların gerekli ve haklı palyatif tedavi gördükleri sonucuna varan ve yerel mahkemeler tarafından alınmış olan bilimsel raporlara dayanarak, başvurucunun bildirdiği şüphelerin açıkça asılsız olduğunun tespit edildiğinin altını çizmiştir.¹³⁴ Bununla birlikte, iyi niyetle suç duyurusu ya da ihbarda bulunan bir kişinin, soruşturmanın sonucunun ne olacağını tahmin etmesi makul olarak

¹³¹ *Halet v. Lüksemburg [BD]*, para. 199-200.

¹³² *Soares v. Portekiz*, Başvuru No. 79972/12, 21/06/2016, para. 47.

¹³³ *Gawlik v. Lihtenştayn*, Başvuru No. 23922/19, 16/02/2021, para. 78.

¹³⁴ *Gawlik v. Lihtenştayn*, para. 74.

beklenemez.¹³⁵ Ancak bu koşullarda ilgili kişi, koşulların izin verdiği ölçüde, bilginin doğru ve güvenilir olduğunu doğrulama yükümlülüğüne uymuş olmalıdır.

Öyle ki, *Gawlik* başvurusunda, her ne kadar başlangıçta kamuoyu ile doğrudan paylaşılmış olmasa da şikâyet sonrasında soruşturmaların ardından iddialar daha geniş bir kamuoyu tarafından bilinir hale gelmiş ve ön yargılı etkilerini artırma riski taşıyan ulusal medyada defalarca tartışılmıştır. Bu şüphenin ifşa edilmeden önce yeterince doğrulanmadığı dikkate alındığında gerek doktorun gerek işyerinin itibarının zedelenmesinin, kamuoyunun menfaatinden daha üstün geldiği kabul edilmiştir.¹³⁶ AİHM son tahlilde somut olayın koşullarında ifade özgürlüğünün ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır.

Avrupa Konseyi tavsiye kararları ile, üye devletler tarafından kamu ihbarcılarının durumuna ve kamu ihbarcılarını koruma sağlamaya yönelik bir hukuki çerçeve oluşturulmasını salık vermektedir. Nitekim Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1729 (2010) sayılı Kararı'nda; her kamu ihbarcısının, ifşa ettiği bilginin doğru olduğuna inanmak için makul gerekçelere sahip olması halinde, daha sonra durumun böyle olmadığı ortaya çıksa bile, iyi niyetle hareket etmiş sayılacağını ifade edilmiştir.¹³⁷ Aynı doğrultuda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Rec (2014) 7 sayılı Tavsiye Kararı'nda ihbar veya ifşada bulunan kişinin, ihbar veya ifşanın doğruluğuna inanmak için makul gerekçelere sahip olması koşuluyla, yalnızca ihbar veya ifşanın önemi konusunda yanlış olması veya kamu yararına yönelik algılanan tehdidin gerçekleşmemiş olması nedeniyle korumanın kaybedilmeyeceği vurgulanmıştır.¹³⁸ Kamu ihbarcılarının yargılanma haklarının korunması güvencesi altında olmak üzere, kimliklerinin gizli tutulması, kurum ve kuruluşların iç ihbar süreçleri oluşturmak için teşvik edilmeleri, bunun yanı sıra dış ihbar veya kamuya ifşanın da izlenebilecek yollardan olduğu, kamu ihbarcılarının doğrudan ya da dolaylı, misilleme niteliğindeki tüm uygulamalardan korunmalarını, varsa mekanizmaların hukuk mağduriyetlerinin sistemlerinde azaltılmasını oluşturulması sağlayacak önerilmiştir.¹³⁹ Kamuya açıklamanın son çare olarak görülmesi ve öncelikle dahili

¹³⁵ Aynı yönde, *Heinisch v. Almanya* [BD], para. 80.

¹³⁶ *Gawlik v. Lihtenştayn*, para. 80.

¹³⁷ Protection of "Whistle-blowers", Resolution no. 1729, 26.04.2010, Parliamentary Assembly, Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/17851/html> (Erişim Tarihi: 20.11.2024), para. 6.2.4.

¹³⁸ Recommendation CM/Rec(2014)7, **a.g.e.**, para. 22.

¹³⁹ Tansuğ, **a.g.e.**, s. 949.

şikayet mekanizmaların işletilmesi gerekliliği kamu ihbarcısının korunmasına ilişkin koşullardan biri olduğu dikkate alındığında, kamu ihbarcısının var olan bir prosedürü kullanmama gerekçesi ve kamuya açıklamadaki kamu yararının ağırlığı arasında adil dengenin her şart altında ortaya konulması gereklidir.¹⁴⁰

Diğer taraftan, ihbarcıya uygulanacak yaptırımın ağırlığı da ihbarcı üzerindeki etkileri ve aynı durumdaki diğer kişiler üzerindeki caydırıcı etkisi ile dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, bazı durumlarda aynı eylem için ceza ve medeni hukuk yargılamaları ve disiplin hukuku bağlamındaki yaptırımların kümülatif olarak uygulanmasının ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde her zaman caydırıcı bir etkiye sahip olduğu kabul edilmeyebilir.¹⁴¹ Bununla birlikte uygulanan yaptırımların niteliği ve ağırlığı ile kümülatif etkisi her somut olayın kendine özgü koşullarında dikkate alınmalıdır. Ancak kural olarak kamu ihbarcılarının temel rolü göz önünde bulundurulduğunda, ifade özgürlüğüne getirilen her türlü aşırı kısıtlama, ihbarcıları hukuka aykırı veya şüpheli davranışları bildirmekten caydırarak, kamu yararına olan bilgilerin gelecekte açıklanmasını engelleme riskini etkin bir şekilde beraberinde getirmektedir.¹⁴² Kamu ihbarcısının aynı zamanda basına tanınan korumayla benzer biçimde bir kamu gözcüsü olarak hareket ettiğinin zımnen kabulü gerekir.¹⁴³ Öte yandan, ceza ve hukuk yaptırımlarının kötü niyetli bilgi açıklanmasına karşı bir güvence olarak düşünülmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede kamu ihbarcılarının korunmasının halihazırda kural olarak iyi niyetli kamuya açıklamalarla sınırlı olduğu dikkate alındığında, kamu ihbarcılarına yönelik özel olarak öngörülecek ceza yaptırımları ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı etkiyi artıracaktır.

c. Kamu İhbarcıları Özelinde Yargı Mensupları

Yargı mensuplarına yargının işleyişiyle ilgili eleştirilerini kamuoyuyla paylaşmaları nedeniyle uygulanan yaptırımlar da kamu ihbarcılarının korunmasıyla bağlantılı olarak ele alınabilecek bir başka boyuttur. BM tarafından hazırlanan “*Hâkimlerin Sosyal Medya Kullanmasına İlişkin Bağlayıcı Olmayan Kurallar*” bu

¹⁴⁰ Kagiros, **a.g.e.**, s. 223.

¹⁴¹ *Halet v. Lüksemburg [BD]*, para. 153; *Wojczuk v. Polonya*, Başvuru No. 52969/13, 09/12/2021, para. 105.

¹⁴² *Halet v. Lüksemburg [BD]*, para. 204.

¹⁴³ Kagiros, **a.g.e.**, s. 215.

konuda yol gösterici ilkeleri içermektedir.¹⁴⁴ Hâkim ve savcılarının sosyal medya kullanımında makul olarak tarafsızlık veya önyargı görüntüsü yaratabileceği durumlarda, uygun davranış kuralları geliştirmesi ve bunları tutarlı bir şekilde uygulaması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu düzenleme, hâkim ve savcılarının tarafsızlığını esas aldığı için hâkim savcılar tarafından sosyal medya kullanımlarında alacakları tedbirlerde de herhangi bir sakınca görülmemektedir.¹⁴⁵

Bu kapsamdaki davalarda AİHM, kamu ihbarcılarına uyguladığı kriterlerden ziyade, yargı mensuplarının ifade özgürlüğü ve yargının otoritesinin korunması arasındaki adil dengenin nasıl gözetilmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi *Kamu Görevlileri İçin Davranış Kurallarına İlişkin* R(2000) 10 sayılı Tavsiye Kararı, kamu görevlilerinin, görevlerini ifa ederken veya görevleri dolayısıyla öğrendikleri tüm resmi bilgiler için usulüne uygun şekilde davranmak ve gerekli gizlilik kurallarına uymakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. Bununla birlikte, haklı şüpheye dayanarak ve iyiniyetli şekilde kamuoyuna bilgi açıklayan kamu görevlisinin zarara uğramamasını sağlamak devletin yükümlülükleri arasındadır.¹⁴⁶ Kamu görevlilerinin sadakat, sır saklama ve itidal yükümlülükleri olduğunda tereddüt yoktur. Kaldı ki sır saklama yükümlülükleri genellikle katı şekilde uygulanır.¹⁴⁷ Dolayısıyla kamu görevlilerinin, kamu yararını ilgilendiren konularda dahi, görevleri sırasında edindikleri bilgileri ifşa etmeleri, sadakat, gizlilik ve itidal yükümlülükleri ışığında incelenmelidir.¹⁴⁸ Bununla birlikte, kamu yararını ilgilendiren konularda bilginin kamuoyuyla paylaşılmasındaki toplumsal yararın diğer menfaatlere üstün gelmesi söz konusu olabilir.¹⁴⁹ Örneğin, yargı camiasında görev

¹⁴⁴ Hâkimlerin Sosyal Medya Kullanmasına İlişkin Bağlayıcı Olmayan Kurallar, 2019, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1622035113.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

¹⁴⁵ Şirin / Ocak, **Kamu Hukukunda Sosyal Medya Sorunu...**, s. 161; KAYA Mehmet Bedii, “Hukuk ve Etiğin Işığında Hakimlerin Sosyal Medya Kullanımı”, 2019, <https://www.mbkaya.com/hukuk/hakimlerin-sosyal-medya-kullanimi-etik-hukuk.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024); AİHM tarafından davanın taraflarından biri ile sosyal medya platformunda arkadaş olan yargıcın davadan çekilmemesi nedeniyle adil yargılanma hakkı kapsamında Hükümet’e bildirilen başvuru için bkz. *Chaves Fernandes Figueiredo v. İsviçre*, Başvuru No. 55603/18, 28/08/2019.

¹⁴⁶ Council of Europe, Recommendation Rec(2000)10 on Codes of conduct for public officials, adopted by the Committee of Ministers, on 11 May 2000, at the 106th session, <https://rm.coe.int/16806ccc1ec> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

¹⁴⁷ MECİT Nehare / MECİT Kemal, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin İfade Özgürlüğü ve Yargı Mensupları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 33, 2018, ss. 839-874, s. 847; Sadakat yükümlülüğünün görünüşleri için bkz. ERDEM Burak, Kamu Görevlisinin İfade Özgürlüğü, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 17-23.

¹⁴⁸ *Kudeshkina v. Rusya*, Başvuru No. 29492/05, 26/02/2009, para. 85; *Guja v. Moldova*, para. 71.

¹⁴⁹ Erdem, **Kamu Görevlisinin...**, s. 200.

yapanların davranışlarının alenen eleştirildiği ve yargıçlara baskı yapmanın yaygın bir uygulama olduğu iddiası, demokratik bir toplumda tartışmaya açık olması gereken, kamu yararını ilgilendiren çok önemli bir konudur.¹⁵⁰ AİHM, belli ölçüde abartı ve genellemeye izin verse bile ifadelerinin tamamen gerçeklerden yoksun olmadığını ve sonuç olarak kamuoyu bakımından önemi olan bir konuda adil bir denge kurulması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda, yargı hizmetinden çıkarılma gibi orantısız bir cezanın yargı kurumlarının etkililiğine ilişkin kamusal tartışmalara katılmak isteyen hâkimler üzerinde caydırıcı bir etki yaratabilecek nitelikte olduğu kabul edilmektedir.¹⁵¹

AİHM yargı mensuplarının ifadeleri kullanma amacının kişisel bir şikayet, husumet ya da maddi kazanç gibi kişisel çıkarlar doğrultusunda olmaması gerektiğini vurgulamaktadır; zira bu tür motivasyonlar güçlü bir koruma sağlamaz.¹⁵² Siyasi ifadelere tanınan korumanın daha yüksek olması ve tartışılan konunun siyasi etkilerinin olması durumunda bile, bu durumun bir yargıcın konuya dair açıklama yapmasını engellemek için yeterli olmayabilir.¹⁵³ Bununla birlikte *Kudeshkina v. Rusya* kararında olduğu gibi, açıklamaların seçim öncesi dönemde yapılmış olması ve kişisel saldırı değil, gerçek bir temele dayanan niteliği itibarıyla kamusal yararın ağır bastığı durumlarda varılacak sonuç farklı olacaktır.¹⁵⁴

Benzer şekilde *Kozan v. Türkiye* başvurusunda, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nu eleştiren ve siyasi iktidar karşısındaki bağımsızlığını sorgulayan bir haberi meslektaşlarının bulunduğu bir *Facebook* grubunda paylaşan hâkime verilen disiplin cezası ele alınmıştır.¹⁵⁵ Bu başvuruda, başvurusunun ifade özgürlüğüne olası herhangi bir haksız müdahaleye karşı sahip olması gereken usuli güvencelere ilişkin olarak AİHM, Kurul'un, başvurusunun ifade özgürlüğü hakkı ile bir yargı mensubu olarak ihtiyat yükümlülüğü arasında, yukarıda belirtilen ilgili kriterlere uygun olacak şekilde herhangi bir adil denge değerlendirmesi yapmadığını tespit etmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ *Kudeshkina v. Rusya*, para. 94.

¹⁵¹ *Kudeshkina v. Rusya*, para. 100.

¹⁵² *Kudeshkina v. Rusya*, para. 95; mutatis mutandis, *Guja v. Moldova [BD]*, para. 77.

¹⁵³ *Wille v. Lihtenştayn*, para. 67; *Kudeshkina v. Rusya*, para. 95.

¹⁵⁴ *Kudeshkina v. Rusya*, para. 95.

¹⁵⁵ *Kozan v. Türkiye*, Başvuru No. 16695/19, 01/03/2022.

¹⁵⁶ *Kozan v. Türkiye*, para. 69.

Bir başka başvuruda ise, bir yargıcın kamuya açık sosyal medya hesabında paylaştığı eleştiriler nedeniyle görevinden alınması ele alınmıştır. Yerel mahkemeler tarafından eleştiri içeren ifadelerin bağlamı, başvurunun kamuyu ilgilendiren konulara ilişkin bir tartışmaya katılması, ifade edilen değer yargılarının yeterince gerçeğe dayanıp dayanmadığı ve son olarak, yaptırımın potansiyel caydırıcı etkisinin sorgulanmaması nedeniyle, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.¹⁵⁷ Bununla birlikte yargıçların yargının işleyişi hakkında konuşma hakkına sahip olmaları gerektiği açıktır. Ancak aynı derecede açık olan bir başka husus da yargıçların yargının otoritesine duyulan güven bağlamında itidal yükümlülüğüne tabi olmalarıdır. Söz konusu haklar ve yükümlülükler arasında adil bir denge kurmak her zaman çok kolay olmayacaktır.¹⁵⁸ AİHM'nin bu davada ihtilaf konusu olan "*damarlarında biraz kan dolaşan bir savcı*" ifadesinin kullanılması açısından yerel makamların adil denge analizinden ziyade, kullanılan dile odaklanılmış olmasına yaptığı vurgu ihlal kararında belirleyicidir.¹⁵⁹ Yargıç olan başvurunun sosyal medya hesabını kullanarak yaptığı açıklamanın dili provakatif olabilir; ancak bunu kamu yararını ilgilendiren bir konuyu ele almak için yapmış olduğu dikkate alınmalıdır.¹⁶⁰

Öyle ki, demokratik bir hukuk devletinde mahkemelerin rolü, hukukun üstünlüğünün varlığını güvence altına almaktır. Demokrasi dar anlamda yönetilenlerin serbest ve adil seçimler yoluyla görevdekileri iktidardan uzaklaştırmasına olanak tanıyan bir hükümet sistemini içerdiği kabul edilse de bu tanım seçimlerin ötesinde, hukuk devleti, temel hakların korunması ve denge unsurlarının varlığını da kapsar.¹⁶¹ Hukukun üstünlüğü siyasi iktidarın hukuk aracılığı ile sınırlanmasıdır ve bu anlayış demokratik rejime katkı sağlar.¹⁶²

AİHM'ne göre de disiplin prosedürüne tabi olan herhangi bir yargı mensubu, keyfiliğe karşı güvenceye sahip olmalıdır. İlgili kişi, özellikle tedbirin hukuka uygunluğuna karar vermesi ve yetkililerin herhangi bir suistimaline yaptırım

¹⁵⁷ *Danileț v. Romanya*, Başvuru No. 16915/21, 20/02/2024.

¹⁵⁸ LEMMENS Koen, "Judges on Social Media: Freedom of Expression versus Duty of Judicial Restraint – Lessons from *Danileț v. Romania*", 07.07.2024, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/06/07/judges-on-social-media-freedom-of-expression-versus-duty-of-judicial-restraint-lessons-from-danilet-v-romania/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

¹⁵⁹ *Danileț v. Romanya*, para. 78-79.

¹⁶⁰ *Danileț v. Romanya*, Yargıç Rădulețu, Ortak Görüş.

¹⁶¹ Castillo Ortiz / Roznai, *a.g.e.*, s. 3-4; TÖGEL Akif, "Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine", Ankara Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 1, 2017, ss. 105-130, s. 111.

¹⁶² Kulaksızoğlu Mercan, *a.g.e.*, s. 225.

uygulanması için söz konusu tedbirin bağımsız ve tarafsız bir organ tarafından yeniden incelenmesi olanağına sahip olmalıdır.¹⁶³

Neticede, yargı mensuplarının kamuoyuna bilgi açıklamasının şartlarının daha hassasiyetle değerlendirilmesi gerekmele birlikte, genel olarak kamu ihbarcılarına basına hasredilen kamu gözcüsü rolünün açıkça tanınmadığı söylenebilecektir. Bununla birlikte, kamuya açıklanan bilginin doğru ve güvenilir olduğunu doğrulama gerekliliğinin gazetecilerin sorumluluklarıyla benzer şekilde uygulandığı ve yarı gazeteci gibi davranmalarının beklendiği görülmektedir.¹⁶⁴ Diğer taraftan, kamu yararının, bilginin içeriğinin kalitesinin ve diğer kriterlerin daha detaylı biçimde uygulanması kamu ihbarcılarının gazetecilerden farklı, sadece kamunun bilmesinde gerçekten yarar olan konularla sınırlı bir korumanın sağlandığı söylenebilir. Bu kriterler bir bütün olarak titizlikle incelenmektedir. Diğer bir ifadeyle, özellikle bir amaç doğrultusunda kamuya açıklanan bilginin gizli niteliği ve kamu yararının çatıştığı noktada, sivil toplum ve basına sağlanan korumadan farklı olarak, denge analizinde ağırlık verilecek taraf konusunda AIHM'nin değerlendirmesinin eksenini her zaman rahatlıkla öngörülemez.¹⁶⁵

Bununla birlikte kamu ihbarcılarının diğerlerinden farklı olarak kişisel bir risk olarak usulsüzlüklerle mücadele için kendini kamunun önüne atan kişiler olduğu da bu dengede göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, her bilgi açığa vurmanın kamu ihbarcılığı kapsamında değerlendirilmediği, her somut olaya özgü olarak açıklanan bilginin doğru ve güvenilir olup olmadığının imkan el verdiğince doğrulanması, kamu yararının üstün gelip gelmediği, açıklanan bilginin verdiği zarar dikkate alınmalıdır. Özellikle de yukarıda detaylı açıklandığı şekilde bilgiyi kamuya açıklamadan evvel öncelikle iç mekanizmalara başvurulması ve kamuya ifşanın son çare olarak görülmesi önemli bir fark oluşturmaktadır. Bu anlayış AIHM'nin kendi içtihadında hakim olan ikincillik ilkesiyle de paralellik göstermektedir. İç mekanizmada usulsüzlük ya da yasaya aykırılıkların giderilmesi için bir fırsat verilmesi, aynı zamanda bu

¹⁶³ *Eminağaoğlu v. Türkiye*, Başvuru No. 76521/12, 09/03/2021, para. 150; Judges Preserving Democracy Through the Protection of Human Rights, Judicial Seminar 2023 Background Document, 29.11.2023 Council of Europe, https://prdechr.coe.int/documents/d/echr/seminar_background_paper_2023_eng-1?download=true (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 5.

¹⁶⁴ Kagiros, **a.g.e.**, s. 215.

¹⁶⁵ Austin, **a.g.e.**, s. 396.

mekanizmanın etkili işlememesi halinde de kamu ihbarcıları üzerinde caydırıcı unsur oluşturabileceği göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, kamu ihbarcılarının korunmasına ilişkin yukarıda ele alınan hususların tamamına bir bütün olarak bakıldığında, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin *Kamu İhbarcılarına Sağlanan Korumanın Artırılmasına İlişkin* 2060 (2015) sayılı Kararı ve 2073 (2015) sayılı Tavsiye Kararı'nın kabul edilmesi, akabinde *Kamu İhbarcılarına Sağlanan Korumanın Avrupa'nın Her Yerinde Artırılmasına İlişkin* 2300 (2019) sayılı Kararı ve 2162 (2019) sayılı Tavsiye Kararı'nın kabulü de kamu ihbarcılarına yönelik korumanın tüm üye devletlerde artırılmasına ve yeknesak uygulama şeklinde tanınmasına devletleri teşvik açısından önemli ve kararlı adımlardır.¹⁶⁶ Aynı şekilde, kamu ihbarcılarının korunması da güvence altına alınmış ve kamu yararının güvenlikten daha ağır basması halinde misilleme ve ceza yaptırımına karşı korunmaları, şikayet mekanizmalarının kurulması ve yargı yollarına etkili erişim sağlanması gerekleri özgürlük ve güvenlik dengesi açısından daha önce değinilen *Tshwane İlkeleri*'nde de vurgulanmıştır.¹⁶⁷ Devletler tarafından yapılacak yasal düzenlemelerde öncelikle Avrupa Konseyi tavsiye kararlarında da işaret edildiği şekilde kamu yararını önceleyen ve iş ilişkisinden bağımsız bir içerikte kamu ihbarcısı tanımının yapılması isabetli olacaktır. Nitekim bu tanım doğrultusunda korumanın kapsamından yararlanmak da öngörülebilir hale gelebilecektir. Bu doğrultuda kamu ihbarcılarına sağlanan korumada örneğin kimliğin gizli tutulması imkanı ya da bu sebeple idari ya da adli açıdan cezalandırılmama güvencesi, kamu yararına ifşa nedeniyle zarar görmelerini engellemeye yönelik tedbirlerin alınması, bu kapsamdaki devletin pozitif yükümlülüklerinin de kapsamının belirlenmesini sağlar. Bu yöndeki yasal düzenlemeler demokratik bir toplumda hesap verilebilirliğin, şeffaflığın ve iyi yönetim ilkelerinin sağlanması bakımından da önemli görülmelidir. Bununla birlikte kamu ihbarcılarına kamu gözcüsü rolünün tanınmasının önemli bir güvence olduğunun altını çizmekle birlikte, kamu ihbarcılarına uygulanan korumanın devreye girmesi için gerekli katı şartlar dikkate alındığında, temelde açıkça basına sağlanan bu yüksek

¹⁶⁶ Parliamentary Assembly, Resolution 2060 (2015), Improving the protection of whistle-blowers, <https://pace.coe.int/en/files/21931/html>; Parliamentary Assembly, Recommendation 2073 (2015) Improving the protection of whistle-blowers, <https://pace.coe.int/en/files/21936/html>; Parliamentary Assembly, Resolution 2300 (2019) Improving the protection of whistle-blowers all over Europe, <https://pace.coe.int/en/files/28150/html>; Parliamentary Assembly, Resolution 2300 (2019), Improving the protection of whistle-blowers all over Europe, <https://pace.coe.int/en/files/28150/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

¹⁶⁷ *Tshwane Principles*, Principles 37 to 49.

korumanın kamu ihbarcılığı bakımından da uygulanması halinde yüksek görev ve sorumlulukları da beraberinde kamu ihbarcılığına yükleyeceği unutulmamalıdır.

B. Dezenformasyonla Mücadelede Bilgiye Müdahalenin Yansımaları

Bir hak olarak tanımlanan bilgiye erişimin, ifade özgürlüğü kapsamında bir bileşen olduğu da dikkate alındığında, demokratik toplumun gerekliliklerine riayet edilmek koşuluyla sınırlanabilmesi de mümkün olabilecektir. Bununla birlikte, dezenformasyonla mücadelede bilgi akışını kontrol ederek doğru bilgiye erişimi korumak, ifade özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin temel prensiplerin göz ardı edilmesi pahasına gerçekleştirilemez. Bu hakka yönelik hukukilik kriterini taşımayan, meşru amaç gütmeyen ve demokratik toplumda gerekli ve ölçülü olmayan bir müdahale, birey üzerindeki çarpan etkisiyle demokratik sürecin sağlıklı şekilde işletilmesine zarar verecektir.

Bu çerçevede ele alındığında, paylaşılan bilgiye erişimin engellenmesi başta olmak üzere, içerik kontrolü gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilecek müdahale yöntemleri bilgiye erişim hakkına ciddi bir tehdit oluşturur. Bu tür müdahaleler, sadece bireylerin bilgi alma hakkını ihlal etmekle kalmaz, aynı zamanda demokratik tartışma ortamının sağlıklı oluşmasına da engel olur. Dolayısıyla, bilgiye erişime yönelik çeşitli nedenlerle kısıtlayıcı etki doğuran müdahaleler bakımından sorunlu alanların ele alınması demokratik katılım önündeki engellerin tartışılması bakımından önemli bir konu teşkil etmektedir.

1. Bilgiye Erişimin Bir Yolu Olarak İnternete Erişim

Demokrasinin temel bileşenlerinden birinin demokratik tartışmaya katılım olduğu düşünüldüğünde, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasıyla çevrim içi nitelikte yeni bir kamusal tartışma ortamı oluşmuştur.¹⁶⁸ İnternet; özellikle ağ temelli, merkezi olmayan yapısı, geniş çapta kitlesel iletişim kapasitesi ile bireylerin hem içerikleri üretmelerini, fikirlerini yaymalarını, teati etmelerini ve demokratik tartışmaya katılımlarını kolay hale getirmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Gümüş, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁶⁹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 129.

Dolayısıyla da günümüzde internete erişim bireylerin bilgiye erişim hakkını da kapsayan, ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel haklarını kullanması için en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Örneğin, 2024 yılı başında internete giriş oranının yüzde 86,5 olduğu Türkiye’de 74,41 milyon internet kullanıcısı mevcuttur. Ocak 2024’te 57,50 milyon sosyal medya kullanıcısı, nüfusun yüzde 66,8’ine denk gelmektedir.¹⁷⁰ İnternetin kamusal tartışmada bir araç olarak öneminin artması beraberinde internet erişimine engel şeklindeki müdahaleleri getirmiştir.

a. Bir Hak Olarak İnternete Erişimin Önemi

İnternete erişime atfedilen araçsal önem, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin CM/Rec (2007)16 sayılı Tavsiye Kararı ve Avrupa Parlamentosu ve Konseyi’nin “*Elektronik İletişim Ağları ve Hizmetlerine İlişkin Evrensel Hizmet ve Kullanıcı Hakları*” hakkında 2002/22/EC sayılı Direktifi ile teyit edilmiştir. Bu düzenlemeler ile devletlerin internete erişimin sağlanması bağlamında evrensel hizmet yükümlülüklerine duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.¹⁷¹ Avrupa Parlamentosu’nun 2008/2160 INI sayılı Tavsiye Kararı’nda da tam ve güvenli internete erişimi sağlamanın demokrasi bağlamında önemini vurgulanmış ve devletlerin bu konuda gereken düzenlemeleri yapması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷² Demokratik toplum açısından taşıdığı önem dikkate alındığında, internetin herkes için erişilebilir olması bir gereksinimdir. Bu nedendir ki, internete erişimin bağımsız bir hak olarak değerlendirilmesi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

İnternete erişim genellikle ifade özgürlüğüne sağlanan daha genel korumalardan kaynaklanan zımni bir hak şeklinde ortaya konulmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki ifade özgürlüğü hakkı, içinde bilgi edinme hakkını da barındırmaktadır. Bu hak genellikle internete erişim hakkının türetilmesi için özel bir

¹⁷⁰ Kemp, **Digital 2024: Türkiye**

¹⁷¹ Directive 2002/22/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on Universal Service and Users’ Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services, Universal Service Directive, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32002L0022> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

¹⁷² Strengthening Security and Fundamental Freedoms on the Internet European Parliament Recommendation of 26 March 2009 to the Council on Strengthening Security and Fundamental Freedoms on the Internet (2008/2160(INI)), European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52009IP0194> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

gerekçe olarak vurgulanmaktadır.¹⁷³ İnternete erişimin bir hak olduğunu ileri süren yazarların bir kısmı, bu hakkın mevcut temel haklardan evrildiğini, diğer kısmı ise başlı başına, tek bir hak olarak düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁷⁴ Buna göre, internete erişim uygun fiyatlı ve güvenli olmalı, sadece yasalarla belirlenmiş haklı kısıtlamalara tabi olmalı; veri trafiği katı “ağ tarafsızlığı” temelinde, ayrımcılık yapılmadan ele alınmalıdır.¹⁷⁵ Fransız Anayasa Konseyi, ifade özgürlüğünün internete erişim hakkını da kapsadığını kabul etmiş; Estonya ise internet erişimini bir insan hakkı olarak tanımlayan ilk ülke olmuştur.¹⁷⁶ Yine Yunanistan Anayasası’nda da internete erişimin bir hak olarak düzenlendiği görülmektedir.¹⁷⁷

İnternete erişimin ifade özgürlüğü için elzem olduğu ve bağımsız bir hak olarak tesis edilmesi gerektiği öğretide tartışılmakla ve hukuki anlamda bir mutabakat olmamakla birlikte, bunun kuvvetli bir sav olduğu belirtilebilir.¹⁷⁸ İnternete erişimin ifade özgürlüğünün etkili şekilde kullanılmasına yönelik olarak ve bağımsız şekilde devletin yükümlülüğünün bir parçası olduğu kabul edilmesi önemli bir güvence oluşturacaktır. Bununla birlikte genel olarak internete erişim ifade özgürlüğünün ve demokratik katılımın sağlandığı ve korunduğu bir araç olarak, ifade özgürlüğü hakkına bağlı değerlendirilmektedir.¹⁷⁹ Bilginin serbest akışında kitle iletişim araçlarına erişimin sağlanması önemli bir unsurdur ve bireyler sınırsız bir bilgi akışına kitle iletişim araçlarıyla erişecek ve aynı yolla kendi düşüncelerini aktararak bilgi akışına

¹⁷³ ÇALI Başak, “The Case for the Right to Meaningful Access to the Internet as a Human Right in International Law”, Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 276-284, s. 278.

¹⁷⁴ SÖNMEZ Pınar, “Dijital Demokrasinin Önemine Dair”, 26.08.2024, Politikayol, <https://www.politikayol.com/dijital-demokrasinin-onemine-dair/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

¹⁷⁵ Assemblée Parlementaire, Le Droit d’Accès à Internet, Résolution 1987, 2014, Conseil de l’Europe, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-FR.asp?fileid=20870&lang=FR> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), para. 5.7.

¹⁷⁶ AVŞAR Zakir, “İnternete Erişim Hakkı ve Devletlerin Yükümlülükleri”, İletişim ve Diplomasi Dergisi, S. 9, 2022, ss. 147-161, s. 150.

¹⁷⁷ Article 5A(1) of the Constitution of Greece: “All persons have the right to participate in the Information Society. Facilitation of access to electronically transmitted information, as well as of the production, exchange and diffusion thereof, constitutes an obligation of the State, always in observance of the guarantees of articles 9, 9A and 19”. Bkz. The Constitution of Greece As Revised by the Parliamentary Resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament, The Constitution of Greece, <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/constitution-greece-revised-parliamentary-resolution-may-27th-2008-viiiith> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); ayrıca bkz. POLLICINO Oreste, “The Right to Internet Access: Quid Iuris?”, Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 263-275, s. 266-267.

¹⁷⁸ La Rue, a.g.e., para. 31; İnternete erişimin bir hak olarak değerlendirilmesi konusundaki tartışmalar için bkz. Çalı, **The Case for the...**, 278-283.

¹⁷⁹ Pollicino, a.g.e., s. 266.

katkıda bulunabileceklerdir.¹⁸⁰ Bu eğilim doğrultusunda, internete erişim bir hak olarak değerlendirilmeli ve ifade özgürlüğü kapsamında, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve sınırlara bakılmaksızın internet aracılığıyla bilgi ve fikirlere erişme, bunları alma ve yayma hakkının ayrılmaz bir parçası haline geldiği unutulmamalıdır. Bununla birlikte bağımsız bir hak olarak değerlendirilmesinin, bu hakkın etkili şekilde kullanılabilmesine ilişkin sağlıklı ortamın yaratılması noktasında devlete pozitif yükümlülükler yüklemesi devletin yapabilirlik kapasitesiyle de ilgili olduğundan, bir maddi külfet yükleyeceği göz ardı edilmemelidir.

b. İnternete Erişimde Anonimlik Faktörü

İnternet üzerinde erişimle ilgili önemli meselelerden biri de internete erişim hakkının anonim kullanılabilmesidir. Diğer bir ifadeyle içeriği üreten ya da yayan kişinin anonim olması, dolayısıyla kimliğin tespitinin mümkün olmamasıdır.¹⁸¹ Anonimlik; pozitif açıdan bireyin savunduğu bir görüşün ve düşüncesinin arkasında durmasını kolaylaştıran bir faktörken, negatif yandan etkili bir soruşturma yürütülmesine karşı bir koruma kalkanı oluşturur.¹⁸² Bununla birlikte, içeriğin kaldırılmasıyla ilgili taleplerin yerine getirilmesine ilişkin muhatap bulunamaması ve hukuka aykırı içerikleri paylaşanların kimliğinin tespit edilememesi, özellikle kişilik hakkına yönelik saldırı teşkil eden eylemlerin faillerinin tespiti bakımından etkili bir yargılama yapılmasını da sekteye uğratan önemli unsurdur. Dolayısıyla anonim kalmak bir yanda, kural olarak ifade özgürlüğünü kullanmak üzerinde iktidarın muhalif görüşler üzerindeki caydırıcı etkisine karşı bir güvenceyi ifade eder. Diğer yanda ise ifade özgürlüğünü sağlıklı şekilde kullanabilmenin ön şartı olan mahremiyet güvencesini sağlar.¹⁸³

ABD örneğinde, internet servis sağlayıcıların kullanıcı bilgilerini paylaşması için zorlanmasına yönelik olarak davaya konu anonim olarak paylaşılan içeriğin ilk bakışta bir ihlal teşkil ettiğinin davacı tarafından gösterilmesi aranmaktadır. Diğer bir ifadeyle davacı paylaşımı yapanın kimlik bilgilerinin ortaya çıkmasına ilişkin

¹⁸⁰ Penney, *a.g.e.*, s. 30; Tan, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁸¹ Bkz. *Delfi v. Estonya [BD]*, para. 147; aksi yönde kimliği belirli kişiler bakımından, *Sanchez v. Fransa [BD]*, Başvuru No. 45581/15, 15/05/2023.

¹⁸² SPIECKER DOHMANN Indra, "The Difference Between Online and Offline Communication as a Factor in the Balancing of Interests with Freedom of Speech", Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, *Free Speech in an Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 91-106, s. 100.

¹⁸³ Şirin, *Türkiye’de Düşüncenin...*, s. 222.

menfaatin anonim olarak kendini ifade etme hakkından daha üstün geldiğini ortaya koymak durumundadır.¹⁸⁴ Öyle ki internet ortamında anonim kalabilme imkânı hem birey açısından bir hak hem de etkili soruşturma bakımından bir engeldir.¹⁸⁵ Diğer bir ifadeyle bu durum, bir tarafta anonim olarak kendini ifade edebilmenin ifade özgürlüğü açısından önemini, diğer taraftan da anonim ifadelerin neden olduğu ifade özgürlüğü kapsamında korunmayan ifadelerin cezasız bırakılması arasındaki dengenin gözetilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Şüphesiz, anonim paylaşım için güçlü nedenler olabilir; ancak bunlar, bilgi veya fikirlerin güvenilirliğini değerlendirmek için yazarın kimliğini bilmeye yönelik ifade özgürlüğü kapsamında meşru gerekçelerle dengelenmelidir.¹⁸⁶ Bir ifadenin anonim olup olmaması, kimliği bilinen üçüncü kişilerin paylaşımları nedeniyle internet araçlarının sorumluluğu ile kimliği belirlenemeyen kişilerce yapılan paylaşımlardan dolayı sorumluluğun aynı kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, hangi koşullar altında ve ne şekilde sorumlu tutulabileceğiyle doğrudan ilgilidir. Bu noktada anonim paylaşımın zorlayıcı meşru amacı, denge değerlendirmesinde önemlidir. Örneğin, kamu ihbarcılığı mesleki suistimal iddiaları hakkında bilgi edinme kapsamında meşru bir amaç çerçevesinde değerlendirilir ve anonimlik lehine güçlü bir karineyi hak etmektedir.¹⁸⁷ Bu noktada özellikle kamu ihbarcıları açısından gizli kalınması istenen bir paylaşım ile anonim şekilde yapılan bir paylaşım birbirine karıştırılmamalı,¹⁸⁸ çatışan menfaatler arasındaki dengelemede dikkate alınacak kriterlerin farklılaşabileceği göz ardı edilmemelidir. Öyle ki, bir anonim ifadenin ifade özgürlüğünün etkili şekilde kullanılabilmesi açısından taşıdığı önem ile devletin başkalarının haklarının korunmasına ilişkin pozitif yükümlülükleri de dikkate alındığında, her somut olayda anonim ifadenin mutlak surette korunmasına atfedilecek değer aynı değerlendirilemez.

¹⁸⁴ BARENDT Eric, “Defamation and The Net: Anonymity, Meaning and ISPs”, Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, *Free Speech in an Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 107-120, s. 111.

¹⁸⁵ OĞUZ Habip, *İnternet Ortamında Kişilik Haklarının İhlali ve Korunması*, 2. Bası, Adalet, Ankara, 2012, s. 56-57; ÖZEL Sibel, *Uluslararası Alanda Medya ve İnternette Kişilik Hakkının Korunması*, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2004, s. 159; SIRABAŞI Volkan, *İnternet ve Radyo-Televizyon Aracılığıyla Kişilik Haklarına Tecavüz*, 2. Bası, Adalet, Ankara, 2007, s. 173.

¹⁸⁶ BARENDT Eric, *Anonymous Speech: Literature, Law and Politics*. 1. Bası, Hart Publishing, Oxford, 2016, s.63, 70.

¹⁸⁷ Barendt, *Anonymous Speech...*, 93-94.

¹⁸⁸ Barendt, *Anonymous Speech...*, 95.

Diğer taraftan, internet üzerinde anonimlik, misillemelerden veya hedef olmaktan kaçınmanın bir aracıdır ve fikirlerin ve bilginin serbest akışını önemli bir şekilde teşvik edebilir. Bununla birlikte, anonimlikte internet ortamında bilginin hızla yayılmasının kolaylığı, kapsamı ve bilginin kalıcılığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu da geleneksel medyaya kıyasla internet üzerinde paylaşılan hukuka aykırı söylemin etkilerini önemli ölçüde ağırlaştırabilir.¹⁸⁹ Dolayısıyla somut olayın özelliklerine göre anonimlik tartışmalı bir konudur. Zira fikirleri ifade ederken daha fazla güvenlik hissi sağladığından dolayı; ifade özgürlüğünü desteklediği düşünülebilirken, kötü amaçlar için de kullanılabilir. ¹⁹⁰ Bu itibarla devletin ulusal güvenliği sağlamak ve kamu düzenini korumak üzere internet ortamındaki içeriklere müdahale etmesi ya da sınırlama getirmesinin meşru gerekçesi anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte, bu sınırlamanın yalnızca istisnai durumlarda ve somut olayın koşullarında yeterli ve uygun somutlaştırılmış gerekçeler ortaya konularak uygulanması gereklidir.¹⁹¹ Aksi takdirde sınırlamanın sistematik ve otomatik bir sansür aracına dönüşmesi ifade özgürlüğü ile bağdaşmayacaktır.

Anonimlik konusunun devletin temel hakların korunmasına ilişkin pozitif yükümlülüklerinin kapsamı bağlamında ele alınması gereken noktaları vardır. Örneğin *KU v. Finlandiya* davasında, internet arkadaşlık sitesindeki bir çocuk hakkında müstehcen nitelikte arkadaşlık ilanı vermekten aranan kişinin kimliğini ifşa etmesi için hizmet sağlayıcısının zorlanmaması ele alınmış ve devletin bu kapsamda işlenen suçların cezasız kalmamasına yönelik bir yasal çerçeve oluşturma konusunda bir pozitif yükümlülüğünün bulunduğu ortaya konmuştur.¹⁹² Bu kararda, internetin, temel ilkelerinden birinin, anonim kalmak olduğu ve bu yönüyle de çok özel bir iletişim aracı olduğunun altı çizilmektedir. Öyle ki anonim olmanın neredeyse mutlak niteliği, farklı fikirlerin ifade edilmesi ve konuşma özgürlüğünü teşvik etmektedir. Diğer yandan, anonim olma özelliği; potansiyel mağdurları, onlara hakaret etmek veya özel yaşam haklarını ihlal etmek isteyen kişilere karşı gerçek mağdurlar haline getirecek ve failer için de güçlü bir araç oluşturacaktır. Elbette devlete yüklenen bu pozitif yükümlülüklerin, devlet makamlarına veya yasa koyucuya, dayanılmayacak veya aşırı bir yük yüklemeyecek şekilde yorumlanması gerektiği kabul edilmelidir. Bununla

¹⁸⁹ *Delfi v. Estonya* [BD], para. 147.

¹⁹⁰ Maroni, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁹¹ *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* [GK], para. 63.

¹⁹² *K.U v. Finlandiya*, para. 49.

birlikte, internetin anonim paylaşımlara izin veren yapısı nedeniyle, internet ortamında işlenen özellikle çocuk pornografisi ve istismarı başta olmak üzere bir kısım suçların etkili şekilde soruşturulabilmesi ve cezasızlığa sebebiyet verilmemesi bakımından ayrıca öngörülmesi de devletlerin pozitif yükümlülükleri kapsamında gereklidir. Bununla birlikte, bu kapsamdaki önleyici kolluk faaliyetlerinin, suç işlenmesini önleme ve soruşturma yetkilerinin, suç soruşturmalarına ve suçluların adalete teslim edilmesi meşru gerekçelerine dayanan düzenlemelerin, adil yargılanma hakkı ve diğer usuli güvenceleri içermesi ve bunlara tam olarak saygı göstererek kullanılması gerektiği göz ardı edilmemelidir.¹⁹³ *KU. v. Finlandiya* başvurusunda internet ortamında cinsel istismara ilişkin koruma sağlanması bağlamında bu pozitif yükümlülükler öne çıkmaktadır. Bu korumanın etkili şekilde sağlanması, failin kimliğinin tespit edilebilmesi ve takip edilebilmesi için etkili tedbirlerin düzenlenmesini gerektirir.¹⁹⁴ Anonimlik unsuruna suçun etkili şekilde soruşturulması karşısında öncelik verilmesi, her somut olayın kendi şartlarında çatışan menfaatler arasında adil dengenin yeterli ve uygun gerekçelerle kurulabilmesine bağlıdır.

Diğer bir örnek olarak *Standard Verlagsgesellschaft mbH v. Avusturya (No. 3)* başvurusunda, siyasi bir tartışmanın parçası olarak bir medya şirketine ait internet haber portalında yayınlanan saldırgan içerikteki yorumların yazarlarının verilerinin açıklanması için şirkete karşı verilen mahkeme kararı ele alınmıştır.¹⁹⁵ Özellikle siyasi söylem ve kamu yararını ilgilendiren tartışmalar söz konusu olduğunda, menfaatlerin yeterli bir şekilde dengelenmesi büyük bir öneme sahiptir. Bu kapsamda özel hukuk kişilerinin kullanıcı verilerini açıklanmaya zorlamanın gerekli ve izlenen meşru amaçla orantılı olması her somut olayda adil denge analizine konu edilmelidir. İfade özgürlüğünün kapsamına, bir içeriği paylaşan bireylerin kişisel verilerini ve görüşlerini kamuya açık bir şekilde ifade etme ya da etmeme noktasındaki özgürlüklerinin de dâhil olduğu göz ardı edilmemelidir. AIHM, kullanıcı verilerinin açıklanmasına zorlamaya ilişkin davalarda, saldırgan içerikler bakımından çatışan menfaatler arasında adil denge kurulurken özellikle ilk bakışta ihlal oluşup oluşmadığının dikkate alınmasının; bununla birlikte, siyasi bir ifade söz konusu olduğunda takdir yetkisinin daha dar bir şekilde ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir.

¹⁹³ *K.U v. Finlandiya*, para. 48.

¹⁹⁴ *K.U v. Finlandiya*, para. 49.

¹⁹⁵ *Standard Verlagsgesellschaft mbH v Avusturya (No. 3)*, Başvuru No. 39378/15, 07/12/2021.

Diğer taraftan örneğin, ifade özgürlüğü bağlantılı suç tiplerinde, örneğin önceki bölümlerde değinilen TCK madde 217/A örneğinde olduğu gibi, failin kimliğini gizleyerek işleminin cezayı artıran bir neden olarak düzenlenmesi de anonim hesap kullanma gereklilikleri ve sahte hesap arasında bir ayrım gözetilmemesine neden olabilir. Bu doğrultuda adil denge analizinin yapılmaması, anonim olarak ifade özgürlüğünü kullanmanın önemini göz ardı etmek anlamına gelebilir. Bu, bir kişinin karşı tepki ya da tacizden kaçınarak kendini ifade etme biçimini ve görüşlerini her türlü caydırıcı etkenden uzak bir şekilde, serbestçe paylaşabilmesi açısından kritiktir.¹⁹⁶ Neticede, örneğin sosyal medya platformlarında kayıt sırasında açık hesap zorunluluğu getirerek anonim hesapları kaldırmak ya da onaylı hesap zorunluluğu getirmek gibi düzenlemeler ifade özgürlüğü ve diğer haklar arasındaki dengeyi ifade özgürlüğü hakkının esasına dokunacak nitelikte müdahaleler olarak görülmelidir. Bu sorumluluğun bireylere yüklenmesinden ziyade platformlarda uygun moderasyon politikalarının geliştirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

c. İnternete Erişimde Yargı Yetkisi Sorunu

İnternetin bilgiye erişimi ve bilginin yayılmasını hızlandırdığı ve küresel niteliği dikkate alındığında, internet üzerinde yayımlanan içerikler bakımından yargı yetkisinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi ayrı bir tartışma konusudur.¹⁹⁷ Öyle ki devletlerin ifade özgürlüğü üzerine erişim engeli ya da filtreleme şeklinde gerçekleşen müdahaleleri de sınır aşan veri akışına engel de olabilir ve başka devletlerde yaşayan bireylerin temel haklarına müdahale oluşturabilir.¹⁹⁸ Hatta ulusal düzlemde uygulanan ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlama rejimi, internetin küreselliği üzerinden kolaylıkla aşılabılır.¹⁹⁹ Örneğin 2005 yılında Danimarka'da bir gazete İslami konularda artan bir otosansür olduğu iddiasıyla İslam Peygamberi Muhammed'in karikatürlerini yayımlaması Müslüman camiada büyük tartışmalara ve protestolara neden olmuştur. Fas'ta yerleşik başvuruçular, özellikle de peygamberi sarığında bomba olan bir terörist olarak gösteren bir karikatürün yayınlanmasına izin vermiş olması nedeniyle Danimarka aleyhine bireysel başvuru yapmışlardır. Din ve

¹⁹⁶ *Standard Verlagsgesellschaft mbH v Avusturya* (No. 3), para. 95.

¹⁹⁷ Vajic / Voyatzis, *a.g.e.*, s. 369.

¹⁹⁸ Kaya, *İnsan Hakları Ekseninde...*, s. 163.

¹⁹⁹ Benedek / Kettemann, *a.g.e.*, s. 24.

vicdan özgürlüğü ile ayrımcılık yasağının ihlal edildiği gerekçesiyle yapılan bu başvuruda AİHM, başvurucular ile Danimarka arasında herhangi bir yargı yetkisi bağı bulunmadığı veya herhangi bir ülke dışı eylem nedeniyle Danimarka'nın yargı yetkisine de girmedikleri gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.²⁰⁰

Bu davanın vardığı sonucun benzer durumlarda internet üzerinden yapılan yayımlarla ilgili kıyasen uygulanabilmesi kolay olmayacaktır. Öyle ki, internetin küresel etkisi ve yayımların ülke dışında sosyal medya aracılığı ile hızla ve kolaylıkla yayılarak farklı ülkelerdeki kullanıcıların erişimine açıldığı dikkate alındığında, AİHM'nin yargı yetkisini tartışmaktan ziyade mağdur statüsüne ve iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediğine odaklanacağı düşünülebilir.²⁰¹ Kural olarak AİHM içtihadında yargı yetkisinin bulunup bulunmadığı öncelikli inceleme olarak gerçekleşmektedir. Başvurucuların *ratione loci* yargı yetkisi kapsamına girmelerinin değerlendirilmesi için ilgili devletin ulusal toprakları dışındaki bir alan üzerinde herhangi bir şekilde etkin kontrol uyguladığının ortaya konulması gerekir. İnternet üzerinden bu etkin kontrolün gerçekleştiğinin tartışmaya açılması siber yargı yetkisini gündeme getirecek çok boyutlu bir meseledir.

Bununla birlikte AİHM, *Wieder ve Guarnieri v. Birleşik Krallık* başvurusunda devletler tarafından uygulanan çevrim içi izleme özelinde sınır aşan yargı yetkisini tartışmıştır.²⁰² Bu bireysel başvuruda, bir devletin egemenlik alanında yapılan toplu olarak çevrim içi iletişimin denetlenmesinin (*bulk interception*), tedbire konu kişi ilgili devlette yerleşik olmasa dahi, AİHM'nin *ratione loci* yargı yetkisi kapsamında değerlendirileceğine karar vermiştir. Birleşik Krallık'ta yerleşik olmayan biri İtalya diğeri ABD vatandaşı iki başvurunun ABD veya Birleşik Krallık tarafından sınır ötesi olarak kişisel verilerin ele geçirilmesi, toplanması, depolanması ve Birleşik Krallık ile paylaşılması uygulamasının yasallığının incelenmesi talepleri Birleşik Krallık Soruşturma Yetkileri Mahkemesi (*The Investigatory Powers Tribunal*) tarafından başvurucuların yerleşik olmaması nedeniyle reddedilmiştir. AİHM'ne yapılan bireysel başvuruda, hükümetin yargı yetkisinin bulunmadığına ilişkin itirazı

²⁰⁰ *Ben El Mahi ve diğerleri v. Danimarka* [Kabul edilebilirlik kararı], Başvuru No. 5853/06, 11/12/2006.

²⁰¹ İklim krizi ile ilgili bireysel başvurularda mağdur statüsünün verilmesi ile *mutatis mutandis* karşılaştırınız: *Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve diğerleri v. İsviçre* [BD], Başvuru No. 53600/20, 09/04/2024, para. 478-503.

²⁰² *Wieder ve Guarnieri v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 64371/16 ve 64407/16, 12/09/2023.

reddedilirken öncelikle *Big Brother Watch ve diğerleri v. Birleşik Krallık* davasında AIHM'nin toplu olarak iletişimin denetlenmesi faaliyetinin aşamalarına dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda toplu olarak ele geçirilen kişisel verileri seçilerek analiz edilen ve paylaşılan izleme altındaki bireyin özel hayatına yönelik artan bir müdahale söz konusu olduğunun altı çizilmiştir.²⁰³ AIHM her ne kadar başvuruçular Birleşik Krallık'ta yerleşik olmasa da, iletişimin gizliliğine toplu iletişimin denetlenmesi şeklinde yapılan müdahalenin ve başvuruçulara verilen zararın kişisel verilerin ele geçirildiği, incelendiği ve kullanıldığı yerde gerçekleştiğine kanaat getirerek, Birleşik Krallık'ın ülkesel yargı yetkisine girdiği sonucuna varmıştır.²⁰⁴ Karar, çevrim içi gözetim yetkilerinin uygulanması yoluyla verilerin ele geçirilmesi eyleminin, kişisel verilerin korunması kapsamında AIHS 8. madde alanına giren hakların, başvuruçunun ilgili devlet ile herhangi bir bağı olup olmamasından bağımsız olarak, çevrim içi gözetim faaliyetini gerçekleştiren devletin “etkili kontrol” (*effective control*) kriteri üzerinden yargı yetkisine dahil etme potansiyelini göstermektedir.²⁰⁵ AIHM'nin özellikle internet üzerindeki gözetimi de içine alan sınır aşan müdahaleler ile ilgili olarak, temelde fikri mülkiyet hakkı ve itibarın korunmasına yönelik içtihadını kıyasen uyguladığı söylenebilir.²⁰⁶ Bununla birlikte *etkili kontrol* aslında devletin sınır aşan müdahalelerinde özellikle yaşam hakkından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerin değerlendirilmesi noktasında savunulan bir kriterdir.²⁰⁷ Bu doğrultuda, özel hayata saygı hakkının esasına dokunan müdahaleler bakımından genişletilmesi AIHM'nin dinamik yorumunun dikkat çekici bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, yalnızca çevrim içi gözetim tedbirinin ilgili devlette uygulanması değil, bireyin özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı kapsamındaki herhangi bir verinin ilgili devletin hakimiyetine girmesi dahi yargı yetkisi kapsamına girmesinin yolunu açabilir.²⁰⁸ AIHM yerleşik içtihadında yargı yetkisi ile ilgili, özellikle askeri

²⁰³ *Big Brother Watch ve diğerleri v. Birleşik Krallık*, para. 315-320; *Wieder ve Guarnieri v. Birleşik Krallık*, para. 90.

²⁰⁴ *Wieder ve Guarnieri v. Birleşik Krallık*, para. 94-95.

²⁰⁵ SHANY Yuval, “Catching Up: The European Court of Human Rights Approximates its Approach to Extraterritorial Jurisdiction Over Digital Surveillance to That of the Human Rights Committee”, *European Convention On Human Rights Law Review*, C. 5, S. 2, 2024, ss. 182-189, s. 187.

²⁰⁶ Shany, *a.g.e.*, s. 183.

²⁰⁷ General Comment No. 36 on Article 6: Right to Life, 03.09.2019, CCPR/C/GC/36, United Nations Human Rights Committee, <https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/36> (Erişim tarihi: 14.02.2025), para. 63.

²⁰⁸ MILANOVIC Marko, “Wieder and Guarnieri v UK: A Justifiably Expansive Approach to the Extraterritorial Application of the Right to Privacy in Surveillance Cases”, *EJIL Talk*, <https://www.ejiltalk.org/wieder-and-guarnieri-v-uk-a-justifiably-expansive-approach-to-the-extraterritorial-application-of-the-right-to-privacy-in-surveillance-cases/>. (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

operasyonlarla ilgili davalarda, ülkesellik ilkesinin bir istisnası olarak, taraf devletlerin kendi toprakları dışında gerçekleştirdikleri veya etki doğuran eylemlerinin, Sözleşme'nin 1. maddesi anlamında bir yargı yetkisi kullanımı teşkil edebileceğini kabul etmiştir. Mahkeme, her bir davada, somut olaylara atıfta bulunarak, özel niteliklerin varlığının, ilgili devletin yargı yetkisini ülke dışında kullandığını tespit etmeyi haklı kılıp kılmadığını değerlendirmektedir.²⁰⁹ AİHS'nin 1. maddesi kapsamındaki yargı yetkisinin bir devletin kendi topraklarıyla sınırlı olması ilkesinin bir istisnası, Sözleşmeciler bir devletin, yasal veya yasa dışı askerî harekât sonrasında, kendi ulusal toprakları dışındaki bir bölgede etkin kontrol sağlaması durumunda ortaya çıkmaktadır.²¹⁰ AİHS'nin 1. maddesi uyarınca, ilgili devlet kontrolü altındaki bölgede, AİHS ve onayladığı Ek Protokollerinde belirtilen tüm temel hakları güvence altına alma sorumluluğuna sahiptir ve ihlalden sorumlu olacaktır.²¹¹

Öte yandan, bir devletin ülkesi dışında meydana gelen olaylarla ilgili olarak, kural olarak, bir başvurucunun hiçbir bağının bulunmadığı bir devlette dava açmış olması, o devletin kendisi üzerindeki yargı yetkisini tesis etmek için yeterli olamaz.²¹² Aksini tespit etmek, AİHS'nin neredeyse evrensel bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve devletler açısından sınırsız bir yükümlülük yaratmak anlamına gelecektir. Bununla birlikte, davanın “*özel niteliklerinin*” bulunup bulunmadığının belirlenmesi bu yaklaşımdan ayrılmayı haklı gösterebilir.²¹³ Bu bağlamda AİHM içtihadında, ilgili devlet ajanının yetki ve kontrolü veya usuli soruşturma yükümlülüğüne ilişkin yargı bağlantısı kriterine dayanarak yargı yetkisi tesis edilmesi mümkün olabilir.²¹⁴ Neticede, yargı yetkisine ilişkin yerleşik içtihadın temel ilkeleri ışığında, internetin küresel boyutu dikkate alındığında yargı yetkisine ilişkin yerleşik içtihadın siber alandaki yargı yetkisini de kapsar şekilde, devletin etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün ülke dışı kapsamının yeniden düşünülmesi gerekecektir. Bu

²⁰⁹ *H.F. ve diğerleri v. Fransa* [BD], Başvuru No. 24384/19 ve 44234/20, 14/09/2022, para. 185; *Gürcistan v. Rusya (II)* [BD], Başvuru No. 38263/08, 21/01/2021, para. 82.

²¹⁰ *Gürcistan v. Rusya (II)* [BD], para. 116.

²¹¹ *Al-Skeini ve diğerleri v. Bileşik Krallık* [BD], Başvuru No. 55721/07, 07/07/2011, para. 138; *Al-Skeini ve diğerleri*, Yargıç Bonello, Ortak Görüş, para. 11.

²¹² *M.N. ve diğerleri v. Belçika* [BD], Başvuru No. 3599/18, 05/05/2020, para. 123

²¹³ *H.F. ve diğerleri v. Fransa* [BD], para. 188.

²¹⁴ İklim krizi ile ilgili bireysel başvurularda yargı yetkisi tartışması ile *mutatis mutandis* karşılaştırınız: *Duarte Agostinho ve diğerleri v. Portekiz ve 32 diğerleri* [k.k.][BD], Başvuru No. 39371/20, 09/04/2024, para. 181-214; Usuli soruşturma yükümlülüğü bakımından Savcının, vatandaş olmayanlar tarafından yurt dışında işlendiği iddia edilen insan ticareti suçlarına ilişkin soruşturmayı takip etmeme kararı açısından AİHM'nin yargı yetkisini değil, sınır aşan bir etkili soruşturma yükümlülüğü bulunduğunu kabul etmemesi bakımından: *J. ve diğerleri v. Avusturya*, Başvuru No. 58216/12, 17/01/2017.

kapsamda yargı yetkisinin tesisinde dikkate alınan “*özel nitelik*” değerlendirmesi bakımından internetin küresel özelliği önemli bir faktör olarak rol oynayabilir.

İnternete erişim ile bağlantılı bir diğer önemli mesele, internet üzerinde yapılan suç teşkil eden paylaşımlar bakımından yapılan soruşturmalarda sınır ötesi yetki vakalarında ortaya çıkan delillendirme problemidir. Öyle ki, veri sınır ötesinde depolandığında, bu veriye erişim uluslararası adli iş birliğini de gerektiren başka bir boyuta ulaşmaktadır. Veriye uzaktan doğrudan sınır ötesi erişim bakımından kamuya açık paylaşımlarda sorun görülmeyebilirse de kamuya açık olmayan ve alenileştirilmemiş veriler bakımından soruşturmaların etkili şekilde yürütülmesi mümkün olmayacaktır. Öyle ki gerek sınır ötesi iş birliğinin yavaş ilerlemesi gerek ülkesel egemenlik çerçevesindeki hukuki bariyerler önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim verinin hizmet sağlayıcılarda depolandığı ve hizmet sağlayıcının ülke dışında bulunduğu durumlarda, veriye erişim bahse konu ülkenin egemenlik hakkına bir müdahale teşkil edecektir.²¹⁵ Bu meselesinin çözülebilmesinde uluslararası temelin ikili ya da uluslararası çerçeve sözleşmelerle sağlamlaştırılması ve iş birliğinin güçlendirilerek kolaylaştırılması için adım atılması, “*iş birliğine dayalı bir siber ortam*” tesisi gereklidir.²¹⁶ Bununla birlikte neticede bu iş birliğinin temel haklar üzerinde de etkileri olacağı dikkate alındığında, adil dengeye ilişkin güvenceleri içermesi, diğer bir ifadeyle devletler arası iş birliğinin insan hakları perspektifinden ele alınarak gerçekleştirilmesinin temini konusunda uzlaşa sağlanması gereği göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede özellikle sınır ötesi yürütülen soruşturmalarda veriye erişimde yasal dayanağı olmayan ve bireylerin mahremine müdahale oluşturan *hacking* sistemlerinin büyük veri üzerinde kolluk makamları tarafından kötüye kullanılmasından kaçınılmalıdır. Bu delillerin değerlendirilmesine ilişkin bağlayıcı kurallar bulunmadığı da dikkate alındığında, bu şekilde elde edilen delillerin soruşturmaların adil işleyişini zedeleyebileceği tehlikesi dikkate alınmalıdır.²¹⁷

²¹⁵ SIEBER Ulrich, Bilişim Teknolojisi ile Globalleşen Dünyadaki Tehlikelerin Önlenmesi ve Ceza Hukuku, Editörler: Feridun Yenisey / Salih Oktar / Zehra Başer Doğan, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021, s. 372; detaylı değerlendirme için, **a.g.e.**, s. 371-385.

²¹⁶ Sieber, **a.g.e.**, s. 385.

²¹⁷ BURAL Erol Başaran, Açık Kaynak İstihbaratında Yeni Boyut: Sosyal Medya İstihbaratı, 1. Bası, Yeditepe Akademi, İstanbul, 2021, s. 130; Encrochat operasyonlarında büyük veriden verilerin elde edilmesine yönelik eleştiriler bakımından, pek çok makale arasında, bkz. OERLEMANS Jan-Jaap / van Toor Dave A.G., “Legal Aspects of the EncroChat Operation: A Human Rights Perspective”, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, C. 30, S. 3-4, 2022, ss. 309-328, özellikle s. 315-316; STOYKOVA Radina, “Encrochat: The Hacker with a Warrant and Fair Trials?”, Forensic Science International: Digital Investigation, C. 46, 2023, ss. 1-14, s. 6; OERLEMANS Jan-Jaap / ROYER Sofie,

Bununla birlikte, uluslararası iş birliği özellikle örgütlü suçlar bakımından önemli olsa da tek başına bir delilin yargılamada kullanılması için yeterli değildir. Delilin hukuka uygunluğuna ilişkin usuli güvencelerin de bu iş birliği kapsamını düzenleyen kurallarda yer alması gereklidir. Özellikle Avrupa Polis Teşkilatı (*Europol*) destekli olarak ortak bir soruşturma ekibinin yürüttüğü *Encrochat* operasyonları kapsamında yasal dayanağı olmaksızın büyük veriye müdahale edilerek elde edilen delillerin ceza soruşturmalarında kullanılması tartışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte AİHM'nin kripto bir akıllı telefon hizmet sağlayıcısı olan *Encrochat* verilerine dayanan yargılamalarda adil yargılanma hakkı ve özel hayatın korunmasına saygı ve haberleşme özgürlüğü kapsamında önüne gelen bir bireysel başvuruda iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiş olması, bu şekilde elde edilen delillere ilişkin uygulanacak ilkelerin tespiti bakımından kaçırılmış bir fırsattır.²¹⁸ AİHM, bir mesajlaşma uygulaması olan *bylock* üzerinden elde edilen verilerin tutuklama tedbirinin uygulanmasında kuvvetli suç şüphesi ve yargılamalarda mahkûmiyete esas teşkil eden delil olarak kullanılması nedeniyle ihlal kararları vermiştir. Bununla birlikte, meselenin özgürlük ve güvenlik hakkı ile adil yargılanma hakkı ve suçta ve cezada kanunilik ilkesine odaklanmış olması yeterli bir değerlendirme olarak görülmemelidir.²¹⁹ Nitekim bu verilerin toplanması ve kullanılmasında hukukilik kriteri bakımından usuli güvencelerin sağlanması, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı bağlamında haberleşme özgürlüğü açısından değerlendirilmeyi hak eden bir başka kaçırılmış fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak, yabancı ülke kaynaklarından gelen bilgilere, özellikle de kamuoyunu ilgilendiren konulardaki tartışmalara meşru bir katkı sağlamayan ve demokratik süreci çarpıtmaya yönelik bilgilere de AİHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasındaki gereklilikleri karşıladığı ölçüde sınırlama getirilebilmesi mümkündür. Bu konuda

“The Future of Data-driven Investigations in Light of the Sky ECC Operation”, New Journal of European Criminal Law, C. 14, S. 4, ss. 434-458, s. 451-452.

²¹⁸ *A.L. ve E.J. v. Fransa*, Başvuru No. 44715/20 ve 47930/21, 24/09/2024.

²¹⁹ AİHS madde 5 ihlali açısından bkz. *Akgün v. Türkiye*, Başvuru No. 19699/18, 20/07/2021; AİHS madde 6 ve AİHS madde 7 ihlali bakımından bkz. *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 5669/20, 26/09/2023; karşılaştırma için bkz. *Benedik v. Slovenya*, Başvuru No. 62357/14, 24/04/2018; Bylock uygulaması bakımından T.C. Anayasa Mahkemesi kararlarının “delillerin değerlendirmesiyle sınırlı” incelemesine ilişkin bkz. BAYTEMİR KONTACI Burcu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Özel İletişim Araçlarının Kullanılmasının Ceza Sorumluluğu Üzerindeki Etkisi”, Editör: İzzet Özgenç, Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Rejimleri Sempozyumu, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2022, ss. 553-576, s. 567.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin internet üzerinden *Serbest, Sınır Ötesi Bilgi Akışına İlişkin Tavsiye Kararı* yol gösterici olabilir.²²⁰ Tavsiye Kararı'nda, sınırlardan bağımsız olarak, üye devletlerin, internet ortamındaki yasa dışı içerik veya faaliyetlerin engellenmesi amacıyla alınan tedbirlerin, söz konusu devletlerin sınırlarının ötesinde gereksiz ve orantısız bir etkiye yol açmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda önemli olan, en az müdahaleci ve en az yıkıcı olan tedbirleri, şeffaf ve hesap verebilir bir süreç takip ederek uygulayabilmektedir.

2. İnternette Bilgiye Erişime Müdahale Yöntemlerinin Kapsamı

İnternete erişimin bir hak olarak değerlendirilmesine ilişkin tartışmalar bir yana, devletler tarafından idari tedbir olmakla birlikte uygulamada ceza muhakemesi anlamında bir koruma tedbiri niteliği gösteren içerik kaldırma ya da erişim engelleme tedbirleri ile hakkın esasına dokunabilen yasaklar, internet üzerinde dezenformasyonun kontrol altına alınmasına yönelik başvurulmuş yöntemler arasındadır.²²¹ Hiç şüphesiz ki internet, ifade özgürlüğünün kullanılmasını sağlayan bir araç rolü üstlenmektedir. Hükümetler, herkes için evrensel ve uygun fiyatlı internet erişimi de dâhil olmak üzere dijital katılımı teşvik etmelidir.²²² Ancak bunun aksine, devletlerin sistematik olarak içeriğin kaldırılması ve erişimin engellemesi tedbirlerine başvurması endişe vericidir.

Neticede, bu türden tedbirler söz konusu olduğunda somut olay özelinde dezenformasyon teşkil eden içeriğin ne olduğu açıkça tanımlanmalı ve ifade özgürlüğü kapsamındaki ifade biçimlerinden ayırt edilmesine yönelik bir adil denge analizi yargısal güvenceleri haiz biçimde işletilmelidir. İçeriğe ya da erişime ilişkin sınırlamalar değerlendirilirken, sınırlamanın diğer haklar üzerindeki etkisi de gözetilmeli ve tedbire karar verecek olan makamlara yol haritası çizebilmek üzere

²²⁰ Recommendation CM/Rec (2015)6 of the Committee of Ministers to Member States on the Free, Transboundary Flow of Information on the Internet, Council of Europe. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3f20 (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

²²¹ YILDIZ Ali Kemal / ALTUNÇ Sinan / AKSOY RETORNAZ Emine Eylem, "Türkiye Ulusal Grup Raporu", Suç ve Ceza Dergisi, S. 4, 2012, ss. 61-91, s. 71.

²²² Disinformation and Freedom of Expression, Submission in Response to the Call by the UN Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression for Contributions to the Annual Thematic Report to be Presented to the Human Rights Council at its 47th Session in June 2021, Association for Progressive Communications (APC), <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/disinformation/2-Civil-society-organisations/APC-Disinformation-Submission.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 18-19.

hukukilik ilkesinin gereklilikleri ve yukarıdaki bölümlerde detaylı şekilde ele alınan adil denge kriterleri uygulanmalıdır.

a. Hukukilik İlkesi Bağlamında İnternete ve İçeriğe Erişim Engeli

Erişim engelleri genel olarak ifade özgürlüğüne bir müdahale teşkil etmektedirler. AİHM içtihadında, içeriğin hukuka aykırılığı konusunda bir mahkeme kararı olmaksızın verilen erişim engelleme kararı, ifade özgürlüğüne getirilen bir tür önceden sınırlama olarak kabul edilmektedir. Bu türden sınırlamalar ancak istisnai durumlarda ve alınan tedbirlerin etkili ve kapsamlı bir yargı denetimine tabi tutulmasına imkân veren açık bir yasal çerçevenin bulunduğu hallerde haklı görülebilir.²²³ İfade özgürlüğünü korumak için uygun ve etkili güvencelerin varlığı, özellikle hukukilik ilkesi açısından, içerik kaldırma ve erişim engelleme tedbirlerinin AİHS'nin 10. maddesine uygunluğunun değerlendirilmesinde kilit bir unsur teşkil etmektedir.

Keza AİHM'ne göre bir internet sitesine erişimin tamamen engellenmesi, barındırılan yasal ve yasal olmayan içerik arasındaki ayrımı göz ardı eden aşırı bir önlemdir. Bu tedbir, büyük miktarda yasal içeriği kullanılamaz hale getirdiğinden özel olarak gerekçelendirilmelidir. AİHM'nin de belirttiği gibi, *“yasal çerçevenin bireyleri engelleme tedbirlerinin aşırı ve keyfi etkilerine karşı koruyabilecek güvenceler oluşturmadığı durumlarda hukukun üstünlüğü ile uyumsuzluk”* söz konusudur.²²⁴ Bu bakımdan, müdahalenin temelinde erişilebilir ve öngörülebilir bir yasal dayanak olması temel koşuldur. Bu yasal dayanak ayrıca yasal denetim bakımından da tüm sürecin şeffaf olmasını etkin kılacak nitelikte usuli güvenceleri ihtiva etmelidir.²²⁵

AİHM, internet üzerinde ifade özgürlüğü kapsamında yaptığı değerlendirmelerde, çevrim dışı olarak geçerli olan her kuralın çevrim içi olarak da geçerli olduğunu kabul ederken, internet ortamının kendine özgü özelliklerini de dikkate almaktadır.²²⁶ İnternet ortamı hem ifade özgürlüğünün kullanıldığı bir alan

²²³ *Kablis v. Rusya*, Başvuru No. 48310/16 ve 59663/17, 30/04/2019, para. 90-92; *OOO Flavus e.a. v. Rusya*, Başvuru No. 12468/15, 23489/15, 19074/16, 23/06/2020, para. 39.

²²⁴ *OOO Flavus e.a. v. Rusya*, para. 37-38; aynı yönde, *Bulgakov v. Rusya*, Başvuru No. 20159/15, 22/03/2005; *Vladimir Kharitonov v. Rusya*, Başvuru No. 10795/14, 23/06/2020.

²²⁵ Kaya, *İnternet Hukuku*, s. 464.

²²⁶ *Ahmet Yıldırım v. Türkiye*, Başvuru No. 3111/10, 18/12/2012, para. 50

hem de ifade özgürlüğü kapsamındaki bilgi ve haberin yayın aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. AİHM’ne göre internet, “*erişilebilirliği ve muazzam miktarlarda bilgiyi depolama ve iletme kapasitesi açısından kamunun haberlere erişimini artırmakta ve genel olarak bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmakta önemli bir rol oynamaktadır.*”²²⁷ BM Özel Raportörü tarafından kaleme alınan raporda, internet ortamındaki içeriğe yönelik kısıtlamaların MSHUS’nin 19. maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında öngörülen kriterler kullanılarak bağımsız bir organ tarafından değerlendirilmesi gereğine vurgu yapılmıştır.²²⁸ Bunun yanında içeriğe ve erişime yönelik kısıtlamalar bakımından uygulanacak usuller konusunda şeffaflık çağrısı yapılmaktadır. Devletler; internet içeriğine erişimin engellenmesine yönelik olarak kullanılan teknik, süre, tedbirin öncesi ve sonrasında takip edilen hukuki süreç bakımından farklılık gösterebilen çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar.²²⁹ Dolayısıyla, erişim engeli başta olmak üzere yargısal mekanizmalar üzerinden çevrim içi tartışma ortamına getirilen kısmi ya da genel nitelikteki sınırlamaların dezenformasyonla mücadeledeki etkinliği tartışılmalı, bu tür önlemlerin ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim açısından yarattığı zorluklar özel olarak incelenmelidir.

Bu bağlamda, internet üzerinde servis sağlayıcılar veya arama motorları gibi bu tür iletişimi destekleyen sistemler de dahil olmak üzere *web* sitelerinin, *blog*ların veya diğer çevrim içi, elektronik veya benzeri bilgi yayma sistemlerinin işletilmesine yönelik her türlü kısıtlamaya ancak sınırlama rejimi ile uyumlu oldukları ölçüde izin verilebilir. İzin verilen sınırlamalar genellikle içeriğe özgü olmalıdır. Diğer bir deyişle, internet üzerinde genel yasaklar ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin temel standartlarla uyumlu değildir. Ayrıca, yalnızca bir hükümeti veya hükümet politikalarının eleştirildiği gerekçesiyle internet üzerinde içeriklerin yayınlamasını yasaklamak da ifade özgürlüğü ile bağdaşmaz.²³⁰

Genelleştirilmiş bir filtreleme ya da erişim engeli tedbiri, tüm içeriği hedef aldığı için temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına yönelik daha kapsamlı bir tehlike içermektedir. Bununla birlikte, bir internet sitesinin tamamına erişimin engellenmesi,

²²⁷ *Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık (No. 1 ve 2)*, para. 27.

²²⁸ *La Rue*, **a.g.e.**, para. 24.

²²⁹ Kaya, **İnternet Hukuku**, s. 63.

²³⁰ 34 No’lu Genel Yorum, **a.g.e.**, para. 43.

belirli ve açıkça tanımlanmış içeriğin engellenmesinden ayırt edilmelidir.²³¹ İçeriğin engellenmesinde kullanıcının içeriğe erişimi kısıtlanırken, erişimin engellenmesi; internet ortamında yayın yapan bir siteye girişin çeşitli yöntemlerle, diğer bir ifadeyle internet kullanıcılarının bir internet sitesine ulaşmasının engellenmesi anlamına gelir.²³² Bu müdahale platformun tamamına veya belli bir yer sağlayıcının sunucusunda bulunan tüm *web* sitelerinin tamamına erişime genel bir yasak (*blanket ban*) şeklinde gerçekleştirilebilir.²³³ İnternet sitesinin tümüne erişimin engellenmesi için zorlayıcı nedenlerin ilgili ve yeterli gerekçelerle gösterilmemesi ve kısıtlamanın süresiz halde uygulanması demokratik düzenin gereklerine uymaz. Her ihtimalde ifade özgürlüğü üzerinde orantısız bir müdahale teşkil eder.²³⁴ Bu nedenle bu tedbirlerin özen gösterilerek uygulanması gerekir.²³⁵

AİHM, Rusya'ya karşı yapılmış bir kısım başvuruda, internet üzerinde yer alan yasa dışı içeriğe erişimi engelleme aşırı veya keyfi etkilerine karşı iç hukukun taşınması gereken güvenceleri bir nevi *obiter dictum* olarak belirlemiştir.²³⁶ Buna göre ilk olarak içeriğin engellenmesine ilişkin tedbirlerin, internet sitesi sahiplerine önceden bildirilmesi ve müdahale sürecine katılımlarının sağlanarak itiraz etme olanaklarının etkili şekilde tanınması ile çelişmeli bir itiraz prosedürünün sağlanması gereklidir. Bununla bağlantılı olarak bağımsız bir yargısal itiraz mekanizmasına duyulan ihtiyacın altı çizilmiştir. Diğer taraftan, içeriğe daha az müdahaleci bir yöntemin öngörülmesi ve seçilen yöntemin ifade özgürlüğü üzerinde keyfi veya aşırı etkisi olmadığından emin olmak için etki değerlendirmesi yapma yükümlülüğü ile acil bir müdahale gerekmesi halinde aciliyetin gerekçelendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şu hâlde seçilen tedbirin aciliyeti ile içerik arasında kurulan ilişki gerekçede somut olarak gösterilmelidir.²³⁷

²³¹ Van Enis / De Terwangne, **a.g.e.**, s. 102; AKDENİZ Yaman, "To Block or Not to Block: European Approaches to Content Regulation, and Implications for Freedom of Expression", *Computer Law & Security Review*, C. 26, S. 3, 2010, ss. 260-273, s. 271; "[...] blocking access to content on websites indefinitely could result to 'prior restraint'".

²³² Kaya, **İnternet Hukuku**, s. 63-64; Ateş Benek, **İnternet Söjelerinin...**, s. 144; Erişim engellenmesinde kullanılan teknikler için bkz. Ateş Benek, **İnternet Söjelerinin...**, s. 151-158; Daha detaylı kategoriler için bkz. Kaya, **İnternet Hukuku**, s. 65-96.

²³³ Tan, **a.g.e.**, s. 201-210.

²³⁴ Anayasa Mahkemesi kararının tespitleri için bkz. Özkepir / Kocaman / Kart, **a.g.e.**, özellikle s. 95; Kaya, **İnsan Hakları Ekseninde...**, s. 191.

²³⁵ Van Enis / De Terwangne, **a.g.e.**, s. 119.

²³⁶ *Engels v. Rusya*, Başvuru No. 61919/16, 23/06/2020.

²³⁷ *Engels v. Rusya*, para. 32.

Bu kriterlerin somut olaya uygulanması bakımından, *Vladimir Kharitonov v. Rusya* başvurusunda, yasal çerçevenin bireyleri mevcut davadaki gibi engelleme tedbirlerinin aşırı ve keyfi etkilerinden koruyabilecek güvenceler içermemesinin hukukun üstünlüğü ile bağdaşmadığı vurgulanmıştır. AİHM, yasa dışı içerik barındırmayan başvuruçunun web sitesinin engellenmesini AİHS'nin 10. maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Keza yasal mevzuat uyarınca engelleme kararının metnine, tedbirin nedenlerine ilişkin herhangi bir göstergeye veya itiraz yollarına ilişkin bilgilere erişim sağlanamamaktadır.²³⁸ İstisnai koşullar yasaya aykırı bir içeriğin engellenmesini haklı gösterdiğinde, engelleme kararını veren devlet kurumu, tedbirin kesinlikle bu içeriği hedef aldığından ve uygulanma biçimine bakılmaksızın keyfi veya aşırı etkileri olmadığından emin olmalıdır. Tedbirin hukuka aykırı bir içerik taşımayan içerik veya internet sitelerine müdahale eden ve ayırım gözetmeyen her türlü engelleme tedbirine dönüşmesi bu içerik ya da internet sitesi sahiplerinin haklarına keyfi müdahale anlamına gelir. Bu davada uygulandığı şekliyle Rus mevzuatının incelenmesinde AİHM, müdahalenin yasada belirtilen prosedürün uygulanmasından kaynaklandığı, ancak Sözleşme kapsamındaki öngörülebilirlik şartını karşılamadığı ve başvuruçuya karşı demokratik toplumun gerekliliklerinden olan hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca, tedbirin kötüye kullanılmasına karşı koruma güvencesini sağlamadığı sonucuna varmıştır.²³⁹ Yasal çerçevenin, bireyleri kapsamlı engelleme tedbirlerinin aşırı ve keyfi etkilerinden koruyabilecek güvenceler oluşturmaması hukukun üstünlüğü ile bağdaşmamaktadır.²⁴⁰

Nitekim bu konudaki genel tespit ve somut değerlendirmelerin esas olarak Türkiye örneğinden hareketle yapılabilmesi mümkündür. Türkiye'deki erişim engellemesi ve içerik çıkarılmasına ilişkin uygulama, gerek AİHM gerek T.C. Anayasa Mahkemesi kararlarıyla eleştirilmiş ve bu konuda zengin bir içtihat oluşmuştur.²⁴¹ AİHM tarafından internet içeriğine erişimin engellenmesi ile ilgili incelenen ilk başvurular Türkiye'deki 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesindeki erişimin

²³⁸ *Vladimir Kharitonov v. Rusya*, para. 44.

²³⁹ *Vladimir Kharitonov v. Rusya*, para. 46.

²⁴⁰ *Engels v. Rusya*, para. 34; benzer yönde bkz. *OOO Flavus ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 12468/15, 23489/15, 19074/16, 23/06/2020.

²⁴¹ Değerlendirme için bkz. AKDENİZ Yaman / GÜVEN Ozan, "Sulh Ceza Hakimliklerinin Gölgesinde Anayasa Mahkemesi", Web Raporu 2022, Temmuz 2023, İfade Özgürlüğü Derneği, https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2022.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024); AKDENİZ Yaman / GÜVEN Ozan, "Fahrenheit 5651: Sansürün Yıkıcı Etkisi", Engelli Web Raporu 2020, Ağustos 2021, İfade Özgürlüğü Derneği, https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2020.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

engellenmesi tedbirinin yasal dayanaklarının bulunup bulunmadığına ilişkindir. AİHM bu kapsamda ilk olarak, *Google Sites* isimli internet platformunda yer alan bir *blog* sayfasına erişimi engellemek amacıyla tüm site hizmetinin engellendiği bireysel başvuruyu ele almış; 5651 sayılı Kanun’un 8. maddesinin öngördüğü müdahalenin, Sözleşme’nin gerektirdiği öngörülebilirlik koşuluna cevap vermediği ve demokratik bir toplumda hukukun üstünlüğünün gerektirdiği ölçüde başvuranın yeterli bir koruma imkânına sahip olmasına imkân vermediği sonucuna varmıştır.²⁴² AİHM söz konusu tedbir kararının keyfî sonuçlar doğurduğunu ve bu bağlamda, sadece ihtilaf konusu siteye erişimin engellenmesinin hedeflendiğinden söz edilemeyeceğini, zira bu tedbir kararının *Google Sites* kapsamında açılan tüm sitelere erişimin genel olarak engellenmesinden ibaret olduğuna işaret etmiştir. AİHM, 5651 sayılı Kanun’un 8. maddesinde öngörülen belirli bir siteye erişimin engellenmesine ilişkin tedbir kararı şeklindeki müdahalenin, genel bir engelleme aracı olarak kullanılmasını önlemek ve kötüye kullanılmasını engellemek için herhangi bir güvence sunulmadığı gerekçesiyle Sözleşme’nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁴³

Nitekim, 5651 sayılı Kanun’un 8. maddesinde değişiklik yapılmış ve belli bir içeriğe erişimin engellenmesinin yanında sitenin tamamına erişimin engellenmesi de ayrıca düzenlenmiştir.²⁴⁴ Ayrıca, 5651 sayılı Kanun’a 27/3/2015 tarihli ve 6639 sayılı Kanun’un 29. maddesi ile “*Gecikmesinde Sakınca Bulunan Hâllerde İçeriğin Çıkarılması ve/veya Erişimin Engellenmesi*” kenar başlıklı 8/A maddesi eklenmiştir. Bu madde ile “*Yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması sebeplerinden bir veya bir kaçına bağlı olarak hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, Cumhurbaşkanlığı veya millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması ile ilgili bakanlıkların talebi üzerine Başkan tarafından internet ortamında yer alan yayınlara ilgili olarak içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı*” verilebileceği düzenlenmiştir.

²⁴² bkz. *Ahmet Yıldırım v. Türkiye*, para. 67; Benzer yönde, bkz. hukuka aykırı bir video sebebiyle *Youtube* sitesinin tamamına erişimin engellendiği *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 14027/11, 1/12/2015.

²⁴³ *Ahmet Yıldırım v. Türkiye*, para. 68.

²⁴⁴ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5651.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Bununla birlikte, AİHM'nin *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye* kararında AİHS'nin 46. maddesi kapsamında Türkiye'de yürürlükte olan ve *web* sitelerine erişimin engellenmesine ilişkin yasal hükümlerin Sözleşme ile uyumluluğuna soyut olarak karar vermenin kendi görevi olmadığını; ilgili hükümlerin mevcut davada uygulanmasının, başvuruçuların Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamındaki ifade özgürlüğü hakları üzerinde nasıl bir etki yarattığını somut olarak değerlendirmesi gerektiğini değerlendirmiştir. Bu nedenle kanundan kaynaklanan yapısal bir sorun bulunmasına rağmen, AİHS 46. maddesi kapsamında bir genel tedbir talebini değerlendirmenin gerekli olmadığını belirtmiştir.²⁴⁵ Bununla birlikte, her ne kadar AİHM tarafından kanuni düzenlemeler soyut olarak (*in abstracto*) incelenemiyor olsa da başvuru konusu müdahalenin hukukilik kriterini taşımadığına karar verildikten sonra, demokratik toplumda gereklilik kriterleri açısından da bir değerlendirme yapılması uygun olabilirdi. Bu yönde bir değerlendirme o tarihte internet içeriğine yönelik her türlü müdahalenin uygulamasına ilişkin olarak ulusal makamları uyması gereken ilkeler hakkında yol gösterici nitelik taşıyacaktı.²⁴⁶

Ancak T.C. Anayasa Mahkemesinin *Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararı ve sonrasında da *Artı Media Gmbh*²⁴⁷ kararı ile kanundan kaynaklanan yapısal sorun ile ilgili uygulamaya yönelik ilkelerin belirlenmesine yönelik eksiklik, telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada hukukilik ilkesi bağlamında *Artı Media Gmbh* kararında T.C. Anayasa Mahkemesi, 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesinin de mevcut hâliyle, kamusal makamların takdir yetkisini daraltarak keyfi davranışların önüne geçebilecek, ifade özgürlüğü ile demokratik toplumun terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı kendisini korumaya ilişkin meşru hakkı arasında adil bir denge kurulmasını temin edebilecek temel güvencelere sahip olmadığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda ilgili maddenin ifade ve basın özgürlüklerini ihlal ettiği ve ihlalin doğrudan kanundan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.²⁴⁸

²⁴⁵ *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye*, para. 75.

²⁴⁶ Aynı yönde bkz. *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye*, Ayrık Görüş, Yargıç Lemmens, para. 4; Rusya örneği bakımından, benzer bir yorum açısından bkz. *Novaya Gazeta ve diğerleri v. Rusya*, Ayrık Görüş, Yargıç Pavli.

²⁴⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Artı Media Gmbh [GK]*, Başvuru No. 2019/40078, 14/09/2023.

²⁴⁸ *Artı Media Gmbh Başvurusu [GK]*, para. 47.

Bununla birlikte *Artı Media Gmbh* kararının aslında T.C. Anayasa Mahkemesi'nin 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesi açısından hukukilik ilkesi üzerinden ilk incelemeyi yaptığı *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararındaki prensipleri takip ettiği görülmektedir. Nitekim *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararında T.C. Anayasa Mahkemesi 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesinin uygulanmasının ifade özgürlüğünün ihlali teşkil etmesinin doğrudan kanundan kaynaklandığına hükmetmiştir.²⁴⁹ Bu nedenle sulh ceza hakimlikleri tarafından verilen erişimin engellenmesi kararlarından oluşan müdahalelerin şekli anlamda yasal dayanağı 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesi olsa da maddi anlamda hukukilik ilkesi karşılanmamaktadır.²⁵⁰

Diğer taraftan, aynı Kanun'un 8. maddesinin 4. fıkrasıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesinin ifade ve basın özgürlüklerine yönelik 5651 sayılı Kanun'un uygulanmasından kaynaklanan müdahalelere ilişkin yerleşik içtihadındaki hukukilik ilkesi ile T.C. Anayasası'nda öngörülen sınırlama sebepleri, demokratik toplum düzeninin gerekleri ve ölçülülük ilkesine uygunluk kriterleri üzerinden yaptığı incelemeden farklı bir tutum sergilendiği görülmektedir. 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, aynı maddenin birinci fıkrasında belirtilen suçları oluşturan yayınlara ilişkin olarak içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararının re'sen BTK Başkanı tarafından verilebileceği öngörülmüştür. Bu düzenleme ile içerik çıkartma şeklinde gerçekleşen ifade özgürlüğüne müdahaleye karar verecek makam bir idari makam olarak belirlenmiştir. Bu madde uyarınca, içeriğin çıkarılması kararı suç işlendiği tespitine bağlı kılınmış ise de buna karar verecek makamın idari niteliği nedeniyle bu karar bir idari tedbir niteliğindedir. Bununla birlikte, idari makam, Kanun'un 8. maddesinin birinci fıkrasında sayılan suçları oluşturan yayınların internet ortamından sürekli olarak kaldırılması amacına yönelik bir yargılama işlemi yaparak, yargı makamı yerine geçmektedir. İçeriğin kaldırılması işleminin uygulanabilmesi için 8. maddenin birinci fıkrasında sayılan suçların işlendiği şüphesinin idari makam tarafından tespit edilmiş olması gerekli ve yeterlidir. Öngörülen tedbir bir ceza yargılaması süreciyle bağlantılı olarak uygulanmamaktadır ve nihai özellik taşımaktadır. Bu nedenle de T.C. Anayasa Mahkemesi, bu maddenin

²⁴⁹ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* [GK], Başvuru No: 2018/14884, 27/10/2021, para.133.

²⁵⁰ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Abdullah Kaya ve diğerleri*, B. No: 2016/1430, 22/11/2023, para. 19-20.

norm denetimi incelemesini, maddede öngörülen idari nitelikteki tedbir kararı ile kişinin ceza mahkemesi kararından önce suçlu muamelesi görmesi sonucunu doğmasından hareketle masumiyet karinesi üzerinden gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak Anayasanın 38. maddesi ile güvence altına alınan masumiyet karinesine ilişkin güvencelerle bağdaşmadığından bu kuralın iptaline karar vermiştir.²⁵¹

Benzer bir çıkarım, sadece idari makam tarafından değil, örneğin bir ceza soruşturması kapsamında savcılık makamı tarafından 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesi kapsamında bir kişinin doğrudan *sosyal medya hesabına* erişimin engellenmesine re'sen karar vermesi ihtimali bakımından da geçerli olacaktır. Erişim engellenmesi tedbirinin bir ceza muhakemesi koruma tedbiri olarak öngörülmediği dikkate alındığında bu yönde bir müdahalenin hukukilik kriterine uygunluk taşımayacağı ifade edilmelidir. Ayrıca, bilhassa şekli anlamda kanunda öngörülen milli güvenlik ya da kamu düzeni gibi meşru amaçlarının keyfi biçimde ve genel yasak (*blanket ban*) teşkil edecek şekilde peşinen uygulanması hukukilik ilkesi bağlamında yine sorundur. Dolayısıyla, hukukilik ilkesinin hukukun üstünlüğü ile birlikte ele aldığı dikkate alındığında, erişim engeli şeklindeki bir müdahalenin yalnızca ifade özgürlüğüm üzerindeki etkilerinin değil, bir bütün halinde başka haklara yönelik arz ettiği tehlikelerin de öngörülmesi isabetlidir.

Bununla birlikte, T.C. Anayasa Mahkemesinin içtihadı bu yöndeyken bir idari kararla usule ilişkin güvencelere riayet edilmeksizin içerik kaldırma yetkisinin kullanılmasına Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) üzerinden de bir örnek verilebilir. Yasal düzenlemeler ile TFF'ye, yasa dışı maç yayınlarına ilişkin içerik kaldırma yetkisi tanınmıştır. 5894 sayılı Türk Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un Ek 1. maddesi uyarınca, internet ortamında hukuka aykırı bir maç yayını tespit edildiğinde TFF, yayının mahkeme kararı olmaksızın doğrudan kaldırılmasına, kendiliğinden karar verebilme yetkisine sahiptir. Bahse konu Ek 1. madde uyarınca "*Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki futbol müsabakalarına ilişkin yayınların internet ortamında hukuka aykırı olarak kullanıma sunulduğunun tespit edilmesi halinde, ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL vb. şeklinde) erişimin engellenmesine Yönetim Kurulu tarafından karar verilir. Ancak, teknik olarak ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmesi yapılamadığı veya ilgili*

²⁵¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., 11/10/2023, para. 84-85.

içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla ihlalin önlenemediği durumlarda, internet sitesinin tümüne yönelik olarak erişimin engellenmesi kararı verilebilir.”²⁵² Bu karar, idari nitelikte olup buna karşı bir hafta içinde sulh ceza hâkimliğine itiraz yoluna başvurulabileceği düzenlenmiştir. İtiraz sonucunda verilen karar kesin nitelikte olduğundan, bir maç yayını ile ilgili alınan erişimin engellemesi ya da içerik kaldırma kararı sonrasında, tarafları dinlemeden ve çelişmeli bir yargılama yürütmeden kesin olarak verilen bir kararın hem masumiyet karinesine hem de suçta ve cezada hukukilik ilkesine ilişkin usuli güvencelerle bağdaşmadığı söylenebilecektir.

Bu kapsamda, kıyasen T.C. Anayasa Mahkemesinin içerik kaldırma ve erişim engelleme usullerinin işletilmesini idari bir karar olarak düzenleyen ve etkili bir itiraz mekanizması ihtiva etmeyen 5651 sayılı Kanunun 8. maddesinin dördüncü fıkrası ve 9. maddelerinin iptal kararındaki tespitler uygulanabilecektir.²⁵³ Öyle ki, TFF tarafından alınan idari nitelikli kararlar bir maç yayının çelişmeli yargılama ilkesi ve silahların eşitliğine ilişkin güvenceler uygulanmadan, bir *de facto* koruma tedbiri şeklinde geçici olarak öngörülür ise, devamında bu kapsamdaki uyuşmazlığın bir hukuk yargılamasına tabi tutulması gerekir. Ancak bu tedbir, yayınlanan maç sona erdiğinde, idari bir kararla zaten istenilen amaca ulaşılmış olması ve neticede uyuşmazlığın esası hakkında TFF’nin *de facto* karar vermiş gibi bir konumda olması sebebiyle bir tedbir kararı değil, esas ilişkin bir yargı kararı olarak kabul edilmelidir. Bu nedenledir ki, akut müdahaleyi yapan idari mekanizmanın yargı yerine geçerek karar verdiği ve bu durumun bir hukuk devletinde kuvvetler ayrılığı ilkesiyle bağdaşmadığı söylenebilecektir.

Neticede, bir internet sitesinin ya da sosyal medya hesabının tamamına erişimin engellenmesi, önleyici bir tedbir olarak daha evvel karara bağlanan pek çok davada ele alınan örneğin bir gazetenin yayının durdurulması gibi tedbirler ile eş değer görülebilir.²⁵⁴ Kural olarak AİHM, önleyici tedbir niteliğindeki sınırlamaların AİHS ile uyumsuz olmadığını *à priori* olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, muhtemel kötüye kullanma durumlarına karşı sunulan hukuki denetim güvencesi konusunda etkili ve yasağın sınırlandırılması hususunda güvenceli bir yaklaşımın

²⁵² 5894 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.

²⁵³ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., 11/10/2023.

²⁵⁴ Pek çok karar açısından bkz. *Demirel ve Ateş v. Türkiye* (no. 3), Başvuru No. 11976/03, 9/12/2008 para. 28; *Saygılı ve Karataş v. Türkiye*, Başvuru No. 6875/05, 16/01/2018, para. 44.

benimsenmesi gerekmektedir.²⁵⁵ Aksi takdirde, içerik nedeniyle ifade özgürlüğünün kullanıldığı bir internet platformuna ayırım gözetmeksizin genel bir engelleme tedbiri uygulanması, sansür niteliğinde bir müdahale teşkil edecektir.

b. İnternet Erişimine ve İçeriğe Müdahalede Usuli Güvencelerin Kapsamı

Kural olarak internet ortamında erişim engelleme ya da içerik çıkartma tedbirleri bir idari tedbir niteliğinde olup, ceza muhakemesi kapsamında bir koruma tedbiri olarak öngörülmemiştir. Bununla birlikte bu tedbirlerin uygulanması özünde *de facto* bir koruma tedbiri niteliği göstermektedir. Bu nedenledir ki, geçici olması ve yargı makamlarının denetimine tabi tutulması gerekir. Bu gereklilik hem bahse konu tedbirlere karar veren merciler hem de itiraz üzerine karar verecek olan yargısal mekanizmalar açısından geçerlidir. Örneğin, Türkiye’de itiraz üzerine verilen kararların kesin niteliği dikkate alındığında, bireysel başvuruya konu edilen tedbir kararları açısından da T.C. Anayasa Mahkemesinin öncelikli bir inceleme yapması ve ivedilikle karar vermesi beklenir.²⁵⁶ Bu gereklilik, internet ortamının yapısal özellikleri nedeniyle önem arz etmektedir. Öyle ki, internetin zaman ve mekân sınırının olmaması, erişilebilirliği, maliyetinin düşük olması, devlet kontrolünün yetersiz olması, hızlı ve anonim iletişim imkânları ile terör örgütleri için ideal bir ortam oluşturabildiği, istismara yol açabildiği de bilinen bir gerçektir.²⁵⁷

Bu kapsamda örneğin Türkiye örneğinde, T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından geliştirilen temel yaklaşım da erişim engelleme ve içerik çıkarılmasına ilişkin tedbirlerin istisnai nitelikte olması ve bir koruma tedbiri niteliğini haiz görülmesidir. T.C. Anayasa Mahkemesi yukarıda da atıf yapılan 5651 sayılı Kanunun 8/A ve 9. maddeleri bakımından ele aldığı başvurularda, idari ve yargısal makamlara yönelik önemli bir yol haritası geliştirmiştir. Anayasa Mahkemesi, ilk olarak *Ali Kıdık* kararında alıntılıdığı “ilk bakışta” (*prima facie*) ihlal ilkesini daha sonra tüm bireysel başvurularda uygulamış olduğu görülmektedir.²⁵⁸ T.C. Anayasa

²⁵⁵ *Ahmet Yıldırım v. Türkiye*, para. 64.

²⁵⁶ Söz konusu bireysel başvurular T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından *Wikipedia* özelinde uygulanan erişim engeliinden 2,5 yıl; *sendika.org* özelinde uygulanan erişim engeliinden 5 yıl sonra karar bağlanmıştır.

²⁵⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK]*, Başvuru No: 2015/18936, 22/5/2019, para. 55.

²⁵⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Ali Kıdık*, Başvuru No. 2014/5552, 26/10/2017; aynı yönde bkz. GÖZLER Kemal, “Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usûlü ve İfade

Mahkemesi tarafından içtihadında alıntılanan ilk bakışta ihlal ilkesinin uygulanması öğretide de savunulurken, ihtilaf konusu bir yayının kişilik haklarını ihlâl ettiği, daha ileri bir inceleme yapmaya gerek olmaksızın, daha ilk bakışta anlaşılması halinde kısıtlayıcı tedbirin uygulanmasına ilişkin olarak kullanılması önerilmiştir.²⁵⁹ Bu ilke uyarınca, erişim engelleme kararlarının ancak ilk bakışta ihlalin açık olduğu *istisnai* durumlarda verilebileceği kabul edilmiştir.²⁶⁰ Dolayısıyla T.C. Anayasa Mahkemesi için içeriğe uygulanan tedbirin değerlendirilmesinde iki boyut söz konusudur: Birinci boyut, tedbirin ilk bakışta ihlal ilkesi uygulanarak istisnai biçimde icra edilmiş olmasıdır. İkinci boyut ise, ilk bakışta ihlalin söz konusu olmadığı ve kaçınılmaz olarak çatışan menfaatler arasında adil denge analizinin yargısal bir makam tarafından yapılmasının zorunlu tutulması gereken boyuttur.²⁶¹ Bu doğrultuda keyfi uygulamalara karşı bir güvence olarak, ayrıntılı bir inceleme yapılmasına gerek olmaksızın ihlalin ilk bakışta anlaşılabilirdiği durumlarla sınırlı olarak bu tedbirin uygulanması için öngörülebilir bir yol haritasının kanunda da düzenlenmesi gerekli görülmelidir. Örneğin, bir haberde kullanılan dil veya haberin veriliş biçimine bakıldığında, ilk bakışta ihlal doktrini bağlamında hızlı bir şekilde önlem alma ihtiyacı doğuracak bir zarar verildiğinden bahsetmek mümkün görünmediğinde, somut olayın özellikleri dikkate alınarak hiçbir inceleme ve değerlendirme yapmaksızın itirazın reddedilmesi halinde ifade özgürlüğünün ihlali söz konusu olacaktır.²⁶²

Bununla birlikte, T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenen ilkelerin uygulamada itiraz makamı olan sulh ceza hâkimliklerinin kararlarında dikkate alınmadığı; maktu gerekçelerle, etkili bir itiraz mekanizması işletilmeksizin karar verildiği ve usuli güvencelerin sağlanmadığı gözlemlenmektedir.²⁶³ Öyle ki yargı makamları tarafından verilen kararlar hem hukuki hem de maddi dayanakları

Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi", C. 1, Legal Hukuk Dergisi, Rona Aybay'a Armağan (Özel Sayı), 2014, ss.1059-1120, s. 1072.

²⁵⁹ Gözler, **Kişilik Haklarını...**, s. 1071-172; Turgut, **Unutulma Hakkının İhlali...**, s. 169; TURGUT Cemile, "İnternet Ortamında İfade Özgürlüğü ve 5651 Sayılı Kanun'un Yarattığı Caydırıcı Etki (Chilling Effect)", Hukuk Defterleri, S. 36, 2022, ss. 34-36, s. 36.

²⁶⁰ İlk bakışta ihlal ilkesinin kullanıldığı kararların toplu değerlendirmesi için bkz. ATEŞ BENEK Neslihan, "Anayasa Mahkemesi'nin 11.10.2023 Tarihli ve E. 2020/76, K. 2023/172 Sayılı Kararıyla 5651 Sayılı Kanun'un Kişilik Haklarının İhlaline İlişkin 9. Maddesinin İptaline İlişkin İnceleme ve Değerlendirmeler", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 30, S. 1, 2024, ss. 184-204, s. 200.

²⁶¹ Ali Kıdık Başvurusu, para. 62-63.

²⁶² Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Ali Ergin Demirhan, B. No: 2019/20812, 11/12/2024, para. 30-31.

²⁶³ Aynı yönde bkz. Akdeniz / Güven, **Engelli Web Raporu 2022**, s. 130.

gerekçede ihtiva etmeli ve tartışmalıdır. Yine Anayasa Mahkemesinin *Wikipedia*'ya erişimin engellenmesine ilişkin verdiği kararda da görüldüğü üzere, 5651 sayılı Kanun kapsamındaki erişim engelleme tedbirleri bakımından yeterli ve uygun şekilde gerekçelendirme yükümlülüğüne vurgu yapılması önemlidir.²⁶⁴ Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi ile ilgili olan bu tür bir muhakemenin yokluğu, usule ilişkin güvencelerini sağlanamaması anlamına gelir ve dolayısıyla hakkın maddi olarak ihlalinden bağımsız düşünülemez. *Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararında Anayasa Mahkemesi, erişimin engellenmesi kararlarına karşı itiraz yoluna başvurma imkânının 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesinde yer almasının tek başına yeterli olmayıp bu yolun aynı zamanda pratikte de başarı şansı sunması gerektiğinin altını çizmiştir.²⁶⁵ İtiraz makamlarının yasada tanımlanmış ve erişilebilir olması yeterli değildir, etkili bir mekanizma olarak işleyebilmeleri de gerekir. T.C. Anayasa Mahkemesi, itiraz makamlarının gerekçeli kararlarında çatışan menfaatleri dengelemeye yönelik bir çaba içinde olmadığı, internet içeriklerine erişimin engellenmesi şeklindeki müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluğunu ve müdahalenin orantılı olup olmadığını değerlendirmedeğini tespit etmiştir. Dolayısıyla da itiraz makamının etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.²⁶⁶

Gerek *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararı, gerekse *Artı Media Gmbh* kararlarında gerekçe oluşturulurken temelde Venedik Komisyonu'nun 5651 sayılı Kanun ile ilgili 15/6/2016 tarihli ve CDL-AD (2016)011 sayılı görüşünde 5651 sayılı Kanun'un ve bu Kanun'un uygulanmasına ilişkin sunulan tespitlerin dikkate alındığı gözlemlenmektedir.²⁶⁷ Öyle ki, Venedik Komisyonu tarafından da 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesindeki erişim engelleme usulünün bir ceza ya da hukuk yargılamasında ortaya çıkabilecek telafisi güç zarar riskini önlemek için alınmış bir tedbir kararı şeklinde değil, aksine, esasa ilişkin tam teşekküllü ve bağımsız bir karar şeklinde uygulandığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu erişimi engelleme kararı alındıktan sonra bir ceza ya da hukuk yargılaması yapılması zorunluluğu, yürürlükteki düzenlemeye göre söz konusu değildir. Erişimin engellenmesi yönündeki talepler

²⁶⁴ Söyler, *İnternette Dezenformasyonla...*, s. 81.

²⁶⁵ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK]*, para.145.

²⁶⁶ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK]*, para. 145-146.

²⁶⁷ Council of Europe, Turkey - Opinion on Law No. 5651 on regulation of publications on the Internet and combating crimes committed by means of such publication ("the Internet Law") adopted by the Venice Commission at its 107th Plenary Session (Venice, 10-11 June 2016), para. 54(CDL-AD(2016)011-e). (2016). European Commission for Democracy through Law (Venice Commission).

dosya üzerinden karara bağlanmakta ve temelde içeriğin esasına ilişkin değerlendirme yapılmasına rağmen, çelişmeli bir yargılamada bu kararların bir mahkeme tarafından gözden geçirilme olasılığı ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte bir yandan tedbir kararlarının diğer yandan da itiraz üzerine verilen kararların uygun ve ayrıntılı gerekçeler içermesi büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla da içeriğin kaldırılması ve internete erişimin engellenmesi gibi tedbirler nedeniyle ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin AİHS'nin 10. maddesinin 2. fıkrasında yer alan meşru gerekçelerden herhangi biri temelinde gerekçelendirilmesi gerekir.²⁶⁸

Öyle ki, erişim engelleme veya içeriği kaldırma tedbirleri, eşit şekilde korunmayı hak eden ifade özgürlüğü hakkı ile kişilik haklarının korunması başta olmak üzere özel hayatın korunmasına saygı hakkı arasında kurulması gereken adil denge sorununu gündeme getirmektedir. Bu denge analizi yapılırken, AİHM içtihadında ortaya konulan demokratik toplumda gereklilik kriterlerinin gerekçede incelenmesi gereklidir. Çatışan hakların dengelenmesi bağlamından “*kamu menfaatine yönelik bir tartışmaya katkı, etkilenen kişinin şöhret derecesi, haberin konusu, ilgili kişinin önceki davranışları, yayının içeriği, şekli ve sonuçları*” gibi bir dizi kriterin yeterli ve uygun gerekçe ile tartışılması önemlidir.²⁶⁹ Bu kapsamda yasal düzenlemede öngörülen ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikteki tedbirlerin her somut olayda “*demokratik bir toplumdaki gerekliliği ve orantılılığı*” açıkça ortaya konmalıdır.²⁷⁰

Bu doğrultuda T.C. Anayasa Mahkemesi 5651 sayılı Kanun'un “*Gecikmesinde Sakınca Bulunan Hâllerde İçeriğin Çıkarılması ve/veya Erişimin Engellenmesi*” başlığını düzenleyen 8/A maddesi ve öngördüğü sistem itibarıyla aynı nitelikte olan, ancak kişilik haklarının ihlali nedeniyle “*İçeriğin Yayından Çıkarılması ve Erişimin Engellenmesi*” başlığını düzenleyen 9. maddesi de norm denetimi başvurusunda aynı tespitlerle sonuçlanmıştır. T.C. Anayasa Mahkemesi 2020/76 E. numaralı norm denetimi başvurusunda, 5651 sayılı Kanunun 9. maddesinin iptal talebi ile ilgili olarak, doğrudan *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararındaki tespitleri dikkate almıştır. Sulh ceza hakimliklerinin çelişmeli bir yargılama yapmadan, gecikmeksizin ve hızlıca bertaraf edilme ihtiyacını ortaya koyamadan sonuca

²⁶⁸ Venice Commission, **a.g.e.**, para. 61-66.

²⁶⁹ *Axel Springer v. Almanya [BD]*, para. 78-95.

²⁷⁰ Venice Commission, **a.g.e.**, para. 67.

vardıklarının anlaşıldığı ve çatışan haklar arasında adil bir denge gözetiminin sağlanmasına ilişkin bir yaklaşımın tespit edilemediğinin altını çizmiştir.²⁷¹ Mahkeme, kararlara karşı itirazlardan sonuç almanın imkânsız olmasa da zor olduğunun görüldüğünü değerlendirmiştir.²⁷² Sonuç olarak, Kanun'un 9. maddesinin internet üzerindeki içeriğe yönelik sınırlamalara karşı kademeli bir müdahale yöntemi sunmadığı ve kurallar kapsamında yapılan sınırlamanın internet ortamında yer alan belirli bir içeriğe erişimi engellemek suretiyle o içeriğin belirli bir ülke sınırları içinden ulaşılmasına, kararın verildiği tarihten itibaren süresiz olarak engel olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte iptal konusu düzenlemenin ifade ve basın özgürlüklerine ağır bir müdahale teşkil etmekte olduğuna kanaat getirilmiştir.²⁷³ Neticede Anayasa Mahkemesi düzenlemenin keyfî davranışların önüne geçebilmek için yargılama hukukunun usule ilişkin güvencelerinin yanında demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun ve orantılı karar verilmesini sağlayacak güvenceleri de barındırmadığına kanaat getirmiştir.²⁷⁴ Şu hâlde erişimin engellenmesi kararlarına karşı bir yasal düzenlemenin etkili bir koruma mekanizması sunamadığına ilişkin ortak kanaatinden hareketle, T.C. Anayasa Mahkemesi tarafından ele alınan tüm başvurularda aynı sonuçla karşılaşılması doğal bir sonuç olarak görülmelidir.²⁷⁵ Bu nedenledir ki, yukarıda değinilen *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* kararı ile yapısal bir sorunun bulunduğu kanaatine ulaşılmış ve pilot karar prosedürü uygulanmıştır.²⁷⁶ Benzer şekilde Kanun'un 8/A maddesi kapsamında yapısal bir sorun tespiti yapılan ancak bir bireysel başvuruya ilişkin olan *Artı Media Gmbh* kararında da anayasal ilkeler, uluslararası hukuk belgeleri ve yargı organlarının kararları dikkate alınarak ihlalin ve sonuçlarının giderilebilmesi ve benzeri yeni ihlallerin önüne geçilebilmesi için ihlale yol açan kanun hükmünün gözden geçirilmesi

²⁷¹ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., para. 104; aynı yönde, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri Başvurusu*, para. 115, 116, 126, 128;

²⁷² T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., 11/10/2023, para. 105; aynı yönde, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri Başvurusu*, para. 129-131.

²⁷³ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., para. 107.

²⁷⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, 2020/76 E., 2023/172 K., para. 104-106; aynı yönde bkz. *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri*, para.129-132.

²⁷⁵ Diğerleri arasında, bkz. *Birgün İletişim ve Yayıncılık A.Ş.*, para. 87; *Cahit Yiğit*, Başvuru No. 2016/2736, 27/11/2019; *Tahsin Kandemir*, Başvuru No. 2016/213, 28/11/2019; *Wikimedia Foundation Inc. ve diğerleri Başvurusu [GK]*, para. 95-96; *Ali Ergin Demirhan (1)*, Başvuru No. 2015/16368, 11/03/2020; *Ali Ergin Demirhan (2)*, Başvuru No. 2017/35947, 09/09/2020.

²⁷⁶ 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 50. maddesine göre "ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir". Bu maddenin, pilot karar için bir yasal dayanak olacağı hakkında bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Y.T.*, Başvuru No. 2016/22418, 30/05/2019, para. 198; detaylı bilgi için bkz. ALYANAK Servet / BOZKURT CENGİZ Burcu, "Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi", *Yasama Dergisi*, S. 48, 2023, ss. 117-153.

gerektiğine vurgu yapılmıştır.²⁷⁷ Dolayısıyla, bu Genel Kurul kararı da, bireysel başvuruya ilişkin olmakla birlikte 8/A maddesinin uygulanması açısından gerekli usuli güvencelerin sağlanması ile ilgili bir hukuki uyarı olarak görülmelidir. Sonuçta, T.C. Anayasa Mahkemesinin bağlayıcı kararlarının tüm idari ve yargı makamları tarafından objektif etkiyle uygulanması, internete yönelik tüm sınırlamalar bakımından 5651 sayılı Kanun'dan kaynaklanan yapısal sorunlardan ileri gelen potansiyel ihlallerin önlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, idari bir karara dayanan erişimin engellenmesi tedbirinin sulh ceza hâkimi tarafından onaylanmasına karşı itiraz başvurusunun reddedilmesiyle karar, şekli yönden kesin hükmün bütün sonuçlarını doğurmakta ve tedbir süresiz etki göstermektedir. Nitekim kararlar geçici tedbir niteliğinde olmasına rağmen, itiraz sürecinde bireysel değerlendirme yapılmaması, kalıcı hale gelmesine sebep olmakta ve tedbirin mantığı ile bağdaşmamaktadır.²⁷⁸ Bu da hakkın özüne dokunan bir müdahaleye neden olur. Dolayısıyla somut olayın şartlarında denge analizinin gerekçede ayrıntılı şekilde değerlendirilmesi gereklidir.²⁷⁹ Aksi durum hukuka uygun ve doğru bilginin üstün menfaat bulunmasına rağmen sansürlenmesi ile aynı anlama gelir. Şüphesiz, *“yargı kararının temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında güvence teşkil edebilmesi için, sadece hâkim tarafından verilmesi yetmez, bu kararın veriliş sürecinin bir takım usuli ve maddî güvencelerle donatılmış olması gerekir.”*²⁸⁰ Bu çerçevede, erişimin engellenmesi ve içeriğin çıkartılması şeklinde verilen idari karar ve itiraz incelemesi bakımından yargılama hukukunun usule ilişkin güvenceleri bulunmamaktadır. Nitekim, idari bir kurum tarafından keyfi yetki kullanımı, toplum üzerinde caydırıcı etkiye de neden olabilecektir.²⁸¹ Karardan etkilenecek taraflar açısından çelişmeli bir yargılama usulü öngörülmemekte; dosya üzerinden, delil toplamaksızın, idari merci tarafından sunulan bilgi ve belgelere göre, silahların eşitliği ilkesiyle de bağdaşmayan biçimde karar verilmektedir.²⁸² Burada davanın esasına ilişkin verilen bir karar söz konusu olduğundan, bu karara karşı istinaf veya temyiz gibi etkili bir denetim mekanizmalarına da yer verilmesi gerekir.

²⁷⁷ *Artı Media Gmbh [GK]*, para. 56.

²⁷⁸ Turgut C. (2024)., a.g.e., s. 171-172.

²⁷⁹ Turgut C. (2024)., a.g.e., s. 174.

²⁸⁰ Gözler, **Kişilik Haklarını...**, s.1066.

²⁸¹ Tan M., a.g.e., s. 219.

²⁸² *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK]*, para. 65 ve 69; Turgut, **İnternet Ortamında...**, s. 35.

Diğer taraftan, hakkında erişiminin engellenmesi tedbiri uygulanan paylaşımın, bulunduğu adreste yer alan yayının içeriği ile sınırlama sebebi arasındaki ilişkinin de ilgili idari ya da yargı kararlarında ortaya konulmaması ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde adil bir denge analizi yapılmadan esasa etkili olarak verilen bir tedbir kararı, süresiz şekilde uygulanmaktadır. Kaldı ki süreç sonunda, çıkartılan içeriğin aynı şekilde geri döndürülmesine ilişkin de usuli güvencelerin de hukuken öngörülmesi ayrıca önem taşımaktadır. Kanundaki müdahale sebeplerinin somut bağlantı kurulmadan soyut şekilde ve geniş yorumlanması, ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı etki oluşturacaktır.²⁸³ Örneğin *Şaşma v. Türkiye* kararında, ihtilafa konu *web* sitesinin alan adında yer alan “*Y.K. mağdurları*” içeriğine haksız rekabete dayalı ticari itibarın zedelendiği iddialarına ilişkin yapılan yargılamada, yerel mahkemelerin sunduğu gerekçelerde ihtilafli alan adının karalayıcı veya aşağılayıcı nitelikte olmadığı belirtilmiştir. Ancak internet sitesinin alan adında yer alan bu ifadenin kamu yararına bir tartışmanın parçası olup olmadığı değerlendirilmemiştir. “*Y.K. mağdurları*” ifadesinin kullanılmasının, izin verilen eleştiri sınırlarını aştığının yeterince kanıtlanmadığının altı çizilmiştir. Yerel mahkemelerin ihtilafa konu ifadenin yeterli olgusal temele sahip olup olmadığını da analiz etmediğine, internet sitesinin tamamına erişimin engellenmesine yönelik tedbirin ağırlığına rağmen bu tedbirin orantılı olup olmadığına ilişkin yeterli bir analizin bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Bu eksikliklerin temyiz incelemesinde ve T.C. Anayasa Mahkemesi önündeki bireysel başvuru aşamasında da dikkate alınmadığına vurgu yapılmıştır.²⁸⁴ AİHM, bir internet sitesine erişimin engellenmesi kapsamında ifade özgürlüğü hakkının kullanmasına yönelik kısıtlamalar bakımından adil denge analizini tekrarlamaktadır.

Buna ek olarak, demokratik toplumda gereklilik incelemesinin bir parçası olması gereken, internet üzerindeki içeriğin sınırlandırılmasına yönelik kademeli bir müdahale yöntemi de sunulmamakta, doğrudan erişimin engellenmesi ve içeriğin yayından çıkarılması şeklindeki en ağır müdahale yöntemlerine başvurulduğu görülmektedir ki, bu da orantılılık açısından ayrı bir sorundur. Dolayısıyla erişim engeli tedbirine başvurmadan önce etki değerlendirmesi yapılması, internet üzerindeki

²⁸³ Turgut, *İnternet Ortamında...*, s. 35.

²⁸⁴ *Şaşma v. Türkiye [Komite]*, Başvuru No. 39685/19, 16/01/2024, para. 15-18.

içeriğe gecikmeksizin erişimin engellenmesinin haklı çıkarılması, kullanılacak araç ile ulaşılacak istenen meşru amaç arasında makul bir dengenin sağlanması yükümlülüğü, yasal düzenlemede öngörülmesi ve daha hafif nitelikte alternatif müdahale araçlarına da kademeli olarak yer verilmelidir.²⁸⁵ Bu hususların gerekçede yer alması önemli bir güvencedir.

Bu çerçeveden bakıldığında, kamusal makamların takdir yetkisini daraltarak keyfi davranışların önüne geçilebilmesi için demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun ve orantılı karar verilmesini sağlayacak güvencelerin karar gerekçelerinde yer alması gereklidir. Öte yandan, engellenen içeriğin önemli bir kısmının zararsız olması halinde, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlama, izlenen meşru amaç ışığında orantısız olarak değerlendirilebilir.²⁸⁶ Engelleme tedbirlerinin görece etkisiz oluşu, gereklilik değerlendirmesi bakımından önem taşıyabilir. Şu hâlde ifade özgürlüğü üzerinde önerilen engelleme tedbirinden daha az müdahaleci olan eşit derecede etkili alternatif bir tedbir olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu nedenle devletlerin internet üzerindeki içeriği engelleme konusunda usule ilişkin bir yükümlülükleri bulunduğunu da hatırlatmakta fayda görülmektedir. Bununla birlikte, genel erişim engelleme veya içeriği filtreleme tedbirleri, ancak tedbirin uygulanmasının belirli ve açıkça tanımlanabilir içerikle ilgili olması, yetkili bir yerel makamın bu içeriğe ilişkin bir karar almış olması ve bu kararın adil yargılanma hakkı kapsamında usuli güvenceleri taşıyan bir yargı merci tarafından gözden geçirilmesi halinde kabul edilebilir. Bu kapsamda, yargı makamlarının kararlarının gerekçelerini ve adil yargılanma hakkı kapsamındaki gerekliliklerini karşılayan bir mahkeme veya makam önünde etkili bir hukuk yolunun varlığını sağlamak için özen gösterilmelidir.²⁸⁷

Sonuç itibarıyla, kullanıcıların internet üzerinde ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerini etkili şekilde ve sağlıklı bir ortamda kullanabilmesi,

²⁸⁵ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK]*, para. 159.

²⁸⁶ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Promote the Respect for Freedom of Expression and Information with Regard to Internet Filters, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d3bc4%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d3bc4%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

²⁸⁷ Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Human Rights with Regard to Social Networking Services, Council of Europe [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805caa9b%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805caa9b%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 18.11.2024), para. 11; aynı yönde bkz. Recommendation CM/Rec(2008)6, **a.g.e.**

müdahalenin ancak demokratik bir topluma uygun, orantılı ve gerekli olması ve etkili koruma bağlamında yeterli usuli güvencelerin mevcut olması ile sağlanabilir. Erişilebilir ve etkili bir yargısal denetim bu kapsamda önemlidir. Kullanıcıların bu yargısal prosedürlerden haberdar olması, etkili şekilde yargısal haklarını kullanabilmelerinin ön koşuludur. Bir tedbire karar verilirken çatışan menfaatler arasında tüm adil denge kriterlerinin dikkate alınması, tedbiri uygulandıktan sonra yapılacak bir itirazın ifade özgürlüğünün esasına dokunan bir kısıtlama tedbirinin hukuka aykırılığı ile ilgili sonradan, *à posteriori*, gecikmiş ya da artık gereksiz hale gelmiş bir kararın ortaya çıkmaması için önemli bir güvencedir. Etkili bir yargı yolu, itiraz olanağını içerdiği gibi, *à priori*, tedbire hükmedilirken denge kriterlerinin dikkate alınmasını da içine alan geniş bir kavram olarak görülmelidir.

c. Bilgiye Erişime Bir Engel Olarak Yasak Kararları

Kamusal alanda bilgi akışını kontrol altında tutmayı amaçlayan sansür niteliğindeki uygulamalar geleneksel medyada olduğu gibi internet üzerinde de söz konusu olabilmektedir.²⁸⁸ AİHM, önleyici nitelikteki sınırlamaların ifade özgürlüğü kapsamında kural olarak yasaklanmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte önleyici nitelikteki sınırlamaların, AİHM'nin en sıkı denetimini gerektirecek ölçüde tehlike içerdiği ve özellikle çok kısa sürede güncelliğini yitirme tehlikesi bulunan haberlerin önleyici nitelikte sınırlamalara tabi tutulmasıyla değerini ve kamuoyu ilgisini kaybettiği dikkate alınmalıdır.²⁸⁹ AİHM *RTBF v. Belçika* kararında, yargılamanın etkinliğini sağlamak amacıyla bir televizyon programının geçici olarak yayınının yasaklanması nedeniyle bir yayın şirketinin ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. AİHM önleyici bir tedbir olarak kullanılan yayın yasakları konusunda kesin ve belirli kurallar içeren özel bir hukuki çerçeve bulunmamasının, keyfi uygulamalara sebebiyet verilmesine yol açacağı dikkate alınarak bilgi verme özgürlüğünün özünü zedeleyebileceğini değerlendirmiştir.²⁹⁰ Basın alanında önleyici nitelikte sınırlamaların uygulanabilmesi için yasağın kapsamı üzerinde sıkı bir denetim kurmak ve muhtemel suistimalleri engellemek üzere yeterli öngörülebilirliğin ve dolayısıyla hukukilik koşulunun sağlandığı bir yasal başvuru mekanizmasının

²⁸⁸ Tan, **a.g.e.**, s. 43.

²⁸⁹ *Association Ekin v. Fransa*, para. 56.

²⁹⁰ *RTBF v. Belçika*, Başvuru No. 50084/06, 29/03/2011, para. 114.

bulunması gereğini dikkate almıştır.²⁹¹ Demokratik bir toplumda hukukun üstünlüğü ilkesine göre yeterli düzeyde koruma sağlamaması gerekçesiyle ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirmiştir.²⁹² Benzer biçimde AİHM süreli iki yayının tescilinin, kullanılan başlıkları “*gerçeğe aykırı olacağı*” gerekçesiyle reddedilmesine ilişkin olarak, somut olayda yasanın yeterince açık ve öngörülebilir olmaması sebebiyle, AİHS’nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁹³ Özellikle devlet makamları tarafından bir olayın sebep ve sonuçları ile gerçekleşme şartlarına ilişkin olarak getirilen benzeri sınırlamalar, kamuoyunun belirli bir olayla ilgili bilgi alma hakkını tamamen engelleme sonucunu doğuracaksa, ilgili yasal mevzuatın kısıtlama hallerini açık bir şekilde belirtmek gerekir.

Diğer taraftan, T.C. Anayasa Mahkemesi de devam eden ceza soruşturması kapsamında verilen yayın yasağı kararı nedeniyle ifade ve basın özgürlüğüne yönelik müdahalenin hukukilik kriterini karşılayıp karşılamadığı ile ilgili tespitlerde bulunmuştur.²⁹⁴ Bu tespitler AİHM’nin *Akdeniz ve diğerleri* kararı ile de aynı şekilde tekrarlanmıştır.²⁹⁵ Anayasa Mahkemesi, TBMM Başkanlığı Meclis Soruşturması Komisyonu tarafından bazı eski bakanlar hakkında yürütülen soruşturmaya ilişkin gizliliği ihlal edici ve masumiyet karinesini zedeleyici yayınlar yapıldığı gerekçesiyle, sulh ceza hâkimliği tarafından soruşturmaya yayın yasağı getirilmesine ilişkin başvuru uyarınca 5187 sayılı Basın Kanunu’nun²⁹⁶ 3. maddesinin ikinci fıkrasını, T.C. Anayasası’nın basın hürriyetini düzenleyen 28. maddesi ışığında hukukilik ilkesi bakımından incelemiştir. “*Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamayacağı*” bu madde kapsamında güvence altına alınmıştır.²⁹⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi, önleyici bir tedbir olarak yayın yasağı uygulanmasıyla ilgili hiçbir düzenleme bulunmadığını belirtmiş, bir ceza soruşturması kapsamında yayın yasağı uygulanması hâlinde hangi davranış veya olgulara hangi hukuksal sonuçların bağlanacağı ve bu bağlamda kamusal makamlar için nasıl bir müdahale yetkisi doğacağının belirli bir kesinlik ölçüsünde

²⁹¹ *RTBF v. Belçika*, para. 115; *Association Ekin v. Fransa*, para. 58.

²⁹² *RTBF v. Belçika*, para. 116.

²⁹³ *Gawęda v. Polonya*, Başvuru No. 26229/95, 14/03/2002, para. 48.

²⁹⁴ T.C. Anayasa Mahkemesi, *Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK]*, Başvuru No. 2014/19270, 11/7/2019., para. 44.

²⁹⁵ *Akdeniz ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 41139/15 ve 41146/15, 04/05/2021, para. 97.

²⁹⁶ 5187 sayılı Basın Kanunu.

²⁹⁷ T.C. Anayasası.

düzenlendiğinden söz edilemeyeceğini tespit etmiştir. Bu gerekçelerle T.C. Anayasa Mahkemesi, devam eden bir ceza soruşturmasına ilişkin önleyici bir tedbir olarak yayın yasağı uygulanması yönünden “öngörülebilirlik” ve “belirlilik” ölçütlerini sağlamadığı tespit edilen 5187 sayılı Kanun’un 3. maddesinin ikinci fıkrasının hukukilik şartını karşılamadığı sonucuna varmıştır.²⁹⁸ Bu karar her ne kadar doğrudan internet bağlamında bir kısıtlamayla ilgili yapılmış değerlendirmeleri içermese de yayın yasaklarının geleneksel medya araçları ile internet üzerindeki haber portallarında paylaşılan haberleri de doğrudan etkilemesi nedeniyle, *mutatis mutandis*, uygulanabilir özellik taşımaktadır.

Bir içeriğe yönelik ön denetim niteliğindeki yasaklarla ilgili olarak AİHM tarafından da pek çok bireysel başvuru karara bağlanmıştır. Kural olarak ön denetimin ifade özgürlüğü ile otomatik olarak bağdaşmayacağı ileri sürülemeyeceği kabul edilmiş olup, bu türden yasak kararlarının ifade özgürlüğü üzerine bir sansür etkisi doğurup doğurmadığının her somut olay özelinde ayrıca incelenmesi gerekmektedir.²⁹⁹ Bununla birlikte, bu bilgilerin gelecekte de yayılmasını ve yayınlanmasını yasaklayan genel nitelikte bir tedbirin ifade özgürlüğüne ilişkin güvencelerle bağdaşmayacağı ortaya konmuştur.³⁰⁰

Benzer bir değerlendirme, ihtiyati tedbir niteliğinde verilen konuşma yasağı kararları için de yapılabilir. Örneğin *Dichand ve diğerleri v. Avusturya* başvurusunda, Parlamento Yasama Komitesi Başkanı’nın avukatlığı bırakmadan göreve devam etmesini ve müvekkillerinden biri namına büyük avantajlar sağlayan bir yasal değişikliğin kabul edilmesine katkı sağlamasını eleştiren bir makale söz konusudur. Bu kapsamda ihtiyati tedbir yoluyla başvuruçuların ihtilaflı ifadeleri kullanmalarının veya tekrarlamalarının yasaklanması ve ifadelerin geri alınmasına kararı verilmiştir.

²⁹⁸ *Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK]*, para. 44.

²⁹⁹ İngiliz mahkemelerinin bir makale yayımlamayı amaçlayan yasaklama tedbiri için, bkz. *Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 1)*; aksi yönde, bir kitabın dağıtımını ihtiyati tedbir niteliğinde durdurma tedbiri ile ilgili olarak tedbirin orantılı olduğuna dair, bkz. *Éditions Plon v. Fransa*, Başvuru No. 58148/00, 18/05/2004, para. 53-54.

³⁰⁰ *Akdeniz ve diğerleri v. Türkiye*, para. 65; Günlük gazetenin dağıtımının ve tanıtımının yasaklanmasına dair bir vali tarafından verilen tedbir kararıyla ilgili olarak bkz. *Çetin ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 40153/98 ve 40160/98, 13/02/2003 ; ulusal mahkemeler tarafından 15 günden 1 aya kadar değişen sürelerle verilen bazı günlük gazetelerin yayım ve dağıtımının durdurulması kararına ilişkin olarak bkz. *Ürper ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 14526/07, 20/10/2009; günlük bir gazetede yer alan sözlerin ve devam etmekte olan hakaret davasıyla ilgili herhangi bir bilginin daha fazla yayımlanmasını yasaklayan tedbir kararına ilişkin bkz. *Cumhuriyet Vakfı ve diğerleri v. Türkiye* ; kitapların başkalarının kişilik haklarının korunması gerekçesiyle bir mahkeme kararıyla toplatılması konusunda, bkz. *Sapan v. Türkiye*, Başvuru No. 44102/04, 08/06/2016.

Yerel mahkemenin söz konusu ifadelerin hakaret teşkil ettiğine ve başvuruçuların kanıtlayamadığı gerçeklere ilişkin ifadeler olduğuna kanaat getirerek bu kararı vermesi ifade özgürlüğü bağlamında sorunludur.³⁰¹ AİHM bu başvuruda kullanılan ifadeler için yeterli olgusal dayanak olduğunu ve söz konusu ifadelerin kamusal tartışma ortamına katkıda bulunduğunu kabul etmiştir. Her ne kadar başvuruçular zayıf bir olgusal temele dayanarak, güçlü ve polemikçi bir dille sert eleştiriler yayınlamış olsalar da AİHS'nin 10. maddesinin aynı zamanda rencide eden, şok eden veya rahatsız eden bilgi veya fikirleri de koruduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda AİHM yerel mahkemelerin takdir yetkisini aştığı ve bu bakımdan söz konusu tedbirin amaçlanan hedefle orantısız olduğuna karar vermiştir.³⁰²

Öte yandan, gizli olarak sınıflandırılan belgeler kapsamında AİHM, İç Güvenlik Servisi'ne ait gizli bir raporu yayımlayan bir dergiye ait sayıya el konulması ve toplatılmasıyla ilgili somut olay bazında yaptığı değerlendirmede detaylı tespitlere yer vermiştir. Bu doğrultuda AİHM *Vereniging Weekblad Bluf! v. Hollanda* kararında, ilk olarak raporda yer alan bilgilerin, yayının engellenmesini haklı çıkaracak kadar hassas nitelikte olup olmadığını tartışmalı bulmuştur.³⁰³ Bu noktada örneğin *Görmüş v. Türkiye* kararında da yerel mahkemelerin bir derginin aranması sırasında elde edilen gizli nitelikteki belgelerin niteliğini araştırması gerektiğine işaret ettiğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.³⁰⁴ Bununla birlikte *Vereniging Weekblad Bluf! v. Hollanda* kararında, yayının toplatılması tarihinde zaten bilgilerin geniş çapta yayıldığına dikkat çekilmiştir. Mahkeme buna yönelik olarak, daha önce kamuya açıklandıktan³⁰⁵ veya gizlilik niteliğini kaybettikten sonra³⁰⁶ bazı bilgilerin açıklanmasını engellemeye gerek olmadığını vurgulamıştır. Bu çerçevede başvuru konusu yayının da toplatılmasının meşru amaca ulaşmak için artık gerekli olmadığına karar verilmiştir.³⁰⁷

Benzer şekilde, soruşturmanın gizliliğini ihlal eden içerikler bakımından da somut olay özelinde değerlendirme yapılması gerekir. Örneğin, bir yargılamaya ilişkin meclis soruşturması kapsamında gizli olarak sınıflandırılan belgeleri ifşa ettiği için

³⁰¹ *Dichand ve diğerleri v. Avusturya*, Başvuru No. 29271/95, 26/02/2022, para. 50.

³⁰² *Dichand ve diğerleri v. Avusturya*, para. 52.

³⁰³ *Vereniging Weekblad Bluf! v. Hollanda*, Başvuru No. 16616/90, 09/02/1995.

³⁰⁴ *Görmüş ve diğerleri v. Türkiye*, para. 66.

³⁰⁵ *Weber v. İsviçre*, Başvuru No. 11034/84, 22/05/1990, para. 49.

³⁰⁶ *Observer ve Guardian v. Birleşik Krallık*, para. 66-70; *Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 2)*, Başvuru No. 13166/87, 26/11/1991, para. 52-56.

³⁰⁷ *Vereniging Weekblad Bluf! v. Hollanda*, para. 41-45.

toplatılan ve dağıtımı yasaklanan haftalık derginin bir sayısına ilişkin olarak ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiştir.³⁰⁸ Bu kararda, dergide yayımlanan yazı ile meclis komisyonu önünde ifade veren bir yargıcın savunma hakkının özüne dokunulup dokunulmadığı irdelenmiştir. Bu yazının içeriğinin savunma ile ilgili olduğu ve duruşmaların da canlı yayınlandığı düşünüldüğünde, kamu yararına bir tartışmaya hizmet ettiği kabul edilmiştir. Bununla birlikte özel hayata yönelik müdahaleyle ilgili olarak, yazının özellikle yargıcın karakterine yönelik eleştiriler ve özel hayatına dair yazışmaların bir örneğini içerdiği, bu haliyle savunma sisteminin özüne yönelik olduğu değerlendirilerek, müdahalenin izlenen amaçla orantılı ve demokratik bir toplumda gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.³⁰⁹

Örneğin AIHM, bir devlet başkanı hakkında gizlilik kapsamındaki sağlık bilgilerini içeren ve ölümünden sonra yayımlanan bir kitabın yayımının kalıcı olarak durdurulmasını ifade özgürlüğü bağlamında ihlal olarak nitelendirilmişken, kitabın dağıtılmasına yönelik geçici tedbir uygulamasında bu kapsamda bir ihlal tespit etmemiştir.³¹⁰ *Le Grand Secret* isimli kitapta, tıbbi gizlilik kapsamına giren gerçeklere yer veren çok sayıda bölümün kitabın yayımlanması yoluyla ifşa edilmesinin *açıkça hukuka aykırı olduğu* yerel mahkemeler tarafından tespit edilmiştir. AIHM'nin buradaki değerlendirmesi, somut olayda mahkemelerin kitap yayımının geçici olarak durdurulmasına ilişkin yeterli ve uygun gerekçeler sunup sunmadığına yöneliktir. Kararın verildiği tarih ve geçici tedbir niteliği göz önünde bulundurulduğunda, ihtilaflı eserin dağıtımının yetkili mahkemelerce tıbbi gizliliğe uygunluğu ve başkalarının haklarının ihlali konusunda karar verene kadar durdurulması, izlenen meşru amaç ışığında haklı bulunmuştur.³¹¹ Bununla birlikte, tedbir kararının akabinde, hukuk mahkemesi tarafından verilen toplatma kararı açısından kitabın yayımlanması ve geniş çapta yayılması bakımından geçen süre de dikkate alındığında, tedbir kararının verildiği tarihteki şartların artık geçerli olmadığı dikkate alınmıştır. Yerel mahkemenin kararında yayın yasağının sürekli olarak devam ettirilmesinin, “*mağdurun maruz kaldığı rahatsızlığa son vermek ve eserin yeniden yayınlanmasından kaynaklanacak olan zararın tekrarlanmasını önlemek*” amacını taşıdığı belirtilmiştir. Bununla birlikte kitapta yer alan bilgilerin gizliliğini büyük ölçüde yitirmiş olması karşısında,

³⁰⁸ *Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue v. Belçika*, Başvuru No. 64772/01, 09/11/2006.

³⁰⁹ *Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue v. Belçika*, para. 81 ve 85.

³¹⁰ *Éditions Plon v. Fransa*, para. 48.

³¹¹ *Éditions Plon v. Fransa*, para. 46-47.

başkalarının şöhret ve haklarının korunmasına ilişkin meşru amaç ile yasaklama şeklindeki müdahale arasında orantı bulunmadığı değerlendirilmiştir.³¹²

d. Diğer Alternatif Müdahale Yöntemleri

Özel hayata saygı hakkı kapsamındaki ihlallerde, bireyler tarafından başvurulması uygun olacak ilk yol ilgili internet sitesine içeriğin kaldırılması için somut gerekçeleri bildirmek suretiyle başvuru yapmak olacaktır. Bu bağlamda yollardan biri uyar-kaldır yöntemi iken diğeri ise yargı yoluna başvurularak içerik kaldırmaya yönelik bir yargı merci kararının alınmasıdır.³¹³ Uyar-kaldır sisteminin etkili biçimde işleyebilmesi ve içerik kaldırma kararlarının hızlı şekilde uygulanmasının sağlanması için düşünülen bir çare olarak temsilci belirlenmesinin meşru bir gerekçesi olduğu düşünülebilir. Bu yöntemle, özellikle yurt dışı menşeli sosyal medya platformları bakımından kişilik hakkı ihlaline uğradığını iddia eden bireyler açısından bir muhatap bulunmuş olacaktır. Bununla birlikte bu şekildeki düzenlemeler sosyal ağ sağlayıcılar açısından objektif sorumluluk yaratan bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yasalar, platformları kendi yönergeleri uyarınca küresel ölçekte içerik kaldırmaya zorlamakla kalmaz, otoriter devletlere çevrim içi söylemi sınırlandırmak ve caydırmak için kopya sosyal medya düzenlemeleri geçirmeleri için yeşil ışık yakabilir ve yasalar üzerinde demokratik onay mühründen yararlanabilir ancak kötüye kullanımı önlemek bakımından sağlanması gereken demokratik güvencelerden yoksundur.³¹⁴

Örneğin Türkiye’de uyar-kaldır sistemi üzerinden internet sitesine yapılan başvurunun karşılıksız kalması halinde, Bilgi Teknoloji ve İletişim Kurumu’na (BTK) başvuru yapılabilir.³¹⁵ Bununla birlikte, izlenecek hukuki yol yasal mevzuatla bu çerçevede çizilmiş olmakla birlikte, başvuru kişinin özel hayata saygı hakkı

³¹² *Éditions Plon v. France*, para. 53-54.

³¹³ Bununla birlikte, örneğin Türkiye açısından, erişimin engellenmesi talebi sulh ceza hâkimliklerince reddedilen başvurulardan da genel hukuk yollarını tüketmeleri beklenemeyeceği tespiti hakkında, bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *İ.D. ve diğerleri [GK]*, Başvuru No. 2016/14513, 28/12/2022, para. 82.

³¹⁴ JANKOWICZ Nina / PIERSON Shannon, “Freedom and Fakes: A Comparative Exploration of Countering Disinformation and Protecting Free Expression”, December 2020, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/WWICS%20STIP%20Freedom%20and%20Fakes%20A%20Comparative%20Exploration%20of%20Countering%20Disinformation%20and%20Protecting%20Free%20Expression.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), s. 13.

³¹⁵ Bilgi Teknoloji ve İletişim Kurumunun Özel Hayatın Gizliliğinin İhlaline Yönelik Bireysel Başvuru usulü için bkz. <https://internet.btk.gov.tr/ozel-hayatin-gizliliğinin-ihlaline-yonelik-bireysel-basvuru> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

kapsamındaki menfaatleri ile ifade özgürlüğünün çatışmasını çözümleyecek bir adil denge analizi yapılmaksızın, idari bir kurum olan BTK tarafından verilecek kararın, hukukun üstünlüğü ile bağdaşmayacak bir sınırlamaya neden olacağı unutulmamalıdır. Bu riskin, sınırlama tedbirine idari kurum niteliğindeki BTK tarafından re'sen ve yargı kararı alınmaksızın başvurulması halinde daha ağır bir ihlale yol açacağı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, içerik ve yer sağlayıcının yurt dışında bulunması önemli bir etkililik sorunu olarak karşımıza çıkabilir.³¹⁶ Keza Türkiye örneğinde BTK, temel hak ve özgürlükleri korumaya yönelik bir mahkeme kararının uygulanmasını güvence altına alacak tüm tedbirleri almak ve uygulamakla yükümlüdür. BTK sadece kendi eylem ve işlemlerinin sonucundan değil; mahkeme kararlarının icrasından da sorumludur. Mahkeme kararlarına özel işletmeler tarafından uyulmamış olması, idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır. Bu konuda mahkeme kararının uygulanmaması nedeniyle idare aleyhine Kamu Denetçiliği Kurumu'na yapılan bir bireysel başvuruda, erişim engeline ilişkin mahkeme kararını uygulanmaması konusunda BTK'nun müdahil olmaması, yetersiz kalması ve yasal dayanaktan yoksun işlemlerin hukuka uygun olmadığı sonuç ve kanaatine varılmış ve başvurucunun kişilik hakları ile kötüye kullanma yasağının da birlikte ihlal edildiğine kanaat getirmiştir.³¹⁷ Bununla birlikte kişilik haklarının ihlali ile ilgili şikâyeteye ilişkin olarak, erişimin engellenmesine ilişkin sulh ceza hakimliği kararının idari merciler tarafından da uygulanmaması suretiyle başvurucunun mağduriyetinin giderilmemesi temelde etkili başvuru hakkı kapsamında ele alınması gereken bir hukuki meseledir. Ancak kararda, bu konu hakkında bir tespit bulunmaması eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Öyle ki kararda, mahkeme kararlarının icra edilmesini kolaylaştırmaya yarayacak bir birim oluşturması konusundaki tavsiye de dolaylı yoldan böyle bir sonuca varılması gerektiğinin kabulü olarak algılanabilir.

Diğer taraftan, bant daraltma tedbirlerine başvurulması da alternatif bir müdahale şekli olarak sorun yaratmaktadır. Örneğin Türkiye'de bant daraltma

³¹⁶ KENT Bülent, Türkiye'de İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2019, s. 62 ve 127; KENT Bülent, "Alman Hukukunda Sosyal Ağların Düzenlenmesi ve Alman Sosyal Ağ Kanunu", Bilişim Hukuku Dergisi, C. 2, S. 1, 2020, ss. 1-46, s. 37-38; KAYA Mehmet Bedii, Teknik ve Hukuki Boyutlarıyla İnternete Erişimin Engellenmesi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2010, s. 86; GÖRKEMLİ Burcu, Yargı Kararları Işığında Türk Hukuku'nda İnternet Erişiminin Engellenmesi, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2015, s. 119.

³¹⁷ Yargı kararlarının yurtdışı bağlantılı içerik ve yer sağlayıcılar tarafından uygulanmaması, Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) kararına da konu olmuştur. Bkz. Kamu Denetçiliği Kurumu Tavsiye Kararı, 12.08.2015, Dosya No. 2014/3076, para. 3., 7, 32, 33.

uygulaması 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu’nun 60. maddesi kapsamında ele alınmaktadır. Bu maddenin .onuncu fıkrası uyarınca Cumhurbaşkanlığı; milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak gerekli gördüğü tedbirleri alıp BTK’na bildirebilmektedir.³¹⁸ Bu tedbirler arasında bant daraltma uygulaması da uygulanmakta ve karar BTK Başkanı tarafından erişim sağlayıcılara bildirilmekte ve kararın da en geç 2 saat içinde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu maddenin 11. fıkrası ise *“Kurum, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin siber saldırılara karşı korunması ve bu saldırılara karşı caydırıcılık sağlamak için her türlü tedbiri alır veya aldırır.”* düzenlemesini içermekteydi. Bununla birlikte maddenin 11. fıkrası 12/3/2025 tarihli 7545 sayılı Siber Güvenlik Kanun’un 19. maddesi ile mülga olmuştur.³¹⁹ Bu tedbirlerin kanunda açıkça tanımlanmamış olması, maddede öngörülen meşru amaçların kapsamının belirsiz olması ve tedbirlerin uygulanması açısından öngörülebilirlik bulunmaması nedeniyle keyfilığe açık şekilde Cumhurbaşkanlığı tarafından kullanılabilmesi haberleşme özgürlüğü ve ifade özgürlüğü kapsamındaki güvencelerle bağdaşmamaktadır. Bu tedbirin uygulanmasından kamuoyu şeffaf şekilde haberdar edilmediği gibi, bireyler bu tedbirden, özellikle terör saldırısı, afet ya da kriz dönemlerinde sıklıkla tecrübe edildiği üzere, sosyal medya platformlarına giremediklerinde haberdar olabilmektedirler. Buna ek olarak idari makamlar tarafından bu yönde alınan bant daraltma kararlarına yargı makamları önünde itiraz sürecinin kanunda açıkça düzenlenmemiş olması önemli bir güvence eksikliğidir. Bant daraltma uygulamalarında bu ve benzer tedbirlerin yasal dayanağının açıkça düzenlenmesinin hukukilik ilkesi gereği olması bir tarafta; diğer tarafta kararların şeffaf bir süreçte alınmaması ve kamuoyuyla paylaşılmaması, bu tedbirlerin uygulanmasını gizli hale getirmekte ve uygulamanın sansür aracı olarak kullanılması riskini güçlendirmektedir.

Bu çerçevede, internete erişimin kalitesini ve erişim alanını sınırlayan bant daraltma yöntemleri nedeniyle de bireyler bilgiye kısıtlı bir şekilde erişebilmekte, çeşitli bilgi ve haber kanallarına ulaşamamakta ve erişime getirilen bu sınırlama ile demokratik toplumdaki tartışma ortamı zarar görmektedir. Dolayısıyla, devletlerin

³¹⁸ 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu.

³¹⁹ 7545 sayılı Siber Güvenlik Kanunu’nun 5 ç) maddesi ile benzer tedbir alma yetkisi Siber Güvenlik Başkanlığı’na devredildiğinden, benzer eleştiriler bu kapsamda da dile getirilebilecektir.

yasal düzenlemelerde muğlak tanımlara dayalı olarak içerik çıkartma ya da erişim engelleme tedbirlerini kullanması, bilgiye erişim hakkı başta olmak üzere ifade özgürlüğünün tüm bileşenleri açısından genel bir yasak teşkil edecektir.

Ancak bu kriterler ışığında adil bir dengenin kurulması yükümlülüğünün özel hukuk aktörlerine bırakılması doktrinde de eleştirilmiştir. İyi niyetle hareket etseler bile, platformların gerçekte hassas değerlendirmeler ve çıkar dengelemeleri yapacak meşruiyete, uzmanlığa veya beceriye sahip olmadıklarını düşünen görüşler mevcuttur.³²⁰ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre* kararında belirtildiği üzere, örneğin bir internet sitesine bağlantı içermesi nedeniyle kamusal alanda bir afiş kampanyasının yasaklanmasıyla ilgili olarak, yasaya aykırı olduğu iddia edilen içeriğin kaynağı sorgulanmadan, doğrudan içeriğin yer aldığı bağlantının kaldırılmasının talep edilmesi orantısız bir müdahaledir.³²¹ Örneğin, BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü de çocuk pornografisiyle mücadelede engelleme tedbirlerinin haklı olabileceğini kabul etmekle birlikte, devletleri “*kötülüğün belirtileriyle oynamak yerine kötülükle kaynağında mücadele etmeye*” davet etmiştir.³²² Öyle ki orantılılık, müdahalenin güdülen amaca uygun olması, en az zararı verecek önlem olarak gerekli olması; son olarak, kısıtlanan özgürlüğün sahibine verilen zarar ile önlemin başka türlü sağladığı fayda arasında makul ve ölçülü bir denge olmasıdır.³²³

AİHM orantılılık kavramını hem bir denge testi hem de bu test içinde kriterlerin uygulandığı denge analizinin bütünü olarak ele alır.³²⁴ Söz konusu müdahalenin hedeflenen amaç ile makul oranda bir ilişki içinde olup olmadığı ve en nihayetinde müdahalenin adil bir menfaatler dengesini sağlayıp sağlayamayacağı dikkate alınır.³²⁵ BM İnsan Hakları Komitesi’nin 34 No’lu Genel Yorumunda da belirtildiği üzere, “*internet servis sağlayıcıları veya arama motorları gibi bu tür iletişim araçlarıyla ilgili destek sistemleri de dahil olmak üzere, internet sitelerinin, blogların ve internet, elektronik veya diğer yollarla bilgi yaymaya yönelik diğer sistemlerin işletilmesine*

³²⁰ KUCZERAWY Aleksandra, “From ‘Notice and Take Down’ to ‘Notice and Stay Down’: Risks and Safeguards for Freedom of Expression”, Editör: Giancarlo Frosio, *The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability*, Oxford University Press, Oxford, 2020, ss. 524-543, s. 527.

³²¹ *Mouvement raëlien suisse v. İsviçre [BD]*, para. 47.

³²² La Rue, *a.g.e.*, para. 32.

³²³ METİN Yüksel, “Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Kararlarında Hukuk Devletinin Unsuru Olarak Ölçülülük İlkesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 40, S. 1, 2023, ss. 333-370, s. 353.

³²⁴ Sardo, *a.g.e.*, s. 439.

³²⁵ KUNIG Philip, “Alman Kamu Hukukunda Ölçülülük İlkesi”, (Çev. B. Çelik / G. Doğan, / A. Ç. Yıldız), *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 159-178, s. 162.

*getirilen her türlü kısıtlama, yalnızca 3. paragrafla uyumlu oldukları ölçüde hukuka uygundur.”.*³²⁶ İfade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar kural olarak belirli içeriklere yönelik olmalıdır. ABAD da içeriğe yönelik olarak talep edilen bir tedbir kararının geniş niteliğini dikkate alarak, hukuka aykırı içerik ile hukuka uygun içerik arasında yeterince ayırım yapamama riskini taşımakta olduğuna, bu nedenle uygulamasının hukuka uygun içeriğe sahip iletişimin engellenmesine de yol açabileceğine işaret etmiştir.³²⁷ Dolayısıyla, bir internet sitesinin tamamına erişimin engellenmesi, sitedeki tüm içeriğin kanuna açıkça aykırı olmadığı durumlarda orantılılık gerekliliği konusunda şüphe uyandırmaktadır ve aşırı bir müdahale teşkil etmektedir.

Öte yandan, içeriğe yönelik müdahale, dolaylı olarak da olsa, yayına yönelik lisans iptali ya da durdurma şeklinde de gerçekleşebilir. *Manole ve diğerleri v. Moldova* kararında da devletin, halkın televizyon ve radyo aracılığıyla tarafsız ve doğru bilgiye erişimini sağlama ve çoğulcu bir hizmet sunulmasını güvence altına alma konusundaki görevi tekrar edilmiştir. AİHM’nin yerleşik içtihadına göre, demokrasi sadece çoğunluğun görüşlerinin her zaman üstün gelmesi gerektiği anlamına gelmez.³²⁸ AİHM’ne göre, kamu kuruluşu niteliğindeki yayın organlarının tek veya baskın yayıncı olduğu durumlarda, tarafsız, bağımsız ve dengeli haber, bilgi ve yorum yayınlaması ve ayrıca mümkün olduğunca geniş bir yelpazede görüş ve fikirlerin ifade edilebileceği bir kamusal tartışma forumu sağlanması, demokrasinin düzgün işleyişi için vazgeçilmezdir.³²⁹ Bu çerçevede bağımsız kaynaklardan zamanında ve doğru sonuçlara erişim de büyük önem taşımaktadır. Yalnızca radyo ve televizyon gibi geleneksel yayın organları değil, çevrim içi yayınlar ile sosyal medya ve mesajlaşma platformlarının seçim süreçlerinde doğru bilgi akışına karşı müdahale ya da kısıtlamaları ya da demokratik seçimlere katılımı düşürme amacıyla kullanılmaları önlemelidir. Sosyal medya platformlarında yanlış bilgileri, kutuplaştırıcı içerikleri ve şiddet çağrılarını öne çıkaran etkileşim odaklı tavsiye algoritmaları bu noktada ön plana çıkabilmektedir. Algoritmaların temel mantığı, etkileşimi artırmak ve bireylerin internet platformunda geçirdiği sürenin artırılmasına hizmet etmektir.

³²⁶ 34 No’lu Genel Yorum, **a.g.e.**, para. 43.

³²⁷ *SABAM v. Netlog NV*, **a.g.k.**, para. 50-51.

³²⁸ *Baczowski ve diğerleri v. Polonya*, Başvuru No. 1543/06, 03/05/2007, para. 63.

³²⁹ *Manole ve diğerleri v. Moldova*, Başvuru No. 26360/19, 18/07/2023.

AİHM içtihadında çoğulculuğa verilen önem, yayıncıların herhangi bir siyasi parti veya hareketi kayırmadan çeşitli siyasi görüşleri dengeli bir şekilde sunma yükümlülüğüdür. Bu doğrultuda da AİHM'nin medya çoğulculuğu ilkesini ele aldığı davalarda genel olarak tek bir aktörün elinde yoğunlaşan ve tekel olarak bilgi akışının sağlandığı durumları ele almıştır. Bu da kural olarak hükümet ya da medya tekellerin hakimiyeti altındaki medya bakımından geçerli olmuştur. Bununla birlikte, birden fazla yayın organının varlığının temin edildiği durumlarda, bu yayın organlarının kendi içlerinde de çoğulculuğu sağlaması gerekliliği meselenin diğer bir boyutudur. Diğer bir ifadeyle, programların içeriğinin, programların hitap ettiği toplumdaki çeşitli fikir akımlarını mümkün olduğunca yansıtmalarını sağlamak da gereklidir.

AİHM, programlarını ülke çapında yayınlayan bir televizyon kanalına sahip olan başvurucunun siyasi ve sosyal dengeyi ve çoğulculuğu sağlama yükümlülüğünü ihlal etmesi nedeniyle yayın lisansının iptal edilmesi ile ilgili bir bireysel başvuruyu incelemiştir.³³⁰ Bu bireysel başvuruda medya çoğulculuğunun diğer yönünün ele alınması söz konusudur. Öyle ki, başvuru şirketi, siyasi görüşlerin ifade edilmesinde çeşitliliği teşvik etmek ve görsel-ışitsel medyada ifade özgürlüğünde başkalarının çıkarlarının korunmasını güçlendirmek amacıyla medyada siyasi çoğulculuğu güvence altına almak için ifade özgürlüğünün kısıtlandığından şikâyet etmektedir. Bu dava, bir yanda medyada siyasi çoğulculuğun korunmasına yönelik kamu yararı, diğer yanda ise editöryal özgürlük ilkesine saygı gösterilmesine yönelik çıkarlar olmak üzere, birbiriyle çatışan çıkarlar arasında doğru dengenin nasıl kurulacağı sorusunu ele alması bakımından önem taşımaktadır. Yayınların doğrulanmayan tek taraflı bir bakış açısını ortaya koyan bilgiler içermesi ve gerçeği çarpıtma ihtimali olan teknikler kullanılması, haber bültenlerinde saldırgan bir gazetecilik dilinin tercih edilerek o dönemin muhalefet partisi lehine olarak hükümetin onu oluşturan partileri ve liderlerini tanımlamak için çok ağır terimler kullanılması bu yaptırımın uygulanmasında dikkate alınmıştır. AİHM, lisans iptali yaptırımını uygulayan Görsel-İşitsel Koordinasyon Konseyi'nin gerekçelerinden ayrılmak için somut olayın şartlarında bir neden görmemiştir. Öyle ki, somut olayda haber bültenlerinde yer alan ihtilafli ifadelerin, bağlam göz önünde bulundurulduğunda, şiddete, nefrete veya yabancı düşmanlığına teşvikle eş tutulup tutulamayacağı veya ülkenin toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine zarar verip veremeyeceği konusunda ciddi şüpheler bulunduğu

³³⁰ *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, para. 218 vd. .

kaydedilmiştir. Bu nedenle, haber bültenlerindeki haberleri ele alış biçimiyle, başvuruçunun medyadaki siyasi çoğulculuğa önemli bir katkıda bulunduğu kanaat olunmamıştır.³³¹ Bu kapsamda ifade özgürlüğünün kullanılmasının görev ve sorumluluklar gerektirdiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, ihtilaf konusu yayınlar nedeniyle uygulanan lisans iptali yaptırımının 10. madde ile basın özgürlüğüne sağlanan gelişmiş korumayı gerektirecek nitelikte olduğunun söylenemeyeceğine kanaat getirilmiştir.

Bahse konu başvuruda, lisans iptali yaptırımının hükümeti eleştiren görüşlerin ifade etmesini engellemek olduğuna ilişkin iddiayı destekleyecek hiçbir somut kanıt sunulmaması, lisans iptalinin, başvuruçucu şirketin haber bültenleri de dahil olmak üzere programlarını yayınlamak için başka araçlar kullanmasını engellemediğine ve internet platformlarında içerik paylaşımına devam edildiğine özel önem atfedilmektedir.³³² Bunun yanında, yaptırımın uygulanması için yürütülen prosedürün de usuli güvenceleri yerine getirdiğine kanaat getirilmiştir.³³³ AİHM somut olayın özel şartlarını dikkate alarak, lisans iptali biçimindeki ifade özgürlüğünü kısıtlama kararının ilgili ve yeterli gerekçelerle desteklendiğine ve ulusal makamların, bir yandan çoğulculuğu ve başkalarının haklarını koruma ihtiyacı ile diğer yandan başvuruçucu şirketin ifade özgürlüğü hakkını koruma ihtiyacı arasında makul bir orantılılık ilişkisi kurarak takdir marjları dahilinde hareket ettiklerine ikna olmuştur.³³⁴

Sonuç olarak, AİHM içtihadında, içerik düzenlemeye ilişkin alınacak tüm önlemlerin mutlaka uygun usuli güvenceleri içermesi gerektiği vurgulanmaktadır.³³⁵ AİHM'nin bu konudaki tespitleri arasında başvuruçucu ile hak ve menfaatleri etkilenebilecek diğer kişilerin, usuli güvencelerini kullanabilmeleri için tedbirden haberdar edilmesi gereği bulunmaktadır. Şu hâlde tedbir ve gerekçesi başvuruçucuya bildirilmelidir. Yetkililerin tedbiri uygulamadan önce etkisini dikkatli bir şekilde

³³¹ *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, para. 214-216.

³³² *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, para. 223.

³³³ *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, para. 225-227.

³³⁴ *NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD]*, para. 229; aksi yönde, gerçekleştirilmesi planlanan bir etkinliğin hukuka aykırı olarak yasaklanmasına ilişkin olarak “*kamu düzeni ve güvenliği yönünden bir tehlike meydana gelebileceği şeklinde hiçbir somut veri ile desteklenmemiş salt soyut bir gerekçenin başvuruya konu yasaklama kararı için haklı ve ikna edici bir gerekçe olarak kabul edilebilmesi mümkün değildir*”, bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, *Hrant Dink Vakfı*, B. No: 2021/29443, 12/6/2024, para. 47.

³³⁵ İçtihat için bkz. MICHEL Aalejandra / VAN ENIS Quentin, “Médias, Liberté D’expression et Nouvelles Technologies”, *Revue du Droit des Technologies de L’Information*, S. 82-83, 2021, ss. 108-151, s. 111-113.

değerlendirmesi veya derhal uygulanmasının nedenlerini gerekçelendirmesi gerekir. Tedbir uygulanmadan önce ifade sahibine yasalara aykırı olarak değerlendirilen içeriği kaldırma fırsatı verilmelidir. İlgili taraflar tedbire bir mahkeme ya da bağımsız bir organ önünde itiraz edebilmelidir. Tüm kullanıcılar bir denetim tedbiri alındığını *à priori* öğrenebilmeli, mevcut çözüm yolları hakkında bilgilendirilmesi güvence altına alınmalıdır.

II. Serbest Seçim Hakkı Açısından Dezenformasyonla Mücadele

Demokrasi kavram olarak çok boyutludur ve yönetim biçimi, karar alma süreci ve yaşam biçimi ile değerler kümesini bir bütün olarak kapsar.³³⁶ Demokrasinin güvence altına aldığı temel haklar sağlıklı kolektif kararların alınması için gereklidir ve demokratik yönetime can veren bir kavram olan özgürlük, bireyin kaderini belirleyici kararları kendisinin alabileceği ortamın dayatılmadan, gönüllü bir kabul ile sağlanmasından geçer.³³⁷ Bu doğrultuda, seçme ve seçilme hakkı, temsili demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır.³³⁸ Bu nedenle, dezenformasyonun etkilerinin demokratik katılımın taşıyıcı kolonlarından serbest seçim hakkı bağlamında da ayrıca ele alınması gerekir.

Nitekim çoğulculuk ilkesi demokratik sistemlerin en önemli ilkelerinden biridir ve demokratik sistemleri demokratik olmayanlardan ayıran en temel kavramdır.³³⁹ Dolayısıyla çoğulculuk, demokratik toplumun olmazsa olmazıdır ve serbest seçim hakkının etkili şekilde kullanabilmesinin de temel koşullarındandır. Bununla birlikte, serbest seçim hakkı özelinde ele alındığında, demokratik süreçlerin etkili şekilde işletilmesinde dezenformasyonun başlı başına bir engel olarak ortaya çıkması, dezenformasyonla mücadelenin önemini ortaya koyan bir faktördür. Öyle ki, serbest seçim hakkının dengelenmesi bakımından doğru ve sağlıklı şekilde bilgilenmiş bireyler, seçimlerin kilit unsurunu oluşturmaktadır. Dezenformasyon çatısı altında çeşitli şekillerde karşılaşılan bilgi kirliliğinin özellikle seçim süreçlerinde yayılmasını engellemek, bireylerin bilinçli seçimler yapmalarını sağlamanın önünü açacak bir gerekliliktir. Bu yönde bir yaklaşım demokratik sistemin işlerlik kazanması için de bir

³³⁶ Uygun, **Demokrasi...**, s. 389.

³³⁷ Tögel, **a.g.e.**, s. 113-114.

³³⁸ Kale Özçelik, **a.g.e.**, s. 37.

³³⁹ BATUM Süheyl / YILMAZ Didem / KÖYBAŞI Serkan, Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, s. 621.

şart teşkil eder. Serbestçe karar verebilme özgürlüğü bireylerin kamu politikalarının belirlenmesindeki istişare süreçlerine etki edebilme ve kendi geleceğini serbestçe tayin hakkını kapsar. Dezenformasyon, sağlıklı bilgi akışını bozarak demokratik toplumun bireylerin katılımından oluşan omurgası üzerinde tehdit oluşturur.

Kuşkusuz, siyasi içerikli reklamlar, seçim süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dezenformasyonun seçmen tercihlerinin manipülasyonuna ve seçim sürecinin selametinin bozulmasına katkısı siyasi içerikli reklamlar üzerinden de gerçekleşebilecektir. Bu nedenle, bu tür içeriklerin denetlenmesinin önemi ayrıca tartışılmalıdır. Diğer taraftan, teknolojik gelişmeler doğrultusunda, çevrim içi ortamda dolaşıma sokulan bilgi kirliliğinin de serbest seçim hakkı üzerinde önemli etkiler oluşturabileceği göz ardı edilmemelidir. Özellikle içeriğin manipüle edilebildiği yöntemler üzerinden teknolojinin kötüye kullanılması, serbest seçim hakkına yönelik ciddi tehdit oluşturma kapasitesini haizdir. Demokratik süreçlerin güvenilirliğine gölge düşürmeden, teknolojik gelişmelerin etik kullanımının sağlanması, demokratik süreçler üzerinde dezenformasyonun etkilerinin bir diğer yansımaları oluşturmaktadır. Bu nedendir ki, dezenformasyonun serbest seçim hakkı üzerinde oluşturabileceği etki, çalışma konumuzun ana eksenlerinden bir diğerini oluşturmaktadır.

A. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında Dezenformasyonun Dengelenmesi

İnsan hakları ve demokrasi arasındaki ilişkiye bakıldığında; demokrasi, insan haklarının bir gereği ve bir koşulu olarak görülebilir. Bununla birlikte demokrasi için de insan hakları bir gerekliliktir. Zira ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü veya oy kullanma hakkı gibi güvenceler olmaksızın işleyen bir demokrasi düşünülemez.³⁴⁰ Demokratik rejimlerde çoğulcu-özgürlükçü demokrasi anlayışında iktidar serbest ve adil seçimler sonucunda belirlenir.³⁴¹ Demokratik yönetimlerin dayanağı olan toplumdaki aldıkları meşruiyet, halkın yönetime katılımı ile sağlanabilir.³⁴²

³⁴⁰ BESSON Samantha, “The Human Right to Democracy – a Moral Defence with a Legal Nuance”, Definition and Development of Human Rights and Popular Sovereignty in Europe Science and Technique of Democracy, 2011, Council of Europe Publishing, ss. 47-76, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2011\)049-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2011)049-e) (Erişim Tarihi: 17.11.2024), s. 59.

³⁴¹ Uygun, **Devlet Teorisi**, s. 662.

³⁴² Kale Özçelik, **a.g.e.**, s. 35.

Diğer taraftan, günümüzde seçim kampanyalarında etkili kitle iletişim araçları arasında internet, önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda demokrasi kavramının, iletişim teknolojilerinin kullanımının artırılmasıyla ve demokratik süreçlerin güçlenmesinde kullanılmasıyla e-demokrasi kavramına doğru dönüştüğü ifade edilebilir.³⁴³ Bununla birlikte bu bölümde demokratik sürece yeni teknolojiler kullanılarak etkili katılımın sağlanmasından ziyade, demokratik ortamın bizatihi çevrim içi hale gelmesinin serbest seçim hakkı üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Nitekim dezenformasyonun, serbest seçimlerin bütünlüğü için önemli bir tehdit oluşturduğu da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Gelişen iletişim teknolojileri daha önce görülmemiş bir hız ve etkinlikle yanlış bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Demokratik seçimleri sekteye uğratmak için dezenformasyon kampanyalarının kullanılması, giderek artan bir şekilde, teknolojik araçların düzenlenmesi ve yalan haberlerle mücadele etmek için kısıtlayıcı mevzuatın yürürlüğe konmasını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple seçim süreçlerinde seçmen iradesinin manipüle edilmesini önlemeye yönelik olarak içeriklere getirilen kısıtlamaların insan hakları bağlamında ayrıca ele alınması önem taşımaktadır.

1. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında İfade Özgürlüğünün Kullanılması

Demokratik toplumda gerçekleşen seçimlerin halkın iradesini yansıtması ve iktidarın barışçıl bir şekilde devredilmesini sağlamadaki merkezi önemi yadsınamaz. Uluslararası hukuktaki düzenlemelere bakıldığında demokrasinin kesin bir tanımı ve tek bir demokrasi modeli olmadığı görülse de halkların seçim süreçlerine ilişkin yöntemleri belirleme ve kurumları oluşturma hakkı olduğu vurgulanmaktadır.³⁴⁴ Bununla birlikte siyasi katılım hakkı, temel insan haklarından birini teşkil eder; çoğulculuk, temel hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ile demokrasinin olmazsa

³⁴³ E-demokrasi kavramı için bkz. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Democracy (e-democracy), Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and Explanatory Memorandum, Council of Europe, https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

³⁴⁴ Respect for the Principles of National Sovereignty and Diversity of Democratic Systems in Electoral Processes as an Important Element for the Promotion and Protection of Human Rights, Resolution 60/164 of 16 December 2005, Principle 3, United Nations General Assembly, https://digitallibrary.un.org/record/563284/files/A_RES_60_164-EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024); Guidance Note of the Secretary-General on Democracy, United Nations, <https://www.un.org/en/pdfs/FINAL%20Guidance%20Note%20on%20Democracy.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024), s. 2.

olmaz unsurlarıdır.³⁴⁵ Öyle ki egemenlik, kendi kaderini tayin ve siyasi karar alma süreçlerine eşit katılım hakkı, demokrasinin ana bileşenleri olarak kabul edilir.³⁴⁶ Siyasi iktidarların meşruiyetinin yönetilenlerin rızasına bağlı olduğu ve bunun da demokrasinin temel bir unsuru ve ön koşulu olduğu tarihsel süreçte benimsenmiştir.³⁴⁷

Serbest seçim hakkı, özgürce kanaatlerin bildirilmesini ve serbest bir müzakere ortamının sağlanmasını gerektirmektedir. Öyle ki serbest seçim hakkı ancak demokratik bir ortamda doğru ve güvenilir bilgiye erişim ve özgürce kanaatleri dile getirebilecek bir ortamın oluşmasıyla etkin olarak sağlanabilir. Demokratik sürece katılımın etkili şekilde sağlanması, seçimlerin sağlıklı bir siyasal katılma sonucunu vermesi; bilinçli, barışçıl ve çok sesli bir ortamın yaratılmasıyla mümkün olabilir.³⁴⁸ Seçim kampanyaları ve tartışmalar sonunda birey, sürecin sonunda ne yönde bir sonuç çıkmasını istiyorsa o yönde oy vermek suretiyle siyasal karar alma süreçlerine katılmış olur.³⁴⁹ Seçim hakkı insan haklarının sınıflandırılmasında birinci kuşak haklar arasındadır.³⁵⁰ Demokratik devlet yapısıyla doğrudan ilişkili olması nedeniyle AİHS sisteminde güvence altına alınan tek siyasi haktır ve bu hakkın kullanılması kapsamında seçimler halkın görüşünü özgürce açıklayabilmesine olanak sağlamalıdır.³⁵¹ Seçim kampanyaları sırasında basın özgür olması hayattır. Zira fikirlerin medya önünde özgürce tartışılmaması seçmenlerin kendi iradelerini özgürce oluşturmalarını engeller.³⁵²

³⁴⁵ Batum / Köybaşı / Yılmaz, **a.g.e.**, s. 550.

³⁴⁶ Diğer kararlar arasında, bkz. Resolution 60/164, Principe 3, **op.cit.**; FOX Gregory H., “Democracy, Right to, International Protection”, Wayne State University Law School Research Paper, S. 07-22, 2007, ss. 1-14, para.7; Nowak, **a.g.e.**, s. 565.

³⁴⁷ ÖZTEKİN Ahmet / ÖZTEKİN Hülya, “İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C.16, S. 30, 2020, ss. 2911-2940, s. 2934; GÖRÜR Hamit, “Hukuk Devletinde Meşruiyet Sorunu”, 2016, Hukuk Politik, <https://www.hukukpolitik.com.tr/2016/12/05/hukuk-devletinde-mesruiyet-sorunu/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

³⁴⁸ Mumcu / Küzeci, **a.g.e.**, s. 135.

³⁴⁹ Batum / Köybaşı / Yılmaz, **a.g.e.**, s. 575.

³⁵⁰ Uygun O., **Demokrasi...**, s. 532.

³⁵¹ Tezcan / Erdem / Sancakdar / Önok, **a.g.e.**, s. 751.

³⁵² İNCEOĞLU Sibel, “İfade Özgürlüğü ve Seçim”, Editörler: Havva Karagöz / Atagün Mert Kejanlıoğlu, Seçim, Demokrasi ve Seçim Sistemleri Sempozyumu, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2019, ss. 67-88, s. 68.

a. Devletlerin Serbest Seçim Hakkı Kapsamındaki Pozitif Yükümlülükleri

Serbest seçim hakkı demokrasinin karakteristik bir ilkesini ve temellerinden birini ortaya koymaktadır ve Ek 1 No’lu Protokol’ün 3. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu madde kapsamında düzenlenen haklar, hukukun üstünlüğü ile yönetilen anlamlı bir demokrasinin temellerinin oluşturulması ve sürdürülmesinde hayati öneme sahip olarak kabul edilmiştir. Madde metni, bireysel bir hak ve özgürlüğün açıkça tanındığı değil, devlete bir yükümlülük olarak yüklendiği bir içeriğe sahiptir. Buna göre devletler, *“yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt eder.”*³⁵³ Bu doğrultuda devletlerin *“seçim sürecinde fikir çoğulculuğunu, medyada farklı bakış açılarının yansıtılmasını sağlama ve manipülasyonu önleme”* konusunda maddi bir pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır.³⁵⁴ Bu bağlamda her ne kadar madde metninde sınırlama sebeplerine açıkça yer verilmemiş olsa da zımni olarak, seçim hakkına müdahalenin kanuni dayanağının bulunup bulunmadığı, müdahalenin meşru amacı, keyfi olup olmadığı ve orantınlılığı değerlendirilecek ve serbest seçim hakkının özünü oluşturan, esas olan halkın görüşlerini özgürce ifade etmesine engel olup olmadığı dikkate alınacaktır.³⁵⁵

Bu bağlamda, devletlerin, seçimlerin serbest seçim hakkına saygı içinde düzenlenmesini sağlamaya yönelik pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, pozitif yükümlülüğün kapsamında azınlıkların veya diğer dezavantajlı grupların ayrımcılığa uğramamasını sağlayacak bir ortamda eşit ve adil koşulların sağlanması da yer almaktadır.³⁵⁶ AİHS’nin başlangıç metninde altı çizilen *etkili bir siyasi demokrasi*, toplumun her kesiminden bireylerin siyasi sürece katılımının sağlanmasıyla mümkün olabilir. AİHM demokratik bir toplumun dayandığı ve işlediği temel değerlere -örneğin ırkçı ya da bölücü görüşlerin yayılması gibi- zarar verilmesi

³⁵³ AİHS 1 No’lu Ek Protokol’ün 3. Maddesi.

³⁵⁴ İnceoğlu, a.g.e., s. 69.

³⁵⁵ ŞİRİN Tolga, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Göre Serbest Seçim Hakkı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 17, S. 1-2, 2011, ss. 283-348, s. 321.

³⁵⁶ ALTINKÖK Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 5, 2015, ss. 37-81, s. 68.

halinde, demokrasiyi korumak için devletlerin önleyici tedbirler almaya yetkili olduğunu kabul etmektedir.³⁵⁷

AİHM içtihadında pozitif yükümlülükler kapsamında devletlerin önleme ve koruma görevi dikkate alındığında, seçmenlerin serbest iradesi üzerinde baskı, tehdit ya da caydırıcı etki oluşturabilecek her türlü müdahalenin önlenmesine ilişkin bir yasal mekanizma kurulması da yer almaktadır. Bu bağlamda öncelikle devletlerin seçimlerle ilgili olarak bilgi sağlamaya yönelik pozitif yükümlülüklerinden bahsedilebilir. Bu kapsamda genel olarak seçim sistemi hakkında, belirli bir seçimde oy kullanmak için gereken formaliteler ve pratiklere dair ve herhangi bir seçimde yer alan farklı adaylar, pratikler ve pozisyonlara ilişkin bilgi sağlama görevi ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte seçim sonuçlarının denetlenmesi, erişilebilir ve etkili itiraz yollarının bulunması gerekir. Bu prosedür; adil, objektif ve yeterli gerekçeye sahip bir kararı güvence etmelidir.³⁵⁸ Kamuoyunun seçim sonuçlarından tam ve doğru şekilde haberdar edilmesini sağlama görevi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sağlıklı bilgiye erişim süreçlerini tehdit eden her türlü müdahalenin etkili şekilde soruşturulmasını sağlamak da devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır. Bu koruma, bilgi sağlama ve soruşturma görevleri, özellikle dezavantajlı bir azınlığın üyelerinin seçme ve seçilme hakkından dışlanması söz konusu olduğunda öne çıkacaktır.

Devletin seçimlerin adil ve eşit şartlarda gerçekleşmesine yönelik pozitif yükümlülükleri bulunması dikkate alındığında, siyasi partiler karşısında bağımsız adayları dezavantajlı duruma düşürebilecek mutlak bir reklam yasağının serbest seçim hakkı ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağı kapsamında ele alınması gerekebilir. Diğer bir ifadeyle, serbest seçim hakkı kapsamında devlete tanınan takdir yetkisinin mutlak algılanması, devletin bu kapsamdaki pozitif yükümlülüklerinin zayıflatılmasına neden olabilecektir. Örneğin, seçim öncesindeki siyasi kampanya süreçlerinde yayın organlarındaki yayın süresinin dağılımının değerlendirilmesi bakımından, bir siyasi partiye radyo veya televizyon kanalında mutlak bir yayın hakkı tanınması söz konusu değildir. Bununla birlikte, bir seçim sürecinde kamusal bir yayında diğer partilere yayın hakkı verilirken diğer bir partiye bu imkân tanınmadığı durumlarda serbest

³⁵⁷ *Vona v. Macaristan*, Başvuru No. 35943/10, 09/07/2013, para. 57-58; ayrıca bkz. *Refah Partisi v. Türkiye [BD]*, para. 102; *Christians Against Racism and Fascism v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 8440/78, 16/07/1980.

³⁵⁸ *Mugemango v. Belçika [BD]*, Başvuru No. 310/15, 10/07/2020, para. 116.

seçim hakkı kapsamında *eşit muamele ilkesi* dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır. Bununla birlikte, serbest seçim hakkı tüm vatandaşların seçim haklarını kullanırken eşit muamele ilkesini güvence altına alsa da, bir siyasi partiye seçim öncesi dönemde radyo veya televizyonda yayın süresi tahsis edilmesini garanti etmemektedir.³⁵⁹

Televizyonda her türlü siyasi içerikli reklamı yasaklanmış olmasına rağmen, küçük bir partinin reklamının yayımlanması nedeniyle verilen para cezası kararı eşit muamele ilkesi bağlamındaki pozitif yükümlülükler açısından örnek verilebilir. AİHM tarafından bu başvurunun değerlendirilmesinde büyük siyasi partilerin aksine, başvurucunun dezavantajlı duruma düşürülmesinin somut olayda alternatif olarak daha az güçlü olan diğer medyayı kullanma olanağı ile telafi edilemeyeceği vurgulanmıştır.³⁶⁰ Bununla birlikte, rneğin *Oran v. Türkiye* kararında, devlet televizyonu TRT’de siyasi propaganda yapma imkânının bağımsız adaylara tanınmayıp, sadece siyasi partilere tanınmasında serbest seçim hakkı kapsamında bir ihlal tespit edilmemiştir. Kararın gerekçesinde, başvurucunun TRT’de seçim propagandası yapmaktan faydalanamamış olması dikkate alınmış ise de olayların meydana geldiği tarihte siyasi bir partiye bağlı bulunmayan bağımsız adayların tümüne sunulan diğer uygun propaganda yöntemlerini kullanmaktan da menedilmemiş olması değerlendirilmiştir.³⁶¹ Ancak, bu karar bakımından bağımsız adayların devlet televizyonunda siyasi reklam yapma imknından mahrum bırakılmakta olması ve devlet kontrolündeki medya organlarında seçim propagandası amacıyla yayınlanmaktan kategorik olarak dışlanması AİHM tarafından dikkate alınmamıştır. Kararın bu açıdan eleştirildiğinin altını çizmek gerekir.³⁶² Nitekim bu, somut olay özelinde ayrımcı bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi içerikli reklam kapsamında siyasi propaganda yapmadaki kısıtlamaların etkileri yalnızca siyasi partiler için değil, bireysel olarak aday olanlar için de geçerlidir. Demokratik sistemde çoğulculuğun sağlanması her türlü düşüncenin basında yer almasına ve bireylerin buna özgürce ulaşabilmesine bağlıdır.³⁶³ Söz konusu seçim kampanyaları olduğunda, bu durum daha da önemli hale gelmektedir.

³⁵⁹ *Partija Jaunie Demokrti ve Partija Msu Zeme v. Letonya [k.k.]*, Başvuru No. 10547/07 34049/07, 29/11/2007.

³⁶⁰ *Tv Vest As And Rogaland Pensjonistparti v. Norveç*, Başvuru No. 21132/05, 11/12/2008.

³⁶¹ *Oran v. Türkiye*, Başvuru No. 28881/07 37920/07, 15/04/2014, para. 23.

³⁶² Karar bakımından detaylı değerlendirmeler için bkz. Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 52-53.

³⁶³ Kale zelik, **a.g.e.**, s.278.

Diğer taraftan, seçim kampanyalarının finansmanı üzerinde seçim kanunları ile uygulanan kısıtlamalar bakımından, seçim kampanyaları sırasında adayların harcayabilecekleri miktar üzerindeki kısıtlamalar, seçimlerde adayların eşit şartlarda seçime girmeleri amacına hizmet etmektedir.³⁶⁴ Seçim kampanyalarının demokratik bir toplumun temel unsurlarından biri olan ifade özgürlüğü ile bağlantılı olduğu dikkate alındığında, finansmana ilişkin kısıtlamalar gibi kampanyalarla ilgili tüm kısıtlamaların zorlayıcı bir gerekçe içermesi şart olarak aranmalıdır. Keza seçim öncesi dönemde veya seçim sırasında, “*yasama organının seçiminde halkın görüşlerinin özgürce ifade edilmesi*” seçimlerde bir veya birden fazla adayın seçilmesine yönelik herhangi bir baskı olamayacağı ve bu seçimde seçmenlerin bir partiye oy vermeleri için haksız bir şekilde teşvik edilemeyeceği anlamına gelir.³⁶⁵ Bu da devletlerin bu kapsamdaki takdir yetkisini kullanırken bazı kısıtlamalar getirme hakkına sahip olduğunun kabul edildiğini göstermektedir. Bu, siyasi eşitliğin sağlanması bakımından da önemli bir ölçüttür. Bununla birlikte siyasi ifade de ifade özgürlüğüne ilişkin olduğundan, seçim kampanyalarının ifade özgürlüğü ile bağlantılı olarak serbest seçim hakkı üzerinden dikkate alınması ve kısıtlamaların da daha katı bir denetime tabi tutulması gerekir. Bu doğrultuda, *Bowman* kararı da harcama kısıtlamalarının ifade özgürlüğüne bir müdahale olduğunu ve seçimler sırasında bilgi yayınlamanın önünde bir engel teşkil etmemesi gerektiğini teyit etmektedir. Daha da önemlisi AİHM, seçim dönemlerinde yasama organının seçimine ilişkin halkın görüşlerinin özgürce ifade edilmesini güvence altına almak için ifade özgürlüğüne normalde kabul edilemeyecek türden bazı kısıtlamalar getirmenin gerekli görülebileceğini bir ilke olarak benimsemiştir.³⁶⁶

Öte yandan, siyasi partilerin finansmanının şeffaf olarak sağlanması konusunda da devletin pozitif yükümlülüklerinden bahsedilebilir. Siyasi partiler ile seçim kampanyalarının finanse edilmesi gibi yolsuzluk riskine yüksek seviyede açık olan alanlarda önleyici tedbirlerin alınmış olması, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak görülmektedir.³⁶⁷ Bu bağlamda örneğin, partilerin ve adayların mali durumları ve mal varlıklarına ilişkin şeffaflığın teşvik edilmesi meşru amaca hizmet etmektedir. Bu

³⁶⁴ *Bowman v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 24839/94, 19/02/1998.

³⁶⁵ Pek çok karar arasında, *Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Türkiye*, Başvuru No. 7819/03, 10/05/2012, para. 29.

³⁶⁶ *Bowman v. Birleşik Krallık*, para. 43.

³⁶⁷ Venedik Komisyonu, Hukuk Devleti Kontrol Listesi, **op. cit.**, s. 27.

nedenle devletler, partilerin ve bireysel adayların bu konularla ilgili bilgileri açıklamasını zorunlu tutabilir. Nitekim mal varlığı beyanı gibi konularda seçmenler iradelerini hangi siyasi parti ya da aday üzerinde kullanacaklarına karar verdiğinden; bu durum, adaylar hakkında şeffaf bir şekilde bilgilendirilmeleri gerekliliği ile bağlantılı olarak kabul edilmelidir. Örneğin mal varlığını açıklama gerekliliklerine uyulması, çıkar çatışması gibi meşru kamu yararına ilişkin konular, şeffaflık ve kamu görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanmalarının önlenmesi, demokratik bir toplumda kamuyu ilgilendiren konulardır ve amacı, kamu bütünlüğünü güçlendirmek ve kamu kurumlarına olan güveni korumaktır. Şu hâlde siyasi adayların ticari, siyasi ve resmi faaliyetlerinin çatıştığı haller, iç hukukta görev uyumsuzluğu sorunu ortaya çıkmasa bile kamusal bir tartışmaya yol açabilir.³⁶⁸

Bununla birlikte, devletin usuli pozitif yükümlülükleri kapsamında, ciddi seçim usulsüzlükleriyle ilgili şikâyetlerin yerel makamlar tarafından yeterince soruşturulmamasına ilişkin *Davydov ve diğerleri v. Rusya* davasında da AİHM, ciddi iddiaları araştırma girişimlerinin sadece “önemsiz sorular ve formalitelerle” sınırlı kaldığını ve seçimin sonucunu etkileyebilecek “ciddi ve yaygın usulsüzlüklere” işaret eden hususların göz ardı edildiğini belirtmiştir.³⁶⁹ Başvurucuların, oyların yeniden sayımı sırasındaki ciddi usulsüzlüklere ilişkin şikâyetlerinin etkili bir şekilde incelenmesine izin verilmemesi nedeniyle AİHM, Ek 1 No’lu Protokol’ün 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁷⁰ Buradan da anlaşılaçağı üzere, seçmenlerin iradesinin büyük ölçüde yanıltılması gibi bireylerin görüşlerini özgürce ifade etmelerini engelleyebilecek usulsüzlüklere dair ciddi kanıtların bulunduğu hallerde, bu iddiaların etkili bir şekilde incelenmemesi serbest seçim hakkını ihlal edebilir.³⁷¹ Keza bir seçimin geçersiz kılınmasına ilişkin şikâyetler, seçmenlerin gerçek iradesinin yerine getirilmesi üzerinde doğrudan etki doğurur. Bu doğrultuda örneğin, seçimlere karışan sahtecilik iddialarının, seçim sonucunda elde edilen başarıya ilişkin nihai sonucu değiştirecek bir etki yaratmayacağı hallerde Mahkeme

³⁶⁸ *Makraduli v. Kuzey Makedonya*, para. 81; *Dichand ve diğerleri v. Avusturya*, para. 51.

³⁶⁹ *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 75947/11, 30/05/2017.

³⁷⁰ *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, para. 336.

³⁷¹ *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, para. 287; *Mugemangango v. Belçika*, para. 72.

bir sorun görmemektedir.³⁷² Keza ilgili şikâyetin, özgür olması gereken seçim sürecinin bütünlüğü ve etkinliği konusunda bir endişe oluşturmaması gereklidir.³⁷³

Bu kapsamda *Rıza ve diğerleri v. Bulgaristan* kararında seçimlerin geçersizliğine ilişkin sunulan iddiaların ve geçersiz sayılma kararlarının değerlendirilmesi bakımından, yerel mahkemelerin gerekçeleri dikkate alınmıştır. AİHM burada, yerel mahkemenin seçimlerin geçersiz kılınmasına dayanak olarak gösterdiği iddiaların, seçmenlerin iradesinin aksi yönde seçim sonuçlarını etkilediğine dair açık ve belirli ilkelere dayandırılmış bir gerekçeye dayanmaması nedeniyle Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁷⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere başvuruçuların yeniden sayım süreci ile ilgili şikâyetlerinin, yerel makamlar tarafından etkili bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir.³⁷⁵ Seçim uyumsuzlukları alanındaki usul ayrıca adil, nesnel ve yeterince gerekçelendirilmiş bir kararın verilmesini güvence altına almalıdır. Takdir yetkisinin kullanımının karşılık iç hukukta yeterince sınırlanmamış bir organ tarafından incelendiğinin tespiti halinde serbest seçim hakkı yönünden ihlaller gündeme gelebilir. Nitekim serbest seçim kavramı, ancak halkın tercihinin özgürce ifade edilmesini engelleyen usul ihlalleri söz konusu olduğunda ve bu yöndeki yerel iddialar etkili bir şekilde incelenmediğinde tehdit altındadır.³⁷⁶

Namat Aliyev v. Azerbaycan başvurusunda AİHM; başvuruçunun sahte oyların atıldığı ve oy kutularına doldurulduğu yönündeki kanıtlanmış iddialarının, yerel mahkemeler ve seçim komisyonunca ciddi bir şekilde soruşturulmaması nedeniyle serbest seçim hakkının ihlal edildiğini tespit etmiştir.³⁷⁷ Bununla beraber, seçim sürecindeki usulsüzlükler seçim sonuçlarını etkilememiş olsa da bazı etkili soruşturma adımlarının atılması gerektiğine işaret etmiştir. Keza başvuruçunun yalnızca seçilme

³⁷² *Kerimova v. Azerbaycan*, Başvuru No. 20799/06, 30/09/2010; Nihai seçimlerin sonucunu etkilemediği durumlar bakımından bkz. *I.Z. v. Yunanistan [k.k.]*, Başvuru No. 21739/93, 18/10/1994; *Babenko v. Ukrayna [k.k.]*, Başvuru No. 43476/98, 04/05/1999.

³⁷³ Opinion On The Need For A Code Of Good Practice In The Field Of Funding Of Electoral Campaigns. CDL-AD(2011)020, 16.06.2011, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), <https://www.eods.eu/library/VC.Opinion%20on%20Code%20of%20Good%20Practice%20on%20Campaign%20Finance.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

³⁷⁴ *Rıza ve diğerleri v. Bulgaristan*, Başvuru No. 48555/10 ve 48377/10, 13/10/2015, para. 179.

³⁷⁵ *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, para. 336-337.

³⁷⁶ *Mugemangango v. Belçika [BD]*, para. 72.

³⁷⁷ *Namat Aliyev v. Azerbaycan*, Başvuru No. 18705/06, 08/04/2010; benzer şekilde bkz. *Abil v. Azerbaycan*, Başvuru No. 16511/06, 21/02/2012.

hakkı değil, seçime özgürce ve etkili bir şekilde katılma hakkı da seçim hakkının bir parçasıdır. Dolayısıyla seçimlerdeki usulsüzlük iddialarının seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilediğinin kanıtlanmamış olması, seçim komisyonunun iddia edilen usulsüzlükleri araştırmak için gerçek anlamda bir çaba sarf edilmesi konusundaki devletlerin pozitif yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Somut olayda da yetkili makamlar, seçim sonucunu ciddi şekilde bozabilecek hususları çevreleyen endişeleri araştırmak için etkili bir adım atmamıştır.³⁷⁸ Oysaki seçim hakkı, hakkın kullanımına yönelik konularda bireysel şikâyet ve itirazların etkili bir şekilde incelenmesi için yerel bir sistemin varlığını gerekli kılan birtakım usuli nitelikteki pozitif yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle seçim sonrası süreçlerin şeffaf ve açık olması ile tüm tarafların gözlemcilerinin ilgili süreçlere katılımına izin verilmesi, önemli bir usuli güvence teşkil edecektir.³⁷⁹ Böyle bir sistemin varlığı, özgür ve adil seçimlerin temel teminatlarından biridir. Bu tür bir sistem, bireysel oy kullanma ve seçime aday olma haklarının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak, devletin seçim sürecini yönetmesinde güven ortamı tesis edecek ve Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi kapsamındaki demokratik seçimler yapma pozitif yükümlülüğünü yerine getirmede de önemli bir araç teşkil edecektir.³⁸⁰

Devletin pozitif yükümlülüklerinin yorumlanmasına ilişkin olarak AİHM içtihadına bakıldığında yargısal aktivizmden ziyade AİHM'nin kendini kısıtlayıcı bir tavır takındığı gözlemlenmektedir. Bu çıkarım serbest seçim hakkı ile bağlantılı konularda devletlerin iç işlerine karışmama ilkesinin yansımalarının sonucu olarak da görülebilir. Günümüzde demokrasinin AİHM'nin benimsediği yönetim şekli olduğu ve çoğulculuğa atfedilen önem düşünüldüğünde, bu kabulden beklendiği şekilde, devletin demokratik sistemin korunmasına yönelik pozitif yükümlülüklerinin artırılmasına yönelik bir aktif yargısal tavrın söz konusu olmadığı savunulabilir. Yargısal aktivizm var olan yasayı değiştiren veya genişleten bir yargısal yaklaşım tarzı iken, yargısal kısıtlama (*judicial restraint*), yasayı olduğu haliyle uygulamak ve

³⁷⁸ Shattock, **Fake News...**, s. 22.

³⁷⁹ Election Observation Handbook, Sixth Edition, 2010, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/68439.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 13 ve 22; Aynı yönde, bkz. Chapter 23: Monitoring Human Rights in the Context of Elections, Manual On Human Rights Monitoring, United Nations Human Rights Office of High Commissioner, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Chapter23-MHRM.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 8.

³⁸⁰ Pek çok karar arasında bkz. *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, para. 81 vd.; *Uspaskich v. Litvanya*, Başvuru No. 14737/08, 20/12/2016, para. 93; *Mugemango v. Belçika*, para. 69.

sınırların dışına çıkmamak olarak anlaşılmaktadır.³⁸¹ Halbuki Sözleşme'nin yaşayan bir enstrüman olması, bir hakkın içeriğinin gelişen koşullara göre yorumlanabilmesini gerektirir. AİHM özellikle taraf devletler arasında belli bir konuda uzlaş (consensus) bulunmayan durumlarda takdir marjı doktrinini uygulamayı tercih etmekte ve usuli bir inceleme yapmakla yetinmektedir.³⁸² Nitekim bugün geline nokta AİHM, gerekçeleri yeterli ve uygun bulduğu sürece ya da keyfi bir karar verildiği ortaya konulmadıkça, hükümet tarafından ileri sürülen gerekçeleri ve argümanları kabul etmektedir. Bununla birlikte, serbest seçim hakkı kapsamında bu yönde devletin takdir yetkisini ön plana çıkaran bir bakış açısını sürdürmek, seçim hakkı bağlamındaki kısıtlamaların cesaretlendirilmesine neden olabilir. Her ne kadar AİHM'nin siyasi açıdan hassas konularda ihtiyatlı yaklaşımı söz konusu olsa da AİHM'nin yaşayan enstrüman olduğu argümanını her somut olayın özelinde göz önünde bulundurmak gereklidir.³⁸³ Seçimlerin demokrasi açısından kilit önemi de dikkate alındığında, bu gereklilik serbest seçim hakkına yönelik müdahaleler bakımından ayrı bir ihtimamla ele alınmalıdır.

Örneğin, *Ždanoka* (No. 2) kararına serbest seçim hakkı kapsamındaki sınırlamalar bakımından dikkat çekmek isabetli olacaktır. Kararda öncelikle “*devlete sadakat*” ile belli bir siyasi motivasyon doğrultusunda *hükümete sadakat* bağlamında seçimlere katılmaya yönelik izin verilen kısıtlamalar arasındaki ayrıma işaret etmesi dikkat çekicidir.³⁸⁴ Bu noktada devlete sadakatin; ülkenin anayasal düzenine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygıyı kapsadığına ve devletin yasalarına aykırı olarak yapılan değişiklikleri önlediğine atıf yapılmıştır.³⁸⁵ Bu çerçevede hükümetin görüşlerine sadık olmayan değil aktif şekilde “*devletin bağımsızlığını ve demokratik hukuk devleti ilkelerini tehlikeye atan ve atmaya devam eden*” kişilerin serbest seçim hakkına yönelik müdahalenin somut olaydaki gerekçelerin yeterliliği değerlendirilmelidir.³⁸⁶ Kararın somut olayın özelinde anayasal bir öz savunma (*self-defense*) örneğine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.³⁸⁷ Diğer taraftan kararın seçim

³⁸¹ Rainey / McCormick / Ovey, **a.g.e.**, s. 76.

³⁸² HERI Corina, “Deference, Dignity and ‘Theoretical Crisis’: Justifying ECtHR Rights Between Prudence and Protection”, *Human Rights Law Review*, C. 24, S. 1, 2024, ss. 1-19, s. 12.

³⁸³ Heri, **a.g.e.**, s. 10-11.

³⁸⁴ *Ždanoka v. Litvanya* (No. 2), Başvuru No. 42221/18, 25/07/2024, para. 57.

³⁸⁵ *Ždanoka v. Litvanya* (No. 2), para. 57; Genel ilkeler bakımından bkz. *Tănase v. Moldova*, Başvuru No. 7/08, 27/04/2010, para. 166-167.

³⁸⁶ *Ždanoka v. Litvanya* (No. 2), para. 57.

³⁸⁷ MURAUSKAS Donatas, “Manoeuvring Between the Constitutional Order and the Convention Rights – Context Dependent Deliberation of *Ždanoka v. Latvia* (No. 2)”, 17.09.2024, Strasbourg

sürecinde keyfiliğe karşı güvenceleri de içeren biçimde sınırlamanın dar yorumlanmasını gerektirecek bireyselleştirilmiş değerlendirme ve çelişmeli yargılama ilkesinin uygulandığı bir sürecin serbest seçim hakkının usuli cephesi bakımından yeterliliğine ilişkin değerlendirme de önemlidir.³⁸⁸

AİHM'nin serbest seçim hakkının kapsamına ilişkin içtihadına bakıldığında, devletlere tanınan takdir marjının demokratik açıdan duyarlı bir şekilde geliştirilmediği ve tutarsız uygulamalara sebebiyet verilebildiği gözlemlenmektedir. AİHM'nin ikincilik ilkesi kapsamında özellikle seçilme hakkına getirilen kısıtlamalarda uyguladığı daha kısıtlı denetim, her devletin demokratik sisteminin çıkarlarına hizmet etmektir.³⁸⁹ Ulusal ve uluslararası uzlaşma, serbest seçim hakkına ilişkin takdir yetkisinin sınırlarını oluşturmaktadır. Seçimlerle ilgili konuların belirlenmesinde geniş bir takdir yetkisinin kabul edildiği söylenebilmektedir.³⁹⁰ Bununla birlikte, AİHM'nin siyasi söylemin korunması söz konusu olduğunda ortaya çıkan dikkatli tavrı, siyasi söylemin temelini oluşturduğu serbest seçim hakkı kapsamındaki diğer konulara göre daha aktivist kabul edilebilir.³⁹¹ Bununla birlikte, AİHM'nin demokratik açıdan sorunlu ulusal sistemlerle ilgili olarak değerlendirme araçlarını geliştirmesi³⁹² ve ikincilik ilkesindeki sınırlılıklarının da bilincinde olarak daha aktif bir tutum sergileyebilmesi gerekli olabilir.

Çoğulculuğun ve halkın özgürce kanaatlerini ifade etmesi için bir ortam sağlanmasının demokratik bir toplum için önemi açıktır. Bununla birlikte, özellikle son yıllardaki çeşitli seçim süreçlerinde yaşanan tecrübeler ışığında, dezenformasyon araçlarının kullanılmasının seçmen iradesini manipüle etme ve seçimlerin yanı sıra kamusal tartışmaların gidişatını ve sonuçlarını yönlendirme üzerinde etkisi bulunduğu

Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/09/17/manoeuvring-between-the-constitutional-order-and-the-convention-rights-context-dependent-deliberation-of-zdanoka-v-latvia-no-2/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

³⁸⁸ *Ždanoka v. Litvanya* (No. 2), para. 61.

³⁸⁹ *Costa*, a.g.e., s. 8.

³⁹⁰ *Gemalmaz*, a.g.e., s. 40; Bununla birlikte, seçim barajı ile ilgili olarak AİHM “başvuranların savunduğu gibi %5’lik bir seçim barajının üye devletlerin genel uygulamasına daha uygun olduğunu kabul etmekle birlikte, hiçbir seçim barajını, kendisinin de dahil olduğu seçim sistemini göz önüne almadan değerlendiremeyeceği de açıktır” değerlendirmesinde bulunarak başvuru konusu %10 seçim barajını yüksek olarak değerlendirmiştir. Bkz. *Yumak ve Sadak v. Türkiye [BD]*, Başvuru No. 10226/03, 08/07/2008.

³⁹¹ *Gearty*, a.g.e., s. 392.

³⁹² Benzer yönde argüman için, bkz. *Novaya Gazeta ve diğerleri v. Rusya*, Ayrık Görüş, Yargıç Pavli, para. 13.

genel olarak kabul gören bir iddiadır.³⁹³ İnsan hakları, hukuk devleti ve demokrasi üzerine kurulu bir sistemde AIHM'nin; serbest seçim hakkına ilişkin güvencelerin teoride kalmaması için Sözleşme'nin yaşayan bir mekanizma olduğunu da dikkate alarak, daha aktif olması ve ikincillik ilkesi çerçevesinde iç işlerine karışmama ilkesini ön planda tutmakta daha ihtiyatlı davranması beklenebilir. Dolayısıyla seçim konularında devletlere geniş takdir yetkisi tanınması ihtiyacının ortadan kalkmış olduğu savunulabilir.³⁹⁴

Yukarıda değinilen içtihatla belirlenen temel ilkeleri bir yargı organının doğrudan seçime müdahalesi bakımından güncel bir örnek üzerinden tartışmak mümkündür. Romanya Anayasa Mahkemesi, Romanya'da 24 Kasım 2024 tarihinde birinci turu gerçekleştiren Cumhurbaşkanlığı seçimlerini bütün olarak iptal etmiştir.³⁹⁵ İptal kararının gerekçesi seçimden kısa bir süre önce daha önce tanınırlığı olmayan bir adayın Rusya tarafından örgütlenen rollerin etkisi ile *TikTok* uygulaması üzerinden ön plana çıkartılarak seçimlerin manipüle edildiğine ilişkin istihbari bilgiye atıf yapıldığı kamuoyuna yansımıştır. Romanya Anayasa Mahkemesinin iptal kararının seçim sürecinin doğruluğunu ve yasallığını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği savunması, serbest seçim hakkına yönelik müdahalenin ilk kez gündeme gelen başka bir boyutunu ortaya koymuştur. Başta sosyal medya üzerinden yürütülen kampanyalara yönelik öngörülemez bir müdahale oluşması ve bu kampanyaların güvenilirliğinin istihbari raporlara dayanan bir gerekçe ile sorgulanması usuli güvenceler bakımından sorunlu alanları beraberinde getirir. Devletin serbest seçim hakkının etkin şekilde kullanılmasına yönelik sağlıklı ortamı sağlama noktasındaki pozitif yükümlülükleri kapsamına seçim sürecinde dezenformasyonla mücadele bağlamında bilginin manipüle edilmesinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması da dahildir. Bununla birlikte, bu önlemlerin tek taraflı bir istihbari rapora dayanarak ve çelişmeli bir prosedür sağlanmadan demokratik bir sistemde serbest seçim hakkına müdahale şeklinde gerçekleşmesi serbest seçim hakkının özü ile bağdaşmaz.³⁹⁶

³⁹³ Aksi yönde, seçmen davranışını değiştirmede dezenformasyon faaliyetinin yetersiz kaldığı tezini savunan çalışma için bkz. VOSOUGHI Soroush / ROY Deb / ARAL Sinan, "The Spread of True and False News Online", Science, C. 359, S. 6380, 2018, ss. 1146–1151.

³⁹⁴ GEMALMAZ H. Burak, "Democracy, Free Elections and Independent Candidates: Critical Remarks On The Jurisprudence Of The European Court Of Human Rights", İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 76, S. 1, 2018, ss. 9-63, s. 34.

³⁹⁵ Constitutional Court, Press Release, 6 December 2024, <https://www.ccr.ro/en/press-release-6-dec/> (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

³⁹⁶ Bununla birlikte, AIHM, bu iptal kararı üzerine Cumhurbaşkanı adayı Călin Georgescu tarafından yapılan bireysel başvuru, Romanya'nın anayasal yapısı ışığında, Romanya Cumhurbaşkanı'nın

Kaldı ki, bu konuda Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu da ivedi görüş talebi üzerine bir rapor yayımlamıştır.³⁹⁷ Venedik Komisyonu bu raporda, özellikle seçimler üzerinde etki etme riski taşıyan teknolojik gelişmeler de dikkate alındığında, anayasa mahkemelerinin hangi koşullar ve hangi yasal standartlar altında seçimleri geçersiz kılabilceği sorusuna yanıt aramıştır. Venedik Komisyonu AİHM'nin içtihadına vurguyla, bir seçimin iptalinin yalnızca istisnai durumlarda ve hukuka uygun olarak gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Seçimlerdeki usulsüzlüklerin seçim sonuçlarını etkilemesi halinde seçimlerin iptaline yönelik bir itiraz sürecini öngörülmesi ve bu doğrultuda anayasa mahkemelerinin seçimleri re'sen geçersiz kılma yetkilerini nadir durumlarla sınırlandırması esastır. Bu doğrultuda özellikle keyfiliği önlemek için yeterli usuli güvenceler sağlamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Venedik Komisyonu özellikle dezenformasyon ve yabancı etkisiyle ilgili olarak internet üzerinden yürütülen kampanyaların yarattığı zorlukları ele almakta, kampanya finansmanında şeffaflık ve kampanya ihlallerinin sonuçlarına duyulan ihtiyacı belirtmiştir. Özellikle çevrimiçi ve sosyal medya kampanyalarıyla ilgili olanlar olmak üzere seçim ihlallerine ilişkin kararlarda somut delillerle desteklenen gerekçeli kararlar önemli bir güvence teşkil etmektedir. Sonuç olarak, bu tespitler teknolojinin etkisiyle sosyal medya üzerinde çeşitlenen ve yaygın hale gelen seçim kampanyalarının Romanya Anayasa Mahkemesinin açtığı yoldan devam ederek keyfi ve öngörülemez müdahalelerle seçim hakkına müdahalenin önlenmesine yönelik yol gösterici niteliktedir. Özellikle tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirilemeyecek ve yargılamada delil olarak kullanılamayan istihbari bilgilerin kullanılması ve müdahalenin muhatabı olan bireylerin usuli hakları kısıtlanarak tek taraflı bir müdahale gerçekleştirilmesi hukuki güvenlik ilkesi ile bağdaşan bir tutum olarak kabul edilemez. Dezenformasyonla mücadele kapsamında ileri sürülen meşru menfaat gerekçeleri serbest seçim hakkına getirilen sınırlamalar açısından ele alınırken bu hakkın özüne dokunulmasına neden olmamalıdır. Bu mesele doğrudan demokratik katılımı alakalı etkileri gündeme getirir.

yetkilerinin, bu makamı, AİHS'ne Ek 1 No.lu Protokol'ün serbest seçim hakkını güvence altına alan 3. maddesi anlamında, davalı Devlet'in "yasama organı"nın bir parçası haline getirecek nitelikte olmadığından konu bakımından yetkisiz bularak, kabul edilmezlik kararı vermiştir. Bkz. *Călin Georgescu v. Romanya* [k.k.], Başvuru No: 37327/24, 06/03/2025.

³⁹⁷ Urgent Report On The Cancellation Of Election Results By Constitutional Courts, CDL-PI(2025)001, Opinion No. 1218/2024, 27.01.2025, CDL-PI(2025)001 - 2 - Opinion No. 1218/2024, Venice Commission, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2025\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2025)001-e) (Erişim tarihi: 10.02.2025), s. 18-19.

b. Serbest Seçim Hakkı Bağlamında Sınırlamaların Demokratik Katılım Üzerindeki Etkileri

Dezenformasyon içeren siyasi mesajlar, siyasi tartışmaya zarar verebilmekte ve seçmenlerin yasama organını seçerken kendilerini özgürce ifade etmelerini engelleyebilmektedir. Siyasi temsil konusunda seçmenin özerk ve bilgilendirilmiş bir şekilde seçim yapma hakkını kullanabilmesi, demokratik toplumda bir gerekliliktir. Seçmene yönelik dezenformasyonun etkili ve insan haklarına uygun bir şekilde nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin bağlayıcı nitelikte uluslararası düzenlemelerden bahsetmek söz konusu değildir. Bununla birlikte, uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri ile yargı mekanizmaları tarafından oluşturulan içtihat ve ilkeler, siyasi katılım hakkının usule ilişkin boyutuna dair genel bir çerçeve çizmekte ve uygulanabilir bazı standartlara işaret etmektedir.³⁹⁸ Bu kapsamda, *Dijital Çağda İfade Özgürlüğü ve Seçimlere İlişkin Ortak Bildiri*, ifade özgürlüğü alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar, yanlış bilgiye yönelik genel veya muğlak yasaların kabul edilmesini kınamış, bu tür yasaların başta seçimler sırasında olmak üzere, bireylerin haklarını kısıtlamak için kötüye kullanılma olasılığını artırdığını vurgulamıştır.³⁹⁹ Bu bağlamda, özellikle seçim dönemlerinde, devletlerin dezenformasyonla objektif olarak etkili şekilde mücadele etmesi; ancak bunu yaparken dezenformasyonu bir araç olarak kullanmaktan da kaçınması gerekir. Bireyler, özellikle seçim dönemlerinde; şiddet veya şiddet tehdidi, zorlama, teşvik veya her türlü manipülatif müdahaleden uzak, bağımsız bir şekilde seçmen iradelerini oluşturabilmelidir.⁴⁰⁰ Bununla birlikte siyasi katılım hakkının, adil ve serbest seçimleri içerdiğini ancak bunlarla sınırlı olmadığını da göz ardı etmemek gerekir.

Serbest seçim hakkı, demokratik bir sistemin sürdürülmesi için gereklidir. Ancak bu hak kapsamında tanınan bireysel haklara getirilecek sınırlamalar

³⁹⁸ FOX Gregory H., “The Right to Political Participation in International Law”, Yale Journal of International Law, C. 17, 1992, ss. 539-607, s. 552-570.

³⁹⁹ Joint Declaration on Freedom of Expression and Elections in the Digital Age, 2022, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/JointDeclarationDigitalAge_30April2020_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁴⁰⁰ General Comment Adopted by the Human Rights Committee Under Article 40, Paragraph 4, of the International Covenant on Civil And Political Rights, Addendum General Comment No. 25 (57), 27 August 1996, United Nations Human Rights Committee, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F21%2FRev.1%2FAdd.7&Lang=en (Erişim Tarihi: 20.11.2024), para. 19.

bakımından bir takdir yetkisi öngörülmüştür. Nitekim, siyasi tartışma bağlamında yanlış önermelerin gerçekleri saptırmamasını sağlamak için belirli kısıtlamaların gerekli olabileceği kabul edilmektedir.⁴⁰¹ Bu doğrultuda devletlere tanınan takdir marjının genişliği, bu amaçların etkili şekilde sağlanmasına yönelik olarak düşünülebilir. Bireylerin siyasi hakların hayata geçirilmesine katkıda bulunabilecek pozitif yükümlülükler bunu gerektirir. Kuşkusuz, her ülkenin kendine özgü iç dinamikleri, siyasal, tarihsel ve kültürel bağlamı ve gelişimi farklılık gösterebilir ve bu da devletlere tanınan takdir marjının genişliğinin gerekçesini oluşturur.⁴⁰² AİHM'ne göre, “*seçim sistemlerini organize etmenin ve yürütmenin pek çok yolu vardır ve diğerlerinin yanı sıra, Avrupa’da tarihsel gelişim, kültürel çeşitlilik ve siyasi düşünce açısından, her Sözleşmecî Devletin kendi demokratik vizyonuna göre şekillendirmesi gereken pek çok farklılık bulunmaktadır.*”⁴⁰³ Bu açıdan bakıldığında devletlere geniş bir takdir marjı tanınması AİHS’nin demokratik vizyonu ile tutarlı kabul edilebilir.

Diğer taraftan seçmenlerin iradesinin serbestçe oluşması ve halkın fikirlerini özgürce beyan etmesi, yurt dışında yaşayan vatandaşların bir ülkede tartışılan konular ve o ülkenin seçimlerinde söz sahibi olup olamayacağı tartışmasına vücut verebilir. Bu kapsamda oy kullanma hakkına getirilen sınırlamalara değinilmesi gerekir. AİHM belli bir süre ikamet şartı gibi, seçmenlerin ülkeyle bir bağının kurulması gereği başta olmak üzere yurt dışındaki seçmenlerin oylarını konu edinen başvuruları da ele almıştır. Örneğin *Sitaropoulos v. Yunanistan* başvurusunda serbest seçim hakkının, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy kullanmasına izin verilmesini gerektirmediğine dair genel ilke teyit edilmiştir.⁴⁰⁴ Bununla birlikte, yurt dışında ikamet eden vatandaşların oy kullanma hakkının sağlanması gerektiği konusunda giderek artan bir fikir birliği olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁵ Ancak meşru gerekçelerin ortaya konulması gereklidir.

⁴⁰¹ Barendt, **Anonymous Speech...**, s. 9.

⁴⁰² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 122; *Mathieu-Mohin v. Belçika*, Başvuru No. 9267/81, 15/03/1985, para. 54; *Ždanoka v. Letonya [BD]*, Başvuru No. 58278/00, 16/03/2006, para. 119.

⁴⁰³ *Hirst v. Birleşik Krallık (No. 2) [BD]*, Başvuru No. 74025/01, 06/10/2005, para. 61.

⁴⁰⁴ *Sitaropoulos ve diğerleri v. Yunanistan [BD]*, Başvuru No. 42202/07, 08/07/2010; *Hilbe v. Lihtenştayn [k.k.]*, Başvuru No. 31981/96, 07/09/1999; AİHM, Birleşik Krallık'ta ikamet etmeyen vatandaşların Birleşik Krallık'tan ayrıldıktan sonra 15 yıla kadar oy kullanmalarına izin verilmesinin Sözleşme ile uyumlu olduğunu kabul etmiştir. Bkz. *Doyle v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 30158/06, 06/02/2007; BM İnsan Hakları Komitesi, ikamet şartına yapılan bir itirazı kabul edilemez bularak reddetmiş, ancak esasa ilişkin değerlendirme yapmamıştır: *O Colchuin v. İrlanda*, Başvuru No. 1038/2001, 17/04/2003.

⁴⁰⁵ *Sitaropoulos ve diğerleri v. Yunanistan [BD]*, para. 41-45; Resolution 1459 (2005) on Abolition of Restrictions on the Right to Vote, Adopted by the Assembly on 24 June 2005 (24th Sitting), Council of

Öyle ki, yurt dışında yaşayan vatandaşların ülke sorunlarıyla daha az bilgi ve ilgi sahibi olması, seçim süreçlerinde adayların seçim politikalarında daha az etkileri olması ve doğrudan etkilenmemeleri meşru gerekçelerin belirlenmesinde dikkate alınan kriterlerdendir.⁴⁰⁶ Ayrımcılığın önlenmesine yönelik pozitif yükümlülükler kapsamında alınacak tedbirler önemli olmakla birlikte, yurt dışındaki seçmenlere yönelik kısıtlamalar, serbest seçim hakkı bağlamında bilgilendirilmiş oy kullanımının sağlanması bakımından ele alınmalıdır. Kuşkusuz, bireylerin yeterince bilgilendirilmediği gerekçesiyle oy kullanma hakkının kısıtlanması genel bir meşru amaç değildir. Seçim süreci ve oylamaya ilişkin bilgilendirmenin eşit şekilde sağlanması gerekir ve bu kapsamda örneğin internet üzerinden oy kullanma olanağının tartışılması da benzer bir bilgilendirme sorununu gündeme getirebilir.⁴⁰⁷

Nitekim serbest seçimlerin etkililiği, seçmenlerin seçim konularını anlamadığı durumlarda sorunludur. Nitekim, “*siyaset hakkındaki olgusal bilgi, vatandaşlığın kritik bir bileşenidir.*”⁴⁰⁸ Özellikle yurt dışında yerleşik seçmenler bakımından, doğdukları ülkenin sosyo-kültürel ve iktisadi sorunlarına olan ilgi ve alakalarının, ülke ile bağlarının süreklilik arz etmemesi nedeniyle azaldığı önermesi bu yönde değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu önerme, aynı ülkede yaşayan bireylerin siyasi konulara ilgi seviyelerinin değişkenliği dikkate alındığında, her ihtimalde yurt dışında yaşayan seçmenlerden daha fazla bilgilendirilmiş ve daha bilinçli şekilde seçimlere katıldıklarını söylemeyi de doğru bir yaklaşım olarak görmez. Örneğin, teknolojinin gelişmesiyle internet üzerinden oy kullanma bakımından da seçmenler arasında bilgilendirme açısından fark olmamasının güvence altına alınması gerekir. Nitekim elektronik oy sisteminin, dezavantajlı gruplar ve yurt dışından oy kullananlar da dahil olmak üzere, demokratik katılımı artırma noktasındaki avantajları yanında demokratik katılımı azaltıcı bir etki oluşması da yapılan araştırmalarda ortaya çıkan çarpıcı bir

Europe Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17364&lang=en> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁰⁶ *Sitaropoulos ve diğerleri v. Yunanistan [BD]*, para. 63; Özçelik Kale, **a.g.e.**, s. 192-93.

⁴⁰⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. BÖREKÇİ Eşref Barış, “Oy Hakkının İnternette Oy Kullanımı ile Dönüşümü”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 1, 2021, ss. 607-638, s. 619.

⁴⁰⁸ HOCHSCHILD Jennifer L., “If Democracies Need Informed Voters, How Can They Thrive While Expanding Enfranchisement?”, Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy, C. 9, S. 2, 2010, ss. 111-123, s. 111.

çıktır. ⁴⁰⁹ Bu noktada, genel olarak tüm seçmen kategorilerinde bilgilendirme eksikliği endişesi kritik bir rol oynamaktadır.

AIHM içtihadına bakıldığında, ikamet şartı tek başına serbest seçim hakkına aykırılık oluşturmaz. ⁴¹⁰ Yurt dışında ikamet edenlere ilişkin devletlerin geniş bir takdir yetkisi bulunmakla birlikte, sınırlamaların belirli ve açık şekilde ortaya konulmuş olması aranır. ⁴¹¹ *Hilbe v. Lihtenştayn* kararında da yurt dışında yaşayan vatandaşların oy kullanma hakkını kullanamayacağına ilişkin düzenleme, yurt dışında yaşayan vatandaşların “*kamu işleri*” ile temaslarını kaybetmeleri ve ayrıca seçilmiş meclislerin çalışmaları ile doğrudan ilgili olmamaları nedeniyle meşru bir endişe olarak kabul edilmiş ve şikâyet dayanaktan yoksun bulunmuştur. ⁴¹² AIHM içtihadında yurt dışında yaşayan seçmenlerle ilgili bu yaklaşım, esasen vatandaşların kime ve neye oy verecekleri konusunda uygun şekilde bilgilendirildikleri seçimlerin gerçek anlamda demokratik olduğu ile ilgilidir. Serbestçe bilgi alma ve verme hakkı, seçmenlerin bilgilendirilmesi gerekliliğiyle bağlantılıdır ve serbest seçim hakkının etkili biçimde kullanılması bilgilendirilmiş oy kullanmayı gerektirir. Bu gereklilik, seçim öncesi dönemde yanlış bilgi verilmesini yasaklayan seçim düzenlemelerinin ifade özgürlüğü bakımından ele alınmasını da gerekçelendirmektedir. ⁴¹³ Serbest seçimler ve siyasi tartışma özgürlüğü de dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü her demokratik sistemin temelini oluşturur. Bu iki hak birbirine bağlıdır ve karşılıklı olarak birbirini

⁴⁰⁹ Türkiye’de yapılan bir araştırmada katılımcılar bu konudaki dezavantajlara ilişkin olarak “*internet erişim problemleri, teknoloji kullanım düzeyi yetersizlikleri, alt yapı eksikliği, bilgi eksikliği (54 kişi), güvenlik sorunu (62 kişi), bilgi eksikliği alt yapı eksikliği (50 kişi), siber saldırılar (48 kişi), yönlendirme ve baskı (46 kişi), mükerrer oy kullanılabileceği, oy hırsızlığı, şeffaflık, sonuçların adilliği, objektiflik*” konularına vurgu yapmışlardır. Bkz. ELÇİÇEĞİ Büşra, “E-Demokrasi Uygulamalarından Elektronik Oy Kullanımının Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Vatandaş Görüşlerinin İncelenmesi”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 1, 2024, ss. 324-348, s. 343.

⁴¹⁰ *Polacco ve Garofalo v. İtalya [k.k.]*, Başvuru No. 23450/94, 15/09/1997, s. 5.

⁴¹¹ Kale Özçelik, a.g.e., s. 194.

⁴¹² *Hilbe v. Lihtenştayn [k.k.]*, **a.g.k.**; benzer yönde Kongre seçimlerinde oy kullanabilmek için Yeni Kaledonya’da on yıl ikamet etme zorunluluğunun ihlal oluşturmaması hakkında bkz. *Py v. Fransa*, Başvuru No. 66289/01, 11/01/2005; Yurt dışında yaşayan seçmenler bakımından, “*Yurtdışında kalma süresinin 6 aydan fazla tutulması, 6 ay ve daha az süreli giriş çıkışlarda seçim düzenini bozacak kargaşalığı önlemek içindir. Ayrıca, yurtdışındaki seçmenlerin önceden belirlenmiş bir seçim çevresi için oy kullanmalarının güçlüğü gözetilerek yalnızca siyasi partilerin aldıkları toplam oy yönünden sonuç doğuracak biçimde oy kullanmaları uygun bulunmuştur.*” bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi, 1986/13 E. 1987/12 K. 22/5/1987 tarihli (Norm Denetimi) Kararı, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1987-12-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 16.

⁴¹³ SHATTOCK Ethan, “Fake News in Strasbourg: Electoral Disinformation and Freedom of Expression in the European Court of Human Rights (ECTHR)”, *European Journal of Law and Technology*, C. 13, S. 1, 2022, ss. 1-25, s. 7.

güçlendirir. Seçimler öncesinde, her türlü görüş ve bilginin serbestçe dolaşmasına izin verilmesi, bu bağlamda özellikle önem arz etmektedir.

Öte yandan, bir önceki bölümde ele alınan serbest seçim hakkının etkili şekilde sağlanması için gereken ortamın yaratılmasına dair yukarıda ele alınan pozitif yükümlülükler kapsamında, cinsiyete dayalı temsilin ve azınlık temsiline de adil, dengeli ve eşit şartlarda sağlanması da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin devletlerin tarafsız davranma yükümlülüğü ve seçmenin iradesini özgürce oluşturma hakkı kapsamında; kamu makamlarının, seçmenlerin adayları tanınmasına yardımcı olma ve adaylarla ilgili bilgileri ulusal azınlıkların dillerinde de hazırlama konularında pozitif yükümlülüklerinin bulunduğu belirtilmiştir.⁴¹⁴ MSHUS'nin 25. maddesi her vatandaşın kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakkını, seçme ve seçilme hakkını ve kamu hizmetlerine erişim hakkını tanıır ve korur. Komite'nin 25 No'lu Genel Yorumu'nda da belirtildiği üzere ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, oy kullanma hakkının etkili bir şekilde kullanılmasının temel koşullarıdır ve tam olarak korunmalıdır.⁴¹⁵ Bu kapsamda devletlerin seçim sistemi, seçmenlerin iradelerinin özgürce ifade edilmesine tam etki sağlamak amacıyla 25. madde ile uyumlu olmalıdır. Bu doğrultuda devlet, *“herhangi bir gruba karşı ayrımcılık yapmamalı ve vatandaşların temsilcilerini özgürce seçme hakkını makul olmayan bir şekilde dışlamamalı veya kısıtlamamalıdır.”*⁴¹⁶ Komite'nin 23 sayılı Genel Yorumu uyarınca bir ülkede tercih edilen siyasi sistem ne olursa olsun; hükümetlerin azınlık toplulukları, üyelerinin kendilerini etkileyen kararlara etkin katılımını sağlamak için tedbirler almalıdır.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Guidelines: Code Of Good Practice In Electoral Matters, 2002, Council of Europe, Venice Commission,

https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Code_conduite_PREMS%20026115%20GBR.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024), Principle 3.1; *aynı yönde* bkz. Ulusal Azınlıkların Seçim Süreçlerine Katılımını Teşvik Etme ve İzleme Üzerine El Kitabı (Çev. B. Aloğlu / A. Bahçıvan), AGİT, 2015, Türkçe tercümesi için bkz. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=1587 (Erişim Tarihi: 02.11.2024), özellikle s. 16.

⁴¹⁵ CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote), The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service (25 No'lu Genel Yorum), 12.07.1996, United Nations Human Rights Committee, <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1996/en/28176> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), para. 12.

⁴¹⁶ 25 No'lu Genel Yorum, **op. cit.**, para. 21.

⁴¹⁷ CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 08.04.1994, United Nations Human Rights Committee, <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1994/en/26900> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), para. 7; diğer ilgili düzenlemeler için bkz. Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 20-21.

Bu kapsamda *Tănase v. Moldova* başvurusunda yapılan değerlendirmeye göre, etkili bir demokrasi için gerekli olan bu tür diyalog ve görüş alışverişini teşvik etmek amacıyla, muhalefet partilerinin seçmenlerini temsil etmelerine, kaygılarına dikkat çekmelerine ve çıkarlarını savunmalarına olanak tanıyan koşullarda siyasi arenaya erişimlerinin sağlanması önemlidir.⁴¹⁸ Bu doğrultuda seçmenlerin kendi görüşlerini paylaşan adaylar tarafından temsil edilme hakkına sahip olduğunun altı çizilmiştir. AİHM farklı dilleri konuşan azınlıklar bakımından eğitim sistemleri ile ilgili düzenlemelerin, devletin eğitim alanındaki takdir yetkisini kullanırken dezavantajlı bir grubun üyeleri olan başvuruçuların özel ihtiyaçlarını yeteri kadar dikkate almasını sağlayacak uygun güvenceler öngörmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Mahkeme, çoğunluk nüfusun içinde bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak ve kapasitelerinin geliştirilmesine destek sağlayacak bir eğitim sisteminin inşası yerine, başvuruçuların yaşadıkları zorlukları ağırlaştıracak ve kişisel gelişimlerini köstekleyecek bir eğitim sistemine tabi tutulmalarının, eğitim hakkı ile bağlantılı olarak ayrımcılık yasağını ihlal ettiği davalarda karar verme imkânı bulmuştur.⁴¹⁹

Bununla birlikte azınlık nüfusun topluma sosyal ve kültürel entegrasyonunun yanında, serbest seçim hakkı yönünden de temsiline ilişkin kısıtlamalar, ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Örneğin, mecliste azınlık dillerinin konuşulması ile ilgili olarak, yasama dilinin ne olacağının belirlenmesi siyasi bir tercih meselesidir.⁴²⁰ *Podkolzina v. Letonya* başvurusunda resmi dili yeterince bilmediği gerekçesiyle parlamento seçimlerinde aday listesinden çıkarılma ile ilgili olarak, azınlık gruplar için özel bir temsiliyet sağlanmasına yönelik bir talep hakkı da söz konusu değildir. Bununla birlikte, adayın dil bilgisinin değerlendirilmesinin tamamen keyfi bir takdir yetkisine bırakılması usulün adil şekilde uygulanması ve hukuki belirlilik ilkeleriyle bağdaşmayacaktır. Bu nedenle adayın, başkaca çeviri ve telafi olanakları

⁴¹⁸ *Tănase v. Moldova*, para. 178.

⁴¹⁹ *Pek çok karar arasında* bkz. *Affaire «Relative À Certains Aspects Du Régime Linguistique De L'Enseignement En Belgique»*, Başvuru No. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 23/07/1968; *D.H. ve diğerleri v. Çekya [BD]*, Başvuru No 57325/00, 13/11/2007; *Catan ve diğerleri v. Moldova ve Rusya [BD]*, Başvuru No. 43370/04, 18454/06, 8252/05, 19/10/2012; *Oršuš ve diğerleri v. Hırvatistan [BD]*, Başvuru No. 15766/03, 16/03/2010.

⁴²⁰ *Podkolzina v. Letonya*, Başvuru No. 46726/99, 31/08/1998, para. 34; *aksi yönde*, Komisyon, Flandre'da yaşayan ve Fransızca konuşan Belçikalıların Hollandaca yemin etmek isteyen kişilere oy vermek zorunda oldukları yönündeki şikayetlerinde “*yasama organının seçiminde halkın görüşünün özgürce ifade edilmesini*” engelleyecek şekilde orantısız bir sınırlama olmadığı hakkında bkz. *Mathieu-Mohin ve Clerfayt v Belçika*, para. 57.

araştırılmadan ölçüsüz şekilde adaylığının kayıttan düşürülmesi, serbest seçim hakkı bağlamında ölçüsüz bir müdahale olarak değerlendirilmiştir.⁴²¹

Diğer taraftan, *Mestan v. Bulgaristan* başvurusunda, bir siyasetçinin parlamento seçimlerinin kampanya döneminde, resmi olmayan bir dil kullanmasına ilişkin mutlak kanuni yasak nedeniyle idari para cezasına mahkûmiyetin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine karar verilmiştir.⁴²² AİHM bu davada, bir devletin seçim kampanyası sırasında, resmi dil veya diller dışında herhangi bir dilin kullanımına izin verip vermemesine dair genel soruya değil, bu tür bir kullanımın kısıtlamaya tabi olduğu hallerde, bu kısıtlamanın kapsamı ve uygulanma şeklinin ifade özgürlüğü ile uyumlu olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Ancak ikincilik ilkesi dikkate alındığında, seçim kampanyasında kullanılacak dilin devletin takdir yetkisinde görüleceği açıktır. Bu nedenle seçim kampanyasında resmi dil dışındaki bir dilin kullanılmasının tek başına mutlak biçimde yasaklanması ve yalnızca resmi dil dışında bir başka dilin konuşulup konuşulmadığının tespiti ile yetinilen bir inceleme yapılması, bu davada problemli olan husustur. Kural olarak devletler, seçim kampanyaları sırasında adaylar ve diğer kişiler tarafından belirli biçimlerde veya kamusal iletişimle ilgili koşullar ışığında ülkede kullanılacak dilleri düzenleme ve gerektiği hallerde bu dillerin kullanımına yönelik acil bir sosyal ihtiyaca karşılık gelen belirli kısıtlamalar veya koşullar getirme hakkına sahiptir. Ancak resmi olmayan bir dilin kullanılmasının idari yaptırımlarla mutlak bir şekilde yasaklanmasını içeren bir düzenleyici çerçeve, ifade özgürlüğünü de kapsayan demokratik bir toplumun temel değerleriyle uyumlu olarak kabul edilemeyecektir.

Mestan başvurusunda olduğu gibi ana dili Türkçe olan başvurucunun, hitap ettiği seçmen kitlesinin de Türkçe dilini konuşan azınlık olması dikkate alınmadan mutlak bir yasak uygulanması, ifade özgürlüğü kapsamındaki güvencelerle bağdaşan bir yaklaşım olarak görülemez. Şu hâlde seçim kampanyasında resmi olmayan bir dilin kullanılmasına ilişkin yasak, demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını göz önünde bulundurarak değerlendirmelidir.⁴²³ Öyle ki seçim ortamında siyasi görüş ve bilgilerin serbest akışı olmadan serbest seçimlerin düşünülemeyeceği bir gerçektir. Bir

⁴²¹ *Podkolzina v. Letonya*, para. 38.

⁴²² *Mestan v. Bulgaristan*, Başvuru No. 24108/15, 02/05/2023; ayrıca bkz. *Şükran Aydın v. Türkiye*, Başvuru No. 49197/06, 14871/09, 23196/07, 22/01/2013.

⁴²³ *Mestan v. Bulgaristan*, para. 59.

bireyin siyasi görüş ve fikirlerini iletme hakkı ile başkalarının bu tür bilgileri alma hakkı, bu görüş ve fikirleri yeterince iletebilecek bir dil kullanma olasılığının, idari nitelikte bile olsa yaptırım tehdidiyle engellenmesi halinde anlamsız olacaktır.⁴²⁴

Azınlık gruplarına mensup adayların seçim kampanyalarında ana dillerini kullanma haklarının garanti altına alınması, bu gruplara mensup kişilerin seçimlere diğer vatandaşlarla eşit şekilde erişiminin sağlanması için gerekli bir koşul olarak görülmelidir. Bu bağlamda demokratik bir toplumda çoğulculuğun, hoşgörünün ve azınlıkların korunmasının önemini vurgulamak ve azınlıklara saygının, demokrasileri zayıflatmak bir yana, sadece güçlendirebileceğini teyit etmek yerinde olacaktır.⁴²⁵ Bu husus, demokratik toplumlarda çoğulculuğun, hoşgörünün ve azınlıkların korunmasının önemini vurgulamak için önemlidir. Öyle ki seçim süreçleri de dâhil olmak üzere bir toplumda azınlıklara saygı duyulması, demokrasileri zayıflatmanın aksine güçlendirir. Bununla birlikte demokrasi tanımı, bir hukuk devletinde ancak herkese eşit uygulanacak yasalar ve insan haklarının ayrımcılık olmaksızın tabana yayılması ile etkinlik kazanabilir. Öyle ki hukuk devleti ilkesi, kanunların eşit ve sürekli bir şekilde uygulanması anlamına gelir.⁴²⁶ Dolayısıyla azınlık dillerinin seçim süreçlerinde kullanımının engellenmemesi, azınlık seçmenin doğrudan ana dilinde ve doğru bilgi alarak kararını serbestçe oluşturabilmesi açısından da önemli bir güvencedir.

Neticede daha önceki bölümlerde de altı çizildiği üzere, hoşgörü ile herkesin onuruna ve saygınlığına eşit oranda saygı gösterilmesi, demokratik ve çoğulcu bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Kural olarak bir demokratik toplumda hoşgörüsüzlük de dâhil olmak üzere nefreti teşvik eden, hatta meşru sayan her türlü ifadeye yaptırım uygulanması ve hatta bunların önlenmesi gerekir.⁴²⁷ Bu bağlamda siyasi iktidarın görüşüyle bağdaşmayan ve iktidar tarafından aşırılık yanlısı olarak sınıflandırılan bir örgüte dahil olduğu gerekçesiyle yasama organı seçimlerinde aday olmaktan men edilen bir aday ile ilgili olarak AİHM, barışçıl toplanma hakkının kullanılmasının, seçimlere katılmaktan men de dahil olmak üzere herhangi bir yaptırım

⁴²⁴ *Mestan v. Bulgaristan*, para. 60.

⁴²⁵ *Mestan v. Bulgaristan*, para. 61-62.

⁴²⁶ Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, 11-12 Mart 2016, Hukuk Devleti Kontrol Listesi, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-tur) (Erişim Tarihi: 02.11.2024), para. 73.

⁴²⁷ *Gündüz v. Türkiye*, para. 40; *Erbakan v. Türkiye*, para. 56-57.

için gerekçe oluşturamayacağını, bunun serbest seçim hakkı üzerinde keyfi müdahale oluşturacağını tespit etmiştir.⁴²⁸

c. Seçim Süreçlerinde Yayılan Bilginin Demokratik Katılım Açısından Önemi

Bireylere ve birey gruplarına yönelik hakaret ve nefret içeren söylemler, AİHS'nin 10. maddesinin güvencesinden yararlanamaz.⁴²⁹ Zira seçimler gibi kamuoyunun hassasiyet duyduğu konularda yanlış ya da gerçeğe aykırı bilginin ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmayacağı da her somut olayın özelliklerine göre tartışmaya değerdir. Daha önce detaylı şekilde ele alındığı üzere bir ifadenin polemik niteliği ya da aşırı abartılı veya provokatif tonu, ucuz bir kişisel saldırı teşkil etmediği müddetçe; onu, ifade özgürlüğü korumasından çıkarmayacaktır.⁴³⁰ Özellikle siyasetçiler veya kamuya mal olmuş kişiler bakımından, alay, hiciv veya şaka gibi mizahi içerikli sanatsal ifadelerle yapılan eleştiride eleştiri sınırı daha geniş çizilmelidir.⁴³¹ Bir başka deyişle; kullanılan ifade kaba, rahatsız edici ve abartılı olsa da kullanıldığı kamusal bağlam gereği kabalığı, ifade biçiminin güçlü bir parçasını oluşturabilir.⁴³² Bununla birlikte polemik gibi görünen ve belli ölçüde asılsız bir kişisel saldırı içeren sözlerin, ilgili kişilerle konuşmanın çerçevesi politik alanda yer alsa bile, siyasi bir tartışma kapsamında sunulan bir görüş olarak çözümlenebilmesinin zor sayıldığı somut olaylar da olabilecektir.⁴³³ Özellikle seçim süreçlerinde, kamu yararını ilgilendiren konularda bir dereceye kadar abartıya ve hatta provokasyona başvurulabileceği; başka bir deyişle, bir şekilde ölçüsüz ifadelerde bulunulabileceği de dikkate alınmalıdır.⁴³⁴

AİHM'nin seçim süreçlerinde yanlış bilginin paylaşılması bağlamında *Brzezinski v. Polonya* kararı da seçmenlerin yanlış bilgilendirilmesinin tehlikelerine açıkça işaret edilen davalardan biridir.⁴³⁵ Bu dava, Polonya'nın seçim kanununda yer alan ve bu doğrultuda bir mahkemenin 24 saat içinde “gerçek dışı bilgilerin”

⁴²⁸ *Shlosberg v. Rusya*, Başvuru No. 32648/22, 03/09/2024, para. 41 ve 43.

⁴²⁹ *Kühnen v. Almanya [k.k.]*, Başvuru No. 12194/86, 12/05/1988; acil sosyal ihtiyaca ilişkin bkz. *Balsytė-Lideikienė v. Litvanya*, Başvuru No. 72596/01, 04/11/2008, para. 80; *Jersild v. Danimarka*, para. 35 ile Ayrık Görüş, Yargıçlar Ryssdal, Bernhard, Spielmann ve Loizou, para. 5.

⁴³⁰ *Dickinson v. Türkiye*, para. 55; *Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka*, para. 71.

⁴³¹ Akgün, a.g.e., s. 353.

⁴³² *Uj v. Macaristan*, para. 24.

⁴³³ *Pakdemirli v. Türkiye*, para. 46.

⁴³⁴ *Mamère v. Fransa*, para. 25; *Dabrowski v. Polonya*, Başvuru No. 18235/02, 19/12/2006, para. 35.

⁴³⁵ *Brzezinski v. Polonya*, Başvuru No. 47542/07, 25/07/2019.

yayınlanıp yayınlanmadığını değerlendirmesine ve daha fazla yaygınlaştırılmasını yasaklayan bir karar vermesine olanak tanıyan hükümle ilgili yapılan değerlendirme bakımından önemlidir. AİHM; yerel mahkemenin, başvurunun ifadelerini peşinen “*yalan*” olarak sınıflandırdığını ve ihtilaf konusu ifadelerin yeterli gerçek temele sahip olup olmadığını gerekçede incelemediğini tespit etmiştir. AİHM, başvurunun seçim sürecinde kamusal bir tartışmaya dâhil olduğunu belirterek yerel mahkemenin başvurunun iddialarının doğruluğunu kanıtlaması gerektiği yönündeki görüşünü kabul etmediğini ve başvurunun, ifade özgürlüğünün sağladığı korumadan mahrum bırakıldığını belirtmiştir.⁴³⁶

Somut olay özelinde, seçimlerde aday olan başvuru, siyasetçileri yasaya aykırı şekilde sübvansiyon almakla suçlayan yorumları içeren bir broşür yayımlamıştır. Broşürde yer alan ifadeler bakımından AİHM, söz konusu ifadelerin kamuoyunun dikkatini çeken konulara ilişkin bir tartışma bağlamında dile getirildiğini kaydetmiş; broşürde kullanılan dilin, yerel düzeydeki siyasi tartışmaların olağan tonu ve kaydı dikkate alındığında, kabul edilebilir abartı veya tahrik sınırları içinde kaldığına karar vermiştir. Ayrıca yerel mahkeme, broşürü yayınlanmaya devam etmeyi yasaklanmasının yanı sıra başvurunun özür dilemesine ve iki yerel gazetenin ön sayfasında bir açıklama yayımlatarak yanlış olduğu düşünülen yorumları düzeltmesiyle beraber bir hayır kurumuna bağış yapmasına karar vermiştir. Somut olayın koşullarında AİHM, başvurunun siyasi bir tartışmaya katılmış olmasına karşın, caydırıcı bir etkiye sahip olabilecek bir müdahaleye maruz kaldığını değerlendirmiştir. Burada davaya konu ifade sert, hatta zaman zaman ironik olabilir; ancak kullanılan dil ne kaba ne de aşağılayıcıdır. Bu bağlamda AİHM kullanılan dilin, yerel düzeydeki siyasi tartışmaların olağan tonu ve kayıtları göz önüne alındığında, izin verilen abartı veya tahrik sınırları içinde kaldığını değerlendirmiştir.⁴³⁷

Diğer taraftan, yasal düzenlemeler, seçim adaylarının itibarına zarar vermemeyi ve seçim sonuçlarını çarpıtacak yalan haberler ve ifadelerin en kısa sürede düzeltilmesini sağlayacak şekilde güvence altına almak için haklı bir amaç gütmektedir.⁴³⁸ AİHM’nin bir davada ilk kez yalan haber (*fake news*) tabirini kullanması dikkat çekicidir. Bununla birlikte, yerel mahkemelerin bu ifadeleri peşinen

⁴³⁶ *Brzeziński v. Polonya*, para. 58.

⁴³⁷ *Brzeziński v. Polonya*, para. 59.

⁴³⁸ *Brzeziński v. Polonya*, para. 35.

kötü niyetli olarak sınıflandırması ve siyasi yetkililerin iyi niyetle eleştirilmesi arasında herhangi bir ayırım yapmaması da ifade özgürlüğünün ihlaline sebebiyet verebilecektir. Nitekim bu davada da yerel mahkemelerin gerekçeleri yeterli ve uygun bulunmamıştır.⁴³⁹

Benzer şekilde, *Jezior v. Polonya* davasında da AİHM, yanlış bilginin paylaşılmasında iyi niyet bulunup bulunmadığına odaklanmıştır. AİHM, çevrim içi paylaşılan içerikler bakımından internetin iletişim hızının verilen zararı artırabileceğini dikkate almış ve başvurunun paylaşımındaki içeriğin zarar verici niteliğinin tespitinin ardından, kendisinin derhal içeriği kaldırdığına vurgu yapılmıştır. Her ne kadar yerel mahkemeler filtrelenmemiş bazı yorumların kanuna aykırı olabileceğini başvurunun varsaymasını beklemiş olsa da AİHM, bu talebin başvurucudan aşırı ve gerçekçi olmayan bir öngörü seviyesi talep etmekle eş değer olacağını ifade etmiş ve bunun da internet üzerinden bilgi iletme hakkını tehlikeye atabileceğinin altını çizmiştir.⁴⁴⁰ Dolayısıyla AİHM, seçim süreçlerinde yanlış bilgi yayılmasının cezalandırıldığı hallerde de ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin uyguladığı yerleşik adil denge içtihadını uygulamaktadır. Bu bağlamda yerel mahkemelerin, yanlış bilgi değerlendirmesinde adil denge analizi yapmamaları, siyasi ifadenin korunmasına ilişkin prensibi dikkate almamaları, savunma ve delilleri yeterince incelememesi de bir eksiklik olarak nitelendirilmektedir.⁴⁴¹ Yerel mahkemelerin iddia konusu ifadeleri, hiçbir denge analizi gerçekleştirilmeden herhangi bir olgusal temeli olmayan ifadeler olarak nitelendirmesi AİHS 10. madde kapsamında uygulanan ilkeler ile bağdaşan bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.⁴⁴²

Bununla birlikte, seçim öncesi süreçte bir canlı televizyon yayını sırasında başka bir aday hakkında “hırsız” nitelmesi yapılması nedeniyle seçim kurulu tarafından bir adaya verilen uyarı cezasının ele alındığı bir başka davada ifade özgürlüğü ile ilgili şikayet kabul edilemez bulunmuştur.⁴⁴³ AİHM, hırsız kelimesinin suç faaliyetlerine karışmayı akla getirdiğini ve bu nedenle, halk tarafından anlaşılan anlamın bu

⁴³⁹ *Brzezinski v. Polonya*, para. 60.

⁴⁴⁰ *Jezior v. Polonya*, Başvuru No. 31955/11, 04/06/2020, para. 57-59; aksi yönde bkz. *Delfi AS v. Estonya [BD]* ve *Phil v. İsveç [k.k.]*, Başvuru No. 74742/14, 07/02/2017 kararlarında, hukuka aykırı içerik sırasıyla altı hafta ve dokuz gün boyunca çevrim içi kalmıştır.

⁴⁴¹ *Benzer şekilde, Kwiecień v. Polonya*, Başvuru No. 51744/99, 09/01/2007.

⁴⁴² *Kita v. Polonya*, Başvuru No. 57659/00, 08/07/2008.

⁴⁴³ *Vitrenko ve Diğerleri v. Ukrayna [k.k.]*, Başvuru No. 23510/02, 16/12/2008.

olmasının muhtemel olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu, sadece bir değer yargısı değil, gerçeğe aykırı bir ifade olarak değerlendirilmiştir. AİHM ayrıca, birinci başvuranın milletvekili adayı sıfatıyla ve siyasi kampanyası bağlamında oynadığı özel role bakılmaksızın, siyasi rakibine yönelik eleştirilerinin, gerçek dışı suçlamalar içerdiğini kaydetmiştir.⁴⁴⁴ Bu kapsamda genel olarak gerçek dışı bilgileri hedef alan; ancak itibara veya adayların kişilik haklarına zarar verilip verilmediğinin incelenmesine olanak tanımayan bir mevzuatın, ifade özgürlüğü ile uyumluluğu konusunda ciddi soru işaretleri olduğu sonucuna varılabilir.⁴⁴⁵

Bir başka örnek olan *Staniszewski v. Polonya* davasında da gazetecinin, yerel seçimlerde bir aday hakkında yanlış beyanlarda bulunduğu için Seçim Kanunu uyarınca cezalandırılmasında, ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiştir.⁴⁴⁶ Bu vakayı diğerlerinden ayıran en önemli unsur, başvurucuya iddialarının doğruluğunu kanıtlamak ya da en azından iddialarını doğrulama çabasını göstermek için fırsat verilmiş olmasıdır. Bu kapsamda başvuru, seçim adayına yönelik iddiaları doğrulamak için iyi niyetli adımlar atmakla yükümlü kılınmıştır.⁴⁴⁷

Diğer yandan *Sarukhanyan v. Ermenistan* başvurusu, parlamento seçimlerinde milletvekili adayları olan başvurunun malvarlığı hakkında yanlış bilgi vermesi ile ilgilidir.⁴⁴⁸ Somut olayda bir milletvekili adayının, apartman dairesinde sahip olduğu küçük hisseyi kasıtlı olarak gizlemesi ile seçimdeki konumunu riske attığına dair yerel makamlarca ortaya atılan iddianın yeterli ve uygun gerekçelerle açıklanmamış olması sebebiyle uygulanan yaptırımın ölçüsüz olduğuna karar verilmiştir. Burada mevcut hisse payının küçüklüğü de gözetilerek somut olayın koşullarında başvurunun kötü niyetle hareket etmiş sayılamayacağına kanaat getirilmiştir. Zira başvurunun gizlediği iddia edilen bilginin, bir dairede sahip olduğu küçük bir paya ilişkin olup ciddi anlamda seçmenlerin iradesini yanıltmak bakımından yeterli ölçüde risk barındırdığının iddia edilemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁴⁹ Dolayısıyla AİHM, başvuru

⁴⁴⁴ *Vitrenko ve Diğerleri v. Ukrayna* [k.k], a.g.k.

⁴⁴⁵ The Legal Framework on the Dissemination of Disinformation Through Internet Services and the Regulation of Political Advertising Final Report, December 2019, University of Amsterdam, https://www.ivir.nl/publicaties/download/Report_Disinformation_Dec2019-1.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 53.

⁴⁴⁶ *Staniszewski v. Polonya*, Başvuru No. 20422/15, 14/10/2021.

⁴⁴⁷ *Staniszewski v. Polonya*, para. 51.

⁴⁴⁸ *Sarukhanyan v. Ermenistan*, Başvuru No. 38978/03, 27/05/2008.

⁴⁴⁹ *Sarukhanyan v. Ermenistan*, para. 47.

tarafından verilen yanlış bilginin, aldatıcı bir davranıştan ziyade gerçek bir hatayı yansıtmamasını dikkate almıştır.

Seçmenlerin haklarını bilinçli şekilde kullanabilmeleri ve halkın bilgilendirilmiş ve özgür biçimde iradesinin tespit edilebilmesi için, hukuk devletinin de gereği olarak siyasi partilerin ve seçimlere katılan bireylerin finansmanı konusunda şeffaflık yükümlülüğü öngörülebilir.⁴⁵⁰ Seçmenlerin iradesinin belirlenmesinde bilgilendirilmenin kapsamına, adayların seçime girerken kendileri hakkında doğru bilgi vermeleri de dâhildir. AİHM kasıtlı olarak aldatmayı, yanlış bilgi vermekten ayırmaktadır. Yukarıda atıf yapılan *Brzezinski v. Polonya* kararında olduğu gibi benzer şekilde, seçim zamanında gerçek dışı bilgiyi hedef alan yasaların uygulanmasında adil denge analizinin yapılması ve siyasi ifadeye ilişkin uygulanan korumanın dikkate alınması her somut olayda gereklidir.⁴⁵¹ Aslında gerçek dışı bilginin ayırt edilmesine ilişkin değerlendirme, ifade özgürlüğü kapsamında kurulan adil denge analizinde olgu ve değer yargısı arasındaki farkla benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, AİHM içtihadına göre ifade özgürlüğü kapsamında korunan değer yargıları ve kişisel görüşler bakımından uygulanan adil denge analizinde her yanlış ya da yalan olarak nitelendirilen bilgi bu analizin dışında kalacaktır.⁴⁵² Ancak bu durumda gerçek olduğu savunulmayan ve değer yargısı ya da kişisel görüş olarak da nitelendirilmesi mümkün olan ifadelerin iç içe geçmesi halinde, bu analiz kapsamında gri bir alanın oluşması kaçınılmazdır.

Antonenko v. Rusya başvurusunda, seçimlerde bir adayın seçim komisyonuna mali durumu ve kampanya harcamaları ile ilgili olarak doğru olmayan bilgiler verdiği gerekçesiyle adaylığının seçimden bir gün önce iptal edilmesi, Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi çerçevesinde ele alınmıştır.⁴⁵³ Burada başvurusunun adaylık sürecinde verdiği bilgilerin doğruluğu ve başvurusunun kasti hareketi konusunda bir ihtilaf

⁴⁵⁰ Guidelines and Report on the Financing of Political Parties adopted by the Venice Commission at its 46th Plenary Meeting, 9-10 March 2001, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-INF (2001)008-e, Venice, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2001\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2001)008-e) (Erişim Tarihi: 02.11.2024); Financing of Political Parties, Recommendation 1516 (2001), Council of Europe Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/16907/html> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁵¹ Ó FATHAIGH Ronan, "Brzeziński v. Poland: Fine Over 'False' Information During Election Campaign Violated Article 10", 08.08.2019, Strasbourg Observers, <https://strasbourgothers.com/2019/08/08/brzezinski-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁴⁵² Benzer şekilde, Sardo, a.g.e., s. 454.

⁴⁵³ *Antonenko v. Rusya* [k.k.], Başvuru No. 42482/02, 23/05/2006.

bulunmamaktadır. AİHM, başvurucunun kasıtlı olarak yanlış bilgi verdiği gerekçesiyle şikâyeti dayanaktan yoksun bulmuştur. Bununla birlikte AİHM içtihadı uyarınca; adayların seçmenlerle, kasıtlı olarak yanıltıcı bilgiler paylaşması halinde söz konusu bilgilerin yanlışlığı, somut olayın şartlarının gerektirdiği ölçülerde tek başına dikkate alınabilir. Ancak bilginin yanlışlığının yanı sıra uygulanan yaptırımın serbest seçim hakkı üzerinde ölçüsüz müdahale oluşturup oluşturmadığının değerlendirilmesi de denge analizi kapsamında kural olarak her somut olayda ayrıca dikkate alınmalıdır. Örneğin, *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and others v. Rusya* başvurusunda,⁴⁵⁴ bazı adaylar tarafından verilen yanlış bilgiler nedeniyle on bir kişilik tüm parti aday listesinin seçim kayıtlarından çıkartılması söz konusudur. Birkaç kişinin yanlış bilgi vermesinin, on bir adaylık tüm listenin seçim dışında bırakılması ile sonuçlanması, davada esas olarak ele alınan hukuki mesele olmuştur. Bu davada, seçmen listesinin bir bütün olarak seçim kayıtlarından çıkartılması sonucu, başvurucular için oluşan hak mahrumiyetine yol açan şey kendi hatalı ya da aldatıcı davranışları değildir. Başvurucular hem kendi davranışlarıyla ilgisi olmayan hem de kendi kontrolleri dışındaki koşullar nedeniyle yaptırıma maruz kalmışlardır. Bu nedenlerle uygulanan yaptırım, izlenen meşru amaçlarla orantısızdır.⁴⁵⁵ Bir diğer örnekte, seçimlerde adaylık başvurusunda mutlak yerleşim yeri hakkında yanlış verilmesi de AİHM tarafından ele alınan bir konu olmuştur. *Melnychenko v. Ukrayna* başvurusunda, başvurucunun “Ukrayna’da zulme uğrama korkusu” nedeniyle yerleşim yerini yanlış beyan etmesi söz konusudur ve serbest seçim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁴⁵⁶ Dolayısıyla, başvurucunun yanlış bilgi vermesindeki amaç seçmeni aldatmak ya da seçmene yanıltıcı bilgi vermek değil, kendi güvenliği ve maddi ve manevi vücut bütünlüğünü korumaya yöneliktir.

Krasnov ve Skuratov v. Rusya başvurusunda, genel seçimlerde iki adayın, seçim yetkililerine doğru olmayan bilgiler sunmaları söz konusudur. AİHM, seçmenlerin yanlış bilgilendirilmesini önlemek için seçim adaylarının doğru ve gerçek bilgiler sunmasını sağlamanın meşru bir amaç olduğunu kabul etmiştir. Ancak, başvurucular arasındaki önemli farklara dikkat çekilmelidir. Öyle ki, her iki başvuru da iş durumlarını yanlış beyan etmiş olsa da yalnızca ilk başvurucunun davranışı aldatıcıdır

⁴⁵⁴ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 55066/00, 55638/00, 11/01/2007.

⁴⁵⁵ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs ve diğerleri v. Rusya*, para. 65-66.

⁴⁵⁶ *Melnychenko v. Ukrayna*, Başvuru No. 17707/02, 19/10/2004.

ve seçmenleri daha tecrübeli olduğuna ikna etmek ve otorite kurmak üzere bilerek işiyle ilgili “*büyük ölçüde doğru olmayan bilgiler*” verdiği kabul edilmiştir. Bu doğrultuda başvurulardan *Krasnov* açısından müdahale haklı bulunmuş ve ihlal olmadığına karar vermiştir.⁴⁵⁷

Yukarıda da işaret edildiği üzere, AİHM’nin ele aldığı bu başvurular bir tarafta demokratik toplumlarda seçmenlerin bilgilendirilmiş şekilde serbest iradelerini ortaya koymalarının sağlanmasına yöneliktir; diğer tarafta ise seçim süreçlerinde adaylar tarafından verilen bilgilerin iyi niyetli hatalar içermesi ile kasıtlı olarak aldatma niyeti bulunması arasındaki farkı da serbest seçim hakkı bağlamında ortaya koymaktadır. Nitekim *Salov v. Ukrayna* başvurusunda da seçim kampanyası sırasında seçmenlere gerçek bilgi sağlanması gereğinin altını çizilmiştir.⁴⁵⁸ Somut olayda, seçim sürecinde ortaya konan yanlış bilginin başvurunun kendisi tarafından üretilmemiş ve yayınlanmamış; yalnızca kendisine söylenenleri aynı şekilde aktarmış olması önemli bir kriterdir. Başvurucunun diğer seçmenleri aldatmak ve seçimlerinde oy kullanma olanaklarını bozmak niyetinde olduğunun kanıtlamamış olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁹ Diğer bir ifadeyle, bu noktada, başvurunun seçmenleri kasıtlı olarak aldattığına dair somut delillendirme olmaması önemlidir. Benzer şekilde *Kwieceń v. Polonya* başvurusunda, bir seçim adayının görevini kötüye kullandığına dair iddiaları yayımlanması nedeniyle başvurunun mahkûm edilmesine ilişkin AİHM, mahkûmiyet kararına konu olan tüm ifadelerin yargı makamları tarafından adil denge analizi yapılmaksızın peşinen gerçeklere dayanmayan ifadeler olarak nitelendirilmiş olmasını dikkate almıştır.⁴⁶⁰ Mahkeme’ye göre, bazı ifadelerin gerçek dışı iddialar olarak yorumlanması mümkün olsa da ihlal kararı verebilmek bakımından aldatma kastının ortaya konulması önemli bir rol oynamaktadır. Öyle ki, iddianın amacı adaya bir suç isnat etmek değil, adayın seçilebilme kriterlerini karşılaması konusunda kamuoyunda şüphe uyandırmaktadır. Bu durumda buna dair bir değerlendirme yapılmamış olması ifade özgürlüğünün ihlal edilmesinde önemli bir gerekçe oluşturacaktır.

⁴⁵⁷ *Krasnov ve Skuratov v. Rusya*, Başvuru No, 17864/04 21396/04, 19/07/2007.

⁴⁵⁸ *Salov v. Ukrayna*, Başvuru No. 65518/01, 27/09/2001.

⁴⁵⁹ *Salov v. Ukrayna*, para. 113.

⁴⁶⁰ *Kwieceń v. Polonya*, para. 54.

Seçim sürecinde st düzey belediye yetkililerinin kamu fonlarını kötüye kullanmakla itham edildiği *Kita v. Polonya* başvurusunda da aynı şekilde bir değerlendirme ile benzer bir sonuca varılmıştır. AİHM, başvuruya konu ifadelerin yerel mahkemeler tarafından hiçbir değerlendirme yapılmaksızın peşinen yanlış ifadeler olarak sınıflandırması nedeniyle çatışan menfaatler arasında adil bir denge kurmadığını değerlendirerek ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini tespit etmiştir.⁴⁶¹ Bu davalarda esas kriter seçmen iradesini manipüle etmek ya da aldatmak değil, seçimlerde adaylığını koyan kişinin kamu görevine uygunluğu konusunda kamuoyunda bir şüphe uyandırmanın dikkate alınıp alınmadığıdır.

Seçim kampanyası sırasında bir internet sitesinde iki makale ve çevrim içi bir anketin yayınlanmasıyla ilgili *OOO Informatsionnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Rusya* başvurusunda; başvurucu şirket, seçim mevzuatına aykırı olarak kampanya materyali üretmek, yaymak veya yerleştirmekten sorumlu bulunmuş ve adli para cezasına mahkûm edilmiştir.⁴⁶² Bu makalelerin ve anketin “seçim öncesi kampanya” malzemesi olup olmadığının ve zarar verici bir nitelik teşkil edip etmediğinin incelenmemiş olması nedeniyle AİHM, başvurucu hakkında uygulanan müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olmadığı kanaatine varmıştır. Başvurucu şirketin sahip olduğu internet sitesinin büyüklüğü ve erişim kapasitesi gözetildiğinde tıpkı bir yerel gazeteye benzer bir yayın organı gibi değerlendirilebileceği kaydedilmiştir. AİHM, evrim içi platformların seçim süreçlerinin bütünlüğü açısından belirli zorluklar yaratabileceğini göz ardı etmemektedir. Bununla birlikte, seçimden önceki yaklaşık üç aylık bir dönemi kapsayan düzenlemeler, söz konusu zamanın uzunluğu bakımından AİHM tarafından özel olarak gözetilmiştir. Buna göre seçimle ilgili anketler de ifade özgürlüğü kapsamındadır. Zira ifade özgürlüğü yalnızca dile getirilen fikir ve bilgilerin özünü değil, aynı zamanda bunların aktarılma şeklini de korumaktadır.

Dolayısıyla seçim kampanyalarına ilişkin düzenlemeler, seçim süreçlerinde yapılan anketlere ilişkin de bilgi içermelidir. Bununla birlikte, çevrim içi anketlerle ilgili düzenlemelerin gerekçe ve çerçevesinin de AİHS ile uyumlu olması gerekir. Keza oy kullanma sürecinin bütünlüğünün seçmenlerin demokratik kurumlara

⁴⁶¹ *Kita v. Polonya*, para. 44 ve 52.

⁴⁶² *OOO Informatsionnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Rusya*, Başvuru No. 43351/12, 18/05/2021.

güveninin korunmasındaki önemi itibariyle; seçim bağlamı, bu açıdan özel bir önem üstlenmektedir. Dolayısıyla da seçimleri yöneten yasal hükümler, etkileri bakımından öngörülemez ve keyfi yorumlara açık genişlikte olmamalıdır.⁴⁶³ AİHM, ifade özgürlüğünün, halkın yasama organı seçimlerinde görüşlerini serbestçe açıklayabilmesi açısından hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle de seçim öncesi dönemlerde her türlü görüş ve bilginin serbestçe dolaşmasına olanak tanınması özel bir önem arz etmektedir.⁴⁶⁴ Keza kanunun yeterince öngörülebilir düzenlemelere yer vermemesi nedeniyle ifade özgürlüğünün kısıtlanması, açık siyasi tartışma ortamına zarar verecektir. Bu düzenlemeler demokrasinin kendisini, oy sürecinin ve sonuçlarının meşruiyetini ve nihayetinde vatandaşların demokratik kurumların bütünlüğüne ve hukukun üstünlüğüne bağlılığa dair seçmenlerin güvenini de korumaktadır.⁴⁶⁵ AİHM, bireylerin geniş kitlelere ulaşmak için en etkili olduğunu düşündükleri ifade biçimini seçebilmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.⁴⁶⁶ Dolayısıyla siyasi mesajın iletilmesinde kullanılan araç ve yöntemler farklılaşabilir.

Örneğin, *Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Macaristan* kararında, oy pusulalarının fotoğraflarının çekilmesini ve oy kullanma süreci devam ederken yayımlanmak üzere seçim sonuçlarının bir mobil uygulamaya anonim şekilde yüklenmesini engelleyen bağlayıcı bir hükmün yokluğunda Ulusal Seçim Komisyonu'nun, oy pusulalarının fotoğraf çekilmesini yasaklayan rehber ilkelerinin öngörülebilirliği ele alınmıştır. İlgili mevzuat incelendiğinde, başvuru partinin bilgi ve görüşlerini yayma hakkının kısıtlandığı, bunun yanı sıra mevzuatın keyfiliği önleyecek ve başvuru partinin davranışlarını bu doğrultuda düzenlemesini sağlayacak yeterli açıklıkta yazılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle de ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁴⁶⁷ Keza siyasi partinin iletişimsel bir yöntem olarak bu uygulamayı kullanmayı tercih etmesi, seçmenlerin bilgi paylaşmasına olanak tanıyan siyasi bir ifade biçimidir.

Benzer şekilde *Orlovskaya Iskra v. Rusya* kararında, bir gazetenin seçim kampanyası sırasında yayımladığı makaleler nedeniyle verilen idari para cezası kapsamında AİHM, düzenleyici çerçeve göz önünde bulundurulduğunda, başvuru kuruluşun bilgi ve fikir verme özgürlüğünün kısıtlandığı sonucuna varmıştır.

⁴⁶³ *OOO Informatsionnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Rusya*, para. 99

⁴⁶⁴ *Orlovskaya Iskra v. Rusya*, Başvuru No. 42911/08 21/02/2017.

⁴⁶⁵ *OOO Informatsionnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Rusya*, para. 101.

⁴⁶⁶ *Women On Waves ve diğerleri v. Portekiz*, Başvuru No. 31276/05, 03/02/2009.

⁴⁶⁷ *Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Macaristan [BD]*, Başvuru No. 201/17, 20/01/2020, para. 117.

Yorumların ifade edilmesinin “*kampanya*” düzenlemesine tabi tutulması ve başvurucunun bu düzenlemeye atıfta bulunularak kovuşturulması söz konusudur. Bu şekilde eleştirel bir duruş sergileyen bir metin yayınlama ve kamu yararını ilgilendiren konularda bilgi ve fikir verme yönündeki editoryal tercihe müdahale edilmiştir. Ancak başvurucunun seçim zamanında yaptığı yayınlar nedeniyle kovuşturulmasını ve mahkûm edilmesini haklı kılacak yeterince zorlayıcı nedenler gösterilmemiştir.⁴⁶⁸ Öyle ki, bir içeriğin bir adayla ilgili yorum mu yoksa bir siyasi reklamın parçası mı olduğu, kolayca anlaşılabilecek bir husus değildir. Dolayısıyla, bu ayrımın yapılabilmesi için yasal düzenlemelerin, devletlerin takdir yetkisinin genişliği de dikkate alındığında, keyfiliğe neden olmayacak şekilde, öngörülebilir ve belirli olması gerekir.

Bu noktada basına da büyük bir pay düşmektedir. Nitekim basının kamu gözcüsü olma rolü, seçim dönemlerinde daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de seçim kampanyalarında basının ne şekilde yer alması konusunda yol gösterici ilkeler belirlemiştir. Bu doğrultuda seçim kampanyalarına ilişkin düzenlemeler; çoğulculuğu gözetmeli, editoryal bağımsızlığa saygı göstermeli, seçimi etkileme amacıyla gazetecilere müdahale etmemeli ve aşağıdaki bölümde detaylı ele alınacağı üzere siyasi reklamlar bakımından eşit koşullar ve bir siyasi reklamın ücretli olduğu halk tarafından bilinmesi sağlanmalıdır.⁴⁶⁹

AIHM, Litvanya’ya karşı bir başvuruda iki köşe yazısı nedeniyle Kamu Bilgi Etiği Komisyonu tarafından bir gazeteci hakkında uygulanan yaptırım kararları değerlendirilmiştir. Yazılarda yer alan isimlerden biri müstakbel belediye başkanı bir iş insanıdır ve şirketinin büyük reklam harcamaları nedeniyle yaklaşan seçimlerle bağlantılı olarak medya üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu iddia edilmiştir.⁴⁷⁰ AIHM, iki yazı açısından uygulanan yaptırımlar bakımından da ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verirken, özellikle ikinci makale açısından cevap (tekzip) hakkının sağlanmamış olmasına özel bir önem atfetmiştir. Bu bağlamda cevap

⁴⁶⁸ *Orlovskaya Iskra v. Rusya*, para. 134.

⁴⁶⁹ Recommendation No. R (99) 15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805e3c6b%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805e3c6b%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 10.11.2024); İnceoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁷⁰ *Eigirdas and VĮ Demokratijos plėtros fondas v. Litvanya*, Başvuru No. 84048/17 84051/17, 12/09/2023.

hakkının sadece bu hakkı kullanan kişinin itibarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda özellikle genel menfaati ilgilendiren konularda fikir çoğulculuğunu da sağladığını yinelemiştir. Bununla birlikte, bir gazetecinin yayın yapmadan evvel kişiyle iletişime geçerek görüş almasına zorlanmasının ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı değerlendirilmiştir.⁴⁷¹ Nitekim buradaki mantık bu yönde bir zorlamanın bir ön bildirim yükümlülüğü olarak caydırıcı etki şeklinde yorumlanabilir olmasıdır. Mahkeme, verilen cezanın ağırlığına ilişkin olarak yaptırımın başvuruçuların ifade özgürlüğü hakkının kullanımı üzerinde caydırıcı bir etki yaratabileceğine karar vermiştir.⁴⁷² Zira adaylar ve programları hakkındaki tartışmalar, halkın bilgi edinme hakkına katkıda bulunur ve seçmenlerin adaylar arasında bilinçli bir tercih yapabilme kabiliyetini güçlendirir.⁴⁷³ AİHM, açık siyasi tartışma ve seçmenlerin bilgilendirilmesi arasında dengeyi kurmaya çalışırken, seçmenlerin bilgilendirilmesini sağlama ve seçmenlerin aldatılmasını önleme gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. AİHM, ulusal makamların “*kendi kararlarının sonuçlarını değerlendirebilen ve bilinçli ve sağduyulu kararlar verebilen vatandaşların kamu işlerine katılmasını*” güvence altına almayı amaçladığını kabul etmiştir.⁴⁷⁴

Neticede seçmenlerin doğru ve şeffaf şekilde seçim süreçleri ve sonuçları hakkında bilgilendirilmesinin sağlanması ve bu konuda da dezenformasyonla mücadelenin etkili biçimde yürütülebilmesi kıymetlidir. Bu kapsamda AİHM, seçim süreçleri gibi seçim sonrası süreçler için de belirli usuli güvencelere riayet edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Seçim süreçleri bir bütün olarak şeffaf ve açık olmalı ve muhalefet temsilcileri de dâhil olmak üzere tüm tarafların gözlemcilerinin ilgili süreçlere katılımına izin verilmelidir.⁴⁷⁵ Seçim sonrası süreçte, seçmenlerin seçim sonuçları hakkında bilgilendirilmesine ilişkin pozitif yükümlülükler bakımından genel eşitlik, şeffaflık, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerine uyulduğu takdirde, seçimlerin denetiminde yapılan tek bir hata veya usulsüzlük, tek başına seçimlerin adaletsiz olduğunu göstermeye yetmeyebilir. Serbest seçimler ancak seçmenlerin iradesinin büyük ölçüde yanıltılması gibi insanların görüşlerinin özgürce ifadesini engelleyebilecek usul ihlalleri olduğuna dair kanıtların bulunduğu hallerde ya da bu

⁴⁷¹ *Eigirdas and VĮ Demokratijos plėtros fondas v. Litvanya*, para. 121.

⁴⁷² *Eigirdas and VĮ Demokratijos plėtros fondas v. Litvanya*, para. 122.

⁴⁷³ *Orlovskaya Iskra v. Rusya*, para. 130.

⁴⁷⁴ *Alajos Kiss v. Macaristan*, Başvuru No. 38832/06, 20/05/2010, para. 45.

⁴⁷⁵ Guide on Article 3 of Protocol No. 1, **op. cit.**, s. 26.

tür ciddi ve tartışılabilir olduğu kanıtlanabilen şikâyetlerin ulusal düzeyde etkili bir şekilde incelenmediği hallerde zarara görebilir.⁴⁷⁶

2. Serbest Seçim Hakkı Kapsamında Siyasi İçerikli Reklam

Serbest seçim hakkının etkili bir şekilde kullanılabilmesi için seçim kampanyalarının da gerekliliği göz ardı edilemez. Şüphesiz kampanya denildiğinde reklam faktörü de önemli bir yer taşımaktadır. Bireylerin gündelik hayatta farklı seçenekler arasında bir tercih yapmalarında ticari reklamların yerini de dikkate almak gerekir. Şüphesiz ticari reklamların da sosyal medya şirketleri aracılığıyla yayılması dezenformasyona katkıda bulunabilmektedir. Benzer şekilde, seçim süreçlerinde de seçmen iradesinin ne şekilde bir tercihte bulunacağına siyasi reklamlar yön verebilmekte ve seçmen iradesini manipüle etmek üzere kullanılmaktadır. Şu hâlde bir ifade biçimi olan reklama, uygulanacak korumanın kapsamı ve denetimi bakımından gerek duyulduğu açıktır.

Reklamlarla ilgili yasaklar ya da sınırlamalar, özellikle internet platformları üzerinde reklamın siyasi ya da ticari niteliğine göre değişmektedir. Siyasi tercihler hakkında bilgi içermeyen ve pazarlamaya hizmet eden ticari reklamlar açısından şeffaflığın ve denetimin sağlanması için çeşitli sınırlamalar uygulanabilmektedir. Ekonomik kazanç menfaati güden reklamların genel olarak daha geniş kitlelere yayılabilmesi için hedefleme yöntemleri önemli bir araç olduğundan, şeffaflık ve hesap verilebilirlik kriterlerinin sağlanmasına, hedeflenen veri miktarı ve türünün zorunlu olarak sınırlandırılması yoluyla ulaşılabilir.⁴⁷⁷

a. Siyasi İçerikli Reklam Kavramı ve Yanıltıcılık Potansiyeli

Reklam, kitle iletişim araçlarının hakimiyeti altındaki kamusallığın üstlenmiş olduğu bir işlevdir ⁴⁷⁸ ve seçmen tercihlerini etkilemeye yönelik olarak kullanılabilir. Bu kapsamda, dezenformasyonun bir aracı olarak siyasi içerikli

⁴⁷⁶ *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, para. 287; *Mugemangango v. Belçika*, para. 72.

⁴⁷⁷ Online Political Advertising and Microtargeting: The Latest Legal, Ethical, Political and Technological Evolutions Webinar Series Report, 15-18 June 2020, International IDEA, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/online-political-advertising-and-microtargeting-the-latest-legal-ethical-political-and-technological-evolutions-en.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2024), s. 17.

⁴⁷⁸ Habermas, *Kamusal Yaşamın Yapısı*..., s. 352.

reklamlar ele alındığında, ekonomik kazançtan ziyade doğrudan demokratik tartışma ortamını ve serbest seçim hakkını etkilemeyi hedefleyen karmaşık bir mesele ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir tarafta siyasi reklamı koruma kapsamına alarak ifade özgürlüğüne saygı duymak ve demokrasi için taşıdığı değeri korumak, diğer tarafta seçmen iradesinin manipüle edilerek reklamların demokratik süreçte olumsuz etki edecek biçimde kötüye kullanılmasını engellemek arasında dengenin kurulması hassas bir meseledir. Siyasi reklamlarda, ticari olanlardan farklı olarak, genel çığara hizmet edecek özgür ve adil seçimleri sürdürmek esas olmalıdır. Avrupa Konseyi de özellikle kamu yayıncılığı açısından seçim dönemlerinde editoryal bağımsızlığın önemine dikkat çekmiş ve kamu yayıncılığı hizmetinin eşit şartlarda ve ücretsiz olarak siyasi partilerin ve adayların mesajlarını iletmesini de kapsadığının altını çizmiştir.⁴⁷⁹ Siyasi reklamlar konusunda özellikle kamu yayıncılığında şeffaf ve dengeli olunması önemlidir.

Siyasi içerikli reklamlar bir pazarlama stratejisinin parçası olarak düşünülebilir. Nitekim insan zihninin farkında olmadan kandırılabilmesi mümkündür. Bu kapsamda gerçekleştirilen bir çalışmada da siyasi reklamların sahte oluşturulabildiği örnekleriyle tespit edilmiştir.⁴⁸⁰ Farklı hesaplar üzerinden farklı kişileri destekliyor olarak görülmesine rağmen, aslında aynı kişi tarafından oluşturulabildiği, aynı kişinin farklı görüşleri desteklediği ya da tek bir amaç doğrultusunda sahte siyasi mesajlar oluşturulabildiği çalışmanın önemli çıktıları arasındadır. Bu doğrultuda, sahte mesajların salt siyasi bir amaçla oluşturulması mümkün olduğu gibi, daha fazla takipçi çekmek ve takipçilerin *Google* reklamlar (*Google adds*) üzerinden paraya çevrilmesi amacının da güdülmesi gözlemlenen bir durumdur. Dolayısıyla da siyasi ve finansal amaçların iç içe geçtiği durumları da göz ardı etmemek gerekir. Bu iç içe geçme durumu en çok da seçim süreçlerinin adillliğini etkileme riskini barındırmaktadır.

Ücretli siyasal reklamlar, gazete ve televizyonlar üzerinden verilebileceği gibi, internet araçları üzerinden de verilebilmektedir.⁴⁸¹ Bununla birlikte aradaki fark,

⁴⁷⁹ Recommendation CM/Rec(2007)15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d4a3d%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d4a3d%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁴⁸⁰ Seçmen İradesi Manipülasyona Hazır, 20.07.2022, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/turkiye-manipulasyona-hazir/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁴⁸¹ Örneğin *Google Adds* hakkında bkz. <https://support.google.com/google-ads/answer/6319?hl=tr> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

internet hizmetlerinin yapısı gereği bireylerin kişisel özelliklerine göre mikro hedefleme yapabilmeyi kolaylaştıracak araçlara erişimi mümkün kılmasıdır.⁴⁸² Özellikle veri analizleri yapan *broker*lar ve sosyal medya platformları üzerinden mikro hedefleme araçlarıyla toplanan bireylerin demografik özellikleri, alışkanlıkları, eğilimleri gibi hassas nitelikteki veriler, seçmen kategorilerinin oluşturulmasında önemli bir yer bulmaktadır.⁴⁸³ Ancak hassas nitelikteki bu verilerin toplanarak işlenmesi ve bunun siyasi reklam aracı olarak kullanılması; bir tarafta siyasi söylemin yayılmasına hizmet etmesi, diğer tarafta ise bireylerin özel hayat ve aile hayatına saygı hakkına müdahale etmesi bakımından düzenlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin takdir yetkisi içinde kaldığından, televizyonda ücretli siyasi reklam yapılmasına ilişkin yasaklar öngörülmesinin önünde bir engel yoktur. Diğer taraftan, katılımcı demokrasilerde, hakim grupların toplumsal kesimlerin talepleri için özgürce ve etkili bir şekilde mücadele edebildiği bir ortamın demokrasilere güç ve istikrar katacağı; bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayma, katılımı artırma ve siyasi iktidarı denetleme gibi ciddi roller üstlenmekte oldukları savunulabilmektedir.⁴⁸⁴ Bununla birlikte, mali açıdan güçlü çıkar grupları tarafından demokratik sürecin çarpıtılmasını önleme ve seçimler sırasında eşit şartlar sağlama amacı gütmesi bakımından siyasi içerikli reklam yasakları meşru kabul edilebilir.

Geleneksel medya kullanılarak yapılan siyasi içerikli reklamın yanında, çevrim içi siyasi içerikli reklam, siyasi partiler ve siyasiler tarafından sosyal medya platformları üzerinden bireylere iletilerek ya da bizzat bireylerin sosyal medya platformlarında paylaşımları beğenmesi ya da yeniden paylaşarak yayınlaması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca, siyasi içerikli reklam, çevrim içi platformlar ya da diğer araçlar vasıtasıyla ücretli siyasi reklamcılık faaliyeti şeklinde gerçekleşebilmektedir. Salt ekonomik kazanç menfaatine yönelik olan ticari

⁴⁸² Örneğin; Meta İşletme Yardım Merkezi, benzer hedef kitleler hakkında bkz. <https://www.facebook.com/business/help/164749007013531?id=401668390442328> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁴⁸³ GORTON William A., “Manipulating Citizens: How Political Campaigns’ Use of Behavioral Social Science Harms Democracy”, *New Political Science*. C. 38, S. 1, 2016, ss. 61-80, s. 62; Cambridge Analytica Skandalı açısından bkz. *Investigation into the Use of Data Analytics in Political Campaigns: A Report to Parliament*, 06.11.2018, Information Commissioner’s Office, <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2260271/investigation-into-the-use-of-data-analytics-in-political-campaigns-final-20181105.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024), s. 24; PLAIZIER Cees, *Micro-targeting consent: A Human Rights Perspective on Paid Political Advertising On Social Media*, Yüksek Lisans Tezi, Amsterdam, University of Amsterdam Institute for Information Law, 2018, s. 11.

⁴⁸⁴ ACAR Eray, “Katılımcı Demokrasilerde Baskı Gruplarının İşlev ve Yöntemleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 61, 2019, ss. 235-249, s. 247-248.

reklamdan farklı olarak, siyasi reklamın siyasi içerik ihtiva ettiği açıktır. Bununla birlikte, hangi içeriğin siyasi olarak nitelendirileceği ele alınması gereken bir başka konudur.

Bununla birlikte, tanımdaki açıklık ve öngörülebilirlik bakımından, örneğin bir köşe yazısında yer alan siyasi içerikli bir mesaj, bu tanım kapsamında siyasi reklam olarak her durumda açıkça belirlenemeyebilir. Mesajın siyasi reklam olarak belirlenmesi, uygulanacak kısıtlamalar bakımından farklı değerlendirmeleri gerektireceğinden, tanımın yeterince açık ve öngörülebilir olmasına gerek duyulmalıdır. Bu kapsamda siyasi reklamlara yönelik öngörülen sınırlamalar tüm medya ve platform türlerine genel bir şekilde uygulanacaktır. Bununla birlikte siyasi söylem söz konusu olduğunda, kısıtlamalar bakımından daha katı bir denetimin olması gerektiği ve genel bir kısıtlama rejiminin uygulanmasının siyasi ifade özgürlüğü bağlamında sorunlara yol açabileceğini belirtmek gerekir. Öyle ki, herhangi bir siyasi parti ya da siyasi aktöre hizmet etmemekle birlikte, kamusal tartışma gerektiren kamu yararına bir konuda ticari olmayan pek çok kampanyanın, bir seçim kampanyası sırasındaki siyasi tartışmalarla bağlantılı olma potansiyeline sahip olabileceği unutulmamalıdır. Kaldı ki, editoryal sorumluluk altındaki siyasi görüşlerin ve diğer içeriklerin ve ayrıca kişisel sıfatla ifade edilen görüşlerin, düzenleme kapsamına girmediği açıkça ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla da bir seçimin sonucunu, bir yasama veya düzenleme sürecini veya oy verme davranışını etkileme ihtimali olabilecek her içeriğin siyasi içerikli reklam olarak değerlendirilme olasılığı bulunmaktadır. Esas alınacak kriter, ücretli olup olmamaktan ziyade, bir siyasi aktör namına yayılan mesajların siyasi reklam olarak nitelendirilebileceği ve dolayısıyla kabul edilen kurallarda yer alan koşul ve kısıtlamalara tabi olabileceği şeklinde yorumlanabilmesi olmalıdır.

AİHM, *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre* kararında, *Raëlian* hareketinin propagandasını içeren internet sitesine yönlendirme yapan ve kamuya açık alanda sergilenen reklam afişi kampanyasına izin verilmemesini ele almıştır. Başvurucu dernek tarafından talep edilen iznin reddedilmesinin yeterli ve uygun gerekçe taşıdığı gerekçesiyle AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edilmediğine karar verilmiştir.⁴⁸⁵ Bu davada tartışılan asıl mesele, devletin bir derneğe kamusal alan sağlayarak, afiş

⁴⁸⁵ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre* [BD], para. 76.

kampanyası yoluyla fikirlerini yaymasına izin vermek zorunda olup olmadığıdır. Başvurucu derneğin amacı statüsüne göre “*dünya dışı varlıklarla ilk temasları sağlamak ve iyi ilişkiler*” kurmaktır.⁴⁸⁶ Başvuruya konu kampanya ile derneğin bu kapsamdaki fikirlerine ve faaliyetlerine kamuoyunun dikkatinin çekilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁸⁷ Başvuruda, aslında bir derneğe ait afiş ve kural olarak siyasi olmayan bir içerik söz konusu olsa da afişin içinde doğrudan atıf yapılarak dikkatin çekilmek istendiği internet sitesinin içeriği de kampanyaya izin verilmesi talebinin reddi açısından dikkate alınmıştır. Bu dava, siyasi içerikli reklamların belirlenebilmesi için net kriterlerin olmaması ve siyasi reklam tanımlaması yapılmasında yaşanan zorluklar bakımından da kıyasen incelemeyi hak etmektedir. Başvuruya konu somut olayda, yerel makamlar tarafından dile getirilen endişelerin ilgili ve yeterli gerekçelere dayandığı kanaatine varılmıştır.⁴⁸⁸ Bu başvuruda, söz konusu kısıtlamanın kapsamı kamuya açık yerlerde afişlerin sergilenmesiyle sınırlıdır. AİHM ilgili kişilerin temel haklarını kısıtlamaya karar verirken, yetkililerin söz konusu hakları en az ihlal edecek araçları seçmeleri gerektiğini yineleyerek; başvuruçunun internet sitesi üzerinden, yani diğer araçlar aracılığıyla fikirlerini yaymaya devam edebildiği göz önüne alındığında, kamuya açık alanda afişli bir kampanyaya izin verilmemesi tedbirinin orantısız olduğunun söylenemeyeceğine işaret etmiştir.⁴⁸⁹

Diğer taraftan, siyasette kullanıldığında reklamcılık faaliyetleri çoğunlukla propaganda ile karıştırılabilir ancak işlevleri bakımından farklıdır.⁴⁹⁰ Dar anlamda siyasi içerikli reklamdan kasıt seçim dönemlerinde siyasi partiler tarafından iletilen siyasi mesajlardır. Geniş anlamda bakıldığında, kamuoyunu ilgilendiren ücretli ya da ücretli olmayan her türlü siyasi mesaj da kapsama dâhil edilebilecektir. Bu noktada siyasi içerikli reklam için kullanılan araçlar ve devreye giren aktörlerin niteliği önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu ücretli çevrim içi siyasi reklam konusunda, “*çevrim içi platformların, mesajların pazarlanması için ücretli olarak insan influencer ve/veya robotlar gibi stratejik yayma tekniklerinin kullanımı konusunda yeterli bilgi sunmadığını ve siyasi reklamlar ve sponsorlu içerikler konusunda yeterli şeffaflık*

⁴⁸⁶ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre [BD]*, para. 10.

⁴⁸⁷ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre [BD]*, para. 62.

⁴⁸⁸ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre [BD]*, para. 76.

⁴⁸⁹ *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre [BD]*, para. 75.

⁴⁹⁰ İşlevsel farklılıklar bakımından bkz. İLTER Metin Serhat, “Siyasi Kampanya Çalışmalarında, Siyasal Reklamcılığın Siyasi Parti Adayları ve Seçmenler Üzerindeki Etkileri”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, S. 20, 2020, ss. 79-96, s. 80-81.

sağlamamış olduğunu” ifade etmektedir.⁴⁹¹ Çevrim içi siyasi içerikli reklamın ücretli ya da sponsorlu olması, siyasi mesajın iletilmesine ilişkin menfaatin yanı sıra platform ya da diğer aktörler açısından ekonomik kazanç menfaatini de devreye soktuğundan, sosyal medya içeriklerine reklam yerleştirmenin denetimi ve şeffaflık gereksinimi önem kazanmaktadır. Şeffaflık, özellikle siyasi reklamın arkasındaki sponsorun kimliği, hedeflemede kullanılan kriterlerin kapsamı ve amacı ile reklama harcanan maddi kaynak hakkında daha kapsamlı bilginin seçmen kitlelerine sağlanması için bilgi havuzları oluşturulmasını gerektirir.⁴⁹² Ayrıca kullanılabilecek kişisel veri miktarı veya hedef kitlelerin belirli gruplara ayrılmasına sınırlar koyarak hedefleme alanını azaltma da amaçlanabilir.⁴⁹³

Yukarıda işaret edildiği gibi, siyasi içerikli reklamların yayılmasında, sosyal medya platformlarında bireyler tarafından yapılan ya da *retweet* edilen (yeniden paylaşılan) ya da beğenilen kullanıcı paylaşımları ya da *bot* hesapların kullanılması gibi yapay zeka temelli otomatik yöntemler de rol oynayabilmektedir. Örneğin *META*, öncelikle *Facebook* reklam kütüphanesi kurarak siyasi kampanyaların reklam bütçeleri ve hedeflenen gruplar hakkında bilgi vermeye dönük bir araç geliştirmiştir. *META*; sosyal meseleler, seçimler veya siyasetle ilgili son yedi yılda yayınlanmış reklamları reklam kütüphanesinde toplamaktadır.⁴⁹⁴ Bu çerçevede *Facebook* reklam kütüphanesinde toplanan reklamlar üzerinden, bir seçim döneminde siyasal reklamlar bakımından bir manipülasyon olup olmadığının tespitine yarar veri toplanabilmesi mümkündür. Öte yandan, *Google* ve *META* sosyal medya platformları, siyasi nitelikteki reklamlarda yapay zeka araçlarının kullanılması halinde bir ibare eklenmesini zorunlu kılan bir düzenleme yapmıştır.⁴⁹⁵ *META* örneğindeki gibi teknoloji şirketleri şeffaflık mekanizmaları kapsamında kamuya açık olarak aranabilen siyasi içerikli reklam kütüphaneleri oluşturabilmektedir.

Bununla birlikte, siyasi içerikli reklamın tanımı ve kapsamını açık biçimde belirleyememek önemli bir zorluktur. Örneğin *Facebook*, siyasi içerikli reklamlar

⁴⁹¹ Tackling Online Disinformation: A European Approach, **a.g.e.**, para. 3.1.1.

⁴⁹² Tackling Online Disinformation: A European Approach, **a.g.e.**, para. 3.1.1.

⁴⁹³ International IDEA (2018), **a.g.e.**, s. 13.

⁴⁹⁴ Meta Reklam Kütüphanesi için bkz. <https://tr-tr.facebook.com/ads/library/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁴⁹⁵ Updates to Political Content Policy, September 2023, bkz. <https://support.google.com/adspolicy/answer/13755910?hl=en> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

bağlamında seçimleri ve sonuçların meşruluğunu sorgulayan içerikleri yasaklamaktadır.⁴⁹⁶ Bu noktada özellikle belli bir ideoloji içeren ve manipülasyon hedefleyen siyasi reklamlar tartışma konusu olabilir. Bununla birlikte, siyasi içerikli reklamların oluşturulmasında kullanılan mikro hedeflemenin dayandığı veriler her zaman açık şekilde ideolojik bir içerikte olmayabilir. Örneğin, milliyetçi duygulara hitap eden bir yayının izlendiğine ilişkin toplanan kişisel veri dahi, nitelik itibarıyla zımni ideolojik bir veri niteliğinde kullanılabilir. Dolayısıyla, teknoloji şirketleri, siyasi reklamların hangi yöntemle ve kimleri hedeflediği konusunda daha fazla bilgi sağlayamamakta ve bu da reklam içeriklerinin belirlenerek kategorize edilebilmesinde zorluk yaratabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, *X* ve *Facebook* siyasal reklamlar açısından diğer reklamlara nispeten daha fazla ayrıntı içeren katmanlı bir yaklaşıma doğru ilerliyor gibi görünmektedir.⁴⁹⁷ Örneğin özellikle derin sahte ile oluşturulan görüntü ve videoları içeren reklamlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu nedenle de bu kapsamda olduğu değerlendirilen reklamlara erişiminin engellenmesi söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte, siyasi reklamlarla ilgili yapılan düzenlemelere rağmen gerek *META* gerek *Google* ve *X* gibi diğer büyük sosyal medya platformları, algoritmik şeffaflık ve hesap verilebilirlik konusunda yeterli bulunmamaktadır.⁴⁹⁸

Siyasi içerikli reklamlarda kullanılan teknikten ziyade, seçmenleri aldatmak veya manipüle etmek için kullanılma amacı, hassasiyet gösterilmesi gerektiren diğer bir meseledir. *Bot* gibi yapay zeka destekli tekniklerin kötüye kullanımlarını önlemeye yarar şeffaflık düzenlemelerinin yapılması mümkündür. Ancak bunların titizlikle hazırlanması, ifade özgürlüğü üzerinde sansür ya da caydırıcı etki yaratacak, anonim özelliği tehlikeye atacak nitelikte kullanılmamasına dikkat edilmelidir.⁴⁹⁹ Dezenformasyon kampanyalarının kamuoyunu etkilemek ve demokratik sonuçları manipüle etmek için mikro hedefleme tekniklerinden yararlandığı durumlar, kullanılan veri toplama algoritmalarına göre değişebilir. Örneğin, filtre balonları, kullanıcının

⁴⁹⁶ META'nın siyasi içerikli reklamlara ilişkin politikası hakkında bkz. <https://www.facebook.com/business/help/253606115684173> (Erişim Tarihi: 21.02.2025)

⁴⁹⁷ LEERSSEN Paddy / AUSLOOS Jef / ZAROUALI Brahim / HELBERGER Natali / DE VREESE Claes H., "Platform Ad Archives: Promises and Pitfalls", *Internet Policy Review*, C. 8, S. 4, 2019, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1421.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 9.

⁴⁹⁸ ERSAY Bala Ulaş, "Seçimlerin Gizli Kadercisi: Türkiye'de Siyasi Mikro Hedefleme Kampanyalarının Yolculuğu", 12.05.2023, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/secimlerin-gizli-kadercisi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

⁴⁹⁹ WILLIAMS Jamie Lee, "Cavalier Bot Regulation and First Amendments Threat Model", 21.08.2019, Knight First Amendment Institute at Columbia University, <https://knightcolumbia.org/content/cavalier-bot-regulation-and-the-first-amendments-threat-model> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

etrafını saran bir dizi kişiselleştirilmiş veri kümesinden oluşur. Dijital ortamda bireyin profil geçmişine göre seçilen içerikle belirli kullanıcıları hedefleyen algoritmalara dayanır.⁵⁰⁰ Filtre balonu adeta bir mercek gibi bireyin sosyal medyadaki dünyasında neyi görüp neyi göremeyeceğini kontrol ederek deneyimlediği dünyayı kişiselleştirerek dönüştürür.⁵⁰¹ Bu bozucu etki, kişiselleştirilmiş filtrelerin ortaya çıkardığı zorluklardan biridir. Algoritmaların kişiye özel oluşturduğu bu balonlar, kullanıcıyı tanımlayarak dış dünyaya onun aslında kim olduğunu anlatır. Filtre balonlarında, bireyler yalnızca hoşlarına giden, katıldıkları, etkileşime girdikleri ve görüşlerine yakın verilerden oluşan bilgiyi alır, diğer bilgilerle ilgilenmezler. Hatta doğrulanmış bilgilere veya farklı görüşlere kayıtsız kalmayı da tercih edebilirler. Bir araştırmada, yanlış bilginin platformdaki sosyal botların etkilerini ortadan kaldırıldığı durumda bile doğru bilgiye göre çok daha hızlı yayıldığını ve geniş bir görünürlüğe ulaştığı gösterilmiştir.⁵⁰² Dolayısıyla, sosyal medyadaki gerçek kullanıcıların da yanlış bilgiyi tanımadaki yetersizliklerini ve bilinçsiz de olsa yayılımına destek verdikleri gözlemlenmektedir.⁵⁰³ Öyle ki, sosyal medyada paylaşılan içeriklerin yanlış olduğunun ortaya konulması halinde dahi, kullanıcının paylaşarak destek verdiği bilginin doğru olmadığına dair inancının kolaylıkla değişmediği de gözlemlenebilmektedir. Sonuç olarak birbirini tekrar eden iletilerin ve karşıt görüşlerin sansürlendiği sınırlı bir alan, kullanıcıların kişisel yankı odalarını oluşturur.⁵⁰⁴ Rasyonel akıl yürütmeden uzak, farklı görüşlere kayıtsız ve her türlü telkine açık olma hali dezenformasyonun yayılmasına da hizmet edebilecek tehlikeli bir durumdur.

Diğer taraftan, sosyal medya veya haber sitelerindeki yorumların çoğu, organik yayılma ile değil algoritmik güçlendirme veya etkileşim artmasıyla viral olma yoluyla geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu da geniş kitlelere yayılarak popüler olan bu yorumların demokratik tartışma ortamı açısından zehirli olup olmadığına özel bir önem atfetmeyi gerektirir. Aslında sosyal medyada etkileşimler, nezaketsiz davranışları ya da olumsuz olayları ödüllendirmektedir. Araştırmalara göre, duygulara

⁵⁰⁰ AKÇAY Elif, Botların Gölgesinde Siyaset Bilişimsel Propaganda, Kabalcı, İstanbul, 2024, s. 65.

⁵⁰¹ Filtre balonları ve yankı odaları kavramı için bkz. PARISER Eli, The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You, Penguin Press, New York, 2011.

⁵⁰² RESNICK Brian, “False News Stories Travel Faster and Farther on Twitter Than the Truth”, 19.03.2018, Vox, <https://www.vox.com/science-and-health/2018/3/8/17085928/fake-news-study-mit-science> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁵⁰³ VAROL Onur, “Sosyal Botlar ve Dezenformasyon Kampanyaları Nedir?”, 23.01.2023, Sarkaç, <https://sarkac.org/2023/01/sosyal-botlar-ve-dezenformasyon-kampanyalari-nedir/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

⁵⁰⁴ Uluk, a.g.e., s. 19.

ya da ideolojik kutuplaşmalara hitap eden paylaşımlar daha çok etkileşim çekmektedir.⁵⁰⁵ Bu da algoritmaların devreye girerek dikkat çekici içeriğin etkileşimini daha da artırması anlamına gelir. Bu etkileşim kaosu içinde, sosyal medyanın mantığı kısa süre içerisinde olaylara geniş yer vererek doygunluğa ulaştırmak, önemsizleştirmek ve son tahlilde başka şeye yönelmek şeklinde çalışır.⁵⁰⁶ Bu yönleriyle sosyal ağlardaki etkileşimin seçimi, önceki bölümlerde de dikkat çekilen kişiselleşmiş bir cezaevi modeline benzetilebilir. Kamuoyu, algoritmalar kullanılarak şekillendirilebilir.⁵⁰⁷ Bu işleyiş demokratik toplumda olması gereken çoğulculuk ve açık fikirliliğin önünü tıkayan önemli bir algoritmik engeldir.

Seçimlerde oy kullanacak hedef kesimlere siyasi içerikli reklamlarla yanıltıcı ve aldatıcı bilgiler ücretli *troller* ya da *botlar* kullanılarak iletilebilir. Bunlar bir çeşit sosyal robotlar olarak etkileşim göstermektedir. *Alan Turing* sosyal robotları bir insanla etkileşimli olarak konuşmak üzere tasarlanmış algoritmalar olarak tanımlamıştır.⁵⁰⁸ Yapay zekayla oluşturulan paylaşımlardaki etkileşimlerde *retweet* ve *like* sayılarının yüksekliği bu robotların tespitinde önemli bir göstergedir. Diğer bir ifadeyle *retweet* ve *like* sayılarına ilişkin istatistiksel veriler kullanılarak etkileşimin insan üretimi olup olmadığı tespit edilebilir. Bireyler, özellikle yapay zeka temelli iletişim araçlarının ayırt edilmesi konusunda bilinçlendirilmelidir.⁵⁰⁹ Siyasi alanda kullanılan dil, mesaj sıklığı, benzer içeriklerin başka hesaplar tarafından da paylaşılıp paylaşılmadığı bu konuda bir gösterge olabilir.

⁵⁰⁵ Bu konuda bir araştırma için bkz. KIM Jin Woo / GUESS Andrew / NYHAN Brendan / REIFLER Jason, “The Distorting Prism of Social Media: How Self-Selection and Exposure to Incivility Fuel Online Comment Toxicity”, *Journal of Communication*, C. 71, S. 6, 2021, ss. 922–946.

⁵⁰⁶ VAN DIJCK José / POELL Thomas, “Sosyal Medya Mantığını Anlamak”, (Çev. Ş. Koçak Kurt), *Yeni Medya*, S. 9, 2020, ss. 110-128, s.112.

⁵⁰⁷ Van Dijck / Poell, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁰⁸ FERRARA Emilio / VAROL Onur / DAVIS Clayton / MENCZER Filippo / FLAMMINI Alessandro, “The Rise of Social Bots”, *Communications of the ACM*, C. 59, S. 7, 2016, ss. 96-104, s. 96; Düşünen makinler hakkındaki öngörülerini için bkz. ARF Cahit, “Makine Düşünebilir Mi ve Nasıl Düşünebilir?”, *Atatürk Üniversitesi Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları*, No. 1, Erzurum, 1959, ss. 91-103, s. 103: “*Makinelerin bazı işleri insan beynine nazaran daha çok daha çabuk yapabilmeleri mukabil anlayış yani alış kapasiteleri büyük bir salonu doldurabilecek kadar büyük olanlarında bile tenevvü bakımından insan beyninden çok düşüktür. İnsan beyninin kendi kendisini kendi inisiyatifi ile tekemmül ettirmesine mukabil makine yapıldığı gibi kalmaktadır. Bununla beraber kendi kendisini tekemmül ettiren makine tasarlamak mümkündür. Fakat kanaatimce insan beyni ile makine arasındaki asıl fark, insan beyninin estetik mahiyette olan kararlar verebilmesine, verilen bir işi yapıp yapmamak hususunda kendisini özgür hissetmesine mukabil makinede bu vasıfların benzerlerinin yok oluşudur.*”

⁵⁰⁹ ÖZGÜR Esra, “Bot Hesaplar Nasıl Tespit Edilir?”, 18.12.2021, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/bot-hesaplar-nasil-tespit-edilir> (Erişim Tarihi: 1.11.2024); ayrıca Trol hesaplar konusunda dikkat edilmesi gereken noktaları çeşitli profiller üzerinden inceleyerek aktaran oyunlar da mevcuttur. Örneğin, Spot the Troll (Trolü Tespit Et) için bkz. <https://spotthetroll.org/profile/1> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Diğer taraftan, özellikle seçim zamanlarında ya da kamuoyunu ilgilendiren konularda belli bir görüş doğrultusunda sosyal kontrol sağlanmak istenebilir. Örneğin T.C. Anayasa Mahkemesi ilk defa internet sitesinde *trol* olarak tabir edilen sahte hesaplarla devlet aleyhine gündem oluşturularak kamuoyunun algısının yönlendirildiği iddiasını örgüt propagandası kapsamında tutuklama tedbirinde kullanılan kuvvetli suç şüphesi açısından değerlendirmiştir.⁵¹⁰ Sahte hesapların tek başına bir tutuklama tedbirine gerekçe oluşturması ifade özgürlüğü kapsamındaki adil dengenin es geçilmesi anlamına gelebilir. Bu nedenle başkaca hukuka uygun elde edilmiş delillerle desteklenmediği müddetçe tek başına delil olarak dikkate alınmaması gerekir. Benzer şekilde kullanılan bir başka yöntem de *astroturfing* olarak karşımıza çıkabilir. Bir siyasi mesajın geniş kitleler tarafından desteklendiğine yönelik yanlış bir algı oluşturma amacıyla sosyal medya *bot*larının, paralı trollerin, *influncer*ların ve sahte hesapların birlikte paylaşım yapmasının organize edilmesi bu kapsamdadır.⁵¹¹ Diğer bir anlatımla, *astroturf*, aslında kamuoyunda tabanda geniş destek bulmayan konuların organize ve sistematik şekilde gündeme taşınarak daha geniş bir kitleye sun'î şekilde ulaştırılması olarak açıklanabilir.⁵¹² Bir bütün olarak bakıldığında bu algoritmik aktörler kamuoyunun manipüle edilmesi amacıyla kullanılarak bilişimsel propaganda araçları olarak kullanılabilmektedir.⁵¹³ Bu yöntemler, özellikle paralı siyasi reklam kampanyalarının bireyler üzerinde algı yönetimi yaparak manipüle etmeye yarayan boyutu olarak ele alınabilir.

b. Siyasi İçerikli Reklamlarda Adil Dengenin Gözetilmesi

Seçim süreçlerinde siyasi içerikli reklamların adil ve doğru olması, seçmen iradesinin demokratik biçimde oluşması için olmazsa olmaz bir koşul olarak görülmelidir. Nitekim siyasi çıkarlar doğrultusunda, özellikle finansal açıdan güçlü olanların seçim süreçlerinde diğerlerine oranla avantaj elde etmesi, demokratik tartışma ortamında olması gereken adil dengeyi zedeler. Avrupa Konseyi seçim

⁵¹⁰ AYM, Cemal Azmi Kalyoncu, Başvuru No. 2018/5316, 8/9/2021, para. 53.

⁵¹¹ MAHBUB Syed / PARDEDE Eric / KAYES A.S.M. / RAHAYU Wenney, "Controlling Astroturfing on the Internet: A Survey on Detection Techniques and Research Challenges", International Journal of Web and Grid Services, C. 15, S. 2, 2019, ss. 139-158, s. 140.

⁵¹² Akçay, **a.g.e.**, s. 93-94.

⁵¹³ AKÇAY Elif / SÜTCÜ Cem, Bilişimsel Propaganda Farkındalık Ölçeği ve Kamuoyu Üzerindeki Etkisi, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, S. 46, 2024, ss. 45-74, s. 48; YETKİN Barış, Dijitalleşen Siyasal İletişimde Bilişimsel Propaganda: Botlar, Atatürk İletişim Dergisi, S. 16, 2018, ss. 51-72, s. 59.

kampanyalarının finansmanı, şeffaflığı, denetimi ve uygulanacak yaptırımları kapsayan bir tavsiye kararı da yayımlamıştır.⁵¹⁴ Çoğu Avrupa devletinde kampanya finansmanına ilişkin mevcut yasal kurallar dijital materyallerin dahil edilmesini gerektirmemektedir ve siyasi partilere veya adaylara yapılan yabancı bağışlar yasaklanmış olsa da hiçbir kural yurt dışı harcamaları açıkça yasaklamamaktadır.⁵¹⁵ Bu da siyasi finansmana ilişkin şeffaflık üzerine kurulu kuralların dolanılmasına neden olabileceği gibi, uygulanmalarını da etkisiz kılabilir.

Bu çerçevede devletler tarafından siyasi içerikli reklamlarla ilgili düzenlemeler yapılması meşru görülebilir. Öyle ki, toplumsal, sosyo-ekonomik ve tarihsel bağlamların farklılaşması dikkate alındığında, her devletin bu alanda bir takdir yetkisi içinde hareket ettiği kabul edilmelidir. Bu kapsamda, AİHM'nin siyasi içerikli reklamlara ilişkin yaklaşımı, demokratik tartışma ortamındaki dengeyi zedeleyici bir etki taşıyan dezenformasyon bağlamında da önemlidir. Nitekim, siyasi içerikli reklamlar dezenformasyonun bir aracı olarak da kullanılabilir. Siyasi nitelikteki tartışmaların baskın ve mali açıdan güçlü kabul edilebilecek aktörler tarafından manipüle edilebileceği ve seçmenler üzerinde adil olmayan bir etki yaratabileceğini göz ardı edilmemelidir. Siyasal reklam altyapılarının ticari gücü olan gruplar tarafından manipüle edilebileceği de bir gerçektir.⁵¹⁶ Nitekim AİHM de bu yaklaşımdan hareketle siyasi içerikli reklamlara ilişkin yasal kısıtlamaların gerekli olabileceğini kabul eden bir içtihat geliştirmiştir.

Bu doğrultuda AİHM'nin siyasi içerikli reklamlara ilişkin içtihadında kural olarak ücretli siyasi reklamların ele alındığı görülmektedir. AİHM'nin yaklaşımında seçim sürecinde seçmenle olan iletişimde adil olmayan bir etki yaratılabileceği dikkate alınmıştır. Parlamento seçimlerinin medyada yanlı olarak yer aldığı iddiasına ilişkin *Communist Party of Russia ve diğerleri v. Rusya* davasında AİHM, kasıtlı manipülasyona dair doğrudan bir delil bulunmasa dahi devletlerin farklı seçim adaylarının adil olmayan bir şekilde medyaya maruz kalmasını önlemeye yönelik

⁵¹⁴ Recommendation Rec(2003)4 on Common Rules Against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns, Adopted by Committee of Ministers on 8 April 2004, Council of Europe,

[https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activity%20interface2006/rec%202003%20\(4\)%20pol%20parties%20EN.pdf](https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activity%20interface2006/rec%202003%20(4)%20pol%20parties%20EN.pdf) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵¹⁵ Doublet, **a.g.e.**, s. 16.

⁵¹⁶ Shattock, **Fake News...**, s. 24.

serbest seçim hakkından kaynaklanan pozitif yükümlülüklerini sorgulamıştır.⁵¹⁷ AİHM, Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi kapsamında devlet kontrolündeki kitle iletişim araçları tarafından yapılan yayınların dengeli ve serbest seçimlerin ruhuna uygun olmasını sağlama konusunda pozitif yükümlülükleri olduğunu değerlendirmiştir. Bununla birlikte, somut olayda seçimlerdeki itiraz sisteminin, bu konudaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmek için yeterli olduğuna işaret etmiştir. Bu yükümlülük devletin görsel-ışitsel medyada muhalefet partilerinin ve adaylarının televizyondaki görünürlüğünü güvence altına almak ve medyanın editoryal bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına almak için bazı adımları kapsar. AİHM'ne göre devlet, çoğulculuk gereği, medyayı farklı bakış açılarına açmak için müdahale etme yükümlülüğü altındadır. Somut başvuru açısından, başvuruçuların ulusal çapta yayın yapan televizyon kanallarına bir ölçüde erişim sağlamış olmaları, farklı siyasi güçler arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın, kendilerine ücretsiz ve ücretli yayın süresi sağlanmış olduğu dikkate alınmıştır. Muhalefet adaylarına tahsis edilen yayın süresi ve partilerin ve adayların bölgesel televizyon kanallarına ve diğer kitle iletişim araçlarına da erişim imkânı sağlandığı dikkate alındığında, muhalefet partisi adaylarının da kendi kontrol ettikleri medya aracılığıyla seçmenlere siyasi mesajlarını iletebilmiş oldukları göz önünde bulundurulmuştur. Devletin görsel-ışitsel medyanın tarafsızlığını sağlamadığı yönündeki iddianın kanıtlanamadığının altı çizilmiştir. Diğer bir ifadeyle, devletin fiili eşitliği sağlamada yetersiz kaldığı tespit edilse de bu durumun pozitif yükümlülüklerin ihlali olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varılmıştır.⁵¹⁸ Somut olayın özel koşullarında, serbest seçim hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.⁵¹⁹

Diğer taraftan, siyasi içerikli reklam konusunda seçmen iradesi üzerinde dış aktörlerin etkisi de AİHM içtihadında dikkate alınan başka bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Fransız siyasi partisinin yabancı bir siyasi parti tarafından finanse edilmesine ilişkin yasağın seçim komisyonu tarafından onaylanmasına ilişkin *Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde v. Fransa* kararında, özgür ve adil seçimlerin gerçekleşmesi için gerekli kurumsal düzenin korunması amacıyla

⁵¹⁷ *Communist Party of Russia ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 29400/05, 19/06/2012, para. 119 vd.; ayrıca bkz. Guide on Article 3 of Protocol No. 1, **op. cit.**, para. 99, s. 24-25.

⁵¹⁸ *Communist Party of Russia ve diğerleri v. Rusya*, para. 127-128.

⁵¹⁹ *Communist party of Rusya ve diğerleri v. Rusya*, para. 129.

yabancı bağış sınırlamalarının gerekli olduğu tespit edilmiştir.⁵²⁰ Başvurucu siyasi partinin diğer siyasi partilerinden fon almasını ya da seçim kampanyalarının devlet tarafından finanse edilmesine ilişkin sistemden yararlanmasını engelleyen hiçbir hukuki engel bulunmamaktadır. Bununla birlikte, somut olayın şartlarında, seçim adayları, seçim kampanyalarının finansmanı açısından diğer partilerin adaylarıyla aynı avantajlardan yararlanmaktadır, ancak yabancı bir partiden fon alma yasağı başvuru partiyi mali açıdan etkilemiştir. Ancak söz konusu tedbirin başvuru partinin siyasi faaliyetlerini yürütme kabiliyeti üzerindeki etkisi orantısız değildir. Yabancı bir partiden katkı alma yasağı, partinin mali durumu üzerinde bir etkiye sahip olsa da sonuç olarak içinde bulunduğu durum, fon sıkıntısı çeken herhangi bir küçük siyasi partiden farklı değildir.⁵²¹

Buna karşılık, bir siyasi partinin, yetkili makamlara beyan edilmemiş yabancı fonlar kullandığı iddiasıyla yasama organı seçimlerinden üç gün önce keyfi olarak seçimden menedilmesine ilişkin *Political Party Patria ve diğerleri v. Moldova* davasında farklı bir değerlendirme yapılmıştır.⁵²² Başvurucu siyasi partinin seçimlere katılmaktan menedilmesi yeterli ve ilgili gerekçelere dayanmamış, seçim komisyonu ve yerel mahkemelerin usulleri keyfiliğe karşı yeterli güvence sağlamamıştır. Yerel makamların kararları gerekçeden yoksun ve dolayısıyla keyfi olduğundan Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁵²³ Bu kapsamda, yabancı fon sağlandığına ilişkin iddiaların kanıtlanamamış olması dikkate alındığı gibi, yabancı fon sağlanmasının yasak olmasına ilişkin bu tür kısıtlamaların, seçim adayları için eşit ve adil koşullar yoluyla demokrasinin düzgün işleyişini güvence altına alma amacına hizmet ettiğinin altının çizilmesi önemlidir. Siyasi partilerin maddi desteklerinin seçim kampanyalarındaki önemi yadsınamaz. Bununla birlikte, devletin pozitif yükümlülükleri bağlamında bakıldığında; yasal düzenlemelerin seçim sürecinde tarafsızlığı ve yansızlığı teşvik etmesi, idari kaynaklarla ilgili olarak farklı adaylar ve partiler arasında eşit muameleyi teşvik etmesi, görevdeki adaylar da dahil olmak üzere tüm paydaşlar arasında oyun alanını eşitlemesi ve idari kaynakların yanlış amaçlarla potansiyel kötüye kullanımına karşı koruma sağlaması gerektiği

⁵²⁰ *Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde v. Fransa*, Başvuru No. 71251/01, 07/06/2007.

⁵²¹ *Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde v. Fransa*, para. 50.

⁵²² *Political Party Patria ve diğerleri v. Moldova*, Başvuru No. 5113/15, 14963/15, 15910/15..., 04/08/2020.

⁵²³ *Political Party Patria ve diğerleri v. Moldova*, para. 38.

vurgulanmalıdır.⁵²⁴ Bu noktalar özellikle çoğunluğu teşkil edenlerle diğer partiler arasında fırsat eşitliğini de sağlayacak bir sürecin yürütülmesine katkı sunacaktır. AİHM içtihadında altı çizildiği üzere, siyasi kampanyaların adil ve özgür bir ortamda yürütülmesine izin verecek şekilde işlemlerini sağlamak ve seçim sürecine katılmak isteyen tüm siyasi grupların ve bireylerin ayrımcı olmayan bir temelde medyaya engelsiz erişiminin önünde hiçbir yasal ya da idari engel bulunmamasını sağlamak devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır.⁵²⁵

Diğer taraftan, siyasi içerikli reklamlar konusunda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kamu hizmeti yayıncılarının programlarında siyasi partilere ve adaylara ücretsiz yayın süresi verilmesini de içerebilecek şekilde seçimlere adil ve kapsamlı bir şekilde yer verilmesini sağlama konusunda özel bir sorumluluğu olduğu belirtilmektedir.⁵²⁶ Bu kapsamda kamu yayın araçlarında siyasi partilere veya adaylara ücretsiz yayın süresiyle ilgili olarak, bu tür bir yayın süresinin verildiği her yerde, bunun şeffaf ve objektif kriterler temelinde adil ve ayrımcı olmayan bir şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁵²⁷ Fırsat eşitliğinin hem siyasi partiler hem de adaylar için seçim kampanyalarında, özellikle de kamuya ait medyanın yayınlarında güvence altına alınması gerekmektedir.⁵²⁸ Devlet tarafından yönetilen kitle iletişim araçlarının demokratik seçimlerin yürütülmesindeki önemi dikkate alındığında, bu konuda adil ve ayrımcı olmayan bir işleyişin sağlanması doğrudan serbest seçim hakkı ile ilişkilidir.

Bu kapsamda seçim propagandası amacıyla devlet tarafından yönetilen medyadaki yayın süresinden yararlanma imkânı ayrıca ele alınmalıdır. Siyasi partiler, seçim propagandalarını, bir adayla temsil edildikleri bölgeyle sınırlandırmayabilirler. Bununla birlikte, seçimlere bir siyasi partiden bağımsız olarak katılan bir aday, sadece

⁵²⁴ Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources During Electoral Processes, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), OSCE Office For Democratic Institutions And Human Rights (OSCE/ODIHR), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)004-e) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵²⁵ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the OSCE, Copenhagen, 29.06.1990, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024), para. 7.7 ve 7.8.

⁵²⁶ Recommendation No. R (99) 15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805e3c6b> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵²⁷ Recommendation No. R (99) 15, **op. cit.**, Principle 4.

⁵²⁸ Code Of Good Practice in Electoral Matters, Venice Commission, **op. cit.**, s. 10.

temsil ettiği bölgeye hitap eder ve siyasi bir parti gibi ülke rejiminin tümü üzerinde bir etki gösterme yetisine sahip değildir.⁵²⁹ Bu bağlamda ister siyasi partiler ister bağımsız adaylar söz konusu olsun, seçimlerin özgür ve adil koşullarda yürütülmesi için seçmenlerin bilgilendirilmiş ve bilinçli bir seçim yapabilmeleri, uygun ortamın sağlanmasına bağlıdır. Devlet kontrolündeki medyada siyasal reklam yapılmasında fırsat eşitliğinin temini de bu kapsamda ele alınmalıdır. Şüphesiz, ifade özgürlüğü her insan için önemli olmakla birlikte, özellikle de bireysel bir aday için önemlidir.⁵³⁰ Bir seçimde, siyasi partiden bağımsız bir aday devlet tarafından yönetilen medyanın avantajlarından yararlanamıyorsa adaylığı teoride kalacaktır.

Diğer taraftan, siyasi partiler açısından ayrımcılık teşkil eden uygulamalar bağlamında, seçimler sırasında seçmen kararının demokratik bir şekilde oluşmasına yönelik olarak yayınlar ve siyasi reklamlara ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması da devletin bu kapsamdaki pozitif yükümlülükleri arasında yer alabilir. Örneğin, ücretsiz seçim yayınları ile ilgili olarak devletin, bu yayınlar yönünden ayrımcı olmayan bir uygulama prensibi benimsemesi gerektiği açıktır. Seçim yayınlarına ilişkin düzenlemelerin ayrımcı olması, finansal bakımından zayıf olan kesimleri seçimlerde dezavantajlı konuma düşürecek durumlara yol açabilir. Bu konudaki düzenlemelerde önemli olan, benzer ya da aynı durumdaki bireylere uygulanan farklı muamelenin gerekçesidir ve bu gerekçe, AİHM'nin denetimine tabidir. Finansal destek seviyelerine yönelik bir ayırım gözetilmesinde haklı bir gerekçe bulunabilir.

Neticede, demokratik ortamı finansal açıdan güçlü grupların manipüle etmesine ya da bundan adil olmayan ve haksız avantaj sağlamasına engel olabilmek amacıyla hareket etmek kaydıyla, siyasi içerikli reklamlar bakımından devletlere tanınan geniş takdir yetkisi çerçevesinde sınırlamalar getirilmesi, kapsamlı usuli güvencelerin sağlanması ve ölçülülük kriterlerine riayet edilmesi halinde sorun yaratmayabilecektir. Aynı doğrultuda, ancak şiddet veya ayrımcılık temelinde nefret söylemi içeren siyasi reklamların cezalandırılması AİHM içtihadında siyasi söyleme tanınan kapsamlı koruma ile uyumlu olacaktır. Bununla birlikte, özellikle siyasi içerikli reklam tanımının belirsiz çerçevesi de dikkate alınarak, AİHM içtihadının bir tarafta demokratik ortamın çoğulculuğunu korumaya çalışırken gösterdiği tolerans eşiği,

⁵²⁹ *Oran v. Türkiye*, para. 20

⁵³⁰ *Oran v. Türkiye*, Kısmi Ayrık Görüş, Yargıçlar Sajó, Keller ve Lemmens, para.14; *Sukhovetsky v. Ukrayna*, Başvuru No.13716/02, 28/03/2006, para. 61.

diğer tarafta devletin takdir yetkisinin genişliği üzerinden okumaya çalıştığı seçim süreçlerinde siyasi söyleme uygulanan sınırlamaların orantılılığı ve gerekçelendirilmesine ilişkin yol haritası oluşturabilecek bir içtihat rehberliği sağlanmalıdır.

c. Sosyal Medya Platformlarında Siyasi İçerikli Reklamların Denetimi

Medyada kullanılan teknikler şeffaf olmayan siyasi içerikli reklamları da içermektedir. Özellikle, bir sonraki başlıkta ele alınacak olan mikro hedefleme yöntemlerinin kullanılması siyasi reklam çalışmalarının şeffaf olmamasına neden olabilmektedir. Bu yöntemler siyasi reklamın ayrımcı olup olmadığı veya doğrudan ya da dolaylı olarak hassas verilere dayanarak hedefleme yapılıp yapılmadığı konusunda bağımsız bir sonuca varmayı engelleyebilir. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri uyarınca şirketler, faaliyetlerinin demokratik seçimlere katılma hakkını zedelemeye katkıda bulunan yönlerini ele almak da dâhil olmak üzere, seçim süreçlerinde rol alan tüm paydaşların insan haklarına saygı gösterme ve ihlalleri giderme yükümlülüklerine sahiptir. Bu kapsamda, örneğin *META*, *Instagram* ve *WhatsApp* gibi uygulamaları yöneten teknoloji şirketlerinin, seçim süreçlerinde siyasi içerikli reklamlarla ilgili önlemler alması ve veri doğrulama kuruluşlarıyla iş birliği içinde çalışması önem taşımaktadır.⁵³¹ Bu önleme mekanizmaları internetin sağladığı kolaylıktan ve hızdan faydalanarak yayılan içerikleri inceleme, siyasi reklamları şeffaf hale getirme yoluyla seçimlere müdahale ya da manipülasyonla mücadeleye odaklanma bakımından etkili görülebilir. Aynı şekilde, örneğin bir başka sosyal medya paylaşım platformu olan *TikTok*, kamusal konularda ve seçim süreçleri hakkında yanlış bilgilendirmeyi, bu kapsamda nasıl oy kullanılacağı, seçmen kayıtları, adayların uygunluk koşulları, oy pusulalarının sayılması ve seçimlerin onaylanması süreçleri ile seçimin nihai sonucu hakkında yanlış bilgilendirmeleri yasakladığını açıklamıştır.⁵³² Sosyal medya platformlarının seçim sonuçlarıyla ilgili kurum ve

⁵³¹ How Meta is Preparing for Türkiye's 2023 Elections, 05.04.2023, Meta <https://about.fb.com/news/2023/04/how-meta-is-preparing-for-turkiyes-2023-elections/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵³² TikTok Seçim Takip Merkezi hakkında bkz. GELEN Emir, "Seçim Sürecinde Dezenformasyonla Mücadele Kararlılığımız", 12.04.2023, TikTok, <https://newsroom.tiktok.com/tr-tr/election-integrity-efforts> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

kuruluşlar tarafından teyit edilmeden paylaşılan içeriklerin görünürlüğünü azaltmak için veri doğrulama ortaklarıyla iş birliğinin sağlanması gerekmektedir.⁵³³

Gözetim Kurulu da Pakistan’da seçim öncesi dönemde bir haber kuruluşu tarafından paylaşılan mecliste bir milletvekilinin yaptığı konuşmanın yayında bırakılmasına ilişkin *META*’nın kararını onaylarken, seçim öncesi dönemde, bu tür konuşmaların korunmasını temel bir gereklilik olarak görmüştür. Konuşmanın içeriği ve bağlamı dikkate alındığında, farkındalık yaratma istisnası kapsamına girmekte ve *META*’nın Şiddet ve Tahrik Topluluk Standartları’nı ihlal etmemektedir. Ayrıca, bir siyasetçinin kamu görevlilerinin kurban edilmesine veya asılmasına yaptığı atıflar, Pakistan’daki siyasi kriz ve hesap verebilirlik eksikliğine dikkat çekmeyi amaçlayan konuşmanın tamamı göz önünde bulundurulduğunda gerçek değil, mecaz anlamıyla kullanılmış ifadelerdir. Diğer taraftan, Gözetim Kurulu *META*’nın Yunanistan’da 2023 yılının haziran ayında gerçekleşen seçimlerle bağlantılı iki *Facebook* paylaşımını kaldırma kararını da onaylamıştır. *META*’nın “*Tehlikeli Kuruluşlar ve Kişiler Politikası*” kapsamında yapılan değerlendirme dikkate alınmış, bir adayın kendisini nefret objesi olan bir figürle aynı seviyede gördüğü bir ifadeyi içeren bir seçim broşürü ile nefret söylemi yayan bir kuruluşun logosunun bir görüntüsüne ilişkin iki paylaşımın kaldırılmasını *META*’nın insan haklarından bağlamındaki sorumluluklarıyla tutarlı olduğu kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte Gözetim Kurulu, *META*’nın seçimler sırasında siyasi söylem bağlamında içerik paylaşılmasına izin veren politika istisnasını netleştirmesini tavsiye etmektedir.⁵³⁴ Dolayısıyla, bu kararlar topluluk standartları çerçevesinde yapılan değerlendirmenin, kullanılan ifadelerin bağlamı ve bütünlüğü dikkate alınarak bir sonuca varılmasının vurgulanması açısından önemlidir. Ayrıca seçim dönemlerinde siyasi söylemin korunması bakımından sosyal medya platformlarının yapacağı denge analizine ilişkin de dikkate alınması gereken bir karar olarak değerlendirilebilir.⁵³⁵

⁵³³ Örneğin, TikTok, seçim hakkında doğrulanamayan iddialar veya erken zafer duyuruları içeren içeriklerle ilgili olarak kullanıcıları seçim rehberine yönlendiren bir ilan ekleyeceğini bildirdi. Bkz. Gelen, *a.g.e.*

⁵³⁴ Upholds Meta’s Decisions in Greek 2023 Elections Campaign Cases, 28.03.2024, Oversight Board, <https://www.oversightboard.com/news/oversight-board-upholds-metas-decisions-in-greek-2023-elections-campaign-cases/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵³⁵ Upholds Meta’s Decision in Reporting on Pakistani Parliament Speech Case, 4.04.2024, Oversight Board, <https://www.oversightboard.com/news/oversight-board-upholds-metas-decision-in-reporting-on-pakistani-parliament-speech-case/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Bazı sosyal medya platformları, seçimleri veya diğer kamusal süreçleri manipüle etmek veya bunlara müdahale etmek amacıyla kullanılmasının yasaklandığını, politikalarını ihlal eden içerikleri kaldırdığını, yetkili haber kaynaklarını öne çıkardığını, seçimle ilgili hatalı bilgilerin yayılımını azalttığını duyurmaktadır.⁵³⁶ Örneğin sosyal medya paylaşım platformu *YouTube* politikası, oy verme süreçleri hakkında yanlış yönlendirme barındıran, adayların uygunluğuna ilişkin hatalı iddiaları, demokratik süreçlere müdahale çağrılarını, kullanıcıları yanlış yönlendirecek ve ciddi bir zarar riski oluşturabilecek şekilde manipüle edilmiş veya üzerinde oynanmış, geçmişte yapılan belirli seçimlerde yaygın hile, hata veya aksaklıklar olduğuna dair yanlış iddialar öne süren veya bu seçimlerin onaylı sonuçlarının yanlış olduğunu iddia eden içerikleri yasaklamaktadır.⁵³⁷ Bununla birlikte, hükümetlerin sosyal medya içeriklerinin kaldırma taleplerine de verilen cevaplar bakımından sosyal medya platformlarının aynı denge analizini gerçekleştirmesi ve otomatik kaldırma eğiliminde olmaması doğru bir yaklaşımdır.⁵³⁸

Seçim süreçlerinde sosyal medya platformları manipülasyon ile mücadele politikalarını ihlal sebebiyle sahte ya da devlet destekli olduğu tespit edilen ve eş güdümlü ağlar üzerinden siyasi ve manipülatif içerik yayan *bot* ya da *trol* hesapları askıya almak gibi önleyici tedbirlere başvurabilmektedir.⁵³⁹ Bununla birlikte,

⁵³⁶ Soru-Cevap: Türkiye'nin İnternet Kontrolü ve Yaklaşan Seçimler, 10.05.2023, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/tr/news/2023/05/10/questions-and-answers-turkeys-control-internet-and-upcoming-election> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); Civic Integrity Policy, August 2023, X, bkz. <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/election-integrity-policy> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); Bununla birlikte, örneğin Telegram platformun seçimlerle ilgili olası hak ihlallerini değerlendirme ve azaltma çabalarına ilişkin kamuya açık bir politikası, hatta dezenformasyon veya demokrasiye yönelik saldırılarla ilgili genel politikaları bulunmamaktadır.

⁵³⁷ How YouTube Responsibly Supports Elections and Civic Engagement, Youtube, bkz. https://www.youtube.com/intl/en_us/howyoutubeworks/our-commitments/supporting-political-integrity/#removing-content (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵³⁸ Soru-Cevap, Human Rights Watch, **op. cit.**, “*Rest of the World tarafından açıklanan verilere dayanılarak yapılan yeni bir analiz, Twitter’ın (X) Elon Musk’ın Ekim 2022’de şirketi devralmasından Nisan 2023’e kadar geçen süreçte hükümetin taleplerini daha sık yerine getirdiğini göstermektedir. Twitter (X) bu süre zarfında dünyadaki tüm hükümetlerden gelen talepler arasında en çok Türkiye’den gelen taleplere uymuştur*”. Orijinal link için bkz. BRANDON Russell, “Twitter is Complying with More Government Demands under Elon Musk”, 27.04.2023, Rest of World, <https://restofworld.org/2023/elon-musk-twitter-government-orders/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁵³⁹ Türkiye’de 2017 Anayasa Referandumu sürecine ilişkin olarak bkz. GROSSMAN Shelby / AKİŞ Fazıl Alp / ALEMDAROĞLU Ayça / GOLDSTEIN Josh A. / JONSSON Katie, “Political Retweet Rings and Compromised Accounts: A Twitter Influence Operation Linked to the Youth Wing of Turkey’s Ruling Party”, 11.06.2020, Stanford Internet Observatory, https://stacks.stanford.edu/file/druid:vw345qt9750/20200611_turkey_report.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024); 2023 tarihli bir çalışma için bkz. ELMAS Tuğrulcan, “Analyzing Activity and Suspension Patterns of Twitter Bots Attacking Turkish Twitter Trends by a Longitudinal Dataset”, 2023, <http://arxiv.org/pdf/2304.07907> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

manipülatif siyasi propagandayı yaymak için gerçek dışı bilgilerin eşgüdümlü olarak kullanılması yoluyla seçim sürecini bozma girişimlerine ilişkin temel ilkeler geçerli olmalıdır. Bu temel ilkeler kapsamında seçimlerin adil, özgür ve etkili bir şekilde yapılmasını güvence altına almak için oy verme hakkının korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Seçmenler, haksız etki, zorlamalar ya da manipülasyon olmaksızın, kendi iradelerini özgürce ifade edebilmelidir. Ayrıca, seçim sürecinde aşırı harcamaların seçmenlerin özgür iradesini etkilememesi için sınırlamalar getirilebilir. Sonuç olarak, seçim sonuçlarına saygı gösterilmeli ve uygulanmalıdır.⁵⁴⁰

Avrupa Konseyi nezdinde de siyasi içerikli reklam konusu ifade özgürlüğü ile doğrudan bağlantılı olduğu için çalışmalarda değinilen alanlardan biri olmuştur. Bu çizgiyi devam ettiren AİHM, yalnızca seçim süreçleri değil geniş kamu yararını ilgilendiren konular da dâhil olmak üzere her türlü reklamı içeren geniş bir siyasi içerikli reklam yaklaşımından hareket etmektedir. Seçim döneminde, sınırlı sayıda örnekler olmamakla birlikte, internet ortamında yorum paylaşmak,⁵⁴¹ sosyal medya platformu üzerinde kamuya mal olmuş kişileri hedef alan paylaşımlar yapmak,⁵⁴² *YouTube* üzerinde muhalif içerikli siyasi konser videoları yüklemek,⁵⁴³ siyasi partileri hedef alan çevrim içi videoların bağlantılarını yayınlamak,⁵⁴⁴ seçim broşürleri dağıtmak⁵⁴⁵ ve siyasi posterler asmak⁵⁴⁶ AİHM'nin ele aldığı davaların geniş kapsamına örnek olarak verilebilir. Bu doğrultuda, kural olarak, seçmenleri etkilemek amacıyla bilgi yayınlamak, reklamın ücretli olup olmadığı dikkate alınmaksızın ifade özgürlüğünü kullanması kapsamında değerlendirilmektedir. Ücretli olup olmama durumu kamusal tartışmaya katkı özelliğini azaltmamaktadır.⁵⁴⁷

Örneğin, bir siyasi partinin televizyon reklamı, ücretli olup olmamasından bağımsız olarak siyasi niteliktedir ve ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlama rejiminde sıkı bir denetime tabidir. *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre* kararında, hayvan haklarını savunan bir derneğin primatların istismar edilmesinin durdurulmasına yönelik televizyon reklamında, izleyicileri daha az et yemeye teşvik etmesi siyasi bir

⁵⁴⁰ 25 No'lu Genel Yorum, **op. cit.**, para. 19.

⁵⁴¹ *Savva Terentyev v. Rusya*, Başvuru No. 10692/09, 28/08/2018.

⁵⁴² *Egill Einarsson v. İzlanda*, para. 8.

⁵⁴³ *Mariya Alekhina ve diğerleri v. Rusya*, para. 16.

⁵⁴⁴ *Magyar Jeti Zrt v. Macaristan*, Başvuru No. 11257/16, 04/12/2018.

⁵⁴⁵ *Andrushko v. Rusya*, Başvuru No. 4260/04, 14/10/2010.

⁵⁴⁶ *Kandzhov v. Bulgaristan*, Başvuru No. 68294/01, 06/11/2008.

⁵⁴⁷ *TV Vest AS ve Rogaland Pensjonistparti v. Norveç*, para.74.

reklam olarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁸ Öyle ki reklam siyasi tartışmaların merkezinde yer aldığı takdirde, reklamın temel mantığında yer alan, kamuoyunu belirli bir ürünü satın almaya teşvik eden olağan ticari bağlamın dışında kalmaktadır.⁵⁴⁹ AİHM'ne göre, siyasi içerikli reklam kamu yararı güden konulardaki reklamları da içermektedir. *VGT* kararında, İsviçre'nin siyasi reklamı yasaklayan düzenlemelerindeki amacın finansal açıdan güçlü sermaye gruplarının kamusal tartışma ortamını bozmasını engellemek olduğunun altı çizilmiştir.⁵⁵⁰ Her ne kadar bu konuda geniş bir düzenleme yetkisi olduğu kabul edilse de devletin hayvan haklarını savunan bir derneğe bu yasağı uygulamasında genel amaçlardan ziyade kamusal tartışma ortamını bozduğuna ilişkin somut gerekçe bulunması gerekmektedir. AİHM yasağın gerekçelerin ilgili ve yeterli olmadığına ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁵¹ Bununla birlikte, bir gazetede seçim zamanı yayımlanan bir yazının siyasi içerikli reklam niteliğinde olduğu ve siyasi içerikli reklamlara ilişkin kurallara tabi olması gerekçesiyle başvurucuya para cezası verilmesi kararına ilişkin bir bireysel başvuruda, ücretli olmamasına rağmen siyasi reklam olarak kabul ettiği yazıya uygulanan yaptırım nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁵² Dolayısıyla, ücretli ya da ücretsiz tüm siyasi içerikli reklamlar AİHM içtihadı kapsamında değerlendirilmektedir.

Aynı doğrultuda, *TV Vest ve Rogaland Pensjonistparti v. Norveç* başvurusunda, seçim öncesinde televizyonda siyasi reklam yasağının uygulanmasını değerlendirilmiş ve siyasi reklam yasağının izlediği meşru amaç ile bu amaca ulaşmak için kullanılan araçlar arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmadığı, yasağın ve para cezasının başvuruçuların ifade özgürlüklerini kullanmalarına getirdiği kısıtlamanın demokratik toplumda gerekli olmadığına karar verilmiştir.⁵⁵³ Siyasi içerikli reklamın yasaklanmasında amaç, *VGT* örneğindeki İsviçre mevzuatı gibi finansal açıdan güçlü kişilerin kamusal tartışma ortamında istenmeyen bir avantaj elde etmesinin engellenmesi ve seçimlerde herkes için eşit bir mecra oluşturulması olabilir. Bununla birlikte somut olaydaki siyasi partinin, siyasi içerikli reklam yasağı ile hedeflenen finansal açıdan güçlü siyasi partilerden olmadığı ve televizyon reklamının bu partinin

⁵⁴⁸ *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre*, para. 58.

⁵⁴⁹ *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre*, para. 57.

⁵⁵⁰ *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre*, para. 61.

⁵⁵¹ *VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre*, para. 75.

⁵⁵² *Orlovskaya Iskra v. Rusya*, Başvuru No. 42911/08, 21/02/2017.

⁵⁵³ *TV Vest AS ve Rogaland Pensjonistparti v. Norveç*, para. 78.

kamuoyuna mesajını ulaştırabilmesinin tek yolu olduğunun göz ardı edildiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁴ Bu doğrultuda, somut olayda güdülen genel amaç, yasağın siyasi partiye uygulanmasını meşru kılmamaktadır.

Ücretli siyasi reklamlara uygulanan kısıtlamalar, medyayı parasal imkanları kullanarak domine edip demokratik sistemde bozulmaya neden olunmasını önlemek üzere ölçülü bulunabilirler.⁵⁵⁵ Öyle ki, *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık* kararında AİHM, önceki kararlarından farklı bir yol izlemiş ve diğerlerinden farklı olarak somut olayda çevrim içi televizyon yayını açısından, siyasi içerikli reklam yasağının ifade özgürlüğünü ihlal etmediğine karar vermiştir.⁵⁵⁶ Bu kararda da başvurucuya uygulanan bir genel tedbir niteliğindeki yasak ele alınmıştır. AİHM üç adımlı bir test ile hangi durumlarda genel tedbirlerin ifade özgürlüğü ile uyumlu olabileceğine işaret etmiştir. Öncelikle, genel tedbirlerin alınmasına ilişkin yasama organının tercihlerinin, tedbirin gerekliliğine ilişkin meclis denetiminin kalitesi ve genel tedbirle ortaya çıkabilecek kötüye kullanılma riskinin değerlendirilmesi gerekmektedir. AİHM, ilk olarak somut olaydaki yasağın, siyasi içerikli reklamlara eşit olmayan erişime sahip varlıklı grupların kamusal tartışmayı bozma riskini önlemek için gerekli olduğunu kabul etmiştir. İkinci olarak, parlamento denetiminin kalitesiyle ilgili olarak AİHM, yasağı inceleyen bir dizi yasama organına atıfta bulunarak, yasama öncesi kapsamlı istişareye büyük önem vermiştir. Üçüncü olarak, varlıklı gruplar tarafından istismar riski göz önüne alındığında, siyasi içerikli reklam harcamalarına mali sınırlamalar bakımından gevşetilmiş bir yasağın uygulanabilir olmamasından endişe duyulmasının makul olduğuna karar vermiştir.⁵⁵⁷ Bu karar, kamusal tartışmaların varlıklı gruplar tarafından manipüle edilmesi riskini önlemek amacıyla siyasi içeriklerin reklamların tamamen yasaklanmasının ifade özgürlüğü ile tutarlı olabileceğini kabul etmesi dikkate alındığında, asgari standartların tüm taraf devletler açısından eşit şekilde uygulanmaması açısından bir çifte standart; hatta içtihatla somut olay bazlı bir “U” dönüşü olarak eleştirilmiştir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ *TV Vest AS ve Rogaland Pensjonistparti v. Norveç*, para. 73.

⁵⁵⁵ Reid / Grgic Boulais / Marinkovic / Palomares, **a.g.e.**, s. 773.

⁵⁵⁶ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 125.

⁵⁵⁷ *VGT Verein gegen Tierfabriken v. İsviçre*, para. 119.

⁵⁵⁸ LEWIS Tom, “Animal Defenders International v United Kingdom: Sensible Dialogue or a Bad Case of Strasbourg Jitters?”, *The Modern Law Review*, C. 77, S. 3, 2014, ss. 460–474, s. 472; bkz. Rainey / McCormick / Ovey, **a.g.e.**, s. 521; Voorhoof, **The European Convention...**, s. 26.

Siyasi içerikli reklamlarla ilgili kısıtlamalarda zor olan, ifade özgürlüğünün mümkün kıldığı siyasi söylemi seçmenlere ulaştırırken demokrasiye zarar vermeden seçmen iradesinin serbestçe oluşmasını gözetecek hassas bir denge analizi gerçekleştirebilmektir. Çevrim içi siyasi içerikli reklamlara uygulanacak kısıtlamalar bakımından AIHM içtihadında ortaya konan kriterlere bakıldığında, düzenlemenin kamusal tartışma ortamını bozmayı önlemek için gerekli olması, diğer bir ifadeyle finansal açıdan güçlü grupların siyasi reklama eşit olmayan biçimde erişiminin önlenmesi ve oyunun eşit koşullarda oynanmasının sağlanması önemli yer tutmaktadır. Bağlantılı olarak siyasi içerikli reklamın çok güçlü bir etki oluşturacağına ilişkin somut gerekçelerin bulunması, yasama organı önünde izlenen usulün katılımcı olması, siyasi reklamın keyfi ya da kötüye kullanım riskinin bulunması ayrıca dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda örnek verilen bireysel başvurular siyasi içerikli reklamın yasaklanmasına ilişkin olmakla birlikte, alternatif kısıtlama seçeneklerinin de siyasi içerikli reklamlara yönelik olarak gündeme gelebileceği unutulmamalıdır.

Fransa örneğinde, bilgi manipülasyonuna karşı mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemelerin merkezinde seçim süreci bağlamında yanlış bilgilerin yayılmasına karşı mücadele yer almaktadır. Fransa'daki siyasi içerikli reklamların, demokratik katılımı ve seçim süreçlerinin bütünlüğünü sağlamak için özel düzenlemelere tabi olduğu söylenebilir. Fransız yasal mevzuatı, ifade özgürlüğü ile seçim kampanyaları sırasında dezenformasyon veya yanıltıcı bilgilerin yayılmasını önleme ihtiyacı arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, seçim süreçlerinde yanlış bilgi ve dezenformasyonla mücadele açısından Fransa örneğine işaret etmek faydalı olacaktır.⁵⁵⁹ Bilgi Manipülasyonu ile Mücadele Kanunu ile yapılan düzenlemeler, çevrim içi iletişim platformları ile radyo ve televizyon yayınları üzerinden seçimlere ilişkin yalan haber ve paylaşımları kapsamakta ve seçim sürecini kapsayacak şekilde seçimlerde manipülasyon

⁵⁵⁹ La loi Organique Française No. 2018-1202, du 22 Décembre 2018 Relative à la Lutte Contre la Manipulation de l'Information, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037847559> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); Detaylı inceleme için bkz. DERIEUX Emmanuel, "Lutte Contre les 'Fausses Informations' en France", Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l'Université Laval, Quebec, 2018, ss. 217-230; Hanot / Michel, **a.g.e.**, s. 178-184.

yapılmasını engellemeyi amaçlamaktadır.⁵⁶⁰ Bilgi manipölasyonu ile mücadele kapsamında, Fransız Seçim Kanunu’nun L163-1 maddesinde yapılan değişiklikle,⁵⁶¹ seçim döneminde vatandaşların aydınlanmış bir şekilde bilgilendirilmesinin ve oy pusulasının adil olmasının önemi göz önünde bulundurularak, çevrim içi platform kullanıcılarına yönelik şeffaflık kapsamında bilgilendirme yükümlölükleri öngörölmüştür. Bu bağlamda seçim öncesi ve seçim döneminde geçerli olmak üzere dijital platformlara ceza hukuku yaptırımlarını içeren yalan haberin yayınlanmasından önce uygulanması gereken tedbirlere yönelik katı yükümlölükler getirilmiştir.⁵⁶² Bunun haricinde yalan haberlerin durdurulması amacıyla seçim periyodunun sonuna kadar bir olaya ilişkin gerçeğe aykırı yanıltıcı iddia ve isnatların seçimin dürüstlüğünü bozacak şekilde internet ortamında kamuya açık biçimde kasten, tasarlayarak ve sistematik olarak kitlesel şekilde yayılması halinde, hâkime (*juge des référés*) gerçek ve tüzel kişilere yönelik her türlü gerekli ve ölçölü tedbiri alma yetkisi tanınmıştır.⁵⁶³ Dolayısıyla bu karar internet sunucularına, bunların yokluğunda internet sağlayıcılara ilişkin olarak verilebilmektedir. Bu çerçevedeki yetkinin verildiğı L163-2 maddesi kapsamında, seçimlerden önceki üç ay boyunca, “*kasıtlı, yapay veya otomatik olarak yayılan*” ve büyük ölçekte “*yanlış veya yanıltıcı iddialar veya olgu isnatları*” (*des allégations ou imputations inexactes ou trompeuses d’un fait*) söz konusu olduğunda çevrim içi platformlara yönelik içeriğın kaldırılması konusunda karar verilebilmektedir. Ayrıca, kamusal tartışma ortamına ilişkin bir tartışmayla ilgili bilgi içeriğinin tanıtımı bağlamında kişisel verilerin kullanımına ilişkin olarak kullanıcılara adil, açık ve şeffaf bilgiler sunulmalıdır.⁵⁶⁴ Bu yükümlölükler arasında kamusal tartışma ortamına katkıda bulunan içerik için ilgili çevrim içi platforma ödeme yapan

⁵⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. SÖYLER Yasin, “Fransa’nın Seçim manipölasyonlarıyla Hukuki Mücadelesi ve Türkiye İçin Öneriler”, Editörler: Bülent Kent / Merve Ayşegöl Kulular İbrahim, Sosyal Medya Hukuku ve Yalan Haber Ülke İncelemeleri, Adalet, Ankara, 2022, ss. 37-72, s. 49 vd.

⁵⁶¹ Code Électoral, République Française, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070239/LEGISCTA000006148468/#:~:text=Chaque%20candidat%20à%20l’élection,trois%20mois%20précédant%20le%20scrutin (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁶² OKAY TEKİNSOY Özge, “Dezenformasyonla Hukuki Mücadelede Fransa Örneğı”, Editörler: Bülent Kent / Yasin Söyler / Merve Ayşegöl Kulular İbrahim, İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 197-224, s. 205-208.

⁵⁶³ Okay Tekinsoy, *a.g.e.*, s. 208.

⁵⁶⁴ BALKAN Ekin / ÜLGEN Sinan, “Dezenformasyonla Mücadelede Özdenetim ve Düzenlemenin Rolü”, 2023, EDAM, https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-11-09-2023-23-57-27.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024); Örnek olarak, siyasi içeriğın ücretli tanıtımına küresel yasak getiren kural için bkz. Political Content, X, <https://business.x.com/en/help/ads-policies/ads-content-policies/political-content.html> (Erişim Tarihi: 02.11.2024); LEE Dave, “Google to Restrict Political Adverts Worldwide”, 21.11.2019, BBC, <https://www.bbc.com/news/technology-50498166> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

gerçek veya tüzel kişilerin kimliği hakkında açık, adil ve şeffaf bilgi verilmesi ile bu tür içeriğin tanıtımında kişisel verilerin kullanımı hakkında açık, adil ve şeffaf bilgi verilmesi ve belirli bir eşiğin üzerinde içeriğin tanıtımı için alınan ücret miktarlarının açıklanması yer almaktadır.⁵⁶⁵ Çevrim içi platformlar, bilgilendirme ve şeffaflık yükümlülüklerini, güncel tutulan ve kamuya açık ve elektronik olarak erişilebilir hale getirilen bir kayıt aracılığıyla yerine getirmek zorundadır ve aksi takdirde haklarında yaptırım uygulanması öngörülmüştür.

Bununla birlikte, yanlış bilginin yayılmasını durdurmak için alınacak tedbirlerin uygulanabilmesi için, “*yaklaşan seçimin adilliğini etkileyebilecek yanlış veya yanıltıcı iddiaların veya isnatların*” internet ortamında “*kasıtlı, yapay veya otomatik ve kitlesel*” bir şekilde yayılması gerekmektedir.⁵⁶⁶ Fransız Anayasa Konseyi bu düzenlemenin uygulanmasının yanlış veya yanıltıcı niteliği açık olan bilgilerle sınırlı olması gerektiğinin, aksi takdirde ifade ve haberleşme özgürlüğünün ihlal edileceğinin altını çizmiştir.⁵⁶⁷ Yeni düzenleme ile getirilen şeffaflık yükümlülüklerine ek olarak, seçimlerin adilliğini etkileyebilecek yanlış bilgilerin yayılmasıyla mücadele etmek amacıyla çevrim içi platformların da çeşitli önlemler almaları gerekmektedir.

İnternet kullanıcılarının yanlış olan bilgileri bildirebilmelerine olanak tanıyan görünür ve kolay erişilebilir bir sistemin uygulamaya konulması gerekmektedir. Diğer taraftan, yeni düzenleme ile seçim süreçlerinde bilgi manipülasyonu ile mücadelede görsel-işitsel ve dijital iletişim düzenleme kurumu olan *Arcom*⁵⁶⁸ kamu düzenini bozabilecek veya seçimlerin adilliğini zedeleyebilecek yanlış bilgilerin yayılmasına karşı mücadeleye katkıda bulunmakla görevlidir. Bu amaçla *Arcom*, dezenformasyonla mücadele için tedbirler almak üzere çevrim içi platformlara getirilen yükümlülüğe uyulup uyulmadığını izleyecek ve uygun olduğu durumlarda bu platformlara tavsiyelerde bulunacaktır. Bununla birlikte, bu yöndeki yasal düzenlemeler eleştirilere de neden olmuştur. Örneğin, içeriğin sahte haber olarak

⁵⁶⁵ Code électoral, **op. cit.**, Article L163-1.

⁵⁶⁶ Code électoral, **op. cit.**, Article L163-2.

⁵⁶⁷ Loi Organique Relative à la Lutte Contre la Manipulation de l’Information, 20.12.2018, Décision n° 2018-774, DC Conseil Constitutionnel, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2018/2018773DC.htm> (Erişim Tarihi: 1.11.2024), para. 23.; Okay Tekinsoy, **a.g.e.**, s. 217.

⁵⁶⁸ Yasal düzenleme sonrasında *Conseil Supérieur de l’Audiovisuel (CSA)* 1 Ocak 2022 tarihinde ile birleşerek *l’Autorité de régulation de la communication audiovisuelle et numérique (Arcom)* ismini almıştır. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.arcom.fr/nous-connaître/decouvrir-l’institution> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

yanlış yorumlanması, seçmenlerin fikirleri ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmaya en çok ihtiyaç duydukları seçim dönemlerinde rahatsız edici bilgilerin yayınlanmasını engellemeyi amaçlayan keyfi uygulamalara da yol açabilir. Seçim dönemlerinde yalan haberlerin internet ortamında yayılmasını durdurmak için sosyal medya platformlarına yüklenen yeni tedbirler de esasen platformların görevine girmemesi gereken bir değerlendirmeyi gerektirmesi nedeniyle sorunludur. Bununla birlikte, yanlış veya yanıltıcı iddiaların veya bir gerçeğe ilişkin isnatların yayılmasıyla oy pusulasının adilliğini değiştirme riskinin açık bir şekilde ortaya konması, yalan haberlerin yayılmasının oy pusulası üzerindeki potansiyel etkisinin kanıtlanması kadar karışık bir konudur.⁵⁶⁹

Öte yandan, Birleşik Krallık'ta da kural olarak ücretli siyasi içerikli reklam faaliyeti İletişim Yasası (*Communications Act*) kapsamında yasaklanmıştır.⁵⁷⁰ Ancak bu yasak çevrim içi ortamda geçerli değildir. Ücretli siyasal reklamcılık, düzenleme yoluyla özellikle çevrim içi olarak kısıtlanmamış olsa da Birleşik Krallık Seçim Komisyonu'nun (*Electoral Commission*) 2018 yılında yayımlanan raporunda, seçim harcama kurallarının “*dijital platformlara reklam yerleştirme maliyetlerini kapsadığını*” ve “*dijital kampanya materyallerini dağıtma ve hedefleme veya dijital kampanya için veri tabanları geliştirme ve kullanma maliyetlerini*” içerdiğini vurgulamıştır.⁵⁷¹ Komisyon raporunda ayrıca, çevrim içi siyasal reklamcılığa uygulanabilir seçim yasalarında (a) sosyal medya platformlarındaki seçim ve referandum reklamlarının kaynağını açıkça belirtecek şekilde etiketlenmesi ve (b) şeffaflığı artırmak için kampanya yürütenlerin dijital tedarikçilerinden daha ayrıntılı ve anlamlı faturalar sunmaları gibi bir dizi reform önerisinde bulunulmuştur.⁵⁷²

Öte yandan, siyasi içerikli reklamlarla ilgili olarak, yabancı ülke aktörlerinden kaynaklanan dezenformasyon da ayrıca dikkate alınmalıdır. Hatta Fransa'da yabancı devletlerin etkisi altındaki sosyal ağlar ve medya kuruluşları tarafından sunulan yayılma kanalları aracılığıyla sahte haberlerin yaygın ve son derece hızlı bir şekilde

⁵⁶⁹ Hanot / Michel, **a.g.e.**, s. 181-184.

⁵⁷⁰ Communications Act 2003, Legislation United Kingdom, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/contents> (Erişim Tarihi: 1.11.2024), Article 321.

⁵⁷¹ Report: Digital Campaigning - Increasing Transparency for Voters (Electoral Commission Report), 01.06.2018, Electoral Commission, <https://www.electoralcommission.org.uk/news-and-views/our-priorities-reforming-elections/transparent-digital-campaigning/report-digital-campaigning-increasing-transparency-voters> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁵⁷² Electoral Commission Report, **op. cit.**

yayılması nedeniyle yukarıda kısaca değinilen Fransız Bilgi Manipülasyonu Yasası'na ihtiyaç duyulduğu savunulmuştur.⁵⁷³ Dolayısıyla, bu tartışmada önemli bir husus, yabancı aktörler tarafından yayılan bilgilerin hedef alınmasının ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesidir. AİHM içtihadına bakıldığında AİHS'nin 10. maddesi, kamu otoritesinin müdahalesi olmaksızın ve sınırlara bakılmaksızın bilgi ve fikir alma ve verme hakkını güvence altına almaktadır. *Association Ekin v. Fransa* başvurusunda AİHM'nin bir kitabın yayınlanmasına getirilen yasak kapsamında da değinildiği üzere, yurt dışından gelen bilgilere kısıtlama getirilmesi ifade özgürlüğüne bir müdahaledir.⁵⁷⁴ Dolayısıyla, seçim süreçlerinde her türlü görüş ve bilginin serbestçe dolaşmasına izin verilmesi önem arz etmektedir.⁵⁷⁵ Devletler, sınır ötesi serbest bilgi akışını ifade özgürlüğü kapsamındaki sınırlama rejimine uygun şekilde kısıtlayabilme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Sınır ötesi yayıncılıkla ilgili içtihadında AİHM, yabancı yayınlara getirilen yasakların ifade özgürlüğünün ihlali anlamına gelip gelmediğini tespit etmek için üçlü denge testini uygulamış ve aynı zamanda ilgili olduğu ölçüde medya çoğulculuğunun sağlanmasını kısıtlamanın meşru amacı bakımından dikkate almıştır.⁵⁷⁶ Bununla birlikte devlet tarafından uygulanan bir kısıtlamanın, programların içeriğine veya şekline yönelik bir sansür biçiminde değil, sınır ötesi üzerinden yürürlükteki yasada öngörülen yükümlülüklerden kaçmaya yönelik uygulamalara ilişkin olması halinde takdir yetkisinin aşılmadığı gözlemlenebilir.⁵⁷⁷

Öte yandan, ABAD da AB'nin Rusya'nın medyadaki dezenformasyonuna yönelik ekonomik yaptırımlarını gözden geçirmiştir. Bununla birlikte bu kararda, basit anlamda bir dezenformasyondan değil, askeri saldırı zamanlarında savaş propagandası

⁵⁷³ JEANGÈNE VILMER Jean-Baptiste / ESCORCIA Alexandre / GUILLAUME Marine / HERRERA Janaina, "Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies", Report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, 2018, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle838736.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024); ayrıca bkz. GUILLAUME Marine, "Combating the Manipulation of Information – a French Case", Hybrid CoE, Strategic Analysis 16, https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/HybridCoE_SA_16_manipulation-of-information_.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁷⁴ *Association Ekin v. Fransa*, para. 26.

⁵⁷⁵ *Bowman v. Birleşik Krallık*, para. 42.

⁵⁷⁶ *Groppera Radio AG v. İsviçre*, Başvuru No. 10890/84, 28.03.1990, para. 69; *Informationsverein Lentia ve diğerleri v. Avusturya*, Başvuru No. 13914/88 ve 15041/89, 24/11/1993, para. 38.

⁵⁷⁷ *Groppera Radio AG v. İsviçre*, para. 73.

tehditlerinin söz konusu olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁷⁸ Nitekim dezenformasyonun özellikle çatışma ya da savaş bağlamında, anlatı zemini oluşturmak için kullanılarak, askeri operasyonlar başta olmak üzere tarihi olayları da meşrulaştırmak için kullanılması mümkün olabilir. Örneğin, işgal süreci başladığında arama motorlarında ve satın alınan hesaplarla bir tarihsel olay ya da ülke lehine ya da aleyhine paylaşımlar yapılması, yeni bir hikâye yaratılması için anlatı zemini oluşturulması ve bunun finansallaştırılması mümkün görülebilir. Bir devlet lehine hareket eden etki aktörleri üzerinden, bir çeşit davranış imitasyonu yöntemi kullanılarak, aksi yönde görüş yaygınlaştırılması ve aşılması sağlanabilir. Örneğin, çalışmalar Rusya'nın *bot* hesaplar aracılığı ile 2016 yılında gerçekleşen ABD seçimlerinde seçmeni manipüle edilebildiğine işaret etmektedir.⁵⁷⁹ Dolayısıyla, dezenformasyonun araç olarak kullanıldığı alanlar bağlamına göre çeşitlilik arz etmektedir.

Diğer taraftan, *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık* davasında olduğu gibi, siyasi reklamların yasaklanması nedeniyle bir sivil toplum kuruluşunun televizyon reklamı vermesine izin verilmemesi⁵⁸⁰ siyasi içerikli reklam tanımlamasının genişliği ile bağlantılı olarak okumalıdır. Siyasi partiler ya da siyasetçiler dışında sivil toplum kuruluşunun televizyon programlarında, kamuoyunun dikkatini kamusal yararlar ilgili konulara çekmesi siyasi reklamlar kapsamında ele alınabilir. Sivil toplum kuruluşlarının da bu bağlamda kamu gözcüsü rolünü oynadığını bir kez daha kaydetmek gerekmektedir.⁵⁸¹ Siyasi reklamlar genel bir tedbirle düzenlemeye tabi kılınabilirlerse de tedbirlerin kapsamı insan hakları bağlamında sorun teşkil edebilmektedir. Seçim süreçlerinde alınan genel nitelikteki tedbirler, bireysel bağlamdan bağımsız olarak daha önceden belirlenen durumlara uygulanan ve önceden öngörülebilir nitelikte olmaları halinde kabul edilebilir.⁵⁸²

⁵⁷⁸ European Court of Justice (Grand Chamber), *RT France v. Council of the European Union*, Case T-125/22, 27.07.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62022TJ0125> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁵⁷⁹ Baştan / Çoban Oran, **a.g.e.**, s. 1221-1222; Rusya'nın Ukrayna üzerinde troller aracılığı ile manipülasyonu açısından bkz. TABAN Muhammed Hayati / GÜR İsmail, "Social Media as an Agent of Influence: Twitter Bots in Russia - Ukraine War", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 20, S. 47, 2024, ss. 99-122, s. 118.

⁵⁸⁰ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 80-84 ve 106.

⁵⁸¹ *Vides Aizsardzības Klubs v. Letonya*, Başvuru No 57829/00, 27/05/2004; *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 103.

⁵⁸² Çeşitli bağlamlar bakımından ekonomik ve politik kapsamdaki genel tedbirlerin gerekliliği için bkz. *Hatton ve diğerleri v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No 36022/97, 02/10/2001, para. 123; sosyal koruma ve maaşlar için bkz. *Stec ve diğerleri v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No 65731/01, 06/07/2005, para. 66; *Runkee ve White v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 42949/98 ve 53134/99, 10/05/2007 ve *Carson ve diğerleri v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 42184/05, 04/11/2008;

Bununla birlikte, genel bir tedbirin belli bir davanın olaylarına uygulanma şekli, uygulamada etkiler göstermeye imkân vermektedir. Bu nedenle, genel tedbiri desteklemek için gösterilen gerekçeler ne kadar ikna edici olursa, AİHM bahse konu tedbirin etkisine daha az önem vermektedir.⁵⁸³ Kamusal tartışmalar üzerindeki etkisi dikkate alındığında, demokratik sistemin unsuru olan seçim sürecini koruma gerekliliği özellikle siyasi içerikli reklamlar bakımından önemli bir meşru gerekçe oluşturabilmektedir. Her ne kadar kamusal tartışmaların çoğulculuğunu, seçimleri ve demokratik süreci tehdit eden risk, hiç tartışmasız seçim döneminde yüksek olsa da bunun seçim dönemlerle sınırlı olduğunu anlaşılmamalıdır. Seçim sonrasında da demokratik süreç devam etmektedir ve demokratik sürecin kamusal ve çoğulcu tartışmalarla devamlı bir şekilde beslenmesi gerekmektedir. Çoğulculuğun güvence altına alınabilmesi için devletin müdahale etme konusundaki pozitif yükümlülüğü özel dönemlerle sınırlanabilir. Dolayısıyla müdahale güdülen meşru amaçla orantılı kabul edilmeyebilir.⁵⁸⁴ Devletin medyada etkili çoğulculuğu güvence altına almak için uygun bir yasal ve idari çerçeve oluşturma yönündeki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesi ihlale sebebiyet verebilmektedir.⁵⁸⁵

Bununla birlikte, ülkelerin kendi şartları içinde genel tedbirlerin değerlendirilmesi gerekliliği devletlere tanınan takdir yetkisinin dayanağını oluşturmaktadır. Ancak bu takdir yetkisinin çoğulcu ve serbest tartışmaları korumayı ve genel olarak demokratik sürecin güçlendirilmeyi amaçlaması beklenen meşru menfaattir. Siyasi içerikli reklamlarla ilgili kısıtlamalarda, bir tarafta kamusal sorunlarla ilgili bilgileri ve düşünceleri alma hakkı ve diğer tarafta, önemli ekonomik kaynaklara sahip olan finansal gruplar tarafından demokratik sürecin kötüye kullanılmasını önlemek için kamu makamlarının kaygısı arasında bir denge kurması amaçlanabilir. Öyle ki, bu finansal güç odakları, siyasi reklamlar üzerinden serbest tartışmalara ve çoğulculuğa zarar verebilecek bir haksız rekabet ortamına katkı sunabilirler. Sadece geleneksel anlamda işitsel ve görsel medyada değil, internet gibi yeni medya alanlarının gücü dikkate alındığında, siyasi içerikli reklamlarla ilgili alınacak tedbirlerin daha geniş bir alana yayılması da dikkate alınmalıdır. Bununla

tutukluların seçim hakkı için bkz. *Hirst v. Birleşik Krallık* (No. 2) [BD], Başvuru No. 74025/01, 06/10/2005; *Scoppola v. İtalya* (No. 3) [BD], Başvuru No. 126/05, 22/05/2012 veya dini reklamların yasaklanması bakımından bkz. *Murphy v. İrlanda*, Başvuru No. 44179/98, 10/07/2003.

⁵⁸³ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık* [BD], para. 108-109.

⁵⁸⁴ *Bowman v. Birleşik Krallık* [BD], para. 47.

⁵⁸⁵ *Centro Europa 7 S.R.L. ve di Stefano v. İtalya* [BD], Başvuru No. 38433/09, 10/11/2009, para. 134.

birlikte, internetin ve sosyal medya platformlarının kullanılmasına bağlı tercihler, paylaşılan bilgilerin, televizyonda veya radyoda yayınlanan bilgilere göre aynı eş zamanlığa ve etkiye sahip olmadığını göstermektedir.⁵⁸⁶

d. Siyasi İçerikli Reklamlarda Finansman ve Şeffaflık

Kuşkusuz, dezenformasyon ve siyasi içerikli reklam arasındaki ilişkiye bakılırken, şeffaflık gereksinimini bilhassa tartışmak gereklidir. Çevrim içi siyasal reklam kampanyaları konusunda şeffaflık ilkesine riayet edilmesi, özellikle hedefleme yönteminde kullanılan veriler bakımından önem arz etmektedir. Bireylerin ne amaçla ve kim tarafından hedeflendiğini ve siyasi içerikli reklamların arkasında hangi siyasi ve finansal aktörlerin olduğunu bilme hakkı, siyasi reklamların etkisinin ölçülebilmesi için gereklidir. Örneğin Fransa’da siyasi içerikli reklamlara yönelik düzenlemelerde, bu tür reklamlara yalnızca seçim dönemlerinde yayın izni verildiği ve yayın süresine kısıtlama getirildiği görülmektedir. Adil temsil ve demokratik katılımı sağlamak amacıyla siyasal reklam finansmanında şeffaflık ilkesine dikkat edilmektedir. Siyasi partiler ve adayların finansman kaynaklarını açıklamaları zorunludur. Aynı doğrultuda, sosyal medya platformlarının, sponsorlar ve hedeflenen kitleler hakkındaki bilgiler de dâhil olmak üzere siyasi reklamlarla ilgili şeffaflık sağlamaları gerekliliği düzenlenmiştir.⁵⁸⁷

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Avrupa Demokrasi Eylem Planı’nda seçimlerin dürüstlüğü ve seçim sistemlerinin özgür ve adil olmasının nasıl sağlanacağı ve dezenformasyonla tutarlı bir şekilde mücadele edilmesi ana hedefler arasında öngörülmüştür.⁵⁸⁸ Bu doğrultuda *DSA* da siyasi reklamlar için kimin ödeme yaptığına ilişkin yeni şeffaflık yükümlülüklerinin oluşturulması bakımından önemlidir. Siyasi reklamlarla ilgili şeffaflık düzenlemeleri, kişisel verilerin kullanımı, siyasi reklam

⁵⁸⁶ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 119.

⁵⁸⁷ Fransa mevzuatında siyasi reklamlarda şeffaflıkla ilgili detaylı bilgi için bkz. KILLEEN Molly, “France Proposes Clarifications and Additions in New Rulebook for Political Ads”, 07.06.2022, Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/digital/news/france-proposes-clarifications-and-additions-in-new-rulebook-for-political-ads/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁸⁸ Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, On the European Democracy Action Plan, COM(2020) 790, 03.12.2020, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0790> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); Commission Reports on 2019 European Elections: Fostering European Debates and Securing Free and Fair Elections, 19.06.2020, European Union, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1123 (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

arşivlerini veya kayıtlarını ve kampanya finansmana ilişkin bilgileri ve hatta siyasi reklamları yasaklamaya kadar varan bir yelpazede ele alınmaktadır. Ayrıca AB Genel Veri Koruma Tüzüğü'nün (GDPR) mikro hedefleme bakımından ortaya koyduğu ek şeffaflık gereklilikleri yaratılması, kampanyalar için zorunlu reklam kütüphaneleri oluşturulması ya da tüm reklamlarda şeffaflığın zorunlu kılınması, ülke düzenlemeleri açısından yol gösterici olabilecektir.⁵⁸⁹ Şeffaflık düzenlemeleri seçim süreçlerinde yolsuzlukla mücadele bakımından da önem arz etmekte olup, hukuk devleti olmanın da bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹⁰

Avrupa Konseyi tarafından tavsiye edildiği üzere “Devletler, sosyal medya, medya, arama ve tavsiye motorları ve algoritma kullanan diğer araçlar ile medya aktörleri, düzenleyici makamlar, sivil toplum, akademi ve diğer ilgili paydaşları aşağıdaki hususlarda açık, bağımsız, şeffaf ve katılımcı girişimlerde bulunmaya teşvik etmelidir: (...) - tüm otomatik veri işleme tekniklerine ilişkin olarak tasarım yoluyla gizlilik ilkesini uygulamak ve bu tekniklerin ilgili gizlilik ve veri koruma yasaları ve standartlarıyla tam uyumlu olmasını sağlamak için gerekeni yapmalıdır.”. Devletler, otomatik süreçler de dâhil olmak üzere medya içeriğinin çevrim içi dağıtım süreçlerinin şeffaflığını iyileştirmeli ve bu tür süreçlerin kullanıcıların geniş bir medya içeriği çeşitliliğine etkin bir şekilde maruz kalması üzerindeki etkisini değerlendirmelidir.⁵⁹¹ Siyasi içerikli reklamlarla ilgili olarak, ücretli siyasi reklamların belirlenebilmesine ilişkin kurallar kapsamında, özetle, ücretli siyasi reklamın arkasındaki kişi veya gruba ilişkin bilgiler, ücretli siyasi reklamlar için yapılan harcamalara ilişkin bilgiler, ücretli siyasi reklamların yayılmasında kullanılan hedefleme kriterlerine ilişkin bilgilerin ve ücretli siyasi reklamlara uygulanabilecek geniş bir şeffaflık kuralları yelpazesinin tartışılmakta olduğunu belirtmek önemlidir.⁵⁹²

Şeffaflık, ifade özgürlüğü kapsamında kamuoyunun doğru bilgilendirilme hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Bununla birlikte, ücretli siyasi içerikli reklamlar için hangi tür şeffaflık kurallarının ifade özgürlüğü ile tutarlı olup olmayacağı ayrı bir tartışma

⁵⁸⁹ International IDEA Report, **op. cit.**, s. 17.

⁵⁹⁰ Venedik Komisyonu, Hukuk Devleti Kontrol Listesi, **a.g.e.**, s. 27.

⁵⁹¹ Recommendation Rec(2018)1 of the Committee of Ministers to Member States on Media Pluralism and Transparency of Media Ownership, 2018, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680790e13%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680790e13%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 02.11.2024), para. 2.5.

⁵⁹² Tackling Online Disinformation: A European Approach, **a.g.e.**, para. 3.1.1.

konusu olarak ortaya çıkabilecektir. AİHM, ücretli siyasi içerikli reklamlar için şeffaflık kurallarına ilişkin doğrudan bir karar vermemiş olsa da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin bu kapsamda şeffaflığın önemini vurgulamış olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *Seçim Kampanyalarının Medyada Yer Almasına İlişkin Tavsiye Kararı*, ücretli siyasi içerikli reklamlara ilişkin düzenleyici çerçevelerin, halkın mesajın ücretli siyasi içerikte olduğunun farkında olmasını güvence altına alması gerektiğini önermektedir.⁵⁹³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ayrıca, siyasi içerikli reklamlara ilişkin düzenlemelerin ücretli siyasi reklamların kolayca tanınabilir olmasını sağlaması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁹⁴

Venedik Komisyonu da düzenlemelerin ücretli siyasi içerikli reklamların açıkça etiketlenmesini gerektirmesi gerektiğini tavsiye etmekle birlikte, dijital teknolojiler ve seçimler üzerine bir rapor kabul etmiştir. Bu raporda özellikle siyasi içerikli reklamlar için harcamaların şeffaflığını artıran verilere erişim ve şeffaflık açısından internet medyasının hesap verebilirliğinin önemini vurgulanmıştır.⁵⁹⁵ Şeffaflık kurallarının ifade özgürlüğü ile tutarlı olmasının yanı sıra, ifade özgürlüğünü uygun şekilde güvence altına almak için devletlerin dar anlamda ücretli siyasi reklamlar için şeffaflık kuralları koyma yükümlülüğü, ücretli siyasi reklamların tanımlanması ve gizlenmemesi ile mali desteğinin kaynağının açık olmasını sağlayacak önlemleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bilinçli bir siyasi tartışma, siyasi nitelik taşıyan kuruluşların davranışları, siyasi kampanyaların finansmanı ve tanıtımı ile ilgili şeffaflık gerektirir. Seçim süreçlerine ilişkin herhangi bir düzenleyici çerçeve, siyasi yaşamın ve söylemin tüm yönlerinde şeffaflığın sağlanmasını temel bir hedef olarak benimsemelidir.⁵⁹⁶ Dolayısıyla AİHM içtihadındaki hukukilik kriterleri bağlamında açıklık ve öngörülebilirlik koşulları dikkate alındığında, dar hedefli, yeterince açık bir

⁵⁹³ Recommendation No. R (99) 15, **op. cit.**, Principe II (5).

⁵⁹⁴ Recommendation CM/Rec(2007)15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, [https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/Reference_Texts/CoE%20-%20Media%20Freedom%20and%20Pluralism/REF%20COE-CM-Rec\(2007\)15.pdf](https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/Reference_Texts/CoE%20-%20Media%20Freedom%20and%20Pluralism/REF%20COE-CM-Rec(2007)15.pdf) (Erişim Tarihi: 02.11.2024), Principe 5.

⁵⁹⁵ Principles for a Fundamental Rights-Compliant Use of Digital Technologies in Electoral Processes, Opinion No. 974/2019, CDL(2020)037, (11-12 December 2020), European Commission For Democracy Through Law, (Venice Commission), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)037-e) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

⁵⁹⁶ La Rue, **a.g.e.**, para. 5, 61, 82.

şekilde çerçevelenmiş ve orantılı olan siyasi reklamlara yönelik şeffaflık kuralları ifade özgürlüğü ile uyumlu olarak değerlendirilebilecektir.

Diğer taraftan, seçim dönemlerinde siyasi partiler ve benzeri aktörler tarafından yapılan reklamların düzenlenmesi AB nezdinde de çalışılmaktadır. AB nezdinde siyasi reklamların şeffaflığı ve hedeflenmesine ilişkin bir düzenleme teklifi 2021 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmıştır.⁵⁹⁷ Avrupa Birliği Konseyi'nin Avrupa Komisyonu'nun teklifini kabul etmesi üzerine Avrupa Parlamentosu ile müzakereler için genel yaklaşımı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği Parlamentosu siyasi reklamlar için yeni şeffaflık kurallarını kabul etmiştir.⁵⁹⁸ Yeni şeffaflık kuralları uyarınca siyasi reklamların açık bir şekilde etiketlenme gerekliliği ortaya konmuştur. Bu şekilde bireyler bir reklamla hedef alınıp alınmadıkları, reklam için kim tarafından ne miktarda ödeme yapıldığı ve reklamın hangi seçim süreci ile bağlantılı olduğu hakkında kolayca bilgi edinebilecekler. Tüm siyasi reklamlar ve ilgili bilgiler kamuya açık çevrim içi bir havuzda saklanacaktır. Bu kurallar siyasi reklamcılığı doğrudan ele alan ilk AB düzenlemesi olma özelliği nedeniyle önem arz etmektedir. Siyasi reklamların şeffaflığı ve hedeflenmesine ilişkin bu düzenleme, çevrim içi ve çevrim dışı sponsorlu siyasi reklamların şeffaflığını artırmak için ortak bir düzenleyici çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. AB ülkelerinde siyasi reklam hizmetlerinin sağlayıcıları, finansmana yönelik şeffaflık ve durum tespiti ile siyasi içerikli reklamlarla bağlantılı olarak hedefleme ve reklam yayınlama tekniklerinin kullanımına ilişkin kurallar oluşturmak açısından bu çalışma önem ifade etmektedir.

Bu kurallar; siyasi reklam kampanyaları, siyasi mesajların herhangi bir yolla hazırlanması, yerleştirilmesi, tanıtılması, yayınlanması, iletilmesi veya yayılmasından oluşan bir hizmet olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir siyasi aktör tarafından, siyasi aktör için ya da siyasi aktör adına sağlanan siyasi içerikli reklam hizmetleri ile “*oy verme davranışını veya bir seçimin, referandumun veya bir yasama*

⁵⁹⁷ Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council on the Transparency and Targeting of Political Advertising, COM/2021/731, 25.11.2021, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0731> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁵⁹⁸ Regulation (EU) 2024/900 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2024 on the Transparency and Targeting of Political Advertising, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/900/oj> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

veya düzenleme sürecinin sonucunu etkileme ihtimali olan” bir siyasi mesajın yayılması amacıyla söz konusu hizmetlerin sağlanması bu kapsamdadır.⁵⁹⁹

Diğer taraftan, siyasi içerikli reklam tespit edildiğinde, siyasi reklam yayınlayan platformlara şeffaflıkla ilgili bir dizi yükümlülük getirilmektedir. Siyasi reklamın tespiti, sponsorunun kim olduğu ve finansmanına dair bilgiler de dâhil olmak üzere, bir siyasi reklamın açık bir şekilde etiketlenmesine ilişkin uyumlaştırılmış kuralların belirlenmesi bu kapsamda ele alınmıştır. Bunun yanında, bu kurallar ile belirli bir reklamın bu şeffaflık gerekliliklerine uymaması halinde bireylerin bildirimde bulunabileceği bir mekanizmanın oluşturulması, özellikle hedefleme ve büyütme teknikleri hassas kişisel verilerin işlenmesini içerdiğinde, siyasal reklam kampanyalarında hedefleme ve büyütme tekniklerine ilişkin uyumlaştırılmış kuralların uygulanması düzenlenmiştir.⁶⁰⁰ Bu kurallar şeffaflık ve durum tespiti yükümlülükleri,⁶⁰¹ çevrim içi siyasi reklamcılık bağlamında hedefleme teknikleri ve reklam dağıtım tekniklerine ilişkin özel gereklilikler⁶⁰² ve denetim ve uygulama yükümlülükleri kapsamında yasal temsilci tayini⁶⁰³ çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu yükümlülöklere uyulmaması halinde uygulanacak yaptırımların kapsamı 25. madde ile düzenlenmektedir. Nitekim bu yükümlölüklerin yerine getirilmemesi halinde maddi yaptırımlar öngörölmüştür.⁶⁰⁴ Bu kapsamda devletler, bu kuralların 5 ile 17, 20 ve 21. maddelerinin ihlali halinde siyasi içerikli reklam hizmetlerinin sponsorlarına veya sağlayıcılarına uygulanacak yaptırımlara veya diğer tedbirlere ilişkin kuralları belirlerler. Bu kuralların uygulanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alırlar. Bununla birlikte, aynı maddede öngörölen yaptırımların etkili, orantılı ve caydırıcı olması gerektiği, ancak yaptırımlara ilişkin kuralları belirlenirken, basın özgürlüğü ve diğer medya araçlarında ifade özgürlüğünü düzenleyen kurallar ile gazetecilik mesleğini düzenleyen kuralların dikkate alınacağı da vurgulanmıştır.

Bu kuralların haricinde, *META*, *Google* ve *X* gibi internet platformlarıyla mutabakata varılan Dezenformasyon Uygulama Kuralları, kullanıcıların belirli bir

⁵⁹⁹ Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 3.

⁶⁰⁰ Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 6-17, 20, 21.

⁶⁰¹ Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 6-17.

⁶⁰² Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 18-20.

⁶⁰³ Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 21.

⁶⁰⁴ Regulation on the Transparency and Targeting of Political Advertising, **op. cit.**, Madde 25.

reklam tarafından neden hedef alındıklarını anlamalarını sağlamak amacıyla platformun siyasi ve konuya dayalı reklamlar konusunda şeffaflık sağlayacağını içermektedir.⁶⁰⁵ Dezenformasyon Uygulama Kuralları da dikkate alınarak, dezenformasyonla birlikte siyasi reklamların yerleştirilmesini önlemek için teknoloji şirketlerinin özel politikalar oluşturarak önlemler almaya ve uygulamaya teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

Netice olarak, özellikle siyasi içerikli reklamın muğlak ve açık olmayan tanımı platformlara siyasi nitelikli reklamı belirleme yetkisi ve sorumluluğu verdiğinden, hatalı ya da keyfi uygulamalara neden olabilir. Diğer taraftan, belirli bir mesajın siyasi içerikli reklam teşkil ettiği konusunda çevrim içi platformun içeriği kaldırma yükümlülüğüne uyulmaması orantısız yaptırımların uygulanmasını gündeme getirebilir. Siyasi ya da ticari nitelikte olması fark etmeksizin reklamların, bireyleri çeşitli amaçlarla hedeflemesi yöntemlerinin teknolojinin etkisiyle daha da artarak gelişeceği şüphesizdir. Dolayısıyla, kural olarak engellenmesi mümkün olmayan bir durum söz konusu olduğundan, reklamların şeffaf ve bireyler tarafından tanınabilir hale getirilmesi sağlanmalıdır. İçeriğin ne zaman siyasi kaynaklar tarafından sağlandığını, içerik kaynaklarının neler olduğunu bilmek ve reklam işaretlerini açıkça belirtmek önemlidir. Bu bölümde detaylı olarak bahsedildiği üzere, Avrupa Konseyi siyasi reklam konusundaki düzenlemeleri geniş takdir yetkisi içinde devletlere ve öz-düzenleyici aktörlere bırakmaktadır. AİHM'nin içtihadı da bu geniş takdir yetkisinin altını çizmekte ancak demokratik toplumda gereklilik ve ölçülülük kriterlerinin uygulanması rejimini siyasi reklam konusunda da terk etmemektedir.

B. Gelişen Teknolojinin Serbest Seçim Hakkına Yansımaları

İnternet; bir yandan ifade özgürlüğünün gücünü artırırken, diğer yandan doğası ve etkisi nedeniyle zararlı sonuçlara da neden olabilmektedir.⁶⁰⁶ Teknolojinin geldiği noktada dünya, *Charles Dickens*'in 1859'da yayımladığı ifadelerinin bugün vücut bulmuş şekliyle, tüm zamanların en iyisini, en kötüsünü hem akıl çağını hem aptallık hem inanç devrini yaşamaktadır.⁶⁰⁷ *Orwell*'in teknolojik gelişmelerin devlete bilgi ve iletişim kaynakları üzerinden izleme yapmasına yüklediği anlam, teknolojinin geldiği

⁶⁰⁵ Code of Practice on Disinformation, **op. cit.**

⁶⁰⁶ Vajic / Voyatzis, **a.g.e.**, s. 362.

⁶⁰⁷ DICKENS Charles, *İki Şehrin Hikayesi*, (Çev: M. Arvas), Can Yayınları, İstanbul, 2018, s. 2.

noktada bizatihi bireylerin de izleme faaliyetini çeşitli amaçlarla kullanabildiği bir boyuta varmıştır.⁶⁰⁸ Teknolojik gelişmeler ile çağın ötesine taşınan toplumsal düzen, demokratik toplum açısından aynı paralellikte bir gelişmişliğe imkân tanımayabilir.

Veri temelli ve etkileşim amaçlı teknolojilerle çevrim içi ortam, dezenformasyonun daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olmakta ve özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yoğunlaştığında bu etki bazı yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir.⁶⁰⁹ Teknolojinin demokratik toplum düzeni üzerindeki etkisi algı savaşları olarak adlandırabileceğimiz algoritmalara dayalı bir sürecin ne şekilde işletildiği ile doğru orantılı olarak okunmalıdır. Çevrim içi ortamın adeta birer tüketicisi olan bireyler teknik konulardan anlamayabilirler. Bununla birlikte teknik yöntemler üzerinden oluşturulacak algılarla seçmen olarak oluşturacakları özgür iradeleri ve tercihleri değiştirilebileceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.

1. Teknolojinin Kötüye Kullanılması Üzerinden Serbest Seçim Hakkına Müdahale

Teknolojinin gelişmesiyle gittikçe artan yapay zeka kullanımının faydaları tartışılmaz olsa da pek çok açıdan insan hakları ihlallerine neden olabilecek durumlar da ortaya çıkabilmektedir.⁶¹⁰ Bu etkiler özellikle seçim hakkına müdahale teşkil edebilecek dezenformasyon araçları üzerinden farklı biçimlerde şekillenebilir. Örneğin, dezenformasyonun aktörleri insanlar ya da yapay zeka destekli ve hatta her ikisinin karışımı olan dahi olabilir. Bu aktörler finansal ve siyasal kaygıyla hareket ederler ve mikro hedefleme, dezenformasyon ya da suni gündem değiştirme ve oluşturma şeklinde faaliyetlerle bilgi operasyonlarını yürütebilirler. Yapay zeka tarafından oluşturulan komutlarla gerçek olmayan ve zararlı olan görüntüler, özellikle siyasi süreçlere etki edecek biçimde kamuoyunda güven erozyonu ve duygusal manipülasyon yaratabilirler. Bu kapsamda bilişimsel propaganda araçları farklılaşmakla birlikte, otomatik yazılım programları olan siyasi botlar da daha önceki bölümlerde de işaret edildiği üzere sosyal bir rol oynamaktadır.⁶¹¹ Bu şekilde seçim

⁶⁰⁸ Uygun, *Çağımızın İnsan...*, s. 63-66.

⁶⁰⁹ Atay, *a.g.e.*, s. 12.

⁶¹⁰ BOLAYIR Mehmet Anıl, “Yapay Zeka, İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Korunması Açısından Yapay Zekanın Denetimi”, *TIDE Academia Research*, C. 5, S. 2, 2023, ss. 117-145, s. 132-136.

⁶¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Akçay, *a.g.e.*, s. 116.

süreçlerine etki ederek, kutuplaşmalara, oyların bölünmesine ya da seçmenin oy vermekten vazgeçmesine neden olabilmek mümkündür.

Elbette ki, algoritmalar kullanılarak oluşturulan siyasi mesajlar her zaman demokrasi üzerinde olumsuz etkiye sahip olarak da nitelendirilemez. Ancak, özellikle otoriterleşen devletlerde geleneksel medyadaki yanlışlık ya da tarafgirlik riskinin kural olarak çevrim içi ortamdaki kadar bulunduğu da söylenemez. Bununla birlikte, çevrim içi ortamdaki risk, tam da geleneksel medyada etik ve editoryal açıdan kontrol edilebilen insan faktörünün devre dışı bırakılmasından kaynaklanabilmektedir.

a. Teknolojinin Kamuoyu Algısının Yönetiminde Kullanılması

Algoritmaların ayrımcı biçimde geliştirilen yapay zeka altyapılarıyla üretilmesi, en temel sorunlu alanlardan birini oluşturmaktadır.⁶¹² Dolayısıyla, geleneksel medyaya nispeten daha özgür ve serbest bir sanal ortamda algoritmalar aracılığı ile üretilen mesajın doğru bir içerikle üretilip üretilmediği ve hedeflenen doğru kişilere, doğru yöntemle aktarılıp aktarılmadığı, demokratik toplumda algının seçim süreçlerini ne şekilde etkileyeceğine yön verecek temel sorulardır. Örneğin, 2016 yılındaki başkanlık seçimlerinde adaylardan *Donald Trump*'ın seçim döneminde bir seçim kampanyası olarak kullandığı “*Güney sınırimıza büyük, çok büyük bir duvar inşa edeceğim*” (*I will build a great, great wall on our southern border*) mesajı,⁶¹³ basit bir cümleden ibaret gibi görülse de bu mesajın sadeleştirilmesi, göç politikası bakımından içerdiği anlam ve hedef kitlede oluşturduğu algı düşünüldüğünde kelimelerin bir seçim sürecinde ne şekilde etki edebileceğinin en önemli kanıtıdır. Dolayısıyla demokratik toplumda oluşan algı aslında var olan gerçeğin farklı biçimlerde görülebilmesini sağlayabilir ve bireylerin tercihlerini bu şekilde yönlendirebilir. Bu da algoritmaların, diğer bir ifadeyle teknolojinin, kötüye kullanılması riskinin demokrasi üzerindeki etkisi üzerine bir sorgulama yapılması gereğini ortaya çıkartmaktadır. Öyle ki yapay zeka, özellikle mikro hedefleme üzerinden seçim vaatlerinin doğru oluşturulması gibi

⁶¹² KÖKSAL Tuğçe Duygu / KONUKPAY A. Cenk, “Büyük Veri Kullanımının Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Etkileri”, Editörler: Emine Eylem Aksoy Retornaz / Osman Gazi Güçlütürk, *Gelişen Teknolojiler ve Hukuk III: Büyük Veri*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, ss. 15-88, s. 56-57.

⁶¹³ DALE Daniel, “Fact Check: Trump Falsely Claims He’d Promised Mexico Would Pay for ‘a Piece’ of the Border Wall”, 30.10.2023, CNN, <https://edition.cnn.com/2023/10/30/politics/fact-check-trump-mexico-piece-border-wall/index.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

olumlu katkı ve teknik kolaylıklarının yanında, bilgi kirliliğini artırıcı olarak kullanılabilmesi ve gerçeklik algısını değiştirmede ve bireylerin tercihlerini manipüle etmedeki yeri dikkate alındığında demokrasi açısından bir tehdide dönüştürülebilme kapasitesine de sahiptir.

Geçmişte, bireylerin sorgulamadan doğru kabul edebileceği pek çok içerik, yapay zekanın gelişimi ile içeriklere şüpheyle yaklaşılmasına ve basit bir paylaşımın dahi komplo teorileri üretilecek boyutlara varmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta kamuya mal olmuş bir figür olan *Galler Prensesi Catherine (Kate) Middleton*'ın ameliyat geçirdiği haberi sonrasında kamuoyu önüne çıkmaması sonrasında tüm sosyal medya üzerinde sistematik ve örgütlü biçimde ortaya atılan iddialar ve hatta komplo teorileri gündemi meşgul etmiştir. Birleşik Krallık'ta geleneksel bir yayın organı olan *BBC* tarafından yayımlanan bir videosu, komplo teorilerinin bir uzantısı olarak, videodaki görüntülerin derin sahte teknolojisi ile üretilip üretilmediği tartışmalarını beraberinde getirmiştir.⁶¹⁴ Bu video üzerine viral olarak yayılan tespitler gerçek olanın sorgulanmasında yaratılan algının ne kadar etkili olabileceğinin ve geleneksel medya organlarının paylaşımlarına duyulan güvenin de ne kadar azaldığının göstergelerinden biri olmuştur. Teknolojinin üreteceği sahte görüntülerin ve bilgilerin çoğalmasa bir yanlış bilgi yığına neden olmakla birlikte bu durum, doğruyu yanlıştan ayırmayı da zorlaştıracaktır.⁶¹⁵

Yine ABD'de 2016 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerinde, yapay zeka destekli dezenformasyon ve manipülasyon faaliyetlerinin, özellikle mikro hedefleme ve *bot*ların kullanımı şeklinde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Papa *Francis*'in başkan adayı *Trump*'ı desteklediğine dair çıkan sahte haberlerden bir diğer başkan adayı *Hillary Clinton*'ın kampanya yöneticisi ile bir pizzacının bodrum katında pedofili çetesine karıştığı iddialarını yayan *Pizzagate* ismi verilen komplo teorisine kadar viral hale gelerek yayılan sahte haberler, seçim süreçlerinin manipüle edilmesinin en görünür örneklerindendir.⁶¹⁶ Siyasi aktörler ve diğer etki aktörlerinin seçim süreçleri

⁶¹⁴ COUGHLAN Sean, "Kate, Princess of Wales: I am Having Cancer Treatment", 22.03.2024, BBC, <https://www.bbc.com/news/uk-68641441> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶¹⁵ Kaprol, *a.g.e.*, s. 98.

⁶¹⁶ SHAEDEL Sydney, "Did the Pope Endorse Trump?", 24.10.2016, Factcheck, <https://www.factcheck.org/2016/10/did-the-pope-endorse-trump/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); MARCELO Philip, "Elon Musk and Others Spread Meme Reviving Unfounded 'Pizzagate' Conspiracy Theory", 30.11.2023, Apnews, <https://apnews.com/article/fact-check-pizzagate-conspiracy-elon-musk-abc-657657139374> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

dahil pek çok siyasi süreçte dezenformasyon yaymak için sosyal medyanın kullanımına yönelmeleri ve yine siyasi aktörlerin itibarsızlaştırılmasına yönelik algoritmaya bağlı olarak sahte ses ve video klipleri yayılması eğilimi, teknolojinin demokratik süreçler üzerindeki kötüye kullanımına vesile olabilmektedir.

Daha da önemlisi, yapay zeka kullanılarak üretilen içeriklerin insan üretimi içeriklerden daha ikna edici olabilmesi, yanlış bilgi içerdiği açık olmasına rağmen ilgi görmeye, paylaşılmaya ve viral olarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacak bir potansiyele sahip olduğu da göz önünde tutulması gereken bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya, siyasi anlamda yanlış bilgilendirme için iki ucu keskin bir kılıç oluşturabilir. Buna göre ya yanlış söylentileri geniş bir kitleye yayan bir kanal ya da yanlış bilgilendirmeye karşı çıkmak için etkili bir araç olarak kullanılabilir.⁶¹⁷ Bu aynı zamanda veriye dayalı bir siyaset mühendisliği örneği olarak karşımıza çıkabilir. Aynı doğrultuda, mikro hedefleme, potansiyel seçmenlerin çok çeşitli kişisel verilerine erişime dayalı siyasi kampanya ile onları yanıltmayı kolaylaştırır. Örneğin olayların çarpıtılmış ya da yanlış versiyonlarının kasıtlı olarak yayılması için mükemmel bir vektör olarak hizmet edebilir.⁶¹⁸ Yanlış bilginin, doğru bilgiden daha hızlı ve daha geniş bir şekilde yayılması; etkileşim verme potansiyelinin, dolayısıyla da kamuoyunun dikkatini çekme gücünün daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, yankı odalarının oluşumuyla ilgili birbiriyle rekabet eden iki teori bulunduğu bilinmektedir. Bu teorilerden biri sosyal bağlantıların inanç benzerliğini tetiklediğini öne sürerken, diğeri bunun tam tersini, benzer inançlar arasında sosyal bağların oluşmasına yol açtığını iddia etmektedir.⁶¹⁹ Dolayısıyla, etkileşimi artırmada kullanılan teknolojik alt yapı yöntemlerinin çeşitliliğinin artması, özellikle seçim süreçlerinde dikkatle ele alınması gereken bir konusudur. Nitekim algoritma temelli teknolojik altyapıların kötüye kullanılma ihtimalinde, seçmenlerde ön yargı ve kararların değişiminde rol oynamaya yeterli gerekli koşulları yaratabilir.

⁶¹⁷ Bu olguyu anlamaya yönelik olarak 2012 ABD başkanlık seçim kampanyası sırasında Twitter'daki siyasi söylentilerin kapsamlı bir analizi için bkz. SHIN Jieun / JIAN Lian / DRISCOLL Kevin / BAR François, "Political Rumoring on Twitter During the 2012 US Presidential Election: Rumor Diffusion and Correction", *New Media & Society*, C.19, S. 8, 2017, ss. 1214-1235, s. 1219.

⁶¹⁸ WITZLEB Normann / PATERSON Moira, "Micro-targeting in Political Campaigns: Political Promise and Democratic Risk", Editörler: Uta Kohl / Jacob Eisler, *Data-Driven Personalisation in Markets, Politics and Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021, https://www.researchgate.net/publication/344839124_Micro-targeting_in_Political_Campaigns_Political_Promise_and_Democratic_Risk (Erişim Tarihi: 25.01.2025), s.5. .

⁶¹⁹ JONES Matthew I. / PAULS Scott D. / FU Feng, "Containing Misinformation: Modeling Spatial Games of Fake News", *PNAS Nexus*, C. 3, S. 3, 2024, ss. 1-9, s. 7.

Bu nedenlerle, teknolojinin kasıtlı olarak yanlış bilgi yaymak için kötüye kullanılması, dezenformasyonun başka bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır ve siyasi amaçlı dezenformasyon da bunun bir parçasıdır. Özellikle teknolojinin de hızla gelişmesiyle, sosyal medyanın siyasi kutuplaşmanın artmasına, küresel popülizmin yükselişine ve çevrim içi taciz ve siber zorbalık eylemlerindeki artışa ortam sağlayarak geniş kitlelere yayılmasını sağlaması kolaylıkla başa çıkılabilecek bir konu olarak görülemez. Teknoloji, özellikle içerik manipüle edilerek bir çeşit başka bir gerçeklik yaratmak ve bir yandan da siyasi süreçleri yeniden tasarlamak için kullanılabilir. Hatta geçmiş ve tarihi manipüle ederek tek taraflı anlatılarla yeniden yazılmasına hizmet edebilir. Bu kapsamda, ifade özgürlüğünün kötüye kullanım biçimleri arasında yer alan yapay zeka destekli uygulamalar ile manipülasyon ve siber zorbalık eylemleri, bireylerin onuruna, ruh sağlığına ve refahına zarar veren, ifade özgürlüğünün kötü niyetli bir şekilde istismarını oluşturmaktadır. Öyle ki, bilgisayar tabanlı mahremiyet ihlalleri, mahrem veriler de dahil olmak üzere veri ve görüntülerin alınması, paylaşılması ve manipüle edilmesi gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. AİHM, yerel makamların şiddet eylemlerini soruşturulurken, mağdurun yazışmalarının izlenmesi, bunlara erişilmesi veya bunların korunması gibi eylemlerin dikkate alınabileceğini kabul etmektedir.⁶²⁰ Çevrim içi taciz ve mahremiyet ihlaline ilişkin bu tür iddiaların yürütülen bir soruşturmada yerel makamlar tarafından esastan incelenmesi gerekir. Bu da temelde devletlerin bu kapsamdaki etkili soruşturma yükümlülüğünün bir parçasıdır.

İçeriğin manipüle edilmesiyle birlikte, aslında gerçek olmayan bir durum gerçek gibi gösterilip, içeriğin kullanıldığı bağlama göre izleyici aldatılmakta ve ikna edilmesi amaçlanmaktadır. Bir seçim sürecinde seçim mitingine katılanların kopyalanarak çok sayıda gösterilmesi ya da bir siyasetçinin var olmayan bir konuşmasını olmuş gibi kurgulanması ya da bir siyasetçinin fotoğrafının kurgulanarak servis edilmesi manipülasyon biçimleri olarak gösterilebilir. Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Riskler Raporu da derin sahte uygulamaları başta olmak üzere yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılmasının dünyanın karşı karşıya kalacağı kısa vadeli en ciddi küresel riskler arasında ilk sırada yer aldığını belirtmektedir.⁶²¹ Kuşkusuz seçim

⁶²⁰ Benzer şekilde, kadına yönelik ev içi şiddet kapsamındaki soruşturmalar bakımından bkz. *Buturugă v. Romanya*, Başvuru No. 56867/15, 11/02/2020, para. 74-78.

⁶²¹ The Global Risks Report 2024, **op. cit.**

süreçleri, derin sahte riskinin yüksek olduğu ve seçmenlerin kararlarını, özellikle de kararsız seçmenleri etkileyebilme potansiyeline sahip olduğu zamanlardır.⁶²² Seçim süreçlerinde, seçmen iradesini kurgu ve belirsizlikler üzerinden manipüle etmenin bir aracı olarak kullanılma olasılığı teknolojinin gelişimi ile artmakta ve teknolojinin kötüye kullanımının demokrasi üzerindeki olumsuz etkisini ortaya çıkaracak sonuçları beraberinde getirebilmektedir.

Yapay zekanın kötüye kullanılması, seçmen iradesinin etkilenmesi yoluyla seçimleri manipüle etmeye kadar varabilecek tehlikeleri barındırır. 2023 Reykjavik Deklarasyonu'nda da Avrupa Konseyi üye devletlerin, seçim sistemlerine ve süreçlerine yönelik her türlü müdahaleye karşı tüm uygun önlemleri alma taahhüdü yinelenmiştir. Özellikle seçimlere yabancı müdahale riski, dezenformasyon kampanyaları, seçim aktörlerine yasaya aykırı şekilde finansman ve siber saldırılar gibi birçok şekilde ortaya çıkabilmektedir.⁶²³ Bu riski kontrol altına almak üzere özellikle seçim sürecinde yapay zeka destekli uygulamaların kullanımını belirli kurallarla sınırlandıran düzenleme yapılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, seçim kampanyaları veya oylamalar sırasında bireylere zarar vermek ve olumsuz kampanyalar yaymak için uygulamaların kullanılması, temelde kamusal tartışma ve fikir oluşturma açısından zarar doğurabilecektir. Nitekim, teknolojik gelişmelerin geldiği noktada yapay zekayı yasaklamak bir çözüm değildir. Öyle ki bu yönde bir yaklaşım demokratik bir toplumda kabul edilmeyen yasakçı zihniyetin bir tezahürünü oluşturacaktır. Dolayısıyla yapay zeka sistemlerinin hangi koşullar altında geliştirilebileceği ve kullanılabileceği konusunda açık ve net *oyun kurallarına* ihtiyaç bulunmaktadır.⁶²⁴ Bu doğrultuda seçim kurullarının ya da partilerin yapay zeka kullanımında etik kurallar konusunda ortak bir metin üzerinde uzlaşmaları ilk etapta düşünülebilir. Bu bağlayıcı bir belge olmasa da demokratik bilinci gelişmiş ülkelerde güven esasına dayalı olarak işlerlik gösterebilir. Bu şekilde yasal düzenleme ihtiyacının meşru zemini bizzat toplumdan gelen altyapıyla oluşturulabilir.

⁶²² Seçmen Tercihlerine Derin Sahte ile Müdahale, Mayıs 2023, TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası, <https://www.bmo.org.tr/wp-content/uploads/2023/05/Secmen-Tercihlerine-DerinSahte-ile-Mudahale-1.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶²³ Bkz. DICKSON Stewart, Report on Foreign interference in electoral processes at local and regional levels, Committee on the Monitoring of the implementation of the European Charter of Local Self-Government and on the respect of Human Rights and the Rule of Law at local and regional levels, CG(2025)48-10, 26 March 2025.

⁶²⁴ Wanted: Ses Règles du Jeu Pour l'IA Dans la Campagne Électorale, 26.05.2023, Algorithmwatch, <https://algorithmwatch.ch/fr/ia-dans-la-campagne-electorale/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Bununla birlikte, gerek savaş ya da çatışma dönemlerinde gerekse seçim dönemlerinde, yapay zeka destekli uygulamaların kötüye kullanılmasında derin sahte ile üretilen sahte videolar önemli rol oynayabilmektedir. Derin sahte ile bir kişinin yüzü, vücudu veya sesinin başka bir kişi ya da şeyin üzerine bindirilmek sureti ile yazılım tarafından manipüle edilmiş bir görüntü, video veya ses oluşturulabilmektedir. Burada önemli olan husus, sahteliğe konu olan öznelerin bilgisinin ve rızasının bulunmamasıdır. Bu sahte videolar, kamuoyu manipüle edilerek toplumdaki çatışmayı ve kutuplaşmayı artırabildiği gibi, demokratik seçim süreçlerini de manipüle edebilmektedir. Dezenformasyon kampanyası şeklini alabilen sahte videolar aracılığı ile, özellikle bir iletişim stratejisi olarak sosyal medyada etki sahibi kişilerin kamuoyu üzerindeki etkisi kullanılarak, seçim dönemlerinde bu kişilerin siyasi açıklamalar içeren sahte görüntüler oluşturulması ya da siyasileri destekleyen ünlülerin sahte görüntüleri servis edilerek itibar kaybı sağlamaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Derin sahte teknolojisinin kamuoyunu ve seçmen iradesini manipüle etme girişimlerine örneklerin çeşitlendirilmesi mümkündür.⁶²⁵ İklim aktivisti *Greta Thunberg*'in bir röportaj sırasında “*Vegan Savaşları*” adlı bir kitabın reklamını yaptığı ve savaşlarda “*vegan el bombaları*” ile “*sürdürülebilir tank ve silahların*” kullanılmasını teşvik ettiği video kesiti,⁶²⁶ benzer biçimde Ukrayna Devlet Başkanı *Volodymyr Zelensky*'nin Rusya'ya teslim olmaktan bahsettiği videonun⁶²⁷ dolaşıma girmesi ve viral olarak yayılması, yapay zekaya dayalı sahteciliğin demokratik süreçlerde daha da fazla rol oynayabileceğini ve sınırlarının olmadığını göstermektedir. Öyle ki, yapay zeka araçları kullanılarak ve herkesi hedef alan dolandırıcılık suçları⁶²⁸ ve bireylerin

⁶²⁵ Örnekler için bkz. WADE Natalie, “Deepfake of Bella Hadid Misrepresents Her Statements on Israel”, 06.11.2023, Disinfocheck, <https://belux.edmo.eu/deepfake-of-bella-hadid-misrepresents-her-statements-on-israel/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); WONG Queenie / LEE Wendy, “Trump Posted a Fake Taylor Swift Image. AI and Deepfakes are Only Going to Get Worse This Election Cycle”, 21.08.2024, Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/entertainment-arts/business/story/2024-08-21/deep-fakes-social-media-taylor-swift-donald-trump> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶²⁶ Fact Check: Greta Thunberg ‘Vegan Grenades’ TV Interview is Deepfake, 30.10.2023, Reuters Fact Check, <https://www.reuters.com/fact-check/greta-thunberg-vegan-grenades-tv-interview-is-deepfake-2023-10-30/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶²⁷ WAKEFIELD Jane, “Deepfake Presidents Used in Russia-Ukraine War, 18.03.2022, BBC, <https://www.bbc.co.uk/news/technology-60780142> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶²⁸ Örneğin, dolandırıcılık eylemi olarak mikro hedefleme için bkz. “Facebook Türkiye’yi Dolandırıyor: BOTAŞ Taklitli, Mikro Hedefleme, Yapay Zeka ve Oltalama Yöntemlerini Eş Zamanlı Kullanan Dolandırıcılık Faaliyetleri Tespit Ettik”, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/facebook-turkiyeyi-yapay-zeka-ile-dolandiriyor> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); MURADOĞLU Candegir, “Deepfake Teknolojisi ile Yapılan Dolandırıcılık, Bir Finans Çalışanına 25 Milyon Dolar Kaybettirdi”, 05.02.2024, Webrazzi, <https://webrazzi.com/2024/02/05/deepfake-teknolojisi-ile-yapilan-dolandiricilik-bir-finans-calisanina-25-milyon-dolar-kaybettirdi> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

yüzlerinin rıza dışı kullanılarak müstehcen içeriklerde kullanılarak oluşturulan pornografi ve kamuya mal olmuş kişilerin itibarına yönelik intikam pornosu (*revenge porn*) olarak çevrilen cinsel içerikli gerçek veya sahte görüntüler kullanılarak rızaya aykırı olarak içerik üretilebilmesi,⁶²⁹ diğer örnekler arasındadır. Bireylerin mağduriyetlerinin artarak daha kırılganlaştığı, toplum düzeninin ve toplumsal barışın da bozulmasına yönelik faaliyetlerin yaygınlaşabildiği bir sanal kamusal ortam oluşmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda, teknolojinin insan onuruna ve kişisel özerkliğe yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için verilecek insan hakları mücadelesinin ön saflarından biri dijital dünya olmalıdır.⁶³⁰

Teknolojinin kötüye kullanılmasının örneklerinden yalnızca biri olan derin sahte kullanımı ile üretilen içerikler, gerçek ile yanlış ve yanıltıcı olan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmakta ve bireylerin gerçeğe olan güvenini sarsıcı bir etki doğurmaktadır. Bu güven sarsılması, demokratik karar alma süreçlerini hiç kuşkusuz doğrudan etkileme kapasitesine sahiptir. Nobel ödüllü gazeteci *Maria Ressa*'nın “*eğer gerçeklerin bütünlüğüne sahip değilsek, seçimlerin de bütünlüğüne sahip olamayız*” sözleri dezenformasyon ile seçim süreçleri arasındaki ilişkiyi isabetli şekilde ortaya koymaktadır.⁶³¹ Bu bağlamda, sahte içeriğin nasıl üretildiğinden çok demokratik bir sürece etki edecek şekilde, hangi yöntemlerle geniş kitlelere yayılabildiği ve bununla mücadelenin ne şekilde olması gerektiği önem taşımaktadır.

b. Bilgi Operasyonlarında Kullanılan Yapay Zeka Destekli Araçlar

Manipüle edilmiş içerik sosyal medya platformlarında çok hızlı bir şekilde yayılmakta, bununla birlikte sosyal medya ile sınırlı kalmayarak uçtan uca şifreleme özelliği ile özel yazışma niteliği korunan haberleşme uygulamaları üzerinden de paylaşılarak geniş kitlelere, doğrulama denetimi olmaksızın, kontrolsüz şekilde ulaşması sağlanabilmektedir. Öyle ki, görsel olarak manipüle edilmiş içeriğin, görsel hafızaya anlık olarak daha hızlı etki etmesi nedeniyle, toplumda kutuplaşmaya

⁶²⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 18; Aksoy Retornaz, **a.g.e.**, s. 31; Birleşik Krallık'ta intikam pornosunun cezalandırılması ve soruşturma makamlarına için hazırlanan kılavuz hakkında bkz. <https://www.gov.uk/government/publications/revenge-porn> (Erişim Tarihi: 03.11.2024);; İntikam pornosunu suç olarak düzenleyen ülkeler için bkz. Aksoy Retornaz, **a.g.e.**, s. 73-79.

⁶³⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 87.

⁶³¹ SCOTT Liam, “World Faces ‘Tech-Enabled Armageddon,’ Maria Ressa Says”, 05.09.2023, VOA News, <https://www.voanews.com/a/world-faces-tech-enabled-armageddon-maria-ressa-says-7256196.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

sebebiyet verebilecek olumsuz duyguları tetiklemede, metin içeriklerinden daha etkili olabileceği de dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan, görüntü ve ses manipülasyonunu kolaylaştıran teknolojilerin kullanımının kolaylaşması ve herkes tarafından erişilebilir hale gelmesi kaçınılmazdır. Öyle ki, internet gazeteciliği, vatandaş gazeteciliği ve bloglar gibi, profesyonel etik kurallardan bağımsız ve denetimsiz şekilde her bir bireyin içerik üretici konumuna gelmesi, internetin hızlı ve geniş kitlelere içeriğin yayılmasına araç olması ve ayrıca platformların reklama dayalı gelir modeli ile faaliyet göstermesi ile birleştiğinde, konunun daha karmaşık bir hal aldığı yadsınamaz bir gerçektir.

Yapay zeka kullanılarak üretilen sahte içerikler gün geçtikçe seçim süreçlerinde devreye girebilecek bir başka tehlikenin sinyalini vermektedir. 2020 yılında *Facebook* Küresel Politika Yönetiminden Sorumlu Başkan Yardımcısı tarafından, ortalama bir insana gerçek görünecek şekilde yapay zeka kullanılarak değiştirildiği veya sentezlendiği açık olan her türlü içeriğin silineceği duyurulmuştur.⁶³² Bununla birlikte, yapay zeka ile üretilmiş içeriğin tespitinin ilk bakışta anlaşılmasının güç olması nedeniyle bu tür aksiyonların teknoloji şirketleri tarafından her zaman doğru şekilde karar alınmasına neden olmayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Algoritmalar aracılığıyla otonom bir şekilde yaratılan sahte görüntüler ve videoların, gerçeği sahteden ayırt etmek giderek zorlaştığı dikkate alındığında, ekonomik ya da siyasi nedenlerle halkı aldatmak için kullanılabilecek teknolojilerin giderek daha karmaşık hale gelmekte olduğu unutulmamalıdır.⁶³³

Dijital çağda siber zorbalığın yaygınlığı ve etkisi ile ifade özgürlüğünün sınırlarını nasıl tespit etmek önemlidir. Bir tarafta ifade özgürlüğünü korurken, bireylerin maddi ve manevi bütünlüğünü korumak için nasıl önlemler alınması gerektiğini ayrıca ele almak gereklidir. Toplumda hedef gösterme ve linç kültürünü körüklemeyi hedefleyen uygulamaların ifade özgürlüğü kapsamındaki korumada yer almaması gerekir. Bu bağlamda, yapay zeka kullanılarak oluşturulan derin sahte uygulamalarıyla gerçek bilginin çarpıtılması ve bilgiye erişim bakımından kamuoyunun manipüle edilmek suretiyle ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması da

⁶³² BICKERT Monika, “Enforcing Against Manipulated Media”, 06.01.2020, Meta, <https://about.fb.com/news/2020/01/enforcing-against-manipulated-media/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶³³ THIBAUT Simon, “Craig Silverman: Pionnier de l’Enquête Journalistique Sur la Désinformation en Ligne”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 79-93, s. 91.

mümkün olabilmektedir. Örneğin, dönemin ABD Başkanı *Joe Biden*'ın sesini taklit eden yapay zeka tarafından oluşturulmuş bir ses kaydı mesajında insanların eyaletin ön seçimlerinde oy kullanmamaya çağrıldığı görülmüştür.⁶³⁴ Bu noktada, derin sahte ile çalışan yapay zeka algoritmasının seçim süreçlerindeki etkisinin artması önemli bir tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır. Derin sahte, bir üretken ağ ve bir ayrımcı ağ olmak üzere iki sinir ağının, verileri analiz ederek, yeni sentetik veri kümeleri oluşturmak için birbirleriyle yarışması ve analiz edilen gerçek verilere son derece benzer sonuçlar elde etmek için birçok kez tekrarlanan bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶³⁵ Bu yöntemle, görüntü ve ses manipülasyonu ile belirli bir içerik istenen şekilde oluşturulabilir. Görüntü ve ses manipülasyonu ile bir fotoğraf, video ya da herhangi bir görselin yeniden düzenlenmesi uzman kişilerce bilgisayar programları ile yapılabileceği gibi, günümüzde teknolojinin getirdiği kolaylıkla çeşitli uygulamalarla herkes tarafından da gerçekleştirilebilir. Bu da oluşacak dezenformasyonun tehlikesinin boyutunu artırmaktadır.

Öte yandan, yapay zeka destekli arama motorlarında ve *OpenAI* araştırma şirketi tarafından geliştirilmiş yapay sinir ağına dayalı bir çerçeve olan yapay zeka robotu *ChatGPT* gibi uygulamalarının,⁶³⁶ gerek sosyal gerek algoritmik aktörler olarak iletişimde rol oynaması söz konusu olabilmektedir. Bu uygulamalar üzerinden sorulan sorulara verilen yanıtların da eksik ya da yanlış bilgi olarak yayılması söz konusu olabilir. Bu durum, yapay zekanın ne şekilde tasarlanarak dolaşıma girdiği ile bağlantılıdır. Derin sahte kullanımı başta olmak üzere yapay zeka kullanımı ile manipüle edilen içeriği tespit etmeye yönelik teknolojik araçlar geliştirilmeye çalışılmakla birlikte,⁶³⁷ hızla ilerleyen teknoloji karşısında bu, kolay bir süreç değildir. Bu sürecin yasal düzenlemelerle, eğitimle ve dijital okuryazarlıkla da desteklenmesi gerekir. Bu konuda araştırma yapan bir örnek olarak “*Hesaplamalı Propaganda Projesi*” (*Computational Propaganda Project*) kapsamında, özellikle seçimler ve

⁶³⁴ TORKINGTON Simon, “The US is Drafting New Laws to Protect Against AI-generated Deepfakes”, 27.02.2024, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2024/02/ai-deepfakes-legislation-trust/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶³⁵ WALORSKA Agnieszka M., Deepfakes and Disinformation, Friedrich Naumann Stiftung Foundation, 2020, <https://shop.freiheit.org/#!/Publikation/897> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶³⁶ ChatGPT işleyişi hakkında bkz KOÇYİĞİT Ahmet / DARI Abdülhakim Bahadır, “Yapay Zeka İletişiminde Chatgpt: İnsanlaşan Dijitalleşmenin Geleceği”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, S. 2, 2023, ss. 427-438, s. 427 ve 433 vd.

⁶³⁷ Kullanılan tekniklere ilişkin araştırma için bkz. STROEBEL Laura / LLEWELLYN Mark / HARTLEY Tricia / IP Tsui Shan / AHMED Mohiuddin, “A Systematic Literature Review on the Effectiveness of Deepfake Detection Techniques”, Journal of Cyber Security Technology, C. 7, S. 2, 2023, ss. 83–113.

diğer önemli siyasi olaylar sırasında devlet aktörlerinin, yanlış anlatılar yaymak ve güçlerini demokratik süreci baltalamaya yönelik kullanmak üzere sosyal medyaya nasıl başvurabildikleri tespit edilmiştir.⁶³⁸ Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan ve büyük veri üzerinde derin öğrenme yöntemiyle oluşturulan yapay zeka destekli büyük dil modelleri (*Large Language Model*) de dezenformasyonu yaymaya hizmet edebilirler.⁶³⁹ Myanmar’da şiddeti teşvik eden paylaşımlarda *Facebook*’un kullanılmasına ve algoritmalar tarafından öne çıkarılmasına ilişkin tespitler⁶⁴⁰ ya da *DeepSeek* uygulamasının Uygurlar ile ilgili olarak Çin merkezli anlatıyı kullandığına ilişkin iddialar bu kapsamda örnek olarak verilebilir.⁶⁴¹ Büyük dil modelleri insan destekli üretken yapay zeka modellerinden farklı olarak, içerik üretimini kendi yapmaktadır. Pek çok alanda dil bariyerlerinin ve tartışma kapasitesinin artmasına da imkân tanıyabilecek olmakla birlikte, kasıtlı olarak yanlış bilgi içermesi, söylem etiği bağlamında soru işaretleri doğurabilecek bir yapıya da sahiptir. Bu modellerle oluşturulacak kamusal söylemin, çoğu zaman insan üretimi söylemden kolaylıkla ayırt edilememesi nedeniyle ikna ediciliği, başta seçim süreçleri olmak üzere algıları etkileyebilir ve gerçek bilgiyi zayıflatabilir.⁶⁴² Dolayısıyla yakın gelecekte, bu tip üretken yapay zeka kullanılarak oluşturulan metinlerdeki gerçeğe aykırı bilgi riski dikkate alındığında, kontrol edilmeden bilgi ekosistemine sunulmaları dezenformasyon tehlikesini artırabilir.⁶⁴³ Bu kapsamda teknoloji şirketleri tarafından da daha etkili politikalar geliştirilmesi ve insan hakları etki analizinin bu moderasyon politikalarına entegre edilmesi gereklidir.

⁶³⁸ Örneğin, WOOLLEY Samuel C. / GUILBEAULT Douglas R., “Computational Propaganda in the United States of America: Manufacturing Consensus Online”, Computational Propaganda Research Project, Oxford University, <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2017/06/Comprop-USA.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024); aynı yönde bkz. BRADSHAW Samantha / HOWARD Philip, “Nouvelles Bidon et Propagande Informatique à Travers le Monde”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l’Université Laval, Québec, 2018, ss. 39-50, s. 47.

⁶³⁹ Büyük dil modelleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://www.ibm.com/topics/large-language-models> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

⁶⁴⁰ WAROFK Alex, An Independent Assessment of the Human Rights Impact of Facebook in Myanmar, 2018, <https://about.fb.com/news/2018/11/myanmar-hria/> (Erişim Tarihi: 13.02.2025); Detaylı örnekler için bkz. FISHER Max, The Chaos Machine: The Inside Story of How Social Media Rewired Our Minds and Our World, Quercus, s. 158 vd.

⁶⁴¹ Bkz. China's DeepSeek AI Covering Up Uyghur Genocide: Report, <https://www.ndtv.com/world-news/chinas-deepseek-ai-covering-up-uyghur-genocide-report-7694325> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

⁶⁴² BAI Hui / VOELKEL Jan / EICHSTAEDT Johannes / WILLER Robb, “Artificial Intelligence Can Persuade Humans on Political Issues”, 2023, Research Square, https://assets-eu.researchsquare.com/files/rs-3238396/v1_covered_61d6cb87-346c-47a0-a741-01c5a191e518.pdf?c=1694141729 (Erişim Tarihi: 07.11.2024), s.11.

⁶⁴³ Aktaş Celil, **a.g.e.**, s. 75.

Derin sahte yöntemi ile yaratılan içeriklerin kamunun doğru bilginin ne olduğuna dair duyduğu güven üzerindeki potansiyel etkileri büyüktür. Özellikle seçim süreçlerinde kullanıldığında, başta seçmeni sandığa gitmekten caydırmak olmak üzere, seçmen iradesi üzerinde etki oluşturarak bireylerin siyasi aktörlere olan güven ve inancını zedelemeye hizmet edebilir. Bununla birlikte, siyasi süreçlerde de bireyler, içeriğin gerçekliği konusunda giderek daha şüpheci hale geldikçe, bilinçli siyasi tercihlerde bulunabilme oranında düşüş yaşanması olasıdır. Öyle ki, yapay zekanın insana ait olan pek çok özelliği ihtiva etmeye başlaması, başta dezenformasyon olmak üzere demokratik süreçler etki edebilecek sorunları beraberinde getirmesine neden olmuştur. Yapay zekanın otonom araçlar ve robotik cerrahi gibi teknik alanlarda kullanılması bir yana, bireylerin davranışlarını izleyen, yüz tanıma sistemleri üzerinden profillemeye uygulamaları demokratik bir toplumda hukuk güvenliği ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayan uygulamalara da kapı aralamaktadır ve insan haklarının korunması bağlamında sorunlu bir alandır.⁶⁴⁴

Diğer taraftan, yapay zeka desteğinin içeriklere önceden kısıtlama getirmek için kullanılması, örneğin belirli içeriklerin yüklenmesini engellemeye yönelik algoritmik araçlar kullanılması,⁶⁴⁵ otomatik yazılımlar (örneğin *botlar*) ya da sanal izleme yöntemlerine başvurulması mümkün olabilir. Bu doğrultuda, bu araçlar hükümetlerin ya da teknoloji şirketlerinin özellikle de demokratik seçim süreçlerinde istediği zaman ve şekilde, insanın fikirlerini yönlendirecek şekilde kullanılması kötüye kullanım biçimleri arasında sayılabilir. Dezenformasyon ve mikro hedeflemenin yanı sıra, bir başka bilgi operasyonu biçimi olarak, özellikle yapay zeka temelli araçlar kullanılarak ya da tek bir merkezden yönetilen *troller* üzerinden gündem manipülasyonu yapmak da mümkündür. *Trol* adı verilen hesaplar, başkalarının görüşlerini manipüle etmek için

⁶⁴⁴ Örneğin, Birleşik Krallık'ta yüz tanıma sistemlerinin polis ve mağazalar tarafından kullanılmasına karşı *BigBrother Watch* tarafından başlatılan kampanya için bkz. Stop Facial Recognition, Big Brother Watch, <https://bigbrotherwatch.org.uk/campaigns/stop-facial-recognition/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); SKELTON Sebastian Klovig, "UK Police Facial Recognition Explained: What You Need to Know", 02.02.2024, Computer Weekly, <https://www.computerweekly.com/feature/UK-police-facial-recognition-what-you-need-to-know> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); UK: Prime Minister Must Rethink Plans for Facial Recognition Surveillance, 13.08.2024, Article 19, <https://www.article19.org/resources/uk-pm-rethink-plans-for-facial-recognition-surveillance/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); CHOWDHURY Areeq, "Unmasking Facial Recognition: An Exploration of the Racial Bias Implications of Facial Recognition Surveillance in the United Kingdom", 2020, WebRoots Democracy, <https://webrootsdemocracy.org/wp-content/uploads/2020/08/unmasking-facial-recognition-webroots-democracy.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁴⁵ SEARGEANT Philip, "How AI Threatens Free Speech and What Must be Done About It", 18.01.2024, The Conversation, <https://theconversation.com/how-ai-threatens-free-speech-and-what-must-be-done-about-it-221330> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

spekülasyon, söylenti ve yanlış bilgi yayan insan kullanıcılarıdır.⁶⁴⁶ *Trol*, çevrim içi ortamda kamusal tartışmaya müdahil olarak tartışmalı yorumlar, hedef gösterme veya ayrımcı, yabancı düşmanı, cinsiyetçi veya homofobik olabilecek kışkırtıcı paylaşımlar aracılığı ile diğer kullanıcılarla etkileşime giren, çoğu anonim ya da sahte hesaplar kullanan kişi ya da kişiler olarak tanımlanabilir.⁶⁴⁷ *Trol*, kamusal tartışma ortamında eleştirel veya demokratik bir tartışma ortamına katkı vermeyi amaçlamaz; aksine tartışmayı sabote etmek, tarafları kutuplaştırmak ve ani tepkiler vermeye sebep olarak toplumdaki ön yargıların derinleştiği bir ortam yaratmayı hedefler. *Trol* hem çeşitli nedenlerle öteki olarak gördüğüne karşı bilinçli ve örgütlü bir şekilde hareket eder.⁶⁴⁸ Bu *trolleme* eylemleri bilhassa sosyal medyada ırkçı, cinsiyetçi, kin ve düşmanlığa teşvik eden mesajlar vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir.⁶⁴⁹ Örneğin, 2016 yılında *Microsoft Corporation* tarafından lanse edilen sohbet robotu *Tay*, *Twitter* hesabı üzerinden kendisiyle etkileşime giren *troller* tarafından manipüle edilerek, kışkırtıcı, saldırgan ve ırkçı tweetler yayınlamaya başlamış, ve lansmanın üzerinden yirmi dört saat geçmeden kapatılmıştır.⁶⁵⁰ Otoriter iktidarların da çeşitli örneklerde hükümet yanlısı ya da en iyi ihtimalle bir bölümü merkezi olarak yönetilen *trol hesaplar* kullanabildiği gözlemlenmektedir.⁶⁵¹

Bot hesaplar ise gerçek profiller gibi görünen ancak aslında bir algoritma tarafından yürütülen otomatik sosyal medya hesaplarına verilen isimdir. Çevrim içi ortamdaki belirli içerikleri tespit ederek, yeniden paylaşmak üzere programlanabilirler.⁶⁵² Sosyal *bot* tespiti için, büyük verideki anormal örüntüleri tespit

⁶⁴⁶ MIHAYLOV Todor / GEORGIEV Georgi / NAKOV Preslav, “Finding Opinion Manipulation Trolls in News Community Forums”, Proceedings of the Nineteenth Conference on Computational Natural Language Learning, 2015, ss. 310-314, s. 310.

⁶⁴⁷ KIZILTEPE Fırat / SEFEROĞLU Süleyman Sadi, “Çevrimiçi Trol Davranış Ölçeğinin Geliştirilmesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 66, 2023, ss. 658-682, s. 660 ve 674; MERCİMEK Barış / DULKADİR YAMAN Nihal / KELEK Aydın / ODABAŞI H. Ferhan, “Dijital Dünyanın Yeni Gerçeği: Troller”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2016, ss. 67-77, s. 70.

⁶⁴⁸ Trol kavramına bu açıdan bir bakış için bkz. Şirin, **Türkiye’de Düşüncenin...**, s. 225-227.

⁶⁴⁹ Aksoy Retornaz, **a.g.e.**, s. 20.

⁶⁵⁰ DOĞU YILDIRAN Yasemin / ERDEM Şakir, “Yapay Zeka Tabanlı Chatbot Hizmetinin Kullanıcı Alışkanlık ve Davranışları Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 46, S. 1, 2024, ss. 20-43, s. 23.

⁶⁵¹ “Araştırma: Twitter Botları ve Rus Troller Aşılar Hakkında Yanlış Bilgi Yayıyor.”, 22.09.2018, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/arastirma-twitter-botlari-ve-rus-troller-asilar-hakkinda-yanlis-bilgi-yayiyor> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); SONNAD Nikhil, “Hacked Emails Reveal China’s Elaborate and Absurd Internet Propaganda Machine”, 18.12.2014, Quartz, <https://qz.com/311832/hacked-emails-reveal-chinas-elaborate-and-absurd-internet-propaganda-machine> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁵² Aktaş Celil, **a.g.e.**, s. 74.

eden veya uzmanlar tarafından sağlanan örnekler ile *bot* hesapları ayırt etmeyi öğrenen yazılımlar geliştirilmektedir. Örneğin *botometer* sistemi, bu kapsamdaki örneklerden biri olarak verilebilir.⁶⁵³ Neticede *bot*; sosyal medyada insan davranışlarını taklit eden, paylaşım yapan, beğenen ve gerçek insanlarla konuşan otomatik bir yazılım programı iken, *trol* ise sosyal medya üzerinde insanları rahatsız etmek veya sinirlendirmek için bölücü veya münasebetsiz mesajlar yayınlayan gerçek kişi olarak betimlenebilir.⁶⁵⁴ Bu kapsamda, örneğin bir olayın gündem olduğu algısı yaratılarak bir gündemin yapay şekilde oluşturulması ya da değiştirilmesi söz konusu olabilir. *Troller* aktif ve saldırgan işleve sahip olabilirler. Örneğin bir *trol* önce tepki çekmeye yönelik bir yemleme mesajı yayımlayıp bu mesaja çeşitli tepkiler verilebilir. Bir kullanıcı bu yemi yuttuğunda, polemiği devam ettirmek için sistemli olarak karşı tarafı tahrik etmeye yönelik tonu artırarak ve yüksek sayıda paylaşım ile bu kullanıcıya karşı çıkılabilir.⁶⁵⁵ Öyle ki, internet ortamında hızla yayılan ve baskın görüş oluşturularak manipüle edilen bir tartışma ortamında, azınlıkta kalan görüşlerin dile getirilmesi engellenebilir.. Özellikle ortak bir *hashtag* altında birleşen bot hesapların manipülasyona dahil, modern propagandanın en belirgin unsurlarından olan sık şekilde tekrarlanarak yankılanma ile etkileşimin artırılmasına hizmet etmesi suretiyle olmaktadır. Bu demokratik tartışma üzerinde olumsuz etki yaratır.

Her türlü bilgi operasyonu biçimi açısından bireylerin bir refleks geliştirerek her seferinde paylaşımın hangi menfaate hizmet edebileceğinin, arka planında yatan amacın ne olabileceğinin, neden yapıldığı ve ne yapılmaya çalışıldığına, hedeflenen kitle ve zamanlama ile paylaşımın bağlamına ilişkin sorgulamaların yapılması konusunda farkındalığın geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu, kuşkusuz okuryazarlık seviyesi ve eleştirel bakış açısının gelişmişlik düzeyiyle de doğrudan bağlantılı bir beklentidir. Demokratik tartışma ortamını olumsuz etkileyen teknolojiyen kaynaklanan ve bu bölümde de değinilen risklere yönelik güvencelerin oluşturulması önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁵³ Farklı şekillerdeki bot hesaplar üzerindeki analizi içeren Botometer sistemine ilişkin detaylı bilgi için bkz. VAROL Onur, “Sosyal Botlar ve Dezenformasyon Kampanyaları Nedir?”, 23.01.2023, Sarkaç, <https://sarkac.org/2023/01/sosyal-botlar-ve-dezenformasyon-kampanyalari-nedir/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

⁶⁵⁴ Doublet, **a.g.e.**, s. 11.

⁶⁵⁵ Jeangène Vilmer / Escorcio / Guillaume / Herrera, **a.g.e.**, s. 88.

c. Teknolojiden Kaynaklanan Risklere Karşı Öngörülen Güvenceler

Yapay zeka ile ilgili ilk düzenleme Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen *Yapay Zeka Yasası*'dır (AI Act).⁶⁵⁶ Teknolojik gelişmeler dikkate alındığında AB nezdinde “güvenli bir yapay zeka” hedefi bulunmakla birlikte,⁶⁵⁷ “hesap verilebilir” ve “şeffaf” yapay zeka üzerine düşünmek, teknoloji kaynaklı risklere ilişkin güvencelerin öngörülmesi gerekliliği bakımından daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Aslında Yapay Zeka Yasası, yapay zeka kullanımının sağlık, eğitim, sınır gözetimi ve kamu hizmetleri gibi temel haklar için en büyük riski oluşturduğu alanlarda zararı azaltacak ve kabul edilemez bir risk oluşturan kullanımları yasaklamaya yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu doğrultuda, bir risk kademelendirmesi yapmaktadır. *Yüksek riskli* yapay zeka sistemlerine yönelik risk azaltma sistemleri, yüksek kaliteli veri setleri, daha iyi belgelendirme ve insan gözetimi gerektiren katı kurallar öngörülmüştür. Yapay zekanın kullanımı konusunda şeffaflık ve etik başta olmak üzere bağlayıcı kurallar oluşturmak amaçlanmaktadır. Diğer taraftan, AB Yapay Zeka Sorumluluk Direktifi de çevrim içi güvenlik ve yapay zeka düzenleme konularını ele almaktadır.⁶⁵⁸ Bununla birlikte, AB Yapay Zeka Sorumluluk Direktifi, derin sahte uygulamalarını *sınırlı risk* olarak sınıflandırılmıştır ve bir filigran taşıma zorunluluğu getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle derin sahte uygulamaları yasaklanmamıştır; ancak içerik üreticilerine bir şeffaflık yükümlülüğü getirilmiştir.⁶⁵⁹ Bununla birlikte, derin sahte ile elde edilmiş bir içeriğin filigranla belirtilmiş olmasına rağmen, internet

⁶⁵⁶ Yapay Zeka (YZ) Yasası metni için bkz. European Parliament Legislative Resolution of 13 March 2024 on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)), European Union, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.html (Erişim Tarihi: 07.11.2024); YZ Yasası, Avrupa Birliği Parlamentosu tarafından 13 Mart 2024 tarihinde kabul edilmiş ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından 21 Mayıs 2024 tarihinde onaylamıştır. Yasa yürürlüğe girdikten 24 ay sonra tamamen uygulanabilir olacaktır. Bununla birlikte, kabul edilemez riskler oluşturan YZ sistemlerinin yasaklanması, yürürlüğe girmesinden altı ay sonra; uygulama kuralları yürürlüğe girdikten dokuz ay sonra; şeffaflık gerekliliklerine uyması gereken genel amaçlı YZ sistemlerine ilişkin kurallar, yürürlüğe girdikten 12 ay sonra; yüksek riskli sistemlere ilişkin yükümlülükler yürürlüğe girdikten 36 ay sonra uygulanabilir hale gelecektir. Detaylı bilgi için bkz. EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence, 8.06.2023, Updated 18.06.2024, European Union, <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

⁶⁵⁷ European approach to artificial intelligence, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

⁶⁵⁸ Artificial Intelligence Liability Directive, February 2023, European Parliamentary Research Service, European Union, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI\(2023\)739342_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI(2023)739342_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

⁶⁵⁹ Artificial Intelligence Liability Directive, **op. cit.**, madde 52 (3).

üzerinde hızla yayılan ve geçiş kitlelere erişen özelliği dikkate alındığında kötüye kullanımdan kaynaklanan zararın kaçınılmaz olduğunu belirtmek gerekir. Bu çerçevede bakıldığında Direktif ile derin sahte kullanımı konusunda açık ve belirli bir çerçeve oluşturulmamış olması ve öngördüğü tedbirlerin yalnızca önleyici nitelikte olması, kötüye kullanımlardan dolayı oluşacak zararları gidermek için yeterli değildir.⁶⁶⁰ Olası kötüye kullanımın bireyler ve demokratik süreçler bakımından tehlikeleri dikkate alındığında, hesap verilebilirliğin ve cezasızlığa sebebiyet vermemenin ön plana alınması gerektiği açıktır.

Ulusal düzeyde bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında, ABD’de *Deepfake* Hesap Verebilirlik Yasası, Yapay Zeka Dolandırıcılığına Hayır ve *Deepfake* Mahrem Görüntüleri Önleme hakkında yasa tasarıları karşımıza çıkar.⁶⁶¹ Aynı doğrultuda çocuk pornografisi ve derin sahte uygulamaları ile mücadeleye yönelik olarak Birleşik Krallık’ta 2023 yılında kabul edilen kabul edilen Çevrimiçi Güvenlik Yasası da örnek olarak verilebilir.⁶⁶² Sözleşmesel temelde ise, ilk kez Avrupa Konseyi tarafından *Yapay Zeka, İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Çerçeve Sözleşmesi* kabul edilmiştir.⁶⁶³ Çerçeve sözleşmenin odak noktası, yapay zeka

⁶⁶⁰ VANBERGHEN Cristina, “The AI Act vs. Deepfakes: A Step Forward, But is it Enough?”, 26.02.2024, Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/artificial-intelligence/opinion/the-ai-act-vs-deepfakes-a-step-forward-but-is-it-enough/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

⁶⁶¹ ABD eyaletlerindeki yasal düzenleme örnekleri için bkz. GRAHAM Michelle M., “Deepfakes: Federal and State Regulation Aims to Curb a Growing Threat”, 26.06.2024, Thomson Reuters, <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/government/deepfakes-federal-state-regulation/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024); NGUYỄN Trăn, “California Lawmakers Approve Legislation to Ban Deepfakes, Protect Workers and Regulate AI”, 01.09.2024, AP News, <https://apnews.com/article/california-ai-election-deepfakes-safety-regulations-eb6bbc80e346744dbb250f931ebca9f3> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); QUIRK Caroline, “The High Stakes of Deepfakes: The Growing Necessity of Federal Legislation to Regulate This Rapidly Evolving Technology”, 2023, The Princeton Legal Journal, <https://legaljournal.princeton.edu/the-high-stakes-of-deepfakes-the-growing-necessity-of-federal-legislation-to-regulate-this-rapidly-evolving-technology/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶² FARRIS Laura, “Government Cracks Down on ‘Deepfakes’ Creation”, 16.04.2024, Press Release of UK Ministry of Justice, <https://www.gov.uk/government/news/government-cracks-down-on-deepfakes-creation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Criminalising Deepfakes – the UK’s New Offences Following the Online Safety Act, 21.05.2024, Herbert Smith Freehills, <https://www.herbertsmithfreehills.com/notes/tmt/2024-05/criminalising-deepfakes-the-uks-new-offences-following-the-online-safety-act#:~:text=On%2016%20April%202024%2C%20the,the%20upcoming%20Criminal%20Justice%20Bill> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶³ Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi, 17 Mayıs 2024 tarihli 133. oturumda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilmiş, 5 Eylül 2024 tarihinde Adalet Bakanları Konferansı’nda imzaya açılmıştır. Sözleşme metni için bkz. Draft Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Council of Europe, <https://rm.coe.int/-1493-10-1b-committee-on-artificial-intelligence-cai-b-draft-framework/1680aee411> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); The Convention Should Then be Formally, 17.05.2024, Committee of Ministers of the Council of Europe (Ministers of Foreign Affairs), Sözleşme taslağının Türkçe tercümesi için bkz. https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/komisyonlar/yzcg/yz_caicoe.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

sistemlerinin insan karar verme süreçlerine yardımcı olduğu veya bunların yerini aldığı bağlamlarda, insan haklarının ve hukukun üstünlüğü ilkesinin kesintisiz uygulanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Hem özel sektörde hem de kamu sektöründe insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye saygı duyan sorumlu bir yapay zeka kullanımını sağlamayı ve oluşabilecek riskleri ele alan yasal bir çerçeve ortaya konulması amaçlanmıştır. Dezenformasyona ilişkin özel düzenlemeler bulunmamakla birlikte, yapay zeka sistemlerinin doğrudan veya dolaylı olarak demokratik süreçleri tehlikeye atmayacak veya zayıflatmayacak şekilde kullanılmasının temin edilmesi hedeflenmektedir.

Yapay zekanın gelişiminin, özellikle bireylerin günlük yaşamının demokratik süreçlere etkisinin artmasıyla, devletlerin yapay zekanın tasarımında, geliştirilmesinde ve uygulanmasında insanların, insan haklarının korunmasını sağlamak için gereken tedbirleri almaları Avrupa Konseyi bünyesinde de ele alınan bir konu olmuştur. Zira teknolojik gelişme ile insan haklarının korunması arasında doğru dengenin bulunması acil bir konudur. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “*Tasarım Yoluyla İnsan Hakları - YZ Çağında İnsan Haklarının Korunmasını Geleceğe Hazırlamak*” başlıklı tavsiyesinde, üye devletlerin yapay zeka kullanımında insan haklarını koruma ve teşvik etme konusunda karşılaştıkları temel zorlukları gözden geçirmiştir ve 2019’da yayınladığı ilk pratik kılavuzdaki tespitlerini de dikkate alarak bir kontrol listesi hazırlamıştır.⁶⁶⁴ Tavsiyede, Avrupa’da yapay zeka ile ilgili uluslararası insan hakları standartlarının tam olarak uygulanmasının önünde, kapsamlı ve insan hakları temelli yaklaşımların eksikliğini, yetersiz şeffaflık ve bilgi paylaşımını ve üye devletlerin insan haklarını güçlendirmek için yapay zekayı kullanma konusunda alınması gereken inisiyatif eksikliğine, çözümlerin proaktif olmaktan ziyade reaktif olmasına dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda, bağımsız insan hakları kuruluşlarının, üye devletlerin yapay zeka sistemlerinin tasarımı, geliştirilmesi ve kullanılmasında insan haklarını korumasını sağlamada oynadığı kilit rolün altı çizilmiştir. Bağımsız denetim ve gözetimin güçlendirilmesi ile şeffaflığın ve insan hakları üzerindeki etkileri hakkında kamu bilincinin teşvik edilmesi önerilmiştir.⁶⁶⁵ Yapay zeka sistemlerinin kullanımıyla

⁶⁶⁴ Unboxing Artificial Intelligence: 10 Steps to Protect Human Rights, 2019, Council of Europe Commissioner for Human Rights, <https://rm.coe.int/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights-reco/1680946e64> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶⁵ Human Rights by Design Future-Proofing Human Rights Protection in the Era of AI, Follow Up Recommendation to “Unboxing AI”, 2019, The Council of Europe Commissioner for Human Rights,

ortaya çıkabilecek ön yargı ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak, demokratik bir toplumda kamuoyunun demokratik tartışma ortamına katılımını artırmak ve katılımda eşitsizlikleri önlemek ve demokratik seçimlerin yapılması için sağlıklı ortamın oluşmasına katkı verecektir.

Öte yandan, dezenformasyon yayan bilgi operasyonları merkezi olabileceği gibi merkezi olmayan bir yapıda da gerçekleştirilebilir. Şüphesiz ki, merkezi bir faaliyet söz konusu olduğunda, ilgili aktörlerin tespiti daha kolay olacaktır. Öyle ki, merkezi olması halinde devlet yapısı içinde örgütlenmiş ya da devlet yapısı içinde olmasa da devlet merkezli etki oyuncuları söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda, devlet aktörlerinin yanında seçmen iradesini istenilen siyasi pozisyon lehine ya da aleyhine çevirebilecek siyasi *influencer*lar aktör olarak görülebilmektedirler. Merkezden yönetilmeyen dezenformasyon faaliyetinde yine ideolojik ya da siyasi endişeler üzerinden hareket eden ancak devlet aktörlerinden bağımsız üçüncü kişilerin faaliyetleri söz konusudur. Amaçları salt siyasi olabileceği gibi finansal bir kazanç elde etmeye yönelik de olabilmektedir. Bununla birlikte, merkezi aktörler üzerinden yürütülen dezenformasyon faaliyetinin, demokrasi üzerindeki etkisi siyasi iktidarın kullandığı olanaklar sayesinde daha örgütlü ve maddi açıdan daha avantajlı olması bakımından daha tehlikeli olarak değerlendirilebilir. Bu nedenlerdir ki, doğruluk kontrol girişimlerinin finansal açıdan bağımlı ve uzun vadede sürdürülebilir olmaması, merkezi olmayan ve güvenilir platformların oluşumu için bir gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Bu doğrultuda, çevrim içi bilgileri değerlendirebilecek merkezi olmayan blok zinciri teknolojileri ve insan ve yapay zekanın bir kombinasyonunu kullanan çözümler, çevrim içi bilgilerin güvenliğini kontrol etmek isteyen toplumun tüm üyelerine hitap edebilecek yeni araçlar oluşturabilir.⁶⁶⁶

Bu noktada dezenformasyonun teknolojinin kullanımı ile farklı şekillerde artış göstermesiyle mücadeleye ilişkin yasal düzenleme modellerinde, blok zinciri (*blockchain*) uygulamasının kullanılması üzerine tartışıldığının da üzerinde durmak gerekir. Blok zinciri, merkezi olmayan, güvenli bir şekilde paylaşılan veri kayıt

<https://rm.coe.int/follow-up-recommendation-on-the-2019-report-human-rights-by-design-fut/1680ab2279> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶⁶ BUTINCU Cristian Nicolae / ALEXANDRESCU Adrian, “Blockchain-Based Platform to Fight Disinformation Using Crowd Wisdom and Artificial Intelligence”, *Applied Sciences*, C. 13, S. 10, 2023, ss. 1-20, s. 18.

defteri olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶⁷ Blok zinciri üzerinden, farklı kaynaklardan gelen işlem verileri toplanabilir, bütünleştirilebilir ve paylaşılabılır. Veriler, kriptolanmış *hash* değerlerinden oluşan bir zincir üzerinden paylaşılan bloklarda saklanmaktadır. Bu zincirdeki herhangi bir değişiklik, verinin bütünlüğünü bozulmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla blok zincirinin yapısındaki tek merkezden kripto şifreleme ile oluşturulan ve sonradan müdahaleye ve verinin çoğaltılmasına izin vermeyen sistem, veri güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, blok zincirinin bu şeffaf ve merkezi yapısı, orijinal verinin değiştirilerek yanlış, üzerinde oynanarak değiştirilmiş ya da çarpıtılmış bir bilginin sonradan işlenmesine engel olmaya uygundur. Blok zinciri bu yönüyle, paylaşılan orijinal içeriğin kaydını oluşturmaktadır ve içeriğe ilişkin tüm büyük veri herkes tarafından doğrulanabilir hale getirebilir. Bu da orijinal içeriğin ilk kim tarafından oluşturulduğunu doğrulama konusunda bir şeffaflık oluşturabilir. Örneğin *The New York Times*, haber fotoğrafları için kaynaklar ve düzenlemeler gibi meta verileri izlemek için blok zincirini kullanarak okuyuculara içeriğin ne zaman ve nasıl oluşturulduğuna dair daha fazla bağlam ve şeffaflık sağlayan “*News Provenance Project*” kapsamında bu konuyu araştırmaktadır.⁶⁶⁸ Bu sistemde büyük veri, içeriğin ne zaman, nerede ve hangi bağlamda oluşturulduğunu içeren bilgiler ile nasıl kullanıldığına dair bir geçmişi içermektedir. Daha sonra, bir resim ya da video yüklendiğinde, kaynağına ilişkin bilgiler, blok zinciri veri tabanından çekilebilir ve medyanın doğru bağlamda kullanılıp kullanılmadığı teyit edilerek, halkın erişebilmesi için medyanın yanında bir açılır metinde ayrıntılı olarak açıklanması sağlanabilir.⁶⁶⁹ Blok zincirindeki şeffaflık, içerik paylaşımında içeriğin kim tarafından paylaşıldığına, kaynağın güvenilirliğine, içeriğin kalitesine ve doğruluğuna dikkat edilmesini sağlayacak bir yöntem olarak düşünülebilir. Bu yöntem, içeriği tüketenlerin daha bilinçli şekilde paylaşım yapmasına imkân tanıyabilir. Blok zincirinin izlenebilir, şeffaf ve merkezi olmayan yapısı sayesinde, bilginin veya kaynaklarının gerçekliğini doğrulamak ve paylaşımlara

⁶⁶⁷ What is Blockchain?, IBM, <https://www.ibm.com/topics/blockchain#:~:text=Blockchain%20is%20a%20shared%2C%20immutable,patents%2C%20copyrights%2C%20branding> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶⁸ HARRISON Kathryn / LEOPOLD Amelia, “How Blockchain Can Help Combat Disinformation”, 19.07.2021, Harward Business Review, <https://hbr.org/2021/07/how-blockchain-can-help-combat-disinformation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); IVANCSICS Bernat / GHOSH Bhaskar, “A Technology of Trust in a Trustless Information Economy: Insights into The News Provenance Project”, 23.01.2020, Brown Columbia, <https://brown.columbia.edu/news-provenance-project/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁶⁹ EBIHARA Jennie, “Combatting Tech with More Tech: Blockchain’s Role in Tackling Digital Misinformation”, Rewired, <https://stanfordrewired.com/post/blockchain-tackling-digital-misinformation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

güven oluşturmaının mümkün olduğu ileri sürülmüştür ve blok zinciri üzerine inşa edilen platformun yapay zeka ve insan faktörünü de devreye sokarak bir mekanizma tasarımı da öneriler arasındadır.⁶⁷⁰ Blok zinciri üzerinde kaydedilen herhangi bir orijinal içeriğin üzerinde yapılan düzenlemeler ve metin tabanlı değışiklikler de takip edilerek her değışikliğin şeffaf bir kaydı oluşturulabilmektedir.⁶⁷¹ Bu belgeleme yöntemi hem içeriğin kaynağının doğrulanması hem de içeriğe yönelik bir manipölasyon olup olmadığını denetlemeye yarayabilir.

Diğer taraftan, blok zinciri uygulaması üzerinden içeriğin kim tarafından üretildiği ve bu üreticinin güvenilirliği şeffaf şekilde sorgulanabilir. İçeriklerin kim tarafından oluşturulduğu, kaynağın doğrulanması, içeriğe ilişkin düzenleme geçmişini de dikkate alarak, itibar puanı sistemi geliştirilmesi de öneriler arasındadır. Bu vesileyle üreticilerin içerik üretim geçmişlerine göre güvenilirlikleri ve dezenformasyonun nereden kaynaklandığı görünür kılınabilir.⁶⁷² Yapılan bir çalışmada, doğrulukla ilişkilendirilen ödüller sunulduğunda bireylerin doğru bilgileri paylaşmaya daha meyilli olduğu gözlemlenmiştir.⁶⁷³ Dolayısıyla blok zincirinin değışmezliği ve zaman damgası bulunması içeriğe ilişkin bilgi veri kayıt defterine kaydedildikten sonra değıştirilememesi veya silinememesi, bir blok zincirine entegre edilen her türlü içeriğin gerçekliği ve kaynağı kolayca doğrulanabilir duruma getirmektedir. Bu da içeriği paylaşacak bireylerin daha bilinçli hareket etmesine ve manipölatif içeriklerin dolaşıma sokulmasının önlenmesine katkı sağlayabilir. Bu sistem; yalnızca bireyler bakımından bir şeffaflık değil, aynı zamanda merkezi olmayan doğruluk kontrolü mekanizmaları arasında da bir iş birliği içinde hareket edilmesini sağlayarak içeriklerin doğrulanma sürecini kolaylaştırmaya yarayabilir. Bu doğrultuda, tek bir blok zinciri üzerinden doğruluk kontrolü mekanizmaları tarafından doğrulanmış veriler blok zincirine eklenerek doğru bilgilerin bir denetim izi oluşturularak şeffaflık sağlanabilir.

⁶⁷⁰ Butincu / Alexandrescu, **a.g.e.**, s. 5.

⁶⁷¹ Blok zincir on ve off özellikleri kullanılarak verinin toplandığı ve denetlendiği bir doğrulama mekanizması oluşturulmasına ilişkin akademik çalışma için bkz. WANG Xiaowan / XIE Huiyin / JI Shan / LIU Liang / HUANG Ding, “Blockchain-based Fake News Traceability and Verification Mechanism”, *Heliyon*, C. 9, S. 7, 2023, ss. 1-10, s. 9.

⁶⁷² FRAGA-LAMAS Paula / FERNÁNDEZ-CARAMÉS Tiago M., “Fake News, Disinformation, and Deepfakes: Leveraging Distributed Ledger Technologies and Blockchain to Combat Digital Deception and Counterfeit Reality”, *IT Professional*, C. 22, S. 2, 2020, ss. 53-59, s. 56-57.

⁶⁷³ CEYLAN Gizem / ANDERSON Ian A. / WOOD Wendy, “Sharing of Misinformation is Habitual, Not Just Lazy or Biased”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. 120, S. 4, 2023, ss. 1-8, s. 6.

Bu bağlamda bireysel olarak alınacak tedbirler de önem taşımaktadır. İnternet ortamında karşılaşılan görsel ve videoların en az iki kaynaktan teyidi sağlandıktan sonra paylaşılması ve şüphe oluşması halinde paylaşımın yaygınlaştırılmasına aracılık edilmemesi geliştirilmesi gereken önemli bir beceridir. Kullanıcıların, paylaşmadan önce bir görselin ya da videonun orijinal mi olduğu, ilk kim tarafından, ne zaman ve nerede üretildiği, bağlamının ne olduğunu kontrol etmesi alışkanlık haline gelmelidir. Bir görselin ya da videonun, ilk ve nerede kullanıldığına ilişkin basit bir araştırma yapmak için arama motorlarında ve sosyal medya platformlarında filtreleme ve anahtar kelimeler kullanarak ya da internet arşiv sitelerinde gelişmiş arama yaparak,⁶⁷⁴ tersine görsel araması uygulamalarından faydalanarak kolaylıkla ulaşılabilmektedir.⁶⁷⁵ Bu bilincin artırılması ise eleştirel bakış açısı ile bilgi okuryazarlığı eğitim ve farkındalık çalışmalarının artırılması ile kazandırılabilir.⁶⁷⁶

Bu noktada, teknoloji şirketleri başta olmak üzere, bağımsız medya kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, akademiyle de iş birliği içinde kalarak, kişisel verilerin kim tarafından ne şekilde kullanabildiğine ve son tahlilde bu kullanımın demokrasi aleyhine ne şekilde etki edebileceğine dikkat çekmekte rol oynamalıdır. Örneğin, *Weforum* isimli bir Dijital Güven Girişimi, teknolojinin toplumun beklentilerini ve değerlerini koruyacak ve destekleyecek şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayarak bu olumsuz sonuçlara karşı koymayı amaçlayan çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan Dijital Güvenlik Küresel Koalisyonu da dezenformasyonla mücadele etmek üzere medya ve bilgi okuryazarlığı oluşturmak için hükümetleri, özel

⁶⁷⁴ Örneğin, *Google, Yandex, Bing, Wyback machine, Internet archives*; Silverman, **Dezenformasyon El Kitabı...**, s. 22 vd.

⁶⁷⁵ TOLER Aric, “Guide to Using Reverse Image Search for Investigations”, 26.12.2019, Belling Cat, <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos/2019/12/26/guide-to-using-reverse-image-search-for-investigations> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Örneğin, TinEye Reverse Image Search uygulamasının işleyişi için bkz. <https://chromewebstore.google.com/detail/tineye-reverse-image-sear/haebnnbpedcbhnciplfhjkbafijpncjl> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Diğer alternatifler için pek çok kaynak arasında, bkz. DURSUN Kenan, “Daha Doğru Sonuçlar Sağlayan En İyi 5 Alternatif Google Görsel Arama”, 25.11.2022, Sivilalan, <https://sivilalan.com/2022/11/25/daha-dogru-sonuclar-saglayan-google-resim-arama-alternatifleri/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Silverman, **Dezenformasyon El Kitabı...**, s. 93 vd.

⁶⁷⁶ Örneğin, pek çok teyit ve dijital okuryazarlık eğitimi içinde, bkz. Teyit Pürmerak Kulübü eğitimleri için. <https://purmerak.teyit.org/egitimler> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık: Öğretmenlerden Öğretilene El Kitabı, Ekim 2021, Teyit & Öğretmen Ağı, bkz. https://teyit.org/publications/eyJhbGciOiJIUzI1NiIsInR5cCI6IkpXVCJ9.eyJlbWFnZW50IjI1Z2N1Z2Z3Vrb2tzYWxhZ21haWwY29tIiwicHVibGljYXRpb25JRCI6InZibDUxY2tpZjYiLCJsYW5nIjojdHliLCJpYXQzOiE3MTI1MDQ4MjN9.sfY2HyHB_1Dtjv8WPvzuI3v6MPc8Qr05LmtVfunUWnE (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Essential Projesi Haber Okur Yazarlığı Çevrimiçi Eğitimi için bkz. <https://bilgiyonetimi.net/essential-mooc/tr/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

sektörü ve vatandaş gruplarını harekete geçiren tüm toplumu kapsayan bir yaklaşımı savunmaktadır.⁶⁷⁷ Diğer taraftan, bir başka örnek, *Who Targets Me?* (Beni Kim Hedefliyor?) isimli bir kuruluş internet kullanıcılarına kişisel verileri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabilmeleri ve verilerin işlenmesinin nedenlerini anlamlandırmayı sağlayan araçları sunmaktadır. Örneğin bu uygulama arama motoru üzerinden yüklenerek, hedefli siyasi reklamların kullanımını daha iyi takip etmeye ve anlamaya yardımcı olmak için reklamın bir ekran görüntüsü gönderilerek, internet üzerinde sağlanan şeffaflık araçlarıyla siyasi reklamların hangi reklamların kimleri ve neden hedeflendiği takip edilebilmektedir.⁶⁷⁸ Daha önce de değinildiği üzere, teknoloji şirketlerinin oluşturduğu reklam kütüphaneleri de bu noktada önemli bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte, doğruluk kuruluşlarının bir paylaşımın gerçek olup olmadığını tespit için kullandıkları yapay zeka temelli işaretleme uygulamaları teknoloji şirketleri tarafından da kullanılabilir ve bir paylaşımın ilk nerede paylaşıldığının işaretlenmesi sosyal medya platformunun kendisi tarafından sağlanabilir. Örneğin, *Google* arama motoru, *Claim Review* adlı bir araç kullanarak yanlış bilgilerle mücadele çabalarında teyit mekanizmaları ile iş birliği yapmaya çalışarak, teyit mekanizmaları tarafından üretilen içeriği arama sonuçlarında ön plana çıkarmayı hedeflemiştir.⁶⁷⁹ Doğrulama kuruluşlarının teyitlerini bir araya toplayan *Fact Check Explorer* aracı üzerinden anahtar kelime araması gibi filtreleme seçenekleriyle dünyadaki farklı doğrulama kuruluşlarının içeriklerine ulaşmak erişilebilir hale getirilebilir.⁶⁸⁰ Öte yandan, AB Komisyonu ve Avrupa Dijital Hizmetler Kurulu, Dezenformasyon Uygulama

⁶⁷⁷ Dijital Güvenlik Küresel Koalisyonu, çevrimiçi ortamda zararlı içerik ve davranışlarla mücadele eden yenilikler geliştirmek ve iş birliklerini ilerletmek için küresel, çok paydaşlı iş birliğine yönelik bir kamu-özel platformudur. Detaylı bilgi için bkz. <https://initiatives.weforum.org/global-coalition-for-digital-safety/about> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); ayrıca bkz. BATEMAN Jon / JACKSON Dean, “Countering Disinformation Effectively: An Evidence-Based Policy Guide”, 2024, Carnegie, https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Carnegie_Countering_Disinformation_Effectively.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁷⁸ We Make Online Political Ads More Transparent, *Who Targets Me?*, <https://whotargets.me> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁷⁹ Bkz. Fact check (ClaimReview) structured data, <https://developers.google.com/search/docs/appearance/structured-data/factcheck> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

⁶⁸⁰ ÇAVUŞ Gülin, “Global Fact 10: Platformlar Yanlış Bilgiyle Mücadele Konusunda Kararlı Mı?”, 24.08.2023, Teyit, <https://teyit.org/ekipten/global-fact-10-platformlar-yanlis-bilgiyle-mucadele-konusunda-kararli-mi> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); bkz. Google Fact Check Tools, <https://newsinitiative.withgoogle.com/tr-tr/resources/trainings/google-fact-check-tools/> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

Kurallarının DSA çerçevesine entegre edilmesini onaylamıştır.⁶⁸¹ Bu entegrasyon, bu kuralları platformların DSA ile uyumluluğunun belirlenmesinde bir ölçüt haline getirecektir; zira kurallar bu şekilde bağlayıcı hale dönüşmüştür. Dolayısıyla, doğrulama kuruluşlarının çevrim içi platformların yetkilileri ile de bir araya gelerek iş birliğini güçlendirdiği ve tecrübe paylaşımı yapması, tüm dillerde etkili bir moderasyon politikasının ve dezenformasyonla mücadelede şeffaflık sağlanmasına vesile olacaktır. Bununla birlikte, *META*'nın Ocak 2025'te doğrulama kuruluşlarının da siyasi ön yargıyla hareket ettikleri çekincesiyle, doğruluk kontrolü girişimini sonlandırarak, ifade özgürlüğüne öncelik vereceği, otomatik moderasyon sistemlerinin sadece ciddi ihlallere yönelik ayarlanacağını duyurulması sürecin dikkatle izlenmesini gerekli kılmaktadır.⁶⁸²

Diğer taraftan, teknoloji şirketleri içeriğe bağlam ekleme usulünü ekleyerek manipüle edilen içeriğin düzeltilmesine katkı sunabilir. Bu doğrultuda, örneğin *META* yapay zeka tarafından üretilen içeriği ve manipüle edilen medyayı etiketleme yaklaşım yayımlamış ve daha fazla şeffaflık ve bağlam sağlamak için, video, ses ve görüntü içeriğini “*yapay zeka ile üretilmiştir*” olarak etiketlemeye başlayacaklarını açıklamıştır.⁶⁸³ Bu işaretleme uygulamaları arama motorlarına eklenerek kullanılabilirlikle birlikte, tüm teknoloji şirketleri de bir paylaşımın ilk kim tarafından ve ne zaman yapıldığının tespitine ilişkin ürün altyapısını geliştirebilir.

2. Özel Olarak Mikro Hedeflemenin Seçmen İradesi Üzerindeki Etkisi

Sosyal medya kullanıcılarının gerçekliği algılama biçimlerini zayıflatarak onları manipülasyona açık hale getirmek çevrim içi siyasi dezenformasyon kampanyalarının amaçları arasındadır. Bu nedenle seçim süreçlerinde teknolojinin ve özellikle de siyasi içerikli reklamlar üzerinden mikro hedeflemenin seçim sonuçları üzerinde oluşturabileceği etki göz ardı edilmemelidir.⁶⁸⁴ Şüphesiz internet kullanıcılarının,

⁶⁸¹ European Commission, “Commission Endorses the Integration of the Voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act”, 13.02.2025, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_505 (Erişim tarihi: 21.02.2025).

⁶⁸² ZUCKERBERG Mark, “It’s Time to Get Back to Our Roots Around Free Expression.”, 07.01.2025, <https://www.facebook.com/zuck/videos/1525382954801931/> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

⁶⁸³ Bickert Monica, **a.g.e.**

⁶⁸⁴ DOBBER Tom / Ó FATHAIGH Ronan / ZUIDERVEEN BORGESIOUS Frederik J., “The Regulation of Online Political Micro-targeting in Europe”, Internet Policy Review, C. 8, S. 4, 2019, ss. 1-20, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1440.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 4; Örnekler için bkz. BURKELL Jacquelyn / REGAN Priscilla M., “Voter Preferences, Voter

bilerek veya bilmeyerek, bazı kişisel verilerini kötü niyetli de olabilen, üçüncü kişilere açmaları ve internet üzerindeki iletişimin gizliliğinin ihlal edilme tehlikesi internette mahremiyet bakımından iki önemli risktir.⁶⁸⁵

Seçmenlerin mikro hedefleme yöntemiyle profiller oluşturularak siyasi mesajlara adeta maruz bırakılmaları, demokratik koşullarda seçmenin bilgiye dayalı özerk bir irade oluşturması gereği ile bağdaşmayacaktır. Dolayısıyla internetteki bu çevrim içi gözetleme ortamının mahremiyet boyutunun yanında, kamuoyunun serbestçe oluşumuna zarar vermeye kadar varan etkileri vardır.⁶⁸⁶

a. Mikro Hedeflemenin Bilgi Manipülasyonunda Kullanılması

Teknolojinin; bireylerin uyku saatinden, sağlık verisine, beslenme alışkanlıklarına kadar her türlü kişisel bilgiye erişim sağlamayı kolaylaştırdığı açıktır. Sosyal medya platformlarında herhangi bir etkileşim olmasa dahi, örneğin sadece internet giriş çıkış verileriyle bireyler hakkında çıkarımlarda bulunabilmek mümkün olabilmektedir. Teknoloji, bireylerin yaşamını tüm yönleriyle hâkimiyeti altına almışken; siyasi içerikli reklam kampanyalarının yeni bir şekli olarak çevrim içi mikro hedefleme, seçmen iradesi üzerindeki etkisi bakımından ayrıca ele alınmayı hak eden bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi mikro hedefleme, kişisel verilerin toplanması başta olmak üzere, seçim kampanyalarında seçmen iradesini etkilemeye yönelik çeşitli amaçlarla kullanılabilmektedir. Mikro hedeflemeyi geleneksel siyasi içerikli reklamlardan ayıran en önemli özellik, siyasi parti ve adayların iletişim kampanyalarını yöneten aktörlerin insanları; kişilik özellikleri, konumları veya önem verdikleri konular gibi belirli bilgilere dayalı olarak hedeflemeye olanak sağlamasıdır.⁶⁸⁷

Mikro hedefleme, yeni teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bilginin belirli hedef kitleye uyarlanarak iletilmesine olanak tanır. Başta sosyal ağların kullanıcı tercihlerine göre içerikleri göstermesi, davranışlarını takip etmesi ve anlamlı birer kategori altında

Manipulation, Voter Analytics: Policy Options for Less Surveillance and More Autonomy”, Internet Policy Review, C. 8, S. 4, 2019, ss. 1-24, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1438.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁶⁸⁵ Akyürek, **Özel Hayatın Gizliliğini...**, s. 63.

⁶⁸⁶ Tan, **a.g.e.**, s. 259.

⁶⁸⁷ Ersay, **a.g.e.**

saklaması olmak üzere birçok farklı sebepten dolayı sosyal medya platformlarının mikro hedeflemedeki rolü yadsınamaz. Mikro hedefleme, bireylerin belirlenen özelliklerine göre uyarlanmış bilgiyi hedeflenen birey ya da birey gruplarına iletmeyi amaç edinse de bilginin dezenformasyon içeriği taşıma ihtimali bakımından sorunlu bir konudur. Mikro hedeflemenin, özellikle seçim kampanyaları sırasında siyasi amaçlar için kullanılmasındaki artış, seçmen iradesinin mikro hedefleme yoluyla manipüle edilme riskini de ortaya çıkartabilmektedir.⁶⁸⁸ Mikro hedefleme, kişisel verilerin yoğun bir şekilde toplanmasına dayalı kampanyaların demokrasi açısından risk oluşturduğu bir konudur.⁶⁸⁹ Nitekim herhangi bir sınırlama veya güvence olmaksızın etnik köken veya siyasi aidiyete ilişkin veri toplamak istismara açıktır.⁶⁹⁰ Bu düzeyde veri üretimi ve işlenmesinden, özellikle de siyasi görüşler veya etnik köken gibi hassas kişisel verileri korumak için özel yasa ve düzenleyici mekanizmaların varlığı kötüye kullanıma karşı korumanın artması açısından önemlidir.⁶⁹¹ Öyle ki, siyasi aktörlerin mesajlarının seçmenlere iletilmesi demokrasinin işlerliği için temel bir koşuldur. Bu kapsamda mikro hedefleme, demokratik toplumda bir tehdit aracı olarak kullanılabilir. Dahası, örneğin NATO da enformasyona dayalı bilgi savaşları bağlamındaki zorluklarla mücadele açısından ek kaynaklar sağlamakta olduğunu bildirmektedir.⁶⁹²

⁶⁸⁸ Micro-targeting in Political Campaigns: A Comparative Analysis of Legal Frameworks, January 2021, Privacy International, Edinburgh University, https://privacyinternational.org/sites/default/files/2021-01/UoE_PI%20Micro-targeting%20in%20political%20campaigns%20comparative%20analysis%202021.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 16; ayrıca bkz. KROGER Jacob / ERRENST Emilia / NAU Niklas / OJANPERÄ Sanna, “Mitigating the Risks of Political Microtargeting Guidance for Policymakers, Civil Society, and Development Cooperation”, 2024, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, <https://www.bmz-digital.global/wp-content/uploads/2024/05/political-microtargeting-report.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); CASAGRAN Cristina Blasi / VERMEULEN Mathias, “Reflections on the Murky Legal Practices of Political Micro-targeting from a GDPR Perspective”, International Data Privacy Law, C. 11, S. 4, 2021, ss. 348–359, s. 349; AUGUSTINIS VALLE MACHADO SILVA Juliana, The Political Micro-Targeting Threats to Democracy: Building Legal Solutions to Preserve Fair Elections, Yüksek Lisans Tezi, Amsterdam, University of Amsterdam Faculty of Law, 2020, s. 4; Dobber / Ó Fathaigh / Zuiderveen Borgesius, **a.g.e.**, s. 4.

⁶⁸⁹ “Why We’re Concerned About Profiling and Micro-targeting in Elections”, 30.04.2020, Privacy International, <https://privacyinternational.org/news-analysis/3735/why-were-concerned-about-profiling-and-micro-targeting-elections> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); ayrıca bkz. AAGAARD Peter / MARTHEDAL Selma, “Political Microtargeting: Towards a Pragmatic Approach”, Internet Policy Review, C. 12, S. 1, 2023, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2023-1-1690.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), özellikle s. 10; Witzleb / Paterson, **a.g.e.**, s. 6.

⁶⁹⁰ FARKAS Lilla, Data Collection in the Field of Ethnicity, Justice and Consumers, 2017, European Commission, https://commission.europa.eu/system/files/2021-09/data_collection_in_the_field_of_ethnicity.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 41 vd.

⁶⁹¹ SOLOVE Daniel J., “Data Is What Data Does: Regulating Based on Harm and Risk Instead of Sensitive Data”, Northwestern University Law Review, C. 118, S. 4, 2024, ss. 1081–1138, s. 1083.

⁶⁹² NATO’s Approach to Counter Information Threats, 19.12.2024, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Mikro hedefleme, bireylerin çevrim içi davranışlarının izlenmesini ve toplanan verilerin, bazen başka verilerle zenginleştirilerek, bireysel olarak hedeflenmiş siyasi içerikli reklamların gösterilmesi için kullanılmasını kapsamaktadır. Bununla birlikte, örneğin bir seçmen profillemeye şirketinin 50 milyondan fazla kullanıcının *Facebook* profillerinden özel bilgilerini izinleri olmadan topladığı *Cambridge Analytica* skandalı dikkate alındığında, mikro hedeflemenin temel hak ve özgürlükler üzerinde ciddi risk oluşturduğu da yadsınamaz bir gerçektir.⁶⁹³ Mikro hedeflenmenin temel aşamaları verinin bir havuzda toplanması, ayrıştırılarak profillemesi ve bu veriye yönelik mesajların oluşturulmasından oluşur. Bu aşamalardan geçerek oluşan siyasi mesaj, seçmenin iradesini değiştirmeye yönelik bir faaliyete dönüşebilir ve yankı odalarına hapsolması ihtimalinde, algoritmalar üzerinden aynı siyasi mesajlara maruz kalarak fikirlerinin daha da radikalleşmesine ve hatta kutuplaşmaya varan bir manipülasyonun aracı olabilir.⁶⁹⁴ Mikro hedefleme yoluyla radikalleşme ve demokratik sürece zarar verilmesi sağlanabilir. Hangi veriler üzerinden mikro hedefleme yapılmadığının belirli olmaması ve şeffaflık sağlanmaması halinde, teknoloji şirketlerinin keyfiyetine bırakılmış ve seçmen manipülasyona açık hale gelmiş olacaktır.

Diğer taraftan, demokratik süreçlere etki edecek bir potansiyel taşıyan mikro hedefleme araçlarının bireylerin kişisel özelliklerine odaklanarak yaptıkları çalışmalar, çeşitli ayrımcılık nedenlerinin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir.⁶⁹⁵ Daha önce de değindiğimiz üzere, kural olarak, bir teknoloji şirketi olan *META* bileşeni *Facebook* reklam kütüphanesinde yedi yıl boyunca reklamları saklamakla birlikte, ideolojik reklama izin vermemektedir. Bununla birlikte, kullanıcıların internet ortamındaki davranış ve etkileşimleri üzerinden ideolojik filtrelemenin dolaylı yoldan yapılabilmesi mümkündür. Gerçekten de mikro

⁶⁹³ WONG Julia Carrie, “The Cambridge Analytica Scandal Changed the World – But It Didn’t Change Facebook”, 18.03.2019, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2019/mar/17/the-cambridge-analytica-scandal-changed-the-world-but-it-didnt-change-facebook> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

⁶⁹⁴ Örneğin, ABD seçimleri öncesi 6 Ocak 2016 tarihinde ABD Kongre binasına yapılan saldırıda sosyal medya etkisine ilişkin olarak soruşturma sonuçları hakkında bkz. Social Media & the January 6th Attack on the U.S. Capitol Summary of Investigative Findings, 2024, <https://www.washingtonpost.com/documents/5bfed332-d350-47c0-8562-0137a4435c68.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

⁶⁹⁵ DATTA Amit / DATTA Anupam / MAKAGON Jael / MULLIGAN Deirdre K. / TSCHANTZ Michael Carl, “Discrimination in Online Personalization: A Multidisciplinary Inquiry”, Editörler: Sorelle A. Friedler / Christo Wilson, Conference on Fairness, Accountability and Transparency, Proceedings of Machine Learning, C. 81, 2018, ss. 1-15, s. 3-4.

hedefleme, bir siyasi partinin ve çevrim içi platformun bilgi verme hakkı, bir seçmenin bilgi alma hakkı ve hükümetin özgür ve adil seçimleri sağlama görevi dâhil olmak üzere sayısız başka hak ve görevi de etkilemektedir. Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen “*Siyasi Reklamlar İçin Şeffaflık Kuralları*” da seçmenleri manipülasyondan korumak amacıyla, hedefleme tekniklerinin ilgili kişiden toplanan kişisel verilere dayalı olarak, açık ve ayrı bir onay verildikten sonra mümkün olacağına işaret etmektedir. Bu kapsamda özel kategorilerdeki; örneğin etnik köken, din, cinsel yönelim gibi kişisel veriler veya reşit olmayan bireylerin verileri kullanılamayacaktır.⁶⁹⁶

b. Mikro Hedefleme ve Kişisel Verilerin Korunması Açısından Hukuki Düzenlemelerin Kapsamı

Mikro hedeflemenin özellikle kişisel verilerin toplanması ve işlenmesiyle yakın ilişkisi düşünüldüğünde, bu konuda uluslararası ve ulusal düzenlemelerin bulunması da önem taşımaktadır. Kural olarak seçimlere ilişkin düzenlemeler, teknolojik gelişmelerin etkisiyle sınır aşan bir hal almaya başlayan seçim süreçlerinde özellikle de mikro filtrelemenin kullanıldığı seçim kampanyaları bakımından yetersiz kalabilmektedir.⁶⁹⁷ Bu noktada yurt dışı merkezli destek, veri sağlama ya da kampanya çalışmalarının ülkede gerçekleşen seçimlere etkilerinin de dikkate alınmasını gerektiren durumlarla karşılaşılabilir. Öyle ki, mikro hedeflemede kullanılan algoritmaların ve kişisel verilerin çoğunlukla yurt dışı merkezli küresel teknoloji şirketlerine ait olduğu dikkate alındığında bu kapsamda ulusal yasaların yetersiz kalması hukuken bir boşluk oluşturabilmektedir.⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ Parliament Adopts New Transparency Rules for Political Advertising, 27.02.2024, European Union, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240223IPR18071/parliament-adopts-new-transparency-rules-for-political-advertising> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

⁶⁹⁷ Örneğin, Türkiye örneğinde, Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) tarafından yayımlanan Seçim Faaliyetlerinde Kişisel Verilerin Korunması Rehberi kapsamında bu konu eksiktir. Rehber için bkz. <https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/a4622d77-624b-4105-8064-14933319abc1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

⁶⁹⁸ Birleşik Krallık'ta Bilgi Komiserliği Ofisi tarafından Mayıs 2017'de veri analitiğinin siyasi amaçlarla kullanılmasına ilişkin başlatılan soruşturma hakkında bkz. A Report to Parliament: Investigation into the Use of Data Analytics in Political Campaigns, 06.11.2018, Information Commissioner's Office, <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2260271/investigation-into-the-use-of-data-analytics-in-political-campaigns-final-20181105.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); ayrıca bkz. Democracy Disrupted?, Personal Information and Political Influence?, 11.07.2018, Information Commissioner's Office, <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2259369/democracy-disrupted-110718.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Kişisel verilerin korunmasına yönelik uluslararası düzenlemelere bakıldığında, *Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunmasına Yönelik 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi* (108 sayılı Sözleşme)⁶⁹⁹ gibi taraf devletleri bağlayıcı belgeler, kişisel veriye dayalı olarak seçimlerin düzenlenmesinde de önemli rol oynayabilmektedir. 108 sayılı Sözleşme kapsamındaki veri koruma ilkeleri ve yükümlülükler, siyasi partiler ve diğer kampanya kuruluşları da dâhil olmak üzere, devletin yetki alanı dâhilindeki tüm veri kontrolörleri ve veri işleyenlere uygulanmaktadır.⁷⁰⁰ Bir kişinin kendi kişisel verilerini ve bu verilerin işlenmesini kontrol etme hakkı dikkate alındığında, seçim süreçlerinde yürütülen kampanyalarda kişisel veri koruma ilkelerinin uygulanması, seçimlerin bütünlüğü ve demokrasiye olan güvenin korunmasına katkıda bulunmaktadır.

AB düzeyinde çevrim içi siyasi içerikli reklam kampanyalarıyla ilgili anayasal çerçeve *GDPR* tarafından sağlanmaktadır. 2018 yılından beri yürürlükte olan *GDPR*, kişisel verilerin yalnızca adil ve şeffaf bir şekilde kullanılmasını sağlamayı amaçlayan yasal bir araçtır.⁷⁰¹ Her ne kadar siyasi içerikli reklamcılık veya mikro hedefleme konusunda özel hükümler içermese de *GDPR*, özellikle siyasi görüşlerle ilgili kişisel verilerin kullanımı konusunda katıdır. Bu tür verilerin işlenmesi ilke olarak yasaklanmıştır ve yalnızca ilgili bireyin açık rızası ile yapılır. Dolayısıyla *GDPR*, belirli şartlar altında bu konuda yol gösterici düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Zira *GDPR*, Avrupa’da seçim bağlamında aktif olan tüm aktörler tarafından kişisel verilerin kullanımı için geçerli hükümler içermektedir. *GDPR* kapsamında kişisel veri tanımı da geniş bir kapsama sahiptir ve örneğin izleme çerezlerini, *IP* adreslerini ve diğer çevrim içi tanımlayıcıları kapsamaktadır.⁷⁰² Siyasi arenada aktif olan aktörler kişisel verileri sadece belirtilen amaçlar doğrultusunda yasal, adil ve şeffaf bir şekilde

⁶⁹⁹ Avrupa Konseyi, 28.01.1981 tarihli 108 No’lu Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi (108 No’lu Sözleşme), Türkçe metin için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020140848108_tur.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁰⁰ 108 No’lu Sözleşme, **op. cit.**, Madde 4.

⁷⁰¹ General Data Protection Regulation (GDPR), European Union, Erişim için bkz. <https://gdpr-info.eu/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Avrupa Birliği mevzuatında önce 1995 yılında Veri Koruma Direktifi kabul edilmiş, Genel Veri Koruma Tüzüğü ise 2016 yılında kabul edilerek 2018 yılından beri yürürlükte. GDPR özetle kişisel verileri kullanan kuruluşlara (veri kontrolörleri) yükümlülükler getirmekte ve kişisel verileri kullanılan kişilere (veri sahipleri) haklar tanımaktadır.

⁷⁰² GDPR, **op. cit.**, madde 4(1); Kişisel verinin kapsamı için bkz. BORGESİUS Frederik Zuiderveen, “Breyer Case of the Court of Justice of the European Union: IP Addresses and the Personal Data Definition (Case Note)”, *European Data Protection Law Review*, C. 3, S. 1, 2017, ss. 1-17, s. 6-7.

işlemelidir.⁷⁰³ Bunun yanında verilerin korunmasına ilişkin veri sorumluları tarafından hesap verilebilirlik ilkesi çerçevesinde güvenli mekanizmaların oluşturulması da basit bir hukuki yükümlülüğten ziyade bir pozitif yükümlülük olarak anlaşılmalıdır.⁷⁰⁴

Seçim ortamında, özellikle bireylerin siyasi görüşlerine ilişkin kişisel verilerin söz konusu olduğu dikkate alındığında, bu verinin hassas veri kategorisinde olduğunun altı çizilmelidir. Kural olarak bu tür özel kategorilerdeki kişisel verilerin işlenmesi yasaktır; ancak *GDPR* bu yasağa istisnalar getirmektedir. Siyasi partiler ve diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, belirli koşullar altında, hassas verileri kullanma yasağına ilişkin bir istisnaya dayanabilir. *GDPR* kapsamında, bir siyasi partinin yalnızca üyeler, eski üyeler ve partiyle düzenli teması olan kişiler hakkındaki bilgileri işlemesine izin verilmesi ve ayrıca kişisel veri işlenmesinde düzenli temas kriterinin dikkate alınması ile uygun usuli güvencelerin oluşturulmasını gerektirmektedir. Buna göre, veri işleme faaliyetinin bir vakıf, dernek veya siyasi, felsefi, dini veya sendikal amacı olan ve kâr amacı gütmeyen başka bir organ tarafından uygun güvencelerle meşru faaliyetleri sırasında gerçekleştirilmesi söz konusu olabilir. Kişisel verinin yalnızca organın üyeleri veya eski üyeleri ya da amaçlarıyla bağlantılı olarak organla düzenli teması olan kişilerle ilgili olması ve kişisel verilerin veri sahiplerinin rızası olmadan bu organ dışında ifşa edilmemesi koşuluyla işlenebilmesi mümkündür.⁷⁰⁵ Bununla birlikte, “düzenli temas” ve “uygun güvenceler” tanımlarının belirsizliği uygulamada bir sorun oluşturabilecek niteliktedir.⁷⁰⁶

Öte yandan, hassas kişisel verilerin işlenmesinde mevcut tek istisnanın açık rıza verilmesi olduğu düşünüldüğünde, mikro hedefleme yoluyla elde edilen ve hassas

⁷⁰³ Veri koruma ilkeleri için bkz. *GDPR*, **op. cit.**, madde 5: “(a) kişisel veriler yalnızca yasal, adil ve şeffaf bir şekilde kullanılabilir ('yasallık, adalet ve şeffaflık'); (b) kişisel veriler yalnızca önceden belirlenmiş amaçlar için toplanabilir. Ve bu veriler rastgele başka amaçlar için kullanılamaz ('amaç sınırlaması'); (c) kontrolörler işleme amacı için gerekli olandan daha fazla kişisel veri toplayamaz veya kullanamaz ('veri minimizasyonu'). (d) kontrolörler genel olarak kullandıkları kişisel verilerin doğru olmasını sağlamalıdır ('doğruluk'); (e) kişisel veriler makul olmayan uzun süreler boyunca saklanamaz ('saklama sınırlaması'); (f) veri güvenliği sağlanmalıdır ('bütünlük ve gizlilik'); ve (g) veri kontrolörü uyumdan sorumludur ('hesap verebilirlik').”

⁷⁰⁴ KAYA Mehmet Bedii, “Kişisel Verilerin Korunmasında Yeni Paradigma: Hesap Verebilirlik İlkesi”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 78, S. 4, 2020, ss. 1859-1897, s. 1875.

⁷⁰⁵ *GDPR*, **op. cit.**, madde 9(2)(d)).

⁷⁰⁶ BENNETT Collin J. / ODURO-MARFO Smith, “Privacy, Voter Surveillance and Democratic Engagement: Challenges for Data Protection Authorities”, International Conference of Data Protection and Privacy Commissioners (ICDPPC), University of Victoria, <https://rm.coe.int/report-privacy-voter-surveillance-and-democratic-engagement-2774-4663-/1680a10852>. (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 30.

kişisel veriler işlenerek elde edilen içerikler açısından önemli bir sorun olduğu açıktır. Nitekim *GDPR* kapsamında aydınlatılmış rızanın geçerlilik şartlarının çok katı olduğu ve en önemlisi bireylerin itiraz etmedikleri durumda zımni rıza verdikleri bir sistemin hassas veriler için geçerli olmadığı dikkate alındığında⁷⁰⁷ mikro hedefleme yönteminin, usuli güvenceler öngörülmediği müddetçe, önemli kişisel veri ihlallerine zemin hazırlaması kaçınılmazdır. Hassas verilerin kullanılmasına ilişkin yasağın başka istisnaları da vardır, ancak bu istisnalar seçimlerle ilgili değildir.

AB nezdindeki diğer düzenlemelere bakıldığında, elektronik haberleşme ortamındaki verilerin korunması ve gizliliği ile ilgili Avrupa Birliği *e-Privacy* Direktifi kapsamında izleme çerezleri (*cookies*) ve benzer izleme teknolojileri için ayrı kuralları mevcuttur.⁷⁰⁸ Bu kurallara göre, bilgisayarda çerezler kullanılarak izleme yapılmak istenirse, ilgilinin aydınlatılmış onayı alınmak zorundadır. Bu durum mikro hedefleme ile de yakından bağlantılıdır; zira bir kişi hakkında bilgi toplamanın yollarından biri de çerezler aracılığı ile çevrim içi faaliyetlerinin izlenmesi suretiyle o kişi hakkında veri toplanmasıdır. Bununla birlikte, mikro hedefleme alanında birbirinden bağımsız ve kopuk, ikincil nitelikteki ve bağlayıcı olmayan düzenlemelerin varlığı mikro hedefleme bağlamında kişisel verilerin kullanımına ilişkin özel düzenlemelerin yapılmasının önünde engel değildir. Ancak her ülkenin kendi iç dinamikleri dikkate alındığında ortak kuralların belirlenmesi de bir o kadar zor olmaktadır.

Örneğin, Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan *Kişisel Verilerin Siyasi Kampanyalar Tarafından ve Siyasi Kampanyalar İçin İşlenmesine İlişkin Bireylerin Korunması Hakkında Kılavuz*,⁷⁰⁹ seçim süreçlerinde işlenen kişisel veriler ile ilgili yol gösterici ilkeleri haiz bir çerçeve çizmektedir. Bu kılavuz, temelde seçmenlere ilişkin kişisel verilerin işlenmesi için geçerlidir ve siyasi kampanya amacıyla kişisel verilerin işlenmesinin 108 sayılı Sözleşme ile uyumlu olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu kılavuzdaki ilkeler; siyasi kampanya organizasyonlarının kişisel veri aracıları, seçmen

⁷⁰⁷ *GDPR*, **op. cit.**, madde 7.

⁷⁰⁸ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector (Directive on Privacy and Electronic Communications), European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32002L0058> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁰⁹ Guidelines on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data by and for Political Campaign (CoE Guidelines), Adopted by the Committee of the Convention for the Protection of Individuals with Regard to the Automatic Processing of Personal Data (Convention 108), 19.11.2021, Council of Europe, <https://rm.coe.int/guidelines-on-data-protection-and-election-campaigns-en/1680a5ae72> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

analiz şirketleri, kampanya platformları, davranışsal ve mikro-hedefli reklam şirketleri, sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları dâhil olmak üzere veri aracılığı, analiz ve pazarlama hizmetleri sağlayan özel şirketlere artan bağımlılığını kabul etmektedir. Bu kılavuz ilkeler kapsamında, seçimlerde dijital teknolojilerin kullanılmasıyla demokrasiye yönelik bir dizi farklı tehdidin ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Seçmenlerin kitlesel profilinin çıkarılması ve mikro hedefli mesajların giderek daha dar seçmen kategorilerine ulaştırılması, filtre balonları veya yankı odaları, seçmen ayrımcılığı ve hak mahrumiyeti, siyasi katılımın olası caydırıcılığı, kutuplaşmanın artması, sağlam demokratik tartışmanın erozyona uğraması ve seçimlerin adillığının zayıflaması gibi sonuçlar doğurabilir.⁷¹⁰ Bu tür bilgi çarpıtma faaliyetleri demokrasinin üzerinde yükseldiği serbestçe karar verme özgürlüğü ve çoğulculuk gibi değerlerin altını oyar.⁷¹¹

Diğer taraftan, revize edilen 108+ sayılı Sözleşme'nin özel veri kategorilerini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre, *“ırk veya etnik köken, siyasi görüş, sendika üyeliği, dini veya diğer inançlar, sağlık veya cinsel yaşamla ilgili olarak açıkladıkları bilgiler nedeniyle kişisel verilere, ancak Sözleşmedekileri tamamlayan uygun güvencelerin yasada yer alması halinde izin verilecektir.”*. Aynı maddenin 2. fıkrasına göre ise *“bu tür güvenceler, hassas verilerin işlenmesinin, başta ayrımcılık riski olmak üzere, veri sahibinin menfaatleri, hakları ve temel özgürlükleri açısından oluşturabileceği risklere karşı koruma sağlar.”*⁷¹² Bu nedenle, siyasi kuruluşlar bu özel kategorilerin her birinde yer alan kişisel verileri uygun tedbirlerin alınmış olması kaydıyla işleyebilirler.⁷¹³ Siyasi kampanya bağlamında *“... siyasi görüşlerle ilgili olarak ortaya koydukları bilgiler”* özellikle önemlidir. Siyasi görüşlere ilişkin bilgiler; okunan dergi ve gazeteler, kamuoyu yoklamalarından elde edilen politika inançları ve tutumları, çıkar gruplarına üyelik ve mesleki kayıtlar ve bağlılıklar gibi bir dizi başka bilgi kaynağından tahmini analitik ve profillemeye araçları yoluyla ortaya çıkabilir veya çıkarılabilir.⁷¹⁴ Siyasi partiler ve diğer kuruluşlar, bireylerin inanç sistemleri veya ideolojileri, siyasi bağlılıkları ve üyelikleri, oy verme geçmişleri veya, siyasi tercihleri

⁷¹⁰ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 2.10.

⁷¹¹ Yeşiltuna, **a.g.e.**, s. 73.

⁷¹² 2018 yılında değişiklik yapılan haliyle Avrupa Konseyi 108+ Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi ve Açıklayıcı Raporu, Türkçe tercümesi için bkz. <https://itlaw.bilgi.edu.tr/media/document/2019/09/avrupa-konseyi-108plus-konvansiyon-tercume.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2025).

⁷¹³ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 4.2.1.

⁷¹⁴ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 4.2.2.

hakkında büyük miktarda kişisel veri toplayabilmektedirler. Öyle ki, seçmenlerin profilleri bu verilere dayanarak çıkartılabilmektedir.

Kuşkusuz bunlar 108+ sayılı Sözleşme kapsamındaki özel veri kategorilerine giren kişisel verilerdir.⁷¹⁵ Bu sebeplerle, özel kategorilerdeki kişisel verilerin işlenmesine, seçmen ayrımcılığı ve korunan menfaatler, haklar ve özgürlükler açısından söz konusu olan risklere uygun güvencelerin öngörülmesi gereklidir. Bu bağlamda, siyasi partiler ve kampanya yürüten diğer kuruluşlar, siyasi görüşlere ilişkin veri toplamak ve elektronik veya basılı iletişim yoluyla siyasi mesajlar göndermek için yasal rıza temeline dayanıyorlarsa, bireyden alınan uygun rıza kayıtlarına sahip olduklarından emin olmalıdır ve rızanın alınması ve geri çekilmesine ilişkin usuli mekanizmaları kurmaları gereklidir.⁷¹⁶ Bu kılavuzda yer verilen ilkeler ile seçmen gruplarının coğrafi ve/veya demografik faktörlere göre analizi, tasnifi ve profilinin çıkarılması, ortak özelliklere ve büyük veri setlerine dayalı olarak seçmen grupları hakkında yapılan tahminlerin belirli seçmenleri hedef almak veya başka bir şekilde tekilileştirmek için kullanılması durumunda ayrımcı etkilere yol açabileceğinin altı çizilmiştir.⁷¹⁷ Tüm bu hususlar dikkate alındığında, yasama organı ve diğer denetim mekanizmalarının seçim süreçlerinde siyasi kampanya bağlamında veri koruma sorunlarını tespit etme ve ele alma konusunda kapasitelerinin artırılması ve düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Diğer taraftan, AB düzeyinde Madde 29 Çalışma Grubu'nun (*Article 29 Working Group*) GDPR kapsamında profil oluşturma ve otomatik karar alma süreçlerinden kaynaklanan riskleri ele alan hükümlerine açıklık getirmeyi amaçlayan *Otomatik Bireysel Karar Alma ve Profil Oluşturmaya İlişkin Kılavuz İlkeler* de kişisel veri profilleri oluşturma ve otomatik karar verme konularını ele almaktadır.⁷¹⁸ GDPR; profil oluşturmayı, “gerçek kişiyle ilgili kişisel hususları değerlendirmek, özellikle de gerçek kişinin işteki performansı, ekonomik durumu, sağlığı, kişisel tercihleri, ilgi alanları, güvenilirliği, davranışı, konumu ve hareketiyle ilgili belirli hususları analiz etmek veya tahmin etmek için kişisel verilerin kullanılmasını içeren kişisel verilerin

⁷¹⁵ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 4.2.3.

⁷¹⁶ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 4.2.5.

⁷¹⁷ CoE Guidelines, **op. cit.**, para. 4.2.6.

⁷¹⁸ Guidelines on Automated Individual Decision-making and Profiling for the Purposes of Regulation 2016/679 (EU Guidelines), European Union, <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items/612053> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

her türlü otomatik işlenmesi” olarak tanımlamaktadır.⁷¹⁹ Bu kılavuz ilkeler profillemeyi, bir birey veya bir grup birey hakkında bilgi toplamak ve onları belirli bir kategoriye veya gruba yerleştirmek ve/veya tahminlerde veya değerlendirmelerde bulunmak için özelliklerini veya davranış kalıplarını analiz etmek olarak ele almaktadır. Örneğin, bireyleri sadece yaş, cinsiyet ve boylarına göre sınıflandırma, profillemeye olarak değerlendirilebilecektir. Yasal veya benzer şekilde önemli bir etkiye sahip profil oluşturma da dahil olmak üzere tamamen otomatikleştirilmiş bireysel karar verme konusunda bir yasak vardır, ancak kuralın istisnaları da mevcuttur. Kılavuz ilkeler, siyasi kampanyalarda toplanan verilerde veri sahiplerine işlemenin yasal dayanağı ve amaçları hakkında bilgi verilmesi gerektiğinin, bu konudaki özen yükümlülüğünün altını çizmektedir.⁷²⁰

Özellikle hedefli mesajlar bakımından bir değerlendirme yapıldığında, genel ilkelerin dikkate alınacağı açıktır. Buna göre, profil oluştururken izlenen sürecin bireyler açısından yarattığı müdahalenin boyutu, buna karşılık bireyin beklentileri ve istekleri, hedeflenen mesajın iletim şekli ile hedeflenen bireylerin özel hassasiyetleri önem arz etmektedir. Hedef mesajlara ilişkin otomatik karar alma süreçlerinin kontrolünde herhangi bir önyargıya dayalı bir süreç işletilip işletilmediğinin denetimi gereklidir. Örneğin 2017 yılında *Batı Şeira*’da Filistinli bir inşaat işçisi buldozere yaslanarak çekildiği bir fotoğrafı *Facebook*’a “*günaydın*” notuyla paylaşmış; akabinde, yapay zeka destekli dil tercüme hizmetinin Arapça “*günaydın*” anlamına gelen “*yushibuhum*” kelimesini İbranice’ye “*saldır onlara*” diye çevirmesi sonucu gözüktüğüne alınmıştır.⁷²¹ Bu olay yapay zekanın ön yargılı algoritmasının bir kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı üzerindeki etkisine çarpıcı bir örnektir. Bu noktada, algoritmaları oluşturan veri setleri üzerinde özel veri kategorileri temelinde hataları, yanlışlıkları veya ayrımcılığı önlemek için tedbirler alınmalı ve veri setleri kontrol edilmelidir.⁷²² Bireylerin kişisel özelliklerine dayalı herhangi bir sınıflandırma

⁷¹⁹ GDPR, **op. cit.**, madde 4 (4).

⁷²⁰ EU Guidelines, **op. cit.**, para. 4.1.13 ve para. 4.4.2.

⁷²¹ BAŞHAN Erdem, *Gelişen İletişim Teknolojileriyle Değişen Anlatım Yolları Üzerinden Yeni Medyanın İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 49.

⁷²² KAMINSKI Margot E. / MALGIERI Gianclaudio, “Algorithmic Impact Assessments Under the GDPR: Producing Multi-layered Explanations”, *International Data Privacy Law*, C. 11, S. 2, 2021, ss. 125-144, s. 129; Önyargıları aza indirmeye yönelik tekniklerin değerlendirilmesi için bkz. VAN GIFFEN Benjamin / HERHAUSEN Dennis / FAHSE Tobias, “Overcoming the Pitfalls and Perils of Algorithms: A Classification of Machine Learning Biases and Mitigation Methods”, *Journal of Business Research*, C.144, S. 6, 2022, ss. 93-106.

profilleme olarak kabul edildiğinden, özellikle insan müdahalesi içermeyen otomatik veri işleme süreçlerinde hedefli mesajların iletileceği birey kategorilerinin oluşturulması GDPR kapsamında genel veri koruma ilkelerinin denetimine tabidir.

Profil oluşturma da dahil olmak üzere otomatik bireysel karar vermeyi düzenleyen GDPR, 22. maddesi kapsamında “*veri sahibi, kendisiyle ilgili yasal etkiler doğuran veya benzer şekilde kendisini önemli ölçüde etkileyen profil oluşturma da dahil olmak üzere yalnızca otomatik işlemeye dayalı bir karara tabi olmama hakkına sahiptir.*”⁷²³ Bu korumanın sağlanması için, kararların yasal etkilerinin olması veya bireyi önemli ölçüde etkilemesi gerekmektedir. Madde 29 Çalışma Grubu’nun kılavuz ilkeleri, bireylerin ayrımcılığa uğramasına yol açabilecek benzer şekilde önemli etkiler olduğu görüşündedir. Bu tür kararlar bireyi meşru olarak etkilemelidir. Veri sorumluları profil oluşturma işlemlerini gerçekleştirirken şeffaf olmalıdır ve veri sahiplerini bu faaliyette bulundukları konusunda bilgilendirmeli, bunu yapmalarının mantığını ve nedenlerini açıklamalı, işlemenin potansiyel etkilerini ana hatlarıyla belirtmelidirler. Verinin işlenmesine yönelik açık rızanın özgürce alındığından emin olunacak bir mekanizma geliştirilmeli ve itiraz yolu da açık tutulmalıdır.

Örneğin, Birleşik Krallık da siyasi kampanyalarda kişisel verilerin kullanımına ilişkin benzer bir kılavuz yayımlanmıştır.⁷²⁴ Neticeten, ülkelerin yasal düzenlemeler yoluyla, siyasi kampanyalara katılan tüm aktörlerin kişisel verileri *GDPR* ile uyumlu şekilde işlemesini temin etmesi, seçimlerin ve demokrasinin bütünlüğü için aynı derecede hayati önem taşımaktadır. Öyle ki, bireylerin kişisel verilerinin nasıl kullanıldığına dair güvenin zedelenmesi, demokratik sürece zarar verme riski oluşturmaktadır. Seçim kampanyalarında bireylerin seçmen iradesinin bilinçli şekilde oluşabilmesi, seçim süreçlerine duyulan güvenle doğru orantılıdır.

Diğer taraftan, Avrupa Veri Koruma Kurulu, *GDPR* kapsamında sosyal medya kullanıcılarının hedeflenmesine ilişkin 8/2020 sayılı nihai kılavuz ilkeleri kabul

⁷²³ GDPR, **op. cit.**, madde 22.

⁷²⁴ Guidance for the use of Personal Data in Political Campaigning, 17.10.2022, Information Commissioner’s Office, <https://ico.org.uk/media/for-organisations/direct-marketing-and-privacy-and-electronic-communications/guidance-for-the-use-of-personal-data-in-political-campaigning-1-1-0.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

etmiştir.⁷²⁵ Mikro hedeflemede kullanılan önemli yöntemlerden biri, sosyal medya sağlayıcıları üzerinden elde edilen kişisel verilerle hedef kitleler oluşturularak siyasi mesajın iletilmesidir. Bu hedefleme, sosyal medya kullanıcıları için kişisel verilerinin korunması bakımından bir risk içerir ve dolayısıyla da sosyal medya üzerinde faaliyet gösteren çeşitli aktörlerin de rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. 8/2020 sayılı kılavuz ilkeler, kullanıcılar, platformlar ve hedefleme faaliyetinde bulunan tüm paydaşlara haklarını, rollerini ve sorumluluklarını açıklığa kavuşturmak üzere yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Sosyal medya üzerindeki veriler, bizzat kullanıcılar tarafından sağlanabilir ya da konuma dayalı hedefleme gibi, kullanıcı davranışı, cihaz kullanımı ve sosyal medyadaki izleri takip edilerek elde edilebilir. Bununla birlikte, hassas nitelikte verilerin izlendiği durumlarda açık rızanın devreye girmesi gerekli görülmektedir. Bu kılavuz ilkeler, hedeflemenin yüksek bir riskle sonuçlanma olasılığını ölçmeye yönelik olarak, belirlenen hedefleme işlemi için bir etki değerlendirmesi gerekli olup olmadığı, işleme risklerinin belirlenmesine ilişkin ve özel veri kategorilerinin işlenip işlenmediğini değerlendirilmesi gereğinin altını çizmektedir. Sosyal medya platformları ve reklam verenler, kullanıcıların hak ve özgürlüklerine yönelik potansiyel riskleri belirlemeli ve ilgili sorumluluklarını koordine etmelidir. Bu kılavuz ilkeler, kullanıcıların kişisel verilerinin nasıl işlendiği konusunda bilgilendirilmelerinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bilgilendirmenin her durumda özlü, şeffaf, anlaşılabilir ve kolay erişilebilir bir biçimde, açık ve sade bir dil kullanılarak yapılması gerekmektedir.⁷²⁶ Öte yandan, özel nitelikteki hassas veri kategorilerinin söz konusu olup olmadığının değerlendirmesi de ayrıca önem taşımaktadır. Özel nitelikteki kişisel verilerin hedefli şekilde işlenmesi halinde hem platformlar hem de reklam verenler müştereken sorumlu olacaklardır.⁷²⁷ Bu kapsamdaki verilere bireylerin kişisel verileri üzerinden yapılan siyasi görüş, dini, cinsel yönelimi ve diğer çıkarımlar veya varsayımlar da dahildir. Bununla birlikte, GDPR kapsamında, verilerin kullanıcı tarafından sosyal medyada açıkça

⁷²⁵ Guidelines 8/2020 on the Targeting of Social Media Users (Guidelines 8/2020), 13.04.2021, European Data Protection Board, https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-82020-targeting-social-media-users_en (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷²⁶ Guidelines 8/2020, **op. cit.**, para. 91.

⁷²⁷ “Facebook Beğen” butonu eklenmiş olan bir web sitesi ziyaretçilerinin kişisel verilerinin toplanarak Facebook’a iletilmesi durumda web sitesi işletenin müşterek veri sorumlusu konumunda olacağına dair bkz. European Court of Justice (Second Chamber), *Fashion ID GmbH & Co.KG v Verbraucherzentrale NRW eV*, 29.07.2019, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-07/cp190099en.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

alenileştirildiği durumlarda özel nitelikteki kişisel verilerin işlenebileceğini ayrıca dikkate almak gerekecektir.

Öte yandan, Dezenformasyon Uygulama Kuralları da dezenformasyonla mücadele konusunda platformlara ilişkin yükümlülükler bağlamında siyasi içerikli reklam kampanyalarında daha fazla şeffaflık öngörmektedir. Avrupa Komisyonu’nun Avrupa Parlamentosu seçimlerin özgür ve adil şekilde yürütülmesini güvence altına almaya yönelik bir düzenleme oluşturması önemli bir katkıdır.⁷²⁸ Bu düzenleme ile siyasi içerikli reklam ve iletişimde daha fazla şeffaflık sağlanması için üye devletlere ve siyasi partilere tavsiyelerde bulunulmakta ve parlamento seçimlerinde gizli yabancı etkilere karşı tedbirlerin alınması gereğine işaret edilmektedir.⁷²⁹ 2024 Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesinde de “*Demokrasinin Savunulması*” (*Defence of Democracy*) adı altında yol gösterici ilkeler oluşturulmaya devam edilmiştir. Bu düzenleme paketi, karar alma süreçlerini ve demokratik alanı etkilemeyi amaçlayan üçüncü ülkeler namına çıkar temsilciliği faaliyetlerinin şeffaflığını ve demokratik hesap verebilirliğini arttıracak bir mevzuat önerisi olarak görülebilir. Ayrıca serbest ve adil seçimler ile vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının politika yapımına katılımını teşvik etmeyi amaçlayan iki tavsiyeyi de içermektedir.

Mikro hedeflemenin kullanımı genel olarak kullanıcının internet üzerinde gezinirken kendisi hakkında toplanan büyük miktarda kişisel veriye dayanmaktadır.⁷³⁰ Bu bağlamda, internet araçları ve sosyal medya platformlarının çevrim içi reklamcılık bağlamında kullandıkları çevrim içi kullanıcı verileri mikro filtrelemede önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin *META* ve *Google* gibi internet platformları büyük miktarda kişisel veriye sahip olarak, siyasi partilere seçmenlere kolaylıkla ulaşma imkânı sunmaktadır. Bu çerçevede mikro hedeflemenin seçim süreçler üzerindeki kullanımını ayrıca ele almak önemli görünmektedir.

⁷²⁸ European Commission, 2018, “State of the Union 2018: European Commission Proposes Measures for Securing Free and Fair European Elections.” Press Release, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_5681 (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 12.

⁷²⁹ European Commission, 2023, “Defence of Democracy – Commission Proposes to Shed Light on Covert Foreign Influence”, Press Release, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6453 (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷³⁰ Online Political Advertising and Microtargeting: The Latest Legal, Ethical, Political and Technological Evolutions Webinar Series Report, 15-18 June 2020, International IDEA, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/online-political-advertising-and-microtargeting-the-latest-legal-ethical-political-and-technological-evolutions-en.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 8.

c. Mikro Hedeflemenin Seçim Süreçlerindeki Kullanımı

International IDEA, dünyanın dört bir yanındaki siyasi partilerin meşru mikro hedefleme uygulamalarını kampanyalarına nasıl entegre ettiklerini araştıran “*Dijital Mikro Hedefleme Üzerine Siyasi Parti İnovasyon Çalışması*” yayımlamıştır.⁷³¹ Siyasi partilerin dijital mikro hedeflemesini ele alan bu çalışmada mikro hedefleme uygulamalarını kullanan dünya genelindeki siyasi parti örnekleri ele alınmıştır. Mikro hedeflemenin amaçlarından biri, siyasi partiler açısından seçmenler ile bağı yeniden kurmak olarak karşımıza çıkabilmektedir. Mikro hedeflemenin yardımıyla, seçim süreçlerinde seçmenler kendi tercih ve kişisel özelliklerine uygun içeriklerle buluşturulur ve seçmen iradesi hedef gözetilerek kontrol altına alınmaya çalışılabilir. Mikro hedefleme aslında farklı kesimlerdeki seçmenlere hitap edebilmeyi amaçlar. Bunun için kişisel özelliklerin tespit edilip, büyük veri analizi yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu, direkt olarak kişisel verilerin adeta bir meta olarak görülerek gözetim kapitalizmini hatırlatan bir süreçtir. Ayrıca kişisel verinin elde edilmesi ve üretilmesi kitlesel gözetime dayalı kapitalist bir süreçte de işaret etmektedir.⁷³² Kişiselleştirilmiş iletilerle bireyleri hedeflemek siyasette seçmen davranışlarını manipüle etmek için kullanılabilir ve siyasi aktörler de insan deneyiminden oluşan verilerin alıcılarındandır.⁷³³

Yeni teknolojilerin gelişimi ile bireylerin çevrim içi faaliyetlerinin yarattığı dijital ayak izleri önemli ölçüde artmıştır ve özel şirketler artık potansiyel olarak siyasi amaçlar için kullanılabilecek çok büyük miktarlarda kişisel veri toplamaya başlamıştır.⁷³⁴ Bu kapsamda yapılan çalışmalar, siyasi dijital mikro hedeflemenin veri koruma yasalarından nasıl etkilendiğine ve bu yasaların seçim kampanyalarında dijital mikro hedeflemenin etkisini tam olarak kavrama kapasitesindeki eksikliğe de ışık

⁷³¹ Digital Microtargeting Political Party Innovation Primer 1, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA), 2018, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/digital-microtargeting.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

⁷³² KÖNIGS Peter, “In Defense of ‘Surveillance Capitalism’”, *Philosophy & Technology*, C. 37, S. 122, 2024, ss. 1-33, s. 3 vd.; Dijital kapitalizm kavramı için bkz. ZUBOFF Shoshana, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, (Çev. Tolga Uzunçelebi), Okyanus Us, 2021, s. 20-21.

⁷³³ Akçay, a.g.e., s. 119.

⁷³⁴ International IDEA (2018), a.g.e., s. 7.

tutmuştur.⁷³⁵ Teknolojinin gelişiminin etkisiyle çevrim içi mikro hedefleme, seçim süreçlerinde önemli bir etkiye sahip olsa da bu etki özellikle kâr amacı güden arama motorları ve sosyal medya platformlarının devreye girmesiyle de artmıştır. Seçim süreçlerinde etki için yeni bir yol oluşturmuştur.⁷³⁶ Bu çerçevede özellikle 2016 yılında ABD’de gerçekleşen başkanlık seçimleri sürecinde ve Birleşik Krallık’ta gerçekleşen *Brexit* oylamasında yaşananlar, seçim kampanyalarında kullanılmaya başlanan mikro hedeflemenin seçmen iradesi üzerindeki etkilerinin görünür olmasına vesile olmuştur.

Siyasi amaçlı olarak kullanılan mikro hedeflemede, öncelikle seçmenlere ilişkin kişisel veriler toplanır ve belirli bir siyasi mesaja yönelik olarak bireyleri tespit etmek için kullanılmak üzere işlenir. Siyasi içerikteki mesajların hedeflenen bireylere işlenen veriler kullanılarak iletilmesi gerekecektir. Mikro hedeflemenin amacı; potansiyel seçmenleri ikna etmek, belirli bir siyasi konuda görüş oluşmasına yönelik olarak bilgilendirmek veya harekete geçirmek, belli bir siyasi görüşten vazgeçirmek, hatta caydırmak, şüphe uyandırmak olarak karşımıza çıkabilir. Bireylerin, her türlü kişisel bilgiye ya da belirli bir konudaki birey davranışlarına odaklanılarak mikro hedeflemenin öznesi olması mümkündür ve bu bilgiler hassas verilerden de oluşabilir. Nitekim siyasi görüş başta olmak üzere etnik, kültürel, ırka, cinsiyete, dine ya da cinsel yönelme dayalı pek çok veri mikro hedeflemenin konusu olduğunda, hassas verilerin toplanması ve işlenmesinden bahsedilecektir. Bu veriler, belli bir siyasi amaca yönelik olarak oluşturulmak istenen hedef kitlelerin çeşitli hassasiyetleri ve davranışlar üzerinden çıkarımlar yapmaya yönelik bilgi temin edilmesinin aracı olarak kullanılabilirler.

Seçim dönemlerinde seçmenleri hedeflemek üzere veri toplamak; bireylerin kişilik özellikleri, ilgi alanları, geçmişleri veya önceki oy verme davranışları gibi özelliklere dayalı olarak bireyleri kategorilere ayırır ve her bir kategori için siyasi içerikte bir mesaj tasarlanır. Bu siyasi içerikler, seçmenlere ulaştırılmak üzere iletişim

⁷³⁵ Farklı yasal düzenlerin karşılaştırmalı yapılan analizi için bkz. BENNETT Collin J., “Voter Databases, Micro-targeting, and Data Protection Law: Can Political Parties Campaign in Europe as They Do in North America?”, *International Data Privacy Law*, C. 6, S. 4, 2016, ss. 261–275.

⁷³⁶ CONWAY Bethany A. / KENSKI Kate / WANG Di, “The Rise of Twitter in the Political Campaign: Searching for Intermedia Agenda-Setting Effects in the Presidential Primary”, *Journal of Computer-Mediated Communication*, C. 20, S. 4, 2015, ss. 363–486, s. 365 vd.

kanalları belirlenir.⁷³⁷ Diğer bir ifadeyle, mikro hedefleme konusu olan bir kitle, bir veya birkaç özelliğe göre uyarlanmış bir siyasi mesaj almaktadır. Bu kanallar; geleneksel iletişim araçları olabileceği gibi, günümüzde internet üzerinden oluşturulan iletişim kanalları, siyasi mesajın daha geniş çapta ve hızlı yayılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, hedefli bir mesaj, kural olarak kitlenin heterojenliği konusunu dikkate almaz.⁷³⁸ Örneğin bir siyasi partinin yerel seçimlerde bir mahalledeki potansiyel seçmenlere yönelik yürüttüğü mikro hedeflemede, mahallenin demografik özellikleri dikkate alınarak veri toplanabilir. Siyasi partinin kendi seçmenlerine yönelik bir mikro hedefleme yapması değil, asıl dikkate alınması gereken; seçmeni olmayan kesime, davranış, kişisel özellik ve tercihleri üzerinden heterojen olan bireylere yönelik doğru siyasi mesajlar üzerinden homojen gruplar oluşturarak, kendisine oy vermemiş olanları potansiyel seçmene dönüştürmek üzere hedefleme yapılmasıdır. Burada özellikle kararsız seçmenler önemli hedef gruplar olarak düşünülebilir.

Siyasi kampanyalar yoluyla siyasi iletişimin etkililiği demokratik yönetim biçimlerinin merkezinde yer almaktadır. Nitekim seçmenlerin; adaylar, siyasi partiler ve bunların gelecek planları ve politikaları hakkında bilgilendirilmeleri serbest seçim hakkının etkili şekilde kullanılması bakımından önemlidir. Buna karşılık, seçim süreçlerindeki kampanyalarda seçmenlerin de inançları, tercihleri ve niyetleri hakkında doğru bilgiye sahip olmak, siyasi etkileşimin güçlendirilmesi ve seçmenlere doğru şekilde ulaşmak bakımından gerekli görülebilir. Bu karşılıklı etkileşim, seçim süreçlerinde siyasi mesajın ulaşmasına yönelik olarak, yeni teknolojilerin kullanılmasıyla farklılaşan mikro hedefleme yöntemlerini ön plana çıkartmaktadır. Mikro hedefleme yöntemi beraberinde, seçmenlerin belirli davranış ya da özelliklerine hedefli mesajlar yoluyla seçmen iradesinin yönlendirilmesi ve hatta manipüle edilmesi riskini ortaya çıkarabileceğinden, seçim süreçlerine duyulan güvenin azalmasına da yol açabilir.

Öte yandan, çevrim içi mikro hedefleme, seçim dönemlerinde daha etkili bir siyasi kampanya yürütülmesini kolaylaştırarak, adayların daha fazla görünürlük kazanmasına ve seçmenlerin siyasi iradelerini daha kolay oluşturabilmesine vesile

⁷³⁷ International IDEA (2018), **a.g.e.**, s. 10.

⁷³⁸ Dobber / Ó Fathaigh / Zuiderveen Borgesius, **a.g.e.**, s. 3.

olabilir, siyasi katılımı artırabilir. Bununla birlikte, çevrim içi mikro hedeflemenin bireylerin kişisel verileri üzerinden mahremiyetine etki eden risklerinin yanı sıra, etikle ilgili sorunları da beraberinde getirmesi mümkündür. Örneğin, yukarıda da değinilen *Cambridge Analytica* milyonlarca seçmenin verilerini toplamıştır.⁷³⁹ Bu bağlamda, *Cambridge Analytica* skandalının, mikro hedeflemenin başta seçimler olmak üzere pek çok alanda etkilerini tartışılır hale getirmiştir. Bireylerin çevrim içi davranışlarından ve kişisel verilerinden kişilik özellikleri gibi kolayca gözlemlenemeyen psikolojik niteliklerin çıkarılması, bu çıkarılan psikolojik özellikler, her bir bireye göre uyarlanmış son derece kişiselleştirilmiş mesajlar oluşturmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan bir çalışmada, siyasi amaçlara yönelik olarak belirli içeriklerden yapay zeka uygulamaları ile kişisel özelliklere ilişkin çıkarımlar yaparak, bireyleri kişisel özelliklerine ve hatta zayıflıklarına göre hedefleyen bir manipülasyon aracı yaratabileceği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları bireylerin kişiliklerine göre uyarlanmış kişiselleştirilmiş siyasi içerikli reklamların kişiselleştirilmemiş reklamlardan daha etkili olduğunu göstermektedir.⁷⁴⁰ Kişiliğe uygun siyasi reklamların gerçekten de diğer reklamlardan daha etkili olduğu ve reklamların otomatik olarak oluşturulabileceği ve doğrulanabileceğine işaret edilmektedir.⁷⁴¹

Bu bağlamda, özellikle seçmenlerin verisinin toplanarak işlenmesi bir tip fişleme ve daimî gözetlenme riskini beraberinde getirmektedir. Şüphesiz, siyasi mikro hedefleme sorunu dünya çapında *Cambridge Analytica* skandalı ile görünür olsa da aslında 2000’li yılların başından beri birçok ülkede seçim kampanyalarına yön vermekte ve sürekli gelişmektedir. İzinsiz şekilde veri toplanması ve satışına ilişkin bu süreç, *Cambridge Analytica*’nın Rusya ile ilişkisi olan bir şirket olabileceği iddiaları

⁷³⁹ REHMAN Ikhtlaq, “Facebook-Cambridge Analytica Data Harvesting: What You Need to Know”, Library Philosophy and Practice (Elektronik Ön Baskı), <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5833&context=libphilprac> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); CADWALLADR Carole, “‘I Made Steve Bannon’s Psychological Warfare Tool’: Meet the Data War Whistleblower”, 18.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); CADWALLADR Carole / GRAHAM-HARRISON Emma, “How Cambridge Analytica Turned Facebook ‘Likes’ into a Lucrative Political Tool”, 17.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/17/facebook-cambridge-analytica-kogan-data-algorithm> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁴⁰ SIMCHON Almog / EDWARDS Matthew / LEWANDOWSKY Stephan, “The Persuasive Effects of Political Microtargeting in the Age of Generative Artificial Intelligence”, PNAS Nexus, C. 3, S. 2, 2024, ss. 1-5, s. 1.

⁷⁴¹ Simchon / Edwards / Lewandowsky, **a.g.e.**, s. 2.

üzerinden, bir ulus devletin seçiminin başka bir şirketin finansal ve siyasi karar alma süreciyle ilişkisini gündeme getirmiş olması bakımından da bir risk alanına işaret etmiştir. Diğer taraftan, aynı yöntemin 2018 yılında bu defa Birleşik Krallık'taki *Brexit* sürecinde de kullanıldığı ve bu şekilde işlevselleştirildiği iddia edilmiştir. 2018 yılında yayımlanan rapor ile seçmen verilerinin bu yöntem kullanılarak paraya çevrildiği ortaya konmuş ve gerek ABD seçimlerinin gerek *Brexit* sürecinin bu faaliyetten etkilenmiş olduğu tespit edilmiştir.⁷⁴² Bu tespitler, mikro hedefleme aracılığı ile kişisel verilerin küresel anlamda demokrasiye ne şekilde etki edebileceği ve seçim güvenliği bakımından seçmen iradesinin korunmasına yönelik tehlikeleri somut olarak açığa çıkartmıştır. Öyle ki siyasi mikro hedefleme, bazı araştırmacılara göre, “*siyasal iletişimin dördüncü çağı*” olarak adlandırılacak kadar büyük bir toplumsal ve siyasi öneme sahiptir.⁷⁴³ *Cambridge Analytica* skandalında ortaya çıkan bilgilere göre, kullanıcı verileri ve bu verileri analiz eden algoritmalar sayesinde milyonlarca seçmene ait son derece mahrem bilgiler ile hedefe yönelik mesajlar oluşturulmuştur. Bireylerin kişisel verileri izinsiz toplanmış, bu profiller üzerinden psikografik profiller çıkarılarak, siyasi içerikli reklamlar aracılığıyla hedeflenmiştir. Bununla birlikte, bu hedeflemenin ön plana çıkan özelliği potansiyel seçmene etki ederek demokratik sürece bu şekilde zarar verilmek istenmesi olmuştur. Her ne kadar mikro hedefleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bilgi operasyonlarının amacı kamuoyunu farklı görüşlere yönlendirmek, farklılaştırmak ya da manipüle etmek olsa da sahte gündemler ya da sahte etkileşimler oluşturmak gibi stratejik bir amaca da hizmet edebilir.

Öyle ki, *Cambridge Analytica* skandalı ile görünür hale gelen mikro hedefleme meselesi takip eden yıllarda, AB nezdinde *DSA* başta olmak üzere dünya çapında yasama faaliyetlerini de etkilemiştir. Sosyal medya platformlarının siyasi içerikli reklamlara kısıtlama getirmesine yol açmıştır. Bu kapsamda, bazı sosyal medya platformları, kullanıcıların kampanyalarını yayınladığı tüm reklamları daha iyi

⁷⁴² CADWALLADR Carole / GRAHAM-HARRISON Emma, “Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach”, 17.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); Resolution of 25 October 2018 on the use of Facebook Users’ Data by Cambridge Analytica and the Impact on Data Protection (2018/2855(RSP)), European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0433_EN.html (Erişim Tarihi: 03.11.2024); ÖZDEMİR Umut, “Facebook-Cambridge Analytica Skandalının Katılımcı Kültür, Dijital Emek Sömürüsü ve Mahremiyetin İhlali Çerçevesinde İncelenmesi”, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi, S. 10, 2022, ss. 22-34, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1991396> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁴³ Ersay, a.g.e.

görebilmesi için şeffaflık araçları oluşturmuştur.⁷⁴⁴ Diğer taraftan, örneğin *Facebook* hakkında kullanıcı verilerinin izinsiz ve usulsüz kullanılması ile ilgili soruşturmalar başlatılmıştır.⁷⁴⁵ 2022 yılında *META Platforms Inc, Cambridge Analytica* da dahil olmak üzere üçüncü tarafların kullanıcıların kişisel bilgilerine erişmesine izin vermekle suçlandığı toplu davanın kapanması için 725 milyon dolar ödemeyi kabul etmiştir.⁷⁴⁶ Sonuçta, bu süreçte seçmenin manipüle edildiği ve bunun üzerinden finansal bir kazanç sağlandığının açık olması karşısında, demokratik süreçlere verilen zararın tazminatla ölçülüp ölçülemeyeceği ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim seçmen kararını etkilemek suretiyle manipüle etmek ve hükümetleri itibarsızlaştırmak ve iktidarın sarsılmasına hizmet edecek şekilde mikro hedefleme yöntemini kullanmak ulusal sınırları da aşan bir demokrasi meselesi haline gelmiştir.

İnsan ürünü algoritmalar yoluyla seçmenin belirli konulara odaklı mesajlara maruz bırakılarak manipüle edilmesi ve demokratik tartışma ortamındaki farklı fikirlerden ziyade belirli içerikler üzerinden yankı odalarına yönlendirilmesi riski söz konusu olabilir. Seçmenin belirli bir görüşe yönelik kampanyalar üzerinden baskı altına alınması da başka bir risk faktörü olarak görülebilir. Aksine, siyasi aktörler önemsiz gördükleri belirli seçmen gruplarını mikro hedefleme yöntemi ile devre dışı bırakabilir ve bu da demokratik bir toplumda eksik temsiliyete neden olabilir. Seçmenin mikro hedefleme yoluyla hedef gözetilerek maruz bırakıldığı siyasi mesajların arkasındaki finansal güce ilişkin şeffaflık olmaması ve hedefli mesajların etkisiyle siyasi kararını şekillendirirken demokratik bir tartışma ortamının bir ürünü olarak siyasi iradesini ortaya koyma noktasında yeteri kadar bilgilendirilmiş olmasının şüpheli olması ortaya çıkabilecek sorunlar arasında görülebilir.⁷⁴⁷ Mikro hedeflemenin maliyetleri, daha büyük ve daha iyi finanse edilen partilere daha küçük

⁷⁴⁴ HARBATH Katie / FERNEKES Collier, “History of the Cambridge Analytica Controversy”, 16.03.2023, Bipartisan Policy Centre, <https://bipartisanpolicy.org/blog/cambridge-analytica-controversy/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁴⁵ ROMM Tony / TIMBURG Craig, “FTC Opens Investigation into Facebook after Cambridge Analytica Scrapes Millions of Users’ Personal Information”, 20.03.2018, The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/03/20/ftc-opens-investigation-into-facebook-after-cambridge-analytica-scrapes-millions-of-users-personal-information/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024); HU Margaret, “Cambridge Analytica’s Black Box”, *Big Data & Society*, C. 7, S. 2, 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2053951720938091> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁴⁶ RAYMOND Nate, “Facebook Parent Meta to Settle Cambridge Analytica Scandal Case for \$725 Million”, 24.12.2022, Reuters, <https://www.reuters.com/legal/facebook-parent-meta-pay-725-mln-settle-lawsuit-relating-cambridge-analytica-2022-12-23/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁴⁷ Study on the Impact of New Technologies on Free and Fair Elections (‘Elections Study’), March 2021, Literature Review, https://commission.europa.eu/system/files/2022-12/Annex%20I_LiteratureReview_20210319_clean_dsj_v3.0_a.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

partiler karşısında haksız bir avantaj sağlayabilir.⁷⁴⁸ Diğer taraftan, kararsız seçmenler üzerinde caydırıcı etki yöntemi olarak da mikro hedefleme kullanılabilir. Bu noktada, hedefli dezenformasyon kampanyaları ile kararsız seçmenler belirlenerek oy vermeme yönünde irade tesis edilmesine yönelik çalışma yürütülebilir. Bu durum; şüphesiz, demokratik seçimlerin ruhuna aykırıdır ve seçmenleri demokratik haklarını kullanmaktan caydırmak için kullanılabilir.⁷⁴⁹ Dolayısıyla bu riskler dikkate alındığında, mikro hedefleme siyasi aktörler için seçimlere müdahale etmede önemli bir araç olarak kullanılma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda siyasi kampanyaların veriye dayalı kişiselleştirilmesinde artan eğilim dikkate alındığında, siyasi aktörlere genel muafiyetler veya veri koruma kanunlarından çok geniş istisnalar getirilmesinin demokratik gerekçelerle haklı olduğunun şüpheli olduğu da savunulmaktadır.⁷⁵⁰

Mikro hedefleme yönteminin bireylerin siyasi tercihlerini etkilemeye yönelik olarak kullanılmasında, büyük ölçekte kişisel veri toplamasında ve bu amaçla işlenmesinde şeffaflık kurallarının bulunmaması, kaçınılmaz olarak hesap verebilirlikle ilgili bir boşluk oluşturmaktadır. Bu hukuki boşluk, düzenlemeler ile doldurulurken bireylerin başta ifade özgürlüğü ve kişisel verilerin korunması olmak üzere, insan haklarına saygılı bir süreç işletilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Düzenlemelerin gerek çatışan menfaatler arasındaki adil dengeyi gözetecek şekilde şekillendirilmesi ve hukukilik ilkesi bağlamında açık ve belirli kurallarla keyfiyete neden olmayacak şekilde tasarlanması hedeflenmelidir. Bununla birlikte, mikro hedeflemenin her şeyden evvel bilgiye erişme hakkını tehdit ettiğine ilişkin gözlemler ışığında, demokratik söylem sürecini tehdit ettiği için kısıtlanması gerektiği de savunulmaktadır.⁷⁵¹ Bu çerçevede siyasi içerikli reklam ve seçim kampanyaları bağlamında özellikle çevrim içi platformların şeffaf ve adil şekilde düzenleme yapması, siyasi reklamların açıkça tanımlanması ve arşivlenmesi, siyasi kampanya finansmanında denetim ve açıklığın sağlanması önerilmektedir. Ayrıca, algoritmaların ve içerik denetiminin insan hakları çerçevesinde şeffaf şekilde yönetilmesi, mikro

⁷⁴⁸ Dobber / Ó Fathaigh / Zuiderveen Borgesius, **a.g.e.**, s. 4.

⁷⁴⁹ International IDEA (2018), **op. cit.**, s. 19-20.

⁷⁵⁰ Witzleb / Paterson, **a.g.e.**, s. 10.

⁷⁵¹ BAYER Judit, “Double Harm to Voters: Data-driven Micro-targeting and Democratic Public Discourse”, Internet Policy Review, C. 9, S. 1, 2020, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2020-1-1460.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024), s. 11.

hedeflemenin kötüye kullanılmasının önlenmesi ve basın özgürlüğü ile seçim süreçlerinde tarafsızlığın korunması gerektiği vurgulanmaktadır.⁷⁵²

Diğer taraftan, mikro hedeflemenin sınırı aşan boyutu da dikkate alındığında, ilgili tüm aktörler arasında bir koordinasyon kurulmasının ve düzenlemelerin tüm aktörlerin katılımı ile sağlanmasına özen gösterilmesine dikkat edilmelidir. Bireylerin mikro hedefleme yoluyla manipülasyonuna karşı kişisel farkındalığın da yapay zeka temelli yöntemler kullanılarak artırılmasına ilişkin çalışmaların geliştirilmesi değerli bir kazanım olacaktır. Bununla birlikte, internet platformları ve kullanıcılar arasındaki bilgi ve güç dengesizliklerinden kaynaklanan zorlukları tek başına çözmeye yeterli olmayacaktır. Bu kapsamda *“adil ve eşitlikçi bir dijital ortamı teşvik etmek için, şeffaflığa ve kullanıcıların güçlendirilmesine kâr amacı güden şirketler karşısında öncelik veren, demokrasi için bir internet tasarlamak esastır.”*⁷⁵³

Bununla birlikte, siyasi mikro hedeflemenin de bir siyasi ifade biçimi olarak kabul edilmesi, onu ifade özgürlüğü koruması kapsamında getirilebilecek sınırlamaların katı biçimde denetime tabi olacağı gerçeğini beraberinde getirmektedir. Öyle ki siyasi ifadeye yönelik getirilecek kısıtlamalar dar yorumlanmalıdır. Dolayısıyla da mikro hedeflemeye yönelik kısıtlamaların gerekçeleri de dezenformasyonla mücadele kapsamındaki adil denge analizinde detaylı şekilde incelendiği üzere, ikna edici bir şekilde ortaya konmalıdır.

Sonuç olarak, bugün gelinen noktada, özellikle mikro hedeflemenin ve yeni teknolojik altyapılarla desteklenen yöntemlerin kullanıldığı siyasi içerikli reklamlarla ilgili yapılacak düzenlemelerin kapsamı bakımından aynı değerlendirmenin yapılabilmesi tartışmaya açıktır. Öyle ki, siyasi reklamlara yapılan harcamalar bakımından, finansal güç odakları vurgusunun, internet üzerinde siyasi içerikli reklamların daha ucuza mal edilebildiği ve herkes tarafından reklam verilebilirliğin arttığı gözlemlendiğinde, tedbirler bakımından takdir yetkisinin geleneksel reklam araçlarına uygulananlara oranla daha da genişleyebilme tehlikesine işaret etmek hatalı bir çıkarım olmayacaktır. Bu noktada, sadece devletin değil, teknoloji şirketlerinin de

⁷⁵² Recommendation of the Committee of Ministers to member States on electoral communication and media coverage of election campaigns, adopted by the Committee of Ministers at the 1431st meeting of the Ministers' Deputies, 06/04/2022, <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a6172e> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

⁷⁵³ Dobber / Ó Fathaigh / Zuiderveen Borgesius, **a.g.e.**, s. 1-9.

alacağı tedbirler önem kazanacaktır. Siyasi reklamlarda harcamaların kontrolü, kaynağının belirliliği, keyfilik ve ayrımcı algoritmalara dayalı mikro hedefleme yapılıp yapılmadığının belirlenebilmesine ilişkin olarak genel tedbirlerin geniş bir perspektiften ele alınması haklı bir beklenti oluşturmaktadır. Bu alanda devletler arasında da uzlaşının olmaması, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin radyo ve televizyonda ücretli siyasi içerikli reklam meselesinde ortak bir tavsiye verilememesine neden olmuştur.⁷⁵⁴ Bu uzlaşının yokluğu aynı zamanda, kamuoyunu ilgilendiren konularda ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar konusunda devlete tanınan takdir yetkisini de genişletmektedir.⁷⁵⁵ Bu nedenlerledir ki, demokratik süreçlere etkisinin her açıdan ele alınabilmesi bakımından özellikle siyasi paralı reklamlar konusunda devletin geniş bir takdir yetkisinden bahsedilmesi anlaşılabilir bir meseledir.

Çevrim içi siyasi reklam kampanyalarının seçmenin demokratik iradesi üzerindeki etkilerine ilişkin kaygıların giderilmesinde, yeni düzenleyici çerçeveler oluşturmaktan ziyade, deneyimlerden çıkartılacak iyi uygulama altyapılarının geliştirilmesine ağırlık verilmesine gayret edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, geliştirilmeye devam eden algoritmalar; demokrasiyi ve temel hakları koruyacak şekilde kullanılabileceği gibi, aksi yönde kötüye de kullanılabilir. Bu da algoritmalar aracılığı ile yaratılan algı savaşlarının kazananının her zaman demokratik süreçlerin korunması olmasını sağlayacak çok katmanlı bir iş birliğinin geliştirilebilmesinin ve insan hakları risk ve etki analizlerinin geniş bir demokratik katılımı ile gerçekleştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

⁷⁵⁴ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 73-75.

⁷⁵⁵ *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD]*, para. 123.

SONUÇ

Günümüzde, özellikle teknolojinin gelişimiyle birlikte demokratik toplumun sanal ortama taşınarak bir anlamda dönüşmesi söz konusu olmuştur. Bu dönüşüm içinde dezenformasyon olgusu, her geçen gün daha görünür hale gelmiş ve temel haklara çeşitli açılardan temas eder bir hal almıştır. Bu tez çalışmasında dezenformasyonun demokratik toplum üzerindeki etkileri insan hakları hukuku perspektifinden ele alınmıştır. Bu doğrultuda dezenformasyonun geniş yelpazede temel hak ve özgürlüklerle çatışma yaşaması ve bu çatışmanın çözümünde yol gösterecek olan ilkelerin belirlenmesi çalışmanın ana çıktılarından biri olmuştur. Bir yandan dezenformasyonun kavramsal çerçevesi ve mücadele yöntemleri açısından çeşitli aktörlerin rolleri ele alınırken, diğer yandan dezenformasyonun demokratik söylem ile demokratik katılım üzerindeki etkileri uygulanan dengeleme kriterleri bakımından bir ortak zeminde buluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle, bu çalışma dezenformasyon özelinde çatışan haklar arasında bir adil denge analizinin gerekçelendirilmesi ve bu kapsamda tüm müdahalelerin hukukilik ilkesine riayet edilerek usuli güvencelerle çerçevelenmesine işaret etmektedir. Bununla birlikte çalışmada ele alınan parçalar birleştirilerek dezenformasyonla mücadelenin genel resmine bakıldığında varılan sonuç, dezenformasyonun tek başına devlet ve diğer çevrim içi aktörlerin mücadele yöntemleri ile tamamen ortadan kaldırılabilir bir olgu olmadığıdır. Dolayısıyla toplumun çekirdeğinde bireyin bilgi okuryazarlığının artırılmasına yönelik adımların taşıdığı öneme de vurgu yapılmakla birlikte, dezenformasyonla mücadelenin temel haklara müdahale ile değil, eğitim ve farkındalıkla geliştirilebileceği göz ardı edilmemelidir. Ancak çalışmada varılan sonuç, bu farkındalık oluşturulurken bilgi akışına yönelik sağlıklı bir ortamı oluşturma ve dezenformasyonun etkileri açısından sorumluluğu paylaşmanın devletlerin pozitif yükümlülüklerinin bir parçası olarak görülmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Başarılı denemeler bulunmakla birlikte, dezenformasyonun tanımı net bir şekilde yapılamamış olsa da bilgi ekosistemindeki yanlış, yanıltıcı bilgi, yalan haber ya da propaganda gibi kavramlardan ayrıldığı noktalar ana hatlarıyla ortaya konulabilmektedir. Kural olarak dezenformasyon, ifade özgürlüğü kapsamında korunmaktadır. Bu nedenle dezenformasyon ile mücadele yöntemlerinin ifade özgürlüğünün özüne dokunan müdahaleleri beraberinde getirebileceği dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, dezenformasyona konu olan her içeriğin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği dezenformasyonla mücadelede tartışmanın ana odaklarından birini oluşturmaktadır.

İfade özgürlüğü ve çoğulculuğa saygı göstererek dezenformasyonla mücadele edilmesi, farklı aktörler arasındaki bir iş birliğini gerektirmektedir. Bu iş birliği gerek ulusal gerek uluslararası alanda bağlayıcı olan ya da olmayan pek çok düzenlemeyi de beraberinde getirmektedir. Devletler dezenformasyonu, yasal düzenlemeler yoluyla cezalandırmayı ya da çevrim içi ortamda rol oynayan aktörlere uygulanan yükümlülükler ya da kısıtlayıcı tedbirler aracılığıyla önlemeyi, etkilerini azaltmayı tercih edebilmektedir. Bununla birlikte, bu yöntemler ifade özgürlüğüne uygulanan hukukilik ilkesi, meşru amaç ve demokratik toplumda gereklilik ve ölçülülük kriterlerinden oluşan sınırlama rejimine tabidir. Yerel makamların bu kapsamda çatışan haklar arasında yapması lazım gelen adil denge analizi ise ikincilik ilkesi üzerinden AİHM'nin denetim ve kontrolündedir. Bununla birlikte, ulusal düzeyde dezenformasyonla mücadele konusunda, her toplumun farklı hassasiyetleri, dini, kültürel ve siyasi bağları devletlerin takdir yetkisi çerçevesinde bu mücadeleyi nasıl şekillendirdiği konusunda önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, uluslararası alanda dezenformasyonla mücadeleye ilişkin çalışmalarda farklı yöntemler bulunmaktadır. BM mekanizmaları, AB ve Avrupa Konseyi nezdinde yumuşak hukuk düzenlemeleri de dezenformasyonla mücadeleye insan hakları perspektifinden bir yol haritası çizmektedir. BM İfade Özgürlüğü Özel Raportörleri'nin raporları ile ortaya konan tespitler üzerinden uluslararası mecrada oluşan farkındalık, AB tarafından yapılan yasal düzenlemelerin de önünü açmıştır. AB'nin dezenformasyona karşı eylem planı çerçevesinde, sosyal medya platformları, medya ve devlet dışı aktörler bakımından dezenformasyonla mücadelede sınırlı bir

sorumluluk rejimi öngörülmüş ve AB politikasının ana hatları çizilmiştir. Özellikle; şeffaflık, doğruluk kontrolü ve eğitim gibi alanlarda adımlar atılması eylem planının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Dezenformasyona ilişkin Uygulama Kuralları, DSA'ya da entegre olmuş haliyle özellikle dezenformasyonla mücadelede devletlerin ve özel hukuk kişilerinin sorumluluk rejiminin denetlenmesinde bağlayıcılığa kavuşan önemli bir adım olmuştur. Bu kapsamda raporlamalar yoluyla devletlerin AB müktesebatını kendi iç hukuklarına uyarlamaları ve uygulamaların denetiminin sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Buna paralel olarak Avrupa Konseyi de tavsiye kararları üzerinden dezenformasyonla mücadeleyi, teknolojinin dezenformasyon üzerindeki etkilerini de kapsar biçimde ele almıştır. Bilhassa, devletlerin dezenformasyonla mücadele stratejileri geliştirmelerinin, medya okuryazarlığını teşvik etmelerinin ve doğru bilgi kaynaklarını desteklemelerinin ve bu doğrultuda gerekli önemleri almalarının önerildiği gözlemlenmektedir.

Şüphesiz dezenformasyonla mücadelede devletlerin rolü yadsınamaz. Bununla birlikte devletler, bu kapsamda çeşitli düzenleme yetkilerine sahip olup, bu yetkiler temel haklar üzerinde etkiler yaratabilir. Hatta devlet, sadece düzenleme yapmakla kalmayıp, aynı zamanda dezenformasyonun bir aktörü olarak da ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, devletin yanlış bilgiye karşı önlem alması ve doğru bilgiyi kamuoyuna sunma yükümlülüğüne bağlı pozitif yükümlülükleri etkili biçimde yerine getirilmelidir. Nitekim devletler tarafından ceza hukuku kapsamındaki düzenlemeler, dezenformasyonla mücadelede önemli bir araç olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte, tıpkı Türkiye'de *halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu* örneğinde olduğu gibi, bu düzenlemelerde hukukilik ilkesine uyulması gerektiği ve usuli güvencelere riayet zorunluluğu unutulmamalıdır. Anayasa yargısının da etkin şekilde bu süreçlere müdahil olması uygulanmanın mevzuata rağmen temel prensiplere uygun şekilde şekillenebilmesini sağlayacaktır.

Aynı gereklilik, ifade özgürlüğü ve başkalarının şöhret ve hakları arasındaki dengenin sağlanmasında uygulanacak adil denge analizi kriterlerinin özümzenmesi ve yerel makamlar tarafından yeterli ve uygun gerekçelerin AİHM içtihadı doğrultusunda oluşturulmasının sağlanması bakımından da geçerlidir. Adil dengenin kurulmasının sağlanmasında AİHM içtihatlarının yerel makamlar tarafından benimsenerek

uygulamaya aktarılmasının sağlanması çoğu kez Anayasa yargısının daha aktif davranmasını gerektirebilmektedir. Benzer bir yaklaşım, yabancı dezenformasyonla mücadele kapsamında *etki ajanı* kavramına bağlı yasal düzenlemeler açısından da söz konusu olmalıdır. Bu tür düzenlemelerin sivil toplum, gazeteciler ve bireyler üzerindeki damgalayıcı ve caydırıcı etkisi ve anayasal hakların kullanılmasının hukuk ya da ceza yaptırımının uygulanma nedeni olabilmesinin yolunun açılması hukukilik ve demokratik toplumda gereklilik ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Hukukilik kriteri, şekli anlamda kanunilikten öte, her zaman hukukun üstünlüğü ile birlikte ele alınmalıdır. Devletin müdahalesi, hukuk çerçevesinde denetlenmeli ve temel haklar ile özgürlükler arasındaki adil denge somut olayın özellikleri her seferinde değerlendirilerek korunmalıdır.

Bahse konu denge egzersizi; şüphesiz, devletin gerek ceza hukukunu araç olarak kullanmak gerek yükümlülükler öngörmek yoluyla dezenformasyonla mücadele konusunda yöntemlerin kullanıldığı tüm durumlarda geçerli olmalıdır. Bunun yanında dezenformasyonla mücadele kapsamına kaçınılmaz biçimde çatışan hakların dengelenmesinde karşılaşılan masumiyet karinesi, unutulma hakkı, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkına müdahale gibi doğrudan bireye yönelik etkiler bulunabildiği gibi, genel olarak demokratik katılıma yönelik etkilerle de karşılaşabilmektedir. Gerek birey gerek ise demokratik katılım bağlamında toplum, dezenformasyonun demokrasi üzerindeki etkilerinin iki ana eksenidir. Bu iki eksen demokratik toplum düzleminde ve aynı çatı altında dezenformasyonla mücadelenin omurgasını oluşturmaktadır.

Kural olarak “gerçek”, insan zihninden bağımsız, nesnel şekilde var olan olarak açıklanabilirken, günümüzde “gerçeğin ne olduğu” da tüketen toplum algısında değişkenlik gösterebilmektedir. Irkçı ve yabancı düşmanı söylemler dışındaki diğer içeriklerin yasaya aykırı, zararlı ya da hukuka uygun olarak değerlendirilmesi, ulusal mevzuata göre değişebilmektedir. Bu nedenle dezenformasyon kapsamındaki tüm bilgi kirliliği çeşitleri de bu kapsamda değerlendirilmeli; ifade özgürlüğü korumasından yararlanan içerikler ise her somut olayda bir adil denge analizine tutulmalıdır. Öyle ki, bu denge analizinde hukukilik ilkesi çerçevesindeki öngörülebilirlik ve hukuki güvenlikle bağlantılı konular, meşru amaçla orantılı müdahale gerekliliği ve temel hakların kullanılması üzerindeki caydırıcı etki bu

çalışmada haklar arasındaki çatışmanın çözümüne yarayan ana iskeletin sac ayaklarını oluşturmuştur.

Diğer taraftan dezenformasyon, toplumsal kutuplaşmayı körükleyebilir, özellikle nefret söylemi ve ayrımcılık gibi tehdit edici söylemlerle ilişkilendirildiğinde, demokratik tartışma ve toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu zararlı içeriklerin, toplumsal düzeni tehdit edebileceği ve farklı görüşleri olumsuz etkileyebileceği unutulmamalıdır. Demokrasiye karşı söylemler, toplumun kutuplaşmasına yol açarak demokratik süreçleri tehlikeye atabilir. Nefret söylemi gibi zararlı içerikler ise toplumu daha da ayrıştırabilir ve kırılgan grupları hedef alabilir. Bu nedenle, dezenformasyonla mücadelede nefret söylemine karşı etkili bir yaklaşım geliştirilmesi, toplumsal barışı korumak için önemli bir adımdır. Bu kapsamda bireyin özenli olması beklenen tutumunun ötesinde, devletlerin bir özen yükümlülüğü bulunmaktadır. Devletlerin tarafsız kalmayı seçmesi özellikle ayrımcılık temelinde söylemin etkilediği dezavantajlı veya kırılgan gruptaki bireyler üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Dolayısıyla bu kapsamda devletin toplumda ayrımcılığın körüklenmesine karşı önleme ve koruma yükümlülüklerinin devreye girmesinin temin edilmesi bir gerekliliktir.

Kuşkusuz, adli denge analizinde yer alan kriterler bireylerin de günlük hayatta dikkate aldıkları otomatik düşünce faaliyetleri haline gelmelidir. Bu kapsamda örneğin, içeriğin paylaşıldığı bağlam ve kullanılan dilin tonu kontrol edilmelidir. Bu noktada özenli hareket, pratikte özümsemesi gereken bir koruma mekanizmasıdır. Bu noktada zararlı içerikler arasında bir ayırım yapılabilmesi aynı zamanda bir farkındalık geliştirme meselesidir. Nitekim bireyler, artan çevrim içi dezenformasyonun da hem içerik üreticisi hem de tüketicisi olarak doğrudan muhatabı ya da öznesi haline gelmişlerdir. Bu sanal ortamda bireylerin eleştirel bir bakış açısı geliştirmekten ve sorgulamaktan imtina ettiği bir sürecin de eşlik ettiğini dikkate almak gerekir. Bu nedenle, bireylerin bilgi okuryazarlığı konusundaki farkındalıklarının artırılması gereği de dezenformasyonla mücadelede önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle paylaşılan içeriklere, video ve görsellere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmak ve bağlam ve zamanlamayı dikkate almak önemlidir. Adil denge analizinin bireyler tarafından da içselleştirilmesini teşvik etmek ve paylaşımı yaymadan önce doğrulama yapma alışkanlığını geliştirmek gereklidir. Aslında dezenformasyonla

kaynağında başa çıkmanın en iyi yolu, ona eleştirel bakış açısıyla yaklaşabilmek ve o içerikle sorgulamadan etkileşime girmeyi reddetmeyi alışkanlık haline getirmektir. Ancak özellikle demokrasinin içselleştirilmediği sistemlerde dezenformasyonla mücadeleyi bireysel sorumluluğa indirgemek doğru bir yaklaşım olarak görülemez.

Diğer taraftan teyit edilmemiş bilginin demokratik katılıma etkileri bu çalışmada bilhassa bilgiye erişim hakkı ve serbest seçim hakkı üzerinden somut örnekler ve içtihatla ortaya konan ilkeler ışığında ele alınmıştır. Nitekim dezenformasyon, bireylerin doğru bilgiye erişimini engelleyerek, demokratik süreçlerin sağlıklı işlemlerini tehdit eder. Bu kapsamda internete erişim, demokratik toplumda bilgiye erişim hakkının bir parçası olarak kabul edilerek, bu kapsamda devletlerin uyguladıkları müdahaleler de hukukilik ilkesi ve usuli güvenceler bağlamında ön plana çıkmaktadır. Özellikle çevrim içi bilgiye erişime yönelik her türlü kısıtlamanın, ismi ne olursa olsun, bir sansür uygulamasına varmaması gereğinin altı çizilmelidir. Öte yandan otomatik olarak tanınmayan bilgiye erişim hakkının unsurlarının oraya konması, kamu ihbarcılarının uygulanabilirliği, kamu ihbarcılarının korunması gerekliliği, internet üzerinde anonim kalma gibi güvencelerin bilgiye erişim hakkı bakımından avantajları gibi, ortaya çıkan sorunlu alanların insan hakları prensipleri ışığında ele alınması ve her somut olayın özelinde değerlendirme yapılması bir gerekliliktir.

Öte yandan, bireylerin siyasi konularda karar almak için doğru ve güvenilir bilgiye ihtiyaç duyması, serbest seçim hakkına yönelik müdahalelerin de çeşitli açılardan ele alınmasını gerekli kılmıştır. Demokrasiye dayalı toplumlarda bireylerin özgürce tercih yapabilmesi için serbest seçim hakkı önemlidir. Ancak, dezenformasyon ve yanıltıcı bilgiler bu hakkı tehdit edebilir. Seçim süreçlerinde yayılan yanlış bilgiler, bireylerin kararlarını etkileyebilir ve demokratik katılımı engelleyebilir. Teknolojinin kötüye kullanımı, seçim süreçlerini manipüle etmek için kullanılabilir. Bu nedenle devletlerin, seçim güvenliğini sağlamak için pozitif yükümlülükleri vardır. Gelişen teknoloji, demokratik katılımı artırmak yerine yeni riskler de yaratabilir. Özellikle yapay zeka ve mikro hedefleme gibi teknikler, seçmenlerin kişisel verilerini kullanarak onları etkilemeyi hedefler. Bu durum, kişisel verilerin korunması ve seçim güvenliği açısından önemli hukuki düzenlemeler gerektirir. Mikro hedefleme, seçimlerin adil ve özgür bir şekilde yapılabilmesi için

ciddi bir tehdit oluşturur. Ayrıca, sosyal medyada yayılan siyasi içerikli reklamlarda dezenformasyon riski bulunur. Bu reklamlarda şeffaflık ve adil denetim sağlanması, demokratik seçimlerin güvenliğini temin eder. Sosyal medya platformlarında bu tür reklamlara dair düzenlemeler ve finansal şeffaflık, doğru bilgiye ulaşmayı kolaylaştırarak güvenli seçim ortamı yaratır. Bu kapsamda özellikle siyasi içerikli reklamların yanıltıcı etkileri ve seçim süreçlerini manipüle etme potansiyeli taşıması dikkatle ele alınması gereken hassas konular arasındadır. Bu tür reklamların şeffaflığının, seçim güvenliğini sağlamak için büyük önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte, sorumluluğun kapsamına yalnızca hukuki düzenlemelerin değil, teknik çözüm mekanizmaları geliştirilmesinin de dahil edilmesi önem arz etmektedir. Keza dezenformasyonla mücadelede sürekli gelişen teknolojinin rolü ayrı bir yer teşkil etmektedir. Bu doğrultuda yapay zeka destekli araçlar, içerik denetimine ilişkin olarak kullanılan algoritmalar ve sosyal medya platformları tarafından oluşturulan politikalar, yanlış bilginin yayılmasını en aza indirmek için teknoloji şirketleri tarafından benimsenen stratejiler arasındadır. Bu durum yapay zeka uygulamalarıyla da desteklenen filtreleme faaliyetlerini kapsayan, uygulama kuralları ile şekillendirilen öz düzenleme ya da öz denetim olarak adlandırılabilir sorumluluk alanlarını karşımıza çıkartmaktadır. Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer önemli mesele de sosyal medya platformlarının içeriğe müdahale ederken kullandığı teknik yöntemlerdir. Sosyal medya platformları açısından da yapay zeka temelli algoritmalar kullanılarak filtreleme yöntemi ile uygulama kuralları doğrultusunda belirlenen zararlı içeriklerin tespitinin yapılması mümkündür. Öte yandan içeriğin zararlı bir nitelik taşıdığının tespit edilebilmesi mümkünken, içeriği üretenin insan ya da makine olup olmadığının tespiti oldukça zordur. Diğer taraftan, filtreleme kriterlerine ilişkin otomatik ve küresel düzeyde her platform tarafından uygulanabilecek genel kriterlerin düzenlenmesi de bir başka zorluk olarak karşımıza çıkabilir. Zira her toplumun kendi kültürel ve ahlaki değerleri ile tarihsel yapı ve dinamiklerine uyum sağlayacak ortak standartların belirlenmesi, üzerinde uzlaşa olan ortak kabul görmüş temel ilkeler söz konusu olmadığı müddetçe, mümkün değildir.

Neticede dezenformasyonun demokrasi üzerindeki etkileri gerek bireyler gerek ise demokratik katılım üzerinde bir bütün olarak düşünüldüğünde, dezenformasyonun

ceza hukuku ya da hukuki yaptırımlar uygulama yoluyla mücadele edilemeyecek kadar kapsamlı bir kavram olduğunun altını çizmek gerekir. İnsan hakları perspektifinden konuyu ele aldığımızda, kaçınılmaz olarak devletin yükümlülüklerini ve sorumluluğunu devre dışı bırakmak mümkün değildir. Örneğin dezenformasyonla mücadelede önemli bir araç olan bilgi okuryazarlığı farkındalığının tüm toplumu hedef alan, özellikle eğitim sisteminin tüm aşamalarına yayılmış çok paydaşlı bir strateji şeklinde düşünülmesi ve demokratik katılımın sağlanması da devletin pozitif yükümlülüklerinin kapsamında görülmelidir. Şüphesiz devletler, dezenformasyon çatısı altında bilgi kirliliğinin demokratik süreçlere zarar verdiği gerçeğinin farkında olarak kendi yöntemleriyle mücadele etmek niyetini taşımaktadırlar. Bununla birlikte bu mücadele, uzun vadeli ve çok boyutlu bir yol haritasını gerektirmektedir. Mücadele, akut düzenlemeler ya da yaptırımlar çerçevesinde dolaşarak palyatif çözümler üzerinden ilerlediği müddetçe, dezenformasyonla mücadelenin topyekûn başarılı olabilmesi beklenemez. Nitekim, gerçeği analiz edebilmek ve dezenformasyona karşı direnç oluşturabilmek için toplumun bilinçlenmesi ve eğitilmesi gereklidir. Bu bilinçlenme sayesinde sorgulamak, dezenformasyon oluşturduğundan şüphe edilen bilgiyi yeniden üretmeye katkı sunmamak, dezenformasyon olduğunu dile getirmek ve dezenformasyonu yayan kaynakları görünür kılmak mümkün olabilir. Ceza yaptırımı son çare (*ultima ratio*) olarak düşünülmelidir. Devletler ve sosyal medya alanında faaliyet gösteren teknoloji şirketleri, medya ve bilgi okuryazarlığı yoluyla ifade özgürlüğünü ve bilgiye erişimi koruyan sağlıklı bir çevrim içi ortamı teşvik etmeye yönelik bir strateji geliştirmelidir. Özellikle, ön yargıya dayalı ayrımcılıkla da körüklenen dezenformasyonun hassas gruptaki bireyler üzerindeki etkilerini dikkate alarak bu konuda farkındalık çalışmaları üretmek oluşturulacak iş birliği stratejileri ve eğitim çalışmalarında önemli bir yer tutmalıdır. Bu doğrultuda, kamu spotları yoluyla farkındalık çalışmaları artırılmalıdır.

Bununla birlikte, dezenformasyonun demokratik toplum üzerinde etkilerinin artmasının, toplumda temel evrensel değerler ve demokrasi bilinci konusundaki farkındalığın zayıf ve görece hassasiyetlerin çeşitli olmasından kaynaklandığı da savunulabilir. Bir toplumun demokratik yapısının korunması ise ancak evrensel nitelikteki temel prensipler üzerinde uzlaşılması ve bu asgari müşterekte birleşmesi halinde mümkün olabilir. Bu kapsamda, bir yandan çevrim içi ortamda ön yargılara dayalı olarak gelişen ayrımcılık temelli söylem ile mücadelenin toplumsal kutuplaşma

üzerindeki etkileri değerlendirilmelidir. Diğer yandan, dezenformasyonla mücadelenin, ifade özgürlüğünün kullanılması üzerinde caydırıcı etki ve sansür oluşturmada yürütülmesi ve teknolojik gelişmelerin demokratik söylemin geliştirilmesi lehine kullanılmasının sağlanmasına çalışılmalıdır.

Dezenformasyonun; toplumu bölme, siyasi söylemi etkileme, seçmen iradesi üzerinden serbest seçim hakkına etki etme ve demokratik tartışmaları tehdit etme potansiyeline karşı, hukuki düzenlemelerin bireysel özgürlükler ile demokrasi arasında dikkatlice bir denge kurarak yapılması bir gerekliliktir. Dezenformasyonun; öncelikle bilginin bütünlüğünü, bağlantılı olarak da demokratik söylem ve katılıma etkileri üzerinden demokrasiyi tehdit ettiği göz ardı edilmemelidir. İfade özgürlüğü kapsamındaki görev ve sorumlulukların da bilinciyle, etik kurallar ve sorumlu gazetecilik anlayışına ilişkin temel ilkeler, sosyal medyada üretici konumuna geçen bireyler tarafından da kıyasen dikkate alınarak, insan onurunu odağına koyan evrensel değerler üzerinde uzlaşılarak, demokratik toplumda tartışma ortamının çoğulculuk prensibi üzerinden yeniden inşa edilmesi önemlidir. Öncelikle dezenformasyonun kavramsal olarak karşılığını anlamak, mücadele araçlarının etkililiğini ve bu mücadele araçlarının kullanılmasının etkilerini hukukilik ilkesi ve demokratik toplumda gereklilik kriterleri başta olmak üzere temel usuli güvenceleri ortaya koyarak ele almak, bütüncül bir bakış açısı geliştirmek için önemlidir. Dezenformasyonla mücadele gelişmeye devam ederken, konuyla ilgili tüm paydaşların bilginin bütünlüğünü korumak için yerel, ulusal ve küresel düzeylerde iş birliği içinde çalışmaları gerektiği ve bu alandaki standartların ortaya konulması gereği açıktır.

Sonuç olarak, dezenformasyon bugün ortaya çıkmadığı gibi, belki kuantum bilgisayarları ile ihtimallerin ihtimalleri üzerinden yapılacak hesaplamalarla dahi, bir gün nihayete erdirilebilecek bir kavram değildir. Bu doğrultuda bireyin kendi özerkliğini geliştirmesi ve bu bilincin bizatihi devlet tarafından desteklenmesinin demokratik toplum üzerinde dezenformasyonun etkilerinin azaltılmasına katkı sağlayacağı kabul edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, etik ilkeler yok oldukça pragmatizm kötücül hale gelir; zira pragmatizmi kontrol altına alan temel evrensel prensiplerde birleşebilmektir. Klişeler ve ön yargılar üzerinden sosyal medyada yaratılan resimlerin gerçekliğine inanılması ve kötücül bilginin demokratik toplumda bir sömürü aracı olarak yayılmasına engel olacak olan temelde bireyin sorgulamayı öğrenmesidir. Her

geçen gün genişleyen bilgi ekosisteminde, ideal yönetim şekli olarak kabul edilen demokrasiyle kurulacak bağ ancak bu bilinç geliştirilebildiğinde güçlenebilecektir. Bu bağ güçlendikçe, insan hakları bilinci artacak ve çarpan etkisini dezenformasyon üzerinde gösterecektir. Bununla birlikte dezenformasyonla mücadele yöntemlerinin insan hakları perspektifinden ve insan hakları etki ve risk analizi demokratik katılımı gerçekleştirilerek geliştirilmesi önemlidir. Bu da neticede devletin yükümlülüklerini yerine getirmesiyle yakından ilgilidir. Devletlerin aktörü olup olmadığından bağımsız olarak, dezenformasyona neden olan içerikler ve bu içeriklerin temel haklar üzerindeki etkileri bakımından yapılacak adil denge değerlendirmelerinde devletlerin hem dikey hem de yatay etki ile sorumluluğunun devrede ve ön planda tutulması gerektiği unutulmamalıdır. Benzer biçimde, içerik denetiminin özel hukuk kişilerine devri söz konusu olduğunda da devletin sorumluluğunun devam edeceği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada uluslararası insan hakları standartlarına odaklanan ve devletin sorumluluğunu merkeze koyan bir çerçevenin oluşturulması önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, devletlerin insan haklarına saygı gösterme konusundaki negatif ve pozitif yükümlülüklerinin yanında, teknoloji şirketlerinin de yalnızca bir norm uygulayıcıdan ibaret olmadığı, insan haklarının korunmasına ilişkin sorumluluğun bilincinde olması gerektiğini hedefleyen bir yaklaşımın benimsenmesi gereklidir. Devlet ve devlet dışı aktörlerden oluşan farklı paydaşlar arasında demokratik katılımın sağlandığı sağlıklı bir iletişim ortamı, ulusal düzlemde de insan haklarını koruyan standartların oluşturulmasına önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Nitekim kurumların demokratik bir katılımı benimsemediği ve kurumlara güven duyulmadığı bir toplumda, dezenformasyonla mücadeleyi de bireylerin iradelerine bırakmak doğru bir tercih olarak görülmemelidir. Öyle ki çoğu zaman mücadelede dümeni bireye bırakmak, doğrulanmış bilgi dahi olsa bireyin yankı odasında ona kayıtsız kalmasını da engelleyemeyebilir. Hatta çoğu zaman bu yolla antidemokratik uygulamalara yönelik rıza üretimine alan açabilir. Bu nedenle devletin dezenformasyonla mücadelede oynaması gereken aktif rolü ve sorumluluğu merkeze koymak ve devletin yeterliliği üzerinden mücadeleyi ele almak insan hakları perspektifinden bakıldığında doğru bir yaklaşım olacaktır. Şüphesiz ki, kamusal alanın internet üzerinde gerçek anlamda bir demokratik toplum düzenine dönüşümünün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de bununla bağlantılıdır. Zira caydırıcı etkiden arı, etkili şekilde kullanılabilen özgürlüklerin olmadığı bir ortam demokratik toplum özelliği

gösteremez. Gerçek bir demokratik toplumda kamuoyunun, enformasyon yığınları içinde kayıtsız kalarak değil, hakikati sorgulayan söylemin sağlıklı iletişim kanalları ile şekillenmesi sonucu oluşacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ACAMPA Suania, From Dezinformatiya to Disinformation A Critical Analysis of Strategies and Effect on the Digital Public Sphere, 1. Bası, Springer, Cham, 2024.

AKARCALI Sezer, 2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda, 1. Bası, İmaj Yayınları, Ankara, 2003.

AKÇA Kürşat, Militan Demokrasi Anlayışı Anayasal Boyutu ve Temel Hakların Etkisizleştirilmesi Örneği, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022.

AKÇAY Elif, Botların Gölgesinde Siyaset Bilişimsel Propaganda, Kabalcı, İstanbul, 2024.

AKSOY RETORNAZ E. Eylem, Bir Siber Taciz Biçimi: Cinsel İçerikli Görüntüleri Rızaya Aykırı Olarak İfşa Etme, Yayma, Erişilebilir Kılma veya Üretme Suçu (Revenge Porn ve Deep Fake), 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

AKTAŞ Batuhan, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Açısından Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu, 1. Bası, Der, İstanbul, 2017.

AKTAŞ Celil, İnternet Üzerinden İşlenen Dezenformasyon Suçları, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2024.

AKSOY Makbule Duygu, Çevre Hukuku İlkelerinin İdari Yargı Kararlarına Yansıması, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024.

AKYASAN BİRSEN Gönül, Sosyal Medyada Paylaşılan İçerik Nedeniyle Kişilik Hakları İhlalleri, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2020.

AKYÜREK Güçlü, Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu (TCK. m. 134), 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

ALATLI Alev, Safsata Kılavuzu. Boyut Yayınevi, İstanbul, 2001.

ALIPOUR Neda / OKTAY Erkan / ÖZEN Üstün / POURMOUSA Hadi / ULUSOY Rahime, Sosyal Medyada Dezenformasyon Algısının Araştırılması, 1. Bası, Nobel Akademik, Ankara, 2023.

ALPAY Yalın, Yalanın Siyaseti, 21. Bası, Destek, İstanbul, 2022.

ARİSTOTELES, Metafizik, (Çev. Y. G. Sev), 3. Bası, Pinhan, İstanbul, 2017.

ARSLAN ÖNCÜ Gülay, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2011.

ARSLAN ÖNCÜ Gülay, Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı, 1. Bası, Beta, 2020.

ARSLAN Zühtü, ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü, Cantekin Matbaa, Ankara, 2003.

ARTUK Mehmet Emin / GÖKCEN Ahmet /ALŞAHİN M. Emin / ÇAKIR Kerim, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 17. Bası, Adalet, Ankara, 2023.

ATEŞ BENEK Neslihan, İnternet Søjelerinin Ceza Sorumluluğı ve Tedbirler Bağlamında Sosyal Ağların Denetimi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023.

AYBAY Rona / ÇELİK Demirhan Burak, İnsan Hakları Hukuku, 5. Bası, Der, İstanbul, 2022.

BARENDT Eric, Anonymous Speech: Literature, Law and Politics. 1. Bası, Hart Publishing, Oxford, 2016.

BATUM Süheyl / YILMAZ Didem / KÖYBAŞI Serkan, Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

BAUDRILLARD Jean, The Consumer Society: Myths and Structures, 1. Bası, SAGE Publications, Londra, 1998.

BAUDRILLARD Jean, Tüketim Toplumu, (Çev. N. Tural / F. Keskin), Ayrıntı, İstanbul, 1997.

BAYRAKTAR Köksal / EVİK Vesile Sonay / KANGAL Zeynel T. / KESKİN KIZIROĞLU Serap / YILDIZ Ali Kemal / ZAFER Hamide / AKSOY RETORNAZ Eylem / BOSTANCI BOZBAYINDIR Gülşah / EVİK Ali Hakan / MEMİŞ KARTAL Pınar / ALTUNÇ Sinan / AYTEKİN İNCEOĞLU Asuman / ERMAN Barış / EROĞLU Fulya, Özel Ceza Hukuku Cilt X- Adliyyeye Karşı Suçlar (TCK m. 267-298), 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

BENEDEK Wolfgang / KETTEMANN Matthias C., İfade Özgürlüğü ve İnternet, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2016.

BERGER Peter L. / LUCKMANN Thomas, Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, (Çev. V.S. Öğütle), Atıf Yayınları, Ankara, 2018.

BULAK Begüm, La Liberté D'expression Face a la Presomption d'Innocence: Justice et Médias en Droit Italien et Suisse à l'Aune de la Convention et de la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Schulthess Verlag, Zürich, 2014.

BURAL Erol Başaran, Açık Kaynak İstihbaratında Yeni Boyut: Sosyal Medya İstihbaratı, 1. Bası, Yeditepe Akademi, İstanbul, 2021.

BYCHAWSKA-SINIARSKA Dominika, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulamacılar için El Kitabı, (Çev. T. D. Köksal), 2022, Avrupa Konseyi https://www.anayasa.gov.tr/media/7448/10_avrupa_insan_haklari_sozlesmesi_kapsaminda_ifade_ozgurlugunun_korunmasi.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2024).

CENTEL Nur / ZAFER Hamide / YENERER ÇAKMUT Özlem, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 11. Bası, Beta, İstanbul, 2020.

CHOMSKY Noam, Medya Gerçeği, (Çev. O. Akinhay / A. Yılmaz), Alfa, İstanbul, 2019.

CHUL HAN Byung, Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasi Krizi, (Çev. Mustafa Özdemir), 1. Bası, Ketebe, 2022.

COETZEE John Maxwell, Hakaret Sansür Üzerine Denemeler, (Çev. Ü. İnce), 1. Bası, Sia Kitap, İstanbul, 2022.

COHEN Stanley, Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler, (Çev. D. Türker), 1. Bası, Heretik, Ankara, 2019.

COŞKUN YILMAZ Sibel, Anayasal Hakların Çatışması, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2023.

ÇALI Başak, “Balancing Test: European Court of Human Rights (ECtHR)”, Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2018.

DAHL Robert A., Demokrasi Üzerine, (Çev. B. Kadioğlu), 6. Bası, Phoenix, Ankara, 2021.

DARAGENLİ Vesile Sonay, “Tehlike Suçu”, Prof. Dr. Sahir Erman’a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, ss. 163-188.

DEBORD Guy, Gösteri Toplumu, (Çev. A. Ekmekçi / O. Taşkent), 13. Bası, Ayrıntı, İstanbul, 2022.

DICKENS Charles, İki Şehrin Hikayesi, (Çev. M. Arvas), Can Yayınları, İstanbul, 2018.

DOĞAN Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik: Kuşkudan Sanık Yararlanırlar İlkesi “In Dubio Pro Reo”, 3. Bası, Seçkin, Ankara, 2022.

DOUBLET Yves-Marie, Disinformation and Electoral Campaigns, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2019.

DÖNMEZER Sulhi, Kriminoloji, 8. Bası, Beta, İstanbul, 1994.

DÖNMEZER Sulhi / BAYRAKTAR Köksal, Basın Hukuku, 6. Bası, Beta, İstanbul, 2016.

DÖNMEZKUŞ Dilara, Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

DWORKİN Ronald, Hakları Ciddiye Almak, (Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ), 1. Bası, Dost, Ankara, 2007.

ELLUL Jacques, Propaganda: The Formation of Men's Attitudes, Vintage, New York, 1973.

ERDEM Burak, Kamu Görevlisinin İfade Özgürlüğü, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

ERGÜNE Elif, Ceza Muhakemesi Hukukunda Suçlu Sayılmama Hakkı, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024.

ESEN Egemen, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020.

FISHER Max, The Chaos Machine: The Inside Story of How Social Media Rewired Our Minds and Our World, Quercus, 2022.

FOUCAULT Michael, Söylem ve Hakikat, (Çev. K. Eksen / M. Erşen), Ayrıntı, İstanbul, 2021.

FOUCAULT Michel, Hapishanenin Doğuşu, (Çev. M.A. Kılıçbay), 8. Bası, İmge, Ankara, 2019.

GÖKCAN Hasan Tahsin / ARTUÇ Mustafa, Yorumlu – Uygulamalı Türk Ceza Kanunu Şerhi, C. 6, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022.

GÖRKEMLİ Burcu, Yargı Kararları Işığında Türk Hukuku'nda İnternet Erişiminin Engellenmesi, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2015.

GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku, 4. Bası, Ekin, Bursa, 2021.

GÖZLER Kemal, İnsan Hakları Hukuku, 6. Bası, Ekin, Bursa, 2025.

GÖZÜBÜYÜK A. Şeref / GÖLCÜKLÜ Feyyaz / SAYGILI Abdurrahman, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 12. Bası, Turhan, Ankara, 2019.

GUEDJ Alexis, Liberté et Responsabilité Journaliste Dans L'ordre Juridique Européen et International, Nemesis, Bruxelles, 2003.

GURIEV Sergei / TREISMAN Daniel, Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century, Princeton University Press, New Jersey, 2022.

HABERMAS Jürgen, Sivil İtaatsizlik, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, No. 9, AFA, 1995.

HABERMAS Jürgen, İletişimsel Eylem Kuramı, (Çev. M. Tüzel), Kabalcı, İstanbul, 2001.

HABERMAS Jürgen, Söylem Etiği, (Çev. S. Coşkun), Fol, Ankara, 2020.

HABERMAS Jürgen, Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, (Çev. T. Bora / M. Sancar), İletişim, İstanbul, 2021.

HABERMAS Jürgen, Kamusalığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi, (Çev. T. Bora), İletişim, İstanbul, 2023.

HARRIS David / O'BOYLE Michael / BATES Ed / BUCKLEY Carla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku: Harris, O'Boyle & Warbrick, (Çev. M. Bingöllü Kılıcı / U. Karan), 4. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.

HARRIS David J. / O'BOYLE Michael / BATES Ed P. / BUCKLEY Carla M., Law of the European Convention on Human Rights, 2. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2009.

HERMAN Edward S. / CHOMSKY Noam, Rızanın İmalatı, (Çev. E. Abadoğlu), BGST Yayınları, İstanbul, 2017.

KAHNEMAN Daniel, Hızlı ve Yavaş Düşünme, (Çev. F. Deniztekin / O.Ç. Deniztekin), Varlık, İstanbul, 2015.

KALE ÖZÇELİK Fatmagül, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2019.

KANADOĞLU Osman Korkut, Anayasa Mahkemesi, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2004.

KARAN Ulaş, Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2018.

KARAN Ulaş, Sanatsal İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Siyahbant, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2013.

KARAN Ulaş, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2017.

KAYA Mehmet Bedii, İnternet Hukuku, 1. Baskı, On İki Levha, İstanbul, 2021.

KAYA Mehmet Bedii, Teknik ve Hukuki Boyutlarıyla İnternete Erişimin Engellenmesi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2010.

KAYE David, Speech Police: The Global Struggle to Govern the Internet, 1. Bası, Columbia Global Reports, New York, 2019.

KENT Bülent, Türkiye'de İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2019.

KESKİN Onur Can, Adil Yargılanma Hakkı ve İfade Özgürlüğü Çerçevesinde Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs Suçu, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2024.

KEYES Ralph, Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma, (Çev. D. Özçetin), Deli Dolu, İzmir, 2017.

KLEIN Naomi, Doppelganger – Ayna Dünyaya Yolculuk, (Çev. E. Kılıç), Yapı Kredi (YKY), 2024.

KOCA Mahmut / ÜZÜLMEZ İlhan, Türk Ceza Hukukunda Genel Hükümler, 13. Bası, Seçkin, Ankara, 2020.

KONTACI A. Ersoy, Anayasa Yargısında Yargısal Karşılaştırmacılık ve Türk Anayasa Mahkemesi, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

KONTACI A. Ersoy, Kırılgan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü, 1. Bası, Savaş, Ankara, 2016.

KUÇURADI İoanna, İnsan ve Değerleri, Yankı, İstanbul, 1971.

KULAKSIZOĞLU MERCAN Nergis, Hukukun Üstünlüğü Kavramının Felsefi Temelleri, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

KUNTER Nurullah / BAYRAKTAR Köksal / YENİSEY Feridun / OKTAR Salih / İPEK Mehmet / AKYÜREK Güçlü / ÖZKAN Ulaş, Suçun Kanuni Unsurları, 2. Bası, Der, İstanbul, 2022.

LE GUIN Ursula K., Sesler, (Çev. Ç. Erkal İpek), Metis, Ankara, 2020.

LEWANDOWSKY Stephan / COOK John, Komplo Teorisi El Kitabı, 2020, Teyit, <https://md.teyit.org/file/komplo-teorileri-el-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

LIPPMAN Walter, Kamuoyu, (Çev. O. D. Yılmaz), Kabalcı, İstanbul, 2020.

LYON David, Gözetim Çalışmaları Genel Bir Bakış, (Çev. A. Toprak) 1. Bası, Kalkedon, İstanbul, 2013.

MEMİŞ KARTAL Pınar, Türk Ceza Hukuku'nda İftira Suçu, Der, İstanbul, 2020.

MILL John Stuart, Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine, (Çev. C. Akas), Can, İstanbul, 2023.

MOUNK Yascha, The People vs. Democracy Why Our Freedom Is in Danger & How To Save It, 1. Bası, Harvard University Press, Cambridge, 2018.

MUMCU Ahmet / KÜZECİ Elif, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, 8. Bası, Turhan, Ankara, 2019.

NOWAK Manfred, U.N. Covenant on Civil and Political Rights- CCPR Commentary, 2. Bası, N. P. Engel, Kehl, 2005.

ODER Bertil Emrah, Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2010.

OĞUZ Habip, İnternet Ortamında Kişilik Haklarının İhlali ve Korunması, 2. Bası, Adalet, Ankara, 2012.

OKUYUCU ERGÜN Güneş, Ceza Kanunlarının Açıklığı İlkesi, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2023.

ORAL Mehmet, Temel Haklar Bağlamında Türk Ceza Kanunu'nda Düzenlenen Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk Suçları, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024.

ORWELL George, 1984, (Çev. B. O. Doğan). Türkiye İş Bankası Kültür, İstanbul, 2023.

ÖNEN Alper, Yeni Medya Ekosisteminde Dönüşen Habercilik ve Teyitçilik: Hakikat Sonrası Çağda Dezenformasyonun Kontrolü, 1. Bası, Urzeni, İstanbul, 2023.

ÖZBEK Veli Özer, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Polis Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Temel Haklara Müdahaleler, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

ÖZBEK Veli Özer / DOĞAN Koray / BACAKSIZ Pınar, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Bası, Seçkin, Ankara, 2024.

ÖZEL Sibel, Uluslararası Alanda Medya ve İnternette Kişilik Hakkının Korunması, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2004.

ÖZKEPİR Ramazan / KOCAMAN Salih Zeki / KART Erkal Hilmi, Sosyal Medya ve Basın Hukuku, 2. Bası, Seçkin, Ankara, 2022.

ÖZMEN Ahmet Münci, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarında Adil Denge Kavramı, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2024.

PARISER Eli, The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You, Penguin Press, New York, 2011.

POLAT AKGÜN Deniz, Sanat Özgürlüğü, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020.

PRING George W. / CANAN Penelope, SLAPPS: Getting Sued for Speaking Out, 1. Bası, Temple University Press, Philadelphia, 1996.

RAINEY Bernadette / MCCORMICK Pamela / OVEY Clare, Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights, 8. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2021.

RAWLS John, "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (Çev. Y. Coşar), Ayrıntı, 1997.

REID Karen / PALOMARES Guillem Cano / GRGIC BOULAIS Aida / MARINKOVIC Uzun, A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 7. Bası, Sweet & Maxwell, London, 2023.

SAĞLAM Fazıl / KANADOĞLU Osman Korkut, Anayasa Yargısı Ders Notları, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024.

SEVDİREN Öznur, Kamu Barışına Karşı Suçlar Bağlamında Tehlike Unsuru, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024.

SIEBER Ulrich, Bilişim Teknolojisi ile Globalleşen Dünyadaki Tehlikelerin Önlenmesi ve Ceza Hukuku, Editörler: Feridun Yenisey / Salih Oktar / Zehra Başer Doğan, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

SILVERMAN Craig (Ed.), Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Dezenformasyon El Kitabı, Teyit, <https://teyit.org/files/dezenformasyon-el-kitabi.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

SIRABAŞI Volkan, İnternet ve Radyo-Televizyon Aracılığıyla Kişilik Haklarına Tecavüz, 2. Bası, Adalet, Ankara, 2007.

SÖZÜER Eren, Unutulma Hakkı İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden Bir İnceleme, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2017.

SUDRE Frédéric, Droit Européen et International des Droits de L'homme, 9. Bası, Presses Universitaires de France, Paris, 2008.

ŞENOL Cem, Devlet Sırrı ve Devlet Sırlarına Karşı İşlenen Suçlar, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2019.

ŞİRİN Tolga, Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı – 1, Tekin, Ankara, 2021.

TAN Mısra, Küresel Bilgi Akışının Korunmasında İnternet Özgürlüğü ve Devletin Müdahalesi, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022.

TANÖR Bülent / YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 21. Bası, Beta, İstanbul, 2023.

TANÖR Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023.

TANRIVERMİŞ Atilla, Masumiyet Karinesinin Genişleten Bir İlke Olarak Lekelenmeme Hakkı, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SANCAKDAR Oğuz / ÖNOK Rifat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, 9. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

TOMBUL Didem, İfade Özgürlüğünde Caydırıcı Etki, 1. Bası, Yetkin, Ankara, 2023.

TOPAL Mesut, Vicdan Bir Kara Kutudur Robert Oppenheimer, Kara Karga, İstanbul, 2022.

TUNÇAY Hafize, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü, 1. Bası, Legal, İstanbul, 2019.

TURGUT Cemile, Kişilik Hakkının Bir Görünümü Olarak Unutulma Hakkı, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

TÜFEKÇİ Zeynep, Twitter and Tear Gas The Power and Fragility of Networked Protest, 1. Bası, Yale University Press, New Haven, 2017.

TÜRAY Aras, Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, 1. Bası Seçkin, Ankara, 2016.

UYGUN Oktay, Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar, 4. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020.

UYGUN Oktay, Devlet Teorisi, 7. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2020.

ÜNAL Osman Gazi, Türk Ceza Hukukunda Tehlike Suçları, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2023.

VAN ENIS Quentin / DE TERWANGNE Cécile, l'Europe des Droits de l'Homme a l'Heure d'Internet, 1. Bası, Bruylant, Bruxelles, 2019.

VOLKOFF Vladimir, Petite Histoire de la Désinformation: Du cheval de Troie à Internet, 1. Bası, Editions du Rocher, Monaco, 1999.

YALÇIN Cemre Edip, Klasik Kamusal Alandan Sanal Kamusal Alana: Demokrasi ve İnsan Hakları İdeali İçin Normatif Bir Değerlendirme, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022.

YAVUZ Can, Cinsel İçerikli Görüntülerin Rıza Dışı Paylaşımı İntikam Pornosu, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2021.

YAYLA Mehmet, 2. Bası, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk, Seçkin, Ankara, 2019.

YEŞİLTUNA Oğuzhan, Hakikat ya da Neticeler: İfade Özgürlüğü Bağlamında Çevrim İç Bilgi Çarpıtmayla Mücadele, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023.

YILMAZ Aybike, İnsan Haklarında Faydacı Teori: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ölçülülük Testi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları Dizisi No: 2, On İki Levha, 2022.

YÜKSEL İsmail, Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2013.

YÜKSEL Saadet, Özel Yaşamın Bir Parçası Olarak Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Gizliliğine Önleyici Denetim Yoluyla Müdahale, 1. Bası, Beta, İstanbul, 2012.

ZUBOFF Shoshana, Gözetleme Kapitalizmi Çağı, (Çev. T. Uzunçelebi), Okyanus Us, 2021.

Makaleler

AAGAARD Peter / MARTHEDAL Selma, “Political Microtargeting: Towards a Pragmatic Approach”, Internet Policy Review, C. 12, S. 1, 2023, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2023-1-1690.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

ACAR Eray, “Katılımcı Demokrasilerde Baskı Gruplarının İşlev ve Yöntemleri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 61, 2019, ss. 235-249.

AKÇA Kürşat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Militan Demokrasi Anlayışı”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 24, 2022, ss. 155-190.

AKÇAY Elif / SÜTCÜ Cem, Bilişimsel Propaganda Farkındalık Ölçeği ve Kamuoyu Üzerindeki Etkisi, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, S. 46, 2024, ss. 45-74.

AKÇİL Yılmaz, “Bireysel Başvuru Kararlarının Subjektif ve Objektif Etkisinin İdari Yargı Yönünden İncelenmesi”, Anayasa Yargısı, C. 39, S. 1, 2022, ss. 1-45.

AKDENİZ Yaman, “To Block or Not to Block: European Approaches to Content Regulation, and Implications for Freedom of Expression”, Computer Law & Security Review, C. 26, S. 3, 2010, ss. 260-273.

AKKOL Mümtaz Levent, “Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 37, 2019, ss. 171-180.

AKYÜREK Güçlü, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu Üzerine Düşünceler (TCK M. 217/A)”, MEF Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, 2022, ss. 207-218.

AKYÜZ Selman Selim / ÖZKAN Merve, “Kriz Dönemlerinde Enformasyon Süreçleri: Ukrayna-Rusya Savaşında Dolaşıma Giren Sahte Haberlerin Analizi”, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 2, 2022, ss. 66-82.

ALFOROVA Tetiana M. / KOBIA Mariia M. / LEHKA Oksana V. / KUCHUK Andrii M., “Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection (Based on ECtHR Practice Materials)”, The Age of Human Rights Journal, S. 18, 2022, ss. 311-330.

ALTINKÖK Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 5, 2015, ss. 37-81.

ALYANAK Servet / BOZKURT CENGİZ Burcu, “Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi”, Yasama Dergisi, S. 48, 2023, ss. 117-153.

ARAS Melis, “L’Application du Principe de Précaution en Droit de l’Environnement en Turquie: to be, or not to be”, *Revue Juridique de l’Environnement*, C. 46, S. 1, 2021, ss. 105-122.

ARDEN Lady, “Medyanın Özel Alana Müdahalesi ve İnsan hakları: Denge Gözetmek”, *İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 65-80.

ARF Cahit, “Makine Düşünebilir Mi ve Nasıl Düşünebilir?”, *Atatürk Üniversitesi Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Egitimi Yayınları*, No. 1, Erzurum, 1959, ss. 91-103.

ASLAN Volkan / KÖKSAL Tuğçe Duygu, “Toplumsal Olaylarda Ses ve Görüntü Kaydı Alınmasının Engellenmesinin Türk Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Editör: Ömer Özkaya, *Farklı Açılımlarla Hukuk Devleti ve Güvenlik Ankara*, 1. Bası, Adalet, Ankara, 2022, ss. 129-160.

AŞLAKCI Faruk, “Sosyal Medya’da Gösteri ve Dijital Dezenformasyon Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Journal of Communication and Media Research*, C. 2, S. 2, 2022, ss. 88-99.

ATAY Ekin, “Sosyal Medya Çağında Haberleşme Hakkı Üzerine Oğuzhan Yeşiltuna ile Söyleşi”, *TPD Bülteni*, C. 27 S. 2, 2024, ss. 12-17.

ATEŞ BENEK Neslihan, “Anayasa Mahkemesi’nin 11.10.2023 Tarihli ve E. 2020/76, K. 2023/172 Sayılı Kararıyla 5651 Sayılı Kanun’un Kişilik Haklarının İhlaline İlişkin 9. Maddesinin İptaline İlişkin İnceleme ve Değerlendirmeler”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 1, 2024, ss. 184-204.

AUSTIN Anna, ““Bilgi Uçuranlar” (Whistleblowers) Toplumun Yeni Bekçileri Mi?”, *İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 385-396.

AVCİL Ceren, “Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak”, *Liberal Düşünce Dergisi*, C. 26, S. 103, 2021, ss. 81-100.

AVŞAR Zakir, “İnternete Erişim Hakkı ve Devletlerin Yükümlülükleri”, *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, S. 9, 2022, ss. 147-161.

AYDEMİR Mustafa / FETAH Vedat, “İletişim Teknolojilerinde Veri Güvenliği ve Uzaktan Erişim: VPN Kullanımı Üzerine Bir Vaka Çalışması”, *Bilgi Yönetimi*, C. 6, S. 2, 2023, ss. 376-392.

AYDIN Semih Oğuz, “İspat Yükünü Tersine Çeviren Kanuni Karinelerin Masumiyet Karinesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Adalet Dergisi*, S. 69, 2022, ss. 321-350.

BACKER Inge Lorange, “Definition and Development of Human Rights in the International Context and Popular Sovereignty”, *Definition and Development of*

Human Rights and Popular Sovereignty in Europe Science and Technique of Democracy, 2011, Council of Europe Publishing, ss. 137-144, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2011\)049-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2011)049-e) (Erişim Tarihi: 17.11.2024).

BADAMCHI KABASAKAL Devrim, “Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Bir Parçası Mıdır?”, Felsefe Dünyası, S. 61, 2015, ss. 55-79.

BAHARÇİÇEK Abdulkadir / İNAN C. Emek, “Dış Politika’nın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C. 4, S. 1, 2013, ss. 101-120.

BAKER Stephanie Alice / WADE Matthew / WALSH Michael James, “The Challenges of Responding to Misinformation During a Pandemic: Content Moderation and the Limitations of The Concept of Harm”, Media International Australia, C. 177, S. 1, 2020, ss. 103-107.

BALCI Murat / ÇAKIR Kerim, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A)”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 1, 2023, ss. 1-17.

BALGUY-GALLOIS Alexandre, “La Liberté D’expression du Journaliste sous la protection de la Cour Européenne des Droits de L’homme: (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Freitas Rangel c. Portugal, 11 janvier 2022)”, Revue trimestrielle des droits de L’Homme, C. 132, S. 4, 2022, ss. 961-976.

BARENDT Eric, “Defamation and The Net: Anonymity, Meaning and ISPs”, Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, Free Speech in an Internet Era, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 107-120.

BAŞLAR Gülşen / TOKGÖZ Cemile, “Tahakküm, Tahayyül, Taktik: Algoritmalarla Ne Yapacağız?”, Varlık Dergisi, S. 1398, 2024, ss. 9-14.

BAŞTAN Yücel / ÇOBAN ORAN Filiz, “Rus Dış Politikasında Siber Müdahale Yöntemi Olarak Dezenformasyon Operasyonları”, Yönetim Bilimleri Dergisi, C. 22, S. 53, 2024, ss. 1205 – 1230.

BAYRA Adem Ersin, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi: Temel Haklarının Korunma Düzeyi Bakımından Devletin Konumunu Yeniden Düşünmek”, Anayasa Yargısı, C. 41, S. 1, 2024, ss. 151-212.

BAYTEMİR KONTACI Burcu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Özel İletişim Araçlarının Kullanılmasının Ceza Sorumluluğu Üzerindeki Etkisi”, Editör: İzzet Özgenç, Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Rejimleri Sempozyumu, 1. Bası, Seçkin, Ankara, 2022, ss. 553-576.

BENNETT Collin J., “Voter Databases, Micro-targeting, and Data Protection Law: Can Political Parties Campaign in Europe as They Do in North America?”, International Data Privacy Law, C. 6, S. 4, 2016, ss. 261–275.

BERRENDORF Alyson / MIDREZ Lydia / MONACO Louna, "Satire ou Apologie du Terrorisme, Peut-on Rire de Tout?: (obs. Sous Cour eur. dr. h., Arrêt Z.B. c. France, 2 septembre 2021)", *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C. 130, S. 2, 2022, ss. 397-420.

BESSON Samantha, "The Human Right to Democracy – a Moral Defence with a Legal Nuance", *Definition and Development of Human Rights and Popular Sovereignty in Europe Science and Technique of Democracy*, 2011, Council of Europe Publishing, ss. 47-76, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(2011\)049-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(2011)049-e) (Erişim Tarihi: 17.11.2024).

BİTİRİM OKMEYDAN Selin, "Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, C. 8, S. 30, 2017, ss. 45-69.

BLEICH Erik, "Freedom of Expression versus Racist Hate Speech: Explaining Differences Between High Court Regulations in the USA and Europe", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 40, S. 2, 2013, ss. 283-300.

BOLAYIR Mehmet Anıl, "Yapay Zeka, İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Korunması Açısından Yapay Zekanın Denetimi", *TIDE Academia Research*, C. 5, S. 2, 2023, ss. 117-145.

BORG-BARTHET Justin / FARRINGTON Francesca, "The EU's Anti-SLAPP Directive: A Partial Victory for Rule of Law Advocacy in Europe", *German Law Journal*, C. 25, S. 6, 2024, ss. 840-855

BORGESIU Frederik Zuiderveen, "Breyer Case of the Court of Justice of the European Union: IP Addresses and the Personal Data Definition (Case Note)", *European Data Protection Law Review*, C. 3, S. 1, 2017, ss. 1-17.

BÖREKÇİ Eşref Barış, "Oy Hakkının İnternetten Oy Kullanımı ile Dönüşümü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, 2021, ss. 607-638.

BRADSHAW Samantha / HOWARD Philip, "Nouvelles Bidon et Propagande Informatique à Travers le Monde", Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l'Université Laval, Québec, 2018, ss. 39-50.

BRATZA Nicolas, "The Relationship Between the UK Court and Strasbourg", *European Human Rights Law Review*, S. 5, 2011, ss. 505-512.

BRISOLA Anna Cristina / DOYLE Andréa, "Critical Information Literacy as a Path to Resist 'Fake News': Understanding Disinformation as the Root Problem", *Open Information Science*, C. 3, S. 1, 2019, ss. 274-286.

BURGUBURU Marie, "Présomption d'Innocence et Liberté d'Expression: pas L'une Sans L'autre!", *La Semaine Juridique*, S. 9, 2022, ss. 426-427.

BURKELL Jacquelyn / REGAN Priscilla M., “Voter Preferences, Voter Manipulation, Voter Analytics: Policy Options for Less Surveillance and More Autonomy”, Internet Policy Review, C. 8, S. 4, 2019, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1438.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

BUTINCU Cristian Nicolae / ALEXANDRESCU Adrian, “Blockchain-Based Platform to Fight Disinformation Using Crowd Wisdom and Artificial Intelligence”, Applied Sciences, C. 13, S. 10, 2023, ss. 1-20.

CAN Sibel / EVİRGEN Selen / ULUSAL Dilek, “İfade Özgürlüğü Kapsamında Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK MADDE 217/A)”, Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, C. 10, S. 33, 2023, ss. 57-89.

CANORUÇ Mustafa Şenay, “Anayasal Kurum Olan TRT’nin “Özerkliği””, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 8, S. 27, 2009, ss. 293-322.

CASAGRAN Cristina Blasi / VERMEULEN Mathias, “Reflections on the Murky Legal Practices of Political Micro-targeting from a GDPR Perspective”, International Data Privacy Law, C. 11, S. 4, 2021, ss. 348–359.

CASTILLO ORTIZ Pablo José / ROZNAI Yaniv, “The Democratic Self-Defence of Constitutional Courts”, ICL Journal - Vienna Journal On International Constitutional Law, C. 18, S. 1, 2024, ss. 1-24.

CEYLAN Gizem / ANDERSON Ian A. / WOOD Wendy, “Sharing of Misinformation is Habitual, Not Just Lazy or Biased”, Proceedings of the National Academy of Sciences, C. 120, S. 4, 2023, ss. 1-8.

CHARRIÈRE-BOURNAZEL Christian, “Une Condamnation Pour Injure Raciale ne Viole pas la Liberté D’expression: (obs. Sous Cour eur. dr. h., Sécision Bonnet (Soral) c. France, 25 Janvier 2022)”, Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme, C. 134, S. 2, 2023, ss. 481-486.

CONWAY Bethany A. / KENSKI Kate / WANG Di, “The Rise of Twitter in the Political Campaign: Searching for Intermedia Agenda-Setting Effects in the Presidential Primary”, Journal of Computer-Mediated Communication, C. 20, S. 4, 2015, ss. 363-486.

CRUYSMANS Édouard, “Le droit à l’Oubli Devant la Cour Européenne des Droits de l’Homme: l’Intégration d’une Composante Temporelle dans un Litige vie Privée/Liberté D’expression (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Hurbain c. Belgique, 22 juin 2021)”, Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme, C. 129, S. 1, 2022, ss. 161-182.

CUMMINGS Mary L., “Automation Bias in Intelligent Time Critical Decision Support Systems”, 1st Intelligent Systems Technical Conference, C. 2, 2004, ss. 557–562.

ÇAKMAK Fatma, “Medyada Dezenformasyon Sorunsalı ve Manipülasyonun Gücü: İdeoloji ve Söylem Açısından Seçim Haberlerinin Siyasal İletişimdeki Rolü”, Selçuk İletişim, C. 12, S. 2, 2019, ss. 1127-1154.

ÇALI Başak, “Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions”, Human Rights Quarterly, C. 29, S. 1, 2007, ss. 251-270.

ÇALI Başak, “The Case for the Right to Meaningful Access to the Internet as a Human Right in International Law”, Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 276-284.

ÇEBİ BUĞDAYCI Melike Özge, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bilgi Edinme Hakkı - İfade Özgürlüğü İlişkisine Güncel Yaklaşımı”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, S. 1, 2022, ss. 71-92.

ÇEBİ Murat Sadullah, “Yeniliklerin Yayılmasında Sosyal Taklidin ve Kanaat Önderlerinin İşlevsel Önemi: Gabriel Tarde’in Sosyal Taklit Teorisi Açısından Bir İnceleme”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S. 34, 2012, ss. 1-18.

ÇINAR Özgür Heval, “The Current Case Law of the European Court of Human Rights on Privacy: Challenges in the Digital Age”, The International Journal of Human Rights, C. 25, S. 1, 2020, ss. 26-51.

ÇİFCİ Hasan Basri, “Vergiyle İlgili Konularda İtibarın Korunması Amacıyla İfade Özgürlüğüne Müdahale Edilmesinin Meşruiyet Temeli: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesi Açısından Bir Değerlendirme”, Vergi Dünyası, C. 44, S. 519, 2024, ss. 88-101.

DATTA Amit / DATTA Anupam / MAKAGON Jael / MULLIGAN Deirdre K. / TSCHANTZ Michael Carl, “Discrimination in Online Personalization: A Multidisciplinary Inquiry”, Editörler: Sorelle A. Friedler / Christo Wilson, Conference on Fairness, Accountability and Transparency, Proceedings of Machine Learning, C. 81, 2018, ss. 1-15.

DE TERWANGNE Cécile, “Droit à l’Oubli, Droit à l’Effacement ou Droit au Déréférencement? Quand le Législateur et le Juge Européens Dessinent les Contours du Droit à l’Oubli Numérique”, Editör: Alain Grosjean, Enjeux Européens et Mondiaux de la Protection des Données Personnelles, 1. Bası, Larcier, Bruxelles, 2015, ss. 245-275.

DERENČINOVIĆ Davor, “Social Media, Freedom of Expression, and the Legal Regulation of Fake News in Croatia”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 147-174.

DERIEUX Emmanuel, “Lutte Contre les ‘Fausses Informations’ en France”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 217-230.

DETRAZ Stéphane, “Droit au Respect de la Presumption d’Innocence et la Liberte d’Expression”, Recueil Dalloz, S. 14, 2021, ss. 780.

DİNÇER Hülya, “Bir Suç Olarak Dine Hakaret, İfade Özgürlüğü ve “Dini His”lere Tanınan Koruma”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 1, 2010, ss. 1101-1126.

DOBBER Tom / Ó FATHAIGH Ronan / ZUIDERVEEN BORGESIIUS Frederik J., “The Regulation of Online Political Micro-targeting in Europe”, Internet Policy Review, C. 8, S. 4, 2019, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1440.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

DOĞANAY Ela, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Mizaha Yansıması: Çuval Mizah Gazetesi Örneği”, NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, S. 8, 2021, ss. 39-63.

DOĞU YILDIRAN Yasemin / ERDEM Şakir, “Yapay Zeka Tabanlı Chatbot Hizmetinin Kullanıcı Alışkanlık ve Davranışları Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 46, S. 1, 2024, ss. 20-43.

DOST Süleyman, “Yapay Zeka ve İfade Özgürlüğü”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 28 S. 49, 2023, ss. 279-318.

DÖNMEZER Sulhi, Demokratik ve Uygar Toplumlarda İfade Özgürlüğü ve İşlevi, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 9-13.

DUYMAZ Erkan, “İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 2, 2013, 1367-1404.

DÜLGER İsmail, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun 127. Maddesinin (İstinadın İspatı) Anayasaya uygunluğu sorunu.” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 2, ss. 127-138.

EARLY Lawrence, “10. Madde: Hakkaniyet, Kanıt ve Delil Meseleleri”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 503-515.

EICKE Tim, “Disinformation and democracy: some preliminary thoughts on the role of the European Court of Human Rights”, Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Síofra O’Leary / Marialena Tsirli, Liber Amicorum Robert Spano, Anthemis, London, 2022, ss. 217-229.

ELÇİÇEĞİ Büşra, “E-Demokrasi Uygulamalarından Elektronik Oy Kullanımının Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Vatandaş Görüşlerinin İncelenmesi”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 1, 2024, ss. 324-348.

ELKIN-KOREN Niva / PEREL Maayan, “Guardian the Guardians: Content Moderation by Online Intermediaries and the Rule of Law”, Editör: Giancarlo Frosio,

The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability, Oxford University Press, Oxford, 2020, ss. 669-678.

ERDEM Burak, “Ofansif Mizah ve İfade Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı, C. 39, S. 2, 2022, ss. 311-353.

ERDOĞAN Mehtap / VATANDAŞ Celalettin, “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, S. 1, 2020, ss. 474-485.

EREM Faruk, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, TBB Dergisi, C. 1, S. 1, 1988, ss. 91-99.

ERSOY Uğur, “Ceza Hukukunun Gri Alanı: Tehlike Suçları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 1, S. 41, 2020, ss. 27-64.

ESEN ARNWINE Selin / YEŞİLIRMAK Bahadır, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye’de Torba Kanun”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 72, S. 2, 2023, ss. 643-690.

EVİK Vesile Sonay, “Tehlike Suçu”, Prof. Dr. Sahir Erman'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, ss. 163-188.

FARCHY Joëlle / TALLEC Steven, “De L’information Aux Industries Culturelles, L’hypothèse Chahutée de la Bulle de Filtre”, Questions de Communication, C. 43, S.1, 2023, ss. 241-268.

FERRARA Emilio / VAROL Onur / DAVIS Clayton / MENCZER Filippo / FLAMMINI Alessandro, “The Rise of Social Bots”, Communications of the ACM, C. 59, S. 7, 2016, ss. 96-104.

FEYZİOĞLU Metin, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 48, S. 1, 1999, s. 135-163.

FOX Gregory H., “Democracy, Right to, International Protection”, Wayne State University Law School Research Paper, S. 07-22, 2007, ss. 1-14.

FOX Gregory H., “The Right to Political Participation in International Law”, Yale Journal of International Law, C. 17, 1992, ss. 539-607.

FRAGA-LAMAS Paula / FERNÁNDEZ-CARAMÉS Tiago M., “Fake News, Disinformation, and Deepfakes: Leveraging Distributed Ledger Technologies and Blockchain to Combat Digital Deception and Counterfeit Reality”, IT Professional, C. 22, S. 2, 2020, ss. 53-59.

FURA Elisabet / KLAMBERG Mark, “Terörle Mücadele Tedbirlerinin Caydırıcı Etkisi: Avrupa ve ABD’deki Elektronik Takip Yasalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas

Bratza'ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 423-440.

GEARTY Conor, "Democracy and Human Rights in the European Court of Human Rights: A Critical Appraisal", Northern Ireland Legal Quarterly, C. 51, S. 3, 2000, ss. 381-396.

GEÇİKLİ Fatma, "Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 9, 1999, ss. 265-276.

GEMALMAZ H. Burak, "Democracy, Free Elections and Independent Candidates: Critical Remarks On The Jurisprudence Of The European Court Of Human Rights", İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 76, S. 1, 2018, ss. 9-63.

GODIOLI Alberto / YOUNG Jennifer / FIORI Brando Matteo, "Laughing Matters: Humor, Free Speech and Hate Speech at the European Court of Human Rights", International Journal of the Semiotics of Law, C. 35, 2022, ss. 2241-2265.

GOEL Sharad / ANDERSON Ashton / HOFMAN Jake / WATTS Duncan J., "The Structural Virality of Online Diffusion", Management Science, C. 62, S. 1, 2016, ss. 180-196.

GORTON William A., "Manipulating Citizens: How Political Campaigns' Use of Behavioral Social Science Harms Democracy", New Political Science. C. 38, S. 1, 2016, ss. 61-80.

GOSZTONYI Gergely, "How the European Court of Human Rights Contributed to Understanding Liability Issues of Internet Service Providers", Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica, C. 58, S. 1, 2019, ss. 121-133.

GÖREGENLİ Melek, "Önyargıyı ve Ayrımcılığı Azaltmak", Editörler: Kenan Çayır / Müge Ayan, Ayrımcılığa Çok Boyutlu Yaklaşımlar, 2. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2012, ss. 61-71.

GÖZLER Kemal, "Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usûlü ve İfade Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi", C. 1, Legal Hukuk Dergisi, Rona Aybay'a Armağan (Özel Sayı), 2014, ss.1059-1120.

GUPTA Manjul / DENNEHY Denis / PARRA Carlos M. / MÄNTYMÄKİ Matti / DWİVEDİ Yogesh K, "Fake News Believability: The Effects Of Political Beliefs and Espoused Cultural Values", Information & Management, C. 60, S. 2, 2023, ss. 1-12.

GÜLENER Serdar, "Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak "Unutulma Hakkı"", TBB Dergisi, C. 25, S. 102, 2012, ss. 219-240.

GÜLER Meltem, "Bir Manipülasyon Aracı Olarak Rızanın İmalatı", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 5, 2018, ss. 75-101.

GÜMÜŞ Sinan, “Sosyal Medyanın Kamusal Alan Temsilîyeti Üzerine Bir Tartışma”, 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, S. 22, 2023, ss. 21-48.

GÜNAYDIN Gizem, “İfade Özgürlüğü Kapsamında Maddi Olgular ve Değer Yargıları Ayrımı”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 1, 2019, ss. 129-149.

GÜNTÜRKÜN Elif / ALTUNAY D. Alper, “Mağdur Lehine Sosyal Medya Aktivizminde Bir Strateji Olarak İfşa ve İptal Kültürü”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, C. 11, S. 1, 2023, ss. 176-199.

GÜRBÜZ Ahmet, “John Stuart Mill’in Özgürlük Konusundaki Düşüncelerinin Değeri”, Mülkiye Dergisi, C. 25, S. 226, 2014, ss. 361-366.

GÜRGEN Haluk, “Propaganda”, Kurgu Dergisi, S. 8, 1990, ss.135-157

GÜRLER Gamze, “Ofansif Mizah, Toplumsal Eşitsizlikler ve Politik Doğruculuk: Stand-Up Komedileri Üzerine Eleştirel Bir Analiz”, Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi, C. 7, S. 1, 2020, ss. 137-166.

HANOT Muriel / MICHEL Alejandra, “Entre Menaces Pour la vie en Société et Risques Réglementaires, les Fake News”, Editör: Yves Pouillet, Vie Privée, Liberté D’expression et Démocratie Dans la Société Numérique, 1. Bası, Larcier, Bruxelles, ss. 155-208.

HELPER Laurence R., “Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime”, The European Journal of International Law, C. 19, S. 1, 2008, ss. 125-159.

HELM Rebecca K. / NASU Hitoshi, “Regulatory Responses to ‘Fake News’ and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation”, Human Rights Law Review, C. 21, S. 2, 2021, ss. 302–328.

HERI Corina, “Deference, Dignity and ‘Theoretical Crisis’: Justifying ECtHR Rights Between Prudence and Protection”, Human Rights law Review, C. 24, S. 1, 2024, ss. 1-19.

HILL CUMMINGS Krista / ZAFARI Babak / BEITELSPACHER Lauren, “#Cancelled! Exploring the Phenomenon of Cancel Culture”, Journal of Business Research, C. 186, 2025, ss. 1-11.

HOCHSCHILD Jennifer L., “If Democracies Need Informed Voters, How Can They Thrive While Expanding Enfranchisement?”, Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy, C. 9, S. 2, 2010, ss. 111-123.

HOLZNAGEL Bernd, “La loi D’application Sur les Réseaux- L’approche Allemande Pour Lutter Contre les ‘Fausses Nouvelles’, La Violence et le Discours Terroriste Dans les Réseaux Sociaux”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 197-216.

ILGIN Hicran Özlem, “Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Halkla İlişkiler İlişkisi”, İletişim Çalışmaları Dergisi, C. 7, S. 2, 2021, ss. 303-322.

IŞIK Tuan, “Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu ve İfade Özgürlüğü”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, S. 2, 2022, ss. 735-774.

IŞIK Tuan, “İfade Özgürlüğünden Parrhesia’ya: TCK m. 299’un Anayasa’ya Aykırılık Paradoksu”, Hukuk Defterleri, S. 36, 2022, ss. 24-29.

İŞILDAKLI Başak, “İnsan Haklarının Evrenselliği ile Kültürel Rölativizmin Paradoksu”, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2020, ss. 17-29.

İLİ Burak / BÜYÜKBAYKAL Güven Necati, “Hashtag Aktivizmi Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi”, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, C. 13, S. 4, 2023, ss. 900-915.

İLKİZ Fikret, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İfade Özgürlüğü Açısından Basın, Radyo ve Televizyon Kanunlarının Değerlendirilmesi”, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 61-128.

İLTER Metin Serhat, “Siyasi Kampanya Çalışmalarında, Siyasal Reklamcılığın Siyasi Parti Adayları ve Seçmenler Üzerindeki Etkileri”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, S. 20, 2020, ss. 79-96.

İMRE Zahit, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, İÜHF Mecmuası, C. 39, S.1-4, 1974, ss. 147-168.

İNCEOĞLU Sibel, “İfade Özgürlüğü ve Seçim”, Editörler: Havva Karagöz / Atagün Mert Kejanlıoğlu, Seçim, Demokrasi ve Seçim Sistemleri Sempozyumu, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2019, ss. 67-88.

İŞTEN İnanç, “İnternette Bireylere Yönelik Dezenformasyonun Cezai Sorumluluk Açısından Değerlendirilmesi”, Editörler: Bülent Kent / Yasin Söyler / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 161-196.

JACQUÉ Jean Paul, “Liberté d’Information et Mesures Restrictives (obs. sous Trib. U.E., arrêt RT France c. Conseil, 27 juillet 2022)”, Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme, C. 139, S. 3, 2024, ss. 719-732.

JONES Matthew I. / PAULS Scott D. / FU Feng, “Containing Misinformation: Modeling Spatial Games of Fake News”, PNAS Nexus, C. 3, S. 3, 2024, ss. 1-9.

JUNOD Valérie, “Whistleblowing: des Frontières Fluctuantes: (obs. sous Cour eur. dr. h., arrêt Halet c. Luxembourg, 11 mai 2021)”, Revue trimestrielle des droits de l’Homme, C.129, S. 1, 2022, ss. 113-122.

KAGIAROS Dimitrios, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Kamu Görevlisi Bilgi Uçuranların Korunmasına İlişkin Çerçevenin Yeniden Değerlendirilmesi”, (Çev. B.

Acun), Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 30, S. 1, 2024, ss. 205-228.

KAMINSKI Margot E. / MALGIERI Gianclaudio, “Algorithmic Impact Assessments Under the GDPR: Producing Multi-layered Explanations”, International Data Privacy Law, C. 11, S. 2, 2021, ss. 125-144.

KANDIAS Miltiadis / MITROU Lilian / STAVROU Vasilis / GRITZALIS Dimitris, “Profiling Online Social Networks Users: an Omniopcon Tool”, International Journal of Social Network Mining, C. 2, S. 4, 2018, ss. 1-21.

KAPROL Aslı, “Yapay Zeka Haberleri Aracılığıyla Medyada Distopyanın İnşası ve Hegemonik Etkileri: ChatGPT Özelinde Yaygınlaşan Korku Söylemi Üzerine Bir İnceleme”, Nitel Sosyal Bilimler, C. 6, S. 1, 2024, ss. 75-99.

KARAN Ulaş, “Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk”, Editör: Yasemin İnceoğlu, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları, Ayrıntı, İstanbul, 2012, ss. 81-102.

KARATEPE Numan / TULAY Muhammed Emre, “Hakaret Suçunda İsnadın İspatı Hakkının Hukuki Niteliği”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 2, 2021, ss. 289-318.

KARGIN Tolga / DEMİR Ramazan, “Media Literacy in Elementary School From the Perspective of Elementary School Teachers”, HAYEF: Journal of Education, C. 20, S. 2, 2023, ss. 148-158.

KAYA ERDEM Burcu, “Yeni Medyada Homo Ridensin Saldırgan Yükselişi: Ofansif Mizah ve Ötekileştirici Temsiller”, International Social Sciences Studies Journal, C. 6, S. 75, 2020, ss. 5537-5549.

KAYA Mehmet Bedii, “İnsan Hakları Ekseninde İnternetin Kontrolü ve Hukuki Sorumluluk Rejimi”, Anayasa Yargısı, C. 37, S. 2, 2020, ss. 159-203.

KAYA Mehmet Bedii, “Kişisel Verilerin Korunmasında Yeni Paradigma: Hesap Verebilirlik İlkesi”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 78, S. 4, 2020, ss. 1859-1897.

KENT Bülent, “Alman Hukukunda Sosyal Ağlarda Yalan Haber ile Mücadele”, Editörler: Bülent Kent / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, Sosyal Medya Hukuku ve Yalan Haber Ülke İncelemeleri, Adalet, Ankara, 2022, ss. 9-36.

KENT Bülent, “Alman Hukukunda Sosyal Ağların Düzenlenmesi ve Alman Sosyal Ağ Kanunu”, Bilişim Hukuku Dergisi, C. 2, S. 1, 2020, ss. 1-46.

KEREMOĞLU Eda / WEIDMANN Nils B. / GAMERO-GARRIDO Alexander / CARISIMO Esteban / DAINOTTI Alberto / SNOEREN Alex C., “Network Topology Facilitates İnternet Traffic Control in Autocracies”, PNAS Nexus, C. 3, S. 3, 2024, ss. 1-5.

KERŠEVAN Tanja / POLER Melita, “Silencing Journalists in Matters of Public Interest: Journalists and Editors Assessments of the Impact of SLAPPs on Journalism”, *Journalism*, C. 25, S.12, 2024, ss. 2485-2503.

KILIÇ Deniz / İSPİR N. Bilge, “Sosyal Medyada Haber İçeriklerine Güven ve Kullanıcı Motivasyonları”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, C. 28, S. 1, 2020, ss. 266-285.

KIM Jin Woo / GUESS Andrew / NYHAN Brendan / REIFLER Jason, “The Distorting Prism of Social Media: How Self-Selection and Exposure to Incivility Fuel Online Comment Toxicity”, *Journal of Communication*, C. 71, S. 6, 2021, ss. 922–946.

KIZILTEPE Fırat / SEFEROĞLU Süleyman Sadi, “Çevrimiçi Trol Davranış Ölçeğinin Geliştirilmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 66, 2023, ss. 658-682.

KOÇYİĞİT Ahmet / DARI Abdülhakim Bahadır, “Yapay Zeka İletişiminde Chatgpt: İnsanlaşan Dijitalleşmenin Geleceği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 2, 2023, ss. 427-438.

KÖKSAL Tuğçe Duygu / KONUKPAY A. Cenk, “Büyük Veri Kullanımının Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Etkileri”, Editörler: Emine Eylem Aksoy Retornaz / Osman Gazi Güçlütürk, *Gelişen Teknolojiler ve Hukuk III: Büyük Veri*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021, ss. 15-88.

KÖKSAL Tuğçe Duygu, “Bilgi Toplamaya Yönelik İstihbari Kolluk Faaliyetine İnsan Hakları Perspektifinden Bakış”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.20, S. 2, 2021, ss. 1745- 1798.

KÖNIGS Peter, “In Defense of ‘Surveillance Capitalism’”, *Philosophy & Technology*, C. 37, S. 122, 2024, ss. 1-33.

KUCZERAWY Aleksandra, “From ‘Notice and Take Down’ to ‘Notice and Stay Down’: Risks and Safeguards for Freedom of Expression”, Editör: Giancarlo Frosio, *The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability*, Oxford University Press, Oxford, 2020, ss. 524-543.

KUÇURADI İoanna, “İnsanca Yaşayabilmenin Nesnel ve Öznel Koşulları Üzerine”, *İzmir Barosu Dergisi*, C. 84, S. 3, 2019, ss. 461-468.

KULULAR İBRAHİM Merve Ayşegül, “Sosyal Medyaya Yönelik Yeni Düzenlemelerin Hukuken Değerlendirmesi”, *Bilişim Hukuku Dergisi*, C. 4, S. 1, 2022, ss. 1-32.

KUNIG Philip, “Alman Kamu Hukukunda Ölçülülük İlkesi”, (Çev. B. Çelik / G. Doğan, / A. Ç. Yıldız), *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 159-178.

KURBANOĞLU Serap S., “Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 24, S. 4, 2010, ss. 723-747.

LAMBERT Elisabeth / SMOLINSKI Jan, “Governing Consumer Information in the Digital Age: Lessons from a Controversy Between a Food Rating App and Processed Meat Manufacturers”, *International Journal of Digital Law and Governance*, C. 1, S. 2, ss. 245–268.

LANDRY Normand, “Alphabétiser A L’actualité: Examen Des Réponses Educatives Aux Fausses Nouvelles”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 173-194.

LEACH Philip “Telekulak, Ünlüler ve Özgür Medya – Basın özgürlüğü ile Özel Hayat Arasında Denge Gözetmek”, *İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, s. 81-90.

LEERSSEN Paddy / AUSLOOS Jef / ZAROUALI Brahim / HELBERGER Natali / DE VREESE Claes H., “Platform Ad Archives: Promises and Pitfalls”, *Internet Policy Review*, C. 8, S. 4, 2019, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2019-4-1421.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

LEMMENS Koen, “Freedom of Expression on the Internet after Sanchez v France: How the European Court of Human Rights Accepts Third-Party ‘Censorship’”, *European Convention on Human Rights Law Review*, C. 3, S. 4, 2022, ss. 525-550.

LEWIS Tom, “Animal Defenders International v United Kingdom: Sensible Dialogue or a Bad Case of Strasbourg Jitters?”, *The Modern Law Review*, C. 77, S. 3, 2014, ss. 460–474.

LOEWENSTEIN Karl, “Militant Democracy and Fundamental Rights”, *The American Political Science Review*, C. 31, S. 3, 1937, ss. 417-432.

LORENZ-SPREEN Philipp / OSWALD Linda / LEWANDOWSKY Stephan / HERTWIG Ralph, “A Systematic Review of Worldwide Causal and Correlational Evidence on Digital Media and Democracy”. *Nature Human Behaviour*, C. 7, S. 1, 2023, ss. 74–101.

MAHAIRAS Aristedes / DVILYANSKI Mikhail, “Disinformation – Дезинформация (Dezinformatsiya)”, *The Cyber Defense Review*, C. 3 S. 3, 2018, ss. 21–28.

MAHBUB Syed / PARDEDE Eric / KAYES A.S.M. / RAHAYU Wenney, “Controlling Astroturfing on the Internet: A Survey on Detection Techniques and Research Challenges”, *International Journal of Web and Grid Services*, C. 15, S. 2, 2019, ss. 139-158.

MAUBERNARD Christophe, “Propagande d’État et Liberté d’Expression (obs. sous Trib. U.E., arrêt D. K. Kiselev v. Conseil de l’Union européenne, aff. T-262/15, 15 Juin 2017)”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 113, S. 1, 2018, ss. 273-287.

MECİT Nehare / MECİT Kemal, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin İfade Özgürlüğü ve Yargı Mensupları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 33, 2018, ss. 839-874.

MERCİMEK Barış / DULKADİR YAMAN Nihal / KELEK Aydın / ODABAŞI H. Ferhan, “Dijital Dünyanın Yeni Gerçeği: Troller”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, 2016, ss. 67-77.

METİN Yüksel, “Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Kararlarında Hukuk Devletin Unsuru Olarak Ölçülülük İlkesi”, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 40, S. 1, 2023, ss. 333-370.

METİN Yüksel, “Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke Midir?”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, 2017, ss. 1-74.

MICHEL Aalejandra / VAN ENIS Quentin, “Médias, Liberté D’expression et Nouvelles Technologies”, Revue du Droit des Technologies de L’Information, S. 82-83, 2021, ss. 108-151.

MICHEL Alejandra, “La Régulation de la Modération des Contenus en Ligne, une Affaire de Droits Humains?”, Revue trimestrielle des droits de l’Homme, C.1, S. 133, 2023, ss. 35-65.

MIHAYLOV Todor / GEORGIEV Georgi / NAKOV Preslav, “Finding Opinion Manipulation Trolls in News Community Forums”, Proceedings of the Nineteenth Conference on Computational Natural Language Learning, 2015, ss. 310-314.

MOSSOUX Youri / PIETQUIN Cécile, “La Lutte Contre les Discours de Haine Après L’arrêt Sanchez: Chacun Est-il Responsable de Tous- ? (Obs. Sous Cour Eur. Dr. H., Gde Ch., Arrêt Sanchez C. France, 15 Mai 2023)”, Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme, C. 138, S. 2, 2024, ss. 523-549.

MOWBRAY Alastair, “Contemporary Aspects of the Promotion of Democracy by the European Court of Human Rights”, European Public Law, C. 20, S. 3, 2014, ss. 469-498.

MUSIANI Francesca / SCHAFER Valérie / LE CROSNIER Hervé, “Net Neutrality as an Internet Governance Issue: The Globalization of an American-Born Debate”, Revue Française d’études Américaines, S. 134, 2012, ss. 47-63.

MUTLU Necmettin, “Yanlış Bilgi ve Dezenformasyonla Mücadele: Kavramlar ve Uygulamalar”. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, C.5, S. 13, 2023, ss. 464-493.

Ó FATHAIGH Ronan / HELBERGER Natali / APPELMAN Naomi, “The Perils of Legally Defining Disinformation”, Internet Policy Review, C. 10, S. 4, 2021 <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2021-4-1584.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

O'CONNELL Rory, "Towards a Stronger Conception of Democracy in the Strasbourg Convention", *European Human Rights Review*, C. 3, 2006, ss. 281-293.

OERLEMANS Jan-Jaap / ROYER Sofie, "The Future of Data-driven Investigations in Light of the Sky ECC Operation", *New Journal of European Criminal Law*, C. 14, S. 4, ss. 434-458.

OERLEMANS Jan-Jaap / van Toor Dave A.G., "Legal Aspects of the EncroChat Operation: A Human Rights Perspective", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, C. 30, S. 3-4, 2022, ss. 309-328.

OKAY TEKİNSOY Özge, "Dezenformasyonla Hukuki Mücadelede Fransa Örneği", Editörler: Bülent Kent / Yasin Söyler / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, *İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 197-224.

OKUYUCU ERGÜN Güneş, "Genel Hakaret Suçlarında İsnadın İspatı", *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S.17, 2021, ss. 199-211.

OKUYUCU ERGÜN Güneş, "Soruşturmanın Gizliliği", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 2, 2010, ss. 243-276.

ORAL Tuğçe / BAŞ Eylem, "Hakaretin Suç Olmaktan Çıkarılması ve İkame Yaptırım Önerisi: Özel Hukuk Cezası", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 53, 2023, ss. 475-548.

ÖNOK Rifat Murat, "Lekelenmeme Hakkı ve Masumiyet Karinesinin İfade ve Basın Özgürlüğüne Etkileri", *Masumiyet Karinesi ve Lekelenmeme Hakkı Sempozyumu*, 1. Bası, T.C. Adalet Bakanlığı, Ankara, 2022, ss. 98-127.

ÖZBUDUN Ergun, "Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk", Editör: Ozan Ergül, *Demokrasi ve Yargı*, 1. Bası, TBB Yayınları, Ankara, 2005, ss. 336-351.

ÖZDEL Gizem, "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 2, S. 1, 2012, ss. 22-29.

ÖZDEMİR Umut, "Facebook-Cambridge Analytica Skandalının Katılımcı Kültür, Dijital Emek Sömürüsü ve Mahremiyetin İhlali Çerçevesinde İncelenmesi", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, S. 10, 2022, ss. 22-34, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1991396> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

ÖZEL Meltem, "Finlandiya'da Medya ve Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminde Ulusal Politikalar", *TAM Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2022, ss. 7-21.

ÖZEN Nalan / TOPBAŞ Murat, "İnternet Ortamında ve Sosyal Medyada Doğru ve Güvenilir Sağlık Bilgisi Edinebilme", *Farabi Tıp Dergisi*, C. 2, S. 2, 2023, ss. 27-32.

ÖZGEN Ebru / BAYRAKTAR Nurdan, "Spin Doctor Kavramının Tehdidi Altında Halkla İlişkiler", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 21, 2016, ss. 1-17.

ÖZSOY Şule, “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşünceyi Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar”, TBB Dergisi, C. 18, S. 56, 2005, ss. 29-47.

ÖZTEKİN Ahmet / ÖZTEKİN Hülya, “İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C.16, S. 30, 2020, ss. 2911-2940.

ÖZTÜRK Hüseyin, “Erişim Sağlayıcıları Birliği’nin Yapısı ve Görevleri”, Bilişim Hukuku Dergisi, C. 2, S. 1, 2020, ss. 115-140.

PARLAK Tülay, “Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler ile Basın Etik İlkeleri Işığında “Yalan Haber Neşri” ve Yalan Haber Neşrinin Önlenebilmesi Sorunu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 28, S. 118, 2015, ss. 163-198.

PENNEY Jonathon W., “Internet Access Rights: A Brief History and Intellectual Origins”, William Mitchell Law Review, C. 38, S. 1, 2011, ss. 11-42.

PENNYCOOK Gordon / EPSTEIN Ziv / MOSLEH Mohsen / ARECAR Antonio A. / ECKLES Dean / RAND David G., “Shifting Attention to Accuracy Can Reduce Misinformation Online”, Nature, C. 592, S. 7855, 2021, ss. 590–595.

PENTNEY Katie, “The Right of Access to ‘Reliable’ Information Under Article 10 Echr: From Meagre Beginnings to New Frontiers”, European Convention on Human Rights Law Review, C. 5, S. 2, 2024, ss. 230-267.

POLAT Mehmet Bahadır, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçuna İnternette İfade Özgürlüğü ve Haber Verme Hakkı Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2024, ss. 135-179.

POLLICINO Oreste, “The Right to Internet Access: Quid Iuris?”, Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 263-275.

POLYMENOPOULOU Eleni, Does One Swallow Make a Spring? Artistic and Literary Freedom at the European Court of Human Rights, Human Rights Law Review, C. 16, S. 3, 2016, ss. 511-539.

POPOVIĆ Dušan V., “Freedom of Expression on Social Networks: An International Perspective”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 277-310.

POPOVIĆ Dušan V., “Online Comments and Defamation: The European Perspective”, Law, Identity and Values, C. 1, S. 2, 2021, ss. 129-142.

PORTER Ethan / WOOD Thomas J., “The Global Effectiveness of Fact-Checking: Evidence From Simultaneous Experiments in Argentina, Nigeria, South Africa, and

The United Kingdom”, Proceedings of the National Academy of Sciences, C. 118, S. 37, 2021, ss. 1-7.

QUANDT Thorsten / FRISCHLICH Lena / BOBERG Svenja / SCHATTO-ECKRODT Tim, “Fake News”, Editörler: Tim P. Vosand / Folker Hanusch, The International Encyclopedia of Journalism Studies 2019, https://www.researchgate.net/publication/332749986_Fake_News. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

REDDI Madhavi / KUO Rachel / KREISS Daniel, “Identity Propaganda: Racial Narratives and Disinformation”, New Media & Society, C. 25, S. 8, ss. 2201-2218.

ROBERTSON Claire E. / PRÖLLOCHS Nicolas / SCHWARZENEGGER Kaoru / PÄRNAMETS Philip / VAN BAVEL Jay J. / FEUERRIEGEL Stefan, “Negativity Drives Online News Consumption”, Natural Human Behaviour, C. 7, S. 5, 2023, ss. 812-822.

ROZEHNAL Aleš, “The Role Of Social Media In Shaping Society”, Editör: Marcin Wielec, The Impact of Digital Platforms and Social Media on the Freedom of Expression and Pluralism, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, Budapeşte, 2021, ss. 217-244.

RUBIN Victoria L., “La Détection Des Nouvelles Trompeuses et Fallacieuses Dans Les Contenus En Ligne”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 153-172.

SABAHCİ Betül, “Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 8, S. 13, 2023, ss. 111-134.

SALİHPAŞAOĞLU Yaşar / DEĞİRMENCİOĞLU Burcu, “Unutulma Hakkının Bir ‘İnsan Hakkı’na Dönüşme Yolculuğu”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 24, S. 2, 2020, ss. 361-388.

SARDO Alessio, “Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights”, Canadian Journal of Law & Jurisprudence, C. 33, S. 2, 2020, ss. 435-460.

SAYAR Banu, “Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Eğitimi Üzerine Bir İnceleme”, Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, 2022, ss. 7-14.

SCOTT Paul F., “‘State Threats’, Security, and Democracy: The National Security Act 2023”, Legal Studies, C. 44, S. 2, 2024, ss. 260-276.

YETKİN Barış, Dijitalleşen Siyasal İletişimde Bilişimsel Propaganda: Botlar, Atatürk İletişim Dergisi, S. 16, 2018.

SERDAR TEKELİ Esra, “Özgürlük ve Sansür Tartışmaları Çerçevesinde İnternet Düzenlemeleri ve Gözetimi”, Yeni Medya, S. 10, 2021, ss. 164-176.

SHANY Yuval, “Catching Up: The European Court of Human Rights Approximates its Approach to Extraterritorial Jurisdiction Over Digital Surveillance to That of the

Human Rights Committee”, *European Convention On Human Rights Law Review*, C. 5, S. 2, 2024, ss. 182-189.

SHATTOCK Ethan, “Fake News in Strasbourg: Electoral Disinformation and Freedom of Expression in the European Court of Human Rights (ECtHR)”, *European Journal of Law and Technology*, C. 13, S. 1, 2022, ss. 1-25.

SHATTOCK Ethan, “Self-Regulation 2.0? A Critical Reflection of The European Fight Against Disinformation”, *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, C. 2, S. 3, 2021, ss. 1-8.

SHIN Jieun / JIAN Lian / DRISCOLL Kevin / BAR François, “Political Rumoring on Twitter During the 2012 US Presidential Election: Rumor Diffusion and Correction”, *New Media & Society*, C.19, S. 8, 2017, ss. 1214-1235.

SIMCHON Almog / EDWARDS Matthew / LEWANDOWSKY Stephan, “The Persuasive Effects of Political Microtargeting in the Age of Generative Artificial Intelligence”, *PNAS Nexus*, C. 3, S. 2, 2024, ss. 1-5.

SINAR Hasan, “Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu ve Bu Suçun Karşılaştırmalı Hukukta Gelişen Hakaretin Suç Olmaktan Çıkartılması Eğilimi Yönünden Değerlendirilmesi”, *Ceza Hukuku Dergisi*, S. 24, 2014.

SKOGLY Sigrun I., “Prevention is Better than a Cure: The Obligation to Prevent Human Rights Violations”, *Human Rights Quarterly*, C. 46, S. 2, 2024, ss. 330-370.

SMIT J.P., “Olgu-Değer Ayrılmazlığı Varsayımı”, (Çev. E. Çelebi), *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2010, ss. 99-117.

SOLOVE Daniel J., “Data Is What Data Does: Regulating Based on Harm and Risk Instead of Sensitive Data”, *Northwestern University Law Review*, C. 118, S. 4, 2024, ss. 1081-1138.

SOYKAN Cavidan, “Avrupa İnsan Hakları İçtihatlarında Bilgi Edinme Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S.2, 2007, ss. 63-74.

SÖYLER Yasin, “Fransa’nın Seçim manipölasyonlarıyla Hukuki Mücadelesi ve Türkiye İçin Öneriler”, Editörler: Bülent Kent / Merve Ayşegül Kulular İbrahim, *Sosyal Medya Hukuku ve Yalan Haber Ülke İncelemeleri*, Adalet, Ankara, 2022, ss. 37-72.

SÖYLER Yasin, “İnternette Dezenformasyonla Mücadele Tartışmaları Bağlamında Anayasa Mahkemesinin Wikipedia Kararı”, *İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele*, On İki Levha, İstanbul, 2022, ss. 39-86.

SPANO Robert, “The Future of the European Court of Human Rights—Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law”, *Human Rights Law Review*, C. 18, S. 3, 2018, ss. 473-494.

SPIECKER DOHMANN Indra, “The Difference between Online and Offline Communication as a Factor in the Balancing of Interests with Freedom of Speech”,

Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, *Free Speech in an Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 91-106.

STOYKOVA Radina, “Encrochat: The Hacker with a Warrant and Fair Trials?”, *Forensic Science International: Digital Investigation*, C. 46, 2023, ss. 1-14.

STROEBEL Laura / LLEWELLYN Mark / HARTLEY Tricia / IP Tsui Shan / AHMED Mohiuddin, “A Systematic Literature Review on the Effectiveness of Deepfake Detection Techniques”, *Journal of Cyber Security Technology*, C. 7, S. 2, 2023, ss. 83-113.

STROWEL Alain, “Pondération Entre Liberté d’expression et Droit d’Auteur sur Internet: de la Réserve des Juges de Strasbourg à une Concordance Pratique par les Juges de Luxembourg”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, C. 100, 2014, ss. 889-911.

SUSI Mart, “The Right to Be Forgotten”, Editörler: Andreas von Arnould / Kerstin von der Decken / Mart Susi, *The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric*, Cambridge University Press, Cambridge, 2020, ss. 285-308.

SUVEREN Yaşar, “Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. 14, S. 3, 2022, ss. 414-426.

ŞAHBAZ İbrahim, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 2020, ss. 341-382.

ŞAHİN Muzaffer, “Siyasal İletişimde Anadolu Ajansı’nın Rolü”, *İletişim ve Diplomasi*, S. 4, 2014, ss. 107-127.

ŞAHİN Zeynep Burcu, “Dezenformasyonla Mücadelede İfade Özgürlüğü: İçeriğin Korunması ve 29. Madde”, *Yeni Medya Dergisi*, S. 15, ss. 282-299. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3315751> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

ŞENOL Cem, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A)”, *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 17, S. 50, 2022, ss. 331-352.

ŞİRİN Tolga / OCAK Kasım, “Kamu Hukukunda Sosyal Medya Sorunu: Resmî Kurum ve Yöneticilerin Sosyal Medya Hesaplarına İlişkin Düşünceler”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, S. 22, 2023, ss. 131-166.

ŞİRİN Tolga, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Göre Serbest Seçim Hakkı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 1-2, 2011, ss. 283-348.

TABAN Muhammed Hayati / GÜR İsmail, “Social Media as an Agent of Influence: Twitter Bots in Russia - Ukraine War”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 20, S. 47, 2024, ss. 99-122.

TANDOC Edson C. / TAN HUI RU Beverly / LEE HUEI Gabrielle / MIN QI CHARLYN Ng / CHUA Rachel Angeline / GOH Zhang Hao, “#CancelCulture: Examining Definitions and Motivations”, *New Media & Society*, C. 26, S. 4, 2024, ss. 1944-1962.

TANER Fahri Gökçen, “Suçsuzluk Karinesi ve Lekelenmeme Hakkının Kapsamı Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Masumiyet Karinesi ve Lekelenmeme Hakkı Sempozyumu*, 1. Bası, T.C. Adalet Bakanlığı, Ankara, 2022, ss. 68-79.

TANI Tomasso, “Legal Responsibility for False News”, *J. Int’l Media & Entertainment Law*, C. 8, S. 2, 2020, ss. 229-275.

TANSUĞ Çağla, “Kamu Görevlileri ve İdare Bakımından Vicdani Uyarı”, *YÜHFD*, C.XIX, 2022/2, ss. 941-990.

TEKKE Aynur / LALE Aybala, “Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 16 S. 2, 2021, ss. 45-62.

THIBAUT Simon, “Craig Silverman: Pionnier de l’Enquête Journalistique Sur la Désinformation en Ligne”, Editörler: Florian Sauvageau / Simon Thibault / Pierre Trudel, *Les Fausses Nouvelles, Nouveaux Visages, Nouveaux Défis*, Presses de l’Université Laval, Quebec, 2018, ss. 79-93.

TOMAIN Joseph A., “Advancing Technology & Aging Democracy”, Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, *Free Speech in an Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, 2013, ss. 77-90.

TOPÇU Emre / ÇAYCI Berk, “Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 Pandemisi Örneği”, *TAM Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2022, ss. 161–191.

TOSUN Çiğdem, “İrkçılık ve Nefret Söylemi Bağlamında George Floyd’un Ölümü Haberlerinin Analizi”, *OPUS International Journal of Society Researches*, C. 16, S. 32, 2020, ss. 5111-5152.

TOURKOCHORITI Ioanna, “The Digital Services Act and the EU as the Global Regulator of the Internet”, *Chicago Journal of International Law*, C. 24, S. 1, 2023, ss. 129-147.

TÖGEL Akif, “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, *Ankara Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2017, ss. 105-130.

TURGUT Cemile, “Alman Sosyal Ağ Kanunu (Netzwerkdurchsetzungsgesetz) Karşısında Türk Hukukundaki Sosyal Ağ Sağlayıcının Hukuka Aykırı İçerikten Sorumluluğunun Eleştirisi”, *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2024, ss. 457-476.

TURGUT Cemile, “İnternet Ortamında İfade Özgürlüğü ve 5651 Sayılı Kanun’un Yarattığı Caydırıcı Etki (Chilling Effect)”, *Hukuk Defterleri*, S. 36, 2022, ss. 36-38.

TURGUT Cemile, “Unutulma Hakkı İhlali Kararlarının Uygulanmasında Erişimin Engellenmesi, İçeriğin Yayından Çıkarılması Yaptırımlarının Anayasaya Aykırılığı:

AYM T. 11/10/2023, E. 2020/76, K. 2023/172 İptal Kararı”, Editörler: Korkut Kanadoğlu / Merve Duysak / Ahmet Mert Duygun / Güray Türker, Anayasa Mahkemesinin Temel Kararları Cilt 1, 1.Bası, On İki Levha, İstanbul, 2024, ss. 163-179.

TURGUT Nükhet, “İhtiyat İlkesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 1, 1996, ss. 67-102.

URAN MURPHY Peri, “Avrupa ve Amerikan Yargı Sistemlerinin “Unutulma Hakkı-İfade Özgürlüğü” Çatışmasına Yaklaşımı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 15, S. 58, 2024, ss. 103-146.

URHAN TORUN Bahar, “Sosyal Medyada #Hashtag Aktivizmi: #ALSIceBucketChallenge Örneği”, Social Mentality And Researcher Thinkers Journal, C. 5, S. 16, 2019, ss. 372-380.

UYGUN Oktay, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 127-198.

UYGUN Oktay, “Çağımızın İnsan Onuruna Yönelttiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 45- 84.

UYGUN Oktay, “Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 335-384.

UYGUN Oktay, “Evrensel İnsan Hakları Öğretisi ve İslam Hukuku Uzlaşabilir mi?”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 105-126.

UYGUN Oktay, “Mücadeleci Demokrasi ve Siyasi Partilerin Kapatılması”, Kamu Hukuku İncelemeleri, 2. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2013, ss. 787-816.

ÜZELTÜRK Saba Şahika Tahmaz, “Hacktivism’in Hukuken Kabul Edilebilmesi Mümkün mü?”, Editörler: Emine Eylem Aksoy Retornaz / Osman Gazi Güçlütürk, Gelişen Teknolojiler ve Hukuk IV: Siber Güvenlik, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, ss. 85-146.

VAJIC Nina / VOYATZİS Panayotis, “İnternet ve İfade Özgürlüğü: “Cesur Yeni Dünya” ve AIHM’nin Evrilen İçtihadı”, İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Nicolas Bratza’ya İthafen Kaleme Alınmış Makaleler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2012, ss. 359-373.

VAN DIJCK José / POELL Thomas, “Sosyal Medya Mantığını Anlamak”, (Çev. Ş. Koçak Kurt), Yeni Medya, S. 9, 2020, ss. 110-128.

VAN DIJCK José / POELL Thomas, “Understanding Social Media Logic”, Media and Communication, C. 1, S. 1, 2013, ss. 2-14.

VAN ENIS Quentin, “Filtrage et Blocage de Contenus sur Internet au Regard du Droit à la Liberté d'Expression”, *l'Europe des Droits de l'Homme à l'Heure d'Internet*, Larcier, Bruxelles, 2019, ss. 133-168.

VAN ENIS Quentin, “Le Droit de Recevoir des Informations ou des Idées par le Biais de l'Internet, Parent Pauvre de la Liberté d'Expression Dans l'Ordre Juridique Européen?”, *Journal Européen des Droits de l'Homme*, C. 2, 2015, ss. 173-201.

VAN ENIS Quentin, “Les Mesures de Filtrage et de Blocage de Contenus sur l'Internet: Un Mal (Vraiment) Nécessaire dans une Société Démocratique? Quelques Réflexions Autour de la Liberté d'Expression”, *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, C. 24, S. 96, 2013, ss. 859-886.

VAN GIFFEN Benjamin / HERHAUSEN Dennis / FAHSE Tobias, “Overcoming the Pitfalls and Perils of Algorithms: A Classification of Machine Learning Biases and Mitigation Methods”, *Journal of Business Research*, C.144, S. 6, 2022, ss. 93-106.

VOORHOOF Dick, “The European Convention on Human Rights: The Right to Freedom of Expression and Information Restricted by Duties and Responsibilities in a Democratic Society”, *Huqūq-i Bashari*, C. 7, S. 2, 2015, ss. 1-40.

VOORHOOF Dirk / CANNIE Hannes, “Freedom of Expression and Information in a Democratic Society the Added but Fragile Value of the European Convention on Human Rights”, *The International Communication Gazette*, C.72, S. 4-5, 2010, ss. 407-423.

VOSOUGHI Soroush / ROY Deb / ARAL Sinan, “The Spread of True and False News Online”, *Science*, C. 359, S. 6380, 2018, ss. 1146–1151.

WACHSMANN Patrick, “Le “Von Hannover non-substitution principle” à L'épreuve de la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de L'homme: sur la Conditionnalité de L'octroi D'une Marge D'appréciation Élargie en Matière de Liberté D'expression”, *Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Síofra O'Leary / Marialena Tsirli, Liber Amicorum Robert Spano*, Anthemis, London, 2022, ss. 747-758.

WANG Xiaowan / XIE Huiyin / JI Shan / LIU Liang / HUANG Ding, “Blockchain-based Fake News Traceability and Verification Mechanism”, *Heliyon*, C. 9, S. 7, 2023, ss. 1-10.

WELLS Christina E., “The Promise and Peril of Protesting In The Internet Era”, *Editörler: Clive Walker / Russell L. Weaver, Free Speech In An Internet Era*, Carolina Academic Press, Durham, ss. 65-76.

WINTERSIECK Amanda L., “Debating the Truth: The Impact of Fact-Checking During Electoral Debates”, *American Politics Research*, C. 45, S. 2, 2018, ss. 304-331.

WITZLEB Normann / PATERSON Moira, “Micro-targeting in Political Campaigns: Political Promise and Democratic Risk”, *Editörler: Uta Kohl / Jacob Eisler, Data-Driven Personalisation in Markets, Politics and Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021, ss. 223-240.

WU Tim, “Network Neutrality, Broadband Discrimination”, *Journal of Telecommunications and High Technology Law*, C. 2, 2003, ss. 141-179.

YALÇIN SOYSAL Adalet, “Temel Kuramsal Yaklaşımlar Bağlamında Bilgi Uçurma (Whistleblowing) Kavramı”, *Adalet Dergisi*, S. 71, 2023, ss. 1189 – 1212.

YANARATEŞ Erkan, “Media Literacy: A Conceptual Analysis”, *Social Scientific Centered Issues*, C. 2, S. 2, 2020, ss. 89-102.

YAYLA Atilla, “Totaliterizm ve Dezenformasyon”, *Liberal Düşünce Dergisi*, C. 25, S. 98, 2020, ss. 125-146.

YERLİKAYA Fahrettin Burak / SEVER Melih, “Linç Kültürü: Klavye İnfazı mı, Adalet İsteği mi?”, Editörler: Mehmet İnce / Ayşe Alişan Şen, *Dijitalleşme ve Yönetim*, 1. Bası, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2023, ss. 133-148.

YEŞİLÇAYIR Celal, “Şüphe, Eleştirel Düşünce ve Doğru Bilgi İlişkisi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, 2023, ss. 479-490.

YETKİN Erdi, “Cumhuriyet’in İkinci Yüzyılına Girerken Türk Ceza Hukuku İçin İki Önemli Tehlike Kaynağı: Ceza Hukukunda Tersine Dalga ve Tipe Uygunluk Düşüncesinde Değer Erozyonu”, *Hukuk Defterleri*, S. 38, 2023, ss. 24-28.

YILDIRAN ÖNK Ürün, “Baudrillard Perspektifinden Bir Kitle İletişim ve Sanat Aracı Olarak Simülasyon Evreninde Televizyon”, *Selçuk İletişim*, C. 5, S. 4, 2009, ss. 201-218.

YILDIZ Ali Kemal / ALTUNÇ Sinan / AKSOY RETORNAZ Emine Eylem, “Türkiye Ulusal Grup Raporu”, *Suç ve Ceza Dergisi*, S. 4, 2012, ss. 61-91.

YILDIZ KAYADEVİR Reyhan, “Sözde Kamusal Alanlarda Hayalet Demokrasi: Kamusal Alan Kavramına Simülasyon Kuramı Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme”, *ICHES Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresi*, 2019, ss. 319-335.

YILMAZ Aslı Ekin, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Tehlike Suçlarının Düzenlenişine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3, 2020, ss. 155-176.

YUSUFOĞLU BİLGİN Fülürya, *Dijital Piyasalarda Yer Sağlayıcıların Hukuki Sorumluluğu*, 1. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2021.

YÜKSEK İsmail, “Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi İçtihatlarında Nefret Söylemi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, 2019, ss. 438-451.

YÜKSEL Saadet, “Interplay Between The Principles of Rule of law And The Process-based Review”, Editörler: Jon Fridrik Kjølbro / Síofra O’Leary / Marialena Tsirli, *Liber Amicorum Robert Spano*, Anthemis, London, 2022, ss. 771-780.

YÜZER Dilara, “Basın Yoluyla Adli Haberlerin Verilişi ve Suçsuzluk Karinesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, Özel Sayı, 2013, ss. 1653-1694.

ZERİLLİ Linda M.G., “Alternatif Gerçekler Çağında Bilgi Teyidi ve Hakikat Anlatıcılığı”, Hakikat Sonrası, Cogito, Yapı Kredi, S. 104, 2021, ss. 29-48.

Tezler

AUGUSTINIS VALLE MACHADO SILVA Juliana, The Political Micro-Targeting Threats to Democracy: Building Legal Solutions to Preserve Fair Elections, Yüksek Lisans Tezi, Amsterdam, University of Amsterdam Faculty of Law, 2020.

BAŞHAN Erdem, Gelişen İletişim Teknolojileriyle Değişen Anlatım Yolları Üzerinden Yeni Medyanın İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

BUKHARI Syed Muhammad Farrukh, İslam Ülkelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Yürürlüğe Konulması ve Uygulanması: Problemler ve Beklentiler, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2021.

CENGİZ Burcu, Türk Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi Sonucunda Verdiği Kararların Nitelikleri ve Etkileri, Yasama Uzmanlığı Tezi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 2014.

DARAGENLİ Vesile Sonay, Tehlike Suçları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

DEMİR Esra, İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

GÖNENÇ Enver Özgür, Agence France Presse ve Anadolu Ajansı’nın Karşılaştırması, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

MEMİŞ Pınar, Adil Yargılanma Hakkının Unsuru Olarak Masumiyet Karinesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Ö FATHAIGH Rónán, Article 10 and the Chilling Effect: A Critical Examination of How the European Court of Human Rights Seeks to Protect Freedom of Expression from the Chilling Effect, Doktora Tezi, Gent, Ghent University Faculty of Law and Criminology, 2019, <https://biblio.ugent.be/publication/8620369> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

ÖZGAN Senem, Yeni İletişim Ortamlarında Benlik Sunumu ve Benlik Saygısı: Kuşaklar Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

ÖZLÜ Ceren Ezgi, ABD Yüksek Mahkemesi ve İHAM Kararları Işığında İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

PLAIZIER Cees, Micro-targeting consent: A Human Rights Perspective on Paid Political Advertising On Social Media, Yüksek Lisans Tezi, Amsterdam, University of Amsterdam Institute for Information Law, 2018.

RUSS Michael, Evaluating the European Union's Response to Online Misinformation and Disinformation: How to Address Harm While Maximising Freedom of Expression?, Edinburgh, The University of Edinburgh School of Law, 2021, <https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/39399/Russ2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

SÖNMEZ Mehmet Ferhat, Sosyal Kimliklerin İnşasında Sosyal Medyanın Farklı Bölgelerdeki Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Karşılaştırmalı Analizi, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

TÜRKOĞLU Gökhan, Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Gizliliğin İhlali Suçları (TCK M. 285/1-3), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

ULUK Murat, Yeni Medyada “Yalan Haber” ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak Teyit.org Örneği Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

ÜRKEK Resul, Jean Baudrillard ve Tüketim Toplumu, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

İnternet Kaynakları

‘Repolonization’: Poland again Hints at Limiting Foreign Media Ownership, 05.10.2020, International Press Institute, <https://ipi.media/repolonization-poland-again-hints-at-limiting-foreign-media-ownership/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

“Araştırma: Twitter Botları ve Rus Troller Aşılar Hakkında Yanlış Bilgi Yayıyor.”, 22.09.2018, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/arastirma-twitter-botlari-ve-rus-troller-asilar-hakkinda-yanlis-bilgi-yayiyor> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

“Facebook Türkiye'yi Dolandırıyor: BOTAŞ Taklitli, Mikro Hedefleme, Yapay Zeka ve Oltalama Yöntemlerini Eş Zamanlı Kullanan Dolandırıcılık Faaliyetleri Tespit Ettik”, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/facebook-turkiyeyi-yapay-zeka-ile-dolandiriyor> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

“Fidesz & Co. Flooded Social Media with Anti-Western Hostile Disinformation in Hungary’s Election Campaign, Reaching EU Spending Records”, 2024, Political Capital, https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Uncovering_analyzing_debunking_and_researching_sponsored_disinfo_project_summary_2024.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

“Stop Terror-Financing and Tax Penalties on American Hostages Act”, <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/9495/text> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

“Why We're Concerned About Profiling and Micro-targeting in Elections”, 30.04.2020, Privacy International, <https://privacyinternational.org/news-analysis/3735/why-were-concerned-about-profiling-and-micro-targeting-elections> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

“Yanlış veya Yanılıtcı Bilgi” ile İlgili Hüküm Hakkında Ceza Kanunu Değişiklik Tasarısı Acil Ortak Görüşü, 07.10.2022, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü (DGİ), <https://d.barobirlik.org.tr/2022/venedikkomisyonu.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

2018 Code of Practice on Disinformation, European Union, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-code-practice-disinformation-achievements-and-areas-further-improvement> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation, European Union, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

6-28 Şubat Tarihleri Arasında Basında Nefret Söylemi Analizi, Hrant Dink Foundation, <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/dijital-teknolojileri-kullanarak-nefret-soylemi-ve-ayrimcilikla-mucadele/4140-nefret-soylemi-dezenformasyon-ve-kriz-donemleri> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

A Letter on Justice and Open Debate, 07.07.2020, Harper’s Magazine, <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

A Multi-dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation, European Commission, 2018, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

Access to Internet and Freedom to Receive and Impart Information and Ideas, Factsheet, 2024, ECHR, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Access_Internet_ENG (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Access to Remedy in Cases of Business-Related Human Rights Abuse: An Interpretive Guide, 18.10.2024, United Nations, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/business/access-to-remedy-bhr-interpretive-guide-advance-version.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

AKANDJI-KOMBE Jean-François, “Positive obligations under the European Convention on Human Rights A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights”, 2007, Human Rights Handbooks, European Council, <https://rm.coe.int/168007ff4d> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

AKDENİZ Yaman / GÜVEN Ozan, “Fahrenheit 5651: Sansürün Yıkıcı Etkisi”, Engelli Web Raporu 2020, Ağustos 2021, İfade Özgürlüğü Derneği, https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2020.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

AKDENİZ Yaman / GÜVEN Ozan, “Sulh Ceza Hakimliklerinin Gölgesinde Anayasa Mahkemesi”, Web Raporu 2022, Temmuz 2023, İfade Özgürlüğü Derneği, https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2022.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

AKDENİZ Yaman, “Report of the OSCE Representative on Freedom of the Media on Turkey and Internet Censorship”, 2010, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/d/41091.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

ALAN Ümit, “Medya ve Dezenformasyon Özgürlüğü Arasında: Avrupa Medya Özgürlüğü Yasası”, 25.03.2024, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/medya-ve-dezenformasyon-ozgurlugu-arasinda-avrupa-medya-ozgurlugu-yasasi?s=03> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Araştırma: Teyitçilik Yanlış Bilgi Salgınına Çözebilir Mi?, 2022, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/teyitcilik-yanlis-bilgi-salginini-cozebilir-mi> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

ARBESMEN Samuel, “Paradox of Hoaxes: How Errors Persist, Even When Corrected”, 2020, (Çev. C. Başaçek), “Yanlış Paradoksu: Yanlış Bilgi Düzeltildiğinde Bile Nasıl Yayılmaya Devam Edebiliyor?”, 14.01.2023, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/yanilgi-paradoksu-yanlis-bilgi-duzeltildiginde-bile-nasil-yayilmaya-devam-edebiliyor> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Article 29 Data Protection Working Party, Opinion 01/2014 on the Application of Necessity and Proportionality Concepts and Data Protection within the Law Enforcement Sector, 27.04.2014, https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp211_en.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Artificial Intelligence Liability Directive, February 2023, European Parliamentary Research Service, European Union, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI\(2023\)739342_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI(2023)739342_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

Assemblée Parlementaire, Le Droit D'accès à Internet, Résolution 1987, 2014, Conseil de l'Europe, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-FR.asp?fileid=20870&lang=FR> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Assessment of the Code of Practice on Disinformation – Achievements and Areas for Further Improvement, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-code-practice-disinformation-achievements-and-areas-further-improvement> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Aşı Karşıtı Mitler, <https://www.verywellhealth.com/information-and-history-about-vaccination-and-vaccines-2633706> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Artun ve Güvenir (Başvuru No. 75510/01) Grubu Tavsiye Kararı, <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-37418> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Resmî Belgelere Erişme Konusunda Üye Devletlere Tavsiye Kararı Rec(2002)2 <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/522/dosya/2722-02-202212-35-pm.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, 11-12 Mart 2016, Hukuk Devleti Kontrol Listesi, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-tur) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Avrupa Konseyi, 28.01.1981 tarihli 108 no'lu Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi (108 No'lu Sözleşme), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020140848108_tur.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Avrupa Konseyi 108+ Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi ve Açıklayıcı Raporu, Türkçe tercümesi için bkz. <https://itlaw.bilgi.edu.tr/media/document/2019/09/avrupa-konseyi-108plus-konvansiyon-tercume.pdf> (Erişim Tarihi: 12.02.2025).

BAI Hui / VOELKEL Jan / EICHSTAEDT Johannes / WILLER Robb, "Artificial Intelligence Can Persuade Humans on Political Issues", 2023, Research Square, https://assets-eu.researchsquare.com/files/rs-3238396/v1_covered_61d6cb87-346c-47a0-a741-01c5a191e518.pdf?c=1694141729 (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression, Broadband Commission Research Report on 'Freedom of Expression and Addressing Disinformation on the Internet', 2020, [International Telecommunication Union (ITU), UNESCO], https://www.broadbandcommission.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2023/01/WGFoEDisinfo_Report2020-compress.pdf. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

BALKAN Edim / ÜNVER Akın, "Dezenformasyonla Mücadele: Politika Çerçevesi", Eylül 2023, EDAM https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-27-09-2023-00-42-46.pdf (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

BALKAN Ekin / ÜLGEN Sinan, "Dezenformasyonla Mücadelede Özdenetim ve Düzenlemenin Rolü", 2023, EDAM, https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-11-09-2023-23-57-27.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Barış İçin Akademisyenler, <https://barisicinakademisyenler.net/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T2/WebOnergeMetni/aa9392cb-10d8-46e9-bbb1-2ecf2e6012ec.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2025).

BAŞARAN Pelin / KARAN Ulaş, Sanatsal İfade Özgürlüğü Kılavuzu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/23/Sanatsal_Ifade_Ozgurlugu_Kilavuzu_.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

BATEMAN Jon / JACKSON Dean, “Countering Disinformation Effectively: An Evidence-Based Policy Guide”, 2024, Carneige, https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Carnegie_Countering_Disinformation_Effectively.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

BAYER Judit, “Double Harm to Voters: Data-driven Micro-targeting and Democratic Public Discourse”, Internet Policy Review, C. 9, S. 1, 2020, <https://policyreview.info/pdf/policyreview-2020-1-1460.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

BAYER Judit / BARD Petra / VOSYLİÜTÈ Lina / LUK Ngo Chun, “Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) in the European Union. A Comparative Study”, 30.06.2021, EU-CITIZEN, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4092013 (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

BENNETT Collin J. / ODURO-MARFO Smith, “Privacy, Voter Surveillance and Democratic Engagement: Challenges for Data Protection Authorities”, International Conference of Data Protection and Privacy Commissioners (ICDPPC), University of Victoria, <https://rm.coe.int/report-privacy-voter-surveillance-and-democratic-engagement-2774-4663-/1680a10852>. (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

BICKERT Monika, “Enforcing Against Manipulated Media”, 06.01.2020, Meta, <https://about.fb.com/news/2020/01/enforcing-against-manipulated-media/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Bilişsel Önyargılar Sözlüğü, <https://www.davranisbilimleri.org/bilissel-onyargilar-sozlugu/?name-directory-search-value=otomasyon+%C3%B6nyarg%C4%B1s%C4%B1&dir=1> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948, Birleşmiş Milletler, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, 2011, Birleşmiş Milletler, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/bhr_ungp_rehberilkelerrapor.29.05.23_web.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966, Birleşmiş Milletler. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

Birleşmiş Milletler, İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/bhr_ungp_rehberilkelerrapor.29.05.23_web.pdf. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

BLEYER-SIMON Konrad, “Disinformation Landscape in Hungary”, 26.06.2023, EU Disinfo Lab, <https://www.disinfo.eu/publications/disinformation-landscape-in-hungary> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

BRACUS Ana, “I Never Put My Name On a Doorbell, Report On How Prepare, React, and Combat Disinformation And Harassment In Election Cycles”, 2024, Faktograf and the International Press Institute, https://ipi.media/wp-content/uploads/2024/08/REPORT_FAKTOGRAF_ENG_zp_pregled-1.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

BRANDON Russell, “Twitter is Complying with More Government Demands under Elon Musk”, 27.04.2023, Rest of World, <https://restofworld.org/2023/elon-musk-twitter-government-orders/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

CADWALLADR Carole / GRAHAM-HARRISON Emma, “How Cambridge Analytica Turned Facebook ‘Likes’ into a Lucrative Political Tool”, 17.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/17/facebook-cambridge-analytica-kogan-data-algorithm> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

CADWALLADR Carole / GRAHAM-HARRISON Emma, “Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach”, 17.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

CADWALLADR Carole, “‘I Made Steve Bannon’s Psychological Warfare Tool’: Meet the Data War Whistleblower”, 18.03.2018, The Guardian, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 05.08.1990, World Conference on Human Rights, <http://hrlibrary.umn.edu/instree/cairodeclaration.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

CALLANAN Cormac / GERCKE Marco / DE MARCO Estelle / DRIES-ZIEKENHEINER Hein, “Filtrage d’Internet – Équilibrer les Réponses à la Cybercriminalité Dans une Société Démocratique”, 2010, Juriscom, <http://juriscom.net/documents/lib20100520.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Cancel Culture, Is Cancel Culture Good for Society?, 2025, <https://www.britannica.com/procon/cancel-culture-debate> (Erişim tarihi: 22.01.2025).

CATTS Ralph / LAU Jesus, Towards Information Literacy Indicators, 2008, UNESDOC Digital Library, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000158723> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 08.04.1994, United Nations Human Rights Committee, <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1994/en/26900> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote), The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service (25 No'lu Genel Yorum), 12.07.1996, United Nations Human Rights Committee, <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1996/en/28176> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

CDL-AD (2024)020-e, Urgent Opinion on the Law of Georgia on Transparency of Foreign Influence, Issued on 21 May 2024, Pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Revised Rules of Procedure, Endorsed by the Venice Commission at its 139th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2024), Council of Europe, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)020-e) (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

CDL-AD(2017)015-f, Hongrie - Avis Concernant le Projet de Loi sur la Transparence des Organisations Recevant de L'aide de L'étranger, Council of Europe, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)015](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)015) (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

CETS 174- Explanatory Report to the Civil Law Convention on Corruption, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16800cce45> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Chapter 23: Monitoring Human Rights in the Context of Elections, Manual On Human Rights Monitoring, United Nations Human Rights Office of High Commissioner, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Chapter23-MHRM.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Charting a Way Forward on Online Content Regulation, 17.02.2020, <https://about.fb.com/news/2020/02/online-content-regulation> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

CHOWDHURY Areeq, "Unmasking Facial Recognition: An Exploration of the Racial Bias Implications of Facial Recognition Surveillance in the United Kingdom", 2020, WebRoots Democracy, <https://webrootsdemocracy.org/wp-content/uploads/2020/08/unmasking-facial-recognition-webroots-democracy.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Civic Integrity Policy, August 2023, X, <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/election-integrity-policy> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174), Council of Europe, <https://rm.coe.int/168007f3f6> (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

Civil Society Joint Statement on the Use of Surveillance Spyware in the EU and Beyond, 03.09.2024, The Centre for Democracy & Technology Europe,

<https://cdt.org/insights/civil-society-joint-statement-on-the-use-of-surveillance-spyware-in-the-eu-and-beyond/>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

CJEU Landmark Rulings on “Credit Ranking” and Review of DPAs, 7.12.2023, Noyb, <https://noyb.eu/en/cjeu-landmark-rulings-credit-ranking-and-review-dpas> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Code Électoral, République Française, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070239/LEGISC TA000006148468/#:~:text=Chaque%20candidat%20à%20l'élection,trois%20mois%20précédant%20le%20scrutin (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Commission Reports on 2019 European Elections: Fostering European Debates and Securing Free and Fair Elections, 19.06.2020, European Union, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1123 (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Commission Welcomes the Integration of the Revised Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online into the Digital Services Act, 2025, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_300?s=03 (Erişim Tarihi: 20.01.2025).

Communication de la Commission au Parlement Européen, au Conseil, au Comité Économique et Social Européen et au Comité des Régions: Lutter Contre la Désinformation en Ligne: une Approche Européenne, 2018, European Commission, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, 26.04.2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Communication From The Commission to the European Parliament, The Council, The Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Comprehensive Approach on Personal Data Protection in the European Union, 4.11.2010, European Commission, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0609:FIN:EN:PDF> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, On the European Democracy Action Plan, COM(2020) 790, 03.12.2020, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0790> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Communications Act 2003, Legislation United Kingdom, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/contents> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Conseil de l'Europe, Déclaration sur la liberté de la Communication sur l'Internet 28.05.2003, Conseil De l'Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805dfbe1%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805dfbe1%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), 25.06.1998, UNECE, United Nations, <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Convention on Access to Official Documents, CETS No. 205, Tromsø, 18.06.2009, Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680084826> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

COSTA Jean-Paul, "The Links Between Democracy and Human Rights Under the Case-Law of the European Court of Human Rights", 05.06.2008, European Court of Human Rights, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20080605_Costa_Helsinki_ENG (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

COUGHLAN Sean, "Kate, Princess of Wales: I am Having Cancer Treatment", 22.03.2024, BBC, <https://www.bbc.com/news/uk-68641441> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by means of Criminal Law, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0913> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Council Regulation (EU) 2019/796 of 17 May 2019 Concerning Restrictive Measures Against Cyber-Attacks Threatening the Union or its Member States, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2019%3A129I%3ATOC> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Council Regulation (EU) 2020/1998 of 7 December 2020 Concerning Restrictive Measures Against Serious Human Rights Violations and Abuses, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2020:410I:TOC> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Report of the Secretary-General, 12.08.2022, United Nations, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/459/24/pdf/n2245924.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Countering Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs): an Imperative for a Democratic Society, Resolution 2531 (2024), Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/33355/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Criminalising Deepfakes – the UK's New Offences Following the Online Safety Act, 21.05.2024, Herbert Smith Freehills,

<https://www.herbertsmithfreehills.com/notes/tmt/2024-05/criminalising-deepfakes-the-uks-new-offences-following-the-online-safety-act#:~:text=On%2016%20April%202024%2C%20the,the%20upcoming%20Criminal%20Justice%20Bill> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

CUĞ Yalçın, “Etki Ajanlığı' Yasalaşma Yolunda: İktidar Kısmi Geri Adım Attı Ama Belirsizlik Sürüyor”, 26.10.2024, Sol Gazete, <https://haber.sol.org.tr/haber/etki-ajanligi-yasalaşma-yolunda-iktidar-kismi-geri-adim-atti-ama-belirsizlik-suruyor-395760>. (Erişim Tarihi: 9.11.2024).

CVJETIĆANIN Tijana, “Harassment of Fact-checking Media Outlets in Europe”, 24.05.2023, Faktograf and the International Press Institute, <https://faktograf.hr/wp-content/uploads/2023/06/harrasment-emif-report-final.pdf> (Eriřim Tarihi: 11.11.2024).

ÇAVUŞ Gülin, “Global Fact 10: Platformlar Yanlış Bilgiyle Mücadele Konusunda Kararlı Mı?”, 24.08.2023, Teyit, <https://teyit.org/ekipten/global-fact-10-platformlar-yanlis-bilgiyle-mucadele-konusunda-kararli-mi> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

ÇAVUŞ Gülin, “Medyada Güven Erozyona Uğrarken Doğrulama Platformları Neden Önemli”, 2018, Medya ve Yalanlar, https://www.academia.edu/37369113/Medyada_g%C3%BCven_erozyona_u%C4%9Frarken_do%C4%9Frulama_platformlar%C4%B1_neden_%C3%B6nemli (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

ÇEKİN Beril, “Demokrasiye Tıkac SLAPP Davaları”, 01.04.2014, Üstad Avukatlık Meslek Dergisi, <https://ustaddergi.com.tr/demokrasiye-tikac-slapp-davaları/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Çevre İhtilaflarında SLAPP: Kamu Katılımına Karşı Stratejik Dava, 2023, Mekânda Adalet Derneğı, https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2023/04/MAD_SLAPP_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

DALE Daniel, “Fact Check: Trump Falsely Claims He'd Promised Mexico Would Pay for ‘a Piece’ of the Border Wall”, 30.10.2023, CNN, <https://edition.cnn.com/2023/10/30/politics/fact-check-trump-mexico-piece-border-wall/index.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Danıştay Basın Kartı Yönetmeliğini Esastan İnceleyecek, 19.05.2022, Türkiye Gazeteciler Sendikası, <https://tgs.org.tr/danistay-basin-karti-yonetmeligini-esastan-inceleyecek/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

DE HERT Paul / CHOMCZYK PENEDO Andres, “A Democratic Alternative to the Digital Services Act's Handshake Between States and Online Platforms to Tackle Disinformation”, 2022, EU Law Analysis, <https://eulawanalysis.blogspot.com/2022/01/a-democratic-alternative-to-digital.html> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

DE NAEYER Babette, “The Pablo Hasél Case 2.0: Slander and Defamation of the Spanish Crown According to the ECtHR”, 19.12.2023, Strasbourg Observers,

<https://strasbourgobservers.com/2023/12/19/the-pablo-hasel-case-2-0-slander-and-defamation-of-the-spanish-crown-according-to-the-ecthr/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Décision n° 2020-801 DC du 18 Juin 2020, Loi Visant à Lutter Contre les Contenus Haineux Sur Internet, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2020/2020801DC.html>. (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Declaration 490, Shaping Nato for the Next Generations at the Washington Summit, 2024, NATO Parliamentary Assembly, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2024-05/034%20SESP%2024%20E%20%20-%20DECLARATION%20490%20-%202024%20NATO%20SUMMIT.pdf> (Erişim Tarihi: 9.11.2024).

Declaration of the Committee of Ministers on Human Rights and the Rule of Law in The Information Society, 13.05.2005, Council of Europe, https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Public_participation_internet_governance/Declaration-Information-Society/011_DeclarationFinal%20text_en.asp (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Declaration of the Committee of Ministers on the Desirability of International Standards dealing with Forum Shopping in Respect of Defamation, “Libel Tourism” to Ensure Freedom of Expression, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805ca6ce> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Democracy Disrupted?, Personal Information and Political Influence?, 11.07.2018, Information Commissioner’s Office, <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2259369/democracy-disrupted-110718.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Dezenformasyona Karşı Dayanıklılıkta Sivil Toplumun Rolü: Pandemi Sürecinde Türkiye, 2021, TUIC Akademi, <https://www.tuicakademi.org/dezenformasyona-karsi-dayaniklilikta-sivil-toplumun-rolu-pandemi-surecinde-turkiye/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Dezenformasyonla Mücadele Rehberi, <https://www.dmm.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/dezenformasyon-rehberi.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

DICKSON Stewart, Report on Foreign interference in electoral processes at local and regional levels, Committee on the Monitoring of the implementation of the European Charter of Local Self-Government and on the respect of Human Rights and the Rule of Law at local and regional levels, CG(2025)48-10, 26 March 2025.

Digital Microtargeting Political Party Innovation Primer 1, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA), 2018, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/digital-microtargeting.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on Combating Terrorism and Replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and Amending Council Decision 2005/671/JHA, Official Journal of the

European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L0541> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the Coordination of Certain Provisions Laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of Changing Market Realities, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018L1808> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Directive 2002/22/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on Universal Service and Users' Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services, Universal Service Directive, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32002L0022> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector (Directive on Privacy and Electronic Communications), European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32002L0058> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography, and Replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0093> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the Protection of Persons Who Report Breaches of Union Law, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng> (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on Protecting Persons who Engage in Public Participation from Manifestly Unfounded Claims or Abusive Court Proceedings ('Strategic Lawsuits Against Public Participation'), PE/88/2023/REV/1, 16.04.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1069/oj/eng> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).

Disinformation and Freedom of Expression, Association for Progressive Communications, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/disinformation/2-Civil-society-organisations/APC-Disinformation-Submission.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the OSCE, Copenhagen, 29.06.1990, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Donald Trump Shuts Down CNN Reporter: “You're Fake News.”, <https://www.youtube.com/watch?v=Vqpzk-qGxMU> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Draft Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Council of Europe, <https://rm.coe.int/-1493-10-1b-committee-on-artificial-intelligence-cai-b-draft-framework/1680aee411> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

DROSOPOULOS Mary, “Greece: Media Freedom is Stifled Also by Criminalising “Fake News””, Resource Centre on Media Freedom in Europe, <https://www.rcmediafreedom.eu/Tools/Legal-Resources/Greece-media-freedom-is-stifled-also-by-criminalising-fake-news> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

DURMUŞ Betül, “The CERD Stands Firm Against Racist Hate Speech: Jallow v. Denmark”, 2023, Blog of the European Journal of International Law, <https://www.ejiltalk.org/the-cerd-stands-firm-against-racist-hate-speech-jallow-v-denmark/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

DURSUN Kenan, “Daha Doğru Sonuçlar Sağlayan En İyi 5 Alternatif Google Görsel Arama”, 25.11.2022, Sivilalan, <https://sivilalan.com/2022/11/25/daha-dogru-sonuclar-saglayan-google-resim-arama-alternatifleri/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

EBIHARA Jennie, “Combatting Tech with More Tech: Blockchain’s Role in Tackling Digital Misinformation”, Rewired, <https://stanfordrewired.com/post/blockchain-tackling-digital-misinformation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

ECRI General Policy Recommendation N°15 on Combating Hate Speech- Adopted on 8 December 2015, Council Of Europe, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

ECRI General Policy Recommendation No. 7 On National Legislation To Combat Racism And Racial Discrimination Adopted On 13 December 2002 And Amended On 7 December 2017, Council of Europe, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık: Öğretmenden Öğretmene El Kitabı, Ekim 2021, Teyit & Öğretmen Ağı, https://teyit.org/publications/eyJhbGciOiJIUzI1NiIsInR5cCI6IkpXVCJ9.eyJlbWFpbiCI6InR1Z2NiZHV5Z3Vrb2tzYWxhZ21haWwY29tliwicHVibGljYXRpb25JRCI6InZibDUxY2tpZjYiLCJsYW5nIjoidHliLCJpYXQiOiJlMDQ4MjN9.sfY2HyHB_1Dtjv8WPvzuI3v6MPc8Qr05LmtVfunUWnE (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Election Observation Handbook, Sixth Edition, 2010, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/68439.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

ELMAS Tuğrulcan, “Analyzing Activity and Suspension Patterns of Twitter Bots Attacking Turkish Twitter Trends by a Longitudinal Dataset”, 2023, <http://arxiv.org/pdf/2304.07907> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

ERGA, Internal Media Plurality in Audiovisual Media Services in the EU: Rules & Practices, 2018, <https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2019/01/ERGA-2018-07-SG1-Report-on-internal-plurality-LQ.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

ERSAY Bala Ulaş, “Seçimlerin Gizli Kadercisi: Türkiye’de Siyasi Mikro Hedefleme Kampanyalarının Yolculuğu”, 12.05.2023, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/secimlerin-gizli-kadercisi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence, 8.06.2023, Updated 18.06.2024, European Union, <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

EU and International Partners Put Forward a Declaration for the Future of the Internet, 28.04.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2695 (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

EU Imposes Sanctions on State-owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik's Broadcasting in the EU, 02/03/2022, Council of European, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rtrussia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

EUI, RSC, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), (2023), Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the Year 2022, European University Institute, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/75753> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Euronews, Deutsche Welle and Voice of America Face Website Blocks over RTK Licensing Decision, 15.02.2022, Safety of Journalists Platform, <https://fom.coe.int/en/alerte/detail/107637116> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

European approach to artificial intelligence, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence>
Global Principles On National Security And The Right To Information (Tshwane Principles), <https://whistleblowingnetwork.org/WIN/media/pdfs/National-security-INT-2013-global-principles-national-security.pdf> (Erişim tarihi: 21.02.2025).

European Commission, “Commission Endorses the Integration of the Voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act”, 13.02.2025, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_505 (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

European Commission, 2018, “State of the Union 2018: European Commission Proposes Measures for Securing Free and Fair European Elections.” Press Release, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_5681 (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

European Commission, 2023, “Defence of Democracy – Commission Proposes to Shed Light on Covert Foreign Influence”, Press Release,

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6453 (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

European Parliament Legislative Resolution of 13 March 2024 on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)), European Union, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.html (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

European Parliament Legislative Resolution of 5 July 2022 on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC (COM(2020)0825 – C9-0418/2020 – 2020/0361(COD)), European Union, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0269_EN.html. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

European Parliament Resolution of 15 June 2017 on Online Platforms and the Digital Single Market, 2017, European Union, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0272_EN.html. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

European Parliament Resolution of 9 March 2022 on Foreign Interference in All Democratic Processes in the European Union, 2022, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022IP0064>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

European Parliament Resolution of 9 March 2022 on Foreign Interference in All Democratic Processes in the European Union, Including Disinformation (2020/2268(INI)), European Union, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022IP0064#ntr27-C_2022347EN.01006101-E0027 (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Eva Glawischnig-Piesczek v. Facebook Ireland, 3/10/2019, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218621&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1931190> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Facebook'un Doğrulama Programı Türkiye'de Teyit İş Birliğiyle Hayata Geçiyor, 31.05.2018, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Fact Check: Greta Thunberg 'Vegan Grenades' TV Interview is Deepfake, 30.10.2023, Reuters Fact Check, <https://www.reuters.com/fact-check/greta-thunberg-vegan-grenades-tv-interview-is-deepfake-2023-10-30/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

FARKAS Lilla, Data Collection in the Field of Ethnicity, Justice and Consumers, 2017, European Commission, https://commission.europa.eu/system/files/2021-09/data_collection_in_the_field_of_ethnicity.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

FARRIS Laura, “Government Cracks Down on ‘Deepfakes’ Creation”, 16.04.2024, Press Release of UK Ministry of Justice, <https://www.gov.uk/government/news/government-cracks-down-on-deepfakes-creation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

February Infringements Package: Energy, 15.02.2023, European Commission, https://energy.ec.europa.eu/news/february-infringements-package-energy-2023-02-15_en (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Filtrage, Blocage et Suppression de Contenus Illégaux sur L’internet, 20.12.2015, Lausanne, Institut Suisse de Droit Comparé, <https://rm.coe.int/1680657b4d> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Financing of Political Parties, Recommendation 1516 (2001), Council of Europe Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/16907/html> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

FOÇA Mehmet Atakan, “Sözlük: Yanlış Bilginin En Yaygın Yedi Türü”, 01.03.2019, Teyit, <https://teyit.org/ekipten/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Foreign Agents Registration Act (FARA): An Overview, 05.01.2024, Congressional Research Service, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10499#:~:text=%E2%80%9CThe%20Foreign%20Agents%20Registration%20Act,in%20light%20of%20their%20associations.%E2%80%9D> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Forensic Methodology Report: How to Catch NSO Group’s Pegasus, 2021, Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/documents/doc10/4487/2021/en/>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

FUNKE Daniel, “Where There’s a Rumor, There’s an Audience. This Study Sheds Light On Why Some Take Off”, 31.10.2017, Poynter, <https://www.poynter.org/fact-checking/2017/where-theres-a-rumor-theres-an-audience-this-study-sheds-light-on-why-some-take-off/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

GELEN Emir, “Seçim Sürecinde Dezenformasyonla Mücadele Kararlılığımız”, 12.04.2023, Tiktok, <https://newsroom.tiktok.com/tr-tr/election-integrity-efforts> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

General Comment Adopted by the Human Rights Committee Under Article 40, Paragraph 4, of the International Covenant on Civil And Political Rights, Addendum General Comment No. 25 (57), 27 August 1996, United Nations Human Rights Committee, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F21%2FRev.1%2FAdd.7&Lang=en (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

General Comment No. 11: Prohibition of Propaganda for War and Inciting National, Racial or Religious Hatred (Art. 20), 29/07/1983, UN Human Rights Committee, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/CCPRGeneralCommentNo11.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities, 23.06.2017, United Nations <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2017-state-obligations-context> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).

General Comment No. 36 on Article 6: Right to Life, 03.09.2019, CCPR/C/GC/36, United Nations Human Rights Committee, <https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/36> (Erişim tarihi: 14.02.2025).

General Data Protection Regulation (GDPR), European Union, Erişim için bkz. <https://gdpr-info.eu/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, 2015, Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

General Recommendation XV on Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD), 1993, United Nations, https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/CERD_Recommendation%20No15.doc (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Georgia: Abandon ‘Foreign Agent’ Registration Law, 12.04.2024, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2024/04/12/georgia-abandon-foreign-agent-registration-law> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Global Risk Report 2024, 19. Bası, World Economic Forum, https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Global Risks Report 2024, 10.01.2024, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/digest/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González (Google Spain), 13.05.2014, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0131> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

GOTTLIEB Eli / BAKER Michael / DÉTIENNE Françoise, “Iranian Scientists and French Showers: Collaborative Fact-checking of Identity-salient Online Information”, *Frontiers in Psychology*, C. 14, 2023, <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1295130/full> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

GÖRÜR Hamit, “Hukuk Devletinde Meşruiyet Sorunu”, 2016, Hukuk Politik, <https://www.hukukpolitik.com.tr/2016/12/05/hukuk-devletinde-mesruiyet-sorunu/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

GRAHAM Michelle M., “Deepfakes: Federal and State Regulation Aims to Curb a Growing Threat”, 26.06.2024, Thomson Reuters, <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/government/deepfakes-federal-state-regulation/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

GROSSMAN Shelby / AKİŞ Fazıl Alp / ALEMDAROĞLU Ayça / GOLDSTEIN Josh A. / JONSSON Katie, “Political Retweet Rings and Compromised Accounts: A Twitter Influence Operation Linked to the Youth Wing of Turkey’s Ruling Party”, 11.06.2020, Stanford Internet Observatory, https://stacks.stanford.edu/file/druid:vw345qt9750/20200611_turkey_report.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

GUILLAUME Marine, “Combating the Manipulation of Information – a French Case”, Hybrid CoE, Strategic Analysis 16, https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/HybridCoE_SA_16_manipulation-of-information_.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Guidance for the use of Personal Data in Political Campaigning, 17.10.2022, Information Commissioner’s Office, <https://ico.org.uk/media/for-organisations/direct-marketing-and-privacy-and-electronic-communications/guidance-for-the-use-of-personal-data-in-political-campaigning-1-1-0.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Guidance Note of the Secretary-General on Democracy, United Nations, <https://www.un.org/en/pdfs/FINAL%20Guidance%20Note%20on%20Democracy.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Guidelines 8/2020 on the Targeting of Social Media Users (Guidelines 8/2020), 13.04.2021, European Data Protection Board, https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-82020-targeting-social-media-users_en (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Guidelines and Report on the Financing of Political Parties adopted by the Venice Commission at its 46th Plenary Meeting, 9-10 March 2001, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-INF (2001)008-e, Venice, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2001\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2001)008-e) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Guidelines for States on the Effective Implementation of the Right to Participate in Public Affairs, United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/PublicAffairs/GuidelinesRightParticipatePublicAffairs_web.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2024).

Guidelines on Automated Individual Decision-making and Profiling for the Purposes of Regulation 2016/679 (EU Guidelines), European Union, <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items/612053> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Guidelines on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data by and for Political Campaign (CoE Guidelines), Adopted by the Committee of the Convention for the Protection of Individuals with Regard to the Automatic Processing of Personal Data (Convention 108), 19.11.2021, Council of Europe,

<https://rm.coe.int/guidelines-on-data-protection-and-election-campaigns-en/1680a5ae72> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Guidelines: Code Of Good Practice In Electoral Matters, 2002, Council of Europe, Venice Commission,
https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Code_conduite_PREMS%20026115%20GBR.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

GUTERRES António, “Secretary-General's Remarks at High-Level Video Conference Entitled, “The Role of Religious Leaders in Addressing the Multiple Challenges of COVID-19””, 2020, United Nations,
<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-05-12/secretary-generals-remarks-high-level-video-conference-entitled-the-role-of-religious-leaders-addressing-the-multiple-challenges-of-covid-19-delivered> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Hâkimlerin Sosyal Medya Kullanmasına İlişkin Bağlayıcı Olmayan Kurallar, 2019, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi,
<https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1622035113.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

HARBATH Katie / FERNEKES Collier, “History of the Cambridge Analytica Controversy”, 16.03.2023, Bipartisan Policy Centre,
<https://bipartisanpolicy.org/blog/cambridge-analytica-controversy/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

HARRISON Kathryn / LEOPOLD Amelia, “How Blockchain Can Help Combat Disinformation”, 19.07.2021, Harvard Business Review,
<https://hbr.org/2021/07/how-blockchain-can-help-combat-disinformation> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

How Meta is Preparing for Türkiye’s 2023 Elections, 05.04.2023, Meta
<https://about.fb.com/news/2023/04/how-meta-is-preparing-for-turkiyes-2023-elections/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

How YouTube Responsibly Supports Elections and Civic Engagement, Youtube,
https://www.youtube.com/intl/en_us/howyoutubeworks/our-commitments/supporting-political-integrity/#removing-content (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

<https://www.arcom.fr/nous-connaître/decouvrir-l'institution>

<https://bilgiyonetimi.net/essential-mooc/tr/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

China’s DeepSeek AI Covering Up Uyghur Genocide: Report,
<https://www.ndtv.com/world-news/chinas-deepseek-ai-covering-up-uyghur-genocide-report-7694325> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cancel-culture#google_vignette (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://globalnetworkinitiative.org/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Google Fact Check Tools, <https://newsinitiative.withgoogle.com/tr-tr/resources/trainings/google-fact-check-tools/> (Erişim Tarihi: 10.03.2025).

Fact check (ClaimReview) structured data, <https://developers.google.com/search/docs/appearance/structured-data/factcheck> (Erişim Tarihi: 10.03.2025)

https://help.instagram.com/581066165581870/?locale=tr_TR (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://help.x.com/tr/using-x/community-notes> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://initiatives.weforum.org/global-coalition-for-digital-safety/about> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://internet.btk.gov.tr/internet-ortaminda-kisilik-haklarinin-ihlali> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

<https://internet.btk.gov.tr/ozel-hayatin-gizlilikinin-ihlaline-yonelik-bireysel-basvuru> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

<https://medium.com/@pinardag/dunyada-ve-turkiyede-veri-gazetecili-i-4e2a4703d074>. (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2023/04/MAD_SLAPP_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://neweasterneurope.eu/2024/05/07/combating-disinformation-by-state-agencies-the-case-of-the-swedish-psychological-defence-agency/>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://purmerak.teyit.org/egitimler> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/turkey> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-9-revised-on-preventing-and-comb/1680a64f20> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

https://she-persisted.org/wp-content/uploads/2023/03/ShePersisted_Hungary.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

<https://static.googleusercontent.com/media/guidelines.raterhub.com/en//searchqualityevaluatorguidelines.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

<https://support.google.com/google-ads/answer/6319?hl=tr> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

<https://support.google.com/websearch/answer/7368877?hl=tr> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

<https://teyit.org/teyitpedia/teyitciler-youtubeu-yanlis-bilgi-sorununa-karsi-gercekci-adimlar-atmaya-cagiriyor/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://teyit.org/yayinlar> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://tr-tr.facebook.com/help/477434105621119> Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://tr.euronews.com/2024/02/23/fransada-metoo-dalgasi-aktrisler-yonetmenleri-cinsel-taciz-ve-tecavuz-ile-sucluyor#MeToo> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://transparency.fb.com/tr-tr/oversight/oversight-board-cases/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Greece/Greece-media-freedom-is-stifled-also-by-criminalising-fake-news-218512> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=205> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

<https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/-/justice-for-man-convicted-for-waving-a-satirical-placard> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CCIV000294&scroll=CCIV000294> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://www.dhs.gov/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.dmm.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.facebook.com/business/help/164749007013531?id=401668390442328> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

<https://www.facebook.com/business/help/253606115684173> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

<https://www.gov.uk/government/publications/revenge-porn> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://www.government.se/press-releases/2023/02/government-taking-strong-action-against-disinformation-and-rumour-spreading-campaign/>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.government.se/press-releases/2023/07/disinformation/>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.ibm.com/topics/large-language-models> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/icerik/Bas%C4%B1> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/duyurular/detay/basin-karti-yonetmeligi-10-04-2023> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/komisyonlar/yzcg/yz_caicoe.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50/2024-08-23> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

https://www.lemonde.fr/politique/article/2024/04/17/l-universite-de-lille-annule-une-conference-de-jean-luc-melenchon-et-rima-hassan-sur-la-palestine-faute-de-pouvoir-garantir-la-serenite-des-debats_6228335_823448.html (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5809&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5651.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm#what (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://www.nobelpeacecenter.org/en/news/nobel-laureates-launched-action-plan-to-support-journalism-and-fight-disinformation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

<https://www.nytimes.com/2024/01/26/podcasts/israel-gaza-hostages-trump.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://www.nytimes.com/2024/01/26/world/middleeast/icj-israel-gaza-genocide.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

https://www.oed.com/dictionary/cancel-culture_n?tab=factsheet#1315170560100 (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

<https://www.ofcom.org.uk/online-safety/illegal-and-harmful-content/protecting-people-from-illegal-content-online>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.ofcom.org.uk/online-safety/protecting-children/guidance-service-providers-pornographic-content>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.oversightboard.com/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://www.poynter.org/fact-checking/2016/an-open-letter-to-mark-zuckerberg-from-the-worlds-fact-checkers/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

<https://www.socialeurope.eu/hungarys-perfect-propaganda-machine-attacks-women>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

<https://www.state.gov/the-framework-to-counter-foreign-state-information-manipulation/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

<https://www.state.gov/the-united-states-of-america-and-italy-sign-memorandum-of-understanding-to-expand-collaboration-on-counter-foreign-state-information-manipulation>. (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

<https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/#statisticChapter>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

<https://www.stopfake.org/en/main/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

<https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/17/facebook-cambridge-analytica-kogan-data-algorithm> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

HU Margaret, “Cambridge Analytica’s Black Box”, Big Data & Society, C. 7, S. 2, 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2053951720938091> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

HUBAR Gökçe, “Rusya’nın “Yabancı Ajan Kanunu” Ne Anlam İfade Ediyor?”, 01.06.2021, Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/65904/rusyanin_yabanci_ajan_kanunu_ne_anlam_ifade_ediyor (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

HUBERMAN Bond, “‘Fake News’: Why Snopes Prefers Not to Say It Anymore”, 2019, <https://www.snopes.com/2019/07/09/fake-news-why-snopes-prefers-not-to-say-it-anymore/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Human Rights Council Advisory Committee, 21.02.2025, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/02/human-rights-council-advisory-committee-concludes-its-33rd-session?sub-site=HRC&s=03> (Erişim Tarihi: 22.02.2025).

Human Rights by Design Future-Proofing Human Rights Protection in the Era of AI, 2019, Council of Europe Human Rights Commissioner, <https://rm.coe.int/follow-up-recommendation-on-the-2019-report-human-rights-by-design-fut/1680ab2279>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Human Rights by Design Future-Proofing Human Rights Protection in the Era of AI, Follow Up Recommendation to “Unboxing AI”, 2019, The Council of Europe Commissioner for Human Rights, <https://rm.coe.int/follow-up-recommendation-on-the-2019-report-human-rights-by-design-fut/1680ab2279> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Hungary, Parliamentary Elections and Referendum, 03.04.2022, Election Observation Mission Final Report, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/6/523568.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Illegal and Harmful Content on the Internet, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 16.10.1996, COM (96) 487 Final, <https://aei.pitt.edu/5895/1/5895.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Independent Media Under Attack in Poland: The Case of TVN24, <https://www.mfrr.eu/independent-media-under-attack-in-poland-the-case-of-tvn24/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

International Fact Checking Network (IFCN) Codes and Principles, <https://ifncodeofprinciples.poynter.org/about>. (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

International Fact-Checking Network (Uluslararası Doğrulama Ağı), <https://ifncodeofprinciples.poynter.org/about> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Investigation into the Use of Data Analytics in Political Campaigns: A Report to Parliament, 06.11.2018, Information Commissioner's Office, <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2260271/investigation-into-the-use-of-data-analytics-in-political-campaigns-final-20181105.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

IVANCSICS Bernat / GHOSH Bhaskar, "A Technology of Trust in a Trustless Information Economy: Insights into The News Provenance Project", 23.01.2020, Brown Columbia, <https://brown.columbia.edu/news-provenance-project/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

İfade Özgürlüğü ve Doğru Bilgiye Erişim Bağlamında Google'ın Dezenformasyon ve Medya Politikaları, Teyit, Ağustos 2023, <https://md.teyit.org/file/ifade-ozgurlugu-ve-dogru-bilgiye-erisim-baglaminda-googlein-dezenformasyon-ve-medya-politikalari-vf.pdf> (Erişim Tarihi 19.11.2024).

İfade Özgürlüğüne ve "Yalan Haber", Dezenformasyon ve Propagandaya İlişkin Ortak Deklarasyon, Birleşmiş Milletler (BM) Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AĞİT) Medya Özgürlüğü Temsilcisi, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (ACHPR) İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Özel Raportörü, 03.03.2017, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

İnternet ve Daha Geniş Dijital Dünyada Hukukun Üstünlüğü, 2014, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliğı, <https://rm.coe.int/internet-ve-daha-genis-dijital-dunyada-hukukun-ustunlugu-avrupa-konsey/16806daa33>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı, Internet Governance Forum, https://drive.google.com/file/d/14LN8LyisFdBgkCx_aaPHrYeZbia_-qgK/view (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu (İstanbul Protokolü), Türkçe Versiyonu, 2022, Birleşmiş Milletler, <https://tihv.org.tr/wp->

content/uploads/2024/02/istanbul-protokolu-2022-TR.pdf (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

JANKOWICZ Nina / PIERSON Shannon, “Freedom and Fakes: A Comparative Exploration of Countering Disinformation and Protecting Free Expression”, December 2020, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/WWICS%20STIP%20Freedom%20and%20Fakes%20A%20Comparative%20Exploration%20of%20Countering%20Disinformation%20and%20Protecting%20Free%20Expression.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

JEANGÈNE VILMER Jean-Baptiste / ESCORCIA Alexandre / GUILLAUME Marine / HERRERA Janaina, “Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies”, Report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris, 2018, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle838736.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News,” Disinformation and Propaganda, 2017, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Joint Declaration on Freedom of Expression and Elections in the Digital Age, 2022, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/JointDeclarationDigitalAge_30April2020_EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Joint Factsheet Right to be forgotten ECtHR and CJEU Case-Law, 31.10.2024, ECtHR and the European Union Agency for Fundamental Rights, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-factsheet-right-to-be-forgotten_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources During Electoral Processes, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), OSCE Office For Democratic Institutions And Human Rights (OSCE/ODIHR), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)004-e) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Joint Guidelines on Freedom of Association, 2015, Principe 7, OSCE/ODIHR and Venice Commission, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/132371.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Joint Report of the Special Rapporteur on the Rights to Freedom of Peaceful Assembly and of Association and the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on the Proper Management of Assemblies, UN Doc. A/HRC/31/66, 04.02.2016, United Nations, <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc3166-joint-report-special-rapporteur-rights-freedom-peaceful> (Erişim Tarihi: 15.03.2025).

Judges Preserving Democracy Through the Protection of Human Rights, Judicial Seminar 2023 Background Document, 29.11.2023 Council of Europe, https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/seminar_background_paper_2023_eng-1?download=true (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Judgment of the Court (First Chamber), December 2023, European Court of Justice, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=280428&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5043195> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Kadına Yönelik şiddet ve Ev İçi şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) <https://rm.coe.int/1680462545> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

KAYA Mehmet Bedii, “Hukuk ve Etiğın Işığında Hakimlerin Sosyal Medya Kullanımı”, 2019, <https://www.mbkaya.com/hukuk/hakimlerin-sosyal-medya-kullanimi-etik-hukuk.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

KEMP Simon, “Digital 2024: Global Overview Report”, 31.01.2024, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

KEMP Simon, “Digital 2024: Turkey”, 23.02.2024, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey?rq=t%C3%BCrkiye> (Erişim Tarihi 03.11.2024).

KENDE Anna / NYÚL Boglárka / LANTOS Nóra Anna / HADARICS Márton / PETLITSKI Diana / KEHL Judith / SHNABEL Nurit, “A Needs-Based Support for #MeToo: Power and Morality Needs Shape Women’s and Men’s Support of the Campaign”, *Frontiers in Psychology*, 2020, <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.00593/full> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

KESER BERBER Leyla / KAYA Mehmet Bedii / ATABEY Ayça / SERT Elif, Net Neutrality, Turkey, and Beyond- A Road Map for Net Neutrality Regulation in Turkey, *Bilgi University Information Technology Law Institutes*, 2019, https://itlaw.bilgi.edu.tr/media/2019/11/11/Net%20Neutrality%20Report_8bKFwQq.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Keskinoglu: Chicken Censorship, Hubspot, <https://cdn2.hubspot.net/hubfs/2617486/Greenpeace/Desarrollador%20CMA/Responsabilidad%20Corp/20%20Cases/Keskinoglu.pdf?t=1516397935167> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Key Theme-Article 10 Hate Speech, European Court of Human Rights, <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/hate-speech> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

KHAN Irene, “Disinformation and Freedom of Opinion and Expression: Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, United Nations Human Rights Council, 2021, <https://digitallibrary.un.org/record/3925306?v=pdf#files> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

KILLEEN Molly, “France Proposes Clarifications and Additions in New Rulebook for Political Ads”, 07.06.2022, Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/digital/news/france-proposes-clarifications-and-additions-in-new-rulebook-for-political-ads/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

KROGER Jacob / ERRENST Emilia / NAU Niklas / OJANPERÄ Sanna, “Mitigating the Risks of Political Microtargeting Guidance for Policymakers, Civil Society, and Development Cooperation”, 2024, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, <https://www.bmz-digital.global/wp-content/uploads/2024/05/political-microtargeting-report.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, <https://www.globalcompactturkiye.org/surdurulebilir-kalkinma-amaclari/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

La loi Organique Française No. 2018-1202, du 22 Décembre 2018 Relative à la Lutte Contre la Manipulation de l’Information, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037847559> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

LA RUE Frank, “Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, United Nations Human Rights Council, 2011, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/132/01/pdf/g1113201.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Le Droit D’accès à Internet, 04.03.2014, Council of Europe, Assemblée Parlementaire, <https://pace.coe.int/fr/files/20535/html> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

LEE Dave, “Google to Restrict Political Adverts Worldwide”, 21.11.2019, BBC, <https://www.bbc.com/news/technology-50498166> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

LEMMENS Koen, “Judges on Social Media: Freedom of Expression versus Duty of Judicial Restraint – Lessons from Danilet v. Romania”, 07.07.2024, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/06/07/judges-on-social-media-freedom-of-expression-versus-duty-of-judicial-restraint-lessons-from-danilet-v-romania/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Loi du 24 Juin 2020 Visant à Lutter Contre les Contenus Haineux Sur Internet, <https://www.vie-publique.fr/loi/268070-loi-avia-lutte-contre-les-contenus-haineux-sur-internet> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Loi n° 2021-1109 du 24 Août 2021 Confortant le Respect des Principes de la République, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043964778>. (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Loi Organique Relative à la Lutte Contre la Manipulation de l’Information, 20.12.2018, Décision n° 2018-774, DC Conseil Constitutionnel, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2018/2018773DC.htm> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

McCARTHY Simone, DeepSeek is giving the world a window into Chinese censorship and information control (January 29, 2025), <https://edition.cnn.com/2025/01/29/china/deepseek-ai-china-censorship-moderation-intl-hnk/index.html> (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

MACOVEI Monica, “İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz”, 2005, İnsan Hakları El Kitapları, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3610/aihsma10ifade.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

MAHDAWI Arwa, “Saying ‘Women’ is Not Allowed, But ‘Men’ and ‘White’ are OK? I’m (not) Shocked”, 15.02.2025, Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/feb/15/trump-banning-words-women> (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

MANARA Cedric, “Block the Filtering! A Critical Approach to the SABAM Cases”, *Revue Lamy Droit de l’Immateriel*, 2011, <https://ssrn.com/abstract=1954760> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Manila Principles on Intermediary Liability, 24.03.2015, Electronic Frontier Foundation, https://www.eff.org/files/2015/10/31/manila_principles_1.0.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Manila Principles on Intermediary Liability, <https://manilaprinciples.org/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

MARAL Kürşat, “Descartes Felsefesine Kısa Bir Bakış: Düşünüyorum, Öyleyse Varım (Cogito Ergo Sum)!” , EvrimAğacı, <https://evrimagaci.org/descartes-felsefesine-kisa-bir-bakis-dusunuyorum-oyleyse-varim-cogito-ergo-sum-9176> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

MARCELO Philip, “Elon Musk and Others Spread Meme Reviving Unfounded ‘Pizzagate’ Conspiracy Theory”, 30.11.2023, Apnews, <https://apnews.com/article/fact-check-pizzagate-conspiracy-elon-musk-abc-657657139374> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Mark Zuckerberg: The Internet Needs New Rules. Let’s Start in These Four Areas, 30.03.2019, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/opinions/mark-zuckerberg-the-internet-needs-new-rules-lets-start-in-these-four-areas/2019/03/29/9e6f0504-521a-11e9-a3f7-78b7525a8d5f_story.html (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

MARONI Marta, “A Court’s Gotta Do, What a Court’s Gotta Do. An Analysis of the European Court of Human Rights and the Liability of Internet Intermediaries Through Systems Theory”, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2019/20, 2019, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3360481 (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

Mart 2024 tarihli Aksiyon Planı, [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2024\)39E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2024)39E) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

McDonald's Corporation v. Dave Morris and Helen Steel Case, 19/06/1997, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8d260d03e7f57ecdfe> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. Maddesiyle İlgili Olarak Kabul Edilen 34 No'lu Genel Yorum, 2011, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> (Erişim Tarihi: 3.12.2024).

Media Literacy Policy Report 2023, February 2024, Media Literacy Now, <https://medialiteracynow.org/document/u-s-media-literacy-policy-report-2023/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Memorandum of Understanding on the Setting-up of an Internet-based Freedom of Expression Platform to Promote the Protection of Journalism and Safety of Journalists, 4.12.2014, Official Journal of the European Union, <https://rm.coe.int/1680479b43> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Memorandum on Freedom of Expression and Media Freedom in Turkey, CommDH(2017)5, 15.02.2017, Council of Europe Commissioner for Human Rights, [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2017\)5](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2017)5) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Meta Reklam Kütüphanesi, <https://tr-tr.facebook.com/ads/library/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

MILANOVIC Marko, "Wieder and Guarnieri v UK: A Justifiably Expansive Approach to the Extraterritorial Application of the Right to Privacy in Surveillance Cases", EJIL Talk, <https://www.ejiltalk.org/wieder-and-guarnieri-v-uk-a-justifiably-expansive-approach-to-the-extraterritorial-application-of-the-right-to-privacy-in-surveillance-cases/>. (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Micro-targeting in Political Campaigns: A Comparative Analysis of Legal Frameworks, January 2021, Privacy International, Edinburgh University, https://privacyinternational.org/sites/default/files/2021-01/UoE_PI%20Micro-targeting%20in%20policital%20campaigns%20comparative%20analysis%202021.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

More Speech and Fewer Mistakes, 2025, <https://about.fb.com/news/2025/01/meta-more-speech-fewer-mistakes/> (Erişim tarihi: 25.01.2025).

MURADOĞLU Candeğer, "Deepfake Teknolojisi ile Yapılan Dolandırıcılık, Bir Finans Çalışanına 25 Milyon Dolar Kaybettirdi", 05.02.2024, Webrazzi, <https://webrazzi.com/2024/02/05/deepfake-teknolojisi-ile-yapilan-dolandiricilik-bir-finans-calisanina-25-milyon-dolar-kaybettirdi> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

MURAUSKAS Donatas, "Manoeuvring Between the Constitutional Order and the Convention Rights – Context Dependent Deliberation of Ždanoka v. Latvia (No. 2)", 17.09.2024, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/09/17/manoeuvring-between-the-constitutional-order-and-the-convention-rights-context-dependent-deliberation-of-zdanoka-v-latvia-no-2/> (Eriřim Tarihi: 16.11.2024).

MYERS M.B., “The United Fruit Company in Central America: History of a Public Relations Failure”, 7th Marketing History Conference Proceedings, C. 7, 1995, <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/pcharm/article/view/1859/1681> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

National Security Act, <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

NATO’s Approach to Counter Information Threats, 19.12.2024, NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

NATO’s Approach to Countering Disinformation, 08.11.2023, NATO https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm#what (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Netzwerkdurchsetzungsgesetz [NetzDG], <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).

NEWMAN Nic / FLETCHER Richard / EDDY Kirsten / ROBERTSON Craig T. / NIELSEN Rasmus Kleis, “Reuters Institute Digital News Report 2023”, Reuters Institute, University of Oxford, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

NGUYỄN Tr  n, “California Lawmakers Approve Legislation to Ban Deepfakes, Protect Workers and Regulate AI”, 01.09.2024, AP News, <https://apnews.com/article/california-ai-election-deepfakes-safety-regulations-eb6bbc80e346744dbb250f931ebca9f3> (Eriřim Tarihi: 03.11.2024).

Noterlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/3aca4b31-1380-4c71-8a85-658f4dd61a19.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

NUGRAHA Ignatius Yordan, “Ikotity And Others v. Hungary: Restricting The Opposition’s Freedom Of Expression Through A Wide Margin Of Appreciation In The Context Of Democratic Backsliding”, 05.12.2023, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2023/12/05/ikotity-and-others-v-hungary-restricting-the-oppositions-freedom-of-expression-through-a-wide-margin-of-appreciation-in-the-context-of-a-democratic-backsliding/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

N  fusumuzun Y  zde 86,5’i   evrimi  i; Y  zde 93,8’i Mobil, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, <https://sgb.uab.gov.tr/haberler/nufusumuzun-yuzde-86-5-i-cevrimici-yuzde-93-8-i-mobil> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

   FATHAIGH Ronan, “Brzeziński v. Poland: Fine Over ‘False’ Information During Election Campaign Violated Article 10”, 08.08.2019, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2019/08/08/brzezinski-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10/> (Eriřim Tarihi: 02.11.2024).

One-pager on “Incitement To Hatred”: The Rabat Threshold Test, 20.04.2020, OHCHR, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_threshold_test_Turkish.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Online Political Advertising and Microtargeting: The Latest Legal, Ethical, Political and Technological Evolutions Webinar Series Report, 15-18 June 2020, International IDEA, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/online-political-advertising-and-microtargeting-the-latest-legal-ethical-political-and-technological-evolutions-en.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Opinion Adopted by the Committee Under Article 14 of the Convention, Regarding Communication No. 62/2018, 12.01.2023, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsk1o%2Fr406%2F%2BoXC1TjkRWZNHp4RH4qxYbtzWOASwr3j%2FVc%2FpKMd7MbmF5mAQ8Yb7zE7boFrE%2Fc%2ByETckBEb2xWDatkE%2BN9E4J3oSbzzIs%2BhFYPxzH2CDm8R3WoRlmER6dg%3D%3D> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session, 11.03.2015-12.03.2016, European Commission for Democracy through Law, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)002-e) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Opinion On The Need For A Code Of Good Practice In The Field Of Funding Of Electoral Campaigns. CDL-AD(2011)020, 16.06.2011, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), <https://www.eods.eu/library/VC.Opinion%20on%20Code%20of%20Good%20Practice%20on%20Campaign%20Finance.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Opinion on Turkey - Law N°7262 - Law on Countering Financing of Proliferation, CDL-REF(2021)035-e, 2022, Council of Europe, Venice Commission, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2021\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2021)035-e) (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Oversight Board, Armenian Prisoners of War Video, <https://www.oversightboard.com/decision/fb-ylrv35wd/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Oxford Dictionary, <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=propaganda> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Oxford Learner's Dictionaries, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/disinformation?q=disinformation> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

ÖZGÜR Esra, “Bot Hesaplar Nasıl Tespit Edilir?”, 18.12.2021, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/bot-hesaplar-nasil-tespit-edilir> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Parliament Adopts New Transparency Rules for Political Advertising, 27.02.2024, European Union, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240223IPR18071/parliament-adopts-new-transparency-rules-for-political-advertising> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

PETERSEN Marie Juul, “Islam and Human Rights: Clash or Compatibility?”, 11.07.2018, LSE, <https://blogs.lse.ac.uk/religionglobalsociety/2018/06/islam-and-human-rights-clash-or-compatibility/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Poland: Media Capture Fears Confirmed in New Report Examining PKN Orlen Takeover of Polska Press, 13.07.2023, European Center for Press and Media, <https://www.ecpmf.eu/poland-media-capture-fears-confirmed-in-new-report-examining-pkn-orgen-takeover-of-polska-press/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Political Content, X, <https://business.x.com/en/help/ads-policies/ads-content-policies/political-content.html> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Press Freedom in Europe: Time to Turn the Tide, 2024, Council of Europe <https://rm.coe.int/annual-report-2024-platform-for-the-safety-of-journalists-web-pdf/1680aeb373> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Principles for a Fundamental Rights-Compliant Use of Digital Technologies in Electoral Processes, Opinion No. 974/2019, CDL(2020)037, (11-12 December 2020), European Commission For Democracy Through Law, (Venice Commission), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)037-e) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council on the Transparency and Targeting of Political Advertising, COM/2021/731, 25.11.2021, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0731> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Protection of “Whistle-Blowers”, Resolution no. 1729, 26.04.2010, Parliamentary Assembly, Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/17851/html> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

QUIRK Caroline, “The High Stakes of Deepfakes: The Growing Necessity of Federal Legislation to Regulate This Rapidly Evolving Technology”, 2023, The Princeton Legal Journal, <https://legaljournal.princeton.edu/the-high-stakes-of-deepfakes-the-growing-necessity-of-federal-legislation-to-regulate-this-rapidly-evolving-technology/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Rabat Eylem Planı (Türkçe Çevirisi), İnanç Özgürlüğü Girişimi, <https://inancozgurlugugirisimi.org/wp-content/uploads/2021/02/Rabat-Eylem-Planı-Turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Rapid Alert System Strengthening Coordinated and Joint Responses to Disinformation, Mart 2019, European External Action Service, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/ras_factsheet_march_2019_0.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Rapport du Rapporteur Spécial des Nations Unies sur la Promotion et la Protection du Droit à la Liberté d'Opinion et d'Expression, 06.04.2018, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/096/73/pdf/g1809673.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

RAYMOND Nate, "Facebook Parent Meta to Settle Cambridge Analytica Scandal Case for \$725 Million", 24.12.2022, Reuters, <https://www.reuters.com/legal/facebook-parent-meta-pay-725-mln-settle-lawsuit-relating-cambridge-analytica-2022-12-23/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Regional Baseline Assessment of Legislative and Policy Needs for Implementing Council of Europe and European Union Standards on Countering the Use of SLAPPs, DC-FoE_2024_20, December 2024, Council of Europe, <https://rm.coe.int/regional-baseline-assessment-of-legislative-and-policy-needs-for-imple/1680b2e38f> (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

Recommandation CM/Rec(2016)4 du Comité des Ministres aux Etats Membres sur la Protection du Journalisme et la Sécurité des Journalistes et Autres Acteurs des Médias, Council of Europe, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168064147b (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Recommandation CM/Rec(2018)2 du Comité des Ministres aux États Membres sur les Rôles et les Responsabilités des Intermédiaires d'Internet, Adoptée par le Comité des Ministres le 7 Mars 2018, Lors de la 1309e Réunion des Délégués des Ministres, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifiant%22:\[%220900001680790e37%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifiant%22:[%220900001680790e37%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22%22]}). (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Recommendation and a Resolution Based on the Report Guaranteeing Media Freedom and the Safety of Journalists: an Obligation of Member States, 25.01.2024, The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/33357/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Recommendation CM/Rec (2015)6 of the Committee of Ministers to Member States on the Free, Transboundary Flow of Information on the Internet, Council of Europe. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3f20 (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Recommendation CM/Rec (2016) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Journalism and Safety of Journalists and Other Media Actors, Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2016-4-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-protection-of-journalism-and-safety-of-journalists-and-other-media- (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2007)15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifiant%22:\[%2209000016805d4a3d%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifiant%22:[%2209000016805d4a3d%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22%22]}) (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Promote the Respect for Freedom of Expression and Information with Regard to Internet Filters, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d3bc4%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d3bc4%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Democracy (e-democracy), Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and Explanatory Memorandum, Council of Europe, https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to Member States on a New Notion of Media, 2011, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805cc2c0> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Recommendation CM/Rec(2012)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Human Rights with Regard to Search Engines, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805caa87> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Human Rights with Regard to Social Networking Services, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805caa9b%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805caa9b%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2014)7 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Whistleblower and Explanatory Memorandum, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16807096c7> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Recommendation CM/Rec(2015)6 on the Free, Transboundary Flow of Information on the Internet, 2015, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016805c3f20> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Recommendation CM/Rec(2016)5[1] of the Committee of Ministers to Member States on Internet Freedom, 2016, Council of Europe, <https://search.coe.int/cm?i=09000016806415fa> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

Recommendation CM/Rec(2024)2 of the Committee of Ministers to Member States on Countering the Use of Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs), Council of Europe, https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680af2805 (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech”, 1997, Council of Europe. <https://rm.coe.int/1680505d5bi> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

Recommendation No. R (99) 15 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805e3c6b%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805e3c6b%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to Member States on Access to Official Documents (Adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers’ Deputies), Council of Europe, <https://rm.coe.int/16804c6fcc> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Recommendation CM/Rec(2014)7 on Protection of Whistleblowers adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 April 2014 and explanatory, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16807096c7> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Recommendation Rec(2000)10 on Codes of conduct for public officials, adopted by the Committee of Ministers, on 11 May 2000, at the 106th session, Council of Europe, <https://rm.coe.int/16806cc1ec> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Resolution 1954 (2013) on National security and access to information, adopted on 2 October 2013, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/20194/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Resolution 2060 (2015) on Improving the protection of whistle-blowers, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/21931/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Recommendation 2073 (2015) on Improving the protection of whistle-blowers, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/21936/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Resolution 2300 (2019) on Improving the protection of whistle-blowers all over Europe, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/28150/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Recommendation Rec (2003)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Provision of Information through the Media in Relation to Criminal Proceedings, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805df617%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805df617%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Recommendation Rec(2003)4 on Common Rules Against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns, Adopted by Committee of Ministers on 8 April 2004, Council of Europe, <https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activit>

y%20interface2006/rec%202003%20(4)%20pol%20parties%20EN.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Recommendation of the Committee of Ministers to member States on electoral communication and media coverage of election campaigns, adopted by the Committee of Ministers at the 1431st meeting of the Ministers' Deputies, 06/04/2022, <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a6172e> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Recommendation Rec(2018)1 of the Committee of Ministers to Member States on Media Pluralism and Transparency of Media Ownership, 2018, Council of Europe, [https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680790e13%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680790e13%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

REES Marc, "Le Recyclage de la loi Avia N'est Pas du Goût de la Commission Européenne", 16.06.2021, <https://www.nextinpact.com/article/47441/le-recyclage-loi-avia-nest-pas-gout-commission-europeenne>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, and Repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), 27.04.2016, Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Regulation (EU) 2021/784 on Addressing the Dissemination of Terrorist Content Online ("Terrorist Content Online Regulation"), Official Journal of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/784/oj> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 Establishing a Common Framework for Media Services in the Internal Market and Amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act), Avrupa Konseyi, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202401083#:~:text=Regulation%20\(EU\)%202024%2F1083,Act\)Text%20with%20EEA%20relevance](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202401083#:~:text=Regulation%20(EU)%202024%2F1083,Act)Text%20with%20EEA%20relevance) (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Regulation (EU) 2024/900 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2024 on the Transparency and Targeting of Political Advertising, European Union, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/900/oj> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

REHMAN Ikhtlaq, "Facebook-Cambridge Analytica Data Harvesting: What You Need to Know", Library Philosophy and Practice (Elektronik Ön Baskı), <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5833&context=libphilprac> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Report on a rule of law and human rights compliant regulation of spyware, CDL-AD(2024)043-e, Venice Commission, [https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)043-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)043-e) (Erişim tarihi: 26.02.2025).

Report on Combating Antisemitism to Eliminate Discrimination and Intolerance Based on Religion or Belief, United Nations,

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/289/00/pdf/n1928900.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Report: Digital Campaigning - Increasing Transparency for Voters (Electoral Commission Report), 01.06.2018, Electoral Commission, <https://www.electoralcommission.org.uk/news-and-views/our-priorities-reforming-elections/transparent-digital-campaigning/report-digital-campaigning-increasing-transparency-voters> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Report on Disinformation, Students at Leiden Law School, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Expression/disinformation/3-Academics/Leiden-University-Law-School.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

RESNICK Brian, "False News Stories Travel Faster and Farther on Twitter Than the Truth", 19.03.2018, Vox, <https://www.vox.com/science-and-health/2018/3/8/17085928/fake-news-study-mit-science> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Resolution 2300 (2019), Improving the protection of whistle-blowers all over Europe, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/28150/html> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

Resolution 1459 (2005) on Abolition of Restrictions on the Right to Vote, Adopted by the Assembly on 24 June 2005 (24th Sitting), Council of Europe Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17364&lang=en> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Resolution 2179 (2017) on Political Influence over Independent Media and Journalists, Council of Europe Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23989&lang=en> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Resolution 55/10, Role of States in Countering the Negative Impact of Disinformation on the Enjoyment and Realization of Human Rights on Adopted by the Human Rights Council, Fifty-fifth Session, 5 April 2024, United Nations, <https://docs.un.org/en/A%2FHRC%2FRES%2F55%2F10> (Erişim Tarihi: 22.02.2025).

Resolution of 25 October 2018 on the use of Facebook Users' Data by Cambridge Analytica and the Impact on Data Protection (2018/2855(RSP)), European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0433_EN.html (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2065>,

Resolution on Protecting Human Rights Defenders, A/HRC/RES/22/612/04/2013, UN Human Rights Council, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/148/13/pdf/g1314813.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Respect for the Principles of National Sovereignty and Diversity of Democratic Systems in Electoral Processes as an Important Element for the Promotion and Protection of Human Rights, Resolution 60/164 of 16 December 2005, Principle 3, United Nations General Assembly, https://digitallibrary.un.org/record/563284/files/A_RES_60_164-EN.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Reuters Institute Digital News Report 2020, Reuters Institute, University of Oxford, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Reykjavík Declaration United Around Our Values, 16.05.2023-17.05.2023, 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe, <https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

RITCHIE Hannah, “Media Read All About It: The Biggest Fake News Stories Of 2016”, 30.12.2016, CNBC, <https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

ROBERT Anne-Gaëlle, “Exit le Délit d’Offense au Président de la République”, 2013, RDLF <https://revuedlf.com/droit-penal/exit-le-delit-doffense-au-president-de-la-republique-commentaire/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

ROMM Tony / TIMBURG Craig, “FTC Opens Investigation into Facebook after Cambridge Analytica Scrapes Millions of Users’ Personal Information”, 20.03.2018, The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/03/20/ftc-opens-investigation-into-facebook-after-cambridge-analytica-scrapes-millions-of-users-personal-information/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

RT France Contre Conseil de l’Union Européenne, Arrêt du Tribunal (Grande Chambre), 27.07.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022TJ0125> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

RTÜK, 10 Soruda Medya Okuryazarlığı, <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/sorular.php> (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

RTÜK, “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Medya Okuryazarlığı Öğretim Materyali”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018, <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/userfiles/files/medyametaryal2018.pdf> (Erişim Tarihi: 1.02.2025).

SADEGHI McKenzie / ARVANITIS Lorenzo, “Rise of the Newsbots: AI-Generated News Websites Proliferating Online”, 01.05.2023, NewsGuard, <https://www.newsguardtech.com/special-reports/newsbots-ai-generated-news-websites-proliferating/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Sansür Gıda Dedektifi'ni de buldu: Erişim engeli, dava, uyarı, <https://www.freewebsite.com/sansur-gida-dedektifini-de-vurdu-erisim-engeli-dava-uyari> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

SCHENNACH Stefan, “Countering SLAPPs: an Imperative for a Democratic Society”, 23.11.2023, Report of the Committee on Culture, Science, Education and Media, Doc. 15879, Stier, D. I. Opinion of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, <https://pace.coe.int/en/files/33161/html> ve <https://pace.coe.int/en/files/33161> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

SCOTT Liam, “World Faces 'Tech-Enabled Armageddon,' Maria Ressa Says”, 05.09.2023, VOA News, <https://www.voanews.com/a/world-faces-tech-enabled-armageddon-maria-ressa-says-/7256196.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

SEARGEANT Philip, “How AI Threatens Free Speech and What Must be Done About It”, 18.01.2024, The Conversation, <https://theconversation.com/how-ai-threatens-free-speech-and-what-must-be-done-about-it-221330> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Seçim Faaliyetlerinde Kişisel Verilerin Korunması Rehberi, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, <https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/a4622d77-624b-4105-8064-14933319abc1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Seçmen İradesi Manipülasyona Hazır, 20.07.2022, Gözlemevi, <https://gozlemevi.io/turkiye-manipulasyona-hazir/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Seçmen Tercihlerine DerinSahte ile Müdahale, Mayıs 2023, TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası, <https://www.bmo.org.tr/wp-content/uploads/2023/05/Secmen-Tercihlerine-DerinSahte-ile-Mudahale-1.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Seeing Isn't Believing: The Fact Checker's Guide to Manipulated Video, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/politics/fact-checker/manipulated-video-guide/?utm_term=.e96afad2a57b. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

SHAEDEL Sydney, “Did the Pope Endorse Trump?”, 24.10.2016, Factcheck, <https://www.factcheck.org/2016/10/did-the-pope-endorse-trump/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

SHAHEED Farida, “The right to freedom of artistic expression and creativity”, Report of the the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 2013, <https://www.refworld.org/reference/themreport/unhrc/2013/en/95838> (Erişim Tarihi: 26.02.2025).

Sharia, the Cairo Declaration and the European Convention on Human Rights, Resolution 2253, 2019, Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/25353/html>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

SHIRES James / WILKINSON Isabella; “The Internet Under Attack: Insights from Afghanistan and Ukraine on Maintaining a Resilient Internet in Conflict and Crisis”, 04.09.2024, Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2024/08/internet-under-attack> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

SILVERMAN Craig, "I Helped Popularize the Term "Fake News" and Now I Cringe Every Time I Hear It", BuzzFeedNews, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/i-helped-popularize-the-term-fake-news-and-now-i-criinge> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

SISAK Michael R. / COLLINS Dave, "Harvey Weinstein's Rape Conviction is Overturned by New York's Top Court", 26.04.2024, AP News, <https://apnews.com/article/weinstein-metoo-appeal-ed29faec862abf0c071e8bd3574c4a3#> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

SKELTON Sebastian Klovig, "UK Police Facial Recognition Explained: What You Need to Know", 02.02.2024, Computer Weekly, <https://www.computerweekly.com/feature/UK-police-facial-recognition-what-you-need-to-know> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

SKVARLA Robert, "Edward Bernays: Propaganda and the U.S.-Backed 1954 Guatemalan Coup", 19.12.2021, Janata Weekly, <https://janataweekly.org/edward-bernays-propaganda-and-the-u-s-backed-1954-guatemalan-coup/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Social Media & the January 6th Attack on the U.S. Capitol Summary of Investigative Findings, 2024, <https://www.washingtonpost.com/documents/5bfed332-d350-47c0-8562-0137a4435c68.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

SONNAD Nikhil, "Hacked Emails Reveal China's Elaborate and Absurd Internet Propaganda Machine", 18.12.2014, Quartz, <https://qz.com/311832/hacked-emails-reveal-chinas-elaborate-and-absurd-internet-propaganda-machine> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Soru-Cevap: Türkiye'nin İnternet Kontrolü ve Yaklaşan Seçimler, 10.05.2023, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/tr/news/2023/05/10/questions-and-answers-turkeys-control-internet-and-upcoming-election> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

SÖNMEZ Pınar, "Dijital Demokrasinin Öneme Dair", 26.08.2024, Politikyol, <https://www.politikyol.com/dijital-demokrasinin-onemine-dair/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Spot the Troll (Trolü Tespit Et), <https://spotthetroll.org/profile/1> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Spyware: MEPs Sound Alarm on Threat To Democracy And Demand Reforms, 08/05/2023, News European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230505IPR84901/spyware-meps-sound-alarm-on-threat-to-democracy-and-demand-reforms> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

SRIKANTH Anagha, "Harper's Letter Condemning 'Cancel Culture' Draws Debate on Social Media", 08.07.2020, The Hill, <https://thehill.com/changing-america/enrichment/arts-culture/506458-what-the-harpers-letter-says-about-cancel-culture/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Stellungnahme zur Ausladung von Nancy Fraser von der Albertus Magnus Professur an der Universität zu Köln, 05.05.2024, Kritische Theorie in Berlin, <https://criticaltheoryinberlin.de/interventions/stellungnahme-zur-ausladung-von-nancy-fraser-von-der-albertus-magnus-professur-an-der-universitaet-zu-koeln/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

STENCEL Mark / RYAN Erica / LUTHER Joel, “Misinformation spreads, but fact-checking has leveled off”, 21.06.2023, Duke Reporters’ Lab, <https://reporterslab.org/misinformation-spreads-but-fact-checking-has-leveled-off/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Stop Facial Recognition, Big Brother Watch, <https://bigbrotherwatch.org.uk/campaigns/stop-facial-recognition/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Strengthening Security and Fundamental Freedoms on the Internet European Parliament Recommendation of 26 March 2009 to the Council on Strengthening Security and Fundamental Freedoms on the Internet (2008/2160(INI)), European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52009IP0194> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Study on the Impact of New Technologies on Free and Fair Elections (‘Elections Study’), March 2021, Literature Review, https://commission.europa.eu/system/files/2022-12/Annex%20I_LiteratureReview_20210319_clean_dsj_v3.0_a.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Survey on the Impact of Online Disinformation and Hate Speech, Eylül 2023, UNESCO ve IPSOS, https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2023/11/unesco_ipsos_survey.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

SVANIDZE Erik, “Kötü Muamelenin Etkili Soruşturulması: Avrupa Normlarına Dayanan Kılavuz İlkeler”, Avrupa Konseyi, <https://rm.coe.int/effective-investigation-tr-web/168098008c> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

SZICHERLE Patrik / KREKÓ Péter, “Disinformation in Hungary: From Fabricated News to Discriminatory Legislation”, 07.06.2021, Heinrich Böll Stiftung European Union, <https://eu.boell.org/en/2021/06/07/disinformation-hungary-fabricated-news-discriminatory-legislation> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

TBMM Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi: 27, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 340, s. 14, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c105/tbmm27105111.pdf> (Erişim Tarihi: 10.1.2025).

TinEye Reverse Image Search, <https://chromewebstore.google.com/detail/tineye-reverse-image-sear/haebnnbpedcbhnciplfhjjkbafijpncjl> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

The 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 2005, UNESCO, <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

The Constitution of Greece As Revised by the Parliamentary Resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament, The Constitution of Greece, <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/constitution-greece-revised-parliamentary-resolution-may-27th-2008-viiiith> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

The Defamation Act 2013, Ministry of Justice, <https://www.gov.uk/government/publications/defamation-act-2013-guidance-and-faqs-on-section-5-regulations#:~:text=The%20Defamation%20Act%202013%20rebalances,able%20to%20protect%20their%20reputation> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

The European Code of Standards for Independent Fact-Checking Organisations, <https://efcsn.com/code-of-standards/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

The Legal Framework on the Dissemination of Disinformation Through Internet Services and the Regulation of Political Advertising Final Report, December 2019, University of Amsterdam, https://www.ivir.nl/publicaties/download/Report_Disinformation_Dec2019-1.pdf (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

The Pen is Mightier Than The Sword?, 6.10.2023, Council of Europe Campaign for the Safety of Journalists, Riga Conference Key Messages, <https://www.mfa.gov.lv/en/media/10731/download?attachment>. (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

The Rabat Plan of Action, United Nations, <https://www.istanbulprocess1618.info/rabat-plan-of-action/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

The Representative on Freedom of the Media Organization for Security and Co-operation in Europe, Propaganda and Freedom of the Media, 2015, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/3/203926.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

The Right Of Access To Information, A Key Prerequisite for the Freedom of Expression, Factsheet, 2018, Council of Europe, <https://rm.coe.int/the-right-to-access-of-information-22mar21/native/1680a1dca2> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

The Seven Categories of Online Disinformation, RSF Resource for Journalists' Safety, <https://safety.rsf.org/the-seven-categories-of-online-disinformation/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

The United States of America and Finland Sign Memorandum of Understanding to Expand Collaboration on Countering Foreign Information Manipulation, 4.04.2024, <https://www.state.gov/the-united-states-of-america-and-finland-sign-memorandum-of-understanding-to-expand-collaboration-on-countering-foreign-information-manipulation> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Threats to Media Freedom and Journalists' Security in Europe, Resolution 2317 (2020), Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/28508/html> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

TOLER Aric, "Guide to Using Reverse Image Search for Investigations", 26.12.2019, Belling Cat, <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos/2019/12/26/guide-to-using-reverse-image-search-for-investigations> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

TORKINGTON Simon, "The US is Drafting New Laws to Protect Against AI-generated Deepfakes", 27.02.2024, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2024/02/ai-deepfakes-legislation-trust/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Towards Decriminalisation of Defamation, Resolution 1577 (2007), Parliamentary Assembly of Council of Europe, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Turkey Draft Opinion on The Measures Provided in the Recent Emergency Decree Laws With Respect to Freedom of The Media, Opinion No. 872 / 2016, 24.02.2017, European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2017\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2017)006-e) (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

Turkey: Dangerous, Dystopian New Legal Amendments, 14.10.2022, Article 19, <https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Turkish Authorities Again Block Voice of America's Turkish Website, 29.08.2023, Committee to Protect Journalists, <https://cpj.org/2023/08/turkish-authorities-again-block-voice-of-americas-turkish-website/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

TÜRAY Aras / YILMAZ Aslı Ekin / BÖREKÇİ Eşref Barış / ÖZBALCI Yalım Yarkın, "Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK M. 217/A): Ceza Hukukuna İlişkin Değerlendirmeler", İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2022, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2023/01/03/Halki_Yaniltici_Bilgiyi_Alenen_Yayma_Sucu.pdf (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Türkiye: Casusluk Yasa Tasarısı Hak Savunucularını ve Gazetecileri Tehdit Ediyor, 02.11.2024, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/tr/news/2024/11/02/turkiye-spying-bill-threatens-rights-defenders-journalists> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

UK: Prime Minister Must Rethink Plans for Facial Recognition Surveillance, 13.08.2024, Article 19, <https://www.article19.org/resources/uk-pm-rethink-plans-for-facial-recognition-surveillance/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Ulusal Azınlıkların Seçim Süreçlerine Katılımını Teşvik Etme ve İzleme Üzerine El Kitabı (Çev. B. Aloğlu / A. Bahçivan), AGİT, 2015, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=1587 (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Unboxing Artificial Intelligence: 10 Steps to Protect Human Rights, 2019, Council of Europe Commissioner for Human Rights, <https://rm.coe.int/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights-reco/1680946e64> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Understanding Information Disorder, <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/> (Erişim Tarihi: 20.01.2025).

UNESCO, (2017), Journalism, Fake News & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. [UNESDOC Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265552> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

UNESCO, (2020), Online Violence Against Women Journalists: A Global Snapshot of Incidence and Impacts, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375136> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

UNESCO, (2021), The Chilling: Global Trends in Online Violence Against Women Journalists; Research Discussion Paper, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377223> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

UNESCO, Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information Through A Multi-Stakeholder Approach, 2023, [UNESCO Digital Library], <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387339>. (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

UNITED NATIONS, Economic and Social Council, General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2017-state-obligations-context> (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

UNITED NATIONS, Resolution on Promoting interreligious and intercultural dialogue and tolerance in countering hate speech, adopted by the General Assembly, A/RES/75/309, 22.07.2021, <https://docs.un.org/en/A/RES/75/309> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

Updates to Political Content Policy, September 2023, <https://support.google.com/adspolicy/answer/13755910?hl=en> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Upholds Meta's Decision in Reporting on Pakistani Parliament Speech Case, 4.04.2024, Oversight Board, <https://www.oversightboard.com/news/oversight-board-upholds-metas-decision-in-reporting-on-pakistani-parliament-speech-case/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Upholds Meta's Decisions in Greek 2023 Elections Campaign Cases, 28.03.2024, Oversight Board, <https://www.oversightboard.com/news/oversight-board-upholds-metas-decisions-in-greek-2023-elections-campaign-cases/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Urgent Report On The Cancellation Of Election Results By Constitutional Courts, CDL-PI(2025)001, Opinion No. 1218/2024, 27.01.2025, CDL-PI(2025)001 - 2 - Opinion No. 1218/2024, Venice Commission, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2025\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2025)001-e) (Erişim tarihi: 10.02.2025).

UYGUR Gülriz, “Adaletsizlik Perspektifinden Yargılama: Toplumsal Cinsiyet Önyargıları ve Klišeleri Bağlamında İstanbul Sözleşmesi”, 2020, Koç Üniversitesi KAM, <https://kockam.ku.edu.tr/adaletsizlik-perspektifinden-yargilama-toplumsal-cinsiyet-on-yargilari-kliseleri-baglaminda-istanbul-sozlesmesi-gulriz-uygur/> (Eriřim Tarihi: 29.11.2024).

ÜNAL Mehmet Burak, “Yalan Haber (Fake News) Kavramı, Dezenformasyonla İlişkisi ve Seçili Örneklerde Parlamento Çalışmaları ile Yasal Düzenlemeler”, 2021, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/681869da-fc84-4a00-968f-b2f4d4b4d7b2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2025).

ÜNVER H. Akın, “Türkiye’de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları, Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi”, Mayıs 2020, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/T%C3%BCrkiyede-Do%C4%9Fruluk-Kontrol%C3%BC-ve-Do%C4%9Frulama-Kurulu%C5%9Flar%C4%B1-Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver.pdf> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

VAN ALSTIN Chad, “CDC Reportedly Instructed to Ban Words, Including ‘Gender’ and ‘Transgender’”, 04.02.2025, <https://healthexec.com/topics/healthcare-management/healthcare-policy/cdc-reportedly-instructed-ban-words-including-gender-and-transgender> (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

VAN DE KERKHOF Jacob, “Sanchez v France: The Expansion of Intermediary Liability in the Context of Online Hate Speech”, 17.07.2023, <https://strasbourgobservers.com/2023/07/17/sanchez-v-france-the-expansion-of-intermediary-liability-in-the-context-of-online-hate-speech/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

VANBERGHEN Cristina, “The AI Act vs. Deepfakes: A Step Forward, But is it Enough?”, 26.02.2024, Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/artificial-intelligence/opinion/the-ai-act-vs-deepfakes-a-step-forward-but-is-it-enough/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

VAROL Onur, “Sosyal Botlar ve Dezenformasyon Kampanyaları Nedir?”, 23.01.2023, Sarkaç, <https://sarkac.org/2023/01/sosyal-botlar-ve-dezenformasyon-kampanyalari-nedir/> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

VERZA Sophia, “SLAPP: The Background of Strategic Lawsuits Against Public Participation”, European Centre for Press and Media Freedom, <https://www.ecpmf.eu/slapp-the-background-of-strategic-lawsuits-against-public-participation/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Vilnius Dialogue Fostering the Culture of Public Debate in Europe: Implementing Requirements of Article 10 of the ECHR, Strengthening Judicial Capacity to Protect Freedom of Expression and Counter SLAPPs, 24.10.2024, Council of Europe, <https://rm.coe.int/conclusions-of-the-fostering-the-culture-of-public-debate-in-europe-im/1680b24caf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

VOORHOOF Dirk / HØEDT-RASMUSSEN Inger, “Case Law, Court of Human Rights, Ashby Donald v France, Copyright versus Freedom Expression”, 26.01.2013, Informorg, <https://inform.org/2013/01/26/case-law-court-of-human-rights-ashby-donald-v-france-copyright-versus-freedom-expression-dirk-voorhoof-and-inger-hoedt-rasmussen/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

VOORHOOF Dirk, “No Journalism Exception for Massive Exposure of Personal Taxation Data”, 05.07.2017, Strasbourg Observer, <https://strasbourgobservers.com/2017/07/05/no-journalism-exception-for-massive-exposure-of-personal-taxation-data/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

VOORHOOF Dirk, “Sokolovskiy v. Russia: Criminal Conviction for Religious ‘Hate Speech’ Violated the Right to Freedom of Expression of a Blogger”, 27.08.2024, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2024/08/27/sokolovskiy-v-russia-criminal-conviction-for-religious-hate-speech-violated-the-right-to-freedom-of-expression-of-a-blogger/>. (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

WADE Natalie, “Deepfake of Bella Hadid Misrepresents Her Statements on Israel”, 06.11.2023, Disinfocheck, <https://belux.edmo.eu/deepfake-of-bella-hadid-misrepresents-her-statements-on-israel/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WAKEFIELD Jane, “Deepfake Presidents Used in Russia-Ukraine War, 18.03.2022, BBC, <https://www.bbc.co.uk/news/technology-60780142> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WALORSKA Agnieszka M., Deepfakes and Disinformation, Friedrich Naumann Stiftung Foundation, 2020, <https://shop.freiheit.org/#!/Publikation/897> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Wanted: Ses Règles du Jeu Pour l’IA Dans la Campagne Électorale, 26.05.2023, Algorithmwatch, <https://algorithmwatch.ch/fr/ia-dans-la-campagne-electorale/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WARDLE Claire / DERAKHSHAN Hossein, Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making, Council of Europe Report, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

WARDLE Claire, “Misunderstanding Misinformation”, Issues in Science and Technology, C. 34, S. 3, 2023, <https://issues.org/misunderstanding-misinformation-wardle/> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).

WARDLE Clarie, “Misunderstanding Misinformation”, Slate, <https://slate.com/technology/2023/06/the-problem-with-misinformation.html> (Erişim Tarihi: 4.12.2024).

WASERMAN Sylvain, “Improving the Protection of Whistle-blowers All Over Europe”, Parliamentary Assembly, Report, Doc. 14958, 30.08.2019, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=28096> (Erişim Tarihi: 18.02.2025).

We Make Online Political Ads More Transparent, Who Targets Me?, <https://whotargets.me> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WEINBERG Justin, “University Revokes Philosopher’s Visiting Professorship over Signing of “Philosophy for Palestine” Letter”, 05.04.2024, DailyNous, <https://dailynous.com/2024/04/05/university-revokes-philosophers-visiting-professorship-over-signing-of-philosophy-for-palestine-letter/> (Erişim Tarihi: 14.11.2024).

What is Blockchain?, IBM, <https://www.ibm.com/topics/blockchain#:~:text=Blockchain%20is%20a%20shared%2C%20immutable,patents%2C%20copyrights%2C%20branding> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WILLIAMS Jamie Lee, “Cavalier Bot Regulation and First Amendments Threat Model”, 21.08.2019, Knight First Amendment Institute at Columbia University, <https://knightcolumbia.org/content/cavalier-bot-regulation-and-the-first-amendments-threat-model> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

WAROFK Alex, An Independent Assessment of the Human Rights Impact of Facebook in Myanmar, 2018, <https://about.fb.com/news/2018/11/myanmar-hria/> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

WITZLEB Normann / PATERSON Moira, “Micro-targeting in Political Campaigns: Political Promise and Democratic Risk”, Editörler: Uta Kohl / Jacob Eisler, Data-Driven Personalisation in Markets, Politics and Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2021, https://www.researchgate.net/publication/344839124_Micro-targeting_in_Political_Campaigns_Political_Promise_and_Democratic_Risk (Erişim Tarihi: 25.01.2025).

WONG Julia Carrie, “The Cambridge Analytica Scandal Changed the World – But It Didn’t Change Facebook”, 18.03.2019, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2019/mar/17/the-cambridge-analytica-scandal-changed-the-world-but-it-didnt-change-facebook> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

WONG Queenie / LEE Wendy, “Trump Posted a Fake Taylor Swift Image. AI and Deepfakes are Only Going to Get Worse This Election Cycle”, 21.08.2024, Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/entertainment-arts/business/story/2024-08-21/deep-fakes-social-media-taylor-swift-donald-trump> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

WOOLLEY Samuel C. / GUILBEAULT Douglas R., “Computational Propaganda in the United States of America: Manufacturing Consensus Online”, Computational Propaganda Research Project, Oxford University, <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2017/06/Comprop-USA.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Yanlış Bilgi Psikolojisi II: Düzeltmek Neden Bu Kadar Zor?, 2022, Teyit, <https://teyit.org/teyitpedia/yanlis-bilgi-psikolojisi-ii-duzeltmek-neden-bu-kadar-zor> (Erişim Tarihi: 1.11.2024).

Yanlış Bilgileri Çürütme El Kitabı 2020, <https://teyit.org/files/yanli%C5%9F-bilgileri-%C3%A7%C3%BCr%C3%BCtme-el-kitabi-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2024).

YÜKSEL Saadet, The European Court Of Human Rights' Review Methodology an Evolution, İstanbul University Press, 2023, <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/6C80FC716AFB47F781BB8974F1F1CCBF> (Erişim Tarihi: 7.11.2024).

Zuckerberg Says Facebook Won't Be 'Arbiters of Truth' After Trump Threat, 28.05.2020, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2020/may/28/zuckerberg-facebook-police-online-speech-trump>. (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

ZUCKERBERG Mark, "It's Time to Get Back to Our Roots Around Free Expression.", 07.01.2025, <https://www.facebook.com/zuck/videos/1525382954801931/> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

Mahkeme Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları

- AİHM, A.L. ve E.J. v. Fransa, Başvuru No. 44715/20 ve 47930/21, 24/09/2024.
- AİHM, Abil v. Azerbaycan, Başvuru No. 16511/06, 21/02/2012.
- AİHM, Affaire «Relative À Certains Aspects Du Régime Linguistique De L'enseignement En Belgique», Başvuru No. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 23/07/1968.
- AİHM, Affaire Parti Socialiste ve diğerleri v. Türkiye [BD], Başvuru No. 21237/93, 25/05/1998.
- AİHM, Agit Demir v. Türkiye, Başvuru No. 36475/10, 27/02/2018.
- AİHM, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No. 3111/10, 18/12/2012.
- AİHM, Akdeniz ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 41139/15 ve 41146/15, 04/05/2021.
- AİHM, Akgün v. Türkiye, Başvuru No. 19699/18, 20/07/2021.
- AİHM, Al-Skeini ve diğerleri v. Bileşik Krallık [BD], Başvuru No. 55721/07, 07/07/2011.
- AİHM, Alajos Kiss v. Macaristan, Başvuru No. 38832/06, 20/05/2010.
- AİHM, Aleksey Ovchinnikov v. Rusya, Başvuru No. 24061/04, 16/12/2010.
- AİHM, Alexandru Pătraşcu v. Romanya, Başvuru No. 1847/21, 07/01/2025.
- AİHM, Alınak v. Türkiye, Başvuru No. 40287/98, 29/03/2005.
- AİHM, Ali Çetin v. Türkiye, Başvuru No. 30905/09, 20/06/2017.
- AİHM, Allée v. Fransa, Başvuru No. 20725/20, 18/01/2024.
- AİHM, Allen v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 25424/09, 12/07/2013.
- AİHM, Allenet de Ribemont v. Fransa, Başvuru No. 15175/89, 10/02/1995.

- AIHM, Almanya Komünist Partisi v. Almanya, Başvuru No. 250/57, 20/07/1957.
- AIHM, Alves da Silva v. Portekiz, Başvuru No. 41665/07, 20/10/2009.
- AIHM, Andrushko v. Rusya, Başvuru No. 4260/04, 14/10/2010.
- AIHM, Animal Defenders International v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 48876/08, 22/04/2013.
- AIHM, Antonenko v. Rusya [k.k.], Başvuru No. 42482/02, 23/05/2006.
- AIHM, Arnarson v. İzlanda, Başvuru No. 58781/13, 13/06/2017.
- AIHM, Arslan v. Türkiye, Başvuru No. 23462/94, 08/07/1999.
- AIHM, Artun ve Güvener v. Türkiye, Başvuru No. 75510/01, 26/06/2007.
- AIHM, Association Burestop 55 ve diğerleri v. Fransa, Başvuru No. 56176/18, 56189/18, 56232/18..., 01/07/2021.
- AIHM, Association Ekin v. Fransa, Başvuru No. 39288/98, 17/7/2001.
- AIHM, Associated Newspapers Limited v. Birleşik Krallık, Başvuru no. 37398/21, 12/11/2024.
- AIHM, Athanasios Makris v. Yunanistan, Başvuru No. 55135/10, 09/03/2017.
- AIHM, Axel Springer AG v. Almanya [BD], Başvuru No. 9954/08, 07/02/2012.
- AIHM, Avagyan v. Rusya, Başvuru No. 36911/20, 29/04/2025.
- AIHM, Ayoub ve diğerleri v. Fransa, Başvuru No. 77400/14, 34532/15, 34550/15, 08/10/2020.
- AIHM, Babenko v. Ukrayna [k.k.], Başvuru No. 43476/98, 04/05/1999.
- AIHM, Baczkowski ve diğerleri v. Polonya, Başvuru No. 1543/06, 03/05/2007.
- AIHM, Bakır ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 46713/10, 10/07/2018.
- AIHM, Balaskas v. Yunanistan, Başvuru No. 73087/17, 05/11/2020.
- AIHM, Baldassi ve diğerleri v. Fransa, Başvuru No. 15271/16, 15280/16, 15282/16, 11/06/2020.
- AIHM, Balsytė-Lideikienė v. Litvanya, Başvuru No. 72596/01, 04/11/2008.
- AIHM, Bavčar v. Slovenya, Başvuru No. 17053/20, 07/09/2023.
- AIHM, Bayar ve Gürbüz v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 8870/09, 15/05/2018.
- AIHM, Baydemir v. Türkiye, Başvuru No. 23445/18, 13/06/2023.
- AIHM, B.B. v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 4543/25; 4/12/2025.
- AIHM, Bédat v. İsviçre [BD], Başvuru No. 56925/08, 29/03/2016.
- AIHM, Beizaras ve Levickas v. Litvanya, Başvuru No. 41288/15, 14/01/2020.
- AIHM, Belkacem v. Belçika [Kabul edilebilirlik kararı], Başvuru No. 34367/14, 27.06.2017.
- AIHM, Ben El Mahi ve diğerleri v. Danimarka [k.k.], Başvuru No. 5853/06, 11/12/2006.
- AIHM, Benedik v. Slovenya, Başvuru No. 62357/14, 24/04/2018.
- AIHM, Bergens Tidende ve diğerleri v. Norveç, Başvuru No. 26132/95, 02/05/2000.
- AIHM, Biancardi v. İtalya, Başvuru No. 77419/16, 25/11/2021.
- AIHM, Big Brother Watch v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 58170/13, 62322/14, 24960/15, 25/05/2021.
- AIHM, Bild GmbH & Co. KG v. Almanya, Başvuru No. 9602/18, 31/10/2023.
- AIHM, The United Macedonian Organisation Ilinden ve diğerleri v. Bulgaristan ve Diğerleri v. Bulgaristan, Başvuru No. 59491/00, 19/01/2006.
- AIHM, Björk Eiðsdóttir v. İzlanda, Başvuru No. 46443/09, 10/07/2012.
- AIHM, Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç [BD], Başvuru No. 21980/93, 20/05/1999.
- AIHM, Bonnet v. Fransa [k.k.], Başvuru No. 35364/19, 25/01/2022.
- AIHM, Bouton v. Fransa, Başvuru No. 22636/19, 13/10/2022.
- AIHM, Bowman v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 24839/94, 19/02/1998.
- AIHM, Brambilla ve diğerleri v. İtalya, Başvuru No. 22567/09, 23/06/2016.

- AİHM, *Brasilier v. Fransa*, Başvuru No. 71343/01, 16/03/2004.
- AİHM, *Braun v. Polonya*, Başvuru No. 30162/10, 04/11/2014.
- AİHM, *Brosa v. Almanya*, Başvuru No. 5709/09, 17/04/2014.
- AİHM, *Brzezinski v. Polonya*, Başvuru No. 47542/07, 25/07/2019.
- AİHM, *Bucur and Toma v. Romanya*, Başvuru No. 40238/02, 08/01/2013.
- AİHM, *Bulgakov v. Rusya*, Başvuru No. 20159/15, 22/03/2005.
- AİHM, *Butkevičius v. Litvanya*, Başvuru No. 48297/99, 26/03/2002.
- AİHM, *Buturugă v. Romanya*, Başvuru No. 56867/15, 11/02/2020.
- AİHM, *Călin Georgescu v. Romanya [k.k.]*, Başvuru No: 37327/24, 06/03/2025.
- AİHM, *Canal 8 v. Fransa*, Başvuru No. 58951/18 1308/19, 09/02/2023.
- AİHM, *Cangı v. Türkiye*, B. No. 24973/15, 29/01/2016.
- AİHM, *Carson ve diğerleri v. Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru No. 42184/05, 04/11/2008.
- AİHM, *Castells v. İspanya*, Başvuru No. 11798/85, 23/04/1992.
- AİHM, *Catan ve diğerleri v. Moldova ve Rusya [BD]*, Başvuru No. 43370/04, 18454/06, 8252/05, 19/10/2012.
- AİHM, *Catt v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 43514/15, 24/01/2019.
- AİHM, *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 14027/11, 1/12/2015.
- AİHM, *Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukrayna*, Başvuru No. 10090/16, 26/03/2020.
- AİHM, *Centro Europa 7 S.R.L. ve di Stefano v. İtalya [BD]*, Başvuru No. 38433/09, 10/11/2009.
- AİHM, *Chaves Fernandes Figueiredo v. İsviçre*, Başvuru No. 55603/18, 28/08/2019.
- AİHM, *Choudhury v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 17439/90, 05/03/1991.
- AİHM, *Christians Against Racism and Fascism v. Birleşik Krallık*, Başvuru No. 8440/78, 16/07/1980.
- AİHM, *Colombani ve diğerleri v. Fransa*, Başvuru No. 51279/99, 25/06/2002.
- AİHM, *Comité de rédaction de Pravoye Delo et Shtekel v. Ukrayna*, Başvuru No. 33014/05, 05/05/2011.
- AİHM, *Communist Party of Russia ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 29400/05, 19/06/2012.
- AİHM, *Couderc ve Hachette Filipacchi Associés v. Fransa [BD]*, Başvuru No. 40454/07, 10/11/2015.
- AİHM, *Cox v. Türkiye*, Başvuru No. 2933/03, 20/05/2010.
- AİHM, *Cumhuriyet Vakfı ve Diğerleri*, Başvuru No. 28255/07, 08/10/2013.
- AİHM, *Cumpana ve Mazare v. Romanya [BD]*, Başvuru No. 33348/96, 17/12/2004.
- AİHM, *Çetin ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 40153/98 ve 40160/98, 13/02/2003.
- AİHM, *D.H. ve diğerleri v. Çekya [BD]*, Başvuru No 57325/00, 13/11/2007.
- AİHM, *Dabrowski v. Polonya*, Başvuru No. 18235/02, 19/12/2006.
- AİHM, *Daktaras v. Litvanya*, Başvuru No. 42095/98, 42095/98, 10/10/2000.
- AİHM, *Danileț v. Romanya*, Başvuru No. 16915/21, 20/02/2024.
- AİHM, *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, Başvuru No. 61737/08, 21/09/2021.
- AİHM, *Davydov ve diğerleri v. Rusya*, Başvuru No. 75947/11, 30/05/2017.
- AİHM, *De Haes et Gijssels v. Belçika*, Başvuru No. 19983/92, 24/02/1997.
- AİHM, *De Tommaso v. İtalya [BD]*, Başvuru No. 43395/09, 23/02/2017.
- AİHM, *Dede v. Türkiye*, Başvuru No. 48340/20, 20/02/2024.
- AİHM, *Delfi AS v. Estonya [BD]*, Başvuru No. 64569/09, 16/06/2015.
- AİHM, *Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 12/01/2016.
- AİHM, *Denysyuk ve diğerleri v. Ukrayna*, Başvuru No. 22790/19, 23896/20, 25803/20..., 13/02/2025.

- AİHM, Dichand ve diğerleri v. Avusturya, Başvuru No. 29271/95, 26/02/2022.
- AİHM, Dickinson v. Türkiye, Başvuru No. 25200/11, 02/02/2021.
- AİHM, Dink v. Türkiye, Başvuru No. 2668/07 6102/08 30079/08, 14/09/2010.
- AİHM, Dorota Kania v. Polonya, Başvuru No. 49132/11, 19/07/2016.
- AİHM, Doyle v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 30158/06, 06/02/2007.
- AİHM, Drozd v. Polonya, Başvuru No. 15158/19, 06/04/2023.
- AİHM, Duarte Agostinho ve diğerleri v. Portekiz ve 32 diğerleri (Kabul edilebilirlik kararı) [BD], Başvuru No. 39371/20, 09/04/2024.
- AİHM, Dudchenko v. Rusya, Başvuru No. 37717/05, 07/11/2017.
- AİHM, Durukan ve Birol v. Türkiye, Başvuru No. 14879/20 ve 13440/21, 03/10/2023.
- AİHM, Dyuldin ve Kislov v. Rusya, Başvuru No. 25968/02, 31/07/2007.
- AİHM, Dzhugashvili v. Rusya [k.k.], Başvuru No. 41123/10, 09/12/2014.
- AİHM, E.K. v. Türkiye, Başvuru No. 8496/95, 07/02/2002.
- AİHM, E.S. v. Avusturya, Başvuru No. 38450/12, 25/10/2018.
- AİHM, Éditions Plon v. Fransa, Başvuru No. 58148/00, 18/05/2004.
- AİHM, Eerikäinen ve diğerleri v. Finlandiya, Başvuru No. 3514/02, 10/02/2009.
- AİHM, Egeland ve Hanseid v. Norveç, Başvuru No. 34438/04, 16/04/2009.
- AİHM, Egill Einarsson v. İzlanda, Başvuru No. 24703/15, 07/11/2017.
- AİHM, Eigirdas and VĮ Demokratijos plėtros fondas v. Litvanya, Başvuru No. 84048/17 84051/17, 12/09/2023.
- AİHM, Ekimdzhiev ve diğerleri v. Bulgaristan, Başvuru No. 70078/12, 11/01/2022.
- AİHM, El Masri v. Kuzey Makedonya [BD], Başvuru No. 39630/09, 13/12/2012.
- AİHM, Eminağaoğlu v. Türkiye, Başvuru No. 76521/12, 09/03/2021.
- AİHM, Engels v. Rusya, Başvuru No. 61919/16, 23/06/2020.
- AİHM, Eon v. Fransa, Başvuru No. 26118/10, 14/03/2013.
- AİHM, Erbakan v. Türkiye, Başvuru No. 59405/00, 06/07/2006.
- AİHM, Erdener v. Türkiye, Başvuru No. 23497/05, 02/02/2016.
- AİHM, Erdtmann v. Almanya [k.k.], Başvuru No. 56328/10, 05/01/2016.
- AİHM, Erkizia Almandoz v. İspanya, Başvuru No. 5869/17, 22/06/2021.
- AİHM, Erla Hlynisdóttir v. İzlanda, Başvuru No. 43380/10, 10/07/2012.
- AİHM, Ermenyi v. Macaristan, Başvuru No. 22254/14, 22/11/2016.
- AİHM, Etxeberria Barrena Arza Nafarroako Autodeterminazio Bilgunea ve Aiarako ve diğerleri v. İspanya, Başvuru No. 35579/03, 35613/03, 35626/03, 30/06/2009.
- AİHM, Europapress Holding d.o.o. v. Hırvatistan, Başvuru No. 25333/06, 22/10/2009.
- AİHM, Eweida v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 48420/10, 36516/10, 51671/10, 15/01/2013.
- AİHM, Eylem Zengin ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 1448/04, 09/10/2007.
- AİHM, F.G. v. İsveç [BD], Başvuru No. 43611/11, 23/03/2016.
- AİHM, Fáber v. Macaristan, Başvuru No. 40721/08, 24/07/2012.
- AİHM, Féret v. Belçika, Başvuru No. 15615/07, 15/07/2009.
- AİHM, Fitt v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 29777/96, 16/02/2000.
- AİHM, Flux v. Moldova (No. 6), Başvuru No. 22824/04, 29/07/2008.
- AİHM, Flux v. Moldova (No. 7), Başvuru No. 25367/05, 24/11/2009.
- AİHM, Fratanoló v. Macaristan, Başvuru No. 29459/10, 03/11/2011.
- AİHM, Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Türkiye [BD], Başvuru No. 23885/94, 08/12/1999.
- AİHM, Freitas Rangel v. Portekiz, Başvuru No. 78873/13, 11/01/2022.
- AİHM, Fressoz ve Roire v. Fransa [BD], Başvuru No. 29183/95, 21/01/1999.
- AİHM, Fürst-Pfeifer v. Avusturya, Başvuru No. 33677/10 52340/10.
- AİHM, Gafiuc v. Romanya, Başvuru No. 59174/13, 13/10/2020.

- AİHM, Garaudy v. Fransa [k.k.], Başvuru No. 65831/01, 24/06/2003.
- AİHM, Garycki v. Polonya, Başvuru No. 14348/02, 06/02/2007.
- AİHM, Gaspari v. Ermenistan (No. 2), Başvuru No. 67783/13, 11/07/2023.
- AİHM, Gawęda v. Polonya, Başvuru No. 26229/95, 14/03/2002.
- AİHM, Gawlik v. Lihtenştayn, Başvuru No. 23922/19, 16/02/2021.
- AİHM, Giesbert ve diğerleri v. Fransa, Başvuru No. 68974/11, 2395/12, 76324/13, 01/06/2017.
- AİHM, Giniewski v. Fransa, Başvuru No. 64016/00, 31/01/2006.
- AİHM, Glimmerveen ve Hagenbbek v. Hollanda [k.k.], Başvuru No. 8348/78 ve 8406/78, 11/10/1979.
- AİHM, Goodwin v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 17488/90, 27/03/1996.
- AİHM, Gorzelik ve diğerleri v. Polonya, Başvuru No. 44158/98, 17/05/2001.
- AİHM, Görmüş ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 49085/07, 19/01/2016.
- AİHM, Gözel ve Özel v. Türkiye, Başvuru No. 43453/04 ve 31098/05, 06/07/2010.
- AİHM, Groppera Radio AG v. İsviçre, Başvuru No. 10890/84, 28.03.1990.
- AİHM, Guerra ve Diğerleri v. İtalya [BD], Başvuru No. 14967/89, 19/02/1998.
- AİHM, Guja v. Moldova, [BD], Başvuru No. 14277/04, 12/02/2008.
- AİHM, Guseva v. Bulgaristan, Başvuru No. 6987/07, 17/02/2015.
- AİHM, Gutsanovi v. Bulgaristan, Başvuru No. 34529/10, 15/10/2013.
- AİHM, Gül ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 4870/02, 08/06/2010.
- AİHM, Güler ve Uğur v. Türkiye, Başvuru No. 31706/10, 33088/10, 02/12/2014.
- AİHM, Gümüş v. Türkiye [Komite], Başvuru No. 44984/19, 09/07/2024.
- AİHM, Gündüz v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 59745/00, 13/11/2003.
- AİHM, Gündüz v. Türkiye, Başvuru No. 35071/97, 04/12/2003.
- AİHM, Gürcistan v. Rusya (II) [BD], Başvuru No. 38263/08, 21/01/2021.
- AİHM, H.F. ve diğerleri v. Fransa [BD], Başvuru No. 24384/19 ve 44234/20, 14/09/2022.
- AİHM, Haldimann ve diğerleri v. İsviçre, Başvuru No. 21830/09, 24/02/2015.
- AİHM, Halet v. Lüksemburg [BD], Başvuru No. 21884/18, 14/02/2023.
- AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 5493/72, 07/12/1976.
- AİHM, Hasan ve Chaush v. Bulgaristan [BD], Başvuru No. 30985/96, 26/10/2000.
- AİHM, Hatton ve diğerleri v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 36022/97, 02/10/2001.
- AİHM, Heinisch v. Almanya, Başvuru No. 28274/08, 21/07/2011.
- AİHM, Herri Batasuna v. İspanya, Başvuru No. 25803/04 ve 25817/04, 30/06/2009.
- AİHM, Hilbe v. Lihtenştayn [k.k.], Başvuru No. 31981/96, 07/09/1999.
- AİHM, Hirst v. Birleşik Krallık (No. 2) [BD], Başvuru No. 74025/01, 06/10/2005.
- AİHM, Hizbut-Tahrir ve diğerleri v. Almanya [k.k.], Başvuru No. 31098/08, 12/06/2012.
- AİHM, Høiness v. Norveç, Başvuru No. 43624/14, 19/03/2019.
- AİHM, Hurbain v. Belçika [BD], Başvuru No. 57292/16, 04/07/2023.
- AİHM, I.Z. v. Yunanistan [k.k.], Başvuru No. 21739/93, 18/10/1994.
- AİHM, Ibragim Ibragimov ve Diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 1413/08 ve 28621/11, 28/08/2018.
- AİHM, Ikotity ve diğerleri v. Macaristan, Başvuru No. 50012/17, 05/10/2023.
- AİHM, Informationsverein Lentia ve diğerleri v. Avusturya, Başvuru No. 13914/88 ve 15041/89, 24/11/1993.
- AİHM, Internationale Humanitäre Hilfsorganisation E. V. v. Almanya, Başvuru No. 11214/19, 10/10/2023.
- AİHM, Işıkırık v. Türkiye, Başvuru No. 41226/09, 14/11/2017.
- AİHM, İmret v. Türkiye, Başvuru No. 57316/10, 10/07/2018.

- AİHM, İsmailov v. Rusya, Başvuru No. 20110/13, 17/04/2014.
 AİHM, J. ve diğerleri v. Avusturya, Başvuru No. 58216/12, 17/01/2017.
 AİHM, Jankovskis v. Litvanya, Başvuru No. 21575/08, 17/01/2017.
 AİHM, Janowski v. Polonya [BD], Başvuru No. 5716/94, 21/01/1999.
- AİHM, Jelševar ve diğerleri v. Slovenya [k.k.], Başvuru No. 47318/07, 11/03/2014.
 AİHM, Jersild v. Danimarka [BD], Başvuru No. 15890/89, 23/09/1994.
 AİHM, Jerusalem v. Avusturya, Başvuru No. 26958/95, 27/02/2001.
 AİHM, Jezior v. Polonya, Başvuru No. 31955/11, 04/06/2020.
 AİHM, Jiménez Losantos v. İspanya, Başvuru No. 53421/10, 14/06/2016.
 AİHM, Juppala v. Finlandiya, Başvuru No. 18620/03, 02/12/2008.
 AİHM, K.U. v. Finlandiya, Başvuru No. 2872/02, 02/12/2008.
 AİHM, Kablis v. Rusya, Başvuru No. 48310/16 ve 59663/17, 30/04/2019.
 AİHM, Kaboğlu ve Oran v. Türkiye, Başvuru No. 759/08, 50766/10, 50782/10, 30/10/2018.
- AİHM, Kački v. Polonya, Başvuru No. 10947/11, 04/07/2017.
 AİHM, Kandzhov v. Bulgaristan, Başvuru No. 68294/01, 06/11/2008.
 AİHM, Kanellopoulou v. Yunanistan, Başvuru No. 28504/05, 11/10/2007.
 AİHM, Kania ve Kittel v. Polonya, Başvuru No. 35105/04, 21/06/2011.
 AİHM, Kaperzynski v. Polonya, Başvuru No. 43206/07, 03/04/2012.
 AİHM, Kapsis ve Danikas v. Yunanistan, Başvuru No. 52137/12, 19/01/2017.
 AİHM, Karataş v. Türkiye, Başvuru No. 23168/94, 08/07/1999.
 AİHM, Kasabova v. Bulgaristan, Başvuru No. 2385/03, 19/04/2011.
 AİHM, Kasymakhunov ve Saybatalov v. Rusya, Başvuru No. 26261/05 ve 26377/06, 14/03/2013.
- AİHM, Kemal Coşkun v. Türkiye, Başvuru No. 45028/07, 28/06/2017.
 AİHM, Kenedi v. Macaristan, Başvuru No. 31475/05, 26/05/2009.
 AİHM, Kennedy v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 26839/05, 18/05/2010.
 AİHM, Kerimova v. Azerbaycan, Başvuru No. 20799/06, 30/09/2010.
 AİHM, Khadija Ismayilova v. Azerbaycan, Başvuru No. 65286/13 ve 57270/14, 10/01/2019.
- AİHM, Khurshid Mustafa ve Tarzibachi v. İsveç, Başvuru No. 23883/06, 16/12/2008.
 AİHM, Kılıçdaroğlu v. Türkiye, Başvuru No. 16558/18, 27/10/2020.
 AİHM, Kılıç ve Eren v. Türkiye, Başvuru No. 43807/07, 29/11/2011.
 AİHM, Kirkorov v. Litvanya [k.k.], Başvuru No. 12174/22, 19/03/2024.
 AİHM, Kita v. Polonya, Başvuru No. 57659/00, 08/07/2008.
 AİHM, Klass ve diğerleri v. Almanya, Başvuru No. 5095/71, 5920/72, 5926/72, 21/05/1992.
- AİHM, Klaudia Csikós v. Macaristan, Başvuru No. 31091/16, 28/11/2024.
 AİHM, Klein v. Slovakya, Başvuru No. 72208/01, 08/11/2005.
 AİHM, Klouvi v. Fransa, B. No. 30754/03, 30/06/2011.
 AİHM, Kobaliya ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 39446/16, 18995/17, 27215/17..., 22/10/2024.
- AİHM, Kopriciva v. Karadağ, Başvuru No. 41158/09, 22/11/2011.
 AİHM, Kozan v. Türkiye, Başvuru No. 16695/19, 01/03/2022.
 AİHM, Krasnov ve Skuratov v. Rusya, Başvuru No. 17864/04 21396/04, 19/07/2007.
 AİHM, Kudeshkina v. Rusya, Başvuru No. 29492/05, 26/02/2009.
 AİHM, Kühnen v. Almanya [k.k.], Başvuru No. 12194/86, 12/05/1988.
 AİHM, Kwiecień v. Polonya, Başvuru No. 51744/99, 09/01/2007.
 AİHM, Lacroix v. Fransa, Başvuru No. 41519/12, 07/09/2017.
 AİHM, Lagardere v. Fransa, Başvuru No. 18851/07, 12/04/2012.

- AİHM, Langner v. Almanya, Başvuru No. 14464/11, 17/09/2015.
 AİHM, Lavents v. Letonya, Başvuru No. 58442/00, 28/11/2002.
 AİHM, Le Pen v. Fransa [k.k.], Başvuru No. 18788/09, 20/04/2010.
 AİHM, Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue v. Belçika, Başvuru No. 64772/01, 09/11/2006.
 AİHM, Lenis v. Yunanistan [k.k.], Başvuru No. 47833/20, 27/06/2023.
 AİHM, Leroy v. Fransa, Başvuru No. 36109/03, 02/10/2008.
 AİHM, Leutscher v. Hollanda, Başvuru No. 17314/90, 26/03/1996.
 AİHM, Leyla Şahin v. Türkiye [BD], Başvuru No. 44774/98, 10/11/2005.
 AİHM, Lilliendahl v. İzlanda (k.k.), Başvuru No. 29297/18, 12/05/2020.
 AİHM, Lindon, Otchakovsky-Laurens et July v. Fransa [BD], Başvuru No. 21279/02 36448/02, 22/10/2007.
 AİHM, Lingens v. Avusturya, Başvuru No. 9815/82, 08/07/1986.
 AİHM, Lutz v. Almanya, Başvuru No. 9912/82, 25/08/1987.
 AİHM, M.C. v. Bulgaristan, Başvuru No. 39272/98, 04/12/2003.
 AİHM, M.L. ve W.W. v. Almanya, Başvuru No. 60798/10 ve 65599/10, 28/06/2018.
 AİHM, M.N. ve Diğerleri v. Belçika [BD], Başvuru No. 3599/18, 05/05/2020.
 AİHM, M.Ş.D. v. Romanya, Başvuru No. 28935/21, 03/12/2024.
 AİHM, M'Bala M'Bala v. Fransa [k.k.], Başvuru No. 25239/13, 20/10/2015.
 AİHM, Macatè v. Litvanya [BD], Başvuru No. 61435/19, 23/01/2023.
 AİHM, Maestri v. İtalya [BD], Başvuru No. 39748/98, 17/02/2004.
 AİHM, Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan [BD], Başvuru No. 18030/11, 08/11/2016.
 AİHM, Magyar Jeti Zrt v. Macaristan, Başvuru No. 11257/16, 04/12/2018.
 AİHM, Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Macaristan [BD], Başvuru No. 201/17, 20/01/2020.
 AİHM, Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ve Index.hu Zrt v. Macaristan, Başvuru No. 22947/13, 02/02/2016.
 AİHM, Mahmudov ve Agazade v. Azerbaycan, Başvuru No. 35877/04, 18/12/2008.
 AİHM, Makraduli v. Kuzey Makedonya, Başvuru No. 64659/11 ve 24133/13, 19/07/2018.
 AİHM, Malone v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 8691/79, 02/08/1984.
 AİHM, Mamère v. Fransa, Başvuru No. 12697/03, 07/11/2006.
 AİHM, Manole ve diğerleri v. Moldova, Başvuru No. 26360/19, 18/07/2023.
 AİHM, Mária Somogyi v. Macaristan, Başvuru No. 15076/17, 16/05/2024.
 AİHM, Mariya Alekhina ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 38004/12, 17/07/2018.
 AİHM, Masson v. Fransa [k.k.], Başvuru No. 4346/24, 23/01/2025.
 AİHM, Mathieu-Mohin v. Belçika, Başvuru No. 9267/81, 15/03/1985.
 AİHM, Matúz v. Macaristan, Başvuru No. 73571/10, 21/10/2014.
 AİHM, McVicar v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 46311/99, 07/05/2002.
 AİHM, Mediengruppe Österreich GmbH v. Avusturya, Başvuru No. 37713/18, 26/04/2022.
 AİHM, Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve diğerleri v. Bosna Hersek [BD], Başvuru No. 17224/11, 27/06/2017.
 AİHM, Melike v. Türkiye, Başvuru No. 35786/19, 15/06/2021.
 AİHM, Melnychenko v. Ukrayna, Başvuru No. 17707/02, 19/10/2004.
 AİHM, Melnychuk v. Ukrayna [k.k.], Başvuru No. 28743/03, 05/07/2005.
 AİHM, Mesić v. Hırvatistan (No. 2), Başvuru No. 45066/17, 30/05/2023.
 AİHM, Mestan v. Bulgaristan, Başvuru No. 24108/15, 02/05/2023.
 AİHM, MGN Limited v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 39401/04, 18/01/2011.

- AIHM, Milosavljević v. Sırbistan, Başvuru No. 57574/14, 25/05/2021.
- AIHM, Minasyan ve diğerleri v. Ermenistan, Başvuru No. 59180/15, 07/01/2025
- AIHM, Minelli v. İsviçre, Başvuru No. 8660/79, 25/03/1983.
- AIHM, Miroļubovs v. Letonya, Başvuru No. 798/05, 15/09/2009.
- AIHM, Mladina d.d. Ljubljana v. Slovenya, Başvuru No. 20981/10, 17/04/2014.
- AIHM, Moiseyev v. Rusya, Başvuru No. 62936/00, 09/10/2008.
- AIHM, Molla Sali v. Yunanistan [BD], Başvuru No. 20452/14, 19/12/2018.
- AIHM, Molnar v. Romanya [k.k.], Başvuru No. 16637/06, 23/10/2012.
- AIHM, Monica Macovei v. Romanya, Başvuru No. 53028/14, 28/07/2020.
- AIHM, Morice v. France [BD], Başvuru No. 29369/10, 23/04/2015.
- AIHM, Mosley v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 48009/08, 10/05/2011.
- AIHM, Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre, Başvuru No. 16354/06, 13/07/2012.
- AIHM, Mugemangango v. Belçika, Başvuru No. 310/15, 10/07/2020.
- AIHM, Mulosmani v. Arnavutluk, Başvuru No. 29864/03, 08/10/2013.
- AIHM, Murat Vural v. Türkiye, Başvuru No. 9540/07, 21/10/2014.
- AIHM, Murphy v. İrlanda kararı, Başvuru No: 44179/98, 10/07/2003.
- AIHM, Müller ve diğerleri v. İsviçre, Başvuru No. 54963/08, 24/05/1998.
- AIHM, Nabrdalik v. Polonya, Başvuru No. 30614/22, 30848/22 (06/03/2023 tarihinde Polonya Hükümeti'ne bildirilmiştir.).
- AIHM, Nadir Yıldırım ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 39712/16, 28/11/2023.
- AIHM, Namat Aliyev v. Azerbaycan, Başvuru No. 18705/06, 08/04/2010.
- AIHM, National Youth Council of Moldova v. Moldova Cumhuriyeti, Başvuru No. 15379/13, 25/06/2024.
- AIHM, Nealon ve Hallam v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 32483/19 35049/19, 11/06/2024.
- AIHM, NIT S.R.L. v. Moldova Cumhuriyeti [BD], Başvuru No. 28470/12, 05/04/2022.
- AIHM, Nikowitz and Verlagsgruppe News Gmbh v. Avusturya, Başvuru No. 5266/03, 22/02/2007.
- AIHM, Nolan ve K. v. Rusya, Başvuru No. 2512/04, 12/02/2009.
- AIHM, Norwood v. Birleşik Krallık [k.k.], Başvuru No. 23131/03, 16/11/2004.
- AIHM, Novaya Gazeta ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 35023/13 25657/15, 10/01/2023.
- AIHM, Nur Radyo ve Televizyon Yayıncılığı A.Ş. v. Türkiye (No. 2), Başvuru No. 42284/05, 12/10/2010.
- AIHM, O Colchuin v. İrlanda, Başvuru No. 1038/2001, 17/04/2003.
- AIHM, Oberschlick v. Avusturya (No. 2), Başvuru No. 20834/92, 1/07/1997.
- AIHM, Oberschlick v. Avusturya, Başvuru No. 11662/85, 23/05/1991.
- AIHM, Observer ve Guardian v. Birleşik Krallık, Başvuru No.13585/88, 26/11/1991.
- AIHM, Ólafsson v. İzlanda, Başvuru No. 58493/13, 16/03/2017.
- AIHM, OOO Flavus e.a. v. Rusya, Başvuru No. 12468/15, 23489/15, 19074/16, 23/06/2020.
- AIHM, OOO Informatsionnoye Agentstvo Tambov-Inform v. Rusya, Başvuru No. 43351/12, 18/05/2021.
- AIHM, Onurhan Solmaz v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 42711/13, 03/09/2024.
- AIHM, Oran v. Türkiye, Başvuru No. 28881/07 37920/07, 15/04/2014.
- AIHM, Orlovskaya Iskra v. Rusya, Başvuru No, 42911/08 21/02/2017.
- AIHM, Oršuš ve diğerleri v. Hırvatistan [BD], Başvuru No. 15766/03, 16/03/2010.
- AIHM, Osmani ve diğerleri v. Kuzey Makedonya [k.k.], Başvuru No. 50841/99, 11/10/2001.
- AIHM, Otegi Mondragon v. İspanya, Başvuru No. 2034/07, 15/03/2011.

- AIHM, Otto-Preminger-Enstitüsü v. Avusturya, Başvuru No. 13470/87, 20/09/1994.
- AIHM, Ömür Çağdaş Ersoy v. Türkiye, Başvuru No. 19165/19, 15/06/2021.
- AIHM, Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Avusturya, Başvuru No. 39534/07, 28/11/2013.
- AIHM, Özgür Gündem v. Türkiye, Başvuru No. 23144/93, 16/03/2000.
- AIHM, Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Türkiye, Başvuru No. 7819/03, 10/05/2012.
- AIHM, Pakdemirli v. Türkiye, Başvuru No. 35839/97, 22/02/2005.
- AIHM, Parti de la liberté et de la démocratie (ÖZDEP) v. Türkiye [BD], Başvuru No. 23885/94, 08/12/1999.
- AIHM, Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde v. Fransa, Başvuru No. 71251/01, 07/06/2007.
- AIHM, Partija Jaunie Demokrāti ve Partija Mūsu Zeme v. Letonya [k.k.], Başvuru No. 10547/07 34049/07, 29/11/2007.
- AIHM, Pasko v. Rusya, Başvuru No. 69519/01, 22/10/2009.
- AIHM, Pastörs v. Almanya, Başvuru No. 55225/14, 03/10/2019.
- AIHM, Patrício Monteiro Telo De Abreu v. Portekiz, Başvuru No. 42713/15, 07/06/2022.
- AIHM, Paturel v. Fransa, Başvuru No. 54968/00, 07/10/2004.
- AIHM, Pavel Ivanov v. Rusya [k.k.], Başvuru No. 35222/04, 20/02/2007.
- AIHM, Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka [BD], Başvuru No. 49017/99, 17/12/2004.
- AIHM, Pentikäinen v. Finlandiya [BD], Başvuru No. 11882/10, 20/10/2015.
- AIHM, Perinçek v. İsviçre [BD], Başvuru No. 27510/08, 17/12/2013.
- AIHM, Peša v. Hırvatistan, Başvuru No. 40523/08, 08/04/2010.
- AIHM, Pfeifer v. Avusturya, Başvuru No. 12556/03, 15/11/2007.
- AIHM, Phil v. İsveç [k.k.], Başvuru No. 74742/14, 07/02/2017.
- AIHM, Pietrzak ve Bychawska-Siniarska ve diğerleri v. Polonya, Başvuru No. 72038/17 ve 25237/18, 28/05/2024.
- AIHM, Podkolzina v. Letonya, Başvuru No. 46726/99, 31/08/1998.
- AIHM, Polacco ve Garofalo v. İtalya [k.k.], Başvuru No. 23450/94, 15/09/1997.
- AIHM, Polanco Torres ve Movilla Polanco v. İspanya, Başvuru No. 34147/06, 21/09/2010.
- AIHM, Political Party Patria ve diğerleri v. Moldova, Başvuru No. 5113/15, 14963/15, 15910/15..., 04/08/2020.
- AIHM, Pretty v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 2346/02, 29/04/2002.
- AIHM, Print Zeitungsverlag GmbH v. Avusturya, Başvuru No. 26547/07, 10/10/2013.
- AIHM, Protopapa v. Türkiye, Başvuru No. 16084/90, 24/02/2009.
- AIHM, Py v. Fransa, Başvuru No. 66289/01, 11/01/2005.
- AIHM, Radio France ve diğerleri v. Fransa, Başvuru No. 53984/00, 30/03/2004.
- AIHM, Ramazan Demir v. Türkiye, Başvuru No. 68550/17, 09/02/2021.
- AIHM, Rebechenko v. Rusya [Komite], Başvuru No. 10257/17, 16/04/2019.
- AIHM, Refah Partisi v. Türkiye, Başvuru No. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 03/10/2000.
- AIHM, Regner v. Çekya [BD], Başvuru No. 35289/11, 19/09/2017.
- AIHM, Rıza ve diğerleri v. Bulgaristan, Başvuru No. 48555/10 ve 48377/10, 13/10/2015.
- AIHM, Rivadulla Duró v. İspanya [k.k.], Başvuru No. 27925/21, 12/10/2023.
- AIHM, Roche v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 32555/96, 19/10/2005.
- AIHM, RoJ TV A/S v. Danimarka [k.k.], Başvuru No. 24683/14, 17/04/2018.
- AIHM, Roman Zakharov v. Rusya [BD], Başvuru No. 47143/06, 04/12/2015.

- AİHM, Roseiro Bento v. Portekiz, Başvuru No. 29288/02, 18/04/2006.
- AİHM, Rotaru v. Romanya, Başvuru No. 28341/95, 04/05/2000.
- AİHM, Rovshan Hajiye v. Azerbaycan, Başvuru No. 19925/12 ve 47532/13, 09/12/2021.
- AİHM, RTBF v. Belçika, Başvuru No. 50084/06, 29/03/2011.
- AİHM, RTBF v. Belçika (No. 2), Başvuru No. 417/15, 13/12/2022.
- AİHM, Rubens v. Letonya, Başvuru No. 79040/12, 13/01/2015.
- AİHM, Rujak v. Hırvatistan [k.k.], 57942/10, 02/10/2012.
- AİHM, Runkee ve White v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 42949/98 ve 53134/99, 10/05/2007.
- AİHM, Ruokanen ve diğerleri v. Finlandiya, Başvuru No. 45130/06, 6/04/2010.
- AİHM, Russian Conservative Party of Entrepreneurs ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 55066/00, 55638/00, 11/01/2007.
- AİHM, S. ve Marper v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 30562/04 ve 30566/04, 04/12/2008.
- AİHM, Sağdıç v. Türkiye, Başvuru No. 9142/16, 09/02/2021.
- AİHM, Salov v. Ukrayna, Başvuru No. 65518/01, 27/09/2001.
- AİHM, Samodurov ve diğerleri v. Rusya [Komite], Başvuru No. 3007/06 22081/11 59476/12, 06/02/2025.
- AİHM, Sanchez v. Fransa [BD], Başvuru No. 45581/15, 15/05/2023.
- AİHM, Sanocki v. Polonya, Başvuru No. 28949/03, 17/07/2007.
- AİHM, Sanoma Uitgevers B.V. v. Hollanda [BD], Başvuru No. 38224/03, 14/09/2010.
- AİHM, Sapan v. Türkiye, Başvuru No. 44102/04, 08/06/2016.
- AİHM, Sarukhanyan v. Ermenistan, Başvuru No. 38978/03, 27/05/2008.
- AİHM, Satakunnan Markkinapörssi Oy ve Satamedia Oy v. Finlandiya [BD], Başvuru No. 931/13, 27/06/2017.
- AİHM, Saure v. Almanya (No. 2), Başvuru No. 6091/16, 28/03/2023.
- AİHM, Saure v. Almanya, Başvuru No. 8819/16, 28/11/2022.
- AİHM, Savva Terentyev v. Rusya, Başvuru No. 10692/09, 28/08/2018.
- AİHM, Saygılı ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 19353/03, 08/01/2008.
- AİHM, Saygılı ve Falakaoğlu v. Türkiye (No. 2), Başvuru No. 38991/02, 17/02/2009.
- AİHM, Saygılı ve Karataş v. Türkiye, Başvuru No. 6875/05, 16/01/2018.
- AİHM, Schwabe v. Avusturya, Başvuru No. 13704/88, 28/08/1992.
- AİHM, Scoppola v. İtalya (No. 3) [BD], Başvuru No. 126/05, 22/05/2012.
- AİHM, Seferi Yılmaz v. Türkiye, Başvuru No. 61949/08, 38776/09, 44565/09, 13/02/2018.
- AİHM, Sdružení Jihočeské Matky v. Çekya [k.k.], Başvuru No. 19101/03, 10/07/2006.
- AİHM, Šeks v. Hırvatistan, Başvuru No. 39325/20, 03/02/2022.
- AİHM, Selmani ve diğerleri v. Kuzey Makedonya, Başvuru No. 67259/14, 09/02/2017.
- AİHM, Shabanov ve Tren v. Rusya, Başvuru No. 5433/02, 14/12/2006.
- AİHM, Shimovolos v. Rusya, Başvuru No. 30194/09, 21/06/2011.
- AİHM, Shlosberg v. Rusya, Başvuru No. 32648/22, 03/09/2024.
- AİHM, Shvydka v. Ukrayna, Başvuru No. 17888/12, 30/10/2014.
- AİHM, Sinem Hun v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 9483/15, 17/10/2017.
- AİHM, Sioutis v. Yunanistan [k.k.], Başvuru No. 16393/14, 29/08/2017.
- AİHM, Sitaropoulos ve diğerleri v. Yunanistan [BD], Başvuru No. 42202/07, 08/07/2010.
- AİHM, Soares v. Portekiz, Başvuru No. 79972/12, 21/06/2016.
- AİHM, Sokolovskiy v. Rusya, Başvuru No. 618/18, 04/06/2024.
- AİHM, Sokołowski v. Polonya, Başvuru No. 75955/01, 29/03/2005.

- AIHM, Sosyalist Parti ve diğ erleri v. Türkiye, Başvuru No. 21237/93, 25/05/1998.
- AIHM, Soulas ve diğ erleri v. Fransa, Başvuru No. 15948/03, 10/07/2008.
- AIHM, Sousa Goucha v. Portekiz, Başvuru No. 70434/12, 22/03/2016.
- AIHM, Standard Verlags GMBH v. Avusturya (No. 2), Başvuru No. 21277/05, 04/06/2009.
- AIHM, Standard Verlagsgesellschaft mbH v Avusturya (No. 3), Başvuru No. 39378/15, 07/12/2021.
- AIHM, Staniszewski v. Polonya, Başvuru No. 20422/15, 14/10/2021.
- AIHM, Stankiewicz ve diğ erleri v. Polonya, Başvuru No. 46917/99, 06/04/2006.
- AIHM, Stec ve diğ erleri v. Birleşik Krallık [BD], Başvuru No. 65731/01, 06/07/2005.
- AIHM, Steel ve Morris v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 68416/01, 15/02/2005.
- AIHM, Stern Taulats et Roura Capellera v. İspanya, Başvuru No. 51168/15 ve 51186/15, 13/03/2018.
- AIHM, Stoll v. İsviçre [BD], Başvuru No. 69698/01, 10/12/2007.
- AIHM, Studio Monitori ve diğ erleri v. Gürcistan, Başvuru No. 44920/09 8942/10, 30/01/2020.
- AIHM, Sukhovetsky v. Ukrayna, Başvuru No.13716/02, 28/03/2006.
- AIHM, Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 2), Başvuru No. 13166/87, 26/11/1991.
- AIHM, Sürek v. Türkiye (No. 1) [BD], Başvuru No. 26682/95, 08/07/1999.
- AIHM, Sürek v. Türkiye (No. 3) [BD], Başvuru No. 24735/94, 08/07/1999.
- AIHM, Sürek v. Türkiye (No. 4) [BD], Başvuru No. 24762/94, 08.07.1999.
- AIHM, Şaşma v. Türkiye [Komite], Başvuru No. 39685/19, 16/01/2024.
- AIHM, Şener v. Türkiye, Başvuru No. 26680/95, 18/07/2000.
- AIHM, Şükran Aydın v. Türkiye, Başvuru No. 49197/06, 14871/09, 23196/07, 22/01/2013.
- AIHM, Tagiyev ve Huseynov v. Azerbaycan, Başvuru No. 13274/08, 05/12/2019.
- AIHM, Tamiz v. Birleşik Krallık [k.k.], Başvuru No. 3877/14, 19.09.2017.
- AIHM, Tănase v. Moldova, Başvuru No. 7/08, 27/04/2010.
- AIHM, Taner Kılıç v. Türkiye (No. 2), Başvuru No. 208/18, 31/05/2022.
- AIHM, Taranenko v. Rusya, Başvuru No. 19554/05, 15/05/2014.
- AIHM, Tarman v. Türkiye, Başvuru No. 63903/10, 21/11/2017.
- AIHM, Társaság a Szabadságjogokért v. Macaristan, Başvuru No. 37374/05, 14/04/2009.
- AIHM, Taşdemir v. Türkiye [k.k.], Başvuru No. 38841/07, 23/02/2010.
- AIHM, Taşkaya ve Ersoy v. Türkiye, Başvuru No. 72068/10, 22/01/2019.
- AIHM, Tataiat v. Fransa, Başvuru No. 7874/24, 06/01/2025 (27/01/2025 tarihinde Fransa Hükümeti'ne bildirilmiştir.)
- AIHM, Tatár ve Fáber v. Macaristan, Başvuru No. 26005/08 ve 26160/08, 12/06/2012.
- AIHM, Telek ve diğ erleri v. Türkiye, Başvuru No. 66763/17, 66767/17, 15891/18, 21/03/2023.
- AIHM, Thoma v. Lüksemburg, Başvuru No. 38432/97, 29/03/2001.
- AIHM, Thorgeir Thorgeirson v. İzlanda, Başvuru No. 13778/88, 25/06/1992.
- AIHM, Tierbefeier E.V. v. Almanya, Başvuru No. 45192/09, 16/01/2014.
- AIHM, Tillack v. Belçika, Başvuru No. 20477/05, 27/11/2007.
- AIHM, Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık (No. 1 ve 2), Başvuru No. 3002/03 ve 23676/03, 10/3/2009.
- AIHM, Toranzo Gomez v. İspanya, Başvuru No. 26922/14, 20/11/2018.
- AIHM, Tourancheau ve July v. Fransa, Başvuru No. 53886/00, 24/11/2005.
- AIHM, Tuşalp v. Türkiye, Başvuru No. 32131/08 ve 41617/08, 21/02/2012.
- AIHM, Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve diğ erleri v. Türkiye [BD], Başvuru No. 19392/92, 30/01/1998.

- AIHM, Tüzünataç v. Türkiye, Başvuru No. 14852/18, 07/03/2023.
- AIHM, Tv Vest As And Rogaland Pensjonistparti v. Norveç, Başvuru No. 21132/05, 11/12/2008.
- AIHM, Uj v. Macaristan, Başvuru No. 23954/10, 19/07/2011.
- AIHM, Unabhngige Initiative Informationsvielfalt v. Avusturya, Başvuru No. 28525/95, 26/02/2002.
- AIHM, Uspaskich v. Litvanya, Başvuru No. 14737/08, 20/12/2016.
- AIHM, Üçdağ v. Türkiye, Başvuru No. 23314/19, 31/08/2021.
- AIHM, Ürfi Çetinkaya v. Türkiye, Başvuru No. 19866/04, 23/07/2013.
- AIHM, Ürper ve diğ rleri v. Türkiye, Başvuru No. 14526/07, 20/10/2009.
- AIHM, Vajnai v. Macaristan, Başvuru No. 33629/06, 08/07/2008.
- AIHM, Vedat Şorli v. Türkiye, Başvuru No. 42048/19, 19/10/2022.
- AIHM, Vejdeland ve Diğ rleri v. İsveç, Başvuru No. 1813/07, 09/02/2012.
- AIHM, Verein Klimaseniorinnen Schweiz ve diğ rleri v. İsviçre [BD], Başvuru No. 53600/20, 09/04/2024.
- AIHM, Vereinigung Bildender K nstler v. Avusturya, Başvuru No. 8354/01, 25/01/2007.
- AIHM, Vereniging Weekblad Bluf! v. Hollanda, Başvuru No. 16616/90, 09/02/1995.
- AIHM, Verlagsgruppe News GmbH v. Avusturya, Başvuru No. 76918/01, 14/12/2006.
- AIHM, VGT Verein Gegen Tierfabriken v. İsviçre, Başvuru No. 24699/94, 28/06/2001.
- AIHM, Vides Aizsardz bas Klubs v. Letonya, Başvuru No. 57829/00, 27/05/2004.
- AIHM, Vitrenko ve Diğ rleri v. Ukrayna [k.k.], Başvuru No. 23510/02, 16/12/2008.
- AIHM, Vladimir Kharitonov v. Rusya, Başvuru No. 10795/14, 23/06/2020.
- AIHM, Vogt v. Almanya [BD], Başvuru No. 17851/91, 26/09/1995.
- AIHM, Von Hannover v. Almanya (No. 2) [BD], Başvuru No. 40660/08 ve 60641/08, 7/2/2012.
- AIHM, Von Hannover v. Almanya, Başvuru No. 59320/00, 24/06/2004.
- AIHM, Vona v. Macaristan, Başvuru No. 35943/10, 09/07/2013.
- AIHM, Weber v. İsviçre, Başvuru No. 11034/84, 22/05/1990.
- AIHM, Węgrzynowski ve Smolczewski v. Polonya [k.k.], Başvuru No. 33846/07, 16/07/2013.
- AIHM, Welsh et Silva Canha v. Portekiz, Başvuru No. 16812/11, 17/09/2013.
- AIHM, Wieder ve Guarnieri v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 64371/16, 64407/16, 12/09/2023.
- AIHM, Willem v. Fransa, Başvuru No. 10883/05, 16/07/2009.
- AIHM, Wingrove v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 17419/90, 08/03/1994.
- AIHM, Witzsch v. Almanya [k.k.], Başvuru No. 7485/03, 13/12/2005.
- AIHM, Wojczuk v. Polonya, Başvuru No. 52969/13, 09/12/2021.
- AIHM, Women On Waves ve diğ rleri v. Portekiz, Başvuru No. 31276/05, 03/02/2009.
- AIHM, Worm v. Avusturya, Başvuru No. 22714/93, 29/08/1997.
- AIHM, Y. v. İsviçre, Başvuru No. 22998/13, 06/06/2017.
- AIHM, Y. v. Slovenya, Başvuru No. 41107/10, 28/05/2015.
- AIHM, Y.B. ve diğ rleri v. Türkiye, Başvuru No. 48173/99 ve 48319/99, 28/10/2004.
- AIHM, Yavuz ve Yaylalı v. Türkiye, Başvuru No. 12606/11, 17/12/2013.
- AIHM, Young, James et Webster v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 7601/76 ve 7806/77, 13/08/1981.
- AIHM, Youth Initiative for Human Rights v. Sırbistan, Başvuru No. 8135/06, 25/06/2013.

AIHM, Yumak ve Sadak v. Türkiye [BD], Başvuru No. 10226/03, 08/07/2008.
 AIHM, Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye [BD], Başvuru No. 5669/20, 26/09/2023.
 AIHM, Z.B. v. Fransa, Başvuru No. 46883/15, 02/09/2021.
 AIHM, Zaoui v. İsviçre [k.k.], Başvuru No. 41615/98, 18/01/2001.
 AIHM, Ždanoka v. Letonya [BD], Başvuru No. 58278/00, 16/03/2006.
 AIHM, Ždanoka v. Litvanya (No. 2), Başvuru No. 42221/18, 25/07/2024.
 AIHM, Zehra Foundation ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 51595/07, 10/07/2018.
 AIHM, Zhdanov ve diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 12200/08, 35949/11, 58282/12, 16/07/2019.

Anayasa Mahkemesi (AYM) Kararları

AYM, 1986/13 E., 1987/12 K., T. 22/5/1987.
 AYM, 2022/120 E., 2023/107 K., T. 01/06/2023.
 AYM, 2020/76 E., 2023/172 K., T. 11/10/2023.
 AYM, 2022/129 E. 2023/189 K., T. 08/11/2023.
 AYM, 2020/88 E., 2023/224 K., T. 27/12/2023.
 AYM, 2024/84 E. 2024/189 K., T. 05/11/2024.

AYM, N.B.B. [GK], Başvuru No: 2013/5653, 3/3/2016.
 AYM, Ali Kıdık, Başvuru No. 2014/5552, 26/10/2017.
 AYM, C.K. [GK], Başvuru No: 2014/19685, 15/3/2018.
 AYM, Ufuk Çalışkan, Başvuru No. 2015/1570, 07/03/2019.
 AYM, Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK], Başvuru No: 2015/18936, 22/5/2019.
 AYM, Y.T., Başvuru No. 2016/22418, 30/05/2019.
 AYM, S.M., Başvuru No. 2016/6038, 20/06/2019.
 AYM, Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK], Başvuru No. 2014/19270, 11/7/2019.
 AYM, Zübeyde Füsün Üstel ve diğerleri [GK], Başvuru No. 2018/17635, 26/07/2019.
 AYM, Cahit Yiğit, Başvuru No. 2016/2736, 27/11/2019.
 AYM, Tahsin Kandemir, Başvuru No. 2016/213, 28/11/2019.
 AYM, Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri [GK], Başvuru No. 2017/22355, 26/12/2019.
 AYM, Ali Ergin Demirhan (1), Başvuru No. 2015/16368, 11/03/2020.
 AYM, Hüseyin Sezer [GK], Başvuru No. 2016/13566, 02/07/2020.
 AYM, Ali Ergin Demirhan (2), Başvuru No. 2017/35947, 09/09/2020.
 AYM, Metin Çapar, Başvuru No. 2018/12551, 16/12/2020.
 AYM, Hakan Aygün, Başvuru No. 2020/13412, 12/1/2021.
 AYM, Hamit Yakut [GK], Başvuru No. 2014/6548, 10/6/2021.
 AYM, Cemal Azmi Kalyoncu, Başvuru No. 2018/5316, 08/09/2021.
 AYM, Ceyhun Tunç, Başvuru No. 2017/20822, 14/9/2021.
 AYM, Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri [GK], Başvuru No. 2018/14884, 27/10/2021.
 AYM, Mustafa Gündem, Başvuru No. 2019/31489, 23/11/2022.
 AYM, İ.D. ve diğerleri [GK], Başvuru No: 2016/14513, 28/12/2022.
 AYM, Yaman Akdeniz (2) [GK], Başvuru No. 2016/6815, 15/2/2023.
 AYM, Artı Media Gmbh [GK], Başvuru No. 2019/40078, 14/09/2023.
 AYM, Ozan Güven [GK], Başvuru No. 2021/8967, 27/9/2023.
 AYM, Abdullah Kaya ve diğerleri, Başvuru No. 2016/1430, 22/11/2023.

AYM, Ali Suat Ertosun (14), Başvuru No. 2019/9590, 8/2/2024.

AYM, B.B. [GK], Başvuru No. 2021/30972, 29/05/2024

AYM, Hrant Dink Vakfı, Başvuru No. 2021/29443, 12/6/2024.

Diğer Kararlar

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Jallow v. Danimarka, , Opinion adopted by the Committee under article 14 of the Convention, Communication No. 62/2018, CERD/C/108/D/62/2018, 12.01.2023.

European Court of Justice, Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) v. Netlog NV, Judgment of The Court (Third Chamber), Case C-360/10, 06.02.2012.

European Court of Justice. Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), Judgment of The Court (Third Chamber), C-70/10, 24.11.2011.

European Court of Justice, UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH and Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH (UPC Telekabel), Judgment of the Court (Fourth Chamber), 27.03.2014.

European Court of Justice (Grand Chamber), RT France v Council of the European Union, Case T-125/22, 27.07.2022.

European Court of Justice (Second Chamber), Fashion ID GmbH & Co.KG v Verbraucherzentrale NRW eV. 29.07.2019.

European Court of Justice, Ninth Chamber, General Court, Dmitrii Konstantinovich Kiselev v Council of the European Union, Case T-262/15, 15.06.2017.

Tribunal de Commerce de Paris, 18 janvier 2021, n° RG 2021001119

Tribunal de Commerce d'Aix-en-Provence, 13 septembre 2012, n° RG 2021004507

Tribunal de Commerce de Brive-la-Gaillarde, 24 septembre 2021, n° RG 2021F36.

Constitutional Court, Press Release, 6 December 2024, <https://www.ccr.ro/en/press-release-6-dec/>.

İstanbul 9. İdare Mahkemesi 2022/752 E. 2022/2335 K. 6.12.2022 Tarihli Kararı.

Yargıtay 18. CD., 2015/10377 E., 2015/12777 K. Sayılı Kararı, T. 07.12.2015.

Yargıtay 18. CD., 2018/7790 E., 2019/1445 K. Sayılı Kararı, T. 16.01.2019.

Yargıtay 4. CD., 2013/5598 E. 2014/33171 K. Sayılı Kararı, T. 17.11.2014.

Yargıtay 4. CD., 2021/33801 E., 2024/8617 K. Sayılı Kararı, T. 12.06.2024.

Yargıtay 8. C.D., 2023/506 E., 2023/491 K. Sayılı Kararı, T. 29/02/2024.

Kamu Denetçiliği Kurumu, 2020/99518 Sayılı ve 13.04.2021 Tarihli Kararı.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2020/1876 Başvuru ve 2020/226 Karar Numaralı 3.11.2020 Tarihli Kararı.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : TUĞÇE DUYGU KÖKSAL
Tez Başlığı : İNSAN HAKLARI HUKUKU BAĞLAMINDA
DEZENFORMASYONUN DEMOKRATİK TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Savunma Tarihi : 13 / 05 / 2025
Danışman : PROF. DR. OKTAY UYGUN

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-SOYADI

İmza

PROF. DR. OKTAY UYGUN

PROF. DR. PINAR MEMİŞ KARTAL

DOÇ. DR. DEMİRHAN BURAK ÇELİK

DOÇ. DR. GÜLAY ASLAN ÖNCÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ARAS TÜRAY

Prof. Dr. Ulun Akturan
Enstitü Müdürü